

પ્રકાશક :

રાવજીભાઈ છગનભાઈ દેસાઈ,

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ,

પોસ્ટ-ઝોરીયા.

સ્ટેશન-અગાસ. W. Rly.

વાયા આણંદ. (ગુજરાત)

અહો ! સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસમય સન્માર્ગ —

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસપ્રધાન માર્ગના મૂળ સર્વજ્ઞદેવ :—

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસ સુપ્રતીત કરાવ્યો એવા

પરમકૃપાળુ સદ્ગુરુદેવ —

આ વિશ્વમા સર્વકાળ તમે જયવંત વર્તો. જયવંત વર્તો

હા નોં ૩/૨૩

श्रीमद् राजवंश विचाररत्नो

"पदम सुखं प्रभु चक्रवर्त्तः पदम ज्ञानं सुखाधानः
येन ज्ञानं ज्ञानं निरु, तेन सदा प्रसन्नः"

॥१॥

*

"अयं ज्ञायसी मोक्षानीन्यवृत्ति इती,
नाय देव ते योगमहेतुं ज्ञाय देवः
मन्य इत्येव मन्य इत्यु इत्येव नदी,
देव पा, विहितं गृह्यं नव ज्ञेय ज्ञे,
अथर्वं नववद देविता म ताने ज्ञायसी?"

॥२॥

*

"देवता मोक्ष निमाणा विहितं पाप-निराणा मोक्ष-केन्द्रमाणा विनी नदी मे मनुजद्वारा
पदम ज्ञानं मोक्ष ज्ञेय इति पदम नदी इती मन्त्रां तेन सदा ज्ञानम, मोक्षमज्ञेयं सुख
मन्य प्रसन्नं पदम मे पदम म ताने ज्ञायसी?"

देवि देवि विता! ज्ञानं - ज्ञानमोक्ष निमाणा पदमोक्ष - ज्ञानमोक्ष पदम - ज्ञानमोक्ष पदम,
ज्ञानम, ज्ञानम ज्ञानं - ज्ञानमोक्ष निमाणा पदमोक्ष - ज्ञानमोक्ष पदमोक्ष निमाणा पदमोक्ष
पदमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष निमाणा पदमोक्ष - ज्ञानमोक्ष पदमोक्ष निमाणा पदमोक्ष

दे, ज्ञानमोक्षमोक्ष, ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष प्रसन्नमोक्ष?"

॥३॥

*

"ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष
ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष

॥४॥

*

"ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष
ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष

॥५॥

*

"ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष
ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष

॥६॥

*

"ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष
ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष ज्ञानमोक्ष

॥७॥

6 12

પ્રસ્તાવના

દૃશ્યન્તે ભુવિ કિં ન તેહપમતય. સન્વાન્યર્તનાધિગ્મ
યે ભંત્યા પરમેષ્ઠિનો નિજનિજેન્નન્વન્તિ વાગ્મિ. પરમ ।
તં સાત્તાદનુભૂય નિયપમ્માનન્દામ્ભુગર્થિ પુન-
ર્થે જન્મમમુત્સૃજન્તિ સહના મન્વાસ્તુ ને દુર્લભાઃ ॥

—ની મનાવડે

જે પુરૂષો દેવળ પોતપોતાનાં વચનોથી પરમેષ્ઠીની અર્થોત્ પરમાન્માની સીતાનો કે
કુદાનુબદ્ધનો બાલુકાળ પર્થોત વિસ્તાર કરે છે એવા અદ્વૈતમનિ નો આ જગતના પ્રાચીન
સંસ્કૃત્ય જોવામાં નથી આવતા? અર્થોત એવા જીવો નો વાગ્મ્ય જોવામાં આવે છે. પરંતુ
જે પુરૂષો નિત્ય શાશ્વત પરમાનંદરૂપ અમૃતના સાગર એવા એ શુદ્ધ મહાન્તમાનંદરૂપરૂપ
પરમાન્માબદ્ધનો નાશાત્ અનુભવ કરીને સંસારના બંધને ત્વરથી તથા દે છે એવા પુરૂષો નો
જગતમાં દુર્લભ જ છે; અને એવા પુરૂષો મન્ય છે, દુર્ભાગ છે, જરૂર જ નથી છે.
આ પુરૂષોનું યોગ્યતા જગતનું કલ્યાણ કરવા સમર્થ છે

એવા મન્યરૂપ દ્વૈતમનિષ મદાપુરૂષોએ નિષ્કારણ કરવાની તથા પ્રસારેલા વાગ્મિય
દેવતાધર્મને મિલિસાધના માટે પરમાન્દ્રુપ અમૃત્ય મત્સરજનરૂપ આત્મી મુશુક્તિને વે. વે. માં,
એકેલ અમૃત્ય વચનામૃતને પરમ આદરથી ઉપાસી દુર્ભાગે માય છે.

પ્રવૈરાગ મિત્રાય નિત્ય પ્રમુદ્ધ ન ।

મનવત મન્દોદેશાય મતાં મોદ પ્રવૈરા ॥

—ની મનાવડે

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર એવા વિરલ સ્વરૂપનિષ્ઠ તત્ત્વવેત્તાઓમાંના એક છે. શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર એટલે અધ્યાત્મગગનમાં ઝળકી રહેલી અદ્ભુત જ્ઞાનજ્યોતિ ! માત્ર ભારતની જ નહિ પણ વિશ્વની એક વિરલ વિભૂતિ ! અમૂલ્ય આત્મજ્ઞાનરૂપ દિવ્ય જ્યોતિના જળહળતા પ્રકાશથી, પૂર્વમહાપુરુષોએ પ્રકાશિત સનાતન મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્યોત કરી ભારતની પુનિત ભૂમિને વિભૂષિત કરી આ અવનીતલને પાવન કરનાર પરમ જ્ઞાનાવતાર, જ્ઞાનનિધાન, જ્ઞાનભાસ્કર, જ્ઞાનમૂર્તિ !

શાસ્ત્રના જ્ઞાતા અને ઉપદેશક તો આપણને અનેક મળે પણ જેમનું જીવન જ સત્શાસ્ત્રનું પ્રતીક બની રહે એવી વિભૂતિ આપણને મળવી વિરલ છે. શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર પાસે તો જળહળતા આત્મજ્ઞાનમય ઉજ્જવળ જીવનનો અતરંગ પ્રકાશ હતો એટલે જ એમને અદ્ભુત અમૃતવાણીની સહજ સ્ફુરણા હતી.

“કાકા સાહેબ કાલેલકરે શ્રીમદ્ને માટે ‘પ્રયોગવીર’ એવો સૂચક અર્ધગર્ભ શબ્દ પ્રયોજ્યો છે, તે સર્વથા યથાર્થ છે શ્રીમદ્ ખરેખર પ્રયોગવીર જ હતા. પ્રયોગસિદ્ધ સમયસારનું દર્શન કરવું હોય કે પરમાત્મપ્રકાશનું દર્શન કરવું હોય, પ્રયોગસિદ્ધ સમાધિ-શતકનું દર્શન કરવું હોય કે પ્રશમરતિનું દર્શન કરવું હોય, પ્રયોગસિદ્ધ યોગદષ્ટિનું દર્શન કરવું હોય કે આત્મસિદ્ધિનું દર્શન કરવું હોય તો જોઈ લ્યો ‘શ્રીમદ્’ ! તે તે સમયસારાદિ શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત કરેલા ભાવોનું જીવતું ભગતું અવલંબન ઉઠાહરણ જોઈતું હોય તો જોઈ લ્યો શ્રીમદ્નું જીવનવૃત્ત ! શ્રીમદ્ એવા પ્રત્યક્ષ પ્રગટ પરમ પ્રયોગસિદ્ધ આત્મસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષ છે, એટલે જ એમણે પ્રણીત કરેલ આત્મસિદ્ધિ આદિમા આટલું બધું અપૂર્વ દેવત અનુભવાય છે”

—શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર જીવનરેખા

ભારતની વિશ્વ વિખ્યાતવિભૂતિ ગાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી લખે છે :—

“મારા જીવનમાં શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રની છાપ મુખ્યપણે છે. મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય તથા સ્કિન કરતા પણ શ્રીમદ્ને મારા ઉપર જાંડી અસર કરી છે. ઘણી વાર કહીને લખી ગયો છું કે મેં માન્યાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે કવિ શ્રી(શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર)ના જીવનમાંથી છે.

...શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર ગરસાધારણ વ્યક્તિ હતા. તેમનાં લખાણો એ તેમના અનુભવનાં ચિન્હ મળે છે તે ગાંધીનાર વિચારનાર અને તે પ્રમાણે ચાલનારને મોક્ષ સુલભ થાય. તેના કથાકો મોઝા પટે, તેને સંસાર વિષે ઉદાસીનતા આવે, તે દેહનો મોહ છોડી આત્માર્થી બને.

માટલા ઉપરથી વાંચનાર જોશે કે શ્રીમદ્ના લખાણ અધિકારીને સારું છે. બધા વાંચનાર તેના જીવન નિર્ણય શકે. ટીકાકારને તેની ટીકાનું ધારણ મળશે. પણ શ્રદ્ધાવાન તો તેમાંથી મન જ પાડે. તેમના લખાણોનું સત્ત્વ નીતરી ગયું છે, એવો મને હંમેશા ભાસ આવ્યો છે. તેમને જે માનુષ્ય જન બતાવવા માટે એક પણ અક્ષર નથી લખ્યો. લખનારનો હેતુ જોઈએ તે માનુષ્ય જન બતાવવાનો આગીદાર બતાવવાનો હતો. જેને આત્મસ્વેચ્છા ટાળવો છે, તેને તેના અસ્વસ્થતાનું અનુભવ છે તેને શ્રીમદ્નાં લખાણોમાંથી બહુ મળી રહેશે, એવો મને વિશ્વાસ છે. શ્રીમદ્ને તે સિદ્ધિ દેવા કે અન્ય ધર્મી.

‘શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર’ સંવચન એવો કયાંક આવશે ? એ કાવ્યની કહીઓમાં જોઈએ તે મને તેમના પદોના માટે પરિચયનાં શબ્દો મળે તેમનામાં જોયેલા.

તેમનાં લખાણોની દૈનિક પ્રસારણબુદ્ધિ એ છે કે એને એ અનુભવ્ય ને જ લખ્યું છે. તેમાં ક્યાંય ફિલિસતી નથી. તીવ્રતા ઉપર કાંઈ પાડવા નહીં દોડ તીવ્રી સરખી થઈ લખી રાખે એમ એ નથી કહેતો....

આર્થી, મેળવતી, મનાઈ, પ્રત્યેક ક્રિયા કરતા તેમનામાં વૈરાગ્ય તો હોય જ. કોઈ વ્યવસ્થા
મા જીવતા કોઈ પણ વૈરાગ્યને વિશે તેમનાં જોડ મર્યાદા હોય તોય તે નથી જોડું.

.....ના પાત્રને મર્યાદાની વિશેષ મર્યાદા. જાણનાં ઇચ્છાને મનુષ્ય તિવરાણી સ્થાને ઘટી શકે. તો તિવરાણા એ મર્યાદાની પ્રમાણ છે. અનેક જનના પ્રયત્ને મળી શકે છે; એમ સંકેત આપતું મનુષ્યની શકે છે. મર્યાદાને પ્રદાનના પ્રયત્ન કરનાર જો, છે કે સામર્થ્ય મનુષ્ય કેવું કરે છે એ સામર્થ્ય તમામ વિદ્યા (શીક્ષા)ને સ્વાભાવિક રીતે, એના મારા ઉપ-કાર્ય થઈ શકે.

[illegible]

ઘણા આર્થ સત્પુરુષો તે માટે વિચાર કરી ગયા છે; તેઓએ તે પર અધિકાધિક મનન કર્યું છે. આત્માને શોધી તેના અપાર માર્ગમાંથી થયેલી પ્રાપ્તિના ઘણાને લાગ્યશાળી થવાને માટે અનેક ક્રમ બાંધ્યા છે. તે મહાત્મા જયવાન હો! અને તેને ત્રિકાળ નમસ્કાર હો!

આંક ૮૩

આમ આવા સમર્થ તત્ત્વવિજ્ઞાની સ્વરૂપનિષ્ઠ મહાપુરુષની અનુભવયુક્ત વાણીનું અવલંબન કોઈ મહાલાગ્ય યોગે જ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓની જ્ઞાનપિપાસાને પરિતૃપ્ત કરે અને આત્માર્થીઓના હૃદયમાં આત્મજ્યોતિ પ્રગટાવે એવા એક સમર્થ તત્ત્વવેત્તા આ કાળમાં આપણું અહોભાગ્યે થઈ ગયા છે. તેમની અમૃતતુલ્ય અમૂલ્ય વાણી આપણા હાથમાં આવે છે એ જ આપણું મહાભાગ્ય છે. તેના વાંચન મનન અને પરિશીલનથી આપણે આપણુ શ્રેય સાધી લઈએ તો જ તે પ્રાપ્તિની સાર્થકતા છે.

તેમનું જે કંઈ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે તે સર્વ આ ગ્રન્થમા પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે. આ સાહિત્ય તત્ત્વજ્ઞાન વા આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં અત્યુત્તમ કક્ષાનું અમૂલ્ય સાહિત્ય છે. તત્ત્વરસિક-જનોને તત્ત્વપિપાસા સંતોષવા અથવા આત્માર્થીઓને આત્મોદ્ગતિમાં પ્રગતિમાન થવા માટે ગૂર્જરભાષામાં આ એક અપૂર્વ સાહિત્ય છે. મોક્ષાર્થીઓને નિજ શુદ્ધ સહજ આત્મ તત્ત્વની ઉપાસનાથી પરમાનંદમય મોક્ષમહેલમાં સુગમતાથી ચઢી જવા માટે આ એક દુષ્કમકાળમાં અનોખું જ અવલંબનરૂપ સોપાન સમાન ઉપકારક થાય તેમ છે. એમાં વિવિધ પારમાર્થિક વિષયોને સ્પર્શતું, મુખ્યપણે મોક્ષમાર્ગને સ્પષ્ટપણે અને સુગમ પ્રકારે દર્શાવતું, અમૂલ્ય છૂટાં વેરાયેલાં વચનરત્નોના પ્રકાશથી સર્વત્ર ચમકતું, રત્નાકર સમાન અગાધ, સર્વત્ર શાત રમે ભરેલું ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક સાહિત્ય ભર્યું પડ્યું છે. તે જોજકને અમૂલ્ય રત્નત્રયની પ્રાપ્તિથી પરમ શ્રેયને પ્રાપ્ત કરાવે તેવા નિધાન-ખજાના સમાન છે. એ તત્ત્વસાધકોને પરમાનંદની સાધનામાં સહાયરૂપ બની પરમ શ્રેયનું કારણ થાઓ! અથવા વિદગ્ધમુલ્લમંડનં મયતુ! વિદ્વાનોના મુખના આભૂષણરૂપ બનો!

જ્ઞાનવશાત્ બાહ્યદૃષ્ટિથી વા લૌકિકભાવથી કે તેવા કોઈ આગ્રહથી કે સકુચિત માનસથી શ્રીમદ્ને માત્ર ગુરુસ્થ, ઝવેરી, કે કવિરૂપે ઓળખી બેસવામા બે કવચિત્ ભૂલ થતી હોય તો જરા શુભાનુરાગ કે પ્રમોદભાવનાથી, સત્યને શોધવાની અને સ્વીકારવાની વિશાળ દૃષ્ટિ ધર્મ, નિરમલપણે આ ગ્રન્થનું અવલોકન વા અભ્યાસ કરવામા આવશે તો અવશ્ય એટલું જણિતો-તર થવા યોગ્ય જ છે કે શ્રીમદ્ એ કોઈ સામાન્ય કોટિના મનુષ્ય નહિ પણ ઈશ્વર કોટિના મનુષ્ય અથવા મનુષ્યદેહે પરમાત્મા, પરમ જ્ઞાનાવતાર, પ્રગટ ધર્મભૂતિરૂપે જ જન્મને ચિન્તિત કરી ગયા છે પૂર્વે અનેક ભવોમાં સાધેલા યોગના ફળરૂપે આ ભવમાં આત્મજ્યોતિ નથી થયેલ કોઈ અદ્ભુત યોગીશ્વર જ છે.

તે પુરુષપુરુષ અને પુરુષપુરુષની પ્રેમ સંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી; તે જ પ્રેમ, સ્વિ માત્ર વધી નથી કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થતી નથી; વ્યવહાર તેમ જ જીવન નથી. જગત્ જુ સ્થિતિમાં છે તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી; કોઈ પણ ને ને નથી કોઈ શ્રુત છે અને કોઈ ગિત છે, એની બળર રખાતી

નથી; અને દેવધારી છીએ કે કેમ? તે સંભારીએ ત્યારે માંડ બાપુએ છીએ; મારે મું
કન્યાનું છે તે કેઈથી કયાય લેવું નથી;....." માંક ૨૫૨

કેઈ પણ પ્રકારે વિદેશી દયાવચરનું, યથાયોગ્ય હવન્નુક્રમ દયા વચરનું, યથાયોગ્ય
નિર્મલ દયા વચરનું સાગ્ર સેકનું હવન પણ બાળનું હવને મુક્ત લાગનું નથી.....
મેક પર શામ માંક મેક પર મેક મેકી કિયલિ મેક મેકનાં પણ પ્રિય નથી માંક ૧૩૪

ધીનન્યનો નિરંતર અવિચ્છિન્ન માનુષ્ય પ્રિય છે. એ જ એકેડી છે. બીજી કેઈ કશુંદા
સેવની નથી. સેવની રોય તેા પણ સાળવા ઇન્દ્રા નથી. મેક 'નુંદિ નુંદિ' એ જ સ્વાયં
યોગી પ્રવારના સેકેડે છે માંક ૧૪૪

નિરંજન પદને જુગતારા નિરંજન કેવી કિયલિમાં રાખે છે, એ વિચારનાં સ્વકળ મનિ
પર મંજીર નમમિતુકર લાગ્ય માંક છે! અને અને મગારી દયા કેઈપણ પ્રકારે પરી
મકવાના નથી; તેા લખી કાઢી શકીમું! માંક ૧૮૭

...મને પણ નમંગના બહુ જ માંભરી માંકે છે; અને કેટલીક વખત તેા મેવું મેક
લગ છે કે ને મસંગતા વિના થરમ દુગ્ધ માય છે. ચન-નંત કાંઈ પ્રાપ્તિને દુઃખદાયક નરિ
લાગમે મેવ પદુ મામને મેક દુઃખદાયક લાગે છે. માંક ૧૧૪

નમકે મગમે મનંગણુ વિચિત્ર મનંગણા વધનેા મેવ મેવની દયા મેક છે, જે માંક
પરીને કાળા કેવનાં મારાવી નથી. માલકા પરી મેકે મેવનંગ મનંગ નથી. માંક ૨૦૦

જનક રાજ રાજ્ય કરતા છતાં પણ જેમ વિદેહી પણે વર્તતા હતા અને ત્યાગી સંન્યાસીઓ કરતાં વધારે ચઢતી ઝસગ અપ્રતિબદ્ધ વિદેહી દશામાં રહી આત્માનંદમાં ઝીલતા હતા, તથા ભરત મહારાજ ચક્રવર્તીપદનું સમર્થ ઐશ્વર્ય તેમજ છ ણંડના સામ્રાજ્યની ઉપાધિ વહન કરતાં છતાં પણ અંતરંગ જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના બળે આત્મદશા સંભાળી અલિપ્ત ભાવે રહી આત્માનંદને આસ્વાદતા હતા, તેમ આ મહાત્મા પણ સમયે સમયે અનંતગુણવિશિષ્ટ આત્મભાવ વધતો બધ એવા બળવત્તર જ્ઞાનવૈરાગ્યની અખંડ અપ્રમત્તધારાથી ડોહાઅપૂર્વ અંતરંગ ચર્યાથી રાગદ્વેષ આદિને પરાજય કરીને મોક્ષપુર પ્રત્યે પહોંચવા બાજુ વાયુવેગે ત્વરિત ગતિથી ધસી રહ્યા ન હોય! એમ અત્યંત ઉદાસીનતાપૂર્વક આત્માનંદમાં લીન અંતર્મુગ રહેતા હતા, તેમ તેમનાં આ અન્યના લખાણોમાં સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થવા યોગ્ય છે; અને અનેક શાસ્ત્રોના પઠનથી પણ જે લાભ પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે, તે લાભ આ એક જ અન્યના શાન્તભાવે પઠન મનન પરિશીલન વા અભ્યાસ દ્વારા જિજ્ઞાસુઓ સહેલાઈથી પામી પોતાને ધન્યરૂપ, કૃતાર્થરૂપ કરી શકે તેમ છે.

તેમજ તેમની અંતરંગ અસંગ, અપ્રતિબદ્ધ, જીવનમુક્ત, વૈરાગ્યપૂર્ણ વિદેહી, વીતરાગ, સમાધિયોધિમય, અદ્ભુત, અલૌકિક, અગિત્ય, આત્મમગ્ન, પરમશાંત, શુદ્ધ, સચ્ચિદાનંદમય સહજત્ત્વ દશાની આળી થતાં, સદ્ગુણાનુરાગીને તો પોતાની મોહાધીન પામર દશા જોતાં, સમસ્ત માનગણી જર્ઘ આવી ઉચ્ચતમ દશા પ્રત્યે સહેજે શિર ઝૂક્યા વિના રહે તેમ નથી. અને તે અલૌકિક અસંગ દશા પ્રત્યે પ્રેમ, પ્રતીતિ, ભક્તિ પ્રગટી તેમના શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, પરમાર્થ સ્વરૂપ, સાચા સ્વરૂપની જોળખાણ થતાં તેમનામા પ્રગટેલા શુદ્ધ આત્મદર્શન, આત્મજ્ઞાન, આત્મરમણતારૂપ રત્નત્રયાદિક આત્મિક ગુણો — પ્રગટ મૂર્તિમાન મોક્ષમાર્ગ — પ્રત્યે અત્યંત પ્રગટ, પ્રેમ, ઉલ્લાસ આવવા યોગ્ય છે. પ્રાન્તે પોતામા પણ તેવો જ પરમાત્મસ્વભાવ જે મનાદિધો અપ્રગટ છે તેનું ભાન થઈ, તે પ્રગટ કરવાનો લક્ષ અને પુરુષાર્થ જાગતાં, આત્મા પરમાત્મા થઈ પરમ શ્રેયને પ્રાપ્ત કરી શાશ્વતપદે વિરાજમાન થવા ભાગ્યશાળી બને, ત્યાં સુધીનો મન્માર્ગ અને સત્માધના સપ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે. મુનિશ્રી લઘુરાજ સ્વામી, શ્રી સૌભાગ્યભાઈ, શ્રી જ્ઞાનાર્ણવ, શ્રી અંબાવાલ્મીકી આદિ ઉચ્ચત્ત્વજ્ઞ આત્માઓ આ સદ્ગુણાનુરાગથી મુમુક્ષુતાના નેત્રે કે અલૌકિક દષ્ટિ પામી શ્રીમદ્ની સાચી જોળખાણ કરવા ભાગ્યશાળી બન્યા. અને તેથી મન્મગ્નતાદિ ગુણોથી વિમૂર્ષિત થઈ સ્વપર શ્રેયસ્કર બની ગયા, એ પ્રત્યક્ષ દષ્ટાંતરૂપ છે.

આ આવૃત્તિ અંબાધી :—

જિ. ને. ને. જી. ને. ૨૦૦૭ના આ અન્યની પ્રથમાવૃત્તિ પ્રસિદ્ધિ પામી છે. અને
જિ. ને. ને. જી. ને. તે ઉપરાંત પહેલાં અન્યત્ર પ્રસિદ્ધિ પામેલી બીજી

આ સંસ્કૃતિના મૂળ પ્રદેશોની પ્રથમાવૃત્તિ કરનાં ખાસ કંઈ દેરકાર કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ પ્રથમાવૃત્તિ છે તે જ સ્થામાં જાળવી રાખવામાં આવ્યા છે. તેમજ મથાળે પ્રથમાવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. પ્રથમાવૃત્તિના વે આક્ર આ પહેલાંની પ્રથમાવૃત્તિના વે આક્ર છે. પ્રથમાવૃત્તિનાં મોક્ષમાળા વે ભાવનાઓથી પછી

પ્રથમાવૃત્તિનું નિવેદન

“જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. આત્મસિદ્ધિ-ગા. ૧.
અહો સત્પુરુષનાં વચનામૃત, મુદ્રા અને સત્સમાગમ !

સુધુષ્ટ ચેતનને જાગૃત કરનાર,
પડતી વૃત્તિને સ્થિર રાખનાર,
દર્શન માત્રથી પણ નિર્દોષ અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક,
સ્વરૂપ પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત સંયમ, અને
પૂર્ણ વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના કારણભૂત;—
છેદલે

અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી,
અનંત અવ્યાયાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર !
ત્રિકાળ જયવંત વર્તો !

આંક ૭૮૫

... અમે એમ જ જાણીએ છીએ કે એક અશ શાતાથી કરીને પૂર્ણકામતા સુધીની
સર્વ સમાધિ તેનું સત્પુરુષ જ કારણ છે....”

આંક ૨૧૩

આત્માના અસ્તિત્વને કોઈ પણ પ્રકારે સ્વીકારનાર દર્શનોના સર્વ મહાત્માઓ આ
પાતમાં મમ્મત છે કે આ જીવ નિજ સ્વરૂપના અજાતપણાથી, પ્રાતિથી અનાદિ કાળથી આ
સસારમાં રખડે છે અને અનેક પ્રકારના અનંત દુઃખો અનુભવે છે તે જીવને કોઈ પણ
પ્રકારે નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી શુદ્ધસ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર હોય તો તે માત્ર એક
સત્પુરુષ અને તેમની જોધવાણી છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જે પુણ્યનામ મહાપુરુષના આત્મોપકારની પુનિત સ્મૃતિ શ્રીમાન
લુગાજ્ઞવામીને આ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમના નામસંસ્કરણમાં હેતુભૂત બની, તે સમીપવર્તી
પરમ માહાત્મ્યવંત વિભૂતિ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનાં પ્રાપ્ત એવાં સર્વ પારમાર્થિક લખાણોના
આ ગ્રંથ-અથ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ તરફથી પ્રગટ કરવાની ઘણા સમયથી પોષેટી શુભ
પ્રવૃત્તિના અંતર આનંદથી પ્રકુલિત બને છે. સૌ સાધક આદિને
આ ગ્રંથરૂઢ આત્મગ્રંથસાધનાનું એક સાચું સાધન બની રહ્યો એ અંતરની અભિલાષા છે.

જે મહાપુરુષનાં વચનોનો આ ગ્રંથસંગ્રહ છે તે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જેવા પરમ ઉત્કૃષ્ટ
કેરિના મુદ્રાના વિષે લખતાં પોતાની ચેત્યતા ન લાગવાથી જ્ઞાલ થયા વિના રહેતો નથી.
આ ગ્રંથના આવવા પત્રોમાં એમના અંતરના અનુભવો, આત્મદશા, કર્મ ઉદયની વિચિત્રતા
અને અંતર આત્મગુણોની સ્થિરતા અને અનેક બીજા ગહન વિષયો વિષે સહજ, સરલ
અને સ્વસ્થ ભાવના એમના પોતે જ પોતાનું મંથન અને નવનીત પ્રકાશ્ય છે. વિપરીત
અંતરના અવસ્થા નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપસ્થિતિ પ્રત્યે ગમન કરતાં, અંતરમાં પ્રત્વલિત આત્મ-
સંતોષ અને પ્રગટતા અંદરના ન હોતાં, જે આત્મપ્રકાશના પ્રકાશથી બાહ્યજીવનને ઉત્તમ
અવસ્થામાં રાખીને અંતરની સ્થિતિ પ્રત્યે ધ્યાન રાખે છે. એમના લખાણો નીરરપણે, નિર્દોષપણે પોતાને
જે ગ્રંથના અંતરની સ્થિતિ પ્રત્યે ધ્યાન રાખે છે.

નાની વચમાં જ જાતિદમરજીનાની પ્રાપ્તિ, આદ્યર્થકારી એવી તીવ્ર સમજાવણી, યત્તાવધાનના એકાગ્રતા અને સ્મરજીવિતાના ચિરંત્ર પ્રયોગો, આદ્યાત્મ સ્મરજીવિતાનું બિરુદ પામતી સદૃશ દાવ્યકુરુઆ આદિ પૂર્વજન્મના ઉન્નત આત્મચર્યાકારનું દર્શન પ્રાપ્ત છે.

દૃષ્ટાદિ અવતારોમાં ભક્તિ અને પ્રાપ્તિ, પછી જૈનસૂત્રોના પ્રિયતા, અને સુદ્ધિનામાંથી એક સાધનરૂપ મૂર્તિની ઉપયોગિતા એ જેમ જેમને સત્પથ, બારણાં તેમ સરવથા, બાન્યાં, પ્રરૂપ્યાં, અન્ય દર્શન કરતાં શ્રી સંદ આદિ સીતરામ પુરુષોત્તમ પ્રરૂપેશ સીતરામ દર્શન વધુ પ્રમાણિત, પ્રતીતયોગ્ય લાગ્યું તે દર્શનાભ્યાસની તુલનાએક દૈર્ઘ્યની માસમાસમાં પ્રકારકુ.

નિજ અનુભવની પરિપક્વ વિચારણાના દ્વારકરૂપે પ્રાપ્ત અન્યર્થન પ્રજા, કરતામાં મનાપુરુષો એટલા તત્પર હોય છે. નેટલા જ એ આચરવામાં રહ હોય છે. તેથી એમાં વચ્ચે આવતા શી દોષો દોષો એ એટલા જ તત્પર અને દૃઢ પુરુષાર્થો હોય છે. શ્રીમત્કૃતના છવનમાં આપણું જોઈએ છીએ કે કર્મ રાણ્યાં તે બે સવચ મિદ્યમથા, લાંબા સમય પીરજ પર છે, પણ સ્વતર આત્મચરિત્રની સ્વચાપિ સમય માત્ર પણ સ્વદન કરવા તત્પર નથી; એટલું જ નહીં પણ સ્વચાપિમાં પ્રવર્તવા કરતાં દેહન્યાય ઉગિત ન ને છે. (પા. ૧૧૩)

જાત સ્વચરિત્રને ત્રીધે પાતાને અસ પ્રમાણમાં સંસ્કરિતમાન હોવા કરતાં (પા. ૧૧૬/૩) તે પરમાર્થમાંથી રૂપિત હોવાથી અને સત્ત્વધાન જેવા નિજ પ્રયોગથી પ્રાપ્ત થતાં હોવાને કારણે અને પ્રશંસા આદિ, જે એવવચ જગતના ઉપર મળી રહે છે તે આત્મચરિત્રમાં સંસ્કરિત ન જાણવામાં, સ્વાર્થી દેતાં સદૃશ જાત અને નહીં.

તો આ દેહ ધર્યો ત્યારથી જ નહીં હોય એમ જણાય છે. સમ્યક્દષ્ટિપણું તો જરૂર સંભવે છે.” (આં. ૪૫૦) આ અને આવા પોતાની અંતરદશા વિષેના ઉદ્દેશો પશુ ઘણા પત્રોમાં લેવામાં આવે છે. શ્રીમદ્ભુજા ઉચ્ચ કોટિના આત્માઓ માટે, પોતે પોતા વિષે આમ કેમ કહે ? એવો વિકલ્પ અસ્થાને છે. પણ પ્રથમ જણાવ્યું તેમ એ સત્યનિરૂપણને ખાતર જરૂરી છે, જેથી એઓશ્રીની સાચી યોગબાણ થાય અને એમનાં વચનો પરમાર્થપ્રેમી જિજ્ઞાસુ છવો આરાધી ત્રિવિધ તાપાશિને શાંત કરી શકે.

શ્રીમદ્ભુજા સાહિત્યમા જૈન, વેદાંત આદિ સપ્રદાયોના અથોતુ વિશાળ વાંચન, નિદિધ્યાસન અને એમના અંતરમાં ઓતપ્રોત થયેલ આત્માનુભવનો પ્રવાહ સહજે વહે છે. આત્મ-સમાધિ માટે જેમ આખું જીવન છે, તેમ માત્ર પરમાર્થ કહેવા માટે એમનું સાહિત્ય છે.

ધર્મ પ્રવર્તાવવાની તીવ્ર કરુણાબુદ્ધિ છતાં (આં. ૭૦૮) પોતાની તે માટે યોગ્ય તૈયારી ન હોવાથી પરમ સંયમિતભાવે એ ભાવના શમાવી દેવાની શક્તિ એમના અંતરની, પ્રવૃત્તિની તથા લખાણની સત્યતા પ્રગટ કરે છે.

આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ વિના જગતના જીવોના હુ.ખોનો અંત આવવાનો નથી. આત્મા જેણે જાણ્યો છે એવા સત્પુરુષના સત્સંગ વિના, આજ્ઞાના આરાધન વિના આત્મા પ્રાપ્ત થાય એમ નથી એમ જણાવી વારંવાર સત્પુરુષ અને સત્સંગની આરાધના માટે ભારપૂર્વક કહ્યું છે. સત્સંગ અને સત્પુરુષની આજ્ઞા આરાધવામાં વિદ્યરૂપ મિથ્યાગ્રહ, સ્વચ્છંદ, ઇદ્રિય-વિપયો, કપાયો, પ્રમાદ આદિ દોષોના ત્યાગ માટે પણ એટલા જ ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે છતાં પણ કાળના જીવોનું હીનવીર્યપણું અને અનારાધકપણું જોઈ સત્સંગને જ ઉત્કટપણે વર્ણવ્યો છે.

મતમતાંતર એ એક આત્મપ્રાપ્તિમાં મોટું વિદ્ય છે. મતાગ્રહ કહેવા એમના પ્રસંગમાં આવતા મુમુક્ષુઓને વેદાંત, જૈન આદિ ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયના અથો વાંચવા ભલામણ કરે છે એમના વિચારો અને પત્રોમાં જૈન તેમ વેદાંત બંને શૈલીનું દર્શન થાય છે. પોતાનો અંતર અનુભવ પ્રગટ કરવામાં એમણે બંને શૈલીનો ઉપયોગ કર્યો છે. સાથે સાથે જૈન કે વેદાંતનો આગ્રહ મોક્ષનું કારણ નથી એમ પણ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. પણ જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પ્રાપ્ત એ મોક્ષનું સાધન છે. તે પરમતત્ત્વ પરમસત્, સત્, પરમજ્ઞાન, આત્મા, સર્વાત્મા, સત્-ચિત્-આનંદ, હરિ, પુરુષોત્તમ, સિદ્ધ, ઇશ્વર, આદિ અનંત નામોએ કહેવાયું છે. (આં. ૨૦૬) “હું કોઈ ગરુડમા નથી, પણ આત્મામાં છું એ ભૂલશે નહીં.” (આ. ૩૭). આમ પરમાર્થ-વાચન આત્મા જાણવા માટે છે. આત્માને બંધન થવાને નથી.

“બંધ. મોક્ષની યથાર્થ વ્યવસ્થા કહેવાને જોગ્ય જો કોઈ અમે વિશેષપણે માનતા હોઈએ ને તે થી તીર્થંકર દેવ છે.” (આં. ૩૨૨). આમ લખી એમણે શ્રી તીર્થંકરનાં વચનો ના મન્યપણની પોતાના આત્માનુભવથી થયેલી અંતરપ્રતીતિ પ્રગટ કરી છે.

જો કોઈને ધર્મ રૂઢ પ્રશ્નોના પણ સ્વરસ અર્થ સમજાવ્યા છે. અને પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જોઈ કેવલજ્ઞાનની આખ્યા, અધિષ્ઠાન આદિ વિષે તથા આ કાળમાં મોક્ષ ન હોય, તેથી મુક્તિને ન હોય એ આદિ માન્યતાઓ વિષે આત્માનું હિત થાય એમ ખુલાસા કર્યું છે.

શ્રી વીતરાગશ્રુતના પ્રકાશન અને પ્રચાર માટે સ્થાપેલ છે. જે મંડળ આજે પણ શ્રી વીતરાગશ્રુતના પ્રકાશનનું સુંદર કાર્ય કરી રહેલ છે. આ શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળે આ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃતની પ્રથમ આવૃત્તિ સંવત ૧૯૬૧માં પ્રગટ કરી. અને બીજી આવૃત્તિ સંવત ૧૯૮૨માં પ્રગટ કરી, જેમાં કેટલુંક અપ્રગટ સાહિત્ય ઉમેરવામાં આવ્યું. શ્રીમદ્દળનાં લખાણો ગુજરાતી ભાષામાં હોવા છતાં મહત્તાદર્શક નાગરી લિપિમાં એ બંને આવૃત્તિમાં છપાયાં છે. શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળે આ આખું વચનામૃત હિંદી ભાષામાં ભાષાંતર કરાવી સં. ૧૯૯૪માં પ્રગટ કર્યું છે. જેમા શ્રીમદ્દળના જીવન અને વિચારો સંબંધી વિસ્તૃત નોંધ ભાષાંતરકાર પં. શ્રી જગદીશચંદ્ર શાસ્ત્રીએ આપી છે.

આ આવૃત્તિ સંબંધી:—

શ્રીમદ્દળના અનન્ય ઉપાસક, પરમભક્તિવત શ્રી લઘુરાજસ્વામીજીની નિશ્રાએ સ્થપાયેલ આ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમના વ્યવસ્થાપકોની ઘણા સમયથી એમના આરાધ્યદેવ શ્રીમદ્દળનાં લખાણો પ્રગટ કરવાની ભાવના હતી. શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ પાસેથી આ માટેની અનુમતિ મળતાં આ કાર્ય માટે સંશોધન કરી આખી નવી પ્રેસકોપી નીચેનાં સાધનોનાં આધારે તૈયાર કરવામાં આવી છે.

૧. શ્રીમદ્દળના હસ્તાક્ષરના મૂળ પત્રો, અન્ય લખાણો તથા હાથનોંધોની હાથરીઓ તેમ હસ્તાક્ષરના મૂળપત્રો આદિના આ આશ્રમે તૈયાર કરાવેલ ફોટાઓ.
૨. શ્રી અંબાલાલભાઈએ તૈયાર કરેલ પુસ્તક જેમાં શ્રીમદ્દળએ પોતે સુધારો વધારો કર્યો છે.
૩. શ્રી દામજીભાઈ કેશવજીએ મૂળપત્રો તથા બીજા સાહિત્યના કરાવેલ ઉતારાઓ.
૪. શ્રીમદ્દળની સૂચનાથી શ્રી અંબાલાલભાઈએ શ્રી લઘુરાજસ્વામી આદિ મુનિઓને ઉતારી આપેલ હાથરીઓ.
૫. મુમુક્ષુઓ પાસેથી મળેલ મૂળપત્રોની નકલો.
૬. ઉપદેશછાયા, ઉપદેશનોંધ, વ્યાખ્યાનસાર આદિના ઉતારાની હાથરીઓ.
૭. વપ્ત્યાર મુધીમાં છપાયેલ આવૃત્તિઓ.

શ્રમકની વિગત:—

આ મંદિરમાં (૧) શ્રીમદ્દળના મુમુક્ષુઓ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રો; (૨) સ્વતંત્ર કાવ્યો; (૩) મોક્ષમાળા, ભાવનાગોષ્ઠ, આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર એ ત્રણ સ્વતંત્ર ગ્રંથ; (૪) મુનિસમાગમ, પ્રતિમાદિદિ આદિ સ્વતંત્ર લેખો; (૫) પુષ્પમાળા, ગોધવચન, વચનામૃત, મહાનીતિ આદિ સ્વતંત્ર લેખવચનમાળાઓ; (૬) પંચાન્તિકાવ્ય ગ્રંથનું ગુર્જર ભાષાંતર; (૭) શ્રીસ્તનકરં ગાથાગાનમંડી ત્રણ ભાવનાઓનો અનુવાદ તથા સ્વરોહચરણ, દ્રવ્યસંક્રદ, દશવૈકલિક આદિ પદ્યો અને કેટલીક ગાથાઓનું ભાષાંતર, આનંદધન ચોવીશીમાથી કેટલાક સ્તવનના અર્થો અને કેટલીક અન્ય દર્શન નવધી નોંધો; (૮) સં. ૧૯૪૬ની રાજનીતી આદિ શ્રીમદ્દળના સં. ૨૦૧૧ થી ૨૦૧૫ પાન ૬૬૦ મુધીમાં આપવામાં આવેલ છે. આંક ૭૧૮માં આત્મ દિગ્ગમ, મન, માધ્યમનું આપેલ દ્રષ્ટં વિવેચન શ્રી અંબાલાલભાઈએ કરેલ છે. જે શ્રીમદ્દળના સં. ૧૯૮૨માં પ્રગટ થયેલ શ્રીમદ્દળને પોતે લખેલ દોઢ દોઢ ગાથાઓનું વિસ્તૃત વિવેચ

પણ આપવામાં આવ્યું છે. પાન ૬૬૧ થી પાન ૭૮૫ સુધીમાં ઉપદેશ-નોંધ, ઉપદેશકાયા, વ્યાખ્યાનસાર ૧ અને ૨ આપવામાં આવેલ છે. આ લખાણુ શ્રીમદ્ગુણ ઉપદેશ તથા વ્યાખ્યાનોની મુમુક્ષુઓએ લીધેલ નોંધોનું છે. ઉપદેશકાયા જેવો વિભાગ શ્રીમદ્ગુણો દ્વિતીયે આપી ગયાનું આશ્ચર્ય છે.

પાન ૭૮૬ થી ૮૩૩ સુધીમાં શ્રીમદ્ગુણો પોતાના હસ્તાક્ષરે લખાયેલ ત્રણ નાયનોષો (નાયનોષો) આપવામાં આપી છે.

આ આવલિસંગ્રહી આમાન્ય વિગત :—

૧. આ આવલિસંગ્રહમાં પ્રથમની આવલિનોમાં નહીં પ્રગટ કરેલ કોઈ પણ આદિત્ય ઉમેશવામાં આવ્યું છે.
૨. મૂળ લખાણુમાં-શ્રીમદ્ગુણો પોતાના લખાણુ-આધારમૂલકાણુ મેટરૂ વીધું છે. પ્રથમની આવલિનોમાં મૂળ લખાણુરૂપે લખાયેલ પણ ખરી રીતે ઉપદેશનોંધ લેવાથી તે લખાણુ ઉપદેશનોંધમાં મૂક્યું છે.
૩. શ્રી પરમરામ પ્રભાવક મંડળની વીજ આવલિમાં ત્રણ નાયનોષોના લખાણુ-લખાણુ પદની મિનિતિ અનુમાન મદી તે તે વર્ષના ક્રમમાં આપવામાં આવેલ છે. આ આવલિમાં તેમ મૂકી નથી. પણ પ્રથમની આવલિ પ્રમાણુ ત્રણ નાયનોષો. સંગ્રહ આપી છે.
૪. પ્રથમની આવલિનોમાં કેટલાક મદદે મેક જ લખાણુના જાણે મની જુદા જુદા આદ નોંધે આપવામાં આવ્યા છે તેમ કેટલાક લખાણુ જુદા લેખા તથા મેક ૨, ૩ નોંધે આપવામાં આવેલ છે પણ આ આવલિમાં ત્રણ ને મૂળ આધારને અનુસરી તેમ લખાણુ મેક ૨, ૩ નોંધે આપવામાં આવેલ છે.

શ્રી વીતરાગશ્રુતના પ્રકાશન અને પ્રચાર માટે સ્થાપેલ છે. જે મંડળ આજે પણ શ્રી વીતરાગશ્રુતના પ્રકાશનનું સુંદર કાર્ય કરી રહેલ છે. આ શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળે આ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃતની પ્રથમ આવૃત્તિ સંવત ૧૯૬૧માં પ્રગટ કરી. અને બીજી આવૃત્તિ સંવત ૧૯૮૨માં પ્રગટ કરી, જેમાં કેટલુંક અપ્રગટ સાહિત્ય ઉમેરવામાં આવ્યું. શ્રીમદ્દળનાં લખાણો ગુજરાતી ભાષામાં હોવા છતાં મહત્તાદર્શક નાગરી લિપિમાં એ ખંને આવૃત્તિમાં છપાયાં છે. શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળે આ આખું વચનામૃત હિંદી ભાષામાં ભાષાંતર કરાવી સં. ૧૯૯૪માં પ્રગટ કર્યું છે. જેમા શ્રીમદ્દળના જીવન અને વિચારો સંબંધી વિસ્તૃત નોંધ ભાષાંતરકાર પં. શ્રી જગદીશચંદ્ર શાસ્ત્રીએ આપી છે.

આ આવૃત્તિ સંબંધી:—

શ્રીમદ્દળના અનન્ય ઉપાસક, પરમભક્તિવંત શ્રી લઘુરાજસ્વામીજીની નિશ્ચાયેલ આ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમના વ્યવસ્થાપકોની ઘણા સમયથી એમના આરાધ્યદેવ શ્રીમદ્દળનાં લખાણો પ્રગટ કરવાની ભાવના હતી. શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ પાસેથી આ માટેની અનુમતિ મળતાં આ કાર્ય માટે સંશોધન કરી આખી નવી પ્રેસકોપી નીચેનાં સાધનોનાં આધારે તૈયાર કરવામાં આવી છે.

૧. શ્રીમદ્દળના હસ્તાક્ષરના મૂળ પત્રો, અન્ય લખાણો તથા હાથનોંધોની ડાયરીઓ તેમ હસ્તાક્ષરના મૂળપત્રો આદિના આ આશ્રમે તૈયાર કરાવેલ ફોટાઓ.
૨. શ્રી અંબાલાલભાઈએ તૈયાર કરેલ પુસ્તક જેમાં શ્રીમદ્દળએ પોતે સુધારો વધારો કર્યો છે.
૩. શ્રી દામજીભાઈ કેશવજીએ મૂળપત્રો તથા બીજા સાહિત્યના કરાવેલ ઉતારાઓ.
૪. શ્રીમદ્દળની મૂચનાથી શ્રી અંબાલાલભાઈએ શ્રી લઘુરાજસ્વામી આદિ મુનિઓને ઉતારી આપેલ ડાયરીઓ.
૫. મુમુક્ષુઓ પાસેથી મળેલ મૂળપત્રોની નકલો.
૬. ઉપદેશછાયા, ઉપદેશનોંધ, વ્યાખ્યાનસાર આદિના ઉતારાની ડાયરીઓ.
૭. અત્યાર સુધીમાં છપાયેલ આવૃત્તિઓ.

સંકેદની વિગત:—

આ સંકેદમાં (૧) શ્રીમદ્દળના મુમુક્ષુઓ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રો; (૨) સ્વતંત્ર કાવ્યો; (૩) ભોમમાળા, ભાવનાબોધ, આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર એ ત્રણ સ્વતંત્ર ગ્રંથ; (૪) મુનિસમાગમ, પ્રતિમાનિદિ આદિ સ્વતંત્ર લેખો; (૫) પુષ્પમાળા, બોધવચન, વચનામૃત, મહાનીતિ આદિ અનંત બોધવચનમાળાઓ; (૬) પંચાસ્તિકાય ગ્રંથનું ગુર્જર ભાષાંતર; (૭) શ્રીરત્નકરંડ શ્રવણારમ્ભે ત્રણ ભાવનાઓનો અનુવાદ તથા સ્વરોદયજ્ઞાન, દ્રવ્યસંક્રંદ, દશવૈકલિક આદિ પ્રવેશની કેટલીક ગાથાઓનું ભાષાંતર, આનંદધન ચોવીસીમાંથી કેટલાક સ્તવનના અર્થ; (૮) શ્રીમદ્દળનાં જીવન અને જીવન દર્શન સંબંધી નોંધો; (૯) સં. ૧૯૪૬ની રોજનીશી આદિ શ્રીમદ્દળનું લખાણ સં. ૧૯૫૧, ૫૨, ૬૦ સુધીમાં આપવામાં આવેલ છે. આંક ૭૧૮માં આત્મ-નિર્ણય અને પાદોનું અપેક્ષાકૃત વિવેચન શ્રી અંબાલાલભાઈએ કરેલ છે. જે શ્રીમદ્દળનાં જીવન અને વિવેચન સંદર્ભે શ્રીમદ્દળએ પોતે લખેલ કોઈ કોઈ ગાથાઓનું વિસ્તૃત વિવેચન

પણ આપવામાં આવ્યું છે. પાન ૬૬૧ થી પાન ૭૮૫ મુખીમાં ઉપદેશ-નોંધ, ઉપદેશછાયા, વ્યાખ્યાનસાર ૧ અને ૨ આપવામાં આવેલ છે. આ લખાણ શ્રીમદ્ભૂતના ઉપદેશ તથા વ્યાખ્યાનોની સુસુદ્ધિઓ લીધેલ નોંધોનું છે. ઉપદેશછાયા જેવો વિભાગ શ્રીમદ્ભૂતની દૃષ્ટિએ આવી ગયાનું સંબંધ છે.

પાન ૭૮૬ થી ૮૭૩ મુખીમાં શ્રીમદ્ભૂતના પોતાના દસ્તાવેજ લખાણે જ ત્રણ હાથનોંધો (હાથરીઓ) આપવામાં આવી છે.

આ આશુનિર્ણયોની સામાન્ય વિગત :—

૧. આ આશુનિર્ણયો પ્રથમની આશુનિર્ણયોમાં નહીં પ્રથમ ક્ષેત્ર સીધું પાન હાથિન્ય ઉમેરવામાં આવ્યું છે.
૨. મૂળ લખાણમાં-શ્રીમદ્ભૂતના પોતાનું લખાણ-આધારમૂળ જગ્યા, કોટવ લીધું છે. પ્રથમની આશુનિર્ણયોમાં મૂળ લખાણદ્વારા લખાણે જ પણ પદો નીચે ઉપદેશનોંધ લેવાથી તે લખાણ ઉપદેશનોંધમાં ચૂક્યું છે.
૩. આ પ્રથમમળ પ્રભાવક મંદળની સીટ આશુનિર્ણયો ત્રણ હાથનોંધોનાં લખાણો-લખાણો પદોની વિગતો :—નુમાન મદી તે ને વચના ક્રમમાં લખવામાં :—જેવું છે આ આશુનિર્ણયોમાં મૂળ નહીં પણ પ્રથમની આશુનિર્ણયોમાં ત્રણ હાથનોંધોનાં લખાણો આવી છે.
૪. પ્રથમની આશુનિર્ણયોમાં કેટલાક હાથો નોંધ લખાણના કારણે મદી જગ્યા નુદા આપી નીચે આપવામાં આવ્યા છે તેમ કેટલાક લખાણો નુદા લેવા, કદાં નોંધ આપી નોંધ આપવામાં :—જેવું છે પણ :—આશુનિર્ણયોમાં પણ નોંધ આપવામાં :—નુમાનની કેટલાક લખાણો નોંધ આપવામાં :—જેવું છે.

વયવર્ષના અનુક્રમે મૂક્યાં છે. જ્યાં મિતિમાં પ્રમાણભૂત દેર જણાયો ત્યાં મિતિ પ્રમાણેના સ્થાને લખાણ મૂક્યું છે.

૧૨. દરેક લખાણના મથાળે પ્રાપ્ત મિતિ આપવામાં આવી છે

૧૩. વિસ્તૃત અનુક્રમણિકા તથા પરિશિષ્ટો આપી બને તેટલો પ્રંથનો અભ્યાસ સુગમ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

પરિશિષ્ટોમાં આ ગ્રંથમાં આવતા અન્ય ગ્રંથોમાંનાં ઉદ્ધરણો અને તેનાં મૂળ સ્થાન; પત્રો વિષે વિશેષ માહિતી; પારિભાષિક અને કંઠણ શબ્દોના અર્થ, ગ્રંથનામ, સ્થળ, વિશેષનામ અને વિષયની સૂચિ પણ આપવામાં આવી છે. આમ આ આવૃત્તિ સંબંધીની વિગત પુસ્તકને સમજવામાં સુગમતા કરશે.

અવધાન સમયનાં કાળો, સ્ત્રીનીતિબોધ, અન્ય માસિકોમાં છપાયેલ કાળો એમ સોળ વર્ષની ઉમ્મર પહેલાંનાં કાળો આદિ જુદા 'સુબોધસંગ્રહ' ગ્રંથરૂપે આપવાની લાવનાથી આ સંગ્રહમાં મૂક્યાં નથી.

અવધાન સંબંધી લખાયેલ એક પત્ર (આં. ૧૮) આ ગ્રંથમાં આવ્યો છે.

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રનું અંગ્રેજી, મરાઠી અને સંસ્કૃતમાં લાપાંતર થયું છે.

આ આત્મસાધન આજે આપણને પ્રાપ્ત થાય છે એ સંગ્રહી શ્રી અંગાલાલભાઈ આજના સાધકવર્ગ પર પરમ ઉપકાર કર્યો છે.

શ્રીમદ્ભગવાદ પરિચયમાં આવેલ સુસુક્ષ્મોમાં શ્રી અંગાલાલભાઈ, શ્રી જૂઠાભાઈ, શ્રી મૌભાગ્યભાઈ, મુનિશ્રી લઘુરાજસ્વામી જેવા આત્માઓ શ્રીમદ્ભગવાદની આશ્રયલક્ષિતથી આત્મ-માધ્યાત્મક અનુભવી પરમશ્રેય સાધી ગયા છે એવા પરમલક્ષિતવંત આત્માઓના નિમિત્તે ઉદ્દગમ પામેલ આ માહિત્ય આજે આપણને આત્માર્થ સાધવામાં પરમ નિમિત્તરૂપ બને એ પ્રાર્થના છે.

શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ તથા એના વ્યવસ્થાપક શ્રી મણિલાલ રેવાશંકર ઝવેરીએ આ ગ્રંથ છપાવવાની આવેલ અનુમતિ માટે આભાર માનવામાં આવે છે.

આ સંસાધનના પ્રકાશનમાં જે જે ભાઈઓએ તન, મન, ધન અને વચનથી ઉદ્દાસ-પૂર્વક મદદ આપ્યો છે તે સવને એ આત્મશ્રેયનું કારણ બને.

શ્રી વનંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના વ્યવસ્થાપક શ્રી જય નિ દલાલે આ ગ્રંથ છાપવામાં અંગત કાળ ને મન લીધો છે જેથી આટલી સુંદર રીતે આ ગ્રંથ-પ્રકાશન થયું છે.

આ આત્મશ્રેયસાધક ગ્રંથનો વિનય અને વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવાની લલામણ અસ્થાને નહીં મરજી.

૧૯૬૨ જાન્યુઆરી ૨૦
૨૦ મે ૧૯૬૨
૨૦ મે ૧૯૬૨
૨૦ મે ૧૯૬૨

લિં
અમર્યાદી ગોવર્ધનદાસ

૩૦ સર્વ જીવની રક્ષા-ભાગ ૨	૬૧	૬૯ પ્રત્યક્ષની નવ નાઠ	૬૩
૩૧ પ્રત્યાખ્યાન	૬૨	૭૦ સનત કુમાર-ભાગ ૧	૬૪
૩૨ વિનય વડે તત્ત્વની સિદ્ધિ છે	૬૩	૭૧ " -ભાગ ૨	૬૫
૩૩ સુદર્શન શેઠ	૬૩	૭૨ યત્રીસ યોગ	૬૬
૩૪ બ્રહ્મચર્ય વિધે સુભાષિત (કાવ્ય)	૬૪	૭૩ મોક્ષ મુખ્ય	૬૭
૩૫ નવકાર મંત્ર	૬૫	૭૪ ધર્મધ્યાન-ભાગ ૧	૬૮
૩૬ અનાતુપૂર્વી	૬૬	૭૫ ધર્મધ્યાન-ભાગ ૨	૬૯
૩૭ સામાયિક વિચાર-ભાગ ૧	૬૭	૭૬ ધર્મધ્યાન-ભાગ ૩	૧૦૦
૩૮ " " -ભાગ ૨	૬૮	૭૭ જ્ઞાન સગ ધી એ જોડ-ભાગ ૧	૧૦૧
૩૯ " " -ભાગ ૩	૬૯	૭૮ " " " " -ભાગ ૨	૧૦૧
૪૦ પ્રતિક્રમણ વિચાર	૬૯	૭૯ " " " " -ભાગ ૩	૧૦૨
૪૧ લિખારીનો ખેદ-ભાગ ૧	૭૦	૮૦ " " " " -ભાગ ૪	૧૦૩
૪૨ " " -ભાગ ૨	૭૧	૮૧ પચમકાળ	૧૦૩
૪૩ અનુપમ ક્ષમા	૭૨	૮૨ તત્વાવગોષ-ભાગ ૧	૧૦૪
૪૪ રાગ	૭૨	૮૩ " -ભાગ ૨	૧૦૫
૪૫ સામાન્ય મનોરથ (કાવ્ય)	૭૩	૮૪ " -ભાગ ૩	૧૦૬
૪૬ કપિલ મુનિ-ભાગ ૧	૭૩	૮૫ " -ભાગ ૪	૧૦૬
૪૭ " " -ભાગ ૨	૭૪	૮૬ " -ભાગ ૫	૧૦૭
૪૮ " " -ભાગ ૩	૭૫	૮૭ " -ભાગ ૬	૧૦૭
૪૯ તૃણાની વિચિત્રતા (કાવ્ય)	૭૬	૮૮ " -ભાગ ૭	૧૦૮
૫૦ પ્રમાદ	૭૭	૮૯ " -ભાગ ૮	૧૦૯
૫૧ વિવેક એટલે શું ?	૭૮	૯૦ " -ભાગ ૯	૧૦૯
૫૨ જ્ઞાનીઓએ વેરાગ્ય શા માટે જોખ્યો ?	૭૯	૯૧ " -ભાગ ૧૦	૧૧૦
૫૩ મદાવીરશાસન	૮૦	૯૨ " -ભાગ ૧૧	૧૧૧
૫૪ અગુચ્ય કોને કહેવી ?	૮૧	૯૩ " -ભાગ ૧૨	૧૧૧
૫૫ સામાન્ય નિયમનિયમ	૮૨	૯૪ " -ભાગ ૧૩	૧૧૨
૫૬ ક્ષમાપના	૮૨	૯૫ " -ભાગ ૧૪	૧૧૨
૫૭ વેરાગ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે	૮૩	૯૬ " -ભાગ ૧૫	૧૧૩
૫૮ ધર્મના મનમેદ-ભાગ ૧	૮૩	૯૭ " -ભાગ ૧૬	૧૧૪
૫૯ " " -ભાગ ૨	૮૪	૯૮ " -ભાગ ૧૭	૧૧૪
૬૦ " " -ભાગ ૩	૮૫	૯૯ સમાજની અગત્ય	૧૧૫
૬૧ મુનિ રિતિ વિચાર-ભાગ ૧	૮૬	૧૦૦ મનોનિયંત્રણ વિદ્ય	૧૧૫
૬૨ " " -ભાગ ૨	૮૭	૧૦૧ સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય મહાવાક્યો	૧૧૬
૬૩ " " -ભાગ ૩	૮૮	૧૦૨ વિવિધ પ્રશ્નો-ભાગ ૧	૧૧૬
૬૪ " " -ભાગ ૪	૮૯	૧૦૩ " ભાગ ૨	૧૧૭
૬૫ " " -ભાગ ૫	૯૦	૧૦૪ " ભાગ ૩	૧૧૮
૬૬ " " -ભાગ ૬	૯૧	૧૦૫ " ભાગ ૪	૧૧૯
૬૭ " " -ભાગ ૭	૯૨	૧૦૬ " ભાગ ૫	૧૧૯
૬૮ " " -ભાગ ૮	૯૩	૧૦૭ જિનેશ્વરની વાણી (કાવ્ય)	૧૨૦

— છેવટની લલામણે		૧૯૩	વાન — પરમ કૃત્યાબની એક શ્રેણી	૨૦૭
વર્ષ ૨૨ મું		૬૦	(૧) સંગતિ ધર્મ : પ્રથમ જ્ઞાન અને પંચી	
૪૧. નિરતર સત્પુરુષની કૃપાદષ્ટિ ધ્રુવો,			ધ્યા — યન્ના, સંયમ, સંવર, નિર્જરા,	૨૦૮
શોકરહિત રહો	૧૯૯		કેવળજ્ઞાન, મોક્ષ	
૪૨ શુ નહીં મળવાથી આત્મા અનાદિ			(૨) પચ મહાવ્રતનાદિ : આદિ સા, સત્ય,	
કાળથી રખડ્યો ?	૧૯૯		અપરિગ્રહ, અહમ્યાર્થ, એક વખત આહાર—	
૪૩. મારા લણી મોહદશા ન રાખો	૧૯૯		ગત્રિભાગનનો ત્યાગ — જ્ઞાપ છવની રક્ષા	૨૧૦
૪૪. શિષ્ય સંબંધી ન્યૂનતા અને પુરુષાર્થની		૬૧. જ્ઞાનવૃદ્ધતા આણવા		૨૧૧
અધિકતા	૨૦૦	૬૨. પરમાત્માને ધ્યાવવાથી પરમાત્મા —		
૪૫ ન આલે તો પ્રશસ્ત રાગ રાખો	૨૦૦	ધ્યાવન સત્પુરુષની વિનયોપાસનાથી —		
૪૬ આત્મત્વ પ્રાપ્ત થાય તે વાટ શોધો	૨૦૦	ધોરી વાટ ધર્મધ્યાન — ધર્મધ્યાનની		
૪૭ સાત પ્રકૃતિઓની ત્રિય — સદ્ગુરુના		પ્રાપ્તિ, ભૂમિકાઓ, ભેદ અને જ્ઞાણ —		
ઉપદેશ વિના અને છવની સત્પાત્રતા		વાસનાજલથી આત્મલીનતા—તેનો સાધન,		૨૧૨
વિના — કૃતકૃતતા — ધર્મ ખડુ ગુરુ		શ્રેણી, વર્ધમાનતા — સધળાનુ મૂળ		૨૧૩
વસ્તુ — સદ્ગુરુ અનુગ્રહ — સત્પુરુષોનો		૬૩ દશા સત્પુરુષને વિદિત કરવી ઉપકારક		
પ્રયત્ન અને યોગમળ	૨૦૦	૬૪ યથાર્થદષ્ટિ દિવા વસ્તુધર્મ પમાય ત્યાથી		
૮૮. અવધારગુદિ, તેના નિયમો — પરિણામે		સમ્યક્જ્ઞાન સપ્રાપ્ત થાય — એકને		
આર્તધ્યાન કરતા રણજી સારુ	૨૦૨	જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું — જ્ઞાનવૃદ્ધતા		
૪૯. આશીર્વાદ આપ્યા જ કરો	૨૦૩	— પુનર્જન્મ સમ્બંધી વિચારો — આત્મ		
૫૦ અતઃકરણ દર્શાવવાના પાંત્રાની દુર્લ-		જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ — તેની પ્રાપ્તિ — સત્પુરુષની		
ભતા — ચાર પુરુષાર્થ પ્રાપ્તિ—પ્રમાદ		ચરિત્ર દર્શણરૂપ — શુદ્ધ અને જૈનના		૨૧૭
મદા મોહનીયનુ બળ	૨૦૩	બોધમા મહાન તદ્વાવત		
૫૧ મહાન બોધ — નવા કર્મ ન બધાય		૬૫ ગણ્યા દિવસમા આવું છું — ધર્મમિષ		૨૧૧
તેવી સચેતના	૨૦૪	આત્માને શાંતિઃ એક પુણ્ય		૨૧૧
૫૨. સર્વોત્તમ શ્રેય — શી એની રીતી !	૨૦૪	૬૬ નિર્ગ્રંથનાં બોધેલા શાસ્ત્રના શોધ મારે		૨૧૧
૫૩ સન્સંગ બોધો, સત્પુરુષની લક્ષિત કરો	૨૦૫	૬૭ ધર્મપ્રશસ્ત ધ્યાન કરવા વિજ્ઞાપન		૨૧૧
૫૪ મોક્ષના માર્ગ — ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો		૬૮. અનત લવનુ આત્મિક દુઃખ ટાળવાણું		
એક જ માર્ગ મારે — લભ્ય પણ		પરમ ઔપધ — સર્વ દર્શનનુ તાત્પર્ય		
અટકતો — માર્ગ આત્મા — તેની		જ્ઞાન — યથાર્થ દષ્ટિ થવા — શુદ્ધચરિત્ર		૨૧૭
પ્રાપ્તિ — મનઃકેન્દ્ર	૨૦૫	મનનીય		
૫૫ કર્મ જટ વસ્તુ — અભાધનાની પ્રાપ્તિનું		૬૯ મહાસતીજીને મોક્ષમાળાના યથાર્થ શ્રવણ		
કેન્દ્ર — સમ્યક્દર્શથી ચેતનગુદિ —		મનનાર્યે — મોક્ષમાળા; અનુલવ અને		
મે... જોડેલીમ	૨૦૬	કાળભેદ, મધ્યગ્યતાથી જિનેશ્વરમાર્ગાનું		
૧૦ કર્મજનનની અભાજ	૨૦૬	સારી કૃતિ		૨૧૭
૧૩ સ્વચ્છ મન	૨૦૭	૭૦ સન્સંગની બળવતરતા છે		૨૧૭
૧૪ સ્વચ્છ મન, જમ નો જાનીના		૭૧. સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ અર્થે સમ્યક્શ્રેણિઓ —		
અનન્ય મન	૨૦૭	સર્વસંગ પરિત્યાગની અવશ્ય — અંતરંગ		
૧૫ સ્વચ્છ મન, જમ નો જાનીના		નિર્ગ્રંથ શ્રેણિમા સર્વ સિદ્ધિ — અન્ય		
અનન્ય મન	૨૦૭	અંતરંગમા મધ્યગ્યતા — મળેલા		

- ૧૬૪ માર્ગ સરળ, પ્રાપ્તિનો માર્ગ —
સ્વચ્છ હૃદય અધ્યત્વ ટળવા — મુનિ-
ઓનું સામાયિક — આળાદ મમ્મો,
આળાદ તરો — આરાધ્ય પુરુષનો જોજ ૨૬૧
- ૧૬૫ ગદ્યા વિકસ્ય મુક્તી પ્રયત્ન જાણવા
યોગ્ય — માર્ગની દિશાનું જાન થવા ૨૬૨
- ૧૬૬ જે મોટા બધન — તે ટળવા —
વ્યાખ્યાન પ્રતિબંધ ૨૬૨
૧૬૭. પરિપૂર્ણના દર્શન અસંગતામા —
એકાન્તવાસે પડેલો ટળશે ૨૬૩
૧૬૮. અમારું હૃદય — સજીવનમ્ તિથી સત્-
પ્રાપ્તિ — છવે શુ નથી કર્યું —
શુ પ્રિય કરવા જેવું છે ? ૨૬૩
૧૬૯. મનુષ્યવત્તા સજીવતા માટે શુ કરવું ?
— ધર્મને રૂપે મિથ્યા વાસનાઓ ૨૬૪
૨૦૦. વચનાવલી — સમ્યુખનો વિશેષ શાથી ?
— જાનમાર્ગની શ્રેણી — અનતાનું
બધી કયાવન મૂળ — શાથી રખડ્યો ?
શાસ્ત્રાના અને જાનીની પ્રત્યક્ષ આજ્ઞા
— જાનીની આજ્ઞાનું આરાધન કોણ
કરી શકે ? ૨૬૪
- ૨૦૧ નિર્વિકાર પરશ્વત્ત્વ પરાભક્તિને વશ
— નિરંજનદેવની અનુગ્રહના — ભાગ-
વતની કથા : 'હો કોઈ માધવ હ્યો'
ભાગવતમા અદ્ભુત ભક્તિ — ભક્તિ
સોપાની માર્ગ ૨૬૫
- ૨૦૨ પરમાર્થ માટે વલ્લભ ૨૬૬
- ૨૦૩ મિત્રપદ્ધતિ નવી ૨૬૭
૨૦૪. અમારી પ્રયત્નતા માર્ગ ઉપર નથી
— નિર્ભય નાદે પરિપૂર્ણ દેહ
— નિર્ભય ૨૬૭
૨૦૫. નિર્ભય, નિર્ભય મનુષ્યવત્ ૨૬૭
૨૦૬. નિર્ભય અને નિર્ભય દષ્ટિ
— નિર્ભય — મિત્રાની પદ્ધતિ
— નિર્ભય ૨૬૭
૨૦૭. નિર્ભય અને નિર્ભય ૨૬૮
૨૦૮. નિર્ભય અને નિર્ભય ૨૬૮
૨૦૯. નિર્ભય અને નિર્ભય ૨૬૮
૨૧૦. પદ્યાર્થનો નિર્ભય નાદે અસંગત —
જાનીની આજ્ઞાનામ્ ૨૬૯
૨૧૦. પરમ તત્ત્વ અનત નામોઝ ૨૬૯
૨૧૦. સર્વ જીવોના, ધર્મજીવના નામ —
જીવ મુક્તિ છૂટકો ૨૬૯
૨૧૧. સત્ત્વ સ્વરૂપ અને પ્રાપ્તિ — મુનિ
રીતે કહેવાનો અમારો મંત્ર —
પરમપદ્ધતિ વચનો — સમસ્ત દ્વા-
દશાગી, પદ્ધતિનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ અને
જોધગીજ ૩૦૦
- ૨૧૨ અનન્ય ભક્તિભાવ — સજીવનમ્ તિથી
જોગ અને જોગખાણ — માર્ગની
નિકટતા ૩૦૦
- ૨૧૩ પુરાણપુરુષ અને સત્પુરુષ — સત્પુરુષની
વિશેષતા, મહત્તા — ત્રિકાળિક વાત
અને જાની — ભક્તિ અને અસંગતા
પ્રિય ૩૦૧
- ૨૧૪ અભેદદશા આવવા — સત્પુરુષનું શરણ
— જગન અમારું ભક્તિધામ — પરમ
ઉદાસીન ભાવ ૩૦૨
- ૨૧૫ પરમાત્માએ પ્રસન્ન થવા યોગ્ય ભક્તિ-
માન — તમારા ઓથથી જ જિવાય છે ૩૦૩
૨૧૬. 'સત્' જગત્ત્વે ૩૦૩
- ૨૧૭ પરમાત્મામા પરમરત્ન અને અનન્ય
પ્રેમભક્તિ — ૨ અને વનમા અભેદ
— જગત્ત્વની દશા — યમ કરતાં
સગ દુઃખદાયક — 'સત્-સત્' તું
રહ્યું — ગાડી શિક્ષા — અમે નિર્ભય.
સમ્મતિ સમજા ૩૦૪
- ૨૧૮ સત્ સર્વત્ર, કાળાગ્રાધિત અને સર્વત્ર
અધિશાન — સત્તતી પ્રાપ્તિ — મૂળાની
એણે સમજાવ્યું છે — લોકસ્વરૂપની
રૂપાન્તરતા — જૈનની આધ્યાત્મ શૈલી
— તીર્થ દર દેવ અને અધિશાન વગરનું
જગત્ત્વપણ — જનક વિદેહીની દશા
— શ્રીકૃષ્ણ અને ભાગવત — સ્વર્ગ-
નિર્વાહની પ્રતીતિનો ઉપાય — મોહની
શબ્દઆખ્યા — છવે એક અનેક ૩૦૬
૨૧૯. એક દેખિયે નાનિયે — પરમાર્થ

- જેવું—કયા માર્ગથી તર્ક ? પ્રત્યક્ષ દર્શન ૩૨૨
૨૫૧. હરિદ્વંચાથી જીવવું—પરેદ્વંચાથી ચાલવું ૩૨૩
૨૫૨. મનનીય કાવ્યાદિ—યોગ્યતાથી જૈનસૂત્રો કળદાયક ૩૨૩
૨૫૩. અકાળ અગ્નિ દોષ ક્યારે દળે ?—સ્વરૂપ ચિત્તન ભક્તિ અને સેવ્યભક્તિયોગ્ય સમય—સર્વ યુચિતુ કારણ ૩૨૩
૨૫૪. નિશંકતાથી નિર્ભયતા, તેથી નિ સગતા — સર્વથી મોટો દોષ — મુમુક્ષુતા અને તીવ્ર મુમુક્ષુતા — યોધાળીજીવ્યો ભૂમિકા સ્વચ્છંદાનિથી — માર્ગપ્રાપ્તિને ઝેરકનારા કારણ — પરમધર્મ — પરમ દ્વંચતા — મહાત્માને વિષે પરમ પ્રેમાર્પણ — મહાત્માનું ઓળખાણ — મહાત્મામાં દૃઢ નિશ્ચયથી નિ સગતા — મહાત્માઓની શિક્ષા ૩૨૪
૨૫૫. મુખના સિંધુ — પોતાની વિદેહી દશા — મંદ જોડ્યને અમારી દશા — બીજાના સાથે સિક્કાન્ત જ્ઞાનની જરૂર — અમારો દેશ, જન સર્વ હરિ છે ૩૨૫
૨૫૬. જીવાદિ વિષયે સમાગમે જણાવવા દરિની કૃપા ૩૨૭
૨૫૭. દોષ જોવા એ અતુક પાત્યાગ — કાઈ કાઈ પેટ દેવા જોગ મળે તો ગાડુ સાડુ ૩૨૭
૨૫૮. ‘જિના નયન’ (કાવ્ય) — ત્યાગુર અને અત્યાગુરને ૩૨૮
૨૫૯. રિયોગ શ્રેયમા દરિની ધ્વંચ — મહાભારત પૂરી ગીતે કીડીયું — તમે અગાઉ મોટે જગમ થયો દરે — અગાઉ દરે દરિ તમને પગભક્તિ મનાવે, — સિંહ દરિમય પાનુ સગ ૩૨૮
૨૬૦. નેત્રમ દોષાનુ ૩૨૮
૨૬૧. નેત્રિ મોટે પેટ ૩૨૯
૨૬૨. નેત્રિ મોટે પેટ ૩૨૯
૨૬૩. ભક્તિ અને જ્ઞાન — કળયુગનાં ભક્તિ કોને પ્રાપ્ત થાય ? ૩૩૧
૨૬૪. સદ્ગુરુભક્તિ સદ્ગ : હે પ્રભુ, હે પ્રભુ (વીસ દોડરા — કાવ્ય) ૩૩૧
૨૬૫. શુ સાધન ‘ગાદી રત્ન’ ? : ‘ યમનિયમ સજ્જમ આપ દિયો — કવલ પીંગ — નિજ અનુભવ (કાવ્ય) ૩૩૩
૨૬૬. જડ ભાવે જડ પરિણમે (કાવ્ય) — પરમ પુત્ર પબુ સદ્ગુર ૩૩૩
૨૬૭. જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભગ્યો સાલણો (કાવ્ય) ૩૩૪
૨૬૮. કલ્પ અશીશ પાંતી દંત્રો — આત્મા કેમ પમાય ? ૩૩૫
૨૬૯. મનમેલાપી સત્સંગ વિના — મોહથી સતની ચરણસમીપતા વહાલી ૩૩૫
૨૭૦. જ્ઞાન એક અભિપ્રાયી — નિવેડો અનુભવજ્ઞાનથી ૩૩૧
૨૭૧. પરિચય કરવા યોગ્ય પદાર્થ — મુમુક્ષુઓ શાનો વિચાર કરે છે ? ૩૩
૨૭૨. મહાત્મા પ્રત્યે સંદેહજનક પ્રવૃત્તિમાં પણ કેવી દષ્ટિ મુમુક્ષુએ રાખવી ? ૩૩
૨૭૩. કળિયુગમાં સત્પુરુષનું ઓળખાણ — કંચન અને કાંતાનો મોહ — જીવની વૃત્તિ ૩૩
૨૭૪. ‘સત્’ હાલ તો કેવળ અગ્રગટ — શાથી ? મુમુક્ષુનું આચરણ ૩૩
૨૭૫. કળિકાળે અનર્થને પરમાર્થ બનાવ્યો ૩૩
૨૭૬. ધર્મજ સત્સંગાર્થે જવા આજ્ઞા ૩૩
૨૭૭. ચિત્તની ઉત્તમીન સ્થિતિ—મતપ્રકારની વાતથી મૃત્યુથી અધિક વેદના ૩૩
૨૭૮. ભગવાનના ગુણો — આત્મારામી મુનિઓ પણ ભગવદ્ભક્તિમાં ૩૩
૨૭૯. મતમતાનરમાં મધ્યસ્થતા ૩૩
૨૮૦. જણાવ્યા જેવું તો મન છે — પરિપૂર્ણ પ્રેમભક્તિ ૩
૨૮૧. ઉપજીવિકાના વિયોગથી વૃત્તિ ૩
૨૮૨. મહાત્મા વ્યાસજીની જેમ ભક્તિસંય ધી નિવરતા — કળિયુગની વિકટતા — ધર્મસંય અને મોહસંય પણ ૩૩૦

૩૧૭. 'એક પરિનામકે ન કરતા દ્રવ્ય દોષ'	માયિક પદાર્થો — જ્ઞાનીની આવરણાનું	૩૫૫
આદિનુ વિવેચન — વસ્તુસ્થિતિ સમજાયે	પ્રવેશદાર	
સ્વસ્વરૂપ પ્રગટે — આત્મા મુક્તસ્વરૂપ	૩૩૦ બોધવીનની પ્રાપ્તિ — નિર્વાણ સમ્ય-	
— વીતરાગદશા	કવ્ય — દર્શનપરિણામ — ૪	૩૫
૩૧૮ અન્યભાવનાઓ વર્તવાનો અભ્યાસ	વિચારવા યોગ્ય	૩૫
— પ્રમાણ અને મુશુક્તતા	૩૩૧ સત્સારગત વધારાપ અસત્સારગત કરવા	૩૫
૩૧૯ અન્યભાવ સાધારણ થવાનું કારણ —	૩૩૨ આરભપરિચિત્તને પોતાનાં થતા અટ-	
સ્વરૂપમા તત્ત્વમયતા થવા — સ્વરૂપ-	કાવવા — મુશુક્તતાની નિર્મળતા થવા	૩૧
સ્મૃતિ — અમર્ય જ્ઞાનજીવન	— પોતાપણાનું અભિમાન નિવૃત્ત થવા	૩૧
૩૨૦ જ્ય નવિ પુણ્યગી — વસ્તુધર્મે કદા ન	૩૩૩ સમ્યુત્પન્ન પ્રત્યે પોતા સમાન કદમતા	૩૧
પરસગી	— સંદાન્ટિક જ્ઞાન	૩૧
૩૨૧ અજધપરિણામી પ્રવર્તના — માયા	૩૩૪ અમારા જેવો ઉપાધિપ્રસંગ અને ચિત્ત-	
દુરંતર, દુરંત — વિદેહીપણે જનક-	સ્થિતિ અતિ ઉદારસીન તેવા પ્રમાણમાં	
રાગની પ્રવૃત્તિ — મહાત્માના આલ-	થોડા — સર્વસંગનો લક્ષ્યાર્થ — દેહ	૩
યનની અજવત્તરતા	છતાં મનુષ્ય પૂર્ણ વીતરાગ થઈ શકે	૩
૩૨૨ અઔકિક દષ્ટિએ કાણુ પ્રવર્તશે ? —	૩૩૫ ઉદાસ પરિણામ — વાસ્તવ્ય જ્ઞાનીને	
જ્ઞાનીને વિષે અખંડ વિશ્વાસનુ કળ —	ઝોળાળે તે ધ્યાનાદિને ધૃંચે નહોં —	
સસાર તથા પરમાર્થ સમ્બધી ચિંતા માટે	ઉત્તમ મુશુક્ત	૩
ચોખ્ખા શબ્દોમા — સિદ્ધિયોગ અને	૩૩૬. 'વૈરાગ્ય પ્રકરણ'ના વૈરાગ્યના કારણો	૩
વિદ્યાયોગ સમ્બધી પ્રતિજ્ઞા — કુટુંબની	કરી કરી વિચારવા જેવા	
કાચ — નિર્વિકલ્પ સમાધિ — નિકટ	૩૩૭ દેહનુ અનિત્યપાણુ — શોચનીય વાત	
મુક્તપણાનું કારણ દર્શન — વીતરાગના	— મુખદુઃખ સમાન ભાવથી વેદવાં	૩
ખંડેખંડ અનુયાયી — વનવાસેચ્છા —	૩૩૮ ઉતાવળે પૂર્વે નિગ્રહન કરેલા કર્મ	
જગતના કલ્યાણાર્થે — 'જ્ય નવિ	૩૩૯ અમે કર્મ બાંધ્યા માટે અમારો દોષ —	
પુણ્યગી'નો અર્થ	સતતા જ્ઞાન વિષે જ રુચિ — વેપાર	
૩૨૩ પૂર્ણજ્ઞાનકરણ સમાધિ વારંવાર સાંભરે છે	બીજાને અર્થે — વ્યવહારમાં આત્મા	
૩૨૪ જ્ઞાનરૂપ ઉપાધિની જ્ઞાત્રામા સમાધિ	વર્તતો નથી — આ કામ પછી ત્યાગ	
— સમ્યક્જ્ઞાનનું મુખ્ય લક્ષણ	૩૪૦ ભવાતકારી જ્ઞાન	
૩૨૫ અજનન દશા — જ્ઞાત્રાદીતે ચેતન	૩૪૧ સમાધિ જ રાખ્યા કરવાની દટતા —	
રિવાજો ઉત્પન્ન આપુ	પારમાર્થિક દોષ	
૩૨૬ 'કુદનિર્વાણ' નિર્વાણે ધ્યાયે	૩૪૨ ભાવસમાધિ તો છે, દ્રવ્યસમાધિ	
૩૨૭ સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ધર્મ કાવ્યાન્તિ	આવવાને	
૩૨૮ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	૩૪૩ ભાવસમાધિ	
૩૨૯ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	૩૪૪ ઉપાધિ ઉત્થપણે	૩૬૨
૩૩૦ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	૩૪૫ સત્સંગ કર્યા રહેવું — સત્સંગમા કળ	૩૬૨
૩૩૧ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	આપનાર ભાવના	
૩૩૨ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	૩૪૬ પૂર્વકર્મ તગ્ન નિવૃત્ત થાય એમ	૩૬૩
૩૩૩ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	કરીએ બીજો	
૩૩૪ 'સમ્યક્જ્ઞાન'નો અર્થ —	૩૪૭ મન વ્યવહારમા ચાટવું નથી —	

- જાનીનું નિરાશ થન ઉદાસપણું — ધૈર્ય
 ધૈર્યવાન કહેવા યોગ્ય છે, જાની નથી ૩૭૫
- ૩૭૮ ધૈર્ય અને નિર્વિકલ્પ જાનીનો આશ્રય
 — કર્તા અને અકર્તા વિષે — ૭
 માસત્રી પરમાર્થ પ્રત્યે નિર્વિકલ્પ ૩૭૫
- ૩૭૯ તરણતારણ — મોહ દુર્લભ નથી,
 દાતા દુર્લભ — નિઃપૃહ હૃદ્ધિ —
 વનની મારી કાચક ૩૭૬
- ૩૮૦ મોહનો ધુરધર માર્ગ — મનની
 ધૈર્યતાનો ઉપાય — યોગ્યતા મેળવવા ૩૭૬
- ૩૮૧ કેવા પુરુષ વાચવા ? ૩૭૭
- ૩૮૨ વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તેવું વાચન —
 મનનાં તરનો ત્યાગ — અસત્સંગની
 રુચિ મટવા ૩૭૭
- ૩૮૩ વિચારવાનની દૃષ્ટિએ સસાર —
 તેરના ગુણસ્થાનકવર્તીનું સ્વરૂપ —
 આત્મભાવે ફરી જન્મવાની પ્રતિજ્ઞા ૩૭૭
- ૩૮૪ કળિયુગ કેવા પ્રકારે ? — ‘બીજા શ્રી
 રામ’ મમાન કોણ ? — ૧૭ કલાક
 ઉપાધિભેદ — લોકોને દૃષ્ટિસ્ત્રમ —
 આ લોકનું અનનકાળવર્તીપણું ૩૭૮
- ૩૮૫ મૃત પ્રસંગમાં જાનીની અવિધન
 સ્થિતિ — જાની પ્રત્યે પોતાસમાન
 કન્યાના — અનારૂ ચિત્ત તેજ જેવું
 — ‘મધુર’ દેહ — ધન્યપ, કૃતાર્થપ
 અને ઉપાધિ ૩૭૮
- ૩૮૬ પવિત્ર સમાધિ — ૩૭૯
- ૩૮૭ અપનાવવાની છૂટ — ‘નિલ મર્ધ
 નિલમર ૧૧-માર્યા’ — ‘ગુણ્ય સમાધિ’ ૩૭૯
- ૩૮૮ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૮૯ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૦ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૧ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૨ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૩ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૪ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૫ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૬ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૭ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૮ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૩૯૯ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
- ૪૦૦ ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦

- ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’ ૩૮૦
૩૮૧. ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 અને ‘જે વસ્તુ મને છે ત્યાં જાની તમે છે’
 નું નિવેચન — ભક્તિપ્રધાનમાં —
 મર્તિના પ્રભાવપ્રમાણ ગદ્યાત્મ અને
 ચિત્રપદને વિષે સંન્યસનાશ્રમ — તે
 (આત્મગત્યપ) પુરુષની દ્વારોના વિચાર
 ૩૮૫. “તેમ પ્રત્યક્ષે મન દે વે...” નું
 નિવેચન — આત્માનું આભાવિકાણ
 પ્રગટવા
૩૮૬. અનવકાશ એવું આત્મગત્યપ —
 વિપ્રમણુ કેમ મટ્યું ? — તે પુરુષના
 સ્વરૂપને જાણીને તેની ભક્તિના
 સત્સંગનું ફળ — ‘મન મહિલાનું’ —
 એ પદનું પરી નિવેચન
૩૮૭. દાયિક સમકિત — તેના નિષેધક જીવો
 નથી — જાનીપુરુષની અવજા અને
 ગુણ્યામનું ફળ — દાયિક સમકિત
 આશ્રયકારક વ્યાખ્યા — સત્પુરુષના
 આશ્રયથી જાણવું સફળ — મથાર્થ
 વિચારદ્વારા — મિથ્યા ઉપદેશ —
 ગોધનને આવરણ — મૌનપણું — ૩૮૫
- ૩૮૮ કાળની દુપમતા — જીવોની પરમાર્થ-
 પ્રતિ — કાળનું સ્વરૂપ ભેદ અનુકંપા
 — જે પુરુષનું દુર્લભપણુ એવા કાળને
 વિષે, તેવા પુરુષનો ભેગ — વર્ત-
 માનમાં જીવોનું કલ્યાણ પ્રીતિથી નહીં
 પણ અમ શક્તિ — પરમાર્થ કેવા
 સપ્રદાયે કહેવો — આત્માકાર સ્થિતિ
 — ચિન અગત્ય — સસાર મુખપ્રતિનું
 ભાસવું આગેપિત — સર્વથી અભેદદૃષ્ટિ ૩
- ૩૮૯ સત્સંગમાં આત્મસાધન અસ્પષ્ટાભા
 — જાનીના આશ્રયમાં સમપરિણામ
 — ગુણ્યામ કન્યા યોગ્યતા અવર્ણવાત
 — ઉપાધિપ્રસંગમાં આત્મભાવે પ્રવર્તવું
 દુર્લભ — સમય માત્ર પણ પ્રમા-
 નરૂપની તીર્થ કરે દેવની આજ્ઞા નથી

૪૨૮. પ્રમાદ ઓછો થવા ઉપાય ૪૦૯ — જીવન નિર્માણના સમયનાં ૪૧૫
૪૨૯. આપણા વિષે કંઈ જાણવે ત્યારે — ૪૩૯ ઉપાધિના બીજામાંથી છૂટવા બતા — ૪૧૬
- મારી ચિત્તવૃત્તિ વિષે જાણવાનો અર્થ ૪૪૦ કલ્યાણને પ્રતિબંધક કારણો ૪૧૭
- સાધનનું મુખ્ય કારણ — ઉપાધિ- ૪૦૯ ૪૪૧ અસંસંગનો પરિચય ઓછો કરી ૪૧૭
- તાપ કે લોકસન્તાપ ૪૦૯ ૪૪૨ ધ્યાન નિર્વારની સોલસી. ' એવું ૪૧૫
- ૪૩૦ સંપુરણના સપ્રધાનની સનાતન કરુણા ૪૪૩ નીર્થકર કે તીર્થકર જેવા પુરુષ — ૪૧૫
- લોકસંગ્રામી માર્ગ માત્ર સસાર ૪૪૪ ઉપાધિની વર્તન કેવું ? -- જાણો ૪૧૬
- સસારના આકાર નિરાકારતાને ૪૪૫ વિશેષપણે સંસંગ કરવા ૪૧૭
- પાળવા — આખા સમૂહને વિષે કલ્યા- ૪૦૯ ૪૪૬ સસારનું આકર્ષકપણું — એક સમય ૪૧૮
- ણની માન્યતા — કલ્યાણની વાટના ૪૪૭ માત્ર પણ અવકાશ લેવા કેવળ નકાર ૪૧૯
- મેં કારણ — અસંગપણુ એટલે ? — ૪૪૮ સસારનું યોગ — ચિતાઉપદ્રવ કાર્ષ્ણ ૪૧૯
- દીક્ષા આપવા સંગ્રામી — પુસ્તક, ૪૪૯ ૪૪૯ સસારનું આકર્ષકપણું — એક સમય ૪૧૯
- મહાન પ્રતિબંધ — પ્રતિબંધ અને ૪૫૦ ૪૫૦ અનુકૂળપ્રસંગી સસાર અને વૈરાગ્યનું ૪૧૯
- તીર્થ કરદેવનો માર્ગ ૪૫૧ ૪૫૧ વેદન — પ્રતિકૂળ પ્રસંગ આત્મ- ૪૧૯
- ૪૩૧ 'કેવળજ્ઞાન' તીર્થ કરના આશયે — ૪૫૨ ૪૫૨ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- પરમાર્થ સમ્યક્ત્વ — ગ્રીષ્મરુચિ- ૪૫૩ ૪૫૩ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- સમ્યક્ત્વ — માર્ગાનુસારીપણું — ૪૫૪ ૪૫૪ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- 'આત્માપણું' એ જ ધ્વનિ ૪૫૫ ૪૫૫ પ્રવૃત્તિ — અનાદિના જીવના ત્રણ ૪૧૯
- ૪૩૨ આત્માને વિલાવથી અવકાશિત કર- ૪૫૬ ૪૫૬ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- વાને, વ્યભાવના અનવકાશપણે રહેવાને ૪૫૭ ૪૫૭ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- અર્થે ઉપાય — લજ — અરૂપ વિરમ- ૪૫૮ ૪૫૮ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ણનું વિચારણીય ૪૫૯ ૪૫૯ પ્રવૃત્તિ — અનાદિના જીવના ત્રણ ૪૧૯
- ૪૩૩ હૃદયસંપર્ષણી — મુમુક્ષુપણું, સરળ- ૪૬૦ ૪૬૦ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- પણું, નિશ્ચિત્તિ, સંસગાદિ સાધનો — ૪૬૧ ૪૬૧ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- તીર્થ કરવાણી સહ કરવાને અર્થે ૪૬૨ ૪૬૨ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- 'આયો' ઉત્થ ૪૬૩ ૪૬૩ પ્રવૃત્તિ — અનાદિના જીવના ત્રણ ૪૧૯
- ૪૩૪ અત્ર ઉપાધિનિરોધ ૪૬૪ ૪૬૪ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- ૪૩૫ ચિત્તારહિત પશિષ્ટામે ઉત્થ આવે ૪૬૫ ૪૬૫ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- તે વેત્ત ૪૬૬ ૪૬૬ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૩૬ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૬૭ ૪૬૭ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૬૮ ૪૬૮ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૬૯ ૪૬૯ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૩૭ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૭૦ ૪૭૦ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૭૧ ૪૭૧ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૭૨ ૪૭૨ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૩૮ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૭૩ ૪૭૩ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૭૪ ૪૭૪ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૭૫ ૪૭૫ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૩૯ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૭૬ ૪૭૬ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૭૭ ૪૭૭ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૭૮ ૪૭૮ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૦ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૭૯ ૪૭૯ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૮૦ ૪૮૦ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૮૧ ૪૮૧ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૧ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૮૨ ૪૮૨ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૮૩ ૪૮૩ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૮૪ ૪૮૪ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૨ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૮૫ ૪૮૫ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૮૬ ૪૮૬ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૮૭ ૪૮૭ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૩ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૮૮ ૪૮૮ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૮૯ ૪૮૯ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૯૦ ૪૯૦ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૪ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૯૧ ૪૯૧ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૯૨ ૪૯૨ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૯૩ ૪૯૩ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૫ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૯૪ ૪૯૪ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૯૫ ૪૯૫ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૯૬ ૪૯૬ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૬ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૪૯૭ ૪૯૭ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૪૯૮ ૪૯૮ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૪૯૯ ૪૯૯ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૭ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૫૦૦ ૫૦૦ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૫૦૧ ૫૦૧ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૫૦૨ ૫૦૨ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૮ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૫૦૩ ૫૦૩ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૫૦૪ ૫૦૪ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૫૦૫ ૫૦૫ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૪૯ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૫૦૬ ૫૦૬ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૫૦૭ ૫૦૭ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૫૦૮ ૫૦૮ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯
- ૪૫૦ સંન્યાસ, સંન્યાસ, જરવાના — તીર્થ - ૫૦૯ ૫૦૯ માહણ્ય, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ધનની ૪૧૯
- કે તીર્થ કરના વચન, તીર્થ કરનો ૫૧૦ ૫૧૦ વીતરાગ અવસ્થાઓ — 'આત્મવાદ' ૪૧૯
- મર્ગના અર્થે તીર્થ કરના ઉદ્દેશવચન ૫૧૧ ૫૧૧ સસંગ પરમ સાધન — જ્ઞાનીપુરુષની ૪૧૯

	વિચાર અધીન થઈ, ના નીરજી નયને પરનારી			જાણ વિચાર	૧૪૮
૧૨.	૧૬. વૃષ્ણાની વિચિત્રતા : હવે દીન- તાર્કિ ત્યારે તારી પોષાઈ અને	૭૩	૨૩	૭૩૭ વૃષ્ણમયી અનન્ય મનો, નન્ય- જાનનો મોહ	૨૨૦
૧૩	૧૬. અમુલ્ય તત્ત્વવિચાર : અહુ પુણ્ય કેરા પુણ્યી ગુણ દેહ માનવનો મળ્યો	૭૬	૨૪	૭૪૮ દૃષ્ટિએથી બિન બિન મન- સ્થાન : બિન બિન મન દેખીએ, બે દૃષ્ટિના એક	૨૨૧
૧૪.	૧૬ જિનેશ્વરની વાણી : અનત અનત ભાવ બેધી ભરેલી ભલી	૯૨	૨૫	૧૦૭. ૧. લોક પુરુષસંધાને કલો ૨. શુ કરવાથી પોતે મુખી ?	૨૨૭
૧૫	૧૬. પૂર્ણમાલિકા મંગલ : તપોપધ્યાને રવિરૂપ થાય	૧૨૦		૩. ન્યાં શંકા ત્યાં મણુ સતાપ	"
૧૬.	૧૭ અનિત્યભાવના : વિદ્યુત્ત્વ લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ	૧૨૦		૪ ને ગાયો તે સંપન્ને એક	"
૧૭.	૧૭ અશરણભાવના : સર્વજનો ધર્મ મુશર્ણુ બાણી	૭૧; ૧૨૫		૫. જલમાં રાગ અને વળી દેવ	૨૩૬
૧૮.	૧૭ એકત્વભાવના : શરીરમાં આધિ પ્રત્યક્ષ થાય	૧૨૭	૨૬	૧૫૪. બીજન સાધન અહુ ક્યાં કરી કેવળના આપ	૨
૧૯	— રાણી સર્વ મળી મુચ્ચક્ત ધર્મી, ને અર્થવામા હતી	૧૩૦	૨૭	૧૫૭ આજ મને ઉછરગ અનુપમ, જન્મકૃતાર્થ જોગ જણાયો	૨
૨૦.	૧૭ અન્યત્વભાવના : ના મારા તન કેવ કાતિ યુવતી, ના પુત્ર કે માન ના	૧૩૫	૨૮.	૨૫૮ બિના નયન પાવે નહીં, બિના નયનથી જાન	૩
૨૧	— દેખા આંગળી આપ એક અડતી વૈરાગ્ય વેગે ગયા	૧૩૫	૨૯	૨૬૪ વીસ દોહરા : સદગુણલક્ષિત : હે પ્રભુ, હે પ્રભુ, શુ કહું, દીના- નાથદયાળ	૩
૨૨.	૧૭ અમુચિભાવના : ખાણ મૂત્ર ને મળતી રોગ જરાનુ નિવાસનુ ધામ	૧૩૮	૩૦	૨૬૫ યમનિયમ સંજમ આપ ક્રિયો	૩
૨૩	૧૭ નિરસિધોષ : અનંત મૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યા રહી ન મિત્રતા	૧૩૯	૩૧	૨૬૬ (૧) જડ ભાવે જડ પરિણમે, એતન એતન ભાવ (૨) પરમ પુરુષ પ્રભુ સદગુણ. પરમ જ્ઞાન મુખધામ	૩
૨૪.	૧૭ જ્ઞાન, જ્ઞાન, વૈરાગ્યમય. ઉત્તમ	૧૪૧	૩૨.	૨૬૭ જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભયો સાંભળો	૩
			૩૩	૪૭૪ આતમભાવના ભાવતાં છવ લહે કેવળજ્ઞાન કે	૩

પાંચ શ્રુ ૩૦	આંક આજ્ઞાતિ બીજીનો	કોના પ્રત્યે	કયા રચયેથી	કયા રચયે	મિતિ
આંક					
૩૨	૧૪		વવાણિયા	૧૯૪૪	અ. વ. ૩ છુંધ
૩૩	૧૬		"	"	અ. વ. ૪ શુક
૩૪	૧૫		"	"	શ્રા. વ. ૧૩ મોખ
૩૫	૧૭		"	"	શ્રા. વ. ૦))
૩૬	૪૭	જૂઠાભાઈ બિજમસી	મુખઈ	કેસોલ	લા. વ. ૧ શનિ
૩૭	૪૮	" "	"	અમદાવાદ	આ. વ. ૨ ગુરુ
૩૮	૧૮				"
૩૯	૧૯				"
૪૦	૨૦		મુંગઈ		"
૪૧	૨૧	જૂઠાભાઈ બિજમસી	લસચ	અમદાવાદ	૧૯૪૫ મા. સુ. ૩ ગુરુ
૪૨	૨૨	" "	"	"	મા. સુ. ૧૨
૪૩	૨૩	" "	મુખઈ	"	મા. વ. ૭ બો
૪૪	૨૪	જૂઠાભાઈ બિજમસી	"	"	મા. વ. ૧૨ શ
૪૫		" "	"	"	મા. વ. ૦))
૪૬	૨૫	" "	"	"	મા.
૪૭	૨૬	(ખીમજ દેવજી)	વવાણિયા	મુખઈ	માહ સુ ૧૪ ૫
૪૮	૨૭		"		માહ
૪૯	૨૮	જૂઠાભાઈ બિજમસી	"	અમદાવાદ	વ ૭ શુક
૫૦	૨૯		"		વ. ૭ શુક
૫૧	૩૦		"		વ. ૭ શુક
૫૨	૩૧	(ખીમજ દેવજી)	"		વ. ૭ શુક
૫૩		જૂઠાભાઈ બિજમસી	"	મુખઈ	વ ૧૦
૫૪	૩૨		"	અમદાવાદ	દા. સુ. ૬
૫૫	૩૩		"		સુ. ૯
૫૬		જૂઠાભાઈ બિજમસી	"		સુ. ૯
૫૭	૩૪	જૂઠાભાઈ બિજમસી	"	મોરબી	સુ. ૧૧
૫૮	૩૫	ખીમજ દેવજી (દયાવજી)	"	"	વ. ૯
૫૯	૩૬ (૧-૨)	જૂઠાભાઈ બિજમસી	"	મુખઈ	વ. ૧૦
૬૦	૩૭		"	અમદાવાદ	વે. સુ ૧
૬૧	૩૮	મનમુખરામ સુરરામ	"		વે.
૬૨	૩૯	ખીમજ દેવજી (દયાવજી)	"		સુ. ૬
૬૩	૪૦-૧૦		"	મુખઈ	" " ૧૨
૬૪	૪૦	મનમુખરામ સુરરામ	"		વ. ૧૩
૬૫		જૂઠાભાઈ બિજમસી	"		જે. સુ. ૪
૬૬	૪૧	મનમુખરામ સુરરામ	"	મોરબી	જે. સુ. ૧૦
૬૭	૪૨-૧૩	ખીમજ દેવજી	અમદાવાદ		જે. સુ. ૧૨
			વડવાળુ કેમ્પ	મુખઈ	અ. સુ. ૮

પાં. સુ. પ્રાં.	આક	આવૃત્તિ બીજીનો	કાના પ્રત્યે	કયા સમયેથી	કયા સમયે	ગિનિ
		આક				
૧૦૩	૮૨			મુગધ	૧૯૪૬ માં	
૧૦૪	૮૩		ચીમનલાલ મહાસુખ (જૂઠાભાઈ)		" " વ. ૨	
૧૦૫	૮૦			મુગધ	અમદાવાદ	" કા. સુ. ૬
૧૦૬	૮૪		ચીમનલાલ મહાસુખ (જૂઠાભાઈ)	"	"	" " ૮
૧૦૭	૮૫					" " વ ૧
૧૦૮	૮૬			"		" " "
૧૦૯				"		" " "
૧૧૦						
૧૧૧	૮૭			મુગધ		" કા.
૧૧૨	૮૮			"		" કા.
૧૧૩	૯૩			"		" વ. ૧૨
૧૧૪			જૂઠાભાઈ ઊજમસીભાઈ	"		" વ. ૧૨
૧૧૫	૧૦૨		અબાલાલ, ત્રિભોવન આદિ	મોરબી	અમદાવાદ	" અ. સુ. ૪
૧૧૬	૧૦૧			મુગધ	ખંભાત	" " " ૫
૧૧૭	૧૦૧-૨-૩-૪			"		" વ. સુ. ૩
૧૧૮	૧૦૩		અબાલાલ લાલચંદ	"		" અ. સુ. ૧૦
૧૧૯	૧૦૫		ત્રિભોવનદાસ માણેકચંદ	"	ખંભાત	" " " ૧૫
૧૨૦	૧૦૭		મનસુખરામ સૂર્યરામ	"	"	" " વ. ૭
૧૨૧	૧૦૮		અબાલાલ લાલચંદ	"		" " " ૦))
૧૨૨	૧૦૯		" "	"	ખંભાત	" "
૧૨૩	૧૧૦		" "	"	"	" "
૧૨૪	૧૧૧		ખીમજી દેવજી	"		" " "
૧૨૫	૧૧૨		" "	વવાણિયા	મુગધ	" શ્રા. વ. ૫
૧૨૬	૧૧૩		મનસુખરામ સૂર્યરામ	"	"	" " " ૧૩
૧૨૭	૧૧૪		ખીમજી દેવજી	"		" લા. સુ. ૩
૧૨૮	૧૧૫		અબાલાલ લાલચંદ	"	મુગધ	" પ્ર. લા. સુ. ૪
૧૨૯	૧૧૬		અવમુજ દેવજી	"	ખંભાત	" " " ૬
૧૩૦	૧૧૭		ખીમજી દેવજી	"	જેતપર	" " " ૭
૧૩૧	૧૧૮		અબાલાલ લાલચંદ	"	મુગધ	" " " ૧૧
૧૩૨	૧૧૯		મોખામજી દેવજી	જેતપર	ખંભાત	" " " વ. ૫
૧૩૩	૧૨૦		" "	વવાણિયા	મોરબી	" " " ૧૩
૧૩૪	૧૨૧		" "	"	"	" ખી. " સુ. ૨
૧૩૫	૧૨૨		અબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૮
૧૩૬	૧૨૩		" "	"	"	" " " ૧૪
૧૩૭	૧૨૪		ખીમજી દેવજી	"	મુગધ	" " " ૧૪

૫૦ શ્રુ. પ્ર.

આંક	આવૃત્તિ બીજીનો	કોના પ્રત્યે	કયા સ્થળેથી	કયા સ્થળે	મિત્રિ
આંક					
૧૭૧	૧૫૦	અંગાલાલ લાલચંદ	મુંગઈ	ખંભાત	૧૬૪૭ દા. મં. ૧૪
૧૭૨	૧૪૯	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	"	" " " ૧૪
૧૭૩	૧૫૧	ત્રિભોવન આદિ	"	"	" " " વ. ૩
૧૭૪	૧૫૨	અંગાલાલ લાલચંદ	"	"	" " " ૫
૧૭૫		"	"	"	" " " ૮
૧૭૬	૧૫૪-૧૫૩	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	મોરબી	" " " ૯
૧૭૭	૧૫૫	ત્રિભોવન માણેકચંદ	"	ખંભાત	" " " ૧૪
૧૭૮	૧૫૬	અંગાલાલ લાલચંદ	"	"	" " " ૧૧))
૧૭૯	૧૪૮-૧	"	"	"	" " " ૪
૧૮૦	૧૫૭	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" મા. મં. ૪
૧૮૧	૧૫૮	છોટાલાલ માણેકચંદ	"	ખંભાત	" " " ૬
૧૮૨	૧૫૯	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	મોરબી	" " " ૧૩
૧૮૩	૧૬૦	"	"	"	" " " ૧૪
૧૮૪		અંગાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૧૫
૧૮૫		સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	મોરબી	" " " વ. ૭
૧૮૬		અંગાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" મા. મં. ૧૦
૧૮૭	૧૬૧-૧૬૨	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" " " ૧૧))
૧૮૮		અંગાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" પોપ મં. ૨
૧૮૯	૧૬૩	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	મોરબી	" " " ૫
૧૯૦		અંગાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૬
૧૯૧	૧૬૪	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	સાવલા	" " " ૧૦
૧૯૨	૧૬૫	અંગાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૧૪
૧૯૩	૧૬૬	"	"	"	" " " વ. ૨
૧૯૪	૧૬૭	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	"	" " "
૧૯૫	૧૬૮	"	"	"	" " "
૧૯૬	૧૬૯	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	"	" માહ મં. ૧૭
૧૯૭	૧૭૦	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" " " ૬
૧૯૮	૧૭૧	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	"	" " " ૧૧
૧૯૯	૧૭૨	(અંગાલાલ લાલચંદ)	"	ખંભાત	" " " ૧૧
૨૦૦	૧૭૩-૧	મણીલાલ સોભાગ્યભાઈ	"	સાવલા	" " " વ. ૩
૨૦૧	૧૭૪-૧૭૫	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" " " ૩
૨૦૨		અંગાલાલ લાલચંદ	"	"	" " " ૪
૨૦૩		અંગાલાલ લાલચંદ	"	મોરબી	" " " ૭
૨૦૪		સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" " " ૧૧

આંક	આવૃત્તિખીણનો આંક	કોના પ્રત્યે	કયા અંગત્રી	કયા અંગત્રી	મિતિ
૨૪૧	૨૦૫	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુખર્જી	મોરખી	૧૬/૪૭ ઈ. વ. ૧૪
૨૪૨	૨૦૬	(અંબાલાલ લાલચંદ)	"	"	" વે. સુ. ૨
૨૪૩			"	"	" " " ૭
૨૪૪	૨૦૭	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	મોરખી	" " " ૧૩
૨૪૫		અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૮
૨૪૬	૨૦૮	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	મોરખી	" " " ૮
૨૪૭	૨૦૯	" "	"	"	" " " ૮
૨૪૮	૨૧૦	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૮
૨૪૯	૨૧૧		"		" જી. સુ. ૭
૨૫૦	૨૧૨	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"		" " " ૧૫
૨૫૧	૨૧૩	" "	"	મોરખી	" " " ૬
૨૫૨	૨૧૪		"		" " સુ. ૬
૨૫૩	૨૧૫	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" અ. સુ. ૧
૨૫૪	૨૧૬	(ખંભાતના મુમુક્ષુઓ ઉપર)	"	"	" " " ૮
૨૫૫	૨૧૭	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	" " " ૧૩
૨૫૬		" "	"	મોરખી	" " " ૨
૨૫૭	૨૧૮	" "	"	"	" " " ૪
૨૫૮	૨૧૯	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"		" અપાડે
૨૫૯	૨૨૦	" "	"		" આ સુ. ૧
૨૬૦	૨૨૧	" "	"	મોરખી	" " " ૬
૨૬૧	૨૨૨	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૬
૨૬૨	૨૨૩	ઉગરી બહેન	"	કલોલ	" " " ૬
૨૬૩		ખીમજી દેવજી	રાળજી	મુખર્જી	" લા. સુ. ૮
૨૬૪	૨૨૪		"	"	" " " ૮
૨૬૫	૨૨૫		"	"	" " " ૮
૨૬૬	૨૨૬		"	"	" " " ૮
૨૬૭	૨૨૭		રાળજી	"	" " " ૮
૨૬૮	૨૨૮		"	"	" " " ૮
૨૬૯		સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	વવાણિયા	મોરખી	" " " ૩
૨૭૦	૨૨૯	અંબાલાલ લાલચંદ	"	"	" " " ૪
૨૭૧	૨૩૦	કુંવરજી મગનલાલ	"	ખંભાત	" " " ૪
૨૭૨	૨૩૧	ખીમજી દેવજી	"	કલોલ	" " " ૪
૨૭૩	૨૩૨		"	મુખર્જી	" " " ૫
૨૭૪	૨૩૩		"	"	" " " ૫
૨૭૫	૨૩૪	(સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ)	"	"	" " " ૫
૨૭૬		અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " " ૭

આંક	પાંચમું પ્રાંત	આવૃત્તિ બીજી	કાના પ્રાંત	કયા રાજ્યથી	કયા રાજ્ય	મિતિ
૩૮૫	૩૧૩	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુગઈ		૧૯૪૮ અ.	
૩૮૬	૩૧૪				" " ૫. ૦]]	
૩૮૭	૩૧૫				" આ. મુ. ૬	
૩૮૮	૩૧૬	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ			" " " ૪	
૩૮૯	૩૭૮-૨, ૩૧૭				" " " ૧૦	
૩૯૦	૩૧૮-૧	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ			" " " ૧૦	
૩૯૧	૩૧૮-૨	અંબાલાલ લાલચંદ			" " " ૧૦	
૩૯૨	૩૧૮-૩			ખંભાત	" " " ૧૦	
૩૯૩	૩૧૯	(સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ ?)			" " " ૧૦	
૩૯૪	૩૨૦	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ			" " " ૧૦	
૩૯૫	૩૨૧				" " " "	
૩૯૬	૩૨૨				" " " "	
૩૯૭	૩૨૩	ત્રિભોવન મારુકચંદ આદિ			" " " "	
૩૯૮	૩૨૪	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ		ખંભાત	" " " ૧૧	
૩૯૯	૩૨૫	અંબાલાલ લાલચંદ		સાયલા	" " " ૧૪	
૪૦૦	૩૨૬	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ		ખંભાત	" " " "	
૪૦૧	૩૨૭	મણીલાલ રાયચંદ ગાંધી			" " " "	
૪૦૨	૩૨૮	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ		ખોટાદ	" લા. મુ. ૧	
૪૦૩	૩૨૯			સાયલા	" " " ૭	
૪૦૪	૩૩૦	કૃષ્ણદાસ આદિ			" " " ૧૦	
૪૦૫	૩૩૧	મનસુખ દેવસી		ખંભાત	" " " ૧૦	
૪૦૬	૩૩૨	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ		લીંબીડી	" " " ૧૨	
૪૦૭	૩૩૩	મણીલાલ રાયચંદ ગાંધી		સાયલા	" " " ૫. ૩	
૪૦૮	૩૩૪			લાવનગર	" " " ૫. ૮	
૪૦૯	૩૩૫				" " આ. મુ. ૧	
૪૧૦	૩૩૬	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ			" " " ૭	
૪૧૧	૩૩૭	" "		સાયલા	" " " ૧૦	
૪૧૨	૩૩૮-૧	" "		"	" " " ૫	
૪૧૩	૩૩૯	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ		"	" " " ૮	
૪૧૪	૩૪૦	" "		મોરબી	" " " ૮	
૪૧૫	૩૪૧	" "			" આસો	
૪૧૬	૩૪૨	" "			" "	
૪૧૭	૩૪૩	" "			" "	
૪૧૮	૩૪૪	" "			" "	
૪૧૯	૩૪૫	" "			" "	
૪૨૦	૩૪૬	" "			" "	
૪૨૧	૩૪૭	" "			" "	
૪૨૨	૩૪૮	" "			" "	
૪૨૩	૩૪૯	" "			" "	
૪૨૪	૩૫૦	" "			" "	
૪૨૫	૩૫૧	" "			" "	
૪૨૬	૩૫૨	" "			" "	
૪૨૭	૩૫૩	" "			" "	
૪૨૮	૩૫૪	" "			" "	
૪૨૯	૩૫૫	" "			" "	
૪૩૦	૩૫૬	" "			" "	
૪૩૧	૩૫૭	" "			" "	
૪૩૨	૩૫૮	" "			" "	
૪૩૩	૩૫૯	" "			" "	
૪૩૪	૩૬૦	" "			" "	
૪૩૫	૩૬૧	" "			" "	
૪૩૬	૩૬૨	" "			" "	
૪૩૭	૩૬૩	" "			" "	
૪૩૮	૩૬૪	" "			" "	
૪૩૯	૩૬૫	" "			" "	
૪૪૦	૩૬૬	" "			" "	
૪૪૧	૩૬૭	" "			" "	
૪૪૨	૩૬૮	" "			" "	
૪૪૩	૩૬૯	" "			" "	
૪૪૪	૩૭૦	" "			" "	
૪૪૫	૩૭૧	" "			" "	
૪૪૬	૩૭૨	" "			" "	
૪૪૭	૩૭૩	" "			" "	
૪૪૮	૩૭૪	" "			" "	
૪૪૯	૩૭૫	" "			" "	
૪૫૦	૩૭૬	" "			" "	
૪૫૧	૩૭૭	" "			" "	
૪૫૨	૩૭૮	" "			" "	
૪૫૩	૩૭૯	" "			" "	
૪૫૪	૩૮૦	" "			" "	
૪૫૫	૩૮૧	" "			" "	
૪૫૬	૩૮૨	" "			" "	
૪૫૭	૩૮૩	" "			" "	
૪૫૮	૩૮૪	" "			" "	
૪૫૯	૩૮૫	" "			" "	
૪૬૦	૩૮૬	" "			" "	
૪૬૧	૩૮૭	" "			" "	
૪૬૨	૩૮૮	" "			" "	
૪૬૩	૩૮૯	" "			" "	
૪૬૪	૩૯૦	" "			" "	
૪૬૫	૩૯૧	" "			" "	
૪૬૬	૩૯૨	" "			" "	
૪૬૭	૩૯૩	" "			" "	
૪૬૮	૩૯૪	" "			" "	
૪૬૯	૩૯૫	" "			" "	
૪૭૦	૩૯૬	" "			" "	
૪૭૧	૩૯૭	" "			" "	
૪૭૨	૩૯૮	" "			" "	
૪૭૩	૩૯૯	" "			" "	
૪૭૪	૪૦૦	" "			" "	
૪૭૫	૪૦૧	" "			" "	
૪૭૬	૪૦૨	" "			" "	
૪૭૭	૪૦૩	" "			" "	
૪૭૮	૪૦૪	" "			" "	
૪૭૯	૪૦૫	" "			" "	
૪૮૦	૪૦૬	" "			" "	
૪૮૧	૪૦૭	" "			" "	
૪૮૨	૪૦૮	" "			" "	
૪૮૩	૪૦૯	" "			" "	
૪૮૪	૪૧૦	" "			" "	
૪૮૫	૪૧૧	" "			" "	
૪૮૬	૪૧૨	" "			" "	
૪૮૭	૪૧૩	" "			" "	
૪૮૮	૪૧૪	" "			" "	
૪૮૯	૪૧૫	" "			" "	
૪૯૦	૪૧૬	" "			" "	
૪૯૧	૪૧૭	" "			" "	
૪૯૨	૪૧૮	" "			" "	
૪૯૩	૪૧૯	" "			" "	
૪૯૪	૪૨૦	" "			" "	
૪૯૫	૪૨૧	" "			" "	
૪૯૬	૪૨૨	" "			" "	
૪૯૭	૪૨૩	" "			" "	
૪૯૮	૪૨૪	" "			" "	
૪૯૯	૪૨૫	" "			" "	
૫૦૦	૪૨૬	" "			" "	
૫૦૧	૪૨૭	" "			" "	
૫૦૨	૪૨૮	" "			" "	
૫૦૩	૪૨૯	" "			" "	
૫૦૪	૪૩૦	" "			" "	
૫૦૫	૪૩૧	" "			" "	
૫૦૬	૪૩૨	" "			" "	
૫૦૭	૪૩૩	" "			" "	
૫૦૮	૪૩૪	" "			" "	
૫૦૯	૪૩૫	" "			" "	
૫૧૦	૪૩૬	" "			" "	
૫૧૧	૪૩૭	" "			" "	
૫૧૨	૪૩૮	" "			" "	
૫૧૩	૪૩૯	" "			" "	
૫૧૪	૪૪૦	" "			" "	
૫૧૫	૪૪૧	" "			" "	
૫૧૬	૪૪૨	" "			" "	
૫૧૭	૪૪૩	" "			" "	
૫૧૮	૪૪૪	" "			" "	
૫૧૯	૪૪૫	" "			" "	
૫૨૦	૪૪૬	" "			" "	
૫૨૧	૪૪૭	" "			" "	
૫૨૨	૪૪૮	" "			" "	
૫૨૩	૪૪૯	" "			" "	
૫૨૪	૪૫૦	" "			" "	
૫૨૫	૪૫૧	" "			" "	
૫૨૬	૪૫૨	" "			" "	
૫૨૭	૪૫૩	" "			" "	
૫૨૮	૪૫૪	" "			" "	
૫૨૯	૪૫૫	" "			" "	
૫૩૦	૪૫૬	" "			" "	
૫૩૧	૪૫૭	" "			" "	
૫૩૨	૪૫૮	" "			" "	
૫૩૩	૪૫૯	" "			" "	
૫૩૪	૪૬૦	" "			" "	
૫૩૫	૪૬૧	" "			" "	
૫૩૬	૪૬૨	" "			" "	
૫૩૭	૪૬૩	" "			" "	
૫૩૮	૪૬૪	" "			" "	
૫૩૯	૪૬૫	" "			" "	
૫૪૦	૪૬૬	" "			" "	
૫૪૧	૪૬૭	" "			" "	
૫૪૨	૪૬૮	" "			" "	
૫૪૩	૪૬૯	" "			" "	
૫૪૪	૪૭૦	" "			" "	
૫૪૫	૪૭૧	" "			" "	
૫૪૬	૪૭૨	" "			" "	
૫૪૭	૪૭૩	" "			" "	
૫૪૮	૪૭૪	" "			" "	
૫૪૯	૪૭૫	" "			" "	
૫૫૦	૪૭૬	" "			" "	
૫૫૧	૪૭૭	" "			" "	
૫૫૨	૪૭૮	" "			" "	
૫૫૩	૪૭૯	" "			" "	
૫૫૪	૪૮૦	" "			" "	
૫૫૫	૪૮૧	" "			" "	
૫૫૬	૪૮૨	" "			" "	
૫૫૭	૪૮૩	" "			" "	
૫૫૮	૪૮૪	" "			" "	
૫૫૯	૪૮૫	" "			" "	
૫૬૦	૪૮૬	" "			" "	
૫૬૧	૪૮૭	" "			" "	
૫૬૨	૪૮૮	" "			" "	
૫૬૩	૪૮૯	" "			" "	
૫૬૪	૪૯૦	" "			" "	
૫૬૫	૪૯૧	" "			" "	
૫૬૬	૪૯૨	" "			" "	
૫૬૭	૪૯૩	" "			" "	
૫૬૮	૪૯૪	" "			" "	
૫૬૯	૪૯૫	" "			" "	
૫૭૦	૪૯૬	" "			" "	
૫૭૧	૪૯૭	" "			" "	
૫૭૨	૪૯૮	" "			" "	
૫૭૩	૪૯૯	" "			" "	
૫૭૪	૫૦૦	" "			" "	
૫૭૫	૫૦૧	" "			" "	
૫૭૬	૫૦૨	" "			" "	
૫૭૭	૫૦૩	" "			" "	
૫૭૮	૫૦૪	" "			" "	
૫૭૯	૫૦૫	" "			" "	
૫૮૦	૫૦૬	" "			" "	
૫૮૧	૫૦૭	" "			" "	
૫૮૨	૫૦૮	" "			" "	
૫૮૩	૫૦૯	" "			" "	
૫૮૪	૫૧૦	" "			" "	
૫૮૫	૫૧૧	" "			" "	
૫૮૬	૫૧૨	" "			" "	
૫૮૭	૫૧૩	" "			" "	
૫૮૮	૫૧૪	" "			" "	
૫૮૯	૫૧૫	" "			" "	
૫૯૦	૫૧૬	" "			" "	
૫૯૧	૫૧૭	" "			" "	
૫૯૨	૫૧૮	" "			" "	
૫૯૩	૫૧૯	" "			" "	
૫૯૪	૫૨૦	" "			" "	
૫૯૫	૫૨૧	" "			" "	
૫૯૬	૫૨૨	" "			" "	
૫૯૭	૫૨૩	" "			" "	
૫૯૮	૫૨૪	" "			" "	
૫૯૯	૫૨૫	" "			" "	
૬૦૦	૫૨૬	" "			" "	
૬૦૧	૫૨૭	" "			" "	
૬૦૨	૫૨૮	" "			" "	
૬૦૩	૫૨૯	" "			" "	
૬૦૪	૫૩૦	" "			" "	
૬૦૫	૫૩૧	" "			" "	
૬૦૬	૫૩૨	" "			" "	
૬૦૭	૫૩૩	" "			" "	
૬૦૮	૫૩૪	" "			" "	
૬૦૯	૫૩૫	" "			" "	
૬૧૦	૫૩૬	" "			" "	
૬૧૧	૫૩૭	" "			" "	
૬૧૨	૫૩૮	" "			" "	
૬૧૩	૫૩૯	" "			" "	
૬૧૪	૫૪૦	" "			" "	
૬૧૫	૫૪૧	" "			" "	
૬૧૬	૫૪૨	" "			" "	
૬૧૭	૫૪૩	" "			" "	

૫૦ શ્રુ ૦ પ્ર૦	આવૃત્તિ બીજીનો આંક	કોના પ્રત્યે	કયા રચયેથી	કયા રચયે	મિત્રિ
૫૨૮	૪૪૫		મુંબઈ		૧૬૫૦ આ. મુ. ૧૧
૫૨૯	૪૪૬	સોભાચલાર્ધ લક્ષ્મીલાર્ધ	"	સાચલા	" " ૫. ૩
૫૩૦	૪૪૭	મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધીજી)	"	ડરગન	" " " ૬
૫૩૧		સોભાચલાર્ધ લક્ષ્મીલાર્ધ	"	અંગર	" " " ૦))
૫૩૨		"	"	"	" " " "

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[૯] ૩	કાઈ	"કાઈ	૨૮ ૧૦	કાયાને	કાયાને
[૧૦] ૩	સમર્થ	સમગ્રત	૨૯ ૧૭	પંચાણુ	ખ્યાસી
[૧૩] ૩૫	યોગીપણુ	યોગીપણુ	૩૦ ૩૩	વિવેકદાહ	વિવેકદહિ
[૧૪] ૧૮	પણુ કાળના	પણુ આ કાળના	૩૪	"	"
[૧૪] ૭	અથ	અર્થ	૩૧ ૯	સુકિતમાર્ગ એ અને	સુકિતમાર્ગ અને
૨૫	સર્વને	સર્વને	૩૨ ૮	શૃંગારતિલકરૂપ	શૃંગાર તિલકરૂપ
૧ ૨	(૧)	(કાઠી નાખો, ન લોઈએ)	૯	સુનિશ્ચર	સુનીશ્ચર
૩ ૨૨	ટાળવાનો	ટાળવાનો	૨૪	—૦—	—૦— [અપૂર્ણ]
૫ ૧૨	રત્નું છે; હોય તો	રત્નું હોય તો	૩૩ ૯	અહીયા	અહીંયાં
૨૩	નિમકદલાડી	નિમકદલાડી	૩૬ ૧	(૨)	(કાઠી નાખો, ન લોઈએ)
૧૯ ૩	તે પ્રદાવર્યા	તે ભાગ્યરૂપ	૪૧ ૨૩	નથી	નથી.
૨૦	નદી આવે	નદી આવે,	૨૪	ત્યગ્યો	ત્યાગ્યો
૨૧ ૩૪	હિંચ છે,	હિંચ થાય છે,	૪૨ ૧૦	પ્રેમથી	પ્રેમથી,
૨૨ ૩	પુણ્ય કર્મનો	પુણ્યકર્મનો	૧૫	નિરોગી	નીરોગી
૧૨	આપ્યા છે	આપ્યાં છે	૧૫	ધ્રિયને	ધ્રિયને
૨૦	મુક્ત નથી	મુક્ત નથી,	૨૬	આપણો જ	આપણો આત્મા જ
૩ ૧	સમગ્રપૂર્ણ	સમગ્રપૂર્ણ		આત્મા જ	
૧૮	નિર્નય નથી	નિર્નય નથી,	૪૩ ૩	આનાથીએ	અનાથીએ
૧૧ ૧૧	કરવું નથી	કરવું નથી	૧૨	સત્ ધર્મ	સત્ ધર્મ,
૨૧ ૧૯	આત્મિકતા	આત્મિકતા	૪૮ ૧૮	પામી છે	પામી છે.
૨૦	અનમર્યા	અનમર્યા	૩૧	ભગવંત લહેા.	ભગવંત ભવંત લહેા.
૨૩ ૧૧	નિર્નય નથી	નિર્નય નથી	૮૯ ૧૯	લક્ષ્મી	લક્ષ્મી
૧૪	દર્શ	દર્શ	૫૦ ૧૨	નિર્નય	નિર્નય
			૫૧ ૯	દેવગનિ—	દેવગનિ—

પાં. સુ. પ્ર.	આવૃત્તિ બીજીનો	કોના પ્રત્યે	કયા ગ્રંથોની	કયા ગ્રંથો	ગિતિ
૫૨૮	૪૮૫		મુગ્ધ		૧૮૫૦ આ. સુ. ૧૧
૫૨૯	૪૮૬	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	સાપ્તા	" " વ. ૩
૫૩૦	૪૮૭	મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધીજી)	"	કરગન	" " " ૬
૫૩૧		સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	અંગર	" " " ૦))
૫૩૨	,	"	"	,	" " " "

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[૯] ૩	કોઈ	"કોઈ	૨૮ ૧૦	કાયાને	કાયાને
[૧૦] ૩	સમર્થ	સમન્ત	૨૯ ૧૭	પચાલુ	ખ્યાસી
[૧૩] ૩૫	યોગીપણુ	યોગીપણુ	૩૦ ૩૩	વિવેકદાહ	વિવેકદહિ
[૧૪] ૧૮	પણુ કાળના	પણુ આ કાળના	૩૪	"	"
[૧૪] ૭	અથ	અર્થ	૩૧ ૯	સુકિતમાર્ગ એ અને	સુકિતમાર્ગ અને
૨૫	સવને	સર્વને	૩૨ ૮	શુ ગારતિલકરૂપ	શુ ગાર તિલકરૂપ
૧ ૨	(૧)	(કાઠી નાખો, ન જોઈએ)	૯	મુનિશ્વર	મુનીશ્વર
૩ ૨૨	રાજાનો	રાજાવાનો	૨૪	—૦—	—૦— [અપૂર્ણ]
૫ ૧૨	રચુ છે; હોય તો	રહુ હોય તો	૩૩ ૯	અહીયા	અહીયાં
૨૩	નિમકહવાલી	નિમકહવાલી	૩૬ ૧	(૨)	(કાઠી નાખો, ન જોઈએ)
૧૯ ૩	તે પ્રદાવરવા	તે ભાગ્યરૂપ	૪૧ ૨૩	નથી	નથી
	ભાગ્યરૂપ	તે ભાગ્યરૂપ	૨૪	ત્યાગ્યો	ત્યાગ્યો
૨૦	નદી આવે	નદી આવે,	૪૨ ૧૦	પ્રેમથી	પ્રેમથી,
૨૧ ૩૪	ઉદય છે,	ઉદય થાય છે,	૧૫	નીરોગી	નીરોગી
૨૨ ૩	પુષ્પકર્મનો	પુષ્પકર્મનો	૧૫	ધદ્રિયને	ધદ્રિયને
૧૨	આત્મા છે.	આત્મા છે	૨૬	આપણો જ	આપણો આત્મા જ
૧૦	લક્ષ્મી નથી.	લક્ષ્મી નથી,		આત્મા જ	
૧૪ ૬	સમ્પ્રદાયને	સમ્પ્રદાયને	૪૩ ૩	આનાથીએ	અનાથીએ
૧૬	નિરંતર જન્મ:	નિરંતર જન્મ,	૧૨	સત્ ધર્મ	સત્ ધર્મ,
૧૪ ૧૧	ગરબી	ગરબી	૪૮ ૧૮	પામી છે	પામી છે.
૨૧ ૧૨	આત્મિકતા	આત્મિકતા	૩૬	ભગવંત લહો.	ભગવંત ભવંત લહો
૨૪	આનાથી	આનાથી	૪૯ ૧૯	લધુતા	લધુતા
૨૩ ૧૦	નિદનિય	નિદનિય	૫૦ ૧૨	નિદનિય	નિદનિય
૧	દેવગતિ—	દેવગતિ—	૫૧ ૯	દેવગતિ—	દેવગતિ—

[૫૬]

૫૪ પંક્તિ અશુદ્ધ	શુદ્ધ	૫૪ પંક્તિ અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧ અર્થાત	અર્થાત	૪૦૬ ૨૫ પ્રહસુકરી	પ્રહસુકરી
૨૪૧ ૧૬ હેય	હેય	૪૧૧ ૭ ગૂંદવાસી	ગૂંદવાસી
૨૬૧ ૩૦ વિચારણાથી	વિચારણાથી	૪૧૨ ૫ ભક્તિયોગરૂપ	ભક્તિયોગરૂપ
૨૬૬ ૩૧ બહા	બહા	૪૧૩ ૧૯ યથાર્થપદે	અયથાર્થપદે
૨૭૩ ૧૫ વરાવર્તાપણે	વરાવર્તાપણે	૪૨૦ ૨૪ ક્રિયામાં	ક્રિયામાં
૨૯૦ ૧૨ માપવાનુ	માપવાનુ	૪૨૫ ૫ આવે	આવે
૩૧૦ ૩૬ } જે જે વાટેથી	આ પેરે અહીંથી	૪૩૩ ૧ કવાચત	કવાચિત
૩૧૧ ૧-૨ } જ્ય પમારો.	કાઢી નાખો. પત્રાંક	૪૩૪ ૧ નિશ્ચય	નિશ્ચય
	૨૭૭માં આવી ગયે	૪૪૦ ૨૫ લખ્યુ	લખ્યુ
	છે તે ત્યાં જ	૪૪૪ ૩૪ સવુજ્ઞહા	સવુજ્ઞહા
	બરાબર છે	૪૫૦ ૧ તેટલો તો	તેટલો તો ખેદ
૩૩૦ ૨૫ પુરુષાર્થ	પુરુષાર્થ	૪૫૪ ૨૯ અથે છે,	અર્થે છે.
૩૩૫ ૧૭ કૃલદ્ય	કૃલદ્ય	૩૩ કયો છે,	કયો છે,
આઝલ	આઝલ	૪૫૮ ૨૯ એને	અને
૩૪૦ ૨ દેવતાઓ	દેવતાઓ	૪૬૨ ૧૬ અધિકારનુ	અધિકારનું
૩૫૦ ૧૮ હોવુ	હોવું	૪૬૯ ૩૧ લખ્યુ	લખ્યુ
૩૫૭ ૩૦ ચોય	ચોચ	૪૭૦ ૨ તે જિનાગમમાં	જિનાગમમાં
૩૬૪ ૨ ચોચ	ચોચ	૪૭૧ ૧ સવ	સર્વ
૩૭૧ ૨૩ શાસ્ત્ર	માત્ર	૪૭૭ ૧૫ સવિપમયોગે	સમવિપમયોગે
૩૮૬ ૧૪ કહેતી ? આશ્ચર્ય	આશ્ચર્ય	૪૭૯ ૩ સત્સંગયોગ્ય	સત્સંગયોગ્ય
૩૯૭ ૩૫ બનવા છે	બનવા ચોચ છે.	૪૮૧ ૨૬ વખવાની	લખવાની
૩૯૯ ૩૩ એને તે	અને તે	૪૮૨ ૩૪ અર્થા	અર્થાત
૪૦૫ ૧૭ પર્વતોનીઓનુ	પૂર્વ જ્ઞાનીઓનુ	૪૮૬ ૨૪ જેને	જેણે
		૪૯૦ ૯ કંઈ	કંઈ

ક્ર. નામ ગામ	ક્ર. નામ ગામ
૨૦૧ શ્રી જગનભાઈ મોતીભાઈ તથા નાર	૧૦૧ શ્રી પાનુભાઈ કચરાભાઈ મુળધ
, મૂળજીભાઈ મોતીભાઈ તથા	૧૦૧ ,, ડાળાભાઈ નારજીભાઈ રીમરડા
, કાતિભાઈ સીવાભાઈ	૧૦૧ ,, રાવજીભાઈ ચતુરભાઈ દતાડી
૨૦૧ , કુંડાભાઈ કુબેરભાઈ મુણાવ	૧૦૧ ,, મગરાજી રાંદમજી આહોર
૨૦૧ ,, પ્રદુલ્લભેન પુરુષોત્તમદાસ આંકલાવ	૧૦૧ ,, જડાવળેન તથા મોહનળેન ,
૨૦૧ સ્વ. મહતવાલ ક્ષનાથજીના આત્માર્થે કુંડા	૧૦૧ ,, હરખુળેન તથા દુલ્લાસળેન ,
હા નેમીચંદ શરેમલજી	૧૦૧ ,, વિમળાળેન તથા મંજુલાળેન ,
૨૦૧ શ્રી ગુલાબચંદ્ર ફોજમલજી આહોર	૧૦૧ ,, ગણેશમજી રાગમાલજી ,
૧૫૬ ,, ભીમજીભાઈ વીરચંદભાઈ મોટાદ	૧૦૧ ,, અંગાલાલ સોમાભાઈ તથા સ દેસર
૧૫૬ ,, દેવીજી દ વરધાજી કુંડા	,, મગનભાઈ અંગાલાલ
૧૫૬ , કંકારભાઈ લલ્લુભાઈ નવસારી	૧૦૧ ,, કંકારભાઈ લલ્લુભાઈ સામપુરા
૧૫૬ ,, રીખગચંદ ચ પાલાલના હુબલી	૧૦૧ ,, દનાભાઈ રતનશી મુળધ
માતુશ્રી કેસરળેન તરકથી	હા આમુભાઈ રતનશી.
૧૫૬ ,, નરસીજી ટીલાજી લખાણી	૧૦૧ ,, ગળદેવભાઈ ગોરધનભાઈ સોજા
૧૩૬ ,, પ્રભુભાઈ લલ્લુભાઈ કરમડી	૧૦૧ ,, કમળાળેન રામભાઈ સુવા
૧૨૫ ,, કાશીળેન મણીભાઈ તથા આશ્રમ	૧૦૧ ,, ખામુલાલ ભુદરજી મુળધ
, ઈન્દુળેન	૧૦૧ ,, શીરાજી હરખચંદ્ર હોરપેટ
૧૨૫ ,, રાવજીભાઈ રામદાસ કાવીઠા	૧૦૧ ,, વિમળચંદ ગડુલાલ આહોર
૧૨૫ ,, અંગાલાલ જેસી ગભાઈ મોરીઆ	૧૦૧ ,, રતનચંદ્ર ખૂગાજી ,
૧૨૫ ,, મગનભાઈ જેસી ગભાઈ ,	૧૦૧ ,, સમજીળેન પ્રીતમલાલ કલકતા
૧૦૧ ,, મણીળેન ભાઈલાભાઈ ધુલીઆ	૧૦૧ ,, માધવભાઈ ખુશાલભાઈ નનસાડ
૧૦૧ ,, ઉમેદભાઈ હીરાભાઈ તથા મોરીઆ	૧૦૧ ,, રીખગચંદ્ર પ્રભુજીના હુબલી
માકરળેન ઉમેદભાઈ	સ્વ પુત્ર રમણલાલના આત્માર્થે.
૧૦૧ ૨૧. ડો. ભાડિલાલ પુનરી ભાટે તથા મુળધ	૧૦૧ ,, લાલભાઈ દયાલાલ તથા નીચુમ
શ્રી નાનિલાલ એમ રાહ	ભીખીળેન
૧૦૧ ,, પ્રભુભાઈ લલ્લુભાઈ મેડોલી	૧૦૧ ,, ચતુરભાઈ મગનભાઈ ભાદરજી
૧૦૧ ,, નાનાળેન રાવજીભાઈ તથા ભાદરજી	૧૦૧ ,, હાથીળેન ચતુરભાઈ ,
, ચંપિનાળેન રાવજીભાઈ	૧૦૧ સ્વ. શેક શાંતિલાલ મચંડના અમદાવાદ
૧૦૧ ,, નારાળેન દીનુભાઈ ધર્મજી	આત્માર્થે હા. શ્રી મેનાવતીળેન
૧૦૧ ,, ગેનચંદ દેવનચંદ ગમેરીઆ મુળધ	૧૦૧ શ્રી કાતિલાલ હરિલાલ મુળધ
૧૦૧ ,, રામજીના નીચંદભાઈ મોટાદ	૧૦૧ ,, એક મુમુક્ષુભાઈ ,
૧૦૧ ,, રામજીના રામજીભાઈ આશ્રમ	૧૦૧ ,, મગનભાઈ શ કરભાઈ મુણાવ
૧૦૧ ,, રામજીના રામજીભાઈ તથા	૧૦૧ ,, ગોવિંદભાઈ બુલાભાઈ સરધ
૧૦૧ ,, રામજીના રામજીભાઈ મેગવા	૧૦૧ ,, વૈદ્ય દોગમજી ભીમાજીના આહોર
૧૦૧ ,, રામજીના રામજીભાઈ આશ્રમ	તરકથી તેમના સ્વ. ભાઈ
૧૦૧ ,, રામજીના રામજીભાઈ તથા	હરખચંદ્રના આત્માર્થે.

ક્ર.સં.	નામ	ગામ	ક્ર.સં.	નામ	ગામ
૨૫	શ્રી હીરાભાઈ મોતીલાલ	અમદાવાદ	૧૧	શ્રી રણછોડભાઈ યાગરભાઈ	અગ્રાસ
૨૫	" મૂળજીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	બાણપુરા	૧૧	" ડાહ્યાભાઈ હીરાભાઈ	ધોરીઆ
૨૫	" યાગરભાઈ મનોરભાઈ	કાવીઠા	૧૧	" ગરબડ જેઠાભાઈ	"
૨૫	" રાવજીભાઈ આશાભાઈ	દંતાલી	૧૧	" ગોકળભાઈ કસનદાસ	બોનાલ
૨૫	સ્વ. દિવાળીઆના આત્માર્થે		૧૧	" ભાઈલાલભાઈ નાગરભાઈ	દંતાલી
	હા. મગનભાઈ ગોવિંદભાઈ	સડોદરા	૧૧	" અનુપચંદ્ર જગનલાલ	જોરાવરનગર
૨૫	શ્રી લક્ષ્મીઆઈ નાગજીભાઈ	લાખાપુર	૧૧	" નાયુભાઈ પ્રભુદાસ	મુલદ
૨૫	" ડાહ્યાભાઈ ખુશાલભાઈ	ચણુવદ	૧૧	" રાંકરભાઈ રાનાભાઈ	સુણુવ
૨૫	" દયાળજી બેચરભાઈ	ભૂવાસણ	૧૧	" મોહનભાઈ પ્રાગજીભાઈ	ધોરીઆ
	" માનીબેન નારણભાઈ	વાવ	૧૧	" રાયચંદ હીરજી	મુખઈ
૨૩-૭૫	" દયારામ મૂળજીભાઈ	સડોદરા	૧૧	" નરસી હભાઈ કુલાભાઈ	કારેલા
૨૩	" વહાલીબેન વીરચંદ	હડિર	૧૧	" મોતીભાઈ ગકોરભાઈ	"
૨૧	" ભાઈલાલભાઈ દેસાઈભાઈ	સુણુવ	૧૧	" ધનજીભાઈ	"
૨૧	" ધર્મચંદ્ર જશરાજજી	મુરત	૧૧	" ચંદ્રકાન્તભાઈ	ભરૂચ
૨૧	" અબાલાલ કુલાભાઈ	કારેલા	૧૧	" રણછોડભાઈ ઝવેરભાઈ	કંબોલા
૨૧-૨૫	" શારદાબેન ડાહ્યાભાઈ	વાવ	૧૧	" માલવિકાબેન પન્નાલાલ	વડોદરા
૨૧-૫૦	" લાકુબેન વિઠ્ઠલભાઈ	તારાયાણ	૧૧	" માધવભાઈ ભૂલાભાઈ	નનસાડ
૨૧	" કમળાબેન ભીખાલાલ	વડોદરા	૧૧	" એક મુમુક્ષુ બહેન	ખોટાદ
૨૧	" એક બહેન	મુખઈ	૧૧	" આશાભાઈ કલ્યાણભાઈ	કાવીઠા
૨૧	" અબાલાલ ભગવાનદાસ	સૈજપુર	૧૧	" મછીબેન લક્ષ્મીભાઈ	ટીઆ
૨૧	" ભુરાભાઈ વખતચંદના આત્માર્થે		૧૧-૨૫	" કંકુબેન તથા કેસરબેન	મુખઈ
	હા. જ્યેન્દ્ર ચીનુભાઈ	નાગપુર	૧૧	" અબાબેન લક્ષ્મીભાઈ	શામપુરા
૧૭	શ્રી તુરખીઆ	એડન	૧૧	" નેમીચંદ્ર શરેમલજી	કુડા
૧૫	" કમળાબેન રતીલાલ	ખોટાદ	૧૧	" રૂક્મણીબેન દક્ષતરી	મોરખી
૧૫	" અબાલાલ રાનાભાઈ	આણંદ	૧૧	" મણીભાઈ ડાહ્યાભાઈ	સદેસર
૧૧-૨૫	" વીરજીભાઈ હેમરાજ	મુખઈ	૧૧	" શાતાબેન ચંપકલાલ	ખોટાદ
૧૧	" ઝવેરભાઈ મૂળજીભાઈ	કુંગરપુર	૧૧-૨૫	" જગદીશકુમાર જગનલાલ	વાવ
૧૫	" મૂળજીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	બાણપુરા	૧૧	" ધનરાજજી કેવલચંદ્રજી	બાલોતરા
૧૧	" દુધીબેન ખુશાલભાઈ	વાવ	૧૧	" મીઠાલાલ ગૌતમકુમાર	"
૧૧	" જગજીવનમ ધી નાનચંદ	ખોટાદ	૧૧	" રાણમલજી મુરેન્દ્રકુમાર	"
૧૧-૨૫	" રમેશભાઈ દાસજી	ભૂવાસણ	૧૦	" ચંપાબેન લીલાધર	મુખઈ
૧૧	" રમેશભાઈ દાસજી	દિલ્લી	૧૦	" ચંપકલાલ ચુનીલાલ	મુરત
૧૧	" રમેશભાઈ દાસજી	મોહનપુર	૧૦	" ભૂલાભાઈ જગનભાઈ	દેસાદ
૧૧	" રમેશભાઈ દાસજી	મોહનપુર	૧૦	" ધીરજીભાઈ કાળીદાસ	"
૧૧	" રમેશભાઈ દાસજી	મોહનપુર	૧૦	" કેવળભાઈ પરસોતમ	કેવળકુવા
૧૧	" રમેશભાઈ દાસજી	મોહનપુર	૧૦	" રાંબુલાલ લક્ષ્મીભાઈ	મુરત

જળહળ જ્યોતિ સ્વરૂપ તું, કેવળ કૃપાનિધાન; પ્રેમ યુનિત તુજ પ્રેરજે, લયભંજન ભગવાન.	૩
નિલ્ય નિરંજન નિલ્ય છો, ગંજન ગંજ શુભાન; અભિવંદન અભિવંદના, લયભંજન ભગવાન.	૪
ધર્મધરણુ તારણુતરણુ, શરણુ ચરણુ સન્માન, વિધનહરણુ પાવનકરણુ, લયભંજન ભગવાન.	૫
ભદ્રભરણુ ભીતિહરણુ, સુધાઝરણુ શુભવાન; કલેશહરણુ ચિંતાચૂરણુ, લયભંજન ભગવાન.	૬
અપિનાશી અરિહંત તું, એક અખંડ અમાન, અજર અમર અણુજન્મ તું, લયભંજન ભગવાન.	૭
આનંદી અપવર્ગી તું, અકળ ગતિ અનુમાન; આશિષ અનુકૂળ આપજે, લયભંજન ભગવાન.	૮
નિરાકાર નિર્લેપ છો, નિર્મળ નીતિનિધાન, નિર્મોહક નારાયણા, લયભંજન ભગવાન.	૯
સચરાચર સ્વયંભૂ પ્રભુ, સુખદ સોંપજે સાન; સૃષ્ટિનાથ સર્વેશ્વરા, લયભંજન ભગવાન.	૧૦
સંકટ શોક સકળ હરણુ, નૌતમ જ્ઞાન નિદાન; ધન્ય વિકળ અચળ કરો, લયભંજન ભગવાન.	૧૧
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ ને, હરો તંત તોફાન; કરુણાશુ કરુણા કરો, લયભંજન ભગવાન.	૧૨
કિંકરની કંકર મતિ, ભૂલ લયકર ભાન; શંકર તે સ્નેહે હરો, લયભંજન ભગવાન.	૧૩
મજ્જિ ગિયુને આપશો, ભક્તિ મુક્તિનું દાન; ગુર મુક્તિ બાહેર છે, લયભંજન ભગવાન.	૧૪
મીનિ પ્રીતિ નમ્રતા, ભલી ભક્તિનું ભાન; પાપ પ્રગટે આપશો, લયભંજન ભગવાન.	૧૫
મન સન્નિ ઓદાર્યના, ધર્મધર્મ મનધ્યાન;	

(૪) ૧ પ્રહર—વિદ્યાપ્રયોજન

(૫) ૨ પ્રહર—નિદ્રા

(૬) ૨ પ્રહર—સંસારપ્રયોજન

૮ પ્રહર

૮ જો તું ત્યાગી હોય તો ત્વચા વગરની વનિતાનું સ્વરૂપ વિચારીને સંસાર લાણી દષ્ટિ કરજે.
 ૯ જો તને ધર્મનું અસ્તિત્વ અનુકૂળ ન આવતું હોય તો નીચે કહું છું તે વિચારી જાજે:—

(૧) તુ જે સ્થિતિ ભોગવે છે તે શા પ્રમાણથી ?

(૨) આવતી કાલની વાત શા માટે જાણી શકતો નથી ?

(૩) તુ જે ઇચ્છે છે તે શા માટે મળતું નથી ?

(૪) ચિત્રવિચિત્રતાનું પ્રયોજન શું છે ?

૧૦ જો તને અસ્તિત્વ પ્રમાણભૂત લાગતું હોય અને તેના મૂળતત્ત્વની આશંકા હોય તો નીચે કહું છું:—

૧૧ સર્વ પ્રાણીમા સમદષ્ટિ,—

૧૨ કિંવા કોઈ પ્રાણીને જીવિતવ્યરહિત કરવા નહીં, ગળ ઉપરાંત તેનાથી કામ લેવું નહીં.

૧૩ કિંવા સત્પુરુષો જે રસ્તે ચાલ્યા તે.

૧૪ મૂળતત્ત્વમાં કયાંય ભેદ નથી, માત્ર દષ્ટિમાં ભેદ છે એમ ગણી આશય સમજી પવિત્ર ધર્મમાં પ્રવર્તન કરજે

૧૫ તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે ભક્તિ, તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજે.

૧૬ ગમે તેટલો પરતંત્ર હો તોપણ મનથી પવિત્રતાને વિસ્મરણ કર્યા વગર આજનો દિવસ સમર્પીય કરજે.

૧૭ આજે જો તું હૃદયસ્થિતિમાં દોરાતો હો તો મરણને સ્મર.

૧૮ તારા હૃદય સુખના બનાવોની નોંધ આજે કોઈને હૃદય આપવા તત્પર થાય તો સંભારી જા.

૧૯ રાત્રી હો કે રંક હો—ગમે તે હો, પરંતુ આ વિચાર વિચારી સદાચાર, ભણી આવજો કે આ ગણના પુરૂષને થોડા વખતને માટે માત્ર ત્રણ સાડાત્રણ હાથ ભૂમિ માંગનાર છે.

૨૦ તું ગાજ હો તો ફિકર નહીં, પણ પ્રમાદ ન કર, કારણ નીચમાં નીચ, અધમમાં અધમ, નીચામાં નીચા, નિર્વચનો, અંકાલનો, કસાઈનો અને વેશ્યાનો એવો કણ તું ખાય છે

૨૧ પ્રાણનો હૃદય, અન્યાય, કર એને ન પામી જઈ આજે ઓછાં કર. તું પણ હે રાજા!

૨૨ જો તને કોઈ પડે છે.

૨૩ જો તને કોઈ અધો વિચારને મનન કરી જાજે

આજે શોધીને કહેજે.

૪૬ તું ગમે તે ધંધાર્થી હો, પરંતુ આજીવિકાર્થે અન્યાયસંપન્ન દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીશ નહીં.
 ૪૭ એ સ્મૃતિ ગ્રહણ કર્યા પછી શૌચક્રિયાયુક્ત થઈ ભગવદ્ભક્તિમાં લીન થઈ દામાપના યાચ.
 ૪૮ સંસારપ્રયોજનમાં જો તું તારા હિતને અર્થે અમુક સમુદાયનું અહિત કરી નાખતો હો તો અટકજો.

૪૯ જીલમીને, કામીને, અનાડીને ઉત્તેજન આપતો હો તો અટકજો.

૫૦ ઓછામાં ઓછો પણ અર્ધ પ્રહર ધર્મકર્ત્તવ્ય અને વિદ્યાસંપત્તિમાં પ્રાપ્ત કરજો.

૫૧ નિંદગી દૂંડી છે, અને જંબળ લાંબી છે, માટે જંબળ દૂંડી કર તો સુખરૂપે નિંદગી લાંબી લાગશે.

૫૨ સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, લક્ષ્મી ઇત્યાદિ બધાં સુખ તારે ઘેર હોય તોપણ એ સુખમાં ગૌણતાએ દુઃખ રહ્યું છે એમ ગણી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૫૩ પવિત્રતાનું મૂળ સદાચાર છે

૫૪ મન દોરંગી થઈ જતું જાળવવાને,—

૫૫ વચન શાંત, મધુર, કોમળ, સત્ય અને શૌચ જોલવાની સામાન્ય પ્રતિજ્ઞા લઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.

૫૬ કાયા મળમૂત્રનું અસ્તિત્વ છે, તે માટે ‘હું આ શું અયોગ્ય પ્રયોજન કરી આનંદ માનું છું’ એમ આજે વિચારજો.

૫૭ તારે હાથે કોઈની આજીવિકા તૂટવાની હોય તો,—

૫૮ આહારક્રિયામાં હવે તે પ્રવેશ કર્યો. મિતાહારી અકબર સર્વોત્તમ બાદશાહ ગણાયો

૫૯ જો આજે દિવસે તને સૂવાનું મન થાય, તો તે વખતે ઈશ્વરભક્તિપરાયણ થજો, કે મત્તશાસ્ત્રનો લાભ લઈ લેજો

૬૦ હું સમજું છું કે એમ થવું હુઈટ છે, તોપણ અભ્યાસ સર્વનો ઉપાય છે

૬૧ વાક્ય આવતું વૈર આજે નિર્મૂળ કરાય તો ઉત્તમ, નહીં તો તેની સાવચેતી રાખજો.

૬૨ તેમ તું વૈર વધારીશ નહીં, કારણ વૈર કરી કેટલા કાળનું સુખ ભોગવવું છે એ નિગાર તત્પરતાનીઓ કરે છે.

૬૩ મહારાની, હિંસાચુક્ત વ્યાપારમાં આજે પડવું પડતું હોય તો અટકજો

૬૪ ખેડોગી લક્ષ્મી મળતા છતાં આજે અન્યાયથી કોઈનો જીવ જતો હોય અટકજો.

૬૫ વખત અનૃત્ય છે, જો વાત વિચારી આજના દિવસની ૨,૧૬,૦૦૦૦ વિષળનો કપડોન કરજો.

૬૬ પાત્તવિક સુખ માત્ર વિરાગમાં છે માટે જંબળચોહિનીથી આજે અભ્યંતરચોહિની નવરંગ નહીં

૬૭ અવશ્યે દિવસ હોય તો આગળ કહેલી સ્વતંત્રતા પ્રમાણે ચાલજો.

૬૮ કેઈ પ્રગટતી નિષ્પાપી મનમત કિંવા અન્ય કંઈ નિષ્પાપી સાધન આજની આનંદ મેલ મને મહેલો દોષજો.

- ૯૧ શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ, કરુણામય પરમેશ્વરની લક્ષિત એ આજનાં તારા સત્કૃત્યનું જીવન છે.
- ૯૨ તારું, તારા કુટુંબનું, મિત્રનું, પુત્રનું, પત્નીનું, માતાપિતાનું, ગુરુનું, વિદ્વાનનું, સત્પુરુષનું યથાશક્તિ હિત, સન્માન, વિનય, લાભનું કર્તવ્ય થયું હોય તો આજના દિવસની તે મુગંધી છે.
- ૯૩ જેને ઘેર આ દિવસ કલેશ વગરનો, સ્વચ્છતાથી, શૌચતાથી, સંપત્તિ, સંતોષથી, સૌમ્યતાથી, સ્નેહથી, સભ્યતાથી, સુખથી જશે તેને ઘેર પવિત્રતાનો વાસ છે.
- ૯૪ કુશલ અને કલ્યાણના પુત્રો, આજ્ઞાવલગ્નની ધર્મયુક્ત અનુચરો, સદ્ગુણી સુદ્ધી, સ પીલુ કુટુંબ, સત્પુરુષ જેવી પોતાની દશા જે પુરુષની હશે તેનો આજનો દિવસ આપણે સઘળાને વંદનીય છે.
- ૯૫ એ સર્વ લક્ષણસંયુક્ત થવા જે પુરુષ વિચક્ષણતાથી પ્રયત્ન કરે છે તેનો દિવસ આપણને માનનીય છે.
- ૯૬ એથી પ્રતિભાવવાળું વર્તન જ્યાં મચી રહ્યું છે તે ઘર આપણી કટાક્ષદષ્ટિની રેખા છે.
- ૯૭ ભલે તારી આજીવિકા જેટલું તું પ્રાપ્ત કરતો હો, પરંતુ નિરુપાધિમય હોય તો ઉપાધિમય પેલું રાજસુખ ઇચ્છી તારો આજનો દિવસ અપવિત્ર કરીશ નહીં.
- ૯૮ કોઈએ તને કહ્યું કથન કહ્યું હોય તે વખતમા સહનશીલતા — નિરુપયોગી પણ.
- ૯૯ દિવસની ભૂલ માટે રાત્રે હસજે, પરંતુ તેણે હસવું ફરીથી ન થાય તે લક્ષિત રાખજે.
- ૧૦૦ આજે કંઈ બુદ્ધિપ્રભાવ વધાર્યો હોય, આત્મિક શક્તિ ઉજવાળી હોય, પવિત્ર કૃત્યની વૃદ્ધિ કરી હોય તો તે,—
- ૧૦૧ અયોગ્ય રીતે આજે તારી કોઈ શક્તિનો ઉપયોગ કરીશ નહીં,—મર્યાદાદોષનથી કરવો પડે તો પાપભીરુ રહેજે.
- ૧૦૨ સરળતા એ ધર્મનું બીજસ્વરૂપ છે. પ્રજ્ઞાએ કરી સરળતા સેવાઈ હોય તો આજનો દિવસ સર્વોત્તમ છે.
- ૧૦૩ બાઈ, રાજપત્ની હો, કે દીનજનપત્ની હો પરંતુ મને તેની કંઈ દરકાર નથી. મર્યાદાથી વર્તતી મેં તો શું પણ પવિત્ર જ્ઞાનીઓએ પ્રશંસી છે.
- ૧૦૪ સદ્ગુણથી કરીને જો તમારા ઉપર જગતનો પ્રશસ્ત મોહ હશે તો હે બાઈ, તમને તું વંદન કરું તું.
- ૧૦૫ ગાંડુમાન, નમ્રભાવ, વિશુદ્ધ અંતઃકરણથી પરમાત્માના ગુણસંગંધી ચિંતવન, શ્રવણ, મનન, ધીર્મન, પૂજન, અર્ચા એ જ્ઞાની પુરુષોએ વખાણ્યા છે, માટે આજનો દિવસ શોભાવળો.
- ૧૦૬ સ્ત્રીશીલવાન મુખી છે. દુરાચારી દુઃખી છે. એ વાત જો માન્ય ન હોય તો અત્યારથી તમે તમારું જીવન ને વાત વિચારી લુઓ.
- ૧૦૭ આ સઘળાંનો સહેલો ઉપાય આજે કહી દઉં છું કે દોષને ઓળખી દોષને ટાળવા.
- ૧૦૮ હોય તો કંઈ કે કંભાલકંઠ ગમે તે સ્વરૂપે આ મારી કહેલી, પવિત્રતાનાં પુષ્પોય.
- ૧૦૯ આ પ્રત્યક્ષ વખતમાં, સાચકાણે અને અન્ય અનુકૂળ નિવૃત્તિએ વિચારવા.
- ૧૧૦ આજે તારું વિચાર શું કરું?

ધર્મ વિષે

કવિત

સાહ્યળી સુખદ હોય, માનતણે મદ હોય,
ખમા ખમા ખુદ હોય, તે તે કશા કામનું ?
જીવાનીનું જોર હોય, એશનો અંકાર હોય,
દોલતનો દોર હોય, એ તે સુખ નામનું;
વનિતા વિલાસ હોય, પ્રૌઢતા પ્રકાશ હોય,
દક્ષ જેવા દાસ હોય, હોય સુખ ધામનું,
વદે રાયચંદ એમ, સદ્ધર્મને ધાર્યા વિના,
જાણી લેજે સુખ એ તો, જોએ જ બદામનું ।

૧

મોહ માન મોડવાને, ફેલપણું ફેડવાને,
જાળફંદ તોડવાને, હેતે નિજ હાથથી;
કુમતિને કાપવાને, સુમતિને સ્થાપવાને,
મમત્વને માપવાને, સકલ સિદ્ધાંતથી,
મહા મોક્ષ માણવાને, જગદીશ જાણવાને,
અજન્મતા આણવાને, વળી ભલી ભાતથી;
અલૌકિક અનુપમ, સુખ અનુભવવાને,
ધર્મ ધારણાને ધારો, ખરેખરી ખાંતથી

૨

દિનકર વિના જેવો, દિનનો દેખાવ દીસે,
શશિ વિના જેવી રીતે, શર્વરી સુહાય છે,
પ્રજાપતિ વિના જેવી, પ્રજા પુરતણી પેખો,
સુરસ વિનાની જેવી, કવિતા કહાય છે;
સલિલ વિહીન જેવી, સરિતાની શોભા અને,
ભર્તાર વિહીન જેવી, ભામિની ભળાય છે;
વદે રાયચંદ વીર, સદ્ધર્મને ધાર્યા વિના,
માનવી મહાન તેમ, કુકર્મી કળાય છે.

૩

અનુરો સોપેથી ચાહી ચિંતામણિ ચિત્ત ગણે,
પડિતો પ્રમાણે છે પારસમણિ પ્રેમથી;
કવિઓ કંઠ્યાણુકારી કંઠપત્ર કથે જેને,
તુષાનો સાગર કથે, સાધુ શુભ ક્ષેમથી;
અનન્યા ઉદારને ઉમંગથી અનુસરો જો,
નિર્મલ ધર્મને કાજે, નસો નીતિ નેમધી:

- ૨૮ સમદષ્ટિમાં ગજસુકુમારનું ચરિત્ર વિચારવું.
- ૨૯ રાગાદિકથી વિરક્ત થવું એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન
- ૩૦ સુગંધી પુદ્ગલ સૂંઘવાં નહીં, સ્વાભાવિક તેવી ભૂમિકામાં જગ્યા તો રાગ કરવો નહીં.
- ૩૧ દુર્ગંધ ઉપર દ્વેષ કરવો નહીં.
- ૩૨ પુદ્ગલની હાનિવૃદ્ધિ ઉપર જોદ્વેષિત કે રાજ થવું નહીં.
- ૩૩ આહાર અનુક્રમે ઓછો કરવો. (લેવો.)
- ૩૪ કાયોત્સર્ગ બને તો અહોરાત્રી કરવો. (નીકર) એક કલાક કરવા ચૂકવું નહીં.
- ૩૫ ધ્યાન એકચિત્તથી રાગદ્વેષ મૂકીને કરવું.
- ૩૬ ધ્યાન કર્યા પછી ગમે તે પ્રકારનો ભય ઉત્પન્ન થાય તોપણ બીવું નહીં. અભય આત્મસ્વરૂપ વિચારવું. 'અમરદશા જાણી ચળવિચળ ન થવું.'
- ૩૭ એકલા શયન કરવું.
- ૩૮ એકાકી વિચાર હંમેશા અંતરંગ લાવવો
- ૩૯ શંકા, કંખા કે વિતિગિચ્છા કરવી નહીં. જેમત્વરાએ આત્મહિત થાય એવાની સોખત કરવી.
- ૪૦ દ્રવ્યશુભ્ર જોઈને પણ રાજ થવું નહીં.
- ૪૧ ખટદ્રવ્યના શુભ્રપર્યાય વિચારો.
- ૪૨ સર્વને સમદષ્ટિએ જુઓ.
- ૪૩ બાહ્ય મિત્ર ઉપર જે જે ઇચ્છા રાખતા હો તે કરતાં અભ્યંતર મિત્રને તાકીદથી ઇચ્છો.
- ૪૪ બાહ્ય સ્ત્રીની જે પ્રકારની જે ઇચ્છા રાખો છો તેથી જલદી રીતે આત્માની સ્ત્રી તદ્દરૂપ તે જ ઇચ્છો.
- ૪૫ બહાર લડો છો તે કરતાં અભ્યંતર મહારાજાને હરાવો.
- ૪૬ અહંકાર કરશો નહીં.
- ૪૭ કોઈ દ્વેષ કરે પણ તમે કરશો નહીં.
- ૪૮ લણે ક્ષણે મોહનો સંગ મૂકો.
- ૪૯ આત્માથી કર્મોદ્ધિક અન્ય છે, તો મમત્વરૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરો.
- ૫૦ સિદ્ધતાં સુખ સ્મૃતિમાં લાવો
- ૫૧ એક ચિત્તે આત્મા ધ્યાવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થશે.
- ૫૨ બાહ્ય કુટુંબ ઉપર રાગ કરશો નહીં
- ૫૩ અભ્યંતર કુટુંબ ઉપર રાગ કરશો નહીં
- ૫૪ સ્ત્રીએ પુરુષોદ્ધિક ઉપર અનુરક્ત થવું નહીં.
- ૫૫ વસ્તુધર્મે વાદ કરો.
- ૫૬ કોઈ ખાવનાર નથી, પોતાની ભૂલથી ખંધાય છે.
- ૫૭ કોઈને કોઈના માં લાવશો તો શત્રુ સર્વે દૂર જશે
- ૫૮ કોઈને કોઈને વિલાપ તુલ્ય જાણો
- ૫૯ બાહ્ય કોઈ દ્રવ્યનાર (ભાવ) બારકર્મ
- ૬૦ અમર દેહ જાણો

૯૨ તેમ ન થાય તો કેવલીગમ્ય, એમ ચિંતવજો એટલે શ્રદ્ધા ફરશે નહીં.

૯૩ બાહ્ય કરણી કરતાં અભ્યંતર કરણી ઉપર વધારે લક્ષ આપવું.

૯૪ ‘હું કયાથી આવ્યો?’ ‘હું કયાં જઈશ?’ ‘શું મને બંધન છે?’ ‘શું કરવાથી બંધન નાય?’ ‘કેમ છૂટવું થાય?’ આ વાક્યો સ્મૃતિમાં રાખવાં.

૯૫ સ્ત્રીઓના રૂપ ઉપર લક્ષ રાખો છો તે કરતાં આત્મસ્વરૂપ ઉપર લક્ષ હો તો હિત થાય.

૯૬ ધ્યાનદશા ઉપર લક્ષ રાખો છો તે કરતાં આત્મસ્વરૂપ ઉપર લક્ષ આપશો તો ઉપશમ-ભાવ સહજથી થશે અને સમસ્ત આત્માઓને એક દૃષ્ટિએ જોશો. એકચિત્તથી અનુભવ થશે તો તમને એ ઇચ્છા અંદરથી અમર થશે. એ અનુભવસિદ્ધ વચન છે.

૯૭ કોઈના અવગુણ તરફ ધ્યાન આપશો નહીં. પણ પોતાના અવગુણ હોય તે તે ઉપર વધારે દૃષ્ટિ રાખી ગુણસ્થ થવું.

૯૮ બંધાયેલાને જે પ્રકારે બાંધ્યો તેથી ઊલટી રીતે વર્તો એટલે છૂટશે.

૯૯ સ્વસ્થાનકે જવાનો ઉપયોગ કરજો.

૧૦૦ મહાવીરની ઉપદેશેલી બાર ભાવનાઓ ભાવો.

૧૦૧ મહાવીરના ઉપદેશવચનનું મનન કરો

૧૦૨ મહાવીર પ્રભુ જે વાટેથી તર્યા અને જેવો તપ કર્યો તેવો નિર્માહપણે તપ કરવો

૧૦૩ પરભાવથી વિરક્ત થા.

૧૦૪ જેમ બને તેમ આત્માને ત્વરાથી આરાધો

૧૦૫ સમ, હમ, ખમ એ અનુભવો

૧૦૬ સ્વરાજ પદવી સ્વતંત્ર આત્માનો લક્ષ રાખો (હો).

૧૦૭ રહેણી ઉપર ધ્યાન દેવું

૧૦૮ સ્વદ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન જુઓ

૧૦૯ સ્વદ્રવ્યના રક્ષક ત્વરાથી થાઓ

૧૧૦ સ્વદ્રવ્યના વ્યાપક ત્વરાથી થાઓ.

૧૧૧ સ્વદ્રવ્યના ધારક ત્વરાથી થાઓ

૧૧૨ સ્વદ્રવ્યના સમક ત્વરાથી થાઓ

૧૧૩ સ્વદ્રવ્યના પ્રાકટ ત્વરાથી થાઓ.

૧૧૪ સ્વદ્રવ્યની રક્ષકતા ઉપર લક્ષ રાખો (હો)

૧૧૫ સ્વદ્રવ્યની ધારકતા ત્વરાથી તજો

૧૧૬ સ્વદ્રવ્યની સમાપ્તતા ત્વરાથી તજો

૧૧૭ સ્વદ્રવ્યની પ્રાકટતા ત્વરાથી તજો.

૧૧૮ તમની સ્મૃતિ થાય ત્યારે સ્થિરતા કરી તે પછી ટાહ, તાપ, છેદન, ભેદન ઇત્યાદિ કરવા નબળા વિચાર લાવશો નહીં.

૧૧૯ તમની સ્મૃતિ થાય ત્યારે સ્થિરતા કરી તે પછી દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચના પરિવારના જનના અંગનાની જે જેવા એક ઉપયોગથી વિચાર લાવશો, તો તમોને લાયક :

સહજપ્રકૃતિ

- ૧ પરહિત એ જ નિજહિત સમજવું, અને પરદુઃખ એ પોતાનું દુઃખ સમજવું.
- ૨ સુખદુઃખ એ ખન્ને મનની કલ્પના છે.
- ૩ ક્ષમા એ જ મોક્ષનો લઘ્ય દરવાજો છે.
- ૪ સઘળા સાથે નમ્રભાવથી વસવું એ જ ખરું ભૂખણ છે.
- ૫ શાંતસ્વભાવ એ જ સજ્જનતાનું ખરું મૂળ છે.
- ૬ ખરા સ્નેહીની ચાહના એ સજ્જનતાનું ખાસ લક્ષણ છે.
- ૭ હૃદયનો ઓછો સહવાસ.
- ૮ વિવેકબુદ્ધિથી સઘળું આચરણ કરવું.
- ૯ દ્રેષભાવ એ વસ્તુ ઝેરરૂપ માનવી.
- ૧૦ ધર્મકર્મમાં વૃત્તિ રાખવી.
- ૧૧ નીતિના બાંધા પર પગ ન મૂકવો.
- ૧૨ નિતેદ્રિય થવું.
- ૧૩ જ્ઞાનચર્યા અને વિદ્યાવિલાસમાં તથા શાસ્ત્રાધ્યયનમાં ગૂંથાવું.
- ૧૪ ગંભીરતા રાખવી.
- ૧૫ સંસારમાં રહ્યા છતાં ને તે નીતિથી લોગવતાં છતાં, વિદેહી દશા રાખવી.
- ૧૬ પરમાત્માની લક્ષિતમાં ગૂંથાવું.
- ૧૭ પરનિંદા એ જ સળળ પાપ માનવું.
- ૧૮ હૃદયનતા કરી કાવવું એ જ હારણ, એમ માનવું.
- ૧૯ આત્મજ્ઞાન અને સજ્જનસંગત રાખવાં.

૯

ૐ

પ્રશ્નોત્તર

પ્રશ્નો

- ૧ જનનમાં આદરવા યોગ્ય શું છે ?
- ૨ શિષ્ય કરવા યોગ્ય શું ?
- ૩ મોક્ષપદનું શીજ શું ?
- ૪ જ્ઞાન નાશવા યોગ્ય શું ?
- ૫ જ્ઞાન પદનું શીજ ?
- ૬ જ્ઞાન પદનું શીજ ?

ઉત્તર

- ૧ સદ્ગુરુનું વચન.
- ૨ કર્મનો નિગ્રહ
- ૩ ક્રિયાસહિત સમ્યગ્જ્ઞાન.
- ૪ અકાર્ય કામ.
- ૫ જેનું અંતઃકરણ પાપથી રહિત હો.
- ૬ તૃષ્ણા (લોભદશા).

દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચ, એ સમસ્ત જોતજોતામા પાણીના ગિંદુની પેઠે અને ઝાકળના ખુંજની પેઠે વિણસી જાય છે, જોતજોતામાં વિલયમાન થઈ ચાલ્યા જાય છે. વળી આ બધા રિદ્ધિ, સંપદા, પરિવાર, સ્વપ્ન સમાન છે. જેવી રીતે સ્વપ્નમા જોયેલું પાછું નથી દેખાતું, તેવી રીતે વિનાશ પામે છે. આ જગતમાં ધન, યૌવન, જીવન, પરિવાર સમસ્ત ક્ષણભગુર છે, એને સંસારી મિથ્યાદષ્ટિ જીવ, પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાનું હિત જાણે છે. પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ હોય તો પરને પોતાનું સ્વરૂપ કેમ માને? સમસ્ત ઈન્દ્રિયજનિત સુખ જે દષ્ટિગોચર દેખાય છે, તે ઇંદ્રધનુષ્યના રંગની પેઠે જોતજોતામાં નાશ થઈ જાય છે. યૌવનનું જોશ સંધ્યાકાળની લાલીની પેઠે ક્ષણ ક્ષણમાં વિનાશ પામે છે, એટલા માટે આ મારું ગામ, આ મારું રાજ્ય, આ મારું ઘર, આ મારું ધન, આ મારું કુટુંબ, એવા વિકલ્પ કરવા તે જ મહામોહનો પ્રભાવ છે. જે જે પદાર્થો આખથી જોવામાં આવે છે, તે તે સમસ્ત નાશ પામશે, એની દેખવા જાણવાવાળી ઈન્દ્રિયો છે તે અવશ્ય નાશ પામશે. તે માટે આત્માના હિત માટે જ ઉતાવળે ઉદ્ધમ કરો. જેમ એક જહાજમા અનેક દેશના અને અનેક જાતિના માણસો ભેગા થઈ બેસે છે, પછી કિનારે જઈ નાના દેશ પ્રતિ ગમન કરે છે, તેમ કુળરૂપ જહાજમાં અનેક ગતિથી આવેલા પ્રાણી ભેગા થઈ વસે છે, પછી આયુષ્ય પૂરું થયે પોતપોતાના કર્માનુસાર ચારે ગતિમા જઈ ઉત્પન્ન થાય છે; જે દેહથી સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ભાઈ વગેરેની સાથે સંબંધ માની રાગી થઈ રહ્યો છે, તે દેહ અગ્નિથી ભસ્મ થશે, વળી માટી સાથે મળી જશે તથા જીવ ખાશે તો વિદ્યા અને કૃમિકલેવરરૂપ થશે. એક એક પરમાણુ જમીન, આકાશમાં અનંત વિભાગરૂપે વિખરાઈ જશે, પછી ક્યાંથી મળશે? તેથી એનો સંબંધ પાછો પ્રાપ્ત નહિ થાય એમ નિશ્ચય જાણો. સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, કુટુંબાદિમા મમતા કરી, ધર્મ બગાડવો તે મોટો અનર્થ છે જે પુત્ર, સ્ત્રી, ભાઈ, મિત્ર, સ્વામી સેવકાદિમા એકઠા થયેલ સુખથી જીવન ચાલે છે, તે સમસ્ત કુટુંબ શરદકાળના વાદળોની જેમ વિખરાઈ જશે. આ સંબંધ આ વખતે દેખાય છે તે નહિ રહેશે, જરૂર વિખરાઈ જશે, એવો નિયમ જાણો. જે રાજ્યના અર્થે અને જમીનના અર્થે તથા હાટ, હવેલી, મકાન તથા આજીવિકાને અર્થે હિસા, અસત્ય, કપટ છળમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, ભોળાઓને ઠગે છે, પોતે જોરાવર થઈ નિર્બળને મારે છે, તે સમસ્ત પરિગ્રહનો સંબંધ તમારાથી જરૂર વિખૂટો. પડશે અદ્ય જીવવાના નિમિત્તે નરક તિર્થંચ ગતિના અનંતકાળ પર્યંત અનંત દુઃખના સંતાન ન મહણ કરો. એના સ્વામીપણાનું અભિમાન કરી અનેક ચાલ્યા ગયા, અને અનેક પ્રત્યક્ષ ચાલ્યાં જતા જુઓ છે, માટે હવે તો મમતા છોડી, અન્યાયનો પરિહાર કરી, પોતાના આત્માના કલ્યાણ થવાના કાર્યમા પ્રવર્તન કરો. ભાઈ, મિત્ર, પુત્ર, કુટુંબાદિક સાથે વસવું, તે જેમ શ્રીમદ્ ભગુમાં ચાર માર્ગની વચમા એક વૃક્ષની છાયા નીચે અનેક દેશના વટેમાર્ગી વિશ્રામ લઈ પોતાના પાનને કેડી જાય છે, તેમ કુલરૂપ વૃક્ષની છાયામા રોકાયેલ, કર્મને અનુકૂળ અનેક ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. જેનાથી પાનની પ્રીતિ માનો છે તે પણ દરેક મતલબના છે. આંખના રાગ જેમ, ક્ષણ માત્રમાં પ્રાપ્તો રાગ નાશ પામે છે. જેમ એક વૃક્ષ વિષે પક્ષી પૂર્વે સંકેત કર્યા વિના જ આવી વસે છે, તેમ આંખના રાગના રૂપે સંકેત કર્યા વિના કર્મને વશ ભેગા થઈ વીખરે છે. એ સમસ્ત ધન, સંપદા, આરામ, સુખ, સ્થિતિ, સ્થિર નહિ રહેશે. ચંદ્ર, સૂર્ય, મહા, નક્ષત્રાદિક તો અસ્ત થઈ જાય છે, રાજા, મંત્રિ, વગેરેના વસ્તુનાદિક ભગુઓ પણ જઈ જઈ પાછી આવે છે, પરંતુ ગયેલ ઈન્દ્રિયો, મન, આત્મા, અગ્નિ, વગેરે પાછા નથી આવતા. તેમજ આંખના રાગ પાછો નથી આવતો.

સક્રિય ભવ, શંકા સંપૂર્ણ અસ્પૃશ્ય થાયે. પછી અનંત પર્યાય દુઃખના, પછી કોઈ એક પર્યાય ઇદ્રિયજનિત મુખના કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે.

તેવે નતુર્નાનિતું કાંઈક સ્વરૂપ પરમાત્મ અનુસાર ચિંતયન કરીએ છીએ. નરકની રૂપ પૃથ્વી છે. તેના ઓગળવાવાદ બુદ્ધિ છે. તે બુદ્ધિમાં ચોરાસી કાળ ગિર છે તેને નરક કહીએ છીએ. તેની વચ્ચેનું બુદ્ધિ જાગૃતી માફક છે. કેટલાંક ગિર નાંખ્યાન યોજન લાંબાં પહોળાં છે, કેટલાંક અનંતમાન યોજન લાંબાં પહોળાં છે. તે એક એક ગિરની છત વિશે નારકીના ઉત્પત્તિનાં કથા છે. તે ઝંડના મુખના આકાર આકાશમાં, શંકા મોઢાવામાં અને એક માં છે. તેના નારકી છે એ ઉપર નીચે ના પુત્ર અને ઉપર પગથી આવી વચ્ચેનું નરક પૃથ્વીનાં પગ, જેમ એકથી પગે પગે પાછી ગ્રહણે છે તેન (નારકી) પૃથ્વી પર ગ્રહણતાં કોઈના ફરે છે. કેવી છે નરકની બુદ્ધિ? અનંતમાન પીઠીના સ્વરૂપને કીધે ઉપર પેદાશી અનંતમાન શુદ્ધી અધિક પેદાશ કરાવાયે છે.

ઉપરની ચાર પૃથ્વીનાં ચાલીસ કાળ ગિર અને પંચમ પૃથ્વીનાં એ કાળ ગિર જેન યેવાસીય કાળ ગિરના તે ઉપર નાલાય, અગ્નિની ઉપર પેદા છે. તે નરકની ઉપરના અનુભવને નામે આવી કોઈ પદાર્થ દેવતાના, જાનુયાબી આપના સ્ત્રી કે જેની સદાચાર કદી નરક નોખા પાનવાવના નાનનમા એક અનુભવ ઉપરના કદારે છે. કે જાન યોજનમેના ૩ મોઢા કોઢાના મોઢા છે. તેને નરકબુદ્ધિને નામ પડેલું, પેદાશના, પેદાશના, પેદાશ નરકેના ઉપરના કદારે. નરક પેદાશી સ્ત્રી નરક છે. (અ. ૫૩)

આયુષ્ય પર્યાંત સમસ્ત આયુષ્યના પ્રમાણ ધારણ કરી અનંતવાર જન્મ ધરેલ છે. એક અનુદિશ અનુત્તર વિમાનમાં તે નથી ઊપજ્યો, કારણ કે એ ચૌદે વિમાનોમાં સમ્યદ્દષ્ટિ વિના અન્યનો ઉત્પાદ નથી. સમ્યદ્દષ્ટિને સંસાર ભ્રમણ નથી કર્મની સ્થિતિબંધનાં સ્થાન તથા સ્થિતિબંધને કારણે અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ કપાયાધ્યવસાયસ્થાન, તેને કારણે અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ અનુભાગ બંધાધ્યવસાયસ્થાન તથા જગત્ત્રેણીના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં યોગસ્થાન માનો એવો કોઈ ભાવ બાકી નથી રહ્યો કે જે સંસારી જીવને નથી થયો. એક સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્રના યોગ ભાવ નથી થયા. અન્ય સમસ્ત ભાવ સંસારમાં અનંતાનંતવાર થયા છે. જિનેન્દ્રના વચનના અવલંબનરહિત પુરુષને મિથ્યાજ્ઞાનના પ્રભાવથી વિપરીત બુદ્ધિ અનાદિની થઈ રહી છે તેથી સમ્યક્માર્ગને નહીં ગ્રહણ કરતાં સંસારરૂપ વનમાં નાશ થઈ જવું નિગોદમાં જઈ પડે છે કેવી છે નિગોદ ? જેમાથી અનંતાનંત કાલ થાય તો પણ નીકળવું ઘણું મુશ્કેલ છે. કદાચિત્ પૃથ્વીકાયમા, જળકાયમા, અગ્નિકાયમાં, પવનકાયમાં, પ્રત્યેક વનસ્પતિ-કાયમાં, સાધારણ વનસ્પતિકાયમા લગભગ સમસ્ત જ્ઞાનનો નાશ થવાથી જરૂર થઈ, એક સ્પર્શદ્વિયદ્વારા કર્મના ઉદયને આધીન થઈ આત્મશક્તિરહિત, જિહ્વા, નાસિકા, નેત્ર કર્ણાદિક દ્વિયરહિત થઈ હુંખમાં દીર્ઘકાળ વ્યતીત કરે છે અને બેઈદ્રિય, ત્રિઈદ્રિય, ચતુરિદ્રિયરૂપ વિકલત્રય જીવ, આત્મજ્ઞાનરહિત, કેવળ રસનાદિક દ્વિયોના વિષયોની ઘણી તૃષ્ણાના માર્યા જીછળી જીછળી વિષયોને અર્થે પડી પડી મરે છે. અસંખ્યાતકાલ વિકલત્રયમાં રહી પાછા એકેન્દ્રિયમાં ફરી ફરી વારંવાર ફૂવા પરના રેંટના ઘડાની પેઠે નવા નવા દેહ ધારણ કરતાં કરતાં ચારે ગતિમા નિરંતર જન્મ, મરણ, ભૂખ, તરસ, રોગ વિયોગ, સંતાપ ભોગવી પરિભ્રમણ અનંતકાલ સુધી કરે એનું નામ સંસાર છે.

જેમ ઊકળેલા આધણમા ચોખા સર્વ તરફ ફરતાં છતાં ચોડવાઈ જાય છે, તેમ સંસારી જીવ કર્મથી તસાયમાન થઈ પરિભ્રમણ કરે છે આકાશમાં ઉડતાં પક્ષીને બીજું પક્ષી મારે છે, જળમા વિચરતા મગ્ગાદિકને બીજાં મગ્ગાદિક મારે છે, સ્થળમાં વિચરતાં મનુષ્ય પશુ આદિકને સ્થળગારી સિંહ, વાઘ, સર્પ વગેરે હુલિત થી તથા બીલ, શ્લેષ્મ, ચોર, લૂંટારા, મહા નિર્દય મનુષ્ય મારે છે આ સંસારમા બધા સ્થાનમા નિરંતર ભયરૂપ થઈ નિરંતર હુંખમય પરિભ્રમણ કરે છે જેન ગિઝારીના ઉપદ્રવથી ભયભીત થયેલ જીવો મોઢું ફાડી બેઠેલા અજગરના મોઢામા ગિલ માગી પ્રવેશ કરે છે, તેમ અજ્ઞાની જીવ ભૂખ, તરસ, કામ, ક્રોધ વગેરે તથા દ્વિયોના નિષેધોની તૃષ્ણાના આતાપથી સંતાપિત થઈ, વિષયાદિક રૂપ અજગરના મુખમાં પ્રવેશ કરે છે. નિષેધવાચનાં પ્રવેશ કરવો તે સંસારરૂપ અજગરનું મોઢું છે એમા પ્રવેશ કરી પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, મુખ, મત્તાદિ ભાવપ્રાણનો નાશ કરી, નિગોદમાં અચેતન તુલ્ય થઈ, અનંતવાર જન્મમરણ કરતા અનંતાનંત કાળ વ્યતીત કરે છે ત્યા આત્મા અભાવ તુલ્ય છે, જ્ઞાનાદિકનો નાશ કરી નાશ પામી થયો.

નિગોદમાં અજગરને અનંતમો ભાગ જ્ઞાન છે, તે સર્વજ્ઞ જોયેલ છે. ત્રસ પર્યાયમાં જેટલા જીવો, અજગર છે, તે તે હુંખ અનંતવાર ભોગવે છે. એવી કોઈ હુંખની જાતિ બાકી નથી. આ જીવ સંસારમાં નથી પામ્યો. આ સંસારમાં આ જીવ અનંત પર્યાય હુંખમય રહે છે, મરે કોઈ મોડવાર દ્વિયજનિત સ્વપ્ના મારે છે.

સરિત બા, સાંકડા નાંબુજા અપકામ પામે. પછી અતંત પર્યાય દુઃખના, પછી કોઈ એક પર્યાય ઇશ્વરજનિત મુખનાં કદામિત્ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે મનુર્નાનિતુ કાંઈક સ્વરૂપ પરમાત્મ અનુસાર ચિંતવન કરીએ છીએ. નરકની સમ પૃથ્વી છે. તેમાં મોનામુખવાત મુમિકા છે. તે મુમિકામાં ચોરાની લાખ બિલ છે તેને નરક કરીએ છીએ. તેની વચ્ચે મુમિકા લીંતની માફક છેલ્લે છે. કેટલાંક બિલ મુખવાત ચોરન લાંબાં ખોડાળાં છે, કેટલાક અત્તજ્ઞાત ચોરન લાંબા પહોળાં છે. તે એક એક બિલની છત વિંચે નારકીનાં હૃદયલિનાં કયાન છે. તે કાંટના મુખના સ્તકાર આઢિવાળા, સાંકડા મોઢાવાળા અને ઈંદનાર છે. તેમાં નારકી હવે ઉપજી નીચે માડું અને ઉપર પગથી આવી વજાગિતમય પૃથ્વીનાં પરી, જેન મેરથી પરી ડી પાછી કોડમે છે તેમ (નારકી) પૃથ્વી પર કોડમનાં કોટનાં ફરે છે. કેવી છે નરકનો મુમિકા? અત્તજ્ઞાત પીછીના કપડાંને લીધે ઉપજી વેદનાથી અત્તજ્ઞાત મુમિકા નમિકા વેદના કાપાવાળા છે.

કપડાની માર પૃથ્વીનાં નાટીય લાખ બિલ અને પંચમ પૃથ્વીનાં એ લાખ બિલ એમ બેંભાવીન લાખ બિલમાંનો ક્રેવન આપાય, અગ્નિની ઉન્નુ વેદના છે તે નરકની ઉન્નુતા જ પ્રાપ્તમે નાંકે નાટી કેડી પકારે દેવતાનાં, વાનુતામાં આવતા નારી કે જેનો નાટ્યના કોઈ અંગ લોખ; જનવાનના નાનગમના જેવું અનુમાન ઉન્નુતાનું કારંદ છે, કે લાખ ચોરનમમના મોઢા કોઢાના એળા છોડીએ તો તે નરકમુમિકા નારી લોખના. પોંડના. જેડા નરકનરની ઉન્નુતાનો કની સ્વરૂપ વર્ષ પરી બાય છે. (૧૭૬૩)

સિદ્ધાન્તો દેખવાથી તે તજ દર્શને ચોથો અહણ કર્યો. વળી તે તજ દેવાની કોઈ કારણથી ફરજ પડવાથી તે મૂકીને પાંચમો ધર્મ અહણ કર્યો. એમ અનેક ધર્મ જૈનધર્મ સિવાયના લીધા અને મૂક્યા. જૈનધર્મનો એકલો વૈરાગ્ય જ દેખીને તે ધર્મ પર મને ભાવ ચોંટ્યો જ નહોતો. ઘણા ધર્મની લેમેલમાં મેં છેવટે આવો સિદ્ધાન્ત નક્કી કર્યો કે બધાય ધર્મ મિથ્યા છે. ધર્માચાર્યોએ જેને જેમ રુચ્યું તેમ પોતાની રુચિ માફક પાખંડી બળો પાથરી છે. બાકી કશુંયે નથી. જો ધર્મ પાળવાનો સૃષ્ટિનો સ્વાભાવિક નિયમ હોત તો આખી સૃષ્ટિમાં એક જ ધર્મ કાં ન હોત ? આવા આવા તરંગોથી હું કેવળ નાસ્તિક થઈ ગયો. સંસારીશૃંગાર એ જ મેં તો મોક્ષ કરાવ્યું. પાપ નથી, પુણ્ય નથી, ધર્મ નથી, કર્મ નથી, સ્વર્ગ નથી, નરક નથી, એ સઘળાં પાખંડો છે. જન્મ પામવાનું કારણ માત્ર સ્ત્રીપુરુષનો સંયોગ છે અને જરેલું વસ્ત્ર જેમ કાળે કરીને નાશ પામે છે તેમ આ કાયા હળવે હળવે ઘસાઈ છેવટે જીવનરહિત થઈ જઈ નાશ પામે છે. બાકી સઘળું મિથ્યા છે. આવું મારા અંતઃકરણમાં દંઢ થવાથી મને જેમ રુચ્યું, મને જેમ ગમ્યું અને મને જેમ પાલવ્યું તેમ વર્તવા માંડ્યું. અનીતિનાં આચરણ કરવા માંડ્યાં. રાંકડી રૈયતને પીડવામાં કોઈ પણ પ્રકારની કચાશ મેં રાખી નહીં શિયળવંતી સુદરીઓના શિયળભંગ કરાવીને મેં આકરા કેર જોલાવી દેવામાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી રાખી નહીં. સજ્જનોને દંડવામાં, સંતોને રિખાવવામાં અને દુર્જનોને સુખ દેવામાં મેં એટલાં પાપ કર્યાં છે કે કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા રાખી નથી. હું ધારું છું કે મેં એટલા પાપ કર્યાં છે કે એ પાપનો એક પ્રબળ પર્વત બાધ્યો હોય તો તે મેરુથી પણ સવાયો થાય ! આ સઘળું થવાનું કારણ માત્ર લુચ્છા ધર્માચાર્યો હતા. આવી ને આવી ચંડાળમતિ મારી હમણાં સુધી રહી. માત્ર અદ્ભુત કૌતુક બન્યું કે જેથી મને શુદ્ધ આસ્તિકતા આવી ગઈ. હવે એ કૌતુક હું આપની સમક્ષ નિવેદન કરું છું:—

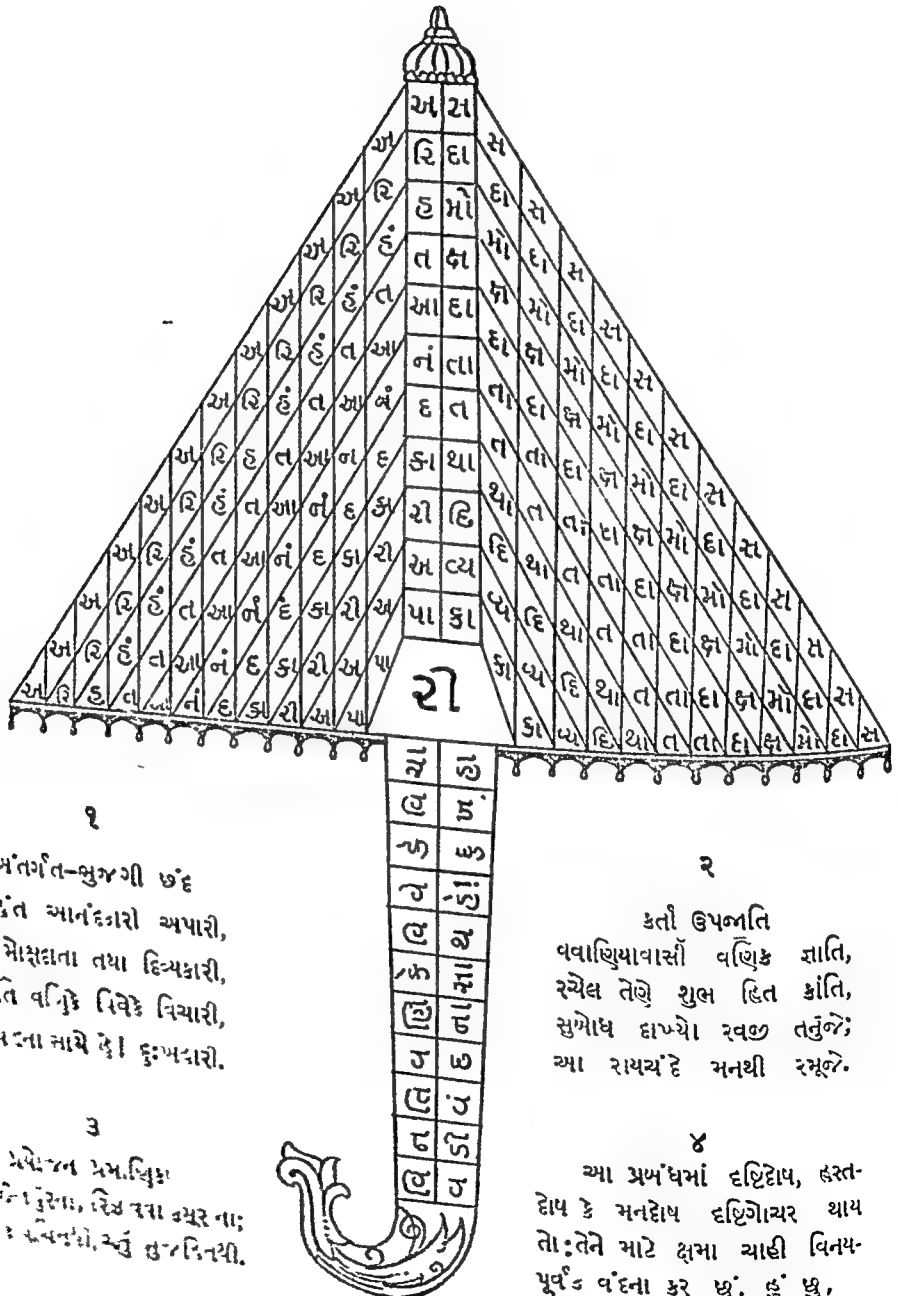
હું ઉત્તરજયની નગરીનો અધિપતિ છું. મારું નામ ચંદ્રસિંહ છે ખાસ દયાળુઓનાં દિલ દુલાવવાને માટે હું પ્રબળ દળ લઈને આજે શિકારને માટે ચઢ્યો હતો. એક રંક હરણની પાછળ ધાતાં હું સૈન્યથી વિખૂટો પડ્યો અને આ તરફ તે હરણની પાછળ અશ્વ દોડાવતો દોડાવતો નીકળી પડ્યો. પોતાનો જાન બચાવવાને માટે કોને ખાઓશ ન હોય ? અને તેમ કરવા માટે એ બિચારા હરણે દોડવામાં કશીયે કચાશ રાખી નથી. પરંતુ એ બિચારાની પાછળ આ પાપી પ્રાણીએ પોતાનો અહમ્મ ચુભરવા માટે અશ્વ દોડાવી તેની નજદીકમાં આવવા કંઈ ઓછી તદખીર કરી નથી. છેવટે આ જાગમાં તે હરણને પેસતું દેખી કમાન ઉપર બાણ ચડાવી મેં છોડી મૂક્યું. આ વખતે મારા પાપી સંતનકરમાં કેશમાત્ર પણ દયાદેવીનો છાટો નહોતો. આખી દુનિયાના ટીમર અને નાંદાંદાં સરદાર તે હું જ હોઉં એવું મારું કાળજી ફરાવેશમાં ઝોકાં ખાતું હતું. મેં તાકીને મારેલું નીર નર જવાની મને ચેવડો પાપાવેશ ઊપજ્યો. તેથી મેં મારા ઘોડાને પગની પાની મારી આ નરક દોડાવતો દોડાવતા જેવો આ સામી દેખાતી ઝાડીના ઘાડા મધ્ય લાગમાં પડેલો તેને જ તેણે ડોકર ખાઈને લથડ્યો. લથડ્યા લેળો તે લડકી ગયો અને લડકી ગયા મેં તેને મેલો. જરેલું નહોતું. જેવો ઘોડો લથડ્યો હતો તેવો જ મારો એક પગ એક બાજુના

તલવાર પાત્રુ ગીચરી પડી હતી. આગી કરીને જો હું થોડા ઉપર ચડવા જઈ ને તે લીધી
 તલવાર મને ગળા પડેલી પ્રવામાં પણ પડી રીત કરે તેમ નોકાનું જ ને નીચે જઈ રહી
 જઈને મુન્ના એક ગળો તેમ જ બરફનાગ પહેલાં પીકા. માન જેવા પાણીના પ્રાત્રુ જેવાં પડે
 જ નવનરેલા ને કાળો નાગ જોઈને મારું કાળાનું કંથી ગડુ. મારા અંગે ન બરફનું મુન્ના
 મંડળા. મારી છાતી ધબકવા લાગી. મારી નિંદની દબે ટૂંકી પડે! કે દબે ટૂંકી પડે! આંસો મારે
 મને લાગે. હે, વાનવન! અગાઉ દર્શાવ્યા પ્રમાણે તે વખતે હું નીચે ઊભી થઈ તેમ નંદિયા મને
 થોડા ઉપર પાત્રુ ચડી શકું તેમ નોકાતો. દબે કોઈક તલવાર એ જ કાળાની આધવાના હું પાણી
 પડેનું નિરર્થક! કેરળ કાકટ અને પેટ! મુન્નાએથી કરી આંસો પાત્રી જઈ રહેને પડું તેમ નિ તન
 કાકટીને હું જ્યાં મારી દ્રષ્ટિ કરું તે જ્યાં એક વિકરાળ નિંદાશરને પહેલાં પીકા. હે! હે
 મો હું શિયાળાની ટાકલી પડુ મોનાં પ્રાત્રુના મંડી નેમો. પછી પાંચ વિકારના પડી ગયા.
 ‘નવરીને પાત્રી પડું મો કેમ?’ એમ લાગુ, ત્યાં તો તે તલવારમાં થોડાની રીત પર રહેલી નાની
 પેટાળાનાની તલવાર પડી એટલે જાણી આગળ હું મારા વિનાર તો પૂર્ણ પડે તા. જ્યાં તે કંઈ ન
 મોત. પછા વિનાર મું કામ - સંને? ચારે દિશાએ મોને પોતાનાં જ નરજલા પડેને પીકાની અંદર કો
 મો, મુન્નાએ! આંસો સમગ્ર દિશાએ જ પડેનું બરફરે જેવા જોઈને મને માન. અપની સા જાણી
 માનવા પડેને હું જે રીતે ને આજા પ્રજાંકના સજ્જની નુદર પે વજ તો નહું પૂતે પડે. નાનરે
 દબેને મા. તે પડે! હે માન્યો જાએ!! નર! નરસરે મારી ચી પિચરીય નાની રહી પડે! માન
 જે સ પાણીને જ્યાં જ જાએ તે પાણી અવ!નું જ માન્યો જાં નર માનવા તેં જાને કહે કે જાં
 નર તરેને - ભેડ - પ્રાણીને દે સજે, તે જાને કે કંઈને નંદા પડે. મો - ભેડ - મારી પડીને
 પિચરીય નંદા કહે તે જાને સનુપોને જાન્યા પડી કહે સજે. દે જાને તે કોઈ રીત પડે. તાલી
 અગળ તાલી નરી. માટે ન! પાત્રી અવ! હું નું જ જાને જાનવા નંદાને નંદાને નંદાને નંદાને

પવિત્ર છે ! કોઈ પણ પ્રાણીભૂતને પીડવામાં મહાપાપ છે. એ વાત મને હારોહાર ઊતરી ગઈ— ગઈ તે પાછી હબ્બર જન્માંતરે પણ ન ચસકે તેવી ! આમ વિચાર પણ આવ્યો કે કદાપિ પુનર્જન્મ નહીં હોય એમ ઘડીભર માનીએ તો પણ કરેલી હિંસાનું કિંચિત્ ફળ પણ આ જન્મમાં મળે છે ખરું જ; નહીં તો આવી તારી વિપરીત દશા ક્યાંથી હોત ? તને હમેશાં શિકારનો પાપી શોખ લાગ્યો હતો, અને એ જ માટે થઈને તેં આમ ચાલી ચાલીને દયાળુઓના દિલ હલાવવાને આ તદ્દખીર કરી હતી તો હવે આ તેનું ફળ તને મળ્યું. તું હવે કેવળ પાપી મોતના પંજમાં પડ્યો. તારામાં કેવળ હિંસામતિ ન હોત તો આવો વખત તને મળત કેમ ? ન જ મળત. કેવળ આ તારી નીચ મનોવૃત્તિનું ફળ છે. હે પાપી આત્મા ! હવે તું અહીંથી એટલે આ દેહથી મુક્ત થઈ ગમે ત્યાં જા, તોપણ એ દયાને જ પાળજે. હવે તારે અને આ કાયાને જુદા પડવામાં શું ઢીલરહી છે ? માટે એ સત્ય, પવિત્ર અને અહિંસાયુક્ત જૈનધર્મના જેટલા સિદ્ધાન્તો તારાથી મનન થઈ શકે તેટલા કર અને તારા જીવની શાંતિ ઈચ્છ. એના સઘળા સિદ્ધાંતો જ્ઞાનદષ્ટિએ અવલોકતાં અને સૂક્ષ્મ છાન્દ્યે વિચારતાં ખરા જ છે જેમ અલયદાન સંખ્યાની તેના અનુપમ સિદ્ધાન્ત આ વખતે તને તારા આ અનુભવથી ખરો લાગ્યો તેમ તેના ખીલ સિદ્ધાન્તો પણ સૂક્ષ્મતાથી મનન કરતા ખરા જ લાગશે. એમા કાઈ ન્યૂનાધિક નથી જ. સઘળા ધર્મમાં દયા સંખ્યા થોડા જોધ છે ખરો; પરંતુ એમાં તો જૈન તે જૈન જ છે. હરકોઈ પ્રકારે પણ ઝીણામાં ઝીણા જંતુઓનો ખચાવ કરવો, તેને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ ન આપવું એવા જૈનના પ્રળખ અને પવિત્ર સિદ્ધાન્તોથી ખીલે કયો ધર્મ વધારે સાચો હતો ! તે એક પછી એક એમ અનેક ધર્મો લીધા મૂક્યા, પરંતુ તારે હાથ જૈનધર્મ આવ્યો જ નહીં. રે ! ક્યાંથી આવે ? તારા અઢળક પુણ્યના ઉદય સિવાય ક્યાંથી આવે ? એ ધર્મ તો ગંદો છે. નહીં નહીં મ્લેચ્છ જેવો છે. એ ધર્મને તે કોણ ગ્રહણ કરે ? આમ ગણીને જ તેં તે ધર્મ તરફ દષ્ટિ સરખી પણ ન કરી. અરે ! તું દષ્ટિ શુ કરી શકે ? તારા અનેક લવના તપને લીધે તું રાજ થયો. તો હવે નરકમાં જતો કેમ અટકે ? ‘તપેશ્વરી તે રાજેશ્વરી અને રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી’ આ કહેવત તને તે ધર્મ હાથ લાગવાથી જોટી ઠરત. અને તું નરકે જતો અટકત હે મૃદાત્મા ! આ સઘળા વિચારો હવે તને રહી રહીને સૂઝે છે. પણ હવે એ મૂઝવું શું કામ આવે ? કંઈએ નહીં. પ્રથમથી જ સંજયું હોત તો આ દશા ક્યાંથી હોત ? તમારું યજુ. પરંતુ હવે તારા અંતઃકરણમાં દઢ કર કે એ જ ધર્મ ખરો છે. એ જ ધર્મ પવિત્ર છે અને હવે એના ખીલ સિદ્ધાન્તો અવલોકન કર.

૨. તપઃ—એ વિષય સંખ્યા પણ એણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે અનુપમ છે. અને જ્ઞાન મંગલ યોગથી તું માળવા દેશનું રાજ્ય પામ્યો છું એમ કહેવાય છે. તે પણ ખરું જ છે. મનશુભિ, વચનશુભિ, અને કાયશુભિ એ ત્રણ એણે તપનાં પેટા પાડ્યા છે તે પણ ખરું જ. તપને ત્રણાદી ક્રમજ્ઞતા સઘળા વિકારો શાંત થતા થતા કાળે કરીને લય થઈ જાય છે. તેને કરીને જવાની કર્મજ્ઞતા અટકી પડે છે. વૈરાગ્ય સહિત ધર્મ પણ પાળી શકાય છે. અને એને જ જ્ઞાન નૃપત્ર નીવડે છે. જો ! એનો આ સિદ્ધાન્ત પણ કેવો ઉત્કૃષ્ટ છે !

૩. સાત્ત્વ—જાણ વિશે એણે કેવો ઉપદેશ આપ્યો છે ! એ પણ ખરો જ છે. લાવ જેવો જોઈએ તેમ રાજ્ય ચાલે ? લાવ વિના ધર્મ હોય જ ક્યાંથી ? લાવ એ તો ધર્મનું

[૮૧૬-૮૩૬]

૧૫

સોડરો

માળી કે અમાળી જન, મળ કુળ સંજિત ન કોર.
માળી જેડે જેડી, અમાળી જેડે જેડ.

.....

નંદા નંદા જોયે નર્મ, જેવી પાપ પાપ.
સેવનમ પાણી પિના, અવન ન કોઈ ઉપાર.

—————

પરનામું પોતના પાં, પરન સોંપન મુલ.
જોયે જે પડેનામું કાવડેન સનિધન.

—————

જન, જન જે નંદ, નંદ કુળના જેડ.
પાંડુ જેડાં જેડ, નાન કોઈ ના કોઈ.

—————

નર્મ જેડે જેડ, જેડ જેડ જેડ.
નર્મ જેડે જેડ, જેડ જેડ જેડ.

—————

THE END

1918

આ પ્રથમ દર્શન અને બીજાં અન્ય દર્શનોના તત્ત્વજ્ઞાન તેમજ મુશીબતી પ્રાપ્તિ માટે અને પ્રશ્નપૂર્વે અર્જન મુખતરંગ પ્રાપ્ત કરવા માટે જે જે સાધ્યતાઓના ધનમ્ બનવાનું સાબિત થયું છે તેના સ્વરૂપતાથી દ્વિચિત તત્ત્વન મલ્ય કરી તેના મધ્યપુરોના નાના નાના ભેદો, ભેદો, ભેદો આ ભેદનાજાને વિનિર્ણય કરી છે. તે—“વિદગ્ધમુખમંડનં બલતુ.”
(નંબર ૧૬૪૩)

સાધ્યતા

શિક્ષણપદ્ધતિ અને મુખમુદ્રા

આ એક સ્વાઠાદત્તવાચનોય વૃત્તનુ બીજ છે. આ સ્વ તત્ત્વ સમજાની શિક્ષાના નિષ્પત્ત કરી એકે એવું એમાં કંઈ અમે પાત્ર દેવત રહ્યું છે. એ નમનારની કંઈ પણ પાડક નાનું એક વર્ગને મુખ્ય લક્ષ્યામણ એ છે કે. શિક્ષાપાક પાકે કરવા કરવા જેવું નાનું તેન મનન કરવા તેનાં તાત્પર્ય અનુભવવા, જેમની નમન પુના ન આપવા જેવું તેનું સાચા શિક્ષકે મુનિઓથી સમજવા, અને એ યોગવાઈ નહોતો પાત્ર નાનું વળત તે પાકો પાકી જવા જેવું પાકી જવા પછી અર્થ થઈ તે પર વિચાર કરી અનાકરણને પડકારે મુખ પાડે નાનું તેના અર્થમાંથી જોઈ, એવું અને ઉપાદેય શું છે? એન કરવાથી આપો સ્વ નમન નાનું એન એમન ધર્મો વિચારવૃદ્ધિ બીજશે અને જેન તત્ત્વ પર ફરી જાના વળત નાનું એન કરવાઈ નવી, મનન કરવાઈ છે અર્થકેવ કેનમ્ણી તેના તેનું છે તેનું કરવાઈ નાનાવજોધ * રૂપ છે. * વિવેચન * અને * પ્રજ્ઞાવજોધ * આ નિર્ણય છે. આ નિર્ણય ને નિર્ણય છે. આ નિર્ણય ને નિર્ણય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧. વાંચનારને લલામણુ

વાંચનાર! હું આજે તમારા હસ્તક્રમણમાં આવું છું. મને યતનાપૂર્વક વાંચજો. મારા કહેલાં તત્ત્વને હૃદયમાં ધારણ કરજો. હું જે જે વાત કહું તે તે વિવેકથી વિચારજો; એમ કરશો તો તમે જ્ઞાન, ધ્યાન, નીતિ, વિવેક, સદ્ગુણ અને આત્મશાંતિ પામી શકશો.

તમે જાણતા હશો કે, કેટલાક અજ્ઞાન મનુષ્યો નહીં વાચવા યોગ્ય પુસ્તકો વાંચીને પોતાનો વળત ખોઈદે છે, અને અવળે રસ્તે ચઢી જાય છે. આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, તેમ જ પરલોકમાં નીચ ગતિએ જાય છે.

તમે જે પુસ્તકો લખ્યા છે, અને હજી લખ્યા છે, તે પુસ્તકો માત્ર સંસારનાં છે; પરંતુ આ પુસ્તક તો લવ પરલવ જન્મેમાં તમારું હિત કરશે; લગવાનનાં કહેલાં વચનોનો એમાં થોડો ઉપદેશ ક્યો છે.

તમે કોઈ પ્રકારે આ પુસ્તકની અશાંતના કરશો નહીં, તેને ફાડશો નહીં, કાઢ પાડશો નહીં કે ખીણ કોઈપણ રીતે ખિગાડશો નહીં. વિવેકથી સઘળું કામ લેજો. વિચક્ષણ પુરુષોએ કહ્યું છે કે વિવેક ત્યા જ ધર્મ છે.

તમને એક એ પણ લલામણુ છે કે, જેઓને વાચતા નહીં આવડતું હોય અને તેની ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેને વાંચી સંલખાવવું.

તમે જે વાતની ગમ પામે નહીં તે કાઢ્યા પુરુષ પાસેથી સમજી લેજો. સમજવામા આજસ કે મનમા શંકા કરશો નહીં.

તમારા આત્માનું આથી હિત થાય, તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે, તમે પરોપકારી, દયાળુ, ક્ષમાવાન, વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી થાઓ એવી શુભ યાચના અર્હત લગવાન કને કરી આ પાઠ પૂર્ણ કરુ છું.

શિક્ષાપાઠ ૨. સર્વમાન્યધર્મ

ચોપાઈ

ધર્મતત્ત્વ જો પૃથ્થુ મને, તો સંલખાવું સ્નેહે તને;
જે સિદ્ધાંત સકળનો સાર, સર્વમાન્ય સહુને હિતકાર.
ભાખ્યુ ભાષણુમા લગવાન, ધર્મ ન ખીજો દયા સમાન,
અભયદાન સાથે સંતોષ, ઘો ગ્રાણીને, દળવા દોષ.
અન્ય શીઘ્ર ને સઘળાં દાન, દયા હોઈને, રહ્યાં પ્રમાણ;
દયા નહીં તો એ નહીં એક, વિના સર્થ કિરણ નહીં દેખ.
પુનરપંખડી ત્યા દલાય, જિનવરની ત્યાં નહીં આરાય,
નર્વ જીવનું ઇચ્છો મુખ, મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય.
નર્વ દાન એ ઉપદેશ, એ એકાંતે, નહીં વિશેષ;
નર્વ પ્રગટે જિનનો યોધ, દયા દયા નિર્મળ અવિરોધ!

મહાનયોધન, મહા, મુનિમહા પ્રજાપત, મહા વશપત, મહા નિર્જીવ, તેમજ મહા મુનિ અનાયી મુનિએ મનથ દેવના ત્રિપુકસત્તને પોતાના પીતૃ સરિયથી જે ભોષ આપે છે તે ખરી અનાયુ આપના સિદ્ધ કરે છે. મહા મુનિ અનાયીએ ભોગયેટી પેદતા જેટી, કે જેટી અતિ વિશ્વ દેવના અર્ચક આત્માઓને ભોગયતા એઈએ છીએ, એ કેવું વિચારવા જાય છે? મહાનય મહા મુનિ અનાયના કયાઈ અટ્ટી છે તેનો ભાગ દેવન વજ્રજાન એને જન્મ દીધું ને રક્ષી જ પાવ છે. તે જ મુનિના કારણથી છે. જેમ સુનાઓ આ અનાયી અનાય મહા, તેમ જન્મે જન્મના વજ્રજાનની પ્રાપ્તિ પિના નદેય મનાય જ છે. અનાય યજ્ઞ નવેય, - વજ્રજાન - એ અનાયને આપના અવસ્થના છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૭. બાહુબળ

બાહુબળ એટલે પોતાની ભુબળ બળ એમ અર્થ થાય કરવાનો નથી; કારણ બાહુબળ નામના મહાપુરુષનું આ એક નાનું પણ અદ્ભુત ચરિત્ર છે.

અમલદેવજી ભગવાન સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી ભરત, બાહુબળ નામના પોતાના બે પુત્રોને રાજ્ય સોંપી વિહાર કરતા હતા ત્યારે ભરતેશ્વર ચક્રવર્તી થયો. આયુધશાળામાં ચક્રની ઉત્પત્તિ થયા પછી પ્રત્યેક રાજ્ય પર પોતાની આસ્રાય બેસાડી અને છ જાંડની પ્રભુતા મેળવી. માત્ર બાહુબળે જ એ પ્રભુતા અંગીકાર ન કરી એથી પરિણામમાં ભરતેશ્વર અને બાહુબળને યુદ્ધ મંડાયુ. ઘણા વખત સુધી ભરતેશ્વર કે બાહુબળ એ બન્નેમાંથી એકે હઠ્યા નહીં, ત્યારે ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ ભરતેશ્વરે બાહુબળ પર ચક્ર મૂક્યું. એક વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાઈ પર તે ચક્ર પ્રભાવ ન કરી શકે, એ નિયમથી ફરીને પાછું ભરતેશ્વરના હાથમાં આવ્યું. ભરતે ચક્ર મૂકવાથી બાહુબળને બહુ ક્રોધ આવ્યો. તેણે મહા બળવત્તર મુદ્રિ ઉપાડી. તત્કાળ ત્યાં તેની ભાવનાનું સ્વરૂપ ફર્યું. તે વિચારી ગયો કે “હું આ બહુ નિંદનીય કરું છું. આનું પરિણામ કેવું હું બદાયક છે! ભલે ભરતેશ્વર રાજ્ય ભોગવો મિથ્યા પરસ્પરનો નાશ શા માટે કરવો? આ મુદ્રિ મારવી યોગ્ય નથી, તેમ ઉગામી તે હવે પાછી વાળવી પણ યોગ્ય નથી.” એમ કહી તેણે પંચમુદ્રિ કેશલુંચન કર્યું; અને ત્યાંથી મુનિત્વભાવે ચાલી નીકળ્યો. ભગવાન આદીશ્વર જ્યાં અઠ્ઠાણું દીક્ષિત પુત્રોથી તેમજ આર્ય-આર્યાથી વિહાર કરતા હતા ત્યાં જવા ઇચ્છા કરી; પણ મનમાં માન આવ્યું. ત્યાં હું જઈશ તો મારાથી નાના અઠ્ઠાણું ભાઈઓને વંદન કરવું પડશે તેથી ત્યાં તો જવું યોગ્ય નથી. પછી વનમાં તે એકાગ્ર ધ્યાને રહ્યો. હળવે હળવે ખાર માસ થઈ ગયા મહાતપથી કાયા હાડકાંનો માળો થઈ ગઈ. તે સૂકા ઝાડ જેવો દેખાવા લાગ્યો; પરંતુ જ્યાં સુધી માનનો અંકુર તેના અંતઃકરણથી ખસ્યો નહોતો ત્યાં સુધી તે સિદ્ધિ ન પામ્યો. ગ્રાહી અને સુદરીએ આવીને તેને ઉપદેશ કર્યો, “આર્ય વીર! હવે મહોન્મત્ત હાથી પરથી ઉતરો; એનાથી તો બહુ શોષ્યું” એઓનાં આ વચનોથી બાહુબળ વિચારમાં પડ્યો. વિચારતાં વિચારતાં તેને ભાન થયું કે “સત્ય છે હું માનરૂપી મહોન્મત્ત હાથી પરથી હજી કયા ઉતર્યો છું? હવે એથી ઉતરવું એ જ મંગળદાયક છે.” એમ કહીને તેણે વંદન કરવાને માટે પગલું ભર્યું કે તે અનુપમ દિવ્ય કૈવલ્યકમળાને પામ્યો. પાંચનાર ! જુઓ માન એ કેવી દુરિત વસ્તુ છે !!

શિક્ષાપાઠ ૧૮. ચાર ગતિ

૧. શાતાવેદનીય અશાતાવેદનીય વેદતાં શુભાશુભ કર્મના ફળ ભોગવવા આ સંસારવનમાં ચાર ગતિમાં ભગ્યા કરે છે. એ ચાર ગતિ ખચીત જાણવી જોઈએ.

૧. નરગતિ-મહારંભ, મદિરાપાન, માંસભક્ષણ ઇત્યાદિક તીવ્ર હિંસાના કરનાર જીવો અઘોર નરનાં પડે છે. ત્યાં લેશ પણ શાતા, વિશ્રામ કે સુખ નથી મહા અંધકાર વ્યાપ્ત છે, અંગછેદન કરવું પડે છે, અગ્નિમાં બળવું પડે છે અને છરપલાની ધાર જેવું જળ પીવું પડે છે. અનંત દુઃખથી કરીને ત્યાં પ્રાણીબૂતે સાડક, અશાતા અને વિલવિલાટ સહન કરવાં પડે છે, જે હું અને તું બંનેના પત્થર કદી ચડના નથી. આહોહો !! તે હું-ખ અનંતી વાર આ આત્માએ ભોગવ્યાં છે.

૨. આસ્રવગતિ-સંસારવનમાં જ્યાં શાતાવેદનીય અશાતાવેદનીય વેદતાં શુભાશુભ કર્મનાં ફળ ભોગવવાં પડે છે.

૨. નિર્ધનનિ—છત્ર, શૂક, પ્રપંચ ઇત્યાદિક કરીને અવસ્થિત, વાપ, વાપી, મૂન, માન, બેના. અષાઢ ઇત્યાદિક શરીર ધારણ કરે છે. તે નિર્ધનનિના નૃપ, વરુદ, વાપ, વાપાધન, વાપન, વાપવદન, કરવા ઇત્યાદિકના દુઃખને સહન કરે છે.

૩. મનુષ્યનિ—આપ, અઆપ વિષે વિવેકરહિત છે, લક્ષ્મણીન, માતા પુત્રી સહિત કાનનમન કરવામાં જેને યાપાપાપનું બાન નથી, નિરંતર માંસબદ્ધ, પેસી, પરસી-નમન પેરે નવતાનક કર્યા કરે છે. એના માટે અનાયે દેશના અનાયે મનુષ્ય છે. આ દેશના પાપ ગરિત, પાશન, પેદય મનુષ્ય મનિહીન, દરિદ્રી, અજ્ઞાન અને રોગથી પીડિત મનુષ્ય છે. નાન રોગના અનંક પ્રકારનાં દુઃખ તેઓ ભોગવી રહ્યા છે.

૪. દેવનિ—પરસ્પર વેર, જેર, ક્રોધ, ઓક, મન્દર, કામ, મદ, કુપા ઇત્યાદિકથી દેવનાં પાપ આ કુપ્ય બનીત કરી ના છે. એ દેવનિ.

૫. મૈત્ર્ય નિ—આમાન્યરૂપે કાળી. આ માટે નિના મનુષ્ય નિ નીપો કાળ ને દુઃખ છે. આમાનુ પરમહિત માણ એ નિપી પમાય છે. એ મનુષ્યનિનાં પાપ ક્રોધ, રાગ, મૈત્ર્યના પાપના અનંકાર છે.

૬. દેવનુપુત્ર, નારન રોમે રોમે કાલ્પનાય મૃત્યુ પાંચેવારી જે અનાપવેદના કરે છે. એ કરવા કરે છે. દેવના નાન રૂપાનમાં અવસ્થા રહે છે. નાન, મૂન, કોળી, પેદયા રૂપના. મન નિના નોદાસત્ર મુશ્કેલીના નિયનિમાં વેદના બોન પી બોન રીને જનન રાને છે. જનન રાને રાને રોગથી વેદનારી નાનનુપુત્ર વેદના રૂપન પા ર છે. ન્યાર પાળી વેદાપના રાને નાન મન પુત્ર ને નાન રૂપનામાં ને પુત્રમસ્ત્રાપુત્રી વેદની, રીતિને ને અવસ્થા પુત્ર પેદા ર છે. નાન

જળનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે, તેમ સંસાર પણ સરળ દેખાવ દે છે. સમુદ્ર જેમ ક્યાંક બહુ ઊંડો છે, અને ક્યાંક લમરીઓ ખવરાવે છે, તેમ સંસાર કામવિપયપ્રપંચાદિકમાં બહુ ઊંડો છે, તે મોહરૂપી લમરીઓ ખવરાવે છે. થોડું જળ છતાં સમુદ્રમાં જેમ ઊભા રહેવાથી કાઢવમાં ખૂંચી જઈએ છીએ, તેમ સંસારના લેશ પ્રમંજમાં તે તૃષ્ણારૂપી કાઢવમાં ખૂંચવી દે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના ખરાબા અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને જોખમ પહોંચાડે છે. તેમ સ્ત્રીઓરૂપી ખરાબા અને કામરૂપી તોફાનથી સંસાર આત્માને જોખમ પહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ જળથી શીતળ દેખાતો છતાં વડવાનળ નામના અગ્નિનો તેમા વાસ છે, તેમ સંસારમા માયારૂપી અગ્નિ બળ્યા જ કરે છે. સમુદ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જળ પામીને ઊંડો ઊતરે છે. તેમ પાપરૂપી જળ પામીને સંસાર ઊંડો ઊતરે છે, એટલે મજબૂત પાયા કરતો બન્ય છે.

૨. સંસારને બીજી ઉપમા અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરીને જેમ મહા તાપની ઉત્પત્તિ છે, એમ સંસારથી પણ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે. અગ્નિથી બળેલો જીવ જેમ મહા વિલવિલાટ કરે છે, તેમ સંસારથી બળેલો જીવ અનંત દુઃખરૂપી નરકથી અસહ્ય વિલવિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુઓ લક્ષ કરી જાય છે. તેમ સંસારના મુખમાં પડેલાંનો તે લક્ષ કરી જાય છે. અગ્નિમાં જેમ જેમ ઘી અને ઈંધન હોમાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે,^૧ તેમ સંસારમાં તીવ્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયરૂપ ઈંધન હોમાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે.

૩. સંસારને ત્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સીંદરી સર્પનું લાન કરાવે છે, તેમ સંસાર સત્યને અસત્યરૂપ બતાવે છે. અંધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમ તેમ ભટકી વિપત્તિ ભોગવે છે, તેમ સંસારમાં જોલાન થઈને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમ તેમ ભટકે છે, અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાનું જ્ઞાન થતું નથી, તેમ સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકનું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં પ્રાણીઓ છતી આંખે અંધ બની જાય છે. તેમ છતી શક્તિએ સંસારમા તેઓ મોહાંધ બની જાય છે અંધકારમાં જેમ ઘુવડ ઇત્યાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે, તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે. અનેક લેહેજોતાં સંસાર તે અંધકારરૂપ જ જણાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૦. સંસારને ચાર ઉપમા — ભાગ ૨

૪. સંસારને ચોથી ઉપમા શકટચક્રની એટલે ગાડાનાં પૈડાની છાજે છે. ચાલતાં શકટચક્ર જેમ રૂનું રહે છે, તેમ સંસારમા પ્રવેશ કરતાં તે ફરતારૂપે રહે છે શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસાર મિથ્યાત્વરૂપી ધરી વિના ચાલી શકતો નથી. શકટચક્ર જેમ આરા વડે ફરતો રહ્યું છે, તેમ સંસાર શંકા, પ્રમાદાદિક આરાથી ટક્યો છે. અનેક પ્રકારથી એમ શકટચક્રની ઉપમા પણ સંસારને લાગી શકે છે.

૧. ગ્રંથ અર્થ પાઠ્ય — તેની જ રીતે સંસારરૂપ અગ્નિમાં તોત્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયરૂપ

જે પાંચ મહાવ્રત લગવાને પ્રણીત કર્યાં છે. તેમાંના પ્રથમ મહાવ્રતની રક્ષાને માટે કીર્તના વ્રત વાડરૂપે છે; અને તેમાં પણ પહેલી વાડ તે સત્ય મહાવ્રત છે. એ ગત્યના અનેક લોક મહાંતથી શ્રુત કરવા અવશ્યના છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૪. સત્સંગ

સત્સંગ એ સર્વ સુખનું મૂળ છે; સત્સંગ 'મહ્યો' કે તેના પ્રભાવ વડે વાંછિત સિદ્ધિ થઈ જ પડી છે. ગમે તેવા પવિત્ર થવાને માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે; સત્સંગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે કુસંગના એક કોટયાવધિ વર્ષ પણ લાભ ન થઈ શકતાં અધોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે, તેમજ આત્માને મલિન કરે છે. સત્સંગનો સામાન્ય અર્થ એટલો કે, ઉત્તમનો સહવાસ. જ્યાં સારી હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ જ્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે. દુર્ગંધથી કંટાળીને જેમ નાકે વસ્ત્ર આડું દઈએ છીએ, તેમ કુસંગનું સહવાસ બાંધ કરવાનું અવશ્યનું છે. સંસાર એ પણ એક પ્રકારનો સંગ છે; અને તે અનંત કુસંગરૂપ તેમજ દુઃખદાયક હોવાથી ત્યાગવ યોગ્ય છે. ગમે તે બલનો સહવાસ હોય પરંતુ જે વડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી. આત્મા સત્ય રંગ ચઢાવે તે સત્સંગ. મોક્ષનો માર્ગ બતાવે તે મૈત્રી ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં નિરંતર એકાગ્ર રહે તે પણ સત્સંગ છે, સત્પુરુષોનો સમાગમ એ પણ સત્સંગ છે. મલિન વસ્ત્રને જેમ સાણું તથા જ સ્વચ્છ કરે છે તેમ આત્માની મલિનતાને શાસ્ત્રબોધ અને સત્પુરુષોનો સમાગમ, ટાળી શુદ્ધતા આ છે જેનાથી હંમેશનો પરિચય રહી રાગ, રંગ, ગાન, તાન, અને સ્વાદિદ્ધ લોભન સેવાતાં હોય તમને ગમે તેવો પ્રિય હોય તોપણ નિશ્ચય માનજો કે, તે સત્સંગ નથી પણ કુસંગ છે. સત્સંગ પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમૂલ્ય લાભ આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય બોધ એવો છે કે, સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી, અંતરમાં રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિસ્ક્રાંત રહી એકાંતનું સે કરો. તેમાં સત્સંગની સ્તુતિ આવી જાય છે. કેવળ એકાંત તે તો ધ્યાનમાં રહેલું કે યોગાભ્યાસ રહેલું તે છે, પરંતુ સમસ્તલાવીનો સમાગમ, જેમાંથી એક જ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ ન છે તે, લાવે એક જ રૂપ હોવાથી ઘણાં માણસો છતાં અને પરસ્પરનો સહવાસ છતાં તે એકાંત જ છે; અને તેવી એકાંત માત્ર સંતસમાગમમાં રહી છે. કદાપિ કોઈ વિચારશે કે, વિષથી મળે છે ત્યાં સમલાવ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી? તેનું સમાધાન તત્કાળ છે કે, તેઓ એકસ્વ હોના નથી પરસ્પર સ્વાર્થબુદ્ધિ અને માયાનું અનુસંધાન હોય છે; અને જ્યાં સમાગમ પ્રવર્તે છે તે એક સ્વલાવી કે નિર્દોષ હોતા નથી. નિર્દોષ અને સમસ્તલાવી સમાગમ પરસ્પરથી શાંત મુનીશ્વરોના છે. તેમજ ધર્મધ્યાનપ્રશસ્ત અલ્પારંભી પુરુષો પણ કેટલેક અંતે સ્વાર્થ અને માયા કપટ જ છે ત્યાં સમલાવતા નથી, અને તે સત્સંગ પણ નથી. સત્સંગ નું નામ આનંદ મળે છે, તે અતિ સ્તુતિપાત્ર છે. જ્યાં શાસ્ત્રોના સુદર પ્રશ્નો થાય, જ્યાં ઉત્તમ શાસ્ત્રોની મુદ્રા થાય, જ્યાં સત્પુરુષોનાં ચરિત્ર પર વિચાર બંધાય, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના તરંગો ઝીંકાય, તે સત્સંગ સ્વભાવથી સિદ્ધાંતવિચાર ચર્ચા, જ્યાં મોક્ષજન્ય કથન પર પુષ્કળ વિચારો થાય, તે સત્સંગ કહેવાય છે. કોઈ એમ કહે કે, સત્સંગમાં કોઈ માયાવી નહિ છે.

તેનું સમાધાન આ છે : ક્યાં માયા અને ત્વાર્થ હોય છે ત્યાં અસ્તંગ જ હોતો નથી. સત્યદેવી નવાનો કામ દેખાને કાપિ ન કમાવતો અવશર રામે કળાયે મૌન રહ્યો નો મુ ત્યુદાને કહાલે. પણ તે નિષકાશમાં આવતી, તેમજ માધારીઆ ન-ન-નનાં સ્તરે જઈને મુંઝે ? તથેકન મોલી પાન નો હોય નહીં. એ પરી ના જઈ તે વિશ્વાનિ કેના મોલ લાખકે કે લેયો રંગ રામે. અને રંગ રામે નહીં નો, પીછ પાસ તેનું આગમન હોય નહીં. જેન પૂઠી પર તત્તવ નહીં તેમ ચત્તનિયો પુરાવ નહીં, આવી ન-ન-નના નન-નૃનિ છે નિમંતર કેવા નિર્દોષ નના રમના નાવા રામે નામે પણ કે હુ ? કેઈ જ દુભાની. અને તે પણ નન-નિયન છે. નન-ન ને આનના પદમ નિર્મલી નોય છે.

બુઝો ! છ ખંડનું આધિપત્ય તો ભોગવવું રહ્યું; પરંતુ અકસ્માત્ અને ભયંકર રીતે પરિગ્રહની પ્રીતિથી એ અકવર્તીનું મૃત્યુ થયું, તો પછી બીજા માટે તો કહેવું જ શું ? પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે; પાપનો પિતા છે; અન્ય એકાદશવર્તને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે યદ્યપિ આત્મહિતૈષીએ જેમ અને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદાપૂર્વક વર્તન કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૬. તત્ત્વ સમજવું

શાસ્ત્રોના શાસ્ત્રો મુખપાઠે હોય એવા પુરુષો ઘણા મળી શકે; પરંતુ જેણે થોડાં વચને પર પ્રોઠ અને વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શાસ્ત્ર જેટલું જ્ઞાન હૃદયગત કર્યું હોય તેવા મળવા કુલ્લભ છે, તત્ત્વને પહોંચી જવું એ કંઈ નાની વાત નથી ક્ષત્રીને દરિયો ઓળંગી જવો છે

અર્થ એટલે લક્ષ્મી, અર્થ એટલે તત્ત્વ અને અર્થ એટલે શબ્દનું બીજું નામ. આવા અર્થ શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે. પણ ‘અર્થ’ એટલે ‘તત્ત્વ’ એ વિષય પર અહીં આગળ કહેવાનું છે. જેઓ નિર્ઞયપ્રવચનમાં આવેલા પવિત્ર વચનો મુખપાઠે કરે છે, તે તેઓના ઉત્સાહબળે સત્ક્રમ ઉપાજન કરે છે, પરંતુ જો તેનો મર્મ પામ્યા હોય તો એથી એ સુખ, આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદભૂત ફળ પામે છે અલણ પુરુષ સુદર અક્ષર અને તાણેલા મિથ્યા લીટા એ બેના ભેદને જેટલું જાણે છે, તેટલું જ મુખપાઠી અન્ય ગ્રંથ-વિચાર અને નિર્ઞય-પ્રવચનને ભેદરૂપ માને છે; કારણ તેણે અર્થપૂર્વક નિર્ઞયવચનામૃતો ધાર્યા નથી; તેમ તે પર યથાર્થ તત્ત્વવિચાર કર્યો નથી. યદિ તત્ત્વવિચાર કરવામાં સમર્થ બુદ્ધિપ્રભાવ જોઈએ છે, તો પણ કંઈ વિચાર કરી શકે, પથર પીગળે નહીં તો પણ પાણીથી પલળે, તેમ જ જે વચનામૃતો મુખપાઠે કર્યા હોય તે અર્થ મહિત હોય તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડે; નહીં તો પોપટવાળું રામનામ. પોપટને કોઈ પરિચયે રામનામ કહેતાં શિખવાડે; પરંતુ પોપટની બલા જાણે કે રામ તે દાડમ કે દ્રાક્ષ સામાન્યાર્થ સમન્વિત વગર એવું થાય છે. કચ્છી વૈશ્યોનું દૃષ્ટાંત એક કહેવાય છે તે કંઈક હાસ્યચુક્ર છે ખરું, પરંતુ એમાંથી ઉત્તમ શિક્ષા મળી શકે એમ છે, એટલે અહીં કહી જઉં છું કચ્છના કોઈ ગામમાં શ્રાવક ધર્મ પ્રાગતા રાયશી, દેવશી અને ખેતશી એમ ત્રણ નામધારી ઓશવાળ રહેતા હતા. નિયમિત રીતે તેઓ સંધ્યાકાળે અને પરાહિચે પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. પરાહિચે રાયશી અને સંધ્યાકાળે દેવશી પ્રતિક્રમણ કરાવતા હતા. રાત્રિ સંખંધી પ્રતિક્રમણ રાયશી કરાવતો; અને સંખંધે ‘રાયશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’, એમ તેને યોજાવવું પડતું; તેમજ દેવશીને ‘દેવશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’, એમ સંખંધે યોજાવવી યોજાવવું પડતું. યોગાનુયોગે ઘણાના આમહથી એક દિવસ સંધ્યાકાળે ખેતશીને યોજાવવા બેસાવ્યાં. ખેતશીએ ત્યા ‘દેવશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’, એમ આવ્યું, ત્યાં ‘ખેતશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’, એ વાક્યો કાઠી દીધા ! એ બાળગી બધા હાસ્યમસ્ત થયા અને પૂછ્યું, આમ કા ? ખેતશી બોલ્યો : વગર એમ ને કેમ ! ત્યાં ઉત્તર મળ્યો કે, ‘ખેતશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’ એમ તમે કેમ બોલો છો ? ખેતશીએ કહ્યું : હું મરી નહું એટલે માનું નામ આવ્યું ત્યાં પાધરી તકરાર લઈ બેઠા, પણ રાયશી અને દેવશી ને તે તો કંઈ દિવસ કોઈ યોજાવતા પડ્યા નથી. એ બન્ને કેમ ‘રાયશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’ ને ‘દેવશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’ એમ કહે છે તો પછી હું ‘ખેતશી પરિક્રમણુ ઠાયમિ’ એમ કાં ન

ખતાવીને સુદર્શનને ઉપર ઘોલાવ્યો. કેટલાક પ્રકારની વાતચીત કર્યા પછી અભયાએ સુદર્શનને લોગ લોગવવા સંબંધીનું આમંત્રણ કર્યું. સુદર્શનને કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો તોપણ તેનું મન શાંત થયું નહીં છેવટે કંટાળીને સુદર્શનને યુક્તિથી કહ્યું. બહેન, હું પુરુષત્વમા નથી ! તોપણ રાણીએ અનેક પ્રકારના હાવભાવ કર્યા. એ સઘળી કામચેટાથી સુદર્શન ચળ્યો નહીં ; એથી કંટાળી જઈને રાણીએ તેને જતો કર્યો.

એક વાર એ નગરીમાં ઉબણી હતી; તેથી નગર બહાર નગરજનો આનંદથી આમ તેમ ભમતા હતા. ધામધૂમ મચી રહી હતી. સુદર્શન શેઠના છ દેવકુમાર જેવા પુત્રો પણ ત્યાં આવ્યા હતા અભયારાણી કપિલા નામની દાસી સાથે ઠાઠમાઠથી ત્યાં આવી હતી. સુદર્શનના દેવપૂતળાં જેવા છ પુત્રો તેના જોવામાં આવ્યા કપિલાને તેણે પૂછ્યું. આવા રમ્ય પુત્રો કોના છે? કપિલાએ સુદર્શન શેઠનું નામ આપ્યું એ નામ સાલળીને રાણીની છાતીમાં કટાર લોકાર્થ, તેને કારી ઘા વાગ્યો. સઘળી ધામધૂમ વીતી ગયા પછી માયાકથન ગોઠવીને અભયાએ અને તેની દાસીએ મળી રાજને કહ્યું તમે માનતા હશો કે, મારા રાજ્યમા ન્યાય અને નીતિ વર્તે છે; હજીનોથી મારી પ્રજા હુ.ખી નથી; પરંતુ તે સઘળું મિથ્યા છે, અંતઃપુરમાં પણ હજીનો પ્રવેશ કરે ત્યાં સુધી હજી અંધેર છે ! તો પછી ખીન્ન સ્થળ માટે પૂછું પણ શું? તમારા નગરના સુદર્શન નામના શેઠે મારી કને લોગનું આમંત્રણ કર્યું નહીં કહેવાયોગ્ય કથનો મારે સાલળવાં પડ્યા; પણ મેં તેનો તિરસ્કાર કર્યો એથી વિશેષ અંધારું કયું કહેવાય ! રાજ મૂળે કાનના કાચા હોય છે એ તો બહુ સર્વામાન્ય છે, તેમાં વળી સ્ત્રીનાં માયાવી મધુરાં વચન શું અસર ન કરે? તાતા તેલમા ટાઢા જળ જેવા વચનથી રાજ કોધાયમાન થયા. સુદર્શનને શૂળીએ ગઢાવી દેવાની તત્કાળ તેણે આજ્ઞા કરી દીધી અને તે પ્રમાણે સઘળું થઈ પણ ગયું માત્ર શૂળીએ સુદર્શનને બેસે એટલી વાર હતી

ગમે તેમ હો પણ સૃષ્ટિના દિવ્ય ભંડારમા અજવાળું છે. સત્યનો પ્રભાવ ઢાંક્યો રહેતો નથી. સુદર્શનને શૂળીએ બેસાર્યો, કે શૂળી ફીટીને તેનું ઝળઝળતું સોનાનું સિંહાસન થયું, અને દેવદુંડુભિના નાદ થયા, સર્વ ત્ર આનંદ વ્યાપી ગયો, સુદર્શનનું સત્યશીળ વિશ્વમંડળમા ઝળકી ઊઠ્યું. સત્યશીળનો સદા જય છે. શિયળ અને સુદર્શનની ઉત્તમ દૃઢતા એ બંને આત્માને પવિત્ર શ્રેણીએ ચઢાવે છે?

શિક્ષાપાઠ ૩૪. બ્રહ્મચર્ય વિષે સુભાષિત

દોહરા

નીરખીને નવચૌવના, લેશ ન વિષયનિદાન,
ગણે કાષ્ઠની પુતળી, તે ભગવાન સમાન.
આ મધળા સંસારની, રમણી નાયકરૂપ;
એ ત્યાગી, ત્યાગ્ય બધું, કેવળ શોકસ્વરૂપ.
એક નિમિત્તે જીવતા, જીવ્યો સૌ સંસાર;
નૃપતિ જીવમા જીતિયે, દળ, પુર ને અધિકાર.
સૌજન્ય નામની એ

૧.

૨.

૩.

પૂજવા યોગ્ય એઓ શાથી છે? એમ વિચારતા એઓના સ્વરૂપ, ગુણ ઇત્યાદિ માટે વિચાર કરવાની સત્પુરુષને તો ખરી અગત્ય છે. હવે કહો કે એ મંત્ર એથી કેટલો કલ્યાણકારક થાય?

પ્રશ્નકાર—સત્પુરુષો મોક્ષનું કારણ નવકારમંત્રને કહે છે, એ આ વ્યાખ્યાનથી હું પણ માન્ય રાખું છું.

અહંત ભગવંત, સિદ્ધ ભગવંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એઓનો અકેકો પ્રથમ અક્ષર લેતાં ‘અસિઆઉસા’ એવું મહદ્ભૂત વાક્ય નીકળે છે. જેનું ૐ એવું યોગર્ણિદ્રુ સ્વરૂપ થાય છે, માટે આપણે એ મંત્રનો અવશ્ય કરીને વિમળ ભાવથી જાપ કરવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૬. અનાનુપૂર્વી

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

પિતા—આવી જાતનાં કોષ્ટકથી ભરેલું એક નાનું પુસ્તક છે તે તેં જોયું છે ?

પુત્ર—હા, પિતાજી.

પિતા—એમાં આઠા અવળા અંક મૂક્યા છે, તેનું કાંઈ પણ કારણ તારા સમજવામાં છે?

પુત્ર—નહીં પિતાજી મારા સમજવામાં નથી માટે આપ તે કારણ કહો.

પિતા—પુત્ર! પ્રત્યક્ષ છે કે મન એ એક બહુ ચંચળ ચીજ છે, અને તેને એકાગ્ર કરવું બહુ વિકટ છે, તે જ્યાં સુધી એકાગ્ર થતું નથી ત્યાં સુધી આત્મમલિનતા જતી નથી, પાપના વિચારો ઘટતા નથી. એ એકાગ્રતા માટે બાર પ્રતિજ્ઞાદિક અનેક મહાન સાધનો લગવાને કહ્યાં છે. મનની એકાગ્રતાથી મહાયોગની શ્રેણિએ ચઢવા માટે અને તેને કેટલાક પ્રકારથી નિર્મળ કરવા માટે સત્પુરુષોએ એ એક કોષ્ટકાવલી કરી છે. પંચપરમેષ્ઠીમંત્રના પાંચ અંક એમાં પડેલા મૂક્યા છે, અને પછી લોભવિલોભસ્વરૂપમા લક્ષ્યબંધ એના એ પાંચ અંક મૂકીને લિન્ન નિન્ન પ્રકારે કોષ્ટકો કર્યાં છે. એમ કરવાનું કારણ પણ મનની એકાગ્રતા પામીને નિર્જરા કરી શકે.

પુત્ર—પિતાજી, અનુક્રમે લેવાથી એમ શા માટે ન થઈ શકે ?

પિતા—લોભવિલોભ હોય તો તે ગોઠવતાં જવું પડે અને નામ સંભારતાં જવું પડે. પાપનો નાશ મુક્તિ પામી લેના આંકડો આવે કે ‘નમો લોભે સંવસાદુષ્ય’ પછી—‘નમો અરિહંતાય’ એ વાક્ય સંભારવું પડે. એમ પુનઃ પુનઃ લક્ષ્યની દૃઢતા મનને નામ સંભારવા પડે છે. અનુક્રમબંધ હોય તો તેમ થઈ શકતું નથી; કારણ વિચાર કરવા પડે નથી. એ અનુક્રમ વખતમાં મન પરમેષ્ઠીમંત્રમાથી નીકળીને સંસારતંત્રની ખટપટમાં

મળે પડે છે, અને વળતે ધર્મ કર્મો પાડ પણ કરી નાખે છે, જેથી સંપુર્ણતે આ નિવાનપૂર્ણની મોજના કરી છે, તે બદ્ધ મુંઢર નને આત્મશાંતિને આપનારી છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૭. સામાયિકવિચાર—ભાગ ૧

આત્મશાંતિનો પ્રકાર કરનાર, સ્વસ્થજ્ઞાનદર્શનનો ઉદય કરનાર, શુદ્ધ સમાધિસ્થાવના પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્દેશનો અમૂલ્ય લાભ આપનાર, સાદેશથી સંસ્કરણ શુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિકનામનું મિત્રાન છે. સામાયિક શબ્દની બુદ્ધિ સ્વનસ્થાવરકે એ સંજ્ઞાથી થાય છે; 'સ' એટલે સત્ત્વેશ્વરશિલ સંસ્કરણ પરિણામ, 'આય' એટલે તે સમવાયથી ઉત્પન્ન થતા જ્ઞાનદર્શનસાદિશકે મેઘમાર્ગનો જાણ, અને 'ક' કોનો બાળ એન - થઈ થાય છે. એટલે કે જે પડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો જાણમયક બાળ પ્રવેશ તે સામાયિક. આત્મ અને શેઠ એ બે પ્રકારનાં પ્લાતનો જ્ઞાન કરીને નવ, પચન કાવાના પ્રાપ્તિપત્રને સેતીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત સામાયિક કરે છે.

નવના પુરુષક મોરચી છે. સામાયિકમાં જસરે વિમુક્ત પરિણામથી સંપૂર્ણ કાનુ છે અને પાનુ એ મન આગમપ્રત્યાયના પાટ પડના કરે છે. તેનજ નૂત, વિદ્યુતિ, ઉન્નાક પ્રેસરિંગો સ્વભાવના પાનુ કરુ આપવાથી સામાયિકમાં દોષ જાને છે. નવ, પચન અને કરાવક પદોને પાલીકા દેશ ઉત્પન્ન થાય છે. દમ નવના, દમ પચનના અને પાટ મરના એવ બલીકા દેશ મળુવા આવરના છે એ આકૃષ્ટથી મન આગમન રહે છે.

નવના એ દોષ નહીં મું

શિક્ષાપાઠ ૩૮. સામાયિકવિચાર—ભાગ ૨

દશ દોષ મનના કહ્યા; હવે વચનના દશ દોષ કહું છું.

૧. કુખોલદોષ—સામાયિકમાં કુવચન બોલવું તે ‘કુખોલદોષ’.

૨. સહસાત્કારદોષ—સામાયિકમાં સાહસથી અવિચારપૂર્વક વાક્ય બોલવું તે ‘સહસાત્કારદોષ’.

૩. અસદ્દારોપણદોષ—બીજાને ખોટો બોધ આપે તે ‘અસદ્દારોપણદોષ’.

૪. નિરપેક્ષદોષ—સામાયિકમાં શાસ્ત્રની દરકાર વિના વાક્ય બોલે તે ‘નિરપેક્ષદોષ’.

૫. સંક્ષેપદોષ—સૂત્રના પાઠ ઇત્યાદિક ટૂંકામાં બોલી નાખે; અને યથાર્થ ઉચ્ચાર કરે નહીં તે ‘સંક્ષેપદોષ’.

૬. કલેશદોષ—કોઈથી કંકાસ કરે તે ‘કલેશદોષ’.

૭. વિકથાદોષ—ચાર પ્રકારની વિકથા માંડી બેસે તે ‘વિકથાદોષ’.

૮. હાસ્યદોષ—સામાયિકમાં કોઈની હાસી, મશ્કરી કરે તે ‘હાસ્યદોષ’.

૯. અશુદ્ધદોષ—સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ ન્યૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે ‘અશુદ્ધદોષ’.

૧૦. મુણ્મુણ્ણદોષ—ગડબડગોટાથી સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ બોલે, જે પોતે પણ પૂરું માંડ સમજી શકે તે ‘મુણ્મુણ્ણદોષ’.

એ વચનના દશ દોષ કહ્યા; હવે કાયાના બાર દોષ કહું છું.

૧. અયોગ્યઆસનદોષ—સામાયિકમાં પગ પર પગ ચઢાવી બેસે એ ગુર્વાદિકતું અવિનયરૂપ આસન, માટે એ પહેલો ‘અયોગ્યઆસનદોષ’.

૨. ચલાસનદોષ—ડગડગતે આસને બેસી સામાયિક કરે, અથવા વારંવાર જ્યાંથી બેઠવું પડે તેવે આસને બેસે તે ‘ચલાસનદોષ’.

૩. ચલદંદિદોષ—કાચોત્સર્ગમાં આંખો ચંચળ રાખે તે ‘ચલદંદિદોષ’.

૪. સાવચકિયાદોષ—સામાયિકમાં કંઈપાપ ક્રિયા કે તેની સંજ્ઞા કરે તે ‘સાવચકિયાદોષ’.

૫. આલંબનદોષ—ભીંતાદિકે એઠી ગણ દર્શ બેસે એથી ત્યાં બેઠેલા જંતુ આદિકને નારા થાય અને પોતાને પ્રમાદ થાય, તે ‘આલંબનદોષ’.

૬. આકુચનપ્રસારણદોષ—હાથ પગ સંકોચે, લાંબા કરે એ આદિ તે ‘આકુચનપ્રસારણદોષ’.

૭. આલસદોષ—અંગ મરડે, ટચાકા વગાડે એ આદિ તે ‘આલસદોષ’.

૮. મોટનદોષ—આગળી વજેરે વાકી કરે, ટચાકા વગાડે તે ‘મોટનદોષ’.

૯. મલદોષ—ઘરડાઘરડ કરી સામાયિકમાં ચળ કરી મેલ ખંખેરે તે ‘મલદોષ’.

૧૦. વિમાસણદોષ—ગળામાં હાથ નાખી બેસે ઇંડો તે ‘વિમાસણદોષ’.

૧૧. નિદ્રાદોષ—સામાયિકમાં જાંઘ આવવી તે ‘નિદ્રાદોષ’.

૧૨. નિશ્ચયકોચનદોષ—સામાયિકમાં ટાઢ પ્રમુખની ભીતિથી વસ્ત્રથી શરીર સંકોચે તે ‘નિશ્ચયકોચનદોષ’.

એ અર્થે રાજચંદ્રે સામાયિક કરવી પાંચ અતિચાર પ્રતિષ્ઠા.

ઉત્તમ મુનિઓ અને ભાવિક શ્રાવકો સંધ્યાકાળે અને રાત્રિના પાછળના ભાગમાં દિવસે અને રાત્રે એમ અનુક્રમે થયેલા દોષનો પશ્ચાત્તાપ કે ક્ષમાપના ઇચ્છે છે, એનું નામ અહીં આગળ પ્રતિકંભણ છે. એ પ્રતિકંભણ આપણે પણ અવશ્ય કરવું; કારણ આત્મા મન, વચન અને કાયાના યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ ખાધે છે. પ્રતિકંભણસૂત્રમાં એનું દોહન કરેલું છે; જેથી દિવસરાત્રિમાં થયેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ તે વડે થઈ શકે છે. શુદ્ધભાવ વડે કરી પશ્ચાત્તાપ કરવાથી લેશ પાપ થતાં પરલોકલય અને અનુકંપા છૂટે છે; આત્મા કોમળ થાય છે. ત્યાગવા યોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાય છે. ભગવાન સાક્ષીએ અજ્ઞાન ઇંડો જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનો પશ્ચાત્તાપ પણ થઈ શકે છે. આમ એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે. એનું ‘આવશ્યક’ એવું પણ નામ છે. આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય; એ સત્ય છે. તે વડે આત્માની મલિનતા ખસે છે, માટે અવશ્ય કરવા યોગ્ય જ છે.

સાચકાળે જે પ્રતિકંભણ કરવામાં આવે છે તેનું નામ દેવસિય પડિછમણ એટલે દિવસસંખંધી પાપનો પશ્ચાત્તાપ; અને રાત્રિના પાછલા ભાગમાં જે પ્રતિકંભણ કરવામાં આવે છે તે રાઈ પડિછમણ કહેવાય છે. દેવમીય અને રાઈ એ પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો છે. પખવાડિયે કરવાનું પ્રતિકંભણ તે પાક્ષિક અને સંવત્સરે કરવાનું તે સાવત્સરિક કહેવાય છે. સત્પુરુષોએ યોજનાથી ખાંધેલો એ સુદર નિયમ છે. કેટલાક સામાન્ય યુદ્ધમાનો એમ કહે છે કે દિવસ અને રાત્રિનું સવારે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિકંભણ કર્યું હોય તો કંઈ ખોટું નથી, પરંતુ એ કહેવું પ્રમાણિક નથી. રાત્રિએ અકસ્માત અમુક કારણ કે કાળધર્મ થઈ પડે તો દિવસ સંખંધી પણ રહી જાય.

પ્રતિકંભણસૂત્રની યોજના બહુ સુંદર છે. એનાં મૂળતત્ત્વ બહુ ઉત્તમ છે. જેમ અને તેમ પ્રતિકંભણ ધીરજથી, સમજાય એવી ભાષાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને યતનાપૂર્વક કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૧. લિખારીનો ખેદ—ભાગ ૧

એક પામર લિખારી જંગલમાં ભટકતો હતો. ત્યાં તેને ભૂખ લાગી એટલે તે ઊંચારો લડક થડિયાં ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ ને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજી કરી; તેના કાલાવાલાથી કરુણા પામીને તે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમતાં વર્ષનું મિષ્ટાન્ન લોજન આણી આપ્યું. લોજન મળવાથી લિખારી બહુ આનંદ પામતો પામતો નગરની બહાર આવ્યો; આવીને એક ઝાડ તળે બેઠો; ત્યાં જરા સ્વન્ય કરીને એક બાવુએ અતિ જૂનો થયેલો પોતાનો જંગનો ઘડો મૂક્યો એક બાવુએ પોતાની ફાટીતૂટી મલિન ગોદડી મૂકી અને એક બાવુએ પોતે તે લોજન લઈને બેઠો. રાજી રાજી થતાં એણે તે લોજન ખાઈને પૂરું કર્યું. એસડિં પડી એક પથ્થર મૂકીને તે સૂતો. લોજનના મદથી જરા વારમા તેની આખો મનિર્માઈ મદ નિદ્રાવશ થયો એટલે તેને એક સ્વપ્નું આવ્યું. પોતે બહુ મહા રાજરિદ્ધિને પામેલો છે, સુદર વચ્ચામણ ધારણ કર્યાં છે; દેશ આખામાં પોતાના વિજયનો ડંકો વાગી રહ્યો છે. નર્મીપનાં તેની આજ્ઞા અવગંબન કરવા અનુચરો ઊભા થઈ રહ્યા છે, આબુબાવુ પામરો પામર પોતાર છે; એક રમણીય મહેલમાં સુદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું. પામરો તેની સ્ત્રીએ તેના પગ ચાંપે છે; પંખાથી એક બાવુએથી પંખાનો મંદ મંદ પવન પામરો પામર પામર પોતાર છે; એક રમણીય મહેલમાં સુદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું. પામરો તેની સ્ત્રીએ તેના પગ ચાંપે છે; પંખાથી એક બાવુએથી પંખાનો મંદ મંદ પવન પામરો પામર પામર પોતાર છે; એક રમણીય મહેલમાં સુદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું.

આવ્યું. જ્યારે મારા પતિ આ પદવી પર હતા ત્યારે હું કેવું સુખ ભોગવતી હતી ! એ મારું સુખ તો ગયું, પરંતુ મારો પુત્ર પણ પૂરું ભણ્યોયે નહીં. એમ વિચારમાં ડોલતાં ડોલતાં એની આંખમાંથી દડ દડ આસુ ખરવા મંડ્યાં. એવામાં ફરતો ફરતો કપિલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. શ્રીદેવીને રડતી જોઈ તેનું કારણ પૂછ્યું. કપિલના બહુ આમહથી શ્રીદેવીએ જે હતું તે કહી બતાવ્યું. પછી કપિલ બોલ્યો : “જે મા ! હું બુદ્ધિશાળી છું, પરંતુ મારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ જોઈએ તેવો થઈ શક્યો નથી. એટલે વિદ્યા વગર હું એ પદવી પામ્યો નહીં. તું કહે ત્યાં જઈને હવે હું મારાથી બનતી વિદ્યા સાધ્ય કરું.” શ્રીદેવીએ જોઈ સાથે કહ્યું : “એ તારાથી બની શકે નહીં, નહીં તો આર્યાવર્તની મર્યાદા પર આવેલી શ્રાવસ્તી નગરીમાં ઇદ્રદત્ત નામનો તારા પિતાનો મિત્ર રહે છે, તે અનેક વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાદાન દે છે; જે તારાથી ત્યાં જવાય તો ધારેલી સિદ્ધિ થાય ખરી” એક એ દિવસ રોકાઈ સભજ થઈ, અસ્તુ કહી કપિલજી પંથે પળ્યા

અવધ વીતતાં કપિલ શ્રાવસ્તીએ શાસ્ત્રીજીને ઘેર આવી પહોંચ્યા. પ્રણામ કરીને પોતાનો ઇતિહાસ કહી બતાવ્યો. શાસ્ત્રીજીએ મિત્રપુત્રને વિદ્યાદાન દેવાને માટે બહુ આનંદ દેખાડ્યો. પણ કપિલ આગળ કંઈ પૂંજ નહોતી કે તેમાંથી ખાય, અને અભ્યાસ કરી શકે, એથી કરીને તેને નગરમાં યાચવા જવું પડતું હતું. યાચતા યાચતાં ગપોર થઈ જતા હતા, પછી રસોઈ કરે, અને જમે ત્યાં સાંજનો થોડો ભાગ રહેતો હતો; એટલે કંઈ અભ્યાસ કરી શકતો નહોતો. પંડિતે તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે કપિલે તે કહી બતાવ્યું. પંડિત તેને એક ગૃહસ્થ પાસે તેડી ગયા અને હંમેશા ભોજન મળે એવી જોડવણ એક નિધવા બ્રાહ્મણીને ત્યાં તે ગૃહસ્થે કપિલની અનુકંપા ખાતર કરી દીધી, જેથી કપિલને તે એક ચિંતા ઓછી થઈ.

શિક્ષાપાઠ ૪૭. કપિલસુનિ—ભાગ ૨

એ નાની ચિંતા ઓછી થઈ, ત્યાં બીજી મોટી જન્મળ ભભી થઈ. ભદ્રિક કપિલ હવે યુવાન થયો હતો; અને જેને ત્યાં એ જમવા જતો હતો તે બાઈ પણ યુવાન હતી તેની સાથે તેના ઘરમાં બીચું કોઈ માણસ નહોતું. હંમેશાનો પરસ્પરનો વાતચીતનો સંબંધ વધ્યો; વંચીને હાસ્યવિનોદરૂપે થયો, એમ કરતાં કરતાં બન્નેને પ્રીતિ બંધાઈ. કપિલ તેનાથી હુબ્બાયો ! એકાંત બહુ અનિદ્ર ચીજ છે !!

વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનું તે ભૂલી ગયો. ગૃહસ્થ તરફથી મળતા સીધાથી બન્નેનું માંડ પૂરું થતું હતું; પણ વૃદ્ધાવસ્થાના વાધા થયા ગૃહસ્થાશ્રમ માંડી જોડા જેવું કપિલે કરી મૂક્યું. નમે તેના બતાવેલા કામોમાં જીવ હોવાથી સંસારની વિશેષ લોતાળની તેને માહિતી પણ નહોતી, તેના પેદા કેમ પેદા કરવા તે બિચારો તે બધુતો પણ નહોતો. ચંચળ સ્ત્રીએ તેને રસ્તો નાખ્યો કે મંત્રાવનામાં કંઈ વળવાનું નથી, પરંતુ ઉપાયથી સિદ્ધિ છે. આ ગામના રાજાનો મંત્રી ગિરમ છે કે, સ્વામી પહેલો જઈ જે બ્રાહ્મણ આશીર્વાદ આપે તેને તે જ માસ તેનું નામ છે. ત્યાં જે જઈ શકે અને પ્રથમ આશીર્વાદ આપી શકે તો તે જ માસ તેનું નામ પડે છે. કપિલે જે વાતની કા કહી. આઠ દિવસ સુધી આંટા ખાધા, પણ વખત વીત્યા

શિક્ષાપાઠ પૃ. મહાવીરશાસન

હમણાં જે શાસન પ્રવર્તમાન છે તે શ્રમણ લગવંત મહાવીરનું પ્રણીત કરેલું છે.^૧ લગવાન મહાવીરને નિર્વાણ પધાર્યા ૨૪૧૪ વર્ષ થઈ ગયાં. મગધ દેશના ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં ત્રિશલાદેવી ક્ષત્રિયાણીની કૃષ્ણે સિદ્ધાર્થ રાજથી લગવાન મહાવીર જન્મ્યા. મહાવીર લગવાનના મોટા ભાઈનું નામ નંદિવર્દ્ધમાન હતું મહાવીર લગવાનની સ્ત્રીનું નામ યશોદા હતું. ત્રીસ વર્ષ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. એકાતિક વિહારે સાડાબાર વર્ષ એક પક્ષ તપાદિક સમ્યકાચારે એમણે અશેષ ધનધાતી કર્મને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યાં; અને અનુપમેય કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઋણુવાલિકા નદીને કિનારે પામ્યા એકંદર યોતેર વર્ષની લગલગ આયુ ભોગવી સર્વ કર્મ ભસ્મીભૂત કરી સિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા વર્તમાન ચોવીશીના એ છેલ્લા જિનેન્દર હતા

એઓનુ આ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે, તે ૨૧,૦૦૦ વર્ષ એટલે પંચમકાળની પૂર્ણતા સુધી પ્રવર્તશે એમ, લગવતીસૂત્રમા પ્રવચન છે.

આ કાળ દશ અપવાદથી યુક્ત હોવાથી એ ધર્મતીર્થ પર અનેક વિપત્તિઓ આવી ગઈ છે, આવે છે, અને પ્રવચન પ્રમાણે આવશે પણ ખરી

જૈન સમુદાયમા પરસ્પર બહુ મતભેદ પડી ગયા છે. પરસ્પર નિંદાગ્રંથોથી જ જાળ માંડી બેઠા છે. વિવેક વિચારે મધ્યસ્થ યુરુષો મતમતાતરમા નહીં પડતા જૈન શિક્ષાના મૂળ તત્ત્વ પર આવે છે. ઉત્તમ શીલવાન મુનિઓ પર ભાવિક રહે છે, અને સત્ય એકાગ્રતાથી પોતાના આત્માને દમ્ભે છે. વખતે વખતે શાસન કંઈ સામાન્ય પ્રકાશમાં આવે છે; પણ કાળપ્રભાવને લીધે તે જોઈએ એવું પ્રકુલિત ન થઈ શકે

‘વક જહાય પછીમા’ એવું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વચન છે; એનો ભાવાર્થ એ છે કે છેલ્લા તીર્થંકર (મહાવીરસ્વામી)ના શિષ્યો વાકા ને જડ થશે; અને તેમની સત્યતા વિષે કોઈને બોલવું રહે તેમ નથી. આપણે કયાં તત્ત્વનો વિચાર કરીએ છીએ? કયા ઉત્તમ શીલનો વિચાર કરીએ છીએ? નિયમિત વખત ધર્મમાં કયાં વ્યતીત કરીએ છીએ? ધર્મતીર્થના ઉદય માટે કયા લક્ષ રાખીએ છીએ? કયાં દાઝ વડે ધર્મ તત્ત્વને શોધીએ છીએ? શ્રાવકકુળમાં જન્મ્યા એથી કરીને શ્રાવક, એ વાત આપણે ભાવે કરીને માન્ય કરવી જોઈતી નથી, એને માટે જોઈતા આચાર, જ્ઞાન, શોધ કે એમાના કંઈ વિશેષ લક્ષણો હોય તેને શ્રાવક માનીએ તો તે યથા-યોગ્ય છે. દ્રવ્યાદિક કેટલાક પ્રકારની સામાન્ય દયા શ્રાવકને ઘેર જન્મે છે અને તે પાળે છે, તે વાન વખાણવા લાયક છે, પણ તત્ત્વને કોઈક જ જાણે છે; જાણ્યા કરતા ઝાઝી શંકા કરનારા અર્ધદ્રવ્યો પણ છે, જાણીને અહંપદ કરનારા પણ છે, પરંતુ જાણીને તત્ત્વના કાટમાં તોળનારા કોઈક વિરલા જ છે. ‘પરમ્પર આમ્નાયથી કેવળ, મન.પર્યવ અને પરમાવધિજ્ઞાન’ વિરલ. ત્યાં દૃષ્ટિવાદ વિરલેદ ગયું; સિદ્ધાંતનો ઘણો ભાગ વિરલેદ ગયો; માત્ર થોડા રહેલા છે. પર નામાન્ય સમજણથી શંકા કરવી યોગ્ય નથી. જે શંકા થાય તે વિશેષ જાણનારને પૂછી. ત્યાં મનમાનનો ઉત્તર ન મળે તો પણ જિનવચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરવી નહીં અને તેની સ્વરૂપને વિરલા જાણે છે.

બનવાનના કથનરૂપ મળિના ધરમા ફેરવાત પાનર પ્રાણીનો દોષથી કાપુ મેલવાનુ નયન કદી અધ્યાનનિચ્છન્ન કર્મ આપે છે. સીધાવડીને મદદે તેની મુદ્રા પી ખરી કેવાનુ કોણ કેસ વિચારવી આપી શકયું હશે ?

આ વિષય બહુ મોટો છે. એ મંત્રણથી અહીં આગળ કંઈ કહેવાની યોગતા નથી. જેનાં કહેવાનું કે આપણે આપણા આત્માના સારકે અર્થે મનબેઠમાં પડવું નહીં. ઉપનયન માંન મુનિનો મમાનમ, વિનય આચાર, વિવેક, યગ, ક્રમા એવું મેલન કરવું. મદાણીની રેને નવે બને તો વિવેકી બોધ તારાનરિત આપેલો. તુ ક બુદ્ધિથી સંકલિત થયું નહીં. મના આગળ પદમ મંત્રણ છે, એ વિચારન કરવું નહીં.

શિક્ષાપાઠ ૫૬. અશુચિ કેને કહેવી ?

શિક્ષાનુ-અને જૈન મુનિવંશના આચારની યાજ બહુ કઠ્ઠી છે. મેલવાના કેવેલ કેવળ અંતના મંત્રોમાં આચાર નથી. અને તેના સીધાગણી શકના મનુક પદ્ધતિ મેલવાને કે પડે છે, કેવામાં મને તોયે તાજ તપવાં હતાં. પત્તાં તેઓને પવનના કે મારા પદ્ધતિ કેવાની નથી. તેની મેલીના આવાગના કેવી પડે છે. સમજાવેલું તેનું પાણી તોયે કે મૂક અને પેદ તેઓ એની મકવા નથી. મુદ્દ પ્રાણ્ય રું આપે છે. ફૂટી પડવાને પદ્ધતિ ને પાણી મકવા નથી. તેઓએ સ્વન મેલવાની પેટી કાઢવું નથી. પાણી તેઓ કાઢવાને પદ્ધતિ. તેઓ પદ્ધતિ અને મેલવાને પેટી કાઢવાને પદ્ધતિ. તેઓ પદ્ધતિ અને મેલવાને પેટી કાઢવાને પદ્ધતિ. તેઓ પદ્ધતિ અને મેલવાને પેટી કાઢવાને પદ્ધતિ.

જિજ્ઞાસુ—મને તમે બહુ સુંદર કારણ બતાવ્યું. સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જિનેશ્વરનાં કથનથી બોધ અને અત્યાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે વારુ, ગૃહસ્થાશ્રમીઓને જીવહિંસા કે સંસાર કર્તાવ્યથી થયેલી શરીરની અશુચિ ટાળવી જોઈએ કે નહીં ?

સત્ય—સમજણપૂર્વક અશુચિ ટાળવી જ જોઈએ. જૈન જેવું એછે પવિત્રદર્શન નથી; અને તે અપવિત્રતાનો બોધ કરતું નથી. પરંતુ શૌચાશૌચનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.

શિક્ષાપાઠ પપ. સામાન્ય નિત્યનિયમ

પ્રભાત પહેલાં જાગૃત થઈ, નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરી મન વિશુદ્ધ કરવું. પાપ વ્યાપારની વૃત્તિ રોકી રાત્રિ સંખંધી થયેલા દોષનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિકંભણ કરવું.

પ્રતિકંભણ કર્યા પછી યથાવસર ભગવાનની ઉપાસના સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરીને મનને ઉજ્જવલ કરવું.

માતાપિતાનો વિનય કરી, આત્મહિતનો લક્ષ ભુલાય નહીં, તેમ ચત્નાથી સંસારી કામમાં પ્રવર્તન કરવું.

પોતે ભોજન કરતાં પહેલાં સત્પાત્રે દાન દેવાની પરમ આતુરતા રાખી તેવો યોગ મળતાં યથોચિત પ્રવૃત્તિ કરવી.

આહાર, વિહારનો નિયમિત વખત રાખવો તેમજ સત્ શાસ્ત્રના અભ્યાસનો અને તાત્ત્વિક અંથના મનનનો પણ નિયમિત વખત રાખવો.

સાચકાળે સંધ્યાવશ્યક ઉપયોગપૂર્વક કરવું.

નિયમિત નિદ્રા લેવી.

સૂતા પહેલાં અહાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશવ્રતદોષ અને સર્વ જીવને ક્ષમાવી, પંચપરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરી, મહાશાંતિથી સમાધિભાવે શયન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો બહુ લાભદાયક થશે એ તમને સંશ્લેષમાં કહ્યા છે. સૂક્ષ્મ વિચારથી અને તેમ પ્રવર્તવાથી એ વિશેષ મંગળદાયક થશે.

શિક્ષાપાઠ પદ. ક્ષમાપના

હે ભગવાન! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારા અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. તમારાં કહેલા અનુપમ તત્ત્વનો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારા પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ શીલને સંસ્મરું નહીં તમારા કહેલા દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે ભગવન! હું પૂર્યા, આચર્યો, રક્ષ્યો અને અનંત સસારની વિટમ્બનામા પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું બહુ મદોન્મત્ત અને ઈર્ષ્યજીવી કરીને મલિન છું. હે પરમાત્મા! તમારા કહેલા તત્ત્વ વિના મારા મોત નહીં. હું નિરંતર પ્રપચમા પડ્યો છું. અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું, મારામા વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઠું છું. હું નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું. નિરાગી પરમાત્મા! હું હવે પાપી છું. તમારા વચનું અને તમારા મુનિનું શરણ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષય પાડે તે તારા પાંચવો મુક્ત થકે એ મારી અભિલાષા છે આગળ કરેલા પાપોનો હું હવે સંસ્મરું તારા પાંચવો મુક્ત થકે હું સૂક્ષ્મ વિચારથી કંઈ ભનડું છું તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના

અજ્ઞાનને ધર્મમત કહે છે. કેટલાક ભક્તિને કહે છે; કેટલાક ક્રિયાને કહે છે; કેટલાક વિનયને કહે છે અને કેટલાક શરીર સાચવવું એને ધર્મમત કહે છે.

એ ધર્મસ્થાપકોએ એમ બોધ કર્યો જણાય છે કે, અમે જે કહીએ છીએ તે સર્વજ્ઞવાણીરૂપ અને સત્ય છે; બાકીના સઘળા મતો અસત્ય અને કુતર્કવાદી છે. પરસ્પર તેથી તે મતવાદીઓએ યોગ્ય કે અયોગ્ય ખંડન કર્યું છે વેદાંતના ઉપદેશક આ જ બોધે છે; સાખ્યનો પણ આ જ બોધ છે. બુદ્ધનો પણ આ જ બોધ છે. ન્યાયમતવાળાનો પણ આ જ બોધ છે; વૈશેષિકનો આ જ બોધ છે; શક્તિપંથીનો આ જ બોધ છે, વૈષ્ણવાદિકનો આ જ બોધ છે; ઇસ્લામીનો આ જ બોધ છે, અને કાઈસ્તનો આ જ બોધ છે કે આ અમારું કથન તમને સર્વસિદ્ધિ આપશે. ત્યારે આપણે હવે શો વિચાર કરવો?

વાદી પ્રતિવાદી બન્ને સાચા હોતા નથી, તેમ બન્ને ખોટા હોતા નથી. બહુ તો વાદી કંઈકે વધારે સાચો અને પ્રતિવાદી કંઈકે ઓછો ખોટો હોય. કેવળ બન્નેની વાત ખોટી હોવી ન જોઈએ આમ વિચાર કરતાં તો એક ધર્મમત સાચો ઠરે; બાકીના ખોટા ઠરે.

જિજ્ઞાસુ—એ એક આશ્ચર્યકારક વાત છે. સર્વને અસત્ય અને સર્વને સત્ય કેમ કહી શકાય? જો સર્વને અસત્ય એમ કહીએ તો આપણે નાસ્તિક ઠરીએ અને ધર્મની સમ્યાઈ જાય. આ તો નિશ્ચય છે કે ધર્મની સમ્યાઈ છે, તેમ સૃષ્ટિ પર તેની આવશ્યકતા છે. એક ધર્મમત સત્ય અને બાકીના સર્વ અસત્ય એમ કહીએ તો તે વાત સિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ. સર્વ સત્ય કહીએ તો તો એ રેતીની ભીંત કરી; કારણ તો આટલા બધા મતભેદ શા માટે પડે? સર્વ એક જ પ્રકારના મતો સ્થાપવા શા માટે યત્ન ન કરે? એમ અન્યોન્યના વિરોધાભાસ વિચારથી થોડી વાર ચટકવું પડે છે.

તોપણ તે સંબંધી યથામતિ હું કંઈ ખુલાસો કરું છું. એ ખુલાસો સત્ય અને મધ્યસ્થભાવનાને છે એકાતિક કે મતાતિક નથી, પક્ષપાતી કે અવિવેકી નથી, પણ ઉત્તમ અને વિચારવા જેવો છે જેબાવે એ સામાન્ય લાગશે, પરંતુ સૂક્ષ્મ વિચારથી બહુ લેદવાળો લાગશે

શિક્ષાપાઠ પદ. ધર્મના મતભેદ—ભાગ ૨

આટલું તો તમારે સ્પષ્ટ માનવું કે ગમે તે એક ધર્મ આ સૃષ્ટિ પર સંપૂર્ણ સત્યતા ધરાવે કે એક દર્શનને સત્ય કહેતા બાકીના ધર્મમતને કેવળ અસત્ય કહેવા પડે; પણ હું એમ કહું છું કે મુદ્ધ આત્મજાનદાતા નિશ્ચયનય વડે તો તે અસત્યરૂપ ઠરે, પરંતુ વ્યવહારનયે તે અસત્યની સહાય નહીં એક સત્ય અને બાકીના અપૂર્ણ અને સંદોષ છે એમ હું કહું છું. તેમ કેટલાક કુતર્કવાદી અને નાસ્તિક છે તે કેવળ અસત્ય છે, પરંતુ જેઓ પરલોક સંબંધી કે પાપના કંઈકે પાપોષ કે બચ બતાવે છે તે જાતના ધર્મમતને અપૂર્ણ અને સંદોષ કહી શકાય. તેમ જો મનને નિર્દોષ અને પૂર્ણ કહેવાનું છે તેની વાત હમણા એક બાજુ રાખી

કેવળ મનને નિર્દોષ અને અપૂર્ણ એવું કથન એના પ્રવર્તકે શા માટે બોધ્યું હશે? એમ વિચારવું પડે. તે વર્તમાનવાળાઓની જ્યાં મુઠ્ઠી બુદ્ધિની ગતિ પહોંચી ત્યાં સુધી તે

જેવા જેવા કંઈકે વધારે સાચો અને વાદી કંઈકે ઓછો ખોટો હોય.

વેદ સિવાયના બીજા મતોના પ્રવર્તકો, એમના ચરિત્રો, વિચારો ઇત્યાદિક વાંચવાથી અપૂર્ણ એમ જણાઈ આવે છે. 'વેદે પ્રવર્તક લિખ્ત લિખ્ત કરી નાખી બેધડકતાથી વાત મર્મમાં નાખી ગંભીર ડોળ પથ્થુ કર્યો છે. છતાં એમના પુષ્કળ મતો વાંચવાથી એ પણ અપૂર્ણ અને એકાંતિક જણાઈ આવશે.'

જે પૂર્ણ દર્શન વિષે અત્રે કહેવાનું છે તે જૈન એટલે નિરાગીના સ્થાપન કરેલા દર્શન વિષે છે. એના બોધદાતા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા. કાળભેદ છે તો પથ્થુ એ વાત સૈદ્ધાંતિક જણાય છે. દયા, બ્રહ્મચર્ય, શીલ, વિવેક, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ક્રિયાદિ એના જેવાં પૂર્ણ એકેએ વર્ણુઓં નથી. તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, તેની કોટિઓ, જીવના ચ્યવન, જન્મ, ગતિ, વિગતિ, યોનિદ્વાર, પ્રદેશ, કાળ, તેના સ્વરૂપ એ વિષે એવો સૂક્ષ્મ બોધ છે કે જે વડે તેની સર્વજ્ઞતાની નિશંકતા થાય. કાળભેદ પરમ્પરામ્નાયથી કેવળજ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો જોવામાં નથી આવતાં, છતાં જે જે જિનેશ્વરનાં કહેલાં સૈદ્ધાન્તિક વચનો છે તે અખંડ છે. તેઓના કેટલાક સિદ્ધાંતો એવા સૂક્ષ્મ છે કે, જે એકેક વિચારતા આખી જિંદગી વહી જાય તેવું છે આગળ કેટલુંક એ સંખંધી કહેવાનું છે.

જિનેશ્વરનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ ખેદ ઉત્પન્ન થતો નથી. સર્વ આત્માની રક્ષા અને સર્વાત્મશક્તિનો પ્રકાશ એમાં રહ્યો છે. એ ભેદો વાંચવાથી, સમજવાથી અને તે પર અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામી જૈનદર્શનની સર્વજ્ઞતાની, સર્વોદ્દૃષ્ટપણીની હા કહેવરાવે છે બહુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પછી તુલના કરનારને આ કથન અવશ્ય મિદ્ધ થશે.

એ સર્વજ્ઞ દર્શનનાં મૂળતત્ત્વો અને બીજા મતનાં મૂળતત્ત્વો વિષે અહીં વિશેષ કહી શકાય તેટલી જગ્યા નથી.

શિક્ષાપાઠ ૬૧. સુખ વિષે વિચાર—ભાગ ૧

એક પ્રાણી દરિદ્રાવસ્થાથી કરીને બહુ પીડાતો હતો તેણે કંટાળીને છેવટે દેવનું ઉપાસન કરી લક્ષ્મી મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો પોતે વિદ્વાન હોવાથી ઉપાસના કરવા પહેલાં વિચાર કર્યો કે કદાપિ દેવ તો કોઈ તુષ્ટમાન થશે, પણ પછી તે આગળ સુખ કયું માગવું? તપ કરી પછી માગવામાં કંઈ મજે નહીં, અથવા ન્યૂતાધિક સૂઝે તો કરેલું તપ પણ નિરર્થક જાય, માટે એક વખત આખા દેશમાં પ્રવાસ કરવો. સંસારના મહત્પ્રયુગોના ધામ, વૈભવ અને સુખ જોવા. એમ નિશ્ચય કરી તે પ્રવાસમાં ગયા. પાંચઠો ભારતનાં જે જે રમણીય અને રિદ્ધિમાન શહેરો હતા તે જોયા. યુક્તિ-પ્રયુક્તિએ રમણિનિર્વાનાં અંત પુર. સુખ અને વૈભવ જોયા શ્રીમંતોના આવાસ, વહીવટ, બાગબગીચા અને કુટુંબ પરિવાર એવા. પણ એથી તેનું કોઈ રીતે મન માન્યુ નહીં. કોઈને સ્ત્રીનું હું ખ, કોઈને પતિનું હું ખ, કોઈને અજાનવી હું ખ, કોઈને વહાલાના વિયોગનું હું ખ, કોઈને નિર્ધનતાનું હું ખ, કોઈને અર્થહીનતાનું હું ખ, કોઈને શરીર સંખંધી હું ખ, કોઈને પુત્રનું હું ખ, કોઈને શત્રુનું હું ખ, કોઈને જાતીનું હું ખ, કોઈને મામાપતનું હું ખ, કોઈને વૈધવ્ય હું ખ, કોઈને કુટુંબનું હું ખ, કોઈને પૈતૃક દુઃખનું હું ખ, કોઈને પ્રીતિનું હું ખ, કોઈને ઈર્ષ્યાનું હું ખ, કોઈને હાનિનું હું ખ, એમ તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેને તે વધુ પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેવી તે મતનું પ્રાચીનપણું છે. પરંતુ તેને તે વધુ સ્પષ્ટ જણાય છે. તેને સ્વાગીનાં વાંચ્ય છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.'

શિક્ષાપાઠ ૬૫. સુખ વિષે વિચાર—ભાગ ૫

આ સઘળા ઉપરથી હું સુખી છું એમ આપને લાગી શકશે અને સામાન્ય વિચારે મને બહુ સુખી માનો તો માની શકાય તેમ છે ધર્મ, શીલ અને નીતિથી તેમજ શાસ્ત્રાવધાનથી મને જે આનંદ ઉપજે છે તે અવર્ણનીય છે પણ તત્ત્વદષ્ટિથી હું સુખી ન મનાઉં. જ્યાં સુધી સર્વ પ્રકારે બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિઘ્રહ મેં ત્યાગ્યા નથી ત્યાં સુધી રાગદોષનો ભાવ છે. જોકે તે બહુ અંશે નથી, પણ છે; તો ત્યાં ઉપાધિ પણ છે. સર્વસંગપરિત્યાગ કરવાની મારી સંપૂર્ણ આકાંક્ષા છે; પણ જ્યાં સુધી તેમ થયું નથી ત્યાં સુધી હજી કોઈ ગણતાં પ્રિયજનનો વિયોગ, વ્યવહારમાં હાનિ, કુટુંબીનું દુઃખ એ થોડે અંશે પણ ઉપાધિ આપી શકે. પોતાના દેહ પર મોત સિવાય પણ નાના પ્રકારના રોગનો સંભવ છે. માટે કેવળ નિર્ઐશ, બાહ્યાભ્યંતર પરિઘ્રહનો ત્યાગ, અદ્વપારંભનો ત્યાગ એ સઘળું નથી થયું ત્યાં સુધી હું મને કેવળ સુખી માનતો નથી. હવે આપને તત્ત્વની દૃષ્ટિએ વિચારતા માલૂમ પડશે કે લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્ર કે કુટુંબ એ વડે સુખ નથી, અને એને સુખ ગણુ તો જ્યારે મારી સ્થિતિ પતિત થઈ હતી ત્યારે એ સુખ ક્યાં ગયું હતું? જેનો વિયોગ છે, જે ક્ષણભંગુર છે અને જ્યાં એકત્વ કે અવ્યાબાધપણુ નથી તે સુખ સંપૂર્ણ નથી. એટલા માટે થઈને હું મને સુખી કહી શકતો નથી હું બહુ વિચારી વિચારી વ્યાપાર વહીવટ કરતો હતો. તોપણ મારે આરંભોપાધિ, અનીતિ અને લેશ પણ કપટ સેવવું પડ્યું નથી એમ તો નથી જ અનેક પ્રકારનાં આરંભ અને કપટ મારે સેવવા પડ્યાં હતાં. આપ જો ધારતા હો કે દેવોપાસનથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવી તો તે જો પુણ્ય ન હોય તો કોઈ કાળે મળનાર નથી પુણ્યથી લક્ષ્મી પામી મહારંભ, કપટ અને માનપ્રમુખ વધારવા તે મહાપાપના કારણ છે; પાપ નરકમાં નાખે છે. પાપથી આત્મા પામેલો મહાન મનુષ્યદેહ એજે ગુમાવી દે છે એક તો જાણે પુણ્યને ખર્ચ જવા, બાકી વળી પાપનું બંધન કરવું, લક્ષ્મીની અને તે વડે આખા સંસારની ઉપાધિ ભોગવવી તે હું ધારું છું કે વિવેકી આત્માને માન્ય ન હોય. મેં જે કારણથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી હતી, તે કારણ મેં આગળ આપને જણાવ્યું હતું. જેમ આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરો. આપ વિદ્વાન છો, હું વિદ્વાનને ચાહું છું આપની અભિલાષા હોય તો ધર્મધ્યાનમાં પ્રસક્ત થઈ સદ્કુટુંબ આવી ભલે રહો આપની ઉપજીવિકાની સરળ યોજના જેમ કહો તેમ હું નિર્નયક કરાવી આપુ આવી શાસ્ત્રાધ્યયન અને સત્ વસ્તુનો ઉપદેશ કરો. મિથ્યારંભો પાધિની લોપનામા હું ધારું છું કે ન પડે, પછી આપની જેવી ઇચ્છા.

વર્ણન—આપે આપના અનુભવની બહુ મનન કરવા જેથી આગયાયિકા કહી આપ અવશ્ય દર્શ મહાનર હો, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાન જીવ છો; વિવેકી છો; આપની શક્તિ અદ્ભુત છે, હું વિદ્વાનની કંઠાગીને જે ઇચ્છા રાખતો હતો તે એકાંતિક હતી. આવા સર્વ પ્રકારના વિવેકી જોવાર છે. કલો નોંધા આવા અનુભવ, આવી વિવેકશક્તિ હું ગમે તેવો વિદ્વાન છું છતાં પણ મને નથી. હું જો જોઈએ તો કહું છું. આપે મારે માટે જે યોજના દર્શાવી તે માટે આપનો બહુ આભાર. મને આજે નરનાપૂર્વક એ હું અંગીકાર કરવા હર્ષ બતાવું છું. હું ઉપાધિને ચાહતો છું. આપની દર્શનાદિ આપે છે. આપનું અનુભવસિદ્ધ કથન મને બહુ રુચ્યું છે. સંસાર

બાળના જ છે, એના મુખ નથી. આપે નિરૂપાયિક મુનિનુબલી પ્રજા આ કાળે ને નરક છે. તે નરકમાંની
પરિણામે સંયોગિય, આયિ, આયિ અને સર્વ - જ્ઞાનવાપ સંપિત એવા આંતરિક નેત્રો છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬. સુખ વિષે વિચાર—ભાગ ૬

મનાડ્ય—આપને ખારી ચાલ ફૂલી એવી ટું નિરુપિતમાનપૂર્વક - સાન - પાનું - - - - -
માટે ટું પોચા પોચાના કરી-૧. આશ આત્માન્ય વિચારો ૩ સમુદ્ધર નરકી ટું કોચાની - વગા - કોચ -
જેઓ કેવળ કુમ્મી ઉપાર્જન કરવાના કપર, કોણ મને ના સાન. મૃત્યુવત પડ્યા કે તે નહીં
દુની છે. તેના ને પૂરે કપોસન કે અપેસન કરી કાઢવા ન તો. માત્ર કોચરિ જ કોચરે છે
તે નરકના પાપ કરે છે. તેને કાળ ન્યાયનક કાળે ઉપાડી આવે છે. નરકમાંની કાળી ને કાળ
અને નરકમાં વધારે છે. મળેલા મળે છે કે નિર્મલ કરવાના કરે છે. તે નિર્મલ કરે છે.
જે પોતાના કાળવિદ્યા જેટલા આત્માન્ય અકાળ કરવાની કાળ છે, નહીં નરકની કાળ
વેળા, પેલાનાની રંગ, વગા નિરમ પેલાવકાર. નરકના નરક કરવાના નરક નરક નરક
પેલાનાના કાળ છે, જે કાળુ પોને નરક છે. જે નિર્મલ કરવાના મળેલા નરક છે. નરક
નરક કરવાના નરકની જે નરકી જેવા છે, જેવા પેલાનાના નરક નરક કરે છે. નરકના
નરક કરે છે નરક નરક કરે છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૭. અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર

હરિગીત છંદ

- ખડુ પુણ્યકેરા પુંજથી શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,
તોયે અરે! લવચકનો આંટો નહિ એકકે ટળ્યો;
સુખ પ્રાપ્ત કરતા સુખ ટળે છે લેશ એ લક્ષે લાહો,
ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવમરણે કા અહો રાચી રહો? ૧
- લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતા, શું વધ્યું તે તો કહો?
શું કુટુંબ કે પરિવારથી વધવાપણુ, એ નય અહો;
વધવાપણુ સંસારનું નર દેહને હારી જવો,
એનો વિચાર નહીં અહોહો! એક પણ તમને હવો!!! ૨
- નિર્દોષ સુખ, નિર્દોષ આનંદ, હ્યો ગમે ત્યાંથી ભલે,
એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી જંજીરથી નીકળે;
પરવસ્તુમાં નહિ મૂંઝવો, એની દયા મુજને રહી,
એ ત્યાગવા સિદ્ધાંત કે પશ્ચાત્ત્ત્વ હ.ખ તે સુખ નહીં. ૩
- હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શુ સ્વરૂપ છે માડું ખડું?
કોના સંબંધે વળગણા છે? રાખું કે એ પરહડું?
એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાત ભાવે જો કર્યા,
તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ૪
- તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કોનું સત્ય કેવળ માનવું?
નિર્દોષ નરનું કથન માનો 'તેહ' જેણે અનુભવ્યું
રે! આત્મ તારો! આત્મ તારો! શીઘ્ર એને ઓળખો,
સર્વાત્મમા સમદષ્ટિ દો આ વચનને હૃદયે લખો ૫

શિક્ષાપાઠ ૬૮. જિતેન્દ્રિયતા

જ્યાં સુધી શુભ સ્વાદિષ્ટ ભોજન ચાહે છે, જ્યાં સુધી નાસિકા સુગંધી ચાહે છે, જ્યાં સુધી જ્ઞાન વારાગનાના ગાયન અને વાજિત્ર ચાહે છે, જ્યાં સુધી આખ વનોપવન જોવાનું હોય છે, જ્યાં સુધી ત્વચા સુગંધીલેપન ચાહે છે, ત્યાં સુધી તે મનુષ્ય નિરાગી, નિર્મથ, નિર્મિત, નિરાશંકી અને પ્રભુચારી થઈ શકતો નથી મનને વશ કરવું એ સર્વોત્તમ છે એના વડે મનની વડેવેલ વશ કરી શકાય છે મન જીતવું ખડુ ખડુ હૃદયે છે એક સમયમા અસંખ્યાતા યોજન જીતવાનું મન છે એને થડાયવું ખડુ હૃદયે છે એની ગતિ ચપળ અને ન અડી શકાય તેવી છે. મનના નોંધાતે જાનકાથી લગભગ વડે કરીને એને ત્ત ભિત રાખી સર્વ જય કર્યો છે

જેમના વચનના નમિગજ મકળિએ શકેદ્ર પ્રત્યે એમ કહ્યું કે દશ લાખ મુલતને જીતનાર એ મનના નોંધાતે જાનકાથી લગભગ વડે કરીને એને ત્ત ભિત રાખી સર્વ જય કર્યો છે

મન ન સંયોગાધિની જન્મદાતા નૃસિંહ છે. મન ન જાંઘ ને મોડનું કારણ છે. મન ન સર્વ સંસારની મોહિનીરૂપ છે. એ વચ વળા આત્મરૂપને પામવું કેસનાય દુર્લભ નથી.

મન વડે ઇંદ્રિયોની કોયુષતા છે. બોજન, ચર્ચા, નુકામી, સ્ત્રીનું બિરીકાણું, નુકર વિદેશન ને સપથું મન ન માગે છે. એ મોહિની આટે તે ધનને સંભારવા પણ હેતું નથી ન ત્યાં પછી સાવધાન થવા હેતું નથી. સાવધાન થવા પછી પતિનના કંદલામાં પ્રવૃત્ત, હાનુ ભવ છે. એના નથી ફાવતું ત્યારે સાવધાનીમાં કઈ ન્યૂનતા પોણ્યાટે છે. જેઓ એ ન્યૂનતા પાડી પામતાં અગમ રહીને મન છૂટે છે તે સર્વ મિહિરિંગ પામે છે.

મન અકસ્માત્ કોઈથી ન છૂટી શકાય છે. નહીં તેા ગુહ્યતા અને અત્યંત દરીને જ જિતાય છે. એ અભ્યાસ નિર્મલતામાં જાડુ વર્ધન છે. જ્યાં મામાન પરિચય કરવા માગીને તેા તેના મુખ્ય માર્ગ આ છે કે, તે જે દુર્ગિહા કરે તેને મૂલી જાય તેનું નહીં તે વતારે અજ્ઞાનપર્યાંકિ વિલાસ ઇચ્છે ત્યારે આપણાં નરિ. કંકાના આખું નેત્રી કેનાડું નહીં પણ આખું એને દોરવું; અને દોરવું તે પણ આત્માનાં નો. જિતે છે ત્યાં વિલાસ ને અજ્ઞાનને કોપિ તેની ન રહી છે. ત્યાંજે ન ત્યાંજા જેવો પ્રાય છે, કોઈ-અજ્ઞાનને તેને નેત્રીનાં રહે છે નારે અભ્યાસે કરીને પણ મનને છૂટીને રસપીનતાના સર્વઅજ્ઞાન આનંદિય કરે.

૫. કુડચાંતર— ભીંત, કનાત કે ત્રાટાનું અંતર વચમાં હોય ને સ્ત્રીપુરુષ જ્યાં મૈથુન સેવે ત્યાં પ્રહારચારીએ રહેવું નહીં. કારણ શબ્દ યોદ્ધાદિક વિકારનાં કારણ છે.

૬. પૂર્વકીડા—ખોતે ગૃહસ્થાવાસમા ગમે તેવી જાતના શૃંગારથી વિષયકીડા કરી હોય તેની સ્મૃતિ કરવી નહીં; તેમ કરવાથી પ્રહારચર્ય ભંગ થાય છે.

૭. પ્રણીત—હૃદય, હઠી, ઘૃતાદિ મધુરા અને ચીકાશવાળા પદાર્થોનો બહુધા આહાર ન કરવો. એથી વીર્યની વૃદ્ધિ અને ઉન્માદ થાય છે અને તેથી કામની ઉત્પત્તિ થાય છે; માટે પ્રહારચારીએ તેમ કરવું નહીં.

૮. અતિમાત્રાહાર—પેટ ભરીને આહાર કરવો નહીં; તેમ અતિ માત્રાની ઉત્પત્તિ થાય તેમ કરવું નહીં. એથી પણ વિકાર વધે છે.

૯. વિભૂષણ—સ્નાન, વિકોષન, પુષ્પાદિક પ્રહારચારીએ ગ્રહણ કરવું નહીં, એથી પ્રહારચર્યને હાનિ ઉત્પન્ન થાય છે.

એમ ભગવંતે નવ વાડ વિશુદ્ધ પ્રહારચર્યને માટે કહી છે. બહુધા એ તમારા સાંભળવામા આવી હશે. પરંતુ ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક અમુક દિવસ પ્રહારચર્ય ધારણ કરવામાં અભ્યાસીઓને લક્ષમા રહેવા અહીં આગળ કંઈક સમજણપૂર્વક કહી છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૦. સનતકુમાર ભાગ—૧

ચકવર્તીના વૈભવમા શી ખામી હોય ? સનતકુમાર એ ચકવર્તી હતા. તેનાં વર્ણ અને રૂપ અત્યુત્તમ હતાં એક વેળા સુધર્મ સભામા તે રૂપની સ્તુતિ થઈ. કોઈએ દેવોને એ વાત કહી નહીં. પછી તેઓ તે શકા ટાળવાને વિપ્રરૂપે સનતકુમારના અંતઃપુરમાં ગયા. સનતકુમારનો દેહ તે વેળા ખેળથી ભર્યો હતો. તેને અંગામર્દનાદિક પદાર્થોનું માત્ર વિવેચન હતું એક નાનું પંશિયુ પહેલું હતું અને તે સ્નાનમંજન કરવા માટે ખેઠા હતા. વિપ્રરૂપે આવેલા દેવતા તેનું મનોહર મુખ, કંચનવર્ણી કાયા અને ચંદ્ર જેવી કાતિભેદને બહુ આનંદ પામ્યા અને માથું ધુણાવ્યું એટલે ચકવર્તીએ પૂછ્યું, તમે માથું શા માટે ધુણાવ્યું ? દેવોએ કહ્યું, અમે તમારું રૂપ અને વર્ણ નિરીક્ષણ કરવા માટે બહુ અભિલાષી હતા. સ્વયં સ્થળે તમારા વર્ણરૂપની સ્તુતિ સાભળી હતી; આજે તે અમે પ્રત્યક્ષ જોયું એથી અમને પૂર્ણ આનંદ ઊપજ્યો. માથું ધુણાવ્યું એનું કારણ એ કે જેવું લોકોમા કહેવાય છે. તેનું રૂપ છે; એથી વિશેષ છે, પણ એણું નથી સનતકુમાર સ્વરૂપવર્ણની સ્તુતિથી પ્રભુત્વ જાણી ગયા, તમે આ વેળા મારું રૂપ જોયું તે ભલે, પરંતુ હું રાજસભામા વસ્ત્રાલંકાર કરી કેવળ સન્નિધિમાં જઈને જ્યારે સિંહાસન પર બેસું છું, ત્યારે મારું રૂપ અને મારો વસ્ત્રાલંકાર છે. જ્યારે તો હું ખેળભરી કાયાએ ખેઠો છું જો તે વેળા તમે મારાં રૂપ, વસ્ત્રાલંકાર જોયું હોય તો અત્યુત્તમ સન્નિધિમાં પામો અને ચકિત થઈ જાઓ. દેવોએ કહ્યું, ત્યારે અમે તમારું રૂપ જોયું. તમે કહીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

જ્યારે ત્યાર પછી ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કર્યાં. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની સન્નિધિમાં જાય ત્યારે તેમ કરીને તે રાજસભામા આવી સિંહાસન પર બેઠા.

આવુબાનુ સમર્થ મંત્રીઓ, મુબત્તો ચિદાનિ અને અન્ય મળાસંદો પોતપોતાનાં મેળી રાત છે. તાજેતર મામરછત્રથી અને બમા બમાથી વિશેષ ઘોણી રજા છે તેમજ વમાવાઈ રજા છે. ત્યાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે આવ્યા અદ્ભુત રૂપવર્ણી આનંદ પામવાને રાત્રે ઘાંતુ ખેડ પામ્યા છે એવા રૂપરૂપમાં તેઓએ માથું ધુણાવ્યું. ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું. એ ત આફ્રો! મધ્યે વેળા કરતા આ વેળા તમે શુદ્ધ રૂપમાં આપું ધુણાવ્યું કેનું નું કર્યું છે, તે મને કહો. અવધિજ્ઞાનાનુસારે વિષે કહ્યું કે, હે મયારાત્ત! તે રૂપના અને આ રૂપના સુખિ આકાશના કેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તીએ તે જણ મમત્વપૂર્ણને કહ્યું. આજ્ઞાપૂર્ણને કહ્યું. અપિરાત્ત! પ્રગત તમારી કોમળ કાયા અમૃત તુલ્ય હતી. આ વેળા તે અમૃત તુલ્ય છે. વસંદે અમૃત તુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા અને આ વેળા એર તુલ્ય છે ત્યાં પેડ તમ્યા. અમે કહ્યોએ છીએ તે વાતની ચિદાવા કરવી પોત તો તમે વાળુડ વડેલ તમારે તે માખી એવશે અને પરલોક પહોંતી જશે.

સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપમય નિર્વિકારી મોક્ષનાં સુખના અસંખ્યાતમા ભાગને પણ યોગ્ય ઉપમેય નહીં મળવાથી હું તને કહી શકતો નથી

મોક્ષના સ્વરૂપ વિષે શંકા કરનારા તો કુતર્કવાદી છે. એઓને ક્ષણિક સુખસંખંધી વિચાર આડે સત્સુખનો વિચાર નથી. કોઈ આત્મિક જ્ઞાનહીન એમ પણ કહે છે કે, આથી કોઈ વિશેષ સુખનું સાધન ત્યાં રહ્યું નહીં એટલે અનંત અવ્યાપાદ્ય સુખ કહી દે છે. આ એવું કથન વિવેકી નથી. નિદ્રા પ્રત્યેક માનવીને પ્રિય છે, પણ તેમાં તેઓ કંઈ જાણી કે દેખી શકતા નથી, અને જાણવામાં આવે તો માત્ર સ્વપ્નોપાધિનું મિથ્યાપણું આવે, જેની કંઈ અસર પણ થાય એ સ્વપ્ના વગરની નિદ્રા જેમા સૂક્ષ્મ સ્વૂલ સર્વ જાણી અને દેખી શકાય, અને નિદ્રા-પાધિથી શાંત બાંધ લઈ શકાય તો તેનું તે વર્ણન શું કરી શકે? એને ઉપમા પણ શી આપે? આ તો સ્થૂળ દૃષ્ટાંત છે, પણ જાલ, અવિવેકી એ પરથી કંઈ વિચાર કરી શકે એ માટે કહ્યું છે. ભીલનું દૃષ્ટાંત, સમબલવા રૂપે ભાષાભેદે ફેરફારથી તમને કહી જતાવ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૭૪. ધર્મધ્યાન—ભાગ ૧

ભગવાને ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન કહ્યાં છે. આત્મ, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ. પહેલાં બે ધ્યાન ત્યાગવા યોગ્ય છે. પાછળનાં બે ધ્યાન આત્મસાર્થકરૂપ છે. શ્રુતજ્ઞાનના ભેદ જાણવા માટે, શાસ્ત્ર-વિચારમા કુશળ થવા માટે, નિર્ઐશ્યપ્રવચનનું તત્ત્વ પામવા માટે, સત્પુરુષોએ સેવવા યોગ્ય, વિચારવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ધર્મધ્યાનના સુખ્ય સોળ ભેદ છે પહેલા ચાર ભેદ કહ્યું છું. ૧. આજ્ઞાવિજય (આજ્ઞાવિચય), ૨. અવાયવિજય (અપાયવિચય), ૩. વિવાગવિજય (વિપાકવિચય), ૪. સંઠાણવિજય (સંસ્થાનવિચય) ૧. આજ્ઞાવિચય—આજ્ઞા એટલે સર્વજ્ઞ ભગવંતે ધર્મ તત્ત્વ સંખંધી જે જે કહ્યું છે તે તે સત્ય છે, એમા શંકા કરવા જેવું નથી, કાળની હીનતાથી, ઉત્તમ જ્ઞાનના વિચ્છેદ જવાથી, બુદ્ધિની મંદતાથી કે એવા અન્ય કોઈ કારણથી મારા સમ-જવામા તે તત્ત્વ આવતું નથી. પરંતુ અહીં ત ભગવતે અશમાત્ર પણ માયામુક્ત કે અસત્ય કહ્યું નથી જ, કારણ એઓ નિરાગી, ત્યાગી અને નિઃસ્પૃહી હતા. મૃષા કહેવાનું કંઈ કારણ એમને હતું નહીં, તેમ એઓ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી હોવાથી અજ્ઞાનથી પણ મૃષા કહે નહીં જ્યાં અજ્ઞાન જ નથી, ત્યાં એ સંખંધી મૃષા કયાથી હોય? એવું જે ચિંતન કરવું તે ‘આજ્ઞાવિચય’ નામે પ્રથમ ભેદ છે. ૨. અપાયવિચય—રાગ, દ્વેષ, કામ ક્રોધ એથી જે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું જે જિંતન કરવું તે ‘અપાયવિચય’ નામે બીજો ભેદ છે. અપાય એટલે દુઃખ. ૩. વિપાક-વિચય—હું જે જે સત્પુરુષો દુઃખ સહન કરું છું, ભવાટવીમા પર્યાટન કરું છું, અજ્ઞાનાદિક પાપો જે તે સમગ્ર ધર્મના ક્ષણના ઉત્ત્ય વડે કરીને છે, એ ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. ૪. સંસ્થાન-વિચય—પણ કોઈનું સ્વરૂપ જિંતવવું તે. લોકસ્વરૂપ મુપ્રતિષ્ઠકને આકાર છે, જીવ અજીવે કરીને કોઈ નરેશ છે. અસંખ્યાત સોજનની કોટાનુકોટીએ તીરછો લોક છે, જ્યાં અસંખ્યાતા દ્રીપ-મુક્ત છે. અસંખ્યાત જગત્ત્રિય, વાત્સ્યંતરાદિકના નિવાસ છે. ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્યુવતાની નિવેશન સ્થાન છે. અહીં દ્રીપમાં જગત્ત્રય તીર્થ કરે વીશ, ઉત્કૃષ્ટા એકસો સિત્તર હોય,

પણ કેવળા બનવાન અને નિર્મલ મુનિચાલ વિચાર છે, તેઓને “ચંદ્રાગ્નિ, નભ નાગ્નિ, વાતાગ્નિ, મનાગ્નિ, કણ્ઠાગ્નિ, મંજળા, દેવપાં, નેત્રિયં, પન્નમુખાન્નાગ્નિ” એમ તેમજ ભા. સ્વર્ગ પાવક, પ્રાપિચના મુખમામ કદીએ. તે તીરજા લોક પ્રકી નાંજ સન મુખ અધિક સારે લોક છે. આ બંધક પદારના દેવતાઓના નિવાસ છે. પછી ક્યતપ્રાન્નાસ છે. તે પછી મુખાન્નાગ્નિ વિચારે છે તેને “ચંદ્રાગ્નિ યાવત્ પન્નમુખાન્નાગ્નિ” તે જાંચે લોકથી કંઈક વિદ્યાર બંધકલોક છે. જો બંધક દુખથી બંધકા નરકાવાસ અને બુધનપતિના મુખાગ્નિ છે એ પણ જાણના નવે આગત આ આગનાં નમ્યકપરકિત કરુણી બાનંતી વાર જન્મનમ્ય કરી સર્વો મુખા છે. તેમ જે મિનન કરતું તે “ચંદ્રાગ્નિચિત્ત” નામે પર્વ સામનો નેત્રા બેક છે એ આગ ને. પિત્તરીને સ્વેદકલ્પ સ્કિતિ મુખ અને આશિવધર્મની આશધના કરી, જેથી તે જન્મનમ્ય કરે. એ ધર્મસામના વાર બેક સ્વેદકલ્પના સંવસા.

નિકટતાનું સાધન સત્પરમાત્મતત્ત્વ, સદ્ગુણતત્ત્વ અને સદ્ધર્મતત્ત્વ છે. કેવળ એક જ રૂપ થવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે.

એ ચક્રથી એવી પણ આશંકા થાય કે જ્યારે જન્મે નિકટ છે ત્યારે શું બાકીનાં લાગવાં? ઉત્તરમા એમ કહું છું કે જો સર્વ લાગી શકતા હો તો ત્યાગી દો, એટલે મોક્ષરૂપ જ થશે નહીં તો હેય, સેય, ઉપાદેયનો બોધ લો, એટલે આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

શિક્ષાપાઠ ૯૪. તત્ત્વાવબોધ—ભાગ ૧૩

જે જે હું કહી ગયો તે તે કંઈ કેવળ જૈનકુળથી જન્મ પામેલા પુરુષોને માટે નથી, પરંતુ સર્વને માટે છે, તેમ આ પણ નિઃશંક માનજો કે હું જે કહું છું તે અપક્ષપાતે અને પરમાર્થ બુદ્ધિથી કહું છું.

તમને જે ધર્મતત્ત્વ કહેવાનું છે, તે પક્ષપાત કે સ્વાર્થબુદ્ધિથી કહેવાનું મને કંઈ પ્રયોજન નથી. પક્ષપાત કે સ્વાર્થથી હું તમને અધર્મતત્ત્વ બોધી અધોગતિને શા માટે સાધું? વારંવાર હું તમને નિર્ઝંઘના વચનામૃતો માટે કહું છું, તેનું કારણ તે વચનામૃતો તત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ છે, તે છે. જિનેશ્વરોને એવું કોઈ પણ કારણ નહોતું કે જે નિમિત્તે તેઓ મૃષા કે પક્ષપાતી બોધે, તેમ એઓ અજ્ઞાની ન હતા, કે એથી મૃષા બોધાઈ જવાય. આશંકા કરશો કે એ અજ્ઞાની નહોતા એ શા ઉપરથી જણાય? તો તેના ઉત્તરમા એઓના પવિત્ર સિદ્ધાંતોના રહસ્યને મનન કરવાનું કહું છું, અને એમ જે કરશે તે તો પુનઃ આશંકા લેશ પણ નહીં કરે. જૈનમતપ્રવર્તકોએ મને કંઈ ભૂરશી દક્ષણા આપી નથી; તેમ એ મારા કંઈ કુટુંબપરિવારી પણ નથી કે એ માટે પક્ષપાતે હું કંઈ પણ તમને કહું તેમજ અન્યમતપ્રવર્તકો પ્રતિ મારે કંઈ વૈરબુદ્ધિ નથી કે મિથ્યા એનું ખંડન કરું. જન્મેમા હું તો મંદમતિ મધ્યસ્થરૂપ છું. બહુ બહુ મનનથી અને મારી મતિ જ્યાં સુધી પહોંચી ત્યાં સુધીના વિચારથી હું વિનયથી એમ કહું છું કે, પ્રિય બન્ધો! જૈન જેવું એકંકે પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન નથી, વીતરાગ જેવો એકંકે દેવ નથી, તરીને અનંત દુઃખથી પાર પામવું હોય તો એ સર્વજ્ઞ દર્શનરૂપ કલ્પવૃક્ષને સેવો.

શિક્ષાપાઠ ૯૫. તત્ત્વાવબોધ—ભાગ ૧૪

જૈન એ એટલી બધી સૂક્ષ્મ વિચારસંકળનાથી ભરેલું દર્શન છે કે જેમાં પ્રવેશ કરતા પણ બહુ મન ઝેડીએ. ઉપર ઉપરથી કે કોઈ પ્રતિપક્ષીના કહેવાથી અસુક વસ્તુ સંબંધી અભિપ્રાય નાખે કે આપણે એ વિવેકીનુ કર્તવ્ય નથી. એક તળાવ સંપૂર્ણ ભર્યું હોય; તેનું જળ ઉપરથી પીવાનું છે. એ પાણી જેમ જેમ આગળ ચાલીએ છીએ તેમ તેમ વધારે વધારે ઉડાપણુ મારવું પડે છે. આ ઉપર તો જળ મપાટ જ રહે છે, તેમ જગતના સઘળા ધર્મમતો એક જ રૂપ છે. તેને કારણે આમાન્ય સપાટી જેઈને મરખા કહી દેવા એ ઉચિત નથી. એમ જાણવું પડે છે કે જૈનના અક્ષેપ પવિત્ર સિદ્ધાંત પર વિચાર કરતાં આયુષ્ય

પૂર્ણ વાય, તોપણ પાર પામીએ નહીં તેમ જી છે. આપ્રીના સમગ્રતા મર્જીમતેના વિચાર કિત પ્રતીત વચનામૃતસિધુ આગળ એક ગિદ્ગદ્ય પણ નથી કૈન એવું જાણે એને એવી ને કેવળ નિશાળી અને સર્વજન વર્ધ જાય છે. એના પ્રવર્તકા જેવા પવિત્ર પુરુષા હતા? એના વિદ્યાના કેવા અણંદ સંપૂર્ણ અને દ્વામય છે? એમા દ્વાપુ કાંઈ જ નથી. કેવળ હિંમત તો માય એવું દર્શન છે. એવા એકે પારમાર્થિક વિષય નથી કે જે કૈતનના નથી હોય અને તેણે એકે તત્ત્વ નથી કે જે કૈતનમાં નથી. એક વિચરને મનંત મેઠે સ્વિષ્ણુ એવાર તે કૈતનમાં છે. સંપાદનનુપાત્ત્ય એના એવું દયાંય નથી. એક દેવતાને જાનના નથી. મેન ના હી નહિના. તે કૈતનનારે કૈતનની તુલ્ય એકે દર્શન નથી. જ્ઞાન કોસાનુ કાશુ મુ? તેા નાર મેલી વાન દર્શના, નિરામિતા, સત્ત્વા અને જગત્ત્રિનસ્તિતા.

શિક્ષાપાઠ હદ. તત્ત્વાવળોધ -ભાગ ૫૫

તત્ત્વપૂર્વક આટલું જાણે પણ માન્ય નાનવું નેકરે કે જ્યાં એક કાર્યનું પ્રતિનિધિ કદી જાય નિહ કરવી તેા ત્યારે પ્રતિપક્ષની નાસ્તરપુટિલી નાપુ? તે કાર્યનું કાર્યનું એ તે એવા પર વિચેનન દરવા એટલી જાણ જાણે નથી. તાપણ તાપણ એકે કાર્યનું એકે કાર્યનું સુખ્યત્વે એવા કાર્યનું ના છે કે જે નાથી તપા જેને કુચિત્ત્વ નથી ના છે કે જાણેવિત લાગવી તેાવ મેં? કૈતનનારવિત્તની પ્રતિષ્ઠા અને જાણ તત્ત્વવિજ્ઞાની તાવ માલ્ય કુચિત્ત્વી મનવ કરી નાસને કાંતે નેકરન કરતુ. તે કાર્યનું જાણેવિત ના છે કે જે જાણના તમારા પર કાર્ય કેકરન કૈતનનાર કાર્ય ને જાણે છે.

શિક્ષાપાઠ ૯૭. તત્ત્વાવબોધ—ભાગ ૧૬

પવિત્ર જૈનદર્શનને નાસ્તિક કહેવરાવવામાં તેઓ એક દલીલથી મિથ્યા કાવવા ઇચ્છે છે કે, જૈનદર્શન આ જગતના કર્તા પરમેશ્વરને માનતું નથી; અને જે પરમેશ્વરને નથી માનતા તે તો નાસ્તિક જ છે. આ વાત ભદ્રિકજનોને શીઘ્ર ચોટી રહે છે કારણ તેઓમાં યથાર્થ વિચાર કરવાની પ્રેરણા નથી પણ જો એ ઉપરથી એમ વિચારવામાં આવે કે જૈન જગતને ત્યારે અનાદિ અનંત કહે છે તે કયા ન્યાયથી કરે છે? જગત્કર્તા નથી એમ કહેવામાં એમનું નિમિત્ત શું છે? એમ એક પછી એક ભેદરૂપ વિચારથી તેઓ જૈનની પવિત્રતા પર આવી શકે જગત રચવાની પરમેશ્વરને અવશ્ય શી હતી? રચ્યુ તો સુખ દુઃખ મૂકવાનું કારણ શું હતું? રચીને મોત શા માટે મૂક્યું? એ લીલા બતાવવી કેને હતી? રચ્યુ તો કયા કર્મથી રચ્યુ? તે પહેલાં રચવાની ઇચ્છા કા નહોતી? ઈશ્વર કેણુ? જગતના પદાર્થ કેણુ? અને ઇચ્છા કેણુ? રચ્યુ તો જગતમાં એક જ ધર્મનું પ્રવર્તન રાખવું હતું, આમ બ્રમણમાં નાખવાની અવશ્ય શી હતી? કદાપિ એ બધું માનો કે એ બિચારાની ભૂલ થઈ! હશે! ક્ષમા કરીએ, પણ એવું દોઢ કહાપણ કયાંથી સંજયું કે એને જ મૂળથી ઉખેડનાર એવા મહાવીર જેવા પુરુષોને જન્મ આપ્યો? એના કહેલા દર્શનને જગતમાં વિદ્યમાનતા આપી? પોતાના પગ પર હાથે કરીને કુહાડો મારવાની એને શી અવશ્ય હતી? એક તો જાણે એ પ્રકારે વિચાર અને બાકી બીજા પ્રકારે એ વિચાર કે જૈન દર્શનપ્રવર્તકેને એનાથી કંઈ દ્રેષ હતો? એ જગત્કર્તા હોત તો એમ કહેવાથી એઓના લાભને કંઈ હાનિ પહોંચતી હતી. જગત્કર્તા નથી, જગત અનાદિ અનંત છે એમ કહેવામાં એમને કંઈ મહત્તા મળી જતી હતી? આવા અનેક વિચારો વિચારતાં જણાઈ આવશે કે જેમ જગતનું સ્વરૂપ હતું તેમ જ તે પવિત્ર પુરુષોએ કહ્યું છે. એમાં ભિન્નભાવ કહેવા એમને લેશ-માત્ર પ્રયોજન નહોતું સૂક્ષ્મ જંતુની રક્ષા જેણે પ્રણીત કરી છે, એક રજકણથી કરીને આખા જગતના વિચારો જેણે સર્વ ભેદે કહ્યા છે, તેવા પુરુષોનાં પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહેનારા કઈ ગતિને પામશે એ વિચારતા ક્યા આવે છે!

શિક્ષાપાઠ ૯૮. તત્ત્વાવબોધ—ભાગ ૧૭

જે ન્યાયથી જય મેળવી શકતો નથી તે પછી ગાળો ભાંડે છે, તેમ પવિત્ર જૈનના અખંડ તત્ત્વસિદ્ધાંતો શંકરાચાર્ય, દયાનંદ મન્યાસ્રી વગેરે વ્યારેતોડી ન શક્યા ત્યારે પછી જૈન નાસ્તિક હો, મોં આવાંકમે સે ઉત્પન્ન નુઆ હૈ, એમ કહેવા માંડ્યું. પણ એ સ્થળે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે, મહારાજ! એ વિવેચન તમે પછી કરો એવા શબ્દો કહેવામાં કંઈ વખત, વિવેક કે જ્ઞાન જોઈતું નથી; પણ માન્ય ઉત્તર આપો કે જૈન વેદથી કઈ વસ્તુમાં બિતરતો છે, એનું જ્ઞાન, એનો બોધ, એનું રહસ્ય એને મેનું નવસોડ કેવું છે તે એક વાર કહો! આપના વેદ વિચારો કઈ બાબતમાં જૈનથી ચઢે છે? માન્ય જગતે મોં જ્ઞાન પર આવે ત્યારે મૌનતા સિવાય તેઓ પાસે બીજું કંઈ સાધન રહે નહીં. જે પુરુષોનાં જ્ઞાનમૂલ્યને એવો અભાગથી આ સૃષ્ટિમાં સત્ય, દયા, તત્ત્વજ્ઞાન અને મહાશીલ ઉદય એ જૈન પુરુષોનાં ગુણો છે. પુરુષ જ્ઞાનમાં રાચ્યા પડ્યા છે, સામાન્ય તત્ત્વજ્ઞાનને પણ નથી જાણતું, તેમ જૈન પુરુષો નથી તેને મહત્તા કહેવા, પરમેશ્વરને નામે સ્થાપવા અને સત્યસ્વરૂપની

નારુ નાના યોગી, પરમાત્મસ્વરૂપ આમેવાને નાનિ રૂઢ દેવા, એ પેઢનના કેદી પી કનેની
પાળેવા યુગ્મ અરુપન કહે છે ! પરંતુ એવન નેકાપ છે, અમને એ નાનકાનું એ નાનકું કે રૂઢ
દેવા પેઢનના નવી એ વાત નાનું આ મટે ન વિચારી !

કું દેવ મુખ્ય વાત નમને કું કું કે જે નમસ્કારી નથી - એ ના ની કે, એ ને કે જે નમને
પર્યંતે એ નાના, નમિયા પાડી નમાડી દિવનં, નાંદનેમ એવે, કેડા, નર્દ દર્શનના, નાના નમને
કુંદો, એમ દેવનાયને પદ્ય મુખે, દરનેવ નાનિ, નાનિને, કે પેઢન કાને એ ની ના દેવ
નાનું કે નાના નમનેનું બેડે કેડાન નમે નાના ન દેવ કેડા નમને વિચાર !

૧૧. તુચ્છ વસ્તુથી આનંદ

૧૨. રસગારવદુબ્ધતા

૧૩. અતિલોગ

૧૪. પારકું અનિષ્ટ ઇચ્છવું

૧૫. કારણ વિનાનું રળવું

૧૬. આત્માનો સ્નેહ

૧૭. અયોગ્ય સ્થળે જવું

૧૮. એકે ઉત્તમ નિયમ સાધ્ય ન કરવો

અષ્ટાદશ પાપસ્થાનક ત્યાં સુધી ક્ષય થવાના નથી કે જ્યાં સુધી આ અષ્ટાદશ વિપ્લવી મનને સબધ છે. આ અષ્ટાદશ દોષ જવાથી મનોનિમ્મલતા અને ધારેલી સિદ્ધિ ઘટી શકે છે. એ દોષ જ્યાં સુધી મનથી નિકટતા ધરાવે છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ મનુષ્ય આત્મસાધક કરવાનો નથી. અતિલોગને સ્થળે સામાન્ય લોગ નહીં, પણ કેવળ લોગત્યાગવ્રત જેણે ધર્યું છે, તેમજ એ એકે દોષનું મૂળ જેના હૃદયમાં નથી તે સત્પુરુષ મહદ્ભાગી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧. સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય મહા વાક્યો

૧. એક ભેદ નિયમ એ જ આ જગતનો પ્રવર્તક છે.
૨. જે મનુષ્ય સત્પુરુષોનાં ચરિત્રરહસ્યને પામે છે તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાય છે.
૩. ચંચળ ચિત્ત એ જ સર્વ વિષમ હોખનું મૂળિયું છે.
૪. આત્માનો મેળાપ અને થોડા સાથે અતિ સમાગમ એ બન્ને સમાન હુઃખદાયક છે.
૫. સમસ્વભાવીનું મળવું એને જ્ઞાનીઓ એકાત કહે છે.
૬. ઇન્દ્રિયો તમને જીતે અને સુખ માનો તે કરતાં તેને તમે જીતવામાં જ સુખ, આનંદ અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરશો.
૭. રાગ વિના સંસાર નથી અને સંસાર વિના રાગ નથી.
૮. યુવાવયનો સર્વસંગપરિલાગ પરમપદને આપે છે.
૯. તે વસ્તુના વિચારમાં પહોંચો કે જે વસ્તુ અતીન્દ્રિયસ્વરૂપ છે.
૧૦. શુભીના શુભમા અનુરક્ત થાઓ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૨. વિવિધ પ્રશ્નો—ભાગ ૧

આજે તમને હું કેટલાક પ્રશ્નો નિર્મલ્યપ્રવચનાનુસાર ઉત્તર આપવા માટે પૂછું છું

પ્રશ્ન—કોઈ ધર્મની અગત્ય શી છે?

ઉત્તર—અનાદિકાળથી આત્માની કર્મબળ ટાળવા માટે.

પ્રશ્ન—જીવ પહેલો કે કર્મ?

ઉત્તર—જન્મનાદિકે જીવ પહેલો હોય તો એ વિમળ વસ્તુને મળ વળગવાનું કંઈ નહીં. તેથી કર્મ પહેલાં કહી તે જીવ વિના કર્મ ક્યાં કોણે? એ ન્યાયથી બન્ને અનાદિ છે.

તેની અનુરક્તતા વિવેકીઓ કરતાં નથી. સંસારનાં પ્રત્યેક સુખ વડે વિરાગિન રાજેશ્વર છતાં પણ, સત્ય તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવાથી, તેનો ત્યાગ કરીને યોગમાં પરમાનંદ માની સત્ય મનોવીરતાથી અન્ય પામર આત્માઓને ભર્તૃહરિ ઉપદેશે છે કે :—

મોગે રોગમય કુલે ચ્યુતિમય વિત્તે નૃપાલાદ્યય,
માને દૈન્યમય વલે રિપુન્યય રૂપે તરુણ્યા મય,
શાસ્ત્રે વાદમય ગુણે ક્ષલમય કાયે કૃતાતાદ્યય,
સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં મુવિ નૃણા વૈરાગ્યમેવામયં

ભાવાર્થ :— લોગમાં રોગનો ભય છે; કુળને પડવાનો ભય છે; લક્ષ્મીમાં રાજાનો ભય છે, માનમાં દીનતાનો ભય છે; ખળમાં શત્રુનો ભય છે; રૂપથી સ્ત્રીને ભય છે; શાસ્ત્રમાં વાદનો ભય છે, ગુણમાં ખળનો ભય છે; અને કાયાપર કાળનો ભય છે; એમ સર્વ વસ્તુ ભયવાળી છે; માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે!!

મહાયોગી ભર્તૃહરિનું આ કથન સૃષ્ટિમાન્ય એટલે સઘળા ઉન્નત્ત્વળ આત્માઓ સદૈવ માન્ય રાખે તેવું છે. એમાં આખા તત્ત્વજ્ઞાનનું દોહન કરવા એમણે સકળ તત્ત્વવેત્તાઓનાં સિદ્ધાંતરહસ્યરૂપ અને સ્વાનુભવી-સંસારશોકનું તાદશચિત્ર આપ્યું છે. એણે જે જે વસ્તુઓ પર ભયની છાયા પ્રદેશ્ય કરી તે તે વસ્તુ સંસારમા સુખ્ય સુખરૂપે મનાઈ છે. સંસારનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય જે લોગ તે તો રોગનું ધામ ઠયું; મનુષ્ય ભય કુળથી સુખ માને તેવું છે ત્યાં પડતીનો ભય દેખાડયો; સંસારચક્રમાં વ્યવહારનો ઠાઠ ચલાવવાને દંડરૂપ લક્ષ્મી તે રાજા ઇત્યાદિકના ભયથી ભરેલી છે. કેઈ પણ કૃત્ય કરી યશકીર્તિથી માન પામવું કે માનવું એવી સંસારના પામર જીવોની અભિલાષા છે તો ત્યાં મહા દીનતા ને કંગાલિયતનો ભય છે; ખળ-પરાક્રમથી પણ એવા જ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા પામવી એમ ચાહવું રહ્યું છે તો ત્યાં શત્રુનો ભય રહ્યો છે, રૂપ-કાંતિ એ લોગીને મોહિનીરૂપ છે તો ત્યાં તેને ધારણ કરનારી સ્ત્રીઓ નિરંતર ભયવાળી જ છે; અનેક પ્રકારે ગૂંથી કાઢેલી શાસ્ત્રજ્ઞ તેમાં વિવાદનો ભય રહ્યો છે; કેઈ પણ સાંસારિક સુખનો ગુણ પ્રાપ્ત કરવાથી જે આનંદ લેખાય છે, તે ખળ મનુષ્યની નિંદાને લીધે ભયાન્વિત છે, જેમા અનંત પ્રિયતા રહી છે એવી કાયા તે એક સમયે કાળરૂપ સિંહના સુખમાં પડવાના ભયથી ભરી છે. આમ સંસારનાં મનોહર પણ ચપળ સાહિત્યો ભયથી ભર્યાં છે. વિવેકથી વિચારતા જ્યાં ભય છે ત્યાં કેવળ શોક છે, જ્યાં શોક હોય ત્યાં સુખનો અભાવ છે, અને જ્યાં સુખનો અભાવ રહ્યો છે, ત્યાં તિરસ્કાર કરવો યથોચિત છે

યોગદ્રિ ભર્તૃહરિ એક જ એમ કહી ગયા છે તેમ નથી. કાળાનુસાર સૃષ્ટિના નિર્માણ-મમવધી ભર્તૃહરિથી ઉત્તમ, ભર્તૃહરિ સમાન અને ભર્તૃહરિથી કનિષ્ઠ એવા અસંખ્ય તત્ત્વ જ્ઞાનીઓ પદ ગયા છે. એમાં કેઈ કાળ કે આર્થદેશ નથી કે જેમા કેવળ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું જીવન પદ નથી. એ તત્ત્વવેત્તાઓએ સંસારસુખની હરેક સામગ્રીને શોકરૂપ ગણાવી છે, ને નિમગ્ન અત્યંત વિવેકનું પરિણામ છે. વ્યાસ, વાલ્મીકિ, શંકર, ગૌતમ, પતંજલિ, કપિલ અને કુવેરાજી ગુણોદ્ભવે પોતાના પ્રવચનમાં માર્મિક રીતે અને સામાન્ય રીતે જે ઉપદેશ્ય છે, તે સંસારનાં કંઈક આવી જાય છે.

“અને કોટો! સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે. એના પાર પાનથા પુરુષાર્થના ઉપયોગ કરો! ઉપયોગ કરો!!”

એમ ઉપદેશવામાં એમનો હેતુ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને શોકથી મુક્ત કરવાનો હતો. એ નાથના જાણીઓ કરતાં પરમ માન્ય રાખવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન નહીં હતાં એ છે કે, સંસાર એકાંત અને અનંત શોકરૂપ તેમજ દુઃખપ્રદ છે. અંધો, મૂઝવ કોટો! એના નપુરો મોહિની ન આજુતાં એવી નિવૃત્ત થાઓ! નિવૃત્ત થાઓ!!

મહાવીરનો એક સમય માત્ર પણ સંસારનો ઉપદેશ નથી એનાં નાથના પ્રવચનોનાં તેણે એ જ પ્રશ્નિત કર્યું છે; તેમ તેણે સ્વાચરણથી શિદ્ધ પણ કરી આપ્યું છે. કંત્રવર્ગી પ્રાણી, હેતુ એવી સર્પી, અદ્યક નાચાન્યલકની અને મહા પ્રતાપી દયન પ્રસારનો અનુભવ એના તેની મોહિનીને કોતારી હઈ જાનદર્શનસાગરનાં મધ્ય મેંડે જે નદીકાનાં દર્શની છે તે અનુપમ છે. એનું એ જ સ્વસ્ત્ર પ્રકાશ કરતાં પરિવ્રાજકાચરણ તપાસના અદ્યકા નાચાન્યલકી પોંડવી નાંચનાં કપિત કેવળીની નાંચીને નાંચાજિજ્ઞાસીના મુનકનનાં મહાવીર પંચનંદ છે કે :—

‘પ્રભુ ભજો નીતિ સજો, પરઠો પરોપકાર.’

ખરે! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે. એ ઉપદેશ આપવામાં કોઈએ કોઈ પ્રકારની અને કોઈએ કોઈ પ્રકારની વિચક્ષણતા દર્શાવી છે. એ સઘળા ઉદ્દેશો તો સમતુલ્ય દશ્ય થાય તેવું છે. પરંતુ સૂક્ષ્મ ઉપદેશક તરીકે શ્રમણ ભગવંતે તે સિદ્ધાંત રાખ્યો. પુત્ર પ્રથમ પદવીનો ધણી થઈ પડે છે નિવૃત્તિને માટે જે જે વિષયો પૂર્વે જણાવ્યા તે તે વિષયોનું ખડું સ્વરૂપ સમજીને સર્વાંશે મંગળમયરૂપે યોધવામાં એ રાજપુત્ર વધી ગયો છે. એ માટે એને અનંત ધન્યવાદો છાંવે છે!

એ સઘળા વિષયોનું અનુકરણ કરવાનું શું પ્રયોજન વા શું પરિણામ? એનો નિવેડો હવે લઈએ સઘળા ઉપદેશકો એમ કહેતા આવ્યા છે કે, એનું પરિણામ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી અને પ્રયોજન દુઃખની નિવૃત્તિ. એ જ માટે સર્વ દર્શનમાં સામાન્યરૂપે મુક્તિને અનુપમ શ્રેષ્ઠ કહી છે. ‘સૂત્ર કૃતાંગ’ દ્વિતીયાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ છઠ્ઠા અધ્યયનની ચોવીશમી ગાથાના ત્રીજા ચરણમાં કહ્યું છે કે:—

‘નિવાળસેટ્ટા જહ સવ્વધમ્મા.’

અધ્યાય ધર્મમાં મુક્તિને શ્રેષ્ઠ કહી છે.

સારાશે મુક્તિ એટલે સંસારના શોકથી મુક્ત થવું તે. પરિણામમાં જ્ઞાનદર્શનાદિક અનુપમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવી. જેમાં પરમસુખ અને પરમાનંદનો અખંડ નિવાસ છે, જન્મમરણની વિટંબનાનો અલાવ છે, શોકનો ને દુઃખનો ક્ષય છે, એવા એ વિજ્ઞાની વિષયનું વિવેચન અન્ય પ્રસંગે કરીશું.

આ પણ વિનાવિવાદે માન્ય રાખવું જોઈએ કે, તે અનંત શોક અને અનંત દુઃખની નિવૃત્તિ એના એ જ સાંસારિક વિષયથી નથી. રુધિરથી રુધિરનો કાઢ જતો નથી; પણ જળથી તોનો અલાવ છે; તેમ શૃંગારથી વા શૃંગારમિશ્રિત ધર્મથી સંસારની નિવૃત્તિ નથી; એ જ માટે વૈરાગ્યજળનું આવશ્યકપણું નિઃસંશય ઠરે છે, અને એ જ માટે વીતરાગનાં વચનમાં અતુરકતા થવું ઉચિત છે; નિદાન એથી વિષયરૂપ વિપનો જન્મ નથી પરિણામે એ જ મુક્તિનું કારણ છે. એ વીતરાગ સર્વજ્ઞના વચનને વિવેકબુદ્ધિથી શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન કરી હે માનવી! આત્માને ઉન્નતવળ કર

પ્રથમ દર્શન

વૈરાગ્યઓધિની કેટલીક ભાવનાઓ એમાં ઉપદેશીયું. વૈરાગ્યની અને આત્મહિતૈષી વિષયોની ગૂઢતા થતા માટે બાર ભાવનાઓ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧. અનિત્યભાવના — શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ પરિવારાદિક સર્વ વિનાશી છે. તેમ જ મન, ચિત્ત, આત્મા, એમ ચિંતવવું તે પહેલી અનિત્યભાવના.

૨. અપારમર્થિકભાવના — સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાખનાર કોઈ નથી. માત્ર તે જીવ જ મરણ સમયે એમ ચિંતવવું તે બીજી અશરણભાવના.

દિવસની ચટકી છે, તેમ અધિકાર માત્ર થોડો કાળ રહી હાથમાંથી જતો રહે છે. આયુષ્ય પાણીના મોન્ડ જેવું છે પાણીના હિલોળો આવ્યો કે ગયો તેમ જન્મ પામ્યા અને એક દેહમાં રહ્યા કે ન રહ્યા ત્યાં ખીન્ન દેહમાં પડવું પડે છે. કામલોગ આકાશમાં ઉત્પન્ન થતા ઈંદ્રના ધનુષ્ય જેવા છે. જેમ ઈંદ્રધનુષ્ય વર્ષાકાળમાં થઈને ક્ષણવારમાં લય થઈ જાય છે, તેમ યૌવનમાં કામના વિકાર ફળીભૂત થઈ જરાવચમાં જતા રહે છે; દ્વંકામાં હે છવ ! એ સઘળી વસ્તુઓનો સંજ ધ ક્ષણભર છે, એમાં પ્રેમખંધનની સાંકળે ખંધાઈને શું રાચવું ? તાત્પર્ય એ સઘળાં ચપળ અને વિનાશી છે, તું અખંડ અને અવિનાશી છે, માટે તારા જેવી નિત્ય વસ્તુને પ્રાપ્ત કર !

ભિખારીનો ખેદ

દૃષ્ટાંત :— એ અનિત્ય અને સ્વપ્નવત્ સુખ પર એક દૃષ્ટાંત કહીએ છીએ. એક પામર ભિખારી જંગલમાં ભટકતો હતો, ત્યાં, તેને ભૂખ લાગી, એટલે તે બિચારો લથડિયાં ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો; ત્યાં જઈને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજ કરી. તેના કાલાવાલાથી કરુણાર્દ્ર થઈ તે ગૃહપતિની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમતા વધેલું મિષ્ટાન્ન ભોજન આણી આપ્યું. એવું ભોજન મળવાથી ભિખારી ખડું આનંદ પામતો પામતો નગરની બહાર આવ્યો. આવીને એક ઝાડ તળે બેઠો. ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક બાબુએ અતિ વૃદ્ધતાને પામેલો એવો પોતાનો જળનો ઘડો મૂક્યો; એક બાબુએ પોતાની ફાટીતૂટી મલિન ગોદડી મૂકી અને પછી એક બાબુએ પોતે તે ભોજન લઈ ને બેઠો. રાજ રાજ થતા કોઈ દિવસે તેણે નહિ દીઠેલું એવું ભોજન એણે ખાઈ ને પૂડું કયું. ભોજનને સ્વધામ પહોંચાડ્યા પછી ઓશીકે એક પથ્થર મૂકીને તે સૂતો ભોજનના મદથી જરા વારમાં તેની આખો મિચાઈ ગઈ. તે નિદ્રાવશ થયો ત્યાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. પોતે બહો મહા રાજરિક્ષિ પામ્યો છે, તેથી તેણે સુદર વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કર્યા છે, દેશ આખામાં તેના વિજયનો ડંકો વાગી ગયો છે, સમીપમાં તેની અજ્ઞા અવલંબન કરવા અનુચરો બેલા થઈ રહ્યા છે; આબુબાબુ છડીદારો “ખમા! ખમા!” પોકારે છે, એક ઉત્તમ મહાલયમાં સુદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું છે; દેવાંગના જેવી સ્ત્રીઓ તેને પાદચંપન કરે છે, એક બાબુથી મનુષ્યો પંખા વડે સુગંધી પવન ઢાળે છે, એમ એને અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિવાળું સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થયું સ્વપ્નાવસ્થામાં તેના રોમાચ ઉલ્લસી ગયા તે બંધે પોતે ખરેખર તેવું સુખ ભોગવે છે એવું તે માનવા લાગ્યો. એવામાં સૂર્યદેવ વાઝળાથી ડંકાઈ ગયો; વીજળીના ઝળકારા થવા લાગ્યા, મેઘ મહારાજ ચઢી આવ્યા; સર્વત્ર અધિકાર વ્યાપી ગયો, મૂસાળધાર વરસાદ પડ્યો એવો દેખાવ થઈ ગયો; અને ગાજવીજથી એક સઘન તડકો થયો કડાવાના પ્રબળ અવાજથી લય પામીને સત્વર તે પામર ભિખારી બાગૃત થઈ ગયો. બાગૃતે જુલે છે તે નથી તે દેશ કે નથી તે નગરી, નથી તે મહાલય કે નથી તે પલંગ, નથી તે વસ્ત્રાભૂષણ ધરનારા કે નથી તે છડીદારો, નથી તે સ્ત્રીઓના વૃંદ કે નથી તે વસ્ત્રાલંકાર, નથી તે પંખા કે નથી તે પવન, નથી તે અનુચરો કે નથી તે આજ્ઞા, નથી તે સુખવિલાસ કે નથી તે મહોત્સવના જુલે છે તો એ સ્થળે પાણીનો વૃદ્ધ ઘડો પડ્યો હતો તે જ સ્થળે પડ્યો છે. ફેરફાર ફાટીતૂટી ગોદડી પડી પડી તે સ્થળે તે ફાટીતૂટી ગોદડી પડી છે. લાઈ

પર પાસ, ક્યાં હતાં તેમાં ને તેમાં તે જ વસ્તો શરીર ઉપર વિસરે છે. તરીકે પણ ત્યાં પડ્યું કે તરીકે જવનાર વધ્યું. એ અપશુ એકદમ તે અતિ ઓછ પામેલા. જે મુત્તામાં જ પડે તે આનંદ માન્યો તે મુખમાંનું તો આવી કમી નથી. અરેરે! મેં સ્વપ્નના જોન જોનના તરીકે મને મિત્રતા એક મને પ્રાપ્ત થયો. વિચારો બિખારી એમ ક્ષાનિકા આપે પડે છે.

પ્રમાણશિક્ષા :—સ્વપ્રપ્રાપ્તિમાં જેમ તે બિખારીએ મુખસમુદાય કીધા. જોનના મને આનંદ માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસારના સ્વપ્નવત મુખસમુદાય મને ત્યાંનંદેષ માળી પીડા છે. જેમ તે મુખસમુદાય ક્ષાનિકામાં તે બિખારીને મિત્રતા જણાતા, તેમ વસ્તુમાનડે તે ક્ષાનિકા પડે ત્યાંસરતા મુખ તેવા જાણાય છે. સ્વપ્નના જોન ન જોનના કતા જેમ તે બિખારીને ક્ષાનિકા માળી પડે, તેમ પામર બધો સંસારમાં મુખ માળી છેલે છે અને જોનના મુખ માળી પડે તે બિખારીની પંડે પડિયામે એક, પચાત્તાપ અને અપામનિને તમે કે. સ્વપ્નનાની પંડે પડ્યુંનું સ્વપ્ન નથી, તેમ સંસારની એક વસ્તુનું સ્વપ્ન નથી. જન્મે સ્વપ્ન મને જોનના છે. આનું બિખારી શુદ્ધિમાન પુરુષો આનંદરમે ઓપે છે.

કવિ 'ગી' 'આવન.એષ' તથા પ્રથમ દર્શનનું પ્રથમ નિર્વ 'અભિવ્યક્તિ' એ વિષય તમારું દર્શન 'તે.એવંદીવ્ય' સમાપ્ત થયું.

તુલ્યતા ધરાવતું હતું. ત્યાં એક તરુ તળે મહા સમાધિવંત પણ સુકુમાર અને સુખોચિત મુનિને તે શ્રેણિકે બેઠેલા હતા. એનું રૂપ દેખીને તે રાજા અત્યંત આનંદ પામ્યો. એ અતુલ્ય ઉપમારહિત રૂપથી વિસ્મય પામીને મનમાં તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. અહો ! આ મુનિનો કેવો અદ્ભુત વર્ણ છે ! અહો ! એનું કેવું મનોહર રૂપ છે ! અહો આ આર્યની કેવી અદ્ભુત સૌમ્યતા છે ! અહો ! આ કેવી વિસ્મયકારક કાંમાના ધરનાર છે ! અહો ! આના અંગથી વૈરાગ્યની કેવી ઉત્તમ સ્ફુરણ છે ! અહો ! આની કેવી નિર્લોભતા જણાય છે ! અહો ! આ સંયતિ કેવું નિર્ભય અપ્રભુત્વ-નમ્રપણું ધરાવે છે ! અહો ! એનું ભોગનું અસંગતિપણું કેવું સુદૃઢ છે ! એમ ચિંતવતો ચિંતવતો, મુદિત થતો થતો, સ્તુતિ કરતો કરતો, ધીમેધી ચાલતો ચાલતો, પ્રદક્ષિણા દઈને તે મુનિને વંદન કરીને અતિ સમીપ નહીં તેમ આતિ દૂર નહીં એમ તે બેઠો. પછી બે હાથની અંજલિ કરીને વિનયથી તેણે મુનિને પૂછ્યું, “હે આર્ય ! તમે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય એવા તરુણ છો, ભોગવિલાસને માટે તમારું વય અનુકૂળ છે; સંસારમાં નાના પ્રકારનાં સુખ રહ્યાં છે; ઋતું ઋતુના કામભોગ, જળ સંબંધીના કામભોગ, તેમજ મનોહારિણી સ્ત્રીઓના સુખવચનનું મધુરું શ્રવણ છતાં એ સઘળાનો ત્યાગ કરીને મુનિત્વમાં તમે મહા ઉદ્યમ કરો છો એનું શું કારણ ? તે મને અનુબ્રહ્મી કહો.”

રાજાનાં વચનનો આવો અર્થ સાંભળીને મુનિએ કહ્યું, “હું અનાથ હતો. હે મહારાજા ! મને અપૂર્વ વસ્તુનો પ્રાપ્ત કરાવનાર તથા યોગક્ષેમનો કરનાર, મારાપર અનુકંપા આણનાર, કડુણાથી કરીને પરમસુખનો દેનાર સુહૃન્-મિત્ર લેશમાત્ર પણ કોઈ ન થયો. એ કારણે મારા અનાથીપણાનું હતું.”

શ્રેણિક, મુનિનાં ભાષણથી સ્મિત હસી પડ્યો “અરે ! તમારે મહા રિદ્ધિવંતને નાથ કેમ ન હોય ? હો, કોઈ નાથ નથી તો હું થઉં છું. હે ભયત્રાણ ! તમે ભોગ ભોગવો હે સંયતિ ! મિત્ર ! જ્ઞાતિએ કરી હર્લભ એવો તમારો મનુષ્યભવ સુલભ કરો !”

અનાથીએ કહ્યું, “પરંતુ અરે શ્રેણિક, મગધદેશના રાજા ! તું પોતે અનાથ છો તો મારો નાથ શું થઈશ ? નિર્ધન તે ધનાઢ્ય ક્યાંથી બનાવે ? અણુધ તે સુદ્ધિદાન ક્યાંથી આપે ? અરે તે વિદ્વતા ક્યાંથી દે ? વધ્યા તે સંતાન ક્યાંથી આપે ? જ્યારે તું પોતે અનાથ છો, ત્યારે મારો નાથ ક્યાંથી થઈશ ?” મુનિના વચનથી રાજા અતિ આકુળ અને અતિ વિસ્મિત થયો. કોઈ કાળે જે વચનનું શ્રવણ થયું નથી એવા વચનનું યતિસુખપ્રતિથી શ્રવણ થયું એથી તે શંકામસ્ત થયો. “હું અનેક પ્રકારના અધનો ભોગી છું, અનેક પ્રકારના મદોન્મત્ત હાથીઓને ધણી છું, અનેક પ્રકારની સેના મને આધીન છે, નગર, ગ્રામ, અંતરપુર અને મનુષ્યાદિ મારે કંઈ ન્યૂતતા નથી; મનુષ્ય સંબંધી સઘળા પ્રકારના ભોગ મને પ્રાપ્ત છે. મનુષ્યોના વસ્તુઓ મારી સમીપે રહે છે. આવો હું બાળવસ્ત્રમાન છતાં અનાથ કેમ હોઈ ? મને હે મારા ! તમે મૂળ બોલતા હો.” મુનિએ કહ્યું, “હે રાજા ! મારા કહેલા અર્થની સમજાવણે તું મારા પર મન-ભ્રમ નથી. તું પોતે અનાથ છે, પરંતુ તે સંબંધી તારી અજ્ઞતા છે. હવે હું તને અનાથ અને સંવધાન ચિત્તે કરીને તું સાંભળી, સાંભળીને પછી તારી શંકાને

વસ્તુરૂપી દૂધની દેવાવાળી કામધેનુ ગાયનાં મુખનો ઉપજવનાર છે. આપણો આત્મા જ નંદન વનની પેઠે આનંદકારી છે. આપણો આત્મા જ કર્મનો કરનાર છે. આપણો આત્મા જ તે કર્મનો ટાળનાર છે. આપણો આત્મા જ હુ-ખોપાર્જન કરનાર છે. આપણો આત્મા જ મુખે પાર્જન કરનાર છે આપણો આત્મા જ મિત્ર ને આપણો આત્મા જ વૈરી છે. આપણો આત્મા જ કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત અને આપણો આત્મા જ નિર્મળ આચારે સ્થિત રહ્યો છે.” એ તથા બીજા અનેક પ્રકારે તે અનાથી મુનિએ શ્રેણિકરાજ પ્રત્યે સંસારનું અનાથપણું કહી બંતાવ્યું પછી શ્રેણિકરાજ અતિ સતોષ પામ્યો યુગ હાથની અંજલિ કરીને એમ જોડ્યો કે, “હે ભગવન્! તમે મને ભલી રીતે ઉપદેશ્યો. તમે જેમ હતું તેમ અનાથપણું કહી બતાવ્યું. હે મહાઋષિ! તમે સનાથ, તમે સખંધવ અને તમે સધર્મ છે; તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયતિ! હું ક્ષમાવું છું જ્ઞાનરૂપી તમારી શિક્ષાને વાંછું છું. ધર્મધ્યાનમાં વિદ્ન કરવાવાળું ભોગ ભોગવવા સંબંધીનું મેં તમને હે મહાભાગ્યવંત! જે આમંત્રણ દીધું તે સંબંધીનો મારો અપરાધ મસ્તકે કરીને ક્ષમાવું છું” એવા પ્રકારથી સ્તવીને રાજપુરુષકેસરી પરમાનંદ પામી રામરાયના વિકસિત મૂળસહિત પ્રદક્ષિણા કરીને વિનયે કરી વંદન કરીને સ્વસ્થાનકે ગયો.

પ્રમાણુશિક્ષા — અહો ભવ્યો! મહા તપોધન, મહા મુનિ, મહા પ્રજ્ઞાવંત, મહા યશવંત, મહા નિર્ઘ્રંથ અને મહાશ્રુત અનાથી મુનિએ મગધ દેશના રાજાને પોતાના વીતક ચરિત્રથી જે જોધ આપ્યો છે તે ખરે! અશરણુભાવના સિદ્ધ કરે છે મહા મુનિ અનાથીએ સહન કર્યા તુલ્ય વા એથી અતિ વિશેષ અસહ્ય હુઃખ અનંત આત્માઓ સામાન્ય દૃષ્ટિથી ભોગવતા દેખાય છે, તત્સંબંધી તમે કિંચિત્ વિચાર કરો! સંસારમા છવાઈ રહેલી અનંત અશરણુતાનો ત્યાગ કરી સત્ય શરણુરૂપ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ સુશીલને સેવો. અંતે એ જ મુક્તિના કારણરૂપ છે. જેમ સંસારમા રહ્યા અનાથી અનાથ હતા, તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્તમ પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથ જ છે. સનાથ થવા પુરુષાર્થ કરવો એ જ શ્રેય છે! હંતિ શ્રી ‘ભાવનાભોધ’ ગ્રંથના પ્રથમ દર્શનમા દ્વિતીય ચિત્રે ‘અશરણુભાવના’ના ઉપદેશાર્થે મહા નિર્ઘ્રંથનું ચરિત્ર પરિપૂર્ણતા પામ્યું

તૃતીય ચિત્ર

એકત્વભાવના

ઉપજાતિ

શરીરમા બ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય,
તે કોઈ અન્યે લઈ ના શકાય;
એ ભોગવે એક સ્વ આત્મ પોતે,
એકત્વ એથી નય મુજ જોતે.

વિરોધાર્થ — શરીરમા પ્રત્યક્ષ દેખાતા રોગાદિક જે ઉપદ્રવ થાય છે તે રોગહી, કુદુંબી, વગેરે કે જે કોઈની કલેશના નથી; એ માત્ર એક પોતાનો આત્મા પોતે જ ભોગવે છે. એકત્વ એકત્વ નથી નેમ જ પાપ પુણ્યાદિ સઘળા વિપાકો આપણો આત્મા

એ વિદેહ દેશ જેવા મહાન રાજ્યના અધિપતિ હતા. અનેક ચૌવનવતી મનોહારિણી સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં તે ઘેરાઈ રહ્યા હતા. દર્શનમોહનીયનો ઉદય ન છતાં એ સંસારલુબ્ધરૂપ દેખાતા હતા. કોઈ કાળે એના શરીરમાં દાહજ્વર નામના રોગની ઉત્પત્તિ થઈ. આખું શરીર જાણે પ્રજ્વલિત થઈ જતું હોય તેવી ખળતરા વ્યાપ્ત થઈ. રામે રામે સહસ્ર વીંછીની કંથ વેદના સમાન હું ખ ઉત્પન્ન થયું વૈદ્યવિદ્યાના પ્રવીણ પુરુષોના ઔષધોપચારનું અનેક પ્રકારે સેવન કર્યું, પણ તે સઘળું વૃથા ગયું લેશ માત્ર એ વ્યાધિ ઓછો ન થતાં અધિક થતો ગયો. ઔષધ માત્ર દાહજ્વરના હિતૈષી થતાં ગયા. કોઈ ઔગધ એવું ન મળ્યું કે જેને દાહજ્વરથી કિંચિત પણ દૂષ હોય! નિપુણ વૈદો કાયર થયા; અને રાજેશ્વર પણ એ મહા વ્યાધિથી કંટાળો પામી ગયા તેને ટાળનાર પુરુષની શોધ યોગાન્તુ ચાલતી હતી. મહાકુશળ એક વૈદ મળ્યો; તેણે મલયગિરિ ચંદનનું વિલેપન કરવા સૂચવન કર્યું મનોરમા રાણીઓ તે ચંદનને ઘસવામાં રોકાઈ. તે ચંદન ઘસવાથી હાથમા પહેરેલા કંકણનો સમુદાય પ્રત્યેક રાણી કને ખળભળાટ કરવા મંડી પડ્યો મિથિલેશના અંગમા એક દાહજ્વરની અસહ્ય વેદના તોહતી અને ખીજ આ કંકણના કોલાહલથી ઉત્પન્ન થઈ. ખળભળાટ ખમી શક્યા નહીં, એટલે તેણે રાણીઓને આજ્ઞા કરી કે તમે ચંદન ન ઘસો, કા ખળભળાટ કરો છો? મારાથી એ ખળભળાટ સહન થઈ શકતો નથી. એક મહાવ્યાધિથી હું ગ્રહાયો છું, અને આ ખીજે વ્યાધિતુલ્ય કોલાહલ થાય છે, તે અસહ્ય છે. સઘળી રાણીઓએ એકેકું કંકણ મંગલ દાખલ રાખી કંકણ મસુદાયનો લાગ કર્યો; એટલે થતો ખળભળાટ શાંત થયો, નમિરાજે રાણીઓને કહ્યું “તમે શું ચંદન ઘસવું બંધ કર્યું?” રાણીઓએ જણાવ્યું કે “ના, માત્ર કોલાહલ શાંત થવા માટે એકેકું કંકણ રાખી, ખીજ કંકણ પરિત્યાગી અમે ચંદન ઘસીએ છીએ. કંકણનો સમૂહ હવે અમે હાથમા રાખ્યો નથી, તેથી ખળભળાટ થતો નથી” રાણીઓના આટલાં વચનો સાલજ્યાં ત્યાં તો નમિરાજને રોમેરોમ એકત્વ સિદ્ધ થયું, વ્યાપી ગયું અને મમત્વ ટળી ગયું. “ખરે! આજ મળ્યે આજી ઉપાધિ જણાય છે. હવે જો, આ એક કંકણથી લેશ માત્ર પણ ખળભળાટ પડે નથી, કંકણના સમૂહ વડે કરીને માથું ફેરવી નાખે એવો ખળભળાટ થતો હતો. અહો મનન! તું માન કે એકત્વમા જ તારી સિદ્ધિ છે. વધારે મળવાથી વધારે ઉપાધિ છે સંસારના અનંત આત્માના સંબંધમા તારે ઉપાધિ ભોગવવાનું શું અવશ્ય છે? તેનો લાગ કર અને એકત્વમાં પ્રવેશ કર જો! આ કંકણ હવે ખળભળાટ વિના કેવી ઉત્તમ શાંતિમા રમે છે? અનેક હતા ત્યારે તે કેવી અશાંતિ ભોગવતું હતું! તેવી જ રીતે તું પણ કંકણરૂપ છો. તે કંકણની પેઠે તું જ્યાંમુઠી સ્નેહી કુટુંબીરૂપી કંકણસમુદાયમાં પડ્યો રહીશ ત્યાં મુઠી ભવરૂપી મનનાટ સેવન કરવા પડશે, અને જો આ કંકણની વર્તમાન સ્થિતિની પેઠે એકત્વને આરાધનનો સિદ્ધાન્ત રૂપી મહા પવિત્ર શાંતિ પામીશ” એન વૈરાગ્યના પ્રવેશમા તે નમિરાજ રૂપ અનિષ્ટ સ્નેહિ પામ્યા, પ્રમત્ત્યા ધારણ કરવા નિશ્ચય કરી તેઓ શયન કરી ગયા. પ્રભાતે એક કંકણના નવિ પ્રદ્યોત, દાહજ્વરથી મુક્ત થયા. એકત્વને પરિપૂર્ણ સેવનારતે એકત્વના નમિરાજ અનિષ્ટ અનિવંદન હો!

કોમલ કણના વિલાસને માટે ઝીણાં અને મધુરસ્વરી ગાયનો કરનારી વારાંગનાઓ તત્પર હતી, જેને નિરીક્ષણ કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં નાટક ચેટક હતાં; જેની યશસ્કીર્તિ વાયુરૂપે પ્રસરી જઈ આકાશ જેવી વ્યાપ્ત હતી; જેના શત્રુઓને સુખથી શયન કરવાનો વખત આવ્યો ન હતો, અથવા જેના વૈરીની વનિતાઓનાં નયનોમાંથી સદૈવ આમુ તપકતાં હતાં; જેનાથી કોઈ શત્રુવટ દાખવવા તો સમર્થ નહોતું, પણ સામા નિર્દોષતાથી આંગળી ચીંધવાયે પણ કોઈ સમર્થ નહોતું; જેની સમક્ષ અનેક મંત્રીઓના સમુદાય તેની કૃપાની નિમંત્રણ કરતા હતા, જેના રૂપ, કાંતિ અને સૌંદર્ય એ મનોહારક હતા; જેને અંગે મહાન બળ, વીર્ય, શક્તિ અને ઉગ્ર પરાક્રમ ઊછળતા હતા; કીડા કરવાને માટે જેને મહા સુગંધીમય ખાગળગીચા અને વનોપવન હતા, જેને ત્યાં પ્રધાન કુળદીપક પુત્રના સમુદાય હતા; જેની સેવામાં લાખોગમે અનુચરો સજ્જ થઈ ઊભા રહેતા હતા, જે પુરુષ ન્યા ન્યાં પ્રવેશ કરતો ત્યાં ત્યાં ખમા ખમા, કચનકૂલ અને મૌકિકના થાળથી વધાવાતો હતો, જેના કુંકુમવર્ણા પાદપંકજનો સ્પર્શ કરવાને ઇંદ્ર જેવા પણ તલસી રહેતા હતા, જેની આયુધશાળામાં મહા યશોમાન દિવ્ય ચક્રની ઉત્પત્તિ થઈ હતી, જેને ત્યાં સામ્રાજ્યનો અખંડ દીપક પ્રકાશમાન હતો, જેને શિરે મહાન છ ખંડની પ્રભુતાનો તેજસ્વી અને ચળકાટમાન મુકુટ વિરાજિત હતો. કહેવાનો હેતુ કે જેનાં દળનો, જેના નગર-પુરપાટણનો, જેના વૈભવનો અને જેના વિલાસનો સંસાર સંબંધે કોઈપણ પ્રકારે ન્યૂતભાવ નહોતો એવો તે શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર ભરત પોતાના સુદર આદર્શ ભુવનમાં વસ્ત્રાભૂષણથી વિભૂષિત થઈ મનોહર સિંહાસન પર બેઠો હતો. ચારે બાજુના દ્વાર ખુલ્લાં હતાં; નાના પ્રકારના ધૂપનો ધૂમ્ર સૂક્ષ્મ રીતે પ્રસરી રહ્યો હતો; નાના પ્રકારના સુગંધી પદાર્થો ધમધમી રહ્યા હતા, નાના પ્રકારનાં સુસ્વરચુક્ત વાજિત્રો યાંત્રિક કળા વડે સ્વર ખેંચી રહ્યા હતા, શીતલ મંદ અને પ્રગંધી એમ ત્રિવિધ વાયુની લહરીઓ છૂટતી હતી; આભૂષણાદિક પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કરતાં કરતા એ શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર ભરત તે ભુવનમાં અપૂર્વતાને પામ્યો.

એના હાથની એક આંગળીમાંથી વીંટી નીકળી પડી. ભરતનું ધ્યાન તે ભણી ખેંચાયું, અને આંગળી કેવળ અડવી જણાઈ. નવ આંગળીઓ વીંટી વડે કરીને જે મનોહરતા ધરાવતી હતી તે મનોહરતા વિના આ આંગળી પરથી ભરતેશ્વરને અદ્ભુત મૂળોત્તર વિચારની પ્રેરણા થઈ શા કારણથી આ આંગળી આવી લાગવી જોઈએ? એ વિચાર કરતાં વીંટીનું નીકળી પડવું એ કારણ એમ તેને સમજાયું. તે વાતને વિશેષ પ્રમાણભૂત કરવા બીજી આંગળીની વીંટી તેણે ખેંચી લીધી. એ બીજી આંગળીમાંથી જેવી વીંટી નીકળી તેવી તે આંગળી અશોભ્ય દેખાઈ, વળી એ વાતને સિદ્ધ કરવાને તેણે ત્રીજી આંગળીમાંથી પણ વીંટી સેરવી લીધી, તેણે ચોથી પ્રમાણ થયું. વળી ચોથી આંગળીમાંથી વીંટી કાઢી લીધી એટલે એણે પણ પાંચમી આંગળી તરફ દેખાઈ; એમ અનુક્રમે દરેક આંગળીઓ અડવી કરી મૂકી; અડવી થઈ જવાથી તેણે છઠ્ઠી આંગળી તરફ દેખાઈ. અશોભ્ય દેખાવથી રાજરાજેશ્વર અન્યત્ર લાવનામાં ગદ્ગદિત થઈ પડ્યો.

એ વખતે કેવળ વિચિત્રતા છે કે ભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુને ટીપીને કુશળતાથી ધરી લેવામાં આવે; એ મુદ્રિકા વડે મારી આંગળી સુદર દેખાઈ; એ આંગળીમાંથી મુદ્રિકા

મીઠાની પાનાં એથી વિપરીત દેખાવ તીવ્ર; વિપરીત દેખાવથી અશોભ્યતા અને અકાવચનું
 પેદાશ થયું. અશોભ્ય અપ્રાવાનું કાશનું માત્ર વીંટી નહીં એ જ હતું કે? એ વીંટી તે જ નો
 તો એથી અશોભા હું ન એત. એ મુકિત પડે નારી ના નાનગી એના પામી. એ
 નાનગી પડે આ માથે એને છે; અને એ હાથ પડે આ ચરીર એના પામે છે. ત્યાર
 એના હું એના કેળી ગયું? અને વિરભયના! મારી ના નનાની મર્યાદા કેળી
 વિરભય ત્યાં કરનાર તે મળી આગ્રિકતાના મહાકાને અને મંચેરેરેની વચ્ચે. હાથે એ
 કેળી નારી ત્યજાની એના હરી; એ ત્યજા ચરીરની એના હરી. એ ત્યજા ચરીરની મુખ
 હરી - દરજા દેખાડે છે; એકાંકી આ મળા વિપરીતતા કે? એ ચરીરને જે નારી નાનું
 જે ને ચરીર તે માત્ર ત્યજા પડે. તે ત્યજા મળી પડે અને તે કેળી ત્યજા રંગ
 એ એને છે. ત્યારે મું મારા ચરીરની તો એ એના નહીં જ કે. દરિયા, માત્ર
 નાનું મારા જ એના એ આપે કે? અને એ મારા તે હું કેળી નાનું નાનું
 કેળી માર! કેળી જમાના! અને કેળી વિચિત્રતા છે! એના હું પદપુત્રની એનાએ કે
 કે કેળી તે દમગ્રીકતા મર્યાદનું ચરીર તે નારી નાનું કેળી નાનું નાનું નાનું નાનું

અજ્ઞાન છે? એવી કઈ ભ્રમણા છે? એવો કયો અવિવેક છે? ત્રેસઠ શલાકા પુરુષોમાંનો હું એક ગણાયો; ત્યાં આવાં કૃત્ય ટાળી શકું નહીં, અને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રભુતાને જોઈ જેમ, એ કેવળ અયુક્ત છે. એ પુત્રોનો, એ પ્રમદાઆનો, એ રાજવૈભવનો અને એ વાહનાદિક સુખનો મારે કશો અનુરાગ નથી! મમત્વ નથી!”

વૈરાગ્યનું રાજરાજેશ્વર ભરતના અંતઃકરણમાં આવું ચિત્ર પડ્યું કે તિમિરપટ ટળી ગયું. શુકલધ્યાન પ્રાપ્ત થયું. અશેષ કર્મ જળીને ભસ્મીભૂત થયાં !!! મહા દિવ્ય અને સહસ્ર કિરણથી પણ અનુપમ કાતિમાન કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે જ વેળા એણે પંચમુદ્રિ કેશ-લોચન કર્યું. શાસનદેવીએ એને સંતસાજ આપ્યો, અને તે મહા વિરાગી સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ, અતુર્ગતી, ચોવીશ દંડક, તેમ જ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી વિરક્ત થયો. ચપળ સંસારના સકળ સુખવિલાસથી એણે નિવૃત્તિ કરી, પ્રિયાપ્રિય ગયું; અને તે નિરંતર સ્તવવા યોગ્ય પરમાત્મા થયો.

પ્રમાણુશિક્ષા.—એમ એ છ ખંડનો પ્રભુ, દેવના દેવ જેવો, અઢળક સામ્રાજ્યલક્ષ્મીનો ભોક્તા, મહાયુનો ધણી, અનેક રતનની યુક્તતા ધરાવનાર, રાજરાજેશ્વર ભરત આદર્શ-ભુવનને વિષે કેવળ અન્યત્વભાવના ઊપજવાથી શુદ્ધ વિરાગી થયો !

ખરેખર ભરતેશ્વરનું મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર સંસારની શોકાર્તતા અને ઔદાસીન્યતાનો પૂરેપૂરો ભાવ, ઉપદેશ અને પ્રમાણુ દર્શિત કરે છે. કહો ! એને ત્યાં કઈ ખામી હતી? નહોતી એને ત્યાં નવયૌવના સ્ત્રીઓની ખામી, કે નહોતી રાજરિદ્ધિની ખામી, નહોતી વિજયસિદ્ધિની ખામી, કે નવનિધિની ખામી, નહોતી પુત્ર સમુદાયની ખામી, કે નહોતી કુટુંબ પરિવારની ખામી, નહોતી રૂપકાંતિની ખામી, કે નહોતી યશસ્કીર્તિની ખામી.

આગળ કહેવાઈ ગયેલી તેની રિદ્ધિનું એમ પુનઃસ્મરણ કરાવી પ્રમાણુથી શિક્ષાપ્રસાદીને લાભ આપીએ છીએ કે, ભરતેશ્વરે વિવેકથી અન્યત્વના સ્વરૂપને જોયું, જાણ્યું અને સર્પકંચુકવત્ સંસાર પરિત્યાગ કરી તેનું મિથ્યા મમત્વ સિદ્ધ કરી આપ્યું. મહા વૈરાગ્યની અચળતા, નિર્ભંભતા અને આત્મશક્તિનું પ્રકુલ્લિત થવું, આ મહા યોગીશ્વરના ચરિત્રમાં રહ્યું છે.

એક પિતાના સો પુત્રમા નવાણું આગળ આત્મસિદ્ધિને સાધતા હતા. સોમા આ ભરતેશ્વરે સિદ્ધિ સાધી પિતાએ પણ એ જ સિદ્ધિ સાધી. ભરતેશ્વરી-રાજ્યાસન-ભોગીઓ ઉપરાઉપરી આવનાર એ જ આદર્શભુવનમા તે જ સિદ્ધિ પામ્યા કહેવાય છે. એ સકળ સિદ્ધિસાધક મંદગ અન્યત્વને જ સિદ્ધ કરી એકત્વમા પ્રવેશ કરાવે છે. અભિવંદન હો તે પરમાત્માઓને

ચાર્દલવિદ્વિત

દેખી આગળી આપ એક અડવી, વૈરાગ્ય વેગે ગયા,

છાંડી રાજસમાજને ભરતજી, કેવલ્યજ્ઞાની થયા;

સાચું ચિત્ર પવિત્ર એ જ ચરિતે, પામ્યું અહીં પૂર્ણતા,

મનનીના મન તેડ રંગન કરે, વૈરાગ્ય ભાવે યથા.

વિરોધાર્થ.—પાંચમી એક આગળી અડવી દેખીને વૈરાગ્યના પ્રવાહમાં જેણે પ્રવેશ કર્યો. રાજસમાજને ભરતેશ્વરે કેવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, એવા તે ભરતેશ્વરનું ચરિત્ર ધારણ કરીને

આ સાથે વિષ પૂર્ણ થાયું. તે જેવાં જીવંતો તેવાં પેલાં નવાં જીવંતો માની પદોમાં
ગરબે રહેતા દરબાર પાસે!

આ સાથે જ તે અન્યત્રાસના ઉપરેષ માટે પ્રથમ દરબાર મુખ નિષ્ણા મહેલનું દરબાર અને
મહેલનું પૂર્ણ થાયું.

પંચમ ગિચ

અમુલિયતાના

ગીતો

આમ મૂલ્ય ને નગની, રાત જગનું નિસાનું પાવડ

કાયા એવી તૂટીને, માન ન રહેને કેર નારંગે નાન.

વિદેશપાર્થ — મળ નહોતું મૂલ્યની આગરે, રાત નહોતું કાયાને ને માન પાવડા જેવા
મળને તૂટીને ને મેનના! તેનું નિસા માન નવા કાળે અન્યત્રાસની પેઠે તેને નક્કી કરે!

તે નવામાં અન્યત્રાસનું અસ્તિત્વ એવી આ ૧૨ અમુલિયતાની પ્રતિષ્ઠા અન્યત્રાસ
માટે આપવાશે.

દરબાર — જે ને રિદ્ધિ, રિદ્ધિ અને પેલાં મહેલોમાં નિઃશ્વાસ રૂંધાને તેને અન્યત્રાસની
અને મૂલ્ય અન્યત્રાસને અકાળી રૂધા. તેના રૂંધાને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને
અન્યત્રાસને રૂધાની અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને
અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને અન્યત્રાસને

આત્માનાં શુભ કર્મના જવાબે ઉદય આવ્યો ત્યારે તે મનુષ્યદેહ પામે. મનુષ્ય દેહને જે કામ, જે પમ, જે આખ, જે કાન, એક શુભ, જે ઝોલ, એક નાકવાળા દેહને તારી રાખે છે. પણ એનો મર્મ શુદ્ધ ન છે. તે એમ અધિષ્ઠિત દાખવીએ તો પછી જાનરને મનુષ્ય નામમાં કોણ શો? એ જિવારાએ તો એક પૂંછડું પણ જવાબે પ્રાપ્ત કર્યું છે પણ તારી મનુષ્યદેહનો મર્મ આમ છે: વિવેકબુદ્ધિ જેના મનમાં ઉદય પાતી છે, તે જ મનુષ્ય તારી જવાબે જિવારાનાં તે દિપાદકૃષ્ણે યશુજ છે તેનાં પુરૂષો નિરંજન એ માનવરંગે આન જ મર્મ પ્રાપ્ત છે. વિવેકબુદ્ધિના ઉદય પડે બુદ્ધિના રાજનાર્થે પ્રવેશ કરાવ છે. અને એ નાર્થે પ્રવેશ એ જ માનવદેહની ઉત્તમતા છે. તેથી સ્મૃતિમાત્ર થઈ વ્યેગિત છે કે, તે દેહને જ મનુષ્યિત્વ તે અનુચિત ન છે. એના જવાબમાં અન્યથા નહીં.

આત્માનો મર્મ અમૃતના જાત ઉપરે આ પ્રવેશ કરવાના જવાબે આત્માના જવાબે આત્માના પૂર્ણતા પ્રાપ્ત.

અંતર્યમિત્ર : ૫૪ મિત્ર

નિવૃત્તિમિત્ર

નામ ૨૬

નીરસ છે. ખડ્ગધારા પર ચાલવું જેમ વિકટ છે, તેમ તપ આચરવું મહા વિકટ છે. જેમ સર્પ એકાત દૃષ્ટિથી ચાલે છે તેમ ચારિત્રમા ઈર્યાસમિતિ માટે એકાંતિક ચાલવું મહા દુર્લભ છે. હે પ્રિય પુત્ર! જેમ લોહાના જવ આવવા દુર્લભ છે, તેમ સંયમ આચરતાં દુર્લભ છે. જેમ અશ્વિની શિખા પીવી દુર્લભ છે, તેમ યૌવનને વિષે યતિપણું અંગીકાર કરવું મહા દુર્લભ છે. કેવળ મંદ સંઘયણના કાયર પુરુષે યતિપણુ પામવું તેમ પાળવું દુર્લભ છે. જેમ ત્રાજવે કરી મેરુ પર્વત તોળવો દુર્લભ છે, તેમ નિશ્ચળપણથી, નિ શંકતાથી દશવિધ યતિધર્મ પાળવો દુષ્કર છે. ભુજ્જએ કરી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેમ તરવો દુષ્કર છે, તેમ જે નથી ઉપશમવંત તેને ઉપશમરૂપી સમુદ્ર તરવો દોહ્યલો છે

“હે પુત્ર! શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ પાંચે પ્રકારે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવીને ભુક્તભોગી થઈને વૃદ્ધપણુમા તું ધર્મ આચરજે.”

માતાપિતાનો ભોગ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળીને તે મૃગાપુત્ર-માતાપિતા પ્રત્યે એમ બોલી બેઠ્યા :—

“વિષયની વૃત્તિ ન હોય તેને સંયમ પાળવો કંઈએ દુષ્કર નથી. આ આત્માએ શારીરિક અને માનસિક વેદના અશાતારૂપે અનંતવાર સહી છે, ભોગવી છે. મહા દુઃખથી ભરેલી, ભયને ઉપબળવનારી અતિ રૌદ્ર વેદના આ આત્માએ ભોગવી છે, જન્મ, જરા, મરણ એ ભયનાં ધામ છે. ચતુર્ગતિરૂપ સંસારાટવીમા ભમતાં અતિ રૌદ્ર દુઃખો મેં ભોગવ્યાં છે. હે શુરુજનો! મનુષ્ય લોકમા જે અગ્નિ અતિશય ઉષ્ણ મનાયો છે, તે અગ્નિથી અનંતગણી ઉષ્ણ તાપવેદના નરકને વિષે આ આત્માએ ભોગવી છે. મનુષ્ય લોકમાં જે ટાઢ અતિ શીતળ મનાઈ છે, એ ટાઢથી અનંતગણી ટાઢ નરકને વિષે અશાતાએ આ આત્માએ ભોગવી છે. લોકમય ભાજન, તેને વિષે ઊંચા પગ બાધી નીચું મસ્તક કરીને દેવતાએ વૈકિંચ કરેલા પૂંવાફૂંવા ગળતા અગ્નિમાં આકંઠ કરતાં, આ આત્માએ અત્યુગ્ર દુઃખ ભોગવ્યાં છે. મહાદેવના અગ્નિ જેવા મરુ દેશમા જેવી વેળુ છે તે વેળુ જેવી વજ્રમય વેળુ કદંબ નામે નદીની વેળુ છે, તે સરખી ઉષ્ણ વેળુને વિષે પૂર્વે મારા આ આત્માને અનંત વાર ખળ્યો છે.

“આકંઠ કરતાં પચવાના ભાજનને વિષે પચવાને અર્થે મને અનંતી વાર નાખ્યો છે. નરકમા મહા રૌદ્ર પરમાધારીઓએ મને મારા કડવા વિપાકને માટે અનંતી વાર ઊંચા વૃક્ષની શાખાએ બાધ્યો હતો. બાંધન રહિત એવા મને લાંબી કરવતે કરીને છેલ્લો હતો. અતિ નીરસ કંટકે કરીને વ્યાપ્ત ઊંચા શાકમલિ વૃક્ષને વિષે બાધીને મહા ખેદ પમાડ્યો હતો. પાંચે કરીને બાધી અધોપાદો ખેંચવે કરી મને અતિ દુઃખી કર્યો હતો. મહા અસહ્ય ફોહુને વિષે મેરુની પડે આકંઠ કરતો હું અતિ રૌદ્રતાથી પીડાયો હતો. એ ભોગવવું પડ્યું તે માત્ર મારાં અમુક કર્મના અનંતી વારના ઉદયથી જ હતું. ત્યાનને રૂપે સામનામા પરમાધારીએ કીધો, નાસના પરમાધારીએ તે ત્યાનરૂપે મને ભોંય પર પાડ્યો; છણું વચ્ચની પરે ફાડ્યો, વૃક્ષ પરે ટેલો; એ દેવતા હું અતિ અનિ નરકહુતો હતો.

“નિરસ અરુચે કરી, ભાજ્યએ કરી, તથા બીજા શસ્ત્ર વડે કરી મને તે પ્રચંડીઓએ નિરસ ભોગ. મને નરકમાં પાપરૂપે જન્મ લઈને વિષમ વ્યતિના ખંડનુ દુઃખ ભોગવ્યામાં

છે? કોણ તે મૃગને આહાર અને જળ આણી આપે છે? જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવમુક્ત થયા પછી ગહન વને ન્યાં સરોવર હોય છે ત્યાં જાય છે, તૃણ-પાણી આદિનું સેવન કરીને પાછું જેમ તે મૃગ વિચરે છે તેમ હું વિચરીશ. સારાંશ, એ રૂપ મૃગચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે સંયમવંત હોઈશ. અનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ રહે. મૃગની પેઠે વિચરીને, મૃગચર્યા સેવીને, સાવધ ટાળીને યતિ વિચરે. જેમ મૃગ તૃણ, જળાદિકની ગોચરી કરે તેમ યતિ ગોચરી કરીને સંયમભાર નિર્વાહ કરે. દુરાહાર માટે ગૃહસ્થને હીલે નહીં, નિંદા કરે નહીં એવો સંયમ હું આચરીશ.” “પવ પુત્તા જદાસુખં — હે પુત્ર! જેમ તને સુખ થાય તેમ કરો!” એમ માતપિતાએ અનુરૂપ આપી. અનુરૂપ મળ્યા પછી મમત્વભાવ છેદીને જેમ મહા નાગ કંચુક ત્યાગી ગયાલ્યો જાય છે, તેમ તે મૃગાપુત્ર સંસાર ત્યાગી સંયમધર્મમાં સાવધાન થયા. કંચન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, જ્ઞાતિ અને સગાસંબંધીના પરિત્યાગી થયા વચ્ચે પૂણી જેમ રજ ખંખેરી નાખીએ તેમ તે સઘળા પ્રપંચ ત્યાગીને દીક્ષા લેવાને માટે નીકળી પડયા. પવિત્ર પાત્ર મહાવ્રતયુક્ત થયા. પંચ સમિતિથી સુશોભિત થયા. ત્રિગુણ્યાનુશુભ થયા. બાહ્યાભ્યંતરે દ્વાદશ તપથી સંયુક્ત થયા. મમત્વરહિત થયા. નિરહંકારી થયા; સ્ત્રી આદિકના સંગ-રહિત થયા સર્વાત્મભૂતમાં એનો સમાનભાવ થયો. આહાર જળ પ્રાપ્ત થાયો કે ન થાયો, સુખ ભોખે કે દુઃખ, જીવિતવ્ય હો કે મરણ હો, કોઈ સ્તુતિ કરો કે નિંદા કરો, કોઈ માન દો કે કોઈ અપમાન દો, તે સઘળા પર તે સમભાવી થયા. રિદ્ધિ, રસ અને સુખ એ ત્રિગારવના અહંપદથી તે વિરક્ત થયા મનદંડ, વચનદંડ અને તનદંડ નિવર્તાવ્યા. ચાર કપાયથી વિમુક્ત થયા. માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય તથા મિથ્યાત્વશલ્ય એ ત્રિશલ્યથી તે વિરાગી થયા. સત્ત્વ મહા ભયથી તે અભય થયા. હાસ્ય અને શોકથી નિવર્ત્યા નિદાન રહિત થયા; રાગદ્વેષરૂપી બંધનથી છૂટી ગયા. વાંછા રહિત થયા, સર્વ પ્રકારના વિલાસથી રહિત થયા, કરવાલથી કોઈ કાંપે અને કોઈ ચઢત વિલેપન કરે તે પર સમભાવી થયા. પાપ આવવાના સઘળાં દ્વાર તેણે રૂઢ્યાં. શુદ્ધ અત કરણ સહિત ધર્મધ્યાનાદિક વ્યાપારે તે પ્રશસ્ત થયા જિનેન્દ્ર શાસનતત્ત્વ પરાયણ થયા. જ્ઞાને કરી, આત્મચારિત્રે કરી, સમ્યક્ત્વે કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ ભાવના એમ પાંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી તે અનુપમ વિભૂષિત થયા સમ્યક્ પ્રકારથી ઘણાં વર્ષ સુધી આત્મચારિત્ર પરિસેવીને એક માસનું અનશન કરીને તે મહાજ્ઞાની યુવરાજ મૃગાપુત્ર પ્રધાન મોક્ષગતિએ પરવર્ધા.

પ્રમાણુશિક્ષા — તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સપ્રમાણુ સિદ્ધ કરેલી દ્વાદશભાવનામાંની સંસાર-ભાવનાને દૂર કરવા મૃગાપુત્રનું ચરિત્ર અહીં વર્ણવ્યું. સંસારાટવીમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનંત દુઃખ છે તે વિચેકરિત્વ છે, અને એમા પણ મેયાનુમેય જેમાં સુખ નથી એવી નરકાધોગતિનાં અનંત દુઃખ બુદ્ધિજ્ઞાની તૈર્વદ્ર મૃગાપુત્રે જનકજનેતા પ્રતિ વર્ણવ્યાં છે, તે કેવળ સંસારમુક્ત થવાને વિગતે જોઈએ પ્રસિદ્ધ કરે છે. આત્મચારિત્ર અવધારણ કરતા તપપરિપહાદિકના બહિર્દાખને દુઃખ મળે છે અને મહાધોગતિના પરિભ્રમણરૂપ અનંત દુઃખને બહિર્ભાવ મોહિનીથી સુખ મળે છે; તેને કેવળ પ્રમત્તિચિત્ર છે? આત્મચારિત્રનું દુઃખ તે દુઃખ નહીં પણ પરમ સુખ છે. એમ તો જ્ઞાને અર્થે સુખવર્તન પ્રાપ્તિનું કારણ છે; તેમ જ ભોગવિલાસાદિકનું સુખ

પ્રવૃત્તિ - એ પ્રાપ્તિશ્વ નુબ ને કેવળ કુબ જ છે. પરિણામે અત્યંત કુબનું કલ્પ છે. એમ નમ્રતાનું પ્રિય કરવા અપાતાની નુબાપુત્રનો વૈરાગ્ય અર્પી કરાવેલો છે. એ મહા પ્રભાવિત, મહા રસાગ્રામ્ય મુનાપુત્રની પેઠે વાપરિક અને વાચનપ્રાપ્તિદિ ગુદાવર ૧ કરે. તે ઉપર નાતુરિતોકનાં પ્રવિર અને પ્રપાત-એવી વસ્તુ નિદિગતક નિદાનનિત પામે. નંદાદમન-એ પ્રવૃત્તિદેવ માની, વસ્તુતાનીએ ને મુનાપુત્રની પેઠે જાતઃકૌતુક-પ્રાપ્તિ દેવ વિનામિતિને વસ્તુ નુબ - એ વસ્તુતાનું કારણ આપે છે.

નંદાદિ નુબાપુત્રનું રસીગત પરિણામ નાદવાપ્તિદેવ ૧) અંતર સ્વપ્રભાવિતિ પુનિતો. એને તેની નાવ - એક પ્રજાની વિધુનિતા કરેલું કરે છે. ને એવું તે વિધુનિતિવા અંતર-સંનનું જાત ના તે નંદાદિ મંદિ-એવી ઉપન્યાસ પૂર્ણતા - ના મુનાપુત્ર કરેલ - નંદી નાવના પૂર્ણતા પામે છે. નંદાદિપ્રવૃત્તિવા વિધુનિ - એ નાવના કરેલ વિધુનિતા સ્વિય સિદ્ધિ નાવતાનીએ વિદેવ ૧ કરે છે.

૫૦ નાવર્તનને અંતરસ્વપ્રભાવ ૧ કરેલ નુબાપુત્રને ૧ નાવના

— ૧ —

3

1

1

1

1

1

1

श्री १०८ अक्षर

१०८ अक्षर

- ૧૬ પ્રત્યેક પ્રકારથી પ્રમાદને દૂર કરવો.
- ૧૭ નવગ્રંથ કર્તાવ્ય નિયમિત જ રાખવું.
- ૧૮ મુકલ લાવથી મનુષ્યનું મન હરણ કરવું.
- ૧૯ શિર જતાં પાણુ પ્રતિજ્ઞા લાંગ ન કરવી.
- ૨૦ મન, વચન અને ક્રિયાના યોગવટે પરપન્ની ત્યાગ.
- ૨૧ વેશ્યા, કુમારી, વિધવાનો તેમજ ત્યાગ.
- ૨૨ મન, વચન, ક્રિયા, અવિગ્રાહે વાપરું નહીં.
- ૨૩ નિરીક્ષણ કરું નહીં.
- ૨૪ હાથલાવથી મોહ પામું નહીં.
- ૨૫ પાનગિત કરું નહીં.
- ૨૬ એકાંતે રહું નહીં.
- ૨૭ સ્તુતિ કરું નહીં.
- ૨૮ ચિંતન કરું નહીં.
- ૨૯ મુંઝાર પામું નહીં.
- ૩૦ વિશિષ્ટ પ્રમાદ લઉં નહીં.
- ૩૧ સ્વાદિષ્ટ ભોજન લઉં નહીં.
- ૩૨ મુનંથી કન્ય વાપરું નહીં.
- ૩૩ સ્નાન મંદન કરું નહીં
- ૩૪
- ૩૫ કામ વિષયને સ્થિતિ પામે પામું નહીં
- ૩૬ પીરંભો ન્યાપાન કરું નહીં.
- ૩૭ વપાદે જાપાન કરું નહીં.
- ૩૮ સ્વાસ્થ દરિયી ચોને પીરંબું નહીં.
- ૩૯ પાનને પાન કરું નહીં પાનપીડે.
- ૪૦ મુંઝારી પાનપીડેનું નહીં.
- ૪૧ કંઈકી ન પાન પાનું નહીં.
- ૪૨ ને પીરં દેવદાસના નહીં નહીં
- ૪૩ પાન પાનપીડે પાન કરું નહીં
- ૪૪ પાનપીડે કરું નહીં
- ૪૫ પાન પાનપીડે પાન કરું નહીં
- ૪૬ પાન પાનપીડે પાન કરું નહીં

- ૧૧૮ ગારો કરું નહીં.—આંગણા પાસે.
 ૧૧૯ ક્રિયામાં અસ્વચ્છતા રાખું નહીં. (સાધુ)
 ૧૨૦ ક્રાંતલ કપડાં રાખું નહીં. (સાધુ)
 ૧૨૧ અણુગળ પાણી પીઈ નહીં.
 ૧૨૨ પાપી જળે નાહું નહીં.
 ૧૨૩ વધારે જળ ઢોળું નહીં.
 ૧૨૪ વનસ્પતિને દુ.ખ આપું નહીં.
 ૧૨૫ અસ્વચ્છતા રાખું નહીં.
 ૧૨૬ પહોરનું રાંધેલું ભોજન કરું નહીં.
 ૧૨૭ રસેન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરું નહીં.
 ૧૨૮ રોગ વગર ઔષધનું સેવન કરું નહીં.
 ૧૨૯ વિષયનું ઔષધ ખાઈ નહીં.
 ૧૩૦ ખોટી ઉદારતા સેવું નહીં.
 ૧૩૧ કૃપણ થાઈ નહીં.
 ૧૩૨ આજીવિકા સિવાય કોઈમાં માયા કરું નહીં.
 ૧૩૩ આજીવિકા માટે ધર્મ બોધું નહીં.
 ૧૩૪ વખતનો અનુપયોગ કરું નહીં.
 ૧૩૫ નિયમ વગર કૃત સેવું નહીં.
 ૧૩૬ પ્રતિજ્ઞા વ્રત તોડું નહીં.
 ૧૩૭ સત્ય વસ્તુનું ખંડન કરું નહીં.
 ૧૩૮ તત્ત્વજ્ઞાનમાં શંકિત થાઈ નહીં.
 ૧૩૯ તત્ત્વ આરાધતા લોકનિદાથી ડરું નહીં.
 ૧૪૦ તત્ત્વ આપતાં માયા કરું નહીં.
 ૧૪૧ સ્વાર્થને ધર્મ ભાખું નહીં.
 ૧૪૨ ચારે વર્ગને મંડન કરું.
 ૧૪૩ ધર્મ વડે સ્વાર્થ પેદા કરું નહીં.
 ૧૪૪ ધર્મ વડે અર્થ પેદા કરું.
 ૧૪૫ જડતા જોઈને આકોશ પામું નહિ.
 ૧૪૬ ખેડની સ્મૃતિ આણું નહીં.
 ૧૪૭ મિથ્યાત્વને વિસર્જન કરું.
 ૧૪૮ અસત્યને મત્ય કરું નહીં.
 ૧૪૯ મુંઝારને ઉત્તેજન આપું નહીં.
 ૧૫૦ દિવસ વડે સ્વાર્થ ચાલું નહીં.

- ૧૫૨ ખોટી જોડિની પેટા કડું નહીં.
- ૧૫૩ વિના વિના મૂળ રડું નહીં.
- ૧૫૪ વિનયને આરામી રડું.
- ૧૫૫ માયાવિનયને ત્યાન કડું.
- ૧૫૬ અવજ્ઞાદાન કડું નહીં.
- ૧૫૭ કહેવા કડું નહીં.
- ૧૫૮ જ્ઞા અનીનિ કડું નહીં.
- ૧૫૯ ટું બી કરીને ધન કડું નહીં.
- ૧૬૦ ખોટો તોડ તોડું નહીં.
- ૧૬૧ ખોટી આત્મી પૂરું નહીં.
- ૧૬૨ પેટા પેટાન આડ નહીં.
- ૧૬૩ માની કડું નહીં.
- ૧૬૪ અનન્યથી મુનુને કહેડું.
- ૧૬૫ મોતથી તાર માન્યો.
- ૧૬૬ કોઈના મોતથી તરફ નહીં.
- ૧૬૭ પિંડેરી મુનુને કહેડું નહીં.
- ૧૬૮ પેટાનું અનિમાન કડું નહીં.
- ૧૬૯ કહેડું કહેડું નહીં.
- ૧૭૦ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૧ ખોટું અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૨ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૩ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૪ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૫ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૬ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૭ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૮ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૭૯ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.
- ૧૮૦ અનુચિત અનુચિતને પૂરું નહીં.

૧૮૬ સામાન્યથી મિત્ર ભાવ રાખું.

૧૮૭ પ્રત્યેક વસ્તુનો નિયમ કરું.

૧૮૮ સાદા પોશાકને ચાહું.

૧૮૯ મધુરી વાણી ભાખું.

૧૯૦ મનોવીરત્વની વૃદ્ધિ કરું.

૧૯૧ પ્રત્યેક પરિપક્વ સહન કરું.

૧૯૨ આત્માને પરમેશ્વર માનું.

૧૯૩ પુત્રને તારે રસ્તે ચડાવું. (પિતા ઇચ્છા કરે છે.)

૧૯૪ ખોટાં લાઠ લડાવું નહીં. ”

૧૯૫ મલિન રાખું નહીં. ”

૧૯૬ અવળી વાતથી સ્તુતિ કરું નહીં. ”

૧૯૭ માહિની ભાવે નીરખું નહીં. ”

૧૯૮ પુત્રીનું વેશવાળ ચોગ્ય ગુણે કરું. ”

૧૯૯ સમવય જોઉં. ”

૨૦૦ સમગુણ જોઉં. ”

૨૦૧ તારે સિદ્ધાંત ત્રુટે તેમ સંસારવ્યવહાર ન ચલાવું.

૨૦૨ પ્રત્યેકને વાતસલ્યતા ઉપદેશું.

૨૦૩ તત્ત્વથી કંટાળું નહીં.

૨૦૪ વિધવા છું. તારા ધર્મને અંગીકાર કરું. (વિધવા ઇચ્છા કરે છે.)

૨૦૫ સુવાસીસાજ સન્નું નહીં.

૨૦૬ ધર્મકથા કરું.

૨૦૭ નવરી રહું નહીં.

૨૦૮ તુચ્છ વિચાર પર જઉં નહીં.

૨૦૯ સુખની અદેખાઈ કરું નહીં.

૨૧૦ સંસારને અનિલ માનું

૨૧૧ શુદ્ધ પ્રસન્નચર્યનું સેવન કરું.

૨૧૨ પરચેર જઉં નહીં.

૨૧૩ કોઈ પુરૂષ સાથે વાત કરું નહીં.

૨૧૪ નંચળતાથી ચાલું નહીં.

૨૧૫ નાખી ઢઈ વાન કરું નહીં.

૨૧૬ પુરૂષ વસ્ત્ર રાખું નહીં.

૨૧૭ કોઈના કહાથી રોષ આણું નહીં.

૨૧૮ વિનયથી ખેડ માનું નહીં.

૨૧૯ જે પદ્ધતિ પ્રચલિત નીચા પદની

- ૨૨૦ મુદતથી બીનું કૃપ શાનું નહીં.
 ૨૨૧ મેઘવળી મુદત બહિન કદું. (નાના-૧)
 ૨૨૨ બીનિથી ચાતું.
 ૨૨૩ તારી નાસા તોડું નહીં
 ૨૨૪ અવિનય કદું નહીં
 ૨૨૫ વજયા વિના કૃપ થીડું નહીં.
 ૨૨૬ તેં ત્યાગ કનૈયેડી વસ્તુ ઉપસોવના કદું નહીં.
 ૨૨૭ પાપથી જગ કરી આનંદ માનું નહીં
 ૨૨૮ નામવમાં વધારે વાનુરકત કડું નહીં.
 ૨૨૯ નિયમ તોડે તે વસ્તુ ખાડું નહીં.
 ૨૩૦ મુદતનોંધની વૃદ્ધિ કદું
 ૨૩૧ ચારું નસાવળી કૃપા ન કદું
 ૨૩૨ અનુદ નાનાન જગ ન વડું. (મુનિવ-આદ)
 ૨૩૩ કૃપાવિનય કદું.
 ૨૩૪ પરિપાદ પ્રવેશ પમાર વાનું કદું
 ૨૩૫ વસ્તુમાનસો અજ્ઞાન કદું.
 ૨૩૬ કૃપાવૃત્તિ અજ્ઞાન કદું.
 ૨૩૭ કૃપા વસ્તુ વૃદ્ધિ રાતું નહીં.
 ૨૩૮ અનુદિત નાદે કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં. (૨)
 ૨૩૯ તારા નિયમને તોડું નહીં.
 ૨૪૦ કૃપાવૃત્તિ વૃદ્ધિ કદું.
 ૨૪૧ તારા કૃપાવૃત્તિ અજ્ઞાન કદું.
 ૨૪૨ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૩ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૪ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૫ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૬ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૭ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૮ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૪૯ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.
 ૨૫૦ કૃપાવૃત્તિ રાતું નહીં.

- ૨૫૪ ગુરુને આસને બેસું નહીં.
 ૨૫૫ કોઈ પ્રકારની તેથી મહત્તા ભોગવું નહીં.
 ૨૫૬ તેથી શુકલ હૃદયે તત્ત્વજ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરું.
 ૨૫૭ મનને સ્થિતિસ્થાપક રાખું.
 ૨૫૮ વચનને રામબાણ રાખું.
 ૨૫૯ કાયાને ક્રૂર્મરૂપ રાખું.
 ૨૬૦ હૃદયને ભ્રમરરૂપ રાખું.
 ૨૬૧ હૃદયને કમળરૂપ રાખું.
 ૨૬૨ હૃદયને પથ્થરરૂપ રાખું.
 ૨૬૩ હૃદયને લીંબુરૂપ રાખું.
 ૨૬૪ હૃદયને જળરૂપ રાખું.
 ૨૬૫ હૃદયને તેલરૂપ રાખું.
 ૨૬૬ હૃદયને અગ્નિરૂપ રાખું.
 ૨૬૭ હૃદયને આદર્શરૂપ રાખું.
 ૨૬૮ હૃદયને સમુદ્રરૂપ રાખું.
 ૨૬૯ વચનને અમૃતરૂપ રાખું.
 ૨૭૦ વચનને નિદ્રારૂપ રાખું.
 ૨૭૧ વચનને તૃપારૂપ રાખું.
 ૨૭૨ વચનને સ્વાધીનરૂપ રાખું.
 ૨૭૩ કાયાને કમાનરૂપ રાખું.
 ૨૭૪ કાયાને ચંચળરૂપ રાખું.
 ૨૭૫ કાયાને નિરપરાધી રાખું.
 ૨૭૬ કોઈ પ્રકારની ગાહના રાખું નહીં. (પરમહંસ)
 ૨૭૭ તપસ્વી છું; વનમા તપશ્ચર્યા કર્યા કરું. (તપસ્વીની ઇચ્છા)
 ૨૭૮ શીતળ છાયા લઉં છું
 ૨૭૯ સમભાવે સર્વ સુખ સંપાદન કરું છું.
 ૨૮૦ માયાથી દૂર રહું છું.
 ૨૮૧ પ્રપંચને ત્યાગું છું.
 ૨૮૨ સર્વ ત્યાગવસ્તુને બાણું છું.
 ૨૮૩ ખોટી પ્રશંસા કરું નહીં. (સું થં ઉં ગૂં સામાન્ય)
 ૨૮૪ ખોટું આગ આપું નહીં.
 ૨૮૫ ખોટી વસ્તુ પ્રશ્નિત કરું નહીં.
 ૨૮૬ કુટુંબકેશ કરું નહીં. (ગૂં ઉં)
 ૨૮૭ અજ્ઞાનના ધાતું નહીં. (સાં)

- ૩૨૨ ભયભાષા ભાષુ' નહીં.
 ૩૨૩ અપશબ્દ બોલું નહીં.
 ૩૨૪ કોઈને શિખડાવું નહીં.
 ૩૨૫ અસત્ય મર્મ' ભાષા ભાષુ' નહીં.
 ૩૨૬ લીધેલો નિયમ ક્ષોષકર્ષિ રીતે તોડું નહીં.
 ૩૨૭ પૂંઠ્યૌય' કરું નહીં.
 ૩૨૮ અતિથિનો તિરસ્કાર કરું નહીં. (ગૃં ૭૦)
 ૩૨૯ ગુપ્ત વાત પ્રસિદ્ધ કરું નહીં. (ગૃં ૭૦)
 ૩૩૦ પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય ગુપ્ત રાખું નહીં.
 ૩૩૧ વિના ઉપયોગે દ્રવ્ય રળું નહીં. (ગૃં ૭૦ પ્ર૦)
 ૩૩૨ અયોગ્ય કરાર કરાવું નહીં. (ગૃં)
 ૩૩૩ વધારે વ્યાજ લઉં નહીં.
 ૩૩૪ હિસાબમા ભુલાવું નહીં.
 ૩૩૫ સ્કૂલ હિસાથી આજીવિકા ચલાવું નહીં.
 ૩૩૬ દ્રવ્યનો ખોટો ઉપયોગ કરું નહીં.
 ૩૩૭ નાસ્તિકતાનો ઉપદેશ આપુ નહીં. (૭૦)
 ૩૩૮ વયમાં પરણું નહીં. (ગૃં)
 ૩૩૯ વય પછી પરણું નહીં.
 ૩૪૦ વય પછી સ્ત્રી લોગવું નહીં.
 ૩૪૧ વયમાં સ્ત્રી લોગવું નહીં.
 ૩૪૨ કુમારપત્નીને બોલાવું નહીં.
 ૩૪૩ પરણીય પર અભાવ લાવું નહીં. (ગૃં સુ૦)
 ૩૪૪ વૈરાગી અભાવ ગણું નહીં. (ગૃં સુ૦)
 ૩૪૫ કંઈ વચન કહું નહીં.
 ૩૪૬ હાથ ઉગામું નહીં.
 ૩૪૭ અયોગ્ય સ્પર્શ' કરું નહીં.
 ૩૪૮ બાર દિવસ સ્પર્શ' કરું નહીં.
 ૩૪૯ અયોગ્ય ઠપકો આપુ નહીં.
 ૩૫૦ રજસ્વલામાં લોગવું નહીં.
 ૩૫૧ ઝનુદાનના અભાવ આણું નહીં.
 ૩૫૨ ગુંગારમંત્રિ નેવું નહીં.
 ૩૫૩ નર્મ' પર એ નિયમ, ન્યાય લાગુ કરું.
 ૩૫૪ નિયમનો ખોટો નીતીથી છૂટું નહીં.
 ૩૫૫ ખોટી રીતે ચલાવું નહીં.

- ૩૫૬ દિગ્ને જોન બોમલું નહીં.
 ૩૫૭ દિગ્ને ક્યારું કદું નહીં.
 ૩૫૮ બ્યબાબાને બોલાવું નહીં.
 ૩૫૯ કોઈનું નામ જાનાવું નહીં.
 ૩૬૦ જાહેર કથાને બદલું નહીં.
 ૩૬૧ ક્યારે જાણને કોઈનો ત્યાગ મુકાવું નહીં.
 ૩૬૨ કિસાયાબીને નિન્હું નહીં.
 ૩૬૩ નામ વિગત નિહાવું નહીં.
 ૩૬૪ પ્રતિમાને નિન્હું નહીં.
 ૩૬૫ પ્રતિમાને ગીરણું નહીં.
 ૩૬૬ પ્રતિમાને પૂજું. (કેવળ મૂર્ત્ય સિદ્ધિનાં)
 ૩૬૭ પાણી પર્વ નાનું નહીં. (નર્વ)
 ૩૬૮ નદી પહેલાંને કોઈનું નહીં. (નર્વ)
 ૩૬૯ ઉગ્ર કદું નહીં.
 ૩૭૦ નબળા કદું નહીં.
 ૩૭૧ નબળા નહાડું નહીં.
 ૩૭૨ નાગાં કુનાઈ પહેલું નહીં.
 ૩૭૩ જાણ નાગાં પહેલું નહીં.
 ૩૭૪ નબળાની નાકું નહીં.
 ૩૭૫ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૭૬ નાગાં નાકું નહીં. (નર્વ)
 ૩૭૭ નાગાં નાકું નહીં. (નર્વ)
 ૩૭૮ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૭૯ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૦ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૧ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૨ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૩ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૪ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૫ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૬ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૭ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૮ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૮૯ નાગાં નાકું નહીં.
 ૩૯૦ નાગાં નાકું નહીં.

- ૩૯૦ આત્માની જ માત્ર ધર્મકરણી સાચું. (મુ૦)
 ૩૯૧ અયોગ્ય માર, બંધન કરું નહીં.
 ૩૯૨ આત્મસ્વતંત્રતા ખોઈ નહીં. (મુ૦ ગૃ૦ પ્ર૦)
 ૩૯૩ બંધનમા પડ્યા પહેલા વિચાર કરું (સા૦)
 ૩૯૪ પૂર્વિત ભોગ સંભારું નહીં. (મુ૦ ગૃ૦)
 ૩૯૫ અયોગ્ય વિદ્યા સાધુ નહીં. (મુ૦ ગૃ૦ પ્ર૦ ઉ૦)
 ૩૯૬ બોધુ પણ નહીં
 ૩૯૭ વણુ ખપની વસ્તુ લઉ નહીં.
 ૩૯૮ નહાઉ નહીં (મુ૦)
 ૩૯૯ દાતણુ કરું નહીં.
 ૪૦૦ સંસાર સુખ ચાહું નહીં.
 ૪૦૧ નીતિ વિના સંસાર ભોગવું નહીં (ગૃ૦)
 ૪૦૨ પ્રસિદ્ધ રીતે કુટિલતાથી ભોગ વણું નહીં. (ગૃ૦)
 ૪૦૩ ચિરહિંસ્ર ગૂંથું નહીં (મુ૦ ગૃ૦ પ્ર૦)
 ૪૦૪ અયોગ્ય ઉપમા આપુ નહીં (મુ૦ ગૃ૦ પ્ર૦ ઉ૦)
 ૪૦૫ સ્વાર્થ માટે ક્રોધ કરુ નહીં (મુ૦ ગૃ૦)
 ૪૦૬ વાદ્યશ પ્રાપ્ત કરું નહીં. (ઉ૦)
 ૪૦૭ અપવાદથી ખેદ કરું નહીં.
 ૪૦૮ ધર્મદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરી શકું નહીં (ગૃ૦)
 ૪૦૯ દશાશ કે - ધર્મમાં કાઢુ. (ગૃ૦)
 ૪૧૦ સર્વસંગ પરિત્યાગ કરું (પરમહંસ)
 ૪૧૧ તારો બોધેલો મારો ધર્મ વિસારું નહીં (સર્વ)
 ૪૧૨ સ્વપ્નાનંદખેદ કરુ નહીં.
 ૪૧૩ આલુચિક વિદ્યા સેવું નહીં. (મુ૦)
 ૪૧૪ તપને વેચું નહીં. (ગૃ૦ પ્ર૦)
 ૪૧૫ બે વખતથી વધારે જમું નહીં. (ગૃ૦ મુ૦ પ્ર૦ ઉ૦)
 ૪૧૬ સ્ત્રી ભેળો જમું નહીં. (ગૃ૦ ઉ૦)
 ૪૧૭ કેઈ ચાથે જમું નહીં. (સ૦)
 ૪૧૮ પરસ્પર ક્ષમા આપું નહીં, લઉ નહીં. (સ૦)
 ૪૧૯ વધારે ચોખું પથ્ય સાધન કરું નહીં. (સ૦)
 ૪૨૦ નીચનીના વચનોને પૂજ્યતાવે માન આપુ.
 ૪૨૧ નીચની ક્રન્ધા વાંચું.
 ૪૨૨ નાસ્તે ન મેકડું કરું.
 ૪૨૩ નિમિત્ત અનન કરું નહીં.

- ૪૫૮ દિનચર્યાનો ગેરઉપયોગ કરું નહીં.
 ૪૫૯ ઉત્તમ શક્તિને સાધ્ય કરું.
 ૪૬૦ શક્તિ વગરનું કૃત્ય કરું નહીં.
 ૪૬૧ દેશકાળાદિને ઓળખું.
 ૪૬૨ કૃત્યનું પરિણામ જોઉં.
 ૪૬૩ કોઈનો ઉપકાર ઓળખું નહીં.
 ૪૬૪ મિથ્યા સ્તુતિ કરું નહીં.
 ૪૬૫ ખોટા દેવ સ્થાપું નહીં.
 ૪૬૬ કલ્પિત ધર્મ ચલાવું નહીં.
 ૪૬૭ સુષ્ટિસ્વભાવને અધર્મ કહું નહીં.
 ૪૬૮ સર્વ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ લોચનદાયક માનું.
 ૪૬૯ માનતા માનું નહીં.
 ૪૭૦ અયોગ્ય પૂજન કરું નહીં.
 ૪૭૧ રાત્રે શીતળ જળથી નહાઉં નહીં.
 ૪૭૨ દિવસે ત્રણ વખત નહાઉં નહીં.
 ૪૭૩ માનની અભિલાષા રાખું નહીં.
 ૪૭૪ આલાપાદિ સેવું નહીં.
 ૪૭૫ ખીબા પાસે વાત કરું નહીં.
 ૪૭૬ દ્રુકું લક્ષ રાખું નહીં.
 ૪૭૭ ઉન્માદ સેવું નહીં.
 ૪૭૮ રૌદ્રાદિ રસનો ઉપયોગ કરું નહીં.
 ૪૭૯ શાંત રસને નિન્દું નહીં.
 ૪૮૦ સત્કર્મમા આડો આવું નહીં. (સુ૦ ગૃ૦)
 ૪૮૧ પાછો પાડવા પ્રયત્ન કરું નહીં.
 ૪૮૨ મિથ્યા હઠ લઉં નહીં.
 ૪૮૩ અવાચકને હુઃખ આપું નહીં.
 ૪૮૪ ખોટીલાની સુખશાંતિ વધારું.
 ૪૮૫ નીતિશાસ્ત્રને માન આપું.
 ૪૮૬ હિંસક ધર્મને વળગું નહીં.
 ૪૮૭ અનાચારી ધર્મને વળગું નહીં.
 ૪૮૮ મિથ્યાવાદીને વળગું નહીં.
 ૪૮૯ સું પારી ધર્મને વળગું નહીં.
 ૪૯૦ અજ્ઞાન ધર્મને વળગું નહીં.
 ૪૯૧ દેવના પ્રસન્ન વળગું નહીં.

- ૪૬૨ કેવળ જ્ઞાનના મેરુ નહીં.
 ૪૬૩ વિલાસક મેરુ નહીં.
 ૪૬૪ ભાષે શ્રુતિ - સ્મારિતિ મલંગ કહું નહીં.
 ૪૬૫ મને નહિ સ્મરિતિનું કહું નહીં.
 ૪૬૬ પુણ્યપત્રે નિહું નહીં.
 ૪૬૭ ગિજાપીન ચંચળાપી કહું નહીં.
 ૪૬૮ મરીતેલ પદ્મે કહું નહીં.
 ૪૬૯ અંતર્ય પદ્મે પેલા કહું નહીં.
 ૪૭૦ સાપ્તર્ષિકા મારે નહિ કહું નહીં.
 ૪૭૧ મારા બોલને મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૨ મારે મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૩ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૪ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૫ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૬ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૭ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૮ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૭૯ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૦ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૧ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૨ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૩ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૪ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૫ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૬ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૭ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૮ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૮૯ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.
 ૪૯૦ મારા મેલકે મેલકે મારા મેલકે કહું નહીં.

- ૫૨૬ સ્વાર્થે યોગ, તપ સાધું નહીં.
 ૫૨૭ દેશાટન કરું.
 ૫૨૮ દેશાટન કરું નહીં.
 ૫૨૯ ચોમાસે સ્થિરતા કરું.
 ૫૩૦ સભામાં પાન ખાઉં નહીં.
 ૫૩૧ સ્વસી સાથે મર્યાદા સિવાય કરું નહીં.
 ૫૩૨ ભૂલની વિસ્મૃતિ કરવી નહીં.
 ૫૩૩ કંઠકલાલ, સોનીની દુકાને બેસવું નહીં.
 ૫૩૪ કારીગરને ત્યાં (શુરુત્વે) જવું નહીં.
 ૫૩૫ તમાકુ સેવવી નહીં.
 ૫૩૬ સોપારી બે વખત ખાવી.
 ૫૩૭ ગોળ કૂપમા નાહવા પડું નહીં.
 ૫૩૮ નિરાશ્રિતને આશ્રય આપું.
 ૫૩૯ સમય વિના વ્યવહાર બોલવો નહીં.
 ૫૪૦ પુત્ર લગ્ન કરું.
 ૫૪૧ પુત્રી લગ્ન કરું.
 ૫૪૨ પુનર્લગ્ન કરું નહીં.
 ૫૪૩ પુત્રીને ભણાવ્યા વગર રહું નહીં.
 ૫૪૪ સ્ત્રી વિદ્યાશાળી શોધું, કરું.
 ૫૪૫ તેઓને ધર્મપાઠ શિખડાવું.
 ૫૪૬ પ્રત્યેક ગૃહે શાંતિ વિરામ રાખવાં.
 ૫૪૭ ઉપદેશકને સન્માન આપું.
 ૫૪૮ અનત શુભધર્મથી ભરેલી સૃષ્ટિ છે એમ માનું.
 ૫૪૯ કોઈકાળે તત્ત્વ વડે કરી દુનિયામાંથી દુ.ખ જશે એમ માનું.
 ૫૫૦ દુઃખ અને ખેદ ભ્રમણા છે.
 ૫૫૧ માણસ ચાહે તે કરી શકે.
 ૫૫૨ શૌર્ય, બુદ્ધિ, ઇંનો સુખદ ઉપયોગ કરું.
 ૫૫૩ કોઈકાળે મને દુઃખી માનું નહીં.
 ૫૫૪ સૃષ્ટિનાં દુઃખ પ્રનાશન કરું.
 ૫૫૫ સર્વ સાધ્ય મનોરથ ધારણ કરું.
 ૫૫૬ પ્રત્યેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓને પરમેશ્વર માનું.
 ૫૫૭ પ્રત્યેકનું શુભતત્ત્વ પ્રદર્શ કરું.
 ૫૫૮ પ્રત્યેકના પુત્રને પ્રકુલિત કરું.
 ૫૫૯ ગુરુને દર્શન પાનાનું.

- ૫૯૪ અતુર્મસે પ્રવાસ કરું નહીં,
 ૫૯૫ જેની તેં ના કહી તે માટે શોધું કે કારણ માણું નહીં.
 ૫૯૬ દેહધાત કરું નહીં.
 ૫૯૭ વ્યાયામાદિ સેવીશ.
 ૫૯૮ પૌષધાદિક વ્રત સેવું છું.
 ૫૯૯ બાધેલો આશ્રમ સેવું છું.
 ૬૦૦ અકરણીય ક્રિયા, જ્ઞાન સાધું નહીં.
 ૬૦૧ પાપ-વ્યવહારના નિયમ બાંધું નહીં.
 ૬૦૨ ઘૂતરમણ કરું નહીં.
 ૬૦૩ રાતે ક્ષૌર કર્મ કરાવું નહીં.
 ૬૦૪ ઠાસોઠાંસ સોડ તાણું નહીં.
 ૬૦૫ અયોગ્ય જાગૃતિ ભોગવું નહીં
 ૬૦૬ રસસ્વાદે તનધર્મ મિથ્યા કરું નહીં.
 ૬૦૭ એકાંત શારીરિક ધર્મ આરાધું નહીં.
 ૬૦૮ અનેક દેવ પૂજું નહીં.
 ૬૦૯ શુણ્ણસ્તવન સર્વોત્તમ ગણું.
 ૬૧૦ સદ્ગુણનું અનુકરણ કરું.
 ૬૧૧ શૃંગારી જ્ઞાતા પ્રભુ માનું નહીં.
 ૬૧૨ સાગર-પ્રવાસ કરું નહીં.
 ૬૧૩ આશ્રમ-નિયમોને જાણું
 ૬૧૪ ક્ષૌરકર્મ નિયમિત રાખવું.
 ૬૧૫ જ્વરાદિકમાં સ્નાન કરવું નહીં.
 ૬૧૬ જળમાં ડૂબકી મારવી નહીં.
 ૬૧૭ કૃષ્ણાદિ પાપ લેશ્યાનો ત્યાગ કરું છું.
 ૬૧૮ સમ્યક્ સમયમાં અપધ્યાનનો ત્યાગ કરું છું.
 ૬૧૯ નામજાપ સેવીશ નહીં.
 ૬૨૦ બિજા બિલા પાણી પીઉં નહીં.
 ૬૨૧ આહાર અંતે પાણી પીઉં નહીં.
 ૬૨૨ ચાવનાં પાણી પીઉં નહીં.
 ૬૨૩ ગતે નાગ્યા વિના પાણી પીઉં નહીં.
 ૬૨૪ મિથ્યા ભાષણ કરું નહીં.
 ૬૨૫ વ્રતપ્રબોધે સન્માન આપું
 ૬૨૬ અપ્રજ્ઞ અંગે પુરુષ નીરખું નહીં.
 ૬૨૭ અનૈમ્ય પરચ નાખું નહીં.

- ૬૬૨ કૂવા કોઠે રાત્રે બેસું નહીં.
 ૬૬૩ ઐક્ય નિયમને તોડું નહીં.
 ૬૬૪ તન, મન, ધન, વચન અને આત્મસમર્પણ કરું છું.
 ૬૬૫ મિથ્યા પરદ્રવ્ય ત્યાગું છું.
 ૬૬૬ અયોગ્ય શયન ત્યાગું છું.
 ૬૬૭ અયોગ્ય દાન ત્યાગું છું.
 ૬૬૮ બુદ્ધિની વૃદ્ધિના નિયમો તજું નહીં.
 ૬૬૯ હાસત્વ-પરમ-લાલ ત્યાગું છું.
 ૬૭૦ ધર્મ ધૂર્તતા ત્યાગું છું.
 ૬૭૧ માયાથી નિવર્તું છું.
 ૬૭૨ પાપમુક્ત મનોરથ સ્મૃત કરું છું.
 ૬૭૩ વિદ્યાદાન દેતા છલ ત્યાગું છું.
 ૬૭૪ સંતને સ કટ આપું નહીં.
 ૬૭૫ અબલુયાને રસ્તો બતાવું
 ૬૭૬ જે ભાવ રાખુ નહીં
 ૬૭૭ વસ્તુમાં સેનભેન કરું નહીં
 ૬૭૮ જીવહિંસક વ્યાપાર કરું નહીં.
 ૬૭૯ ના કહેલા અથાણાદિક સેવું નહીં.
 ૬૮૦ એક કુળમાં કન્યા આપું નહીં; લઉ નહીં.
 ૬૮૧ સામા પક્ષના સગા સ્વધર્મી જ જોખીશ.
 ૬૮૨ ધર્મકર્તવ્યમા ઉત્સાહાદિનો ઉપયોગ કરીશ
 ૬૮૩ આજીવિકાઅર્થે સામાન્ય પાપ કરતાં પણ કંપતો જઈશ.
 ૬૮૪ ધર્મમિત્રમાં માયા રમું નહીં.
 ૬૮૫ અતુર્વણી ધર્મ-વ્યવહારમાં ભૂલીશ નહીં.
 ૬૮૬ સત્યવાદીને સહાયભૂત થઈશ
 ૬૮૭ ધૂર્ત ત્યાગને ત્યાગું છું.
 ૬૮૮ પ્રાણી પર કોપ કરવો નહીં.
 ૬૮૯ વસ્તુનું તત્ત્વ બાણવું.
 ૬૯૦ સ્તુતિ, લજ્જા, નિત્યકર્મ વિચારનું કરું નહીં.
 ૬૯૧ અનર્થ પાપ કરું નહીં.
 ૬૯૨ આરંભોપાધિ ત્યાગું છું.
 ૬૯૩ કુર્મન ત્યાગું છું.
 ૬૯૪ મોહ ત્યાગું છું.
 ૬૯૫ કોઈનું પ્રાણસ્થાન કરીશ.

- ૧૨ જ્ઞાનીઓએ એકત્ર કરેલા અદ્ભુત નિધિના ઉપભોગી થાઓ.
- ૧૩ સ્ત્રીલલિતામાં જેટલું માયાકપટ છે તેટલું ભોળપણું પણ છે.
- ૧૪ પઠન કરવા કરતાં મનન કરવા લાણી બહુ લક્ષ આપજો.
- ૧૫ મહાપુરુષનાં આચરણુ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણુ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.
- ૧૬ વચનસપ્તશતી? પુનઃ પુનઃ સ્મરણમાં રાખો.
- ૧૭ મહાત્મા થવું હોય તો ઉપકારબુદ્ધિ રાખો; સત્પુરુષના સમાગમમા રહો; આહાર, વિહારાદિમાં અલુપ્ધ અને નિયમિત રહો; સત્શાસ્ત્રનું મનન કરો; ઊંચી શ્રેણિમાં લક્ષ રાખો.
- ૧૮ એ એકલે ન હોય તો સમજીને આનંદ રાખતાં શીખો.
- ૧૯ વર્તનમાં બાલક થાઓ, સત્યમા યુવાન થાઓ, જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ.
- ૨૦ રાગ કરવો નહીં, કરવો તો સત્પુરુષ પર કરવો, દ્રેષ કરવો નહીં, કરવો તો કુશીલ પર કરવો.
- ૨૧ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતવીર્યથી અસેદ એવા આત્માનો એક પણ પણુ વિચાર કરો.
- ૨૨ મનને વશ કર્યું તેણે જગતને વશ કર્યું.
- ૨૩ આ સંસારને તું કરવો? અનંત વાર થયેલી માને આજે સ્ત્રીરૂપે ભોગવીએ છીએ.
- ૨૪ નિર્ગ્રંથતા ધારણ કરતાં પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરજો; એ લઈને ખામી આણવા કરતા અલ્પારંભી થજો.
- ૨૫ સમર્થ પુરુષો કલ્યાણનું સ્વરૂપ પોકારી પોકારીને કહી ગયા; પણ કોઈ વિરલાને જ તે યથાર્થ સમજાયુ.
- ૨૬ સ્ત્રીના સ્વરૂપ પર મોહ થતો અટકાવવાને વગર ત્વચાનું તેનું રૂપ વારંવાર ચિંતવવા યોગ્ય છે.
- ૨૭ કુપાત્ર પણ સત્પુરુષના મૂકેલા હસ્તથી પાત્ર થાય છે, જેમ છાશથી શુદ્ધ થયેલો સોમલ શરીરને નીરોગી કરે છે.
- ૨૮ આત્માનું સત્યસ્વરૂપ એક શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદમય છે, છતાં બ્રાતિથી ભિન્ન લાસે છે, જેમ ત્રાસી આંખ કરવાથી ચંદ્ર બે દેખાય છે.
- ૨૯ યથાર્થ વચન પ્રહવામાં દંભ રાખશો નહીં કે આપનારનો ઉપકાર ઓળવશો નહીં.
- ૩૦ અમે બહુ વિચારકરીને આ મૂળતત્ત્વ શોધ્યું છે કે, - શુભ ચમત્કાર જ સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી.
- ૩૧ રજાવીને પણ બચ્ચાના હાથમાં રહેલો સોમલ લઈ લેવો.
- ૩૨ નિર્માણ અંતઃકરણથી આત્માનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે.
- ૩૩ જ્યાં ‘હું’ માને છે ત્યાં ‘તું’ નથી; જ્યાં ‘તું’ માને છે ત્યાં ‘હું’ નથી.
- ૩૪ હે હ્રુવ! હવે ભોગથી ચાંત થા, ચાંત. વિચાર તો ખરો કે એમા કયુ સુખ છે?
- ૩૫ બહુ કંટાળીને સંસારમાં રહીશ નહીં.
- ૩૬ સંસાર અને સત્યીકને સાથે દોરજો.
- ૩૭ એકબીજા નેત્રી કરીશ નહીં, કર તો આખા જગતથી કરજો.

- ૧૧૬ હુઃખના માર્યા વૈરાગ્ય લઈ જગતને આ લોકો બ્રમાવે છે.
 ૧૧૭ અત્યારે, હું કોણ છું એનું મને પૂર્ણ જ્ઞાન નથી.
 ૧૧૮ તું સત્પુરુષનો શિષ્ય છે.
 ૧૧૯ એ જ મારી આકાંક્ષા છે.
 ૧૨૦ મને કોઈ ગજસુકુમાર જેવો વખત આવો.
 ૧૨૧ કોઈ રાજેશ્વરી જેવો વખત આવો.
 ૧૨૨ સત્પુરુષો કહેતા નથી, કરતા નથી, છતાં તેની સત્પુરુષતા નિર્વિકાર સુખસુદ્રામાં રહી છે.
 ૧૨૩ સંસ્થાનવિચયધ્યાન પૂર્વધારીઓને પ્રાપ્ત થતું હશે એમ માનવું યોગ્ય લાગે છે.
 તમે પણ તેને ધ્યાન કરો.
 ૧૨૪ આત્મા જેવો કોઈ દેવ નથી
 ૧૨૫ કોણુ ભાગ્યશાળી ? અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ કે વિરતિ ?
 ૧૨૬ કોઈની આજીવિકા તોડશે નહીં.

[૯]

૨૨

સ્વરોદય જ્ઞાન

મુંબઈ, કારતક ૧૯૪૩

આ પ્રથમ ‘સ્વરોદયજ્ઞાન’ વાચનારના કરકમળમાં મૂકતાં તે વિષે કેટલીક પ્રસ્તાવના કરવી યોગ્ય છે એમ ગણી તેવી પ્રવૃત્તિ કરું છું. ‘સ્વરોદયજ્ઞાન’ની ભાષા અર્ધ હિંદી અને અર્ધ ગુજરાતી આપણે જોઈ શકીશું તેના કર્તા એ આત્માનુભવી માણસ હતા; પરંતુ એમથી એકે ભાષા સંપ્રદાય પૂર્વક ભણ્યા હોય એવું કંઈ જણાતું નથી એથી એમની આત્મશક્તિ કે યોગદશાને કંઈ બાધા નથી, તેમ ભાષાશાસ્ત્રી થવાની તેમની કંઈ ઈચ્છા પણ રહી હોય એમ નહીં હોવાથી પોતાને જે કંઈ અનુભવગમ્ય થયું છે, તેમાનો લોકોને મર્યાદાપૂર્વક કંઈ પણ બોધ જણાવી દેવો, એ તેમની જિજ્ઞાસાથી આ પ્રથમની ઉત્પત્તિ છે—અને એમ હોવાથી જ ભાષા કે છંદની ટાપટીય અથવા યુક્તિપ્રયુક્તિનું વધારે દર્શન આ પ્રથમા જોઈ શકતા નથી.

જગત જ્યારે અનાદિ અને ત માટે છે, ત્યારે પછી તેની વિચિત્રતા ભણીમા વિસ્મયતા થી ડરીએ ? આજ કદાપિ જડવાદ માટે સંશોધન ચાલી રહી આત્મવાદને ઉડાવી દેવાનું પ્રયત્ન છે—તો એવા પણ અનંત કાળ આવ્યા છે કે આત્મવાદનું પ્રાધાન્યપણ હતું, તેમ જડવાદ માટે પણ હતું. વાતજ્ઞાનીઓ એ માટે કંઈ વિચારમાં પડી જતા નથી, કારણ જગતની એવી જ સ્થિતિ છે, ત્યાં નિકટથી આત્માને હુપવે એ કા ? પણ સર્વ વાસનાનો ત્યાગ કર્યા પછી જે વસ્તુનો અનુભવ એવો, તે વસ્તુનું, અર્થાત્ પોતે અને બીજું શું ? કે પોતે તે પોતે, એ વાતનો નિષ્ણ લીધો. ત્યાર પછી તો મેલુત્તિ રહી નહીં, એટલે દર્શનની સમ્યક્તાથી તેઓને એ જ સમ્મતિ રહી કે મેલુત્તિ આત્માને પોતે પોતાને પૂરી જઈ જડવાણું સ્વીકારે છે. તેમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી. મેલુત્તિ વસ્તુને અનુભવી જડવાણું—

નિદાન, સાધારણ વિવેકીઓ જે વિચારને આકાશી ગણે તેવા વિચારો, જે વસ્તુ અને જે પદ આજ રાજ્યશ્રી ચક્રવર્તિની વિક્ટોરિયાને હુલ્લ — કેવળ અસંભવિત છે — તે વિચારો, તે વસ્તુ અને તે પદ ભણી કેવળ ઇચ્છા હોવાથી ઉપર જણાવ્યું તેથી કંઈ પણ લેશ પ્રતિકૂળ અને તો તે પદાભિલાષી પુરુષના ચરિત્રને પરમ આંખપ લાગે એમ છે. આ સઘળા હવાઈ (અત્યારે લાગતા) વિચારો માત્ર આપને જ દર્શાવું છું. અંતઃકરણ શુદ્ધ અદ્ભુત — વિચારોથી ભરપૂર છે. પરંતુ આપ ત્યાં રહ્યા ને હું ગાડી રહ્યો !

[૧૩]

૩૧ વવાણિયા, પ્ર. ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૧૫૫ રવિ, ૧૯૪૪
લણભંશુર દુનિયામાં સત્પુરુષનો સમાગમ એ જ અમૂલ્ય અને અનુપમ લાભ છે.

[૧૪]

૩૨ વવાણિયા, આષાઢ વદ ૩, બુધ, ૧૯૪૪
આ એક અદ્ભુત વાત છે કે ડાળી આંખમાંથી ચાર પાંચ દિવસ થયાં એક નાના ચક્ર જેવો વીજળી સમાન ઝળકારો થયા કરે છે, જે આંખથી જરા દૂર જઈ ચોલવાય છે. લગભગ પાંચ મિનિટ થાય છે, કે દેખાવ દે છે. મારી દૃષ્ટિમાં વારંવાર તે જોવામાં આવે છે. એ ખાતે કોઈ પ્રકારની ભ્રમણા નથી. નિમિત્ત કારણ કંઈ જણાતું નથી. બહુ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે. આંખે બીજી કોઈ પણ પ્રકારની અસર નથી. પ્રકાશ અને દિવ્યતા વિશેષ રહે છે. ચારેક દિવસ પહેલાં બપોરના ૨-૨૦ મિનિટે એક આશ્ચર્યભૂત સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થઈ ગયા પછી આ થયું હોય એમ જણાય છે. અંતઃકરણમાં બહુ પ્રકાશ રહે છે, શક્તિ બહુ તેજ મારે છે. ધ્યાન સમાધિસ્થ રહે છે. કારણ કંઈ સમજાતું નથી. આ વાત ગુપ્ત રાખવા જ દર્શાવી જઈ છું. વિશેષ એ સંબંધી હવે પછી લખીશ.

[૧૬]

૩૩ વવાણિયા, અષાઢ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૪
આપ પણ અર્થાથિ બેઠરકારી નહીં રાખશો. શરીર અને આત્મિકસુખ ઇચ્છી, વ્યયનો કંઈ સંકોચ કરશો તો હું માનીશ કે મારા પર ઉપકાર થયો. ભવિતવ્યતાના ભાવ હશે તો આપની એ અનુકૂળ સગવડયુક્ત બેઠકનો લોગી હું થઈ શકીશ.

[૧૫]

૩૪ વવાણિયા, શ્રાવણ વદ ૧૩, સોમ, ૧૯૪૪
વામનેત્ર સંબંધી ચમત્કારથી આત્મશક્તિમાં અલ્પ ફેરફાર થયો છે.

[૧૭]

૩૫ વવાણિયા, શ્રાવણ વદ ૦), ૧૯૪૪
ઉપાધિ ઓછી છે, એ આનંદજનક છે. ધર્મકરણીનો કંઈ વખત મળતો હશે. ધર્મકરણીનો થોડો વખત મળે છે, આત્મસિદ્ધિનો પણ થોડો વખત મળે છે, શાસ્ત્ર પાઠન અને અન્ય વાંચનનો પણ થોડો વખત મળે છે, થોડો વખત લેખનક્રિયા રોકે છે, થોડો વખત અન્ધાર-વિકાર-ક્રિયા રોકે છે, થોડો વખત શૌચક્રિયા રોકે છે, છ કલાક મિટા રોકે છે, થોડો વખત મનોરાજ રોકે છે; છતાં છ કલાક વધી પડે છે. સત્સંગનો

અદ્ભુત, યોગસ્કુરિત ચરિત્રમાં જ ઉપયોગને પ્રેરશે.

આ તમારા માનેલા 'મુરખી' માટે કોઈ પણ પ્રકારે હર્ષ-શોક કરશો નહીં; તેની ઇચ્છા માત્ર સંકલ્પ-વિકલ્પથી રહિત થવાની જ છે; તેને અને આ વિચિત્ર જગતને કંઈ લાગતુંવળગતું કે લેવાદેવા નથી. ચોટલે તેમાંથી તેને માટે ગમે તે વિચારો બંધાય કે બોલાય, તે ભણી હવે જવા ઇચ્છા નથી. જગતમાંથી જે પરમાણુ પૂર્વકાળે લેખાં કર્યા છે તે હળવે હળવે તેને આપી દઈ ઋણમુક્ત થવું, એ જ તેની સદા રાઉપયોગી, વહાલી, શ્રેષ્ઠ અને પરમ જિજ્ઞાસા છે, બાકી તેને કંઈ આવડતું નથી; તે બીજું કંઈ ઇચ્છતો નથી; પૂર્વકર્મના આધારે તેનું સઘળું વિચરવું છે; એમ સમજી પરમ સંતોષ રાખજો; આ વાત શુભ રાખજો. કેમ આપણે માનીએ છીએ, અથવા કેમ વર્તીએ છીએ તે જગતને દેખાડવાની જરૂર નથી; પણ આત્માને આટલું જ પૂછવાની જરૂર છે, કે જો મુક્તિને ઇચ્છે છે તો સંકલ્પ-વિકલ્પ, રાગ-દ્વેષને મૂક અને તે મૂકવામાં તને કંઈ બાધા હોય તો તે કહે. તે તેની મેળે માની જશે અને તે તેની મેળે મૂકી દેશે.

ન્યાં ત્યાંથી રાગ-દ્વેષ રહિત થવું એ જ મારો ધર્મ છે; અને તે તમને અત્યારે જોધી જઈ છું પરસ્પર મળીશું ત્યારે હવે તમને કંઈ પણ આત્મત્વ સાધના બતાવાશે તો બતાવીશ. બાકી ધર્મ મે ઉપર કહ્યો તે જ છે અને તે જ ઉપયોગ રાખજો. ઉપયોગ એ જ સાધના છે. વિશેષ સાધના તે માત્ર સત્પુરુષનાં ચરણકમળ છે; તે પણ કહી જઈ છું. આત્મભાવમાં સઘળું રાખજો; ધર્મધ્યાનમાં ઉપયોગ રાખજો; જગતના કોઈ પણ પદાર્થ, સગા, કુટુંબી મિત્રનો કંઈ હર્ષ-શોક કરવો યોગ્ય જ નથી. પરમશાંતિપદને ઇચ્છીએ એ જ આપણો સર્વસમ્મતધર્મ છે અને એ જ ઇચ્છામાં ને ઇચ્છામાં તે મળી જશે, માટે નિશ્ચિત રહો. હું કોઈ ગચ્છમાં નથી, પણ આત્મામાં છું; એ ભૂલશો નહીં.

દેહ જેનો ધર્મોપયોગ માટે છે, તે દેહ રાખવા જે પ્રયત્ન કરે છે, તે પણ ધર્મને માટે જ છે.

વિ. રાજચંદ્ર

[૧૮]

૩૮

વિ. સં. ૧૯૪૪

(૧) સહજ સ્વભાવે મુક્ત, અત્યંત પ્રત્યક્ષ અનુભવ સ્વરૂપ આત્મા છે, તો પછી સાની પુરુષોએ આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે, બંધ છે, મોક્ષ છે, એ આદિ અનેક પ્રકારનું ઝિરપણ કરવું ઘટતું નહોતું.

(૨) આત્મા જો અગમ અગોચર છે તો પછી કોઈને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય નથી, અને એ મુગમ મુગોચર છે તો પછી પ્રયત્ન ઘટતું નથી.

[૧૯]

૩૯

વિ. સં. ૧૯૪૪

નેત્રોંત્રી શ્યામતા વિશે જો પુતલિયાંરૂપ સ્થિત હૈ, અરુ રૂપકો દેખતા હૈ, સાક્ષીભૂત હૈ. મે. અંતર કેમે નહીં દેખતા ? જો ત્વચા વિશે સ્પર્શ કરતા હૈ, શીતઉષ્ણાદિકકો જાનતા હૈ. એના નહીં અંગ વિશે વ્યાપક અનુભવ કરતા હૈ; ભૈસે તિલોં વિશે તેલ વ્યાપક હોતા હૈ, તિલના અનુભવ હોને નહીં કરતા. જો ચન્દ્ર ધ્રુવપદ્મદ્રિયકે અંતર પ્રકણ કરતા હૈ,

પટેલે મહાવિક્ષો આવતાં હોય, તેને કહેવામાં આવે છે.

અત્યારે વીતરાગ દેવને નામે જૈન દર્શનમાં એટલા બધા મત ચાલે છે કે તે મત, મતરૂપ છે, પણ સત્તરૂપ જ્યાં સુધી વીતરાગ દેવની આજ્ઞાનું અવલંબન કરી પ્રવર્તતા ન હોય ત્યાં સુધી કહી શકાય નહીં.

એ મતપ્રવર્તનમાં મુખ્ય કારણો મને આટલા સંભવે છે: (૧) પોતાની શિથિલતાને લીધે કેટલાક પુરુષોએ નિર્ઐશદશાની પ્રાધાન્યતા ઘટાડી હોય. (૨) પરસ્પર એ આચાર્યોને વાદવિવાદ. (૩) મોહનીય કર્મનો ઉદય અને તે રૂપે પ્રવર્તન થઈ જવું. (૪) મહાયા પછી તે વાતનો માર્ગ મળતો હોય તોપણ તે હુલ્લભણોધિતાને લીધે ન ગ્રહ્યો. (૫) મતિની ન્યૂનતા. (૬) જેના પર રાગ તેના છંદમા પ્રવર્તન કરનારાં ઘણાં મનુષ્યો. (૭) હુઃસમ કાળ અને (૮) શાસ્ત્રજ્ઞાનનું ઘટી જવું.

એટલા બધા મતો સંબંધી સમાધાન થઈ નિઃશંકપણે વીતરાગની આજ્ઞારૂપે માર્ગ પ્રવર્તે એમ થાય તો મહાકલ્યાણ, પણ તેવો સંભવ ઓછો છે; મોક્ષની જિજ્ઞાસા જેને છે તેની પ્રવર્તના તો તે જ માર્ગમાં હોય છે; પણ લોક કે ઓઘદંષ્ટિએ પ્રવર્તનારા પુરુષો, તેમ જ પૂર્વના દુર્ઘટ કર્મના ઉદયને લીધે મતની શ્રદ્ધામાં પડેલાં મનુષ્યો તે માર્ગનો વિચાર કરી શકે, કે બોધ લઈ શકે એમ તેના કેટલાક હુલ્લભણોધી ગુરુઓ કરવા દે, અને મતલેહ ટળી પરમાત્માની આજ્ઞાનું સમ્યક્દશાથી આરાધન કરતાં તે મતવાદીઓને જોઈએ, એ બહુ અસંભવિત છે. સર્વને સરખી બુદ્ધિ આવી જઈ, સંશોધન થઈ, વીતરાગની આજ્ઞારૂપ માર્ગનું પ્રતિપાદન થાય એ સર્વથા જોડે બને તેવું નથી; તોપણ સુલભબોધી આત્માઓ અવશ્ય તે માટે પ્રયત્ન કર્યા રહે, તો પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે, એ વાત મને સંભવિત લાગે છે.

હુઃસમ કાળના પ્રતાપે, જે લોકો નિધાનો બોધ લઈ શક્યા છે તેમને ધર્મતત્ત્વ પર મૂળથી શ્રદ્ધા જણાતી નથી. જેને કંઈ સરળતાને લીધે હોય છે, તેને તે વિષયની કંઈ ગતાગમ જણાતી નથી; ગતાગમવાળો કેઈ નીકળે તો તેને તે વસ્તુની વૃદ્ધિમાં વિશ્વ કરનારા નીકળે, પણ સહાયક ન થાય, એવી આજની કાળગચ્છા છે. એમ કેળવણી પામેલાને ધર્મની હુલ્લભતા થઈ પડી છે.

કેળવણી વગરના લોકોમાં સ્વાભાવિક એક આ ગુણ રહ્યો છે કે આપણા બાપદાદા જે ધર્મને સ્વીકારતા આવ્યા છે, તે ધર્મમાં જ આપણે પ્રવર્તવું જોઈએ, અને તે જ મત સત્ય હોવો જોઈએ, તેમ જ આપણા ગુરુના વચન પર જ આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ પછી તે ગુરુ ગમે તો શાસ્ત્રના નામ પણ બોલતા ન હોય, પણ તે જ મહાજ્ઞાની છે એમ માની પ્રવર્તવું જોઈએ. તેમ જ આપણે જે માનીએ છીએ તે જ વીતરાગનો બોધેલો ધર્મ છે, બાકી જૈન નામે પ્રવર્તે છે તે મત સઘળા અસત છે. આમ તેમની સમજણ હોવાથી તેઓ બિચારા તે જ મતમાં મસ્ત રહે છે એનો પણ અપેક્ષાથી જોતાં દોષ નથી.

જે જે મત જૈનમા પડેલા છે તેમાં જૈન સંબંધી જ ઘણે ભાગે ક્રિયાઓ હોય એ માન્ય થાય છે. તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ જોઈ જે મતમા પોતે દીક્ષિત થયા હોય, તે મતમાં જ દીક્ષિત પુરુષોનું મસ્ત રહેવું યાચ છે. દીક્ષિતમાં પણ ભદ્રિકતાને લીધે કાં તો દીક્ષા, કાં તો લિપ્ત નામ જેવી નિર્ધારિત મૂંઝવણને પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષા, કાં તો અમશાનવૈરાગ્યમાં લેવાઈ ગયેલી

સીમા દેવ્ય છે. વિજ્ઞાનો કાષેશ સ્ફુરેલાથી પ્રાપ્ત થોડી ટીકાવાળો પુનઃ ગમે વિરૂદ્ધ જ દેવતા.
અને દેવતા તો તે અત્યંત ક્ષત્રી વીરતાન દેવતા - ગુણનાં સ્વરૂપા પાપને જાણ કરે.

વિજ્ઞાની કાષેશ સ્ફુરેલા જેને વર્ષ છે, તે નિવારણ યોગ્ય જેટલા અનુભવ રીતિના
કે ગુરુત્વ સ્વકા સેવતા બધા જે અનુભવ પામે પડ્યા દેવ્ય તેનાં જ સ્વરૂપ દેવ્ય, તેનાં
વિનાશની પ્રેરણા ક્રમશઃ કેઈ ન જાય. પોતાના અનુભવથી માત્ર પ્રકારના યોગ્ય નિર્ણય
વિકસે (અને તો પણ તેનાં અર્થમાં પ્રમાણ દો કે ન હોય) અનુભવથી વર્ષ-ગુરુત્વ પેલાના
પંજામાં કાળી તેનાં પ્રચારથી સ્વકા છે.

તેમ જ ત્યાંની મુશ્કેલી નિવારણ અનુભવ વર્ષ પડેલા અનુભવ દેવતા નાં અનુભવ વર્ષ
અનુભવ નિર્ણય. તેનાં તો માત્ર પ્રચારવાળી કાળી માટે કેઈ ને જાણ નહીં. અનુભવ
મુશ્કેલીને - અનુભવ પડે દેવતા છે. અનુભવ તો ત્યાં જ દેવતા જે કે કાળીના પુનઃ વર્ષ દેવતા છે.

અનુભવ મુશ્કેલી અનુભવ છે. અનુભવ કાળી નિવારણ વિજ્ઞાનના અનુભવ ને
જાણ કરે. અનુભવ નહીં જાણ છે. તેનાં અનુભવો જેવા કે અનુભવ, અનુભવ કે અનુભવ
અનુભવ કાળી વર્ષ દેવતા છે, અનુભવ દેવતા અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ
અનુભવ કે અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ
અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ અનુભવ

તેનાં અનુભવો અનુભવ કેઈ અનુભવો અનુભવ તો તેનાં અનુભવો અનુભવ અનુભવ
વિજ્ઞાનનાં અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો

અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો
અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો અનુભવો

છેવટની ભલામણ

હવે એ વિષયને સંક્ષેપમાં પૂર્ણ કર્યો. પ્રતિમાથી એકાંત ધર્મ છે, એમ કહેવા માટે અથવા પ્રતિમાના પૂજનનો જ ભાગ સિદ્ધ કરવા મેં આ લઘુ ગ્રંથમાં કલમ ચલાવી નથી. પ્રતિમા માટે મને જે જે પ્રમાણે જણાયાં હતાં તે દેહકામા જણાવી લીધાં. તેમાં આજની ગેરવ્યાજનીપણું શાસ્ત્રવિચક્ષણ, અને ન્યાયસપન્ન પુરુષે જોવાનું છે, અને પછી જેમ સપ્રમાણ લાગે તેમ પ્રવર્તવું કે પ્રરૂપવું એ તેમના આત્મા પર આધાર રાખે છે. આ પુસ્તકને પ્રસિદ્ધ કરત નહીં; કારણ કે જે મનુષ્યે એક વાર પ્રતિમાપૂજનથી પ્રતિકૂળતા ખતાવી હોય તે જ મનુષ્ય જ્યારે તેની અનુકૂળતા ખતાવે; ત્યારે પ્રથમ પક્ષવાળાને તે માટે ખડું જે અને કટાક્ષ આવે છે. આપ પણ હું ધારું છું કે મારા ભણી થોડા વખત પહેલાં એવી સ્થિતિમાં આવી ગયા હતા, તે વેળા જો આ પુસ્તકને મેં પ્રસિદ્ધિ આપી હોત તો આપનાં અંતઃકરણે વધારે હુલાત અને હુલાવવાનું નિમિત્ત હું થાત, એટલા માટે મેં તેમ કયું નહીં. કેટલોક વખત વીત્યા પછી મારા અંતઃકરણમાં એક એવા વિચારે જન્મ લીધો કે તારા માટે તે ભાઈ એને સંકલેશ વિચારો આવતા રહેશે; તેં જે પ્રમાણથી માન્યું છે, તે પણ માત્ર એક તારા હૃદયમાં રહી જશે; માટે તેને સત્યતાપૂર્વક જરૂર પ્રસિદ્ધિ આપવી. એ વિચારને મેં ઝીલી લીધો. ત્યારે તેમાંથી ઘણા નિર્મળ વિચારની ગ્રેરણા થઈ; તે સંક્ષેપમાં જણાવી દઉં છું. પ્રતિમા માનો એ આગ્રહ માટે આ પુસ્તક કરવાનો કંઈ હેતુ નથી. તેમ જ તેઓ પ્રતિમા માનો તેથી મને કંઈ ધનવાન થઈ જવાનું નથી; તે સંબંધી જે વિચારો મને લાગ્યા હતા.

[અપૂર્ણ મંજેલ.]

વર્ષ ૨૨ મું

[૨૧]

૭૨૧ બદ્ધ-૧, માનસાલ મુદ્રિ ૩, ૧૫, ૧૯૨૫

જાણી જાણે વિવિધ વિધિન બધી-જણાયા નથી; પણ જોઈએ છે. નિર્ણય જાણુ, જ્યાં
કૃષ્ણાદિને ક્રમેથી -એ જોઈ -દિત -તે ને જાણી જરૂર જણાવ્યું છે. ને જ્યાંજ્યાં વિવિધ
ન -જોઈએ જોઈ જ્યાં જ્યાંજ્યાં ને જોઈએ છે. જુદા પેશાને જુદીમા જોઈએ જાણી
પોઈએ જાણી જુદીમાં છે.

[૨૨]

૭૨૨ બદ્ધ-૧, માનસાલ મુદ્રિ ૩, ૧૫, ૧૯૨૫

જિ. જુદામાં

જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે
જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે
જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે
જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે

જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે જ્યાં જ્યાં જાણી જાણી છે

જિ. ૨૨ ૧૯૨૫

મારા ભણી મોહદશા નહીં રાખો. હું તો એક અત્યંત શક્તિવાળું પામર મનુષ્ય છું. સૃષ્ટિમાં અનેક સત્પુરુષો ગુપ્તરૂપે રહ્યા છે. વિદિતમાં પાત્ર રહ્યા છે. તેમના ગુણને સ્મરો. તેઓનો પવિત્ર સમાગમ કરો અને આત્મિક લાભ વડે મનુષ્યભાવને સાર્યકં કદો એ મારી નિરંતર પ્રાર્થના છે. બંને સાથે મદી આ પત્ર વાંચશો. ઉતાવળ હોવાથી આટલેથી અટકું છું.

વિ. રામચંદ્રના પ્રણામ વાંચશો

[૨૪]

સુર,

૪૪

મુંબઈ, માગશર વદ ૧૨, શનિ, ૧૯૪૫

વિશેષ વિદિત થયું હશે.

હું અહીં સમયાનુસાર આનંદમાં છું. આપનો આત્માનંદ આહું છું. ચિ. જૂઠાભાઈની આરોગ્યતા સુધરવા પૂર્ણ ધીરજ આપશો. હું પણ હવે અહીં થોડો વખત રહેવાનો છું. એક મોટી વિરૂપિત છે, કે પત્રમાં હમેશાં શોચ સંબંધી ન્યૂનતા અને પુરુષાર્થની અધિકતા પ્રાપ્ત થાય તેમ લખવા પરિશ્રમ લેતા રહેશો. વિશેષ હવે પછી.

રામચંદ્રના પ્રણામ

૪૫

મુંબઈ, માગશર વદ ૦૧, ૧૯૪૫

સુર,

જૂઠાભાઈની સ્થિતિ વિદિત થઈ. હું નિરુપાય છું. જો ન આવે તો પ્રશસ્ત રાગ રાખો. પણ મને પોતાને, તમ સઘળાને એ રસ્તે આધીન ન કરો.

પ્રણામ લખું તેની પણ ચિંતા ન કરો. હજી પ્રણામ કરવાને લાયક જ છું, કરાવવાને નથી.

વિ. રામચંદ્રના પ્રણામ

[૨૫]

૪૬

માગશર, ૧૯૪૫

તમારો પ્રશસ્તભાવભૂષિત પત્ર મળ્યો. ઉત્તરમાં આ સંક્ષેપ છે કે જે વાટેથી આત્મલ્પ પ્રાપ્ત થાય તે વાટ શોધો. મારા પર પ્રશસ્તભાવ આણો એવું હું પાત્ર નથી, છતાં જો તમને એમ આત્મશાંતિ થતી હોય તો કરો.

ખીચું ચિત્રપટ તૈયાર નહીં હોવાથી જે છે તે મોકલું છું. મારાથી દૂર રહેવામાં તમારી આરોગ્યતા હાનિ પામે તેમ ન થવું જોઈએ. સર્વ આનંદમય જ થશે. અંત્યારે એ જ.

રામચંદ્રના પ્રણામ

[૨૬]

૪૭ વવાણિયા બંદર, મહા સુદ ૧૪, પુષ્ય, ૧૯૪૫

સુર,

સત્પુરુષોને નમસ્કાર

મારા તરફથી એક પત્રું પહોંચ્યું હશે.

તમારો પત્ર મેં મનન કર્યો. તમારી વૃત્તિમાં થયેલો ફેરફાર આત્મહિતસ્વી મને લાગે છે. અનંતાનુબંધી દેહ, અનંતાનુબંધી માન, અનંતાનુબંધી માયા અને અનંતાનુબંધી લોકો

બનનાર નથી. તો પછી ધર્મપ્રયત્નમાં, આત્મિકહિતમાં અન્ય ઉપાધિને આધીન થઈ પ્રમાદ શું ધારણ કરવો? આમ છે છતાં દેશ, કાળ, પાત્ર, ભાવ જોવાં જોઈએ.

સત્પુરુષોનું યોગબળ જગતનું કલ્યાણ કરે.

એમ ઇચ્છી વળતી ટપાલે પત્ર લખવા વિનંતી કરી પત્રિકા પૂર્ણ કરું છું.

લિં માત્ર

સ્વસ્ત આત્મજ રાયચંદના પ્રણામ — નિરાગ શ્રેણી સમુચ્ચયે.

[૨૭]
જિજ્ઞાસુ,

૪૮

વવાણિયા, માહ, ૧૯૪૫

આપના પ્રશ્નો ઉત્તર, મારી યોગ્યતા પ્રમાણે, આપનો પ્રશ્ન ટાંકીને લખું છું.

પ્રશ્ન : — વ્યવહારશુદ્ધિ કેમ થઈ શકે ?

ઉત્તર : — વ્યવહારશુદ્ધિની આવશ્યકતા આપના લક્ષમાં હશે; છતાં વિષયની પ્રારંભતા માટે અવશ્ય ગણી દર્શાવવું યોગ્ય છે કે આ લોકમાં સુખનું કારણ અને પરલોકમાં સુખનું કારણ જે સંસારપ્રવૃત્તિથી થાય તેનું નામ વ્યવહારશુદ્ધિ. સુખના સર્વ જિજ્ઞાસુ છે. વ્યવહારશુદ્ધિથી જ્યારે સુખ છે ત્યારે તેની આવશ્યકતા પણ નિઃશંક છે

૧. જેને ધર્મ સંબંધી કંઈ પણ ઘોષ થયો છે, અને રણવાની જેને જરૂર નથી, તેણે ઉપાધિ કરી રણવા પ્રયત્ન ન કરવું જોઈએ.

૨. જેને ધર્મ સંબંધી ઘોષ થયો છે, છતાં સ્થિતિનું દુઃખ હોય તો બનતી ઉપાધિ કરીને રણવા તેણે પ્રયત્ન કરવું જોઈએ.

(સર્વસંગપરિત્યાગી થવાની જેની જિજ્ઞાસા છે તેને આ નિયમોથી સંબંધ નથી.)

૩. ઉપજીવન સુખે ચાલી શકે તેવું છતાં જેનું મન-લક્ષ્મીને માટે બહુ ઊંચાં નાખતું હોય તેણે પ્રથમ તેની વૃદ્ધિ કરવાનું કારણ પોતાને પૂછવું. તો ઉત્તરમાં જો પરોપકાર સિવાય કંઈ પણ પ્રતિકૂળ ભાગ આવતો હોય, કિંવા પારિણામિક લાભને હાનિ પહોંચ્યા સિવાય કંઈ પણ આવતું હોય તો મનને સંતોષી લેવું; તેમ છતાં ન વળી શકે તેમ હોય તો અમુક મર્યાદામાં આવવું. તે મર્યાદા સુખનું કારણ થાય તેવી થવી જોઈએ.

૪. પરિણામે આર્તધ્યાન ધ્યાવાની જરૂર પડે, તેમ કરીને બેસવાથી રણવું સારું છે.

૫. જેનું સારી રીતે ઉપજીવન ચાલે છે, તેણે કોઈ પણ પ્રકારના અનાચારથી લક્ષ્મી મેળવવી ન જોઈએ. મનને જેથી સુખ હોતું નથી તેથી કાયાને કે વચનને ન હોય. અનાચારથી મન મુખી થતું નથી, આ સ્વતઃ અનુભવ થાય તેવું કહેવું છે.

૬. ન આક્રાંત ઉપજીવન માટે કંઈ પણ અડપ અનાચાર (અસત્ય અને સહજ માયા) સેવવો પડે તો મહારોચથી સેવવો, પ્રાયશ્ચિત્ત ધ્યાનના રાખવું. સેવવામાં નીચેના દોષ ન આવવા જોઈએ:—

૧ કોઈથી મહા વિશ્વાસવાત

૬ ખોટા લેખ કરવા

૨ મિત્રતા વિશ્વાસધાન

૭ હિસાબમા ચૂકવવું

૩ કોઈનાં આપણ એાગવવા

૮ સુલભી ભાવ કહેવો

૪ અન્યનું સેવવું

૯ નિર્દોષને અડપ માયાથી પણ છેતરવો

૫ મિત્રના અન્યનું મૂકવું

૧૦ ન્યૂનાવિદ તોળી આવવું

કોઈ પણ ધર્મ સંબંધી મતભેદ રાખવો છોડી દઈ એકાગ્ર ભાવથી સમ્યક્ યોગે જે માર્ગ સંશોધન કરવાનો છે, તે એ જ છે. માન્યામાન્ય, ભેદાભેદ કે સત્યાસત્ય માટે વિચાર કરનારા કે બોધ દેનારાને, મોક્ષને માટે જેટલા ભવનો વિલંબ હશે, તેટલા સમયનો (ગૌણતાએ) સંશોધક-ને તે માર્ગના દ્વાર પર આવી પહોંચેલાને વિલંબ નહીં હશે.

વિશેષ શું કહેવું? તે માર્ગ આત્મામાં રહ્યો છે. આત્મત્વપ્રાપ્ત પુરુષ — નિર્મલ આત્મા — જ્યારે યોગ્યતા ગણી તે આત્મત્વ અર્પણે — ઉદય આપણે — ત્યારે જ તે પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે જ તે વાટ મળશે, ત્યારે જ તે મતભેદાદિક જશે.

મતભેદ રાખી કોઈ મોક્ષ પામ્યા નથી. વિચારીને જેણે મતભેદને ટાળ્યો, તે અતર્કિત પામી કંમે કરી શાશ્વત મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

કોઈ પણ અવ્યવસ્થિત ભાવે અક્ષરલેખ થયો હોય તો તે ક્ષમ થાઓ. એ પ્રયાચના સમેત અટકુ છું.

[૩૩]

પપ

વવાણિયા, ફાલ્ગુન સુદ ૯, રવિ, ૧૯૪૫

નિરાગી મહાત્માઓને નમસ્કાર

કર્મ એ જડ વસ્તુ છે. જે જે આત્માને એ જડથી જેટલો જેટલો આત્મબુદ્ધિએ સમાગમ છે, તેટલી તેટલી જડતાની એટલે અબોધતાની તે આત્માને પ્રાપ્તિ હોય, એમ અનુભવ થાય છે. આશ્ચર્યતા છે, કે પોતે જડ છતાં ચેતનને અચેતન મનાવી રહ્યાં છે! ચેતન ચેતનભાવ બૂલી જઈ તેને સ્વસ્વરૂપ જ માને છે. જે પુરુષો તે કર્મસંયોગ અને તેના ઉદયે ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાયોને સ્વસ્વરૂપ નથી માનતા અને પૂર્વસંયોગો સત્તામાં છે, તેને અબંધ પરિણામે ભોગવી રહ્યા છે, તે આત્માઓ સ્વભાવની ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વશ્રેણી પામી શુદ્ધ ચેતનભાવને પામશે, આમ કહેવું સપ્રમાણ છે કારણ અતીત કાળે તેમ થયું છે, વર્તમાન કાળે તેમ થાય છે, અનાગત કાળે તેમ જ થશે.

કોઈ પણ આત્મા ઉદયી કર્મને ભોગવતાં સમત્વશ્રેણીમાં પ્રવેશ કરી અબંધ પરિણામે વર્તણે, તો ખચીત ચેતનશુદ્ધિ પામશે.

આત્મા વિનયી થઈ, સરળ અને લઘુત્વભાવ પામી સદૈવ સત્પુરુષના ચરણકમળ પ્રતિ રહ્યો, તો જે મહાત્માઓને નમસ્કાર કર્યો છે તે મહાત્માઓની જે જાતિની રિદ્ધિ છે, તે જાતિની રિદ્ધિ સપ્રાપ્ય કરી શકાય.

અનંત કાળમાં કા તો સત્પ્રાપ્તતા થઈ નથી અને કાં તો સત્પુરુષ (જેમાં સદ્ગુરુત્વ, સત્સંગ અને સત્કથા એ રહ્યા છે) મળ્યા નથી; નહીં તો નિશ્ચય છે, કે મોક્ષ હથેળીમાં છે, ઇન્દ્રિયાગ્રામ એટલે ત્રિદ-પૃથ્વી પર ત્યાર પછી છે. એને સર્વશાસ્ત્ર પણ સંમત છે, (મનન કર્યો) અને આ કથન ત્રિકાળ સિદ્ધ છે.

પદ

મોરળી, ચૈત્ર સુદ ૧૧, બુધ, ૧૯૪૫

સિં,

મોરળી આરોગ્યની સ્થિતિ માટે અરુચિ. નવે દેહ માટે સંભાળ રાખશે. દેહ હોય

તે પુરુષને પ્રત્યેક લઘુ કામના આરંભમાં પણ સંભારો, સમીપ જ છે. સ્પર્શીદશ્ય તો થોડો વખત વિયોગ રહી સંયોગ થશે અને સર્વ સારું જ થઈ રહેશે.

દશવૈકલિક સિદ્ધાંત હમણાં પુનઃ મનન કરું છું. અપૂર્વ વાત છે.

જો પદ્માસન વાળીને કિંવા સ્થિર આસનથી જેસી શકાતું હોય, સૂઈ શકાતું હોય તોપણ ચાલે, પણ સ્થિરતા જોઈએ, ચળવિચળ દેહ ન થતો હોય, તો આંખો વીંચી? જઈ નાભિના ભાગ પર દૃષ્ટિ પહોંચાડી, પછી છાતીના મધ્ય ભાગમાં આણી, કપાળના મધ્ય ભાગમાં તે દૃષ્ટિ ઠેક લાવી, સર્વ જગત શૂન્યાભાસરૂપ ચિત્તવી, ચોતાના દેહમાં સર્વ સ્થળે એક તેજ વ્યાપ્યુ છે એવો ભાસ લઈ જે રૂપે પાર્શ્વનાથાદિક અહીંતની પ્રતિમા સ્થિર ધ્રુવળ દેખાય છે, તેવો જ્યાલ છાતીના મધ્ય ભાગમાં કરો. તેટલામાંથી કંઈ થઈ ન શકતું હોય તો મારું ખભેરખણું (મેં જે રેશમી કોરે રાખ્યું હતું) તે ઓઢી સવારના ચાર વાગે કે પાંચ વાગે જાગૃતિ પામી સોડ તાણી એકાગ્રતા ચિતવવી. અહીંત સ્વરૂપનું ચિતવન, અને તો કરવું. નહીં તો કંઈ પણ નહીં ચિતવતાં સમાધિ કે બોધિ એ શબ્દો જ ચિતવવા. અત્યારે એટલું જ. પરમ કલ્યાણની એક શ્રેણિ થશે. ઓછામાં ઓછી બાર પળ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુદૂર્ત સ્થિતિ રાખવી.

વિ० રાયચંદ

[૩૭]

૬૦

(૧)

વૈશાખ, ૧૯૪૫

સંયતિ ધર્મ

૧. અયત્નાથી ચાલતા પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપ કર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૨. અયત્નાથી બિભા રહેતા પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૩. અયત્નાથી જેસતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપ કર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૪. અયત્નાથી શયન કરતા પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૫. અયત્નાથી આહાર લેતા પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૬. અયત્નાથી બોલતા પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાંધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.

૭. કેમ ચાલે? કેમ બિભા રહે? કેમ જેસે? કેમ શયન કરે? કેમ આહાર લે? કેમ બોલે? તો પાપકર્મ ન બાંધે?

૮. યત્નાથી ચાલે; યત્નાથી બિભા રહે; યત્નાથી જેસે, યત્નાથી શયન કરે; યત્નાથી આહાર લે; યત્નાથી બોલે; તો પાપકર્મ ન બાંધે.

! નર્મ, નમ કરી

૬. તાર્થે અપને પોતાના આત્મા સમાન હોવે, મન વગર કાવત્રી નરહર મધ્યે તાર્થે અપને બુદ્ધિ, આશય નિરોધાદિ આત્માને દર્શ; તેા પાપકર્મ ન પાડે.

૧૦. પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા (જેન અનુભવ કરીને) તાર્થે ત્રણમી સંકે આત્માની (સંયમમાં) ચુ કહે, કે જો તે કલ્યાણ કે પાપ બાબતો નથી ?

૧૧. કલ્યાણ કરીને કલ્યાણને બાબતું જોઈએ, પાપને બાબતું જોઈએ. બન્નેને કલ્યાણ કરીને કલ્યાણ પછી જે પ્રેમ હોય, તે અમાચરણું જોઈએ.

૧૨. જે અપને અટકે ચિત્તભાવ સ્વરૂપ બાબતો ન હા - અટકે એટલે જે જાણુ સ્વરૂપ બાબતો નથી, કે તે બન્નેવા તત્ત્વને બાબતો નથી તે જાણુ સ્વરૂપ નથી કહેવી બાબતો ?

૧૩. જે ચિત્તભાવ સ્વરૂપ બાબતો, જે જાણુ સ્વરૂપ બાબતો તેન જ તે બન્નેનુ સ્વરૂપ બાબતો તે જાણુ સંયમનું સ્વરૂપ બાબતો.

૧૪. જ્યારે અપ અને અટક ની બન્નેને બાબતો, જ્યારે તાર્થે અટકી નહુ પ્રગટ થઈ - અમાચરે બાબતો.

૧૫. જ્યારે તાર્થે અટકી નહુ પ્રગટ થઈ - અમાચરે બાબતો, જ્યારે જાણુ સ્વરૂપ નથી અને જોડાને બાબતો.

૧૬. જ્યારે જોડા, પાપ, અપ અને જોડાને બાબતો જ્યારે, અનુભવ નથી અને જેડા નથી જોડાની ઉચ્છેદની નિરુપ થાય.

૧૭. જ્યારે જેડા અને જોડાને બાબતો જોડાની નિરુપ થાય અને જેડા પ્રગટ થાય અને અમાચરે નિરુપ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય.

૧૮. જ્યારે જેડા પ્રગટ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય.

૧૯. જ્યારે જેડા પ્રગટ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય અને જોડાની નિરુપ થાય.

જાણવાને માટે છે; તોપણ વિચિત્ર જગતનું સ્વરૂપ જોણે બાળ્યુ નથી તે આત્માને જાણતો નથી. આ બોધ અચાર્ય કરતો નથી.

આત્મા શાથી, કેમ, અને કેવા પ્રકારે બંધાયો છે આ જ્ઞાન જેને થયું નથી, તેને તે શાથી, કેમ અને કેવા પ્રકારે મુક્ત થાય તેનું જ્ઞાન પણ થયું નથી; અને ન થાય તો વચનામૃત પણ પ્રમાણભૂત છે. મહાવીરના બોધનો મુખ્ય પાયો ઉપરના વચનામૃતથી શરૂ થાય છે; અને એનું સ્વરૂપ જોણે સર્વોત્તમ દર્શાવ્યું છે. તે માટે આપની અનુકૂળતા હશે, તો આગળ ઉપર જણાવીશ,

અહીં એક આ પણ વિજ્ઞાપના આપને કરવી યોગ્ય છે કે, મહાવીર કે કોઈ પણ બીજા ઉપદેશકના પક્ષપાત માટે મારું કંઈ પણ કથન અથવા જ્ઞાનનું નથી; પણ આત્મત્વ પામવા માટે જેનો બોધ અનુકૂળ છે તેને માટે પક્ષપાત (!) દૃષ્ટિરાગ, પ્રશસ્ત રાગ, કે માન્યતા છે; અને તેને આધારે વર્તના છે, તો આત્મત્વને બાધા કરતું એવું કોઈ પણ મારું કથન હોય, તો દર્શાવી ઉપકાર કરતા રહેશો. પ્રત્યક્ષ સત્સંગની તો બલિહારી છે; અને તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું દાન છે; છતાં જ્યાં સુધી પરોક્ષ સત્સંગ જ્ઞાનીદેશાનુસાર મળ્યા કરશે ત્યાં સુધી પણ મારા ભાગ્યનો ઉદય જ છે.

૨. નિર્ઝંઘનાસન જ્ઞાનવૃદ્ધને સર્વોત્તમવૃદ્ધ ગણે છે. જાતિવૃદ્ધતા, પર્યાયવૃદ્ધતા એવા વૃદ્ધતાના અનેક ભેદ છે, પણ જ્ઞાનવૃદ્ધતા વિના એ સઘળી વૃદ્ધતા તે નામવૃદ્ધતા છે, કિંવા શૂન્યવૃદ્ધતા છે.

૩. પુનર્જન્મસંબંધી મારા વિચાર દર્શાવવા આપે સૂચવ્યું તે માટે અહીં પ્રસંગપૂર્વક સંક્ષેપમાત્ર દર્શાવું છું :—

(અ) મારું કેટલાક નિર્ણય પરથી આમ માનવું થયું છે કે, આ કાળમાં પણ કોઈ કોઈ મહાત્માઓ ગતભવને જાતિસ્મરણજ્ઞાન વડે જાણી શકે છે; જે જાણવું કલ્પિત નહીં પણ સમ્યક્ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સર્વેગ — જ્ઞાનયોગ — અને સત્સંગથી પણ એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે શું કે ભૂતભવ પ્રત્યક્ષાનુભવરૂપ થાય છે.

ત્યાં સુધી ભૂતભવ અનુભવગમ્ય ન થાય ત્યાં સુધી ભવિષ્યકાળનું ધર્મપ્રચલન શંકાસહ આત્મા કર્યા કરે છે; અને શંકાસહ પ્રચલન તે યોગ્ય સિદ્ધિ આપતું નથી.

(આ) ‘પુનર્જન્મ છે;’ આટલું પરોક્ષ — પ્રત્યક્ષ નિઃશંકત્વ જે પુરુષને પ્રાપ્ત થયું નથી, તે પુરુષને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય એમ શાસ્ત્રશૈલી કહેતી નથી. પુનર્જન્મને માટે જુગજ્ઞાનથી મેળવેલો આશય મને જે અનુભવગમ્ય થયો છે તે કંઈક અહીં દર્શાવી જઉં છું.

(૧) ‘અતન્ય’ અને ‘નડ’ એ જે યોગજ્ઞવાને માટે તે જાનને વચ્ચે જે સિન્ન ધર્મ છે તે પ્રજા યોગખાવો એઈએ, અને તે સિન્ન ધર્મમા પણ મુખ્ય લિન્ન ધર્મ જે યોગખાવો છે તે આ છે કે, ‘કીતન્ય’ માં ‘ઉપયોગ’ (કોઈ પણ વસ્તુનો જે વડે બોધ થાય તે સ્વરૂપ) રહ્યો છે અને ‘નડ’ માં તે નથી. અહીં કદાપિ આમ કોઈ નિર્ણય કરવા ઇચ્છે કે, ‘નડ’ નો ‘અન્ય’, ‘સ્વયં’, ‘રૂપ’, ‘રસ’ અને ‘ગંધ’ એ શક્તિઓ રહી છે; અને ‘અન્ય’ નો ‘અન્ય’ એ સિન્નતા અકાશની અપેક્ષા લેતાં ન સમજાય તેવી છે, કારણ

આ કાળમાં એ વિષે અનેક પુરુષોને નિઃશંકતા નથી થતી તેનાં કારણો માત્ર સાત્ત્વિકતાની ન્યૂનતા, ત્રિવિધતાપની મૂર્છાના, 'શ્રી ગોકુળચરિત્ર'માં આપે દર્શાવેલી નિર્જનાવસ્થા તેની ખામી, સત્સંગ વિનાનો વાસ, સ્વમાન અને અયથાર્થ દષ્ટિ એ છે.

ફરી એ વિષે વિશેષ આપને અનુકૂળતા હશે, તો દર્શાવીશ. આથી મને આત્મોન્નત્યવલતાને પરમ લાભ છે. તેથી આપને અનુકૂળ થશે જ. વખત હોય તો જે ચાર વખત આ પત્ર મનન થવાથી મારો કહેલો અલ્પ આશય આપને બહુ દષ્ટિગોચર થશે. શૈલીને માટે થઈને વિસ્તારથી કંઈક લખ્યું છે, છતાં જેવું જોઈએ તેવું સમજવાયુ નથી એમ મારું માનવું છે. પણ હળવે હળવે હું ધારું છું કે, તે આપની પાસે સરળરૂપે મૂકી શકીશ.

X

X

X

X

બુદ્ધ ભગવાનનું જન્મચરિત્ર મારી પાસે આવ્યું નથી. અનુકૂળતા હોય તો મોકલાવવા સૂચવન કરશો. સત્પુરુષનાં ચરિત્ર એ દર્પણરૂપ છે. બુદ્ધ અને જૈનના બોધમાં મહાન તફાવત છે સર્વ દોષની ક્ષમા ઇચ્છી આ પત્ર પૂરું (અપૂર્ણ સ્થિતિએ) કરું છું. આપની આજ્ઞા હશે, તો એવો વખત મેળવી શકાશે કે, આત્મત્વ દેહ થાય.

અસુગમતાથી લેખ દોષિત થયો છે, પણ કેટલીક નિરુપાયતા હતી નહીં તો સરળતા વાપરવાથી આત્મત્વની પ્રકુલિતતા વિશેષ થઈ શકે.

વિં ધર્મજીવનના ઇચ્છક

રાયચંદ સ્વજીભાઈના વિનયભાવે પ્રશસ્ત પ્રણામ

૬૫ મોરળી, જેઠ સુદ ૧૦, સોમ, ૧૯૪૫

તમારો અતિશય આગ્રહ છે અને ન હોય તોપણ એક ધર્મનિષ્ઠ આત્માને જે કંઈ મારાથી શાંતિ થતી હોય તો એક પુણ્ય સમજી આવવું જોઈએ. અને જ્ઞાનીદ્રષ્ટ હશે તો હું જરૂર ગળ્યા દિવસમાં આવું છું. વિશેષ સમાગમે.

[૪૧]

૬૬ અમદાવાદ, જ્યેષ્ઠ વદ ૧૨, સોમ, ૧૯૪૫

આપને મેં વવાણિયા બંદરથી પુનર્જન્મસંગ્રહી પરોક્ષજ્ઞાનની અપેક્ષાએ એકાદ બે વિગારો દર્શાવ્યા હતા, અને એ વિષે અવકાશ લઈકેટલુંક દર્શાવી પછી પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય જ્ઞાનથી તે વિષયનો નિશ્ચય મારા સમજવાનાં જે કંઈ આવ્યો છે તે દર્શાવવાની ઇચ્છા રાખી છે.

એ પત્ર જ્યેષ્ઠ સુદ ૫ મે આપને મળેલું હોવું જોઈએ. અવકાશ પ્રાપ્ત કરી કંઈ ઉત્તર ઘટે તો ઉત્તર, નહીં તો પહોંચ માત્ર આખી પ્રશમ આપશો, એ વિસાપના છે.

નિર્મંથનાં બોધેલાં શાસ્ત્રના શોધ નાટે અહીં સાતેક દિવસ થયા મારું આવવું થયું છે.

ધર્મોપજીવનના ઇચ્છક

રાયચંદ સ્વજીભાઈના યથાવિધિ પ્રણામ

[૮૦૬-૧૨]

૬૭ વડવાણુડમ્પ, અષાઠ સુદ ૮, શનિ, ૧૯૪૫

તું કદાચ સંશોધન માટે જે તમારી અભિજ્ઞાપાઓ દેખાય છે તે, મને પ્રસન્નતા

[૪૪]

૭૧

ભરૂચ, શ્રાવણ સુદ ૩, બુધ, ૧૯૪૫

બળભા નામના આમથી મારું લખેલું એક વિનયપત્ર આપને પ્રાપ્ત થયું હશે.

હું મારી નિવાસભૂમિકાથી આશરે જે માસ થયાં સત્યોગ, સત્સંગ પ્રવર્ધનાર્થે પ્રવાસરૂપે કેટલાંક સ્થળોમાં વિહાર કરું છું. પ્રાચે કરીને એક સપ્તાહમાં મારું ત્યાં આપના દર્શન અને સમાગમની પ્રાપ્તિ કરી શકે એમ આગમન થવા સભવ છે.

સર્વ શાસ્ત્રના યોધનું, ક્રિયાનું, જ્ઞાનનું, યોગનું અને ભક્તિનું પ્રયોજન સ્વસ્વરૂપપ્રાપ્તિને અર્થે છે, અને એ સમ્યક્શ્રેણિઓ આત્મગત થાય, તો તેમ થવું પ્રત્યક્ષ સભવિત છે; પણ એ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા સર્વસંગપરિત્યાગની અવશ્ય છે. નિર્જનાવસ્થા — યોગભૂમિકામાં વાસ — સહજ સમાધિની પ્રાપ્તિ નથી, તે સર્વસંગપરિત્યાગમાં નિયમા વાસિત છે. દેશ (ભાગ) સંગપરિત્યાગમાં ભજના સંભવે છે. જ્યાં સુધી ગૃહવાસ પૂર્વકર્મના બળથી લોગવવો રહ્યો છે, ત્યાં સુધી ધર્મ, અર્થ અને કામ ઉલ્લાસિત-ઉદ્દાસીન ભાવે સેવવા યોગ્ય છે. બાહ્યભાવે ગૃહસ્થશ્રેણિ છતાં અંતરંગનિર્ગ્રંથશ્રેણિ જોઈએ, અને જ્યાં તેમ થયું છે ત્યાં સર્વ સિદ્ધિ છે.

મારી આત્માભિલાષા તે શ્રેણિમાં ઘણા માસ થયાં વર્તે છે ધર્મોપજીવનની પૂર્ણ અભિલાષા કેટલીક વ્યવહારોપાધિને લીધે પાર પડી શકતી નથી; પણ પ્રત્યક્ષે સત્પદની સિદ્ધિ આત્માને થાય છે; આ વાર્તા તો સમ્મત જ છે અને ત્યાં કંઈ વય-વેષની વિશેષ અપેક્ષા નથી. નિર્ગ્રંથના ઉપદેશને અચલભાવે અને વિશેષે સમ્મત કરતાં અન્ય દર્શનના ઉપદેશમાં મધ્યસ્થતા પ્રિય છે.

ગમે તે વાટે અને ગમે તે દર્શનથી કલ્યાણ થતું હોય, તો ત્યાં પછી મતાંતરની કંઈ અપેક્ષા શોધવી યોગ્ય નથી. આત્મત્વ જે અનુપ્રેક્ષાથી, જે દર્શનથી કે જે જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય તે અનુપ્રેક્ષા, તે દર્શન કે તે જ્ઞાન સર્વોપરી છે, અને જેટલા આત્મા તર્યા, વર્તમાને તરે છે, ભવિષ્યે તરશે તે સર્વ એ એક જ ભાવને પામીને. આપણું એ સર્વ ભાવે પામીએ — એ મળેલા અનુત્તર જન્મનું સાક્ષ્ય છે.

કેટલાંક જ્ઞાનવિચારો લખતાં ઔદાસીન્ય ભાવની વૃદ્ધિ થઈ જવાથી ધારેલું લખી શકાતું નથી; અને તેમ આપ જેવાને નથી દર્શાવી શકાતું. એ કાંઈ નું કારણ.

નાનાપ્રકારના વિચારો ગમે તે રૂપે અનુક્રમવિહીન આપની સમીપ મૂકું, તો તે યોગ્યતા-પૂર્વક આત્મગત કરતાં દોષને માટે — ભવિષ્યને માટે પણ — ક્ષમા ભાવ જ આપશે.

આ વેળા લઘુત્વભાવે એક પ્રશ્ન કરવાની આજ્ઞા લઉં છું. આપને લક્ષ્યગત હશે કે, પ્રત્યેક પદાર્થની પ્રજ્ઞાપનીયતા ચાર પ્રકારે છે : દ્રવ્ય (તેનો વસ્તુસ્વભાવ)થી, ક્ષેત્ર (કંઈ પણ તેનું વ્યાપવું — ઉપચારે કે અનુપચારે)થી, કાળથી અને ભાવ (તેના ગુણાદિક ભાવ)થી. હવે આપને આત્માની વ્યાખ્યા પણ એ વિના ન કરી શકીએ તેમ છે. આપ જો એ પ્રજ્ઞા-પનીયતાએ આત્માની વ્યાખ્યા અવકાશાનુકૂળ દર્શાવો, તો સંતોષનું કારણ થાય. આમાથી એક અદ્વૈતના વ્યાખ્યા નીકળી શકે તેમ છે; પણ આપના વિચારો આગળથી કંઈ સહાયક થઈ શકશે એમ મનની આ પ્રયાચન કરું છે. ધર્મોપજીવન પ્રાપ્ત કરવામાં આપની સહાયતાની પ્રાર્થના અવશ્ય પડે તેવું છે, પણ સામાન્યે વૃત્તિભાવ માટે આપના વિચાર માગી પછી જ તેમ જન્મ આપશે, તેમ રહ્યું છે. શાસ્ત્ર એ પરોક્ષમાર્ગ છે; અને ૦ ૦ ૦ પ્રત્યક્ષમાર્ગ — એ તેમ જન્મ આપશે, તેમ રહ્યું છે. શાસ્ત્ર એ પરોક્ષમાર્ગ છે; અને ૦ ૦ ૦ પ્રત્યક્ષમાર્ગ — એ તેમ જન્મ આપશે, તેમ રહ્યું છે. શાસ્ત્ર એ પરોક્ષમાર્ગ છે; અને ૦ ૦ ૦ પ્રત્યક્ષમાર્ગ — એ તેમ જન્મ આપશે, તેમ રહ્યું છે.

[૫૦]

૭૭

વિ. સં. ૧૯૪૫

“સુખકી સહેલી હે, અકેલી ઉદાસીનતા”

અધ્યાત્મની જનની તે ઉદાસીનતા.

લઘુ વયથી અદ્ભુત થયો, તત્ત્વજ્ઞાનનો ગોધ;

એ જ સૂચવે એમ કે, ગતિ આગતિ કાં શોધ ? ૧

જે સંસ્કાર થવો ઘટે, અતિ અભ્યાસે કાંય;

વિના પરિશ્રમ તે થયો, ભવશંકા શી ત્યાંય ? ૨

જેમ જેમ મતિ અદ્વિત, અને મોહ ઉદ્યોત;

તેમ તેમ ભવશંકના, અપાત્ર અંતર જ્યોત. ૩

કરી કલ્પના દઢ કરે, નાના નાસ્તિ વિચાર;

પણ અસ્તિ તે સૂચવે, એ જ ખરો નિર્ધાર. ૪

આ ભવ વણુ ભવ છે નહીં, એ જ તર્ક અનુકૂળ;

વિચારતાં પામી ગયા, આત્મધર્મનું મૂળ. ૫

[અંગત]

[૫૧]

૭૮

વિ. સં. ૧૯૪૫

સ્ત્રીના સંબંધમાં મારા વિચાર

(૧)

અતિ અતિ સ્વસ્થ વિચારણાથી એમ સિદ્ધ થયું કે શુદ્ધ જ્ઞાનને આશ્રયે નિરાળાધ સુખ રહ્યું છે; તથા ત્યાં જ પરમ સમાધિ રહી છે.

સી એ સંસારનું સર્વોત્તમ સુખ માત્ર આવરણિકદૃષ્ટિથી કલ્પાયું છે, પણ તે તેમ નથી જ. સ્ત્રીથી જે સયોગસુખ ભોગવવાનું ચિહ્ન તે વિવેકથી દૃષ્ટિગોચર કરતાં વમન કરવાને યોગ્ય ભૂમિકાને પણ યોગ્ય રહેતું નથી. જે જે પદાર્થો પર બુદ્ધિપ્રસા રહી છે, તે તે પદાર્થો તો તેના શરીરમાં રહ્યા છે, અને તેની તે જન્મભૂમિકા છે. વળી એ સુખ ક્ષણિક, ખેદ અને ખસના દરબરૂપ જ છે. તે વેળાનો દેખાવ હૃદયમાં ચીતરાઈ રહી હસાવે છે, કે શી આ ભુલવણી ? દંકામાં કહેવાનું કે તેમાં કઈ પણ સુખ નથી; અને સુખ હોય તો તેને અપરિચ્છેદરૂપે વર્ણવી શકાયો, એટલે માત્ર મોહદશાને લીધે તેમ માન્યતા થઈ છે, એમ જ જણાશે. આહીં હું સ્ત્રીના અવયવાદિ ભાગનો ચિત્તેક કરવા ખેડો નથી; પણ ત્યાં ફરી આત્મા ન જ ખેંચાય એ વિવેક થયો છે, તેનું સહજ સૂચવન ક્યું. સ્ત્રીમાં દોષ નથી; પણ આત્મામાં દોષ છે; અને એ દોષ જગત્ની આત્મા જે બુદ્ધિ છે તે અદ્ભુત આનંદમય જ છે; માટે એ દોષથી રહિત થઈ, એ જ પરમ નિઃજાત છે.

શુદ્ધ ઉપયોગની એ પ્રાપ્તિ થઈ તો પછી તે સમયે સમયે પૂર્વોપાનિત મોહનીયને નહીં ના કરી શકશે. આ અનુભવગમ્ય પ્રવચન છે.

પણ પૂર્વોપાનિત કુત્તુ સુધી મને પ્રવર્તે છે, ત્યાં સુધી મારી શી દશાથી શાંતિ થાય ?
જેવનના નને નીચે પ્રમાણે સંગ્રહાન થયું :—

પચ વિષયથી વિરક્ત બુદ્ધિના અંકુરો જેને ફૂટ્યા છે; કલેશનાં કારણ જેણે નિર્મૂળ કર્યા છે; અનેકાંત-દષ્ટિયુક્ત એકાંતદષ્ટિને જે સેવ્યા કરે છે; જેની માત્ર એક શુદ્ધ વૃત્તિ જ છે; તે પ્રતાપી પુરુષ જયવાન વર્તો.

આપણે તેવા થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૫૪]

૯૧

વિ. સં. ૧૯૪૫

અહોહો ! કર્મની કેવી વિવિધ બંધસ્થિતિ છે ? જેને સ્વપ્ને પણ ઇચ્છતો નથી, જે માટે પરમ શોક થાય છે; એ જ અગાંભીય દશાથી પ્રવર્તવું પડે છે.

તે જિન-વર્દ્ધમાનાદિ સત્પુરુષો કેવા મહાન મનોજયી હતા ! તેને મૌન રહેવું - અમૌન રહેવું બન્ને સુલભ હતું; તેને સર્વ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ દિવસ સરખા હતા; તેને લાભ-હાનિ સરખી હતી; તેનો કંમ માત્ર આત્મસમતાએ હતો. કેવું આશ્ચર્યકારક કે, એક કલ્પનાનો જ એક કલ્પે થવો હુલ્લ, તેવી તેમણે અનંત કલ્પનાઓ કલ્પના અનંતમા ભાગે શમાવી દીધી !

[૫૫]

૯૨

વિ. સં. ૧૯૪૫

હુખિયાં મનુષ્યોનું પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હોય તો ખચીત તેના શિરોભાગમાં હું આવી શકું આ મારાં વચનો વાંચીને કોઈ વિચારમાં પડી જઈ, ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કરશે અને કા તો બ્રમ ગણી વાળશે; પણ તેનું સમાધાન ચાહી જ ટપકાવી દઉં છું. તમે મને સી સબધી કઈ હુઃખ લેખશે નહીં, લક્ષ્મી સંબધી હુઃખ લેખશે નહીં, પુત્ર સંબધી લેખશે નહીં, કીર્તિ સંબધી લેખશે નહીં, ભય સંબધી લેખશે નહીં; કાયા સંબધી લેખશે નહીં; અથવા સર્વથી લેખશે નહીં; મને હુઃખ બીજી રીતનું છે. તે દરદ વાતનું નથી; કશું નથી કે પિત્તનું નથી; તે શરીરનું નથી, વચનનું નથી કે મનનું નથી. ગણો તો બધાયનું છે અને ન ગણો તો એકકેતુ નથી; પરંતુ મારી વિજ્ઞાપના તે નહીં ગણવા માટે છે, કારણ એમા કોઈ એર મર્મ રહ્યો છે. તમે જરૂર માનજો, કે હું વિના-દિવાનાપણે આ કલમ ચલાવું છું. રાજચંદ્ર નામથી ઓળખાતો વવાણિયા નામના નાના ગામનો, લક્ષ્મીમાં સાધારણ એવો પણ આર્ય તરીકે ઓળખાતા દશાશ્રીમાળી — વૈશ્યનો પુત્ર ગણાઉં છું. આ દેહમાં મુખ્યે બે બચ કર્યા છે, અમુખ્યનો હિસાબ નથી. નાનપણની નાની સમજણમાં કોણ જાણે કયાંથીયે મોટી કલ્પનાઓ આવતી સુખની જિજ્ઞાસા પણ ઓછી નહોતી અને સુખમાં પણ મહાલય, બાગબગીચા, લાડીવાડીના કંઈક માન્યાં હતા; મોટી કલ્પના તે આ બધું શું છે તેની હતી. તે કલ્પનાનું એક વાર એવું રૂપ દીકું કે, પુનર્જન્મે નથી, પાપે નથી, પુણ્યે નથી, સુખે રહેવું અને સંસાર ભોગવવો એ જ કૃતકૃત્યના છે. એમાંથી બીજી પંચાતમાં નહીં પડતા, ધર્મની વાનનાઓ કાઢી નાખી. કોઈ ધર્મ માટે ન્યૂનાધિક કે શ્રદ્ધાભાવપણું રહ્યું નહીં. થોડા વખત મારા પત્ની એમાંથી એર જ થયું. જે થવાનું મેં કલ્પ્યું નહોતું, તેમ તે માટે મારા ખ્યાલમાં હોય એવું કંઈ મારું પ્રયત્ન પણ નહોતું, છતાં અચાનક ફેરફાર થયો; કોઈ એર અનુભવ થયો, અને જે અનુભવ પ્રાપ્તે શાસ્ત્રમાં લેખિત ન હોય, જડવાતીઓની કલ્પનામાં ન હોય, તેવો. અને તે કંમે કરીને વધ્યો; વધીને અત્યારે એક 'તુલિ તુલિ'નો વાપ કરે

જન્મભૂમિકામાં જેટલા વાણિયાઓ રહે છે, તે બધાની કુળશ્રદ્ધા ભિન્ન ભિન્ન છતાં કંઈક પ્રતિમાના અશ્રદ્ધાળુને જ લગતી હતી, એથી મને તે લોકોનો જ પનારો હતો. પહેલેથી સમર્થ શક્તિવાળો અને ગામનો નામાંકિત વિદ્યાર્થી લોકો મને ગણતા, તેથી મારી પ્રશંસાને લીધે ચાહીને તેવા મંડળમાં જેસી મારી ચપળશક્તિ દર્શાવવા હું પ્રયત્ન કરતો. કંઠીને માટે વારંવાર તેઓ મારી હાસ્યપૂર્વક ટીકા કરતા; છતાં હું તેઓથી વાઢ કરતો અને સમજણ પાડવા પ્રયત્ન કરતો. પણ હળવે હળવે મને તેમનાં પ્રતિક્રમણસૂત્ર ઇત્યાદિક પુસ્તકો વાંચવા મળ્યાં; તેમાં બહુ વિનયપૂર્વક સર્વ જગતજીવથી ભિન્નતા ઇચ્છી છે તેથી મારી પ્રીતિ તેમાં પણ થઈ અને પેલામાં પણ રહી. હળવે હળવે આ પ્રસંગ વધ્યો. છતાં સ્વસ્થ રહેવાના તેમ જ બીજા આચારવિચાર મને વૈષ્ણવના પ્રિય હતા અને જગતકર્તાની શ્રદ્ધા હતી. તેવામાં કઠી તૂટી ગઈ, એટલે ફરીથી મેં બાંધી નહીં. તે વેળા બાંધવા ન બાંધવાનું કંઈ કારણ મેં શોધ્યું નહોતું. આ મારી તેર વર્ષની વયની ચર્ચા છે. પછી હું મારા પિતાની હુકાને જેસતો અને મારા અક્ષરની છટાથી કચ્છદરબારને ઉતારે મને લખવા માટે જોલાવતા ત્યારે હું ત્યાં જતો. હુકાને મેં નાના પ્રકારની લીલાલહેર કરી છે. અનેક પુસ્તકો વાંચ્યાં છે, રામ ઇત્યાદિકનાં ચરિત્રો પર કવિતાઓ રચી છે; સંસારી તૃષ્ણાઓ કરી છે; છતાં કોઈને મેં ઓછોઅધિકો ભાવ કહ્યો નથી, કે કોઈને મેં ઓછુંઅધિકું તોળી લીધું નથી, એ મને ચોક્કસ સાંભરે છે.

[૬૫]

૯૦

મુંબઈ, કારતક, ૧૯૪૬

જે પ્રકારે વહેંચાયેલો ધર્મ, તીર્થંકરે જે પ્રકારનો કહ્યો છે :—

૧. સર્વસંગપરિત્યાગી.

૨. દેશપરિત્યાગી.

સર્વ પરિત્યાગી :—

ભાવ અને દ્રવ્ય.

તેનો અધિકારી.

પાત્ર, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ.

પાત્ર —

વૈરાગ્યાદિક લક્ષણો, ત્યાગનું કારણ અને પારિણામિકભાવ ભણી જોવું.

ક્ષેત્ર —

તે પુરુષની જન્મભૂમિકા, ત્યાગભૂમિકા એ જે.

કાળ —

અધિકારીની વય, મુખ્ય વર્તતો કાળ.

ભાવ —

વિનયાદિક, તેની યોગ્યતા, શક્તિ.

તેને મુરુરે પ્રથમ શું ઉપદેશ કરવો ?

‘અર્થવૈરાગ્ય’, ‘આચારંગ’ ઇત્યાદિ સંબંધી વિચાર;

તેની નવનિર્મિત કન્ટે તેને સ્વતંત્ર વિદ્યાર કરવા દેવાની આજ્ઞા ઇ.

નિવસ્યાં.

પર્વ ૨૩મું.

ઉત્તરી - સ્વરૂપ.

(૧) સુવર્ણી પદ્ય - અનુવર્ણીય છે.)

દેવ-પાત્રી : —

અવસ્થા ક્રિયા.

નિવસ ક્રિયા.

અસ્થિ.

અવસ્થા.

અવસ્થા ૧ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૨ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

(૨) સુવર્ણી પદ્ય - અનુવર્ણીય છે.)

અવસ્થા ૩ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૪ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૫ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૬ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૭ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૮ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૯ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૧૦ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૧૧ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

અવસ્થા ૧૨ - ૨૪ બાવનું સ્વરૂપ.

સુધારસને પી અને સંસારસમુદ્ર પાર ઊતરવા માટે ધ્યાનરૂપ વડાણનું અવલંબન કરે. [અર્પણ]

[૮૨]

૧૦૩

મુળર્થ, માહ, ૧૯૪૬

કુટુંબરૂપી કાળજની કોટડીના વાસથી સંસાર વધે છે. ગમે તેટલી તેની સુધારણા કરજો તોપણ એકાંતથી જેટલો સંસારક્ષય થવાનો છે, તેનો સોમો હિસ્સો પણ તે કાળજગૃહમાં રહેવાથી થવાનો નથી. કપાયનું તે નિમિત્ત છે; મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પર્વત છે. પ્રત્યેક અતરશુકામાં જાનવલ્લભ્યમાન છે. સુધારણા કરતાં વળતે શ્રાદ્ધોત્પત્તિ? થવી સંભવે, માટે ત્યા અદ્વિભાષી થવું, અદ્વિપહાસી થવું, અદ્વિપરિચયી થવું, અદ્વિઆવકારી થવું, અદ્વિભાવના દર્શાવવી, અદ્વિસહચારી થવું, અદ્વિપશુર થવું, પરિણામ વિચારવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે.

[૮૩]

૧૦૪

મુળર્થ, માહ વદ ૨, શુક, ૧૯૪૬

તમારુ પત્ર ગઈ કાલે મળ્યું. ખલાતવાળા લાઈ મારી પાસે આવે છે તેમની મારાથી ખનતી ઉપાસના કરુ છું. તેઓ કોઈ રીતે મતાગ્રહી હોય એવું મને હજુ સુધી તેઓએ દેખાડ્યું નથી. જીવ ધર્મજિજ્ઞાસુ જણાય છે. ખરું કેવલીગમ્ય

તમારી આરોગ્યતા ઇચ્છું છું. તમારી જિજ્ઞાસા માટે હું નિરુપાય છું. વ્યવહારક્રમ તોડીને હું કંઈ નહીં લખી શકું; એ તમને અનુભવ છે, તો હવે કાં પુછાવો?

તમારી આત્મચર્યા શુદ્ધ રહે તેમ પ્રવર્તજે.

જિને કહેલા પદાર્થો યથાર્થ જ છે. એ જ અત્યારે લલામણ.

[૮૦]

૧૦૫

મુળર્થ, ફાગણ સુદ ૬, ૧૯૪૬

મહાવીરના યોધને પાત્ર કોણ?

૧. સત્પુરુષના ચરણનો ઇચ્છક,
૨. સદૈવ સૂક્ષ્મ યોધનો અભિલાષી,
૩. શુણ્ પર પ્રશસ્ત ભાવ રાખનાર,
૪. બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,
૫. ન્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છેદવાનો ઉપયોગ રાખનાર,
૬. ઉપયોગથી એક પણ પણ ભરનાર,
૭. એકાંતવાસને વખાણનાર,
૮. તીર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,
૯. આકાર, વિકાર, નિકારનો નિયમી,
૧૦. પોતાની ચુરુતા દબાવનાર,

એનો કોઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના યોધને પાત્ર છે, સમ્યક્દશાને પાત્ર છે. પહેલે તેનું એકંદ નથી.

જો કે પુદ્ગલનો એ દેહ, તોપણ ચોર સ્થિતિ ત્યાં છેહ;
સમજણ ખીલ પછી કહીશ, જ્યારે ચિત્તે સ્થિર થઈશ.

૬

૫ જહાં રાગ અને વળી દ્રેષ, તહાં સર્વદા માનો કલેશ;
ઉદાસીનતાનો જ્યાં વાસ, સકળ દુઃખનો છે ત્યાં નાશ.
સર્વ કાલનું છે ત્યાં જ્ઞાન, દેહ છતાં ત્યાં છે નિર્વાણ;
ભવ છેવટની છે એ દશા, રામ ધામ આવીને વસ્યા.

૧

૨

[૮૬]

૧૦૮

મુંબઈ, ફાગણ, ૧૯૪૬

હે જીવ, તું બ્રમા મા, તને હિત કહું છું.

અંતરમાં સુખ છે; બહાર શોધવાથી મળશે નહીં.

અંતરનું સુખ અંતરની સમશ્રેણીમાં છે; સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિસ્મરણ કર,
આશ્ચર્ય ભૂલ.

સમશ્રેણી રહેવી બહુ દુર્લભ છે; નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જશે; ન થવા
અચળ ગંભીર ઉપયોગ રાખ.

આ કેમ થયાયોગ્યપણે આદ્યો આન્યો તો તું જીવન ત્યાગ કરતો રહીશ, મૂંઝાઈશ નહીં,
નિર્ભય થઈશ.

બ્રમા મા, તને હિત કહું છું,

આ મારું છે એવા ભાવની વ્યાખ્યા પ્રાપ્ત ન કર.

આ તેનું છે એમ માની ન બેસ.

આ માટે આમ કરવું છે એ ભવિષ્યનિર્ણય ન કરી રાખ.

આ માટે આમ ન થયું હોત તો સુખ થાત એમ સ્મરણ ન કર.

આટલું આ પ્રમાણે હોય તો સારુ એમ આગ્રહ ન કરી રાખ.

આણે મારા પ્રતિ અનુચિત કર્યું એવું સંભારતાં ન શીખ.

આણે મારા પ્રતિ ઉચિત કર્યું એવું સ્મરણ ન રાખ.

આ મને અશુભ નિમિત્ત છે એવો વિકલ્પ ન કર.

આ મને શુભ નિમિત્ત છે એવી દૃઢતા માની ન બેસ.

આ ન હોત તો હું બધાત નહીં એમ અચળ વ્યાખ્યા નહીં કરીશ.

પૂર્વકર્મ બળવાન છે, માટે આ બધો પ્રસંગ મળી આન્યો એવું એકાત્મિક ગ્રહણ કરીશ નહીં.

પુરુષાર્થનો જય ન થયો એવી નિરાશા સ્મરીશ નહીં.

ખીન્નના દોષે તને બંધન છે એમ માનીશ નહીં.

તારે નિમિત્તે પણ ખીન્નને દોષ કરતો ભુલાવ.

તારે દોષે તને બંધન છે એ સંતની પહેલી શિક્ષા છે.

હા મોઢાં એટલે જ કે અન્યને પોતાનું માનવું, પોતે પોતાને ભૂલી જવું.

બધાના તારી લાગણી નથી, માટે ભુદે ભુદે રચણે તેં સુખની કલ્પના કરી છે.

છું. આપને જે પત્ર પાઠવું મારી ઇચ્છામાં હતું, તે પત્ર અધિક વિસ્તારથી લખવાની અવશ્ય હોવાથી, તેમ જ તેમ કરવાથી તેનું ઉપયોગીપણું પણ અધિક ઠરતું હોવાથી, તેમ કરવા ઇચ્છા હતી, અને હજી પણ છે. તથાપિ કાર્યોપાધિનું એવું સળગ રૂપ છે કે એટલો શાંત અવકાશ મળી શકતો નથી, મળી શક્યો નહીં, અને હજી થોડો વખત મળવો પણ સંભવિત નથી. આપને આ સમયમાં એ પત્ર મળ્યું હોત તો વધારે ઉપયોગી થાત; તોપણ હવે પછી પણ એનું ઉપયોગીપણું તો અધિક જ આપ પણ માની શકશો; આપની જિજ્ઞાસાના કંઈક શમાર્યે દૂંકું તે પત્રનું વ્યાખ્યાન આપ્યું છે.

આપના પહેલાં આ જન્મમાં હું લગભગ જે વર્ષથી કંઈક વધારે કાળથી ગૃહાશ્રમી થયો છું એ આપના જાણવામાં છે. ગૃહાશ્રમી જેને લઈને કહી શકાય છે, તે વસ્તુ અને મને તે વખતમા કંઈ ઘણું પરિચય પડ્યો નથી, તોપણ તેનું બનતું કાયિક, વાચિક અને માનસિક વલણ મને તેથી ઘણું ખરું સમજાયું છે; અને તે પરથી તેના અને મારો સંબંધ અસંતોષપાત્ર થયો નથી; એમ જણાવવાનો હેતુ એવો છે કે ગૃહાશ્રમનું વ્યાખ્યાન સહજ માત્ર પણ આપતાં તે સંબંધી વધારે અનુભવ ઉપયોગી થાય છે; મને કંઈક સાંસ્કારિક અનુભવ ઊગી નીકળવાથી એમ કહી શકું છું કે મારો ગૃહાશ્રમ અત્યાર સુધી જેમ અસંતોષપાત્ર નથી, તેમ ઉચિત સંતોષપાત્ર પણ નથી. તે માત્ર મધ્યમ છે, અને તે મધ્યમ હોવામા પણ મારી કેટલીક ઉદાસીનવૃત્તિની સહાયતા છે.

તત્ત્વજ્ઞાનની શુદ્ધ શુદ્ધાના દર્શનલેતાં ગૃહાશ્રમથી વિરક્ત થવાનું અધિકતર સૂઝે છે, અને ખચીત તે તત્ત્વજ્ઞાનનો વિવેક પણ આને ઊગ્યો હતો; કાળનાં બળવત્તર અનિષ્ટપણાને લીધે તેને યથાયોગ્ય સમાધિસગની અપ્રાપ્તિને લીધે તે વિવેકને મહાખેદની સાથે ગૌણ કરવો પડ્યો; અને ખરે! જે તેમ ન થઈ શક્યું હોત તો તેના (આ પત્રલેખકના) જીવનનો અંત આવતો.

જે વિવેકને મહાખેદની સાથે ગૌણ કરવો પડ્યો છે, તે વિવેકમાં જ ચિત્તવૃત્તિ પ્રસન્ન રહી જાય છે, બાહ્ય તેની પ્રાધાન્યતા નથી રાખી શકાતી એ માટે અકથ્ય ખેદ થાય છે. તથાપિ જ્યાં નિરુપાયતા છે, ત્યાં સહનતા સુખદાયક છે, એમ માન્યતા હોવાથી મૌનતા છે.

કોઈ કોઈ વાર સંગીઓ અને પ્રસંગીઓ તુચ્છ નિમિત્ત થઈ પડે છે, તે વેળા તે વિવેક પર કોઈ ભતિનું આવરણ આવે છે, ત્યારે આત્મા બહુ જ મૂઝાય છે. જીવનરહિત થવાની, દેહત્યાગ કરવાની દુઃખસ્થિતિ કરતાં તે વેળા ભયકર સ્થિતિ થઈ પડે છે, પણ એવું ઝાઝો વખન રહેતું નથી; અને એમ જ્યારે રહેશે ત્યારે ખચીત દેહત્યાગ કરીશ. પણ અસમાધિથી નહીં પ્રવર્તું એવી અત્યાર સુધીની પ્રતિજ્ઞા કાયમ ચાલી આવી છે.

૧૧૪

મોરબી, અષાઢ સુદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૬

મોરબીનો નિવાસ વ્યવહારનયે પણ અસ્થિર હોવાથી ઉત્તર પાઠવી શકાય તેમ નહોતું, તમરા પ્રસન્ન આવ મારે આનંદ થાય છે. ઉત્તરોત્તર એ ભાવ તમને સત્સંજ્ઞાયક થાઓ.

ઉત્તમ નિયમાનુસાર અને ધર્મધ્યાન પ્રશસ્ત વર્તન કરજો, એ મારી વારંવાર મુખ્ય મનનનું છે. શુદ્ધતાવની કે જેને વિસ્મૃત નથી કરતા એ એક આનંદકથા છે.

થાત (સર્વને માટે વિકલ્પીપણું નહીં, પણ એક હું પોતાની અપેક્ષાએ કરું છું). અને વિકલ્પાદિક કલેશનો તો નાશ જ કરવો ઇચ્છ્યો હતો, એટલે જે થયું તે કલ્યાણકારક જ; પણ હવે શ્રીરામને જેમ મહાનુભાવ વસિષ્ઠ ભગવાને આ જ દોષનું વિસ્મરણ કરાવ્યું હતું તેમ કોણ કરાવે? અર્થાત્ શાસ્ત્રનો ભાષાભ્યાસ વિના પણ ઘણો પરિચય થયો છે, ધર્મના વ્યાવહારિક જ્ઞાતાઓનો પણ પરિચય થયો છે, તથાપિ આ આત્માનું આનંદાવરણ એથી ટળે એમ નથી, માત્ર સત્સંગ સિવાય, યોગસમાધિ સિવાય, ત્યાં કેમ કરવું? આટલું પણ દર્શાવવાનું કોઈ સત્પાત્ર સ્થળ નહોતું. ભાગ્યોદયે આપ મળ્યા કે જેને એ જ રોમે રોમે રુચિકર છે.

[૧૧૪]

૧૨૭ વવાણિયા, પ્રથમ ભાદરવા સુદ ૪, ૧૯૪૬

પત્ર મળ્યું.

નમ્રતાથી, વિનયથી, આખા વર્ષમાં થયેલો તમારા પ્રત્યેનો મારો અપરાધ મન, વચન, કાયાના પ્રશસ્ત યોગથી ફરી ફરી ખમાવું છું. સર્વ પ્રકારે મારા અપરાધનું વિસ્મરણ કરી આત્મશ્રેણીમાં પ્રવર્તન કર્યા રહો એ વિનંતી છે.

આજના પત્રમાં, મતાતરથી ભેવડો લાભ થાય છે એવું આ પર્યુષણ પર્વ સમ્યક્દષ્ટિથી જોતા જણાયું, એ વાત રુચી. તથાપિ કલ્યાણ અર્થે એ દષ્ટિ ઉપયોગી છે. સમુદાયના કલ્યાણ અર્થે જોતા એ પર્યુષણ હિંમદાયક છે. પ્રત્યેક મતાતર સમુદાયમાં વધવા ન જોઈએ. ઘટવા જોઈએ.

વિં રાજચંદ્રના યથા

[૧૧૫]

૧૨૮

વવાણિયા, પ્રથમ ભાદ્ર. સુદ ૬, ૧૯૪૬

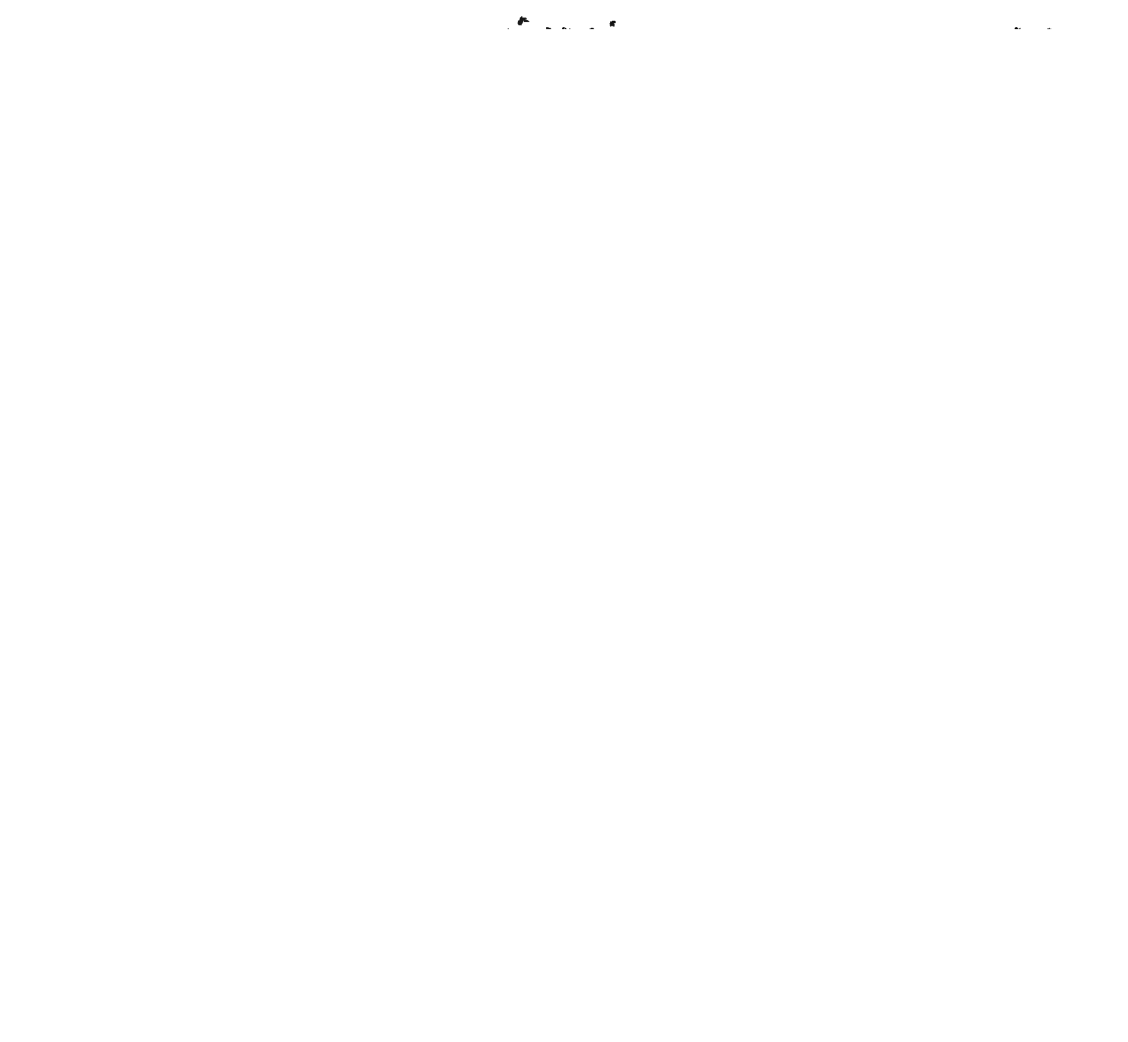
ધર્મેચ્છક ભાઈઓ,

પ્રથમ સપ્તસરી અને એ દિવસ પર્યંત સંબંધીમાં કોઈ પણ પ્રકારે તમારો અવિનય, આશાતના, અનુભાષિ મારા મન, વચન, કાયાના કોઈ પણ યોગાધ્યવસાયથી થઈ હોય તેને માટે પુનઃ પુનઃ ક્ષમાવું છું.

અંતર્જાનથી સ્મરણ કરતા એવો કોઈ કાળ જણાતો નથી વા સાંભરતો નથી કે જે કાળમાં, જે સમયના આ જીવે પરિભ્રમણ ન કર્યું હોય, સંકલ્પ-વિકલ્પનું રટણ ન કર્યું હોય, અને એ વડે 'સમાધિ' ન ભૂંડ્યો હોય. નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યા કરે છે, અને એ મહા વૈરાગ્યને આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે એ પરિભ્રમણ કેવળ સ્વચ્છદથી કરતા જીવને ઉદાસીનતા કેમ ન આવી? બીજા જીવો પરત્વે ક્રોધ કરતાં, માન કરતાં, માયા કરતાં, લોભ કરતા કે અન્યથા કરતા તે માડું છે એમ યથાયોગ્ય કા ન જાણ્યું? અર્થાત્ એમ જાણવું જોઈતું હતું, છતાં ન જાણ્યું એ વળી ફરી પરિભ્રમણ કરવાનો વૈરાગ્ય આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે જેના વિના એક પણ પણું નહીં જીવી શકું એવા કેટલાક પાત્રો (સાંજાદિક) તે અનન વાર છોડતા, તેનો વિયોગ થયાં અનંત કાળ પણ ધર્મ ગયો; તથાપિ તેના વિના જિવાવું એ કંઈ ચોક્કસ આશ્વર્યકારક નથી. અર્થાત્ જે જે વેળા તેવો પ્રતિભાવ કરી કોને તે તે વેળા તે કલ્પિત હતો. એવો પ્રતિભાવ કાં થયો? એ ફરી ફરી વિચારવું જોઈ છે.

છે. અને જેમ તે માટે થવું હશે તેમ થોડા કાળમાં થઈ રહેશે. એવી ઉપાધિઓ આ સંસારમાં આવવી, એ કંઈ નવાઈની વાત નથી.

ધર્મ પર વિશ્વાસ રાખવો એ એક સુખદાયક માર્ગ છે. જેનો દૃઢ વિશ્વાસ હોય છે, તે દુઃખી હોતો નથી, અથવા દુઃખી હોય તો દુઃખ વેદતો નથી. દુઃખ ઊલટું સુખરૂપ થઈ પડે છે.

આત્મેચ્છા એવી જ વર્તે છે કે સંસારમાં પ્રારબ્ધાનુસાર ગમે તેવાં શુભાશુભ ઉદય આવો, પરંતુ તેમાં પ્રીતિ અપ્રીતિ કરવાનો આપણે સકલ્પ પણ ન કરવો.

રાત્રિ અને દિવસ એક પરમાર્થ વિષયનું જ મનન રહે છે. આહાર પણ એ જ છે, નિદ્રા પણ એ જ છે, શયન પણ એ જ છે, સ્વપ્ન પણ એ જ છે, ભય પણ એ જ છે, ભોગ પણ એ જ છે, પરિગ્રહ પણ એ જ છે, ચલન પણ એ જ છે, આસન પણ એ જ છે. અધિક શું કહેવું? હાડ, માસ, અને તેની મજબૂતી એક જ એ જ રગતું રગન છે. એક રોમ પણ એનો જ બાણે વિચાર કરે છે, અને તેને લીધે નથી કંઈ જોવું ગમતું, નથી કંઈ સૂઘવું ગમતું, નથી કંઈ સાંભળવું ગમતું, નથી કંઈ ચાખવું ગમતું કે નથી કંઈ સ્પર્શવું ગમતું, નથી જોલવું ગમતું કે નથી મૌન રહેવું ગમતું, નથી ખેસવું ગમતું કે નથી ઊઠવું ગમતું, નથી સૂવું ગમતું કે નથી જાગવું ગમતું, નથી ખાવું ગમતું કે નથી ભૂખ્ય રહેવું ગમતું, નથી અસંગ ગમતો કે નથી સંગ ગમતો, નથી લક્ષ્મી ગમતી કે નથી અલક્ષ્મી ગમતી એમ છે, તથાપિ તે પ્રત્યે આશા નિરાશા કંઈ જ ઊગતું જણાતું નથી. તે હો તોપણ ભલે અને ન હો તોપણ ભલે એ કંઈ દુઃખનો કારણ નથી. દુઃખનું કારણ માત્ર વિષમાત્મા છે, અને તે જો સમ છે તો સર્વ સુખ જ છે, એ વૃત્તિને લીધે સમાધિ રહે છે. તથાપિ બહારથી ગૃહસ્થપણની પ્રવૃત્તિ નથી થઈ શકતી, દેહભાવ દેખાડવો પાલવતો નથી, આત્મભાવથી પ્રવૃત્તિ બાહ્યથી કરવાને કેટલોક અંતરાય છે. ત્યારે હવે કેમ કરવું? કયા પર્વતની શુક્રમાં જવું અને અલોપ થઈ જવું, એ જ રટાય છે. તથાપિ બહારથી અમુક સંસારી પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે. તે માટે શોક તો નથી, તથાપિ સહન કરવા જીવ ઇચ્છતો નથી! પરમાનંદ ત્યાગી એને ઇચ્છે પણ કેમ? અને એ જ કારણથી જ્યોતિષાદિક તરફ હાલ ચિત્ત નથી. ગમે તેવાં ભવિષ્યજ્ઞાન અથવા સિદ્ધિઓની ઇચ્છા નથી. તેમ તેઓનો ઉપયોગ કરવામાં ઉદાસીનતા રહે છે. તેમાં પણ હાલ તો અધિક જ રહે છે. માટે એ જ્ઞાન સંબંધે ચિત્તની સ્વસ્થતાએ વિચારી માગેલા પ્રશ્નો સંબંધી લખીશ અથવા સમાગમે જણાવીશ.

જે પ્રાણીઓ એવા પ્રશ્નના ઉત્તર પામવાથી આનંદ માને છે તેઓ મોહાધીન છે, અને તેઓ પરમાર્થનાં પાત્ર થવાં હુલ્લ છે એમ માન્યતા છે, તો તેવા પ્રસંગમાં આવવું પણ ગમતું નથી પણ પરમાર્થ હેતુએ પ્રવૃત્તિ કરવી પડશે તો કંઈ પ્રસંગે કરીશ. ઇચ્છા તો નથી થતી.

આપનો સમાગમ અધિક કરીને ઇચ્છું છું. ઉપાધિમાં એ એક સારી વિશ્રાંતિ છે. કુશળતા છે, ઇચ્છું છું.

વિ. રાજચંદ્રના પ્રણામ.

[૧૨૧]

જો ત.ચંદ્ર,

દેહધારીને વિદ્યમના એ તો એક ધર્મ છે. ત્યાં એક કરીને આત્મવિદ્યારણ શું કરવું?

૧૩૪ વવાણિયા, દિ. ભાદ્ર. સુદ ૮, રવિ, ૧૯૪૬

અનુભવવા યોગ્ય છે. અધિક અન્ય પ્રસંગે.

વિ० રામચંદ્રના ૫૦

[૧૨૩]

૧૩૬ વવાણિયા, બી. ભા. સુદ ૧૪, રવિ, ૧૯૪૬
તમારું સંવેગ ભરેલું પત્ર મળ્યું. પત્રોથી અધિક શું જણાવું? જ્યાં સુધી આત્મા આત્મભાવથી અન્યથા એટલે દેહભાવે વર્તશે, હું કડું છું એવી બુદ્ધિ કરશે, હું રિદ્ધિ ઇત્યાદિકે અધિક છું એમ માનશે, શાસ્ત્રને જાળરૂપે સમજશે, મર્મને માટે મિથ્યા સોફ કરશે, ત્યાં સુધી તેની શાંતિ થવી હુલ્લ છે એ જ આ પત્રોથી જણાવું છું. તેમાં જ બહુ સમાય છે. ઘણે સ્થળેથી વાંચ્યું હોય, સુણ્ય હોય તોપણ આ પર અધિક લક્ષ રાખશે.
રામચંદ્ર

[૧૨૪]

૧૩૭ મોરબી, બી. ભાદ. વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૬
પત્ર મળ્યું. 'શાંતિપ્રકાશ' નથી મળ્યું. મળ્યે યોગ્ય જણાવીશ. આત્મશાંતિમાં પ્રવર્તશો.
વિ० રામચંદ્રના ૫૦

[૧૨૪]

યોગ્યતા મેળવો.
એમ જ મળશે.

૧૩૮

મોરબી, બી. ભાદ્ર. વદ ૬, શનિ, ૧૯૪૬

[૧૨૫]

સુસુક્ષ્મ ભાઈઓ,

૧૩૯

મોરબી, બી. ભા. વદ ૭, રવિ, ૧૯૪૬

ગઈ કાલે મળેલા પત્રની પહેાંચ પત્રોથી આપી છે. તે પત્રમાં લખેલાં પ્રશ્નોનો દૂ કે ઉત્તર નીચે યથામતિ લખુ છું.

આઠ રુચકપ્રદેશ સળધીનું પ્રથમ તમારું પ્રશ્ન છે.

ઉત્તરાધ્યયન સિદ્ધાંતમાં સર્વ પ્રદેશે કર્મ વળગણા બતાવી એનો હેતુ એવો સમજાયો છે કે એ કહેવું ઉપદેશાર્થ છે. સર્વ પ્રદેશે કહેવાથી શાસ્ત્રકર્તા આઠ રુચકપ્રદેશ કર્મ રહિત નથી એવો નિષેધ કરે છે, એમ સમજતું નથી. અસંખ્યાત પ્રદેશી આત્મામાં જ્યારે માત્ર આઠ જ પ્રદેશ કર્મરહિત છે, ત્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશ પાસે તે કઈ ગણતરીમાં છે? અસંખ્યાત આગળ તેનું એટલું બધું લઘુત્વ છે કે શાસ્ત્રકારે ઉપદેશની અધિકતા માટે એ વાત અંતઃકરણમાં રાખી બહારથી આ પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો; અને એવી જ શૈલી નિરંતર શાસ્ત્રકારની છે.

અંતર્મુદૂર્ત એટલે જ ઘડીની અંદરનો ગમે તે વખત એમ સાધારણ રીતે અર્થ થાય છે. પરંતુ શાસ્ત્રકારની શૈલી પ્રમાણે એનો અર્થ એવો કરવો પડે છે કે આઠ સમયથી રૂચક અને જો ઘડીની અંદરના વખતને અંતર્મુદૂર્ત કહેવાય. પણ રૂઢિમાં તો જેમ આઠ સમયની વાત બહુ ઉચ્ચવાળી હોવાથી સ્થળે સ્થળે શાસ્ત્રમાં બતાવી નથી, તેમ આઠ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

“કેવળજ્ઞાન હવે પામશું, પામશું, પામશું, પામશું રે કે” એવું ચોક પદ કયું. હૃદય
હું આનંદમાં છે.

[૧૩૭]

મૈત્રીક ભાઈઓ,

આજે એક તમારું પતું મળ્યું (અળાલાલનું).

ઉદાસીનતા એ અધ્યાત્મની જનની છે.

સસારમાં રહેવું અને મોક્ષ થવા કહેવું એ બનવું અસુલભ છે.

વિ. રાજચંદ્રના ચૈ

[૧૩૮]

૧૫૪

હું

મોરબી, આસો, ૧૯૪૬

બીજાં સોધન બહુ કર્યાં, કરી કલ્પના આપ;

અથવા અસદ્ગુરુ થકી, બિલટો વધ્યો ઉતાપ.

પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી, મળ્યો સદ્ગુરુ યોગ,

વચન સુધા શ્રવણે જતાં, થયું હૃદય ગતશોગ.

નિશ્ચય એથી આવિયો, ટળશે અંહી ઉતાપ,

નિત્ય કર્યો સત્સંગ મેં, એક લક્ષ્યથી આપ.

[૧૪૨]

૧૫૫

મુંબઈ, ૧૯૪૬

કેટલીક વાતો એવી છે કે, માત્ર આત્માને ગ્રાહ્ય છે અને મન, વચન, કાયાથી પર
છે. કેટલીક વાતો એવી છે, કે જે વચન, કાયાથી પર છે. પણ છે.

શ્રી ભગવાન.

શ્રી મધશાપ.^૨

શ્રી અખલાધ.^૩

[૧૪૩]

૧૫૬

મુંબઈ, ૧૯૪૬

પ્રથમ ત્રણ કાળને મૂડીમાં લીધો, એટલે મહાવીર દેવે જગતને આમ બોલ્યું—

તેમાં અનંત ચૈતન્યાત્માઓ મુક્ત દીડા.

અનંત ચૈતન્યાત્માઓ બદ્ધ દીડા.

અનંત મોઝપાત્ર દીડા.

અનંત મોઝઅપાત્ર દીડા.

અનંત અધોગતિમાં દીડા.

૧. મુંબઈ માર્ચ ૮.

૨. જર્મિન મેકેન્ડ્રે કહેલે આર વાંચવાથી ‘મધશાપ’ થયો.

૩. જર્મિન મેકેન્ડ્રે કહેલે આર વાંચવાથી ‘અખલાધ’ થયો.

પણ સુખી, ન જન્મવું હોય તો પણ સુખી.

[૭૧]

(૩) મુંબઈ, માગશર સુદ ૧-૨, રવિ, ૧૯૪૬

હે ગૌતમ ! તે કાળ અને તે સમયમા છક્કસથ અવસ્થાએ, હું એકાદશ વર્ષની પર્યાયે, છક્કે સાવધાનપણે, નિરંતર તપશ્ચર્યા અને સયમથી આત્મતા ભાવતાં, પૂર્વાતુપૂર્વીએ ચાલતાં, એક ગામથી બીજે ગામ જતાં, જ્યાં સુપુમારપુર નગર, જ્યાં અશોક વનખડ બાગ, જ્યાં અશોકવર પાદપ, જ્યાં પૃથ્વીશિલાપદ, ત્યાં આવ્યો; આવીને અશોકવર પાદપની નીચે, પૃથ્વી-શિલાપદ પર અષ્ટમલકત ગ્રહણ કરીને, બન્ને પગ સડોચીને, લાંબા કર કરીને, એક પુદ્ગલમાં દૃષ્ટિ અડગ સ્થાપીને, અનિમેષ નયનથી, જરા શરીર નીચું આગળ ઝૂકી રાખીને, યોગની સમાધિ-થી, સર્વ ઈદ્રિયો ગુપ્ત કરીને, એક રાત્રિની મહા પ્રતિમા ધારણ કરીને, વિચરતો હતો. (ચમર) ?

[૭૩]

(૪) મુંબઈ, પોષ સુદ ૩, બુધ, ૧૯૪૬

નીચેના નિયમો પર બહુ લક્ષ આપવું.

૧. એક વાત કરતાં તેની અપૂર્ણતામાં અવશ્ય વિના બીજી વાત ન કરવી જોઈએ.
૨. કહેનારની વાત પૂર્ણ સાંભળવી જોઈએ.
૩. પોતે ધીરજથી તેનો સદુત્તર આપવો જોઈએ.
૪. જેમાં આત્મશલાધા કે આત્મહાનિ ન હોય તે વાત ઉચ્ચારવી જોઈએ.
૫. ધર્મસંબંધી હમણાં બહુ જ ઓછી વાત કરવી.
૬. લોકોથી ધર્મવ્યવહારમાં પડવું નહીં.

[૮૯]

(૫) મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૬

આજ મને ઉછરંગ અનુપમ, જન્મકૃતાર્થ જોગ જણાયો;
વાસ્તવ્ય વસ્તુ, વિવેક વિવેચક તે કંમ સ્પષ્ટ સુમાર્ગ ગણાયો.

[૯૨]

(૬) મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૫, શુક્ર, ૧૯૪૬

ઇચ્છા વગરનું કોઈ પ્રાણી નથી. વિવિધ આશાથી તેમાં પણ મનુષ્ય પ્રાણી રોકાયેલું છે. ઇચ્છા, આશા જ્યાં સુધી અતૃપ્ત છે, ત્યાં સુધી તે પ્રાણી અધોવૃત્તિવત્ છે. ઇચ્છાજન્યવાળું પ્રાણી ઉર્ધ્વગામીવત્ છે.

[૯૪]

(૭) મુંબઈ, જેઠ સુદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૬

પરિચયી ! તમને હું ભક્ષામણ કડુ છું કે, તમે યોગ્ય થવાની તમારામાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરો. હું તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં સહાયક થઈશ.
તમે તારાં અનુયાયી થયાં, અને તેમાં મને પ્રધાનપદ જન્માતરના યોગથી હોવાથી તમારે મારી અરુણ અવલંબન કરી પ્રવર્તવું એ ઉચિત ગણ્યું છે.

૧. આ પત્રોની તારીખ, તારીખ ૩, કેટેગ્ર ૨.

અને હું પણ તમારી સાથે નિરાશ; એવાં જ હું છું. તોય તમે ત્યાં
જે તમે પ્રથમ ઉપવનિશ્ચિત્ત પૂરું કરા, તો પ્રત્યેક અને કોઈને હું સુખ
માનુ છું; અને જો હું કદં તો પ્રત્યેક તરીકે મારું કાર્ય તમારું જોઈને

અને પ્રત્યેક પ્રથમ કદી-તે મોટા પ્રત્યેક પ્રથમ કદી-

તમારી તમિ કદા નારી તમિ જેક તમે જેક મનુષ્ય હું છે — તમિના જેક કદા
તમેને જાણા છુંક છું તમારું પણ કિડકા તમે ન તારી જે જે કદા તમે જેક કદા
જો, તો તોય કદાનાં કદા પ્રત્યેક કદા કદા જેક કદા કદા કદા

તમે કદાનાં કદા જેક કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં

કિડકાનાં કદાનાં કિડકાનાં કિડકાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં

તારી જે કદા કદા હું અને પ્રત્યેક કદા

[૨૪] (૨) મુદત્ત જેક કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં

[૨૫] (૨) મુદત્ત જેક કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં
કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં કદાનાં

અને એ જ અમારી અંતરની. પરમ રુચિ.

પરમાત્મા આનંદ, સત્ અને ચિત્તમય છે.

પાન ૩ પરમાત્મસૃષ્ટિ કોઈને વિષમ હોવા યોગ્ય નથી.

પાન-૪ ભુવસૃષ્ટિ ભુવને વિષમતા માટે સ્વીકૃત છે.

પાન ૫-૬ પરમાત્મસૃષ્ટિ પરમ જ્ઞાનમય અને પરમ આનંદે કરી. પરિપૂર્ણ ભરપૂર છે.

પાન ૭ ભુવ સૃષ્ટિમાંથી ઉદાસીન થવો યોગ્ય છે.

પાન ૮ હરિની પ્રાપ્તિ વિના ભુવનો કલેશ ટળે નહીં.

પાન ૯ હરિના શુભાશ્રમનું અનન્ય ચિંતન નથી, તે ચિંતન પણ વિષમ છે.

પાન ૧૦ હરિમય જ એમ હોવાને યોગ્ય છીએ.

પાન ૧૧ હરિની માયા છે; તેનાથી તે પ્રવર્તે છે. હરિને તે પ્રવર્તાવી શકવાને યોગ્ય છે જ નહીં.

પાન ૧૨ તે માયા પણ હોવાને યોગ્ય જ છે.

પાન ૧૩ માયા ન હોત તો હરિનું અકળત્વ કોણ કહેત?

પાન ૧૪ માયા એવી નિયતિએ યુક્ત છે કે તેનો પ્રેરક અબંધન જ હોવા યોગ્ય

પાન ૧૫ હરિ હરિ એમ જ સર્વત્ર હો, તે જ પ્રતીત થાઓ, તેનું જ બાન હો. તેની જ સત્તા અમને લાસો. તેમાં જ અમારો અનન્ય, અબંધ અલેહ --- હોવો યોગ્ય જ હતો.

પાન ૧૬ હવે પોતાની સૃષ્ટિપૂર્વક અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરે છે. હરિની સૃષ્ટિથી પોતાની સૃષ્ટિનું અભિમાન મટે છે.

પાન ૧૭ એમ નવજાતના માટે, પ્રાણિ કાયા માટે તરિંગા અનુસાર કોઈ એ.

પાન ૧૮ તપસ્વીયાન પ્રાણીને ત્રણેય નારીયો એ ત્રણેયે આત્મો એ પરમાત્માના અનુભવના પ્રાણરૂપે દેખા છે.

પાન ૧૯ એ પરમાત્માના અનુભવથી પુરુષ પૈસાચ વિવેકાદિ સાધનનુપાન દેખા છે

પાન ૨૦ એ આધર્મ દુષ્ટા એવો પોતે પુરુષ નદુરુહની નાસાને સમુદિત કરાવે એ નહીં છે.

પાન ૨૧-૨૨ એ નાપન છપ્પની પરત જોવાના અને એ જ પરમાત્માની પ્રાણિનાં નારીયમ ઉપાય છે.

પાન ૨૩ અર્ધન તરિ રૂપજ છે. તેનાં થતી એટ યો?

જેક છે જ નહીં.

તપાં નાનાં રૂપ જ ને.

પ્રાણી સિદ્ધિ.

તપાસિયા પ્રજાસતો દિ,

અર્ધ પેનંતોનાં.

પાન ૨૪ ના પાંડુ પ્રજારૂપ જ છે. પ્રજા જ છે.

તેનાં નાનાં જ સિદ્ધિ છે.

તેનાં પાંડુ એટ નાનાં એ છે એ નાનાં નાનાં જ છે.

તેનાં નાનાં એ નાનાં જ પ્રજા છે. એ નાનાં પાંડુ નાનાં.

તેનાં નાનાં એ નાનાં જ પ્રજા છે. એ નાનાં પાંડુ નાનાં.

સર્વ પ્રહ્લ છે.
 સર્વ પ્રહ્લ છે.
 સર્વ પ્રહ્લ છે.
 ઐ શાંતિઃ, શાંતિઃ, શાંતિઃ.

પાન ૨૬ સર્વ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 હું પ્રહ્લ, તું પ્રહ્લ, તે પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 અમે પ્રહ્લ, તમે પ્રહ્લ, તેઓ પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 એમ જાણે તે પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 એમ ન જાણે તે પણ પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 જીવ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 જડ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 પ્રહ્લ જીવરૂપે થયેલ છે એમાં સંશય નહીં.
 પ્રહ્લ જડરૂપે થયેલ છે એમાં સંશય નહીં.

સર્વ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 ઐ પ્રહ્લ.
 સર્વ પ્રહ્લ, સર્વ પ્રહ્લ.
 ઐ શાંતિઃ, શાંતિઃ, શાંતિઃ.

પાન ૨૭ સર્વ હરિ છે, એમાં સંશય નહીં.

પાન ૨૮ આ સર્વ આનંદરૂપ જ છે, આનંદ જ છે એમાં સંશય નહીં.

પાન ૨૯ સર્વરૂપે હરિ જ થયેલ છે

—હરિનો અંશ છું.

૧. તેનું પરમદાસત્વ કરવાને યોગ્ય છું, એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો; એને અમે વિવેક કહીએ છીએ.
 ૨. તેવા દૃઢ નિશ્ચયને તે હરિની માયા આકૃષ્ણ કરનારી લાગે છે, ત્યાં ધૈર્ય રાખવું.
 ૩. તે ધૈર્ય રહેવા માટે તે પરમરૂપ હરિનો આશ્રય અંગીકાર કરવો, અર્થાત્ હું સ્વયં હરિને સ્થાપી હુંને દાસત્વ આપવું.—
 ૪. એવા ઉચ્ચરાશ્રય થઈને પ્રવર્તવું,
 એવો અનારો નિશ્ચય તમને રૂચે,
-

સર્વ પ્રહ્લ છે.
 સર્વ પ્રહ્લ છે.
 સર્વ પ્રહ્લ છે.
 ૐ શાંતિઃ, શાંતિઃ, શાંતિઃ.

પાન ૨૬ સર્વ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 હું પ્રહ્લ, તું પ્રહ્લ, તે પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 અમે પ્રહ્લ, તમે પ્રહ્લ, તેઓ પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 એમ જાણે તે પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 એમ ન જાણે તે પણ પ્રહ્લ એમાં સંશય નહીં.
 જીવ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 જડ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 પ્રહ્લ જીવરૂપે થયેલ છે એમાં સંશય નહીં.
 પ્રહ્લ જડરૂપે થયેલ છે એમાં સંશય નહીં

સર્વ પ્રહ્લ છે, એમાં સંશય નહીં.
 ૐ પ્રહ્લ.
 સર્વ પ્રહ્લ, સર્વ પ્રહ્લ.
 ૐ શાંતિઃ, શાંતિઃ, શાંતિઃ.

પાન ૨૭ સર્વ હરિ છે, એમાં સંશય નહીં.

પાન ૨૮ આ સર્વ આનંદરૂપ જ છે, આનંદ જ છે એમાં સંશય નહીં.

પાન ૨૯ સર્વરૂપે હરિ જ થયેલ છે
 —હરિનો અંશ છું.

૧. તેનું પરમદાસત્વ કરવાને યોગ્ય છું, એવો દઢ નિશ્ચય કરવો; એને અમે વિવેક કહીએ છીએ.
 ૨. તેવા દઢ નિશ્ચયને તે હરિની નાયા આકૃષ્ટ કરનારી લાગે છે, ત્યાં ધૈર્ય રાખવું,
 ૩. તે ધૈર્ય રહેવા માટે તે પરમરૂપ હરિનો આશ્રય અંગીકાર કરવો, અર્થાત્ હું સ્થળે હરિને સ્થાપી હુંને દાસત્વ આપવું.—
 ૪. એવા ઈશ્વરાશ્રય થઈને પ્રવર્તવું,
 એવા અગારો નિશ્ચય તમને રહે,
-

ન જ કરવાં. અને ઉપર જણાવી છે તે વાત તમારે હૃદયને વિગે સમજવાની છે તે પરથી તે પ્રસંગે જે યોગ્ય લાગે તે વાત કરવી. તેનો ભાવાર્થ ન જવો જોઈએ.

‘જ્ઞાનાવતાર’ સંબંધી તેમને જેમ જેમ ઇચ્છા જાગે તેમ વાતચીત કરવી. તેઓ ‘જ્ઞાનાવતાર’નો સમાગમ ઇચ્છે તેવા પ્રકારથી વાતચીત કરવી. જ્ઞાનાવતારની પ્રશંસા કરતાં તેમને અવિનય ન થઈ જાય તે ધ્યાન રાખજો. તેમ ‘જ્ઞાનાવતાર’ની અનન્ય ભક્તિ પણ લક્ષમાં રાખજો.

મન મળ્યાનો જોગ લાગે ત્યારે જણાવજો કે તેમના શિષ્ય એવા જે અમે આપના શિષ્ય જ છીએ અમને કોઈ રીતે માર્ગ પ્રાપ્તિ થાય તેમ કહો. એ વગેરે વાતચીત કરજો. તેમ અમે કયાં શાસ્ત્રો વાંચીએ ? શુ શ્રદ્ધા રાખીએ ? કેમ પ્રવર્તીએ ? તે યોગ્ય લાગે તે જણાવો. ભિન્નભાવ કૃપા કરીને અમારા પ્રત્યે આપનો ન હો.

તેમનો સિદ્ધાન્ત ભાગ પૂછજો. એ વગેરે જાણી લેવાનો પ્રસંગ બને તોપણ તેમને જણાવજો કે અમે જે જ્ઞાનાવતાર પુરુષ જણાવ્યા છે તેઓ અને આપ અમારે મન એક જ હો. કારણ કે એવી બુદ્ધિ કરવા તે જ્ઞાનાવતારની અમને આજ્ઞા છે. માત્ર હાલ તેમને અપ્રગટ રહેવાની ઇચ્છા હોવાથી તેમની ઇચ્છાને અનુસર્યા છીએ.

વિશેષ શું લખીએ ? હરીચ્છા હશે તે સુખદાયક જ હશે.

એકાદ દિવસ રોકાજો. વધારે નહીં ફરીથી મળજો.

મળવાની હા જણાવજો. હરીચ્છા સુખદાયક છે.

જ્ઞાનાવતાર સંબંધી પ્રથમ તેઓ વાત ઉચ્ચારે તો આ પત્રમાં જણાવેલી વાત વિશેષે કરી દેઠ કરજો

ભાવાર્થ ધ્યાનમાં રાખજો. એને અનુસરી ગમે તે પ્રસંગે આમાંની તેમની પાસે વાત કરવા તમને છૂટ છે,

જેમ જ્ઞાનાવતારમાં અધિક પ્રેમ તેમને આવે તેમ કરજો. હરીચ્છા સુખદાયક છે.

[૧૪૬]

૧૬૮ મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૧૩, સોમ, ૧૯૪૭

એનું સ્વપ્ને જો દર્શન પામે રે, તેનું મન ન ચઢે બીજે ભામે રે;
થાય કૃષ્ણનો લેશ પ્રસંગ રે, તેને ન ગમે સસારનો સંગ રે.

હસતાં રમતાં પ્રગટ હરિ દેખું રે, મારું જીવ્ય સફળ તવ લેખું રે;
સુજ્ઞાનદનો નાથ વિહારી રે, ઓઘા જીવનદોરી અમારી રે.

આપનું કૃપાપત્ર ગઈ કાલે મળ્યું. પરમાનંદ ને પરમોપકાર થયો.

અગિયારમેથી લયડેલો ઓઘામાં ઓઘા ત્રણ અને ઘણામાં ઘણા પંદર ભવ કરે, એમ અનુભવ થાય છે. અગિયારમું એવું છે કે ત્યાં પ્રકૃતિઓ ઉપશમ ભાવના હોવાથી મન, ચન્દ્ર કાયાના યોગ પ્રમગ શુભ ભાવમાં વર્તે છે, એથી શાતાનો બંધ થાય છે, અને એ તમા ઘડું કરીને પાંચ અનુસાર વિમાનની જ હોય છે.

ન જ કરવાં. અને ઉપર જણાવી છે તે વાત તમારે હૃદયને વિગે સમજવાની છે તે પરથી તે પ્રસંગે જે યોગ્ય લાગે તે વાત કરવી. તેનો ભાવાર્થ ન જ્યો જોઈએ.

‘જ્ઞાનાવતાર’ સંખંધી તેમને જેમ જેમ ઇચ્છા જતો તેમ વાતચીત કરવી. તેઓ ‘જ્ઞાનાવતાર’નો સમાગમ ઇચ્છે તેવા પ્રકારથી વાતચીત કરવી. જ્ઞાનાવતારની પ્રશંસા કરતા તેમનો અવિનય ન થઈ જાય તે ધ્યાન રાખજો. તેમ ‘જ્ઞાનાવતાર’ની અનન્ય ભક્તિ પણ લક્ષમાં રાખજો.

મન મળ્યાનો જોગ લાગે ત્યારે જણાવજો કે તેમના શિષ્ય એવા જે અમે આપતા શિષ્ય જ છીએ અમને કોઈ રીતે માર્ગ પ્રાપ્તિ થાય તેમ કહો. એ વગેરે વાતચીત કરજો. તેમ અમે કયાં શાસ્ત્રો વાંચીએ ? શું શ્રદ્ધા રાખીએ ? કેમ પ્રવર્તીએ ? તે યોગ્ય લાગે તો જણાવો. ભિન્નભાવ કૃપા કરીને અમારા પ્રત્યે આપનો ન હો.

તેમનો સિદ્ધાન્ત ભાગ પૂછજો. એ વગેરે જાણી લેવાનો પ્રસંગ અને તોપણ તેમને જણાવજો કે અમે જે જ્ઞાનાવતાર પુરુષ જણાવ્યા છે તેઓ અને આપ અમારે મન એક જ છે. કારણ કે એવી બુદ્ધિ કરવા તે જ્ઞાનાવતારની અમને આજ્ઞા છે. માત્ર હાલ તેમને અપ્રગટ રહેવાની ઇચ્છા હોવાથી તેમની ઇચ્છાને અનુસર્યા છીએ.

વિશેષ શુ લખીએ ? હરીચ્છા હશે તે સુખદાયક જ હશે.

એકાદ દિવસ રોકાજો. વધારે નહીં. ફરીથી મળજો.

મળવાની હા જણાવજો. હરીચ્છા સુખદાયક છે.

જ્ઞાનાવતાર સંખંધી પ્રથમ તેઓ વાત ઉચ્ચારે તો આ પત્રમાં જણાવેલી વાત વિશેષે કરી દેઢ કરજો.

ભાવાર્થ ધ્યાનમાં રાખજો. એને અનુસરી ગમે તે પ્રસંગે આમાંની તેમની પાસે વાત કરવા તમને છૂટ છે.

જેમ જ્ઞાનાવતારમાં અધિક પ્રેમ તેમને આવે તેમ કરજો. હરીચ્છા સુખદાયક છે.

[૧૪૬]

૧૬૮ મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૧૩, સોમ, ૧૯૪૭
એનું સ્વપ્ને જો દર્શન પામે રે, તેનું મન ન ચઢે બીજે ભામે રે;
થાય કૃષ્ણનો લેશ પ્રસંગ રે, તેને ન ગમે સસારનો સંગ રે.

હસતાં રમતાં પ્રગટ હરિ દેખું રે, મારું જીવ્ય સફળ તવ લેખું રે;
મુક્તાનંદનો નાથ વિહારી રે, ઓઘા જીવનદોરી અમારી રે.

આપનું કૃપાપત્ર ગઈ કાલે મળ્યું. પરમાનંદ ને પરમોપકાર થયો. અગિયારમેથી લયડેલો ઓછામાં ઓછા ત્રણ અને ઘણામા ઘણા પંદર ભવ કરે, એમ અનુભવ થાય છે. અગિયારમું એવું છે કે ત્યાં પ્રકૃતિઓ ઉપશમ ભાવમાં હોવાથી મન, વચન, કાયાના યોગ પ્રમગ્ન ગુણ ભાવમાં વર્તે છે, એથી શાતાનો બંધ થાય છે, અને એ શાતા ધ ! કરીને પાંચ અનુસાર વિમાનની જ હોય છે.

પાનાં ફેરવું છું. બાકી બધુંય પથ્થર પર પાણીના ચિત્ર જેવું કરી મૂક્યું છે. તન્મય આત્મયોગમાં પ્રવેશ છે. ત્યાં જ ઉદ્ધાસ છે, ત્યાં જ ચાચના છે, અને યોગ (મન, વચન અને કાયા) બહાર પૂર્વકર્મ લોગવે છે. વેદોદયનો નાશ થતાં મુખી ગૃહવાસમાં રહેવું યોગ્ય લાગે છે. પરમેશ્વર ચાહીને વેદોદય રાગે છે. કારણ, પંચમ કાળમાં પરમાર્થની વર્ષાઋતુ થવા દેવાની તેની થોડી જ ઇચ્છા લાગે છે.

તીર્થંકર જે સમજ્યા અને પામ્યા તે... આ કાળમાં ન સમજી શકે અથવા ન પામી શકે તેવું કંઈ જ નથી. આ નિર્ણય ઘણાય વખત થયાં કરી રાખ્યો છે. જોકે તીર્થંકર થવા ઇચ્છા નથી, પરંતુ તીર્થંકરે કર્યા પ્રમાણે કરવા ઇચ્છા છે, એટલી બધી ઉન્મત્તતા આવી ગઈ છે. તેને શમાવવાની શક્તિ પણ આવી ગઈ છે, પણ ચાહીને શમાવવાની ઇચ્છા રાખી નથી.

આપને વિજ્ઞાપન છે કે વૃદ્ધમાંથી યુવાન થવું. અને આ અલ્પ વાર્તાના અગ્રેસર આગળ અગ્રેસર થવું. થોડું લખ્યું ઘણું કરી જાણશો.

ગુણુકાણાં એ સમજવા માટે કહેલાં છે. ઉપશમ અને ક્ષપક એ બે જાતની શ્રેણી છે. ઉપશમમાં પ્રત્યક્ષ દર્શનનો સંભવ નથી; ક્ષપકમાં છે. પ્રત્યક્ષ દર્શનના સંભવને ચલાવે અગિયારમેથી જીવ પાછો વળે છે. ઉપશમ શ્રેણી બે પ્રકારે છે. એક આજ્ઞારૂપ; એક માર્ગ જાણ્યા વિના સ્વાભાવિક ઉપશમ થવારૂપ. આજ્ઞારૂપ પણ આજ્ઞા આરાધન મુખી પતિત થતો નથી. પાછળનો ઠેક ગયા પછી માર્ગના અજ્ઞાપણને લીધે પડે છે. આ નજરે જોયેલી, આત્માએ અનુભવેલી વાત છે. કેઈ શાસ્ત્રમાંથી નીકળી આવશે. ન નીકળે તો કંઈ બાધ નથી. તીર્થંકરના હૃદયમાં આ વાત હતી, એમ અમે જાણ્યું છે.

દશપૂર્વધારી ઇત્યાદિકની આજ્ઞાનું આરાધન કરવાની મહાવીરદેવની શિક્ષા વિષે આપે જણાવ્યું તે ખરું છે. એણે તો ઘણુંય કહ્યું હતું; પણ રહ્યું છે થોડું અને પ્રકાગક પુરુષ ગૃહસ્થાવાસમાં છે. બાકીના ગુરુમાં છે. કેઈ કેઈ જાણે છે પણ તેટલું યોગબળ નથી.

કહેવાતા આધુનિક મુનિઓનો સૂત્રાર્થ શ્રવણને પણ અનુકૂળ નથી. સૂત્ર લઈ ઉપદેશ કરવાની આગળ જરૂર પડશે નહીં. સૂત્ર અને તેનાં પડખાં બધાય જણાયાં છે. એ જ વિનંતિ.

વિ ૦ આ ૦ રાજચંદ્ર

[૧૫૦]

સુજ લાઈશ્રી અંબાલાલ ઇ ૦

ખંભાત

૧૭૧

મુંબઈ, કારતક સુદ ૧૪, બુધ, ૧૯૪૦

શ્રી મુનિનું આ સાથે પત્ર ખીડ્યું છે. તે તેમને સંપ્રાપ્ત કરશો.

નિઃસંતર એક જ શ્રેણી વર્તે છે. હસ્તિપા પૂર્ણ છે.

વિજ્ઞાપને વર્ણવેલી એક પત્રની દયા સ્મરણમાં છે. ફરી ફરી એનો ઉત્તર મુનિન પત્રમાં જણાવ્યો છે તે જ આવે છે. પત્ર લખવાનો ઉદ્દેશ મારા પ્રત્યે લાવ કગવવા માટેને છે, એમ જે દિવસ જણાય તે દિવસથી માર્ગનો ક્રમ વીસર્યા એમ સમજી લેજો. આ એ

૧. મુંબઈ, ૧૭ નવ. ૧૯૪૨

સમય મેળવીને કોઈ કોઈ અપૂર્વ સાધનનું કારણ થાય, તેવું પ્રશ્ન કરવાનું બને તો કરતા રહેશો.

તમે જે જે જિજ્ઞાસુઓ છો, તે તે પ્રતિદિન અમુક વળતો, અમુક ઘડી સુધી ધર્મકથાથે મળવાનું રાખતા હો તો પરિણામે તે લાભનું કારણ થશે.

ઈચ્છા થશે તો કોઈ વેળા નિત્ય નિયમ માટે જણાવીશ. હમણાં નિત્ય નિયમમાં સાથે મળીને એકાદ સારા ગ્રંથનું અવલોકન કરતા હો તો સારું. એ વિષે કંઈ પૂછશો તો અનુકૂળતા પ્રમાણે ઉત્તર આપીશ.

અળાલાલ આગળ લખેલા પત્રોનું પુસ્તક છે. તેમાંનો કેટલોક ભાગ ઉલ્લાસી સમયમાં અવલોકન કરવામાં મારા તરફથી કંઈ હવે તમને અસમ્મતિ નથી માટે તેઓ પાસેથી સમય પરત્વે મંગાવી લઈ અવલોકન કરશો.

દૃઢ વિશ્વાસથી માનજો કે આ - ને વ્યવહારનું બધન ઉદય કાળમાં ન હોત તો તમને અને બીજા કેટલાક મનુષ્યોને અપૂર્વ હિતનો આપનાર થાત. પ્રવૃત્તિ છે તો તેને માટે કંઈ અસમતા નથી; પરંતુ નિવૃત્તિ હોત તો બીજા આત્માઓને માર્ગ મળવાનું કારણ થાત. હજી તેને વિલગ હશે. પંચમકાળની પણ પ્રવૃત્તિ છે. આ ભવે મોક્ષે જાય એવાં મનુષ્યોનો સંભવ પણ ઓછો છે. ઇત્યાદિક કારણોથી એમ જ થયું હશે. તો તે માટે કંઈ ખેદ નથી.

તમને બધાને ખુલ્લી કલમથી જણાવી દેવાની ઇચ્છા થતાં જણાવું છું કે હજી સુધી મેં તમને માર્ગના મર્મનો (એક અળાલાલ સિવાય) કોઈ અંશ જણાવ્યો નથી; અને જે માર્ગ પામ્યા વિના કોઈ રીતે જીવનો છૂટકો થવો કોઈ કાળે સંભવિત નથી, તે માર્ગને તમારી યોગ્યતા હશે તો આપવાની સમર્થતાવાળો પુરુષ બીજો તમારે શોધવો નહીં પડે. એમાં કોઈ રીતની પોતાની સ્તુતિ કરી નથી.

આ આત્માને આવું લખવાનું યોગ્ય લાગતું નથી, છતાં લખ્યું છે.

અળાલાલનું હાલ પત્ર નથી. લખવા કહો.

વિ. રાચચંદના યં

[૧૫૨]

૧૭૪ મુંબઈ, કાર્તિક વદ ૫, સોમ, ૧૯૪૭
સતને શરણુ જી.

સુર ભાઈશ્રી અળાલાલ,

તમારું એક પત્ર મળ્યું. તમારા પિતાશ્રીનું ધર્મચંદ્રક પત્ર મળ્યું. પ્રમ ગે તેમને યોગ્યે ઉત્તર આપવાનું બનશે. તેવી ઇચ્છા કરીશ.

સત્સંગ એ મોટામાં મોટું સાધન છે.

નતપુરુષની શ્રદ્ધા વિના છૂટકો નથી.

આ બે વિષયનું રાત્ર ઇત્યાદિકથી તેમને ક્યન ક્યતા રહેશે. સત્સંગની વૃદ્ધિ કરશે.

વિ. રાચચંદના યં

અહુત દશા નિરંતર રહ્યા કરે છે. અળધુ થયા છીએ; અળધુ કરવા માટે ઘણા છવે પ્રત્યે દષ્ટિ છે.

મહાવીર દેવે આ કાળને પંચમકાળ કહી દુપમ કહ્યો, વ્યાસે કળિયુગ કહ્યો; એમ ઘણા મહાપુરુષોએ આ કાળને કઠિન કહ્યો છે; એ વાત નિઃશંક સત્ય છે. કારણ, ભક્તિ અને સત્સંગ એ વિદેશ ગયાં છે, અર્થાત્ સપ્રદાયોમાં રહ્યાં નથી અને એ મળ્યા વિના છૂટકો નથી. આ કાળમાં મળવાં દુપમ થઈ પડ્યાં છે, માટે કાળ પણ દુપમ છે. તે વાત યથાયોગ્ય જ છે. દુપમને ઓછા કરવા આશિષ આપશો. ઘણું જ જીવવાની ઇચ્છા થાય છે. પણ લખવાની કે બોલવાની ઝાઝી ઇચ્છા રહી નથી. એટા ઉપરથી સમજાય તેવું થયા જ કરો, એ ઇચ્છના નિશ્ચય છે.

વિં આજ્ઞાકિત રાયચંદના દંડવત

[૧૫૫]

સુર ભાઈશ્રી ત્રિભોવન,

૧૭૭

મુંબઈ, કારતક વદ ૧૪, શુક્ર, ૧૯૪૭

તમારું પત્ર ૧ મધ્ય. મનન કયું.

અંતરની પરમાર્થવૃત્તિઓ થોડા કાળ સુધી પ્રગટ કરવા ઇચ્છા થતી નથી. ધર્મને ઇચ્છવાવાળાં પ્રાણીઓનાં પત્રપ્રશ્નાદિક તો અત્યારે બંધનરૂપ માન્યાં છે. કારણ જે ઇચ્છાઓ હમણાં પ્રગટ કરવા ઇચ્છા નથી, તેના અંશે (નહીં ચાલતાં) તે કારણથી પ્રગટ કરવા પડે છે.

નિત્ય નિયમમાં તમને અને બધા ભાઈઓને હમણાં તો એટલું જ જણાવું છું કે જે જે વાટેથી અનંતકાળથી બ્રહ્મચેલા આબ્રહ્મનો, પોતાપણાનો, અને અસત્સંગનો નાશ થાય તે તે વાટે વૃત્તિ લાવવી; એ જ ચિત્તન રાખવાથી, અને પરભવનો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવાથી કેટલેક અંશે તેમાં જય પમાશે.

વિં રાયચંદના ચં

[૧૫૬]

સુર ભાઈશ્રી અંબાલાલ,

૧૭૮

મુંબઈ, કારતક વદ ૦), શુક્ર, ૧૯૪૭

અત્ર આનંદવૃત્તિ છે. તમારી અને બીજા ભાઈઓની આનંદવૃત્તિ ઇચ્છું છું. તમારા પિતાજીના બે પત્રો ધર્મ વિષયે મળ્યાં. એ વિષય શું ઉત્તર લખવો? તેનો બહુ વિચાર રહે છે.

હમણાં તો હું કોઈને સ્પષ્ટ ધર્મ આપવાને યોગ્ય નથી, અથવા તેમ કરવા મારી ઇચ્છા રહેતી નથી ઇચ્છા રહેતી નથી એનું કારણ ઉદયમા વર્તતાં કર્મો છે. તેઓની વૃત્તિ મારા તરફ વળવાનું તરણ તમે ઇત્યાદિ છો, એમ કંટપના છે. અને હું પણ ઇચ્છું છું કે કોઈ પણ જિજ્ઞાસુ હો તે ધર્મ પામેલાથી ધર્મ પામે; તથાપિ વર્તમાન વર્તુલું છે તે કાળ એવો નથી. પ્રશ્નોપાત્ત મારા કેટલાક પત્રો તેમને વચાવતા રહેશે, અથવા તેમાં કહેલી વાતનો તમારાથી નમનવાચ તેટલો હેતુ સમજાવના રહેશે.

પ્રથમ મનુષ્યને યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસુપણું આવવું જોઈએ છે. પૂર્વના આબ્રહ્મો અને અનંતકાળ દર્શક એવો છે. એ માટે પ્રયત્ન કરશો. અને તેમને પ્રેરણા કરશો તો કોઈ ને જરૂર અંતમા લેવાનું સ્મરણ કરીશ, નહીં તો નહીં.

પાંચ બહુભાષીય પણ જેની બહેરી પત્ની સામયો તે પુણ્ય પત્ની સામયો વિચિત્રી
 '૧૩' એકલી કચી, આ નંબરી નવજયા જેની કાચ છે.

વિગ્રહ સમર્પણ સ્મારક

[૧૮૮-૧]

૧૭૬

મુંબઈ, કાશ્યા. ૧૭૬૭

ઉપરામ જાત

જોય બાલભાષામાં સુધિય સંદેશ પત્રક પણ પોતે નવોદ્યુત લગત કાચો છે ત્યાં
 માંડવી એકદમથી સીધા પાંચની મુદ્રામાં નથી કોઈ અને કોઈ નવજયા આવી નવજયા
 લાયકો, તેને ઉપરામ જાત કોઈ કાચે મળેલો, આ કોઈકા છે.

[૧૭૭]

૧૮૦ મુંબઈ, કાશ્યા. ૧૮૦૦

જોય સુધિય કોઈ.

જોઈ કાચા પત્રકા સુધિય નવજયા કોઈ જ કાચો છે તે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે
 જોય જોય સુધિય કોઈ કાચે, જોઈ કાચા કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે
 કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે કાચે

જોઈ કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા
 કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા

જોઈ કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા
 કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા

જોઈ કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા
 કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા

જોઈ કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા
 કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા કાચા

કોઈ આ કાળનો જન્મેલો આ ક્ષેત્રેથી મોક્ષે ન જાય. ત્યારે પ્રશ્ન કયું કે, કોઈનું મિથ્યાત્વ જતું હશે કે નહીં? ઉત્તર આપ્યો, હા જાય. ત્યારે ફરી કહ્યું કે, જો મિથ્યાત્વ જાય તો મિથ્યાત્વ જવાથી મોક્ષ થયો કહેવાય કે નહીં? ત્યારે તેણે હા કહી કે એમ તો થાય. ત્યારે કહ્યું : એમ નહીં પણ એમ હશે કે આ કાળમા કોઈ આ કાળનો જન્મેલો સર્વ કર્મથી ન મુકાય.

આમાં પણ ઘણા ભેદ છે; પરંતુ આટલા સુધી કદાપિ સાધારણ સ્યાદ્વાદ માનીએ તો એ જૈનનાં શાસ્ત્ર માટે ખુલાસો થયો ગણાય. વેદાંતાદિક તો આ કાળમાં સર્વથા સર્વ કર્મથી મુકાવા માટે જણાવે છે. માટે હજુ પણ આગળ જવાનું છે. ત્યાર પછી વાક્યસિદ્ધિ થાય. આમ વાક્ય બોલવાની અપેક્ષા રાખવી એ ખરું. પરંતુ જ્ઞાન ઊપજ્યા વિના એ અપેક્ષા સ્મૃત થાય એમ બનવું સંભવિત નથી. કાં તો સત્પુરુષની કૃપાથી સિદ્ધિ થાય.

અત્યારે એ જ. થોડું લખ્યું ઘણું કરી જાણીએ; ઉપર લખી માથાકૂટે લખવી પસંદ નથી. સાકરનું શ્રીકૃષ્ણ બધાએ વખાણી માગ્યું છે, પરંતુ અહીં તો અમૃતની સચોડી નાજિયેરી છે. ત્યાં આ કયાંથી પસંદ આવે? નાપસંદ પણ કરાય નહીં.

છેવટે આજે, કાલે અને બધેય વખતે આ જ કહેવું છે કે, આનો સંગ થયા પછી સર્વ પ્રકારે નિર્ભય રહેતાં શીખવું. આપને આ વાક્ય કેમ લાગે છે?

વિ० રાયચંદ

[૧૫૮]

૧૮૧

મુંબઈ, માગશર સુદ ૯, શનિ, ૧૯૪૭

સુર ભાઈ છોટાલાલ,

ભાઈ ત્રિલોચનનું અને તમારું પત્ર મળ્યું. તેમ જ ભાઈ અંબાલાલનું પત્ર મળ્યું.

હમણાં તો તમારું લખેલું વાંચવાની ઇચ્છા રાખુ છું. કોઈપ્રસંગે પ્રવૃત્તિ (આત્માની) થશે તો હું પણ લખતો રહીશ.

તમે જે વેળા સમતામાં હો, તે વેળા તમારી અતરની ઊર્મિઓ લખશો.

અહીં ત્રણે કાળ સરખા છે. જેડેલા વ્યવહાર પ્રત્યે અસમતા નથી; અને ત્યાગવાની ઇચ્છા રાખી છે, પણ પૂર્વ પ્રકૃતિને ટાળ્યા વિના છૂટકો નથી.

કાળની હુપમતા . . . થી આ પ્રવૃત્તિમાર્ગ ઘણા જીવોને સતનું દર્શન કરતાં અટકાવે છે.

તમને બધાને ભલામણ છે કે આ આત્મા સંબંધે બીજા પ્રત્યે કંઈ વાતચીત કરવી નહીં.

વિ० રાયચંદ

[૧૫૯]

૧૮૨

મુંબઈ, માગશર સુદ ૧૩, બુધ, ૧૯૪૭

આપનું કૃપાપત્ર ગઈ કાલે મળ્યું. વાંચી પરમસંતોષ પ્રાપ્ત થયો.

આપ હૃદયના જે જે ઉદ્ગાર દર્શાવો છો; તે તે વાંચી આપની યોગ્યતા માટે પ્રમનન થવાય છે, પદ્મ પ્રસન્નતા થાય છે, અને ફરી ફરી સત્યુગનું સ્મરણ થાય છે. આપ પણ અપેક્ષા છે કે આ કાળમાં મનુષ્યોનાં મન મધિક સંપત્તિની ઇચ્છાવાળાં થઈ ગયાં છે. કેટલેક વિરલ મનુષ્ય નિર્વાણમાર્ગની દૃઢ ઇચ્છાવાળું રહ્યું મળે છે, અથવા કોઈકને જ તે સ્વપ્ન સંપૂર્ણ સ્વરૂપે વળે તે પ્રસન્ન થાય તેવું છે.

મહાધારવાળા આ કાળમાં આપણે જન્મ એ કંઈક કારણ નહીં જોઈએ. ને જિજ્ઞાસુ
છે; પણ મું કશું, તે સંપૂર્ણ નો ને મુકાદે આરે ખતે તેવું છે.

વિ. ૧. ૨૮૩

[૧૬૦]

૧૮૩

મુબઈ, માગસર મુ. ૧૬. ૧૮૬૭

આનન્દમૂર્તિ સત્સ્વરૂપને અસેદવાયે યોગીકાળ નમસ્કાર કરું છું.
પરમજિજ્ઞાસુએ બરેવું તમારું ધર્મપત્ર ગયા પરમ કિયે ૨૪ મું. ખતે નોંધાયેલો.
જે જે ઇચ્છાઓ તેમા જણાયી છે, તે કલ્યાણનાં છે. પણ ને જન્મનાં કારણ
પ્રકારની સ્ફુરણા તે આજી મુકરના વર પુકમળની વેળામાં રી છે. નામે પગા કોઈને જન્મ
તરી છે. ના જિજ્ઞાસુ યાકર નર્વ અનંતજ્ઞાનાંઓને અમ્મન કંઈવું જાણે આજીવું છે.

પરિશ્રમ, કર્મો શ્રવ અનાદિકાળની અન્યાર મુખીનાં અપૂર્વને પ્રગટ થયી. જે પ્રત્યે
છે, ને અપૂર્વ પૂર્વોપૂર્વ છે. એ અજ્ઞાતી પાત્રનાંઓ આજી કમળો ને અપૂર્વ કરેલો. ને
પ્રેમથી અને પરમોજાગ્યથી એ અજ્ઞાત અવસ્થા મધ્યે, ને ને કોઈ પ્રત્યે નહીં જાણ
પ્રત્યે અપૂર્વની પ્રાપ્તિ કરાયે.

નર્વ પ્રકારની કિયાઓ, યોગનો, જપનો, તપનો, ને તે કિયાઓ પ્રકારનાં. ને
એકે કાળને કે અન્યને ઉદયા માટે કર્યું છે; પ્રપત્તને માટે નહીં જે સે અપૂર્વ ને
ને તપાં (કિયાથી કરેલો પ્રપત્ત યોગાદિક પ્રત્યે) અનંત પાત્ર છે.

વિ. ૧. ૨૮૩

૧૮૪

મુબઈ, માગસર મુ. ૧૬. ૧૮૬૭

સત્સ્વરૂપને અસેદ જાકિએ નમસ્કાર

પત્ર ૩ ને મુકાદે મારું.

પત્રને વચ નોંધાયેલો ને ૩ ને કમળે લેલો. આજી કિયેલો ને ૩ ને કમળે

[૧૬૧-૬૨]

૧૮૭

મુંબઈ, માગશર વદ ૦)), ૧૯૪૭

પ્રાપ્ત થયેલા સત્સ્વરૂપને અલેદલાવે અપૂર્વ સમાધિમાં સ્મરું છું.

મહાભાગ્ય, શાંતમૂર્તિ, જીવન્મુક્ત શ્રી સોભાગભાઈ,

અત્ર આપની કૃપાથી આનંદ છે, આપને નિરંતર વર્તો એ આશિષ છે.

છેવટનું સ્વરૂપ સમજાયામાં, અનુભવાયામાં અદ્ય પણ ન્યૂનતા રહી નથી. જેમ છે તેમ સર્વ પ્રકારે સમજાયું છે. સર્વ પ્રકારનો એક દેશ બાદ કરતાં બાકી સર્વ અનુભવાયું છે. એક દેશ સમજાયા વિના રહ્યો નથી; પરંતુ યોગ (મન, વચન, કાયા)થી અસંગ થવા વનવાસની આવશ્યકતા છે; અને એમ થયે એ દેશ અનુભવાશે, અર્થાત્ તેમાં જ રહેવાશે; પરિપૂર્ણ લોકલોકજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે; અને એ ઉત્પન્ન કરવાની (તેમ) આકાંક્ષા રહી નથી, છતાં ઉત્પન્ન કેમ થશે? એ વળી આશ્ચર્યકારક છે! પરિપૂર્ણ સ્વરૂપજ્ઞાન તો ઉત્પન્ન થયું જ છે; અને એ સમાધિમાંથી નીકળી લોકલોકદર્શન પ્રત્યે જવું કેમ બનશે? એ પણ એક મને નહીં પણ પત્ર લખનારને વિકલ્પ થાય છે!

કણબી અને કોળી જેવી જ્ઞાતિમાં પણ માર્ગને પામેલા થોડા વર્ષમાં ઘણા પુરુષો થઈ ગયા છે; તે મહાત્માઓની જનમંડળને અપિશ્ચાન હોવાને લીધે કોઈક જ તેનાથી સાર્થક સાધી શક્યું છે, જીવને મહાત્મા પ્રત્યે મોહ જ ન આવ્યો, એ કેવી ઈશ્વરી અદ્ભુત નિયતિ છે?

એઓ સર્વ કઈ છેવટના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયા નહોતા, પરંતુ તે મળવું તેમને બહુ સમીપમાં હતું. એવા ઘણા પુરુષોનાં પદ વગેરે અહીં જોયાં. એવા પુરુષો પ્રત્યે રોમાંચ બહુ ઉદ્ભવે છે; અને બાજુ નિરંતર તેવાની ચરણસેવા જ કરીએ, એ એક આકાંક્ષા રહે છે. જ્ઞાની કરતાં એવા મુમુક્ષુ પર અતિશય ઉદ્ભાસ આવે છે, તેનું કારણ એ જ કે તેઓ જ્ઞાનીના ચરણને નિરંતર સેવે છે; અને એ જ એમનું દાસત્વ અમારું તેમના પ્રત્યે દાસત્વ થાય છે, તેનું કારણ છે. ભોળો ભગત, નિરાંત કોળી ઇત્યાદિક પુરુષો યોગી (પરમ યોગ્યતાવાળા) હતા. નિરંજનપદને ખૂશનારા નિરંજન કેવી સ્થિતિમાં રાખે છે, એ વિચારતાં અકળ ગતિ પર ગંભીર, સમાધિયુક્ત હાસ્ય આવે છે! હવે અમે અમારી દશા કોઈ પણ પ્રકારે કહી શકવાના નથી; તો લખી ક્યાંથી શકીશું? આપના દર્શન થયે જે કંઈ વાણી કહી શકશે તે કહેશે, બાકી નિરુપાયતા છે. (કંઈ) મુક્તિયે નથી જોઈતી, અને જૈનનું કેવળજ્ઞાનેય જે પુરુષને નથી જોઈતું, તે પુરુષને પરમેશ્વર હવે કયુ પદ આપશે? એ કંઈ આપના વિચારમાં આવે છે? આવે તો આશ્ચર્ય પામીશું; નહીં તો અહીંથી તો કોઈ રીતે કંઈયે બહાર કાઢી શકાય તેમ બને તેવું લાગતું નથી.

આપ જે કંઈ વ્યવહાર ધર્મપ્રશ્નો બીડો છો તે ઉપર લક્ષ અપાતું નથી. તેના અક્ષર પણ પૂર્વ પાંચવા લક્ષ જતું નથી, તો પછી તેનો ઉત્તર ન લખી શકાયો હોય તો આપ શા માટે રાહ જુઓ છો? અર્થાત્ તે હવે ક્યારે બનશે, તે કંઈ કલ્પી શકાતું નથી.

વારંવાર જણાવે છે, આતુરતા દર્શન માટે બહુ છે; પરંતુ પાંચમકાળ મહાવીરદેવે જો છે, કમિતુમ વ્યાજનગવાને કહ્યો છે, તે ક્યાંથી સાચે રહેવા દે? અને દે તો આપને કેમ મિતુકર શા માટે ન રાખે?

આ મુદ્દાને કમિતુમ ગ્રામીણ સંમંડસ્થાન છે.

ખીમજી પગેરને એક વાર જાણે નજીકે આવે તો જ્યાં નોકરના કામે લાગે
છે ત્યાં આવે, નહીં તો યેવો દુર્ગત છે. કારણ કે અનારી માલ જોઈ જાય તો

૧૮૮

મુંબઈ, ૧૮૫૭, ૨, મે, ૧૮૫૭

કોણાકુપ હું તેને નજીકે રાખે.
સર્વ પ્રકારે સમાપ્ત છે.

૧૮૯

મુંબઈ, ૧૮૫૭, ૨, મે, ૧૮૫૭

[૧૮૩]

અવધનાથ મુનિ સ્ત્રી નજીકે, મનન જ્યાં મન મેળે છે,
જાણે અરી મુશ્કેલી પડે, ક્યાં મનન પર રહે છે.

અને, અવધનાથ મુનિ

૧૯૦

મુંબઈ, ૧૮૫૭, ૨, મે, ૧૮૫૭

જિ. પ્રિયોપાત્રું હોયું. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે નજીકે મેળે મળેલું છે. ૧૪
મહાવીર વડા મુનિજી ન પડે. નો મારે કોઈય પોતે છે. તમામ વડા મુનિજી ન પડે.
પૂર્ણાવધનાથ મુનિજી ન પડે. તમામ મુનિજી ન પડે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે
મેળે મળેલું છે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે મેળે મળેલું છે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે
મેળે મળેલું છે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે મેળે મળેલું છે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે
મેળે મળેલું છે.

અવધનાથ મુનિજી ન પડે. તમામ મુનિજી ન પડે. ૧૪ માર્ચે ૧૮૫૭ વર્ષે

૧૮૫૭, ૨, મે, ૧૮૫૭

૧૯૧

મુંબઈ, ૧૮૫૭, ૨, મે, ૧૮૫૭

[૧૮૪]

તમને કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્વાપર ધર્મપ્રાપ્તિ અસુલભ થાય એમ કરીને કંઈ પણ ન કરવા આજ્ઞા હતી; તેમ જ છેવટના પત્તામાં જણાવ્યું હતું કે હાલ એ વિષે કશી તજવીજ કરશો નહીં. જો જરૂર પડશે તો જેમ તમને પૂર્વાપર અસમાધિ નહીં થાય તેમ તે સંબંધી કરવા લખીશ. આ વાક્ય યથાયોગ્ય સમજાયુ હશે. તથાપિ કંઈ ભક્તિદશાનુયોગે એમ કયું જણાય છે.

કદાપિ તમે એટલું પણ ન કયું હોત તો અત્ર આનંદ જ હતો. પ્રાચે એવા પ્રસંગમાં પણ ખીલ્લ પ્રાણીને દુભાવવાનું ન થતું હોય તો આનંદ જ રહે છે. એ વૃત્તિ મોક્ષાભિલાષિને તો બહુ ઉપયોગી છે, આત્મસાધનરૂપ છે.

સતને સતરૂપે કહેવાની પરમ જિજ્ઞાસા જેની નિરંતર હતી એવા મહાભાગ્ય કબીરનું એક પદ એ વિષે સ્મરણ કરવા જેવું છે. અહીં એક તેની માથેની ટૂંક લખી છે :

“ કરના ફકીરી કયા દિલગીરી, સદા મગન મન રહેના જી.”

એ વૃત્તિ મુમુક્ષુઓને અધિકાધિક વર્ધમાન કરવા જેવી છે. પરમાર્થચિંતા હોય એ વિષય જુદો છે; વ્યવહારચિંતાનું વેદન અંતરથી ઓછું કરવું એ એક માર્ગ માપવાનું સાધન છે.

તમે આ વેળા જે કંઈ મારા પ્રત્યે કયું છે, તે એક જુદો જ વિષય છે; તથાપિ વિજ્ઞાપન છે કે કોઈ પણ પ્રકારે તમને અસમાધિરૂપ જેવું જણાય ત્યારે એ વિષય પરત્વે અત્ર લખી વાળવું, એટલે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાનો બનતો પ્રયાસ થશે.

હવે એ વિષયને એટલેથી અહીં મૂકી દઉ છું.

અમારી વૃત્તિ જે કરવા ઇચ્છે છે, તે નિષ્કારણ પરમાર્થ છે; એ વિષે વારંવાર જાણી શક્યા છો; તથાપિ કંઈ સમવાય કારણની ન્યૂનતાને લીધે હાલ તો તેમ કંઈ અધિક કરી શકાતું નથી. માટે ભલામણ છે કે અમે હાલ કંઈ પરમાર્થજ્ઞાની છીએ અથવા સમર્થ છીએ એવું કથન કીર્તિત કરશો નહીં. કારણ કે એ અમને વર્તમાનમાં પ્રતિકૂળ જેવું છે.

તમે જેઓ સમજ્યા છો, તેઓ માર્ગને સાધ્ય કરવા નિરંતર સત્પુરુષનાં ચરિત્રનું મનન રાખજો. તે વિષય પ્રસંગે અમને પૂછજો. સત્શાસ્ત્રને અને સત્કથાને તેમ જ સદ્ગતને સેવજો.

વિં નિમિત્તમાત્ર

[૧૬૬]

૧૯૩

મુંબઈ, પોષ વદિ ૨, સોમ, ૧૯૪૭

મુર ભાઈ,

અમને પ્રત્યેક મુમુક્ષુઓનું દાસત્વ પ્રિય છે. જેથી તેઓએ જે જે વિજ્ઞાપન કયું તે અમે વાચ્યું છે. યથાયોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયે એ વિષે ઉત્તર લખી શકાય તેવું છે; તેમ જ હમણાં આત્મ (સ્થિતિમાં પ્રવર્તે છે તે સ્થિતિ) મૂકી દેવાનું કંઈ અવશ્ય નથી; અમારા સમાગમનું અવશ્ય જણાવ્યું તે ખચીત કિતસ્વી છે. તથાપિ અત્યારે એ દશાનો યોગ આવે તેમ નથી. નિરંતર સ્વ આનંદ છે. ત્યાં ધર્મયોગની વૃદ્ધિ કરવા સર્વને વિનંતિ છે.

વિં ૨૧૦

હાલ તો તમે સર્વ પોતપોતાના સંજ્ઞપણા અર્થે મિથ્યા ધર્મવાસનાઓનો, વિવચાદિકની પ્રિયતાનો, પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરતાં શીખજો. જે કંઈ પ્રિય કરવા જેવું છે, તે જીવે જાણ્યું નથી; અને બાકીનું કંઈ પ્રિય કરવા જેવું નથી, આ અમારો નિશ્ચય છે.

આ વાત તમે જે વાચો તે સુઝ મગનલાલ અને છોટાલાલને કોઈ પણ પ્રકારે સંભળાવજો, વંચાવજો.

યોગ્યતા માટે બ્રહ્મચર્ય એ મોટું સાધન છે. અસત્સંગ એ મોટું વિઘ્ન છે.

[૧૭૨]

૧૯૯

મુંબઈ, માહ સુદ ૧૧, ગુરુ, ૧૯૪૭

ઉપાધિના યોગને લીધે શાસ્ત્રવાંચન જો ન થઈ શકતું હોય તો હમણાં તે રહેવા દેવું, પરંતુ ઉપાધિથી થોડો પણ નિત્ય પ્રતિ અવકાશ લઈ ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય એવી નિવૃત્તિમાં બેસવાનું બહુ અવશ્ય છે. અને ઉપાધિમાં પણ નિવૃત્તિનો લક્ષ રાખવાનું સ્મરણ રાખજો.

જેટલો વખત આયુષ્યનો તેટલો જ વખત જીવ ઉપાધિનો રાખે તો મનુષ્યત્વનું સંજ્ઞ થવું ક્યારે સંભવે? મનુષ્યત્વના સંજ્ઞપણા માટે જીવનું એ જ કલ્યાણકારક છે; એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. અને સંજ્ઞપણા માટે જે જે સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવી યોગ્ય છે, તે પ્રાપ્ત કરવા નિત્ય પ્રતિ નિવૃત્તિ મેળવવી જોઈએ. નિવૃત્તિના અભ્યાસ વિના જીવની પ્રવૃત્તિ ન ટળે એ પ્રત્યક્ષ સમજાય તેવી વાત છે.

ધર્મને રૂપે મિથ્યા વાસનાઓથી જીવને બંધન થયું છે; એ મહા લક્ષ રાખી તેવી મિથ્યા વાસના કેમ ટળે એ માટે વિચાર કરવાનો પરિચય રાખશો.

[૧૭૩-૧]

૨૦૦

મુંબઈ, માહ સુદ, ૧૯૪૭

વચનાવલી

૧. જીવ પોતાને ભૂલી ગયો છે, અને તેથી સતસુખનો તેને વિયોગ છે, એમ સર્વ ધર્મ સમ્મત કહ્યું છે.

૨. પોતાને ભૂલી ગયારૂપ અજ્ઞાન, જ્ઞાન મળવાથી નાશ થાય છે, એમ નિઃશંક માનવું.

૩. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પાસેથી થવી જોઈએ. એ સ્વાભાવિક સમજાય છે, છતાં જીવ લોકલક્ષ્યભિ કારણોથી અજ્ઞાનીનો આશ્રય છોડતો નથી, એ જ અનંતાનુબંધી કષાયનું મૂળ છે.

૪. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જેણે ઇચ્છી, તેણે જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ વળતું એમ જિનાગમભિ સર્વ શાસ્ત્ર કહે છે. પોતાની ઇચ્છાએ પ્રવર્તતાં અનાદિ કાળથી રખડ્યો.

૫. જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ, એટલે આજ્ઞાએ નહીં વર્તાય, ત્યાં સુધી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવી સંભવતી નથી.

૬. જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું આરાધન તે કરી શકે કે જે એકનિષ્ઠાએ, તન, મન, ધનની આસક્તિનો ત્યાગ કરી તેની ભક્તિમાં જોડાય.

૭. જોકે જ્ઞાની ભક્તિ ઇચ્છતા નથી, પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના ઉપદેશ

૧. આજ્ઞાનરૂપે એક જ્ઞાની ભક્તિ ઇચ્છતા નથી પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી, આજ્ઞાનરૂપે એક જ્ઞાની ભક્તિ ઇચ્છતા નથી પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

પરિણામે નથી, અને મનન વાસ બિહિ-પાનનાભિનાં જેનું પોતે વાસ, નહીં મુનુપુત્રે કાળીનાં
બહિષ્ નિવસ્ય કર્તવ્ય છે તેનું અપુત્રતાનાં શુદ્ધ છે.

2. What is the main idea of the passage?

2. આવકવ્યય - ગ્રામીણ યુવાન માર્ગે જતા અગાઉ તેના પિતા સાથે

10. ପରିସର ଶାନ୍ତ ଓ ସୁବିଧାମୟ ଥିବ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିବ ।

[illegible]

12. સાચાનાં કોઈની નાનાઈ. રાત્રી ઉંઝે તેને તે પ્રાણ - વિદ્યા પણ મળે નહીં.
13. સાચા પથ નાંદે સાચાનાં મરણ - નાના - નાનાઈ કોઈની.

13. -4 2000-01 2, 1 2/11 -1 2000 01 2 1 2/11 2/11 2/11 2/11

18. In your report of week 10, it is suggested that we have to
get back

[૧૭૮-૧૭૯] ૨૦૧ મનનિ. નાં. ૧૦ ૩, ૫, ૧૯૨૨
કેવલ નિર્વિગ્ધર ભક્તો પરબ્રહ્મ પ્રેમભવ પદ્મભક્તિને વક્ષ છે. એ મુદ્ધવમાં તેઓ
અનુભવ કર્યો છે એવા જ્ઞાતીજ્ઞાતી મુખ્ય વિચાર છે

[illegible]
$$\begin{aligned} & \text{for } x \in \mathbb{R}^n, \text{ let } \tilde{x} = (x_1, \dots, x_n) \in \mathbb{R}^n, \text{ then } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \text{ and } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \\ & \text{if } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n, \text{ then } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \text{ and } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \\ & \text{if } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n, \text{ then } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \text{ and } \tilde{x} \in \mathbb{R}^n \end{aligned}$$

[૧૭૭]

૨૦૬

સુંબઈ, માહ વદ ૧૩, રવિ, ૧૯૪૭

ઘટ પરિચય માટે આપે કંઈ જણાવ્યું નથી તે જણાવશો. તેમ જ મહાત્મા કબીરજીનાં બીજાં પુસ્તકો મળી શકે તો મોકલવા કૃપા કરશો.

પારમાર્થિક વિષય માટે હાલ મૌન રહેવાનું કારણ પરમાત્માની ઇચ્છા છે. જ્યાં સુધી અસંગ થઈશું નહીં અને ત્યાર પછી તેની ઇચ્છા મળશે નહીં, ત્યાંસુધી પ્રગટ રીતે માર્ગ કહીશું નહીં, અને આવો સર્વ મહાત્માઓનો રિવાજ છે. અમે તો દીન માત્ર છીએ.

ભાગવતવાળી વાત આત્મજ્ઞાનથી જાણેલી છે.

[૧૭૮]

: ૨૦૭

સુંબઈ, માહ વદ ૦)) ૧૯૪૭

કોઈ જાતની ક્રિયા જોડે ઉથાપવામાં નહીં આવતી હોય તોપણ તેઓને લાગે છે તેનું કંઈ કારણ હોવું જોઈએ; જે કારણ ટાળવું એ કલ્યાણરૂપ છે.

પરિણામે ‘સત્’ને પ્રાપ્ત કરાવનારી, પ્રારંભમાં ‘સત્’ની હેતુભૂત એવી તેમની રચિત પ્રસન્નતા આપનારી વૈરાગ્યકથાનો પ્રસંગોપાત્ત તેમનાથી પરિચય કરવો; તો તેમના સમાગમથી પણ કલ્યાણ જ વૃદ્ધિ પામશે; અને પેલું કારણ પણ ટળશે.

જેમાં પૃથ્વ્યાદિકનો વિસ્તારથી વિચાર કર્યો છે એવાં વચનો કરતાં ‘વૈતાલીય’ અધ્યયન જેવાં વચનો વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે; અને બીજાં મતભેદવાળાં પ્રાણીને પણ તેમાં અરુચિ થતી નથી.

જે સાધુઓ તમને અનુસરતા હોય, તેમને સમય પરત્વે જણાવતા રહેવું કે, ધર્મ તેનું નામ આપી શકાય કે જે ધર્મ થઈને પરિણમે; જ્ઞાન તેનું નામ હોય કે જે જ્ઞાન થઈને પરિણમે; આપણે આ બધી ક્રિયા અને વાંચના ઇત્યાદિક કરીએ છીએ, તે મિથ્યા છે, એમ કહેવાનો મારો હેતુ તમે સમજો નહીં તો હું તમને કંઈ કહેવા ઇચ્છું છું, આમ જણાવી તેમને જણાવવું કે આ જે કંઈ આપણે કરીએ છીએ, તેમાં કોઈ એવી વાત રહી જાય છે કે જેથી ‘ધર્મ’ અને જ્ઞાન’ આપણને પોતાને રૂપે પરિણમતાં નથી, અને કપાય તેમ જ મિથ્યાત્વ (સંદેહ)નું મંદત્વ થતું નથી; માટે આપણે જીવના કલ્યાણનો ફરી ફરી વિચાર કરવો યોગ્ય છે; અને તે વિચાર્યો કંઈક આપણે ફળ પામ્યા વિના રહેશું નહીં. આપણે બધું જાણવાનું પ્રયત્ન કરીએ છીએ પણ આપણો ‘સંદેહ’ કેમ જાય તે જાણવાનું પ્રયત્ન કરતા નથી. એ જ્યાં સુધી નહીં કરીએ ત્યાં સુધી ‘સંદેહ’ કેમ જાય ? અને સંદેહ હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાન પણ ન હોય; માટે સંદેહ જવાનું પ્રયત્ન કરવું જોઈએ. એ ‘સંદેહ’ એ છે કે આ જીવ જાય છે કે અજાય ? મિથ્યાદષ્ટિ છે કે સમ્યક્દષ્ટિ ? સુલભબોધી છે કે દુર્લભબોધી ? તુચ્છસંસારી છે કે અધિકસંસારી ? આ આપણને જણાય તેવું પ્રયત્ન કરવું જોઈએ. આવી જાતની જ્ઞાનકથાનો તેમનાથી પ્રસંગ રાખવો યોગ્ય છે.

પરમાર્થ ઉપર પ્રીતિ યત્નમાં સત્સંગ એ સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનુપમ સાધન છે; પણ આ પ્રાણમા તેવો જોગ બનવો બહુ વિકટ છે; માટે જીવે એ વિકટતામાં રહી પાર પાડવામાં વિકટ પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે, અને તે એ કે ‘અનાદિ કાળથી જેટલું જાણ્યું છે, તેટલું અર્થે અજ્ઞાન જ છે; તેનું વિરમણ કરવું.’

‘સત્’ સત્ જ છે, સરજ છે, સુખમ છે; સર્વત્ર તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; પણ ‘સત્’ને

શું લખવું? તે તો કંઈ સૂઝતું નથી; કારણ કે દશા બુદ્ધી વતે છે; તોપણ પ્રસંગે કોઈ સદ્વૃત્તિ થાય તેવી વાંચના હશે તો મોકલીશ. અમારા ઉપર તમારી ગમે તેવી ભક્તિ હો, બાકી સર્વ જીવોના અને વિશેષે કરી ધર્મજીવના તો અમે ત્રણે કાળને માટે દાસ જ છીએ.

સર્વેએ એટલું જ હાલ તો કરવાનું છે કે જૂનું મૂક્યા વિના તો છૂટકો જ નથી; અને મૂકવા યોગ્ય જ છે એમ દેહ કરવું.

માર્ગ સરળ છે, પ્રાપ્તિ હુલ્લ છે.

સાથેના પત્રો વાંચી તેમાં યોગ્ય લાગે તે ઉતારી લઈ મુનિને આપજો. તેમને મારા વતી સ્મૃતિ અને વદન કરજો અમે તો સર્વના દાસ છીએ. ત્રિલોચનને જરૂર જોલાવજો.

[૧૮૧]

૨૧૧

મુખર્ષ, માહ વદ ૦)), ૧૯૪૭

‘સત્’ એ કંઈ દૂર નથી, પણ દૂર લાગે છે, અને એ જ જીવનો મોહ છે

‘સત્’ જે કંઈ છે, તે ‘સત્ જ’ છે; સરળ છે; સુગમ છે; અને સર્વત્ર તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; પણ જેને બ્રાંતિરૂપ આવરણતમ વતે છે તે પ્રાણીને તેની પ્રાપ્તિ કેમ હોય? અંધકારના ગમે તેટલા પ્રકાર કરીએ, પણ તેમાં કોઈ એવો પ્રકાર નહીં આવે કે જે અજવાળારૂપ હોય; તેમ જ આવરણતિમિર જેને છે એવાં પ્રાણીની કલ્પનાની કોઈ પણ કલ્પના ‘સત્’ જણાતી નથી, અને ‘સત્’ની નજીક સંભવતી નથી. ‘સત્’ છે, તે બ્રાંતિ નથી, બ્રાંતિથી કેવળ વ્યતિરિક્ત (બુદ્ધ) છે, કલ્પનાથી ‘પર’ (આદ્ય) છે, માટે જેની પ્રાપ્ત કરવાની દેહ મતિ થઈ છે, તેણે પોતે કંઈ જ જાણતો નથી એવો દેહ નિશ્ચયવાળો પ્રથમ વિચાર કરવો, અને પછી ‘સત્’ની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનીને શરણે જવું; તો જરૂર માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય.

આ જે વચનો લખ્યાં છે, તે સર્વ મુમુક્ષુને પરમ યોગ્યરૂપ છે, પરમ રક્ષકરૂપ છે, અને એને સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર્યેથી પરમપદને આપે એવાં છે; એમાં નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની સમસ્ત દ્રાઢશાળી, પદ્ધર્શનનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ અને જ્ઞાનીના યોગનું બીજ સંક્ષેપે કહ્યું છે; માટે ફરી ફરીને તેને સંભારજો; વિચારજો; સમજજો; સમજવા પ્રયત્ન કરજો; એને બાધ કરે એવા બીજા પ્રકારોમાં ઉદાસીન રહેજો; એમાં જ વૃત્તિનો લય કરજો. એ તમને અને કોઈ પણ મુમુક્ષુને શુદ્ધ રીતે કહેવાનો અમારો મંત્ર છે; એમાં ‘સત્’ જ કહ્યું છે; એ સમજવા માટે ઘણો જ વખત ગાળજો.

[૧૮૩]

૨૧૨

મુખર્ષ, માહ વદ, ૧૯૪૭

સત્ને નમોનમ:

વાંછા-ઈચ્છાના અર્થ તરીકે ‘કામ’ શબ્દ વપરાય છે, તેમ જ પંચેન્દ્રિય વિષયના અર્થ તરીકે પણ વપરાય છે.

‘અનન્ય’ એટલે જેના જેવો બીજો નહીં, સર્વોત્કૃષ્ટ. અનન્ય ભક્તિભાવ એટલે જેના જેવો બીજો નહીં એવો ભક્તિપૂર્વક ઉત્કૃષ્ટ ભાવ.

સુરુષુ વૈવ યોગમર્મના સારા પરિચયી છે, એમ બાણુ છું, સદ્વૃત્તિવાળા જોગ્ય જીવ ‘પદ’નો તમે સાક્ષાત્કાર પૂછ્યો, તે તેમને હજી થયો નથી.

સર્વ સમાધિ તેનું સત્પુરુષ જ કારણ છે; આટલી બધી સમર્થતા છતાં જેને કંઈ પણ સ્પૃહા નથી, ઉન્મત્તતા નથી, પોતાપણું નથી, ગર્વ નથી, ગારવ નથી, એવા આશ્ચર્યની પ્રતિમારૂપ સત્પુરુષને અમે ફરી ફરી નામરૂપે સ્મરીએ છીએ.

ત્રિલોકના નાથ વશ થયા છે જેને એવા છતાં પણ એવી કોઈ અટપટી દશાથી વતે છે કે જેનું સામાન્ય મનુષ્યને ઝોળખાણ થવું હુલ્લે છે; એવા સત્પુરુષને અમે ફરીફરી સ્તવીએ છીએ.

એક સમય પણ કેવળ અસંગપણાથી રહેવું એ ત્રિલોકને વશ કરવા કરતાં પણ વિકટ કાર્ય છે; તેવા અસંગપણાથી ત્રિકાળ જે રહ્યા છે, એવાં સત્પુરુષનાં અંતઃકરણ, તે બેઈ અમે પરમાશ્ચર્ય પામી નમીએ છીએ.

હે પરમાત્મા ! અમે તો એમ જ માનીએ છીએ કે આ કાળમાં પણ જીવનો મોક્ષ હોય. તેમ છતાં જૈન ગ્રંથોમાં કવચિત્ પ્રતિપાદન થયું છે તે પ્રમાણે આ કાળે મોક્ષ ન હોય; તો આ ક્ષેત્રે એ પ્રતિપાદન તું રાખ, અને અમને મોક્ષ આપવા કરતાં સત્પુરુષના જ ચરણનું ધ્યાન કરીએ અને તેની સમીપ જ રહીએ એવો યોગ આપ.

હે પુરુષપુરાણ ! અમે તારામાં અને સત્પુરુષમાં કંઈ ભેદ હોય એમ સમજતા નથી; તારા કરતાં અમને તો સત્પુરુષ જ વિશેષ લાગે છે; કારણ કે તું પણ તેને આધીન જ રહ્યો છે; અને અમે સત્પુરુષને ઝોળખ્યા વિના તને ઝોળખી શક્યા નહીં; એ જ તારું હૃદયપણું અમને સત્પુરુષ પ્રત્યે પ્રેમ ઉપજાવે છે. કારણ કે તું વશ છતાં પણ તેઓ ઉન્મત્ત નથી; અને તારાથી પણ સરળ છે, માટે હવે તું કહે તેમ કરીએ ?

હે નાથ ! તારે ખોટું ન લગાડવું કે અમે તારા કરતાં પણ સત્પુરુષને વિશેષ સ્તવીએ છીએ; જગત આખું તને સ્તવે છે; તો પછી અમે એક તારા સામા ભેઠા રહીશું તેમાં તેમને કયાં સ્તવનની આકાંક્ષા છે; અને કયાં તને ન્યૂનપણું પણ છે ?

જ્ઞાની પુરુષો ત્રિકાળની વાત જાણતાં છતાં પ્રગટ કરતા નથી, એમ આપે પૂછ્યું કે તે સંબંધમાં એમ જણાય છે કે ઈશ્વરી ઇચ્છા જ એવી છે કે અમુક પારમાર્થિક વાત સિવાય જ્ઞાની બીજી ત્રિકાળિક વાત પ્રસિદ્ધ ન કરે; અને જ્ઞાનીની પણ અંતર-ઇચ્છા તેવી જ જણાય છે. જેની કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષા નથી, એવા જ્ઞાની પુરુષને કંઈ કર્તવ્યરૂપ નહીં હોવાથી જે કંઈ ઉદ્યમમાં આવે તેટલું જ કરે છે.

અમે તો કંઈ તેવું જ્ઞાન ધરાવતા નથી કે જેથી ત્રણે કાળ સર્વ પ્રકારે જણાય, અને અમને એવા જ્ઞાનનો કંઈ વિશેષ લાગે નથી; અમને તો વાસ્તવિક એવું જે સ્વરૂપ તેની બાહ્ય અને અસંગતા, એ પ્રિય છે. એ જ વિદ્યાપન.

‘વેદાંત ગ્રંથ પ્રસ્તાવના’ મોકલાયું હશે, નહીં તો તરત મોકલાવશો.

વિન આશ્ચકિત —

[૧૮૫]

૨૧૪ સુબંધ, કાગલ સુદ ૫, રવિ, ૧૯૪૭

અનેદનના આગ્રા વિના જે પ્રાણી આ જગતની રચના એવા ઇચ્છે છે તે બંધાય દ્ય. આવવા માટે એ પ્રાણીએ તે રચનાના કારણ પ્રત્યે પ્રીતિ કરવી; અને પોતાની

પર્યાયાંતર ભાસે છે. અને તે તેની સત્તા છે. તેમ આ સમસ્ત વિશ્વ તે 'સત્'નું પર્યાયાંતર છે, પણ 'સત્'રૂપ જ છે.

[૧૭૩ (૨)+૩૩૮ (૨)]

૨૧૭

મુંબઈ, માહ સુદ, ૧૯૪૭

પરમ પૂજ્ય,

આપને સહજ વાંચનના ઉપયોગાર્થે, આપના પ્રશ્નનો ઉત્તરવાળો કાગળ આ સાથે ણીકું છું. પરમાત્મામા પરમ સ્નેહ ગમે તેવી વિકટ વાટેથી થતો હોય તોપણ કરવો યોગ્ય જ છે. સરળ વાટ મળ્યા છતાં ઉપાધિના કારણથી તંત્રમંચલક્ષિત રહેતી નથી, અને એકતાર સ્નેહ ઊભરાતો નથી. આથી ખેદ રહ્યા કરે છે અને વારંવાર વનવાસની ઇચ્છા થયા કરે છે. જોકે વૈરાગ્ય તો એવો રહે છે કે ઘર અને વનમાં ઘણું કરીને આત્માને ભેદ રહ્યો નથી, પરંતુ ઉપાધિના પ્રસંગને લીધે તેમા ઉપયોગ રાખવાની વારંવાર જરૂર રહ્યા કરે છે, કે જેથી પરમ સ્નેહ પર તે વેળા આવરણ આણવું પડે; અને એવી પરમ સ્નેહતા અને અનન્ય પ્રેમલક્ષિત આવ્યા વિના દેહત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. કદાપિ સર્વાત્માની એવી જ ઇચ્છા હશે તો ગમે તેવી દીનતાથી પણ તે ઇચ્છા ફેરવશું. પણ પ્રેમલક્ષિતની પૂર્ણ લય આવ્યા વિના દેહત્યાગ નહીં કરી શકાય એમ રહે છે; અને વારંવાર એ જ રટના રહેવાથી 'વનમાં જઈએ' 'વનમા જઈએ' એમ થઈ આવે છે. આપનો નિરંતર સત્સંગ હોય તો અમને ઘર પણ વનવાસ જ છે.

ગોપાગનાની જેવી શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પ્રેમલક્ષિત વર્ણવી છે, એવી પ્રેમલક્ષિત આ કળિકાળમાં પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, એમ જોકે સામાન્ય લક્ષ છે; તથાપિ-કળિકાળમાં-નિશ્ચળ મતિથી એ જ લય લાગે તો પરમાત્મા અનુબહુ કરી શીઘ્ર એ લક્ષિત આપે છે.

જડભરતજીની શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સુંદર આખ્યાયિકા આપી છે; એ દશા વારંવાર સાંભરી આવે છે. અને એવું ઉન્મત્તપણું પરમાત્માને પામવાનું પરમ દ્વાર છે. એ દશા-વિદેહી હતી. ભરતજીને હરણના સંગથી જન્મની વૃદ્ધિ થઈ હતી અને તેથી જડભરતના ભવમાં અસંગ રહ્યા હતા. એવા કારણથી મને પણ અસંગતા બહુ જ સાંભરી આવે છે; અને કેટલીક વખત તો એવું થઈ જાય છે કે તે અસંગતા વિના પરમદુઃખ થાય છે. યમ અતકાળે પ્રાણીને દુઃખદાયક નહીં લાગતો હોય, પણ અમને સંગ દુઃખદાયક લાગે છે. એમ અંતર્વૃત્તિઓ ઘણી જ છે કે જે એક જ પ્રવાહની છે. લગ્ની જતી નથી; રહ્યું જતું નથી; અને આપનો વિયોગ રહ્યા કરે છે. સુગમ ઉપાય કોઈ જડતો નથી. ઉદયકર્મ ભોગવતાં દીનપણું અનુકૂળ નથી. ભવિષ્યની એક ઘણુનો પણ ઘણું કરીને વિચાર પણ રહેતો નથી.

'સત્-મત્' એનું રટણ છે. અને સત્નું સાધન 'તમે' તે ત્યાં છે. અધિક શું કહીએ? ઈચ્છિની ઇચ્છા એવી છે, અને તેને રાજ રાખ્યા રહ્યા વિના છૂટકો નથી, નહીં તો આવી ઉપાધિયુક્ત દશામાં ન રહીએ; અને ધાયું કરીએ, પરમ પીયૂષ અને પ્રેમલક્ષિતમય જ રહીએ! પણ પ્રારબ્ધકર્મ બળવત્તર છે!

આપનું એક પર મન્ય. વાંચી હૃદયગત કર્યું. એ વિષે આપને ઉત્તર ન મળે. અમારો સત્તા આપની પાસે યોગ્ય નહીં, તથાપિ આપને, અંતર્ગત સમગ્ર

પણુ આપ મારા અંતરને સમજી લેશો, એમ મને નિઃશંકતા છે.

લિ૦ આત્મકિત રાજચંદ્ર.

[૧૮૭]

૨૧૮ મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૩, સોમ, ૧૯૪૭

સર્વાત્મા હરિને નમસ્કાર

‘સત્’ સત્ છે, સરળ છે, સુગમ છે, તેની પ્રાપ્તિ સર્વત્ર હોય છે.

સત્ છે. કાળથી તેને બાધા નથી. તે સર્વનું અધિષ્ઠાન છે. વાણીથી અકથ્ય છે. તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; અને તે પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે.

ગમે તે સંપ્રદાય, દર્શનના મહાત્માઓનો લક્ષ એક ‘સત્’ જ છે. વાણીથી અકથ્ય હોવાથી મૂંગાની શ્રેણી સમજાવ્યું છે; જેથી તેઓના કથનમાં કંઈક ભેદ લાગે છે; વાસ્તવિક રીતે ભેદ નથી.

લોકનું સ્વરૂપ સર્વ કાળ એક સ્થિતિનું નથી; ક્ષણે ક્ષણે તે રૂપાંતર પામ્યા કરે છે; અનેક રૂપ નવાં થાય છે; અનેક સ્થિતિ કરે છે અને અનેક લય પામે છે; એક ક્ષણ પહેલાં જે રૂપ બાહ્ય જ્ઞાને જણાયું નહોતું, તે દેખાય છે; અને ક્ષણમાં ઘણાં દીર્ઘ વિસ્તારવાળાં રૂપ લય પામ્યાં જાય છે. મહાત્માના વિદ્યમાને વર્તીતું લોકનું સ્વરૂપ અજ્ઞાનીના અનુભવને અર્થે કંઈક રૂપાંતરપૂર્વક કહ્યું જાય છે; પણ સર્વ કાળ જેની એક સ્થિતિ નથી એવું એ રૂપ ‘સત્’ નહીં હોવાથી ગમે તે રૂપે વર્ણવી તે કાળે બ્રાંતિ ટાળી છે, અને એને લીધે સર્વત્ર એ સ્વરૂપ હોય જ એમ નથી, એમ સમજાય છે. બાળજીવ તો તે સ્વરૂપને શાશ્વતરૂપ માની લઈ બ્રાંતિમાં પડે છે, પણ કોઈ જોગજીવ એવી અનેકતાની કહેણીથી મૂંઝાઈ જઈ ‘સત્’ તરફ વળે છે. ઘણું કરીને સર્વ સુમુક્ષુઓ એમ જ માર્ગ પામ્યા છે. ‘બ્રાંતિ’નું જ રૂપ એવું આ જગત વારંવાર વર્ણવવાનો મોટા પુરુષનો એ જ ઉદ્દેશ છે કે તે સ્વરૂપનો વિચાર કરતા પ્રાણી બ્રાંતિ પામે કે ખરું શું? આમ અનેક પ્રકારે કહ્યું છે, તેમાં શું મારું, અને મને શું કસ્યાણુકારક? એમ વિચારતાં વિચારતાં એને એક બ્રાંતિનો વિષય જાણી, જ્યાંથી ‘સત્’ની પ્રાપ્તિ હોય છે એવા સંતના શરણ વગર છૂટકો નથી, એમ સમજી તે શોધી, શરણાપન્ન થઈ ‘સત્’ પામી ‘સત્’ રૂપ હોય છે.

જૈનની બાહ્યશૈલી જોતાં તો અમે તીર્થંકરને સંપૂર્ણજ્ઞાન હોય એમ કહેતાં બ્રાંતિમાં પડીએ છીએ. આનો અર્થ એવો છે કે જૈનની અંતર્શૈલી ખીલ જોઈએ. કારણ કે ‘અધિષ્ઠાન’ વગર આ જગતને વર્ણવ્યું છે, અને તે વર્ણન અનેક પ્રાણીઓ, વિચક્ષણ આચાર્યોની પણ બ્રાંતિનું કારણ થયું છે. તથાપિ અમે અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે વિચારીએ છીએ, તો એમ લાગે છે કે તીર્થંકરદેવ તો જ્ઞાની આત્મા હોવા જોઈએ, પણ તે કાળ પરત્વે જગતનું રૂપ વર્ણવ્યું છે. અને લોકો સર્વકાળ એવું માની બેસા છે. જેથી બ્રાંતિમાં પડ્યા છે. મને તેમ લાગે, પણ આ કાળમાં જૈનમાં તીર્થંકરના માર્ગને જાણવાની આકાંક્ષાવાળો પ્રાણી થવો દુર્લભ સંભવ છે, કારણ કે ખરાબે ચડેલું વડાણ, અને તે પણ જૂનું, એ લયંકર છે. તેમ જ જૈનની ક્યની ઘસાઈ જઈ, ‘અધિષ્ઠાન’ વિષયની બ્રાંતિરૂપ ખરાબે તે વડાણ ચઢ્યું છે, જેથી મુંબરૂપ થતું સંભવે નહીં. આ અમારી વાત પ્રત્યક્ષપણે દેખાયો.

[૧૮૮]

૨૧૯

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧, ૧૯૪૭

“એક દેખિયે, બનિયે”^૧ એ દોહા વિષે આપે લખ્યું, તે એ દોહાથી અમે આપને નિઃશંકતાની દઢતા થવા લખ્યું નહોતું; પણ સ્વભાવે એ દોહો પ્રશસ્ત લાગવાથી લખી મોકલ્યો હતો. એવી લય તે ગોપાંગનાને હતી. શ્રીમદ્ભાગવતમાં મહાત્મા વ્યાસે વાસુદેવ ભગવાન પ્રત્યે ગોપીઓની પ્રેમભક્તિ વર્ણવી છે, તે પરમાહ્લાદક અને આશ્ચર્યક છે.

“નારદ ભક્તિસૂત્ર” એ નામનું એક નાનું શિક્ષાશાસ્ત્ર મહર્ષિ નારદજીનું રચેલું છે; તેમાં પ્રેમભક્તિનું સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

ઉદાસીનતા ઓછી થવા આપે બે ત્રણ દિવસ અત્ર દર્શન દેવાની કૃપા બતાવી, પણ તે ઉદાસીનતા બે ત્રણ દિવસના દર્શનલાભે ટળે તેમ નથી. પરમાર્થ ઉદાસીનતા છે. ઇશ્વર નિરંતરનો દર્શનલાભ આપે એમ કરો તો પધારવું — નહીં તો હાલ નહીં.

[૧૯૧]

૨૨૦

મુંબઈ, ફાલ્ગુન વદ ૩, શનિ, ૧૯૪૭

આજે આપનું જન્મદિવસ સહ પત્ર મળ્યું. જન્મદિવસ વિષેનો ઉત્તર હાલ મળી શકે તેમ નથી. ભક્તિ વિષેનાં પ્રશ્નોનો ઉત્તર પ્રસંગે લખીશ. અમે આપને જે વિગતવાળા પત્રમાં ‘અધિષ્ઠાન’ વિષે લખ્યું હતું તે સમાગમે સમજી શકાય તેવું છે.

‘અધિષ્ઠાન’ એટલે જેમાથી વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ, જેમાં તે સ્થિર રહી, અને જેમાં તે લય પામી તે. એ વ્યાખ્યાને અનુસરી “જગતનું અધિષ્ઠાન” સંમજશો.

જૈનમાં ચૈતન્ય સર્વ વ્યાપક કહેતા નથી. આપને એ વિષે જે કંઈ લક્ષમાં હોય તે લખશો.

[૧૮૯-૧૯૦]

૨૨૧

મુંબઈ, ફાલ્ગુન વદ ૮, શુક્ર, ૧૯૪૭

શ્રીમદ્ભાગવત પરમભક્તિરૂપ જ છે. એમાં જે જે વર્ણવ્યું છે, તે તે લક્ષરૂપને સૂચવવા માટે છે.

મુનિને સર્વવ્યાપક અધિષ્ઠાન આત્મા વિષે, કંઈ પૂછવાથી લક્ષરૂપ ઉત્તર મળી નહીં શકે. કલ્પિત ઉત્તરે કાર્યસિદ્ધિ નથી. આપે જ્યોતિષાદિકની પણ હાલ ઇચ્છા કરવી નહીં, કારણ કે તે કલ્પિત છે; અને કલ્પિત પર લક્ષ નથી.

પરસ્પર સમાગમ-લાભ પરમાત્માની કૃપાથી થાય એવું ઇચ્છું છું. આમ ઉપાધિ ભોગ વિશેષ વર્તે છે, તથાપિ સમાધિમાં ભોગની અપ્રિયતા કોઈ કાળે નહીં થાય એવો ઇશ્વરનો અનુમંદ રહેશે એમ જાણે છે. વિશેષ વિગતવાર પત્ર લખીશ ત્યારે.

વિં રાચચંદ્ર

૧. એક દેખિયે બનિયે, રમી રલિયે ઇન્દોર:

૧૯૨૧ નિવૃત્ત ન સિદ્ધારિયે, ૫૬૬ સિદ્ધિ નહિ ઔર. સમયસારનાટક. જીવદાર.

દેહધારી પરમાત્મા તે પરાલક્ષિતનું પરમ કારણ છે. તે જ્ઞાનીપુરુષનાં સર્વ ચરિત્રમાં ઐક્યભાવનો લક્ષ થવાથી તેના હૃદયમાં વિરાજમાન પરમાત્માનો ઐક્યભાવ હોય છે; અને એ જ પરાલક્ષિત છે. જ્ઞાની પુરુષ અને પરમાત્મામાં અંતર જ નથી; અને જે કોઈ અંતર માને છે, તેને માર્ગની પ્રાપ્તિ પરમ વિકટ છે. જ્ઞાની તો પરમાત્મા જ છે; અને તેના યોગખાણું વિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ નથી; માટે સર્વપ્રકારે લક્ષિત કરવા યોગ્ય એવી દેહધારી દિવ્ય મૂર્તિજ્ઞાનીરૂપ પરમાત્માની — ને નમસ્કારાદિ લક્ષિતથી માંડી પરાલક્ષિતના અંત સુધી એક લયે આરાધવી, એવો શાસ્ત્રલક્ષ છે. પરમાત્મા આ દેહધારીરૂપે થયો છે એમ જ જ્ઞાની પુરુષ પ્રત્યે જીવને બુદ્ધિ થયે લક્ષિત જાગે છે, અને તે લક્ષિત ક્રમે કરી પરાલક્ષિતરૂપ હોય છે. આ વિષે શ્રીમદ્ભાગવતમાં ભગવદ્ગીતામાં ઘણા ભેદ પ્રકાશિત કરી એ જ લક્ષ્ય પ્રશંસ્યો છે; અધિક શું કહેવું? જ્ઞાની તીર્થંકરદેવમાં લક્ષ થવા જૈનમાં પણ પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રમાં “નમો અરિહંતાણું” પદ પછી સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો છે, એ જ લક્ષિત માટે એમ સૂચવે છે કે પ્રથમ જ્ઞાની પુરુષની લક્ષિત, અને એ જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અને લક્ષિતનું નિદાન છે.

ખીજી એક પ્રશ્ન (એકથી અધિક વાર) આપે એમ લખ્યું હતું કે વ્યવહારમાં વેપારાદિ વિષે આ વર્ષ જેવું જોઈએ તેવું લાભરૂપ લાગતું નથી; અને કંઠણાઈ રહ્યા કરે છે. પરમાત્માની લક્ષિત જ જેને પ્રિય છે. એવા પુરુષને એવી કંઠણાઈ ન હોય તો પછી ખરા પરમાત્માની તેને લક્ષિત જ નથી એમ સમજવું. અથવા તો ચાહીને પરમાત્માની ઇચ્છારૂપ માયાએ તેવી કંઠણાઈ મોકલવાનું કાર્ય વિસ્મરણ કર્યું છે. જનક વિદેહી અને મહાત્મા કૃષ્ણ વિષે માયાનું વિસ્મરણ થયું લાગે છે, તથાપિ તેમ નથી. જનક વિદેહીની કંઠણાઈ વિષે કંઈ અત્ર કહેવું જોગ નથી, કારણ કે તે અપ્રગટ કંઠણાઈ છે, અને મહાત્મા કૃષ્ણની સંકટરૂપ કંઠણાઈ પ્રગટ જ છે, તેમ અષ્ટમહાસિદ્ધિ અને નવવિધિ પણ પ્રસિદ્ધ જ છે; તથાપિ કંઠણાઈ તો ઘટારત જ હતી, અને હોવી જોઈએ. એ કંઠણાઈ માયાની છે; અને પરમાત્માના લક્ષની તો એ સરળાઈ છે, અને એમ જ હો. X X X રાજ્યએ વિકટ તપ કરી પરમાત્માનું આરાધન કર્યું અને દેહધારીરૂપે પરમાત્માએ તેને દર્શન આપ્યું અને વર માગવા કહ્યું ત્યારે X X X રાજ્યએ એ માગ્યું કે હે ભગવાન! આવી જે રાજ્યલક્ષ્મી મને આપી છે તે હીક જ નથી, તારો પરમ અનુગ્રહ મારા ઉપર હોય તો પંચવિધના સાધનરૂપ એ રાજ્યલક્ષ્મીનું ફરીથી મને સ્વપ્નું પણ ન હો, એ વર આપ. પરમાત્મા દિગ્ધ થઈ જઈ ‘તથાસ્તુ’ કહી સ્વધામ ગત થયા.

કહેવાનો આશય એવો છે કે એમ જ યોગ્ય છે. કંઠણાઈ અને સરળાઈ, શાતા અને અશાતા એ ભગવદ્લક્ષ્મીને સરળા જ છે, અને વળી કંઠણાઈ અને અશાતા તો વિશેષ અનુકૂળ છે કે ત્યાં માયાનો પ્રતિબંધ દર્શનરૂપ નથી.

આપને તો એ વાર્તા જાણવામા છે; તથાપિ કુટુંબાદિકને વિષે કંઠણાઈ હોવી ઘટારત નથી એમ જાગતું હોય તો તેનું કારણ એક જ છે કે પરમાત્મા એમ કહે છે, કે તમે તમારા કુટુંબ પ્રત્યે નિસ્નેહ હો, અને તેના પ્રત્યે સમભાવી થઈ પ્રતિબંધ રહિત થાઓ; તે તમારું છે એમ ન માનો, અને પ્રારબ્ધયોગને લીધે એમ મનાય છે, તે ટાળવા આ કંઠણાઈ મેં મોકલી છે. અધિક શું કહેવું? એ એમ જ છે.

જે જે વાર્તા અનંતકાળથી પ્રકાશેલા આમહનો, પોતાપણનો અને અસત્સંગનો

મદુ ડેખનનોતો પ્રેરે પવુ કેવ નહીં,
 વરે નહો વપાવિ ન મને માન ભેઃ
 રેડ મા પવુ નાનવ સળ ન રેનમાં,
 પેઠા નહીં છે, પ્રજાવ સિદ્ધિ નિઝાન એ.
 નમેતાવ, ગુંડલાવ નાડ નરનાનવા,
 અંતરેસવ નાડે પરમ પ્રસિદ્ધ એ;
 કેશ, રેગ, નખ કે અર્ધે મુંતર નહીં,
 દ્રવ્યભાવ સંવત્સવ નિર્મય સિદ્ધ એ.
 શત્રુ નિત્ર પ્રતે વને' સમસિતા,
 માન અમાને વને' તે જ સ્વભાવ એ;
 હવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
 ભવ મોરો પવુ મુદ્ધ વતે' સમભાવ એ.
 એકાદ્રી વિગરતો વર્ગો સ્મશાનમાં,
 વળી પર્વતમાં વાધ સિદ્ધ સંયોગ એ;
 અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં શોભતા,
 પરમ નિત્રનો નાહો પામ્યા યોગ એ.
 ઘોર તપશ્ચર્યામાં પવુ મનને તાપ નહીં,
 સરસ અંતે નહીં મનને પ્રસન્નભાવ એ;
 રજકણ કે રિદિ વૈમાનિક દેવની,
 સર્વે માન્યાં પુદ્ગલ એક સ્વભાવ એ.
 એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
 આલું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ એ;
 કોણી ક્ષપકતણી કરોને આરૂઠતા,
 અનન્ય ચિતન અતિશય શુદ્ધસ્વભાવ એ.
 મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
 સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહ શુણ્ઠસ્થાન એ;
 અંતસમયત્યાં પૂર્ણસ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
 પ્રગટાલું નિજ કેવળજ્ઞાન નિધાન એ.
 ચાર કર્મ ધનઘાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
 ભવનાં બીજતણો આત્યંતિક નાશ એ;
 સર્વ ભાવ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
 કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ એ.
 વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વતે' જહાં,
 બળી સીંદરીવત્ આકૃતિ માત્ર એ;

એ વાત એમ દૂંકી કરી હવે આપને પ્રશ્ન કરવું યોગ્ય છે કે ચિત્તની માયાનાં પ્રસંગોમાં આકુળવ્યાકુળતા હોય, અને તેમાં આત્મા ચિત્તિત રહ્યા કરે, એ ઈશ્વરપ્રસન્નતાનો માર્ગ છે કે કેમ? અને પોતાની બુદ્ધિએ નહીં, તથાપિ લોકપ્રવાહને લઈને પણ કુટુંબાદિકને કારણે શોચનીય થવું એ વાસ્તવિક માર્ગ છે કે કેમ? આપણે આકુળ થવાથી કંઈ કરી શકીએ છીએ કે કેમ? અને જો કરી શકીએ છીએ તો પછી ઈશ્વર પર વિશ્વાસ શું ફળદાયક છે? જ્યોતિષ જેવા કલ્પિત વિષયનો સાસારિક પ્રસંગમાં નિઃસ્પૃહ પુરુષો લક્ષ કરતા હશે કે કેમ? અને અમે જ્યોતિષ જાણીએ છીએ અથવા કંઈક કરી શકીએ છીએ એમ ન માનો તો સારું, એવી હાલ ઇચ્છા છે. તે આપને રુચે છે કે કેમ? તે લખશો.

[૨૦૦]

૨૩૪

સુબંધ, ચૈત્ર સુદ ૧૦, શનિ, ૧૯૪૭

સર્વાત્મસ્વરૂપને નમસ્કાર

પોતાનું અથવા પારકું જેને કંઈ રહ્યું નથી એવી કોઈ દશા તેની પ્રાપ્તિ હવે સમીપ જ છે, (આ દેહે છે); અને તેને લીધે પરેચ્છાથી વર્તીએ છીએ. પૂર્વે જે જે વિદ્યા, બોધ, જ્ઞાન, ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે તે તે સઘળાં આ દેહે જ વિસ્મરણ કરી નિર્વિકલ્પ થયા વિના છૂટકો નથી; અને તેને લીધે જ આમ વર્તીએ છીએ. તથાપિ આપની અધિક આકુળતા જોઈ કંઈ કંઈ આપને ઉત્તર આપવો પડ્યો છે તે પણ સ્વેચ્છાથી નથી; આમ હોવાથી આપને વિનંતિ છે કે સર્વ માયિક વિદ્યા અથવા માયિક માર્ગ સંબંધી આપના તરફથી મારી બીજી દશા થતાં સુધી સ્મરણ ન મળવું જોઈએ, એમ યોગ્ય છે. જોકે હું આપનાથી જુદો નથી, તો આપ સર્વ પ્રકારે નિરાકુળ રહો. તમારા પ્રત્યે પરમપ્રેમ છે, પણ નિરુપાયતા મારી છે.

[૨૬૧]

૨૩૫

સુબંધ, ચૈત્ર સુદ ૧૪, શુક્ર, ૧૯૪૭

વિગતવાર પત્રથી એક થોડો ભાગ બાદ કરતાં બાકીનો ભાગ પરમાનંદનું નિમિત્ત થયો હતો. જે થોડો ભાગ બાધકર્તારૂપ છે, તે ઈશ્વરાનુગ્રહે આપના હૃદયથી વિસ્મૃત થશે એવી આશા રહ્યા કરે છે.

જ્ઞાનીની પરિપક્વ અવસ્થા (દશા) થયે સર્વ પ્રકારે રાગ, દ્રેષની નિવૃત્તિ હોય એમ અમારી માન્યતા છે, તથાપિ એમાં પણ કંઈ સમજવા જેવું છે એ ખરું છે. પ્રસંગે એ વિષે લખીશ.

ઈશ્વરેચ્છા પ્રમાણે જે થાય તે થવા દેવું એ લક્ષિતમાનને સુખદાયક છે.

[૨૦૨]

૨૩૬

સુબંધ, ચૈત્ર સુદ ૧૫, શુક્ર, ૧૯૪૭

સુત ભાઈ શ્રી ચંબાલાલ,

અહીં કુશળતા છે. તમારું કુશળપત્ર સપ્રાપ્ત થયું. રતલામથી વળતાં તમે અહીં આવવા ઇચ્છો છો તે ઇચ્છાના મારી સમ્મતિ છે. ત્યાંથી વિદાય થવાનો દિવસ ચોક્કસ થયે અહીં દુકાન ઉપર ખબર લખશો.

તમે અહીં આવો છો તમારો અમારા વિષે જે કંઈ પરમાર્થ પ્રેમ છે, તે જેમ

આ પત્ર વારંવાર મનન કરવા જેવું છે.

વારંવાર જિગે છે કે અબધ, બંધનચુકત હોય ? તમે શું ધારો છો ?

વિં. રાજચંદના પ્રણામ

૨૩૭

સુબઈ, ચૈત્ર વદ ૨, શનિ, ૧૯૪૭

સુન્ન ભાઈ ત્રિભોવન,

“ પરચેજાનુચારીને શબ્દભેદ નથી. ” એ વાક્યનો અર્થ સમાગમે પૂછજો.

પરમ સમાધિરૂપ જ્ઞાનીની દશાને નમસ્કાર.

વિં. રાજચંદના પ્રણામ

[૨૦૩]

૨૩૮

સુબઈ, ચૈત્ર વદ ૩, રવિ, ૧૯૪૭

તે પૂર્ણપદને જ્ઞાનીઓ પરમ પ્રેમથી ઉપાસે છે.

ચારેક દિવસ પહેલાં આપનું પત્ર મળ્યું. પરમ સ્વરૂપના અનુબ્રહ્મથી અત્ર સમાધિ છે. આપની ઇચ્છા સદ્વૃત્તિઓ થવા રહે છે; એ વાંચી વારંવાર આનંદ થાય છે.

ચિત્તનું સરળપણું, વૈરાગ્ય અને ‘સત્’ પ્રાપ્ત હોવાની જિજ્ઞાસા એ પ્રાપ્ત થવાં પરમ દુર્લભ છે; અને તેની પ્રાપ્તિને વિષે પરમ કારણરૂપ એવો ‘સત્સંગ’ તે પ્રાપ્ત થવો એ તો પરમ પરમ દુર્લભ છે. મોટેરા પુરુષોએ આ કાળને કઠણ કાળ કહ્યો છે, તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે ‘સત્સંગ’નો ભોગ થવો જીવને બહુ કઠણ છે; અને એમ હોવાથી કાળને પણ કઠણ કહ્યો છે. માયામય અગ્નિથી ચૌદે રાજલોક પ્રજ્વલિત છે. તે માયામાં જીવની બુદ્ધિ રાચી રહી છે, અને તેથી જીવ પણ તે ત્રિવિધતાપ-અગ્નિથી બળ્યા કરે છે; તેને પરમ કારુણ્યમૂર્તિનો બોધ એ જ પરમ શીતળ જળ છે; તથાપિ જીવને ચારે બાજુથી અપૂર્ણ પુણ્યને લીધે તેની પ્રાપ્તિ હોવી દુર્લભ થઈ પડી છે. પણ એ જ વસ્તુની ચિંતાના રાખવી ‘સત્’ને વિષે પ્રીતિ, ‘સત્’ રૂપ સંતને વિષે પરમ ભક્તિ, તેના માર્ગની જિજ્ઞાસા, એ જ નિરંતર સંભારવા યોગ્ય છે. તે સ્મરણ રહેવામાં ઉપયોગી એવાં વૈરાગ્યાદિક ચરિત્રવાળા પુસ્તકો અને વૈરાગી, સરળ ચિત્તવાળાં મનુષ્યનો સંગ અને પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ એ સારાં કારણો છે. એ જ મેળવવા રટણ રાખવું કલ્યાણકારક છે. અત્ર સમાધિ છે.

[૨૦૪]

૨૩૯

સુબઈ, ચૈત્ર વદ ૭, ગુરુ, ૧૯૪૭

‘આખું સૌને તે અક્ષરધામ રે.’

ગઈ કાલે એક કૃપાપાત્ર મળ્યું હતું. અત્ર પરમાનંદ છે.

એકે ઉપાધિમયુક્ત કાળ ઘણો નય છે, ઇશ્વરેચ્છા પ્રમાણે વર્તાવું શ્રેયસ્કર છે અને તાપ્ય છે, એટલે જેન ચાલે છે તેમ ઉપાધિ હો તો ભલે, ન હો તોપણ ભલે, જે હોય તે મહાન જ છે.

રાગવત્તા સુખથી અનેક મંત્ર આપને જણાવવા ઇચ્છા થાય છે; તથાપિ વિરકકાળ

રાખવું, કવચિત્ કલેશ કરે તો સહન કરવો. જતાં જ પ્રથમથી બળવાન કલેશ કરવાની વૃત્તિ દેખાય તો કહેવું કે “આવો કલેશ માત્ર વિષમ દૃષ્ટિવાળા માણસો ઉત્પન્ન કરાવે છે. અને જો તમે ધીરજ રાખશો તો અનુક્રમે તે કારણ તમને જણાઈ રહેશે. વગર કારણે નાના પ્રકારની કલ્પના ફેલાવવાનો જેને ભય ન હોય તેને આવી પ્રવૃત્તિ યોગ્ય છે. તમારે ક્રોધાતુર થવું યોગ્ય નથી. તેમ થવાથી ઘણા જીવોને માત્ર રાજીવો થશે. સંઘાડાની, ગચ્છની અને માર્ગની વગર કારણે અપકીર્તિ થવા પ્રત્યે તમારે ન જવું જોઈએ. અને જો શાંત રહેશો તો અનુક્રમે આ કલેશ સર્વથા શમી જશે. લોકો તે જ વાત કરતાં હોય તો તે તમારે નિવારવી યોગ્ય છે, ત્યાં તેને ઉત્પન્ન કરવા જેવું અથવા વધારવા જેવું ન કથવું જોઈએ. પછી જેમ આપની ઇચ્છા.”

મુનિ લલ્લુજી પ્રત્યે તમે મારે માટે કહેવું છે તે વાત સિદ્ધ કરવા હું માણું છું એમ જણાવે તો જણાવવું કે “તે મહાત્મા પુરુષ અને તમે ફરી મળો ત્યારે તે વાતનો યથાર્થ ખુલાસો મેળવી મારા પ્રત્યે ક્રોધાતુર થવું યોગ્ય લાગે તો તેમ કરશો. હાલ તમે તે વિષે યથાર્થ ખુલાસેથી શ્રવણ નહીં કર્યું હોય એમ જણાય છે.

“તમારા પ્રત્યે દ્વેષબુદ્ધિ કરવાનું મને કહ્યું નથી. તેમ તમારા માટે વિસંવાદ ફેલાવવાની વાત પણ કોઈને મોઢે મે કરી નથી. આવેશમાં કિંચિત્ વચન નીકળ્યું હોય તો તેમ પણ નથી. માત્ર દ્વેષવાન જીવોની આ બધી ખટપટ છે.

“તેમ છતાં જો તમે કંઈ આવેશ કરશો તો હું પામર છું એટલે શાંત રહ્યા સિવાય બીજો કોઈ મારો ઉપાય નથી, પણ આપને લોકોના પક્ષનું બળ છે, એમ ગણી જો આવેશ કરવા જશો તો થઈ શકશે. પણ તેથી આપને, અમને અને ઘણા જીવોને કર્મનો દીર્ઘબધ થશે; સિવાય બીજું ક્ષણ નહીં આવે. અને અન્ય લોકો રાજી થશે. માટે શાંત દૃષ્ટિ રાખવી યોગ્ય છે.”

આવું કોઈ પ્રસંગે કહેવું ઘટે તો કહેવું. પણ તે કંઈક પ્રસન્નતામાં દેખાય ત્યારે કહેવું. અને કહેતાં તેની પ્રસન્નતા વધતી જતી હોય, અથવા અપ્રસન્નતા થતી ન દેખાતી હોય ત્યાં સુધી કહેવું.

બીજા ત્રીજા માણસો દ્વારા તે આડીઅવળી વાત ફેલાવે અથવા બીજા તેવી વાત લાવે તો કહેવું કે તમારો બધાનો કપાય કરવાનો હેતુ મારા સમજવામાં છે. કોઈ બાઈ, બાઈ પર કલંકની વાત ચકાવતાં આટલો બધો રાજીવો રાખો છો તેમાં કયાંક મારું થઈ જશે. મારી સાથે તમારે વધારે વાત ન કરવી. તમારે તમારું કરવું. એવી રીતે યોગ્ય જાણમાં અવસર દેખાય ત્યારે કહેવું. બાકી શાંત રહેવું. મનમાં મુઝાવું નહીં ઉપાશ્રયે જવું, ન જવું, સાવું જવું ન જવું તે અવસરોચિત જેમ તમને લાગે તેમ કરશો. પણ સુખ્યપણે શાંત રહેશો અને સિદ્ધ કરી દેવા સબંધી કંઈ પણ ચોખવટ પર ધ્યાન આપશો નહીં. એવું ધૈર્ય રાખી, આત્માર્થમાં નિર્ભય રહેજો.

વાત સાવનારને કહેવું કે મનની કલ્પિત વાતો શા માટે ચલાવો છો? કંઈક પરમેશ્વરી રસ નથી તો નહીં એમ યોગ્ય શબ્દોમાં કહેવું, આત્માર્થમાં પ્રયત્ન કરવું.

કર્ચો છે; તેમાં પણ ચિત્તની દશા મુખ્ય કારણરૂપ છે, હાલમાં આપ કેવા પ્રકારથી કાળ વ્યતીત કરો છો, તે જણાવશો, અને શું ઇચ્છા રહે છે, તે પણ જણાવશો. વ્યવહારનાં કાર્ય વિષે શું પ્રવૃત્તિ છે, અને તે વિષે શું ઇચ્છા રહે છે; તે પણ જણાવશો. એટલે કે તે પ્રવૃત્તિ સુખરૂપ લાગે છે કે કેમ ? તે જણાવશો.

ચિત્તની દશા ચૈતન્યમય રહ્યા કરે છે; જેથી વ્યવહારનાં બધાં કાર્ય ઘણું કરીને અવ્યવસ્થાથી કરીએ છીએ. હરિઇચ્છા સુખદાયક માનીએ છીએ. એટલે જે ઉપાધિભોગ વર્તે છે, તેને પણ સમાધિભોગ માનીએ છીએ. ચિત્તની અવ્યવસ્થાને લીધે મુહૂર્તમાત્રમાં કરી શકાય એવું કાર્ય વિચારતાં પણ પખવાડિયુ વ્યતીત કરી નખાય છે, અને વખતે તે કર્યા વિના જ જવા દેવાનું થાય છે. બધા પ્રસંગોમાં તેમ થાય તોપણ હાનિ માની નથી, તથાપિ આપને કંઈ કંઈ જ્ઞાનવાર્તા દર્શાવાય તો વિશેષ આનંદ રહે છે; અને તે પ્રસંગમાં ચિત્તને કંઈક વ્યવસ્થિત કરવાની ઇચ્છા રાખ્યા કરાય છે, છતાં તે સ્થિતિમાં પણ હમણાં પ્રવેશ નથી કરી શકાતો. એવી ચિત્તની દશા નિરંકુશ થઈ રહી છે; અને તે નિરંકુશતા પ્રાપ્ત થવામાં હરિનો પરમ અનુગ્રહ કારણ છે એમ માનીએ છીએ. એ જ નિરંકુશતાને પૂર્ણતા આપ્યા સિવાય ચિત્ત યથોચિત સમાધિયુક્ત નહીં થાય એમ લાગે છે, અત્યારે તો બધુંય ગમે છે, અને બધુંય ગમતું નથી, એવી સ્થિતિ છે. જ્યારે બધુંય ગમશે ત્યારે નિરંકુશતાની પૂર્ણતા થશે. એ પૂર્ણકામતા પણ કહેવાય છે, જ્યાં હરિ જ સર્વત્ર સ્પષ્ટ ભાસે છે. અત્યારે કંઈક અસ્પષ્ટ ભાસે છે, પણ સ્પષ્ટ છે એવો અનુભવ છે.

જે રસ જગતનું જીવન છે, તે રસનો અનુભવ થવા પછી હરિપ્રત્યે અતિશય લય થઈ છે. અને તેનું પરિણામ એમ આવશે કે જ્યાં જેવે રૂપે ઇચ્છીએ તેવે રૂપે હરિ. આવશે, એવો ભવિષ્યકાળ ઇશ્વરેચ્છાને લીધે લખ્યો છે.

અમે અમારો અંતરંગ વિચાર લખી શકવાને અતિશય અશક્ત થઈ ગયા છીએ; જેથી સમાગમને ઇચ્છીએ છીએ, પણ ઇશ્વરેચ્છા હજી તેમ કરવામાં અસમ્મત લાગે છે; જેથી વિયોગે જ વર્તીએ છીએ.

તે પૂર્ણસ્વરૂપ હરિમાં પરમ જેની ભક્તિ છે, એવો કોઈ પણ પુરુષ હાલ નથી દેખાતો તેનું શું કારણ હશે ? તેમ તેવી અતિ તીવ્ર અથવા તીવ્ર મુમુક્ષુતા કોઈતી જોવામાં આવી નથી તેનું શું કારણ હશે ? કવચિત્ તીવ્ર મુમુક્ષુતા જોવામાં આવી હશે તો ત્યાં અનંતશુભગંભીર જ્ઞાનાવતાર પુરુષનો લક્ષ કેમ જોવામાં આવ્યો નહીં હોય ? એ માટે આપ જે લાગે તે લખશો. ખીન્નું મોટું આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે આપ જેવાને સમ્યક્જ્ઞાનના ખીજની, પરાજાદિના મૂળની પ્રાપ્તિ છતાં ત્યાર પછીનો ભેદ કેમ પ્રાપ્ત નથી હોતો ? તેમ હરિ પ્રત્યે અખંડ લયરૂપ વૈરાગ્ય જેટલો જોઈએ તેટલો કેમ વર્ધમાન નથી થતો ? એનું જો કંઈ કારણ મનમાં હોય તો લખશો.

અમારી ચિત્તની અવ્યવસ્થા એવી થઈ જવાને લીધે કોઈ કામમાં જેવો જોઈએ તેવો પ્રયત્ન રહેતો નથી, સ્મૃતિ રહેતી નથી, અથવા ખબર પણ રહેતી નથી, તે માટે શું કરવું ? ૧. પ્રેરણા કેટલે કે વ્યવહારમાં બેઠાં છતાં એવી સર્વોત્તમ દશા ખીજ કોઈને હુઃખરૂપ ન

ઘણું કરીને સત્પુરુષનાં દર્શનની અને જોગની આ કાળમાં અપ્રાપ્તિ દેખાય છે. જ્યારે એમ છે, ત્યારે સદ્ધર્મરૂપ સમાધિ મુમુક્ષુ પુરુષને ક્યાંથી પ્રાપ્ત હોય? અને અમુક કાળ વ્યતીત થયાં છતાં જ્યારે તેવી સમાધિ પ્રાપ્ત નથી થતી ત્યારે મુમુક્ષુતા પણ કેમ રહે?

ઘણું કરીને જીવ જે પરિચયમાં રહે છે, તે પરિચયરૂપ પોતાને માને છે. જેનો પ્રગટ અનુભવ પણ થાય છે કે અનાર્થકુળમાં પરિચય કરી રહેલો જીવ અનાર્થરૂપે પોતાને દેહ માને છે; અને આર્યાત્વને વિષે મતિ કરતો નથી.

માટે મોટા પુરુષોએ અને તેને લઈને અમે એવો દેહ નિશ્ચય કર્યો છે કે જીવને સત્સંગ એ જ મોક્ષનું પરમ સાધન છે.

પોતાની સન્માર્ગને વિષે યોગ્યતા જેવી છે, તેવી યોગ્યતા ધરાવનારા પુરુષોનો સંગ તે સત્સંગ કહ્યો છે. મોટા પુરુષના સંગમાં નિવાસ છે, તેને અમે પરમ સત્સંગ કહીએ છીએ કારણ એના જેવું કોઈ હિતસ્વી સાધન આ જગતમાં અમે જોયું નથી, અને સાંભળ્યું નથી.

પૂર્વે થઈ ગયેલા મોટા પુરુષનું ચિંતન કલ્યાણકારક છે; તથાપિ સ્વરૂપસ્થિતિનું કારણ હોઈ શકતું નથી; કારણ કે જીવે શું કરવું તે તેવા સ્મરણથી નથી સમજાતું. પ્રત્યક્ષજોગે વગર સમજાવે પણ સ્વરૂપસ્થિતિ થવી સંભવિત માનીએ છીએ, અને તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે તે જોગનું અને તે પ્રત્યક્ષચિંતનનું ફળ મોક્ષ હોય છે. કારણ કે મૂર્તિમાન મોક્ષ તે સત્પુરુષ છે.

મોક્ષે ગયા છે એવા (અહંતાદિક) પુરુષનું ચિંતન ઘણા કાળે ભાવાનુસાર મોક્ષાદિક ફળદાતા હોય છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે એવા પુરુષનો નિશ્ચય થયે અને જોગ્યતાના કારણે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે છે.

[૨૧૨]

૨૫૦ મુંગઈ, જેઠ સુદ ૧૫, રવિ, ૧૯૪૭
ભક્તિ પૂર્ણતા પામવાને યોગ્ય ત્યારે થાય છે કે
એક તૃણમાત્ર પણ હરિ પ્રત્યે યાચવું નહીં,
સર્વદશામાં ભક્તિમય જ રહેવું.

ગઈ કાલે એક પત્તું અને આજે એક પત્ર ચિ. કેશવલાલ તરફથી મળ્યું. વાંચીને કંઈક તૃપ્તાતુરતા મળી. અને ફરી તેવા પત્ર પ્રત્યેની આતુરતા વર્ધમાન થઈ.

વ્યવહારચિંતાથી અકળામણ આવતાં, સત્સંગના વિયોગથી કોઈ પ્રકારે શાંતિ નથી હોતી એમ આપે લખ્યું તે યોગ્ય જ છે. તથાપિ વ્યવહારચિંતાનું અકળામણ તો યોગ્ય નથી. સર્વત્ર હરિદેવતા જાળવાન છે, એ દેહ કરાવવા માટે હરિએ આમ કયું છે, એમ આપે નિશંકપણે સમજવું; માટે જે થાય તે જોવું; અને પછી જો આપને અકળામણ જન્મ પામે, તો જોઈ લઈશું. હવે સમાગમ થશે ત્યારે એ વિષે વાતચીત કરીશું. અકળામણ રાખશો નહીં. અમે તો એ માર્ગથી તર્યા છીએ.

ચિત્ર કેશવલાલ અને લાલચંદ અમારી પાસે આવે છે. ઈશ્વરેચ્છાથી ટંગમગ ટંગમગ જોઈએ છીએ. ઈશ્વર જ્યાં સુધી પ્રેરે નહીં ત્યાં સુધી અમારે કંઈ કરવું નહીં, અને તે 'પર પ્રેરે' કરાવવા રહે છે. આન હોવાથી ઘડી ઘડીમાં પરમાશ્ચર્યરૂપ દશા થયા કરે

[૨૧૬]

૨૫૪

મુંબઈ, અપાડ સુદ ૮, ભોમ, ૧૯૪૭

નિઃશંકતાથી નિર્ભયતા ઉત્પન્ન હોય છે;

અને તેથી નિઃસંગતા પ્રાપ્ત હોય છે.

પ્રકૃતિના વિસ્તારથી જીવનાં કર્મ અને ત પ્રકારની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તે છે; અને તેથી દોષના પ્રકાર પણ અનંત ભાસે છે, પણ સર્વથી મોટો દોષ એ છે કે જેથી 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' ઉત્પન્ન ન જ હોય, અથવા 'મુમુક્ષુતા' જ ઉત્પન્ન ન હોય.

ઘણું કરીને મનુષ્યાત્મા કોઈ ને કોઈ ધર્મમતમાં હોય છે, અને તેથી તે ધર્મમત પ્રમાણે પ્રવર્તવાનું તે કરે છે, એમ માને છે; પણ એનું નામ 'મુમુક્ષુતા' નથી.

'મુમુક્ષુતા' તે છે કે સર્વ પ્રકારની મોહાસક્તિથી મુઝાઈ એક 'મોક્ષને' વિષે જ યત્ન કરવો અને 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' એ છે કે અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણે ક્ષણે પ્રવર્તવું.

'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' વિષે અત્ર જણાવવું નથી પણ 'મુમુક્ષુતા' વિષે જણાવવું છે, કે તે ઉત્પન્ન થવાનું લક્ષણ પોતાના દોષ-જેવામાં અપક્ષપાતતા એ છે, અને તેને લીધે સ્વચ્છંદનો નાશ હોય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં થોડી અથવા ઘણી હાનિ પામ્યો છે, ત્યાં તેટલી ઓધબીજ યોગ્ય ભૂમિકા થાય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં પ્રાપ્તે દબાયો છે, ત્યાં પછી 'માર્ગપ્રાપ્તિ'ને રોકનારાં ત્રણ કારણો મુખ્ય કરીને હોય છે, એમ અમે જાણીએ છીએ.

આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા, પરમ દૈન્યતાની? ઓછાઈ અને પદાર્થનો અનિર્ણય.

એ બધાં કારણો ટાળવાનું બીજ હવે પછી કહેશું. તે પહેલાં તે જ કારણોને અધિકતાથી કહીએ છીએ.

'આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા,' એ ઘણું કરીને તીવ્ર મુમુક્ષુતાની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય છે. તે હોવાનાં કારણો નિઃશંકપણે તે 'સત્' છે એવું દઢ થયું નથી, અથવા તે 'પરમાનંદરૂપ' જ છે એમ પણ નિશ્ચય નથી. અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પણ કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે, તેને લીધે બાહ્યશાતાનાં કારણો પણ કેટલીક વાર પ્રિય લાગે છે, (૧) અને તેથી આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા રહ્યા કરે છે; જેથી જીવની જોગ્યતા રોકાઈ જાય છે.

૨ સત્યરૂપમાં જ પરમેશ્વર ભુદ્ધિ, એને જ્ઞાનીઓએ પરમ ધર્મ કહ્યો છે; અને એ ભુદ્ધિ પરમ દૈન્યત્વ સૂચવે છે; જેથી સર્વ પ્રાણી વિષે પોતાનું હાસત્વ મનાય છે અને પરમ જોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય છે. એ 'પરમ દૈન્યત્વ' જ્યાં સુધી આવરિત રહ્યું છે ત્યાં સુધી જીવની જોગ્યતા પ્રતિબંધાયુક્ત હોય છે.

કદાપિ એ બંને થયા હોય, તથાપિ વાસ્તવિક તત્ત્વ પામવાની કંઈ જોગ્યતાની ઓછાઈને લીધે પદાર્થ-નિર્ણય ન થયો હોય તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા

૧ પ કન્નર : પરમ વિનયનો ઓછાઈ.

૨. પ કન્નર : તથાપિ ઓછાઈનાં થયે સદ્ગુણો પરમેશ્વરભુદ્ધિ રાખી તેમની આજ્ઞાએ પ્રવર્તવું તે 'પરમ વિનય' કહે છે. તેથી પરમ જોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય છે. એ પરમ વિનય જ્યાં સુધી આવે નહીં તે સુધી જોગ્યતા અનતી નથી.

એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણપુરુષની પ્રેમસંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી; અમને કોઈ પદાર્થમાં રુચિ માત્ર રહી નથી; કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થતી નથી; વ્યવહાર કેમ આવે છે એનું જ્ઞાન નથી; જગત શું સ્થિતિમાં છે તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી; કોઈ શત્રુ — મિત્રમાં ભેદભાવ રહ્યો નથી; કોણ શત્રુ છે અને કોણ મિત્ર છે, એની ખબર રખાતી નથી; અમે દેહધારી છીએ કે કેમ તે સંભારીએ ત્યારે માંડ જાણીએ છીએ; અમારે શું કરવાનું છે તે કોઈથી કળાય તેવું નથી; અમે બધાય પદાર્થથી ઉદાસ થઈ જવાથી ગમે તેમ વર્તીએ છીએ; વ્રત, નિયમનો કંઈ નિયમ રાખ્યો નથી, જાતભાતનો કંઈ પ્રસંગ નથી; અમારાથી વિમુખ જગતમાં કોઈ માન્ય નથી; અમારાથી સન્મુખ એવા સત્સંગી નહીં મળતાં ખેદ રહે છે; સંપત્તિ પૂર્ણ છે એટલે સંપત્તિની ઇચ્છા નથી; શબ્દાદિક વિષયો અનુભવ્યા સ્મૃતિમાં આવવાથી, — અથવા ઈશ્વરેચ્છાથી તેની ઇચ્છા રહી નથી; પોતાની ઇચ્છાએ થોડી જ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે; જેમ હરિએ ઇચ્છેલો ક્રમ દોરે તેમ દોરાઈએ છીએ; હૃદય પ્રાપ્ત શૂન્ય જેવું થઈ ગયું છે; પાંચે ઇન્દ્રિયો શૂન્યપણે પ્રવર્તવારૂપ જ રહે છે; નય, પ્રમાણ વગેરે શાસ્ત્રભેદ સાંભરતાં નથી; કંઈ વાંચતાં ચિત્ત સ્થિર રહેતું નથી; ખાવાની, પીવાની, ખેસવાની, સૂવાની, ચાલવાની અને જાલવાની વૃત્તિઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે; મન પોતાને સ્વાધીન છે કે કેમ એનું ચથાયોગ્ય જ્ઞાન રહ્યું નથી. આમ સર્વ પ્રકારે વિચિત્ર એવી ઉદાસીનતા આવવાથી ગમે તેમ વર્તાય છે. એક પ્રકારે પૂર્ણ દેવછા છે; એક પ્રકારે તે ઘેલછા કંઈક છૂપી રાખીએ છીએ, અને જેટલી છૂપી રખાય છે, તેટલી હાનિ છે. યોગ્ય વર્તીએ છીએ કે અયોગ્ય એનો કંઈ હિસાબ રાખ્યો નથી. આદિપુરુષને વિષે અખંડ પ્રેમ સિવાય બીજા મોક્ષાદિક પદાર્થોમાંની આકાંક્ષાનો ભંગ થઈ ગયો છે, આટલું બધું છતાં મનમાનતી ઉદાસીનતા નથી, એમ માનીએ છીએ, અખંડ પ્રેમખુમારી જેવી પ્રવહવી ભેઈએ તેવી પ્રવહતી નથી, એમ જાણીએ છીએ; આમ કરવાથી તે અખંડ ખુમારી પ્રવહે એમ નિશ્ચયપણે જાણીએ છીએ; પણ તે કરવામાં કાળ કારણભૂત થઈ પડ્યો છે; અને એ સર્વનો દોષ અમને છે કે હરિને છે, એવો ચોક્કસ નિશ્ચય કરી શકાતો નથી. એટલી બધી ઉદાસીનતા છતાં વેપાર કરીએ છીએ, લઈએ છીએ, દઈએ છીએ, લખીએ છીએ, વાંચીએ છીએ; જાળવીએ છીએ, અને ખેદ પામીએ છીએ. વળી હસીએ છીએ. — જેનું ઠેકાણું નથી એવી અમારી દશા છે; અને તેનું કારણ માત્ર હરિની સુખદ ઇચ્છા જ્યાં સુધી માની નથી ત્યાં સુધી ખેદ મટવો નથી.

(ઘ) સમજાય છે, સમજાયે છીએ, સમજશું; પણ હરિ જ સર્વત્ર કારણરૂપ છે.

જે સુનિને આપ સમજાવવા ઇચ્છો છો, તે હાલ જોગ્ય છે, એમ અમે જાણતા નથી.

અમારી દશા મંદ જોગ્યને હાલ લાભ કરે તેવી નથી, અમે એવી જાનજા હાલ ઇચ્છતા નથી; રાખી નથી; અને તેઓ બધાનો કેમ વહીવટ ચાલે છે, એનું સ્મરણ નથી. તેમ છતાં અમને એ બધાની અનુકંપા આવ્યા કરે છે; તેમનાથી અથવા પ્રાણીમાત્રથી, મનથી સિત્ત જાવ રાખ્યો નથી, અને રાખ્યો રહે તેમ નથી. ભક્તિવાળાં પુસ્તકો કવચિત્ કવચિત્ વાંચીએ છીએ; પણ જે સદ્યત્ કરીએ છીએ તે ઠેકાણા વગરની દશાથી કરીએ છીએ.

અમે આમાં ઘડતું કરીને આપનો કાગળોનો વખતસર ઉત્તર લખી શકતા નથી;

જૈનનાં પર્યુષણથી પહેલાં અને શ્રાવણ વદ ૧ પછી અત્રેથી થોડા વખતને માટે નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા છે.

ધર્મ સંબંધે પણ જ્યાં અમને ઓળખતા હોય તેવા ગામમાં હાલ તો અમે પ્રવૃત્તિ માંની છે; જેથી ખંભાત આવવા વિષે વિચાર હાલ સંભવતો નથી.

હાલમાં થોડા વખતને માટે આ નિવૃત્તિ લેવા ઇચ્છું છું. સર્વ કાળને માટે (આયુષ્ય પર્યાંત) જ્યાં સુધી નિવૃત્તિ મેળવવાનો પ્રસંગ ન આવ્યો હોય ત્યાં સુધી ધર્મ સંબંધે પણ પ્રગટમાં આવવાની ઇચ્છા રહેતી નથી.

માત્ર નિર્વિકારપણે (પ્રવૃત્તિ રહિત) જ્યાં રહેવાય, અને એકાદ જે મનુષ્યો ત્યાં ખપ પૂરતાં (વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ બુઝો!) હોય એટલે ઘણુય છે. કમપૂર્વક તમારો જે કંઈ સમાગમ રાખવો ઘટશે તે રાખશું. અધિક જ જાળ જોઈતી નથી. ઉપરની ખાખત માટે સાધારણ તજવીજ કરવી. વધારે જાણવામાં આવે એવું ન થવું જોઈએ.

ભવિતવ્યતા જોગે જો હાલમાં મલ્યો તો ભક્તિ અને વિનય વિષે પૂછેલું સુઝ ત્રિલોચનના પત્રનું સમાધાન કરીશ.

તમારા પોતાના પણ જ્યાં અધિક (ખતે ત્યાં સુધી કોઈ જ નહીં) ઓળખીતા ન હોય ત્યાંના સ્થળ માટે તજવીજ થાય તો કૃપા માનશું.

લિ. સમાધિ

[૨૨૩]

૨૬૨

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ, ૧૯૪૭

ઉપાધિના ઉદ્યમે લીધે પહોંચ આપવાનું ખની શક્યું નથી, તે ક્ષમા કરશો. અત્ર અમને ઉપાધિના ઉદ્યમે લીધે સ્થિતિ છે. એટલે તમને સમાગમ રહેવો હુલ્લ છે.

આ જગતને વિષે સત્સંગની પ્રાપ્તિ ચતુર્થકાળ જેવા કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત થવી ઘણી હુલ્લ છે, તો આ હુમમકાળને વિષે પ્રાપ્તિ પરમ હુલ્લ હોવી સંભાવ્ય છે એમ જાણી, જે જે પ્રકારે સત્સંગના વિયોગમાં પેણ આત્મામાં શુણ્ણાત્પત્તિ થાય તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવાનો પુરુષાર્થ વારંવાર, વખતોવખત અને પ્રસંગે પ્રસંગે કર્તવ્ય છે; અને નિરંતર સત્સંગની ઇચ્છા, અસત્સંગમાં ઉદાસીનતા રહેવામાં મુખ્ય કારણ તેવો પુરુષાર્થ છે, એમ જાણી જે કંઈ નિવૃત્તિનાં કારણો હોય, તે તે કારણોનો વારંવાર વિચાર કરવો યોગ્ય છે.

અમને આ લખતા એમ સ્મરણ થાય છે કે “શું કરવું?” અથવા “કોઈ પ્રકારે થવું નથી?” એવું તમારા ચિત્તમાં વારંવાર થઈ આવતું હશે, તથાપિ એમ ઘટે છે કે જે પુરુષ બીજા બધા પ્રકારનો વિચાર અકર્તવ્યરૂપ જાણી આત્મકલ્યાણને વિષે ઉજમાળ થાય છે, તેને કંઈ નહીં જાણતાં છતાં, તે જ વિચારના પરિણામમાં જે કરવું ઘટે છે, અને કોઈ પ્રકારે થવું નથી એમ ભાસ્યમાન થયેલું તે પ્રગટ થવાનું તે જીવને વિષે કારણ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા કૃતકૃત્યતાનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે.

હોય કરે છે એવી સ્થિતિમાં આ જગતના જીવોના ત્રણ પ્રકાર જ્ઞાની પુરુષે દીકા છે. (૧) કેટલાક પ્રકારે જીવ હોય કે કલ્યાણને વિચાર નથી કરી શક્યો, અથવા કરવાની

જોગ નથી સત્સંગનો, નથી સત્સેવા જોગ;
 કેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ.
 ‘હું પામર શું કરો શકું?’ એવો નથી વિવેક;
 ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક.
 અચિંત્ય તુજ માહાત્મ્યનો, નથી પ્રકૃતિલભાવ;
 અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ.
 અચળરૂપ આસક્તિ નહિ, નહીં વિરહનો તાપ;
 કથા અલલ તુજ પ્રેમની, નહિ તેનો પરિતાપ.
 ભક્તિમાર્ગ પ્રવેશ નહિ, નહીં ભજન દઢ ભાન;
 સમજ નહીં નિજ ધર્મની, નહિ શુભ દેશે સ્થાન.
 કાળદોષ કળિથી થયો, નહિ મર્યાદાધર્મ;
 તોયે નહીં વ્યાકુળતા, જુઓ પ્રભુ મુજ કર્મ.
 સેવાને પ્રતિકૂળ જે, તે બંધન નથી ત્યાગ;
 દેહે દ્રિય માને નહીં, કરે બાહ્ય પર રાગ.
 તુજ વિયોગ સ્ફુરતો નથી, વચન નયન યમ નાહી;
 નહિ ઉદાસ અનભક્તથી, તેમ ગૃહાદિક માંહી.
 અહંભાવથી રહિત નહિ, સ્વધર્મ સંચય નાહી;
 નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ.
 એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હુંય;
 નહીં એક સદ્ગુણ પણ, મુખ બતાવું શુંય?
 કેવળ કરુણામૂર્તિ છે, દીનબંધુ દીનનાથ;
 પાપી પરમ અનાથ છું, ગ્રહો પ્રભુજી હાથ.
 અનંત કાળથી આથક્યો, વિના ભાન ભગવાન;
 સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન.
 સંત ચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યાં અનેક;
 પાર ન તેથી પામિયો, જાણ્યો ન અંશ વિવેક.
 સહુ સાધન બંધન થયાં, રહ્યો ન કોઈ ઉપાય;
 સત્ સાધન સમજ્યો નહીં, ત્યાં બંધન શું જાય?
 પ્રભુ પ્રભુ લયલાગી નહીં, પડ્યો ન સદ્ગુરુ પાય;
 દીકા નહિ નિજ દોષ તો, તરોએ કોણ ઉપાય?
 અધમાધમ અધિકો પતિત, સકલ જગતમાં હુંય;
 એ નિશ્ચય આવ્યા વિના, સાધન કરશે શુંય?
 પડી પડી તુજ પદપંકજે, કરો કરો માગું એ જ;
 સુદ્ધુર મન સ્વરૂપ તુજ, એ દઢતા કરી દેજ.

પ્રથમ દેહ દૃષ્ટિ હતી, તેથી ભાસ્વો દેહ;
હવે દૃષ્ટિ થઈ આત્મમાં, ગયો દેહથી નેહ.
જડ ચેતન સંયોગ આ, ખાણ અનાદિ અનંત;
કોઈ ન કર્તા તેહનો, ભાળે જિન ભગવંત.
મૂળ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન નહિ, નહીં નાશ પણ તેમ;
અનુભવથી તે સિદ્ધ છે, ભાળે જિનવર એમ.
હોય તેહનો નાશ નહિ, નહીં તેહ નહિ હોય;
એક સમય તે સૌ સમય, ભેદ અવસ્થા ભેય.

× × ×

(૨)

પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ;
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ.

[૨૨૭ (૧)]

૨૬૭

રાજજ, ભાદ્ર

હરિગીત

જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભવ્યો સાંભળો.

જે હોય પૂર્વ ભણેલ નવ પણ, જીવને જાણ્યો નહીં,
તો સર્વ તે અજ્ઞાન ભાખ્યું, સાક્ષી છે આગમ અહીં;
એ પૂર્વ સર્વ કહ્યાં વિશેષે, જીવ કરવા નિર્મળો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભળો.
નહિ અંથ માંહી જ્ઞાન ભાખ્યું, જ્ઞાન નહિ કવિચાતુરી,
નહિ મંત્ર તત્ત્વો જ્ઞાન દાખ્યાં, જ્ઞાન નહિ ભાષા ઠરી;
નહિ અન્ય સ્થાને જ્ઞાન ભાખ્યું, જ્ઞાન જ્ઞાનીમાં કળો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભળો.
આ જીવ ને આ દેહ એવો, ભેદ જો ભાસ્વો નહીં,
પત્રખાણ કીધાં ત્યાં સુધી, મોક્ષાર્થ તે ભાખ્યાં નહીં;
એ પાંચમે અગે કહ્યો, ઉપદેશ કેવળ નિર્મળો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભળો.
કેવળ નહીં બ્રહ્મચર્યથી,.....

કેવળ નહીં સયમ થકી, પણ જ્ઞાન કેવળથી કળો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો - સાંભળો.
શાસ્ત્રો વિશેષ સહિત પણ જો, જાણિયું નિજરૂપને,
કાં તેહવો આશ્રય કરજો, ભાવથી સાચા મને;
તો જ્ઞાન તેને ભાળિયું, જો સમ્મતિ આદિ સ્થળો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભવ્યો સાંભળો.

[૨૩૦]

૨૭૧

વવાણિયા, ભા. વદ ૪, ભોમ, ૧૯૪૭

ૐ

ગઈ કાલે દિવસના દશ કલાકે કુશળતાથી અહીં પહોંચ્યો છું.

એવો એક જ પદાર્થ પરિચય કરવા યોગ્ય છે કે જેથી એવા અનંત પ્રકારનો પરિચય નિવૃત્ત થાય છે; તે કયો? અને કેવા પ્રકારે? તેનો વિચાર મુમુક્ષુઓ કરે છે.

લિં સત્માં અભેદ

[૨૩૧]

૨૭૨

વવાણિયા, ભાદ્રપદ વદ ૪ ભોમ, ૧૯૪૭

જે મહત્ પુરુષનું ગમે તેવું આચરણ પણ વંદન યોગ્ય જ છે, એવો મહાત્મા પ્રાપ્ત થયે નિઃસંદેહપણે ન જ વર્તી શકાય તેમ તે વર્તતો હોય તો મુમુક્ષુએ કેવી દૃષ્ટિ રાખવી એ વાર્તા સમજવા જેવી છે.

લિં અપ્રગટ સત

[૨૩૨]

૨૭૩

વવાણિયા, ભાદ્રપદ વદ ૫, બુધ, ૧૯૪૭

વિગત લખી તે જાણી. ધીરજ રાખવી અને હરિમુદ્રા સુખદાયક માનવી એટલું જ આપણે તો કર્તવ્યરૂપ છે.

કળિયુગમાં અપાર કષ્ટે કરીને સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડે છે. છતાં વળી કંચન અને કાંતાનો મોહ તેમાં પરમ પ્રેમ આવવા ન દે તેમ છે. ઓળખાણ પડ્યે અડગપણે ન રહી શકે એવી જીવની વૃત્તિ છે, અને આ કળિયુગ છે, તેમાં જે નથી મુઝાતા તેને નમસ્કાર.

[૨૩૩]

૨૭૪

વવાણિયા, ભાદ્રપદ વદ ૫, બુધ, ૧૯૪૭

‘સત્’ હાલ તો કેવળ અપ્રગટ રહ્યું દેખાય છે. જુદી જુદી ચેષ્ટાએ તે હાલ પ્રગટ જેવું માનવામાં આવે છે, (યોગાદિક સાધન, આત્માનું ધ્યાન, અધ્યાત્મચિંતન, વેદાંતશુષ્ક વગેરેથી) પણ તે તેવું નથી.

જિનનો સિદ્ધાંત છે કે જડ કોઈ કાળે જીવ ન થાય, અને જીવ કોઈ કાળે જડ ન થાય; તેમ ‘સત્’ કોઈ કાળે ‘સત્’ સિવાયના બીજા કોઈ સાધનથી ઉત્પન્ન હોઈ શકે જ નહીં. આવી દેખીતી સમજાય તેવી વાતમા મુઝાઈ જીવ પોતાની કલ્પનાએ ‘સત્’ કરવાનું કહે છે, પ્રરૂપે છે, બોધે છે, એ આશ્ચર્ય છે.

જગતમાં રૂઢું દેખાડવા માટે મુમુક્ષુ કંઈ આચરે નહીં, પણ રૂઢું હોય તે જ આચરે.

[૨૩૪]

૨૭૫

વવાણિયા, ભા. વદ ૫, બુધ, ૧૯૪૭

આજે આપનું પત્તું ૧ આવ્યું. તે વાચી સર્વાત્માનું ચિંતન અધિક સાંભર્યું છે. સત્સંગનો અમને વારંવાર વિયોગ રાખવો એવી હરિની ઇચ્છા સુખદાયક કેમ મનાય? તથાપિ માનવી પડે છે.

...ને દાસ્યજાવથી વંદન કરું છું, એમની ઇચ્છા ‘સત્’ પ્રાપ્ત કરવા માટે તીવ્ર રહેતી હોય તેમજ મન્ત્રંગ વિના તે તીવ્રતા રૂપદાયક થવી હુર્લભ છે. અમને તો કાંઈ સ્વાર્થ

કારણ એવું જે પુરુષોત્તમસ્વરૂપ તેને વિષે અમને તમને અનન્ય પ્રેમભક્તિ અખંડ રહે; તે પ્રેમભક્તિ પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાયો એ જ પ્રયાચના ઇચ્છી અત્યારે અધિક લખતો નથી.

૨૮૧ વવાણિયા, ભાદરવા વદ ૧૩, બુધ, ૧૯૪૭
કળિયુગ છે એટલે વધારે વખત ઉપજીવિકાનો વિયોગ રહેવાથી યથાયોગ્ય વૃત્તિ પૂર્વાપર ન રહે.

વિં ૦ રાચચંદના યં

[૨૩૬]

૨૮૨ વવાણિયા, ભાદ્રપદ વદ ૧૪, ગુરુ, ૧૯૪૭

પરમ વિશ્રામ સુભાગ્ય,

પત્નું મળ્યુ. અત્રે ભક્તિ સંબંધી વિહ્વલતા રહ્યા કરે છે, અને તેમ કરવામાં હરિઈચ્છા સુખદાયક જ માનું છું.

મહાત્મા વ્યાસજીને જેમ થયું હતું, તેમ અમને હમણાં વતે છે. આત્મદર્શન પામ્યા છતાં પણ વ્યાસજી આનંદસપ્ત થયા નહોતા; કારણ કે હરિરસ અખંડપણે ગાયો નહોતો. અમને પણ એમ જ છે. અખંડ એવો હરિરસ પ્રથમ પ્રેમે અખંડપણે અનુભવતાં હજી ક્યાંથી આવડે? અને જ્યાં સુધી તેમ નહીં થાય ત્યાં સુધી અમને જગતમાંની વસ્તુડે એક અણુ પણ ગમવું નથી.

ભગવાન વ્યાસજી જે યુગમાં હતા, તે યુગ ખીલે હતો; આ કળિયુગ છે; એમાં હરિસ્વરૂપ, હરિનામ અને હરિજન દૃષ્ટિએ નથી આવતાં, શ્રવણમાં પણ નથી આવતાં; એ ત્રણેમાંના કોઈની સ્મૃતિ થાય એવી કોઈ પણ ચીજ પણ દૃષ્ટિએ નથી આવતી. બધાં સાધન કળિયુગથી ઘેરાઈ ગયાં છે. ઘણું કરીને બધાય જીવ ઉન્માર્ગે પ્રવર્તે છે, અથવા સન્માર્ગની સન્મુખ વર્તતા નજરે નથી પડતા. કવચિત્ સુમુક્ષુ છે, પણ તેને હજી માર્ગનો નિકટ સંબંધ નથી.

નિષ્કપટીપણું પણ મનુષ્યોમાંથી આવ્યા ગયા જેવું થયું છે, સન્માર્ગનો એક અંશ અને તેનો પણ શતાંશ તે કોઈ આગળ પણ દૃષ્ટિએ પડતો નથી; કેવળજ્ઞાનનો માર્ગ તે તો કેવળ વિસર્જન થઈ ગયો છે. કોણ જાણે હરિની ઇચ્છા શું થયે? આવો વિકટ કાળ તો હમણાં જ જોયો. કેવળ મંદ પુણ્યવાળાં પ્રાણી જોઈ પરમ અનુકંપા આવે છે. અમને સત્સંગની ન્યૂનતાને લીધે કંઈ ગમતું નથી. ઘણી વાર થોડે થોડે કહેવાઈ ગયું છે, તથાપિ ચોખ્ખા શબ્દોમાં કહેવાયાથી સ્મૃતિમાં વધારે રહે એટલા માટે કહીએ છીએ કે કોઈથી અર્થ સંબંધ અને કામસંબંધ તો ઘણા કાળ થયાં ગમતા જ નથી. હમણાં ધર્મસંબંધ અને મોક્ષસંબંધ પણ ગમતો નથી. ધર્મસંબંધ અને મોક્ષસંબંધ તો ઘણું કરીને યોગીઓને પણ ગમે છે; અને અમે તો તેથી પણ વિરક્ત રહેવા માગીએ છીએ. હાલ તો અમને કંઈ ગમતું નથી, અને જે કંઈ ગમે છે, તેનો અતિશય વિયોગ છે. વધારે શું લખવું? સહન જ કરવું એ સુગમ છે.

૨૮૩ વવાણિયા, ભાદરવા વદ ૦)), શુક્ર, ૧૯૪૭

પૂજ્ય શ્રી સુભાગ્ય,

અત્રે હરિઈચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ છે.

જવાથી 'જન્મથી' તીર્થ કર અવધિજ્ઞાનસંયુક્ત હોય છે, તે પ્રવૃત્તિઓ તેમાં નહીં દેખાવાથી તે સમ્યક્જ્ઞાની દેવતઓ તીર્થ કરને ઝોળખી શકે છે. એ જ વિજ્ઞાપન.

મુમુક્ષુતાની સન્મુખ થવા ઇચ્છતા તમો જાનેને યથાયોગ્ય પ્રણામ કરું છું.

ઘણું કરીને પરમાર્થ મૌન એમ વર્તવાનું કર્મ હાલ ઉદયમાં વર્તે છે અને તેને લીધે તેમ જ વર્તવામાં કાળ વ્યતીત થાય છે. અને તે જ કારણથી આપના પ્રશ્નોને ઉપર દ્વંકમાં ઉત્તરયુક્ત કર્યા છે.

શાંતમૂર્તિ સૌભાગ્ય હાલ મોરળી છે.

[૨૪૨]

૨૮૬

વવાણિયા, આસો સુદ, ૧૯૪૭

ૐ સત્

‘હમ પરદેશી પંખી સાધુ, આ રે દેશકે નાહીં રે.’

પરમ પૂજ્ય શ્રી સુભાગ્ય,

એક પ્રશ્ન સિવાય બાકીના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આહીને લખી શક્યો નથી.

‘કાળ’ શું ખાય છે? તેનો ત્રણ પ્રકારે ઉત્તર લખું છું.

સામાન્ય ઉપદેશમાં કાળ શું ખાય છે તેનો ઉત્તર એ છે કે, ‘તે પ્રાણીમાત્રનું આયુષ્ય ખાય છે.’

વ્યવહારનયથી કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે.

નિશ્ચયનયથી કાળ માત્ર પદાર્થને રૂપાંતર આપે છે, પર્યાયાંતર કરે છે.

છેલ્લા બે ઉત્તર વધારે વિચારવાથી જાંધ બેસી શકશે. ‘વ્યવહારનયથી કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે’ એમ જો લખ્યું છે તે વળી નીચે વિશેષ સ્પષ્ટ કર્યું છે :—

“કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે” :—‘જૂનું’ એટલે શું ? એક સમય જે ચીજને ઉત્પન્ન થયાં થઈ, બીજો સમય વર્તે છે, તે ચીજ જૂની ગણાય છે. (જ્ઞાનીની અપેક્ષાથી) તે ચીજને ત્રીજે સમયે, ચોથે સમયે એમ સંખ્યાત, અસંખ્યાત સમયે, અનંત સમયે કાળે બદલાવ્યા જ કરે છે. બીજા સમયમાં તે જેવી હોય, તેવી ત્રીજા સમયમાં ન હોય, એટલે કે બીજા સમયમાં પદાર્થનું જે સ્વરૂપ હતું, તે ખાઈ જઈ ત્રીજે સમયે કાળે પદાર્થને બીજું રૂપ આપ્યું, અર્થાત્ જૂનું તે ખાઈ ગયો. પહેલે સમયે પદાર્થ ઉત્પન્ન થયો અને તે જ વેળા કાળ તેને ખાઈ લય એમ વ્યવહારનયથી બને નહીં. પહેલે સમયે પદાર્થનું નવાપણું ગણાય, પણ તે વેળા કાળ તેને ખાઈ જતો નથી, બીજે સમયે બદલાવે છે, માટે જૂનાપણાને તે ખાય છે, તેમ કહ્યું છે.

નિશ્ચયનયથી પદાર્થ માત્ર રૂપાંતર જ પામે છે, કોઈ પણ ‘પદાર્થ’ કોઈ પણ કાળમાં કેવળ નાશ પામે જ નહીં, એવો સિદ્ધાંત છે, અને જો પદાર્થ કેવળ નાશ પામતો હોત, તો આજ કંઈ પણ હોત નહીં. માટે કાળ ખાતો નથી, પણ રૂપાંતર કરે છે એમ કહ્યું છે ત્રણ પ્રકારના ઉત્તરમાં પહેલો ઉત્તર ‘સર્વને’ સમજવો સુલભ છે.

અન્ય પણ દશાના પ્રમાણમાં બાહ્ય ઉપાધિ વિશેષ છે. આપે કેટલાક વ્યાવહારિક

વર્ષ ૨૫ મું

[૨૫૩]

૨૯૮ વવાણિયા, કાર્તિક સુદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૮

કાળ વિષમ આવી ગયો છે. સત્સંગનો ભોગ નથી, અને વીતરાગતા વિશેષ છે, એટલે કયાંય સાતું નથી, અર્થાત્ મન વિશ્રાંતિ પામતું નથી. અનેક પ્રકારની વિટંબના તે અમને નથી, તથાપિ નિરંતર સત્સંગ નહીં એ મોટી વિટંબના છે. લોકસંગ રુચતો નથી.

[૨૫૪]

૨૯૯ વવાણિયા, કાર્તિક સુદ ૭, રવિ, ૧૯૪૮

ગમે તે ક્રિયા, જપ, તપ કે શાસ્ત્રવાંચન કરીને પણ એક જ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું છે; તે એ કે જગતની વિસ્મૃતિ કરવી અને સત્તા ચરણમાં રહેવું.

અને એ એક જ લક્ષ ઉપર પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવને પોતાને શું કરવું યોગ્ય છે, અને શું કરવું અયોગ્ય છે તે સમજાય છે, સમજાતું જાય છે.

એ લક્ષ આગળ થયા વિના જપ, તપ, ધ્યાન કે દાન કેાઈની યથાયોગ્ય સિદ્ધિ નથી, અને ત્યાં સુધી ધ્યાનાદિક નહીં જેવાં કામનાં છે.

માટે એમાથી જે જે સાધનો થઈ શકતાં હોય તે બધાં એક લક્ષ થવાને અર્થે કરવાં કે જે લક્ષ અમે ઉપર જણાવ્યો છે. જપતપાદિક કંઈ નિષેધવા યોગ્ય નથી; તથાપિ તે બધાં એક લક્ષને અર્થે છે, અને એ લક્ષ વિના જીવને સમ્યક્ત્વસિદ્ધિ થતી નથી.

વધારે શું કહીએ ? ઉપર જણાવ્યું છે તેટલું જ સમજવાને માટે સઘળા શાસ્ત્રો પ્રતિ પાદિત થયા છે

૩૦૦ વવાણિયા, કારતક સુદ ૮, સોમ ૧૯૪૮

ૐ

જે દિવસ પહેલાં પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે. સાથેનાં ચારે પત્રો વાંચ્યાં છે.

મગનલાલ, કીલાલાઈ, ખુશાલલાઈ વગેરેની આણંદમાં આવવાની ઇચ્છા છે તો તેમ કરવામાં કંઈ અડચણ નથી; તથાપિ બીજા મનુષ્યોમાં એ વાતથી અમારું પ્રગટપણું જણાય છે, કે એમના સમાગમાર્થે અમુક મનુષ્યો જાય છે, જે જેમ બને તેમ ઓછું પ્રસિદ્ધિમાં આવવું જોઈએ. તેવું પ્રગટપણું હાલ અમને પ્રતિબંધરૂપ થાય છે.

કીજાનાઈને જણાવ્યો કે તમે પત્રેચ્છા કરી પણ તેથી કંઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ શકશે નહીં. કંઈ પૃચ્છા કરવા ઇચ્છા હોય તો તેમણે આણંદ હર્ષપૂર્વક કરવી

‘પરમાર્થ’ મૌન’ એ નામનું એક કર્મ હાલમાં ઉદયમા પશુ વર્તે છે, તેથી ઘણા પ્રકારની મૌનતા પણ અગીકૃત કરી છે; અર્થાત્ પરમાર્થ સંબંધી વાતચીત કરવાનું ઘણું કરીને રાખવામાં આવતું નથી. તેવો ઉદય કાળ છે. ક્વચિત્ સાધારણ માર્ગસંબંધી વાતચીત કરવામાં આવે છે; નહીં તો એ વિષયમાં વાણી વડે, તેમ જ પરિચય વડે મૌન્યતા અને શૂન્યતા પ્રહણ કરવામા આવી છે. જ્યાં સુધી યોગ્ય સમાગમ થઈ ચિત્ત જ્ઞાની પુરુષનું સ્વરૂપ જાણી શકતું નથી, ત્યાં સુધી ઉપર જણાવેલાં ત્રણ કારણો કેવળ જતાં નથી, અને ત્યાં સુધી ‘સત્’નું યથાર્થ કારણ પ્રાપ્ત પણ થતું નથી. આમ હોવાથી તમને મારો સમાગમ થતાં પણ ઘણી વ્યાવહારિક અને લોકલજ્ઞનયુક્ત વાત કરવાનો પ્રસંગ રહેશે; અને તે પર મને કંટાળો છે. આપ ગમે તેનાથી પણ મારા સમાગમ થયા પછી એવા પ્રકારની વાતમા ગૂંથાઓ એ મેં યોગ્ય માન્યું નથી.

[૨૫૫]

૩૦૫

વવાણિયા, કારતક વદ ૧, ૧૯૪૮

ૐ

ધર્મજવાસી છે જેઓ, તેમને સમ્યક્જ્ઞાનની હજી જોડે પ્રાપ્તિ નથી, તથાપિ માર્ગાંતુ સારી જીવ હોવાથી તેઓ સમાગમ કરવા જોગ છે. તેમના આશ્રયમાં વર્તતાં મુમુક્ષુઓની ભક્તિ, વિનયાદિ રીતભાત, નિર્વાસનાપણું એ જોઈ અનુસરવા જોગ છે. તમારો જે કુળધર્મ છે, તેની કેટલીક રીતભાત વિચારતાં ઉપર જણાવેલા મુમુક્ષુઓની રીતભાત આદિ તેમની મન, વચન, કાયાની અનુસરણા, સરજતા માટે સમાગમ કરવા જોગ છે. કોઈ પણ પ્રકારનું દર્શન થાય તેને સમ્યક્જ્ઞાન મોટા પુરુષોએ ગણ્યું છે, એમ સમજવાનું નથી. પદાર્થનો યથાર્થ જોધ પ્રાપ્ત થાય તેને સમ્યક્જ્ઞાન ગણવામાં આવ્યું છે.

ધર્મજ જેમનો નિવાસ છે, તેઓ હજી તે ભૂમિકામાં આવ્યા નથી. તેમને અમુક તેજોમયાદિનું દર્શન છે. તથાપિ યથાર્થ જોધપૂર્વક નથી. દર્શનાદિ કરતાં યથાર્થ જોધ શ્રેષ્ઠ પદાર્થ છે આ વાત જણાવવાનો હેતુ એ છે કે કોઈ પણ જાતની કલ્પનાથી તમે નિર્ણય કરતાં નિવૃત્ત થાઓ.

ઉપર જે કલ્પના શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે તે એવા અર્થમાં છે કે “અમે તમને તે સમાગમની સમ્મતિ આપવાથી તે સમાગમીઓ ‘વસ્તુજ્ઞાનના’ સંબંધમાં જે કંઈ પ્રરૂપે છે, અથવા જોધે છે, તેમ જ અમારી માન્યતા પણ છે, અર્થાત્ જેને અમે સત્ કહીએ છીએ તે, પણ અમે હાલ મૌન રહેતા હોવાથી તેમના સમાગમથી તે જ્ઞાનનો જોધ તમને મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ.”

૩૦૬ મોરળી, કારતક વદ ૭, રવિ, ૧૯૪૮

ૐ પ્રભુ સમાધિ

શ્રી સુભાગ્ય પ્રેમસમાધિ વિષે વર્તે છે

અગ્રગટ સત્.

યોગનાં બીજ ઈહાં ગ્રહે, 'જિનવર' શુદ્ધ પ્રણામો રે,
'ભાવાચારજ' સેવના, ભવ ઉદ્દેગ મુકામો રે.

જનક વિદેહી વિષે લક્ષમાં છે.

૩૧૧ મુંબઈ, પોપ સુદ ૨, રવિ, ૧૯૪૮

અનુકંમે સંયમ સ્પર્શતો જી, પામ્યો ક્ષાયકભાવ રે;
સંયમ શ્રેણી ફૂલડે જી, પૂણું પદ નિષ્પાવ રે.
શુદ્ધ નિરંજન અલખ અગોચર, એહિ જ સાધ્ય મુકાયો રે;
જ્ઞાનક્રિયા અવલંબી ફરસ્યો, અનુભવ સિદ્ધિ ઉપાયો રે.
રાયસિદ્ધારથ વંશ વિભૂષણ, ત્રિશલા રાણી બન્યો રે;
અજ અજરામર સહજનંદી, ધ્યાનભુવનમાં ધ્યાયો રે.

નાગર સુખ પામર નવ જાણે, વદલભા સુખ ન કુમારી;
અનુભવ વણુ તેમ ધ્યાન તાણું સુખ, કોણ જાણે નરનારીરે. ભવિકાં

[૨૬૨]

૩૧૨ મુંબઈ, પોપ સુદ ૫, ભોમ, ૧૯૪૮

ક્ષાયિક ચારિત્રને સંભારીએ છીએ.

જનક વિદેહીની વાત લક્ષમાં છે. કરસનદાસનું પત્ર લક્ષમાં છે.

ગોધસ્વરૂપના યથાયોગ્ય

[૨૬૩]

૩૧૩ મુંબઈ, પોપ સુદ ૭, શુરુ, ૧૯૪૮

જ્ઞાનીના આત્માને અવલોકીએ છીએ અને તેમ થઈએ છીએ.

આપની સ્થિતિ લક્ષમાં છે. આપની ઇચ્છા પણ લક્ષમાં છે; શુરુ-અનુગ્રહવાળી વાર્તા લખી તે પણ ખરી છે. કર્મનું ઉદયપણુ ભોગવવું પડે તે પણ ખરું છે. આપ અતિશય જોદ વખતોવખત પામી જાઓ છો, તે પણ જાણીએ છીએ. વિયોગનો તાપ અસહ્ય આપને રહે છે તે પણ જાણીએ છીએ. ઘણા પ્રકારે સત્સંગમાં રહેવા ભોગ છો એમ માનીએ છીએ, તથાપિ હાલ તો એમ મહન કરવું યોગ્ય માન્યુ છે.

ગમે તેવા દેશકાલને વિષે યથાયોગ્ય રહેવું, યથાયોગ્ય રહેવા ઇચ્છ્યા જ કરવું એ ઉપદેશ છે. મનની ચિંતા લખી જણાવો તોય અમને તમારા ઉપર જોદ થાય તેમ નથી. જ્ઞાની અન્યથા કરે નહીં, તેમ કરવું તેને સૂઝે નહીં, ત્યાં બીજો ઉપાય ઇચ્છવો પણ નહીં એમ વિનંતી છે.

કોઈ એવા પ્રકારનો ઉદય છે કે, અપૂર્વ વીતરાગતા છતાં વેપાર સંબંધી કંઈક પ્રવર્તન કરી શકીએ છીએ, તેમ જ બીજાં પણ ખાવાપીવા વગેરેના પ્રવર્તન માંડ માંડ કરી શકીએ છીએ. મન કયાંય વિરામ પામનું નથી, ઘણું કરીને અત્ર કોઈનો સમાગમ ઇચ્છતું નથી.

છે, અને જડ જડરૂપે પરિણમ્યા કરે છે. જીવનું મુખ્ય પરિણમવું તે ચેતન (જ્ઞાન) સ્વરૂપ છે; અને જડનું મુખ્ય પરિણમવું તે જડત્વસ્વરૂપ છે. જીવનું જે ચેતનપરિણામ તે કોઈ પ્રકારે જડ થઈને પરિણમે નહીં, અને જડનું જડત્વપરિણામ તે કોઈ દિવસે ચેતનપરિણામે પરિણમે નહીં; એવી વસ્તુની મર્યાદા છે; અને ચેતન, અચેતન એ બે પ્રકારનાં પરિણામ તો અનુભવસિદ્ધ છે. તેમાંનું એક પરિણામ બે દ્રવ્ય મળીને કરી શકે નહીં; અર્થાત્ જીવ અને જડ મળી કેવળ ચેતનપરિણામે પરિણમી શકે નહીં. અથવા કેવળ અચેતન પરિણામે પરિણમી શકે નહીં. જીવ ચેતનપરિણામે પરિણમે અને જડ અચેતન પરિણામે પરિણમે, એમ વસ્તુસ્થિતિ છે; માટે જિન કહે છે કે, એક પરિણામ બે દ્રવ્ય કરી શકે નહીં. જે જે દ્રવ્ય છે તે તે પોતાની સ્થિતિમાં જ હોય, અને પોતાના સ્વભાવમાં પરિણમે.

‘દોઈ પરિનામ એક દ્રવ્ય ન ધરતુ હૈ;’

તેમજ એક દ્રવ્ય બે પરિણામે પણ પરિણમી શકે નહીં, એવી વસ્તુસ્થિતિ છે. એક જીવદ્રવ્ય તે ચેતન અને અચેતન એ બે પરિણામે પરિણમી શકે નહીં, અથવા એક પુદ્ગલ-દ્રવ્ય અચેતન અને ચેતન એ બે પરિણામે પરિણમી શકે નહીં. માત્ર પોતે પોતાના જ પરિણામમાં પરિણમે. ચેતનપરિણામ તે અચેતન પદાર્થને વિષે હોય નહીં, અને અચેતન પરિણામ તે ચેતનપદાર્થને વિષે હોય નહીં; માટે બે પ્રકારનાં પરિણામે એક દ્રવ્ય પરિણમે નહીં,—બે પરિણામને ધારણ કરી શકે નહીં.

‘એક કરતૂતિ દોઈ દર્વ કબહૂં ન કરે,’

માટે એક ક્રિયા તે બે દ્રવ્ય કચારે પણ કરે નહીં. બે દ્રવ્યનું મળવું એકાતે હોવું યોગ્ય નથી. જે બે દ્રવ્ય મળીને એક દ્રવ્ય બીજાનું હોય, તો વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરે; અને એમ તો કોઈ કાળે બને નહીં કે વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપનો કેવળ ત્યાગ કરે. બ્યારે એમ બનતું નથી, ત્યારે બે દ્રવ્ય કેવળ એક પરિણામને પામ્યા વિના એક ક્રિયા પણ કચાથી કરે? અર્થાત્ ન જ કરે.

‘દોઈ કરતૂતિ એક દર્વ ન કરતુ હૈ;’

તેમ જ બે ક્રિયા એક દ્રવ્ય ધારણ પણ કરે નહીં; એક સમયને વિષે બે ઉપયોગ હોઈ શકે નહીં. માટે

‘જીવ પુદ્ગલ એક જોત અવગાહી દોઈ,’

જીવ અને પુદ્ગલ કદાપિ એક ક્ષેત્રને રોકી રહ્યાં હોય તોપણ

‘અપને અપને રૂપ, કોઈ ન ટરતુ હૈ;’

પોતાપોતાનાં સ્વરૂપથી કોઈ અન્ય પરિણામ પામતું નથી, અને તેથી કરીને જ એમ કહીએ છીએ કે,—

‘જડ પરિનામનિકો, કરતા હૈ પુદ્ગલ,’

દેહાદિકે કરીને જે પરિણામ થાય છે તેનો પુદ્ગલ કર્તા છે. કારણ કે તે દેહાદિ જડ છે, અને જડપરિણામ તો પુદ્ગલને વિષે છે. બ્યારે એમ જ છે તો પછી જીવ પણ જીવ રૂપે જ વર્તે છે, એમાં કઈ બીજું પ્રમાણ પપ્પ હવે જોઈતું નથી; એમ ગણી કહે છે કે—

જિંદગી અદ્વય છે, અને જાનના અનંત છે; સખ્યાત ધન છે, અને તૃષ્ણા અનંત છે; ત્યાં સ્વરૂપસ્મૃતિ સભવે નહીં; પણ જ્યાં જાનના અદ્વય છે, અને જિંદગી અપ્રમત્ત છે, તેમજ તૃષ્ણા અદ્વય છે, અથવા નથી, અને સર્વ સિદ્ધિ છે ત્યાં સ્વરૂપસ્મૃતિ પૂર્ણ થવી સંભવે છે. અમૂલ્ય એવું જ્ઞાનજીવન પ્રપંચે આવરેલું વહું જાય છે. ઉદય જાળવાન છે !

[૨૬૯]

૩૨૦

મુંબઈ, માહ સુદ ૧૩, જુલ, ૧૯૪૮

(રાગ-પ્રભાતને અનુસરતો.)

જીવ નવિ પુગ્ગલી નૈવ પુગ્ગલ કદા, પુગ્ગલાધાર નહીં તાસ રંગી,

પર તણો ઈશ નહીં અપર ઐશ્વર્યતા, વસ્તુધર્મે કદા ન પરસંગી;

(શ્રીસુમતિનાથનું સ્તવન-દેવચંદ્રજી.)

પ્રણામ પહોચે.

[૨૭૦]

૩૨૧

મુંબઈ, માહ વદ ૨, રવિ, ૧૯૪૮

અત્યંત ઉદાસ પરિણામે રહેલું એવું જે ચૈતન્ય, તેને જ્ઞાની પ્રવૃત્તિમાં છતાં તેલું જ રાખે છે; તોપણ કહીએ છીએ; માયા હસ્તર છે; દુરંત છે; ક્ષણવાર પણ, સમય એક પણ, એને આત્માને વિષે સ્થાપન કરવા યોગ્ય નથી. એવી તીવ્ર દશા આવે અત્યંત ઉદાસ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેવા ઉદાસ પરિણામની જે પ્રવર્તના - (ગૃહસ્થપણા સહિતની) - તે અખંધપરિણામી કહેવા યોગ્ય છે. જે યોધસ્વરૂપે સ્થિત છે તે એમ કઠિનતાથી વર્તી શકે છે, કારણ કે તેની વિકટતા પરમ છે.

વિદેહીપણે જનકરાજાની પ્રવૃત્તિ તે અત્યંત ઉદાસ પરિણામને લીધે રહેતી; ઘણું કરીને તેમને તે સહજ સ્વરૂપમાં હતી; તથાપિ કોઈ માયાના દુરંત પ્રસંગમાં સમુદ્રને વિષે જેમ નાવ ચત્કિચિત્ ડોલાયમાન થાય તેમ તે પરિણામનું ડોલાયમાન થવાપણું સંભવિત હોવાથી પ્રત્યેક માયાના પ્રસંગમાં કેવળ જેની ઉદાસ અવસ્થા છે એવા નિજગુરુ અષ્ટાવકની શરણતા સ્વીકારી હોવાથી માયાને સુખે તરી શકાય એમ થતું હતું, કારણ કે મહાત્માના આલબનની એવી જ જળવત્તરતા છે.

[૨૭૦-૨]

૩૨૨

રવિવાર, ૧૯૪૮

લૌકિકદષ્ટિએ તમે અને અમે પ્રવર્તશું તો પછી અલૌકિકદષ્ટિએ કોણ પ્રવર્તશે ?

આત્મા એક છે કે અનેક છે, કર્તા છે કે અકર્તા છે, જગતનો કોઈ કર્તા છે કે જગત સ્વતઃ છે, એ વગેરે ક્રમે કરીને સત્સંગે સમજવાયોગ્ય છે; એમ જાણીને પત્ર વાટે તે વિષે હાલ લખવામાં આવ્યું નથી.

સમ્યક્પ્રકારે જ્ઞાનીને વિષે અખંડ વિશ્વાસ રાખવાનું કૃપા નિશ્ચયે મુક્તપણું છે.

મંત્રારસખંધી તમને જે જે ચિંતા છે, તે ચિંતા પ્રાપ્તિ અમને જાણવામાં છે, અને તે વિષે અમુક અમુક તમને વિકલ્પ રહે છે તે પણ જાણીએ છીએ. તેમ જ પરમાર્થચિંતા પણ અમંત્રગના વિયોગને લીધે રહે છે તે પણ જાણીએ છીએ; જે પ્રકારનો વિકલ્પ હોવાથી

આગળ તે હુઃખ તુણ માત્ર છે' આ ભાવાર્થનું જે વચન લખ્યું છે, તે વચનને અમારે નમસ્કાર હો! એવું જે વચન તે ખરી જોગ્યતા વિના નીકળ્યું સંભવિત નથી.

‘જીવ એ પુદ્ગલીપદાર્થ નથી, પુદ્ગલ નથી, તેમ પુદ્ગલનો આધાર નથી, તેના રંગવાળો નથી; પોતાની સ્વરૂપસત્તા સિવાય જે અન્ય તેનો તે સ્વામી નથી, કારણ કે પરની ઐશ્વર્યતા સ્વરૂપને વિષે હોય નહીં. વસ્તુત્વધર્મે જોતાં તે કોઈ કાળે પણ પરસંગી પણ નથી.’ એ પ્રમાણે સામાન્ય અર્થ ‘જીવ નવિ પુગ્ગલી’ વગેરે પદોનો છે

“હુઃખસુખરૂપ કરમ ફળ જાણો, નિશ્ચય એક આનંદો રે,
ચેતનના પરિણામ ન ચૂકે, ચેતન કહે જિનચંદો રે.”

(શ્રીવાસુપૂજ્ય-સ્તવન, આનંદધનજી)

[૨૭૦-૩]

૩૨૩

મુંબઈ, માહ વદ ૨, રવિ, ૧૯૪૮

અત્ર સમાધિ છે. પૂર્ણજ્ઞાને કરીને યુક્ત એવી જે સમાધિ તે વારંવાર સાંભરે છે. પરમસતતનું ધ્યાન કરીએ છીએ. ઉદાસપણ વતે છે.

[૨૭૧]

૩૨૪

મુંબઈ, માહ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૮

એ તરફ ઉપાધિની જવાલા પ્રજ્વલતી હોય તે પ્રસંગમાં સમાધિ રહેવી એ પરમ હુકમ છે, અને એ વાત તો પરમ જ્ઞાની વિના થવી વિકટ છે. અમને પણ આશ્ચર્ય થઈ આવે છે, તથાપિ એમ પ્રાયે વર્ત્યા જ કરે છે, એવો અનુભવ છે.

આત્મભાવ યથાર્થ જેને સમજાય છે, નિશ્ચય રહે છે; તેને એ સમાધિ પ્રાપ્ત હોય છે. સમ્યક્દર્શનનું મુખ્ય લક્ષણ વીતરાગતા જાણીએ છીએ; અને તેવો અનુભવ છે.

[૨૭૨]

૩૨૫

મુંબઈ, માહ વદ ૬, સોમ, ૧૯૪૮

‘જળહીતે ચેતન વિભાવસોં ઉલટિ આયુ,
સમૈ પાઈ અપનો સુભાવ ગહિ લીનો હૈ;
તળહીતે જો જો લેનેજોગ સો સો સળ લીનો,
જો જો ત્યાગજોગ સો સો સળ છાડી લીનો હૈ;
લેવકોં ન રહી ઠોર, ત્યાગીવેકોં નાહીં ઓર,
ખાકી કહા ઉળચોં જુ, કારજ નવીનો હૈ;
સગત્યાગી, અંગત્યાગી, વચનતરંગત્યાગી,
મનત્યાગી, ખુદિત્યાગી, આપા શુદ્ધ કીનો હૈ.’

—કેવી અદ્ભુત દશા ?

જેવો સમજાય તેવો યોગ્ય લાગે તો અર્થ લખશો.

પ્રણામ પડોંચે.

પ્રકારે અવિકલ્પ સમાધિને જ અનુભવીએ છીએ. એમ છતાં વારંવાર વનવાસ સાંભરે છે, કેઈ પ્રકારનો લોકપરિચય રુચિકર થતો નથી, સત્સંગમાં મુરતી પ્રવહ્યા કરે છે. અને અત્યવસ્થિત દશાએ ઉપાધિયોગમાં રહીએ છીએ. એક અવિકલ્પ સમાધિ સિવાય બીજું ખરી રીતે સ્મરણ રહેતું નથી, ચિંતન રહેતું નથી, રુચિ રહેતી નથી, અથવા કંઈ કામ કરાતું નથી.

જ્યોતિષાદિ વિદ્યા કે અભિમાદિ સિદ્ધિ એ માયિક પદાર્થો બાહ્ય આત્માને તેનું સ્મરણ પણ ક્વચિત જ થાય છે. તે વાટે કેઈ વાત બાણવાનું અથવા સિદ્ધ કરવાનું કચારેય યોગ્ય લાગતું નથી, અને એ વાતમાં કેઈ પ્રકારે હાલ તો ચિત્તપ્રવેશ પણ રહ્યો નથી.

પૂર્વ નિબંધન જે જે પ્રકારે ઉદય આવે, તે તે પ્રકારે '....અનુક્રમે વેદન કર્યાં જ્યાં એમ કરવું યોગ્ય લાગ્યું છે.

તમે પણ તેવા અનુક્રમમાં ગમે તેટલા થોડા અંશે પ્રવર્તાય તોપણ તેમ પ્રવર્તાવો અભ્યાસ રાખજો અને કેઈ પણ કામના પ્રસંગમાં વધારે શોચમાં પડવાનો અભ્યાસ ઓછો કરજો; એમ કરવું અથવા થવું એ જ્ઞાનીની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર છે.

કેઈ પણ પ્રકારનો ઉપાધિપ્રસંગ લખો છો તે, જોકે વાંચ્યામાં આવે છે, તથાપિ તે વિષે ચિત્તમાં કંઈ આભાસ પડતો નહીં હોવાથી ઘણું કરીને ઉત્તર લખવાનું પણ ખનતું નથી, એ દોષ કહો કે ગુણ કહો પણ ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે.

સાંસારિક ઉપાધિ અમને પણ ઓછી નથી. તથાપિ તેમાં સ્વપણું રહ્યું નહીં હોવાથી તેથી ગભરાટ ઉત્પન્ન થતો નથી. તે ઉપાધિના ઉદયકાળને લીધે હાલ તો સમાધિ ગૌણભાવે વર્તે છે; અને તે માટેનો શોચ રહ્યા કરે છે.

લિ૦ વીતરાગભાવના યથાયોગ્ય

[૨૭૮]

૩૩૦

ગુંબઈ, માહ, ૧૯૪૮

કિસનદાસાદિ જિજ્ઞાસુઓ,

હીર્ધકાળ સુધી યથાર્થબોધનો પરિચય થવાથી બોધબીજની પ્રાપ્તિ હોય છે; અને એ બોધબીજ તે પ્રાપ્તિ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ હોય છે.

જિને બાવીશ પ્રકારના પરિષદ કહ્યા છે, તેમાં દર્શનપરિષદ નામે એક પરિષદ કહ્યો છે, તેમજ એક બીજો અજ્ઞાનપરિષદ નામનો પરિષદ પણ કહ્યો છે. એ બન્ને પરિષદનો વિચાર કરવા યોગ્ય છે; એ વિચાર કરવાની તમારી ભૂમિકા છે; અર્થાત્ તે ભૂમિકા (ગુણસ્થાનક) વિચારવાથી કેઈ પ્રકારે તમને યથાર્થ ધીરજ આવવાનો સંભવ છે.

કેઈ પણ પ્રકારે પોતે કંઈ મનમાં સંકલ્પ્ય હોય કે આવી દશામાં આવીએ અથવા આવા પ્રકારનું ધ્યાન કરીએ, તો સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, તો તે સંકલ્પેનું પ્રાપ્તિ (જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ સમજાયે) જોડું છે, એમ જણાય છે.

યથાર્થ બોધ એટલે શું તેનો વિચાર કરી, અનેક વાર વિચાર કરી, પોતાની કલ્પના નિવૃત્ત કરવાનું જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે.

• અધ્યાત્મસાર 'નું વાંચન, શ્રવણ ચાલે છે તે સારું છે. અનેક વાર મંથ વંચાવાની

૧. અતર રાજ્ય દ્વિતીયી બિટી ગયા છે.

ધનાદિ જે કંઈ પોતાપણે વર્તાતાં હોય છે, તે જ્ઞાની પ્રત્યે અર્પણ કરવામાં આવે છે, પ્રાપ્તે જ્ઞાની કંઈ તેને ગ્રહણ કરતા નથી, પણ તેમાંથી પોતાપણું મટાડવાનું જ ઉપદેશે છે; અને કરવા યોગ્ય પણ તેમ જ છે કે, આરંભ-પરિગ્રહને વારવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાનાં થતાં અટકાવવાં; ત્યારે મુમુક્ષુતા નિર્માણ હોય છે.

[૨૮૦(૨)]

૩૩૩

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૪૮

‘સત્પુરુષની ઓળખાણ જીવને નથી પડતી, અને વ્યાવહારિક કલ્પના પોતાસમાન તે પ્રત્યે રહે છે, એ જીવને કયા ઉપાયથી ટળે?’ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર યથાર્થ લખ્યો છે. એ ઉત્તર જ્ઞાની અથવા જ્ઞાનીનો આશ્રિત માત્ર જાણી શકે, કહી શકે, અથવા લખી શકે તેવો છે. માર્ગ કેવો હોય એ જેને જોધ નથી, તેવા શાસ્ત્રાભ્યાસી પુરુષો તેનો યથાર્થ ઉત્તર ન કરી શકે તે પણ યથાર્થ જ છે. ‘શુદ્ધતા વિચારે ધ્યાવે’ એ પદ વિષે હવે પછી લખીશું.

અંબારામજીના પુસ્તક વિષે આપે વિશેષ વાંચન કરી જે અભિપ્રાય લખ્યો તે વિષે હવે પછી વાતચીતમાં વિશેષ જણાવાય તેમ છે. અમે એ પુસ્તકનો ઘણો ભાગ જોયો છે; પણ સિદ્ધાંતજ્ઞાનમાં વિઘટતી વાતો લાગે છે, અને તેમ જ છે, તથાપિ તે પુરુષની દશા સારી છે; માર્ગાનુસારી જેવી છે, એમ તો કહીએ છીએ. જેને સૈદ્ધાંતિક અથવા યથાર્થજ્ઞાન અમે માન્યુ છે તે અતિ અતિ સૂક્ષ્મ છે, પણ તે થાય તેવું જ્ઞાન છે. વિશેષ હવે પછી ચિત્તે કંઈ કંઈ નથી માટે આજે વિશેષ લખાયું નથી, તે ક્ષમા કરશો.

પરમ પ્રેમભાવથી નમસ્કાર પહોંચે.

[૨૮૧]

૩૩૪

મુંબઈ, ફાગણ સુદ, ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

ૐ

હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે,

ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર પહોંચે.

‘હવે પછી લખીશું, હવે પછી લખીશું’ એમ લખીને ઘણી વાર લખવાં બન્યું નથી, તે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે; કારણ કે ચિત્તસ્થિતિ ઘણું કરી વિદેહી જેવી વર્તે છે, એટલે કાર્યને વિષે અવ્યવસ્થા થઈ જાય છે. જેવી હાલ ચિત્તસ્થિતિ વર્તે છે, તેવી અમુક મમય સુધી વર્તાવ્યા વિના છૂટકો નથી.

ઘણા ઘણા જ્ઞાની પુરુષો થઈ ગયા છે, તેમાં અમારી જેવો ઉપાધિપ્રસંગ અને ચિત્ત સ્થિતિ ઉદાસીન, અનિ ઉદાસીન. તેવા ઘણું કરીને પ્રમાણમાં થોડા થયા છે ઉપાધિપ્રસંગને કીધે આત્માનંદથી જે વિચાર તે અળ કપણે થઈ શકતો નથી, અથવા ગોણપણે થયા કરે છે, તેમ થવાથી ઘણો કાળ પ્રપંચ વિષે રહેવું પડે છે; અને તેમાં તો અત્યંત ઉદાસ પરિણામ થઈ ગયેલ હોવાથી ક્ષણવાર પણ ચિત્ત ટકી શકતું નથી, જેથી જ્ઞાનીઓ સર્વસંગ

૧. શ્રી સૌજાનાનાર્થ એ આપેલ ઉત્તર: “ નિર્પલ થઈ સત્સંગ કરે તો સત્ જણાય ને પછી સત્સંગ ને જો ને તો તે ઓળખે અને ઓળખે એટલે વ્યાવહારિક કલ્પના ટળે માટે પક્ષ રહિત થઈ સત્સંગ ને એ ઉપાય સિવાય નીચે ઉપાય નથી આત્મી ભગવત્કૃપા એ જુદી વાત છે.”

ચિત્તની સ્થિતિમાં નો વિશેષપણે લખાશે તો લખીશ.

નમસ્કાર પછે.

[૨૮૨-૨]

૩૩૬ મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૧, બુધવાર, ૧૯૪૮

અત્રે ભાવસમાધિ છે.

વિશેષ કરીને 'વૈરાગ્ય પ્રકરણ'માં શ્રીરામે જે પોતાને વૈરાગ્યનાં કારણો લાગ્યાં તે જણાવ્યાં છે, તે ફરી ફરી વિચારવા જેવાં છે.

ખંભાત પત્રપ્રસંગ રાખવો. તેમના તરફથી પત્ર આવવામાં ઢીલ થતી હોય તો આગ્રહથી લખશો એટલે ઢીલ ઓછી કરશે. પરસ્પર કંઈ પૃચ્છા કરવાનું સૂઝે તો તે પણ તેમને લખશો.

[૨૮૩]

૩૩૭ મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૪૮

ચિ. ચંદુના સ્વર્ગવાસના ખબર વાંચી ખેદ થયો. જે જે પ્રાણીઓ દેહ ધારણ કરે છે, તે તે પ્રાણીઓ તે દેહનો ત્યાગ કરે છે, એમ આપણને પ્રત્યક્ષ અનુભવસિદ્ધ દેખાય છે; તેમ છતાં આપણું ચિત્ત તે દેહનું અનિત્યપણું વિચારી નિત્ય પદાર્થના માર્ગને વિષે ચાલતું નથી, એ શોચનીય વાતનો વારંવાર વિચાર કરવો યોગ્ય છે. મનને ધીરજ આપી ઉઠાસી નિવૃત્ત કર્યે છૂટકો છે. દિલગરી ન કરતાં ધીરજથી તે દુઃખ સહન કરવું એ જ આપણો ધર્મ છે.

આ દેહ પણ જ્યારે ત્યારે એમ જ ત્યાગવાનો છે, એ વાત સ્મરણમાં આવ્યા કરે છે, અને સંસારપ્રતિ વૈરાગ્ય વિશેષ રહ્યા કરે છે. પૂર્વકર્મને અનુસરી જે કંઈ પણ સુખ-દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તે સમાનભાવથી વેઠવું એ જ્ઞાનીની શિખામણ સાંભરી આવી છે, તે લખી છે. માયાની રચના ગહન છે.

[૨૮૪]

૩૩૮ મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૩, શુક્ર, ૧૯૪૮

અત્યંત પરિણામમાં ઉઠાસીનતા પરિણમ્યા કરે છે.

જેમ જેમ તેમ થાય છે, તેમ તેમ પ્રવૃત્તિ-પ્રસંગ પણ વધ્યા કરે છે. જે પ્રવૃત્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે, એમ નહીં ધારેલું તે પણ પ્રાપ્ત થયા કરે છે; અને એથી એમ માનીએ છીએ કે ઉતાવળે પૂર્વે નિબંધન કરેલા એવાં કર્મો નિવૃત્ત થવાને માટે ઉદયમાં આવે છે.

[૨૮૫]

૩૩૯ મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૪, ૧૯૪૮

કોઈનો દોષ નથી, અમે કર્મ બાંધ્યાં માટે અમારો દોષ છે.

ન્યોતિપની આમ્નાય સંબંધી કેટલીક વિગત લખી તે વાંચી છે. ઘણો લાગ તેના બાણવામાં છે. તથાપિ ચિત્ત તેમાં જરાય પ્રવેશ કરી શકતું નથી, અને તે વિષેનું વાંચતું સાંભળતું કદાપિ ચમત્કારિક હોય તોપણ બોલારૂપ લાગે છે. થોડી પણ તેમાં રુચિ રહી નથી.

અમને તો માત્ર અપૂર્વ એવા સત્તા જ્ઞાન વિષે જ રુચિ રહે છે. બીજું જે કંઈકરવામાં આવે છે, કે અનુસરવામાં આવે છે, તે બધું આસપાસનાં બંધનને લઈને કરવામાં આવે છે. કાલ જે કંઈ અવકાર કરીએ છીએ, તેમાં દેહ અને મનને બાદ્ય ઉપયોગ વર્તાવેલો

[૨૮૭]

૩૪૧

સુંબઈ, ફાગણ વદ ૪, ગુરુ, ૧૯૪૮

ગાહીથી ગઈ કાલે પત્ર ૧ લખ્યું છે તે વાંગી ગિત્તને વિશે અવિશેષપણે રહેલો સમાધિ રાખજો. તે વાર્તા ચિત્તમાં નિવૃત્ત કરવાને અર્થે આપને લખી છે, જેમાં તે જીવની અનુકંપા સિવાય બીજો હેતુ નથી.

અમને તો ગમે તેમ હો તોપણ સમાધિ જ રાખ્યા કરવાની દૃઢતા રહે છે. પોતાને જે કાંઈ આપત્તિ, વિટંબના, મુઝવણ કે એવું કાંઈ આવી પડે તેને માટે કોઈ પ્રત્યે દોષનું આરોપણ કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. તેમ પરમાર્થદૃષ્ટિએ જોતાં તે જીવનો દોષ છે. વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ જોતાં નહીં જેવો છે, અને જીવની જ્યાં મુઝી વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ હોય છે ત્યાં મુઝી પારમાર્થિક દોષનો ખ્યાલ આવવો બહુ દુષ્કર છે.

આપના આજના પત્રને વિશેષ કરીને વાંચ્યું છે. તે પહેલાનાં પત્રોની પણ ઘણીખરી પ્રશ્નચર્ચા વગેરે ધ્યાનમાં છે. જો બનશે તો રવિવારે તે વિશે દ્રંકામાં કેટલુંક લખીશ.

મોક્ષનાં બે મુખ્ય કારણ જે તમે લખ્યાં છે, તે તેમ જ છે. તે વિશે પછી વિશેષ લખીશ.

[૨૮૮]

૩૪૨

સુંબઈ, ફાગણ વદ ૬, શનિ, ૧૯૪૮

અત્ર લાવસમાધિ તો છે. લખો છો તે સત્ય છે. પણ એવી દ્રવ્યસમાધિ આવવાને માટે પૂર્વકર્મ નિવૃત્ત થવા દેવાં યોગ્ય છે.

હુમકાળનું મોટામાં મોટું ચિહ્ન શું? અથવા હુમકાળ કયો કહેવાય? અથવા કયાં મુખ્ય લક્ષણે તે ઓળખી શકાય? એ જ વિજ્ઞાપન.

લિ. બોધબીજ

૩૪૩

સુંબઈ, ફાગણ વદ ૭, રવિ, ૧૯૪૮

અત્ર સમાધિ છે.

જે સમાધિ છે તે કેટલેક અંશે છે.

અને જે છે તે લાવસમાધિ છે.

[૨૮૯-૧]

૩૪૪

સુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

ઉપાધિ ઉદયપણે પ્રવર્તે છે. પત્ર આજે પહોંચ્યું છે. અત્યારે તો પરમપ્રેમે નમસ્કાર પહોંચે.

[૨૮૯-૨]

૩૪૫

સુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૧, ગુરુ, ૧૯૪૮

કોઈ પણ પ્રકારે સત્સંગનો ભોગ બને તો તે કયાં રહેવું, એ કર્તવ્ય છે, અને જે પ્રકારે જીવને મારાપણું વિશેષ થયા કરતું હોય અથવા વધ્યા કરતું હોય તે પ્રકારથી જોમ બને તેમ સંકોચાતું રહેવું, એ સત્સંગમાં પણ ફળ આપનાર લાવના છે.

તેમાં કોઈ ઉત્તર લખવા જેવી પણ હતી. તથાગિ મન તેમ નહીં પ્રવૃત્તિ કરી ગકયાથી ક્ષમા આપવા ચો ય છે.

[૨૯૧]

૩૪૮

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૨, બુધ, ૧૯૪૮

નમસ્કાર પહોંચે.

આ લોકસ્થિતિ જ એવી છે કે તેમાં રાત્યનું ભાવન કરવું પરમ વિકટ છે. રચના બંધી અસંત્યના આગ્રહની ભાવના કરાવવાવાળી છે.

[૨૯૧]

૩૪૯

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૪, શુક્રવાર, ૧૯૪૮

નમસ્કાર પહોંચે.

લોકસ્થિતિ આશ્ચર્યકારક છે.

[૨૯૧]

૩૫૦

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૬, રવિ, ૧૯૪૮

જ્ઞાનીને સર્વસંગ પરિત્યાગ કરવાનો હેતુ શો હશે ?

પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

[૨૯૭]

૩૫૧

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૬, બુધ, ૧૯૪૮

બાહ્યોપાધિપ્રસંગ વર્તે છે.

જેમ બને તેમ સદ્વિચારનો પરિચય થાય તેમ કરવા, ઉપાધિમાં મૂંઝાઈ રહેવાથી યોગ્યપણે ન વર્તાય તે વાત લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય જ્ઞાનીઓએ જાણી છે.

પ્રણામ

[૨૯૨]

૩૫૨

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૮, બુધ, ૧૯૪૮

શુભોપમાયોગ્ય મહેતા શ્રી પ ચત્રબુજ ગેયર,

તમને હાલમાં બધાથી કંટાળો આવી ગયા વિષે લખ્યું તે વાંચી ખેદ થયો. મારો વિચાર તો એવો રહે છે કે જેમ બને તેમ તેવી જાતનો કંટાળો શમાવવો અને સહન કરવો.

કોઈ કોઈ હઃખના પ્રસંગોમાં તેવું થઈ આવે છે અને તેને લીધે વૈરાગ્ય પણ રહે છે, પણ જીવનું ખરું કલ્યાણ અને સુખ તો એમ જણાય છે કે તે બધું કંટાળાનું કારણ આપણું ઉપાર્જન કરેલું પ્રારબ્ધ છે, જે ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થાય નહીં, અને તે સમતાએ કરી ભોગવવું યોગ્ય છે. માટે મનનો કંટાળો જેમ બને તેમ શમાવવો અને ઉપાર્જન કર્યા ન હોય એવાં કર્મ ભોગવવામા આવે નહીં, એમ જાણી બીજા કોઈના પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કર્યાની વૃત્તિ જેમ બને તેમ શમાવી સમતાએ વર્તવું એ યોગ્ય લાગે છે, અને એ જ જીવને કર્તવ્ય છે.

લિ. રાજચંદ્રના પ્રણામ.

[૨૯૩-૧]

૩૫૩

સુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૧૨, શુક્ર, ૧૯૪૮

ૐ

મુસુશુતાપૂર્વક લખેલું તમ વગેરેનું પત્ર પહોંચ્યું છે.

૧. જુઓ આંક નં. ૩૩૪ અને નં. ૬૬૩.

[૨૯૬]

૩૫૮

ગુણર્ધ, ચૈત્ર વદ ૫, રવિ, ૧૯૪૮

જગતના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોઈને જીવ પદાર્થનો બોધ પામ્યો છે. જ્ઞાનીના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોઈને પામ્યો નથી. જે જીવ જ્ઞાનીના અભિપ્રાયથી બોધ પામ્યો છે તે જીવને સમ્યક્દર્શન થાય છે.

‘વિચારસાગર’ અનુક્રમે (પ્રારંભથી છેવટ સુધી) વિચારવાનો હાલ પરિચય રાખવાનું અને તો કરવા યોગ્ય છે.

માર્ગ જે પ્રકારનો બાણીએ છીએ. એક ઉપદેશ થવા અર્થેનો માર્ગ, એક વાસ્તવ્ય માર્ગ. ‘વિચારસાગર’ ઉપદેશ થવા અર્થે વિચારવા યોગ્ય છે.

ન્યારે જૈનશાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ ત્યારે જૈની થવાને નથી જણાવતા; વેદાંતશાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ ત્યારે વેદાંતી થવા નથી જણાવતા; તેમ જ અન્ય શાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ ત્યારે અન્ય થવા નથી જણાવતા; માત્ર જે જણાવીએ છીએ, તે તમ સર્વને ઉપદેશ લેવા અર્થે જણાવીએ છીએ. જૈની અને વેદાંતી આદિનો ભેદ ત્યાગ કરો. આત્મા તેવો નથી.

હૃદયરૂપ સુભાગ્ય,

૩૫૯

ગુણર્ધ, ચૈત્ર વદ ૮, ૧૯૪૮

આજે પત્ર ૧ પ્રાપ્ત થયું છે.

પત્ર વાંચવા પરથી — અને વૃત્તિજ્ઞાન પરથી હાલ આપને કાંઈક ઠીક રીતે ધીરજબળ રહે છે, એમ બાણી સંતોષ છે.

કોઈ પણ પ્રકારે પ્રથમ તો જીવનું પોતાપણુ ટાળવા યોગ્ય છે. દેહાભિમાન ગલિત થયું છે જેનું તેને સર્વ સુખરૂપ જ છે. જેને ભેદ નથી તેને ખેદ સંભવતો નથી. હરિષ્ઠ્ઠા પ્રત્યે વિશ્વાસ દૃઢ રાખી વર્તો છો, એ પણ સાપેક્ષ સુખરૂપ છે. જે કંઈ વિચારો લખવા ઇચ્છા થાય તે લખવામાં ભેદ નથી રાખતા એમ અમે પણ બાણીએ છીએ.

[૨૯૭]

૩૬૦

ગુણર્ધ, ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૪૮

જ્યાં પૂર્ણકામપણું છે, ત્યાં સર્વજ્ઞતા છે.

જેને બોધબીજની ઉત્પત્તિ હોય છે, તેને સ્વરૂપસુખથી કરીને પરિતૃપ્તપણુ વર્તે છે, અને વિષય પ્રત્યે અપ્રયત્ન દશા વર્તે છે.

જે જીવિતવ્યમાં ક્ષણિકપણું છે, તે જીવિતવ્યમાં જ્ઞાનીઓએ નિત્યપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ અચરજની વાત છે.

જે જીવને પરિતૃપ્તપણું વર્ત્યા કરતું ન હોય તો અખંડ એવો આત્મબોધ તેને મમજવો નહીં.

[૨૯૮-૧]

૩૬૧ ગુણર્ધ, વૈશાખ સુદ ૩, શુક્ર, (અક્ષય તૃતીયા) ૧૯૪૮

ભાવગમાધિ છે. બાહ્યઉપાધિ છે, જે ભાવને ગોણું કરી શકે એવી સ્થિતિની છે; તથાપિ સંનાધિ વર્તે છે.

જેને આત્મત્વ પ્રત્યે ધ્યેયતા નથી, એને એ વાત ઉપયોગી છે; અમને તો તે પ્રત્યે કંઈ લક્ષ આપી સમન્વયવાની ઇચ્છા થતી નથી, અર્થાત્ ચિત્ત એવા વિષયને ઇચ્છતું નથી. અત્ર સમાધિ છે. બાહ્ય પ્રતિબદ્ધતા વર્તે છે.

સત્સ્વરૂપપૂર્વક નમસ્કાર

[૩૦૦]

હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય,

૩૬૬

મુંબઈ, વૈશાખ સુદ ૧૨, રવિ, ૧૯૪૮

મનમાં વારંવાર વિચારથી નિશ્ચય થઈ રહ્યો છે કે કોઈ પણ પ્રકારે ઉપયોગ કરી અન્યભાવમાં પોતાપણું થતું નથી, અને અખંડ આત્મધ્યાન રહ્યા કરે છે, એવી જે દશા તેને વિષે વિકટ ઉપાધિજ્ઞેગનો ઉદય એ આશ્ચર્યકારક છે; હાલમાં તો થોડી ક્ષણની નિવૃત્તિ માડ રહે છે; અને પ્રવૃત્તિ કરી શકે એવી યોગ્યતાવાળું તો ચિત્ત નથી, અને હાલ તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી એ કર્ત્તવ્ય છે, તો ઉદ્દાસપણે તેમ કરીએ છીએ; મન કયાંય બાઝતું નથી, અને કંઈ ગમતું નથી; તથાપિ હાલ હરિઈચ્છા આધીન છે.

નિરુપમ એવું જે આત્મધ્યાન, તીર્થંકરાદિકે કર્યું છે, તે પરમ આશ્ચર્યકારક છે. તે કાળ પણ આશ્ચર્યકારક હતો. વધારે શું કહેવું ? ‘વનની મારી કોયલ’ની કહેવત પ્રમાણે આ કાળમાં, અને આ પ્રવૃત્તિમાં અમે છીએ.

૩૬૭

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૧, ગુરુ, ૧૯૪૮

આપનું પત્ર પ્રાપ્ત થયું.

ઉપાધિપ્રસંગ તો રહે છે, તથાપિ આત્મસમાધિ રહે છે. હાલ કંઈ જ્ઞાનપ્રસંગ લખવાનું કરશો.

નમસ્કાર પહોંચે.

[૩૦૧]

હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય,

૩૬૮

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૬, ભોમ, ૧૯૪૮

પત્ર પ્રાપ્ત થયું હતું. અત્ર સમાધિ છે.

સદ્ગાને વિષે જીવં રહે છે, એ જોદ્દની વાત છે; પણ તે તો જીવને પોતાથી વિચાર કર્યા વિના ન સમન્વય એવું છે.

જ્ઞાનીને વિષે જો કોઈ પણ પ્રકારે ધનાદિની વાંછા રાખવામાં આવે છે, તો જીવને દર્શનાવરણીય કર્મનો પ્રતિબંધ વિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. ઘણું કરીને જ્ઞાની તેવો પ્રતિબંધ કોઈને પોતા થકી ઉત્પન્ન ન થાય એમ વર્તે છે.

જ્ઞાની પોતાનું ઉપજીવન, આજીવિકા પણ પૂર્વકર્માનુસાર કરે છે; જ્ઞાનને વિષે પ્રતિબદ્ધતા થાય એમ કરી આજીવિકા કરતા નથી, અથવા કરાવવાનો પ્રસંગ ઇચ્છતા નથી, એમ જાણીએ છીએ.

આત્મસ્થિતિ તેને વિષે ઉત્કૃષ્ટપણે વર્તતી જોઈ શ્રી....ના ચિત્તને પાતે પોતાથી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

ઘણા પ્રકારે કરી સમાગમની અને બાહ્ય પ્રવૃત્તિના જોગલાગની જેની ચિત્તવૃત્તિ કોઈ પ્રકારે પણ વર્તે છે એવા જે અમે તે આત્મારે તો આટલું લખી અટકીએ છીએ.

[૩૦૨]

૩૭૨ મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૧૩, ભોમ, ૧૯૪૮

શ્રી કલોલવાસી જિજ્ઞાસુ શ્રી કુવરજી પ્રત્યે,

નિરંતર જેને અલેક્ષ્યાન વર્તે છે, એવા શ્રી જોધપુરુષના યથાયોગ્ય વાંચશો.

અત્ર ભાવ પ્રત્યે તો સમાધિ વર્તે છે; અને બાહ્ય પ્રત્યે ઉપાધિજોગ વર્તે છે; તમારાં આવેલાં ત્રણ પત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે, અને તે કારણથી પ્રત્યુત્તર લખ્યો નથી.

આ કાળનું વિષમપણું એવું છે કે જેને વિષે ઘણા વખત સુધી સત્સંગનું સેવન થયું હોય તો જીવને વિષેથી લોકભાવના ઓછી થાય, અથવા લય પામે. લોકભાવનાના આવરણને લીધે પરમાર્થભાવના પ્રત્યે જીવને ઉલ્લાસપરિણતિ થાય નહીં, અને ત્યાં સુધી લોકસંકલ્પામ તે ભવરૂપ હોય છે.

સત્સંગનું સેવન જે નિરંતરપણે ઇચ્છે છે, એવા મુમુક્ષુ જીવને જ્યાં સુધી તે જોગનો વિરહ રહે ત્યાં સુધી દહભાવે તે ભાવના ઇચ્છી પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં વિચારથી વર્તી, પોતાને વિષે લઘુપણું માન્ય કરી, પોતાના જોવામાં આવે તે દોષ પ્રત્યે નિવૃત્તિ ઇચ્છી, સરળપણે વર્ત્યા કરવું, અને જે કાર્યે કરી તે ભાવનાની ઉન્નતિ થાય એવી જ્ઞાનવાર્તા કે જ્ઞાનલેખ કે અથનું કંઈ કંઈ વિચારવું રાખવું, તે યોગ્ય છે.

ઉપર જણાવી છે જે વાર્તા, તેને વિષે બાંધ કરનારા એવા ઘણા પ્રસંગ તમ જીવને વર્તે છે, એમ જાણીએ છીએ; તથાપિ તે તે બાંધ કરનારા પ્રસંગ પ્રત્યે જેમ અને તેમ સદ્ઉપયોગે વિચારી વર્તવાનું ઇચ્છવું, તે અનુક્રમે જાને એવું છે. કોઈ પ્રકારે મનને વિષે સંતાપ પામવા યોગ્ય નથી, પુરુષાર્થ જે કંઈ થાય તે કરવાની દૃઢ ઇચ્છા રાખવી યોગ્ય છે; અને પરમ એવું જે જોધસ્વરૂપ છે તેનું જેને જોળખાણ છે, એવા પુરુષે તો નિરંતર તેમ વર્ત્યાના પુરુષાર્થને વિષે મુઝાવું યોગ્ય નથી.

અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું નથી, તે પ્રાપ્તપણાને વિષે અમુક કાળ વ્યતીત થાય તો હાનિ નથી. માત્ર અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું નથી, તેને વિષે બ્રાંતિ થાય, ભૂલ થાય તે હાનિ છે. જો પરમ એવું જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ ભાસ્યમાન થયું છે, તો પછી તેના માર્ગને વિષે અનુક્રમે જીવનું પ્રવેશપણું થાય એ સરળ પ્રકારે સમજાય એવી વાર્તા છે.

૩૦૨ પ્રકારે મન વર્તે એમ વર્તે. વિયોગ છે, તો તેમાં કલ્યાણનો પણ વિયોગ છે, એ વાર્તા સત્ય છે, તથાપિ જો જ્ઞાનીના વિયોગમાં પણ તેને જ વિષે ચિત્ત વર્તે છે, તો કલ્યાણ છે. ધીરજનો ત્યાગ કરવાને યોગ્ય નથી.

શ્રી સ્વરૂપના યથાયોગ્ય

ઉદય આવેલો અંતરાય સમપરિણામે વેદવા યોગ્ય છે, વિવમપરિણામે વેદવા યોગ્ય નથી. તમારી આજીવિકા સંબંધી સ્થિતિ ઘણા વખત થયાં જાણવામાં છે; એ પૂર્વકર્મનો યોગ છે.

યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં; માટે તમે જે આકુળતાને લઈ ઇચ્છા જણાવી, તે નિવૃત્ત કરવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે તે ઇચ્છવો યોગ્ય નથી. ઘણું કરી જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે, તો તે મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે. પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ક્ષણ આપવાનું ઇચ્છે નહીં; કારણ કે અકર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.

ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ, તેમ છતાં ધીરજમા એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે; અને એ યથાર્થ જોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.

હાલ તો અમારી પાસે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી કે તમને તે વાટે ધીરજનું કારણ થઈએ, પણ તેવો પ્રસંગ લક્ષમાં રહે છે; ખાકી ખીન્ન પ્રયત્ન તો કર્તવ્ય નથી.

કોઈ પણ પ્રકારે લવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે; લવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય હશે, તે થશે, તે અનિવાર્ય છે, એમ ગાણી પરમાર્થ-પુરુષાર્થ લાણી સન્મુખ થવું યોગ્ય છે.

ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજ્ઞરૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે લવિષ્ય તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. તેની 'ચિંતા વડે' પરમાર્થનું વિસ્મરણ હોય છે. અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે; માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. ઘણા વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્ઞતાનો ખેદ તમને અંતરમા લેજો થયો છે. તે વિષે હવે તો નિર્ભયપણું જ અંગીકાર કરવું યોગ્ય છે. ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે. યથાર્થ જોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે. એ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી. લજ્ઞા અને આજીવિકા મિથ્યા છે. કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. તેમા સમપણું રાખશો તોપણ જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે; માટે નિઃશંકપણે નિરસિમાની થવું યોગ્ય છે.

સમપરિણામે પરિણમવું યોગ્ય છે, અને એ જ અમારો જોધ છે. આ જ્યાં સુધી નહીં પરિણમે ત્યાં સુધી યથાર્થ જોધ પણ પરિણમે નહીં.

[૩૦૫]

૩૭૫

ગુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૪૮

જિનાગમ છે તે ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવા પુરુષોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યાં છે, ઉપદેશ્યા છે. તે ઉપશમ આત્માર્થે છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી. આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું, તો તે જિનાગમનું શ્રવણ, વાંચન નિષ્ફળરૂપ છે; એ વાર્તા અમને તો નિઃસંદેહ યથાર્થ લાગે છે.

હઃખની નિવૃત્તિને સર્વ જીવ ઇચ્છે છે, અને હઃખની નિવૃત્તિ હઃખ જેનાથી જન્મ છે એવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનાદિ દોષની નિવૃત્તિ થયા વિના, થવી સંભવતી નથી.

છે' એમ કહેતા હતા. તે અન્યથા પ્રકાર પછી પ્રયત્નકાર નિવેદન કરે છે, કે પંચમહાભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે. આત્માનું ઉત્પત્તિ થયું તેથી માને છે, જેમ ઘટનું નથી. એમ જણાવી આત્માનું નિત્યપણું પ્રતિપાદન કરે છે. જો હવે પોતાનું નિત્યપણું બાંધ્યું નથી, તો પછી નિર્વાણનું પ્રયત્ન શા અર્થે થાય? એવો અભિપ્રાય કરી નિત્યતા દર્શાવી છે. ત્યાર પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કલ્પિત અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો ગોઠ કરી, યથાર્થ માર્ગ વિના છૂટકો નથી, ગર્ભપણુ ટળે નહીં, જન્મ ટળે નહીં, મરણ ટળે નહીં, ડુંખ ટળે નહીં, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ કંઈ ટળે નહીં; અને અમે ઉપર જે કહી આવ્યા છીએ એવા મતવાદીઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્યા છે, કે જેથી જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ થાય નહીં; એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આમ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત કર્યું છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્ધમાન પરિણામે ઉપશમ — કલ્યાણ — આત્માર્થ ગોઠ્યો છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન, શ્રવણ ઘટે છે. કુળધર્માર્થે 'સૂત્રકૃતાંગ'નું વાંચન, શ્રવણ નિષ્ફળ છે.

[૩૦૬]

૩૭૬

મુંબઈ, વૈશાખ વદ, ૧૯૪૮

શ્રી સ્થંભતીર્થવાસી જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે, શ્રી મોહમયીથી અમોહસ્વરૂપ એવા શ્રી રાજવ્યંદ્રના આત્મસમાનભાવની સ્મૃતિએ યથાયોગ્ય વાંચશો.

હાલ અમે બાહ્યપ્રવૃત્તિનો ભેગ વિશેષપણે રહે છે. જ્ઞાનીનો દેહ ઉપાજન કરેલાં એવાં પૂર્વ કર્મ નિવૃત્ત કરવા અર્થે અને અન્યની અનુકંપાને અર્થે હોય છે.

જે ભાવે કરી સંસારની ઉત્પત્તિ હોય છે, તે ભાવ જેને વિષેથી નિવૃત્ત થયો છે, એવા જ્ઞાની પણ બાહ્યપ્રવૃત્તિનાં નિવૃત્તપણાંને અને સત્સમાગમનાં નિવાસપણાંને ઇચ્છે છે. તે ભેગનું જ્યાં સુધી ઉદયપણું પ્રાપ્ત ન હોય ત્યાં સુધી, અવિષમપણે પ્રાપ્તસ્થિતિએ વર્તે છે એવા જે જ્ઞાની તેના ચરણારવિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી પરમ વિશિષ્ટભાવે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

હાલ જે પ્રવૃત્તિભેગમાં રહીએ છીએ તે તો ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ. આત્મદંષ્ટિનું અખંડપણુ એ પ્રવૃત્તિભેગથી બાધ નથી પામતું. માટે ઉદય આવેલો એવો તે ભેગ આરાધીએ છીએ. અમારો પ્રવૃત્તિભેગ જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે કલ્યાણ પ્રાપ્ત થવા વિષે વિયોગપણે કોઈ પ્રકારે વર્તે છે.

જેને વિષે સત્સ્વરૂપ વર્તે છે, એવા જે જ્ઞાની તેને વિષે લોક-સ્પૃહાદિનો ત્યાગ કરી, ભાવે પણ જે આશ્રિતપણે વર્તે છે, તે નિકટપણે કલ્યાણને પામે છે, એમ બાણીએ છીએ. નિવૃત્તિને, સમાગમને ઘણા પ્રકારે ઇચ્છીએ છીએ, કારણ કે એ પ્રકારનો જે અમારો રાગ તે કેવળ અમે નિવૃત્ત કર્યો નથી.

કાળનું કળિસ્વરૂપ વર્તે છે, તેને વિષે જે અવિષમપણે માર્ગની જિજ્ઞાસાએ કરી, બાકી ખીન્ન જે અન્ય બાણાના ઉપાય તે પ્રત્યે ઉદાસીનપણે વર્તે તો પણ જ્ઞાનીના સમાગમે અલ્પ નિકટપણે કલ્યાણ પામે છે, એમ બાણીએ છીએ.

કૃત્તુદાસે લખ્યું છે એવું જે જગત, ઈશ્વરાદિ સંબંધી પ્રશ્ન તે અમારા ઘણા વિશેષ

સમજવા યોગ્ય તો જે છે તે.....સ્વરૂપ, પ્રાપ્ત થયું છે જેને નિર્વિકલ્પપણું એવા સ્થાનીથી - તેના આશ્રયે જીવના દોષ ગળિન થઈ પ્રાપ્ત હોય છે, ગમગામ્ય છે.

છ માસ સંપૂર્ણ થયાં જેને પરમાર્થ પ્રત્યે એક પણ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયો નથી એવા શ્રી.....ને નમસ્કાર છે.

[૩૦૬]

૩૭૬

મુંબઈ, જેઠ વદ ૦)), શુક્ર, ૧૯૪૮

હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય,

જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંત કાળનું યાચકપણું મટી, સર્વ કાળને માટે અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય છે એવો જો કોઈ હોય તો તે તરણુતારણુ જાણીએ છીએ, તેને ભજો.

મોક્ષ તો આ કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત હોય, અથવા પ્રાપ્ત થાય છે. પણ મુક્તપણાનું દાન આપનાર એવા પુરુષની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ છે; અર્થાત્ મોક્ષ દુર્લભ નથી, દાતા દુર્લભ છે.

ઉપાધિજ્ઞેગનું અધિકપણું વર્તે છે. બળવાન કલેશ જેવો ઉપાધિયોગ આપવાની 'હરિઘ્નશ્ચ' હશે, ત્યાં હવે તે જેમ ઉદય આવે તેમ વેદન કરવા યોગ્ય જાણીએ છીએ.

સંસારથી કટાજ્યા તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે. તથાપિ સંસારનો પ્રસંગ હજી વિરામ પામતો નથી, એ એક પ્રકારનો મોટો 'કલેશ' વર્તે છે.

તમારા સત્સંગને વિષે અત્યંત રુચિ રહે છે, તથાપિ તે પ્રસંગ થવા હાલ તો 'નિર્મળ' થઈ શ્રી 'હરિને' હાથ સોંપીએ છીએ.

અમને તો કંઈ કરવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી, અને લખવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી. કંઈક વાણીએ વર્તીએ છીએ, તેમાં પણ બુદ્ધિ થતી નથી, માત્ર આત્મરૂપ મૌનપણું, અને તે સંબંધી પ્રસંગ, એને વિષે બુદ્ધિ રહે છે. અને પ્રસંગ તો તેથી અન્ય પ્રકારના વર્તે છે.

એવી જ 'ઇશ્વરેચ્છા' હશે! એમ જાણી જેમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ યોગ્ય જાણી રહીએ છીએ.

'બુદ્ધિ તો મોક્ષને વિષે પણ સ્પૃહાવાળી નથી.' પણ પ્રસંગ આ વર્તે છે. સત્સંગને વિષે રુચિકર એવા હું ગરને અમારા પ્રણામ પ્રાપ્ત હો.

'વનની મારી કોયલ' એવી એક શુન્દરોદ્દેશની કહેવત આ પ્રસંગને વિષે યોગ્ય છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: .

નમસ્કાર પહોંચે.

[૩૧૦]

૩૮૦

મુંબઈ, જેઠ, ૧૯૪૮

પ્રભુભક્તિમાં જેમ બને તેમ તત્પર રહેવું. મોક્ષનો એ ધુરધર માર્ગ મને લાગ્યો છે. ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને બેસી પ્રભુભક્તિ અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.

મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં તો પ્રભુભક્તિ સમજો. આગળ પણ તે, અને તેવું જ છે, તથાપિ સ્થૂળપણે એને લખી જણાવવી વધારે યોગ્ય લાગે છે.

'ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર'માં બીજા ઇચ્છિત અધ્યયન વાચશો; બત્રીસમાની ચોવીસ ગાથા મોડા આગળની મનન કરશો.

હોય છે. તેને ભમરી અને ધ્યાનનુ પ્રત્યક્ષ સમન્વય એવું દર્શાવ આપ્યું છે.

અમને પણ અત્રે ઉપાધિજ્ઞેગ વર્તે છે, અન્યભાવને વિષે જોકે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી, અને એ જ મુખ્ય સમાધિ છે.

[૩૧૬]

૩૮૮

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૪૮

‘જગત ન્યાં સૂચે છે ત્યાં જ્ઞાની નાગે છે, જ્ઞાની નાગે છે ત્યાં જગત સૂચે છે. જગત નાગે છે, ત્યાં જ્ઞાની સૂચે છે.’ એમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.^૧

આત્મપ્રદેશ સમસ્થિતિએ નમસ્કાર.

[૩૭૮(૨)+૩૧૭]

૩૮૯

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

અસત્સગમા ઉદાસીન રહેવા માટે જીવને વિષે અપ્રમાદપણે નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે ‘સત્જ્ઞાન’ સમન્વય છે; તે પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલ જોધને ઘણા પ્રકારના અંતરાય હોય છે.

જગત અને મોક્ષનો માર્ગ એ બે એક નથી. જેને જગતની ઇચ્છા, રુચિ, ભાવના તેને મોક્ષને વિષે અનિચ્છા, અરુચિ, અભાવના હોય એમ જણાય છે.

[૩૧૮-૧]

૩૯૦

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

ૐ

નમઃ

નિષ્કામ યથાયોગ્ય.

આત્મરૂપ શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે,

જે ઉપાર્જિત કર્મ લોગવતાં ઘણા વખત ભાવિમાં વ્યતીત થશે, તે બળવાનપણે ઉદયમાં વર્તી ક્ષયપણાને પામતાં હોય તો તેમ થવા દેવા યોગ્ય છે, એમ ઘણાં વર્ષોનો સંકલ્પ છે.

વ્યાવહારિક પ્રસંગ સંબંધી ચોતરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય એવાં કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતા, આશ્રય રાખવા યોગ્ય છે. માર્ગ એવો છે.

અમે વિશેષ હાલ કંઈ લખી શકતા નથી, તે માટે ક્ષમા માગીએ છીએ અને નિષ્કામ પણે સ્મૃતિપૂર્વક નમસ્કાર કરીએ છીએ. એ જ વિનંતી.

નાગર સુખ પામર નવ જાણે, વલ્લભ સુખ ન કુમારી,

અનુભવ વિષુ તેમ ધ્યાન તાણું સુખ, કોણ જાણે નર નારી રે, ભવિકાં

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, ખીજાં કામ કરંત.

[૩૧૮-૨]

૩૯૧

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

કેવળ નિષ્કામ એવા યથાયોગ્ય.

અત્ર ઉપાધિયોગમાં છીએ એમ જાણીને પત્રાદિ પાઠવવાનું નહીં કર્યું હોય એમ જાણીએ છીએ. શાસ્ત્રાદિ વિચાર, સંકલ્પ પ્રસંગે ત્યાં કેવા યોગથી વર્તવું થાય છે? તે લખશો.

[૩૨૦]

૩૯૪

ગુણર્ક, શ્રાવણ વદ ૧૦, ૧૯૪૮

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરતાં;

તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાદોષકર્તા — ધન૦

ધરસંબંધી બીજાં સમસ્ત કાર્ય કરતાં થકાં પણ જેમ પતિવ્રતા (મહિલા શબ્દનો અર્થ) સ્ત્રીનું મન પોતાના પ્રિય એવા ભરતારને વિષે લીન છે, તેમ સમ્યક્દષ્ટિ એવા જીવનું ચિત્ત સંસારમાં રહી સમસ્ત કાર્યપ્રસંગે વર્તવું પડતાં છતાં, જ્ઞાનીસંબંધી શ્રવણ કર્યો છે એવો જે ઉપદેશધર્મ તેને વિષે લીનપણે વર્તે છે.

સમસ્ત સંસારને વિષે સ્ત્રીપુરુષના સ્નેહને પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે, તેમાં પણ પુરુષ પ્રત્યેનો સ્ત્રીનો પ્રેમ એ કોઈ પ્રકારે પણ તેથી વિશેષ પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે, અને એમાં પણ પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનો પતિ પ્રત્યેનો સ્નેહ તે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન એવો ગણવામાં આવ્યો છે. તે સ્નેહ એવો પ્રધાનપ્રધાન શા માટે ગણવામાં આવ્યો છે? ત્યારે જેણે સિદ્ધાંત બજાવવાનું દર્શાવવા તે દષ્ટાંતને ગ્રહણ કર્યું છે, એવો સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે તે સ્નેહને એટલા માટે અમે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન ગણ્યો છે કે બીજાં બધાં ધરસંબંધી (અને બીજાં પણ) કામ કરતાં છતાં તે પતિવ્રતા એવી મહિલાનું ચિત્ત પતિને વિષે જ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે વર્તે છે, એટલા માટે.

પણ સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે એ સ્નેહનું કારણ તો સ સારપ્રત્યયી છે, અને અત્ર તો તે અસંસાર-પ્રત્યયી કરવાને અર્થે કહેવું છે; માટે તે સ્નેહ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે જ્યાં કરવા યોગ્ય છે, જ્યાં તે સ્નેહ અસંસાર પરિણામને પામે છે, તે કહીએ છીએ

તે સ્નેહ તો પતિવ્રતારૂપ એવા મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીસંબંધી શ્રવણરૂપ જે ઉપદેશાદિ ધર્મ તેની પ્રત્યે તે જ પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે; અને તે પ્રત્યે તે પ્રકારે જે જીવ વર્તે છે, ત્યારે 'કાંતા' એવા નામની સમકીર્ત સંબંધી જે દષ્ટિ તેને વિષે તે જીવ સ્થિત છે, એમ જાણીએ છીએ.

એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ જ પદ છે, તે પદ તો ભક્તિપ્રધાન છે, તથાપિ તે પ્રકારે ગૂઢ આશયે જીવનું નિદ્ધિધ્યાસન ન થાય તો કવચિત્ બીજું એવું પદ તે જ્ઞાનપ્રધાન જેવું ભાસે છે, અને તમને ભાસશે એમ જાણી તે બીજા પદનો તેવા પ્રકારનો ભાસ બાધ થવાને અર્થે ફરી પત્રની પૂર્ણતાએ માત્ર પ્રથમનું એક જ પદ લખી પ્રધાનપણે ભક્તિને જણાવી છે.

ભક્તિપ્રધાન દશાએ વર્તવાથી જીવના સ્વચ્છંદાદિ દોષ સુગમપણે વિલય થાય છે; એવો પ્રધાન આશય જ્ઞાની પુરુષોનો છે.

તે ભક્તિને વિષે નિષ્કામ એવી અદ્ય પણ ભક્તિ જો જીવને ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તો તે ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી હોય છે. અદ્ય એવું જ્ઞાન, અથવા જ્ઞાન પ્રધાનદશા તે અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે, સ્વચ્છંદાદિ દોષ પ્રત્યે, અથવા પદાર્થસંબંધી બ્રાતિ પ્રત્યે પ્રાપ્ત કરે છે, ઘણું કરીને એમ હોય છે; તેમાં પણ આ કાળને વિષે તો ઘણા કાળ સુધી જીવનપર્યંત પણ જીવે ભક્તિપ્રધાનદશા આરાધવા યોગ્ય છે; એવો નિશ્ચય જ્ઞાનીઓએ કર્યો જણાય છે. (અમને એમ લાગે છે, અને એમ જ છે.)

દિવ્યને વિષે જે મૂર્તિસંબંધી દર્શન કરવાની તમને ઇચ્છા છે, તેને પ્રતિબદ્ધ કરનારી

અત્યંત સમર્થ એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કરતાં જીવના પરિણામમાં તે સિદ્ધાંત સ્થિત થવાને અર્થે સમર્થ એવું દષ્ટાંત દેવું ઘટે છે, એમ જાણી પ્રયત્નકર્તા તે સ્થળે જગતમાં, સંસારમાં પ્રાપ્તે મુખ્ય એવો જે પુરુષ પ્રત્યેનો 'કલેશાદિભાવ' રહિત એનો કામ્યપ્રેમ સ્ત્રીનો તે જ પ્રેમ સત્પુરુષથી શ્રવણ થયો હોય જે ધર્મ તેને વિગે પરિણમિત કરવા કહે છે. તે સત્પુરુષ દ્વારા શ્રવણપ્રાપ્ત થયો છે જે ધર્મ તેમાં સર્વ બીજા જે પદાર્થ પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે તેથી ઉદ્દામીન થઈ એક લક્ષણ, એક ધ્યાનપણ, એક લયપણ, એક સ્મરણપણ, એક શ્રેણીપણ, એક ઉપયોગપણ, એક પરિણામપણ સર્વ વૃત્તિમાં રહેલો જે કામ્યપ્રેમ તે મટાડી, શ્રુતધર્મરૂપ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે; એ કામ્યપ્રેમથી અનંતશુણ વિશિષ્ટ એવો દ્રુત પ્રત્યે પ્રેમ કરવો ઘટે છે; તથાપિ દષ્ટાંત પરિસીમા કરી શક્યું નથી. જેથી દષ્ટાંતની પરિસીમા જ્યાં થઈ ત્યાં સુધીનો પ્રેમ કહ્યો છે. સિદ્ધાંત ત્યાં પરિસીમાપણુને પમાડ્યો નથી.

અનાદિથી જીવને સંસારરૂપ અનંત પરિણુતિ પ્રાપ્ત થવાથી અસંસારપણારૂપ કોઈ અંશ પ્રત્યે તેને જોધ નથી. ઘણું કારણેનો જોગ પ્રાપ્ત થયે તે અંશદષ્ટિ પ્રગટવાનો જોગ પ્રાપ્ત થયો તો તે વિષમ એવી સંસારપરિણુતિ આડે તેને તે અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી; જ્યાં સુધી તે અવકાશ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી જીવને સ્વપ્રાપ્તિભાન ઘટતું નથી, જ્યાં સુધી તે પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી જીવને કંઈ સુખ કહેવું ઘટતું નથી, દુઃખી કહેવો ઘટે છે, એમ દેખી અત્યંત અનંત કરુણા પ્રાપ્ત થઈ છે જેને, એવા આત્મપુરુષે દુઃખ મટવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, જે તે કહેતા હતા, કહે છે, ભવિષ્યકાળે કહેશે. તે માર્ગ એ કે જીવનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, જીવનું સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, એવો જ્ઞાનીપુરુષ તે જ તે અજ્ઞાનપરિણુતિ અને તેથી પ્રાપ્ત થયું જે દુઃખપરિણામ તેથી નિવારી આત્માને સ્વાભાવિકપણે સમજાવી શકવા યોગ્ય છે; કહી શકવાને યોગ્ય છે, અને તે વચન સ્વાભાવિક આત્મા જાણ્યાપૂર્વક હોવાથી તે દુઃખ મટાડી શકવાને બળવાન છે. માટે તે વચન જો કોઈ પણ પ્રકારે જીવને શ્રવણ થાય, તે અપૂર્વ ભાવરૂપ જાણી તેમાં પરમ પ્રેમ વતે, તો તેતકાળ અથવા અમુક અનુક્રમે આત્માનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ થાય.

[૩૨૨]

૩૯૬

ૐ

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ, ૧૯૪૮

અન-અવકાશ એવું આત્મસ્વરૂપ વતે છે; જેમાં પ્રારબ્ધોદય સિવાય બીજો કોઈ અવકાશ જોગ નથી

તે ઉદયમાં ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા કહેવારૂપ જોગ ઉદય આવે છે, ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા લખવારૂપ જોગ ઉદય આવે છે, ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા સમજાવવારૂપ જોગ આવે છે. વિશેષપણે વૈશ્યદશારૂપ જોગ હાલ તો ઉદયમાં વતે છે; અને જે કંઈ ઉદયમાં નથી આવતું તે કરી શકવાનું હાલ તો અમમર્થપણું છે.

ઉદયાધીન માત્ર જીવિતજ્ય કરવાથી, થવાથી, વિષમપણું મટ્યું છે. તમ પ્રત્યે, ચોતા પ્રત્યે, અન્ય પ્રત્યે કોઈ જાતનો વિભાવિક ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી; અને એ જ

અનંત એવાં જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનાં કર્યાં જાણ્યાં છે, તથાપિ જેથી માર્ગ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે, એવાં એકે સાધન થઈ શક્યાં તેમ જોમ જાણ્યાં નથી. એવાં તપ, જપ, કે વૈરાગ્ય અથવા ણીજ સાધનો તે માત્ર મંસારૂપ થયાં છે; તેમ ધનુ તે શા કારણથી? એ વાત અવશ્ય ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. (આ કથનને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો નિષ્ફળ છે જોમ કહેવાનો હેતુ નથી, પરંતુ નિષ્ફળ થયાં છે, તેમ હેતુ શો હશે? તે વિચારવા માટે લખવામાં આવ્યું છે. કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જેને થાય છે, એવા જીવને વિષે વૈરાગ્યાદિ સાધન તો ખરીત હોય છે.)

શ્રી સુભાગ્યભાષના કહેવાથી તમે, આ પત્ર જેના તરફથી લખવામાં આવ્યો છે તે માટે, જે કંઈ શ્રવણ કર્યું છે, તે તેમનું કહેવું યથાતથ્ય છે કે કેમ? તે પણ નિર્ધાર કરવા જેવી વાત છે.

નિરંતર અમારા સત્સગને વિષે રહેવા સંબંધી તમારી જે ઇચ્છા છે, તે વિષે હક કંઈ લખી શકાવું અશક્ય છે.

તમારા જાણવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે અત્ર અમારું જે રહેવું થાય છે તે ઉપાધિપૂર્વક થાય છે, અને તે ઉપાધિ એવા પ્રકારથી છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થંકર જેવા પુરુષ વિષેનો નિર્ધાર કરવો હોય તોપણ વિકટ પડે, કારણ કે અનાદિ કાળથી માત્ર જીવને બાહ્યપ્રવૃત્તિ અથવા બાહ્યનિવૃત્તિનું જોળખાણ છે; અને તેના આધારે જ તે સત્પુરુષ, અસત્પુરુષ કદપતો આવેલ છે; કદાપિ કોઈ સત્સગના યોગે જીવને ‘સત્પુરુષ આ છે’ એવું જાણવામાં આવે છે, તોપણ પછી તેમનો બાહ્યપ્રવૃત્તિરૂપ યોગ દેખીને જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી; અથવા તો નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી રહેતો; અને વળતે તો સદેહને પ્રાપ્ત થઈ જીવ તેવા સત્પુરુષના યોગને ત્યાગી જેની બાહ્યનિવૃત્તિ જણાય છે એવા અસત્પુરુષને દઢાબહે સેવે છે, માટે નિવૃત્તિપ્રસંગ જે કાળમાં સત્પુરુષને વર્તેલો હોય તેવા પ્રસંગમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકર જાણીએ છીએ

આ વાત અત્યારે આથી વિશેષ લખાવી અશક્ય છે જો કોઈ પ્રસંગે અમારો સમાગમ થાય તો ત્યારે તમે તે વિષે પૂછશો અને કંઈ કહેવાયોગ્ય પ્રસંગ હશે તો કહી શકવાનો સંભવ છે.

દીક્ષા લેવા વારંવાર ઇચ્છા થતી હોય તોપણ હાલ તે વૃત્તિ સમાવેશ કરવી, અને કલ્યાણ શુ અને તે કેમ હોય તેની વારંવાર વિચારણા અને ગવેષણા કરવી. એ પ્રકારમાં અનંતકાળ થયાં ભૂલ થતી આવી છે, માટે અત્યંત વિચારે પગલું ભરવું યોગ્ય છે.

અત્યારે એ જ વિનંતિ

રાયચંદના નિષ્કામ યથાયોગ્ય.

[૩૨૮]

૪૮૨

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૭, સોમ, ૧૯૪૮

ઉદય જોઈને ઉદાસપણું ભજશે નહીં.

સ્વસ્તિથી રાયલા શુભચિન્તાને સ્થિત, સુમુક્તજનને પરમ હિતવ્હી, સર્વ જીવપ્રત્યે પરમાર્થ કરુણાદષ્ટિ છે જેની, એવા નિષ્કામ, ભક્તિમાન શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે, શ્રી ‘મોહમર્ચા’ કથાનેથી.....ના નિષ્કામ વિનયપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.

જે જે અપરાધાદિ કંઈ થયું હોય તે સર્વ અન્ય ન આત્મભાવથી વિસ્મરણ કરી દામા ઇચ્છું છું; હવે પછીના કોઈ પણ કાળને વિષે તમ પ્રત્યે તે પ્રકાર મને કવચિત્ થાય તો તે વિષે પણ અત્યંત નમ્ર પરિણામે દામા ઇચ્છું છું; અને તે દામારૂપભાવ આ પત્રને વિચારતાં વારંવાર ચિંતવી તમે પણ તે સર્વ પ્રકાર અમ પ્રત્યેના પૂર્વકાળના, વિસ્મરણ કરવાને યોગ્ય છે. કંઈ પણ સત્સંગવાર્તાનો પરિચય વધે તેમ યત્ન કરવો યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

રાઘવંદ

[૩૩૨]

૪૦૬ મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧૨, રવિ, ૧૯૪૮

પરમાર્થ શીઘ્ર પ્રકાશ પામે તેમ થવા વિષે તમ ગાનનેનો આગ્રહ પ્રાપ્ત થયો, તેમજ વ્યવહારચિંતા વિષે લખ્યું, અને તેમા પણ સકામપણું નિવેદન કર્યું તે પણ આગ્રહરૂપે પ્રાપ્ત થયેલ છે. હાલ તો એ સર્વ વિસર્જન કરવારૂપ ઉદ્દાસીનતા વર્તે છે; અને તે સર્વ ઇચ્છાદે-અજાધીન સોંપવા યોગ્ય છે. હાલ એ જે ય વાત અમે ફરી ન લખીએ ત્યાં સુધી વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.

જો અને તો તમે અને ગોશળિયા કંઈક અપૂર્વ વિચાર આવ્યા હોય તો તે લખશો. એ જ વિનંતિ.

[૩૩૩]

૪૦૭ મુંબઈ, ભાદરવા વદ ૩, શુક્ર, ૧૯૪૮

શુભવૃત્તિસંપન્ન મણિલાલ,

ભાવનગર

ચિં. યથાયોગ્યપૂર્વક વિજ્ઞાપન.

તમારું પત્ર ૧ આજે પહોંચ્યું છે; અને તે મેં વાંચ્યું છે. અત્રેથી લખેલું પત્ર તમને મળવાથી થયેલો આનંદ નિવેદન કરતાં તમે દીક્ષા સળધી વૃત્તિ હાલ ક્ષોભ પામવા વિષેનું લખ્યું, તે ક્ષોભ હાલ યોગ્ય છે.

કોધાદિ અનેક પ્રકારના દોષો પરિક્ષીણ પામી ગયાથી, સ સારત્યાગરૂપ દીક્ષા યોગ્ય છે, અથવા તો કોઈ મહત્ પુરુષના યોગે યથાપ્રસંગે તેમ કરવું યોગ્ય છે. તે સિવાય બીજા પ્રકારે દીક્ષાતું ધારણ કરવું તે સંકળપણાને પ્રાપ્ત થતું નથી; અને જીવ તેવી બીજા પ્રકારની દીક્ષારૂપ પ્રાંતિએ અસ્ત થઈ અપૂર્વ એવા કલ્યાણને ચૂકે છે, અથવા તો તેથી વિશેષ અંતરાય પડે એવો ભેગ ઉપાર્જન કરે છે. માટે હાલ તો તમારો તે ક્ષોભ યોગ્ય જાણીએ છીએ.

તમારી ઇચ્છા અત્ર સમાગમમાં આવવા વિષેની વિશેષ છે એ અમે જાણીએ છીએ; તથાપિ હાલ તે ભેગની ઇચ્છા નિરોધ કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ તે ભેગ બનવો અશક્ય છે; અને એ ખુલાસો પ્રથમના પત્રમાં લખ્યો છે, તે તમે જાણી શક્યા હશે. આ તરફ આવવા વિષેની ઇચ્છામાં તમારા વડીલાદિ તરફનો જે નિરોધ છે તે નિરોધથી હાલ ઉપગત થવાની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. અમારું તે પ્રદેશની લગભગથી કોઈ વાર જવા આવવાનું હોય ત્યારે જખને સમાગમભેગ રૂગે તો થઈ શકશે.

પાંચ જેને પ્રાપ્ત છે તેને વિષે સિદ્ધિનેગ હોય છે. આ સિવાયની કલ્પના માત્ર કાળજીપર છે. તેનો વિચાર ઉદય આવે તે પણ એક કૌતુકભૂત છે. કૌતુક આત્મપરિણામને વિષે યોગ નથી. પારાનું સ્વાભાવિક પારાપાત્ર છે.

[૩૩૬]

૪૧૦ મુંબઈ, આસો સુદ ૭, ભોમ, ૧૯૪૪

પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ અવિચ્છિન્નપણે ભજવા યોગ્ય છે.

વાસ્તવિક તો એમ છે કે કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થાય નહીં, અને નહીં કરેલું એવું કંઈ કર્મદ્વંદ્વ પ્રાપ્ત થાય નહીં. કોઈ કોઈ વખત અકસ્માત્ કોઈનું શુભ અથવા અશુભ વર અથવા શાપથી થયેલુ દેખવામાં આવે છે, તે કંઈ નહીં કરેલાં કર્મનું દ્વંદ્વ નથી. કોઈ પણ પ્રકારે કરેલાં કર્મનું દ્વંદ્વ છે.

એકેન્દ્રિયનું એકાવતારીપણું અપેક્ષાએ જાણવા યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

[૩૩૭]

૪૧૧ મુંબઈ, આસો સુદ ૧૦, (દશેરા), ૧૯૪૮

‘ભગવતી’ વગેરે સિદ્ધાંતોને વિષે જે કોઈ કોઈ જીવોના ભવાંતરનું વર્ણન કર્યું છે, તેમાં કંઈ સશયાત્મક થવા જેવું નથી. તીર્થંકર તો પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ છે. પરંતુ જે પુરુષો માત્ર યોગધ્યાનાદિકના અભ્યાસખળ વડે સ્થિત હોય તેમાંના ઘણા પુરુષો પણ તે ભવાંતર જાણી શકે છે, અને એમ જનવું એ કંઈ કલ્પિત પ્રકાર નથી. જે પુરુષને આત્માનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન છે, તેને ભવાંતરનું જ્ઞાન ઘટે છે, હોય છે, કવચિત્ જ્ઞાનના તારતમ્યક્ષયોપશમ ભેદે તેમ નથી પણ હોતું તથાપિ જેને આત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધપણું વર્તે છે, તે પુરુષ તો નિશ્ચય તે જ્ઞાનને જાણે છે, ભવાંતરને જાણે છે. આત્મા નિત્ય છે, અનુભવરૂપ છે, વસ્તુ છે, એ એ પ્રકારે અત્યંતપણે દૃઢ થવા અર્થે શાસ્ત્રને વિષે તે પ્રસંગો કહેવામાં આવ્યા છે.

ભવાંતરનું જે સ્પષ્ટ જ્ઞાન કોઈને થતું ન હોય તો આત્માનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન પણ કોઈને થતું નથી, એમ કહેવા તુલ્ય છે; તથાપિ એમ તો નથી. આત્માનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે, અને ભવાંતર પણ સ્પષ્ટ ભાસે છે. પોતાના તેમજ પરના ભવ જાણવાનું જ્ઞાન કોઈ પ્રકારે વિસ વાદપણાને પામતું નથી.

પ્રત્યેક ઠેકાણે તીર્થંકર ભિક્ષારી જેતાં સુવર્ણવૃષ્ટિ ઇત્યાદિ થાય એમ શાસ્ત્રના કહેવાનો અર્થ સમજવાયોગ્ય નથી; અથવા શાસ્ત્રમાં કહેલાં વાક્યોનો તેવો અર્થ થતો હોય તો તે સાપેક્ષ છે; લોકભાષાનાં એ વાક્ય સમજવા યોગ્ય છે. રૂડા પુરુષનું આગમન કોઈને ત્યાં થાય તો તે જેમ એમ કહે કે ‘આજે અમૃતના મેહ વૃંદ્યા,’ તો તે કહેવું સાપેક્ષ છે, યથાર્થ છે, તથાપિ શબ્દના ભાવાર્થે યથાર્થ છે, શબ્દથી પરભારા અર્થે યથાર્થ નથી; તેમ જ તીર્થંકરાદિકની ભિક્ષા સળધમાં તેવું છે, તથાપિ એમ જ માનવું યોગ્ય છે કે, આત્મસ્વરૂપે પૂર્ણ એવા પુરુષના પ્રભાવજોગે તે જનવું અત્યંત સંભવિત છે. સર્વત્ર એમ જાણ્યું છે એમ કહેવાનો અર્થ નથી, એમ જનવું સંભવિત છે, એમ ઘટે છે, એમ કહેવાનો અર્થ છે. સર્વ મહત્ત્વ પ્રભાવજોગ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ જ્યાં છે ત્યાં આધીન છે, એ નિશ્ચયાત્મક છે, નિશ્ચયે અંગીકારવા યોગ્ય વાત છે. પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ જ્યાં વર્તે છે, ત્યાં

૫. એ ભાવના જ્યાં સુધી તે પદાર્થનાં આકારાદિ દર્શનને આપે નહીં ત્યાં સુધી સુદૃઢ કરવી.

આ જે દર્શન કહ્યું છે, તે ભાસ્યમાનદર્શન નમજવું.

૬. એ જે પ્રકારની ઊલટસૂટટ ભાવના મિલ્લ થયે બ્રહ્મટીના મધ્યભાગને વિષે તે બળનેતું ચિંતન કરવું.

૭. પ્રથમ તે ચિંતન દષ્ટિ ઉઘાડી રાખી કરવું.

૮. ઘણા પ્રકારે તે ચિંતન દૃઢ થવા પછી દષ્ટિ બાધ રાખવી. તે પદાર્થના દર્શનની ભાવના કરવી.

૯. તે ભાવનાથી દર્શન સુદૃઢ થવા પછી તે બળને પદાર્થો અનુક્રમે હૃદયને વિષે એક અષ્ટદલકમળનું ચિંતન કરી સ્થાપિત કરવા.

૧૦. હૃદયને વિષે એવું એક અષ્ટદલકમળ માનવામા આવ્યું છે, તથાપિ તે વિમુખ મુખે રહ્યું છે, એમ માનવામાં આવ્યું છે, જેથી સન્મુખ મુખે તેને ચિંતવવું, અર્થાત્ સૂલકું ચિંતવવું.

૧૧. તે અષ્ટદલકમળને વિષે પ્રથમ ચદ્રના તેજને સ્થાપન કરવું. પછી સૂર્યના તેજને સ્થાપન કરવું; અને પછી અખંડ દિવ્યાકાર એવી અગ્નિની જ્યોતિતું સ્થાપન કરવું.

૧૨. તે ભાવ દૃઢ થયે પૂર્ણ છે જેનું જ્ઞાન, દર્શન અને આત્મચારિત્ર એવા શ્રી વીતરાગદેવ તેની પ્રતિમા મહાતેજોમય સ્વરૂપે તેને વિષે ચિંતવવી.

૧૩. તે પરમ દિવ્ય પ્રતિમા નહીં બાળ, યુવા અને વૃદ્ધ એવા દિવ્યસ્વરૂપે ચિંતવવી.

૧૪. સંપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન ઉત્પન્ન થવાથી સ્વરૂપસમાધિને વિષે શ્રી વીતરાગદેવ અત્ર છે, એમ ભાવવું.

૧૫. સ્વરૂપસમાધિને વિષે સ્થિત એવા તે વીતરાગ આત્માના સ્વરૂપમાં તદાકાર જ છે, એમ ભાવવું.

૧૬. તેમના મૂર્ધસ્થાનને વિષયી તે વખતે ઝુંકારનો ધ્વનિ થવા કરે છે એમ ભાવવું.

૧૭ તે ભાવનાઓ દૃઢ થયે તે ઝુંકાર સર્વ પ્રકારના વક્તવ્ય જ્ઞાનને ઉપદેશે છે, એમ ભાવવું.

૧૮. જે પ્રકારના સમ્યક્માર્ગે કરી વીતરાગદેવ વીતરાગ નિષ્પન્નતાને પામ્યા એવું જ્ઞાન તે ઉપદેશનું રહસ્ય છે, એમ ચિંતવતાં ચિંતવતાં તે જ્ઞાન તે શું ? એમ ભાવવું.

૧૯. તે ભાવના દૃઢ થવા પછી તેમણે જે દ્રવ્યાદિ પદાર્થો કહ્યા છે, તેનું ભાવન કરી આત્માને સ્વસ્વરૂપમાં ચિંતવવો, સર્વાંગ ચિંતવવો.

ધ્યાનના ઘણા ઘણા પ્રકાર છે. એ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ એવું તો આત્મા જેમાં મુખ્યપણે વર્તે છે, તે ધ્યાન કહેવાય છે, અને એ જ આત્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ, ઘણું કરીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના થતી નથી એવું જે આત્મજ્ઞાન તે યથાર્થ બોધની પ્રાપ્તિ ચિવાય ઉત્પન્ન થતું નથી. એ યથાર્થ બોધની પ્રાપ્તિ ઘણું કરીને કંઠે કરીને ઘણા જીવોને થાય છે, અને તેનો મુખ્ય માર્ગ તે બોધસ્વરૂપ એવા જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કે સંગ અને તેને વિષે બહુમાન, પ્રેમ એ છે. જ્ઞાની પુરુષનો તેવો તેવો સંગ જીવને અનંતકાળમાં ઘણી વાર થઈ ગયો છે, તથાપિ

એતે પરિ મૂરખ ન જોલે પરમારથકો,
 સ્વારથકે હેતુ ભ્રમ ભારત ઠટતુ હે;
 લગૌ ફિરે લોગનિસૌ, પચૌ પરે ભેગનિસૌ,
 વિષેરસ લોગનિસૌ, નેકુ ન હટતુ હે.
 જૈસૌં મૃગ મત્ત વૃષાદિત્યકી તપતિ માંહી,
 તૃષાવંત મૃષાજલ કારણુ અટતુ હે;
 તૈસૌં ભવવાસી માયાહીસૌં હિત માનિ માનિ,
 ઠાનિઠાનિ ભ્રમ શ્રમ નાટક નટતુ હે;
 આગેકોં ધુકત ધાઈ પીછે બછરા ચવાઈ,
 જૈસૌં નૈન હીન નર જેવરી વટતુ હે;
 તૈસૌં મૂઢ એતન સુકૃત કરતૂતિ કરૈ,
 રોવત હસત ફલ જોવત ખટતુ હે.

૧

૨
 (સમયસાર નાટક)

[૩૪૫]

૪૧૯

મુંબઈ, ૧૯૪૮

સંસારમાં સુખ શું છે, કે જેના પ્રતિબંધમાં જીવ રહેવાની ઇચ્છા કરે છે?

[૩૪૬]

૪૨૦

મુંબઈ, ૧૯૪૮

किं बहुणा इह जह जह, रागद्वेषा लहुं विलिज्जति,
 तह तह पयद्विअव्व, एसा आणा जिणिदाणम् ।

(ઉપદેશ રહસ્ય - ચરોવિજયજી)

કેટલુંક કહીએ? જેમ જેમ આ રાગદ્વેષનો નાશ વિશેષ કરી થાય તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ આજ્ઞા જિનેશ્વર દેવની છે.

[૩૪૭]

૪૨૧

મુંબઈ, આશ્વિન, ૧૯૪૮

જે પદાર્થમાંથી નિત્ય વ્યય વિશેષ થાય અને આવૃત્તિ ઓછી હોય તે પદાર્થ કમે કરી પોતાપણનો ત્યાગ કરે છે, અર્થાત્ નાશ પામે છે, એવો વિચાર રાખી આ વ્યવસાયનો પ્રસંગ રાખ્યા જેવું છે.

પૂર્વે ઉપાર્જિત કરેલું એવું જે કંઈ પ્રારબ્ધ છે તે વેદવા સિવાય બીજો પ્રકાર નથી, અને યોગ્ય પણ તે રીતે છે એમ નાણી જે જે પ્રકારે જે કંઈ પ્રારબ્ધ ઉદય આવે છે તે સમરિણામથી વેદવાં ઘટે છે, અને તે કારણથી આ વ્યવસાયપ્રસંગ વર્તે છે.

ચિત્તમાં કેઈ રીતે તે વ્યવસાયનું કર્તવ્યપણું નહીં જણાતાં છતાં તે વ્યવસાય માત્ર ખેડનો હેતુ છે, એવો પરમાર્થ નિશ્ચય છતાં પણ પ્રારબ્ધરૂપ હોવાથી, સત્સંગાદિ યોગને અપ્રધાનપણે વેદવો પડે છે. તે વેદવા વિષે ઇચ્છા-નિરિચ્છા નથી; પણ આત્માને અક્ષણ એવી આ પ્રવૃત્તિનો સંબંધ રહેતો દેખી ખેદ થાય છે અને તે વિષે વારંવાર વિચાર રહ્યા કરે છે.

હુકર વર્તે છે, અને ઘણુ કરીને અમદ્શુરુ આદિને વિષે સત્યપ્રતીતિ માની જીવ ત્યાં જ રોકાઈ રહે છે.

પાંચમું કારણ ક્વચિત્ સત્સમાગમનો યોગ બને તોપણ બળ, વીર્યાદિનું એવું શિથિલપણું કે જીવ તથારૂપ માર્ગ બ્રહ્મણ ન કરી શકે અથવા ન સમજી શકે; અથવા અસત્સમાગમાદિ કે પોતાની કલ્પનાથી મિથ્યાને વિષે સત્યપણે પ્રતીતિ કરી હોય.

ઘણું કરીને વર્તમાનમાં કાં તો શુષ્કક્રિયાપ્રધાનપણામાં જીવે મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે, અથવા બાહ્યક્રિયા અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે; અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચી કથન માત્ર અધ્યાત્મ પાત્રી મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે. એમ કલ્પાયાથી જીવને સત્સમાગમાદિ હેતુમાં તે તે માન્યતાનો આબ્રહ આડો આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થંભલૂત થાય છે.

જે જીવો શુષ્ક ક્રિયાપ્રધાનપણામા મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે, તે જીવોને તથારૂપ ઉપદેશનું પોષણ પણ રહ્યા કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છતાં પ્રથમનાં બે પદ તો તેમણે વિસાર્યા જેવું હોય છે, અને ચારિત્ર શબ્દનો અર્થ વેષ તથા માત્ર બાહ્ય વિરતિમાં સમજ્યા જેવું હોય છે. તપ શબ્દનો અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ વ્રતનું કરવું; તે પણ બાહ્ય સંજ્ઞાથી તેમા સમજ્યા જેવું હોય છે; વળી ક્વચિત્ જ્ઞાન, દર્શન, પદ કહેવાં પડે તો ત્યાં લૌકિક કથન જેવા લાવોના કથનને જ્ઞાન અને તેની પ્રતીતિ અથવા તે કહેનારની પ્રતીતિને વિષે દર્શન શબ્દનો અર્થ સમજવા જેવું રહે છે.

જે જીવો બાહ્યક્રિયા (ઐટલે દાનાદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામા મોક્ષમાર્ગ સમજે છે, તે જીવો શાસ્ત્રોના કોઈ એક વચનને અણસમજણલાવે બ્રહ્મણ કરીને સમજે છે. દાનાદિ ક્રિયા બે કોઈ અહંકારાદિથી, નિદાનબુદ્ધિથી કે જ્યાં તેવી ક્રિયા ન સંભવે એવા છદ્દા શુણ્ણસ્થાનાદિસ્થાને કરે તો તે સંસારહેતુ છે, એમ શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે, પણ સમૂળગી દાનાદિ ક્રિયા ઉત્થાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ નથી; તે માત્ર પોતાની મતિકલ્પનાથી નિષેધ છે. તેમજ વ્યવહાર બે પ્રકારના છે; એક પરમાર્થમૂળહેતુ વ્યવહાર અને બીજો વ્યવહારરૂપ વ્યવહાર. પૂર્વે આ જીવે અનંતીવાર કર્યા છતાં આત્માર્થ થયો નહીં એમ શાસ્ત્રોમાં વાક્યો છે, તે વાક્ય બ્રહ્મણકરી સચોડો વ્યવહાર ઉત્થાપનારા પોતે સમજ્યા એવું માને છે, પણ શાસ્ત્રકારે તો તેવું કશું કહ્યું નથી. જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર નથી, અને માત્ર વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર છે, તેના દુરાબંધને શાસ્ત્રકારે નિષેધ્યો છે. જે વ્યવહારનું ફળ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહાર વ્યવહારહેતુ કહી શકાય, અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવદશા જવાયોગ્ય ન થાય તે વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહેવાય. એનો શાસ્ત્રકારે નિષેધ કર્યો છે, તે પણ એકાંતે નહીં, કેવળ દુરાબંધથી અથવા તેમા જ મોક્ષમાર્ગ માનનારને એ નિષેધથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે, અને પરમાર્થમૂળહેતુ વ્યવહાર શમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્થા અથવા સદ્શુરુ, સત્યાશ્ર અને મનવચનાદિ સમિતિ તથા શુદ્ધિ તેના નિષેધ કર્યો નથી; અને તેનો બે નિષેધ કરવા યોગ્ય હોય તો શાસ્ત્રો ઉપદેશીને બાકી શું સમજાવા જેવું રહેતું નથી, કે શું નામનો કરાવવાનું જણાવવું બાકી રહેતું હતું કે શાસ્ત્રો ઉપદેશ્યાં? અર્થાત્

મુમુક્ષુ જીવના દર્શનની તથા સમાગમની નિરંતર ઇચ્છા રાખીએ છીએ. તાપમાં વિશ્રાંતિનું સ્થાન તેને જાણીએ છીએ. તથાપિ હાલ તો ઉદ્યાધીન ભેગ વર્તે છે. અત્યારે આટલું જ લખી શકીએ છીએ. શ્રી સુભાગ્ય અન્ન સુખવૃત્તિમાં છે.

પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

[૩૫૧]

૪૨૫ મુંબઈ, માગશર વદ ૯, સોમ, ૧૯૪૯

ઉપાધિ વેદવા માટે જોઈતું કઠિનપણું મારામાં નથી, એટલે ઉપાધિથી અત્યંત નિવૃત્તિની ઇચ્છા રહ્યા કરે, તથાપિ ઉદ્યરૂપ જાણી તે યથાશક્તિ સહન થાય છે.

પરમાર્થનું દુઃખ મટયા છતાં સંસારનું પ્રાસંગિક દુઃખ રહ્યા કરે છે, અને તે દુઃખ પોતાની ઇચ્છાદિના કારણનું નથી, પણ બીજાની અનુકંપા તથા ઉપકારાદિનાં કારણનું રહે છે; અને તે વિટબના વિષે ચિત્ત ક્યારેક ક્યારેક વિશેષ ઉદ્વેગ પામી જાય છે.

આટલા લેખ ઉપરથી તે ઉદ્વેગ સ્પષ્ટ નહીં સમજાય, કેટલાક અંશે તમને સમજઈ શકશે. એ ઉદ્વેગ સિવાય બીજું કંઈ દુઃખ સંસારપ્રસંગનું પણ જણાતું નથી. જેટલા પ્રકારના સંસારના પદાર્થો છે, તે સર્વમાં જો અસ્પૃહાપણું હોય અને ઉદ્વેગ રહેતો હોય તો તે અન્યની અનુકંપા કે ઉપકાર કે તેવાં કારણોના હોય એમ મને નિશ્ચયપણે લાગે છે. એ ઉદ્વેગને લીધે ક્યારેક ચક્ષુમાં આસુ આવી જાય છે, અને તે બધાં કારણોને પ્રત્યે વર્તવાનો માર્ગ તે અમુક અંશે પરત્ર દેખાય છે. એટલે સમાન ઉદાસીનતા આવી જાય છે.

જ્ઞાનીના માર્ગનો વિચાર કરતા જણાય છે કે કોઈ પણ પ્રકારે મૂર્છાપાત્ર આ દેહ નથી, તેને દુઃખે શોચવા યોગ્ય આ આત્મા નથી. આત્માને આત્મ-અજ્ઞાને શોચવું એ સિવાય બીજો શોચ તેને ઘટતો નથી. પ્રગટ એવા ચમને સમીપ દેખતાં છતાં જેને દેહને વિષે મૂર્છા નથી વર્તતી તે પુરુષને નમસ્કાર છે. એ જ વાત ચિંતવી રાખવી, અમને તમને પ્રત્યેકને ઘટે છે.

દેહ તે આત્મા નથી, આત્મા તે દેહ નથી ઘડાને જોનાર જેમ ઘડાદિથી ભિન્ન છે, તેમ દેહનો જોનાર, જાણનાર એવો આત્મા તે દેહથી ભિન્ન છે, અર્થાત્ દેહ નથી.

વિચાર કરતાં એ વાત પ્રગટ અનુભવસિદ્ધ થાય છે, તો પછી એ ભિન્ન દેહનાં તેના સ્વાભાવિક ધ્ય-વૃદ્ધિ-રૂપાદિ પરિણામ જોઈ હર્ષ-શોકવાન થવું કોઈ રીતે ઘટતું નથી; અને અમને તમને તે નિર્ધાર કરવો, રાખવો ઘટે છે, અને એ જ્ઞાનીના માર્ગનો મુખ્ય ધ્વનિ છે

વેપારમાં કોઈ યાંત્રિક વેપાર સૂઝે તો હવેના કાળમાં કંઈ લાલ થવો સંભવે છે.

[૩૫૨]

૪૨૬ મુંબઈ, માગશર વદ ૧૩, શનિ, ૧૯૪૯

ભાવસાર ખુશાલ રાયજીએ એક પાંચ મિનિટના મંદવાડમાં દેહ ત્યાગ્યો છે.

સંસારને વિષે ઉદાસીન રહ્યા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

[३५६]

४३२

મુંબઈ, ૬/૧૦/૧૯૪૭, સુર, ૧૯૪૭

અંબાલાલનો લખેલો કાગળ પોંચેંગો હતા.

અંબાલાલનો લગ્નલા કાગળ પાઠવ્યો હતો.
આત્માને વિલાવથી અવકાશિત કરવાને અર્થે અને સ્વભાવમાં અનવકાશપણે રહેવને
અર્થે કોઈ પણ મુખ્ય ઉપાય હોય તેો આત્માગમ એવા જ્ઞાનીપુરુષનો નિષ્કામ યુદ્ધિથી
લક્ષ્તિયોગરૂપ સંગ છે. તે સફળ થવાને અર્થે નિવૃત્તિ ક્ષેત્રમાં તેવો ભોગ પ્રાપ્ત થવો જે
કોઈ મોટા પુણ્યનો ભોગ છે, અને તેવો પુણ્યભોગ ઘણા પ્રકારના અંતરાયવાળો પ્રાપ્ત આ
જગતને વિષે દેખાય છે. માટે અમને વારંવાર સમીપમાં છીએ એમ સંભારી જેમાં આ
સંસારનું ઉદ્ધાસીનપણું કહ્યું હોય તે હાત્ર વાંચો, વિચારો. આત્માપણે કેવળ આત્મા વર્તે
એમ જે ચિંતવન રાખવું તે લઘ છે, શાસ્ત્રના પરમાર્થરૂપ છે.

આ આત્મા પૂર્વે અનંતકાળ વ્યતીત કર્યે જાણ્યો નથી, તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે તે જાણવાનું કાર્ય સર્વથી વિકટ છે; અથવા તો જાણવાના તથાજ્ઞ યોગો પરમ દુર્લભ છે. જીવ અનંતકાળથી એમ જાણ્યા કરે છે કે હું અમુકને જાણુ છું, અમુકને નથી જાણતો એમ નથી, એમ છતાં જે રૂપે પોતે છે તે રૂપનું નિરંતર વિસ્મરણ ચાલ્યું આવે છે, એ વાત બહુ બહુ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે, અને તેનો ઉપાય પણ બહુ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે.

[349-9]

833

મુંબઈ, રાગભટ્ટ સુદ ૧૪, ૧૯૪૬

ॐ

શ્રી કૃષ્ણાદિના સમ્યક્ત્વ સંબંધી પ્રશ્નનું આપનું પત્ર પહોંચ્યું છે. તથા તેના આગલા દિવસનાં અત્રેના પત્તાંથી આપને ખુલાસો પ્રાપ્ત થયો તે વિષેનું આપનું પત્ર પહોંચ્યું છે. બરાબર અવલોકનથી તે પત્તાં દ્વારા શ્રી કૃષ્ણાદિનાં પ્રશ્નોનો આપને સ્પષ્ટ ખુલાસો થશે એમ સંભવ છે.

એમ સંભવ છે. જેને વિષે પરમાર્થધર્મની પ્રાપ્તિનાં કારણો પ્રાપ્ત થવાં અત્યંત દુષ્કર થાય તે કાળને તીર્થંકરદેવે દુષ્કર કહ્યો છે, અને આ કાળને વિષે તે વાત સ્પષ્ટ દેખાય છે. સુગમમાં સુગમ એવો કદ્યાણનો ઉપાય તે. જીવને પ્રાપ્ત થવો આ કાળને વિષે અત્યંત દુષ્કર છે. મુમુક્ષુપણું સરળપણું. નિવૃત્તિ, સત્સંગ આદિ સાધનો આ કાળને વિષે પરમદુર્લભ જાણી પૂર્વના પુરુષોએ આ કાળને દુઃકાન્ધવનપિંછીકાળ કહ્યો છે; અને તે વાત પણ સ્પષ્ટ છે. પ્રથમનાં ત્રણ સાધનોનાં કારણે તે કાળમાં પણ પ્રાપ્ત થવો બીજા અમુક કાળમાં સુગમ હતો; પૂરતું સત્સંગ તો હોય? ત્રીજા કાળમાં દુર્લભ જ દેખાય છે; તો પછી આ કાળને વિષે સત્સંગ મુદ્ધાવેલો હોય? પ્રથમનાં ત્રણ સાધન કોઈ રીતે આ કાળમાં જીવ પામે તો પણ ધન્ય છે.

૨. સમાધિરૂપે જેવા થોભ્ય છે.

૩૪

રમતા રમતા ઉરધતા, ફાડેકતા સુધામાર
વેદકતા ઐતન્મેતા, એ રાખ્ય ભવ વિભારી

એ તીર્થકરુદે એ સ્વરૂપરૂપ આલોપણે વર્ણવે
પણે એ પ્રકારે તે આલ્યા ફરી વેદકાંતે તે પ્રમા
અન્મત પમાસ્થિત કહ્યો છે તે તીર્થકરુને સાર્ય
કારની અપેક્ષાનો ત્યાગકરી નમસ્કાર કરીએ છે
પૂર્વે પ્રણામ વૈભવનોનો વિચાર કરવાયા તે
સારના ફળમાં સત્કર્મોજનોવિષે એના વચનથી
કિંતુ ઉત્પન્ન થઈ છે, તે તીર્થકરુના વચનને નમ
ર કરીએ છીએ

પ્રણામ પ્રકારે ભવનો વિચાર કરવાયા, તેમ
આલોચિત પ્રવૃત્તિવિના જાણે ભવ મોલોતર
એળ નિર્મલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ તે તીર્થકરુ
પાંડિત્યોદિને નમસ્કારને નમસ્કારીએ છે એ

જિજ્ઞાસુ પ્રકારે તે ભવનો વિચાર થવા
થો - તે ભવ પ્રાપ્ત થવા અર્થે યોગાદિ
નેક સાર્થનોનો બળવાન પવિત્રતા ફોંછતે પ્ર
સિ થઈ, તે ભવ ભવે સાર પ્રાપ્ત થઈ છે તે
~ ફલેના વિષે એનો ઉદ્દેશ છે તીર્થકરુને નમસ્કાર
ર કરીએ છીએ

(

શબ્દાદિ પાત્ર નિગમ મંગળી અપના ગમાપિ ગાદિ જોમ મંગળી જે સ્થિતિમાં
સુખ સંભવે છે તે બિન બિન કરી જોનાં માન છેવટે તે ચર્ચને વિગે મુખનું કારણ એ
જ એવો એ જીવ પદાર્થ સંભવે છે, તે મુખમાન નામનું વસ્તુ, તાર્થ કરે જીવનું કનું છે,
અને વ્યવહારદષ્ટાંતે નિદ્રાથી તે પ્રગટ જાણાય છે. જે નિદ્રાને વિગે જીવન સર્વ પદાર્થથી
રહિતપણું છે, ત્યાં પણ હું મુખી છું એનું જે જ્ઞાન છે, તે જાદ્રી વધ્યો એવો જે જીવ
પદાર્થ તેનું છે; જીવન કોઈ ત્યાં વિદ્યમાન નથી, અને મુખનું લાભાપણું તો અત્યંત સ્પષ્ટ
છે; તે જેનેથી ભાસે છે તે જીવ નામના પદાર્થ સિવાય જીવે કયાંય તે વસ્તુ જોયું નથી.

આ મોહું છે, આ મીહું છે, આ જાહું છે, આ જાહું છે, હું આ સ્થિતિમાં છું,
ટાઢે કરું છું, તાપ પડે છે, દુઃખી છું, દુઃખ અનુભવું છું, એવું જે સ્પષ્ટજ્ઞાન, વેદતજ્ઞાન,
અનુભવજ્ઞાન, અનુભવપણું તે જો કોઈમાં પણ હોય તો તે આ જીવ પદને વિગે છે, અથવા
તે જેનું લક્ષણ હોય છે તે પદાર્થ જીવ હોય છે, એ જ તીર્થ કરાદિનો અનુભવ છે.

સ્પષ્ટ પ્રકાશપણું, અનંત અનંત કોટી તેજસ્વી હીપક, મણિ, ચંદ્ર, સૂર્યાદિની કાંઈ
જેના પ્રકાશ વિના પ્રગટવા સમર્થ નથી, અર્થાત્ તે સર્વ પોતે પોતાને જાણવા અથવા
જાણવા યોગ્ય નથી. જે પદાર્થના પ્રકાશને વિગે ચૈતન્યપણાથી તે પદાર્થો જાણ્યા જાય
તે પદાર્થો પ્રકાશ પામે છે, સ્પષ્ટ ભાસે છે, તે પદાર્થ જે કોઈ છે તે જીવ છે. અર્થાત્
લક્ષણ પ્રગટપણે સ્પષ્ટ પ્રકાશમાન, અથવા એવું નિરાળાધ પ્રકારમાન ચૈતન્ય, તે જીવનું
જીવપ્રત્યે ઉપયોગ વાળતાં પ્રગટ દેખાય છે.

એ જે લક્ષણો કહ્યાં તે ફરી ફરી વિચારી જીવ નિરાળાધપણે જાણ્યો જાય છે,
જાણવાથી જીવ જાણ્યો છે તે લક્ષણો એ પ્રકારે તીર્થ કરાદિએ કહ્યાં છે.

[૩૫૬]

૪૩૯

મુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૬, ગુરુ, ૧૯૦૦

ૐ

“ સમતા રમતા ઊરધતા ”, એ પદ વગેરે પદ જે જીવ લક્ષણનાં લખ્યાં હતાં, તેનો
વિશેષ અર્થ લખી પત્ર ૧ દિવસ પાંચ થયા મોરળી રવાને કર્યો છે; જે મોરળી ગયે પ્રાપ્ત
થયો સંભવે છે.

ઉપાધિનો જોગ વિશેષ રહે છે. જેમ જેમ નવૃત્તિના જોગની વિશેષ ઇચ્છા થઈ આવે
છે, તેમ તેમ ઉપાધિની પ્રાપ્તિનો જોગ વિશેષ દેખાય છે. આરે જાણુથી ઉપાધિનો ભીડા છે.
કોઈ એવી જાણુ અત્યારે જાણુતી નથી કે અત્યારે જ એમાથી છૂટી ચાલ્યા જવું, હોય, તો
કોઈનો અપરાધ કર્યો ન ગણાય. છૂટવા જતાં કોઈના મુખ્ય અપરાધમા આવી જવાનો
સ્પષ્ટ સંભવ દેખાય છે, અને આ વર્તમાન અવસ્થા ઉપાધિરહિતપણાને અત્યંત યોગ્ય છે,
પ્રારબ્ધની વ્યવસ્થા એવી પ્રગંધ કરી હશે.

લિ. રાયચંદના પ્રણામ.

વર્તવાનું પ્રારબ્ધાધીન છે. કોઈ પ્રકારનું કંઈ રાગ, દ્રેષ કે અજ્ઞાનનાં કારણથી જે ન થતું હોય, તેનું કારણ ઉદય જણાય છે. અને આપે લખેલા પત્રના સંબંધમાં પણ તેવું જાણી જાણે વિચાર કે શોક કરવો ઘટતો નથી.

જળમાં સ્વાભાવિક શીતળપણું છે, પણ સૂર્યાદિના તાપને યોગે ઉષ્ણપણુને તે ભજવું દેખાય છે; તે તાપનો યોગ મટ્યેથી તે જ જળ શીતળ જણાય છે; વચ્ચે શીતળપણુથી રહિત તે જળ જણાય છે, તે તાપના યોગથી છે. એમ આ પ્રવૃત્તિભેગ અમને છે; પણ અમારો તે પ્રવૃત્તિ વિષે હાલ તો વેદા સિવાય અન્ય ઉપાય નથી

નમસ્કાર પહોંચે.

[૩૬૪]

૪૪૫

મુંબઈ ચૈત્ર વદ ૦)), રવિ, ૧૯૪૯

જે મુઠ અત્રે ચાતુર્માસ અર્થે આવવા ઇચ્છે છે, તેમનો જો આત્મા ન દુભાય તેમ હોય તો જણાવશો કે આ ક્ષેત્રને વિષે તમને આવવું નિવૃત્તિરૂપ નથી. કદાપિ અત્ર સત્સંગની ઇચ્છાથી આવવું વિચાર્યું હોય તો તે ભેગ બનવો ઘણો વિકટ છે; કારણ કે અમારું ત્યાં જવું આવવું બંને એમ સભવતું નથી. પ્રવૃત્તિનાં બળવાન કારણોની તેમને પ્રાપ્તિ થાય એવું અત્રે છે; એમ જાણી જો જાણે વિચાર કરવો તેમને સુગમ હોય તો કરવો યોગ્ય છે. એ પ્રકારે લખવાનું બંને તો લખશો.

હાલ તમને ત્યાં શી દશા વર્તે છે? સમાગમભેગ વિશેષપણે ત્યાં સત્સંગનો કરવો યોગ્ય છે. વિશેષ તમારા કોઈ પ્રશ્નના ઉત્તર સિવાય લખવું હાલ સૂઝતું નથી.

આત્મસ્થિત.

[૩૬૫]

૪૪૬

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૬, રવિ, ૧૯૪૯

પ્રદેશે પ્રદેશથી જીવના ઉપયોગને આકર્ષક એવા આ સંસારને વિષે એક સમયમાત્ર પણ અવકાશ લેવાની જ્ઞાનીપુરુષોએ હા કહી નથી; કેવળ તે વિષે નકાર કહ્યો છે.

તે આકર્ષણથી ઉપયોગ જો અવકાશ પામે તો તે જ સમયે તે આત્માપણે થાય છે. તે જ સમયે આત્માને વિષે તે ઉપયોગ અનન્ય થાય છે.

એ આદિ જે અનુભવવાર્તા તે જીવને સત્સંગના દૃઢ નિશ્ચય વિના પ્રાપ્ત થવી અત્યંત વિકટ છે.

તે મત્સંગ નિશ્ચયપણે જાણ્યો છે, એવા પુરુષને તે સત્સંગનો યોગ રહેવો એ દુષ્કારને વિષે અત્યંત વિકટ છે.

જે ચિંતાના ઉપદ્રવે તમે મુઝાઓ છો, તે ચિંતાઉપદ્રવ કોઈ શત્રુ નથી. કોઈ જ્ઞાનવાર્તા જરૂર લખજો.

ત્રેમભક્તિએ નમસ્કાર.

[૩૬૬]

૪૪૭

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૮, ભોમ, ૧૯૪૯

ત્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી

અવિરોધ પ્રમાણે જે થાય તેમાં સમતા ઘટે છે; અને તેના ઉપાયનો કંઈ વિચાર

છે; અને જો તેવી ઇચ્છા થઈ તો સમ્યક્ત્વથી પડવાપણું તેને ઘટે છે.

પ્રાચે પાંચમે, છઠ્ઠે ગુણુકાણે પણ ઉત્તરોત્તર સિદ્ધિભેગનો વિશેષ સંભવ થતો નથી; અને ત્યાં પણ જો પ્રમાણદિ ભેગે સિદ્ધિમાં જીવ પ્રવર્તે તો પ્રથમ ગુણુકાણાને વિષે સ્થિતિ થવી સંભવે છે.

સાતમે ગુણુકાણે, આઠમે ગુણુકાણે, નવમે, દશમે ઘણું કરી પ્રમાણનો અવકાશ ઓછો છે. અગિયારમે ગુણુકાણે સિદ્ધિભેગનો લોભ સંભવતો નહીં પ્રથમ ગુણુકાણે સ્થિતિ હોવી સંભવે છે. બાકી જેટલાં સમ્યક્ત્વનાં સ્થાનક છે, અને ત્યાં સુધી સમ્યક્પરિણામી આત્મા છે ત્યાં સુધી, તે એકે ભેગને વિષે જીવને પ્રવૃત્તિ ત્રિકાળે સંભવતી નથી.

જે સમ્યક્જ્ઞાનીપુરુષોથી સિદ્ધિભેગના ચમત્કારો લોકોએ જાણ્યા છે, તે તે જ્ઞાનીપુરુષના કરેલા સંભવતા નથી; સ્વભાવે કરી તે સિદ્ધિભેગ પરિણામ પામ્યા હોય છે. બીજા કોઈ કારણથી જ્ઞાનીપુરુષને વિષે તે ભેગ કહ્યો જતો નથી.

માર્ગાનુસારી કે સમ્યક્દૃષ્ટિ પુરુષના અત્યંત સરળ પરિણામથી તેમનાં વચનાનુસાર કેટલીક વાર બને છે. અજ્ઞાનપૂર્વક જેનો યોગ છે, તેના તે આવરણના ઉદયે અજ્ઞાન સ્ફુરી, તે સિદ્ધિભેગ અલ્પકાળે ફળે છે. જ્ઞાનીપુરુષથી તો માત્ર સ્વાભાવિક સ્ફુર્યે જ ફળે છે; અન્ય પ્રકારે નહીં. જે જ્ઞાનીથી સ્વાભાવિક સિદ્ધિભેગ પરિણામી હોય છે, તે જ્ઞાનીપુરુષ, અમે જે કરીએ છીએ તેવા અને તે આદિ બીજા ઘણા પ્રકારના ચારિત્રને પ્રતિબંધક કારણથી મુક્ત હોય છે, કે જે કારણે આત્માનુ ઐશ્વર્ય વિશેષ સ્ફુરિત થઈ, મનાદિ ભેગમાં સિદ્ધિના સ્વાભાવિક પરિણામને પામે છે. કવચિત્ એમ પણ જાણીએ છીએ કે, કોઈ પ્રસંગે જ્ઞાની પુરુષે પણ સિદ્ધિભેગ પરિણામી કયો હોય છે, તથાપિ તે કારણ અત્યંત બળવાન હોય છે; અને તે પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાનદશાનું કાર્ય નથી. અમે જે આલખ્યુ છે, તે બહુ વિચારવાથી સમજશે.

અમારા વિષે માર્ગાનુસારીપણું કહેવું ઘટતું નથી. અજ્ઞાનયોગીપણું તો આ દેહ ધર્યો ત્યારથી જ નહીં હોય એમ જણાય છે. સમ્યક્દૃષ્ટિપણું તો જરૂર સંભવે છે. કોઈ પ્રકારનો સિદ્ધિભેગ અમે ક્યારે પણ સાધવાનો આખી જિંદગીમાં અલ્પ પણ વિચાર કયો સાંભરતો નથી; એટલે સાધને કરી તેવો ભેગ પ્રગટ્યો હોય એવું જણાતું નથી. આત્માના વિશુદ્ધપણાના કારણે જો કંઈ તેવું ઐશ્વર્ય હોય તો તેનું નહીં હોવાપણું કહી શકાતું નથી. તે ઐશ્વર્ય કેટલેક અંશે સંભવે છે; તથાપિ આ પત્ર લખતી વખતે એ ઐશ્વર્યની સ્મૃતિ થઈ છે, નહીં તો ઘણા કાળ થયાં તેમ થવું સ્મરણમાં નથી; તો પછી તે સ્ફુરિત કરવા વિષેની ઇચ્છા ક્યારેય થઈ હોય એમ કહી શકાય નહીં, એ સ્પષ્ટ વાર્તા છે. તમે અમે કંઈ દુઃખી નથી. જે દુઃખ છે તે રામના ચૌદ વર્ષનાં દુઃખનો એક દિવસ પણ નથી. પાંડવના તેર વર્ષનાં દુઃખની એક ઘડી નથી, અને ગજસુકુમારના ધ્યાનની એક પળ નથી, તો પછી અમને એ અત્યંત કારણ ક્યારેય જણાવું સંભવતું નથી.

તમે શોચ કરવાયોગ્ય નથી, તેમ છતાં કરો છો. તે વાર્તા તમારાથી ન લખાય તે લખાઈ નથી. તે ન લખાવા વિષે અમારો આ પત્રથી ઉપદેશ નથી, માત્ર જે થાય તે ભેગ કરવું, એવો નિશ્ચય રાખવાનો વિચાર કરો; ઉપયોગ કરો, અને આજ્ઞી રહો, એ જ ઉપદેશ છે.

નમસ્કાર પહોંચે.

પૂર્વોપાર્જિત પ્રારબ્ધ જે વડે શાંત થાય છે, તે ઉપાધિ પરિણામે આત્મપ્રત્યક્ષી કહેવાયોગ્ય છે. મનમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે કે અદ્વયકાળમાં આ ઉપાધિયોગ મત્રી બાહ્યભ્યંતર નિર્ગૂંથતા પ્રાપ્ત થાય તો વધારે યોગ્ય છે, તથાપિ તે વાત અદ્વયકાળમાં બને એવું સૂચનું નથી, અને જ્યાં સુધી તેમ ન થાય ત્યાં સુધી તે ચિંતના મટવી સંભવતી નથી.

બીજો બધો વ્યવહાર વર્તમાનમાં જ મૂકી દીધો હોય તો તે બને એવું છે. જે ત્રણ ઉદયવ્યવહાર એવા છે કે જે ભોગવ્યે જ નિવૃત્ત થાય એવા છે; અને કબ્જે પણ તે વિશેષ કાળની સ્થિતિમાંથી અદ્વયકાળમાં વેદી શકાય નહીં એવા છે; અને તે કારણે કરી મૂર્ખની પેઠે આ વ્યવહાર ભજ્યા કરીએ છીએ.

કોઈ દ્રવ્યમાં, કોઈ ક્ષેત્રમાં, કોઈ કાળમાં, કોઈ ભાવમાં સ્થિતિ થાય એવો પ્રસંગ બધે કયાંય દેખાતો નથી. કેવળ સર્વ પ્રકારનું તેમાંથી અપ્રતિબદ્ધપણું જ યોગ્ય છે, તથાપિ નિવૃત્તિ ક્ષેત્ર, અને નિવૃત્તિ કાળને, સત્સંગને અને આત્મવિચારને વિષે અમને પ્રતિબદ્ધ રૂચિ રહે છે. તે ભોગ કોઈ પ્રકારે પણ જેમ બને તેમ થોડા કાળમાં થાય તે જ ચિંતનામાં અહોરાત્ર વર્તીએ છીએ.

આપના સમાગમની હાલમાં વિશેષ ઇચ્છા રહે છે, તથાપિ તે માટે કંઈ પ્રસંગ વિના યોગ ન કરવો એમ રાખવું પડ્યું છે. અને તે માટે બહુ વિશ્લેષ રહે છે.

તમને પણ ઉપાધિ ભોગ વર્તે છે. તે વિકટપણે વેદાય એવો છે. તથાપિ મૌનપણે સમતાથી તે વેદવો એવો નિશ્ચય રાખો. તે કર્મ વેદવાથી અંતરાયનું બળ હળવું થશે.

શું લખીએ? અને શું કહીએ? એક આત્મવાર્તામાં જ અવિચ્છિન્ન કાળ વર્તે એવા તમારા જેવા પુરુષના સત્સંગના અમે દાસ છીએ. અત્યંત વિનયપણે અમારો ચરણ પ્રત્યક્ષી નમસ્કાર સ્વીકારો. એ જ વિનંતી.

દાસાનુદાસ રાજચંદના પ્રમાણ વાંચો.

[૩૭૧]

૪૫૪ મુંબઈ, પ્રથમ અસાડ વદ ૪, સોમ, ૧૯૪૯

ૐ

સંસાર સ્પષ્ટ પ્રીતિથી કરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો તે પુરુષે જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળ્યાં નથી; અથવા જ્ઞાનીપુરુષનાં દર્શન પણ તેણે કર્યાં નથી, એમ તીર્થંકર કહે છે.

જેની કેડનો લંગ થયો છે, તેનું પ્રાચે બધું બળ પરિક્ષીણપણાને ભજે છે. જેને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનરૂપ લાકડીનો પ્રહાર થયો છે તે પુરુષને વિષે તે પ્રકારે સંસારસંગથી બળ હોય છે, એમ તીર્થંકર કહે છે.

જ્ઞાનીપુરુષને જોયા પછી જીને ભેઈ જો રાગ ઉત્પન્ન થતો હોય તો જ્ઞાનીપુરુષને જોયા નથી, એમ તમે જાણો.

જ્ઞાનીપુરુષના વચનને સાંભળ્યા પછી જીનું સજીવન શરીર અજીવનપણે ભાસ્યા વિના રહે નહીં.

ખરેખર પૃથ્વીનો વિકાર ધનાદિ સપત્તિ ભાસ્યા વિના રહે નહીં.

જ્ઞાનીપુરુષ સિવાય તેનો આત્મા બીજો કયાંય કાણુભર સ્થાયી થવાને વિષે ઇચ્છે નહીં.

૪૫૮ મુંબઈ, બીજા અસાડ સુદ ૧૨, મંગળ, ૧૯૪૬

અંબાલાલના નામથી એક પત્રું લખ્યું છે તે પહોંચ્યું હશે. તેમાં આજે એક કાગળ લખવાનું જણાવ્યું છે. લગભગ એક કલાક વખત વિચાર વર્તતાં કંઈ સૂઝ ન ધવાથી કાગળ લખવાનું બન્યું નથી. તે ક્ષમા ચોગ્ય છે

ઉપાધિના કારણથી હાલ અત્રે સ્થિતિ સંભવે છે. તમારો કોઈ ભાઈઓનો પ્રસંગ, આ બાબુનો હાલ કંઈ થોડા વખતમાં થાય એવો સંભવ હોય તો જણાવશો.

લક્ષિતપૂર્વક પ્રણામ.

[૩૭૫]

૪૫૯ મુંબઈ, બીજા આષાઠ વદ ૬, ૧૯૪૬

શ્રીકૃષ્ણાદિકની ક્રિયા ઉદાસીન જેવી હતી. જે જીવને સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય, તેને સર્વ પ્રકારની સંસારી ક્રિયા તે જ સમયે ન હોય એવો કંઈ નિયમ નથી. સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થવા પછી સંસારી ક્રિયા રસરહિતપણે થવી સંભવે છે. ઘણું કરી એવી કોઈ પણ ક્રિયા તે જીવની હોતી નથી કે જેથી પરમાર્થને વિષે ભ્રાંતિ થાય; અને જ્યાં સુધી પરમાર્થને વિષે ભ્રાંતિ થાય નહીં ત્યાં સુધી બીજી ક્રિયાથી સમ્યક્ત્વને બાધ થાય નહીં. સર્પને આ જગતના લોકો પૂજે છે તે વાસ્તવિકપણે પૂજ્યબુદ્ધિથી પૂજતા નથી, પણ ભયથી પૂજે છે; ભાવથી પૂજતા નથી; અને ઇષ્ટદેવને લોકો અત્યંત ભાવે પૂજે છે, એમ સમ્યક્દષ્ટિ જીવ તે સંસારને ભજતો દેખાય છે, તે પૂર્વે નિબંધન કરેલાં એવાં પ્રારબ્ધકર્મથી દેખાય છે. વાસ્તવ્યપણે ભાવથી તે સંસારમાં તેનો પ્રતિબંધ ઘટે નહીં. પૂર્વકર્મના ઉદયરૂપ ભયથી ઘટે છે. જેટલે અંશે ભાવપ્રતિબંધ ન હોય તેટલે અંશે જ સમ્યક્દષ્ટિપણું તે જીવને હોય છે.

અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ સમ્યક્ત્વ સિવાય ગયાં સંભવે નહીં; એમ જે કહેવાય છે તે યથાર્થ છે. સંસારી પદાર્થોને વિષે જીવને તીવ્ર સ્નેહ વિના એવાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ હોય નહીં, કે જે કારણે તેને અનંત સંસારનો અનુબંધ થાય. જે જીવને સંસારી પદાર્થો વિષે તીવ્ર સ્નેહ વર્તેલો હોય તેને કોઈ પ્રસંગે પણ અનંતાનુબંધી ચતુષ્કર્મથી કોઈ પણ ઉદય થવા સંભવે છે, અને જ્યાં સુધી તીવ્ર સ્નેહ તે પદાર્થમાં હોય ત્યાં સુધી અવશ્ય પરમાર્થમાર્ગવાળો જીવ તે ન હોય પરમાર્થમાર્ગનું લક્ષણ એ છે કે અપરમાર્થને ભજતાં જીવ બધા પ્રકારે કાયર થયા કરે, સુખે અથવા દુઃખે. દુઃખમાં કાયરપણું કદાપિ બીજા જીવોનું પણ સંભવે છે, પણ સંસારસુખની પ્રાપ્તિમાં પણ કાયરપણું, તે સુખનું અણુગમવાપણું, નીરસપણું પરમાર્થમાર્ગી પુરુષને હોય છે.

તેનું નીરસપણું જીવને પરમાર્થજ્ઞાને અથવા પરમાર્થજ્ઞાની-પુરુષના નિશ્ચયે થવું સંભવે છે; બીજા પ્રકારે થવું સંભવતું નથી. પરમાર્થજ્ઞાને અપરમાર્થરૂપ એવો આ સંસાર જાણી પછી તે પ્રત્યે તીવ્ર એવો ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ કોણ કરે ? કે કયાંથી થાય ? જે વસ્તુનું માહાત્મ્ય દષ્ટિમાંથી ગયું તે વસ્તુને અર્થે અત્યંત કલેશ થતો નથી. સંસારને વિષે ભ્રાંતિપણે જાણેલું સુખ તે પરમાર્થજ્ઞાને ભ્રાંતિ જ લાસે છે, અને જેને ભ્રાંતિ લાસી છે તેને પછી તેનું માહાત્મ્ય શું લાગે ? એવી માહાત્મ્યદષ્ટિ પરમાર્થજ્ઞાનીપુરુષના નિશ્ચયવાળા જીવને હોય છે, તેનું કારણ પણ એ જ કોઈ જ્ઞાનના આવરણને કારણે જીવને વ્યવસ્થેદક જ્ઞાન થાય નહીં, તથાપિ સામાન્ય એવું

લાભને અર્થે, અને તેવી જ બુદ્ધિએ તે દેહની વ્યાધિના ઉપચારે પ્રવર્તવામાં બાધ નથી. જે કંઈ તે મમતા છે તે અપારિણામિક મમતા છે, એટલે પરિણામે સમતાસ્વરૂપ છે; પણ તે દેહની પ્રિયતાએ, સાંસારિક સાધનમાં પ્રધાન ભોગનો એ હેતુ છે, તે ત્યાગવો પડે છે, એવા આત્મધ્યાને કોઈ પ્રકારે પણ તે દેહમાં બુદ્ધિ ન દરવી એવી જ્ઞાનીપુરુષના માર્ગની શિક્ષા જાણી આત્મકલ્યાણનો તેવા પ્રસંગે લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનીના શરણમાં બુદ્ધિ રાખી નિર્ભયપણાને, નિઃખેદપણાને ભજવાની શિક્ષા શ્રી તીર્થંકર જેવાએ કહી છે, અને અમે પણ એ જ કહીએ છીએ. કોઈ પણ કારણે આ સંસારમાં કલેશિત થવા યોગ્ય નથી. અવિચાર અને અજ્ઞાન એ સર્વ કલેશનું, મોહનું, અને માઠી ગતિનું કારણ છે. સદ્વિચાર, અને આત્મજ્ઞાન તે આત્મગતિનું કારણ છે. તેનો પ્રથમ સાક્ષાત્ ઉપાય જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાને વિચારવી એ જ જણાય છે.

પ્રણામ પહોંચે.

[૩૭૭]

પરમરનેહી શ્રી સુભાગ્ય,

૪૬૧. સુખઈ, શ્રાવણ સુદ ૪, મંગળ, ૧૯૪૯

આપને પ્રતાપે અત્રે કુશળતા છે. આ તરફ દંગો ઉત્પન્ન થવા વિષેની વાત સાચી છે. હરિઘ્નચાથી અને આપની કૃપાથી અત્રે કુશળજ્ઞેમ છે.

શ્રી ગોસાનિયાને અમારા પ્રણામ કહેશો. ઇશ્વર ઇચ્છા હશે તો શ્રાવણ વદ ૧ ની લગભગ અત્રેથી થોડા દિવસ માટે બહાર નીકળવાનો વિચાર આવે છે. કયે ગામ, અથવા કઈ તરફ જવું તે હજી કંઈ સૂઝ્યું નથી. કાઠિયાવાડમાં આવવાનું સૂઝે એમ લાસતું નથી.

આપને એક વાર તે માટે અવકાશનું પુછાવું હતું. તેનો યથાયોગ્ય ઉત્તર આવ્યો નથી. ગોસાનિયા બહાર નીકળવાની ઓછી બીક રાખતા હોય અને આપને નિરૂપાધિ જેવો અવકાશ હોય, તો પાંચ પંદર દિવસ કોઈ ક્ષેત્રે નિવૃત્તિવાસનો વિચાર થાય છે, તે ઇશ્વરેચ્છાથી કરીએ.

કોઈ જીવ સામાન્ય મુમુક્ષુ થાય છે, તેને પણ આ સંસારના પ્રસંગમાં પ્રવર્તવા પ્રત્યયીનું વીર્ય મંદ પડી જાય છે, તો અમને તે પ્રત્યયી ઘણી મંદતા વતે તેમાં આશ્ચર્ય લાગતું નથી; તથાપિ કોઈ પૂર્વે પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન થવાનો એવો જ પ્રકાર હશે કે જેથી તે પ્રસંગમાં પ્રવર્તવાનું રહ્યા કરે. પણ તે કેવું રહ્યા કરે છે ? કે જે ખાસ સંસારસુખની ઇચ્છાવાળા હોય તેને પણ તેવું કરવું ન પોષાય, એવું રહ્યા કરે છે. જોકે એ વાતનો ખેદ યોગ્ય નથી, એ કે સત્સંગ, નિવૃત્તિનું અપ્રધાનપણું રહ્યા કરે છે, અને પરમ રુચિ છે જેને વિષે એવું આત્મજ્ઞાન અને આત્મવાર્તા તે કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા વિના ક્ષયિત ત્યાગ જેવાં રાખવાં પડે છે. આત્મજ્ઞાન વેદક હોવાથી મુઝવતું નથી, પણ આત્મવાર્તાનો વિયોગ તે મુઝવે છે. તમે પણ ચિત્તમાં એ જ કારણે મુઝાઓ છો. ઘણી જેને ઇચ્છા છે એવા કોઈ મુમુક્ષુભાઈઓ તે પણ તે કારણે વિરહને વેદે છે. તમે બંને ઇશ્વરેચ્છા શું ધારો છો ? તે વિચારશો. અને કોઈ પ્રકારે શ્રાવણ વદનો યોગ થાય તો તે પણ કરશો.

નિવૃત્તિક્ષેત્રને વિષે વિચાર આવવા સંભવ છે. વિચાર વ્યવસ્થા પામ્યેથી લગ્ની જાણીથી. એ જ વિનંતી.

સર્વેને પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

[૩૮૦]

૪૬૫

મુંબઈ, ગ્રાવલુ વદ ૫, ૧૯૪૯

ૐ

પરમસ્નેહી શ્રી સોભાગ,

અત્રે કુશળક્ષેપ સમાધિ છે. થોડા દિવસ માટે મુક્ત થવાનો જે વિચાર સૂઝ્યો હતો, તે હજી તેના તે સ્વરૂપમાં છે. તેથી વિશેષ પરિણામ પામ્યો નથી. એટલે ક્યારે અહીંથી છૂટા થવું, અને કયા ક્ષેત્રે જઈ સ્થિતિ કરવી, તે વિચાર હજી સુધી સૂઝી શક્યો નથી. વિચારના પરિણામની સ્વાભાવિક પરિણતિ ઘણું કરી રહ્યા કરે છે. તેને વિશેષ કરી પ્રેરકપણું થઈ શકતું નથી.

ગઈ સાલના માગશર સુદ છઠે અત્રે આવવાનું થયું હતું ત્યારથી આજ દિવસપર્યંતમાં ઘણા પ્રકારનો ઉપાધિભોગ વેદવાનું બન્યું છે અને જો ભગવતકૃપા ન હોય તો આ કાળને વિષે તેવા ઉપાધિભોગમાં માથું ધડ ઉપર રહેવું કઠણ થાય- એમ થતાં થતાં ઘણી વાર ભેડું છે; અને આત્મસ્વરૂપ જેણે બાણ્ય છે એવા પુરુષને અને આ સંસારને મળતી પાણી આવે નહીં, એવો અધિક નિશ્ચય થયો છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ અત્યંત નિશ્ચય ઉપયોગે વર્તતાં વર્તતાં ક્વચિત્ પણ મંદ પરિણામ પામી જાય એવી આ સંસારની રચના છે. આત્મસ્વરૂપ સંબંધી યોધનો તો ભેડે નાશ ન થાય, તથાપિ આત્મસ્વરૂપના યોધના વિશેષ પરિણામ પ્રત્યે એક પ્રકારનું આવરણ થવારૂપ ઉપાધિભોગ થાય છે. અમે તો તે ઉપાધિભોગથી હજી ત્રાસ પામ્યા કરીએ છીએ; અને તે તે ભેગે હૃદયમાં અને મુખમાં મધ્યમા વાગ્યાએ પ્રભુનું નામ રાખી માંડ કંઈ પ્રવર્તન કરી સ્થિર રહી શકીએ છીએ. સમ્યક્ત્વને વિષે અર્થાત્ યોધને વિષે ભ્રાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, પણ યોધના વિશેષ પરિણામનો અનવકાશ થાય છે, એમ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે, અને તેથી ઘણી વાર આત્મા આકુળવ્યાકુળપણાને પામી ત્યાગને ભજતો હોય; તથાપિ ઉપાર્જિત કર્મની સ્થિતિને સમપરિણામે, અદીનપણે, અવ્યાકુળપણે વેદવી એ જ જ્ઞાનીપુરુષોનો માર્ગ છે, અને તે જ ભજવો છે; એમ સ્મૃતિ થઈ સ્થિરતા રહેતી આવી છે. એટલે આકુળાદિ ભાવની થતી વિશેષ મુજબણ સમાપ્ત થતી હતી.

આખો દિવસ નિવૃત્તિના યોગે કાળ નહીં જાય ત્યા સુધી મુખ રહે નહીં, એવી અમારી સ્થિતિ છે. “આત્મા આત્મા,” તેનો વિચાર, જ્ઞાનીપુરુષની સ્મૃતિ, તેના માહાત્મ્યની કથાવાર્તા, તે પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ, તેમના અનવકાશ આત્મચારિત્ર પ્રત્યે મોહ, એ અમને હજી આકર્ષ્યા કરે છે, અને તે કાળ ભણ્યો છીએ.

પૂર્વ કાળમાં જે જે જ્ઞાનીપુરુષના પ્રસંગો વ્યતીત થયા છે તે કાળ ધન્ય છે, તે ક્ષેત્ર અત્યંત ધન્ય છે; તે શ્રવણને, શ્રવણના કર્તાને, અને તેમાં ભક્તિભાવવાળા જીવોને ત્રિકાળ સંવત્ છે. તે આત્મસ્વરૂપમાં ભક્તિ, ચિન્તન, આત્મવ્યાખ્યાની જ્ઞાનીપુરુષની વાણી અથવા

૭. જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય આ વાત વિશેષ ધ્યાન આપવા જેવી છે, કે સત્સંગ થયો હોય તો સત્સંગમાં સાંભળેલ શિક્ષાબોધ પરિણામ પામી, સહેજે જીવમાં ઉત્પન્ન થયેલ કદાબ્રહ્મદિ દોષો તો છૂટી જવા ભેઈએ, કે જેથી સત્સંગનું અવર્ણવાદપણું બોલવાનો પ્રસંગ બીજા જીવોને આવે નહીં.

૮. જ્ઞાનીપુરુષે કહેલું બાકી નથી રાખ્યું; પણ જીવે કરવું બાકી રાખ્યું છે. એવો યોગાનુયોગ કોઈક જ વેળા ઉદયમાં આવે છે. તેવી વાંછાએ રહિત મહાત્માની ભક્તિ તો કેવળ કલ્યાણકારક જ નીવડે છે. પણ કોઈ વેળા તેવી વાંછા મહાત્મા પ્રત્યે થઈ અને તેવી પ્રવૃત્તિ થઈ ચૂકી, તોપણ તે જ વાંછા જો અસત્પુરુષમાં કરી હોય અને જે ક્ષણ થાય છે, તે કરતાં આનું ક્ષણ જીવું થવાનો સંભવ છે. સત્પુરુષ પ્રત્યે તેવા કાળમાં જો નિઃશંકપણું રહ્યું હોય, તો કાળે કરીને તેમની પાસેથી સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે. એક પ્રકારે અમને પોતાને એ માટે બહુ શોચ રહેતો હતો, પણ તેનું કલ્યાણ વિચારીને શોચ વિસ્મરણ કર્યો છે.

૯. મન, વચન, કાયાના જોગમાંથી જેને કેવળીસ્વરૂપભાવ થતાં અહંભાવ મટી ગયો છે, એવા જે જ્ઞાનીપુરુષ, તેના પરમઉપશમરૂપ ચરણારવિદ તેને નમસ્કાર કરી, વારંવાર તેને ચિંતવી, તે જ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિની તમે ઇચ્છા કર્યા કરો એવો ઉપદેશ કરી, આ પત્ર પૂરો કરું છું.

વિપરીત કાળમાં એકાકી હોવાથી ઉદાસ !!!

[૩૮૨]

૪૬૭

ૐ

ખંભાત, ભાદરવા, ૧૯૪૯

અનાદિકાળથી વિપર્યય બુદ્ધિ હોવાથી, અને કેટલીક જ્ઞાનીપુરુષની ચેષ્ટા અજ્ઞાનીપુરુષના જેવી જ દેખાતી હોવાથી જ્ઞાનીપુરુષને વિષે વિભ્રમ બુદ્ધિ થઈ આવે છે, અથવા જીવથી જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે તે તે ચેષ્ટાનો વિકલ્પ આવ્યા કરે છે. બીજા બાબુઓથી જ્ઞાનીપુરુષનો જો યથાર્થ નિશ્ચય થયો હોય તો કોઈ વિકલ્પને ઉત્પન્ન કરવાવાળી એવી જ્ઞાનીની ઉન્મત્તાદિ ભાવવાળી ચેષ્ટા પ્રત્યક્ષ દીકામાં આવે તોપણ બીજા બાબુના નિશ્ચયના બળને લીધે તે ચેષ્ટા અવિકલ્પપણાને ભજે છે; અથવા જ્ઞાનીપુરુષની ચેષ્ટાનું કોઈ અગમ્યપણું જ એવું છે કે, અધૂરી અવસ્થાએ કે અધૂરા નિશ્ચયે જીવને વિભ્રમ તથા વિકલ્પનું કારણ થાય છે, પણ વાસ્તવ્યપણે તથા પૂરા નિશ્ચયે તે વિભ્રમ અને વિકલ્પ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય નથી; માટે આ જીવનો અધૂરો જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યેનો નિશ્ચય છે, એ જ આ જીવનો દૌષ છે.

જ્ઞાનીપુરુષ બધી રીતે અજ્ઞાનીપુરુષથી ચેષ્ટાપણે સરખા હોય નહીં, અને જો હોય તો પછી જ્ઞાની નથી એવો નિશ્ચય કરવો તે યથાર્થ કારણ છે, તથાપિ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પુરુષમાં કોઈ એવાં વિલક્ષણ કારણોનો ભેદ છે, કે જેથી જ્ઞાનીનું, અજ્ઞાનીનું એકપણું કોઈ પ્રકારે થાય નહીં અજ્ઞાની છતાં જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ જે જીવ મનાવતો હોય તે તે વિલક્ષણપણા દ્વારાએ નિશ્ચયમાં આવે છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનું જે વિલક્ષણપણું છે તેનો પ્રથમ નિશ્ચય કરવાયોગ્ય છે; અને જો તેવા વિલક્ષણ કારણનું સ્વરૂપ બાહ્ય જ્ઞાનીનો નિશ્ચય થાય છે,

સર્વ જગત પ્રત્યે કરવું. એવું જ્ઞાન આત્માને ઘણા કાળ થયાં દૃઢ છે; નિશ્ચયસ્વરૂપ છે. કેઈ સ્થળે ન્યૂનપણું, વિશેષપણું, કે કંઈ તેવી સમ વિષમ ચેષ્ટાએ વર્તવું દેખાતું હોય તો જરૂર તે આત્મસ્થિતિએ, આત્મબુદ્ધિએ થતું નથી, એમ લાગે છે. પૂર્વપ્રબંધી પ્રારબ્ધના ચેગે કંઈ તેવું ઉદયભાવપણે થતું હોય તો તેને વિષે પણ સમતા છે. કેઈ પ્રત્યે ઓછાપણું, અધિકપણું કંઈ પણ આત્માને રુચતું નથી, ત્યાં પછી બીજી અવસ્થાનો વિકલ્પ હોવાયોગ્ય નથી, એમ તમને શું કહીએ? સંક્ષેપમાં લખ્યું છે.

સૌથી અભિન્નભાવના છે; જેટલી યોગ્યતા જેની વર્તે છે, તે પ્રત્યે તેટલી અભિન્નભાવની સ્ફૂર્તિ થાય છે, કવચિત્ કરુણાબુદ્ધિથી વિશેષ સ્ફૂર્તિ થાય છે; પણ વિષમપણાથી કે વિષય, પરિબ્રહ્મ કારણપ્રત્યયથી તે પ્રત્યે વર્તવાનો કંઈ આત્મામાં સંકલ્પ જણાતો નથી. અવિકલ્પરૂપ સ્થિતિ છે. વિશેષ શું કહીએ? અમારે કંઈ અમારું નથી, કે બીજાનું નથી કે બીજું નથી; જેમ છે તેમ છે. જેમ સ્થિતિ આત્માની છે, તેવી સ્થિતિ છે. સર્વ પ્રકારની વર્તના નિષ્કપટપણાથી ઉદયની છે; સમવિષમતા નથી. સહજનંદ સ્થિતિ છે. જ્યાં તેમ હોય ત્યાં અન્ય પદાર્થમાં આસક્ત બુદ્ધિ ઘટે નહીં, હોય નહીં. (૦૦૦૦)

[૩૮૫]

૪૭૦ મુંબઈ, આસો સુદ ૧, મંગળ, ૧૯૪૯

‘જ્ઞાની પુરુષપ્રત્યે અભિન્નબુદ્ધિ થાય, એ કલ્યાણ વિષેનો મોટો નિશ્ચય છે, એવો સર્વ મહાત્માપુરુષોનો અભિપ્રાય જણાય છે. તમે તથા તે અન્ય વેદે જેનો દેહ હાલ વર્તે છે, તે બેય જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે જેમ અભિન્નતા વિશેષ નિર્મળપણે આવે તે પ્રકારની વાત પ્રસંગોપાત્ત કશો, તે યોગ્ય છે; અને પરસ્પરમાં એટલે તેઓ અને તમ વચ્ચે નિર્મળ હેતુ વર્તે તેમ પ્રવર્તવામાં બાધ નથી, પણ તે હેતુ જાલ્ય તર થવું યોગ્ય છે. જેવું સ્ત્રીપુરુષને કામાદિ કારણે હેતુ હોય છે, તેવું હેતુ નહીં, પણ જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે બન્નેનો લક્ષિતરાગ છે એવું બેય એક શુરુપ્રત્યેનું શિષ્યપણું જોઈ, અને નિરંતરનો સત્સંગ રહ્યા કરે છે એમ જાણી, ભાઈ જેવી બુદ્ધિએ, તેવે હેતુ વર્તાય તે વાત વિશેષ યોગ્ય છે. જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યેનો ભિન્નભાવ સાવ ટાળવા યોગ્ય છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતને બદલે હાલ યોગવાસિષ્ઠાદિ વાંચવા યોગ્ય છે.

આ પત્તાનો અર્થ તમને જે સમજાય તે લખજો.

[૩૮૬]

૪૭૧ મુંબઈ, આસો સુદ ૫, શનિ, ૧૯૪૯

આત્માને સમાધિ થવા માટે, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિ માટે સુધારસ કે જે મુખને વિષે વરસે છે, તે એક અપૂર્વ આધાર છે; માટે કેઈ રીતે તેને બીજજ્ઞાન કહો તો હરકત નથી; માત્ર એટલો ભેદ છે કે તે જ્ઞાન જ્ઞાનીપુરુષ, કે જે તેથી આગળ છે, આત્મા છે, એમ જાણનાર હોવા જોઈએ.

દ્રવ્યથી દ્રવ્ય ગણતું નથી, એમ જાણનારને કંઈ કર્તવ્ય કહી શકાય નહીં, પણ તે કે? સ્વદ્રવ્ય, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવે યથાવસ્થિત સમજાયે, સ્વદ્રવ્ય, સ્વરૂપપરિણામે

જીવને ઉપદેશ કર્યો હોય તે જીવને રુચ્યો હોય તેનું જ્ઞાન તે પરમાર્થ-વ્યવહારસ્વરૂપ છે. (૪) અને તે સિવાય શાસ્ત્રાદિ બાહ્યનાર સામાન્ય પ્રકારે માર્ગાનુસારી જેવી ઉપદેશવાત કરે, તે શ્રદ્ધાથી તે વ્યવહાર-વ્યવહારસ્વરૂપ છે. સુગમપણે સમજવા એમ ચાર પ્રકાર થાય છે. પરમાર્થ-પરમાર્થસ્વરૂપ એ નિકટ મોક્ષનો ઉપાય છે. પરમાર્થ-વ્યવહારસ્વરૂપ એ અનંતર પરંપરસંગઘે મોક્ષનો ઉપાય છે. વ્યવહાર-પરમાર્થસ્વરૂપ તે ઘણા દાળે કોઈ પ્રકારે પણ મોક્ષનાં સાધનનાં કારણભૂત થવાનો ઉપાય છે. વ્યવહાર-વ્યવહારસ્વરૂપનું કૃપા આત્મપ્રત્યયી નથી સંભવતું. આ વાત હજી કોઈ પ્રસંગે વિશેષપણે લખીશું એટલે વિશેષપણે સમજાશે; પણ આટલી સંક્ષેપતાથી વિશેષ ન સમજાય તો મુઝાશે નહીં.

લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી જેને આત્મસ્વરૂપ જણાય છે, તેને ધ્યાનનો એ એક ઉપાય છે, કે જેથી આત્મપ્રદેશની સ્થિરતા થાય છે, અને પરિણામ પણ સ્થિર થાય છે. લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી જેણે આત્મસ્વરૂપ બાહ્ય નથી, એવા મુમુક્ષુને જ્ઞાનીપુરુષે બતાવેલું જે આ જ્ઞાન હોય તો તેને અનુક્રમે લક્ષણાદિનો બોધ સુગમપણે થાય છે. મુખરસ અને તેનું ઉત્પત્તિક્ષેત્ર એ કોઈ અપૂર્વ કારણરૂપ છે એમ તમે નિશ્ચયપણે નિર્ધારિત. જ્ઞાની પુરુષનો તે પછીનો જે માર્ગ તે ન દુભાય એવો તમને પ્રસંગ થયો છે, તેથી તેવો નિશ્ચય રાખવા જણાવ્યું છે. તે પછીનો માર્ગ જે દુભાતો હોય અને તેને વિષે કોઈને અપૂર્વ કારણરૂપે નિશ્ચય થયો હોય તો તે કોઈ પ્રકારે પાછો નિશ્ચય ફેરવ્યે જ ઉપાયરૂપ થાય છે, એવો અમારા આત્મામા લક્ષ રહે છે.

એક અજ્ઞાનપણે પવનની સ્થિરતા કરે છે, પણ શ્વાસોચ્છવાસ રોધનથી તેને કલ્યાણનો હેતુ થતો નથી, અને એક જ્ઞાનીની આજ્ઞાપૂર્વક શ્વાસોચ્છવાસનો રોધ કરે છે, તો તેને તે કારણથી જે સ્થિરતા આવે છે, તે આત્માને પ્રગટવાનો હેતુ થાય છે. શ્વાસોચ્છવાસની સ્થિરતા થવી એ એક પ્રકારે ઘણી કઠણ વાત છે. તેનો સુગમ ઉપાય મુખરસ એકતાર કરવાથી થાય છે, માટે તે વિશેષ સ્થિરતાનું સાધન છે; પણ તે સુધારસ-સ્થિરતા અજ્ઞાનપણે કૃત્રીભૂત થતી નથી, એટલે કલ્યાણરૂપ થતી નથી, તેમ તે બીજાજ્ઞાનનું ધ્યાન પણ અજ્ઞાનપણે કલ્યાણરૂપ થતું નથી, એટલે વિશેષ નિશ્ચય અમને ભાસ્યા કરે છે. જેણે વેદનપણે આત્મા જાણ્યો છે તે જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ તે કલ્યાણરૂપ થાય છે, અને આત્મા પ્રગટવાનો અત્યંત સુગમ ઉપાય થાય છે.

એક બીજી અપૂર્વ વાત પણ આ સ્થળે લખવાનું સૂઝે છે. આત્મા છે તે ચંદનવૃક્ષ છે. તેની સમીપે જે જે વસ્તુઓ વિશેષપણે રહી હોય તે તે વસ્તુ તેની સુગંધનો (!) વિશેષ બોધ કરે છે. જે વૃક્ષ ચંદનથી વિશેષ સમીપ હોય તે વૃક્ષમાં ચંદનની ગંધ વિશેષપણે સ્ફુરે છે. જેમ જેમ આધેનાં વૃક્ષ હોય તેમ તેમ સુગંધ મંદપરિણામને ભળે છે; અને અમુક મર્યાદા પછી અસુગંધરૂપ વૃક્ષોનું વન આવે છે; અર્થાત્ ચંદન પછી તે સુગંધપરિણામ કરતું નથી. તેમ આ આત્મા વિભાવ પરિણામને ભળે છે, ત્યાં સુધી તેને ચંદન વૃક્ષ કહીએ છીએ અને સૌથી તેને અમુક અમુક સૂક્ષ્મ વસ્તુનો સંબંધ છે, તેમાં તેની છાયા (!) રૂપ સુગંધ વિશેષ પડે છે; જેનું ધ્યાન જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ થવાથી આત્મા પ્રગટે છે. પવન કરતાં પણ સુધારસ

છે તેમાં, આત્મા વિશેષ સમીપપણે વર્તે છે, માટે તે આત્માની વિશેષ છાયા-સુગંધ (!)નો ધ્યાન કરવાયોગ્ય ઉપાય છે. આ પણુ વિશેષપણે સમજવાયોગ્ય છે.

પ્રણામ પહોંચે.

[૩૮૮]

૪૭૩

મુંબઈ, આસો વદ ૩, ૧૯૪૯

પરમસ્નેહી શ્રી સુભાગ્ય,

શ્રી મોરળી.

પત્ર આજે ૧ પહોંચેલ છે.

એટલું તો અમને બરાબર ધ્યાન છે કે મુઝવણના વખતમાં ઘણું કરી ચિત્ત કંઈ વેપારાદિના એક પછી એક વિચાર કર્યા કરે છે, અને મુઝવણ ટાળવાની ઉતાવળમાં યોગ્ય થાય છે કે નહીં એની વખતે સહજ સાવચેતી મુમુક્ષુજીવને પણુ ઓછી થઈ જાય છે; પણ વાત યોગ્ય તો એમ છે કે તેવા પ્રસંગમાં કંઈ થોડો વખત ગમે તેમ કરી કામકાજમાં મૌન જેવો, નિર્વિકલ્પ જેવો કરી નાખવો.

હાલ તમને જે મુઝવણ રહે છે તે જાણવામા છે, પણ તે વેડચા વિના ઉપાય નથી. એમ લાગે છે કે તે બહુ લાંબા કાળની સ્થિતિની સમજી બેસવા યોગ્ય નથી; અને ધીરજ વગર બે વેદવામા આવે છે, તો તે અલ્પકાળની હોય તો કોઈ વાર વિશેષ કાળની પણ થઈ આવે છે. માટે હાલ તો જેમ બને તેમ ‘ધૃતિરેચ્છા’ અને ‘યથાયોગ્ય’ સમજી મૌનપણું લજવું યોગ્ય છે. મૌનપણાનો અર્થ એવો કરવો કે અંતરને વિષે વિકલ્પ, ઉતાપ અમુક અમુક વેપાર કરવા વિષેના કર્યા ન કરવા.

હાલ તો ઉદય પ્રમાણે વર્તવું એ સુગમ માર્ગ છે. હોહરા વિષે લક્ષમાં છે. સંસારી પ્રસંગમાં એક અમારા સિવાય બીજા સત્સંગીના પ્રસંગમા ઓછું આવવું થાય તેવી ઇચ્છા આ કાળમા રાખવા જેવી છે. વિશેષ આપનો કાગળ આવ્યેથી. આ કાગળ વ્યાવહારિક પદ્ધતિમા લખ્યો છે, તથાપિ વિચારવા યોગ્ય છે. બોધજ્ઞાન લક્ષ ઉપર છે.

પ્રણામ પહોંચે.

[૩૮૯]

૪૭૪

મુંબઈ, આસો વદ, ૧૯૪૯

ૐ

આતમભાવના ભાવતાં, જીવ લાહે કેવળજ્ઞાનરે.

[૩૯૦]

૪૭૫

મુંબઈ, આસો વદ ૧૨ રવિ, ૧૯૪૯

આપનાં બે પત્ર ‘સમયસાર’ના કવિતસહિત પહોંચ્યાં છે. નિરાકાર-સાકાર-ચેતના વિષેનું કવિત ‘મુખરસ’ સંબંધમાં કંઈ સંબંધ કરી શકાય તેવા અર્થવાણું નથી; જે હવે પછી જણાવશું

“શુદ્ધતા વિચારૈ ધ્યાવિ, શુદ્ધતાગે કલિ કરે;
શુદ્ધતામે સ્થિર વૃદ્ધ, અમૃતધારા ધારૈ ”

એ કવિતમાં ‘સુધારસ’નું જે માહાત્મ્ય કહ્યું છે, તે કેવળ એક વિસસા (ગર્વ પ્રકારનાં અન્ય પરિણામથી રહિત અસંખ્યાતપ્રદેશી આત્મદ્રવ્ય) પરિણામે સ્વરૂપસ્થ એવા અમૃતરૂપ આત્માનું વર્ણન છે. તેનો પરમાર્થ યથાર્થ હૃદયગત રાખ્યો છે, જે અનુક્રમે સમજાશે.

[૩૬૨-૩]

૪૭૬

મુંબઈ, આશ્વિન, ૧૯૪૯

જે ઇશ્વરેચ્છા હશે તે થશે. માત્ર મનુષ્યને પ્રયત્ન કરવાનું સરજેલું છે; અને તેથી જ પોતાના પ્રારબ્ધમાં હોય તે મળી રહેશે. માટે મનમાં સંકટ-વિકટપ કરવા નહીં
નિષ્કામ યૌ

વર્ષ ૨૭ મું

[૩૯૩]

૪૭૭

મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૦

‘ માથે રાત્ર વતે’ છે’ એટલા વાક્યના ઊંડાપોંડ (વિચાર)થી ગર્ભશ્રીમત એવા શ્રી શાળીભદ્ર તે કાળથી સ્ત્રીઆદિ પરિચયને ત્યાગવારૂપ પ્રારભ ભજતા હવા.

‘ નિત્ય પ્રત્યે એકેક સ્ત્રીને ત્યાગી અનુક્રમે બત્રીશ સ્ત્રીઓને ત્યાગવા ઇચ્છે છે, એવો બત્રીશ દિવસ સુધીનો કાળપારધીનો ભરૂં સો શ્રી શાળીભદ્ર કરે છે, એ મોટું આશ્ચર્ય છે ’ એમ શ્રી ધનાભદ્રથી સ્વાભાવિક વૈરાગ્યવચન ઉદ્ભવ થતાં હવાં.

‘ તમે એમ કહો છો તે જોડે મને માન્ય છે, તથાપિ તે પ્રકારે આપ પણ ત્યાગવાને હુલ્લ છો ’ એવાં સહજ વચન તે ધનાભદ્ર પ્રત્યે શાળીભદ્રની બહેન અને તે ધનાભદ્રની પત્ની કહેતી હવી. જે સાંભળી કોઈ પ્રકારના ચિત્તકલેશ પરિણુમાળ્યા વગર તે શ્રી ધનાભદ્ર તે જ સમયે ત્યાગને ભજતા હવા, અને શ્રી શાળીભદ્ર પ્રત્યે કહેતા હવા કે તમે શા વિચારે કાળના વિશ્વાસને ભજો છો ? તે શ્રવણ કરી, જેનું ચિત્ત આત્મારૂપ છે એવા તે શ્રી શાળીભદ્ર અને ધનાભદ્ર ‘ જાણે કોઈ દિવસે કઈ ચોતાનું કર્યું નથી ’ એવા પ્રકારથી ગૃહાદિ ત્યાગ કરી ચાલ્યા જતા હવા.

આવા સત્યરૂપના વૈરાગ્યને સાંભળ્યા છતાં આ જીવ ઘણા વર્ષના આગ્રહે કાળનો વિશ્વાસ કરે છે, તે ક્રિયા બળે કરતો હશે ? તે વિચારી જોવા યોગ્ય છે.

૪૭૮

મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૧૩, ૧૯૫૦

ઉપાધિના યોગથી ઉદયાધીનપણે બાહ્ય ચિત્તની ક્વચિત્ અવ્યવસ્થાને લીધે તમ મુમુક્ષુ પ્રત્યે જેમ વર્તવું જોઈ એ તેમ અમારાથી વર્તી શકાતું નથી. તે ક્ષમા યોગ્ય છે, ખચીત ક્ષમા યોગ્ય છે.

એજ નમ્ર વિનંતી.

આં સ્વં પ્રણામ

[૩૯૪]

૪૭૯

મુંબઈ, માગશર સુદ ૩, સોમ, ૧૯૫૦

વાણીનું સંયમન શ્રેયરૂપ છે, તથાપિ વ્યવહારનો સબંધ એવા પ્રકારનો વર્તે છે કે, કેવળ તેવું સંયમન રાખ્યે પ્રસંગમા આવતા જીવોને ક્લેશનો હેતુ થાય; માટે બહુ કરી સપ્રયોજન સિવાયમા સયમન રાખવું થાય, તો તેનું પરિણામ કોઈ પ્રકારે શ્રેય ; સંભવે છે.

નીચેતું વાક્ય તમારી પાસે લખેલાં વચનોમાં લખશે.

“ જીવનું મૂઠપણું ફરી ફરી, ક્ષણે ક્ષણે, પ્રસંગે-પ્રસંગે વિચારવામાં લે સચેતપણું ન રાખવામાં આવ્યું તો આવો ભોગ બન્યો તે પણ વૃથા છે.”

કૃષ્ણદાસાદિ મુમુક્ષુને નમસ્કાર.

૪૮૦

મુંબઈ, પોષ સુદ ૫, ૧૯૫૦

કોઈ પણ જીવને કંઈ પણ પરિશ્રમ દેવો, એ અપરાધ છે. અને તેમાં મુમુક્ષુજીવને તેના અર્થ સિવાય પરિશ્રમ દેવો એ જરૂર અપરાધ છે, એવો અમારા ચિત્તનો સ્વભાવ રહે છે. તથાપિ પરિશ્રમનો હેતુ એવાં કામનો પ્રસંગ તમને ક્વચિત્ જણાવવાનું થાય છે, જે વિષેના પ્રસંગમાં અમારા પ્રત્યે તમને નિઃશંકતા છે, તથાપિ તમને તેવે પ્રસંગે ક્વચિત્ પરિશ્રમનું કારણ થાય એ અમારા ચિત્તમાં સહન થતું નથી; તોપણ પ્રવર્તીએ છીએ. તે અપરાધ ક્ષમા યોગ્ય છે; અને એવી અમારી કોઈ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે ક્વચિત્ પણ અસ્નેહ ન થાય તેટલો લક્ષ પણ રાખવો ઘટે છે.

સાથેના ભાઈ રેવાશંકરનો કાગળ છે તે અમારી પ્રેરણાથી લખાયો છે. જે રીતે કોઈનું મન ન હુલાય તેમ કરી તે કાર્ય કરવાની જરૂર છે. અને તે વિષેના પ્રસંગમાં કંઈ પણ ચિત્તવ્યાકુળતા ન થાય તેટલો લક્ષ યોગ્ય છે.

૪૮૧

પોષ વદ ૧, મંગળ, ૧૯૫૦

ૐ

આજે આ પત્ર લખવાનો હેતુ થાય છે તે અમને ચિત્તમાં વિશેષ ખેદ રહે છે, તે છે. ખેદનું કારણ આ વ્યવહારરૂપ પ્રારબ્ધ વર્તે છે, તે કોઈ રીતે છે, કે જેને લીધે મુમુક્ષુ જીવ પ્રત્યે ક્વચિત્ તેવો પરિશ્રમ આપવાનો પ્રસંગ થાય છે. અને તેવો પરિશ્રમ આપતાં અમારી ચિત્તવૃત્તિ સંકોચ પામતી પામતી પ્રારબ્ધ ઉદયે વર્તે છે. તથાપિ તે વિષેનો સસ્કારિત ખેદ ઘણો વખત સ્ફુરિતપણું પામ્યા કરે છે.

ક્યારે પણ તેવા પ્રસંગે અમે લખ્યું હોય અથવા શ્રી રેવાશંકરે અમારી ઇચ્છા લઈ લખ્યું હોય તો તે કોઈ વ્યાવહારિક દષ્ટિનું કાર્ય નથી, કે જે ચિત્ત-આકુળતા કરવા પ્રત્યે પ્રેરાયું હોય એવો નિશ્ચય સ્મરણયોગ્ય છે.

[૩૯૫]

૪૮૨

મુંબઈ, પોષ વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૦

હાલ વિશેષપણે ફરી લખવાનું થતું નથી તેમાં, ઉપાધિ કરતાં ચિત્તનું સંક્ષેપપણું વિશેષ કારણ રૂપે છે. (ચિત્તનું ઇચ્છારૂપમાં કંઈપ્રવર્તન થવું સંક્ષેપ પામે, ન્યૂન થાય તે સંક્ષેપપણું અને લખ્યું છે.) અમે એમ વેદું છે કે, જ્યાં કંઈ પણ પ્રમત્તદશા હોય છે ત્યાં જગતપ્રત્યયી કામનો આત્માને વિષે અવકાશ ઘટે છે. જ્યાં કેવળ અપ્રમત્તતા વર્તે છે, ત્યાં આત્મા સિવાય બીજા કોઈપણ વસ્તુનો અવકાશ વર્તે નહીં; જોકે તીર્થંકરાદિક, સંપૂર્ણ એવું જ્ઞાન પામ્યા પછી, કોઈ જાતની કંચાએ સહિત દેખાવાનું બન્યું છે, તથાપિ આત્મા, એ ક્રિયાનો અવકાશ પામે તો જ

કરી શકે એવી ક્રિયા કોઈ તે જ્ઞાન પછી હોઈ શકે નહીં; અને તો જ ત્યાં સંપૂર્ણજ્ઞાન ટકે; એવો અસંદેહ જ્ઞાનીપુરુષોનો નિર્ધાર છે, એમ એમને લાગે છે. જવરાદિ રોગમાં કંઈ સ્નેહ જેમ ચિત્તને નથી થતો તેમ આ લાવોને વિષે પણ વર્તે છે, લગભગ સ્પષ્ટ વર્તે છે, અને તે પ્રતિબંધના રહિતપણાનો વિચાર થયા કરે છે.

[૩૯૬]

૪૮૩ મોહમયી, માહ વદ ૪, શુક, ૧૯૫૦

પરમસ્નેહી શ્રી સોભાગ,

શ્રી અંબર.

તમારાં પત્રો પહોંચ્યાં છે. તે સાથે પ્રશ્નોની ટીપ ઉતારીને ખીડી તે પહોંચી છે. તે પ્રશ્નોમાં જે વિચાર જણાવ્યા છે, તે પ્રથમ વિચારભૂમિકામાં વિચારવા જેવા છે. જે પુરુષે તે અંથ કર્યો છે, તેણે વેદાંતાદિ શાસ્ત્રના અસુક અંથના અવલોકન ઉપરથી તે પ્રશ્નો લખ્યાં છે. અત્યંત આશ્ચર્ય-યોગ્ય વાર્તા એમાં લખી નથી; એ પ્રશ્નો તથા તે જાતિના વિચાર ઘણા વખત પહેલાં વિચાર્યા હતા; અને એવા વિચારની વિચારણા કરવા વિષે તમને તથા ગોસળિયાને જણાવ્યું હતું. તેમ જ ખીજ તેવા મુસુક્ષુને તેવા વિચારના અવલોકન વિષે કહ્યું હતું, અથવા કહ્યાનું થઈ આવે છે કે, જે વિચારોની વિચારણા ઉપરથી અનુક્રમે સદ્અસદ્નો પૂરો વિવેક થઈ શકે.

હાલ સાત આઠ દિવસ થયાં શારીરિક સ્થિતિ જવરગ્રસ્ત હતી, હમણાં બે દિવસ થયાં ઠીક છે કવિતા ખીડી તે પહોંચી છે. તેમાં આલપિકા તરીકેના ભેદમાં તમારું નામ ખતાવ્યું છે અને કવિતા કરવામાં જે કંઈ વિચક્ષણતા જોઈએ તે ખતાવવાનો વિચાર રાખ્યો છે. કવિતા ઠીક છે. કવિતા કવિતાર્થે આરાધવા યોગ્ય નથી, સંસારાર્થે આરાધવા યોગ્ય નથી; લગવદ્દલજનાર્થે, આત્મકલ્યાણાર્થે જો તેનું પ્રયોજન થાય તો જીવને તે ગુણની કથોપશમતાનું ક્ષણ છે. જે વિદ્યાથી ઉપશમગુણ પ્રગટયો નહીં, વિવેક આવ્યો નહીં, કે સમાધિ થઈ નહીં તે વિદ્યાને વિષે રૂઢા જીવે આગ્રહ કરવાયોગ્ય નથી.

હાલ હવે ઘણું કરી મોતીની ખરીદી બધ રાખી છે. વિલાયતમાં છે તેનો અનુક્રમે વેચવાનો વિચાર રાખ્યો છે. જો આ પ્રસંગ ન હોત તો તે પ્રસંગમાં ઉદ્ભવ થતી જાનળ અને તેનું ઉપશમાવર્તું થાત નહીં. હવે તે સ્વસ વેદરૂપે અનુભવમાં આવેલ છે, તે પણ એક પ્રકારનું પ્રારબ્ધ-નિવર્તનરૂપ છે. સવિગત જ્ઞાનવાર્તાનો હવે પત્ર લખશે, તો ઘણું કરી તેનો ઉત્તર લખીશું.

લિ. આત્મસ્વરૂપ

[૩૯૭]

૪૮૪ મોહમયી, માહ વદ ૮, શુક, ૧૯૫૦

પરમસ્નેહી શ્રી સોભાગ,

શ્રી અંબર,

અત્રેના ઉપાધિપ્રસંગમાં કંઈક વિશેષ સહનતાથી વર્તવું પડે એવી મોસમ હોવાથી આત્માને વિષે ગુણનું વિશેષ સ્પષ્ટપણું વર્તે છે. ઘણું કરીને હવેથી જો બને તો નિયમિતપણે કંઈ સત્સંગવાર્તા લખશો.

આ. સ્વંથી પ્રણામ.

[૩૯૮]

૪૮૫

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૦

ૐ

પરમસ્નેહી શ્રી સુભાગ્ય,
શ્રી અંબર,

હાલ ત્યાં ઉપાધિના અવકાશે કાંઈ વાંચનાદિ પ્રકાર થતો હોય તે લખશો.

હાલ દોઢથી બે માસ થયાં ઉપાધિના પ્રસંગમાં વિશેષ વિશેષ કરી સંસારનું સ્વરૂપ વેદાયુ છે. એવા બે કે પૂર્વે ઘણા પ્રસંગ વેદ્યા છે, તથાપિ જ્ઞાને કરી ઘણું કરી વેદ્યા નથી. આ દેહ અને તે પ્રથમનો બોધબીજહેતુવાળો દેહ તેમાં થયેલું વેદન તે મોક્ષકાર્યે ઉપયોગી છે.

વડોદરાવાળા માંકુભાઈ અત્રે છે. તેમનું સાથે પ્રવૃત્તિમાં વસવું અને કાર્ય કરવાનું થયા કરે છે, એમ આ પ્રસંગ વેદવાનો તેમને પણ પ્રકાર બન્યો છે. વૈરાગ્યવાન હવ છે. પ્રજ્ઞાનું વિશેષ પ્રકાશવું તેમને થાય તો સત્સંગનું ફળ થાય તેવો યોગ્ય હવ છે.

વારંવાર કટાળી જઈએ છીએ; તથાપિ પ્રારબ્ધયોગથી ઉપાધિથી દૂર થઈ શકાતું નથી. એ જ વિજ્ઞાપન. વિગતથી પત્ર લખશો.

આત્મસ્વરૂપે પ્રણામ.

[૩૯૯]

૪૮૬

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦

પ્રમાદને તીર્થ કરદેવ કર્મ કહે છે, અને અપ્રમાદને તેથી બીજું એટલે અકર્મરૂપ એવું આત્મસ્વરૂપ કહે છે તેવા ભેદના પ્રકારથી અજ્ઞાની અને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ છે; (કહ્યું છે.)
(સૂયગડાંગસૂત્ર વીર્ય અધ્યયન.)^૧

જે કુળને વિષે જન્મ થયો છે, અને જેના સહવાસમાં હવ વસ્યો છે, ત્યાં અજ્ઞાની એવો આ હવ તે મમતા કરે છે અને તેમાં નિમગ્ન રહ્યા કરે છે.

(સૂયગડાંગ-પ્રથમાધ્યયન.)^૨

જે જ્ઞાનીપુરુષો ભૂતકાળને વિષે થઈ ગયા છે, અને જે જ્ઞાનીપુરુષો ભાવિકાળને વિષે થશે, તે સર્વ પુરુષોએ ‘શાંતિ’ (બધા વિભાવપરિણામથી થાકવું, નિવૃત્ત થવું તે)ને સર્વ ધર્મનો આધાર કહ્યો છે જેમ ભૂતમાત્રને પૃથ્વીના આધારભૂત છે, અર્થાત્ પ્રાણીમાત્ર પૃથ્વીના આધારથી સ્થિતિવાળાં છે, તેના આધાર પ્રથમ તેમને હોવો યોગ્ય છે, તેમ સર્વ પ્રકારના કલ્યાણનો આધાર, પૃથ્વીની પેઠે ‘શાંતિ’ને જ્ઞાનીપુરુષે કહ્યો છે. (સૂયગડાંગ.)^૩

૧ પમાય કમ્મમાદસુ અપ્પમાય તદાવર । તત્ત્વાવદેસઓવાવિ, વાલં પહિયમેવ વા ॥

સુ. કુ. શ્રુ. ૧, અ. ૮, ગાથા ૩.

૨. જેત્તિં કુલે સમુપ્પન્ને, જેહિ વા સવસે નરે । મમાદે હુપ્પદે વાલે, અણે અણેહિ સુચ્છિણ ॥

સુ. કુ. શ્રુ. ૧, અ. ૧, ગાથા ૪.

૩ જે ચ બુદ્ધા અનિષ્ઠતા, જે ચ બુદ્ધા અણાગયા । સંતિ તેમિં પડઠાણ મૂયાણં જગતિં જહા ॥

સુ. કુ. શ્રુ. ૧, અ. ૧૧, ગાથા ૩૬.

[૪૦૦]

૪૮૭

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦

ૐ

બુધવારે એક પત્ર લખીશું, નહીં તો રવિવારે સવિગત પત્ર લખીશું, એમ જણાવ્યું હતું. તે જણાવતી વખતે ચિત્તમા એમ હતું કે તમ મુમુક્ષુઓને કંઈ નિયમ જેવું સ્વસ્થપણું થવું ઘટે છે, અને તે વિષે કંઈ લખવાનું સૂઝે તો લખવું એમ આવ્યું હતું. લખવાનું કરતાં એમ થયું કે જે કંઈ લખવામાં આવે છે તે સત્સંગ-પ્રસંગમાં વિસ્તારથી કહેવાયોગ્ય છે, અને તે કંઈ કૃષ્ણરૂપ થવા યોગ્ય છે. લખવામાં જે વિસ્તાર આવ્યાથી તમને સમજી શકવાનું થાય, તેટલું લખવાનું હમણાં થઈ શકે તેવો આ વ્યવસાય નથી, અને જે વ્યવસાય છે તે પ્રારબ્ધરૂપ હોવાથી તે પ્રમાણે વર્તવું થાય છે. એટલે તેમા વિશેષ બળ કરી લખવાનું થઈ શકવું મુશ્કેલ છે. માટે તે કમે કરી જણાવવાનું ચિત્ત રહે છે.

આટલી વાતનો નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે, કે જ્ઞાનીપુરુષને પણ પ્રારબ્ધકર્મ લોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થતાં નથી, અને અલોગવ્યે નિવૃત્ત થવાને વિષે જ્ઞાનીને કંઈ ઇચ્છા નથી. જ્ઞાની સિવાય બીજા જીવને પણ કેટલાંક કર્મ કે જે લોગવ્યે જ નિવૃત્ત થાય, અર્થાત્ તે પ્રારબ્ધ જેવાં હોય છે, તથાપિ ભેદ એટલો છે કે જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ પૂર્વોપાર્જિત કારણથી માત્ર છે, અને બીજાની પ્રવૃત્તિમાં ભાવિ સંસારનો હેતુ છે; માટે જ્ઞાનીનું પ્રારબ્ધ બુદ્ધ પડે છે. એ પ્રારબ્ધનો એવો નિર્ધાર નથી કે તે નિવૃત્તિરૂપે જ ઉદ્ધત આવે. જેમ શ્રી કૃષ્ણાદિક જ્ઞાનીપુરુષ કે જેને પ્રવૃત્તિરૂપ પ્રારબ્ધ છતાં જ્ઞાનદશા હતી, જેમ ગૃહઅવસ્થામાં શ્રી તીર્થંકર. એ પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવું તે માત્ર લોગવ્યાથી સંભવે છે. કેટલીક પ્રારબ્ધસ્થિતિ એવી છે કે જે જ્ઞાનીપુરુષને વિષે તેના સ્વરૂપ માટે જીવોને અદેશનો હેતુ થાય; અને તે માટે જ્ઞાનીપુરુષો ઘણું કરી જડ-મૌનદશા રાખી પોતાનું જ્ઞાનીપણું અરુપ રાખે છે; તથાપિ પ્રારબ્ધવશાત્ તે દશા કોઈને સ્પષ્ટ જણવામાં આવે, તો પછી તે જ્ઞાનીપુરુષનું વિચિત્ર પ્રારબ્ધ તેને અદેશનો હેતુ થતો નથી.

[૪૦૧]

૪૮૮

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૦

શ્રી 'શિક્ષાપત્ર' અથવા વાંચવા, વિચારવામાં હાલ કંઈ અડચણ નથી. જ્યાં કોઈ અદેશનો હેતુ હોય ત્યાં વિચારવું, અથવા સમાધાન પુછાવવાયોગ્ય હોય તો પૂછવામા પ્રતિબદ્ધ નથી.

સુદર્શન શેઠ પુરુષધર્મમાં હતા, તથાપિ રાણીના સમાગમમાં તે અવિકળ હતા. અત્યંત આત્મબળે કામ ઉપશમાવવાથી કામેદ્રિયને વિષે અનન્યતાપણું જ સંભવે છે; અને તે વખતે રાણીએ કદાપિ તેના દેહને પરિચય કરવા ઇચ્છા કરી હોત તોપણ કામની નન્યતા શ્રી સુદર્શનમાં જોવામાં આવત નહીં; એમ અમને લાગે છે.

[૪૦૨]

૪૮૯

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦

'શિક્ષાપત્ર' અથવા મુખ્ય લક્ષિતનું પ્રયોજન છે. લક્ષિતના આધારરૂપ એવા વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય એ ત્રણ ગુણનું તેમાં વિશેષ પોષણ કર્યું છે. તેમાં ધૈર્ય અને આશ્રયનું પ્રતિપાદન વિશેષ સમ્યક્પ્રકારે છે, જે વિચારી મુમુક્ષુજીવે સ્વગુણ કરવાયોગ્ય છે. શ્રી

કૃષ્ણાદિનો પ્રસંગ એમાં જે જે આવે છે તે કવચિત્ સંદેહનો હેતુ થાય એવો છે, તથાપિ તેમાં શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ સમન્વયાદેર ગણી ઉપેક્ષિત રહેવાયોગ્ય છે. કેવળ હિતબુદ્ધિથી વાંચવા વિચારવામાં મુમુક્ષુનું પ્રયોજન હોય છે.

પ્રશ્નામ.

[૪૦૩]

૪૯૦

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦

ઉપાધિ મટાડવાના જે પ્રકારથી પુરુષાર્થ થઈ શકે, એક તો કોઈ પણ વ્યાપારાદિ કાર્યથી; બીજો પ્રકાર વિદ્યા, મંત્રાદિ સાધનથી. જોકે એ બન્નેમાં અંતરાય ત્રુટવાનો સંભવ પ્રથમ જીવને હોવો જોઈએ. પ્રથમ દર્શાવેલો પ્રકાર કોઈ રીતે જાને તો કરવામાં અમને હાલ પ્રતિબંધ નથી, પણ બીજા પ્રકારને વિષે તો કેવળ ઉદાસીનતા જ છે; અને એ પ્રકાર સ્મરણમાં આવવાથી પણ ચિત્તમાં ખેદ થઈ આવે છે; એવી તે પ્રકાર પ્રત્યે નિરશ્ચય છે. પ્રથમના પ્રકાર સંબંધમાં હાલ કંઈ લખવું સૂઝતું નથી. આગળ ઉપર લખવું કે નહીં તે તે પ્રસંગમાં જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે.

જેટલી આકૃષ્ટતા છે તેટલો માર્ગનો વિરોધ છે, એમ જ્ઞાનીપુરુષો કહી ગયા છે. જે વાત જરૂર આપણે વિચારવા યોગ્ય છે.

[૪૦૪]

૪૯૧

મુંબઈ, ફાગણ, ૧૯૫૦

ૐ

તીર્થંકર વારંવાર નીચે કહ્યો છે, તે ઉપદેશ કરતા હતા :—

“હે જીવો! તમે ખૂંટો, સમ્યક્-પ્રકારે ખૂંટો. મનુષ્યપણું મળવું ઘણું દુર્લભ છે, અને ચારે ગતિને વિષે ભય છે, એમ જાણો. અજ્ઞાનથી સદ્વિવેક પામવો દુર્લભ છે, એમ સમજો. આજો લોક એકાંત દુઃખે કરી બળે છે, એમ જાણો; અને ‘સર્વ જીવ’ પોતપોતાનાં કર્મે કરી વિપર્યાસપણું અનુભવે છે, તેનો વિચાર કરો.”

(સૂયગડાંગ-અધ્યયન ૭મું ૧૧)

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અભિપ્રાય જેનો થયો હોય, તે પુરુષે આત્માને ગવેષવો, અને આત્મા ગવેષવો હોય તેણે યમનિયમાદિક સર્વ સાધનનો આગ્રહ અપ્રધાન કરી, સત્સંગને ગવેષવો; તેમ જ ઉપાસવો. સત્સંગની ઉપાસના કરવી હોય તેણે સંસારને ઉપાસવાનો આત્મભાવ સર્વથા ત્યાગવો. પોતાના સર્વ અભિપ્રાયનો ત્યાગ કરી પોતાની સર્વ શક્તિએ તે સત્સંગની આજ્ઞાને ઉપાસવી. તીર્થંકર એમ કહે છે કે જે કોઈ તે આજ્ઞા ઉપાસે છે, તે અવશ્ય સત્સંગને ઉપાસે છે. એમ જે સત્સંગને ઉપાસે છે તે અવશ્ય આત્માને ઉપાસે છે, અને આત્માને ઉપાસનાર સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે.

(દ્વાદશાંગીનું સળંગ સૂત્ર)

પ્રથમમાં જે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે તે ગાથા સૂયગડાંગમાં નીચે પ્રમાણે છે:

સંવુન્ધા જંતવો માણસત્તં. દદ્ધું મયં બાલિસેળં અલંબો,
પગંતદુક્ષ્ણે જરિય વ લોપ, સક્કમ્મણા વિવ્પરિયાસુવેદ,

સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ, આધિ, વ્યાધિથી મુક્તપણે વર્તતા હોઈએ-તોપણ સત્સંગને વિષે રહેલી લક્ષિતે તે અમને મટવી દુર્લભ જણાય છે. સત્સંગનું સર્વોત્તમ અપૂર્વપણું અહોરાત્ર એમ અમને વસ્યા કરે છે, તથાપિ ઉદયજોગ પ્રારબ્ધથી તેવો અંતરાય વર્તે છે. ઘણું કરી કોઈ વાતનો ખેદ ‘અમારા’ આત્માને વિષે ઉત્પન્ન થતો નથી, તથાપિ સત્સંગના અંતરાયનો ખેદ અહોરાત્ર ઘણું કરી વર્ત્યા કરે છે. ‘સર્વ ભૂમિઓ, સર્વ માણસો, સર્વ કામો, સર્વ વાતચીતાદિ પ્રસંગો અજાણ્યા જેવાં, સાવ પરનાં, ઉદાસીન જેવાં, અરમણીય, અમોહકર અને રસરહિત સ્વાભાવિકપણે ભાસે છે.’ માત્ર જ્ઞાનીપુરુષો, સુમુક્ષુપુરુષો, કે માર્ગાનુસારીપુરુષોનો સત્સંગ તે જાણીતો, પોતાનો, પ્રીતિકર, સુંદર, આકર્ષનાર અને રસસ્વરૂપ ભાસે છે. એમ હોવાથી અમારું મન ઘણું કરી અપ્રતિબદ્ધપણું લજતું લજતું તમ જેવા માર્ગેચ્છાવાન પુરુષોને વિષે પ્રતિબદ્ધપણું પામે છે.

[૪૮૫]

૪૮૨

મુંબઈ, ફાગણ, ૧૯૫૦

સુમુક્ષુજનના પરમ હિતસ્વી, સુમુક્ષુપુરુષ શ્રી સોભાગ,

અત્રે સમાધિ છે. ઉપાધિ જોગથી તમે કંઈ આત્મવાર્તા નહીં લખી શકતા હો. એમ ધારીએ છીએ.

અમારા ચિત્તમાં તો એમ આવે છે કે, સુમુક્ષુજનને આ કાળને વિષે સંસારની પ્રતિકૂળ દશાએ પ્રાપ્ત થવી તે તેને સસારથી તરવા બરાબર છે. અનતકાળથી અભ્યાસેલો એવો આ સસારસ્પષ્ટ વિચારવાનો વખત પ્રતિકૂળ પ્રસંગે વિશેષે હોય છે, એ વાત નિશ્ચય કરવાયોગ્ય છે.

હાલ કંઈ સત્સંગજોગ મળે છે કે કેમ ? તે અથવા કંઈ અપૂર્વ પ્રશ્ન આવે છે કે કેમ ? તે લખવામાં આવતું નથી તે લખશો. આવો એક તમને સાધારણ પ્રતિકૂળ પ્રસંગ બન્યો છે. તેમાં મુઝાવું ઘટતું નથી. એ પ્રસંગ જો સમતાએ વેદવામાં આવે તો જીવને નિર્વાણ સમીપનું સાધન છે. વ્યાવહારિક પ્રસંગોનું નિત્ય ચિત્રવિચિત્રપણું છે. માત્ર કલ્પનાએ તેમાં સુખ અને કલ્પનાએ દુઃખ એવી તેની સ્થિતિ છે. અનુકૂળ કલ્પનાએ તે અનુકૂળ ભાસે છે; પ્રતિકૂળ કલ્પનાએ તે પ્રતિકૂળ ભાસે છે; અને જ્ઞાનીપુરુષોએ તે જોય કલ્પના કરવાની ના કહી છે. અને તમને તે કરવી ઘટતી નથી. વિચારવાનને શોક ઘટે નહીં, એમ શ્રી તીર્થંકર કહેતા હતા.

[૪૦૬]

૪૮૩

મુંબઈ, ફાગણ, ૧૯૫૦

અનન્ય શરણના આપનાર એવા શ્રી સદ્ગુરુદેવને અત્યંત

લક્ષિતી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે.

પ્રથમ પદ :—‘આત્મા છે.’ જેમ ઘટપટઆદિ પદાર્થો છે, તેમ આત્મા પણ છે. અમુક શુભ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ હોવાનું પ્રમાણ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ત્રૈતન્યસત્તાનો પ્રત્યક્ષ શુભ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ :—‘આત્મા નિત્ય છે.’ ઘટપટઆદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તી છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તી છે. ઘટપટાદિ સંયોગે કરી પદાર્થ છે. આત્મા સ્વભાવે કરીને પદાર્થ છે; કેમ કે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ સંયોગો અનુભવયોગ્ય થતા નથી. કોઈ પણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતનસત્તા પ્રગટ થવાયોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે. અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમ કે જેની કોઈ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય, તેનો કોઈને વિષે લય પણ હોય નહીં.

ત્રીજું પદ :—‘આત્મા કર્તા છે.’ સર્વ પદાર્થ અર્થાક્રિયાસંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામ ક્રિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે. ક્રિયાસંપન્ન છે, માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રી જિને વિવેચ્યું છે; પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ નિજસ્વરૂપનો કર્તા છે. અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવાયોગ્ય, વિશેષ સંબંધસહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા દ્રવ્યકર્મનો કર્તા છે. ઉપચારથી ઘર, નગર આદિનો કર્તા છે.

ચોથું પદ :—‘આત્મા લોકતા છે.’ જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિર્ઘર્ક નથી. જે કંઈ પણ કરવામાં આવે તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ ખાધાથી વિષનું ફળ; સાકર ખાવાથી સાકરનું ફળ; અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હિમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું જેમ ફળ થયા વિના રહેતું નથી, તેમ કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે કંઈ પણ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા યોગ્ય જ છે, અને તે થાય છે. તે ક્રિયાનો આત્મા કર્તા હોવાથી લોકતા છે.

પાંચમું પદ :—‘મોક્ષપદ છે.’ જે અનુપચરિત વ્યવહારથી જીવને કર્તાનું કર્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, કર્તાપણું હોવાથી લોકતાપણું નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ટળવાપણું પણ છે; કેમ કે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણું હોય પણ તેના અનભ્યાસથી, તેના અપરિચયથી, તેને ઉપશમ કરવાથી, તેનું મંદપણું દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવાયોગ્ય દેખાય છે, ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવાયોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત એવો જે શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવ તે રૂપ મોક્ષપદ છે.

છઠ્ઠું પદ :—તે ‘મોક્ષનો ઉપાય છે.’ જો કદાચ કર્મબંધન થયા કરે એમ જ હોય, તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભાવે નહીં; પણ કર્મબંધથી વિપરીત સ્વભાવવાળાં એવાં જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્ત્યાદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે; જે સાધનના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય છે, ઉપશમ પામે છે, ક્ષીણ થાય છે. માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ મોક્ષ પદના ઉપાય છે.

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોએ સમ્યક્દર્શનના મુખ્ય નિવાસભૂત કલ્યાણ એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે. સમીપમુક્તિગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવાયોગ્ય છે. પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવાયોગ્ય છે, તેનો સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સદેહરહિત છે, એમ પરમપુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ છ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કહ્યો છે. અનાદિ સ્વપ્નદશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ, મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાની પુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે. તે સ્વપ્નદશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ જો જીવ

પરિણામ કરે, તેા સહજમાત્રમાં તે જાગૃત થઈ સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કેાઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ, શોક, સંયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય તે વિચારે સ્વસ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણું, સંપૂર્ણપણું, અવિનાશીપણું, અત્યંત આનંદપણું, અતરરહિત તેના અનુભવમાં આવે છે. સર્વ વિભાવ-પર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું જ છે, એમ સ્પષ્ટ-પ્રત્યક્ષ-અત્યંત પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઇષ્ટઅનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધારહિત સંપૂર્ણ માહાત્મ્યનું ઠેકાણું એવું નિઃસ્વરૂપ જાણી, વેદી તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને એ છ પદ સપ્રમાણ એવાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત્ય છે; આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, સર્વ સંગથી રહિત થયા છે, થાય છે; અને ભાવિકાળમાં પણ તેમ જ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરુણાને નિત્ય પ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે, એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેના ચરણારવિદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદથી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેનાં વચનને અગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમ કે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે જાણે કંઈ પણ ઇચ્છ્યા વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણાશીલતાથી આવે, એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કસ્ટાણને અર્થે કહી છે. જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની દ્વિવેદાને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છદ મટે, અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

જે કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના વિચારયોગે શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે, શ્રદ્ધા પણ કેવળજ્ઞાન થયું છે, વિચારદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, ઇચ્છાદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, સુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવળજ્ઞાન સર્વ અવ્યાબાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર, જેના યોગે સહજમાત્રમાં જીવ પામવા યોગ્ય થયો, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !!

[૪૦૭]

૪૯૪

ૐ

મુંબઈ, ચૈત્ર સુદ, ૧૯૫૦

અત્રે હાલ કઈક બાહ્યઉપાધિ ઓછી વર્તે છે. તમારા પત્રમાં પ્રશ્નો છે તેનું સમાધાન નીચે લખ્યાથી વિચારશો.

‘પૂર્વકર્મ’ એ પ્રકારનાં છે, અથવા જીવથી જે જે કર્મ કરાય છે તે એ પ્રકારથી કરાય છે. એક પ્રકારનાં કર્મ એવા છે, કે જે પ્રકારે કાળાદિ તેની સ્થિતિ છે, તે જ પ્રકારે તે ભોગવી શકાય. બીજા પ્રકાર એવા છે, કે જ્ઞાનથી, વિચારથી કેટલાંક કર્મ નિવૃત્ત થાય જ્ઞાન થવા છતાં પણ જે પ્રકારનાં કર્મ અવશ્ય ભોગવવાયોગ્ય છે તે પ્રથમ પ્રકારનાં કર્મ કહ્યાં છે; અને જે જ્ઞાનથી ટળી શકે છે તે બીજા પ્રકારના કર્મ કહ્યાં છે. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા છતાં દેહનું રહેલું થાય છે, તે દેહનું રહેલું એ કેવળજ્ઞાનીની ઇચ્છાથી નથી, પણ પ્રારબ્ધથી છે, એટલું સંપૂર્ણ જ્ઞાનભળ છતાં પણ તે દેહસ્થિતિ વેદ્યા સિવાય કેવળજ્ઞાનીથી પણ છૂટી શકાય નહીં, એવી સ્થિતિ છે; જોકે તેવા પ્રકારથી છૂટવા વિષે કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ ઇચ્છા કરે નહીં; તથાપિ અત્રે કહેવાનું એમ છે કે, જ્ઞાનીપુરુષને પણ તે કર્મ ભોગવવાયોગ્ય છે; તેમ જ અંતરાયાદિ અમુક કર્મની વ્યવસ્થા એવી છે કે, તે જ્ઞાનીપુરુષને પણ ભોગવવાયોગ્ય છે, અર્થાત્ જ્ઞાનીપુરુષ પણ તે કર્મ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત કરી શકે નહીં. સર્વ પ્રકારનાં કર્મ એવા છે, કે તે અદ્વિજ હોય નહીં; માત્ર તેની નિવૃત્તિના પ્રકારમાં ફેર છે.

એક, જે પ્રકારે સ્થિતિ વગેરે બાંધ્યું છે, તે જ પ્રકારે ભોગવવાયોગ્ય હોય છે બીજા, જીવના જ્ઞાનાદિ પુરુષાર્થધર્મે નિવૃત્ત થાય એવાં હોય છે. જ્ઞાનાદિ પુરુષાર્થધર્મે નિવૃત્ત થાય એવાં કર્મની નિવૃત્તિ જ્ઞાનીપુરુષ પણ કરે છે; પણ ભોગવવાયોગ્ય કર્મને જ્ઞાનીપુરુષ સિદ્ધિઆદિ પ્રયત્ને કરી નિવૃત્ત કરવાની ઇચ્છા કરે નહીં એ સંભવિત છે. કર્મને યથા યોગ્યપણે ભોગવવા વિષે જ્ઞાનીપુરુષને સંકોચ હોતો નથી. કોઈ અજ્ઞાનદશા છતાં ચોતા વિષે જ્ઞાનદશા સમજનાર જીવ કદાપિ ભોગવવાયોગ્ય કર્મ ભોગવવા વિષે ન ઇચ્છે તોપણ ભોગવ્યે જ છૂટકો થાય એવી નીતિ છે. જીવનું કરેલું જો વગર ભોગવ્યે અદ્વિજ જનું હોય, તો પછી બંધમોક્ષની વ્યવસ્થા કયાંથી હોઈ શકે ?

વેદનીયાદિ કર્મ હોય તે ભોગવવા વિષે અમને નિરિચ્છા થતી નથી. જો નિરિચ્છા થતી હોય, તો ચિત્તમાં ખેદ થાય કે, જીવને દેહાભિમાન છે તેથી ઉપાર્જિત કર્મ ભોગવતાં ખેદ થાય છે; અને તેથી નિરિચ્છા થાય છે.

મંત્રાદિથી, સિદ્ધિથી અને બીજાં તેવાં અમુક કારણોથી અમુક ચમત્કાર થઈ શકવા અસંભવિત નથી, તથાપિ ઉપર જેમ અમે જણાવ્યાં તેમ ભોગવવાયોગ્ય એવાં ‘નિકાચિતકર્મ’ તે તેમાંના કોઈ પ્રકારે મટી શકે નહીં; અમુક ‘શિથિલકર્મ’ની કવચિત્ નિવૃત્તિ થાય છે, પણ તે કંઈ ઉપાર્જિત કરનારે વેદ્યા વિના નિવૃત્ત થાય છે એમ નહીં; આકારફેરથી તે કર્મનું વેદનું થાય છે.

કોઈ એક એવું ‘શિથિલકર્મ’ છે, કે જેમાં અમુક વખત ચિત્તની સ્થિરતા રહે તો ને નિવૃત્ત થાય. તેવું કર્મ તે મંત્રાદિમાં સ્થિરતાના યોગે નિવૃત્ત થાય એ સંભવિત છે.

અથવા કોઈ પાસે પૂર્વલાભનો કોઈ એવો બંધ છે, કે જે માત્ર તેની થોડી કૃપાથી ફળીસૂત થઈ આવે; એ પણ એક સિદ્ધિ જેવું છે; તેમ અમુક મંત્રાદિના પ્રયત્નમાં હોય અને અમુક પૂર્વાતરાય ત્રુટવાનો પ્રસંગ સમીપવર્તી હોય, તો પણ કાર્યસિદ્ધિ મંત્રાદિથી થઈ ગણાય; પણ એ વાતમાં કંઈ સહેજ પણ ચિત્ત થવાનું કારણ નથી; નિષ્કળ વાર્તા છે. આત્માનો કલ્યાણ સંબંધનો એમાં કોઈ મુખ્ય પ્રસંગ નથી. મુખ્ય પ્રસંગ, વિસ્મૃતિનો હેતુ એવી કથા થાય છે; માટે તે પ્રકારના વિચારનો કે શોધનો નિર્ધાર લેવાની ઇચ્છા કરવા કરતાં ત્યાગી દેવી સારી છે; અને તે ત્યાગ્યે સહેજે નિર્ધાર થાય છે.

આત્મામાં વિશેષ આકૃણતા ન થાય તેમ રાખશો. જે થવાયોગ્ય હશે તે થઈ રહેશે. અને આકૃણતા કરતાં પણ જે થવાયોગ્ય હશે તે થશે, તેની સાથે આત્મા પણ અપરાધી થશે.

[૪૦૮-૧]

૪૯૫

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૧, ભોમ, ૧૯૫૦

શ્રી ત્રિલોચન,

જે કારણ વિષે લખ્યું હતું, તે કારણના વિચારમાં હજી ચિત્ત છે, અને તે વિચાર હજી સુધી ચિત્તસમાધાનરૂપ એટલે પૂરો થઈ શક્યો ન હોવાથી તમને પત્ર લખવાનું થયું નથી. વળી કોઈ 'પ્રમાદદોષ' જેવો કંઈ પ્રસંગદોષ વર્તે છે, કે જેને લીધે કંઈ પણ પરમાર્થવાત લખવા સંબંધમાં ચિત્ત મુઝાઈ, લખતાં સાવ અટકવું થાય છે. તેમ જ જે કાર્યપ્રવૃત્તિ છે, તે કાર્યપ્રવૃત્તિમાં અને અપરમાર્થ પ્રસંગમાં ઉદાસીનબળ થવાયોગ્ય બાજુ મારાથી થતું નથી, એમ લાગી આવી પોતાના દોષવિચારમાં પડી જઈ પત્ર લખવું અટકી બાય છે, અને ઘણું કરી ઉપર જે વિચારનું સમાધાન થયું નથી, એમ લખ્યું છે તે તે જ કારણ છે.

જો કોઈ પણ પ્રકારે બને તો આ ત્રાસરૂપ સસારમાં વધતો વ્યવસાય ન કરવો; સત્સંગ કરવો યોગ્ય છે.

મને એમ લાગે છે કે જીવને મૂળપણે જોતા જો મુમુક્ષુતા આવી હોય તો નિત્ય પ્રત્યે તેનું સસારબળ ઘટયા કરે સસારમાં ધનાદિ સપત્તિ ઘટે કે નહીં તે અનિયત છે, પણ સંસાર પ્રત્યે જે જીવની લાવના તે મોળી પડયા કરે; અનુક્રમે નાશ પામવાયોગ્ય થાય; આ કાળમાં એ વાત ઘણું કરી જોવામાં આવતી નથી. કોઈ જુદા સ્વરૂપમાં મુમુક્ષુ, અને જુદા સ્વરૂપમાં મુનિ વગેરે જોઈ વિચાર થાય છે કે આવા સગે કરી જીવની ઊર્ધ્વદશા થવી ઘટે નહીં; પણ અધોદશા થવી ઘટે. વળી સત્સંગનો કંઈ પ્રસંગ થયો છે એવા જીવની વ્યવસ્થા પણ કાળદોષથી પલટતાં વાર નથી લાગતી. એવું પ્રગટ જોઈને ચિત્તમાં ખેદ થાય છે; અને મારા ચિત્તની વ્યવસ્થા જોતાં મને પણ એમ થાય છે કે મને કોઈ પણ પ્રકારે આ વ્યવસાય ઘટતો નથી, અવસ્ય ઘટતો નથી. જરૂર-અત્યંત જરૂર-આ જીવનો કોઈ પ્રમાદ છે, નહીં તો પ્રગટ બાજુ છે એવું જે ઝેર તે પીવાને વિષે જીવની પ્રવૃત્તિ કેમ હોય ? અથવા એમ નહીં તો ઉદાસીનપ્રવૃત્તિ હોય, તોપણ તે પ્રવૃત્તિયે હવે તો કોઈ પ્રકારે પણ પરિ-સમાપ્તપણું ભજે એમ થવા યોગ્ય છે, નહીં તો જરૂર જીવનો કોઈ પણ પ્રકારે દોષ છે.

વધારે લખવાનું થઈ શકતું નથી, એટલે-ચિત્તમાં ખેદ થાય છે, નહીં તો પ્રગટપણે

નિવર્તુ' છું; એમ તે સાથે ઘણું ત્યાગનાં કારણો જાણ્યાં.) એમ જે વચનો કહ્યાં છે તે, સર્વવિરતિની ભૂમિકાના લક્ષણે કહ્યાં છે. તથાપિ તે પાંચ મહાવ્રતમાં ચાર મહાવ્રત, મૈથુનત્યાગ સિવાયમાં ભગવાને પાછી બીજી આજ્ઞા કરી છે, કે જે આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ તો મહાવ્રતને બાધકારી લાગે, પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોતાં તો રક્ષણકારી છે.

‘સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવર્તુ' છું;’ એવાં પચ્ચાણુ છતાં નહીં ઊતરવા જેવા પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રસંગની આજ્ઞા કરવી પડી છે; જે આજ્ઞા લોકસમુદાયને વિશેષ સમાગમે કરી સાધુ આરાધશે તો પંચમહાવ્રત નિર્મૂળ થવાનો વખત આવશે એવું જાણી, નદીનું ઊતરવું ભગવાને કહ્યું છે. તે પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રત્યક્ષ છતાં પાંચ મહાવ્રતની રક્ષાના અમૂલ્ય હેતુરૂપ હોવાથી પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિરૂપ છે. કારણ કે પાંચ મહાવ્રતની રક્ષાનો હેતુ એવું જે કારણ તે પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તિનો પણ હેતુ જ છે. પ્રાણાતિપાત છતાં અપ્રાણાતિ પાતરૂપ એમ નહીંના ઊતરવાની આજ્ઞા થાય છે, તથાપિ ‘સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવર્તુ' છું’ એ વાક્યને તે કારણથી એક વાર આંચકો આવે છે; જે આંચકો ફરંથી વિચાર કરતાં તો તેની વિશેષ દૃઢતા માટે જણાય છે, તેમ જ બીજાં વ્રતો માટે છે. ‘પરિબ્રહ્મની સર્વથા નિવૃત્તિ કરું છું’ એવું વ્રત છતાં વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તકનો સંબંધ જોવામાં આવે છે, તે અંગીકાર કરવામાં આવે છે. તે પરિબ્રહ્મની સર્વથા નિવૃત્તિના કારણને કોઈ પ્રકારે રક્ષણરૂપ હોવાથી કહ્યાં છે; અને તેથી પરિણામે અપરિબ્રહ્મરૂપ હોય છે. મૂર્છારહિતપણે નિત્ય આત્મદશા વધવાને માટે પુસ્તકનો અંગીકાર કહ્યો છે. શરીરસંઘયણનું આ કાળનું હીનપણું દેખી, ચિત્તસ્થિતિ પ્રથમ સમાધાન રહેવા અર્થે વસ્ત્રપાત્રાદિનું ગ્રહણ કહ્યું છે; અર્થાત્ આત્મહિત નીકું તો પરિબ્રહ્મ રાખવાનું કહ્યું છે. પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પ્રવર્તન કહ્યું છે; પણ ભાવનો આકાર ફેર છે. પરિબ્રહ્મબુદ્ધિથી કે પ્રાણાતિપાતબુદ્ધિથી એમાંનું કંઈ પણ કરવાનું ક્યારે પણ ભગવાને કહ્યું નથી. પાંચ મહાવ્રત, સર્વથા નિવૃત્તિરૂપ, ભગવાને જ્યાં બોધ્યાં ત્યાં પણ બીજા જીવના હિતાર્થે કહ્યાં છે; અને તેમાં તેના ત્યાગ જેવો દેખાવ દેનાર એવો અપવાદ પણ આત્મહિતાર્થે કહ્યો છે; અર્થાત્ એક પરિણામ હોવાથી ત્યાગ કરેલી ક્રિયા ગ્રહણ કરાવી છે. ‘મૈથુનત્યાગ’માં જે અપવાદ નથી તેનો હેતુ એવો છે કે રાગદ્વેષ વિના તેનો ભંગ થઈ શકે નહીં; અને રાગદ્વેષ છે તે આત્માને અહિતકારી છે; જેથી તેમાં કોઈ અપવાદ ભગવાને કહ્યો નથી. નહીંનું ઊતરવું રાગદ્વેષ વિના પણ થઈ શકે; પુસ્તકાદિનું ગ્રહણ પણ તેમ થઈ શકે; પણ મૈથુનસેવન તેમ ન થઈ શકે; માટે ભગવાને અનપવાદ એ વ્રત કહ્યું છે; અને બીજામાં અપવાદ આત્મહિતાર્થે. આમ હોવાથી જિનાગમ એમ જીવનું સંયમનું રક્ષણ થાય તેમ કહેવાને રાજવંદ.

દર્શન, સચમના હેતુએ ત્યાં વિચરવાની પણ હા કહી છે; તે જ અર્થ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, કોઈ જ્ઞાનીપુરુષનું દ્વર રહેવું થતું હોય, તેમનો સમાગમ થવો મુશ્કેલ હોય, અને પત્રસમાચાર સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય ન હોય, તો પછી આત્મહિત સિવાય બીજા સર્વ પ્રકારની બુદ્ધિને ત્યાગ કરી, તેવા જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ કે કોઈ સુમુક્ષુ સત્સંગીની સામાન્ય આજ્ઞાએ તેમ કરવાનો જિનાગમથી નિષેધ થતો નથી, એમ જણાય છે. કારણ કે પત્રસમાચાર લખવાથી આત્મહિત નાશ પામતું હતું, ત્યાં જ તે ના સમજાવી છે, જ્યાં આત્મહિત પત્ર-સમાચાર નહીં હોવાથી નાશ પામતું હોય, ત્યાં પત્રસમાચારનો નિષેધ હોય એમ જિનાગમથી બને કે કેમ? તે હવે વિચારવાયોગ્ય છે.

એ પ્રકારે વિચારવાથી જિનાગમમાં જ્ઞાન, દર્શન, સચમના સરક્ષણાર્થે પત્રસમાચારાદિ વ્યવહાર પણ સ્વીકારવાનો સમાવેશ થાય છે, તથાપિ તે કોઈક કાળ અર્થે, કોઈ મોટા પ્રયો-જને, મહાત્માપુરુષોની આજ્ઞાથી કે કેવળ જીવના કલ્યાણના જ કારણમાં તેનો ઉપયોગ કોઈક પાત્રને અર્થે છે, એમ સમજવા યોગ્ય છે. નિત્યપ્રતિ અને સાધારણ પ્રસંગમાં પત્રસમાચારાદિ વ્યવહાર ઘટે નહીં; જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે તેની આજ્ઞાએ નિત્યપ્રતિ પત્રાદિ વ્યવહાર ઘટે છે, તથાપિ બીજા લૌકિક જીવના કારણમાં તો સાવ નિષેધ સમજાય છે વળી કાળ એવો આવ્યો છે કે, જેમાં આમ કહેવાથી પણ વિષમ પરિણામ આવે. લોકમાર્ગમાં વર્તતા એવા સાધુઆદિના મનમાં આ વ્યવહારમાર્ગનો નાશ કરનાર ભાસ્યમાન થાય, તે સંભવિત છે, તેમ આ માર્ગ સમજાવવાથી પણ અનુકંમે વગર કારણે પત્રસમાચારાદિ ચાલુ થાય કે જેથી વગર કારણે સાધારણ દ્રવ્યત્યાગ પણ હુણાય.

એવું જાણી એ વ્યવહાર ઘણું કરી અંખાલાલ આદિથી પણ કરવો નહીં, કારણ કે તેમ કરવાથી પણ વ્યવસાય વધવા સંભવ છે. તમને સર્વ પત્રખાણું હોય તો પછી પત્ર ન લખવાનાં જે પત્રખાણું સાધુએ આખ્યાં છે તે અપાય નહીં તથાપિ આખ્યાં તોપણ એમાં હરકત ગણવી નહીં; તે પત્રખાણું પણ જ્ઞાનીપુરુષની વાણીથી રૂપાંતર થયાં હોત તો હરકત નહોતી, પણ સાધારણપણે રૂપાંતર થયાં છે, તે ઘટારત નથી થયું. મૂળ સ્વાભાવિક પત્રખાણુંનો અત્રે વ્યાખ્યાયનવસર નથી, લોક પત્રખાણુંની વાતનો અવસર છે; તથાપિ તે પણ સાધારણપણે પોતાની ઇચ્છાએ તોડવાં ઘટે નહીં, એવો હુમણું તો દંઢ વિચાર જ રાખવો. ગુણ પ્રગટવાના સાધનમાં જ્યારે રોધ થતો હોય, ત્યારે તે પત્રખાણું જ્ઞાનીપુરુષની વાણીથી કે સુમુક્ષુજીવના પ્રસંગથી સહેજ આકારદ્વેર થવા દઈ રસ્તા પર લાવવાં, કારણ કે વગર કારણે લોકોમાં અદેશો થવા દેવાની વાર્તા યોગ્ય નથી. બીજા પામર જીવને વગર કારણે તે જીવ અનહિતકારી થાય છે. એ વગેરે ઘણા હેતુ ધારી બનતાં સુધી પત્રાદિ વ્યવહાર ઓછો કરવો એ જ યોગ્ય છે અમ પ્રત્યે ક્યારેક તેવો વ્યવહાર તમને હિતકારીરૂપ છે, માટે કરવો યોગ્ય લાગતો હોય તો તે પત્ર શ્રી દેવકરણુજી જેવા કોઈ સત્સંગીને વંચાવીને મોકલવો, કે જેથી જ્ઞાનચર્ચા મિવાય એમાં કાંઈ બીજી વાર્તા નથી એવું તેમનું સાક્ષીપણુ તે તમારા આત્માને બીજા પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર કરતા અટકાવવાને સંભવિત થાય મારા વિચાર પ્રમાણે એવા પ્રકારમાં શ્રી દેવકરણુજી વિરોધ નહીં સમજે, કદાપિ તેમને તેમ લાગતું હોય તો કોઈ પ્રસંગમાં તેમનો

તે અંદેશો અમે નિવૃત્ત કરીશું, તથાપિ તમારે ઘણું કરી વિશેષ પત્રવ્યવહાર કરવો યોગ્ય નહીં, તે લક્ષ ચૂકરો નહીં. ઘણું કરી શબ્દનો અર્થ માત્ર હિતકારી પ્રસંગે પત્રનું કારણ કહ્યું છે, તેને બાધ ન થાય તે છે. વિશેષ પત્રવ્યવહાર કરવાથી તે જ્ઞાનચર્ચારૂપ હશે તોપણ લોકવ્યવહારમાં ઘણા અંદેશોનો હેતુ થયો. માટે જે પ્રમાણે પ્રસંગે પ્રસંગે આત્મહિતાર્થે હોય તે વિચારવું અને વિમાસવું યોગ્ય છે. અમ પ્રત્યે કોઈ જ્ઞાનપ્રશ્નાર્થે પત્ર લખવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો તે શ્રી દેવકરણુજીને પૂછીને લખવો કે જેથી તમને શુભ ઉત્પન્ન થવામાં બાધ ઓછો થાય.

તમે અંબાલાલને પત્ર લખ્યા વિષેમાં ચર્ચા થઈ તે જોડે ઘટારત થયું નથી, તમને કાંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તો તે લેવું, પણ કોઈ જ્ઞાનવાર્તા લખવાને બદલે લખાવવામાં તમારે અડચણ કરવી ન જોઈએ, એમ સાથે યથાયોગ્ય નિર્મળ અંતઃકરણથી જણાવવું યોગ્ય છે, કે જે વાત માત્ર જીવના હિતને અર્થે કરવા માટે છે. પર્યુષણાદિમાં પત્રવ્યવહાર સાધુઓ લખાવીને કરે છે, જેમાં આત્મહિત જેવું થોડું જ હોય છે, તથાપિ તે રૂઢિ થઈ હોવાથી તેનો લોક નિષેધ કરતા નથી, તેમ તે રૂઢિને અનુસરી વર્તવાનું રાખશે, તોપણ હરકત નથી; એટલે તમને પત્ર લખવામાં અડચણ નહીં પડે અને લોકોને અંદેશો નહીં થાય.

ઉપમા આદિ લખવામાં લોકોનું વિપર્યયપણું રહેતું હોય તો અમને એક સાધારણ ઉપમા લખશે, નહીં ઉપમા લખો તોપણ અડચણ નથી. માત્ર ચિત્તસમાધિ અર્થે તમને લખવાનો પ્રતિબંધ કર્યો નથી. અમને ઉપમાનું કંઈ સફળપણું નથી.

આત્મસ્વરૂપે પ્રણામ.

[૮૭૪ (૧૮)]

૧૫૦૨

મુનિ શ્રી લલ્લુજી તથા દેવકરણુજી આદિ પ્રત્યે,—

સહજે સમાગમ થઈ આવે અથવા એ લોકો ઇચ્છીને સમાગમ કરવા આવતા હોય તો સમાગમ કરવામાં શું હાનિ છે? કદાપિ વિરોધવૃત્તિથી એ લોકો સમાગમ કરવાનું કરતા હોય તો પણ શું હાનિ છે? આપણે તો તેના પ્રત્યે કેવળ હિતકારી વૃત્તિથી, અવિરોધ દૃષ્ટિથી સમાગમમાં પણ વર્તવું છે, ત્યાં શો પરાલભ છે? માત્ર ઉદ્દીરણ કરીને સમાગમ કરવાનું હાલ કારણ નથી. તમ સર્વ મુમુક્ષુઓના આચાર વિષે તેમને કંઈ સંશય હોય, તોપણ વિકલ્પનો અવકાશ નથી. વડવામાં સત્પુરુષના સમાગમમાં ગયા આદિનું પ્રશ્ન કરે તો તેના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહેવું યોગ્ય છે કે ‘તમે, અમે સૌ આત્મહિતની કામનાએ નીકળ્યા છીએ; અને કરવાયોગ્ય પણ તે જ છે જે પુરુષના સમાગમમાં અમે આવ્યા છીએ; તેમના સમાગમમાં કોઈ વાર તમે આવીને પ્રતીતિ કરી જોશો કે તેમના આત્માની દશા કેમ છે? અને તેઓ આપણને કેવા ઉપકારના કર્તા છે. હાલ એ વાત આપ જવા દો. વડવા મુખી સહજે પણ જવું થઈ શકે, અને આ તો જ્ઞાનદર્શનાદિના ઉપકારરૂપ પ્રસંગમાં જવું થયું છે, એટલે આચારની મર્યાદાના ભંગનો વિકલ્પ કરવો ઘટતો નથી. રાગદ્વેષ પરિક્ષીણ થવાનો

૧. આ પત્ર કાટ્યો મળ્યો હતો તેથી તુરંત જવાબેલો, પછી આખો મળતાં કરી જવાબો તે મુજબ હો જવું મુધારીને આખો આખો છે. ભુજો આક ૭૪૬

માર્ગ જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય, પ્રાપ્ત થાય તે પુરુષનો ઉપકાર કેટલો? અને તેવા પુરુષની કેવા પ્રકારે ભક્તિ કરવી તે તમે જ શાસ્ત્રાદિથી વિચારી જુઓ, અને તો કંઈ તેવું કરી શક્યા નથી, કેમ કે તેમણે પોતે એમ કહ્યું હતું કે,

“તમારો મુનિપણનો સામાન્ય વ્યવહાર એવો છે કે, બાહ્ય અવિરતિ પુરુષ પ્રત્યે વંદનાદિ વ્યવહાર કર્તવ્ય નહીં. તે વ્યવહાર તમારે પણ સાચવવો. તે વ્યવહાર તમે રાખો તેમાં તમારો સ્વચ્છંદ નથી, માટે રાખવા યોગ્ય છે. ઘણા જીવોને સંશયનો હેતુ નહીં થાય. અમને કંઈ વંદનાદિની અપેક્ષા નથી.”

આ પ્રકારે જેમણે સામાન્ય વ્યવહાર પણ સચવાવ્યો હતો, તેમની દૃષ્ટિ કેવી હોવી જોઈએ, તે તમે વિચાર કરો. કદાપિ હાલ તમને તે વાત નહીં સમજાય તો આગળ ઉપર સમજાશે, એ વાતમાં તમે નિઃસંદેહ થાઓ.

‘બીજા કંઈ સતમાર્ગરૂપ આચારવિચારમાં અમારી શિથિલતા થઈ હોય તો તમે કહો, કેમ કે તેવી શિથિલતા તો ટાળ્યા વિના હિતકારી માર્ગ પમાય નહીં, એમ અમારી દૃષ્ટિ છે.’ એ આદિ પ્રસંગે કહેવું ઘટે તો કહેવું; અને તેમના પ્રત્યે અદ્વેષભાવ છે એવું ખુલ્લું તેમના ધ્યાનમાં આવે તેવી વૃત્તિએ તથા રીતિએ વર્તવું, તેમાં સંશય કર્તવ્ય નથી.

બીજા સાધુ વિષે તમારે કંઈ કહેવું કર્તવ્ય નથી. સમાગમમાં આવ્યા પછી પણ કંઈ ન્યૂનાધિકપણ તેમના ચિંત્તામાં રહે તોપણ વિશ્લેષ પામવો નહીં. તેમના પ્રત્યે બળવાન અદ્વેષ ભાવનાએ વર્તવું એ જ સ્વધર્મ છે.

[૪૧૫]

૫૦૩

ગુંબઝ, વૈશાખ વદ ૦)), ૧૯૫૦

શ્રી સ્થંભતીર્થક્ષેત્રે સ્થિત, શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈશ્રી અંબાલાલ પ્રત્યે યથાયોગ્ય મિનંતી કે:-તમારું લખેલું પત્ર ૧ પહેંચ્યું છે. અને કુશળતા છે.

સુરતથી મુનિશ્રી લલ્લુજીનો કાગળ એક પ્રથમ હતો. તેના પ્રત્યુત્તરમાં એક કાગળ અહીંથી લખ્યો હતો. ત્યાર પછી પાંચ છ દિવસ પહેલાં તેમનો કાગળ હતો, જેમા તમારા પ્રત્યે પત્રાદિ લખવાનું થયું, તેના સંબંધમાં થયેલી લોકચર્ચા વિષેની કેટલીક વિગત હતી. તે કાગળનો ઉત્તર પણ અંતેથી લખ્યો છે. તે સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે છે.

પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચ મહાવ્રત છે તે સર્વ ત્યાગનાં છે, ‘અર્થાત્ સર્વ’ પ્રકારના પ્રાણાતિ-પાતથી નિવર્તવું, સર્વ પ્રકારના મૃષાવાદથી નિવર્તવું, એ પ્રમાણે પાંચ મહાવ્રત સાધુને હોય છે; અને એ આજ્ઞાએ વર્તે ત્યારે તે મુનિના સપ્રદાયમાં વર્તે છે, એમ ભગવાને કહ્યું છે. એ પકારે પંચ મહાવ્રત ઉપદેશ્યાં છતાં તેમા પ્રાણાતિપાતનું કારણ છે એવા નદીના ઊતરવા વગેરે કિયાની આજ્ઞા પણ જિને કહી છે. તે એવા અર્થે કે નદી ઊતરવાથી જે બંધ જીવને થશે તે કરતાં એક ક્ષેત્રે નિવાસથી બળવાન બંધ થશે, અને પર પરાએ પંચ મહા-વ્રતની હાનિનો પ્રસંગ આવશે, એવું દેખી તેવો દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાત જેમાં છે એવી નદી ઊતરવાની આજ્ઞા શ્રી જિને કહી છે. તેમ જ વસ્ત્ર, પુસ્તક રાખવાથી સર્વપરિગ્રહવિરમણવ્રત રહી શકે નહીં; તથાપિ દેહના શાતાર્થનો ત્યાગ કરાવી આત્માર્થ સાધવા દેહ સાધનરૂપ ગણી તેમાંથી પૂરી મૂર્છા ટળતાં સુધી વસ્ત્રનો નિરપૃહ સંબંધ અને વિચારબળ વધતાં

સુધી પુસ્તકનો સંબંધ જિને ઉપદેશ્યો છે; એટલે સર્વ ત્યાગમાં પ્રાણાતિપાત તથા પરિશ્રદ્ધિ સર્વ પ્રકારે અંગીકૃત કરવું ના છતાં એ પ્રકારે જિને અંગીકૃત કરવાની આજ્ઞા કરી છે. તે સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં વિષમ જણાય, તથાપિ જિને તો સગ જ કહેવું છે. જોય વાત જીવના કલ્યાણ અર્થે કહેલ છે. જેમ સામાન્ય જીવનું કલ્યાણ થાય તેમ વિચારીને કહ્યું છે. એ જ પ્રકારે મૈથુનત્યાગવ્રત છતાં તેમાં અપવાદ કહ્યો નથી કારણ કે મૈથુનનું આરાધનું રાગદ્વેષ વિના થઈ શકે નહીં, એવું જિનનું અભિમત છે. એટલે રાગદ્વેષ અપરમાર્થરૂપ બાળી મૈથુનત્યાગ અનપવાદે આરાધવું કહ્યું છે. તેમ જ બૃહત્કલ્પસૂત્રમાં સાધુએ વિચરવાની ભૂમિકાનું પ્રમાણ કહ્યું છે, ત્યાં ચારે દિશામાં અસુક નગર સુધીની મર્યાદા કહી છે, તથાપિ તે ઉપરાંત જે અનાર્થ ક્ષેત્ર છે, તેમાં પણ જ્ઞાન, દર્શન, સંયમની વૃદ્ધિને અર્થે વિચરવાનો અપવાદ કહ્યો છે. કારણ કે આર્થ ભૂમિમાં કોઈ યોગવશાત્ જ્ઞાનીપુરુષનું સમીપ વિચરવું ન હોય અને પ્રારબ્ધયોગે અનાર્થ ભૂમિમાં વિચરવું જ્ઞાનીપુરુષનું હોય તો ત્યાં જવું, તેમાં ભગવાને ખતાવેલી આજ્ઞા ભંગ થતી નથી.

તે જ પ્રકારે પત્ર-સમાચારાદિનો જો સાધુ પ્રસંગ રાખે તો પ્રતિબંધ વધે એમ હોવાથી ભગવાને 'ના' કહી છે, પણ તે 'ના' જ્ઞાનીપુરુષના કોઈ તેવા પત્ર-સમાચારમાં અપ વાદરૂપે લાગે છે. કારણ કે જ્ઞાની પ્રત્યે નિષ્કામપણે જ્ઞાનારાધનાર્થે પત્ર-સમાચાર વ્યવહાર છે. એમાં અન્ય કંઈ સંસારાર્થ હેતુ નથી, જિલટો સંસારાર્થ મટવાનો હેતુ છે; અને સંસાર મટાડવો એટલો જ પરમાર્થ છે. જેથી જ્ઞાનીપુરુષની અનુજ્ઞાએ કે કોઈ સત્સંગી જનની અનુજ્ઞાએ પત્ર-સમાચારનું કારણ થાય તો તે સંયમ વિરુદ્ધ જ છે, એમ કહી શકાય નહીં; તથાપિ તમને સાધુએ પચખાણુ આપ્યાં હતાં તે ભંગ થવાનો દોષ તમારા પ્રત્યે આરોપવા યોગ્ય થાય છે. પચખાણું સ્વરૂપ અત્ર વિચારવાનું નથી, પણ તમે તેમને પ્રગટ વિશ્વાસ આપ્યો તે ભંગ કરવાનો હેતુ શો? જો તે પચખાણુ લેવા વિષેમાં તમને યથાયોગ્ય ચિત્ત નહોતું તો તે તમારે લેવાં ઘટે નહીં, અને જો કોઈ લોકદાખથી તેમ થયું તો તેનો ભંગ કરવો ઘટે નહીં, અને ભંગનું જે પરિણામ છે તે અભંગથી વિશેષ આત્મહિતકારી હોય તોપણ સ્વેચ્છાથી ભંગ કરવો ઘટે નહીં; કારણ કે જીવ રાગદ્વેષ કે અજ્ઞાનથી સહેજે અપરાધી થાય છે; તેનો વિચારેલો હિતાહિત વિચાર ઘણી વાર વિપર્યય હોય છે. આમ હોવાથી તમે જે પ્રકારે ભંગ તે પચખાણુ કયું છે, તે અપરાધયોગ્ય છે, અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કોઈ રીતે ઘટે છે. પણ કોઈ જાતની સંસારબુદ્ધિથી આ કાર્ય થયું નથી, અને સંસાર કાર્યના પ્રસંગથી પત્ર સમાચારની મારી ઇચ્છા નથી, આ જે કંઈ પત્રાદિ લખવાનું થયું છે તે માત્ર કોઈ જીવના કલ્યાણની વાત વિષેમાં છે, એને તે જો કરવામાં ન આવ્યું હોત તો એક પ્રકારે કલ્યાણરૂપ હતું, પણ બીજા પ્રકારે ચિત્તની વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન થઈ અંતર કલેશવાળું થતું હતું; એટલે જેમાં કંઈ સંસારાર્થ નથી, કોઈ જાતની બીજી વાંછા નથી, માત્ર જીવના હિતનો પ્રસંગ છે, એમ ગણી લખવાનું થયું છે. મહારાજે પચખાણુ આપેલ તે પણ મારા હિતને અર્થે કે કોઈ સંસારી પ્રયોજનમાં એથી હું ન પડી બઉં; અને તે માટે તેમનો ઉપકાર

૧૫૩ મેં સંસારી પ્રયોજનથી એ કાર્ય કયું નથી; તમારા સંઘાડાના પ્રતિબંધને તોડવા

એ કાર્ય નથી; તોપણ એક પ્રકારે મારી ભૂલ છે તો તે અદ્ય, સાધારણ પ્રાયશ્ચિત્ત આપી ક્ષમા આપવી ઘટે છે. પર્યુષણાદિ પર્વમાં શ્રાવકે શ્રાવકના નામથી સાધુ પત્ર લખાવે છે, તે પ્રકારે સિવાય બીજા પ્રકારે હવે વર્તવામાં ન આવે અને જ્ઞાનચર્યા લખાય તો પણ અડચણ નથી, એ વગેરે ભાવ લખેલ છે. તમે પણ તે તથા આ પત્ર વિચારી જેમ કલેશ ન ઉત્પન્ન થાય તેમ કરશો. કોઈ પણ પ્રકારે સહન કરવું એ સારું છે; એમ નહીં બને તો સહેજ કારણમાં મોટું વિપરીત કલેશરૂપ પરિણામ આવે. બનતાં સુધી પ્રાયશ્ચિત્તનું કારણ ન બને તો ન કરવું, નહિ તો પછી અદ્ય પણ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવામાં બાધ નથી. તેઓ વગર પ્રાયશ્ચિત્તે કદાપિ તે વાત જતી કરે તેવું હોય તોપણ તમારે એટલે સાધુ લલ્લુએ ચિત્તમાં એ વાતનો પશ્ચાત્તાપ એટલો તો કરવો પટે છે કે આમ પણ કરવું ઘટતું નહોતું. હવે પછીમાં દેવકરણું સાધુ જેવાની સમક્ષતાથી શ્રાવક ત્યાંથી અમુક લખનાર હોય અને પત્ર લખાવે તો અડચણ નહીં એટલી વ્યવસ્થા તે સંપ્રદાયમાં ચાલ્યા કરે છે, તેથી ઘણુંકરી લોકો વિરોધ કરશે નહીં, અને તેમાં પણ વિરોધ જેવું લાગતું હોય તો હાલ તે વાત માટે પણ ધીરજ ઝડણુ કરવી હિતકારી છે. લોકસમુદાયમાં કલેશ ઉત્પન્ન ન થાય, એ લક્ષ ચૂકવાયોગ્ય હાલ નથી, કારણ કે તેવું કોઈ બળવાન પ્રયોજન નથી.

શ્રી કૃષ્ણદાસનો કાગળ વાંચી સત્વ હર્ષ થયો છે. જિજ્ઞાસાનું બળ જેમ વધે તેમ પ્રયત્ન કરવું એ પ્રથમ ભૂમિ છે. વૈરાગ્ય અને ઉપશમના હેતુ એવા ‘યોગવાસિષ્ઠાદિ’ ગ્રંથો વાંચવામાં અડચણ નથી. અનાથદાસજીને કરેલો ‘વિચારમાળા’ ગ્રંથ સદીક અવલોકવા યોગ્ય છે. અમારું ચિત્ત નિત્ય સંતુલનને ઇચ્છે છે, તથાપિ પ્રારબ્ધયોગ સ્થિતિ છે. તમારા સમાગમી ભાઈઓથી જેટલું બને તેટલું સદ્ગ્રંથોનું અવલોકન થાય તે અપ્રમાદે કરવા યોગ્ય છે. અને એક બીજાનો નિયમિત પરિચય કરાય તેટલો લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

પ્રમાદ એ સર્વ કમનો હેતુ છે.

[૪૧૬]

૫૦૪

સુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૫૦

મનનો, વચનનો તથા કાયાનો વ્યવસાય ધારીએ તે કરતાં હમણાં વિશેષ વર્ત્યા કરે છે. અને એ જ કારણથી તમને પત્રાદિ લખવાનું બની શકતું નથી. વ્યવસાયનું બહોળાપણ ઇચ્છવામાં આવતું નથી, તથાપિ પ્રાપ્ત થયા કરે છે. અને એમ જણાય છે કે કેટલાક પ્રકારે તે વ્યવસાય વેદવા યોગ્ય છે, કે જેના વેદનથી ફરી તેનો ઉત્પત્તિયોગ મટશે, નિવૃત્ત થશે. કદાપિ બળવાનપણે તેનો નિરોધ કરવામાં આવે તોપણ તે નિરોધરૂપ કલેશને લીધે આત્મા આત્માપણે વિસ્રસાપરિણામ જેવો પરિણામી શકે નહીં, એમ લાગે છે. માટે તે વ્યવસાયની જે અનિચ્છાપણે પ્રાપ્તિ થાય તે વેદવી, એ કોઈ પ્રકારે વિશેષ સમ્યક્ લાગે છે.

કોઈ પ્રગટ કારણને અવલબી, વિચારી, પરોક્ષ ચાલ્યા આવતા સર્વજનપુરુષને માત્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિપણે પણ ઓળખાય તો તેનું મહત્ત્વ ઈજા છે; અને તેમ ન હોય તો સર્વજને સર્વજ કહેવાનું કંઈ આત્માસંબંધી ઈજા નથી એમ અનુભવમાં આવે છે.

પ્રત્યક્ષ સર્વજ પુરુષને પણ કોઈ કારણે, વિચારે, અવલંબને સમ્યગ્દૃષ્ટિસ્વરૂપપણે પણ

ન જાણ્યા હોય તો તેનું આત્મપ્રત્યયી કળ નથી, પરમાર્થથી તેની સેવા અસેવાથી જીવને કંઈ જાતિભેદ થતો નથી. માટે તે કંઈ સફળ કારણરૂપે જ્ઞાનીપુરુષે સ્વીકારી નથી, એમ જણાય છે. ઘણું પ્રત્યક્ષ વર્તમાનો પરથી એમ પ્રગટ જણાય છે કે આ કાળ તે વિષમ કે દુષ્પ્રમાથવા કલિયુગ છે. કાળચક્રના પરાવર્તનમાં અનંત વાર દુષ્પ્રમાથ પૂર્વે આવી ગયા છે, તથાપિ આવો દુષ્પ્રમાથ કોઈક જ વખત આવે છે. રવેતાંગર સંપ્રદાયમાં એવી પરંપરાવત વાત આલી આવે છે, કે અસંયતિપૂર્વ નામે આશ્ચર્યવાળો હુંક — ધીટ — એવો આ પંચમકાળ અનંતકાળે આશ્ચર્યસ્વરૂપે તીર્થંકરાદિકે ગણ્યો છે, એ વાત અમને બહુકરી અનુભવમાં આવે છે; સાક્ષાત્ એમ જાણે લાગે છે.

કાળ એવો છે. ક્ષેત્ર ઘણું કરી અનાર્થ જેવું છે, ત્યાં સ્થિતિ છે, પ્રસંગ, દ્રવ્યકાળાદિ કારણથી સરળ છતાં લોકસંસારપણે ગણવા ઘટે છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને લાવના આલંબન વિના નિરાધારપણે જેમ આત્માપણું ભળત્ય છે તેમ ભળે છે. બીજો શો ઉપાય ?

૫૦૫

ૐ

વીતરાગનો કહેલો પરમ શાંત રસમય ધર્મ પૂર્ણ સત્ય છે, એવો નિશ્ચય રાખવો. જીવના અનઅધિકારીપણાને લીધે તથા સત્પુરુષના યોગ વિના સમજાતું નથી; તોપણ તેના જેવું જીવને સંસારરોગ મટાડવાને બીજું કોઈ પૂર્ણ હિતકારી ઔષધ નથી, એવું વારંવાર ચિંતવન કરવું.

આ પરમ તત્ત્વ છે, તેનો મને સદાય નિશ્ચય રહેલો; એ યથાર્થ સ્વરૂપ મારા હૃદયને વિષે પ્રકાશ કરો. અને જન્મમરણાદિ બંધનથી અત્યંત નિવૃત્તિ થાઓ! નિવૃત્તિ થાઓ!!

હે જીવ! આ કલેશરૂપ સંસાર થકી, વિરામ પામ, વિરામ પામ; કાંઈક વિચાર, પ્રસાદ છોડી જાગૃત થા! જાગૃત થા!! નહીં તો રત્નચિંતામણિ જેવો આ મનુષ્યદેહ નિષ્ફળ જશે.

હે જીવ! હવે તારે સત્પુરુષની આજ્ઞા નિશ્ચય ઉપાસવાયોગ્ય છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

[૪૧૮]

૫૦૬

મુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૫૦

શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ એમ કહ્યું છે કે જેને વિપર્યાસ મટી દેહાદિને વિષે થયેલી આત્મબુદ્ધિ, અને આત્મભાવને વિષે થયેલી દેહબુદ્ધિ તે મટી છે, એટલે આત્મા આત્મપરિણામી થયો છે, તેવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધ વ્યવસાય છે, ત્યાં સુધી જાગૃતિમાં રહેવું યોગ્ય છે. કેમ કે, અવકાશ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વિપર્યાસ ભયનો હેતુ ત્યાં પણ અમે જાણ્યા છે. ચાર ઘનઘાતી કર્મ જ્યાં છિન્ન થયાં છે, એવા સહજ સ્વરૂપ પરમાત્માને વિષે તો સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને સંપૂર્ણ જાગૃતિરૂપ તુર્યાવસ્થા છે; એટલે ત્યાં અનાદિ વિપર્યાસ નિર્બીજપણાને પ્રાપ્ત થવાથી કોઈ પણ પ્રકારે ઉદ્ભવ થઈ શકે જ નહીં; તથાપિ તેથી ન્યૂન એવાં વિરત્યાદિ ગુણસ્થાનકે વર્તતા એવા જ્ઞાનીને તો કાર્યે કાર્યે અને ક્ષણે ક્ષણે આત્મજાગૃતિ યોગ્ય છે, પ્રમાદવશે ઔદ્યુર્વ અંશે ન્યૂન જાણ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ

અનંતકાળ પરિભ્રમણ થયું છે. માટે જેની વ્યવહારને વિષે અનાસક્તબુદ્ધિ થઈ છે, તેવા પુરુષે પણ ને તેવા ઉદયનું પ્રારબ્ધ હોય તો તેની ક્ષણેક્ષણે નિવૃત્તિ ચિંતવવી, અને નિજ-લાવની જાગૃતિ રાખવી. આ પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષને મહાજ્ઞાની એવા શ્રી તીર્થ કરાદિકે લક્ષામણ નીધી છે; તો પછી, જેને માર્ગાનુસારી અવસ્થામાં પણ હજી પ્રવેશ થયો નથી, એવા જીવને તો આ સર્વ વ્યવસાયથી વિશેષ-વિશેષ નિવૃત્તલાવ રાખવો; અને વિચાર જાગૃતિ રાખવી યોગ્ય છે, એમ જણાવવા જેવું પણ રહેતું નથી, કેમ કે તે તો સમજણમાં સહેજે આવી શકે એવું છે.

બોધ બે પ્રકારથી જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે. એક તો ‘સિદ્ધાંતબોધ’ અને બીજો તે સિદ્ધાંતબોધ થવાને કારણભૂત એવો ‘ઉપદેશબોધ.’ બે ઉપદેશબોધ જીવને અંતઃકરણમાં સ્થિતિમાન થયો ન હોય તો સિદ્ધાંતબોધનું માત્ર તેને શ્રવણ થાય તે ભલે, પણ પરિણામ થઈ શકે નહીં. ‘સિદ્ધાંતબોધ’ એટલે પદાર્થનું જે સિદ્ધ થયેલું સ્વરૂપ છે, જ્ઞાનીપુરુષોએ નિષ્કર્ષ કરી જે પ્રકારે છેવટે પદાર્થ જાણ્યો છે તે જે પ્રકારથી વાણીદ્વારાએ જણાવાય તેમ જણાવ્યો છે એવો જે બોધ છે તે ‘સિદ્ધાંતબોધ’ છે. પણ પદાર્થના નિર્ણયને પામવા જીવને અતરાયરૂપ તેની અનાદિ વિપર્યાસલાવને પામેલી એવી બુદ્ધિ છે, કે જે વ્યક્તપણે કે અવ્યક્તપણે વિપર્યાસપણે પદાર્થસ્વરૂપને નિર્ધારી લે છે; તે વિપર્યાસબુદ્ધિનું બળ ઘટવા, યથાવત્ વસ્તુસ્વરૂપ જાણવાને વિષે પ્રવેશ થવા, જીવને વૈરાગ્ય અને ઉપશમ સાધન કહ્યાં છે; અને એવાં જે જે સાધનો જીવને સંસારભય દઢ કરાવે છે તે તે સાધનો સળધી જે ઉપદેશ કહ્યો છે તે ‘ઉપદેશબોધ’ છે.

આ ઠેકાણે એવો ભેદ ઉત્પન્ન થાય કે ‘ઉપદેશબોધ’ કરતા ‘સિદ્ધાંતબોધ’નું મુખ્યપણું જણાય છે, કેમ કે ઉપદેશબોધ પણ તેને જ અર્થે છે, તો પછી સિદ્ધાંતબોધનું જ પ્રથમથી અવગાહન કર્યું હોય તો જીવને પ્રથમથી જ ઉત્તતિનો હેતુ છે. આ પ્રકારે બે વિચાર ઉદ્ભવે તો તે વિપરીત છે, કેમ કે સિદ્ધાંતબોધનો જન્મ ઉપદેશબોધથી થાય છે. જેને વૈરાગ્ય-ઉપશમ સંબંધી ઉપદેશબોધ થયો નથી, તેને બુદ્ધિનું વિપર્યાસપણું વર્ત્યા કરે છે, અને જ્યાં સુધી બુદ્ધિનું વિપર્યાસપણું હોય ત્યાં સુધી સિદ્ધાંતનું વિચારનું પણ વિપર્યાસપણું થવું જ સંભવે છે. કેમ કે ચક્ષુને વિષે જેટલી આંખપ છે, તેટલો આંખો પદાર્થ તે દેખે છે. અને બે અત્યંત બળવાન પડળ હોય તો તેને સમૂળગો પદાર્થ દેખાતો નથી; તેમ જેને ચક્ષુનું યથાવત્ સંપૂર્ણ તેજ છે તે, પદાર્થને પણ યથાયોગ્ય દેખે છે. તેમ જે જીવને વિષે ગાઢ વિપર્યાસ બુદ્ધિ છે, તેને તો કોઈ રીતે સિદ્ધાંતબોધ વિચારમાં આવી શકે નહીં. જેની વિપર્યાસબુદ્ધિ મંદ થઈ છે તેને તે પ્રમાણમાં સિદ્ધાંતનું અવગાહન થાય; અને જેણે તે વિપર્યાસબુદ્ધિ વિશેષપણે ધીણું કરી છે એવા જીવને વિશેષપણે સિદ્ધાંતનું અવગાહન થાય.

ગૃહકુટુંબ પરિગ્રહાદિલાવને વિષે જે અહંતા મમતા છે અને તેની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ પ્રસંગમાં જે રાગદ્વેષ કષાય છે, તે જ ‘વિપર્યાસબુદ્ધિ’ છે; અને અહંતા મમતા તથા કષાય જ્યાં વૈરાગ્ય ઉપશમ ઉદ્ભવે છે ત્યાં મંદ પડે છે, અનુક્રમે નાશ પામવાયોગ્ય થાય છે. ગૃહકુટુંબાદિલાવને વિષે અનામક્રત બુદ્ધિ થવી તે ‘વૈરાગ્ય’ છે, અને તેની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ

નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતો એવો જે કષાયક્રોધ મેન મંદ થતું તે 'ઉપશમ' છે. એકે તે જે શુભ વિપર્યાસબુદ્ધિને પર્યાયોત્તર કરી મદ્યબુદ્ધિ કરે છે; અને તે સદ્બુદ્ધિ છતાં જીવાદિ પદાર્થની વ્યવસ્થા જેથી જાળાય છે એવા સિદ્ધાંતની વિચારણા કરવાયોગ્ય થાય છે. કેમકે અહુને પટજાદિ ચાંતરાય મટવાથી જેમ પદાર્થ યથાવત્ દેખાય છે, તેમ અહુને પટજનું મંદપાણું થવાથી જીવને જાનીપુરુષે દેહતા એવા સિદ્ધાંતભાવ, આત્મભાવ, વિચારનું વૈરાગ્ય દેખાય છે. જ્યાં વૈરાગ્ય અને ઉપશમ બળવાન છે, ત્યાં વિવેક બળવાનપણે હોય છે વૈરાગ્ય ઉપશમ બળવાન ન હોય ત્યાં વિવેક બળવાન હોય નહીં, અથવા યથાવત્ વિવેક હોય નહીં. સહજ આત્મસ્વરૂપ છે એવું કેવળજ્ઞાન તે પણ પ્રથમ મોહિનીય કર્મના કયાંતર પ્રગટે છે અને તે વાતથી ઉપર જણાવ્યો છે તે સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ સમજી શકાશે.

વળી જ્ઞાનીપુરુષોની વિશેષ શિષ્યામાત્ર વૈરાગ્ય ઉપશમ પ્રતિગોષ્ઠી ભવામાં આવે છે જિનના આગમ પર દષ્ટિ મૂકવાથી એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ જણાઈ શકશે. 'સિદ્ધાંતબોધ' એટલે જીવાજીવ પદાર્થનું વિશેષપણે કથન તે આગમમાં જેટલું કયું છે તે કરતાં વિશેષપણે, વિશેષપણે વૈરાગ્ય અને ઉપશમને કથન કર્યાં છે. કેમકે તેની સિદ્ધિ થયા પછી વિચારની નિર્મળતા સહેજે થશે, અને વિચારની નિર્મળતા સિદ્ધાંતરૂપ કથનને સહેજે કે એછા પરિશ્રમે અંગીકાર કરી શકે છે, એટલે તેની પણ સહેજે સિદ્ધિ થશે; અને તેમ જ થતું હોવાથી ઠામમાન એ જ અધિકારનું બ્યાખ્યાન કયું છે. જો જીવને આરંભ પરિબ્રહ્મનું પ્રવર્તન વિશેષ સહેજું હોય તો વૈરાગ્ય અને ઉપશમ હોય તો તે પણ ચાલ્યા જવા સંભવે છે. કેમકે આરંભ પરિબ્રહ્મ તે અવૈરાગ્ય અને અનુપશમનાં મૂળ છે, વૈરાગ્ય અને ઉપશમના કારણ છે. શ્રી ઠાણાંગસૂત્રમાં આરંભ અને પરિબ્રહ્મ બળ જણાવી પછી તેથી નિવર્તનું યોગ્ય છે એવો ઉપદેશ થવા આ ભાવે દિલગી કહી છે.

૧. જીવને મતિજ્ઞાનાવરણીય કયાં સુધી હોય ? જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સુધી.

૨. જીવને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કયાં સુધી હોય ? જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સુધી.

૩. જીવને અવધિજ્ઞાનાવરણીય કયાં સુધી હોય ? જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સુધી.

૪. જીવને મન પર્યવજ્ઞાનાવરણીય કયાં સુધી હોય ? જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સુધી.

૫. જીવને કેવળજ્ઞાનાવરણીય કયાં સુધી હોય ? જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સુધી.

એમ કહી દર્શનાદિના લેહ જણાવી સત્તર વાર તે ને તે વાત જણાવી છે કે, તે આવરણો ત્યાં સુધી હોય કે જ્યાં સુધી આરંભ અને પરિબ્રહ્મ હોય, આયું આરંભ પરિબ્રહ્મ બળ જણાવી ફરી અર્થાપત્તિરૂપે પાછું તેનું ત્યાં જ કથન કયું છે.

જીવને મતિજ્ઞાન ક્યારે જીપડે ? આરંભ પરિબ્રહ્મથી નિવર્ત્યે.

જીવને શ્રુતજ્ઞાન ક્યારે જીપડે ? આરંભ પરિબ્રહ્મથી નિવર્ત્યે.

૩. જીવને અવધિજ્ઞાન ક્યારે ઊપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્યે.
૪. જીવને મનઃપર્યવજ્ઞાન ક્યારે ઊપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્યે.
૫. જીવને કેવળજ્ઞાન ક્યારે ઊપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્યે.

એમ સત્તર પ્રકાર ફરીથી કહી આરંભપરિગ્રહની નિવૃત્તિનું ફળ જ્યાં છેવટે કેવળજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી લીધું છે; અને પ્રવૃત્તિનું ફળ કેવળજ્ઞાન સુધીનાં આવરણના હેતુપણે કહી તેનું અત્યંત બળવાનપણું કહી જીવને તેથી નિવૃત્ત થવાનો જ ઉપદેશ કર્યો છે. ફરી ફરીને જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચન એ ઉપદેશનો જ નિશ્ચય કરવાની જીવને પ્રેરણા કરવા ઇચ્છે છે; તથાપિ અનાદિ અસત્સંગથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી દુષ્ટ ઇચ્છાદિ ભાવમાં મૂઢ થયેલો એવો જીવ પ્રતિબૂઝતો નથી; અને તે ભાવોની નિવૃત્તિ કર્યા વિના અથવા નિવૃત્તિનું પ્રયત્ન કર્યા વિના શ્રેય ઇચ્છે છે, કે જેનો સંભવ ક્યારે પણ થઈ શક્યો નથી, વર્તમાનમા થતો નથી, અને ભવિષ્યમાં થશે નહીં.

૫૦૭ મુંબઈ, જેઠ સુદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૫૦

અત્રે ઉપાધિનું બળ એમ ને એમ રહ્યા કરે છે. જેમ તે પ્રત્યે ઉપેક્ષા થાય છે તેમ બળવાન ઉદય થાય છે, પ્રારબ્ધ ધર્મ જાણી વેદવા યોગ્ય છે; તથાપિ નિવૃત્તિની ઇચ્છા અને આત્માનું ઢીલાપણું છે, એવો વિચાર ખેદ આખ્યા રહે છે.

કઈ પણ નિવૃત્તિનું સ્મરણ રહે એટલો સત્સંગ તો કર્યા રહેવું યોગ્ય છે.

આ૦ સ્વ૦ પ્રણામ.

[૪૧૯]

૫૦૮
ૐ

મુંબઈ, જેઠ સુદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૦

પરમ સ્નેહી શ્રી સોભાગ,

આપનો કાગળ ૧ સવિગત મલ્યો હતો. ઉપાધિના પ્રસંગથી ઉત્તર લખવાનું થયું નથી, તે લખા કરશો.

ચિત્તમાં ઉપાધિના પ્રસંગ માટે વારંવાર ખેદ થાય છે જે, આવો ઉદય જો આ દેહમાં ઘણા વખત સુધી વર્ત્યા કરે તો સમાધિદશાએ જે લક્ષ છે તે લક્ષ એમ ને એમ અપ્રધાનપણે રાખવો પડે, અને જેમાં અત્યંત અપ્રમાદયોગ ઘટે છે, તેમાં પ્રમાદયોગ જેવું થાય.

કદાપિ તેમ નહીં તોપણ આ સંસારને વિષે કોઈ પ્રકાર રુચિયોગ્ય જણાતો નથી; પ્રત્યક્ષ રસરહિત એવું સ્વરૂપ દેખાય છે; તેને વિષે જરૂર સદ્વિચારવાન જીવને અદ્ય પણ રુચિ થાય નહીં, એવો નિશ્ચય વર્તે છે. વારંવાર સંસાર ભયરૂપ લાગે છે. ભયરૂપ લાગવાનો ખીન્નો કોઈ હેતુ જણાતો નથી, માત્ર એમાં શુદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ અપ્રધાન રાખી વર્તવું થાય છે તેથી મોટો ત્રાસ વર્તે છે, અને નિત્ય છૂટવાનો લક્ષ રહે છે; તથાપિ હલ્તુ તો અંતરાય સંભવે છે, અને પ્રતિબંધ પણ રહ્યા કરે છે; તેમ જ તેને અનુસરતા ખીન્ન અનેક વિકલ્પથી ખારા લાગેલા આ સંસારને વિષે પરાણે સ્થિતિ છે.

તમે કેટલાંક પ્રશ્નો લખો છો તે ઉત્તરયોગ્ય હોય છે, છતાં તે ઉત્તર ન લખવાનું કારણ

ઉપાધિ પ્રસંગનું બળ છે, તથા ઉપર જણાવેલો એવો ચિત્તનો ખેદ રહે છે તે છે.

આ૦ સ્વ૦ પ્રણામ

[૪૨૦-૧]

પ૦૮ મોહમયી, અગાડ મુદ્દ ૬, રવિ, ૧૯૫૦

શ્રી સૂર્યપુરસ્થિત, શુભવૃત્તિસંપન્ન, સત્સંગયોગ્ય શ્રી લક્ષ્મણ પ્રત્યે,

યથાયોગ્યપૂર્વક વિનંતિ કે :—

પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે. તેની સાથે ત્રણ પ્રશ્નો છૂટાં લખ્યાં છે, તે પણ પ્રાપ્ત થયાં છે. જે ૩ પ્રશ્નો લખ્યાં છે તે પ્રશ્નો મુમુક્ષુ જીવને વિચારવાં હિતકારી છે.

જીવ, કાયા પદાર્થપણે જીવ છે, પણ સંબંધપણે સહચારી છે, કે ન્યાં સુધી તે દેહથી જીવને કર્મનો ભોગ છે. શ્રી જિને જીવ અને કર્મનો ક્ષીરનીરની પેઠે સંબંધ કહ્યો છે તેનો હેતુ પણ એ જ છે કે, ક્ષીર અને નીર એકત્ર થયાં સ્પષ્ટ દેખાય છે, છતાં પરમાર્થે તે જીવ છે; પદાર્થપણે ભિન્ન છે; અગ્નિપ્રયોગે તે પાછાં સ્પષ્ટ જીવ પડે છે, તેમ જ જીવ અને કર્મનો સંબંધ છે. કર્મનો મુખ્ય આકાર કોઈ પ્રકારે દેહ છે, અને જીવ ઇન્દ્રિયાદિ દ્વારા ક્રિયા કરતો જાણી જીવ છે એમ સામાન્યપણે કહેવાય છે, પણ જ્ઞાનદશા આવ્યા વિના જીવ, કાયાનું જે સ્પષ્ટ જીવપણું છે, તે જીવને ભાસ્યામાં આવતું નથી; તથાપિ ક્ષીરનીરવત્ જીવપણું છે. જ્ઞાનસંસ્કારે તે જીવપણું સાવ સ્પષ્ટ વર્તે છે. હવે ત્યાં એમ પ્રશ્ન કર્યું છે કે, જો જ્ઞાને કરી જીવ ને કાયા જીવ જાણ્યાં છે, તો પછી વેદનાનું વેદનું અને માનનું શાથી થાય છે? તે પછી થવું ન જોઈએ, એ પ્રશ્ન જોડે થાય છે, તથાપિ તેનું સમાધાન આ પ્રકારે છે :—

સૂર્યથી તપેલા એવા પથ્થર તે સૂર્યના અસ્ત થયા પછી પણ અમુક વખત સુધી તપ્યા રહે છે, અને પછી સ્વરૂપને ભળે છે; તેમ પૂર્વના અજ્ઞાન સંસ્કારથી ઉપાન્નિત કરેલા એવા વેદનાદિ તાપ તેનો આ જીવને સંબંધ છે. જ્ઞાનયોગનો કોઈ હેતુ થયો તો પછી અજ્ઞાન નાશ પામે છે, અને તેથી ઉત્પન્ન થનારું એવું ભાવિકર્મ નાશ પામે છે, પણ તે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું વેદનીય કર્મ તે અજ્ઞાનના સૂર્યની પેઠે અસ્ત થયા પછી પથ્થરરૂપ એવા આ જીવને સંબંધમાં છે; જે આયુષ્યકર્મના નાશથી નાશ પામે છે. ભેદ એટલો છે કે, જ્ઞાનીપુરુષને કાયાને વિષે આત્મબુદ્ધિ થતી નથી, અને આત્માને વિષે કાયાબુદ્ધિ થતી નથી, જે સ્પષ્ટ ભિન્ન તેના જ્ઞાનમાં વર્તે છે, માત્ર પૂર્વ સંબંધ, જેમ પથ્થરને સૂર્યના તાપનો પ્રસંગ છે તેની પેઠે, હોવાથી વેદનીય કર્મ આયુષ્ય-પૂર્ણતા સુધી અવિષમભાવે વેદનું થાય છે; પણ તે વેદના વેદતાં જીવને સ્વરૂપજ્ઞાનનો ભગ થતો નથી, અથવા જો થાય છે તો તે જીવને તેવું સ્વરૂપજ્ઞાન સંભવતું નથી. આત્મજ્ઞાન હોવાથી પૂર્વોપાન્નિત વેદનીય કર્મ નાશ જ પામે એવો નિયમ નથી; તે તેની સ્થિતિએ નાશ પામે. વળી તે કર્મ જ્ઞાનને આવરણ કરનારું નથી, અત્યાબાધપણને આવરણરૂપ છે; અથવા ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ અત્યાબાધપણું પ્રગટતું નથી; પણ સંપૂર્ણજ્ઞાન સાથે તેને વિરોધ નથી. સંપૂર્ણ જ્ઞાનને આત્મા આધ છે એવો નિર્ણય અનુભવ વર્તે છે, તથાપિ સંબંધપણે જોતાં તેનું અત્યાબાધપણું

વેદનીય કર્મથી અમુકભાવે રોકાયેલ છે. જોકે તે કર્મમાં જ્ઞાનીને આત્મબુદ્ધિ નહીં હોવાથી અવ્યાબાધ ગુણને પણ માત્ર સંબંધ આવરણ છે, સાક્ષાત્ આવરણ નથી.

વેદના વેદતાં જીવને કંઈ પણ વિષમભાવ થયો તે અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે, પણ વેદના છે તે અજ્ઞાનનું લક્ષણ નથી, પૂર્વોપાર્જિત અજ્ઞાનનું ક્ષણ છે. વર્તમાનમાં તે માત્ર પ્રારબ્ધરૂપ છે; તેને વેદતાં જ્ઞાનીને અવિષમપણું છે; એટલે જીવ ને કાયા ભ્રુદાં છે, એવો જે જ્ઞાનયોગ તે જ્ઞાનીપુરુષનો અબાધ જ રહે છે. માત્ર વિષમભાવરહિતપણું છે, એ પ્રકાર જ્ઞાનને અવ્યાબાધ છે. વિષમભાવ છે તે જ્ઞાનને બાધકારક છે. દેહમાં દેહબુદ્ધિ અને આત્મામાં આત્મબુદ્ધિ; દેહથી ઉદાસીનતા અને આત્મામાં સ્થિતિ છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષનો વેદનાઉદય તે પ્રારબ્ધ વેદવારૂપ છે; નવો કર્મનો હેતુ નથી.

ખીલુ પ્રશ્ન : પરમાત્મસ્વરૂપ સર્વ ઠેકાણે સરખું છે, સિદ્ધ અને સસારી જીવ સરખા છે, ત્યારે સિદ્ધની સ્તુતિ કરતા કંઈ બાધ છે કે કેમ ? એ પ્રકારનું પ્રશ્ન છે. પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રથમ વિચારવાયોગ્ય છે. વ્યાપકપણે પરમાત્મસ્વરૂપ સર્વત્ર છે કે કેમ ? તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે.

સિદ્ધ અને સસારી જીવો એ સમસત્તાવાનસ્વરૂપે છે એ નિશ્ચય જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે તે યથાર્થ છે. તથાપિ ભેદ એટલો છે કે સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે, સસારી જીવને વિષે તે સત્તા સત્તાપણે છે. જેમ દીવાને વિષે અગ્નિ પ્રગટ છે અને ચક્રમક્રને વિષે અગ્નિ સત્તાપણે છે, તે પ્રકારે. દીવાને વિષે અને ચક્રમક્રને વિષે જે અગ્નિ છે તે અગ્નિપણે સમ છે, વ્યક્તિપણે (પ્રગટતા) અને શક્તિ(સત્તામાં)પણે ભેદ છે, પણ વસ્તુની જાતિપણે ભેદ નથી, તે પ્રકારે સિદ્ધના જીવને વિષે જે ચેતનસત્તા છે તે જ સૌ સસારી જીવને વિષે છે. ભેદ માત્ર પ્રગટ અપ્રગટપણાનો છે જેને તે ચેતનસત્તા પ્રગટી નથી એવા સસારી જીવને તે સત્તા પ્રગટવાનો હેતુ, પ્રગટસત્તા જેને વિષે છે એવા સિદ્ધ ભગવંતનું સ્વરૂપ, તે વિચારવાયોગ્ય છે, ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે, સ્તુતિ કરવાયોગ્ય છે, કેમ કે તેથી આત્માને નિજસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન, સ્તુતિ કરવાનો પ્રકાર થાય છે કે જે કર્તવ્ય છે. સિદ્ધસ્વરૂપ જેવું આત્મસ્વરૂપ છે એવું વિચારીને અને આ આત્માને વિષે તેનું વર્તમાનમાં અપ્રગટપણું છે તેનો અભાવ કરવા તે સિદ્ધસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન તથા સ્તુતિ ઘટે છે એ પ્રકાર બાણી સિદ્ધની સ્તુતિ કરતા કંઈ બાધ જણાતો નથી.

આત્મસ્વરૂપમાં જગત નથી, એવી વેદાંતે વાત કહી છે અથવા એમ ઘટે છે, પણ બાહ્ય જગત નથી એવો અર્થ માત્ર જીવને ઉપશમ થવા અર્થે માનવો યોગ્ય ગણાય.

એમ એ ત્રણ પ્રશ્નોનું સંક્ષેપ સમાધાન લખ્યું છે, તે વિશેષ કરી વિચારશો. વિશેષ કંઈ સમાધાન બાંધવા ઇચ્છા થાય તે લખશો જેમ વૈરાગ્ય ઉપશમનું વર્ધમાનપણું થાય તેમ હાલ તો કર્તવ્ય છે

[૪૨૧]

૫૧૦

સુભઈ, અસાડ સુદ ૬, રવિ, ૧૯૫૦

શ્રી સ્થંભતીર્થસ્થિત, શુભેચ્છાસંપન્ન શ્રી ત્રિભુવનદાસ પ્રત્યે યથાયોગ્યપૂર્વક વિનંતિ કે :—

બંધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવર્તાવવાનો જીવને અભ્યાસ, સંતત અભ્યાસ કર્તવ્ય છે, કારણ કે વિના વિચારે, વિના પ્રયાસે તે વૃત્તિઓનું ઉપશમનું અથવા નિવર્તનું

વેદાંત અને જિન સિદ્ધાંત એ બેમાં કેટલાક પ્રકારે ભેદ છે. વેદાંત એક બ્રહ્મસ્વરૂપે સર્વ સ્થિતિ કહે છે. તે જિનાગમમાં તેથી બીજે પ્રકાર કળાં છે. ‘સમયમાર’ વાંચતાં પણ કેટલાક જીવોને એક બ્રહ્મની સ્થિતિનો લક્ષ ધર્મ ન્તય છે, તથાપિ એ વાર્તા ઘણા સત્સંગ, વૈરાગ્ય અને ઉપશમનું બળ વિશેષપણે વધ્યા પછી કર્ત્તવ્ય છે. તે એમ નથી કરવામાં આવતું તો જીવ બીજા પ્રકારમાં ચડી જઈ વૈરાગ્ય અને ઉપશમથી હીન થાય છે. ‘એક બ્રહ્મસ્વરૂપ’ વિચારવામાં અડચણ નથી, અથવા ‘અનેક આત્મા’ વિચારવામાં અડચણ નથી, માત્ર તમને અથવા કોઈ મુમુક્ષુને પોતાના સ્વરૂપનું જાણવું એ મુખ્ય કર્ત્તવ્ય છે; અને તે જાણવાના સાધન શમ, સતોષ, વિચાર અને સત્સંગ છે. તે સાધન સિદ્ધ થયે, વૈરાગ્ય, ઉપશમ વર્ધમાન પરિણામી થયે, ‘એક આત્મા છે કે અનેક આત્મા છે,’ એ આદિ પ્રકાર વિચારવાયોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

આં ૨૫૦ પ્રશ્નામ.

[૪૨૫]

૫૧૪ મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૪, બુધ, ૧૯૫૦

નિઃસારપણું અત્યંતપણે જાણ્યા છતાં, વ્યવસાયનો પ્રસંગ આત્મવીર્યને કંઈ પણ મંદતાનો હેતુ થાય છે, તે છતાં તે વ્યવસાય કરીએ છીએ. આત્માથી ખમવાયોગ્ય નહીં તે ખમીએ છીએ. એ જ વિનંતિ.

આં ૩૦

[૪૨૬]

૫૧૫ મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૪, બુધ, ૧૯૫૦

અનેથી થોડા દિવસ છૂટી શકાય એવો વિચાર વર્તે છે; તથાપિ આ પ્રસંગમાં તેમ થવું કંઠણ છે.

એમ આત્મબળ અપ્રમાદી થાય તેમ સત્સંગ, સદ્વાંચનાનો પ્રસંગ નિત્યપ્રત્યે કરવાયોગ્ય છે. તેને વિષે પ્રમાદ કર્ત્તવ્ય નથી, અવશ્ય એમ કર્ત્તવ્ય નથી, એ જ વિનંતિ.

આં ૨૫૦ પ્રશ્નામ.

[૪૨૭]

૫૧૬ મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧, ૧૯૫૦

પાણી સ્વભાવે શીતળ છતાં કોઈ વાસણમાં નાખી નીચે અગ્નિ સળગતો રાખ્યો હોય તો તેની નિરિચ્છા હોય છતાં તે પાણી ઉજળપણું લે છે, તેવો આ વ્યવસાય, સમાધિએ શીતળ એવા પુરુષ પ્રત્યે ઉજળપણાનો હેતુ થાય છે, એ વાત અમને તો સ્પષ્ટ લાગે છે.

વર્ધમાનસ્વામીએ ગૃહવાસમાં પણ આ સર્વ વ્યવસાય અસાર છે, કર્ત્તવ્યરૂપ નથી, એમ જાણ્યું હતું. તેમ છતાં તે ગૃહવાસને ત્યાગી મુનિચર્યા અડધું કરી હતી. તે મુનિપણમાં પણ આત્મબળે સમર્થ છતાં તે બળ કરતા પણ અત્યંત વધતા બળની જરૂર છે, એમ જાણી મૌનપણું અને અનિદ્રાપણું સાડાખાર વર્ષ લગભગ લાગ્યું છે, કે જેથી વ્યવસાયરૂપ અગ્નિ તો પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં.

જે વર્ધમાનસ્વામી ગૃહવાસમાં છતાં અભોગી જેવા હતા, અવ્યવસાયી જેવા હતા, નિદ્રા હતા, અને મહત્ત્વ સ્વભાવે મુનિ જેવા હતા, આત્માકાર પરિણામી હતા, તે વર્ધમાન

સ્વામી પણ સવ વ્યવસાયમા અસારપણુ જાણીને, નીરસ જાણીને દૂર પ્રવર્ત્યા; તે વ્યવસાય, ખીજા જીવે કરી કયા પ્રકારથી સમાધિ રાખવી વિચારી છે, તે વિચારવાયોગ્ય છે. તે વિચારીને ફરી ફરી તે ચર્ચા કાર્યે કાર્યે પ્રવર્તને પ્રવર્તને સ્મૃતિમા લાવી વ્યવસાયના પ્રસંગમાં વર્તતી એવી રુચિ વિલય કરવાયોગ્ય છે જો એમ ન કરવામાં આવે તો એમ ઘણું કરીને લાગે છે કે હજુ આ જીવની યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિષે થઈ નથી, અથવા તો આ જીવ લોકસંજ્ઞાએ માત્ર કલ્યાણ થાય એવી ભાવના કરવા ઇચ્છે છે. પણ કલ્યાણ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા ઘટતી નથી; કારણ કે જોય જીવના સરખાં પરિણામ હોય અને એક બંધાય, ખીજાને અબધતા થાય, એમ ત્રિકાળમા બનવાયોગ્ય નથી.

[૪૨૬]

૫૧૭

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૭, ગુરુ, ૧૯૫૦

તમે અને ખીજા મુમુક્ષુજનનાં ચિત્તસંબંધી દશા જાણી છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ અપ્રતિબદ્ધ-પણાને પ્રધાનભાગ કહ્યો છે, અને સર્વથી અપ્રતિબદ્ધ દશાને વિષે લક્ષ રાખી પ્રવૃત્તિ છે, તોપણ સત્સંગાદિને વિષે હજી અમને પણ પ્રતિબદ્ધબુદ્ધિ રાખવાનું ચિત્ત રહે છે. હાલ અમારા સમાગમનો અપ્રમંગ છે એન જાણ્યા છતાં પણ તમ સર્વ ભાઈઓએ જે પ્રકારે જીવને શાંત, દાતપણુ ઉદ્ભવ થાય તે પ્રકારે વાચનાદિ સમાગમ કરવો ઘટે છે. તે વાત બળવાન કરવાયોગ્ય છે

[૪૩૦]

૫૧૮

મુંબઈ, શ્રાવણ વદિ ૯, ૧૯૫૦

‘યોગવાસિષ્ઠ’-જીવમાં જેમ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને ઉપશમ ગુણ પ્રગટે, ઉદય પામે તે પ્રકાર લક્ષમાં રાખવાના બખર લખ્યા તે પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે.

એ ગુણો જ્યાં સુધી જીવને વિષે સ્થિરતા પામશે નહીં ત્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર જીવથી યથાર્થપણે થવો કઠણ છે. આત્મા રૂપી છે, અરૂપી છે એ આદિ વિકલ્પ તે પ્રથમમા જે વિચારાય છે તે કલ્પના જેવા છે. જીવ કંઈક પણ ગુણ પામીને જો શીતળ થાય તો પછી તેને વિશેષ વિચાર કર્તવ્ય છે. આત્મદર્શનાદિ પ્રસંગ તીવ્ર મુમુક્ષુપણું ઉત્પન્ન થયા પહેલાં ઘણું કરીને કલ્પિતપણે સમજાય છે, જેથી હાલ તે સંબંધી પ્રશ્ન શમાવવાયોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

[૪૩૧-૧]

૫૧૯

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૯, શનિ, ૧૯૫૦

પ્રસંગના ચારે બાજુના પ્રારબ્ધવશાત્ દબાણથી કેટલાક વ્યવસાયી કાર્ય થઈ આવે છે; પણ ચિત્તપરિણામ સાધારણ પ્રસંગમાં પ્રવૃત્તિ કરતા વિશેષ સંકોચાયલાં રહ્યાં કરતા હોવાથી આ પ્રકારનાં પત્રાદિ લખવા વગેરેનું બની શકતું નથી. જેથી વધારે નથી લખાયું તે માટે બન્ને ક્ષમા આપવાયોગ્ય છે.

[૪૩૨]

૫૨૦

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૦)), ગુરુ, ૧૯૫૦

શ્રી સાયલા આમે સ્થિત, પરમ સ્નેહી શ્રી સોલાગને.

શ્રી મોહમયી દ્વેષથી — ના ભક્તિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય વિશેષ વિનંતિ કે તમારો

લખેલ કાગળ પહોંચ્યો છે. તેનો ઉત્તર નીચેથી ગિચારેલો.

જ્ઞાનવાર્તાના પ્રસંગમાં ઉપકારી એવાં કેટલાક પ્રશ્નો તમને થાય છે, તે તમે અમને લખી જણાવો છો, અને તેના સમાધાનના તમારા ઇચ્છા વિશેષ રહે છે, તેથી કોઈ પણ પ્રકારે જો તમને તે પ્રશ્નોનાં સમાધાન લખાય તો સારું, એમ ચિત્તમાં રહ્યા કરતા છતાં ઉદયયોગથી તેમ જાનતું નથી. પરંતુ લખવામાં ચિત્તની સ્થિરતા ઘણી જ ઓછી રહે છે. અથવા ચિત્ત તે કાર્યમાં અડપ માત્ર છાયા જેવો પ્રવેશ કરી શકે છે. જેથી તમને વિશેષ વિગતથી પરંતુ લખવાનું થઈ આવતું નથી. એક એક કાગળ લખતાં દશદશ, પાંચપાંચ વખત બખ્ખે-ચચ્ચાર લીટી લખી તે કાગળ અધૂરા મૂકવાનું ચિત્તની સ્થિતિને લીધે બને છે. ક્રિયાને વિષે રુચિ નહીં, તેમ પ્રારબ્ધબળ પણ તે ક્રિયામાં હાલ વિશેષ ઉદયમાન નહીં હોવાથી તમને તેમ જ બીજા મુસુક્ષ્મોને વિશેષપણે કંઈ જ્ઞાનચર્ચા લખી શકાતી નથી. ચિત્તમાં એ વિષે ખેદ રહે છે, તથાપિ તેને હાલ તો ઉપશમ કરવાનું જ ચિત્ત રહે છે એવી જ કોઈ આત્મદશાની સ્થિતિ હાલ વર્તે છે. ઘણું કરીને જાણીને કરવામાં આવતું નથી, અર્થાત્ પ્રમાદાદિ દોષે કરી તે ક્રિયા નથી બનતી એમ જણાતું નથી.

જે મુખરસ સળધી જ્ઞાનવિષે ‘સમયસાર’ અથવા કવિતાદિમાં તમે અર્થ ધારો છો તે તેમ જ છે, એમ સર્વત્ર છે, એમ કહેવા યોગ્ય નથી. બનારસીદાસે ‘સમયસાર’ અથવા હિન્દી ભાષામાં કરતા કેટલાક કવિત, સર્વેલા વગેરેમાં તેના જેવી જ વાત કહી છે; અને તે કોઈ રીતે ‘બીજજ્ઞાનને’ લગતી જણાય છે. તથાપિ ક્યાંક ક્યાંક તેવા શબ્દો ઉપમાપણે પણ આવે છે. ‘સમયસાર’ બનારસીદાસે કર્યો છે, તેમાં તે શબ્દો જ્યાં જ્યાં આવ્યા છે, ત્યાં ત્યાં સર્વ સ્થળે ઉપમાપણે છે એમ જણાતું નથી, પણ કેટલેક સ્થળે વસ્તુપણે કહ્યું છે, એમ લાગે છે; ભેદે એ વાત કંઈક આગળ ગયે મળતી આવી શકે એમ છે. એટલે તમે જે ‘બીજજ્ઞાન’માં કારણ ગણો છો તેથી કંઈક આગળ વધતી વાત અથવા તે વાત વિશેષ જ્ઞાને તેમાં અંગીકાર કરી જણાય છે.

બનારસીદાસને કંઈ તેવો યોગ બન્યો હોય એમ ‘સમયસાર’ અંથની તેમની રચના પરથી જણાય છે. ‘મૂળ સમયસાર’માં એટલી બધી સ્પષ્ટ વાર્તા ‘બીજજ્ઞાન’ વિષે કહી નથી જણાતી, અને બનારસીદાસે તો ઘણું ઠેકાણું વસ્તુપણે અને ઉપમાપણે તે વાત કહી છે. જે ઉપરથી એમ જણાય છે કે બનારસીદાસે સાથે પોતાના આત્માને વિષે જે કંઈ અનુભવ થયો છે, તેનો પણ કોઈ તે પ્રકારે પ્રકાશ કર્યો છે, કે કોઈ વિચક્ષણ જીવના અનુભવને તે આધારભૂત થાય, વિશેષ સ્થિર કરનાર થાય.

એમ પણ લાગે છે કે બનારસીદાસે લક્ષણાદિ લેદથી જીવનો વિશેષ નિર્ધાર કર્યો હતો, અને તે તે લક્ષણાદિનું સતત મનન થયા કર્યાથી આત્મસ્વરૂપ કંઈક તીક્ષ્ણપણે તેને અનુભવમાં આવ્યું છે, અને અવ્યક્તપણે આત્મદ્રવ્યનો પણ તેમને લક્ષ થયો છે, અને તે અવ્યક્ત લક્ષથી તે બીજજ્ઞાન તેમણે ગાયું છે. અવ્યક્ત લક્ષનો અર્થ અત્રે એવો છે કે ચિત્તવૃત્તિ આત્મ વિચારમાં વિશેષપણે લાગી રહેવાથી પરિણામની નિર્માણ ધારા બનારસીદાસને જે અંશે પ્રગટી છે, તે નિર્માણધારાને લીધે પોતાને દ્રવ્ય આ જ છે એમ ભેદે સ્પષ્ટ જાણવામાં નથી,

તોપણ અસ્પષ્ટપણે એટલે સ્વાભાવિકપણે પણ તેમના આત્મામા તે છાયા ભાસ્યમાન થઈ છે, અને જેને લીધે એ વાત તેમના મુખથી નીકળી શકી છે; અને સહજ આગળ વધતા તે વાત તેમને સાવ સ્પષ્ટ થઈ જાય એવી દશા તે અથ કરતા તેમની પ્રાપ્તિ રહી છે

શ્રી ડુંગરના અંતરમાં જે ખેદ રહે છે તે કોઈ રીતે યોગ્ય છે, અને તે ખેદ ઘણું કરીને તમને પણ રહે છે, તે જાણવામાં છે. તેમ જ ખીજ પણ કેટલાક મુમુક્ષુ જીવોને એ પ્રકારનો ખેદ રહે છે એ રીતે જાણવામાં છતાં, અને તમ સૌનો એ ખેદ દૂર કરાય તો સારું એમ મનમા રહેતા છતાં પ્રારબ્ધ વેદીએ છીએ. વળી અમારા ચિત્તમા એ વિષે અત્યંત બળવાન ખેદ છે. જે ખેદ દિવસમાં પ્રાપ્તિ ઘણા ઘણા પ્રસંગે સ્ફુર્યા કરે છે, અને તેને ઉપશમાવવાનું કરવું પડે છે, અને ઘણું કરી તમ વગેરેને પણ અમે વિશેષપણે તે ખેદ વિષે લખ્યું નથી, કે જણાવ્યું નથી. અમને તેમ જણાવવાનું પણ યોગ્ય લાગતું નહોતું, પણ હાલ શ્રી ડુંગરે જણાવવાથી, પ્રસંગથી જણાવવાનું થયું છે. તમને અને ડુંગરને જે ખેદ રહે છે, તેથી તે પ્રકાર વિષે અમને અસંખ્યાતગુણવિશિષ્ટ ખેદ રહેતો હશે એમ લાગે છે. કારણ કે જે જે પ્રસંગે તે વાત આત્મપ્રદેશમાં સ્મરણ થાય છે, તે તે પ્રસંગે બધા પ્રદેશ શિથિલ જેવા થઈ જાય છે, અને જીવનો નિત્ય સ્વભાવ હોવાથી જીવ આવો ખેદ રાખતા છતાં જીવે છે; એવા પ્રકારના ખેદ સુધી પ્રાપ્ત થાય છે. વળી પરિણામાતર થઈ થોડા અવકાશે પણ તેની તે વાત પ્રદેશે પ્રદેશે સ્ફુરે નીકળે છે, અને તેવી ને તેવી દશા થઈ આવે છે, તથાપિ આત્મા પર અત્યંત દૃષ્ટિ કરી તે પ્રકારને હાલ તો ઉપશમાવવો જ ઘટે છે, એમ જાણી ઉપશમાવવામા આવે છે.

શ્રી ડુંગરના કે તમારા ચિત્તમાં એમ આવતું હોય કે સાધારણ કારણોને લીધે અમે એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, તે યોગ્ય નથી. એ પ્રકારે જો રહેતું હોય તો ઘણું કરી તેમ નથી, એમ અમને લાગે છે. નિત્ય પ્રત્યે તે વાતનો વિચાર કરવા છતાં હજી બળવાન કારણોનો તે પ્રત્યે સંબંધ છે, એમ જાણી જે પ્રકારની તમારી ઇચ્છા પ્રભાવના હેતુમાં છે તે હેતુને ઠીકમા નાખવાનું થાય છે; અને તેને અવરોધક એવાં કારણોને ક્ષીણ થવા દેવામા કંઈ પણ આત્મવીર્ય પરિણામ પામી સ્થિતિમા વર્તે છે. તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે હાલ જે પ્રવર્તાતું નથી તે વિષે જે બળવાન કારણો અવરોધક છે, તે તમને વિશેષપણે જણાવવાનું ચિત્ત થતું નથી, કેમકે હજી તે વિશેષપણે જણાવવામાં અવકાશ જવા દેવા યોગ્ય છે.

જે બળવાન કારણો પ્રભાવના હેતુને અવરોધક છે, તેમાં અમારો કંઈ પણ બુદ્ધિપૂર્વક પ્રમાદ હોય એમ કોઈ રીતે સંભવતું નથી તેમ જ અન્યક્તપણે એટલે નહીં જાણવામા છતાં સહેજે જીવથી થયા કરતો હોય એવો પ્રમાદ હોય એમ પણ જણાતું નથી, તથાપિ કોઈ અંશે તે પ્રમાદ સંભવમા લેખતા પણ તેથી અવરોધકપણું હોય એમ લાગી શકે એમ નથી; કારણ કે આત્માની નિશ્ચયવૃત્તિ તેથી અસંમુખ છે

લોકોમા તે પ્રવૃત્તિ કરતા માનસંગ થવાનો પ્રસંગ આવે તો તે માનસંગ પણ સહન ન થઈ શકે એમ હોવાથી પ્રભાવના હેતુની ઉપેક્ષા કરવામાં આવતી હોય એમ પણ લાગતું નથી. કારણ કે તે માનામાન વિષે ચિત્ત ઘણું કંગ ઉદાસીન જેવું છે, અથવા તે પ્રકારમાં

જ્યા જ્યાં આ જીવ જન્મ્યો છે, ભગવા પ્રકાર ધારણ કર્યા છે, ત્યાં ત્યાં તથાપ્રકારના અભિમાનપણે વર્ત્યો છે; જે અભિમાન નિવૃત્ત કર્યા નિવાગ તે તે દેહનો અને દેહના સંબંધમાં આવતા પદાર્થોનો આ જીવે ત્યાગ કર્યો છે, એટલે હજી મુખી તે જ્ઞાનવિચારે કરી લાવ ગાળ્યો નથી, અને તે તે પૂર્વજનાઓ દ્વારા એમ ને એમ આ જીવના અભિમાનમાં વર્તી આવે છે, એ જ એને લોક આખાની અધિકરણક્રિયાનો હેતુ કહ્યો છે; જે પણ વિશેષપણે અત્ર લખવાનું બની શક્યું નથી. પત્રાદિ માટે નિયમિતપણા માટે વિચાર કરીશ.

[૪૩૫-૧+૪૩૪+૪૩૫-૨]

પર૩ મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૪, સોમ, ૧૯૫૦

શ્રી સાયલા ગામે સ્થિત, સત્સગયોગ્ય, પરમસ્નેહી શ્રી સોલાગ તથા ડુંગર પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયીપુરીથી.....ના આત્મસ્વરૂપ સ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. અત્રે સમાધિ છે. તમારો લખેલો કાગળ આજે એક મળ્યો છે

તમારા વિદ્યમાનપણામાં પ્રભાવના હેતુની તમને જે વિશેષ જિજ્ઞાસા છે, અને તે હેતુ ઉત્પન્ન થાય તો તમારે વિષે જે અસીમ હર્ષ ઉત્પન્ન થવાયોગ્ય છે, તે વિશેષ જિજ્ઞાસા અને અસીમ હર્ષ સંબંધીની તમારી ચિત્તવૃત્તિ અમને સમજવામાં છે.

અનેક જીવોની અજ્ઞાન દશા જોઈ, વળી તે જીવો કલ્યાણ કરીએ છીએ અથવા આપણું કલ્યાણ થશે, એવી ભાવનાએ કે ઇચ્છાએ અજ્ઞાનમાર્ગ પામતા જોઈ તે માટે અત્યંત કરુણા છૂટે છે, અને કોઈ પણ પ્રકારે આ મટાડવાયોગ્ય છે એમ થઈ આવે છે; અથવા તેવો ભાવ ચિત્તમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે, તથાપિ તે થવાયોગ્ય હશે તે પ્રકારે થશે, અને જે સમય પર તે પ્રકાર હોવાયોગ્ય હશે તે સમયે થશે, એવો પણ પ્રકાર ચિત્તમાં રહે છે, કેમકે તે કરુણાભાવ ચિત્તવતા ચિત્તવનાં આત્મા બાહ્ય માહાત્મ્યને લઈ એમ થવા દેવાયોગ્ય નથી; અને હજી કંઈક તેવો ભાવ રાખવો યોગ્ય લાગે છે એમ પ્રકારને હાલ તો ઘણું કરી નિલ વિચારવામાં આવે છે, તથાપિ બહુ સમીપમાં તેનું પરિણામ આવવાનો સંભવ જણાતો નહીં હોવાથી બનતા સુધી તમને લખ્યું કે કહ્યું નથી. તમારી ઇચ્છા થવાથી વર્તમાન જે સ્થિતિ છે, તે એ સંબંધમાં સંક્ષેપે લખી છે; અને તેથી તમને કોઈ પણ પ્રકારે ઉદાસ થવું ઘટતું નથી, કેમકે અમને વર્તમાનમાં તેવો ઉદય નથી; પણ અમારાં આત્મપરિણામ તે ઉદયને અદ્ય કાળમાં મટાડવા લાગી છે, એટલે તે ઉદયની કાળસ્થિતિ કોઈ પણ પ્રકારે વધારે બળવાનપણે વેદવાથી ઘટતી હોય તો તે ઘટાડવા વિષે વર્તે છે. બાહ્ય માહાત્મ્યની ઇચ્છા આત્માને ઘણું વખત થયાં નહીં જેવી જ થઈ ગઈ છે, એટલે બુદ્ધિ બાહ્ય માહાત્મ્ય ઘણું કરી ઇચ્છતી જણાતી નથી, એમ છે, તથાપિ બાહ્ય માહાત્મ્યથી જીવ સહેજ પણ પરિણામલેદ ન પામે એવી સ્વાસ્થ્યામાં કંઈક ન્યૂનતા કહેવી ઘટે છે, અને તેથી જે કંઈ ભય રહે છે તે રહે છે, જે ભયથી તરતમા સુક્રતપણું થશે એમ જણાય છે.

‘કળીર સાહેબ’નાં બે પદ અને ‘ચારિત્રસાગર’નું એક પદ નિર્ભયપણાથી તેમણે ક્યાં છે તે લખ્યાં, તે વાંચ્યાં છે. શ્રી ‘ચારિત્રસાગર’નાં તેવાં કેટલાંક પદો પ્રથમ પણ વાંચવામાં છે તેવી નિર્ભય વાણી મુમુક્ષુજીવને ઘણું કરી ધર્મપુરુષાર્થમાં બળવાન કરે છે.

અમારાથી તેવાં પદ કે કાવ્યો રચેલાં જોવાની જે તમારી ઇચ્છા છે, તે હાલ તો ઉપ-
શમાવવા યોગ્ય છે. કેમકે તેવાં પદ વાંચવા વિચારવામાં કે કરવામાં ઉપયોગનો હાલ વિશેષ
પ્રવેશ થઈ શકતો નથી, છાયા જેવો પણ પ્રવેશ થઈ શકતો નથી.

સોનાના ઘાટ જુદા જુદા છે; પણ તે ઘાટનો જો ઢાળ પાડવામાં આવે તો તે બધા
ઘાટ મટી જઈ એક સોનું જ અવશેષ રહે છે; અર્થાત્ સૌ ઘાટ જુદાં જુદાં દ્રવ્યપણુનો ત્યાગ
કરી દે છે અને સૌ ઘાટની ભતિનું સજ્જતીયપણુ હોવાથી માત્ર એક સોનારૂપ દ્રવ્યપણુને
પામે છે. એ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત લખી આત્માની મુક્તિ અને દ્રવ્યપણુના સિદ્ધાંત ઉપર પ્રશ્ન
કર્યું છે, તે સંબંધમાં સંક્ષેપમાં જણાવવાયોગ્ય આ પ્રકારે છે :—

સોનું ઉપચારિક દ્રવ્ય છે એવો જિનનો અભિપ્રાય છે, અને અનંત પરમાણુના સમુદાયપણે
તે વર્તે છે ત્યારે અક્ષુભોચર થાય છે. જુદા જુદા તેના જે ઘાટ બની શકે છે તે સર્વે
સયોગભાવી છે, અને પાછા ભેળા કરી શકાય છે તે, તે જ કારણથી છે પણ સોનાનું મૂળ
સ્વરૂપ જોઈએ તો અનંત પરમાણુ સમુદાય છે. જે પ્રત્યેક પ્રત્યેક પરમાણુઓ છે તે સૌ
પોતાપોતાના સ્વરૂપમાં જ રહ્યાં છે. કોઈ પણ પરમાણુ પોતાનું સ્વરૂપ તણુ દઈ બીજા
પરમાણુપણે કોઈ પણ રીતે પરિણમવા યોગ્ય નથી; માત્ર તેઓ એકબીજાને હોવાથી અને તેને
વિષે સ્પર્શગુણ હોવાથી તે સ્પર્શના સવિષમયોગે તેનું મળવું થઈ શકે છે, પણ તે મળવું
કંઈ એવું નથી, કે જેમા કોઈ પણ પરમાણુએ પોતાનું સ્વરૂપ તજ્યુ હોય. કરોડો પ્રકારે
તે અનંત પરમાણુરૂપ સોનાનાં ઘાટોને એક રસપણે કરે, તોપણ સૌ સૌ પરમાણુ પોતાના
જ સ્વરૂપમાં રહે છે; પોતાનાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ત્યજતાં નથી; કેમકે તેવું બનવાનો
કોઈ પણ રીતે અનુભવ થઈ શકતો નથી. તે સોનાના અનંત પરમાણુ પ્રમાણે સિદ્ધ અનંતની
અવગાહના ગણો તો અઠગ્યણુ નથી, પણ તેથી કંઈ કોઈ પણ જીવે કોઈ પણ બીજા જીવની
સાથે કેવળ એકત્વપણે લગી જવાપણુ કર્યું છે એમ છે જ નહીં. સૌ નિજભાવમાં સ્થિતિ
કરીને જ વર્તી શકે. જીવે જીવની ભતિ એક હોય તેથી કંઈ એક જીવ છે તે પોતાપણું
ત્યાગી બીજા જીવોના સમુદાયમાં લગી સ્વરૂપનો ત્યાગ કરી દે, એમ બનવાનો શો હેતુ
છે ? તેનાં પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, કર્મબંધ અને મુક્તાવસ્થા એ અનાદિથી ભિન્ન
છે, અને મુક્તાવસ્થામાં પાછાં તે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનો ત્યાગ કરે, તો પછી તેનું પોતાનું
સ્વરૂપ શું રહ્યું ? તેને શો અનુભવ રહ્યો ? અને પોતાનું સ્વરૂપ જવાથી તેની કર્મથી મુક્તિ
થઈ, કે પોતાના સ્વરૂપથી મુક્તિ થઈ ? એ પ્રકાર વિચારવાયોગ્ય છે. એ આદિ પ્રકારે કેવળ
એકપણું જિને નિષેધ્યુ છે.

અત્યારે વખત નહીં હોવાથી એટલું લખી પત્ર લખવું પૂરું કરવું પડે છે. એ જ વિનંતિ.

આમ સ્વં પ્રણામ.

પરજ

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૮, શુક્ર, ૧૯૫૦

શ્રી સ્થંભક્ષેત્રે સ્થિત શ્રી અંબાલાલ, કૃષ્ણદાસાનિ સર્વ મુમુક્ષુ જન પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયી ક્ષેત્રથી.... આત્મસ્વરૂપ સ્મૃતિએ યથાયોગ્ય પહેાંચે.

વિશેષ વિનંતિ કે તમ ચૌ ભાઈઓ પ્રત્યે આજ દિન પર્યંત આમારાથી કંઈ પણ મન, વચન, કાયાના ચોએ બાણતાં કે અબાણતાં અપરાધ થયો હોય તે વિનયપૂર્વક શુદ્ધ અંતઃકરણથી ખમાવું છું. એજ વિનંતિ.

[૪૪૩]

પરપ મુંગઈ, ભાદરવા સુદ ૧૦, રવિ, ૧૯૫૦

આ આત્મભાવ છે, અને આ અન્યભાવ છે, એવું બોધણીજ આત્માને વિષે પરિણમિત થવાથી અન્યભાવને વિષે સહેજે ઉદાસીનતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ઉદાસીનતા અનુક્રમે તે અન્યભાવથી સર્વથા મુક્તપાત્રું કરે છે. નિજપરભાવ જેણે બાણ્યો છે એવા જ્ઞાનીપુરુષને ત્યાર પછી પરભાવનાં કાર્યોને જે કંઈ પ્રસંગ રહે છે, તે પ્રસંગમાં પ્રવર્તતાં પ્રવર્તતાં પણ તેથી તે જ્ઞાનીનો સંબંધ છૂટયા કરે છે, પણ તેમાં હિનબુદ્ધિ થઈ પ્રતિબંધ થતો નથી. પ્રતિબંધ થતો નથી એ વાત એકાંત નથી, કેમકે જ્ઞાનનું વિશેષ બળવાનપણું જ્યાં હોય નહીં, ત્યાં પરભાવનો વિશેષ પરિચય તે પ્રતિબંધરૂપ થઈ આવવો પણ સંભવે છે; અને તેટલા મોટે પણ જ્ઞાનીપુરુષને પણ શ્રી જિને નિજજ્ઞાનના પરિચય-પુરુષાર્થને વખાણ્યો છે; તેને પણ પ્રમાદ કર્ત્તવ્ય નથી, અથવા પરભાવનો પરિચય કરવાયોગ્ય નથી, કેમકે કોઈ અંશે પણ આત્મધારાને તે પ્રતિબંધરૂપ કહેવાયોગ્ય છે.

જ્ઞાનીને પ્રમાદબુદ્ધિ સંભવતી નથી, એમ જોકે સામાન્ય પદે શ્રી જિનાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે, તોપણ તે પદ ચોથે શુણકાણેથી સંભવિત ગણ્યુ નથી; આગળ જતા સંભવિત ગણ્યુ છે; જેથી વિચારવાન જીવને તો અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે કે, જેમ બને તેમ પરભાવના પરિચય કાર્યથી દૂર રહેવું, નિવૃત્ત થવું. ઘણું કરીને વિચારવાન જીવને તો એ જ બુદ્ધિ રહે છે, તથાપિ કોઈ પ્રારબ્ધવશાત્ પરભાવનો પરિચય બળવાનપણે ઉદયમાં હોય ત્યાં નિજપદબુદ્ધિમાં સ્થિર રહેવું વિકટ છે, એમ ગણી નિત્ય નિવૃત્તબુદ્ધિની વિશેષ ભાવના કરવી, એમ મોટા પુરુષોએ કહ્યું છે. અદ્વકાળમાં અવ્યાબાધ સ્થિતિ થવાને અર્થે તો અત્યંત પુરુષાર્થ કરી જીવે પરપરિચયથી નિવર્તવું જ ઘટે છે, હજીવે હજીવે નિવૃત્ત થવાનાં કારણો ઉપર ભાર દેવા કરતાં જે પ્રકારે ત્વરાએ નિવૃત્તિ થાય તે વિચાર કર્ત્તવ્ય છે; અને તેમ કરતા અશાનાદિ આપત્તિયોગ વેદવા પડતા હોય તો તેને વેદીને પણ પરપરિચયથી શીઘ્રપણે દૂર થવાનો પ્રકાર કરવો યોગ્ય છે. એ વાત વિસ્મરણ થવા દેવા યોગ્ય નથી.

જ્ઞાનનું બળવાન તારતમ્યપણું થયે તો જીવને પરપરિચયમાં કદાપિ સ્વાત્મબુદ્ધિ થવી સંભવતી નથી, અને તેની નિવૃત્તિ થયે પણ જ્ઞાનબળે તે એકાંતપણે વિહાર કરવા સત્સંગ છે; પણ તેથી જેની ઓછી દશા છે એવા જીવને તો અવશ્ય પરપરિચયને છેદીને સત્સંગ કે કર્ત્તવ્ય છે, કે જે સત્સંગથી સહેજે અવ્યાબાધ સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે. જ્ઞાનીપુરુષ કે જેને એકાંતે વિચરતા પણ પ્રતિબંધ સંભવતો નથી, તે પણ સત્સંગની નિરંતર ઇચ્છા રાખે છે, કેમકે જીવને જો અવ્યાબાધ સમાધિની ઇચ્છા હોય તો સત્સંગ જેવો કોઈ સરળ ઉપાય નથી. આમ હોવાથી દિન દિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે, ઘણી વાર ક્ષણે ક્ષણે સત્સંગ આરાધવાની જ ઇચ્છા વર્ધમાન થયા કરે છે. એ જ વિનંતિ.

પ્રભાત.

[૪૪૪]

પરં

મુંબઈ, ભાદરવા વદ ૫, શુક્ર, ૧૯૫૦

ૐ

શ્રી સૂર્યપુર સ્થિત, સત્સગયોગ્ય, આત્મગુણ ઇચ્છક શ્રી લલ્લુજી પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયી દ્વેષથી જીવન્મુક્ત દશા ઇચ્છક.....ના આત્મસ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. વિશેષ તમારાં લખેલાં બે પત્ર પહોંચ્યાં છે. હાલ કંઈ વધારે વિસ્તારથી લખવાનું બની શક્યું નથી ચિત્તસ્થિતિનો વિશેષ પ્રવેશ તે કાર્યમાં થઈ શકતો નથી.

‘યોગવાસિષ્ઠાદિ’ જે જે રૂડા પુરુષોનાં વચનો છે તે સૌ અહીં વૃત્તિનો પ્રતિકાર કરવા પ્રત્યે જ પ્રવર્તે છે. જે જે પ્રકારે યોતાની બ્રાંતિ કલ્પાઈ છે, તે તે પ્રકારે બ્રાંતિ સમજી તે સંબંધી અભિમાન નિવૃત્ત કરવું, એ જ સર્વ તીર્થંકરાદિ મહાત્માનું કહેવું છે; અને તે જ વાક્ય ઉપર જીવે વિશેષ કરી સ્થિર થવાનું છે, વિશેષ વિચારવાનું છે, અને તે જ વાક્ય અનુપ્રેક્ષાયોગ્ય મુખ્યપણું છે. તે કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે સર્વ સાધન કહ્યાં છે. અહંતાદિ વધવાને માટે, બાહ્ય ક્રિયા, કે મતના આગ્રહ માટે, સંપ્રદાય ચલાવવા માટે, કે પૂજાર્ચનાદિ પામવા અર્થે, કોઈ મહાપુરુષનો કંઈ ઉપદેશ છે નહીં, અને તે જ કાર્ય કરવાની સર્વથા આજ્ઞા જ્ઞાનીપુરુષની છે. યોતાને વિષે ઉત્પન્ન થયો હોય એવો મહિમાયોગ્ય ગુણ તેથી ઉત્કર્ષ પામવું ઘટતું નથી, પણ અદ્વય પણ નિજદોષ જોઈને ફરી ફરી પશ્ચાત્તાપમાં પડવું ઘટે છે, અને વિના પ્રમાદે તેથી પાછું ફરવું ઘટે એ ભલામણ જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનમાં સર્વત્ર રહી છે; અને તે ભાવ આવવા માટે સત્સંગ, સદ્ગુરુ અને સત્શાસ્ત્રાદિ સાધન કહ્યાં છે, જે અનન્ય નિમિત્ત છે.

તે સાધનની આરાધના જીવને નિજસ્વરૂપ કરવાના હેતુપણે જ છે, તથાપિ જીવ જો ત્યાં પણ વંચનાબુદ્ધિએ પ્રવર્તે તો કોઈ દિવસ કલ્યાણ થાય નહીં. વંચનાબુદ્ધિ એટલે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે ખરા આત્મભાવે માહાત્મ્યબુદ્ધિ ઘટે તે માહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં, અને યોતાના આત્માને અજ્ઞાનપણું જ વર્ત્યાં કર્યું છે, માટે તેની અદ્વયજ્ઞતા, લઘુતા વિચારી અમાહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં; તે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે આરાધવાં નહીં એ પણ વંચનાબુદ્ધિ છે ત્યાં પણ જીવ લઘુતા ધારણ ન કરે તો પ્રત્યક્ષપણે જીવ ભવપરિભ્રમણથી ભય નથી પામતો એમ જ વિચારવાયોગ્ય છે. વધારે લક્ષ તો પ્રથમ જીવને જો આ થાય તો સર્વ શાસ્ત્રાર્થ અને આત્માર્થ સહેજે સિદ્ધ થવા સંભવે છે. એ જ વિજ્ઞાપન.

આ૦ સ્વ૦ પ્ર૦

પરં

મુંબઈ, ભાદ્રપદ વદ ૧૨, બુધ, ૧૯૫૦

પૂજ્ય શ્રી સોભાગભાઈ,

શ્રી સાયલા,

અત્રે કુશળતા છે. આપનો કાગળ ૧ આજે આવ્યો તે પહોંચ્યો છે. પ્રશ્નોના ઉત્તર હવે તરતમાં લખશું.

આપે આવના કાગળમાં સમાચાર લખ્યા છે તે વિષે રેવાશ કરભાઈ રાજકોટ છે ત્યાં લખ્યું છે, જેઓ પરભાદે આપને ઉત્તર લખશે.

ગોસાજિયાના દોહરા પહોંચ્યા છે. તેનો ઉત્તર લખવા જેવું વિશેષપણું નથી. એક

મારા વચન પ્રત્યે કંઈ પણ વિશેષ વિધાયા છે, અને તેથી તમને ખીરજ રહી શકશે, અને પ્રશ્નોનું યથાયોગ્ય સમાધાન થવાને અનુકૂળે કારણભૂત થશે; એમ મને લાગે છે. તમારા પત્રમાં ૨૭ પ્રશ્ના છે તેના સંક્ષેપે નીચે ઉત્તર લખુ છું :—

૧. પ્રશ્ન - (૧) આત્મા શું છે? (૨) તે કંઈ કરે છે? (૩) અને તેને કર્મ નડે છે કે નહીં?

ઉ - (૧) જેમ ઘટપટાદિ જડ વસ્તુઓ છે તેમ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ વસ્તુ છે. ઘટપટાદિ અનિત્ય છે, ત્રિકાળ એકસ્વરૂપે સ્થિતિ કરી રહી શકે એવા નથી. આત્મા એકસ્વરૂપે ત્રિકાળ સ્થિતિ કરી શકે એવો નિત્ય પદાર્થ છે. જે પદાર્થની ઉત્પત્તિ ઠોઈ પણ સંયોગથી થઈ શકી ન હોય, તે પદાર્થ નિત્ય હોય છે. આત્મા ઠોઈ પણ સંયોગથી બની શકે એમ જણાતું નથી. કેમકે જડના હનરોગમે સંયોગો કરીએ તોપણ તેથી ચેતનની ઉત્પત્તિ નહીં થઈ શકવાયોગ્ય છે. જે ધર્મ જે પદાર્થમાં હોય નહીં તેવા ઘણા પદાર્થો લેખા કરવાથી પણ તેમાં જે ધર્મ નથી, તે ઉત્પન્ન થઈ શકે નહીં, એવો સૌને અનુભવ થઈ શકે એમ છે. જે ઘટપટાદિ પદાર્થો છે તેને વિષે જ્ઞાનસ્વરૂપતા જોવામાં આવતી નથી. તેવા પદાર્થોના પરિણામાંતર કરી સંયોગ કર્યો હોય અથવા થયા હોય તોપણ તે તેવી જ જાતિના થાય, અર્થાત્ જડસ્વરૂપ થાય, પણ જ્ઞાનસ્વરૂપ ન થાય. તો પછી તેવા પદાર્થના સંયોગે આત્મા કે જેને જ્ઞાનીપુરુષો મુખ્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ લક્ષણવાળો કહે છે, તે તેવા (ઘટપટાદિ, પૃથ્વી, જળ, વાયુ, આકાશ) પદાર્થથી, ઉત્પન્ન ઠોઈ રીતે થઈ શકવાયોગ્ય નથી. જ્ઞાનસ્વરૂપપણું એ આત્માનું મુખ્ય લક્ષણ છે, અને તેના અભાવવાળું મુખ્ય લક્ષણ જડનું છે. તે બન્નેના અનાદિ સહજસ્વભાવ છે. આ તથા બીજાં તેવાં સહજગમે પ્રમાણે આત્માને નિત્ય પ્રતિપાદન કરી શકે છે. તેમ જ તેના વિશેષ વિચાર કર્યે સહજસ્વરૂપ નિત્યપણે આત્મા અનુભવવામાં પણ આવે છે. જેથી સુખદુઃખાદિ ભોગવનાર, તેથી નિવર્તનાર, વિચારનાર, પ્રેરણા કરનાર એ આદિ ભાવો જેના વિદ્યમાનપણથી અનુભવમાં આવે છે, તે આત્મા મુખ્ય ચેતન(જ્ઞાન) લક્ષણવાળો છે; અને તે ભાવે (સ્થિતિએ) કરી તે સર્વકાળ રહી શકે એવો નિત્ય પદાર્થ છે, એમ માનવામાં કંઈ પણ દોષ કે ખામી જણાતો નથી, પણ સત્યનો સ્વીકાર થયારૂપ ગુણ થાય છે.

આ પ્રશ્ન તથા તમારાં બીજાં કેટલાંક પ્રશ્નો એવાં છે કે, જેમાં વિશેષ લખવાનું તથા કહેવાનું અને સમજાવવાનું અવશ્ય છે. તે પ્રશ્ન માટે તેવા સ્વરૂપમા ઉત્તર લખવાનું બનવું હોય કંઈ હોવાથી પ્રથમ ‘ષટ્દર્શનસમુચ્ચય’ ગ્રંથ તમને મોકલ્યો હતો કે જે વાંચવા, વિચારવાથી તમને કંઈ પણ અંશે સમાધાન થાય, અને આ પત્રમાં પણ કંઈ વિશેષ અંશે સમાધાન થાય એટલું બની શકે. કેમકે તે સંબંધી અનેક પ્રશ્નો ઉઠવાયોગ્ય છે, જે ફરી ફરી સમાધાન પ્રાપ્ત થવાથી, વિચારવાથી સમાવેશ પામે એવી પ્રાચે સ્થિતિ છે.

(૨) જ્ઞાનદશામાં, ચોતાના સ્વરૂપના યથાર્થજોષથી ઉત્પન્ન થયેલી દશામાં તે આત્મા નિજભાવનો, એટલે જ્ઞાનદર્શન (યથાસ્થિત નિર્ધાર) અને સહજસમાધિપરિણામનો કર્તા છે. અજ્ઞાનદશામાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ આદિ પ્રકૃતિનો કર્તા છે, અને તે ભાવનાં ક્રુપાને ભોક્તા થતાં પ્રસંગવશાત્ ઘટપટાદિ પદાર્થનો નિમિત્તપણે કર્તા છે, અર્થાત્ ઘટપટાદિ

પદાર્થના મૂળ દ્રવ્યનો તે કર્તા નથી, પણ તેને કોઈ આકારમાં લાવવારૂપ ક્રિયાનો કર્તા છે. એ જે પાછળ તેની દશા કહી તેને જૈન કર્મ કહે છે; વેદાંત બ્રાંતિ કહે છે; તથા બીજા પણ તેને અનુસરતા એવા શબ્દ કહે છે. વાસ્તવ્ય વિચાર કર્યેથી આત્મા ઘટપટાદિનો તથા ક્રોધાદિનો કર્તા થઈ શકતો નથી, માત્ર નિજસ્વરૂપ એવા જ્ઞાનપરિણામનો જ કર્તા છે, એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(૩) અજ્ઞાનભાવથી કરેલાં કર્મ પ્રારંભકાળે બીજરૂપ હોઈ વળતનો યોગ પામી ફળરૂપ વૃક્ષપરિણામે પરિણમે છે; અર્થાત્ તે કર્મે આત્માને ભોગવવાં પડે છે, જેમ અગ્નિના સ્પર્શે ઉષ્ણપણાનો સંબંધ થાય છે, અને તેનું સહેજે વેદનારૂપ પરિણામ થાય છે, તેમ આત્માને ક્રોધાદિ ભાવના કર્તાપણાએ જન્મ, જરા, મરણાદિ વેદનારૂપ પરિણામ થાય છે, આ વિચારમાં તમે વિશેષપણે વિચારશો, અને તે પરત્વે જે કંઈ પ્રશ્ન થાય તે લખશો, કેમ કે જે પ્રકારની સમજ તેથી નિવૃત્ત થવારૂપ કાર્ય કર્યે જીવને મોક્ષદશા પ્રાપ્ત થાય છે.

૨. પ્ર૦-(૧) ઇશ્વર શું છે? (૨) તે જગતકર્તા છે એ ખરું છે?

ઉ૦-(૧) અમે તમે કર્મબંધમાં વસી રહેલા જીવ છીએ. તે જીવનું સહજસ્વરૂપ, એટલે કર્મરહિતપણે માત્ર એક આત્મત્વપણે જે સ્વરૂપ છે તે ઇશ્વરપણું છે જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય જેને વિષે છે, તે ઇશ્વર કહેવાયોગ્ય છે; અને તે ઇશ્વરતા આત્માનું સહજસ્વરૂપ છે. જે સ્વરૂપ કર્મપ્રસંગે જણાતું નથી, પણ તે પ્રસંગ અન્યસ્વરૂપ બાણી, બ્યારે આત્માબાણી દૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે જ અનુક્રમે સર્વજ્ઞતાદિ ઐશ્વર્યપણું તે જ આત્મામાં જણાય છે; અને તેથી વિશેષ ઐશ્વર્યવાળો કોઈ પદાર્થ સમસ્ત પદાર્થો નીરખતાં પણ અનુભવમાં આવી શકતો નથી, જેથી ઇશ્વર છે તે આત્માનું બીજું પર્યાયિક નામ છે, એથી કોઈ વિશેષ સત્તાવાળો પદાર્થ ઇશ્વર છે એમ નથી, એવા નિશ્ચયમાં મારે અભિપ્રાય છે.

(૨) તે જગતકર્તા નથી, અર્થાત્ પરમાણુ, આકાશાદિ પદાર્થ નિત્ય હોવાયોગ્ય છે, તે કોઈપણ વસ્તુમાંથી બનવાયોગ્ય નથી. કદાપિ એમ ગણીએ કે, તે ઇશ્વરમાંથી બન્યા છે, તો તે વાત પણ યોગ્ય લાગતી નથી, કેમકે ઇશ્વરને જો ચેતનપણે માનીએ, તો તેથી પરમાણુ, આકાશ વિગેરે ઉત્પન્ન કેમ થઈ શકે? કેમકે ચેતનથી જડની ઉત્પત્તિ થવી જ સંભવતી નથી. જો ઇશ્વરને જડ સ્વીકારવામાં આવે તો સહેજે તે અનૈશ્વર્યવાન ઠરે છે, તેમ જ તેથી જીવરૂપ ચેતન પદાર્થની ઉત્પત્તિ પણ થઈ શકે નહીં જડચેતન ઉભયરૂપ ઇશ્વર ગણીએ, તો પછી જડચેતન ઉભયરૂપ જગત છે તેનું ઇશ્વર એવું બીજું નામ કહી સંતોષ રાખી લેવા જેવું થાય છે; અને જગતનું નામ ઇશ્વર રાખી સંતોષ રાખી લેવો તે કરતાં જગતને જગત કહેવું, એ વિશેષ યોગ્ય છે. કદાપિ પરમાણુ, આકાશાદિ નિત્ય ગણીએ અને ઇશ્વરને કર્માદિનાં ફળ આપનાર ગણીએ તોપણ તે વાત સિદ્ધ જણાતી નથી. એ વિચાર પર 'પદ્દર્શનસમુચ્ચય'માં સારાં પ્રમાણો આપ્યાં છે.

૩. પ્ર૦ - મોક્ષ શું છે?

ઉ૦ - જેક્રોધાદિ અજ્ઞાનભાવમાં, દેહાદિમાં આત્માને પ્રતિબંધ છે તેથી સર્વથા નિવૃત્તિ થવી, મુક્તિ થવી તે મોક્ષપદ જાનીએએ કહ્યું છે, તે મુક્ત વિચારનાં પ્રમાણુબદ્ધ લાગે છે.

૪. પ્ર૦-મોક્ષ મળશે કે નહીં તે મોક્ષમ રીતે આ દેહમાં જ બાળી શકાય ?

ઉ૦-એક દોરડીના ઘણા બધાથી બાંધવામાં આવ્યો હોય, તેમાંથી અનુક્રમે જેમ જેમ બાંધ છોડવામાં આવે, તેમ તેમ તે બાંધના સંબંધની નિવૃત્તિ અનુભવમાં આવે છે, અને તે દોરડી વળ મૂકી છૂટી ગયાના પરિણામમાં વર્તે છે એમ પણ જણાય છે, અનુભવાય છે. તેમ જ અજ્ઞાનભાવના અનેક પરિણામરૂપ બાંધનો પ્રસંગ આત્માને છે, તે જેમ જેમ છૂટે છે, તેમ તેમ મોક્ષનો અનુભવ થાય છે; અને તેનું ધણું જ અસ્પષ્ટતાનું ત્યારે થાય છે ત્યારે, સહજે આત્મામાં નિજભાવ પ્રકાશી નીકળીને અજ્ઞાનભાવરૂપ બાંધથી છૂટી શકવાનો પ્રસંગ છે, એવો સ્પષ્ટ અનુભવ થાય છે. તેમ જ કેવળ અજ્ઞાનાદિ ભાવથી નિવૃત્તિ થઈ કેવળ આત્મભાવ આ જ દેહને વિષે સ્થિતિમાન છતાં પણ આત્માને પ્રગટે છે, અને મર્મ સંબંધથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું અનુભવમાં આવે છે; અર્થાત્ મોક્ષપદ આ દેહમાં પણ અનુભવમાં આવવાયોગ્ય છે.

૫. પ્ર૦-એમ વાંચવામાં આવ્યું કે માણસ દેહ છોડી કર્મ પ્રમાણે જનાવરોમાં અવતરે, પથરો પણ થાય, ઝાડ પણ થાય, આ બરાબર છે ?

ઉ૦-દેહ છોડી ઉપાર્જિત પ્રમાણે જીવની ગતિ થાય છે, તેથી તે તિર્થંક (જનાવર) પણ થાય છે અને પૃથ્વીકાય એટલે પૃથ્વીરૂપ શરીર ધારણ કરી બાકીની બીજી ચાર ઇન્દ્રિયો વિના કર્મ ભોગવવાનો જીવને પ્રસંગ પણ આવે છે; તથાપિ તે કેવળ પથ્થર કે પૃથ્વી થઈ જાય છે, એવું કાંઈ નથી. પથ્થરરૂપ કાયા ધારણ કરે, અને તેમાં પણ અવ્યક્તપણે જીવ જીવપણે જ હોય છે. બીજી ચાર ઇન્દ્રિયોનું ત્યાં અવ્યક્ત(અપ્રગટ)પણું હોવાથી પૃથ્વીકાયરૂપ જીવ કહેવા યોગ્ય છે. અનુક્રમે તે કર્મ ભોગવી જીવ નિવૃત્ત થાય છે ત્યારે, ફક્ત પથ્થરનું ફળ પરમાણુરૂપે રહે છે, પણ જીવ તેના સંબંધથી ચાલ્યો જવાથી આહારાદિ સંજ્ઞા તેને હોતી નથી, અર્થાત્ કેવળ જડ એવો પથ્થર જીવ થાય છે એવું નથી. કર્મના વિષમપણાથી ચાર ઇન્દ્રિયોનો પ્રસંગ અવ્યક્ત થઈ ફક્ત એક સ્પર્શેન્દ્રિયપણે દેહનો પ્રસંગ જીવને જે કર્મથી થાય છે, તે કર્મ ભોગવતાં તે પૃથ્વીઆદિમાં જન્મે છે, પણ કેવળ પૃથ્વીરૂપ કે પથ્થરરૂપ થઈ જતો નથી. જનાવર થતાં કેવળ જનાવર પણ થઈ જતો નથી. દેહ છે તે, જીવને વેષધારીપણું છે, સ્વરૂપપણું નથી.

પ્ર૦ ૬-૭. છઠ્ઠા પ્રશ્નનું પણ આમાં સમાધાન આવ્યું છે. સાતમા પ્રશ્નનું પણ સમાધાન આવ્યું છે કે, કેવળ પથ્થર કે કેવળ પૃથ્વી કાંઈ કર્મના કર્તા નથી. તેમાં આવીને જીવજેલો એવો જીવ કર્મનો કર્તા છે, અને તે પણ દૂધ અને પાણીની પેઠે છે. જેમ તે બન્નેનો સંયોગ થતાં પણ દૂધ તે દૂધ છે અને પાણી તે પાણી છે, તેમ એકેન્દ્રિયાદિ કર્મબંધે જીવને પથ્થરપણું, જડપણું જણાય છે, તોપણ તે જીવ અંતર તો જીવપણે જ છે; અને ત્યાં પણ તે આહારભયાદિ સંજ્ઞાપૂર્વક છે, જે અવ્યક્ત જેવી છે.

૮. પ્ર૦-(૧) આર્યધર્મ તે શું? (૨) બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી જ છે શું?

ઉ૦-(૧) આર્યધર્મની વ્યાખ્યા કરવામાં સૌ પોતાના પક્ષને આર્યધર્મ કહેવા ઇચ્છે છે. જૈન જૈનને; બૌદ્ધ બૌદ્ધને, વેદાંતી વેદાંતને આર્યધર્મ કહે એમ સાધારણ છે. તથાપિ પુરુષો તો જેથી આત્માને નિજસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય એવો જે આર્ય (ઉત્તમ) માર્ગ

તેને આર્યધર્મ કહે છે, અને એમ જ યોગ્ય છે.

બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી થવી સંભવતી નથી. વેદમાં જેટલું જ્ઞાન કહ્યું છે તેથી સહસ્રગણા આશયવાળું જ્ઞાન શ્રી તીર્થ કરાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે એમ મારા અનુભવમાં આવે છે, અને તેથી હું એમ બાણુ છું કે, અદ્ય વસ્તુમાંથી સંપૂર્ણ વસ્તુ થઈ શકે નહીં; એમ હોવાથી વેદમાંથી સર્વની ઉત્પત્તિ કહેવી ઘટતી નથી. વૈષ્ણવાદિ સંપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ તેના આશ્રયથી માનતાં અડચણ નથી. જૈન, બૌદ્ધના છેલ્લા મહાવીરાદિ મહાત્માઓ થયા પહેલાં, વેદ હતા એમ જણાય છે; તેમ તે ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથ છે એમ પણ જણાય છે, તથાપિ જે કંઈ પ્રાચીન હોય તે જ સંપૂર્ણ હોય કે સત્ય હોય એમ કહી શકાય નહીં. અને પાછળથી ઉત્પન્ન થાય તે અસંપૂર્ણ અને અસત્ય હોય એમ પણ કહી શકાય નહીં. બાકી વેદ જેવો અભિપ્રાય અને જૈન જેવો અભિપ્રાય અનાદિથી આવ્યો આવે છે. સર્વ ભાવ અનાદિ છે, માત્ર રૂપાંતર થાય છે. કેવળ ઉત્પત્તિ કે કેવળ નાશ થતો નથી. વેદ, જૈન અને બીજા સૌના અભિપ્રાય અનાદિ છે, એમ માનવામાં અડચણ નથી; ત્યા પછી વિવાદ શાનો રહે? તથાપિ એ સૌમા વિશેષ બળવાન, સત્ય અભિપ્રાય કેનો કહેવાયોગ્ય છે, તે વિચારવું એ અમને તમને સૌને યોગ્ય છે.

૯. પ્ર૦ - (૧) વેદ કોણે કર્યા? તે અનાદિ છે? (૨) જો અનાદિ હોય તો અનાદિ એટલે શું?

ઉ૦ - (૧) ઘણા કાળ પહેલાં વેદ થયા સંભવે છે

(૨) પુસ્તકપણે કોઈ પણ શાસ્ત્ર અનાદિ નથી; તેમાં કહેલા અર્થ પ્રમાણે તો સૌ શાસ્ત્ર અનાદિ છે, કેમકે તેવા તેવા અભિપ્રાય જુદા જુદા જીવો જુદે જુદે રૂપે કહેતા આવ્યા છે, અને એમ જ સ્થિતિ સંભવે છે. કોધાદિભાવ પણ અનાદિ છે, અને ક્ષમાદિભાવ પણ અનાદિ છે. હિંસાદિધર્મ પણ અનાદિ છે, અને અહિંસાદિધર્મ પણ અનાદિ છે. માત્ર જીવને હિતકારી શું છે? એટલું વિચારવું કાર્યરૂપ છે. અનાદિ તો બેય છે. પછી ક્યારેક ઓછા પ્રમાણમાં અને ક્યારેક વિશેષ પ્રમાણમાં કોઈનું બળ હોય છે.

૧૦. પ્ર૦ - ગીતા કોણે બનાવી? ઈશ્વરકૃત તો નથી? જો તેમ હોય તો તેનો કાંઈ પુરાવો?

ઉ૦ - ઉપર આવેલા ઉત્તરોથી કેટલુંક સમાધાન થઈ શકવાયોગ્ય છે કે, ઈશ્વરકૃતને અર્થ જ્ઞાની (સંપૂર્ણજ્ઞાની) એવો કરવાથી તે ઈશ્વરકૃત થઈ શકે; પણ નિત્ય અક્રિય એવા આકાશની જેઠે વ્યાપક ઈશ્વરને સ્વીકાર્યે તેવા પુસ્તકાદિની ઉત્પત્તિ થવી સંભવે નહીં, કેમકે તે તો સાધારણ કાર્ય છે, કે જેનું કર્તાપણું આરંભપૂર્વક હોય છે, અનાદિ નથી હોતું. ગીતા વેદવ્યાસજીનું કહેલું પુસ્તક ગણાય છે, અને મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને તેવો બોધ કર્યો હતો, માટે મુખ્યપણે કર્તા શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે, જે વાત સંભવિત છે ગ્રંથ શ્રેષ્ઠ છે, તેવો ભાવાર્થ અનાદિથી આવ્યો આવે છે, પણ તે જ સ્વેદો કો અનાદિથી આવ્યા આવે એમ બનવાયોગ્ય નથી; તેમ અક્રિય ઈશ્વરથી પણ તેની ઉત્પત્તિ હોય એમ બનવાયોગ્ય નથી. અક્રિય એટલે કોઈ દેહધારીથી તે ક્રિયા બનવાયોગ્ય છે. ગાટે સંપૂર્ણજ્ઞાની તે ઈશ્વર છે, અને તેનાથી બોધાયેલાં શાસ્ત્રો તે ઈશ્વરીશાસ્ત્ર છે એમ માનવામાં અડચણ નથી

૧૧ પ્ર૦ - પશુ આદિના યજ્ઞથી જરાયે પુણ્ય છે ખરું?

ઉ૦ - પશુના વધથી, હોમથી કે જરાયે તેને દુઃખ આપવાથી પાપ જ છે; તે પછી યજ્ઞમાં કરો, કે ગમે તો ઈશ્વરના ધામમાં ગ્રેસીને કરો. પણ યજ્ઞમાં જે દાનાદિક્રિયા ધાય

છે તે, કાંઈક પુણ્યહેતુ છે, તથાપિ દિગ્ગમિશ્ચિન મોખાથી તે પણ અનુમોદનયોગ્ય નથી.

૧૨. પ્ર૦-જે ધર્મ ઉત્તમ છે, એમ કહે તેનો પુરાવો માગી શકાય ખરો કે ?

ઉ૦-પુરાવો માગવામાં ન આવે અને ઉત્તમ છે એમ, જગર પુરાવે પ્રતિપાદન કરવામાં આવે તો તો અર્થ, અનર્થ, ધર્મ, અધર્મ ચૌ ઉત્તમ જ કરે. પ્રમાણથી જ ઉત્તમ અનુત્તમ જણાય છે. જે ધર્મ સંસાર પરિહીણ કરવામાં મર્વથી ઉત્તમ હોય, અને નિઃસ્વભાવમાં સ્થિતિ કરાવવાને બળવાન હોય તે જ ઉત્તમ, અને તે જ બળવાન છે.

૧૩. પ્ર૦-ખ્રિસ્તી ધર્મ વિષે આપ કાંઈ જાણો છો ? જે જાણતા હો તો આપના વિચાર દર્શાવશો.

ઉ૦-ખ્રિસ્તીધર્મ વિષે સાધારણપણે હું જાણું છું. ભરતખંડમાં મહાત્માએએ જેવો ધર્મ શોધ્યો છે, વિચાર્યો છે તેવો ધર્મ બીજા કોઈ દેશથી વિચારાયો નથી, એમ તો એક અદ્વય અભ્યાસે સમજી શકાય તેવું છે. તેમાં (ખ્રિસ્તીધર્મમાં) જીવનું સદા પરવશપણું કંઈ છે, અને મોક્ષમાં પણ તે દશા તેવી જ રાખી છે. જીવના અનાદિસ્વરૂપનું વિવેચન જેમાં યથાયોગ્ય નથી, કર્મસંબંધી વ્યવસ્થા અને તેની નિવૃત્તિ પણ યથાયોગ્ય કહી નથી, તે ધર્મ વિષે મારો અભિપ્રાય સર્વોત્તમ તે ધર્મ છે, એમ થવાનો સંભવ નથી. ખ્રિસ્તીધર્મમાં જે ઉપર કહ્યા તેવા પ્રકારનું યથાયોગ્ય સમાધાન દેખાતું નથી. આ વાક્ય મતલેદવશે કંઈ નથી. વધારે પૂછવાયોગ્ય લાગે તો પૂછશો તો વિશેષ સમાધાન કરવાનું બની શકશે.

૧૪. પ્ર૦-તેઓ એમ કહે છે કે બાઈબલ ઇશ્વરપ્રેરિત છે; ઇસુ તે ઇશ્વરનો અવતાર તેનો દીકરો છે, ને હતો.

ઉ૦-એ વાત તો શ્રદ્ધાથી માન્યાથી માની શકાય, પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ નથી. જેમ ગીતા અને વેદના ઇશ્વરપ્રેરિતપણા માટે ઉપર લખ્યું છે, તેમ જ બાઈબલના સ બધામાં પણ ગણવું. જે જન્મ-મરણથી મુક્ત થયા તે ઇશ્વર અવતાર હો તે બનવાયોગ્ય નથી, કેમકે રાગદ્વેષાદિ પરિણામ જ જન્મનો હેતુ છે; તે જેને નથી એવો ઇશ્વર અવતાર ધારણ કરે એ વાત વિચારતા યથાર્થ લાગતી નથી. ઇશ્વરનો દીકરો છે, ને હતો, તે વાત પણ કોઈ રૂપક તરીકે વિચારીએ તો વખતે બંધ બેસે; નહીં તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી બાધા પામતી છે. મુક્ત એવા ઇશ્વરને દીકરો હોય એમ શી રીતે કહેવાય ? અને કહીએ તો તેની ઉત્પત્તિ શી રીતે કહી શકીએ ? બન્નેને અનાદિ માનીએ તો પિતાપુત્રપણું શી રીતે બંધ બેસે ? એ વગેરે વાત વિચારવાયોગ્ય છે. જે વિચારથી મને એમ લાગે છે કે, એ વાત યથાયોગ્ય નહીં લાગે.

૧૫. પ્ર૦-જૂના કરારમાં જે લવિષ્ય લખ્યું તે બધું ઇસામાં ખરું પડ્યું છે.

ઉ૦-એમ હોય તોપણ તેથી તે બન્ને શાસ્ત્ર વિષે વિચાર કરવો ઘટે છે તેમ જ એવું લવિષ્ય તે પણ ઇસુને ઇશ્વરાવતાર કહેવામાં બળવાન પ્રમાણ નથી, કેમકે જ્યોતિષાદિકથી પણ મહાત્માની ઉત્પત્તિ જણાવી સંભવે છે. અથવા ભલે કોઈ જ્ઞાનથી તેવી વાત જણાવી હોય પણ તેવા લવિષ્યવેત્તા સંપૂર્ણ એવા મોક્ષમાર્ગના જાણનાર હતા તે વાત, ન્યાય સુધી યથાસ્થિત પ્રમાણરૂપ ન થાય, ત્યાં સુધી તે લવિષ્ય વગેરે એક શ્રદ્ધાગ્રાહ્ય પ્રમાણ છે. તેમ બીજા પ્રમાણથી તે હાનિ ન પામે એવું ધારણામાં નથી આવી શકતું.

૧૬. પ્ર૦-‘ધ્મિ અસ્તના ચમત્કાર’ વિગે લખ્યું છે.

ઉ૦-કેવળ કાયામાંથી જીવ ચાલ્યો ગયો હોય, તે જ જીવ તે જ કાયામાં દાખલ કર્યો હોય, અથવા કોઈ બીજા જીવને તેમાં દાખલ કર્યો હોય, તો તે બની શકે એવું સંભવતું નથી; અને એમ થાય તો પછી કર્માદિની વ્યવસ્થા પણ નિષ્ફળ થાય. બાકી યોગાદિની સિદ્ધિથી કેટલાક ચમત્કાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેવા કેટલાક ધ્મિને હોય તો તેમા તદ્દન ખોટું છે કે અસંભવિત છે, એમ કહેવાય નહીં, તેવી સિદ્ધિઓ આત્માના ઐશ્વર્ય આગળ અદ્ય છે, આત્માનું ઐશ્વર્ય તેથી અનંતગુણ મહત્ત્વ સંભવે છે. આ વિષયમાં સમાગમે પૂછવાયોગ્ય છે.

૧૭. પ્ર૦-આગળ ઉપર શો જન્મ થશે તેની આ ભવમાં બળર પડે? અથવા અગાઉ શું હતા તેની?

ઉ૦-તેમ બની શકે નિર્મળજ્ઞાન જેનું થયું હોય તેને તેવું બનવું સંભવે છે. વાદળાં વગેરેનાં ચિહ્નોપરથી વરસાદનું અનુમાન થાય છે, તેમ આ જીવની આ ભવની એટલા ઉપરથી તેનાં પૂર્વકારણ કેવાં હોવા ભેદાં, તે પણ સમજી શકાય; થોડે અંશે વળતે સમજાય. તેમ જ તે એટલા ભવિષ્યમાં કેવું પરિણામ પામશે તે પણ તેના સ્વરૂપ ઉપરથી જાણી શકાય; તેને વિશેષ વિચારતાં કેવો ભવ થવો સંભવે છે, તેમ જ કેવો ભવ હતો, તે પણ વિચારમાં સારી રીતે આવી શકવાયોગ્ય છે.

૧૮. પ્ર૦-પડી શકે તો કેને? આનો ઉત્તર ઉપર આવી ગયો છે.

૧૯. પ્ર૦-જે મોક્ષ પામેલાનાં નામ આપો છો તે શા આધાર ઉપરથી?

ઉ૦-મને આ પ્રશ્ન ખાસ સંબોધીને પૂછો તો તેના ઉત્તરમાં એમ કહી શકાય કે અત્યંત સસારદશા પરિક્ષીણ જેની થઈ છે, તેનાં વચ્ચે આવાં હોય, આવી તેની એટલા હોય, એ આદિ અંશે પણ પોતાના આત્મામાં અનુભવ થાય છે; અને તેને આશ્રયે તેના મોક્ષપરતે કહેવાય; અને ઘણું કરીને તે યથાર્થ હોય એમ માનવાનાં પ્રમાણે પણ શાસ્ત્રાદિથી જાણી શકાય.

૨૦. પ્ર૦-બુદ્ધદેવ પણ મોક્ષ નથી પામ્યા એ શા ઉપરથી આપ કહો છો?

ઉ૦-તેનાં શાસ્ત્રસિદ્ધાંતોને આશ્રયે. જે પ્રમાણે તેમનાં શાસ્ત્રસિદ્ધાંતો છે, તે જ પ્રમાણે જો તેમનો અભિપ્રાય હોય તો તે અભિપ્રાય પૂર્વાપર વિરુદ્ધ પણ દેખાય છે; અને તે લક્ષણ સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું નથી.

સંપૂર્ણ જ્ઞાન જો ન હોય તો સંપૂર્ણ રાગદ્વેષ નાશ પામવા સંભવિત નથી. જ્યાં તેમ હોય ત્યાં સંસારનો સંભવ છે. એટલે કેવળ મોક્ષ તેને હોય એમ કહેવું બની શકે એવું નથી; અને તેમનાં કહેલાં શાસ્ત્રોમાં જે અભિપ્રાય છે તે સિવાય બીજો તેમનો અભિપ્રાય હતો, તે બીજી રીતે જાણવાનું અમને તમને કંઈ પડે તેવું છે; અને તેમ છતાં કહીએ કે બુદ્ધદેવનો અભિપ્રાય બીજો હતો તો તે કારણપૂર્વક કહેવાથી પ્રમાણભૂત ન થાય એમ કાંઈ નથી.

૨૧. પ્ર૦-દુનિયાની છેવટ શી સ્થિતિ થશે?

ઉ૦-કેવળ મોક્ષરૂપે સર્વ જીવની સ્થિતિ થાય કે કેવળ આ દુનિયાનો નાશ થાય, તેવું બનવું મને પ્રમાણરૂપ લાગતું નથી. આવા ને આવા પ્રવાહમાં તેની સ્થિતિ સંભવે છે. કોઈ ભાવ રૂપાંતર પામી કીલ્લ થાય, તો કોઈ વર્ધમાન થાય, પણ તે એક ક્ષેત્રે વધે તો બીજે ક્ષેત્રે ઘટે એ આદિ આ સૃષ્ટિની સ્થિતિ છે; તે પરથી અને ઘણા જ જિંદા વિચારમાં

ગયા પછી એમ જણાવું સંભવિત લાગે છે કે, કેવળ આ મુદ્દિ નાશ થાય કે પ્રલયરૂપ થાય એ ન બનવાયોગ્ય છે. મુદ્દિ એટલે એક આ જ પૃથ્વી એવો અર્થ નથી.

૨૨. પ્ર૦-આ અનીનિમાંથી મુનીતિ ઘણે ખરી ?

ઉ૦-આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળી જે જીવ અનીતિ ઇચ્છે છે તેને તે ઉત્તર ઉપયોગી થાય એમ થવા દેવું યોગ્ય નથી. સર્વ ભાવ અનાદિ છે, નીતિ, અનીતિ; તથાપિ તમે અને અનીતિ ત્યાગી નીતિ સ્વીકારીએ તો તે સ્વીકારી શકાય એવું છે અને એ જ આત્માને કર્ત્તવ્ય છે; અને સર્વ જીવઆશ્રયી અનીતિ મટી નીતિ સ્થપાય એવું વચન કહી શકવું નથી, કેમકે એકાંતે તેવી સ્થિતિ થઈ શકવાયોગ્ય નથી.

૨૩. પ્ર૦-હુનિયાનો પ્રલય છે ?

ઉ૦-પ્રલય એટલે જો કેવળ નાશ એવો અર્થ કરવામાં આવે તો તે વાત ઘટતી નથી, કેમકે પદાર્થનો કેવળ નાશ થઈ જવો સંભવતો જ નથી. પ્રલય એટલે સર્વ પદાર્થોનું ઈશ્વરાદિને વિષે લીનપણું તો કોઈના અભિપ્રાયમાં તે વાતનો સ્વીકાર છે, પણ મને તે સંભવિત લાગતું નથી, કેમકે સર્વ પદાર્થ, સર્વ જીવ એવા સમપરિણામ શી રીતે પામે કે એવો યોગ બને, અને જો તેવાં સમપરિણામનો પ્રસંગ આવે તો પછી ફરી વિષમપણુ થવું બને નહીં. અવ્યક્તપણે જીવમાં વિષમપણુ હોય અને વ્યક્તપણે સમપણું એ રીતે પ્રલય સ્વીકારીએ તોપણુ દેહાદિ સબધ વિના વિષમપણું શા આશ્રયે રહે ? દેહાદિ સંબંધ માનીએ તો સર્વને એકેન્દ્રિયપણુ માનવાનો પ્રસંગ આવે; અને તેમ માનતાં તો વિના કારણે ખીજ ગતિઓનો અસ્વીકાર કર્યો ગણાય, અર્થાત્ જાંચી ગતિના જીવને તેવાં પરિણામનો પ્રસંગ મટવા આવ્યો હોય તે પ્રાપ્ત થવા પ્રસંગ આવે. એ આદિ ઘણા વિચાર ઉદ્ભવે છે. સર્વ જીવઆશ્રયી પ્રલય સંભવતો નથી.

૨૪. પ્ર૦-અભણુને ભક્તિથી જ મોક્ષ મળે ખરો કે ?

ઉ૦-ભક્તિ જ્ઞાનનો હેતુ છે. જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે, અક્ષરજ્ઞાન ન હોય તેને અભણ કહ્યો હોય, તો તેને ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી અસંભવિત છે, એવું કંઈ છે નહીં. જીવ માત્ર જ્ઞાનસ્વભાવી છે. ભક્તિના બળે જ્ઞાન નિર્મળ થાય છે. નિર્મળ જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ થાય છે. સંપૂર્ણ જ્ઞાનની આવૃત્તિ થયા વિના સર્વથા મોક્ષ હોય એમ મને લાગતું નથી; અને જ્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય ત્યાં સર્વ ભાષાજ્ઞાન સમાય એમ કહેવાની પણ જરૂર નથી. ભાષાજ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે તથા તે જેને ન હોય તેને આત્મજ્ઞાન ન થાય, એવો કાંઈ નિયમ સંભવતો નથી.

૨૫. પ્ર૦-(૧) કૃષ્ણાવતાર ને રામાવતાર એ ખરી વાત છે ? એમ હોય તો તે શું ? એ સાક્ષાત્ ઈશ્વર હતા કે તેના અશ હતા ? (૨) તેમને માનીને મોક્ષ ખરો ?

ઉ૦-(૧) બન્ને મહાત્માપુરુષ હતા, એવો તો મને પણ નિશ્ચય છે આત્મા હોવાથી તેઓ ઈશ્વર હતા. સર્વ આવરણુ તેમને મટયાં હોય તો તેનો મોક્ષ પણ સર્વથા માનવામાં વિવાદ નથી ઈશ્વરનો અંશ કોઈ જીવ છે એમ મને લાગતું નથી, કેમકે તેને વિરોધ આપતાં એવાં હનરો પ્રમાણુ દૃષ્ટિમા આવે છે. ઈશ્વરનો અંશ જીવને માનવાથી બંધ મોક્ષ બધા થાય કેમકે ઈશ્વર જ અજ્ઞાનાદિનો કર્તા થયો; અને અજ્ઞાનાદિનો જે કર્તા થાય તેને મોક્ષને અનિશ્ચયપણું પ્રાપ્ત થાય ને ઈશ્વરપણું જોઈ બેસે, અર્થાત્ બિલદું જીવના સ્વામી

થવા જતાં ઈશ્વરને નુકસાન ખમવાનો પ્રસંગ આવે તેવું છે. તેમ જીવને ઈશ્વરનો અંશ માન્યા પછી પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય શી રીતે લાગે? કેમકે તે જાતે તો કંઈ કર્તાહર્તા કરી શકે નહીં. એ આદિ વિરોધથી ઈશ્વરના અશ તરીકે કોઈ જીવને સ્વીકારવાની પણ મારી ખુદિ થતી નથી. તો પછી શ્રીકૃષ્ણ કે રામ જેવા મહાત્માને તેવા યોગમાં ગણવાની ખુદિ કેમ થાય? તે બંને અવ્યક્ત ઈશ્વર હતા એમ માનવામાં અડચણ નથી. તથાપિ તેમને વિષે સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય પ્રગટ્યું હતું કે કેમ તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે.

(૨) તેમને માનીને મોક્ષ ખરો કે? એનો ઉત્તર સહજ છે. જીવને સર્વ રાગદ્વેષ અજ્ઞાનનો અલાવ અર્થાત્ તેથી છૂટવું તે મોક્ષ છે. તે જેના ઉપદેશે થઈ શકે તેને માનીને અને તેનું પરમાર્થસ્વરૂપ વિચારીને સ્વાત્માને વિષે પણ તેવી જ નિષ્ઠા થઈ, તે જ મહાત્માના આત્માને આકારે (સ્વરૂપે) પ્રતિષ્ઠાન થાય ત્યારે, મોક્ષ થવો સંભવે છે. ખાસી ખીજી ઉપાસના કેવળ મોક્ષનો હેતુ નથી; તેના સાધનનો હેતુ થાય છે, તે પણ નિશ્ચય થાય જ એમ કહેવાયોગ્ય નથી.

૨૬. પ્ર૦—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર, તે કોણ?

ઉ૦—સૃષ્ટિના હેતુરૂપ ત્રણ ગુણ ગણી તે આશ્રયે રૂપ આપ્યું હોય તો તે વાત બંધ બેસી શકે તથા તેવા ખીજાં કારણોથી તે બ્રહ્માદિનું સ્વરૂપ સમજાય છે. પણ પુરાણોનાં જે પ્રકારે તેમનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે પ્રકારે સ્વરૂપ છે, એમ માનવા વિષેમાં મારું વિશેષ વલણ નથી. કેમકે તેમા કેટલાંક ઉપદેશાર્થે રૂપક કહ્યાં હોય એમ પણ લાગે છે. તથાપિ આપણે પણ તેનો ઉપદેશ તરીકે લાલ લેવો, અને બ્રહ્માદિના સ્વરૂપના સિદ્ધાંત કરવાની જાનબમાં ન પડવું, એ મને ઠીક લાગે છે.

૨૭ પ્ર૦—મને સર્પ કરડવા આવે ત્યારે મારે તેને કરડવા દેવો કે મારી નાખવો? તેને ખીજી રીતે દૂર કરવાની મારામા શકિત ન હોય એમ ધારીએ છીએ.

ઉ૦—સર્પ તમારે કરડવા દેવો એવું કામ બતાવતા વિચારમાં પડાય તેવું છે. તથાપિ તમે જો ‘દેહ અનિત્ય છે’ એમ જાણ્યું હોય તો પછી આ અસારજૂત દેહના રક્ષણાર્થે, જેને દેહમાં પ્રીતિ રહી છે, એવા સર્પને, તમારે મારવો કેમ યોગ્ય હોય? જેને આત્મહિન ઇચ્છવું હોય તેણે તો ત્યાં પોતાના દેહને જતો કરવો એ જ યોગ્ય છે કદાપિ આત્મહિન ઇચ્છવું ન હોય તેણે કેમ કરવું? તો તેનો ઉત્તર એ જ અપાય કે તેણે નરકાદિમાં પરિબ્રજણ કરવું; અર્થાત્ સર્પને મારવો એવો ઉપદેશ કયાથી કરી શકીએ? અનાર્થવૃત્તિ હોય તો મારવાનો ઉપદેશ કરાય. તે તો અમને તમને સ્વપ્ને પણ ન હોય એ જ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.

હવે સંશ્લેષમાં આ ઉત્તરો લખી પત્ર પૂરું કરું છું. ‘પટ્ટદર્શનસમુચ્ચય’ વિશેષ સમજવાનું યત્ન કરશો. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં મારા લખાણના સંકોચથી તમને સમજવું વિશેષ મુશ્કેલીવાળું થાય એવું કયાય પણ હોય તોપણ વિશેષતાથી વિચારશો, અને કંઈ પદ, પત્ર દ્વારાએ પૂછવા જેવું લાગે તે પૂછશો તો ઘણું કરીને તેનો ઉત્તર લખીશ. વિશેષ સમાગમે મનાધાન થાય તે વધારે યોગ્ય લાગે છે.

લિ૦ આત્મસ્વરૂપને વિષે નિત્ય નિષ્ઠાના હેતુભૂત એવા વિચારની ચિંતામાં રહેનાર
રાયચંદના પ્રણામ

૫૩૧

મુંબઈ, આસો વદ ૦)), ૧૯૫૦

આપનાં લખેલાં ત્રણે પત્રો પહોંચ્યાં છે. જેનો પરમાર્થ હેતુએ પ્રસંગ હોય તે થોડીએક વિગત ને આલોકિકાદિ પ્રસંગ વિષે લખે કે જણાવે તો તેથી ત્રાસ આવી જાય છે. પણ આ કળિકાળ મહાત્માના ચિંતને પણ ઠેકાણે રહેવા કે તેવો નથી, એમ વિચારી મેં તમારા પત્રો વાંચ્યા છે. તેમાં વેપારની ગોઠવણ વિષેમાં જે આપે લખ્યું તે હાલ કરવાયોગ્ય નથી. બાકી તે પ્રસંગમાં તમે જે કંઈ જણાવ્યું છે તે કે તેથી વધારે તમારી વતી કંઈ કરવું હોય તો તેથી હરકત નથી. કેમકે તમારા પ્રત્યે અન્યભાવ નથી.

૫૩૨

મુંબઈ, આસો વદ ૦)), ૧૯૫૦

તમારાં લખેલાં ત્રણે પત્રોના ઉત્તરનું એક પત્રું^૧ આજે લખ્યું છે. જે બહુ સંક્ષેપમાં લખ્યું હોવાથી તેનો ઉત્તર વખતે ન સમજી શકાય, તેથી ફરી આ પત્રું લખ્યું છે. તમારું ચીધેલું કામ આત્મભાવ ત્યાગ કર્યા વિના ગમે તે કરવાનું હોય તો કરવામાં અમને વિષમતા નથી. પણ અમારું ચિંત, હાલ તમે જે કામ લખો છો તે કરવામાં ફળ નથી એમ જણીને તમારે તે વિચાર હમણાં ઉપશમાવવો, એમ કહે છે. આગળ શું થાય છે તે ધીરજથી સાક્ષીવત્ જોવું શ્રેયસ્પ છે તેમ હાલ બીજો કોઈ ભય રાખવો ઘટતો નથી. અને આવી જ સ્થિતિ બહુ કાળ રહેવાની છે એમ છે જ નહીં.

પ્રણામ.

<p> ၁၂၃၄၅၆၇၈၉၁၀ ၁၁ ၁၂ ၁၃ ၁၄ ၁၅ ၁၆ ၁၇ ၁၈ ၁၉ ၂၀ ၂၁ ၂၂ ၂၃ ၂၄ ၂၅ ၂၆ ၂၇ ၂၈ ၂၉ ၃၀ ၃၁ ၃၂ ၃၃ ၃၄ ၃၅ ၃၆ ၃၇ ၃၈ ၃၉ ၄၀ ၄၁ ၄၂ ၄၃ ၄၄ ၄၅ ၄၆ ၄၇ ၄၈ ၄၉ ၅၀ ၅၁ ၅၂ ၅၃ ၅၄ ၅၅ ၅၆ ၅၇ ၅၈ ၅၉ ၆၀ ၆၁ ၆၂ ၆၃ ၆၄ ၆၅ ၆၆ ၆၇ ၆၈ ၆၉ ၇၀ ၇၁ ၇၂ ၇၃ ၇၄ ၇၅ ၇၆ ၇၇ ၇၈ ၇၉ ၈၀ ၈၁ ၈၂ ၈၃ ၈၄ ၈၅ ၈၆ ၈၇ ၈၈ ၈၉ ၉၀ ၉၁ ၉၂ ၉၃ ၉၄ ၉၅ ၉၆ ၉၇ ၉၈ ၉၉ ၁၀၀ </p>	<p> ၁၀၁ ၁၀၂ ၁၀၃ ၁၀၄ ၁၀၅ ၁၀၆ ၁၀၇ ၁၀၈ ၁၀၉ ၁၁၀ ၁၁၁ ၁၁၂ ၁၁၃ ၁၁၄ ၁၁၅ ၁၁၆ ၁၁၇ ၁၁၈ ၁၁၉ ၁၂၀ ၁၂၁ ၁၂၂ ၁၂၃ ၁၂၄ ၁၂၅ ၁၂၆ ၁၂၇ ၁၂၈ ၁၂၉ ၁၃၀ ၁၃၁ ၁၃၂ ၁၃၃ ၁၃၄ ၁၃၅ ၁၃၆ ၁၃၇ ၁၃၈ ၁၃၉ ၁၄၀ ၁၄၁ ၁၄၂ ၁၄၃ ၁၄၄ ၁၄၅ ၁၄၆ ၁၄၇ ၁၄၈ ၁၄၉ ၁၅၀ ၁၅၁ ၁၅၂ ၁၅၃ ၁၅၄ ၁၅၅ ၁၅၆ ၁၅၇ ၁၅၈ ၁၅၉ ၁၆၀ ၁၆၁ ၁၆၂ ၁၆၃ ၁၆၄ ၁၆၅ ၁၆၆ ၁၆၇ ၁၆၈ ၁၆၉ ၁၇၀ ၁၇၁ ၁၇၂ ၁၇၃ ၁၇၄ ၁၇၅ ၁၇၆ ၁၇၇ ၁၇၈ ၁၇၉ ၁၈၀ ၁၈၁ ၁၈၂ ၁၈၃ ၁၈၄ ၁၈၅ ၁၈၆ ၁၈၇ ၁၈၈ ၁၈၉ ၁၉၀ ၁၉၁ ၁၉၂ ၁၉၃ ၁၉၄ ၁၉၅ ၁၉၆ ၁၉၇ ၁၉၈ ၁၉၉ ၂၀၀ </p>
--	---

नमो भगवते वासुदेवाय
सद्गुरु
श्रीमान् गोविन्द
मित्रमित्र अवस्था.
जन्म
वसुधा र (मोहाट)
दि १०/१०/१९०७ मार्गश्र् १९
मोहाट
मोहाट (मोहाट)
दि १०/१०/१९०७ चैत्र कृष्ण ७

D M KHANDILAR
JITIPARK WADI DOMEAY N 2

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

દ્વિતીય વિભાગ

અનુક્રમશિકા

અનુક્રમ આક	પૃષ્ઠ	અનુક્રમ આક	પૃષ્ઠ
	૧૮૮	૫૪૮. ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ ભોગવતું પડે —	
૫૩૩ દુપમકાળમાં સૌ પ્રત્યે અનુકંપા	૪૯૧	મલિન વાસના	૪૯૯
૫૩૪. વીસ દોહરા, આક ત્રોટકની અનુપ્રેક્ષાને	૪૯૧	૫૪૯ દુપમકાળમાં દ્રાણુ સમજીને શમાઈ	
હેતુ	૪૯૨	રહેશે ? — જોયા કરવું	૫૦૧
૫૩૫ શ્રીકૃષ્ણની દશા	૪૯૨	૫૫૦. નિષ્કામ ભક્તિ — જાની પ્રત્યે ન	
૫૩૬ મુમુક્ષુ જીવને બે પ્રકારની દશા	૪૯૨	કરવા યોગ્ય યાચના	૫૦૧
૫૩૭ વિચારવાનને ભય અને ધમ્મજા —		૫૫૧ સમાધિ અને તેની દુષ્કરતા — સમાધિ	
અજ્ઞાન પરિપક્વ અને દર્શન પરિપક્વ —		થવા મોક્ષમાર્ગમાં દ્રાણુ ? — પદાર્થના	
જીવ દિશામૂલ્ય રહેવા ધમ્મજા છે —	૪૯૨	પરિણામ અને પર્યાય — આત્મધ્યાન	૫૦૩
સમજે તો સદજ મોક્ષ		૫૫૨ જાનીપુરુષને સકામપણે ભજતા —	
૫૩૮ સંપુરુષતા સગવળ માહાત્મ્ય —	૪૯૪	સકામ વૃત્તિ દુપમકાળને લીધે	૫૦૪
નિદાન શુદ્ધિથી સમ્યક્ત્વનો ગ્રંથ		૫૫૩ અસંગતાએ આત્મભાવ થાય તેમ	
૫૩૯. દાસાનુદાસપણે જાનીની અનન્ય ભક્તિ	૪૯૪	પ્રવર્તવું	૫૦૪
સર્વાંશ દશા વિના શિષ્ય વિષે દાસાનુ-		૫૫૪. અતર્ધર્મ શ્રેયસ્પ — પરમાર્થ અર્થ	
દાસપણું		બાલ આડંબરનો નિર્બંધ	૫૦૫
૫૪૦ વિવાહ જેવા કાર્યમાં અપ્રવેશક		૫૫૫ પ્રત્યક્ષ કારણક — ત્યાગસંબંધી	
ચિત્ત — અમારા પ્રત્યે વ્યાવહારિક-		વિચારો કેમ દૂર કરવા	૫૦૬
શુદ્ધિ અયથાર્થ — પ્રવૃત્તિના		૫૫૬ અન્નરસ, ત્યાગાવસ્થ સંબંધી સમાગમે	૫૦૬
પગડાટથી વિશ્રાન્તિ — બીજાન્યવહાર		૫૫૭ ભગવત મિથ્યા	૫૦૬
સાબગતાં, વાચનાં મુજવળ	૪૯૫	૫૫૮ ઉદય પ્રારબ્ધ વિના મર્ચ પ્રકારમાં	
૫૪૧ સમયે સમયે અનંતા સયમ પરિણામ	૪૯૬	અસંગપણું	૫૦૬
૫૪૨ દાણુગતી એક ચોક્કસ ગી	૪૯૬	૫૫૯ વધારે સમાગમના આવવાનું	
૫૪૩ અન્યસંબંધી તાત્કાલિકપણું નિવૃત્ત		ઉદાસીનપણું	૫૦૭
થાય તો મુક્તિ	૪૯૭	૫૬૦ જાનીપુરુષના દૃઢ વ્યાગ્રયથી સર્વ	
૫૪૪ નિર્મળ પ્રારબ્ધોદયમાં સભાગ —		માધન મુલમ — મુમુક્ષુએ કાંઈપણ	
અમારા વચન પ્રત્યે જોડાવા	૪૯૭	કાંઈ આત્મસાધનની પ્રથમ દિશા	
૫૪૫ વધતો વ્યવસાય	૪૯૭	કરવી — જાનીપુરુષે પાનુ પુરુષધ	
૫૪૬ પરનાપુને અનંત પર્યાય — સિદ્ધને		મુખ્ય ગણતો — વ્યાપારાદિથી નિઃ-	
પણું અનંત પર્યાય	૪૯૭	નિતી દિ-છા	૫૦૭
૫૪૭ અપ્રતિયંધ અસંગ ભાવના પ્રવાહમાં		૫૬૧. મુમુક્ષુએ કાંઈ અર્થ ? — મુમુક્ષુ	
— ગોટા આખરૂપ સર્વસંગમાં		મુના કયા અર્થ રહે ?	૫૦૮
ગાસપણું	૪૯૮	૫૬૨. જાનીનું ચિત્તવૃત્ત	૫૦૮

૫૬૩. ઉદારગાનાના મારા ૫૦૦ ૫૦૫ મેદાનનું પ્રયત્નનું મારાં મિત્રનું ૫૦
૫૬૪. ઉપરાગનાની મિત્ર ૫૦૦ ૫૦૬ મિત્ર ૫૦
૫૬૫. જાનીના મારાને સગવડના નમન — ૫૦૬ ૫૦૭ રહે ન મળ્યા ૫૦
૫૬૬. છૂટવાનો એક પ્રકાર ૫૦૬ ૫૦૮. મૌનપણું — આત્મા સૌથી અચંત ૫૦
૫૬૭. સંસારનાં મુખ્ય કારણ — ભાગ્યકર ૫૦૬ ૫૦૯. પ્રત્યક્ષ ૫૦
૫૬૮. અંતર્યાપાર અધ્યોદાનો હેતુ ૫૦૬ ૫૧૦. પૂજા અપરાધ પ્રતિષેધ નથી ૫૦
૫૬૯. સ્વરૂપનિર્ણયમાં જૂઠું — દેવેશ અને ૫૦૬ ૫૧૧. મેનનને મેનન પર્વાય — જડને ગડ ૫૦
૫૭૦. દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય ૫૦૬ ૫૧૨. આત્મવીર્ય પ્રત્યાવવામાં એકાગ્રતામાં ૫૦
- આત્મજ્ઞાન — સમાધિ, અસમાધિઃ ૫૦૬ ૫૧૩. વિચાર — આત્મજ્ઞા સ્થિર થવામાં ૫૦
- ધર્મ, કર્મ; — વેદાંતાદિ અને જિનનું ૫૦૬ ૫૧૪. અસંગમનાનો રસ — તે તરફ હસ ૫૦
- મથાર્થ વક્તાપણું અને અધ્યોદાન ૫૦૬ ૫૧૫. નહીં આવવાનો આશય ૫૦
- નિર્ણય — દેહનું અનિવૃત્તપણું — ૫૦૬ ૫૧૬. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- દ્રવ્યના પર્વાય ૫૦૬ ૫૧૭. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૬૯. મોહ આત્મજ્ઞાનથી — તે થવા — ૫૦૬ ૫૧૮. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- મુનિ અમુનિ — જ્ઞાનાનુસાર સમાધિ ૫૦૬ ૫૧૯. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- અંતર્ભેદ જાગૃતિથી મોહ — ૫૦૬ ૫૨૦. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- આત્મજ્ઞેય પ્રગટવા — જીવના ઉપ- ૫૦૬ ૫૨૧. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- યોગ પ્રત્યે ભય — જનકાદિનું આત્મ- ૫૦૬ ૫૨૨. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- જન — જીવ-મુક્ત દશા — ત્યાગ ૫૦૬ ૫૨૩. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- અને જ્ઞાન ૫૦૬ ૫૨૪. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૦. ઉપાધિ અને સમાધિ — અવિચારે ૫૦૬ ૫૨૫. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- મોહભુદ્ધિ — વિવેકજ્ઞાન અથવા સમ્ય- ૫૦૬ ૫૨૬. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- કર્શન — મોહભુદ્ધિ ટળવા અત્યંત ૫૦૬ ૫૨૭. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- પુરુષાર્થ ૫૦૬ ૫૨૮. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૧. મુક્તથી સંસારી ત્રિકાળ અનંતગણા ૫૦૬ ૫૨૯. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- ઉપાધિ અને અસંગદશા — ૫૦૬ ૫૩૦. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૨. તીવ્ર જ્ઞાનદશા — તેથી મુક્તિ — ૫૦૬ ૫૩૧. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- ભક્તિમાર્ગ ૫૦૬ ૫૩૨. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૩. આત્મસ્વભાવ પામવા — નિર્ભય થવા ૫૦૬ ૫૩૩. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૪. તૃષ્ણાથી જન્મમરણ ૫૦૬ ૫૩૪. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૫. સદ્ગુરુના માહાત્મ્ય અને આશ્રયનું ૫૦૬ ૫૩૫. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- સ્વરૂપ — સ્વરૂપસ્થિતિ અને નિર્દિધ્યા- ૫૦૬ ૫૩૬. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- સનમા જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય અને ૫૦૬ ૫૩૭. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- વચન આધારભૂત ૫૦૬ ૫૩૮. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
૫૭૬. જગનની પ્રગતિ લેવાને, પેતાની ૫૦૬ ૫૩૯. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦
- પ્રગતિ લેવાને — દરિયતરું માહાત્મ્ય ? ૫૦૬ ૫૪૦. એક આત્મપરિમુતિ સિવાયના વિદ ૫૦

સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામા — સર્વ જનનું પરમાત્માપણુ છે	૫૨૩	લાલકારક — ભીડમા જ્ઞાનીપુરુષની નિર્મળશ્યા — યૌદ્ધમા જિનની સેવાથી	
વેદાન્ત ગ્રંથ વેરાગ્ય-ઉપશમાર્ગે — સિદ્ધાન્તનો નિશ્ચય જ્ઞાનીના બેગે	૫૨૩	પણુ દોષીણ — નવવાડવિદ્યુદ્ધ અભ- ચર્યદશાથી અવર્ણનીય સમયમુખ	
ચારિત્રદશાની અનુપ્રેક્ષાથી સ્વસ્થતા — સ્વસ્થતા વિના જ્ઞાન અકળ	૫૨૩	— કયાં ઉપદેશમાર્ગ પ્રગવવાયોગ્ય ?	૫૨૮
વિધ્યાદિ ભોગની નિવર્તવાના ક્રમથી તો વિધયમૂર્છા — જ્ઞાનશ્યાથી તેનું નિર્મળપણુ — જ્ઞાનીપુરુષની ભોગ- પ્રવૃત્તિ	૫૨૪	૬૦૧. અદ્વૈતસિદ્ધિ આદિનું અસ્તિત્વ — આત્માનું સમર્થપણુ	૫૨૯
ક્ષણભયર દેહમાં પ્રીતિ ? — આત્માથી શરીર જુદું દેખનાર ધન્ય — મહાત્મા પુરૂષોની પ્રામાણિકતા — કાળસ્થિતિ	૫૨૪	૬૦૨. સમયનું સદ્ભપણું અને રાગદ્વેષાદિ મનમા પરિણામ તથા તેનો ઉદ્ભવ — સ્વાધ્યાયકાળ	૫૩૦
સર્વ જ્ઞાનનો સાર — ગ્રંથીબેદ માટે વીર્યગતિ થવા	૫૨૫	૬૦૩. જ્ઞાનીપુરુષને વર્તણું મુખ — જ્ઞાનીપુરુ- ષનો દશાકર છતાં પ્રયત્ન સ્વધર્મને વિષે — જ્ઞાની ઉદયમા સમ — સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે ત્યાં આત્માદિ પરિગ્રહનો પણુ અપ્રસંગ	૫૩૦
કુમ્ભરૂપ કાયાના વિચારથી વિચાર- વાનની છુદ્ધિ અન્ય વિચારમા જતી બેઠીએ	૫૨૫	૬૦૪. વચનોનું પુરતક	૫૩૧
વેદાન્ત-જિનાગમમા આત્મસ્વરૂપની વિચારણામા બેદ — સંપૂર્ણ રાગ- દ્વેષના ક્ષય વિના સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે નહીં	૫૨૫	૬૦૫. સુખ્ય મરણુ : આત્મપરિણામનું વિલાવપણુ	૫૩૧
સર્વ કરતા વીતરાગના વચન સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન	૫૨૫	૬૦૬. જ્ઞાનનું કળ વિરતિ — પૂર્વકર્મની સિદ્ધિ	૫૩૨
વર્ધમાનસ્વામી આદિનો આત્મ- કથ્યાણનો નિર્ધાર અન્નેડ — વેદાન્ત- કથિત આત્મસ્વરૂપ પૂર્વાપર વિરોધી, જિનકથિત વિશેષ અવિરોધી — સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવા યોગ્ય પુરુષ	૫૨૬	૬૦૭. જગમની નુકિત	૫૩૨
અદ્વૈતજાળમા ઉપાધિ રહિત થવા — વિચારવાનને સન્નિગમા માનદત્તા અધારાત — નિરર્તિસત્રે સન્નિગમ વધારે લાલકારક — ઉપાધિ વ્યવહાર કરી શકાય તે પ્રયત્ન દેખાડવા	૫૨૬	૬૦૮. જ્ઞાન ભરતારવાળી	૫૩૨
સરણુ અને નિયમ કર્તવ્ય	૫૨૮	૬૦૯. નિરતર પરિણામી કરવા યોગ્ય વચનો — સદ્ગુણરૂપે સ્થિતિ — અસંગ- પણુ, સન્નિગના આધાર — સન્નિગ શાથી નિરૂપણ ? નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ — સન્નિગની ગોળખાણ	૫૩૨
જ્ઞાનીપુરુષનો ઉપકાર — વિચારવાનને પ્રશસ્તિસંગમાં સન્નિગમ નિર્ધાર		૬૧૦. મિથ્યાભાવ પ્રતિ અને જ્ઞાન — જ્ઞાનનું જગણુ અને કળ — દેવતાક- માંથી આવનારને જામ	૫૩૪
		૬૧૧. કેરીનું વિપરિણામ	૫૩૪
		૬૧૨. આધારાત વિચારશ્યા — કપીર- પત્રીનો સન્નિગમ	૫૩૫
		૬૧૩. અનિર્વાણથી અને તેના અગત્ય મુજીનો જ્ઞાનિકાવર્ત	૫૩૫
		૬૧૪. તાત્પર્ય	૫૩૬
		૬૧૫. જ્ઞાનનાદિ સન્નિગની જ્ઞાન પ્ર- વિચારવિનુતિ	૫૩૬

૭૩૬	જાનીના જાનના વિચારથી મન નિર્મલ	૧૨૭	૭૩૬. દુઃખ ગાથી મન નથી ! દુઃખનું સ્વરૂપ	૬૧૪
૭૩૭.	ત્યાગમાર્ગ અવસરના મોખ	૬૧૭	૭૩૭. જ્ઞાનના મનનારીકા મિદામાં —	૬૧૫
૭૩૮.	અપૂર્વ અવસર (કાવ્ય)	૬૪૦	અવસર અર્થે કાવ્યકર્મ	૬૧૬
૭૩૯	નિર્મલ અને અપ્રતિમધર્મ	૬૪૫	૭૩૯. નાનકા — સ્વભાવ — જ્ઞાન	૬૧૭
૭૪૦	સદાચાર અને સંયમ વિજ્ઞાનનું	૬૪૬	૭૪૦. નીત્યમ અભાર્ગ	૬૧૭
	ઉપદેશથી અધિક લાભકારી	૬૪૬	૭૪૧. આનંદસ્વરૂપ જ્ઞાન — નિર્મલ	૬૧૮
૭૪૧.	વિશેષ લાભકારી સમાગમ	૬૪૬	૭૪૧. નીત્યમ અભાર્ગની ઉપાસના	૬૧૮
૭૪૨	આરભ પગિયાના અવસર	૬૪૬	૭૪૨. મોક્ષમાર્ગના પ્રયાગનનૂત વિચારો	૬૧૮
૭૪૩	સાચા નિષ્કામી, સદૃશ સસારી	૬૪૬	૭૪૩. પન્થાગ્નિકા : પ્રથમ અધ્યાય	૬૧૯
	દિનિયરામી	૬૪૬	દ્વિતીય અધ્યાય	૬૧૯
૭૪૪	સમયચરણ મેવા શુદ્ધ દેને	૬૪૭	૭૪૪. મંદકાશવાળી ક્ષિપા ઉપદેશવામાં	૬૧૯
૭૪૫	કેવળજ્ઞાન થવા શ્રુતજ્ઞાનનું આલમન	૬૪૭	૭૪૫. રસપ્રદિ — નિર્મલ અને પરમ ધર્મ	૬૧૯
૭૪૬	મોહનીયનું સ્વરૂપ — કામ કામ ગ્રાહ	૬૪૭	— પાંચ સમિતિ	૬૧૯
	— મોહનીય હણવાના અચૂક ઉપાય	૬૪૭	૭૪૬. એકેન્દ્રિયને પરિવ્રતાદિ સંજ્ઞા —	૬૨૦
૭૪૭	દીનતાના વીસ દોહા મુખપાઠ કરવા	૬૪૮	જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને જ્ઞાનપરણીય	૬૨૦
૭૪૮	કર્મબંધનું વિચિત્રપણું — અકલ્પનો		૭૪૮. સમકિત અને મોક્ષ	૬૨૦
	વરસાદ		૭૪૯. મિથ્યાત્વજ્ઞાન તે અજ્ઞાન, સમ્યક્જ્ઞાન	૬૨૧
૭૪૯	વડવાના સમાગમ સંબંધી — અદ્વેષ-	૬૪૮	તે જ્ઞાન	૬૨૧
	ભાવનામાં સ્વધર્મ	૬૪૮	૭૪૯. સમકિત અને સસારકાળ — આત્મની	૬૨૧
૭૫૦.	મુમુક્ષુને અમરણીય વચન : જ્ઞાનનું ફળ		પ્રતીતિ આદિ સમકિત	૬૨૧
	વરતિ — વિચારની સકળતા —	૬૪૯	૭૫૦. કર્મબંધનુસાર ઔપધની અસર —	૬૨૨
૭૫૧	વિલાસ ત્યાગવા વાચનાદિ	૬૪૯	નિરવધ ઔપધ આદિના પ્રહણમાં	૬૨૨
૭૫૨	આત્મસંહિતા ત્રણ પ્રકારના સમકિત	૬૪૯	આજ્ઞાનો અનતિક્રમ	૬૨૨
	— સત્પુરુષના વચનનું અવલંબન	૬૪૯	૭૫૧. વેદનીય પર ઔપધ — પરિણામનું	૬૨૪
૭૫૩	લેસ્યાદિના અર્થ	૬૫૦	સારથ — હિસા અને અસત્યાદિનું	૬૨૪
૭૫૪	‘અપભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો’		પાપ — અહર્તને પ્રથમ નમસ્કાર	૬૨૪
	અને ‘પથડો નિહાળુ’ ના વિશેષાર્થ	૬૫૦	૭૫૨. બંધ અને શુભાશુભ કર્મયોગ —	૬૨૫
૭૫૫	કાલની અલિહારી ! — શાસનદેવીને	૬૫૧	પુણ્યવિપાકી વેદના	૬૨૫
	વિનંતિ	૬૫૧	૭૫૩. અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાનું સાધન —	૬૨૫
૭૫૬.	દુઃખ કેવા પ્રકારે મો ? — દુઃખ,		જ્ઞાનનું સ્વરૂપ પણ જ્ઞાન જ છે —	૬૨૬
	તેનાં કારણાદિસંબંધી મુખ્ય અભિ-	૬૫૧	જ્ઞાનનું આગમન — શસ્ત્રપરિણામધ્યમન	૬૨૬
૭૫૭.	પ્રાયો — સમ્યક્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર —	૬૫૨	૭૫૬. કર્મબંધનાં પાપ કારણ — પ્રદેશબંધ	૬૨૬
	દુઃખલયનો માર્ગ — દાદશાંગ —	૬૫૨	૭૫૭. વિશુદ્ધિ-સ્થાનકના અભ્યાસનો લક્ષ	૬૨૭
૭૫૮.	નિર્મલ સિદ્ધાન્તની ઉત્તમતા —	૬૫૩	— આત્મપુરુષનો સમાગમાદિમા પુણ્ય	૬૨૭
	મહાત્માઓના સમાગમ — સન્નિવૃત્ત	૬૫૩	હેતુ	૬૨૭
૭૫૯.	જૈનમાર્ગવિવેક	૬૫૩	૭૫૮. સન્સમાગમ પરમ પુણ્યયોગ — નિરા-	૬૨૭
૭૬૦.	મોક્ષસિદ્ધાન્ત	૬૫૩	શાથી શિથિલતા	૬૨૭
૭૬૧.	અપ્રકાશ	૬૫૩		૬૨૭

સ્વભાવજન્યતા — અનુભવઉત્સાહ- દશા — રિચિત્તદશા — મુક્ત કાણુ — મુક્તદશા	૬૮૭	૮૦૦	આત્મદશા થવાના પ્રયત્ન અવલંબન	૬૮૭
આ દેહનુ વિશેષપણું — આ દેહે કરવા યોગ્ય — કલ્યાણનો મુખ્ય નિશ્ચય	૬૮૮	૮૦૧	લભાપના પત્ર	૬૮૭
પરમપુરુષસ્થાવરુનું — કેવળ અસગ ઉપયોગે આત્મરિચિત્ત કરવા — આત્મકલ્યાણ સુગમ થવા — સત્- સમાગમથી ઉદ્દૃષ્ટ દશા-સર્વ જ્ઞાનનું કળ — સંયમક જ્ઞાનાદિ	૬૮૮	૮૦૨	અમદ્વૃત્તિના નિગેધને અર્થે	૬૮૭
સસારનું મુખ્ય ધીજ — દેહ ત્યાગતા શ્રી ભોભાગની દશા — તેમના અદ્- ભુત ગુણોનું અમરણ	૬૮૯	૮૦૩	લભાપનાપત્ર	૬૮૭
દુઃખ-ક્ષયનો ઉપાય — પ્રત્યક્ષ અપુરુષથી સર્વ સાધન મિદ્ધ — આરભ પશ્ચિદ્ધ	૬૯૦	૮૦૪	લભાપનાપત્ર	૬૮૭
જીવનું કલ્યાણ જ્ઞાનાર્થી — નાચુ ચારિત્ર કેમ પમાય ?	૬૯૧	૮૦૫	લભાપનાપત્ર	૬૮૮
ત્યાગ-વૈરાગ્યનો નિગેધ	૬૯૨	૮૦૬	સત્સમાગમથી કેવલ્ય પર્યાન નિર્વિ- ઘ્નપાત્ર	૬૮૮
સોભાગની દશા — આત્મચરણી તે નિષ્કાંતી-અસગ ઉપયોગ સિદ્ધ કરવા	૬૯૩	૮૦૭	નિગમન અને વેનાચરણપાત્ર — 'ભોલભાગપ્રકાશ'ના જિનાગમનો નિગેધ	૬૮૮
જ્ઞાનીના માર્ગની સ્પષ્ટ સિદ્ધિ	૬૯૩	૮૦૮	સયમ, કાળકૃત વિધિ	૬૮૮
પરમ સંયમી પુરુષોનું બાંધન	૬૯૩	૮૦૯	નિષ્કામ ભક્તિમાનનો સત્સગ કે દર્શન	૬૮૯
અત્યાચ્છપરિચય	૬૯૩	૮૧૦	લોકદૃષ્ટિ અને જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ — પ્રમાદના ગતિ	૬૮૯
દીર્ઘકાળનું અધ્યપણામાં જ્ઞાનવાના ધ્યાનના — એકત્વભાવનાર્થી ઉદ્દૃષ્ટ આગશુદ્ધિ કરાવે ?	૬૯૪	૮૧૧	સર્વ પ્રત્યે લભાદૃષ્ટિ — અપુરુષનો યોગ શીતળ છાયા સમાન	૬૯૯
૧ સદ્વર્તનાત્મા પ્રમાદ અક્તત્ત્વ	૬૯૪	૮૧૨	નિર્ગતિમાન કલ્યાણના યોગે ઉત્તરેતર હાથી ભૂમિકા — જીવને જ્ઞાન કરાવે આવે ?	૭૦૦
૨ સ્વરૂપવિચાર વિદ્ય	૬૯૪	૮૧૩	ઉપરની ભૂમિકાઓના અનાદિ વાસનાનું સંક્રમણ — અંતગત્યપરિણામમાં શરૂચીળાનું અને સદિચાર	૭૦૦
૩. જ્ઞાનાદિ અને સમ્યક્દર્શનનું જગ — અપુરુષની વાણી	૬૯૪	૮૧૪	યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયદિ યોગચર્યા — અજ્ઞાન યોગ બે પ્રકારે	૭૦૦
૪ ગુણોપવિત્તિ યાત્ર તેનું વર્તન કરવું	૬૯૫		વર્ણ ૩૧ શું	
૫ દેશો સમાનતાદિ કર્તવ્ય	૬૯૫	૮૧૫	વિદ્યાર યોગ દેવ	૭૦૧
૬ 'ભોલમુદ્દર' અને 'મણિગ્નમાળા'	૬૯૬	૮૧૬	સર્વ દુઃખક્ષયનો ઉપાય — પ્રમાદ — અપુરુષનો માર્ગ	૭૦૧
૭. આ કમની દશા	૬૯૬	૮૧૭	સમ્યક્ દર્શનથી દુઃખની આત્મનિક નિર્ગતિ — તે થવા	૭૦૧
૮. 'ભોલભાગપ્રકાશ'નું મંદન — તેના લિપિકરી દૃષ્ટિ	૬૯૭	૮૧૮	નતાદિ સમગ્રના અવનમનનું દુઃખગમનદિ નિર્ગતિ	૭૦૨
૯ શું જ્ઞાનનું નવરૂપ	૬૯૭	૮૧૯	જ્ઞાનના પ્રા. નાચ — સમગ્ર	૭૦૨
		૮૨૦	સદ્વિચારવાળું જિનાર્થી	૭૦૨
		૮૨૧	જ્ઞાનમિત્તે જ્ઞાનના પ્રતિપદનું — 'અભિરૂપિ' મંદનના સંપ્રદાદૃષ્ટિ	૭૦૩

૨૪. મોક્ષમાયાના પાક વાકા
નીચે દેવેલી ઝીરી મંચથી
શ્રોતા વાયકના અભિપ્રાયને
ઊગવા દેવા — પ્રજાવ્યોપના
મણુકા — પરમુત્તના પ્રચાર-
રૂપ યાજ્ઞના ૭૫૧
૨૫. શ્રી શાંતમુધારસનુ વિવેચનરૂપ
ભાષાન્તર ૭૬૧
૨૬. દેવાગમનભોધાનચામરાદિવિષ્ણુ-
તપ : — સદેવનુ વારતવિક
મહત્ત્વ — શ્રી સમતબદ્ધરિ
— તત્ત્વાર્થમૂલનાં રીકા તથા
ભાષ્ય — ‘આત્મમીમાસા’
આદિના ભાષાન્તર — લોક-
કથ્યાણુ કરતાં લક્ષ રાખવા
યાગ્ય ૭૬૪
૨૭. મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવી રીતે
પ્રગટે ? તેનો વિષય ૭૬૫
૨૮. મોહનીયકર્મ ત્યાગ કરવા ક્રમિક
અભ્યાસ — પાંચ ઇન્દ્રિયોના
વિષય સળધી — પ્રગતિ આડે
નિજતિનો વિચાર ૭૬૫
૨૯. પ્રત સળધી ૭૬૬
૩૦. જીવની અપેક્ષાએ ક્ષય થવા
કોષાદિ કપાયનો ક્રમ ૭૬૬
૩૧. શ્રદ્ધા, જ્ઞાનીનું અવલગન ૭૬૭
૩૨. (જે અબુદ્ધા મહામાગ) —
મિથ્યાદૃષ્ટિની ક્રિયા સફળ અને
સમ્યગ્દૃષ્ટિની અફળ ૭૬૭
૩૩. નિત્યનિયમ ૭૬૮
૩૪. વ્યવહારસત્ય અને પરમાર્થ-
સત્ય ૭૬૯
૩૫. સત્પુરુષ અન્યાય કરે નહીં
— આત્મા અપૂર્વ — જન્યુતિ
અને પુરુષાર્થ — સ્વચ્છંદે
ધ્યાન, ઉપદેશાદિ — આત્મા
અને દેહ — સુંદરવિદ્યાસ ઉપદેશ
અર્થે — ૭ દર્શન ઉપર દૃષ્ટાંત ૭૭૧
૩૬. સંન્યામી ગોસાઈ યતિ —
ક્યા દોષથી સમકિત ન થાય

- (મનિમ) ન્યાયાપદ્ય
આગ્યાન — કાપ મને
પુદ — કમિપ્રમાને — પૂર્વમાં
પૂર્વ — મુમુક્ષુ માટે માધ્યમ
જનાવના — મિત્રાનિ, શુ-
વર્તેતિ આદિનું સ્વરૂપ ૭૭૧
૩૭. ‘અજ્ઞાનનિગિગ્નધાના’ના અર્થ
— ‘મોક્ષ માર્ગ’ના નેતાર...
નું વિગત વિવેચન ૭૭૧
૩૮. આત્મા, જડ, જીવ, કર્મ, પુન-
ર્જન્મ, માયિક દુશ્ચર મંચથી ૭૭૫
૩૯. કર્મની મૂળ આક પ્રકૃતિ :
ધાતિની, અધાતિની ૭૭૫
૪૦. મૂર્છાભાવના જાનતી જૂનતા
— જ્ઞાનીનું સસારમા વર્તન ૭૭૫
૪૧. જીવના ચાર ભેદ, ચાર ગોળાના
દૃષ્ટાંતે ૭૭૫
- ઉપદેશ છાયા
૯૫૭. ૧. મૂળ જ્ઞાનથી વમાવી દેનાર
ભાવના — જ્ઞાનીપુરુષોને પણ
સર્વથી અસંગપણું શ્રેયસ્કર —
નિર્ધ્વજ પરિણામ — મનુષ્ય-
ભવ નિરર્થક જવાનાં કારણ —
સત્સંગ સળધી લોકોને સ્પષ્ટતા ૭૭૭
૨. સ્વઉપયોગ અને પરઉપયોગ
સિદ્ધાન્તના બાધા — જ્ઞાનીના
આસાંકિત અને શુદ્ધ જ્ઞાનીને
સ્ત્રી આદિ પ્રસંગ — પ્રાપ્ત
અને આપ્ત — પારમાર્થિક ૭૭૮
- અને અપારમાર્થિક શુદ્ધ
૩. ત્રણ પ્રકારના જ્ઞાની — સત્પુરુ-
ષનું ઝોળખાણ — સદૃષ્ટિ
અને સદાચાર સેવન — આચા-
રાગાદિનું નિયમિત વાચન —
સાચું સમ્યક્ત્વ — સત્પુરુષ પ્રત્યે
આશાતાનાદિક ટાળવા — ૭૮૦
- સત્સંગનું પરિણામ
૪. ભકિત સર્વોદ્દેષ માર્ગ —
આત્માનુભવી કાણુ ? — જ્ઞાન

— સમ્યક્દષ્ટિની મજાતિ —
 કલ્યાણ ન સમન્નવાનું કારણ
 — શું વિચાર્યું સમભાવ —
 જ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ — સક્ષે-
 પમા પરમાર્થ — જિનની આજ્ઞા
 — પાગ દૃષ્ટિયો વશ થવા
 — ગાર ઉપાગનો સાર —
 મુનિને નાકકાન છેદેલી સ્ત્રીની
 સમીપતાય વૃત્તિને ક્ષોભકારક
 — ચૌદ ગુણસ્થાનક આત્માના
 અરે અંગે ગુણ — અગિયાર-
 મેથી પતન પ્રમાદથી —
 વૃત્તિઓ ઉપશમ કરતા ક્ષય
 કરવી — વૃત્તિઓની ઉત્તરાભણી
 — એક પાઈના ચાર આત્મા
 — અપચ્ચખાણુ, દુષ્પચ્ચખાણુ
 — પુન્યાર્થ ધર્મનો માર્ગ
 સાવ ગુરુઓ — આત્મગુણ
 પ્રગટવા — શ્રેણિક — ચાર
 પ્રકારના જીવો કહિયારાના
 દૃષ્ટાંતે — ઓળખાણુનુસાર
 માદાત્મ — જ્ઞાનીની ઓળખાણુ
 — જ્ઞાનીને અંતર્દષ્ટિથી જ્ઞેયા
 પડી ગીને જોઈ ગગ ઉપવ્ર-
 થતો નવી — સસારરૂપી
 શરીરનું બળ વિચારિરૂપી
 કમર પર — જ્ઞાની પુણ્યના
 બોધન સાનર્થ — શ્રીમહાવીર
 સ્વામીની મહાનુભવ સમતા —
 નીર્થ કર મારાપણું કરે જે નવી
 — આ કાળમાં ચરમચરીરી અને
 એકાગતારી — દુઃખદ મુકા-
 વવા સાધનનો નિર્લેપ — કેલી-
 આશીની અરજના — સ્ત્રીની
 પરમની આજ્ઞા — જોનમરવાળા
 અને આત્મચારક — અત્યા-
 દનસમક્ષિત — નિર્લેપ ગુરુ —
 સદ્ગુણ સત્ દેવ અને કેવળ
 — સદ્ગુણ અને સદ્ગુણને

ઓળખવાની શક્તિ — એક-
 નિયાદિના કડાકૂટાથી નહી,
 મમકિતથી કલ્યાણ — મિથ્યા-
 ત્વસમુદ્ભવી બારાણ દર કરવા
 — સૌથી મોટો રોગ — કમચદ
 અને સ્વચ્છ મુક્યે કલ્યાણુ —
 પરમાર્થથી રાગદેવ મોળા કરવા
 — અધળા દર્શન સરખા —
 સાત પ્રકૃતિ, અનંતાનુગ ધી
 ચક્રવર્તી — ઉચ્ચકર્મ — મોહ-
 ગર્ભિત અને દુઃખગર્ભિત
 વૈગવ્ય — સત્સગુ માદાત્મ ૭૮૧

૫. જ્ઞાનીને યોગ હોય પ્રમાદ નહીં
 — ચલાવમાં રહેલું વિભાવથી
 મુકાવ — એ ધરીમાં કેવળજ્ઞાની
 — મોળ રોગ — સદ્ગુણની
 આજ્ઞાથી સાધન — સ્વચ્છંદ
 — તે ગટવા — દોષ ઘટવા
 ગુણ પ્રગટવા — ચૌદ પૂર્વધારી
 નિગોદમાં — આશ્રવ — સવર
 — કર્મથી પુરુષાર્થ બળવાન —
 પરમાર્થ વાતમા જ્ઞાનીની અનુ-
 કંપા — મિથ્યાત્વરૂપી પાડો —
 બેધરીમાં કલ્યાણ — વ્યવસ્થાદિ
 — આત્મસાનીથી ઉદ્ધામ —
 દ્યાનો માર્ગ — અત્યદ્યનો
 મિથ્યા — મિથ્યાદષ્ટિ અમ્યગ-
 દષ્ટિને તેનું પરિગ્રહન — અપૂર્વ
 ગતનો અનર્પણિનુભવ પામ્યે
 ભાન — કેલીવાગીની દેહાર
 વાણી — અમંચમ — આત્મ-
 મિતિ રાખવા ઉપયોગ —
 કલ્યાણનો મુખ્ય માર્ગ — એ
 પ્રકાર ઉપયોગ — દુઃખજન,
 આરજ્ય — કર્મબંધ અને
 તેનો અમાર ઉપયોગ સત્સગર
 — અત્યમા તાત્પર્યથી
 અત્યરૂપના ૭૮૨
૬. જ્ઞાનુ આમર્થ્ય — સિંગ —

જાનીની જોળાળ — જીવની
 અનાદિની બૂટ — સમિતોત્તરન
 — અનુક પાપુલિ — પરિણામ
 તેવું કાર્ણ — જાની મેવાદિના
 વેધ — જાનથી નિર્જરા —
 સ્વરૂપ સમજવા — બૂટ બાંગે
 સાધુપાણી — પાંચ દુઃખો વધ
 કરવા ઉપાય — માર્ગ પામ-
 વામાં અંતરામ — લોકિક-
 અલોકિક લાય — ધીજ્ઞાન
 પ્રગટવા — મુકિતમાં પ્રત્યેક
 આત્મા લિપ્ત — માયાકપટ —
 આજ્ઞા સ્વ-અર્થે સયમાર્થે
 — આકર્ષે માર્ગ — મોટા
 પુરુષની કરુણા, કેશીરવાળી
 અને ગૌતમસ્વામીની સરળતા —
 સદ્અનુદાનનો ત્યાગ કરાવતા
 નથી — લોકજ્ઞાન —
 શુદ્ધતાપૂર્વક સદ્વત સેવન
 — મતરહિત હિતકારી —
 મનપરિણામ તેવું સામાયિક-
 કર્મ છોડવા — આવશ્યકના
 ૭ પ્રકાર — ધર્મધ્યાનમાં દ્રવ્ય
 અને લાય — હીન પુરુષાર્થની
 વાતો — ઉપાદાન અને નિમિત્ત
 કારણ — મીરાંબાઈ અને નાલા
 ભગતની ભક્તિ — સમતા
 આવવા — તિથિ આજ્ઞા પાળવા
 — ક્રિયા મોક્ષાર્થે — આત્મા
 વોસરાવી દે છે — પંચમ
 કાળના શુરુઓ — મિથ્યાદૃષ્ટિના
 જપતપ — અધ્યાત્મજ્ઞાન,
 અધ્યાત્મશાસ્ત્ર — દ્રવ્યઅધ્યાત્મી
 — મોહમાર્ગમા વિદ્ન —
 વિચારદશામા ફેર — અધ્ય-
 વસાયનો કાપ — ધ્યાન —
 મોહ કરતા સત્સંગ વધારે —
 — દુઃખિયા સંપ્રદાય — યથા-
 ધ્યાતયારિત્ર — લાય અજ્ઞાનથી

— ગરબદ્વય ક્યારે ! — પીત-
 રાગમંગમ — માનિ, મકા,
 ચારાંકા, આમ કમોદની —
 ખાત્રીપ્રતીતિ, અભ્યુપગમ —
 દાપોપગમ

૫. આ જુએ મું કરવું ? — જાની
 મળ્યા ત્યારથી તૈયાર થઈ રહેલું
 — જાતત્યાગ સાથી શ્રેષ્ઠ ? —
 જાનીનાં વચન — ત્યાગનો ક્ષણ
 — માસાથી ભુલવણી — ભક્તિ-
 થી માયા વિતાય — જનક
 વિદેહીની દશા — ખગે ગિથ્ય
 અને ગુરુ — પરમજાની ગૃહ-
 વામમા માર્ગ ન ચલાવે —
 નિષ્કામ ભક્તિથી જ્ઞાન —
 જાનીનું માહત્ત્ય — જાની-
 અજ્ઞાનીનો ઉપદેશ — મું
 ટાળવાનું છે ? — કદાચ
 સુકાવવા તિથિ — અજ્ઞાનીની
 વર્તના — પુરુષાર્થ શ્રેષ્ઠ

૬. પુરુષાર્થજ્યેષ્ઠ આલંબન —
 કર્મનો નાશ — અતુપ્રેક્ષા —
 આત્મજ્ઞાન થવા — જ્ઞાન પૂર્વા-
 પરસંવાદી — એ પ્રકારનો જ્ઞાન
 — આત્મા અરૂપી — બધની
 મૂળ પ્રકૃતિ — આયુષકર્મ —
 ગરુડના ભેદ — કદાચ —
 આત્માની સામાયિક — કર્મનો
 નાશ જ્ઞાનાથી ? — સમ્યક્ત્વના
 પ્રકાર — અંતઃકરણની શુદ્ધિ
 — સાત પ્રકૃતિ — સાચી
 ભક્તિ થવા — વર્તાદિનિયમથી
 કામળતા

૭. ગૃહસ્થાશ્રમગા સત્પુરુષના ત્યાગ-
 વૈરાગ્ય — સુસુક્ષ્મ ગ્રહણ નથી
 કરતા — સત્પુરુષની ગૃહસ્થા-
 શ્રમની ગિથિતિ પ્રશસ્ત —
 દોષ ઘટાડવા — સમયાર —
 વિચારવાન — સત્પુરુષ અને

યોગ્યતા — યગૃત રહેલું —
 દોષનો વાંક — મુમુક્ષુના ત્યાગ-
 વૈરાગ્ય — પાસે જ સમ્યક્ત્વ
 — ખગે શિષ્ય — ભાનવિના
 — આત્માથી કલ્યાણ; મમત્વ
 મિથ્યાત્વ — સાચો સંગ —
 હિન્દુ મુસલમાન — મોક્ષ
 એટલે ? — સમ્યક્ત્વનો માર્ગ
 પરદર્શન — સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન
 — અંતરાત્મા થયા પછી
 પરમાત્મપણું — ઉપયોગ અને
 મન — કદાચહ — આત્મજ્ઞાન,
 તે થવા — પ્રથિબેદ, ઉપશમ
 સમ્યક્ત્વ — પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ
 — ખગ સાધન — વ્રતિસંક્રાંત્ય ૮૦૮

૧૦ કામના — આત્મામાં આંતરી
 — સદૃશ્યવહાર — આત્મજ્ઞાન
 અક્રિયપણું — વિચારાનુસાર
 ભાવાત્મા — આત્માની વ્યાપ-
 કતા — અન્નચર્ય — દેહની
 મૂર્છા — કેમ વર્તવું ? — જૈન
 ધર્મની સ્થિતિ — તણ પ્રકારના
 બાળદષ્ટિ જીવો — સમક્રિતીમાં
 સમાદિ ગુણો — આત્માને
 સમજવા નય — સમક્રિતીને
 અર્થ કેવળજ્ઞાન — સમક્રિતી,
 કેવળ જ્ઞાની, સિદ્ધ — કર્મ
 ઓછા કરવા — પ્રત્યક્ષમ —
 સાચામોટાની પરીક્ષા — સાબ-
 જાળો અગત્ય, બૂલબૂલ નહીં
 — અને આર પ્રકારે તપ —
 સમાદિન અને સામાયિક જ્ઞાન
 દર્શન, માર્ગ — આત્મા
 અને સદૃશ્યની એકતા —
 સાચું સામાયિક પદાર્થ —
 તરતનો કામી — અજ્ઞાન અને
 જ્ઞાન — મોટું મુમુક્ષુજ્ઞાનકે —
 મહાવીર (અરસા) ના દીપ્તાના

વરધોડાની વાત — અવિરતિ
 શિષ્ય — સત્યપુષ્પનાં લક્ષણ —
 અલબ્યતા તાર્થ ન તરે —
 આત્મસ્વરૂપ — જ પદ — કેવળ
 જ્ઞાન — સમ્યક્ત્વના પ્રકાર —
 સ્વભાવસ્થિતિ ૮૧૩

૧૧. આ કાળમાં મોક્ષ — ગુલાગુલ
 ક્રિયા — સહજ સમાધિ —
 સમક્રિત થવા — કુચુરુઓ —
 મમક્રિત દેશ ચારિત્ર, દેશે કેવળ-
 જ્ઞાન — સાચાપુરુષનો બોધ —
 ભગવાનનું સ્વરૂપ — સમક્રિતની
 સર્વોત્કૃષ્ટતા — અવળા માર્ગે —
 સિદ્ધનું મુખ — વૃત્તિ દોકની
 — મારાપણાથી દુખ —
 મોટાઈ, તૃપ્તિ — આદારાદિની
 વાતો તુરંજ — મૌનપણું —
 કેધાદિ પાતળા પાડવા —
 વિવેક, શમ, ઉપશમથી મોક્ષ —
 — વેદાન્ત અને પૂર્વમીમાંસ-
 કની મુક્તિની માન્યતા —
 સિદ્ધમાં સવર નિર્ગર નથી —
 ધર્મસંન્યાસ — જ્ય સદાય
 જીવે — આત્માને નિર્વેશ —
 પુરુષાર્થમાં પાંચ કાળ —
 મરાતન વેદમંત્રે — સાચા ગુણ-
 સ્થાનકે વ્યવહાર — પુરુષાર્થ
 વધવા નય — સંસંગથી સદૃશ
 ગુણોત્પત્તિ — સય બોલવું
 સાચું અર્થ — અદૃશ્યના
 વિચારે જ્ઞાન — ખગે નય —
 સદાચાર — જ્ઞાનનો અન્યાય
 — વિભાગ ત્યાગના સંસાર
 — સમક્રિતનાં મૂળ ગાત્ર પ્રત્યક્ષ
 — સદૃશના વેદને પ્રત્યક્ષ
 સદૃશ — અરજ પ્રત્યક્ષનું
 સદૃશ — સદૃશ — અર
 દર — સિદ્ધિ કાર મોક્ષ —

નિત્ય બિખારી -- સાચા દેવ,
ધર્મ, એ નુ ઝોળખાણુ --
આલાંતરચથી -- સમ્યક્જ્ઞાને
ઘેટ

૮૨૧

૧૨. મિથ્યાન્ય ગયે કળ -- દેવના
સાધુ -- સાધુ જ્ઞાન -- મનુષ્ય-
અવતાર પણ ગયા -- સાચા
પુરુષનુ ઝોળખાણુ -- અરુણુ
પાપ -- અદ્ય અવધારની
મોટાઈ, અહંકાર -- પરિગ્રહ-
મર્પાદા -- ક્રોધાદિનાં પરચખાણુ
-- એકત્વ ભાવના -- પ્રભચર્ચ
-- પોતાનુ સ્વરૂપ -- ક્ષણિક
આયુષ -- મોટાઈની તૃણા --
અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિષ્કળ --
વિભાવ તે મિથ્યાન્ય -- અધ-
માધમ પુરુષનાં લક્ષણુ --
નાકની રાખ -- દેહનુ સ્વરૂપ --
સંસારપ્રીતિથી પરાધીનતાના
દુઃખ -- સાચો શ્રાવક --
અવિચારથી ભૂલ -- ક્રોધ --
અહંકાર

૮૨૬

૧૩. પદર ભેદે સિદ્ધ શાયી ? --
લોચ શા માટે ? -- જ્ઞાનાનો હેતુ
-- સત્પુરુષને। ઉપદેશ નિષ્કારણુ
કરુણાથી -- મહાવીર ભગવાન
-- જ્ઞાનીનુ સગમાં વર્તન --
વાડા અને મતાગ્રહ -- ખરે
જેન માર્ગ -- શાશ્વત માર્ગ
-- ધર્મનુ મિથ્યાભિમાન --
વૈષ્ણવચરુઓ -- લિંગધારીપણુ,
આત્મજ્ઞાનીપણુ

૧૪ દેહનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છતા મૂર્છા
-- દેહાત્મભુદ્ધિ અને સમકિત --
સમકિતનો અનુભવ -- પરચ-
ખાણુ -- કલ્પિત જ્ઞાની --
અતરંગ ગાઠ -- સાધુનો આહાર
-- માર્ગ -- તૃણા કેમ ઘટે ?

૮૩૨

-- નાનુ અભિમાન પડ્યા --
કલ્યાણની કુંઝી -- સમકિત
કેમ થાય ? -- મૂળ અને
અનુભવ -- ધાનિકર્મ -- નિકા
દિન કર્મ -- જગનની ભાજ-
ગડ અને કલ્પના -- સમ્યક્જ્ઞાન
અને જ્ઞાન -- તરતાનો કામી --
જીવનુ સ્વરૂપ અને કુળધર્મનો
ગામ્રદ -- મનુષ્ય ભવમાં
વિચાર કર્તવ્ય ૮૩૫

શ્રી યાજ્ઞાનસાર--૧ ૮૪૦

૮૫૮ ૧. પહેલું ગુણુધ્યાનક -- પ્રથિભેદ
-- ચોથું ગુણુધ્યાનક -- ૮૪
૨. ગુણુધ્યાનકમાં આત્મઅનુભવ ૮૫
૩ કેવળ જ્ઞાન, મોહ ૮૬
૭. આ કાળમાં મોહ ૮૫
૧૨. સકામ અને અકામ નિર્જરા ૮૫
૧૬. લૌકિક અને લોકાત્તર માર્ગ ૮૫
૧૮ અનતાનુષ્ઠાની કપાય ૮૭
૨૩. કેવલજ્ઞાન સર્વધી વિવેચન
-- અનુભવગમ્ય અને
બુદ્ધિગમ્ય નિર્ણયો ૮૪૨
૨૭. જ્ઞાનક્ષીણતાથી મતભેદ --
સુત શ્રવણાદિની નિષ્ફળતા ૮૪૩
૨૯ અદ્ય અદ્ય શકાઓનો ગૂંચ-
વણુ -- અટકવુ ૮૪૪
૩૦. પ્રથિભેદ અને પુરુષાર્થ ૮૪૪
૩૨. કર્મપ્રકૃતિ અને સમ્યક્જ્ઞાન
સામર્થ્ય ૮૪૪
૩૩ સમ્યક્જ્ઞાનુ સ્વરૂપ -- સમ્યક્-
ત્વપ્રાપ્તિમાં અતરાય ૮૪૪
૩૫ આ કાળમાં મોહ અને જ્ઞાન,
દર્શન, ચારિત્ર ૮૪૪
૪૧ સામાયિક અને ટ્રાડિઓ ૮૪૫
૪૩ મોક્ષમાર્ગ કરવાળની ધાર જેવો ૮૪૫
૪૪. ગામ્ર અને ગાલક્રિયાનો નિર્ણય ૮૪૫
૪૯. જ્ઞાનીની આજ્ઞા અને સ્વચ્છેદ-
પણુ ૮૪૬

૫૧. ૭ પદની નિઃશક્તા — શ્રદ્ધા જો પ્રકારે	૮૪૬
૫૩. મતિજ્ઞાન અને મનઃપર્યાય	૮૪૬
૫૭ સમ્યક્ત્વ અને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ ધ્યાની ખગર	૮૪૭
૬૦ સમ્યક્ત્વ પછી સામ્પ્રિત સંસાર	૮૪૭
૬૧ સમ્યક્ત્વના લક્ષણો	૮૪૭
૬૨. આત્મજ્ઞાનાદિનું સદ્મ સ્વરૂપ પ્રકાશવામાં હેતુ	૮૪૭
૬૩ કર્મ અને કર્મબંધના પ્રકાર	૮૪૭
૬૬ સમ્યક્ત્વના અન્યોક્તિથી ફળ — તેની મહત્તા	૮૪૮
૬૭. સમ્યક્ત્વનું કેવળજ્ઞાનને મહેતુ	૮૪૮
૬૮ પ્રધાનિ યાચવામાં મગ્ગાચરણ અને મનુક્રમ	૮૪૮
૬૯ આત્મજ્ઞાનનું મુખ અને મોક્ષ- મુખ	૮૪૮
૭૦ કેવળજ્ઞાનીનું જોગખાણ	૮૪૮
૭૧ કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમગ્રતા — મતિ અને જ્ઞાનાદિના સંબંધ અને ભેદ	૮૪૯
૭૩ જાણીતા માર્ગે અને આજ્ઞાએ ચાલનારને કર્મ બંધ નથી છતાં 'દરિયાપર્યંતી ક્રિયા	૮૪૯
૭૪ વિદ્યાથી કર્મબંધન અને મુક્તિ	૮૪૯
૭૬. ક્ષેત્રસમાસની યાતોમાં શ્રદ્ધા	૮૪૯
૭૭ જ્ઞાનના આઠ પ્રકાર	૮૪૯
૭૮. કર્મ અને નિર્લેપ	૮૫૦
૮૦ 'મોક્ષ મેંતા નથી, સમગ્રતા છે' નું નાનપર્યં	૮૫૦
૮૧. નવ પદાર્થ સંપ્રભાવ	૮૫૦
૮૨. ચેતન અને ક્રિયા	૮૫૦
૮૩. નવ તત્ત્વના કુલ અજ્ઞાનમાં અમાર્ગ	૮૫૦
૮૪. જિજ્ઞાસા અને કમ્પેક્ષાના નવ તત્ત્વ કુલ	૮૫૧
૮૫. સમ્યક્ત્વ યાત્રા	૮૫૧
૮૬. જ્ઞાનના સ્તરો — નિશ્ચય મુક્તિ	૮૫૧

૮૮ પદાર્થની અચિત્ત શક્તિ	૮૫૧
૮૯ પરભાવના મદ્ધમ નિરૂપણનાં કારણ	૮૫૧
૯૨ જ્ઞાનનું અજ્ઞાનપાણી — ઉત્તમ સ્તરો — દ્રવ્યના સામર્થ્યની અનુભવ સિદ્ધિના પુરુષાર્થ	૮૫૨
૯૪ કર્મબંધના મદ્ધમપુરુષના પરમા- ણુનું પ્રદાન કયાવી ?	૮૫૨
૯૭ નામકર્મનો સંબંધ	૮૫૩
૯૮ વિરતિ — અવિરતિપણના ચાર પ્રકાર — અવિરતિ- પણાની પાપદ્રિયા	૮૫૩
૧૦૩ વ્યક્ત, અવ્યક્ત ક્રિયા — નિર્વાણ (ચેતો) પાત્ર પ્રકારનો બંધ	૮૫૪
૧૦૫ ચાતુર્યનર વિરતિપાત્ર — મોક્ષલાભથી મિથ્યાત્વ	૮૫૪
૧૦૮ ચાર પ્રકારની વિરતિમાં જ્ઞા- નની વિરતિ	૮૫૪
૧૦૯ જ્ઞાનીની વાણી અને આજ્ઞા	૮૫૫
૮૧૧. વસ્તુસ્વરૂપનું પ્રતિરિત્તપાત્ર	૮૫૫
૧૧૩ કોઈના પદાર્થનું પ્રવર્તન જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે	૮૫૫
૧૧૮. કાળ ઔપચારિક દ્રવ્ય — ઉચ્ચપ્રત્યય, તિર્યક્પ્રત્યય	૮૫૫
૧૧૭ દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ	૮૫૫
૧૧૮. અસંખ્યાન અને અનંત	૮૫૫
૧૧૯ નવ પ્રમાણના અંશ નામ — નવનું સ્વરૂપ	૮૫૫
૧૨૧. કેવળજ્ઞાન અને મગ્ધેય	૮૫૬
૧૨૭ મુખ અને મુખી	૮૫૭
૧૨૯. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન — 'જ્ઞેય' માર્ગ, જ્ઞેયપદ્ધતિ	૮૫૭
૧૩૧. મતિ અને જિજ્ઞાસા — કુલ- જેનમાર્ગ અને જિજ્ઞાસામાર્ગ	૮૫૭
૧૩૩. જિજ્ઞાસા અને નર્ક	૮૫૭
૧૩૬. જ્ઞાનીની જિજ્ઞાસા સ્વરૂપ- નવ — જિજ્ઞાસાના સ્વરૂપ	૮૫૮

૨૩. આયુતો બંધ — ઉદ્ય અને ઉદીરણા ૮૯૦
૨૪. જ્ઞાનાવરણીયાદિ અને ક્ષયોપ-શમભાવ — જ્ઞાન, દર્શન અને વીર્યનું કામ — કર્મપ્રકૃતિના વર્ણનમાં ચોક્કસાર્થ ૮૯૨
૨૫. જ્ઞાન : દોરો પરાવેલ સોય ૮૯૩
૨૬. જ્ઞાન અને દર્શન — કટલાક શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ ૮૯૩
૨૭. ત્રયોપચય, ત્રયાચય — ચિતાની શરીર પર અસર — વનસ્પતિમાં આત્મા ૮૯૪
૨૮. સાધુ, યતિ, મુનિ, ઋષિ ૮૯૪
૨૯. ભવ્ય અને અભવ્ય ૮૯૫
૩૦. બંધ અને મોક્ષ — પ્રદેશાદિ બંધ — વિપાક — આર્વાક કોણ — (તીર્થ કરાદિને) તેરમે ગુણસ્થાનકે સમયવર્તી બંધ — કપાયનો રસ — શ્રવણ, મનનાદિ — આત્માસંબંધી વિચારમાં કામનુ બહાનુ ૮૯૫
- ૧૫ સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષોની પ્રગતિ ૮૯૬
૧૬. સિદ્ધિ લબ્ધિ ૮૯૬
૧૭. વીર્યમંદતા — કામ કરી લેવા ચોચ સમય ૮૯૬
૧૮. જ્ઞાની પુરુષોની વ્યવહારમાં દષ્ટિ — ઉપાધિ, સમાધિ કેમ રાખવા? — વ્યવહારમાં આત્મ-કર્તવ્ય — કર્મરૂપી કરજ ૮૯૬
૨૩. આત્માનો અપ્રમત્ત ઉપયોગ — કરણાનુયોગ અને ચરણાનુયોગ ૮૯૭
- ૨-૧. પરમાર્થનેઆધ કરવાવાળા ફોપ (નવોપત્ર) ૮૯૮
- આખ્ય તરપરિણામ અવલોકન હાથનોધ ૮૯૯
- પ્રસ્તાવના ૯૦૦
- અભ્યંતરપરિણામ અવલોકન હાથનોધ—૧ ૯૦૧
૦. ૧. સ્વરૂપનો લક્ષ ન થવાનું કારણ ૯૦૧
૨. જી પદનો દૃઢ નિશ્ચય ૯૦૧
૩. જીવનુ આપકપાનુ, પરિણામી-પાણુ, કર્મસંબંધાદિના નિર્ણયની દુર્ધટતા ૯૦૨
૪. સહજ ૯૦૩
૫. સ્વવિચારભુવન : કટ્યાણુમાર્ગ ૯૦૪
૬. છેલ્લી સમજણ ૯૦૭
૭. આત્મસાધન : આત્માના ડ્રમ, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ૯૦૭
૮. મનવચનકાયાનો સંયમ ૯૦૭
૯. મુખને ન ધૃત્વનાર ૯૦૮
૧૦. સ્વાત્મદ્રા — સચ્ચિદાનંદ અને નયપ્રમાણાદિ — દર્શિવિષય ગયા પછી — પુનર્જન્મ છે — આ કાળમાં મારું જન્મવુ — છીએ તે પામીએ — વિકરાળ કાળ, કર્મ, આત્મા ૯૦૮
૧૧. એટલું જ શોધાય તો બધું પામશો ૯૦૮
૧૨. મારગ સાચા મિલ ગયા (કાવ્ય) ૯૦૮
૧૩. સ્વભુવનમાં વિચારણામાં ૯૦૯
૧૪. હોત આસવા પરિસવા (કાવ્ય) — જિનપ્રવચન, આત્મા, પરમાત્મા કર્મ ૯૦૯
૧૫. અનુભવ ૯૧૦
૧૬. એ લાગી પણ નથી, અત્યાગી પણ નથી — સંતપણની દુર્લભતા ૯૧૦
૧૭. પ્રકાશભુવન : તમે આ ભણી વળો — આ ગ્રોધ સમ્મદ છે એ પુરુષ યથાર્થ વક્તા હતો ૯૧૦
૧૮. મોટું આશ્ચર્ય ૯૧૦
૧૯. તે દશા શાથી અવરાર્ધ? ૯૧૦
૨૦. કોઈ બ્રહ્મરસના ભોગી (પદ) ૯૧૧
૨૧. પરિગ્રહમર્યાદા ૯૧૧
૨૨. એતન અને ચતન્ય, — નિર્ગ્રંથ અને વેદાન્તના અભિપ્રાયે અનેક આત્મા કેવા ભવ્ય ૯૧૧
૨૩. ચક્ષુ અને મનનું અપ્રાપ્યકારી-પણું ૯૧૧

૨૪. સમયે સમયે અનંતા સંયમ- પરિણામ — યોગદશામાં આત્માનો સંક્રાંત્યવિકાસ	૯૧૨	૪૩. કામાદિનો સયમ	૯૧૯
૨૫. ધ્યાન	૯૧૨	૪૪. વ્યવસાયથી નિવૃત્ત થવા — પ્રારબ્ધની સદગ્નિ નિવૃત્તિ	૯૧૯
૨૬. પુરુષાકાર ચિદાનંદધનનું ધ્યાન કરો	૯૧૨	૪૫. મંગ કે અદા સગ નિવૃત્તિરૂપ કાળની પ્રતિજ્ઞા — નિવૃત્તિનું માહાત્મ્ય	૯૧૯
૨૭. જીવ, વિશ્વ, પરમાણુ, અને કર્મસંબંધ અનાદિ છે	૯૧૩	૪૬. પ્રત્યાખ્યાન	૯૧૯
૨૮. આત્મભાવના કરવાનો ક્રમ	૯૧૩	૪૭. ઝયોપગમી જ્ઞાન	૯૧૯
૩૦. પ્રાણ, વાણી, રસમાં અદ્વૈતપણું ધ્યાન	૯૧૩	૪૮. જિનવીર-પ્રકાશિત ધર્મ	૯૨૦
૩૧. જૈન સિદ્ધાન્તના પ્રથમી રચ- નાનો વિચાર	૯૧૩	૪૯. વીતગદગર્જન વિગે કામવા ધારેલા પ્રથમા વિષય	૯૨૦
૩૨. ધન્ય કે દિવસ આ આહો ! (કાવ્ય)	૯૧૪	૫૦. જૈન અને વેદાન્ત પદ્ધતિનું એકીકરણ કરવા વિચારેલા વિષયો	૯૨૦
૩૩. બધા અંતે મોક્ષ	૯૧૫	૫૧. જૈનશાસનની વિચારણા	૯૨૦
૩૪. ૭ પદ	૯૧૫	૫૨. જૈન પદ્ધતિના વિચારવાલાયક મૂળોત્તર પ્રશ્નો	૯૨૧
૩૫. આત્માના નિત્યતાદિ સંબંધી ૭ દર્શનની માન્યતાનું કોટક	૯૧૫	૫૩. ન્યાયવિષયક પ્રશ્નો	૯૨૧
૩૬. શ્રુદ્ધિ, આત્મા, પરમાત્માદિ સંબંધી જિન વેદાન્તાદિનાં નયન	૯૧૬	૫૪. આત્મજ્ઞા અને લેહિપકારપ્રગતિ સંબંધી	૯૨૨
૩૭. મહાવીરસ્વામીના પુરુષાર્થ ઉપ- રથી મોક્ષ — સત્પુરુષના ગુણોનો વિચાર કર્યા વિના પોતાની કલ્પનાએ વર્તે તે ભવરુદ્ધિ કે	૯૧૬	૫૫. આત્મપરિણામની વિશેષ ચિંતના થવા	૯૨૨
૩૮. મિત્રગુણરૂપાનક જેવી સ્થિતિ — વૈશ્યવેગે અને નિર્ભય ભાવે — વિભાવયોગ સંબંધી વિચારણા — જ્ઞાનનું તારતમ્ય અને ઉદયગમ — દત્તપ્રપ્ત્ય લેહિએ ભારતસર ઘેરું છે.	૯૧૬	૫૬. જીવાદિ દ્રવ્ય સંબંધી	૯૨૨
૩૯. વ્યવહારનો વિચાર અને નિર્મલ — ઉદયગમ દોષ	૯૧૭	૫૭. તે યોગ	૯૨૨
૪૦. ચિત્તની શાંતિ થવા કેટલું સમાધાન	૯૧૮	૫૮. એક ચિન્તનના સર્વ ની રીતે ?	૯૨૨
૪૧. પ્રતિજ્ઞા	૯૧૮	૫૯. વિભાવપરિણામ ક્ષીણ થવા	૯૨૨
૪૨. મનિષ્ઠા પોતાના દેહમાં પળ મરણપર્યંત કરવા નહીં	૯૧૯	૬૦. ચિન્તાનુસાર આત્માનું પ્રતિ- ભાસન — વિચારગતિ અને વિચારવર્ણન — ચેતનની અનુ- ભૂતિ, નિત્ય અને દ્રવ્ય	૯૨૨
		૬૧. સંપૂર્ણ પ્રતીતિયોગ યમન : વીતગમના — વીતગમનાના પ્રમાણનાં શરૂઆત — જિનની અવિકલ સિદ્ધા	૯૨૩
		૬૨. જૈનશાસનનું મંથન	૯૨૩
		૬૩. ધર્મજિનકાવ્ય, નિવૃત્તિગતિ, યોગસંબંધનાં રસમય વિશેષ પ્રશ્નો	૯૨૪

૬૪. સિદ્ધ આત્માનું લોકાલોકપ્રકા- શકપણું — અગુરુધુપણું	૯૨૪	૮૮. અપૂર્વ સંયમ પ્રગટવા હાયનોંધ ૨ છ	૯૩૨
૬૫. આત્મધ્યાન માટે જ્ઞાનતાર- તમ્મતાદિ	૯૨૫	૧. સદગ ગુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ	૯૩૩
૬૬. જગતનું ત્રિકાળવર્તીપણું	૯૨૫	૨. સર્વજ્ઞપદનું ધ્યાન દરે	૯૩૩
૬૭. વસ્તુનું અસ્તિત્વ — પદાર્થ- સ્વભાવ બે પ્રકારે સ્પષ્ટ	૯૨૫	૩. સત્પુરુષોને નમસ્કાર	૯૩૩
૬૮. ગુણાતિશયતા શું ?	૯૨૫	૪. જિનતત્ત્વસંક્ષેપ	૯૩૩
૬૯. જ્ઞાનના ભેદ	૯૨૬	૫. મુખ્ય આવરણ — મુમુક્ષુતાદિ ઉત્પન્ન થવા	૯૩૪
૭૦. પરમાવધિ પછી કેવળજ્ઞાન — દ્રવ્યોનું ગણિતાતીતપણું — કેવળ- જ્ઞાનનું નિર્વિકલ્પપણું	૯૨૬	૬. જીવને બંધનના મુખ્ય હેતુ — રાગદ્વેષનું કારણ	૯૩૪
૭૧. અસ્તિત્વથી માંડી બંધ મુધીના પદોમાં શંકાઓ—કેવળજ્ઞાન અને અનાદિઅનતપણુની શંકાઓ	૯૨૬	૭. સર્વ પરદ્રવ્યથી મુક્ત સ્વરૂપ અનુભવવા — સમ્યક્દર્શની આદિને ઉદ્ભોધન	૯૩૪
૭૨. સર્વપ્રકાશકતા અને સર્વવ્યા- પકતા — આત્મા સંબંધી વિચારણીય બાબતો	૯૨૭	૮. દુઃખ અને તેનું બીજ વગેરે — કર્મનાં પાંચ કારણ — તેના અભાવનો ક્રમ	૯૩૫
૭૩-૭૪. માર્ગ પ્રવર્તના સંબંધી વિચારણા	૯૨૮	૯. ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય — કેવળજ્ઞાન કેવી દશા ભજતાં ઉપજે ?	૯૩૫
૭૫. આત્મધ્યાનસંબંધી ઊહાપોહ	૯૨૮	૧૦. સહજાત્મસ્વરૂપનો લક્ષ થવા વિચારણેણિ	૯૩૬
૭૬. આત્માનું અસંખ્યાતપ્રદેશપણું	૯૨૯	૧૧. અપ્રમત્ત થવા પ્રતીતિ કરવા યોગ્ય ભાવો	૯૩૬
૭૭. અનંતપણું, મૂર્તામૂર્તપણું અને બંધાદિ	૯૨૯	૧૨. તીવ્ર વૈરાગ્યથી માંડી અચિત્ત સિદ્ધસ્વરૂપ મુધીના વિચાર	૯૩૬
૭૮. કેવળદર્શન અને બ્રહ્મ	૯૨૯	૧૩. સંયમ, સમાધાન, પદ્ધતિ અને વૃત્તિ	૯૩૭
૭૯. જિનને અભિમતે આત્મા	૯૨૯	૧૪-૧૫. સત્ય ધર્મના ઉદ્ધાર સંબંધી	
૮૦. કર્મબંધનો હેતુ — દ્રવ્ય અને ગુણ — અભવ્યત્ત — ધર્મા- સ્તિકાયાદિનું વસ્તુત્વ — સર્વજ્ઞતા	૯૨૯	૧૬. નર્મદાદિ વિચાર	૯૩૮
૮૧. વેદાન્તનું આત્માદિ સંબંધીનું નિરૂપણ	૯૩૦	૧૭. હું અસગ શુદ્ધ ચેતન છું — અનુભવ સ્વરૂપ છું	૯૩૯
૮૨-૮૩. જૈનમોર્ગ	૯૩૦	૧૮. ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા થવા	૯૩૯
૮૪. મોહમયી સંબંધી ઉપાધિ પરિત્યાગવા	૯૩૨	૧૯. અંતરાય કરનાર કામાદિને	૯૩૯
૮૫. કેટલાક સ્વવિચાર	૯૩૨	૨૦. સમ્યક્દર્શન જિનજીતરાગાદિને લક્ષિતપૂર્વક નમસ્કાર	૯૪૦
૮૬. દેવ, ગુરુ, ધર્મ	૯૩૨	૨૧. ઉપાસના યોગ્ય સમાધિમાર્ગ	૯૪૦
૮૭. જિનસદૃશ ધ્યાનથી તત્ત્વમાન- સ્વરૂપ થવા	૯૩૨	૨૨. કંઈ, બંધ, મોક્ષ	૯૪૦

૨૩. મોક્ષ અને મોક્ષમાર્ગકે સમ્યક્-
દર્શનથી આરમ્ભા શુશુચ્યાનક
પર્યંત દશાઓના લક્ષણ ૯૪૦
- હાથનોંધ ૩ ૯૭
૧. સર્વજ્ઞ — જિન — વીતરાગ
— સર્વજનું અગ્નિત્વ —
સંપૂર્ણ જ્ઞાનસામર્થ્યનું વિવેચન ૯૪૧
૨. સર્વજનપદ શ્રવણથી માડી વ્યાનુ-
ભવે સિદ્ધ કરવા યોગ્ય ૯૪૧
૩. દેવ, શુભ, ધર્મ ૯૪૧
૪. પ્રદેશ, સમય, પરમાણુ; દ્રવ્ય,
ગુણ, પર્યાય; જડ, ચેતન ૯૪૨
૫. મૂળ દ્રવ્ય અને પર્યાય ૯૪૨
૬. દુઃખના આત્મનિક અભાવરૂપ
મોક્ષનો માર્ગ — સમ્યક્ જ્ઞાન,
દર્શન, ચારિત્ર અને મોક્ષ —
સકર્મ છવ, ભાવકર્મ અને
તત્ત્વાર્થપ્રતીતિ ૯૪૨
૭. શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યની સ્વરૂપ-
રહસ્યમય ઉક્તિ — તમારાથી
જગત જિન, અમિત, વિના-
શિન છે ? ૯૪૩
૮. કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ૯૪૩
૯. કેવળજ્ઞાન કેમ થાય : ૯૪૪
૧૦. આકાશમાત્રી : (તપ દેવ) ૯૪૪
૧૧. દ્રવ્ય, દેવ, કાળ અને ભાવથી
ષોડાશનું સ્વરૂપ મિત્રસદિત ૯૪૪
૧૨. ગુરુ ચૈતન્ય — સદ્ભાવની
પ્રતીતિ — સમ્યક્દર્શન — જ્ઞાન-
વિશે પ્રજો ધ્યાન અને વ્યાખ્યાન ૯૪૫
૧૩. કામગ્રામમાં વિચારના જેવું એક મુદ્ધ ૯૪૫
૧૪. અવધૂતવત્, વિદેહીવત્, જિન-
કલ્પીવત્ વિચરતા પુરુષ ભગવા-
નના સ્વરૂપનું ધ્યાન ૯૪૫
૧૫. પ્રવૃત્તિની વિરતિ; સંગ અને રનેહ-
પાશનું ત્રોડનું ૯૪૫
૧૬. સ્વરૂપગોષ્ઠ આદિ સ્વવિચાર ૯૪૬
૧૭. સર્વજ્ઞ — વીતરાગ દેવ — ઈશ્વરઃ
મનુષ્યજેઠે તે પદ્મી પ્રાપ્તિ ૯૪૬
૧૮. અપ્રમત્ત ઉપયોગથી કેવળ
અખંડાકાર સ્વાનુભવસ્થિતિ ૯૪૬
૧૯. અસમ્યક્નું માહાત્મ્ય ૯૪૬
૨૦. મયમ ૯૪૬
૨૧. જન્યુત સત્તા. નાયક સત્તા.
આત્મસ્વરૂપ ૯૪૭
૨૨. આત્મધ્યાનાર્થે વિચારવાની
ભાવના ૯૪૭
૨૩. સન્માર્ગ, સત્ દેવ અને સત્
નૃક જીવત વર્તે ૯૪૭
૨૪. વિશ્વમાના દ્રવ્યોનો વિચાર ૯૪૭
૨૫. પરમ શુભમય ચારિત્રાદિની
જડદિયાન — એક પ્રથમી સંકલ્પના ૯૪૭
૨૬. અપર ઉપકારનું કાર્ય ત્વરાથી
કરી લેવાની ભાવનાના મત્રા-
ત્મક વાક્યો ૯૪૮
૨૭. 'મુદ્ધનામ' માથી નિર્મથ પ્રવ-
ગતની દરના વિગ ૯૪૮
૨૮. મનોર સંગ્રહમા ખીલ વાર
અપ્રાકૃત મમ ૯૪૮
૨૯. નિર્વિકલ્પપણે અતર્ક્યજ્ઞતિ કરી
આત્મધ્યાન કરવાનો મમ ૯૪૮
૩૦. વીતરાગ દર્શન અદેષ : એક
પુનઃકની સંકલ્પના ૯૪૮

કાવ્યોની અનુક્રમણિકા

અનુક્રમ આંક	પાન	અનુક્રમ આંક	પાન
૩૪ ૭૧૫. મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો દે	૫૮૬	૮૫૪. (૨) આગ્યે બહુ સમદેશમાં,	૫૫૦
૩૫. ૭૧૮. આત્મસિદ્ધિ	૬૦૦	જાયા નય સમાઈ	૫૫૦
૩૬. ૭૨૪. પંથ પરમપદ જોધ્યો, જેલ		(૩) મુખધામ અનંત મુસંત મહી	૫૫૦
પ્રમાણે પરમ વીતરાગે	૬૩૯	૪૧. ૮૫૬. (૭) હું કોણ છું ? ક્યાંથી	
૩૭. ૭૩૮. અપૂર્વ અવસર એવો કયાં		થયો ? શુ ગ્વરૂપ છે મારુ ખરું ?	૭૫૫
આવશે ?	૬૪૩	૪૨. ૮૬૦. (૧૨) મારગ સાચા મિત્ર ગયા,	
૩૮. ૮૩૭. આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા વિચરે		છૂટ ગયે સદિલ	૮૦૮
ઉદય પ્રયોગ	૭૦૯	૪૩. „ (૧૪) હોત આસવા પરિસવા,	
૩૯. ૮૦૨. જડ ને ચૈતન્ય બન્ને દ્રવ્યનો		નહિ ધનમેં સદિલ	૮૦૯
સ્વભાવ ભિન્ન	૭૩૧	૪૪. ૮૬૦. (૨૦) કોઈ અભરસના ભોગી	૮૧૧
૪૦. ૮૫૪. (૧) ધરૂં છે જે વેગી જન,		૭૫૦ ૪૫. „ (૩૨) ધન્ય દે દિવસ આ અહો	૮૧૪
અનંત મુખરવરૂપ	૭૫૦		

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૯૧	૭	થાય છે.	થયો છે.	૫૧૦	૧૨	મે પ્રકારથી	મે પ્રવાહથી
૪૯૩	૧૬	એ જ ભય	એ જ એક ભય	૫૧૦	૨૩	વીતરાગ નહીં	વીતરાગતા નહીં
૪૯૫	૯	મહાત્મ્ય	માહાત્મ્ય	૫૧૦	૨૫	જે વિશેષ	જે વિશેષ
૪૯૭	૨૨	આર્તધ્યાન	આર્તધ્યાન	૫૧૨	૨	સત્પુરૂષને	સત્પુરૂષને
૫૦૦	૯	માનીએ તો	માનીએ તો પછી		૨૭	ઉપાધિકાળથી	ઉપાધિકારથી
૫૦૧	૨૭	વિસર્જન થાય છે.	વિસર્જન થયો છે.		૨૭	છૂટવા	છૂટવા
૫૦૨	૧	જે ભૂમિકામાં	જે ભૂમિકામાં જે	૫૧૪	૯	થાય	થાય
૫૦૨	૧૮	તપાપિ કાળ	તથાપિ કાળ	૫૧૫	૬	અસર	અસાર
૫૦૩	૧૯	આર્તધ્યાન	આર્તધ્યાન	૫૧૬	૧૩	નિદિધ્યાનરૂપ	નિદિધ્યાસનરૂપ
૫૦૩	૧૯	પણ પદાર્થને	પણ પરપદાર્થને	૫૧૬	૩૧	પ્રવૃત્તિ શી	પ્રવૃત્તિ શી ?
	૩૩	વેદનીય	વેદની	૫૧૮	૨૩	ચૈત્ર વદ ૮, બુધ,	મુળર્ધ, ચૈત્ર વદ ૮,
૫૦૪	૧૮	ઉત્પત્ત	ઉત્પત્ત			બુધ, ૧૯૫૧	બુધ, ૧૯૫૧
૫૦૫	૨૦	નહોતું	નહોતું	૫૧૯	૭	માર્ગના	માર્ગનો
૫૦૬	૩	ત્યાગબુદ્ધિ	ત્યાગબુદ્ધિ	૫૧૯	૧૫	“પ્રવૃત્તિ” અને “પ્રમાણે”	શબ્દોની
૫૦૭	૧૫	અં	આં			વચ્ચે મુજબ ઉમેરો:—	
૫૦૮	૧	નિવૃત્ત	નિવૃત્તિ			થાય છે, કેમકે તેમાં સારભૂતપણું કંઈ	
૫૦૮	૨૨	“એ જ વિનતિ”				લાગતુ નથી પણ જે ધર્મ વ્યવહારના	
		પગી ઉમેરો:— આં ૨૧૦ પ્રણામ.				પ્રસંગમાં આવતું થાય ત્યાં, તે પ્રવૃત્તિ	
	૨૯	અ. સ. પ્રણામ. આં ૨૧૦ પ્રણામ.					

પૃષ્ઠ	પ ક્રિત	અગ્રદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પ ક્રિત	અગ્રદ્ધ	શુદ્ધ
૫૧૯	૧૭	તિત્તામાં	ચિત્તામાં	૫૪૩	૨૭	શુદ્ધ:	મોમ:
૫૨૨	૧૨	એમ જાણી	એમ જાણી ધાણી	૫૪૪	૨૬	પ્રશ્નનો વિચાર	પ્રશ્નનો વિશેષ વિચાર
૫૨૩	૩૨	તેમાં કંઈ અણચાલુ	તેમાં અણચાલુ	૫૪૭	૧૨	દયોપશમ	દયોપશમે
૫૨૫	૨૦	વિચારણી	વિચારણા	૫૪૯	૩૧	મળ્યું તે	મળ્યું છે.
૫૨૬	૩	ઝપલાદિએ	શ્રી ઝપલાદિએ	૫૫૭	૧૮	હતા.	હવા
„	૫	પ્રત્યે જોવામાં	પ્રત્યે જતો જોવામાં	૨૮	‘પરમાર્થસંયમ’	‘પરમાર્થસંયમ’	
૫૨૬	૧૫	પ્રકારનો	પ્રકારનો	૫૫૮	૧૫	એમ કહી	એમ પ્રત્યે કહી
૫૨૭	૯	તારતમ્ય	તારતમ્યે	૧૭	વિચાર કરી ઉપર	વિચાર કરી પછી ઉપર	
	૧૬	પ્રત્યે	પ્રત્યે	૨૫	દારિદ્ર્ય,	દારિદ્ર્ય,	
	૩૪	થવા યોગ્ય છે	થવા દેવો યોગ્ય છે.	૫૬૬	૧૮	સ દેહરૂપે	સ દેહરૂપ
૫૨૮	૧૦	જો કુંગરનું	જો શ્રી કુંગરનું	૫૬૭	૩	સદેહ	સ દેહ
	૧૦	કંઈ	કંઈક	૫૬૮	૧૩	ચિંતિત વર્તે છે.	એવી ચિંતિત વર્તે છે
	૧૫	તમારા માટે	તમારા માટે પણ	૫૬૯	૧૮	દોષકે	દોષકે
	૧૫	પ્રકારનો	પ્રકારનો	૫૭૩	૧૮	કરવાવાળું	કરવાવાળું
	૨૫	વિશેષ કરવો	વિશેષ પણ કરવો	૫૭૫	૨	પ્રતિચિંતિત	પ્રતિચિંતિત
૫૩૧	૭	વડાણ ચલાવનાર	વડાણ ચલાવનાર જેમ	૫૭૬	૪	બ્રાહ્મણાદિ	જે બ્રાહ્મણાદિ
૫૩૨	૩	રાસ	રાસ	૫૭૭	૨૫	ગો દેવ	ગો દેવ હોવો
૫૩૩	૨૨	અપૂર્વ	અપૂર્વ	૫૮૪	૨૬	મોક્ષાસાધન	મોક્ષાસાધન
૫૩૩	૨૭	અને પ્રસંગે	અને પ્રસંગે પ્રસંગે	૩૦	કારણોનો	કારણોનો	
૫૩૪	૮	પરોક્ષપણમાં	પરોક્ષપણમાં	૩૦	નિશ્ચિન	નિશ્ચિન	
	૧૦	આચરણમાં	આચરવામાં	૫૮૭	૨૨	અસૌક્રિક દષ્ટિના	તે અસૌક્રિક દષ્ટિનાં
	૨૪	સામાન્યપણે	સામાન્યપણે	૫૮૯	૧૦	કલ્પનાએ	કલ્પનાએ
૫૩૬	૧	‘અસત્’ અને ‘ધર્મ’નો	‘અસત્’ અને ‘ધર્મ’નો	૫૯૧	૭	ચિત્તામાં	ચિત્તામાં
		વચ્ચે ઉમેરો:—		૫૯૫	૧૭	થવા યોગ્ય	થવા યોગ્ય
		દેવ, અસત્, શુદ્ધ તથા અમત્		૫૯૮	૩	કાગળથી	કાગળથી
૫૩૬	૨૩	કેટલે	કેટલે.	૫૯૯	૮	દેખાય છે,	દેખાય છે,
૫૩૭	૨૮	વિચારવામાં	વિચારમાં	૬૦૦	૭	મૂલ્ય	મૂલ્ય
૫૩૮	૧૮	અર્થ પળું	અર્થ તે પળું	૬૦૨	૨૦	પ્રવર્તનું,	પ્રવર્તનું,
	૨૨	વિચારવામાં	વિચારમાં	૬૦૫	૨૨	અદેશ પછી “અદેશ” કહે ઉમેરો	
૫૩૯	૨	વિચારવામાં	વિચારમાં	૬૦૬	૨૦	અસત્	અસત્
	૧૨	એ જ વિનંતિ પછી ઉમેરો:—		૬૦૭	૧૪	વિનંતિ	વિનંતિ
		આં રવં ચપાં		૬૦૭	૨૭	અન્યાન્ય નો	અન્યાન્ય નો
	૨૬	અનુપેક્ષા	અનુપેક્ષા	૬૦૮	૭	કેટલાક	કેટલાક
૫૪૧	૨૨	તોપણ ભક્તિની	તોપણ તેથી તે ભક્તિની	૬૦૮	૬	અવિર્ભાવજનું	અવિર્ભાવજનું
	૨૫	કરવા	કરવો	૬૧૧	૧૧	અન્યથા	અન્યથા
૫૪૨	૧૮	યોગ્ય	યોગ્ય				
૫૪૨	૨૬	કરવા	કરવા				

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અનુદ્ય	નુદ્ય
૬૧૦	૨૬	નિર્પેક્ષ	નિર્પેક્ષ
૬૧૨	૧	કામ	કામ
	૧૩	મતાર્થીનાં,	મતાર્થીનાં,
૬૧૪	૨૮	કરે;	કરે છે;—
૬૧૬	૧૬	આપે	આપ
૬૧૭	૫	પરમાણુનો	પરમાણુનો
	૧૩	કેણે	કેણે
	૩૦	ચેતનમાં	ચેતનના
૬૧૮	૧૮	સયોગથી	સયોગોથી
૬૨૨	૩૩	પોતાના	પોતાના જ
૬૨૩	૨	તો શી રીતે	તો તે શી રીતે
	૧૦	અરોપાય	આરોપાય
૬૨૩	૧૫	ગુણ	પણ
	૨૧	કર્તૃત્વ	કર્તૃત્વ
૬૨૪	૧૬	નિરૂપણ છે;	નિરૂપણ કયું છે;
૬૨૫	૩	જીવને કર્મ	જીવને ઈશ્વર કર્મ
૬૨૬	૫	અને બ્રાંતિને	અને તે બ્રાંતિને
	૨૨	ફળ પણ સન્મુખ	ફળ સન્મુખ
૬૨૭	૨૩	ઝટકે	ઝટકે
૬૨૮	૨૩	હણ	હૃ
૬૨૯	૩૦	મોક્ષોપાય	મોક્ષોપાય
૬૩૦	૩૪	ક્ષમાદિ	ક્ષમાદિક
૬૩૧	૪	અકર્મદેશને	અકર્મદેશનો
	૧૫	વાતને	વાતનો
૬૩૩	૬	અને અને અવ્યા- યાધ	અને અવ્યાયાધ
	૨૨	કર્મનો	કર્મનો,
	૨૩	નિજલાવમાં	નિજલાવમાં,
૬૩૪	૧૦	બીજું	બીજું જુ
૬૩૬	૧૯	એકવત્	એકવત્
	૨૧	એક	એક
૬૩૮	૧૧	સોમ,	ગુ,
૬૩૮	૨૩	તમરા	તમારા
૬૪૧	૧૧	વાંચવા	વાંચવો
૬૪૩	૨૯	ક્રોધ	ક્રોધ
૬૪૫	૧૯	ધ્યાન:	ધ્યાન
૬૪૬	૧૬	લહેરભાઈ	લહેરભાઈ
૬૪૬	૨૨	અંગમાં	અંગમાં
	૨૭	૭૧૩	૭૪૩

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અનુદ્ય	નુદ્ય
૬૪૭	૧	‘આત્મસિદ્ધિ’ ને	‘આત્મસિદ્ધિ’ માસને
”	૩	સદગતમરણપે	શ્રી સદગતમરણપે
૬૪૭	૩૧	મથાય	મથાર્થ
૬૪૮	૬	મુખ્ય	મુખ્યે
	૨૭	અદિતુ	આદિતુ
૬૫૬	૩૧	આચાર્યપુત્ર	આચાર્યપુત્રો
૬૫૮	૩૨	ગુદ્ધ થતું યઈ	ગુદ્ધ થતું જઈ
૬૬૪	૧૧	નાશ એવો	નાશ થાય એવો
૬૬૬	૧૩	ને પુદ્ગલ	તે પુદ્ગલ
૬૬૮	૧૫	ધર્મકથાનુયોગ	ધર્મકથાનુયોગ સુસિદ્ધ
		સિદ્ધ	
૬૬૯	૧૧	અતિરકાય	અસ્તિરકાય
”	૧૬	ક્રુત્વાળી	ક્રુત્વાળી
૬૭૦	૨૮	આયુષ	આયુષ
૬૭૨	૨૫	ભોગવે ?	ભોગવે ?
૬૭૫	૨૪	ચૈતન્યોપયોગ છે,	ચૈતન્યોપયોગલક્ષણ છે.
૬૭૬	૧૪	‘સાધનમાત્ર છે’	પછી નીચે મુજબ
		ઉમેરો:—	
		વસ્તુતાએ તો જેને જ્ઞાન છે તેને જ	
		જીવ કહીએ છીએ	
૬૭૬	૨૯	ઉત્પન્ન છે	ઉત્પન્ન થાય છે.
૬૭૮	૩૨	શાસ્ત્ર	શાસ્ત્ર
૬૮૧	૫	ને જ્ઞાન	જ્ઞાન
૬૮૧	૧૭	પૂર્વ	પૂર્વ
૬૮૨	૩૨	કાગણ વદ ૧૧,	ચૈત્ર સુદ ૧૦, મોમ,
		૧૯૫૩	૧૯૫૩.
૬૮૬	૧૬	શસ્ત્રપરિણા	શાસ્ત્રપરિણા
૬૮૮	૬	યાહ	યહિ
૬૮૯	૧૬	નીચ સૌ	નીચ સૌ
”	૧૮	કરામાતિ	કરામતિ
૬૯૦	૧૨	વિકલ્પ તમે	વિકલ્પ રાખવા યો
			નથી જે વિકલ્પ તમે
૬૯૬	૩૦	મશુક્ત	મુશુક્ત
૬૯૮	૧૦	અત્ર	પત્ર
૬૯૮	૧૭	મનુષ્યોને	મનુષ્યોથી
	૨૨	અર્થ	અર્થ
૬૯૯	૧૨	યોગ્ય	યોગ્ય
૭૦૦	૩૨	પ્રણાદિ	પ્રણાદિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રદુહ	ગુદુ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રદુહ	ગુદુ
૭૦૨	૧	દુલ્લ	દુર્લભ	૭૬૭	૬	લક્ષ્મીને	લક્ષ્મીને છવને
૭૦૫	૨૪	કરી	કરી	૭૬૭	૮	વીતરાપદ્ય	વીતરાગદ્ય
૭૦૫	૩૪	તેમ	તમે		૨૦	અશ્વિન	આશ્વિન
૭૦૯	૧૮	તથા ગિન	તથા શ્રી ગિન	૭૬૮	૧	૧૬૫૯	૧૬૫૦
૭૧૩	૧૮	જ્યંત વર્તો.	જ્યંત વર્તો.	૭૬૮	૯	સવધ	સાવધ
૭૧૬	૧૦	ભગસર	ભાગસર		,,	અસાન	આસન
૭૧૮	૧૭	૨	૧		૨૭	પ્રવર્તતા	પ્રવર્તવા
૭૧૯	૧૬	યોગ્ય નથી	યોગ્ય નથી ઝં	૭૬૯	૨૯	ચંગમૂત	અંગમૂત
,,	૨૦	સાધુશુ	સાધુશુ	૭૭૦	૨૧	દેખાય	દેખાય
૭૧૯	૩૪	સમુગદા,	સમુગદો,		૩૨	હોવા	હોવા
૭૨૦	૨૧	વધારે શુ !	વધારે શુ ?	૭૭૩	૧૯	કર્મ	કર્મ
૭૨૧	૨૪	ચંલતીય	ચંલતીય		૨૬	આત્માની	આત્માની
૭૨૨	૨૨	મુનિશ્રી ને	મુનિશ્રીને	૭૭૭	૧૪	અથવા	અથવા
૭૨૩	૧૧	ધન તેહનુ	ધન્ય તેહનુ.	,,	૧૫	બાળપણમાં	બાળપણમાં
૭૨૫	૨૭	પ્રતિતિ હોય	પ્રતિતિ તે પણ સમ્યક્	૭૮૧	૩	આચારાગમ	આચારાગમ
			પ્રતિતિ હોય	૭૮૧	૩૩	ચાંદુ	ચાંદુ
૭૨૬	૭	આત્મનિરૂપણ	આત્મનિરૂપણ	૭૮૨	૧૨	ધાન	ધાન
૭૨૭	૨૬	નિવિદિષ્ઠ	નિવિદિષ્ઠ	૭૮૨	૨૨	અકલ્યાણ સમને	અકલ્યાણ અને અકલ્યા.
૭૨૯	૧૬	દર્શિત	દર્શિત				છુને કલ્યાણ સમને
૭૨૯	૨૬	રકે.	રકે,	૭૮૩	૮	શ્વસોત્થવાસ	શ્વસોત્થવાસ
૭૩૦	૧૪	પ્રતિ	પ્રતિ	૭૮૩	૧૦	શિયે પૂજ્ય,	શિયે પ્રત્ન પૂજ્ય,
૭૩૦	૨૬	અનુક્રમે	અનુલે છે, અનુક્રમે	,,	૧૮	આત્માથી	આત્માની
૭૩૩	૯	વાચા,	વાચા રે,		૨૧	વિચારવાની	વિચારવાની
૭૩૫	૧૭	ધય	ધાય	૭૮૮	૨૦	નાત્મવેના	નાત્મવેના
૭૩૫	૨૩	વળી તે	વળી એ	૭૮૭	૨૩	આધુ	સાધુ
,,	૨૬	ઉપભોગને	ઉપભોગને	૭૮૭	૨૬	કથુ	કથુ
૭૩૬	૩	આસન્નમાગમને	અસન્નમાગમને	૭૮૯	૬	ઝવેરાના	ઝવેરાનાં
૭૩૬	૬	સતી તરીકે " પદ્મસાતિ. "	ઉમેરો.	૭૯૦	૨૮	વે	વે
,,	૨૯	એકાંત	એકાંત		૩૩	કરવાયું	કરવાયું
૭૪૩	૧૦	પ્રતિ	પ્રતિ	૭૯૮	૧૦	ઉદ્યાન	ઉદ્યાન
૭૫૨	૩	ચંદ્રને	ચંદ્રને		૨૮	મુદ્રાવાની	મુદ્રાવાની
,,	૫	ચરમકરનુ	ચરમકરનુ	૭૯૬	૨૯	દિવન	દિવન
,,	૧૬	યોગવિનયજ્ઞ	શ્રી યોગવિનયજ્ઞ	૭૯૬	૫	એટલે	એટલે
૭૬૧	૨૦	યોગ'શ્રુતિ	યોગદૃષ્ટિ	૭૯૬	૧૫	"પતે નવી" નવી નાંદિ પ્રમાને ઉત્તરે -	
	૨૨	કથા	કથા			આત્મા દર્શિયા અને નવાને તેમજ	
૭૬૧	૩૨	દ્યના પચાપિને	દ્યના હુદા હુદા			કેટલા હુદા હુદા સપાળને કેટલા મુ	
		પચાપિને	પચાપિને			દેવ ને તેમ ને ને	
૭૬૨	૧૦	પાપનુગથી	પાપનુગથી પુન				
૭૬૩	૬	પીએ	પીએ	૮૦૧	૭	વિદ્યુત્ત	વિદ્યુત્ત

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અનુદ્ય	ગુદ્ય	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અનુદ્ય	ગુદ્ય
૯૧૮	૮	કુટુંબ	કુટુંબ	૯૨૬	૩૩	ક્રમ	ક્રમ
૯૧૮	૯	વિકારસ્વરૂપે—	વિકારસ્વરૂપે—ઉત્પન્નસ્વરૂપે—		૩૩	પરિણામનું	પરિણામનું
૯૧૯	૭	તોયનોધ	હાથનોધ		૩૫	સ્વપ્ન	સ્વપ્ન
૯૨૩	૭	સ્વરૂપનો	સ્વરૂપરૂપનો	૯૩૦	૧૪	શકાનાં	શકનાં
૯૨૪	૧૮	અંક ૬૩ ના ૨ ના પેરા પછી ૩ ને		૯૩૬	૬	કવચ	કેવળ
		પેરા નીચે પ્રમાણે ઉમેરો:—		૯૪૩	૪	પરમાણુ	પરમાણુ
		ધર્માસ્તિકાપ, અધર્માસ્તિકાપ અને		૯૫૬	૮	સ્થંભતીર્થ	સ્થંભતીર્થ
		આત્મા એક એ ત્રણ સમાન અસંખ્યાત			૨૨	૬૬૭	૬૬૭
		પ્રદેશી છે, તેનો કંઈ બીજો રહસ્યાર્થ છે?		૯૫૮	૯	મુંગઈ	મુંગઈ
૯૨૪	૧૯	તેમ હોવાને	તેમ હોવામાં	૯૬૧	૧૯	કીતરતચંત	કીરતચંદ
૯૨૫	૩૪	તિર્થ'કરમાં	તીર્થ'કરમાં	૯૬૭	૨૩	ગચ્છાપ્તો	ગચ્છાપ્તો
૯૨૭	૪	અમૂર્તતાં	અમૂર્તતા	૯૬૮	૩૬	સવ્ય ગાળફ...	સવ્ય જાળફ
	૧૪	અનાદિપણું	અનાદિપણું			પૃ ૯૫૬	પૃ. ૯૭૧
૯૨૮	૯	પૂર્વ	પૂર્વ	૯૭૫	૨૦	રાડી	રાંડી
૯૨૯	૩	પૃ ૧૬૯	પૃ. ૧૬૮	૯૭૬	૨૪	મુખખી	મુખખી

—————

પ્રથમ વિભાગમાં વધારાનું શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	શુદ્ધ
૭	૯	આગેઅ	આગેઅના	૨૬૬	૨૦	જરૂને વિષે તે	જરૂને વિષે
૧૨	૧૮	જે પ્રકારની જે	જે પ્રકારની	૨૭૩	૧૩	સત્સમાગમાં	સત્સમાગમાં
	૨૨	કોઈ દ્વંપ કહે પણ તમે કરો નહિ	કોઈ દ્વંપ કહે પણ તમે તેમ કરો નહિ	૨૭૪	૫	ગ્રેમ	ગ્રેમે
				૨૭૫	૧૧	આત્માને વિશેષતા	આત્માને પણ વિશેષતા
૪૦	૨૭	હવું	હવું	૨૭૬	૧૬	સત્ત્વનેદભાવથી	એદભાવથી
૫૪	૨૩	શિખરથી	શિખરની	૨૭૮	૧૪	હરિ હજી હશે	હરિ હજી જે હશે
	૨૮	કાલનાર	કાલનારા	૨૯૭	૧૮	મુશ્કેલીઓને	મુશ્કેલીઓને
૫૬	૮	ધર્મ	ધર્મ	૩૦૦	૫	અને મુક્તિ	અને એ મુક્તિ
૫૭	૨૬	વાંછાં	વાંછા		૧૪	કલ્પનાની	કલ્પનામાંની
૮૩	૫	પાપની	પાપથી	૩૦૪	૨૬	ધણીજ	ધણી
૯૧	૬	લક્ષ્મી ઉપાર્જન	લક્ષ્મીને ઉપાર્જન	૨૮	એક દાણુનો ખાનુ	એક દાણુને	
૯૫	૨૯	ત્રણ કોઈ રોગથી	ત્રણ કોઈ રોગથી	૩૧૦	૨૦	નવ વિધિ	નવ વિધિ
૯૭	૩	નીચે પ્રમાણે ઉમેરો :— ૩૨. મરણ કાળે આરાધના કરવી.			૩૨	એક જ	એક
૧૦૧	૧૩	આત્મા અવરૂપને	આત્મા અવરૂપને	૩૧૨	૨૧	વિષે આપને	વિષે આગળ આપને
૧૦૩	૧૬	સાધનરૂપ ને:	સાધનરૂપ છે:	૩૧૪	૧૬	૩ સર્વ	૩ એ સર્વ
૧૨૩	૩૦	વિનય નિશ્ચયના	વિનય, વિવેક નિશ્ચયના	૩૧૬	૩૧	કૃપાપાત્ર	કૃપાપત્ર
૧૨૬	૧૭	ભાગિનીઓથી	ભાગિનીઓથી	૩૫૮	૮	ચંતનના	ચંતનના
૧૩૩	૫	મંદરૂપ કરીને	સદરૂપ વિકરૂપ કરીને	૨૪	લેવેકો	લેવેકો	
	૧૮	તેં લોભ વગેરે પ્રાપ્તો તે પછી નીચે પ્રમાણે ઉમેરો :— આશ્ચર્ય તારું અગ્રણ્ય:		૨૫૫	૮	એકાગ્રબળ	એકાગ્રબળ
				૩૫૬	૬	કવચિન	કવચિન
				૩૬૦	૧૪	દિવસી	વિદ્યારી
				૩૭૩	૨૯	અમારૂં અર્થ	અમારૂં અર્થ
				૩૭૬	૩૨	પ્રાપ્તિમાંની	પ્રાપ્તિમાંની
				૩૮૬	૩૦	પો	વિષે
				૩૮૨	૩૨	ભાગીઓને	ભાગીને
				૩૮૫	૪	અર્થ જે	અર્થ જે

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અર્થ	ગુરુ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અર્થ	ગુરુ
૩૯૬	૨	“ તે પ્રકારે થવો ” અને “ દયગિત ”		૪૦૫	૮	ગુરુ વ્યવહારદિત	ગુરુ વ્યવહાર રહિત
		એ બે શબ્દો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ઉમેરો:-		૪૧૦	૩	પત્રો	પ્રત્યે
		અસંભવિત બાલ્યું છું તેમ છતાં પણ		૪૧૫	૧	પરિણામ	પરિણામે
		કાષ્ટક અનુપયોગ લાવે દેહપર્યંતને વિશે		૪૧૬	૨૫	નિગતિના	નિગતિના
		તે પ્રકાર		૪૨૨	૯	સિદ્ધિભેગના	સિદ્ધિભેગના
૩૯૬	૩૩	સમાગમ ભેગ હશે	સમાગમ ભેગ થવા	૪૩૬	૨૦	શ્વસોચ્છવાસ	શ્વસોચ્છવાસ
			ભેગ ૬	૪૩૬	૭	હવાં	હવા
૪૦૧	૯	તીર્થ કરનો	તીર્થ કરનો	૪૪૧	૨	અમને	અમને
૪૦૨	૨૨	વિપથી	વિપેથી	૪૪૨	૧	રાવ	રવિ
૪૦૩	૨૭	થવો	થાવો	૪૪૫	૨૩	પતિકૂળ	પ્રતિકૂળ
૪૦૪	૨૦	વશેષ	વિશેષ	૪૪૮	૮	ભેગવવા યોગ્ય	ભેગવવા યોગ્ય
	૨૮	રિણામથી	પરિણામથી	૪૫૮	૨	સર્વ	સર્વ
				૪૮૨	૩	પ્રશ્ના	પ્રશ્નો

—

વર્ષ ૨૮ મું

[૪૪૮]

૫૩૩

મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૧, ૧૯૫૧

મતિજ્ઞાનાદિનાં પ્રશ્નો વિશે સમાધાન પત્રહારાએ થયું કઠણ છે કેમકે તેને વિશેષ વાંચવાની કે ઉત્તર લખવાની પ્રવૃત્તિ હમણાં થઈ શકતી નથી.

મહાત્માના ચિત્તનુ સ્થિરપણુ પણ રહેલુ જેમાં કઠણ છે એવા હુમમદાનમાં તમ સૌ પ્રત્યે અનુકંપા ઘટે છે એમ વિચારી લોકના આવેશે પ્રવૃત્તિ કરતાં તમે પ્રશ્નાદિ લખવારૂપ ચિત્તમાં અવકાશ આપ્યો એ મારા મનને સતોષ થાય છે.

નિષ્કપટ દાસાનુદાસભાવે

[૪૪૯]

૫૩૪

મુંબઈ, કાર્તિક સુદ ૩, શુધ, ૧૯૫૧

શ્રી સત્પુરુષને નમસ્કાર

શ્રી સૂર્યપુન્ધિત, વૈરાગ્યચિત્ત, સત્સંગયોગ્ય શ્રી લક્ષ્મણ પ્રત્યે,
શ્રી મોહમયી ભૂમિધી હૃવન્મુક્તદશાઈનુંક શ્રી....ના આત્મસ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.
વિશેષ વિનંતિ કે તમારાં લખેલાં ત્રણ પત્રો ઘોડા ઘોડા દિવસને અંતરે પહોંચ્યાં છે.

આ હૃવ અત્યંત માયાના આવરણે દિશામૂઢ થયો છે, અને તે યોગે કરી તેની પરમાર્થદષ્ટિ ઉદય પ્રકાશતી નથી. અપરમાર્થને વિશે પરમાર્થનો દલામરૂ થયો છે; અને તેથી જોધ પ્રાપ્ત થવાના યોગે પણ તેમાં જોધ પ્રવેશ થાય એવો ભાવ સ્ફુરતો નથી, એ આદિ હૃવની વિપત દશા કહી, પ્રભુ પ્રત્યે સીનત્વ કહુ છે કે 'હે નાથ' હવે મારે કોઈ મનિ (માર્ગ) મને દેખાતી નથી. કેમકે મર્વસ્વ લૂંટાયા જેવો યોગ મેં કર્યો છે, અને સદ્ગુરુ સ્વૈચર્ય છતાં, પ્રત્યન કર્યો છતાં, તે સ્વૈચર્યથી વિપરીત એવા જ માર્ગ મેં આપ્યા છે, તે તે યોગથી મારી નિવૃત્તિ કર, અને તે નિવૃત્તિનો સર્વોત્તમ સદુપાય એવો જે સદ્ગુરુ પ્રત્યેનો શત્કભાવ તે ઉત્પન્ન થાય. એવી કૃપા કર.' એવા ભાવના વીશ દોહરા કે જેમાં પ્રથમ વાક્ય 'હે પ્રભુ! હે પ્રભુ! શું કહું? સીતાનાથ દયાળ' છે, તે દોહરા તમને સ્મરણમાં હશે. તે દોહરાની વિશેષ અનુપ્રેક્ષા થાય નેમ કરશે તો વિશેષ સુખાનુવૃત્તિના હેતુ છે.

ખીન નહ મોટક છંદ ને રાગે અનુપ્રેક્ષા કરવાયોગ્ય છે. કે જેમાં એ હૃવને મું આચરણ ભાષી છે, એ જે જે પરમાર્થને નામે આચરણ કર્યા તે અચર સુખી બનતા થયાં, ને તે અચરના વિશે વિચારણ જેને નિવૃત્ત કરવાનો એધ કર્યો છે, તે પણ અનુપ્રેક્ષા કરતાં હૃવને સુખાનુવૃત્તિના હેતુ છે.

‘યોગવાસિષ્ઠ’ની વાંચનાં પૂરી થઈ હોય તો થોડો વખત તેનો અવકાશ ગળી એટલે હઠાણાં ફરી વાંચવાનું બંધ રાખી ‘ઉત્તરાર્ધચયનસૂત્ર’ વિચારશો; પણ તે કુળમ પ્રદાયના આમહાર્થ નિવૃત્ત કરવાને વિચારશો, કેમકે જીવને કુળયોગે સંપ્રદાય પ્રાપ્ત થયો હોય છે તે પરમાર્થરૂપ છે કે કેમ? એમ વિચારતાં દષ્ટિ ચાલતી નથી; અને સહેજે તે જ પરમાર્થ માની રાખી જીવ પરમાર્થથી ચૂકે છે, માટે મુમુક્ષુ જીવને તો એમ જ કર્તવ્ય છે કે જીવને સદ્ગુરુયોગે કલ્યાણની પ્રાપ્તિ અલ્પકાળમાં થાય તેનાં આધન, વૈરાગ્ય અને ઉપશમાર્થે ‘યોગવાસિષ્ઠ’ ‘ઉત્તરાર્ધચયનાદિ’ વિચારવાયોગ્ય છે, તેમ જ પ્રત્યક્ષ પુરુષનાં વચનનું નિરાળાધપણું, પૂર્વાપર અવિરોધપણું જાણવાને અર્થે વિચારવાયોગ્ય છે.

આ૦ ૨૧૦ પ્રજ્ઞામ

[૪૫૦]

પૃ૩૫ મુંબઈ, કારતક સુદ ૩, જુધ, ૧૯૫૧

તમને જે પત્તાં લખ્યાં છે તે પહોંચ્યાં હશે. અમે સંક્ષેપમાં લખ્યું છે. અભિનંદના લખ્યું છે. માટે કદાપિ કંઈ તેમાં અદેશાયોગ્ય નથી. તોપણ સંક્ષેપના કારણથી ન સમજાય એવું કંઈ બને તો પૂછવામાં અડચણ નથી.

શ્રીકૃષ્ણ ગમે તે ગતિને પ્રાપ્ત થયા હોય, પણ વિચારતાં તે આત્મભાવ-ઉપયોગી હતા, એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. જે શ્રીકૃષ્ણે કાંચનની દારિકાનું, છપ્પનકોટિ ચાદવે સંગ્રહિત, પંચવિષયના આકર્ષિત કારણોના યોગમાં સ્વામીપણું ભોગવ્યું, તે શ્રીકૃષ્ણે જ્યારે દેહ મૂક્યો છે ત્યારે શી સ્થિતિ હતી તે વિચારવાયોગ્ય છે, અને તે વિચારી આ જીવને જરૂર આકુળપણાથી મુક્ત કરવા યોગ્ય છે. કુલનો સંહાર થયો છે, દારિકાનો દાહ થયો છે, તે શોકે શોકવાન એકલા વનમાં ભૂમિ પર આધાર કરી સૂતા છે, ત્યાં જરાકુમારે બાણ માર્યું તે સમયે પણ જેણે ધીરજને અવગાહી છે તે શ્રીકૃષ્ણની દશા વિચારવાયોગ્ય છે.

[૪૫૧]

પૃ૩૬ મુંબઈ, કારતક સુદ ૪, શુરુ, ૧૯૫૧

આજે પત્ર ૧ પ્રાપ્ત થયું છે, અને તે સંગ્રહમાં યથાઉદય સમાધાન લખવાનું વિચારું છું અને તે પત્ર તરતમાં લખીશ.

જે પ્રકારની દશા મુમુક્ષુજીવને વર્તે છે, એક ‘વિચારદશા’, અને બીજી ‘સ્થિતપ્રજ્ઞદશા’, સ્થિતપ્રજ્ઞદશા વિચારદશા લગભગ પૂરી થયે અથવા સંપૂર્ણ થયે પ્રગટે છે. તે સ્થિતપ્રજ્ઞદશાની પ્રાપ્તિ આ કાળમાં કઠણ છે; કેમકે આત્મપરિણામને વ્યાધાતરૂપ યોગ આ કાળમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે, અને તેથી વિચારદશાનો યોગ પણ સદ્ગુરુ, સત્સંગના અતરાયથી પ્રાપ્ત થતો નથી, તેવા કાળમાં કૃષ્ણદાસ વિચારદશાને ધગે છે, એ વિચારદશા પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે; અને તેવા જીવને ભંચ, ચિંતા, પરાલવાદિ ભાવમાં નિજબુદ્ધિ કરવી ઘટે નહીં; તોપણ ધીરજથી તેમને સમાધાન થવા દેવું; અને નિર્ભય ચિત્ત રખાવવું ઘટે છે.

[૪૫૩+૪૫૨]

પૃ૩૭

મુંબઈ, કારતક સુદ ૭, શનિ, ૧૯૫૧

શ્રી સત્પુરુષોને નમસ્કાર

શ્રી સ્વંભતીયંવાસી મુમુક્ષુજનો પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયી ભૂમિતી... ના આત્મસ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. વિશેષ વિનંતિ કે મુમુક્ષુ અંગાલાલનું લખેલ પત્ર ૧ આજે પ્રાપ્ત થયું છે.

કૃષ્ણદાસને ચિત્તની વ્યવસ્થા જોઈને, તમારાં સૌના મનમાં જોઈ રહે છે, તેમ જનનું સ્વાભાવિક છે. જો જાને તો 'યોગવાસિષ્ઠ' અથવા ત્રીજા પ્રકરણથી તેમને વંચાવશે, અથવા શ્રવણ કરાવશે; અને પ્રવૃત્તિદ્વેષથી જેમ અવકાશ મળે તથા સત્સંગ થાય તેમ કરશે. દિવસના ભાગમાં તેવો વધારે વખત અવકાશ લેવાનું જાને તેટલો લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

સમાજમની ઇચ્છા સૌ મુમુક્ષુભાઈઓની છે એમ લખ્યું તે વિશે વિચારીશ. માગશર મહિનાના છેલ્લા ભાગમાં કે પોપ મહિનાના આરંભમાં ઘણું કરી તેવો યોગ થયો સંભવે છે.

કૃષ્ણદાસે ચિત્તમાંથી વિદ્યેષની નિવૃત્તિ કરવા યોગ્ય છે કેમકે મુમુક્ષુજીવને એટલે વિચારવાનું જીવને આ સંસારને વિશે અજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ભય હોય નહીં. એક અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ ઇચ્છવી એ રૂપ જે ઇચ્છા તે સિવાય વિચારવાનું જીવને બીજું ઇચ્છા હોય નહીં, અને પૂર્વકર્મના જળે તેવો કોઈ ઉદય હોય તોપણ વિચારવાનું ચિત્તમાં સંસાર કારણરૂઢ છે, સમસ્ત લોક દુઃખે કરી આર્ત છે, ભયાકુળ છે, રાગદ્વેષનાં પ્રાપ્ત ક્ષણથી જાળતો છે, એવો વિચાર નિશ્ચયરૂપ જ વર્તે છે; અને જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનો કંઈ અતરાય છે, માટે તે કારણરૂઢ સંસાર મને ભયનો હેતુ છે અને લોકનો પ્રસંગ કરવા યોગ્ય નથી, એ જ ભય વિચારવાનને ઘટે છે

મહાત્મા શ્રી તીર્થકરે નિર્બંધને પ્રાપ્તપરિપક્વ સહન કરવાની ફરી ફરી લલ્લામણુ આપી છે. તે પરિપક્વનું સ્વરૂપ પ્રતિષ્ઠાન કરતાં અજ્ઞાનપરિપક્વ અને દર્શનપરિપક્વ એવા બે પરિપક્વ પ્રતિષ્ઠાન કર્યા છે, કે કોઈ ઉદયયોગનું જાળવાનપણુ હોય અને સત્સંગ, સંપુરણનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનનાં કારણો દાખવામાં હિમ્મત ન આવી મક્કતી હોય, મુગધા આવી જતી હોય. તોપણ ખીરનું રાખવી, સત્સંગ, સંપુરણનો યોગ વિશેષ વિશેષ ફરી આરાધવો, તો જીવને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે; કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે, અને જીવને નિવૃત્તિ થવાની બુદ્ધિ છે, તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું જીવું શ્રી રીને સ્વીકારે ? એક માત્ર પૂર્વકર્મયોગ સિવાય ત્યાં કોઈ તેને આધાર નથી. તે તો જે જીવને સત્સંગ, સંપુરણનો યોગ થયો છે અને પૂર્વકર્મનિવૃત્તિ પ્રત્યે પ્રયોજન છે, તેને કેમ કરી દાખવા જ યોગ્ય છે, એમ વિચારી તે અજ્ઞાનથી થતું આકુળવ્યાકુળપણું તે મુમુક્ષુજીવે ખીરનથી સહન કરવું, એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિપક્વ કર્યો છે. અત્ર સ્વયં મહોપમાં તે જોય પરિપક્વનું સ્વરૂપ લખ્યું છે આ પરિપક્વનું સ્વરૂપ જાણી સંસાર, સંપુરણનો યોગ, જે અજ્ઞાનથી સુખજી થાય છે તે નિવૃત્તિ થશે એવો નિશ્ચય જાણી, યથાઉદય જાણી, ખીરનું રાખવાનું ભગવાન નીર્બંધે કર્યું છે, પણ તે ખીરનું રાખવા સત્સંગ કરી નથી, કે સંસાર, સંપુરણનો યોગ પ્રમાણે હેતુએ વિદ્યેષ કરવો તે ખીરનું છે, અને ઉદય છે. તે વખતે પણ વિચારવાનું એવું સ્મરિત રાખવા યોગ્ય છે

શ્રી નીર્બંધકારે ફરી ફરી જીવને ઉપદેશ કર્યો છે. પણ એ વિચારવું જોઈએ કે જીવને તેનાં ઉપાય પ્રતીતિ મળે નથી. ફરી ફરી કોઈ કોઈને કર્યું છે કે જેને આ ઉપદેશ મળે તો સ્વયં જાણ છે, નહીં તો અજ્ઞાન ઉપરથી જાણ નથી. અને તે અજ્ઞાનું પણ

શ્રી જિને કહી છે, ત્યારે તેને અનંત પર્યાય શ્રી રીતે ઘટે ? અથવા પર્યાય તે એક પરમાણુ બીજું નામ હશે કે શ્રી રીતે ?' એ પ્રશ્નનું પત્ર પહોંચ્યું હતું. તેનું સમાધાન :—

પ્રત્યેક પદાર્થને અનંત પર્યાય (અવસ્થા) છે. અનંત પર્યાય વિનાનો કેઈ પદાર્થ હોઈ શકે નહીં એવો શ્રી જિનનો અભિમત છે, અને તે યથાર્થ લાગે છે; કેમકે પ્રત્યેક પદાર્થ સમયે સમયે અવસ્થાતરતા પામતા હોવા જોઈએ એવું પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. ક્ષણેક્ષણે જેમ આત્માને વિષે સંકલ્પવિકલ્પ - પરિણતિ થઈ અવસ્થાંતર થયા કરે છે, તેમ પરમાણુને વિષે વર્ણુ, ગંધ, રસ, રૂપ, અવસ્થાંતરપણું લાગે છે; તેવું અવસ્થાંતરપણું ભજવાથી તે પરમાણુના અનંત ભાગ થયા કહેવાયોગ્ય નથી; કેમકે તે પરમાણુ પોતાનું એકપ્રદેશક્ષેત્ર અવગાહીપણું ત્યાગ્યા સિવાય તે અવસ્થાંતર પામે છે. એકપ્રદેશક્ષેત્રઅવગાહીપણુના તે અનંત ભાગ થઈ શક્યા નથી. એક સમુદ્ર છતાં તેમાં જેમ તરંગ ઊઠે છે, અને તે તરંગ તેમાં જ સમાય છે, તરંગપણે તે સમુદ્રની અવસ્થા જુદી થયા કરતાં છતાં પણ સમુદ્ર પોતાના અવગાહક ક્ષેત્રને ત્યાગતો નથી, તેમ કઈ સમુદ્રના અનંત જુદા જુદા કટકા થતા નથી, માત્ર પોતાના સ્વરૂપમાં તે રમે છે, તરંગપણું એ સમુદ્રની પરિણતિ છે, જો જળ શાંત હોય તો શાંતપણું એ તેની પરિણતિ છે, કંઈ પણ પરિણતિ તેમાં થવી જ જોઈએ, તેમ વર્ણુગંધાદિ પરિણામ પરમાણુમાં બદલાય છે, પણ તે પરમાણુના કંઈ કટકા થવાનો પ્રસંગ થતો નથી, અવસ્થાંતરપણું પામ્યા કરે છે. જેમ સોનું કુંડળપણું ત્યાગી મુગટપણું પામે તેમ પરમાણુ, આ સમયની અવસ્થાથી બીજા સમયની અવસ્થા કંઈક અંતરવાળી પામે છે. જેમ સોનું જો પર્યાયને ભજતાં સોનાપણામાં જ છે, તેમ પરમાણુ પણ પરમાણુ જ રહે છે. એક પુરુષ (જીવ) બાળકપણું ત્યાગી યુવાન થાય, યુવાનપણું ત્યાગી વૃદ્ધ થાય, પણ પુરુષ તેનો તે જ રહે, તેમ પરમાણુ પર્યાયને લાગે છે. આકાશ પણ અનંત પર્યાયી છે અને સિદ્ધ પણ અનંતપર્યાયી છે એવો જિનનો અભિપ્રાય છે, તે વિરોધી લાગતો નથી; મને ઘણું કરી સમજાય છે, પણ વિશેષપણે લખવાનું થઈ શક્યું નહીં હોવાથી તમને તે વાત વિચારવામાં કારણ થાય એમ ઉપર ઉપરથી લખ્યું છે.

ચક્ષુને વિષે મેષોન્મેષ અવસ્થા છે તે પર્યાય છે. હીપકની અલનસ્થિતિ તે પર્યાય છે. આત્માની સંકલ્પવિકલ્પ દશા કે જ્ઞાનપરિણતિ તે પર્યાય છે; તેમ વર્ણુ ગંધ પલટનપણું પામે તે પરમાણુના પર્યાય છે. જો તેવું પલટનપણું થતું ન હોય તો આ જગત આવા વિચિત્રપણુને પામી શકે નહીં. કેમકે એક પરમાણુમા પર્યાયપણું નહોતું તો સર્વ પરમાણુમાં પણ ન હોય સંયોગ-વિયોગ, એકત્વ-પૃથક્ત્વ, એ આદિ પરમાણુના પર્યાય છે અને તે સર્વ પરમાણુમાં છે. તે ભાવ સમયે સમયે તેમાં પલટનપણું પામે તોય પરમાણુનો બ્યય (નાશ) થાય નહીં, જેમ મેષોન્મેષથી ચક્ષુનો થતો નથી તેમ.

[૪૬૫]

૫૪૭ મોહગયી ક્ષેત્ર, માગશર વદ ૮, બુધ, ૧૯૫૧

અત્રેથી નિવર્તવા પછી ઘણું કરી વવાણિયા એટલે આ ભવના જન્મગામમાં સાધારણ વ્યાવહારિક પ્રસંગે જવાનું કારણ છે. ચિત્તના ઘણા પ્રકારે તે પ્રસંગથી છૂટી શકવાનું વિચારતાં છૂટી શકાય તેમ પણ બને, તથાપિ કેટલાક જીવોને અલ્પ કારણનાં વિશેષ અસમાધાન વખતે

ધવાનો સંભવ રહે; એથી અપ્રતિગંધભાવને વિશેષ દૃઢ કરી, જવાનો વિચાર રહે છે. ત્યાં ગયે. વખતે એક માનવી વિશેષ વખત જવાનો સભવ છે, વખતે યે માત્ર પાપુ થાય. ત્યાર પછી પાપુ ત્યાંથી વળી આ ક્ષેત્ર તરફ આવવાનું કરવું પડે તેમ છે, છતાં, અને ત્યાં મુખી વચ્ચે એકેય મહિના એકાંત એવો નિવૃત્તિભેગ અને તો તેમ કરવાની ઇચ્છા રહે છે; અને તે ભેગ અપ્રતિગંધપણે થઈ શકે તે માટે વિચારું છું.

સર્વ વ્યવહારથી નિવૃત્ત થયા વિના ચિત્ત કેટલાકે યેસે નહીં એવો અપ્રતિગંધ અસંગભાવ ચિત્તે બહુ વિચાર્યો હોવાથી તે જ પ્રવાહમાં રહેવું થાય છે. પણ ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થયે તેમ બની શકે એટલો પ્રતિગંધ પૂર્વકૃત છે; આત્માની ઇચ્છાનો પ્રતિગંધ નથી. સર્વ-મામાન્ય લોકવ્યવહારની નિવૃત્તિ સળંગી પ્રસંગનો વિચાર બીજો પ્રસંગે જાણાવવો શાખી, આ ક્ષેત્રથી નિવર્તવા વિષે વિશેષ અભિપ્રાય રહે છે; તે પણુ ઉદય આગળ બનતું નથી. તોપણુ અહોનિશ એ જ ચિંતન રહે છે. તો તે વખતે ઘોરા કાળમાં બનશે એમ રહે છે. આ ક્ષેત્ર પ્રત્યે કદાચ પરિણામ નથી, તથાપિ સંગનું વિશેષ કારણ છે પ્રવૃત્તિના પ્રયોજન વિના અરે રહેવું કંઈ આત્માને તેવા લાભનું કારણ નથી એમ જાણી, આ ક્ષેત્રથી નિવર્તવાનો વિચાર રહે છે. પ્રવૃત્તિ પણ નિજગુણોથી પ્રયોજનમૂલ કેટલું પણ પ્રકારે હાગતી નથી, તથાપિ ઉત્તમ પ્રમાણે વર્તવાનો જાનીનો ઉપદેશ અંગીકાર કરી ઉદય વેદના પ્રાર્જિત ભેગ વેડીને છીંચે જાને કરીને આત્માનાં ઉત્પન્ન થયેલો એવો નિશ્ચય બદલનો નથી. કે સર્વસંગ મોટા આસય છે, આલના. ભોનાં, પ્રસંગ કરતાં, સમય માત્રમાં નિજભાવને વિશ્વમણુ કરતું છે, અને તે વાત કેવળ પ્રત્યક્ષ ભોવાનાં આથી છે. આવું છે, અને વાલી શકે તેથી છે; તેથી અહોનિશ તે મોટા આસયરૂપ એવા સર્વસંગમાં ઉદાસપણુ રહે છે; અને તે વિશ્વ દિવસ પ્રત્યે વધવા પરિણામને પામ્યા કરે છે; તે તેથી વિશેષ પરિણામને પામી સર્વસંગથી નિવૃત્તિ થાય એવી અનન્ય કારણ યોગે ઇચ્છા રહે છે.

આ પત્ર પ્રથમથી વ્યવહારિક આકૃતિમાં લખાયો હોય એમ વખતે હાલે, પણ તેમાં તે સહજભાવ નથી અસંગપણનો, આત્મભાવનાનો માત્ર અલ્પ વિચાર લાગ્યો. છે

આ. ૨૪૦ પ્રાણી

[૪૯૮]

૪૪૮ મુંબઈ. માગસર વદ ૯. ગુરુ, ૧૯૫૧

પરમ સ્નેહી શ્રી મોહન,

તમાના પ્રત્યેક પત્ર, પોતાં છે. એક પત્રમાં એ પ્રત્ન વાખ્યાં હતાં; તેનાંનાં મંત્રનું સમ બાળ નીચે લખ્યું છે

જાતીયુક્તનો સર્વસંગ થયે, નિશ્ચય થયે, અને તેના આર્થને આશરે છુટતે હર્મનમોહન થઈ કમ ઉપલબ્ધે રહે હાય થાય છે, અને અનુક્રમે સર્વજનની પ્રાપ્તિ પડે છપ્પ દાન પ્રાપ્ત છે. તે બધા સહજ નથી પણ તેણે ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ પણ ભોળાનું પડતું નથી તેમ નિર્દોષ રહે સમજે નથી. કેવળ જાણ પ્રાપ્ત થયું છે એવા સીતમણને પણ ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ તેનાં આર કમ વેળા પડે તેનાં તેની મોટી ભૂલિયા નિર્મલ એવા પુણ્યને પ્રારબ્ધને અપાત્ર પડે તેનાં આર કમ પડે તેનાં તેનાં સર્વસંગ સમજાવને સમજાવે તેનાં આર કમ પડે તેનાં આર કમ પડે તેનાં

પડતાં નથી, અને ફરી તે કર્ગ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણની તે સર્વજ્ઞ વીતરાગને સ્થિતિ નથી, તેમ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય થયે અજ્ઞાનભાવથી જીવને ઉદાસીનતા થાય છે, અને તે ઉદાસીનતાને લીધે ભવિષ્યકાળમાં તે પ્રકારનું કર્ગ ઉપાર્જિતવાનું મુખ્ય કારણ તે જીવને થતું નથી. ક્વચિત્ પૂર્વાનુભવ કોઈ જીવને વિપર્યયઉદય હોય, તોપણ તે ઉદય અનુક્રમે ઉપશાંતિ, કાય થઈ, જીવ જ્ઞાનીતા માર્ગને ફરી પામે છે; અને અર્ધચુદ્ધલપરાવર્તનમાં અવરુપ મંચારમુક્ત થાય છે; પણ સમકિતી જીવને, કે સર્વજ્ઞ વીતરાગને, કે કોઈ અન્ય ગોત્રી કે જ્ઞાનીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને લીધે ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ વેદનું પડે નહીં કે દુઃખ હોય નહીં એમ સિદ્ધાંત ન હોઈ શકે. તો પછી અમને તમને માત્ર સત્સંગનો અદ્ય લાભ હોય ત્યાં સંસારી સર્વ દુઃખ નિવૃત્ત થવાં જોઈએ એમ માનીએ તો કેવળજ્ઞાનાદિ નિર્થક થાય છે; કેમકે ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ અવેદ્ય નાશ પામે તો પછી સર્વ માર્ગ ગિજ્યા જ ઠરે. જ્ઞાનીના સત્મ ગે અજ્ઞાનીના પ્રમગની રુચિ આજસે, સત્યાસત્ય વિવેક થાય, અનંતાનુમંધી કાધાદિ જાપે, અનુક્રમે સર્વ સગદંપ ક્ષય થાય, એ બનવાયોગ્ય છે, અને જ્ઞાનીના નિશ્ચયે તે અદ્યકાળમાં અથવા મુગમપણે બને એ સિદ્ધાંત છે; તથાપિ જે દુઃખ અવશ્ય લોગવ્યે નાશ પામે એવું ઉપાર્જિત છે તે તો લોગવ્યું જ પડે એમા કાઈ સંશય થતો નથી. આ વિષે વધારે સમાધાનની ઇચ્છા હોય તો સમાગમે થઈ શકે.

મારું અંતરનું અંગ એવું છે કે પરમાર્થપ્રસંગથી કોઈ મુમુક્ષુ જીવને મારો પ્રસંગ થાય તો જરૂર તેને મારા પ્રત્યે પરમાર્થના હેતુની જ ઇચ્છા રહે તો જ તેનું શ્રેય થાય, પણ દ્રવ્યદિ કારણની કંઈ પણ વાંછા રહે અથવા તેવા વ્યવસાયનું મને તેનાથી જણાવવું થાય, તો પછી અનુક્રમે તે જીવ મલિન વાસતાને પામી મુમુક્ષુતાને નાશ કરે, એમ મને નિશ્ચય રહે છે, અને તે જ કારણથી તમને ઘણી વાર તમારા તરફથી કોઈ વ્યાવહારિક પ્રસંગ લખાઈ આવ્યો હોય ત્યારે ઠપકો આપી જણાવ્યું પણ હતું કે મારા પ્રત્યે તમે આવો વ્યવસાય જણાવવાનું જેમ ન થાય તેમ જરૂર કરી કરો, અને મારી સ્મૃતિ પ્રમાણે આપે તે વાત ગ્રહણ કરી હતી; તથાપિ તે પ્રમાણે થોડો વખત બની, પછી વ્યવસાય વિષે લખવાનું બને છે, તો આજના મારા પત્રને વિચારી જરૂર તે વાત તમે વિમર્જન કરશો; અને નિત્ય તેવી વૃત્તિ રાખશો, તો અવશ્ય હિતકારી થશે; અને મારી આંતરવૃત્તિને અવશ્ય ઉલ્લાસનું કારણ આપ્યું છે, એમ મને થશે.

બીજા કોઈ પણ સત્સંગપ્રસંગમાં એમ કરે તો મારું ચિત્ત બહુ વિચારમાં પડી જાય છે કે ગભરાય છે; કેમકે પરમાર્થને નાશ કરનારી આ ભાવના આ જીવને ઉદયમાં આવી. તમે જ્યારે જ્યારે વ્યવસાય વિષે લખ્યું હશે, ત્યારે ત્યારે મને ઘણું કરીને એમ જ થયું હશે; તથાપિ આપની વૃત્તિ વિશેષ ફેર હોવાને લીધે કંઈક ગભરાટ ચિત્તમાં જોઈ શકો હશે. પણ હાલ તરત તરતના પ્રસંગપરથી આપે પણ તે ગભરાટની લગભગના ગભરાટનું કારણ આપ્યું છે, એમ ચિત્તમાં રહે છે.

સ્વજીભાઈના કુટુંબને માટે જેમ વ્યવસાય મારે કરવો પડે છે તેમ તમારે માટે મારે કરવો હોય તોપણ મારા ચિત્તમાં અન્યભાવ આવે નહીં પણ તમે દુઃખ સહન ન કરી શકો તથા વ્યવસાય મને જણાવો એ વાત કોઈ રીતે શ્રેયરૂપ લાગતી નથી કેમકે

સ્વછબાઈને તેની પરમાર્થ છાંછા નથી અને તમને છે, જેથી તમારે આ વાત પર જરૂર સ્થિર થવું. આ વાતનો વિશેષ નિશ્ચય રાખજો.

૧૬૪૬ આ પત્ર અધૂરો છે જે ઘણું કરી આવતી કાલે પૂરા થશે.

[૮૭૮-૧૯]

૫૪૯

માનુભાઈ વગેરેને જે ઉપાધિ કાર્ય કરવા વિશે અધીરજથી, આત્મ જેવા પરિણામથી, પગની આજીવિકાનો ભંગ ધારા છે તે જાણવા છતાં. રજકારનાં અથવા કારણનાં વિશેષ નબંધ કરવા યોગ્ય નહીં તે ધાય એવું કારણ છતાં, જેમાં તુરંજ એવા ક્રિયાદિનો પણ વિશેષ જ્ઞાન નથી છતાં તે માટે કરી કરી લખવાનું ધાય છે તે શું યોગ્ય છે ? તેવા વિદ્વદ્ધને તમ જેવા પુરુષ મોળો નહીં ખાતરી શકે, તો આ દુપમકાળમાં કોણ સમજીને શમાઈ રહેશે ?

કેટલીક રીતે નિવૃત્તિને અર્થે, અને સત્સમાગમને અર્થે તે છાંછા રાખો છો તે વાત લક્ષમાં છે; તથાપિ એકલી જ જો તે છાંછા હોય તો આ પ્રકારની અધીરજ આદિ હોવાયોગ્ય ન હોય.

માનુભાઈ વગેરેને પણ હાલ ઉપાધિ નબંધમાં લખવું ઘટતું નથી જેમ ધાય તમ જોયા કરવું એ જ યોગ્ય છે. આ વિશે જેટલો કંપકો લખવો જોઈ એ તેટલો લખ્યો નથી, તોપણ વિશેષતાથી આ કંપકો વિચારજો.

[૪૬૭]

૫૫૦

મુંબઈ, માગશર વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૧

પરમ સ્નેહી શ્રી સોભાગ,

અઈ કાલે તમારું લખેલું પત્ર ૧ પ્રાપ્ત થયું છે. અત્રેથી પરમ દિયમે^૨ પત્ર ૧ લખ્યું છે તે તમને પ્રાપ્ત થયું હશે તથા તે પત્ર કરી કરીને વિચાર્યું હશે; અથવા વિશેષ કરી વિચારવાનું બને તો સારું.

જો પત્ર અમે સંદોષમાં લખ્યું હતું. તેથી વખતે તમારા ચિત્તને સમાધાન પૂરતું કારણ ન ધાય, એ માટે છેવટે તેમાં લખ્યું હતું કે આ પત્ર અધૂરું છે. અને તેથી ખાતરી લખવાનું આવતી કાલે થશે.

આવતી કાલે જેટલે અઈ કાલે તે પત્ર લખવાની કંઈક છાંછા છતાં આવતી કાલે એટલે આપે લખવું તે કીક છે, જેન લાગવાથી અઈ કાલે પત્ર લખ્યું નહોતું.

જ્યા પરમ નિયમે લખેલા પત્રમાં જે ગતીર નાશાય લખ્યા છે. તે વિચારવાનું છત્તને આગ્રહાત પદનિવૃત્તિથી ધાય તેવા માન્ય છે. એ કે હિંત અમે તમને યાત્રી વાર સદાજરૂર કર્યો છે, છતાં તે ઉપરજ આજીવિકાના કાલકેવાથી તમને યાત્રી વાર ગિરજન ધાય જે, માત્રા ૧૦૦ લાય છે. તમારો પ્રત્યે માત્રેજ જેટલો તમારો બહિષ્કાર છે, એટલે લખવાનાં અકારણ, નહીં જેમ આપેને તમા દુઃખ સકત કન્વાનો અગમ્યતાને વારે આપણી પાસેથી તેવા અંદાજથી વચ્ચડે પ્રકારે તમારો જોઈ છે. એટલે તો કઈ નિશ્ચિતતાથી તે તમારો સહાય તેમ નાશવતી. અને તો જોયા તમા કંઈ જે તમા માગવા દિતો. તેમની જે જે તમારો તમારો અમારો પાસે ધાય તે તમારો નાશવતે દિવાનું કાનું કે પત્ર, અને અનુકરે બહિષ્કાર.

વાસનાનો હેતુ થાય; કેમકે જે ભૂમિકામાં ઘટે નહીં તે જીવ તે કદે તો તે ભૂમિકાનાં તેને સહેજે ત્યાગ થાય, એમાં કંઈ સંદેહ નથી. તમારી અમારા પ્રત્યે નિષ્કામ ભક્તિ જોઈએ, અને તમને ગમે તેટલું દુઃખ હોય છતાં તેને ધીરજથી વેદવું જોઈએ તેમ ન બને તોપણ એક અક્ષર અમારી પાસે તો તેની સૂચના પણ ન કરવી જોઈએ. એ તમને સર્વાંગ યોગ્ય છે; અને તમને તેવી જ સ્થિતિમાં જોવાને જેટલી મારી ઇચ્છા છે, અને જેટલું તમારું તે સ્થિતિમાં હિત છે, તે પત્રથી કે વચનથી અમારાથી જણાવી શકાય તેવું નથી; પણ પૂર્વનાં કેઈ તેવા જ ઉદ્યમે લીધે તમને તે વાત વિસર્જન થઈ પાત્રી અમને જણાવવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે.

તે જે પ્રકારની યાચનામાં પ્રથમ જણાવી છે તે યાચના તો કેઈ પણ નિકટલવીને કરવી ઘટે જ નહીં, અને અદ્યપમાત્ર હોય તોપણ તેને મૂળથી છેદવી ઘટે; કેમકે લોકોત્તર મિત્ર્યાત્વ તો સળંગ બીજ છે, એવો તીર્થંકરાદિનો નિશ્ચય છે, તે અમને તો સપ્રમાણ લાગે છે. બીજી યાચના છે તે પણ કર્તવ્ય નથી, કેમકે તે પણ અમને પરિશ્રમનો હેતુ છે. અમને વહેવારનો પરિશ્રમ આપીને વહેવાર નિભાવવો એ આ જીવની સદ્વૃત્તિનું ઘણું જ અદ્યત્વ બતાવે છે; કેમકે અમાંગ અર્થે પરિશ્રમ વેઠી તમારે વહેવાર ચલાવી દેવો પડતો હોય તો તે તમને હિતકારી છે, અને અમને તેવા દુષ્ટ નિશ્ચિતનું કારણ નથી; એવી સ્થિતિ છતાં પણ અમારા ચિત્તમાં એવો વિચાર રહે છે કે, જ્યાં સુધી અમારે પરિશ્રમહાદિનું લેવું હેવું થાય, એવો વહેવાર ઉદ્યમ હોય ત્યાં સુધી જાતે તે કાર્ય કરવું અથવા વહેવારિક સંખંધી દ્વારાદિથી કરવું, પણ તે સંખંધી સુમુક્ષુ પુરુષને તો પરિશ્રમ આપીને ન કરવું, કેમકે જીવને મલિન વાસના તેવા કારણે ઉદ્ભવ થવી સંભવે; કદાપિ અમારું ચિત્ત શુદ્ધ જ રહે એવું છે, તપાપિ કાળ એવો છે કે, જો અમે તે શુદ્ધિને દ્રવ્યથી પણ રાખીએ તો સામા જીવને વિષમતા ઉદ્ભવ ન થાય; અને અશુદ્ધ વૃત્તિવાન જીવ પણ તેમ વર્તી પરમપુરુષોના માર્ગનો નાશ ન કરે. એ આદિ વિચાર પર મારું ચિત્ત રહે છે તો પછી જેવું અમારાથી પરમાર્થબળ કે ચિત્તશુદ્ધિપણું ઓછું હોય તેણે તો જરૂર તે માર્ગજ્ઞા બળવાનપણે રાખવી, એ જ તેને બળવાન શ્રેય છે, અને તમ જેવા સુમુક્ષુ પુરુષે તો અવશ્ય તેમ વર્તવું ઘટે; કેમકે તમારું અનુકરણ સહજે બીજા સુમુક્ષુઓને હિતાહિતનું કારણ થઈ શકે. પ્રાણુ જવા જેવી વિષમ અવસ્થાએ પણ તમને નિષ્કામતા જ રાખવી ઘટે છે, એવો અમારો વિચાર તે તમારા આજીવિકાથી ગમે તેવા દુઃખની અનુકંપા પ્રત્યે જતાં પણ મટતો નથી; પણ સામે વધારે બળવાન થાય છે. આ વિષયપરત્વે તમને વિશેષ કારણો આપી નિશ્ચય કરાવવાની ઇચ્છા છે, અને તે ઘણે એમ અમને નિશ્ચય રહે છે.

આ પ્રમાણે તમારા અથવા બીજા સુમુક્ષુ જીવના હિતના અર્થે મને જે યોગ્ય લાગ્યું તે લખ્યું છે આટલું જણાવ્યા પછી મારો પોતાનો મારા આત્માર્થે તે સંખંધમા કંઈકે બીજો પણ વિચાર રહે છે તે લખવો ઘટતો નહોતો પણ તમારા આત્માને કંઈકે અમે દૂલવવા જેવું લખ્યું છે, ત્યારે તે લખવો ઘટારત ગણી લખ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે કે, જ્યાં સુધી પરિશ્રમહાદિનું લેવું હેવું થાય એવો વહેવાર મને ઉદ્યમમાં હોય ત્યાં સુધી જો કેઈ પણ નિષ્કામ સુમુક્ષુ કે સત્પાત્ર જીવની તથા અનુકંપાયોગ્યની જે કાઈ અમારાથી તેને જણાવ્યા વિનાય તેની સેવાચક્રી થઈ શકે તે દ્રવ્યાદિ પ્રદાર્થથી પણ કરવી, કેમકે એવો માર્ગ

અનિત્ય પદાર્થ પ્રત્યે મોહબુદ્ધિ હોવાને લીધે આત્માનું અસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, અને અન્યાનાથ સમાધિસુખ ભાનમાં આવતું નથી. તેની મોહબુદ્ધિમાં જીવને અનાદિથી એવું એકાગ્રપાણું આલ્યું આવે છે, કે તેનો વિવેક કરતાં કરતાં જીવને મુંઝાઈને પાછું વળવું પડે છે, અને તે મોહઅથિ છેલ્લાનો વળન આવવા પહેલા તે વિવેક છોડી દેવાનો યોગ પૂર્વકાળે ઘણી વાર બન્યો છે, કેમકે જેનો અનાદિકાળથી અભ્યાસ છે તે, અત્યંત પુરુષાર્થ વિના અસ્વકાળમાં છોડી શકાય નહીં. માટે ફરી ફરી સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને પોતામાં સરળ વિચારદશા કરી તે વિષયમાં વિશેષ શ્રમ લેવો યોગ્ય છે, કે જેના પરિણામમાં નિત્ય શાશ્વત સુખસ્વરૂપ એવું આત્મજ્ઞાન થઈ સ્વરૂપ આવીશાવ થાય છે એમાં પ્રથમથી ઉત્પન્ન થતા સશય ધીરજથી અને વિચારથી શાંત થાય છે. અધીરજથી અથવા આડી કટપના કરવાથી માત્ર જીવને પોતાના હિતનો ત્યાગ કરવાનો વખત આવે છે, અને અનિત્ય પદાર્થનો રાગ રહેવાથી તેના કારણે ફરી ફરી સંસારપરિભ્રમણનો યોગ રહ્યા કરે છે. કઈ પણ આત્મવિચાર કરવાની ઇચ્છા તમને વતે છે, એમ બહુ ઘણા સતોષ થયો છે. તે સતોષમાં મારો કંઈ સ્વાર્થ નથી. માત્ર તમે સમાધિને રસ્તે ચડવા ઇચ્છો છો તેથી સંસારકલેશથી નિવર્તવાનો તમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે, એવા પ્રકારનો સંભવ દેખી સ્વભાવે સતોષ થાય છે. એ જ વિનંતિ.

આ૦ સ્વ૦ પ્રણામ

[૪૮૩]

૫૭૧ મુંઝાઈ, ફાગણ વદ ૫, શનિ, ૧૯૫૧

વધારેમાં વધારે એક સમયે ૧૦૮ જીવ મુક્ત થાય, એથી વિશેષ ન થાય, એવી લોકશ્રિનિ જિનાગમમાં સ્વીકારેલી છે, અને પ્રત્યેક સમયે એક સો આઠ એક સો આઠ જીવ મુક્ત થયા જ કરે છે, એમ ગણીએ, તો તે પરિમાણે ત્રણે કાળમાં જેટલા જીવ મોહપ્રાપ્ત થાય, તેટલા જીવની જે અનંત સંખ્યા થાય તે કરતાં સંસારનિવાસી જીવોની સંખ્યા અનંતપણે જિનાગમમાં નિરૂપી છે, અર્થાત્ ત્રણે કાળમાં મુક્તજીવ જેટલા થાય તે કરતાં મોહારમાં અનંતગણા જીવ રહે; કેમકે તેનું પરિમાણ જોટલું વિશેષ છે; અને તેથી મોહમાર્ગનો પ્રવાય વળા કરતાં છતાં સંસારમાર્ગ ઉઘટેલ થઈ જવો સંભવનો નથી, અને તેથી બંધમોક્ષ વ્યવસ્થામાં વિપર્યય થતું નથી. આ વિષે વધારે અર્થ સમાગમમાં કર્યો નો અસ્યુ નથી.

જીવના બંધમોક્ષની વ્યવસ્થા વિષે સંક્ષેપમાં પત્તું લખ્યું છે. એ પ્રકારનાં જ પ્રત્યેક જીવને તેને સમાધાન થઈ શકે એવાં છે, કોઈ અસ્વકાળે અને કોઈ પછી વિશેષ નથી. અથવા સમનાથ, પણ એ સૌ વ્યવસ્થાનાં સમાધાન થઈ શકે એવાં છે.

જો જીવનાં વિતરણ યોગ્ય થાય તો હાલ એ છે કે, ઉપાધિ કરવામાં આવે, જેના પરથી જીવનાં વિતરણ થાય છે; અને ઉપાધિ કરતાં આત્મરૂપે જીવનાં વિતરણ થાય છે. ઉપાધિ કરવામાં આવે તો જીવનાં વિતરણ થાય છે, અને ઉપાધિ કરતાં આત્મરૂપે જીવનાં વિતરણ થાય છે. ઉપાધિ કરવામાં આવે તો જીવનાં વિતરણ થાય છે, અને ઉપાધિ કરતાં આત્મરૂપે જીવનાં વિતરણ થાય છે. ઉપાધિ કરવામાં આવે તો જીવનાં વિતરણ થાય છે, અને ઉપાધિ કરતાં આત્મરૂપે જીવનાં વિતરણ થાય છે.

[૪૮૪]

૫૭૨ મુંબઈ, ફાગણ વદ ૭, રવિ, ૧૯૫૧

સર્વ વિલાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે જે દશા આઘ્યા વિના કોઈ પણ જીવ બંધનમુક્ત થાય નહીં, એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.

કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવાયોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસર સમભઈ, તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમા વિરોધ કરનારા પંચવિષયાદિ દોષો છે તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ, રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે. અનાદિ દોષનો એવા પ્રસંગમાં વિશેષ ઉદય થાય છે. કેમકે આત્મા તે દોષને છેદવા પોતાની સન્મુખ લાવે છે કે, તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે, અને જગૃતિમાં શિથિલ કરી નાંખી પોતાને વિષે એકાગ્ર બુદ્ધિ કરાવી દે છે. તે એકાગ્ર બુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે, ‘મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય, હું અનુક્રમે તેને છોડીશ; અને કરતાં જગૃત રહીશ;’ એ આદિ ભ્રાતદશા તે દોષ કરે છે; જેથી તે દોષનો સંબંધ જીવ છોડતો નથી, અથવા તે દોષ વધે છે, તેનો લક્ષ તેને આવી શકતો નથી.

એ વિરોધી સાધનનો એ પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે : એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ; બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુલ્યપણું સમજવું.

વિચારથી કરી તુલ્યપણું સમજવા માટે પ્રથમ તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે

તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બળ ન આવતું હોય ત્યારે, કેમેકેમે, દેશેદેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે; પરિઝંક તથા ભોગોપભોગના પદાર્થોનો અત્યંત પરિચય કરવો ઘટે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોળા પડે, અને આશ્રયભક્તિ દૃઢ થાય, તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આત્મામા પરિણામ થઈ તીવ્રજ્ઞાનદશા પ્રગટી જીવન્મુક્ત થાય.

જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે, તેથી અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કઠણ પડે, પણ દિનદિન પ્રત્યે. પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરી વિચાર કરે, તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આદ્યભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય. એજ વિનંતિ

આં ૨૧૦ પ્રણામ.

લખ્યું છે, એટલે વિશેષ લખવા જેવું અત્રે નથી, માત્ર ચિત્તમાં અત્રે વિશેષ સ્ફૂર્તિ થવાથી લખ્યું છે.

મોતીના વેપાર વગેરેની પ્રવૃત્તિ વધારે ન કરવા સંબંધીનું બને તો સારું, એમ લખ્યું તે યથાયોગ્ય છે; અને ચિત્તની નિત્ય ઇચ્છા એમ રહ્યા કરે છે. લોભહેતુથી તે પ્રવૃત્તિ થાય છે કે કેમ? એમ વિચારતાં લોભનું નિદાન જણાતું નથી. વિપયાદિની ઇચ્છાએ પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમ પણ જણાતું નથી; તથાપિ પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. જંગત કંઈ લેવાને માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, આ પ્રવૃત્તિ દેવાને માટે થતી હશે એમ લાગે છે, અત્રે એ લાગે છે તે યથાર્થ હશે કે કેમ? તે માટે વિચારવાનું પુરુષ જે કહે તે પ્રમાણુ છે. એ જ વિનંતિ

લિ૦ રાયચંદના પ્રણામ.

[૪૫૮]

૫૭૭

મુંબઈ, ચૈત્ર, સુદ ૧૩, ૧૯૫૧

હાલ ભે કોઈ વેદાંત સંબંધી અથવા વાંચવા અથવા શ્રવણ કરવાનું રહેતું હોય તો તે વિચારનો વિશેષ વિચાર થવા થોડો વખત શ્રી ‘આચારંગ’, ‘સૂત્રગણંગ’ તથા ‘ઉત્તરાધ્યયન’ વાંચવા, વિચારવાનું બને તો કરશો.

વેદાંતના સિદ્ધાંતમા તથા જિનના આગમના સિદ્ધાંતમાં બુદ્ધાપણું છે, તોપણ જિનનાં આગમ વિશેષ વિચારનું સ્થળ બાણી વેદાંતનું પૃથક્કરણ થવા તે આગમ વાંચવા, વિચારવા યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

[૮૭૪-૩]

૫૭૮

મુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૧૪, શનિ, ૧૯૫૧

મુંબઈમાં નાણાંભીડ વિશેષ છે સદ્વાણાઓને ઘણું નુકસાન ગયું છે. તમને સૌને લાભામણુ છે, કે સદ્વા જેવે રસ્તે ન ચડાય તેનું પૂરતું ધ્યાન રાખશો. માતૃશ્રી તથા પિતાશ્રીને પાયલામણુ.

રાયચંદના યથાયોગ્ય.

૫૭૯

મુંબઈ ચૈત્ર સુદ ૧૫, ૧૯૫૧

પરમ સ્નેહી શ્રી સોલાગ પ્રત્યે-શ્રી સાયલા

મોરળીથી લખેલો કાગળ ૧ પહોંચ્યો છે. સ્વિવારે અત્રેથી એક પત્રું મોરળી લખ્યું છે. તે તમને સાયલે મળ્યું હશે

શ્રી હુંગર સાથે આ તરફ આવવાનો વિચાર રાખ્યો છે. તે વિચાર પ્રમાણુ આવવામાં શ્રી હુંગરે પણ કંઈ વિરોધ ન કર્યો યોગ્ય છે. કેમકે અત્રે અને વિશેષ ઉપધિ હાલ તરત નહીં રહે એવું સભવે છે દિવસ તથા રાતનો ઘણો લાગ નિવૃત્તિમાં ગાળવો હોય તો મારાથી તેમ બની શકવા હાલ સંભવ છે

પરમ પુરુષની આજ્ઞાના નિર્વાહને અર્થે તથા ઘણા છુવોના હિતને માટે ઘઈ આજ્ઞા

વિકાદિ સંબંધી તમે કંઈ લખો છો, અથવા પૂછો છો તેમાં મૌન જેવી રીતે વર્તવું ધાય છે, તે સ્થળે બીજો કંઈ હેતુ નથી, જેથી મારા તેવા મૌનપણા માટે ચિત્તમાં અવિશેષતા રાખશો, અને અત્યંત પ્રયોજન વિના અથવા મારી ઇચ્છા બાધ્યા વિના તે પ્રકાર મારા પ્રત્યે લખવાનું કે પૂછવાનું ન બને તો સારુ. કેમકે તમારે અને મારે એવી દશાએ વર્તવું વિશેષ જરૂરનું છે, અને તે આજીવિકાદિ કારણથી તમારે વિશેષ લયાકુળ થવું તે પણ યોગ્ય નથી. મારા પરની કૃપાથી આટલી વાત ચિત્તમાં તમે દબ કરો તો બની શકે તેવી છે. બાકી કેઈ રીતે ક્યારે પણ ભિન્નભાવની બુદ્ધિથી મૌનપણું ધારણ કરવું મને સૂઝે એમ સંભવતું નથી, એવો નિશ્ચય રાખજો. આટલી ભક્તિભણુ દેવી તે પણ ઘટારત નથી, તથાપિ સ્મૃતિમાં વિશેષતા થવા લાગ્યું છે.

આવવાનો વિચાર કરી મિતિ લખશો. જે કંઈ પૂછવું કરવું હોય તે સમાગમે પુછાય તો કેટલાક ઉત્તર આપી શકાય. હાલ પત્ર દ્વારા વધારે લખવાનું બની શકતું નથી.

ટપાલ વખત થવાથી આ પત્ર પૂરું કર્યું છે શ્રી હુંગરને પ્રણામ કહેશો. અને અમારા પ્રત્યે લૌકિક દષ્ટિ રાખી, આવવાના વિચારમાં કંઈ શિથિલતા કરશો નહીં, એટલી વિનંતિ કરશે.

આત્મા સૌથી અત્યંત પ્રત્યક્ષ છે, એવો પરમ પુરુષે કરેલો નિશ્ચય તે પણ અત્યંત પ્રત્યક્ષ છે. એ જ વિનંતી.

આસાંકિત રાયચંદના પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય

૫૮૦ મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૫, રવિ, ૧૯૫૧
કેટલાક વિચારો જણાવવાની ઇચ્છા રહ્યા કરતાં છતાં પણ કેઈ ઉદ્ય પ્રતિબંધી તેમ થઈ શકતાં કેટલોક વખત બ્યતીત થયા કરે છે. જેથી વિનંતી છે કે તમે જે કંઈ પણ પ્રસંગોપાત્ત પૂછવા અથવા લખવા ઇચ્છા કરતા હો તો તેમ કરવામાં મારા તરફનો પ્રતિબંધ નથી, એમ સમજી લખવા અથવા પૂછવામાં અટકશો નહીં. એ જ વિનંતિ.

આં ૨૫૦ પ્રણામ.

[૪૮૦]

૫૮૧ ચૈત્ર વદ ૮, બુધ, મુંબઈ, ૧૯૫૧
ચિંતનને ચિંતન પર્યાય હોય અને જડને જડ પર્યાય હોય, એ જ પદાર્થની સ્થિતિ છે અને એ જ પરિણામ થાય છે તે તે પર્યાય છે વિચાર કરવાથી આ વાત સ્પષ્ટ થાય.

જો તમે કંઈ કંઈ જે હું બની ગયો છું તેવી કેટલાક વિચારો જણાવવાનું બની શકતું નથી. તેમ કેટલાક વિચારો ઉપશમ કરવાકુપ મટ્ટિનો ઉદ્ય હોવાથી કેઈ કને સ્પષ્ટતામાં મેં ન લખી શક્યું નથી. એટલી બધી ઉપાધિ રહેતી નથી. તો પણ પ્રત્યક્ષતા એટલી છે કે જે જરૂર પડે તો જોઈ શકાય. એ જ વિનંતિ.

પ્રણામ.

[૪૯૧]

૫૮૨

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૮, ૧૯૫૧

આત્મવીર્ય પ્રવર્તવવામાં અને સંકેતવામાં બહુ વિચાર કરી પ્રવર્તવું ઘટે છે. શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈ કુંવરજી આણંદજી પ્રત્યે, શ્રી ભાવનગર.

વિશેષ વિનંતિ કે, તમારું લખેલું પત્ર ૧ પ્રાપ્ત થયું છે. તે તરફ આવવા સંબંધીમાં નીચે પ્રમાણે સ્થિતિ છે. લોકોને અંદેશો પડે એ બતનો બાહ્ય વ્યવહારનો ઉદ્દેશ છે. અને તેવા વ્યવહાર સાથે બગવાન નિર્બંધ પુરુષ જેવો ઉપદેશ કરવો તે, માર્ગના વિરોધ કરવા જેવું છે; અને એમ બાણીને તથા તેના જેવાં બીજાં કારણોનું સ્વરૂપ વિચારી ઘણું કરીને લોકોને અંદેશોનો હેતુ થાય તેવા પ્રસંગમાં મારું આવવું થતું નથી. વખતે ક્યારેક કોઈ સમાગમમાં આવે છે, અને કંઈ સ્વાભાવિક કહેવા કરવાનું થાય છે, એમાં પણ ચિત્તની ઇચ્છિત પ્રવૃત્તિ નથી. પૂર્વે યથાસ્થિત વિચાર કર્યા વિના જીવે પ્રવૃત્તિ કરી તેથી આવા વ્યવહારનો ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત થયો છે, જેથી ઘણી વાર ચિત્તમાં શોચ રહે છે; પણ યથાસ્થિત સમપરિણામે વેદવું ઘટે છે એમ બાણી, ઘણું કરી તેવી પ્રવૃત્તિ રહે છે વળી આત્મદશા વિશેષ સ્થિર થવા અસંગપણામાં લક્ષ રહ્યા કરે છે. આ વ્યાપારાદિ ઉદ્દેશ વ્યવહારથી જે જે સંગ થાય છે, તેમાં ઘણું કરી અસંગ પરિણામવત્ પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે વર્તવું ઘટે નહીં. તેમ બીજો આશય વિચારી પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેટલું સમર્થપણું હાલ નથી, તેથી તેવા પ્રસંગમાં ઘણું કરીને મારું આવવું ઓછું થાય છે; અને એ કમ ફેરવવાનું ચિત્તમાં હાલ જોડતું નથી, છતાં તે તરફ આવવાના પ્રસંગમાં તેમ કરવાનો કંઈ પણ વિચાર મેં કર્યો હતો, તથાપિ તે કમ ફેરવતાં બીજાં વિષમ કારણોનો આગળ પર સંભવ થશે એમ પ્રત્યક્ષ દેખાવાથી કમ ફેરવવા સંબંધીની વૃત્તિ ઉપશમ કરવી યોગ્ય લાગવાથી તેમ કયું છે; આ આશય સિવાય ચિત્તમાં બીજાં આશય પણ તે તરફ હાલ નહીં આવવાના સંબંધમાં છે, પણ કોઈલોકીયવહારરૂપ કારણથી આવવા વિષેનો વિચાર વિસર્જન કર્યો નથી.

ચિત્ત પર વધારે દળાણ કરીને આ સ્થિતિ લખી છે, તે પર વિચાર કરી જો કંઈ અગત્ય જેવું લાગે તો વળતે રતનજીભાઈને ખુલાસો કરશો. મારા આવવા નહિ આવવા વિષે જો કંઈ વાત નહીં ઉચ્ચારવાનું બને તો તેમ કરવા વિનંતિ છે.

વિં ૦ શયચંદના પ્ર૦

[૪૯૨]

૫૮૩

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૫૧

એક આત્મપરિણતિ શિવાયના બીજા જે વિષયો તેને વિષે ચિત્ત અગ્યવસ્થિતપણે વર્તે છે, અને તેવું અગ્યવસ્થિતપણું લોકીયવહારથી પ્રતિકૂળ હોવાથી લોકીયવહાર ભજવો ગમતો નથી, અને તજવો ગમતો નથી, એ વેદના ઘણું કરીને દિવમના આખા ભાગમાં વેદવામાં આવ્યા કરે છે.

ખાવાને વિષે, પીવાને વિષે, યોગવાને વિષે, શયનને વિષે, લખવાને વિષે કે બીજાં વ્યાવહારિક કાર્યોને વિષે જેવા જોઈએ તેવા ભાનથી પ્રવર્તવું નથી, અને તે પ્રસંગો રહ્યા

હોવાથી આત્મપરિણતિને સ્વતંત્ર પ્રગટપણે અનુસરવામાં વિપત્તિ આવ્યા કરે છે; એ વિષેનું ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ રહ્યા કરે છે.

અચલિત આત્મરૂપે રહેવાની સ્થિતિમાં જ ચિત્તેચ્છા રહે છે, અને ઉપર મંદ પ્રસંગોની આપત્તિને લીધે કેટલોક તે સ્થિતિનો વિયોગ રહ્યા કરે છે; અને તે માત્ર પરેચ્છાથી રહ્યો છે, સ્વેચ્છાના કારણથી રહ્યો નથી; એ એક ગભીર વેદના ક્ષેત્ર થયા કરે છે.

આ જ ભવને વિષે અને થોડા જ વખત પહેલાં વ્યવહારને વિષે પણ સ્મૃતિ હતી. તે સ્મૃતિ હવે વ્યવહારને વિષે ક્વચિત્ જ, મંદપણે પ્રવર્તે છે. થોડા જ વખત પહેલાં, એટલે થોડાં વર્ષો પહેલાં વાણી ઘણું બોલી શકતી, વક્તાપણે કુશળતાથી પ્રવર્તી શકતી, તે હવે મંદપણે અવ્યવસ્થાથી પ્રવર્તે છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં, થોડા વખત પહેલાં લેખનશક્તિ અતિ ઉચ્ચ હતી, આજે શું લખવું તે સૂઝતાં સૂઝતાં દિવસના દિવસ બેઠું થઈ જાય છે, અને પછી પણ જે કંઈ લખાય, છે, તે ઇચ્છેલું અથવા યોગ્ય વ્યવસ્થામાં લખાતું નથી; અર્થાત્ એક આત્મપરિણામ સિવાય સર્વ બીજાં પરિણામને વિષે ઉદ્વેગ પાળું વર્તે છે; અને જે કંઈ કરાય છે તે જેવા જોઈએ તેવા ભાનના સોમા અંશથી રચાયેલું નથી થતું. જેમ તેમ અને જે તે કરાય છે. લખવાની પ્રવૃત્તિ કરતાં વાણીની પ્રવૃત્તિ કંઈ ઠીક છે, જેથી કંઈ આપને પૂછવાની ઇચ્છા હોય, બોલવાની ઇચ્છા હોય તેના વિષે સ્વભાવે કહી શકાશે.

કુદકુંદાચાર્ય અને આનંદધનજીને સિદ્ધાંત સંગ્રહી જ્ઞાન તીવ્ર હતું. કુદકુંદાચાર્ય તે આત્મસ્થિતિમાં બહુ સ્થિત હતા.

નામનં જેને દર્શન હોય તે બધા અચ્ચદ્રજ્ઞાની કહી શકાતા નથી. વિશેષ હવે પંચ

૪૯૪]

૫૮૬

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૫૧

ૐ

વધારે વિચારનું સાધન થવા આ પત્ર લખ્યું છે.

પૂર્ણજ્ઞાની શ્રી ઋષભદેવાદિ પુરુષોને પણ પ્રારબ્ધોદય લોગવ્યે ક્ષય થયો છે; તે અમરવાને તે પ્રારબ્ધોદય લોગવલો જ પડે એમાં કંઈ સશય નથી. માત્ર જેદ એટલો ધ્યાય કે, અમને આવા પ્રારબ્ધોદયમાં શ્રી ઋષભદેવાદિ જેવી અવિષમતા રહે એટલું બળ નથી; અને તેથી પ્રારબ્ધોદય છતાં વારંવાર તેથી અપરિપક્વ કાળે છૂટવાની કામના થઈ આવે છે, જે આ વિષમ પ્રારબ્ધોદયમાં કંઈ પણ ઉપયોગની યથાતથ્યતા ન રહી તો ફરી આત્મસ્થિરતા થતાં વળી અવસર ગવેપવો ભેઈશે; અને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક દેહ છૂટેશે; એવી ચિંતા ઘણી વાર થઈ આવે છે.

આ પ્રારબ્ધોદય મટી નિવૃત્તિકર્મ વેદવારૂપ પ્રારબ્ધનો ઉદય થવા આશય રહ્યા કરે છે, પણ તે તરતમાં એટલે એકથી દોઢ વર્ષમાં થાય એમ તો દેખાતું નથી; અને પણ પણ જવી કંઠણ પડે છે. એકથી દોઢ વર્ષ પછી પ્રવૃત્તિકર્મ વેદવારૂપ ઉદય કેવળ પરિક્ષીણ થશે, એમ પણ લાગતું નથી; કંઈક ઉદય વિશેષ મોળો પડશે એમ લાગે છે.

આત્માની કેટલીક અસ્થિરતા રહે છે. ગયા વર્ષનો મોતી સળંધી વ્યાપાર લગલગ પતવા આવ્યો છે. આ વર્ષનો મોતી સળંધી વ્યાપાર ગયા વર્ષ કરતાં લગલગ બમણો થયો છે. ગયા વર્ષ જેવું તેમાં પરિણામ આવવું કંઠણ છે. થોડા દિવસ કરતાં હાલ ઠીક છે, અને આ વર્ષે પણ તેનું ગયા વર્ષ જેવું નહીં તોપણ કંઈક ઠીક પરિણામ આવશે એમ સંભવ રહે છે; પણ ઘણા વખત તેના વિચારમાં વ્યતીત થવા જેવું થાય છે, અને તે માટે શોચ થાય છે, કે આ એક પરિબ્રહ્મની કામનાના બળવાન પ્રવર્તન જેવું થાય છે, તે શમાવડું ઘટે છે; અને કંઈક કરવું પડે એવાં કારણો રહે છે. હવે જેમ તેમ કરી તે પ્રારબ્ધોદય તરત ક્ષય થાય તો સારું એમ મનમાં ઘણી વાર રહ્યા કરે છે.

અને જે આડત તથા મોતી સળંધી વેપાર છે, તેમાંથી માગથી છૂટવાનું બને અથવા તેનો ઘણો પ્રમંગ ઓછો થવાનું થાય તેવો કોઈ રસ્તો ધ્યાનમાં આવે તો લખશો; ગમે તો આ વિષે સમાગમમાં વિશેષતાથી જણાવી શકાય તો જણાવશો આ વાત લક્ષમાં રાખશો.

ત્રણ વર્ષની લગલગથી એવું વર્ત્યા કરે છે, કે પરમાર્થ સળંધી કે વ્યવહાર સળંધી કંઈ પણ લખતાં કંટાળો આવી જાય છે. અને લખતાં લખતાં કટિપત જેવું લાગવાથી વારંવાર અપૂર્ણ છોડી દેવાનું થાય છે. પરમાર્થમાં ચિત્ત જે વખતે એકાગ્રવત્ હોય ત્યારે જો પરમાર્થ સળંધી લખવાનું અથવા કહેવાનું બને તો તે યથાર્થ કહેવાય, પણ ચિત્ત અસ્થિરવત્ હોય, અને પરમાર્થસળંધી લખવાનું કે કહેવાનું કરવામાં આવે તો તે ઉત્તરણ જેવું થાય, તેમ જ અતર્વૃત્તિનો યથાતથ્ય તેના ઉપયોગ નહીં હોવાથી ને આત્મબુદ્ધિથી લખ્યું કે કહ્યું નહીં હોવાથી કટિપતરૂપ કહેવાય; જેથી તથા તેના બીજા કારણોથી પરમાર્થ સળંધી લખવાનું તથા કહેવાનું ઘણું ઓછું ગઈ ગયું છે. આ સ્થળે સદૃશ પ્રશ્ન થશે, કે ચિત્ત અસ્થિરવત્ થઈ જવાનો હેતુ શો-છે ? પરમાર્થમાં જે ચિત્ત વિશેષ એકાગ્રવત્ રહેતું

૧૯૬]

૫૮૮

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૫૧

ૐ

શ્રી જિન વીતરાજે દ્રવ્ય-ભાવ સંયોગથી ફરી ફરી છૂટવાની ભલામણ કહી , અને તે સંયોગનો વિશ્વાસ પરમજ્ઞાનીને પણ કર્તવ્ય નથી, એવો અખંડમાર્ગ હો છે, તે શ્રી જિન વીતરાગના ચરણકમળ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર.

આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં જીવની અનાદિથી ભૂલ થતી આવી છે. સમસ્ત શ્રુત નસ્વરૂપ એવા દ્વાદશાંગમાં સૌથી પ્રથમ ઉપદેશયોગ્ય એવું ‘આચારાંગસૂત્ર’ છે; તેના યમ શ્રુત સ્કંધમાં પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશામા પ્રથમ વાક્યે જે શ્રી જિને ઉપદેશ મળી છે; તે સર્વ અંગના, સર્વ શ્રુતજ્ઞાનના સારસ્વરૂપ છે, મોક્ષના ખીજભૂત છે, સમ્યક્ત્વ-રૂપ છે, તે વાક્ય પ્રત્યે ઉપયોગ સ્થિર થવાથી જીવને નિશ્ચય આવશે, કે જ્ઞાનીપુરુષના માગમની ઉપાસના વિના જીવ સ્વચ્છંદે નિશ્ચય કરે તે છૂટવાનો માર્ગ નથી.

સર્વ જીવનું પરમાત્માપણું છે એમાં સંશય નથી તો પછી શ્રી દેવકરણજી પોતાને પરમાત્મ-સ્વરૂપ માને તો તે વાત અસત્ય નથી, પણ જ્યાં સુધી તે સ્વરૂપ યથાતથ્ય પ્રગટે હો ત્યાં સુધી સુસુક્ષ્મ, જિજ્ઞાસુ રહેવું તે વધારે સારુ છે, અને તે રસ્તે યથાર્થ પરમાત્માપણું ગટે છે. જે માર્ગ મૂકીને પ્રવર્તવાથી તે પદનું ભાન થતું નથી, તથા શ્રી જિન વીતરાજ વર્ણ પુરુષોની આસાતના કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ થાય છે. ખીજો મતભેદ કંઈ નથી.

મૃત્યુનું આવવું અવશ્ય છે.

આમ સ્વઠ પ્રણામ

૪૯૭]

૫૮૯

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૩, ૧૯૫૧

તમારે વેદાંત ગ્રંથ વાંચવાનો કે તે પ્રસંગની વાતચીત શ્રવણ કરવાનો પ્રસંગ રહેતો હોય તો તે વાંચનથી તથા શ્રવણથી જીવમાં વૈરાગ્ય અને ઉપશમ વર્ધમાન થાય તેમ કશું જાગ્ય છે. તેમા પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય જો થતો હોય તો કરવામાં યાદ નથી. યોધાપિ જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમ, ઉપાસનાથી સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય કર્યા વિના આત્મવિદોષ વા સંભવ છે.

૪૯૮]

૫૯૦

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૪, ૧૯૫૧

આરિત્ર (શ્રી જિનના અભિપ્રાયમાં શું છે? તે વિચારી સમવસ્થાન થવું,)-દશા સંબંધી મનુપ્રેક્ષા કરવાથી જીવમાં સ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિચારે કરી ઉત્પન્ન થયેલી આરિત્રપરિણામ સ્વભાવરૂપ સ્વસ્થતા વિના જ્ઞાન અક્રમ છે, એવો જિનનો અભિમત તે અવ્યાયામ સત્ય છે.

તે સંબંધી મનુપ્રેક્ષા ઘણી વાર રદા છતાં અંચળ પરિણતિનો હેતુ એવો ઉપાધિયોગ ત્રીજ ઉદયરૂપ હોવાથી ચિત્તમાં ઘણું કરી ખેદ જેવું રહે છે. અને તે ખેદથી ચિધિજ્ઞના ઉત્પન્ન ઘર્ષ વિશેષ જણાવવાનું ઘર્ષ શક્યું નથી. બાકી કંઈ જણાવવા વિષે તો ચિત્તમાં ઘણી વાર રહે છે. પ્રસંગોપાત્ત કંઈ વિચાર લખો તેમાં કંઈ અડચણ નથી, એ જ વિનંતિ.

[૪૯૯]

પ્ર૯૧

મુંબઈ, ચૈત્ર, ૧૯૫૧

વિષયાદિ ઇચ્છિત પદાર્થ લોગવી તેથી નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા રાખવી અને તે કેને પ્રવર્તવાથી આગળ પર તે વિષયમૂર્છા ઉત્પન્ન થવી ન સંભવે એમ થવું કંઠે છે, કેમકે જ્ઞાનદશા વિના વિષયનું નિર્મૂળપણું થવું સંભવતું નથી. માત્ર ઉદય વિષયો લોગવ્યાથી નાશ થાય, પણ જો જ્ઞાનદશા ન હોય તો ઉત્સુક પરિણામ, વિષય આરાધતાં ઉત્પન્ન થયા વિના ન રહે; અને તેથી વિષય પરાજિત થવાને બદલે વિશેષ વર્ધમાન થાય. જેને જ્ઞાનદશા છે તેવા પુરુષો વિષયાકાંક્ષાથી અથવા વિષયનો અનુભવ કરી તેથી વિરક્ત થવાની ઇચ્છા કરે તેમાં પ્રવર્તતા નથી, અને એમ જો પ્રવર્તવા જાય તો જ્ઞાનને પણ આવરણ આવવાયે જાય છે. માત્ર પ્રારબ્ધ સંબંધી ઉદય હોય એટલે છૂટી ન શકાય તેથી જ જ્ઞાનીપુરુષની ભાવ પ્રવૃત્તિ છે. તે પણ પૂર્વપશ્ચાત્ પશ્ચાત્તાપવાળી અને મંદમાં મંદ પરિણામસંયુક્ત હોય છે સામાન્ય મુમુક્ષુજીવ વૈરાગ્યના ઉદ્ભવને અર્થે વિષય આરાધવા જતાં તો ઘણું કરી બધાવા મલબ છે, કેમકે જ્ઞાનીપુરુષ પણ તે પ્રસંગોને માંડ માંડ જીતી શક્યા છે, તો જેની માત્ર વિચારદશા છે, એવા પુરુષનો ભાર નથી કે તે વિષયને એવા પ્રકારે જીતી શકે.

[૫૦૪]

પ્ર૯૨

મુંબઈ, વૈશાખ સુદ, ૧૯૫૧

આર્થ શ્રી સોભાગ્ય પ્રત્યે, સાચલા.

કાગળ મળ્યો છે.

શ્રી. અંબાલાલ પ્રત્યે સુધારસ સંબંધી વાતચીત કરવાનો અવસર તમને પ્રાપ્ત થાય નો કરશે.

જે દેહ પૂરે યુવાવસ્થામાં અને સંપૂર્ણ આરોગ્યતામાં દેખાતાં છતાં પણ કાણબંધુ છે. તે દેહમાં પ્રીતિ કરીને શું કરીએ ?

જગતના મર્વ પદાર્થ કરતાં જે પ્રત્યે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રીતિ છે, એવો આ દેહ તે પણ કંઈ ખરો નેતુ છે. નો બીજા પદાર્થમાં સુખના હેતુની શું કલ્પના કરવી ?

જે પુરુષોએ વસ્ત્ર જેમ શરીરથી જુદું છે, એમ આત્માથી શરીર જુદું છે એમ દીડું છે, તે પુરુષો ધન્ય છે,

આમની વસ્તુ પોતાથી મક્કન થઈ હોય, તે જ્યારે એમ જણાય કે બીજાની છે, ત્યારે તેમને ને પોતાના નુકસાન ન થાય તો કાર્ય ચલાવ્યા પુરુષો કહે છે.

જાનના પદે એમાં સંશય નથી

જાનના પદે એમાં સંશય નથી

જિજ્ઞાસુ મનુષ્યદૃષ્ટિપણ પામે એવી કાળસ્થિતિ થઈ ગઈ છે; જ્યાં સદાચારિત્ર નિરૂપણ થઈ ગયું છે એવું કેવળજ્ઞાન પામવું કઠિન છે, એમાં સંશય નથી.

જેવળિ વિગત સમજી નથી; વિદ્યાપત્ર ઘણું વર્તે છે.

તમને વિદ્યાર્થીના જેવો નથી નિરૂપણ થઈ ગયું છે અને અનુભવનો એવો જ નથી નિરૂપણ થઈ ગયું છે.

[૦૫]

૫૯૩ મુંબઈ, વૈશાખ સુદ ૧૫, બુધ, ૧૯૫૧

આત્મા અત્યંત સહજ સ્વસ્થતા પામે એ જ સર્વ જ્ઞાનનો સાર શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યો છે. આનાદિકાળથી હવે અસ્વસ્થતા નિરંતર આરાધી છે, જેથી સ્વસ્થતા પ્રત્યે આવવું નહીં શકાય છે. શ્રી જિને એમ કહ્યું છે, કે યથાપ્રવૃત્તિકરણ સુધી હવે અનંતી વાર વ્યથા છે, પણ જે સમયે અધિભેદ થવા સુધી આવવાનું થાય છે ત્યારે જ્ઞાન પામી પાછો સારપરિણામી થયા કર્યો છે; અધિભેદ ધવામાં જે વીર્યગતિ ભેદ એ તે ધવાને અર્થે હવે ત્યપ્રત્યે સત્તમમાગમ, સદ્વિચાર અને સદ્બ્રંધનો પરિચય નિરંતરપણે કરવો શ્રેયભૂત છે. આ દેહનું આયુષ્ય પ્રત્યક્ષ ઉપાધિયોગે વ્યતીત થયું જાય છે. એ માટે અત્યંત શોક થાય અને તેનો અલ્પકાળમાં જ ઉપાય ન કર્યો તો અમ જેવા અવિચારી પણ થોડા સમજવા. જે જ્ઞાનથી કામ નાશ પામે તે જ્ઞાનને અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર હો.

આ ૦ સ્વ ૦ યથા ૦

૫૦૬]

૫૯૪ મુંબઈ, વૈશાખ સુદ ૧૫, બુધ, ૧૯૫૧

સર્વ કરતાં જેમા અધિક રહેલ રહ્યા કરે છે એવી આ કાયા તે રાગ, જરાદિથી આત્માને જ હુ ખરૂં થઈ પડે છે, તો પછી તેથી દૂર એમાં ધનાદિથી હવે તથારૂપ (થાયોગ્ય) સુખવૃત્તિ થાય એમ માનતાં વિચારવાનની ભુદ્ધિ જરૂર જ્ઞાન પામવી ભેદ એ; તે કોઈ બીજા વિચારમાં જવી ભેદ એ; એવો જ્ઞાનીપુરુષોએ નિર્ણય કર્યો છે, તે ધાતમ્ય છે.

૫૦૭]

૫૯૫ મુંબઈ, વૈશાખ, વદ ૭, શુક્ર, ૧૯૫૧

વેદાંતાદિમા આત્મસ્વરૂપની જે વિચારણા કહી છે, તે વિચારણા કરતાં શ્રી જિનાનામાં જે આત્મસ્વરૂપની વિચારણા કહી છે, તેમા ભેદ પડે છે. સર્વ વિચારણાનું કળાનાં આત્મસ્વરૂપને પરિણામ થવું એ જ છે. સંપૂર્ણ રાગદ્વેષના ક્ષય વિના સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે નહીં એવો નિશ્ચય જિને કહ્યો છે તે, વેદાંતાદિ કરતાં બળવાન માણુભૂત છે.

૫૦૮]

૫૯૬ મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૭, શુક્ર, ૧૯૫૧

સર્વ કરતાં વીતરાગનાં વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન કહેવું ઘટે છે. કેમકે ત્યાં આદિ દોષનો સંપૂર્ણ ક્ષય હોય ત્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટવાયોગ્ય નિયમ પડે છે. શ્રી જિને સર્વ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ વીતરાગતા સંભવે છે, પ્રત્યક્ષ તેમનાં વચનનું પ્રમાણ કે માટે. જે કોઈ પુરુષને જેટલે અગે વીતરાગતા સંભવે છે, તેટલે અગે તે પુરુષનું રાકય માન્યતાયોગ્ય છે. સાંખ્યાદિ દર્શને બંધબોધની જે જે વ્યાખ્યા ઉપદેશી છે. તેથી મળવાન પ્રમાણુસિદ્ધ વ્યાખ્યા શ્રી જિને વીતરાગે કહી છે, એમ બતાવું છું.

[૫૧૭]

૬૦૬

મુંબઈ, જેઠ વદ ૫, બુધ, ૧૬૧

સર્વને વિષે સમભાવની ઇચ્છા રહે છે.

એ શ્રીપાળનો રસ કરતાં, જ્ઞાન અમૃત રસ વૃંદ્યો રે, મુજબ — શ્રી યશોવિમલ
પરમ સ્નેહી શ્રી સોભાગ, શ્રી સાયલા.

તીવ્ર વૈરાગ્યવાનને, જે ઉદયના પ્રસંગ શિથિલ કરવામાં ઘણી વાર ફળીભૂત થયું છે, તેવા ઉદયના પ્રસંગ બોધ ચિત્તમાં અત્યંત ઉદાસપણું આવે છે. આ સંસાર કયા કાલે પરિચય કરવા યોગ્ય છે? તથા તેની નિવૃત્તિ ઇચ્છનાર એવા વિચારવાનને પ્રારબ્ધવશ તેનો પ્રસંગ રહ્યા કરતો હોય તો તે પ્રારબ્ધ બીજે કોઈ પ્રકારે ત્વરાએ વેદી શક્ય કે કેમ? તે તમે તથા શ્રી હુંગર વિચાર કરીને લખશો.

જે તીર્થંકરે જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ કહ્યું છે, તે તીર્થંકરને અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર હો! નહીં ઇચ્છવામાં આવતાં છતાં જીવને ભોગવવું પડે છે, એ પૂર્વકર્મનો સંબંધ થયેલો સિદ્ધ કરે છે. એ જ વિનંતિ.

આં સ્વં બન્નેને પ્રણામ

[૬૧૮]

૬૦૭

મુંબઈ, જેઠ વદ ૭, ૧૬૧

શ્રી મુનિ,

‘જગમની ભુક્તિ તો સર્વે જાણીએ, સમીપ રહે પણ શરીરનો નહીં સંગ ભો’
‘એકાંતે વસવું રે એક જ આસને, ભૂલ પડે તો પડે ભજનમાં ભંગ ભો’
—ઓધવજી અબળા તે સાધન શું કરે!

[૫૧૫]

૬૦૮

મુંબઈ, જેઠ વદ ૧૦, સોમ, ૧૬૧

નથારૂપ ગંભીર વાક્ય નથી, તોપણ આશય ગંભીર હોવાથી એક લૌકિક વચન આત્મામાં હાલ ઘણી વાર સ્મરણ થઈ આવે છે, તે વાક્ય આ પ્રમાણે છે. — ‘રાંડી રૂમે, માડી રૂમે, પણ સાત ભરતાર વાળી તો મોઢું જ ન ઉઘાડે.’ વાક્ય અગભીર હોવાથી લખવામાં પ્રવૃત્તિ ન થાત, પણ આશય ગંભીર હોવાથી અને પોતાને વિષે વિચારવાનું વિદ્યે દેખાવાથી તમને પત્તુ લખવાનું સ્મરણ થતાં આ વાક્ય લખ્યું છે, તેના પર યથાગતિ વિચાર કરજો. એ જ વિનંતિ

લિં. રાયચંદના પ્રણામ વાંચ્યો

[૫૧૬]

૬૦૯

મુંબઈ, જેઠ, ૧૬૧

૧ મહાસ્વરૂપે દેવની સ્થિતિ થવી તેને શ્રી લીનગ ‘મોહ’ કહે છે
૨ મહાસ્વરૂપે દેવ સ્થિત નથી, પણ તે મહાસ્વરૂપનું માત્ર ભાન દેવને
૩ મહાસ્વરૂપે સ્થિતિ છે.
૪ મહાસ્વરૂપે આ જીવ મહાસ્થિતિને ભૂંચે છે; આંગની નિવૃત્તિએ મહાસ્વરૂપે
૫ મહાસ્વરૂપે નથી સ્થિતિ મહાસ્વરૂપે મહાસ્વરૂપે નથી સ્થિતિ મહાસ્વરૂપે

જેના અંગે સર્વ આત્મસાધન રહ્યાં છે.

૫. સર્વ જિનાગમમા કહેલાં વચનો એક માત્ર અસંગપણામાં જ સમાય છે; કેમકે ને થવાને અર્થે જ તે સર્વ વચનો કહ્યાં છે. એક પરમાણુથી માંડી ચૌદ રાજલોકની અને મેયોન્મેયથી માંડી શૈલેશીઅવસ્થા પર્યંતની સર્વ ક્રિયા વર્ણવી છે, તે એ જ અસંગતા સમન્વવવાને અર્થે વર્ણવી છે.

૬. સર્વ લાવથી અસંગપણું થવું તે સર્વથી દુષ્કરમાં દુષ્કર માધન છે; અને તે નિરાશ્રયપણે સિદ્ધ થવું અત્યંત દુષ્કર છે. એમ વિચારી શ્રી તીર્થકરે સત્સંગને તેનો આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના યોગે સહજસ્વરૂપભૂત એવું અસંગપણું જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.

૭ તે સત્સંગ પણુ જીવને ઘણી વાર પ્રાપ્ત થયા છતાં જ્ઞાવાન થયો નથી એમ શ્રી વીતરાગે કહ્યું છે કેમકે તે સત્સંગને ઝોળખી, આ જીવે તેને પરમહિતકારી જાણ્યો નથી; પરમસ્નેહે ઉપાસ્યો નથી, અને પ્રાપ્ત પણુ અપ્રાપ્ત જ્ઞાવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞાએ વિસર્જન કર્યો છે, એમ કહ્યું છે. આ અમે કહ્યું તે જ વાતની વિચારણાથી અમારા આત્મામાં આત્મશુણુ આલિસાવ પામી સહજસમાધિપર્યંત પ્રાપ્ત થયા એવા સત્સંગને હું અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર કરું છું.

૮ અવશ્ય આ જીવે પ્રથમ સર્વ સાધનને ગૌણ જાણી, નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ એવો સત્સંગ જ સર્વાર્થપણુ ઉપાસવો યોગ્ય છે; કે જેથી અર્વ સાધન સુલભ થાય છે, એવો અમારો આત્મસાધાત્કાર છે.

૯. તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે જો આ જીવને કંટ્યાણુ પ્રાપ્ત ન થાય તો અવશ્ય આ જીવનો જ વાક છે; કેમકે તે સત્સંગના અપૂર્વ, અલભ્ય, અત્યંત દુર્લભ એવા યોગમાં પણુ તેણે તે સત્સંગના યોગને ઝાઝ કરનાર એવાં માઠાં કારણોનો ત્યાગ ન કર્યો.

૧૦. મિથ્યામઠ્ઠ, સ્વચ્છંદપણુ, પ્રમાદ અને ઇન્દ્રિયવિયયથી ઉપેક્ષા ન કરી હોય તો જ સત્સંગ જ્ઞાવાન થાય નહીં, અથવા સત્સંગમાં એકનિષ્ઠા, અપૂર્વભક્તિ જાણી ન હોય તો જ્ઞાવાન થાય નહીં. જો એક એવી અપૂર્વભક્તિથી સત્સંગની ઉપાસના કરી હોય તો અદ્વ-કાળમા મિથ્યામઠ્ઠાદિ નાશ પામે; અને અનુક્રમે સર્વ દોષથી જીવ મુક્ત થાય.

૧૧ સત્સંગની ઝોળખાણુ થવી જીવને દુર્લભ છે, કોઈ મહત્ત્વપુર્યયોગે તે ઝોળખાણુ થયે નિશ્ચય કરી આ જ સત્સંગ, સન્પુરુષ છે એવો સાક્ષીભાવ ઉત્પન્ન થયો હોય તે જીવે તો અવશ્ય કરી પ્રવૃત્તિને સંકોચવી, પોતાના દોષ શણે શણે, કાર્યે કાર્યે અને પ્રસંગે તીવ્ર ઉપયોગે કરી જોવા, જોઈને તે પરિશીળુ કરવા; અને તે સત્સંગને અર્થે દેહત્યાગ કરવાનો યોગ થનો હોય તો તે સ્વીકારવો, પણ નેઈ કોઈ પદાર્થને વિષે વિશેષ ભક્તિસ્નેહ થવા દેવો યોગ્ય નથી. તેમ પ્રમાદે રસગારવાદિ દોષે તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે પુરુષાર્થ ધર્મ મંદ રહે છે, અને સત્સંગ જ્ઞાવાન થનો નથી એમ જાણી પુરુષાર્થ વીર્ય ગોપયવું ઘટે નહીં.

૧૨. સત્સંગનું એટલે સ્તપુરુષનું ઝોળખાણુ થયે પાત્ર તે યોગ નિરંતર રહેતો ન હોય તો સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયો છે એવો જે ઉપદેશ તે પ્રત્યક્ષ સન્પુરુષ તુલ્ય જાણી વિચાર્યો તથા આરાધવો કે જે આરાધનાથી જીવને અપૂર્વ એવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય અને અવશ્યમાં અવશ્ય એવો નિશ્ચય રાખવો, કે જે કંઈક કરવું છે, તે આત્માને કલ્યાણરૂપ થાય તે જ કરવું છે, અને તે જ અર્થે આ ત્રણ યોગ ઉદ્યમણે પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો થવા દેતાં, પણ છેવટે તે ત્રિયોગથી રહિત એવી સ્થિતિ કરવાને અર્થે તે પ્રવૃત્તિને સંકોચતાં સંકોચતાં ક્ષય થાય એ જ ઉપાય કર્તાવ્ય છે. તે ઉપર મિથ્યાગ્રહનો ત્યાગ, સ્વચ્છંદપણાનો ત્યાગ, પ્રમાદ અને ઇંદ્રિયવિષયનો ત્યાગ એ મુખ્ય છે તે સત્સંગના યોગમાં અવશ્ય આરાધન કર્યા જ રહેવાં અને સત્સંગના પરોક્ષપણામાં અવશ્ય અવશ્ય આરાધન કર્યા જ કરવાં કેમકે સત્સંગ પ્રસંગમાં તો જીવનું કંઈક નહીં પણ હોય તો તે નિવારણ થવાનું સત્સંગ સાધન છે, પણ સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તે એક યોતાનું આત્મભળ જ સાધન છે. જો તે આત્મભળ સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલા ને. યોધને અનુસરે નહીં, તેને આચરે નહીં, આચરણમાં થતાં પ્રમાદને છોડે નહીં, તો કેવું દિવસે પણ જીવનું કલ્યાણ થાય નહીં.

સંક્ષેપમાં લખાયેલાં જ્ઞાનીના માર્ગના આશ્રયને ઉપદેશનારાં આ વાક્યો મુખ્યમુખ્ય યોતાના આત્માને વિષે નિરંતર પરિણામી કરવા યોગ્ય છે; જે યોતાના આત્મશુણને વિશે વિચારવા શબ્દરૂપે અમે લખ્યાં છે.

[૫૨૦]

૬૧૦

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૧, રવિ, ૧૯૫૧

પંદરેક દિવસ પ્રથમ એક અને એક આજે એમ બે પત્ર મળ્યાં છે. આજના પત્રમાં બે પ્રશ્ન લખ્યા છે. સંક્ષેપથી તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે :—

(૧) સત્યનું જ્ઞાન થયા પછી મિથ્યાપ્રવૃત્તિ ન ટળે એમ બને નહીં. કેમકે જેણે અર્થે મત્યનું જ્ઞાન થાય તેટલે અર્થે મિથ્યાભાવપ્રવૃત્તિ મટે, એવો જિનનો નિશ્ચય છે. કોઈ પૂર્વપ્રારબ્ધથી જાણપ્રવૃત્તિનો ઉદય વર્તતો હોય તોપણ મિથ્યાપ્રવૃત્તિમાં તાદાત્મ્ય થાય નહીં. એ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે; અને નિત્યપ્રત્યે મિથ્યાપ્રવૃત્તિ પરિક્ષીણ થાય એ જ સત્યજ્ઞાનની પ્રતીતિનું ક્ષણ છે. મિથ્યાપ્રવૃત્તિ કંઈ પણ ટળે નહીં, તો સત્યનું જ્ઞાન પણ સંભવે નહીં.

(૨) કેવલોકમાંથી જે મનુષ્યમાં આવે તેને લોભ વધારે હોય એ આદિ કહ્યું છે તે સામાન્યપણે છે, એજ્ઞાન નથી. એ જ વિનંતિ.

[૫૨૧]

૬૨૧

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૧, રવિ, ૧૯૫૧

અમુક જનમનુષ્યની અમુક જાતમાં એમ ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ અમુક જનમાં વિપરિણામ થાય છે. સામાન્ય રીતે કેરીના રસ કપર્યનું વિપરિણામ આદ્રી નક્ષત્રમાં થાય છે. આદ્રી નક્ષત્ર પડ્યાં હોય કેરી કપર્ય થાય છે તેના વિપરિણામકાળ આદ્રી નક્ષત્ર છે, એમ નથી. જો જનમનુષ્યનાં ચિત્ત પરમાત્મા દિ માર્ગમાં ગરબ થતી હોય પરત્વે આદ્રી નક્ષત્રે વિપરિણામ થાય છે.

૫૨૨]

૬૧૨

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૧, રવિ, ૧૯૫૧

ૐ

૨મ સ્નેહી શ્રી સોભાગ—શ્રી સાયલા.

આપના તરફથી જે પત્ર ગળ્યા છે. અમારાથી હાલ કંઈ વિશેષ લખવાનું થતું નથી, ત્રાગણ જે વિસ્તારથી એક પ્રશ્નના સમાધાનમાં ઘણા પ્રકારના દ્વંદ્વો સિદ્ધાંતથી લખવાનું ની શકતું હતું તેટલું હાલ બની શકતું નથી, એટલું જ નહીં પણ ચાર લીટી જેટલું ખર્ચ હોય તોપણ કંઈ પડે છે; કેમકે અતિવિચારના ચિત્તની હાલ પ્રવૃત્તિ વિશેષ રહે ; અને લખવા વગેરેની પ્રવૃત્તિથી ચિત્ત સક્ષિપ્ત રહે છે. વળી ઉદય પણ તથાસ્પ વર્તે . આગળ કરતાં બોલવાના સંબંધમાં પણ આ જ પ્રકારે ઘણું કરી ઉદય વર્તે છે. તોપણ ખવા કરતાં કેટલીક વાર બોલવાનું કંઈક વિશેષ બની શકે છે. જેથી સમાગમે કંઈ બાંધવા-ત્રાય પૂછવું હોય તો સ્મરણ રાખશો.

અહોરાત્ર ઘણું કરી વિચારદશા રહ્યા કરે છે; જે સંશ્લેષમાં પણ લખવાનું બની શકતું થી. સમાગમમાં કંઈ પ્રસંગોપાત્ત કહી શકાયો તો તેમ કરવા ઇચ્છા રહે છે, કેમકે તેથી મને પણ હિતકારક સ્થિતતા થશે.

કળીરપથી ત્યાં આવ્યા છે; તેમનો સમાગમ કરવામાં બાધ સંભવતો નથી; તેમ જ ઇતેમની પ્રવૃત્તિ યથાયોગ્ય ન લાગતી હોય તો તે વાત પર વધારે લક્ષ ન દેતાં કંઈ મના વિચારનું અનુકરણ કરવાયોગ્ય લાગે તે વિચારવું

વૈગ્યવાન હોય તેનો સમાગમ કેટલાક પ્રકારે આત્મભાવની ઉન્નતિ કરે છે.

સાયલે અમુક વખત સ્થિતતા કરવા સંબંધી આપે લખ્યું, તે વાત હાલ ઉપશમ રવાનું ઘણું કરી ચિત્ત રહે છે કેમકે લોકસંબંધી સમાગમથી ઉદાસભાવ વિશેષ રહે છે. તે જ એકાંત જેવા યોગ વિના કેટલીક પ્રવૃત્તિનો રોધ કરવો બની શકે નહીં, જેથી આપે લખેલી ઇચ્છા માટે પ્રવૃત્તિ થઈ શકવી અશક્ય છે.

અત્રેથી જે મિતિએ નિવૃત્ત થઈ શકાય તેવું હશે, તે મિતિ તથા ત્યાર પછીની વ્યવસ્થા વેપે વિચાર યથાયોગ્ય થયે તે વિષે આપના તરફ પત્ર લખીશું.

શ્રી કુંભર તથા તમે કંઈ જ્ઞાનવાર્તા લખશો અત્રેથી પત્ર આવે ન આવે તે પર વાટ ન નેશો. શ્રી સોભાગનો વિચાર હાલ આ તરફ આવવા વિષે રહેતો હોય તો હજી વિલંબ કરવો યોગ્ય છે.

કંઈ જ્ઞાનવાર્તા લખવાનું બને તો લખશો. એ જ વિનંતિ

આ૦ સ્વ૦ પ્રમામ.

[૫૨૩]

૬૧૩

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૧૩, શુક્ર, ૧૯૫૧

જે કપાય પરિણામથી જનંત સંસારનો સંબંધ થાય તે કપાય પરિણામને જિન-પ્રવચનમાં ‘અનંતાનુબંધી’ સંજ્ઞા કહી છે. જે કપાયમાં તન્મયપણે અપ્રવચન (માક્ષ) ભાવે તીર્થપરેએ આત્માની પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં ‘અનંતાનુબંધી’નો સંબંધ છે. સુખ કરીને અહીં દર્શાવે છે, તે સ્થાનકે તે કપાયનો વિશેષ સંબંધ છે. સદૈવ, સદ્ગુરુ અને સત્પુરુષોનો જે

અત્રેથી થોડા વખત માટે નિવૃત્ત થવારૂપ સમય બાણવા પૂછ્યો તેનો ઉત્તર લખતાં
૧ સંક્ષેપાય છે, જો જનશે તો એક બે દિવસ પછી લખીશ.

નીચેના બોલો પ્રત્યે તમારે તથા શ્રી કુંગરે વિશેષ વિચારપરિણતિ કરવા યોગ્ય છે :

(૧) કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ઘટે છે ?

(૨) આ ભરતક્ષેત્રમાં આ કાળે તેનો સંભવ હોઈ શકે કે કેમ ?

(૩) કેવળજ્ઞાનીને વિષે કેવા પ્રકારની આત્મસ્થિતિ હોય ?

(૪) સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં કેવા પ્રકારે ભેદ હોવા યોગ્ય છે ?

(૫) સમ્યક્દર્શનવાન પુરુષની આત્મસ્થિતિ કેવી હોય ?

તમારે તથા શ્રી કુંગરે ઉપર જણાવેલા બોલ પર યથાશક્તિ વિશેષ વિચાર કરવા
અ ય છે. તે સંબંધી પત્ર વાટે તમારાથી લખવાયોગ્ય લખશો. હાલ અત્રે ઉપાધિનું કેટલુંક
||છાપણું છે. એ જ વિનંતિ. આં સ્વં યથાયોગ્ય.

૫૨૫]

૬૧૬

સુંબઈ, અસાડ વદ, રવિ, ૧૯-૫-૧૧

શ્રીમદ્ વીતરાગને નમસ્કાર

ભેદાસપત્ર ભાઈ અંબાલાલ તથા ભાઈ ત્રિભોવન પ્રત્યે—શ્રી સ્થંભતીર્થ.

ભાઈ અંબાલાલનાં લખેલાં પત્ર-પત્રાં તથા ભાઈ ત્રિભોવનનું લખેલું પત્ર મળ્યું છે.
સુક આત્મદશાના કારણથી વિશેષ કરી લખવા, જણાવવાનું જનનું નથી. તેથી કોઈ સુસુક્ષ્મને
વાયોગ્ય લાભમા મારા તરફથી જે વિલંબ થાય છે, તે વિલંબ નિવૃત્ત કરવાની વૃત્તિ થાય
જ, પણ ઉદયના કોઈ યોગથી તેમ જ હજી સુધી વર્તેલું જાને છે.

અસાડ વદ ૨ ઉપર આ ક્ષેત્રથી થોડા વખત માટે નિવર્તવાનું જાની શકે એવો સંભવ
તો, તે લગભગમાં બીજા કાર્યને ઉદય પ્રાપ્ત થવાથી લગભગ અસાડ વદ ૦)) સુધી
સ્થિરતા થવા સંભવ છે. અત્રેથી નીકળતા વવાણિયે જતાં સુધીમા વચ્ચે એકાદ બે દિવસની
સ્થિતિ કરવાનું વૃત્તિમાં યથાયોગ્ય લાગતું નથી. વવાણિયે કેટલા દિવસની સ્થિતિ સંભવે છે,
અત્યારે વિચારમાં આવી શક્યું નથી, પણ ભાદ્રપદ સુદ દશમની લગભગે અત્રે આવવાનાં
ઈ કારણ સંભવે અને તેથી એમ લાગે છે કે વવાણિયા આવતું સુદ ૧૫ સુધી અથવા આવતું
૧૬ ૧૦ સુધી રહેલું થાય. વળતી વળતે આવતું વદ દશમે વવાણિયેથી નીકળવાનું થાય તો
ભાદ્રપદ સુદ દશમ સુધી વચ્ચે કોઈ 'નિવૃત્તિ ક્ષેત્રે' રોકાવાનું જાની શકે. હાલ તે સંબંધી
ધારે વિચારવાનું અશક્ય છે.

હાલ આટલું વિચારવામાં આવે છે કે જો કોઈ નિવૃત્તિક્ષેત્રે રોકાવાનું થાય તોપણ
સુસુક્ષ્મભાઈઓથી વધારે પ્રસંગ કરવાનું મારાથી જનનું અશક્ય છે. જોકે આ વાત પર મહત્ત
વિશેષ વિચાર થવા સંભવ છે.

સત્યમાગમ અને સત્યાસના લાભને ઇચ્છતા એવા સુસુક્ષ્મને આરંભ પરિશ્રદ અને
સ્વસ્વાદિ પ્રતિબંધ સંદેષ કરવાયોગ્ય છે, એમ શ્રી જિનાતિ મહાપુરોષે કહ્યું છે. ત્યાં
સુધી પેતાના દોષ વિગતરી સંદેષ કરવાને પ્રવૃત્તિમાન ન થવાય ત્યાં સુધી સત્પુરુષને કહેલા

જવાનું કરવું. ત્યાંથી શ્રાવણ વદ ૧૧ના બને તો પાછું વળવાનું કરવું, અને લાદરવા પૂં ૧૦ની લગલગ સુધી કોઈ નિવૃત્તિદેત્રે સ્થિતિ થાય તેમ યથાશક્તિ ઉદય ઉપરામ ભેમ રાખી પ્રવર્તવું. જોકે વિશેષ નિવૃત્તિ, ઉદયનું સ્વરૂપ જોતાં, પ્રાપ્ત થવી કંઠણ જણાય છે, તોપણ સામાન્યથી જણી શકાય તેટલી પ્રવૃત્તિમાં ન અવાય તેમ થાય તો સારું એમ સહે છે; અને તે વાત પર વિચાર કરતાં અત્રેથી જતી વખતે રોકાવાનો વિચાર ઉપરામ કરવાથી સુલભ પડશે એમ લાગે છે. એક પણ પ્રસંગમાં પ્રવર્તતાં તથા લખતાં જે પ્રાયે અકિય પરિણતિ વર્તે છે, તે પરિણતિને લીધે બરાબર હાલ જણાવવાનું બનતું નથી; તોપણ તમારા જણવાને અર્થે મારાથી કંઈ અત્રે જણાવવાનું બન્યું તે જણાવ્યું છે. એ જ વિનંતિ. શ્રી હુગરને તથા લહેરાલાઈને યથાયોગ્ય.

સહજાતમસ્વરૂપ યથાયોગ્ય.

[૫૩૧]

૬૨૦ સુબંધ, અસાડ વદ ૦)), સોમ, ૧૯૫૧

જન્મથી જેને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં, અને આત્મોપયોગી એવી ધેરાગ્યદશા હતી, અલ્પકાળમાં લોગકર્મ ક્ષીણ કરી સંયમને અહણ કરતાં મનઃપર્યવ નામનું જ્ઞાન પામ્યા હતા, એવા શ્રીમદ્ મહાવીરસ્વામી, તે છતાં પણ બાર વર્ષ અને સાડા છ માસ સુધી મોનપણે વિચર્યા. આ પ્રકારનું તેમનું પ્રવર્તન તે ઉપદેશમાર્ગ પ્રવર્તાવતાં કોઈ પણ જીવે અત્યંતપણે વિચારી પ્રવર્તવા યોગ્ય છે, એવી અખંડ શિક્ષા પ્રતિબોધે છે. તેમ જ જિન જેવાએ જે પ્રતિબંધની નિવૃત્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યું તે પ્રતિબંધમાં અભગૃત રહેવા યોગ્ય કોઈ જીવ ન હોય એમ જણાવ્યું છે, તથા અનંત આત્માર્થનો તે પ્રવર્તનથી પ્રકાશ કર્યો છે; જેવા પ્રકાર પ્રત્યે વિચારનું વિશેષ સ્થિરપણું વર્તે છે, વર્તાવું ઘટે છે.

જે પ્રકારનું પૂર્વપ્રારબ્ધ ભોગવ્યે નિવૃત્ત થવાયોગ્ય છે, તે પ્રકારનું પ્રારબ્ધ ઉદામીનપણે વેદનું ઘટે; જેથી તે પ્રકાર પ્રત્યે પ્રવર્તતાં જે કંઈ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, તે તે પ્રસંગમાં નશ્વર ઉપયોગ ન હોય, તો જીવને સમાધિવિરાધના થતાં વાર ન લાગે. તે માટે સર્વ મંત્રબાળને મૃગપણે પરિણામી કરી, ભોગવ્યા વિના ન છૂટી શકે તેવા પ્રસંગ પ્રત્યે પ્રવૃત્તિ થવા દેવી ઘટે, તોપણ તે પ્રકાર કરતા સર્વાંશ અસંગતા જન્મે તે પ્રકાર ભજવે ઘટે.

કેટલાક વખત થયાં મદજ પ્રવૃત્તિ અને ઉદીરણ પ્રવૃત્તિ એમ વિભાગે પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. મદજ પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. મદજ પ્રવૃત્તિ એટલે પ્રારબ્ધોદયે ઉદ્ભવ થાય તે, પણ તેને કર્મજ પ્રવૃત્તિમ નહીં બીજી ઉદીરણ પ્રવૃત્તિ જે પરાર્થાદિ યોગે કરવી ઘટે તે. હાલ નામ પ્રવૃત્તિ થવા નો અન્ના મદ્યપ દાય છે, કેમકે અપૂર્વે એવા મમાધિયોગને તે પ્રારબ્ધ પ્રવૃત્તિ બોલે છે, એમ અંબાજી દત્ત નરસા જાણવું હતું; અને હાલ તેવું સ્પષ્ટાર્થે થયું છે. તેને જ પ્રવૃત્તિ વખતે સમગ્રમમા અજવાનું, પત્રાદિથી કંઈ પણ પ્રસંગનાદિ મમાજ વખતે એવું વર્તે છે કે પન્થાર્થાદિ ભાગના કરવાનું પણ અદ્યેય થવાના પર્યાયને અજવાનું છે. તેને જ પ્રવૃત્તિ વખતે સમગ્રમમા અજવાનું, પત્રાદિથી કંઈ પણ પ્રસંગનાદિ મમાજ વખતે એવું વર્તે છે કે પન્થાર્થાદિ ભાગના કરવાનું પણ અદ્યેય થવાના પર્યાયને અજવાનું છે. તેને જ પ્રવૃત્તિ વખતે સમગ્રમમા અજવાનું, પત્રાદિથી કંઈ પણ પ્રસંગનાદિ મમાજ વખતે એવું વર્તે છે કે પન્થાર્થાદિ ભાગના કરવાનું પણ અદ્યેય થવાના પર્યાયને અજવાનું છે.

અત્રેથી શ્રાવણ સુદ ૫-૬ના નીકળવાનું થવા સંભવ છે, પણ અહીંથી જતી વખતે સમાગમનો યોગ થઈ શકવા યોગ્ય નથી. અને અમારા જવાના પ્રસંગ વિષે હાલ તમારે બીજા કોઈ પ્રત્યે પણ જણાવવાનું વિશેષ કારણ નથી, કેમકે જતી વખતે સમાગમ નહીં કરવા સંબંધમાં કંઈ તેમને સંશય પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ થાય, જેમ ન થાય તો સારું. એ જ વિનંતિ.

[૬૨૩]

૬૨૧ મુંબઈ, અપાડ વદ ૦)), સોમ, ૧૯૫૧

તમને તથા બીજા કોઈ સત્સમાગમની નિષ્ઠાવાળા ભાઈઓને અમારા સમાગમવિષે જિજ્ઞાસા રહે છે તે પ્રકાર જણાવવામાં રહે છે, પણ તે વિષેનો, અમુક કારણો પ્રત્યે, વિચાર કરતાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, જે કારણો જણાવતાં પણ ચિત્ત સંક્ષેપ થાય છે. જોકે કંઈ પણ તે વિષે સ્પષ્ટાર્થથી લખવાનું બન્યું હોય તો પત્ર તથા સમાગમભાદિની રાહ જોયા કરાવ્યાનું અને તેમા અનિશ્ચિતપણું થતું હોવાથી કંઈ ક્લેશ પ્રાપ્ત થવા દેવાનું જે અમારા પ્રત્યેથી થાય છે તે થવાનો સંભવ ઓછો થાય, પણ તે વિષે સ્પષ્ટાર્થથી લખતાં પણ ચિત્ત ઉપશમ પામ્યા કરે છે, એટલે સહેજે કાઈ થાય તે થવા દેવું યોગ્ય ભાસે છે.

વવાણિયેથી વળતી વખત ઘણું કરી સમાગમનો યોગ થયો. ઘણું કરી ચિત્તમાં એમ રહ્યા કરે છે કે હાલ વધારે સમાગમ પણ કરી શકવાયોગ્ય દશા નથી. પ્રથમથી આ પ્રકારનો વિચાર રહ્યા કરતો હતો, અને જે વિચાર વધારે શ્રેયકારક લાગતો હતો, પણ ઉદયવશાત કેટલાક ભાઈઓનો સમાગમ થવાનો પ્રસંગ થયો, જે એક પ્રકારે પ્રતિબંધ થવા જેવું જણાયું હતું, અને હાલ કંઈ પણ તેવું થયું છે, એમ લાગે છે. વર્તમાન આન્નદશા જોતાં તેટલો પ્રતિબંધ થવા દેવા યોગ્ય અધિકાર મને સંભવતો નથી. અત્રે કંઈકે પ્રસંગથી સ્પષ્ટાર્થ જણાવવા યોગ્ય છે

આ આત્માને વિષે ગુણનુ વિશેષ વ્યક્તત્વ જાણી તમ વગેરે કોઈ મુશુક્લ ભાઈઓની ભક્તિ વર્તતી હોય તોપણ ભક્તિની યોગ્યતા મારે વિષે સંભવે છે એમ સમજવાને યોગ્યતા મારી નથી; કેમકે બહુ વિચાર કરતાં વર્તમાનમા તો તેવો સંભવ થાય છે, અને તે કારણથી સમાગમથી કેટલોક વખત દૂર રહેવાનું ચિત્ત રહ્યા કરે છે. તેમ જ પત્રાદિ દ્વારા પ્રતિબંધની પણ નિશ્ચિંતા રહ્યા કરે છે આ વાત પ્રત્યે યથાશક્તિ વિચાર કરવા યોગ્ય છે. પ્રશ્ન-સમાધાનાદિ લખવાનો ઉદ્યમ પણ અત્યંત વર્તતો હોવાથી પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી તેમ જ વ્યાપારરૂપ ઉદ્યમે વેદવામાં લક્ષ વિશેષ રાખ્યાથી પણ તેનો આ કામમાં ઘણો ભાર ઓછો થઈ ગયે; એમ વિચારથી પણ બીજા પ્રકાર તેની સાથે આવના બહીને પણ સંશયે પ્રવર્તાય છે. આગળ જણાવ્યું તે પ્રમાણે વળતી વખતે ઘણું કરી સમાગમ થવાનો લક્ષ રાખીશ.

એક વિનંતિ અત્રે કરવાયોગ્ય છે કે આ આત્મા વિષે તમને ગુણવ્યક્તત્વ જાણતું હોય, અને તેની અંતરમાં ભક્તિ રહેતી હોય તો તે ભક્તિ વિષે યજ્ઞયોગ્ય વિચાર કરી જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરવા યોગ્ય છે; પણ ભદાર આ આત્મા સંબંધી યાદ કંઈ

એવી બીક રહે છે. હાલ આપની ઇચ્છાનુસાર સમાગમ માટે તમે, શ્રી હુંગર તથા શ્રી લહેરાલાઈનો આવવાનો વિચાર હોય તો એક દિવસ મૂળી રોકાઈશ. અને બીજો દિવસે જણાવશો તો મૂળીથી જવાનો વિચાર રાખીશ. વળતી વખતે સાચવે ઊતરવું કે કેમ તેનો તે સમાગમમાં તમારી ઇચ્છાનુસાર વિચાર કરીશ.

મૂળી એક દિવસ રોકાવાનો વિચાર નો રાખો છો તો સાચવે એક દિવસ રોકાવામાં અડચણ નથી, એમ આપ નહીં જણાવશો કેમકે એમ વર્તવા જતાં ઘણા પ્રકારના અનુક્રમનો ભગ થવાનો સંભવ છે.

એ જ વિનંતિ.

૬૨૪

મુંગઈ, શ્રાવણ સુદ ૩, શુક્ર, ૧૯૫૧

કોઈ દશાભેદથી અમુક પ્રતિબંધ કરવાની મારી યોગ્યતા નથી.

બે પત્ર પ્રાપ્ત થયાં છે. આ પ્રસંગે સમાગમ સળંધી પ્રવૃત્તિ થઈ શકવા યોગ્ય નથી.

[૫૩૩]

૬૨૫

વવાણિયા, શ્રાવણ સુદ ૧૦, ૧૯૫૧

ૐ

પર્યાય છે તે પદાર્થનું વિશેષ સ્વરૂપ છે, તે માટે મન-પર્યાવજ્ઞાન પણ પર્યાયાર્થિક-જ્ઞાન ગણી વિશેષ એવા જ્ઞાનોપયોગમાં ગણ્યુ છે, તેનો સામાન્ય અડચણરૂપ વિષય નહીં ભાસવાથી દર્શનોપયોગમાં ગણ્યુ નથી, એમ સોમવારે બપોરે જણાવવું થયું હતું; તે પ્રમાણે જૈનદર્શનનો અભિપ્રાય પણ આજે જોયો છે. આ વાત વધારે સ્પષ્ટ લખવાથી સમજવાનું થઈ શકે તેવી છે, કેમકે તેને કેટલાક દષ્ટાંતાદિકનું સહચારીપણું ઘટે છે, તથાપિ અત્રે તો તેમ થવું અશક્ય છે.

મનઃપર્યાવસંજ ધી લખ્યું છે તે પ્રસંગ, ચર્ચાવાની નિષ્કાથી લખ્યું નથી.

સોમવારે રાત્રે આશરે અગિયાર વાગ્યા પછી જે કંઈ મારાથી વચનયોગનું પ્રકાશનું થયું હતું તેની સ્મૃતિ રહી હોય તો યથાશક્તિ લખાય તો લખશો

[૫૩૪]

૬૨૬ વવાણિયા, શ્રાવણ સુદ ૧૨, શુક્ર, ૧૯૫૧

‘નિમિત્તવાસી આ હવ છે,’ એવું એક સામાન્ય વચન છે. તે સંગપ્રસંગથી થતી હવની પરિણતિ વિગે જોતાં પ્રાયે સિદ્ધાંતરૂપ લાગી શકે છે.

અવનતમસ્વરૂપે યથાન

[૫૩૫]

૬૨૭ વવાણિયા, શ્રાવણ સુદ ૧૫, શુક્ર, ૧૯૫૧

આન્ધર્ધિ વિચારમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ આરંભવા યોગ્ય છે. પણ વિચારમાર્ગને યોગ્ય જેનું આમર્થ્ય નથી તેને તે માર્ગ ઉપદેશનું ન થયે નો વગેરે લખ્યું છે, તે યોગ્ય છે તોપણ તે વિષે કંઈ પણ લખવાનું ચિત્તમાં હાલ આવી શક્યું નથી.

વખત લખવાનું બને છે. અને કોઈક વખત લખવાનું બની શકતું નથી, અથવા નિયમિત ઉત્તર લખવાનું બની શકતું નથી. ઘણું કરીને અમુક કાળ સુધી તો હાલ તો તથાપ્રકારે રહેવા યોગ્ય છે; તોપણ પ્રશ્નાદિ લખવામાં તમને પ્રતિબંધ નથી.

[૫૩૬]

૬૩૧ વવાણિયા, શ્રાવણ વદ ૧૪, સોમ, ૧૯૫૧

પ્રથમ પદમાં એમ કહ્યું છે કે : હે સુમુક્ષુ ! એક આત્માને જાણતાં સમસ્ત લોકો લોકને જાણીશ, અને સર્વ જાણવાનું ક્ષણ પણ એક આત્મપ્રાપ્તિ છે; માટે આત્માથી જુદા એવા બીજા ભાવો જાણવાની વારંવારની ઇચ્છાથી તું નિવર્ત અને એક નિજ સ્વરૂપને વિષે દષ્ટિ દે, કે જે દષ્ટિથી સમસ્ત સૃષ્ટિ જ્ઞેયપણે તારે વિષે દેખાશે. તત્ત્વસ્વરૂપ એવાં સંસ્થાપનામાં કહેલા માર્ગનું પણ આ તત્ત્વ છે; એમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે, તથાપિ ઉપયોગપૂર્વક તે સમજાવું હુલ્લે છે. એ માર્ગ જુદો છે, અને તેનું સ્વરૂપ પણ જુદું છે, જેમ માત્ર કથનજ્ઞાનીઓ કહે છે તેમ નથી; માટે ઠેકાણે ઠેકાણે જઈને કાં પૂછે છે? કેમકે તે અપૂર્વભાવનો અર્થ ઠેકાણે ઠેકાણેથી પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય નથી.

બીજા પદનો સંક્ષેપ અર્થ : ‘હે સુમુક્ષુ ! યમનિયમાદિ જે સાધનો સર્વ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે, તે ઉપર કહેલા અર્થથી નિષ્કળ ઠરશે એમ પણ નથી, કેમકે તે પણ કારણને અર્થ છે; તે કારણ આ પ્રમાણે છે : આત્મજ્ઞાન રહી શકે એવી પાત્રતા પ્રાપ્ત થવા, તથા તેમા સ્થિતિ થાય તેવી યોગ્યતા આવવા એ કારણો ઉપદેશ્યાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એથી, એવા હેતુથી એ સાધનો કહ્યાં છે, પણ જીવની સમજણમા સામટો ફેર હોવાથી તે સાધનોમા જ અટકી રહ્યો અથવા તે સાધન પણ અભિનિવેશ પરિણામે બ્રહ્માં. આંગણીથી જેમ બાળકને ચદ્ર દેખાડવામાં આવે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ તત્ત્વનું તત્ત્વ કહ્યું છે.’

[૫૪૦]

૬૩૨ વવાણિયા, શ્રાવણ વદ ૧૪, સોમ, ૧૯૫૧

‘બાળપણ કરતાં યુવાવસ્થામાં ઇન્દ્રિયવિકાર વિશેષ કરી ઉત્પન્ન થાય છે, તેનાં મુખ્ય ત્રણ દોષો એકઠા ?’ એમ લખ્યું તે માટે સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે વિચારવાયોગ્ય છે :—

ક્રમે જેમ વય વધે છે, તેમ તેમ ઇન્દ્રિયબળ વધે છે, તેમ તે બળને વિકારનાં હેતુ તરીકે નિમિત્તો મળે છે. અને પૂર્વભવના નેવા વિકારના સંસ્કાર રહ્યા છે, તેથી તે નિમિત્તો નેવા પાની વિશેષ પરિણામ પામે છે જેમ બીજા છે, તે તથાકૂપ કારણો પામી ક્રમે વિકાર પડે છે, તેમ પૂર્વના બીજાનું સંસ્કારો ક્રમે કરી વિશેષાકારે પરિણમે છે.

૬૩૩ વવાણિયા, શ્રાવણ વદ ૧૪, સોમ, ૧૯૫૧

સર્વજ્ઞાનનાં બે ભાગો શ્રી હરિગુણ પ્રભે,

શ્રી મૂર્ધન્યુર

જેમનાં કાલેજાં જે કાલેજાં નથી દેવકરુણનાં કાલેજાં એક કાલેજાં એમ તથા
જેમનાં કાલેજાં જે કાલેજાં નથી દેવકરુણનાં કાલેજાં એક કાલેજાં એમ તથા

વિચાર કરવા યોગ્ય છે. તે પ્રશ્નનું સમાધાન અમારાથી જાણવા માટે તેમના ચિત્તમાં વિશેષ રેઝાસા રહેતી હોય તો કોઈ સમાગમ પ્રસંગે તે પ્રશ્ન કર્તવ્ય છે, એમ તેમને જણાવશો.

આ પ્રશ્નનું સમાધાન પત્ર વાટે જણાવવું કવચિત્ જની શકે. તથાપિ લખવામાં હાલ રેશેષ ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી. તેમજ શ્રી દેવકરણુએ પણ હજી તે વિષે થાશક્તિ વિચાર કર્તવ્ય છે.

સહજસ્વરૂપે યથાયોગ્ય.

૬૩૪ વવાણિયા, ભાદરવા સુદ ૭, ભોમ, ૧૯૫૧

આજ દિવસ પર્યંત એટલે સંવત્સરી મુઘી તમારા પ્રત્યે મન, વચન, કાયાના યોગથી મારાથી કંઈ જાણતાં અજાણતાં અપરાધ થયો હોય તે ખરા અંતઃકરણથી લઘુતાભાવે ખમાવું છું. તે જ પ્રમાણે મારી ગાંઠને પણ ખમાવું છું. અત્રેથી આ રવિવારે વિદાય થવાનો વિચાર છે.

લિ૦ રાયચંદના યથા.

૬૩૫ વવાણિયા ભાદરવા સુદ ૭, ભોમ, ૧૯૫૧

સંવત્સરી મુઘી તેમજ આજ દિવસ પર્યંત તમારા પ્રત્યે મન, વચન અને કાયાના યોગથી જે કંઈ જાણતાં અજાણતાં અપરાધ થયો હોય તે સર્વભાવે ખમાવું છું. તેમજ તમારા સત્સમાગમવાસી સર્વ ભાઈઓ તથા બાઈઓને ખમાવું છું.

અત્રેથી ઘણું કરી રવિવારે નિવર્તવાનું થશે એમ લાગે છે. મોદળી સુદ ૧૫ મુઘી રેથિતિ થવા સંભવ છે. ત્યાર પછી કોઈ નિવૃત્તિશ્રેણે પંદર દિવસની લગભગ સ્થિતિ થાય તો કરવા વિષે ચિત્તની સહજ વૃત્તિ રહે છે.

કોઈ નિવૃત્તિ ક્ષેત્ર લક્ષમાં હોય તો લખશો.

આ૦ સહજાત્મસ્વરૂપ

[૫૪૧]

૬૩૬ વવાણિયા, ભાદરવા સુદ ૮, શુક્ર, ૧૯૫૧

નિમિત્તે કરીને જેને હર્ષ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને શોક થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને ઇન્દ્રિયજન્ય વિષય પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને ઇન્દ્રિયને પ્રતિકૂળ એવા પ્રકારને વિષે દ્રેષ યાગ છે, નિમિત્તે કરીને જેને હત્કર્ષ આવે છે, નિમિત્તે કરીને જેને કપાય ઉદ્ભવે છે, એવા હવને જેટલો અને તેટલો તે નિમિત્તવાસી જીવોના સંગ ન્યાગયો ઘટે છે. અને નિત્ય પ્રત્યે સત્સંગ કરવો ઘટે છે.

સત્સંગના અયોગે નવાપ્રકારના નિમિત્તથી દૂર રહેવું ઘટે છે કાલો કાલો, પ્રસંગે પ્રસંગે અને નિમિત્તે નિમિત્તે સ્વદયાપ્રત્યે ઉપયોગ દેવો ઘટે છે.

ખમાવું પત્ર મન્યુ તે. આજ પર્યંત સર્વભાવે કરી ખમાવું છું.

[૫૪૨]

૬૩૭ વવાણિયા, ભાદરવા સુદ ૮, શુક્ર, ૧૯૫૧

આજ દિન પર્યંત સર્વભાવે કરી ખમાવું છું.

[૫૫૦]

૬૪૨

મુંબઈ, આસો સુદ ૧૩, ૧૯૫૧

સમસ્ત વિશ્વ ધણું કરીને પરકથા તથા પરવૃત્તિમાં વહું જાય છે, તેમાં રહી સ્થિરતા ક્યાથી પ્રાપ્ત થાય ?

આવા અમૂલ્ય મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ પરવૃત્તિએ જવા દેવાયોગ્ય નથી, અને કંઈ પણ તેમ થયા કરે છે તેનો ઉપાય કંઈ વિશેષે કરી ગવેપવાયોગ્ય છે.

જાનીપુરુષનો નિશ્ચય થઈ અંતર્લોદ ન રહે તો આત્મપ્રાપ્તિ સાવ સુલભ છે, એવું જ્ઞાની પોદારી ગયા છતાં કેમ લોકો ભૂલે છે ? શ્રી ડુંગરને પ્રણામ.

[૫૫૧]

૬૪૩

મુંબઈ, આસો સુદ ૧૩, ૧૯૫૧

શ્રી સ્થંભતીર્થવાસી તથા નિંળપુરીવાસી મુમુક્ષુજનો પ્રત્યે, શ્રી સ્થંભતીર્થ.

કંઈ પૂછવાયોગ્ય લાગતું હોય તો પૂછશો.

કરવા યોગ્ય કંઈ કહ્યું હોય તે વિસ્મરણ યોગ્ય ન હોય એટલો ઉપયોગ કરી કમે કરીને પણ તેમાં અવશ્ય પરિણતિ ડરવી ઘટે. ત્યાગ, વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને ભક્તિ મુમુક્ષુ જીવે સહજ સ્વભાવરૂપ કરી મૂક્યા વિના આત્મદશા કેમ આવે ? પણ શિથિલપણાથી, પ્રમાદથી એ વાત વિસ્મૃત થઈ જાય છે.

[૫૫૨]

૬૪૪

મુંબઈ, આસો વદ ૩, ૨વિ, ૧૯૫૧

પત્ર મળ્યું છે.

અનાદિથી વિપરીત અભ્યાસ છે, તેમાં વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ ભાવોની પરિણતિ એકદમ ન થઈ શકે, કિંવા થવી કઠિન પડે; તથાપિ નિરંતર તે ભાવો પ્રત્યે લક્ષ રાખ્યે અવશ્ય સિદ્ધિ થાય છે સત્સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યાંદે તે ભાવો જે પ્રકારે વર્ધમાન થાય તે પ્રકારનાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિ ઉપાસવાં; સત્યાશ્રમનો પરિચય કરવો યોગ્ય છે. સૌ કાર્યની પ્રથમ ભૂમિકા વિકટ હોય છે, તો અનંતકાળથી અનભ્યસ્ત એવી મુમુક્ષુતા માટે તેમ હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી

સદ્ગુણભસ્વરૂપે પ્રણામ.

[૫૩૩]

૬૪૫

મુંબઈ, આસો વદ ૧૧, ૧૯૫૧

પરમર્નેષિક, સત્સમાગમ યોગ્ય, નાર્ય શ્રી સોભાજ તથા શ્રી ડુંગર પ્રત્યે, શ્રી જ્ઞાનલા.

યથાયોગ્યપૂર્વક:—શ્રી સોભાજનું લખેલું પત્ર મળ્યું છે.

‘સમન્ત્યા તે શમાઈ રહ્યા.’ તથા ‘સમન્ત્યા ને શમાઈ ગયા.’ એ વાક્યમાં કંઈ સંધર્ધાંતર થાય છે કે કેમ ? તથા જેમાં કુલ વાક્ય વિશેષાર્થવાચક જણાય છે ? તેમ જ સમન્તવા યોગ્ય શું ? તથા શમાયું શું ? તથા સમુચ્ચયવાક્યનો એક પરમાર્થ શો ? તે

વિચારવાયોગ્ય છે, વિશેષપણે વિચારવાયોગ્ય છે, અને વિચારગત હોય તે તથા વિચારનાં તે વાક્યોનો વિશેષ પરમાર્થ લક્ષ્યગત થતો હોય તે લખવાનું અને તો લખશો. એ જ વિનંતિ સહજાત્મસ્વરૂપે થાય

[૫૫૬]

૬૪૬

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૧

સર્વ જીવને અગ્નિય છતાં જે દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે, તે દુઃખ સંકારણ હેતુ જોઈએ, એ ભૂમિતી મુખ્ય કરીને વિચારવાનની વિચારશ્રેણી ઉદ્ધત પામે છે, અને તે પરથી અનુક્રમે આત્મા, કર્મ, પરલોક, મોક્ષ આદિ લાવેાનું સ્વરૂપ સિદ્ધ થયું હોય એમ જણાય છે

વર્તમાનમાં જો પોતાનું વિદ્યમાનપણું છે, તો ભૂતકાળને વિષે પણ તેનું વિદ્યમાનપણું હોવું જોઈએ, અને ભવિષ્યમાં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારનો આશ્રય મુમુક્ષુ જીવને કર્તવ્ય છે. કેઈ પણ વસ્તુનું પૂર્વપશ્ચાત્ હોવાપણું ન હોય, તો મધ્યમાં તેનું હોવાપણું ન હોય એવો અનુભવ વિચારતાં થાય છે.

વસ્તુની કેવળ ઉત્પત્તિ અથવા કેવળ નાશ નથી, સર્વકાળ તેનું હોવાપણું છે, રૂપાંતર પરિણામ થયાં કરે છે; વસ્તુતા ફરતી નથી, એવો શ્રી જિનનો અભિમત છે, તે વિચારવા યોગ્ય છે.

‘પદ્ધર્શનસમુચ્ચય’ કંઈક ગહન છે, તોપણ ફરી ફરી વિચારવાથી તેનો દેટલો જોધ થશે. જેમ જેમ ચિત્તનું શુદ્ધિપણું અને સ્થિરત્વ હોય છે, તેમ તેમ જ્ઞાનીનાં વગતોનો વિચાર યથાયોગ્ય થઈ શકે છે. સર્વ જ્ઞાનનું ફળ પણ આત્મસ્થિરતા થવી એ જ છે, એન વીતરાગ પુરુષોએ કહ્યું છે, તે અત્યંત સત્ય છે. મારા યોગ્ય કામકાજ લખશો. એ જ વિનંતિ લિ. રાજચંદ્રના પ્રણામ વાંગણે

[૫૫૭]

૬૪૭

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૧

અગમ અગોચર નિર્વાણમાર્ગ છે, એમાં સંશય નથી. પોતાની શક્તિએ, સદ્ગુરુના આશ્રય વિના, તે માર્ગ શોધવો અશક્ય છે; એમ વારંવાર દેખાય છે, એટલું જ નહીં, પણ શ્રી સદ્ગુરુચરણના આશ્રયે કરી જોધખીજની પ્રાપ્તિ થઈ હોય એવા પુરુષને પણ સદ્ગુરુના સમાગમનું આરાધન નિત્ય કર્તવ્ય છે. જગતના પ્રસંગ જોતાં એમ જણાય છે કે, તેના અમાગમ અને આશ્રય વિના નિરાલંગ જોધ સ્થિર રહેવો વિકટ છે

[૫૫૮]

૬૪૮

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૧

દુઃખને નાશક કર્યું, અને અદુઃખને દેવ કર્યું એવું જ્ઞાનીપુરુષોનું આશ્ચર્યકાંક્ષ અને અનિર્વાર્ય પીડા વાળીથી કટી ગ્રકાનું યોગ્ય નથી.

[૫૫૯]

૬૪૯

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૧

સર્વજ્ઞને જ્ઞાન પદ પડી ગયતી નથી, અને તે અમૂલ્ય છે, તો પછી આત્મા

એક પળનો હીન ઉપયોગ તે એક અમૂલ્ય કૌસ્તુભ ખોવા કરતાં પણ વિશેષ હાનિકારક છે. તો તેવી સાઠ પળની એક ઘડીનો હીન ઉપયોગ કરવાથી કેટલી હાનિ થવી જોઈએ? એમ જ એક દિન, એક પક્ષ, એક માસ, એક વર્ષ અને અનુક્રમે આખી આયુષ્ય સ્થિતિનો હીન ઉપયોગ એ કેટલી હાનિ અને કેટલાં અશ્રેયનું કારણ થાય એ વિચાર શુકલ હૃદયથી તરત આવી શકશે. સુખ અને આનંદ એ સર્વ પ્રાણી, સર્વ જીવ, સર્વ સત્ત્વ અને સર્વ જંતુને નિરંતર પ્રિય છે, છતાં દુઃખ અને આનંદ ભોગવે છે એનું શું કારણ હોયું જોઈએ? અજ્ઞાન અને તે વડે જિંદગીનો હીન ઉપયોગ. હીન ઉપયોગ થતો અટકાવવાને પ્રત્યેક પ્રાણીની ઇચ્છા હોવી જોઈએ, પરંતુ કયા સાધન વડે?

[૫૬૦]

૬૫૦

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૧

અંતર્મુખદષ્ટિ જે પુરુષોની થઈ છે, તે પુરુષોને પણ સતત જગૃતિરૂપ ભલામણ શ્રી વીતરાગે કહી છે, કેમકે અનંતકાળના અધ્યાસવાળા પદાર્થોનો સંગ છે, તે કંઈ પણ દષ્ટિને આકર્ષે એવો ભય રાખવા યોગ્ય છે આવી ભૂમિકામાં આ પ્રકારે ભલામણ ઘટે છે, એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એવા સુમુક્ષુ જીવે સતત જગૃતિ રાખવી ઘટે એમ કહેવામાં ન આવ્યું હોય, તોપણ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે કે સુમુક્ષુ જીવે જે જે પ્રકારે પરઅધ્યાસ થવાયોગ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ થાય, તે તે પ્રકારે અવલોક કરવો ઘટે જોકે આરંભ પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ એ સ્થૂળ દેખાય છે તથાપિ અંતર્મુખવૃત્તિનો હેતુ હોવાથી વારંવાર તેનો ત્યાગ ઉપદેશ્યો છે.

જે જે પ્રકારે પરદ્રવ્ય (વસ્તુ)નાં કાર્યનું સંક્ષેપપણું થાય, નિજ દોષ ભોવાનો દે લક્ષ રહે, અને સત્સમાગમ, સત્શાસ્ત્રને વિષે વર્ધમાન પરિણતિએ પરમ ભક્તિ વર્ત્યા મેં તે પ્રકારની આત્મતા કર્યા જતાં, તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનો વિચાર કરવાથી દૃશ્ય વિશેષદ પામતાં યથાર્થ સમાધિને યોગ્ય થાય, એવો લક્ષ રાખશો, એમ કહ્યું હતું. એ જ વિનંતિ.

[૫૬૫]

૬૫૭ મુંબઈ, માગશર સુદ ૧૦, ભોમ, ૧૯૫૨

શુભેચ્છા, વિચાર, જ્ઞાન એ આદિ સર્વ ભૂમિકાને વિષે સર્વસંગપરિત્યાગ બળપદ ઉપકારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાનીપુરુષોએ ‘અણુગારત્વ’ નિરૂપણ કર્યું છે. યદ્યપિ પરમ્ થઈ સર્વસંગપરિત્યાગ યથાર્થ જોધ થયે પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે, એમ જાણતાં છતાં પણ સત્સંગમાં નિત્ય નિવાસ થાય, તો તેવો સમય પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે એમ જાણી, સામાન્ય રીતે બાહ્ય સર્વસંગપરિત્યાગ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, કે જે નિવૃત્તિને યોગે શુભેચ્છા વાન એવો જીવ સદ્ગુણ, સત્પુરુષ અને સત્શાસ્ત્રની યથાયોગ્ય ઉપાસના કરી યથાર્થ ભોધ પામે. એ જ વિનંતિ.

[૫૬૬]

૬૫૮

મુંબઈ, પોષ સુદ ૬, રવિ, ૧૯૫૨

ત્રણે પત્રો મળ્યાં છે. સ્થંભતીર્થ ક્યારે ગમન થવું સંભવે છે? તે લખવાનું ભલું શકે તો લખશો.

જે અભિનિવેશ આઠા આવી જીભા રહેતા હોવાથી જીવ ‘મિથ્યાત્વ’નો ત્યાગ કરી શકતો નથી. તે આ પ્રમાણે ‘લૌકિક’ અને ‘શાસ્ત્રીય’. ક્રમે કરીને સત્સમાગમયોગે જીવે તે અભિનિવેશ છોડે તો ‘મિથ્યાત્વ’નો ત્યાગ થાય છે, એમ વારંવાર જ્ઞાનીપુરુષોએ શાસ્ત્રાદિ દ્વારાએ ઉપદેશ્યુ છતાં જીવ તે છોડવા પ્રત્યે ઉપેક્ષિત શા માટે થાય છે? તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે.

[૫૬૭]

૬૫૯

મુંબઈ, પોષ સુદ ૬, રવિ ૧૯૫૨

મત્તે દુઃખનું મૂળ સંયોગ (સંગઘ) છે એમ જ્ઞાનવંત એવા તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. મગતન જ્ઞાનીપુરુષોએ એમ કીધું છે. જે સંયોગ જે પ્રકારે મુખ્યપણું કહ્યો છે: ‘અનંત ભૂમીય’, અને ‘બાહ્યસંબંધીય’ અંતસંયોગનો વિચાર થવાને આત્માને બાહ્યસંયોગને અપરિત્યક્ત કરવું છે, જે અપરિત્યક્તની અપરમાર્થ ઇચ્છા જ્ઞાનીપુરુષોએ મનુ કરી છે.

[૫૬૮]

૬૬૦

મુંબઈ, પોષ સુદ ૬, રવિ, ૧૯૫૨

કદા જ્ઞાન લક્ષ્ય છે નોખવું, એ નિર્ણય પમાયો (પ્રમાદ) દે,
વંચ્ય નર ઉપમ ને પામે, સુગમ દાણ જે નાયો દે;

—માયે: દે, માયો, બહે વીર જગત્સુર ને

[૫૬૯]

૬૬૧ સુંબઈ, પોપ સુદ ૮, ભોમ, ૧૯૫૨

આજે પત્ર એક મળ્યું છે.

આત્માર્થ સિવાય, શાસ્ત્રની જે જે પ્રકારે છવે માન્યતા કરી કૃતાર્થતા માની છે, તે સર્વ 'શાસ્ત્રીયઅભિનિવેશ' છે. સ્વચ્છંદતા ટળી નથી, અને સત્સમાગમનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તે યોગે પણ સ્વચ્છંદતા નિર્વાહને અર્થે શાસ્ત્રના કોઈ એક વચનને બહુવચન જેવું જણાવી, તે મુખ્ય સાધન એવા સત્સમાગમ તેના સમાન કે તેથી વિશેષ ભાર શાસ્ત્ર પ્રત્યે મૂકે છે, તે છવને પણ 'અપ્રશસ્ત શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ' છે. આત્મા સમજવા અર્થે શાસ્ત્રો ઉપકારી છે, અને તે પણ સ્વચ્છંદરહિત પુરુષને; એટલો લક્ષ રાખી સત્શાસ્ત્ર વિચારાય તો તે 'શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ' ગણવા યોગ્ય નથી. સંશ્લેષથી લખ્યું છે.

[૫૭૩]

૬૬૨

સુંબઈ, પોપ વદ, ૧૯૫૨

સર્વ પ્રકારના ભયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ એવા આ સમારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે. એ નિશ્ચયમાં ત્રણે કાળને વિષે શંકા થવા યોગ્ય નથી.

યોગ અસળ જે જિન કહ્યા, ઇટમાંડી શિદ્ધિ દાખી રે,

નવપદ તેમ જ બાણજો, આતમરામ છે સાખી રે.' —શ્રી શ્રીપાળરામ

[૫૭૪]

૬૬૩

સુંબઈ, પોપ, ૧૯૫૨

ૐ

ગૃહાદિ પ્રવૃત્તિના યોગે ઉપયોગ વિશેષ અસાધ્યમાન રહેવા યોગ્ય છે, એમ બાણીને પરમપુરુષ સર્વસંગપરિત્યાગનો ઉપદેશ કરતા હતા.

[૫૭૫]

૬૬૪

સુંબઈ, પોપ વદ ૨, ૧૯૫૨

સર્વ પ્રકારના ભયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ આ સમારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે.

મોટા મુનિઓને જે વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ, તે વૈરાગ્યદશા તો ગૃહવાસને વિષે જેને પ્રાપ્તિ વર્તતી હતી, એવા શ્રી મદાવીર, અપભાદિ પુરુષો પણ ત્યાગને મંદુરૂ કરી ચાલી નીકળ્યા. એ જ ત્યાગનું ઉન્નૃદપણું ઉપદેશ્ય છે.

ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર વર્તે ત્યાં મુંઠી આત્મજ્ઞાન ન થાય, કે આત્મજ્ઞાન હોય તેને ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર ન હોય એવો નિયમ નથી. તેમ છતાં પણ જાનીને પણ ત્યાગવ્યવહારની ભલામણ પરમ પુરુષોએ ઉપદેશી છે. કેમકે ત્યાગ અર્થસંયમ રૂપે વ્યક્ત કરે છે, તેથી અને કોહને ઉપકારમૂલ છે તેથી, ત્યાગ અકર્તવ્યલક્ષે કર્તવ્ય છે, એમાં સંદેહ નથી.

સ્વસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ તેને 'પરમાર્થસંયમ' કહ્યો છે. તે સંયમને કારણે જ એમાં અન્ય નિમિત્તોના મંદુરૂને 'વ્યવહારસંયમ' કહ્યો છે. કોઈ માનીપુરુષોએ તે નાંચ મનો પણ નિરોધ કર્યો નથી પરમાર્થની ઉપેક્ષા (લક્ષ વગર)ને જે વ્યવહારસંયમમાં જ પરમાર્થસંયમની માન્યતા રાખે તેના વ્યવહારસંયમનો. તેનો અભિનિવેશ યાગવા, નિરોધ કર્યો છે. પરુ વ્યવહારસંયમમાં કંઈ પણ પરમાર્થની નિમિત્તતા નથી, એમ માની પુરુષોએ કહ્યું નથી.

૬૭૧ સુંબઈ, ફાગણ સુદ ૩, રવિ, ૧૬૫૨

તમારો ફાગણ એક આજે મળ્યો છે. તે ફાગણમાં શ્રી હુંગરે જે પ્રશ્નો લખાવ્યા છે તેના વિશેષ સમાધાન અર્થે પ્રત્યક્ષ સમાગમ પર લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે.

પ્રશ્નોથી ઘણો સંતોષ થયો છે. જે પ્રારબ્ધના ઉદયથી અત્રે સ્થિતિ રહે છે, તે પ્રારબ્ધ જે પ્રકારે વિશેષ કરી વેદાય તે પ્રકારે વર્તાય છે. અને તેથી વિસ્તારપૂર્વક પત્રાદિ લખવાનું ઘણું કરીને થતું નથી.

શ્રી સુંદરદાસજીના અથો પ્રથમથી તે છેવટ સુધી અનુક્રમે વિચારવાનું થાય તેમ હાલ કરશો, તો કેટલાક વિચારનું સ્પષ્ટીકરણ થશે. પ્રત્યક્ષ સમાગમે ઉત્તર સમજાવા યોગ્ય હોવાથી ફાગણ દ્વારા માત્ર પહોંચી લખી છે. એજ.

લક્ષ્મીલાલે નમસ્કાર.

[૫૮૧]

૬૭૨

સુંબઈ, ફાગણ સુદ ૧૦, ૧૬૫૨

ૐ સદ્ગુરુસાદ

આત્માર્થી શ્રી સોભાગ તથા શ્રી હુંગર પ્રત્યે — શ્રી સાયલા.

વિસ્તારપૂર્વક ફાગણ લખવાનું હાલમાં થતું નથી, તેથી ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ વિશેષ પ્રતીક્ષ રહેવામાં સશક્ત એક વિશેષ આધારભૂત નિમિત્ત જાણી, શ્રી 'સુંદરદાસાદિ'ના મંથનુ બને તો જેથી ચાર ઘડી નિયમિત વાંચવું પૂછવું થાય તેમ કરવાને લખ્યું હતું. શ્રી સુંદરદાસના અથો પ્રથમથી કરીને પ્રાત સુધી વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી હાલ વિચારવા માટે તમને તથા શ્રી હુંગરને વિનંતિ છે.

કાયા સુધી માયા (એટલે કપાયાદિ)નો સંલવ રહ્યા કરે, એમ શ્રી હુંગરને લાગે છે, ને અભિપ્રાય પ્રાપ્ત (ઘણું કરીને) તો યથાર્થ છે, તોપણ કોઈ પુરુષવિશેષને વિષે કેવળ સર્વ પ્રકારના અન્યવજનાદિ કપાયનો અભાવ થઈ શકવા યોગ્ય લાગે છે, અને થઈ શકવામાં નહોતું થતો નથી, તેથી કાયા છતાં પણ કપાયરહિતપણું સંભવે; અર્થાત્ સર્વથા રાગદ્વેષરહિત પુરુષ દેહઈ શકે. રાગદ્વેષરહિત આ પુરુષ છે, એમ બાહ્ય ચેષ્ટાથી સામાન્ય જીવો જાણી શકે એમ પાત્રી શકે નહીં, ખેરી તે પુરુષ કપાયરહિત, સંપૂર્ણ વીતરાગ ન હોય એવો અભિપ્રાય વિચારવા ન સિદ્ધ કરતા નથી; કેમકે બાહ્ય ચેષ્ટાથી આત્મદશાની સર્વથા સ્થિતિ સમજાઈ શકે એમ ન શકે. કાયા

શ્રી સુંદરદાસે આ અનુભવમાં 'શૂન્યનયન' કહ્યું છે તેમાં વિશેષ ઉદ્ધાનપરિણતિથી શૂન્યનયનનું નિર્ણય કર્યું છે —

નયન કમલે નયન, કોણે નયન, પોણે શરે, ઇન્દ્રિય કવચ કરી, કિયો રજપૂનો દે,
મોડે મોડે, નયન મળે, મારે આકાશ મીન, મારે ના મહારાજ, એમો રત્ન કો.
મળે નયન મળે, નયન મળે, મળે નયન કો, મળે નયન કો, નિજ પદ પડે નયન
મળે નયન મળે, નયન મળે, મળે નયન કો, મળે નયન કો, નિજ પદ પડે નયન

—શ્રી સુંદરદાસ શૂન્યનયન-૨૧-૨૨

[૫૮૬]

૬૭૩

મુંબઈ, શ્રી. સુદ ૧૦, રવિ, ૧૯૫૨

ૐ શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ

શ્રી સાયલાક્ષેત્રે ક્રમે કરીને વિચરતાં પ્રતિબંધ નથી.

યથાર્થજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પ્રથમ જે જીવોને ઉપદેશકપણું વર્તેલું હોય તે જીવે જે પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને લક્ષિતનો લક્ષ થાય તે પ્રકારે પ્રસંગપ્રાપ્ત જીવોને ઉપદેશ આપવો ઘટે, અને જે પ્રકારે તેને નાના પ્રકારના અસદ્ આગ્રહનો તથા દેવળ વેપવ્યવહારાદિનો અભિનિવેશ ઘટે તે પ્રકારે ઉપદેશ પરિણામી થાય તેમ આત્માર્થ વિચારી કહેવું ઘટે. ક્રમે કરીને તે જીવો યથાર્થ માર્ગની સન્મુખ થાય એવો યથાશક્તિ ઉપદેશ કર્તાવ્ય છે.

[૫૮૭]

૬૭૪

મુંબઈ, શ્રી. વદ ૩, સોમ, ૧૯૫૨

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ

દેહધારી છતાં નિરાવરણજ્ઞાનસંહિત વર્તે છે એવા મહાપુરુષોને ત્રિકાળ નમસ્કાર. આત્માર્થી શ્રી સોભાગ પ્રત્યે-શ્રી સાયલા.

સર્વ કપાયનો અલાવ, દેહધારી છતાં પરમજાનીપુરુષને વિષે બને, એ પ્રકારે અમે લખ્યું તે પ્રસંગમા 'અલાવ' શબ્દનો અર્થ 'લય' ગણીને લખ્યો છે.

જગતવાસી જીવને રાગદ્વેષ ગયાની ખળર પડે નહીં, બાકી જે મોટા પુરુષ છે તે જાણે છે કે આ મહાત્માપુરુષને વિષે રાગદ્વેષનો અલાવ કે ઉપશમ વર્તે છે, એમ લખી આપે શંકા કરી કે જેમ મહાત્માપુરુષને જાનીપુરુષો અથવા દેહ મુમુક્ષુ જીવો જાણે છે, તેમ જગતના જીવો શા માટે ન જાણે? મનુષ્યાદિ પ્રાણીને જેમ જોઈને જગતવાસી જીવો જાણે છે કે આ મનુષ્યાદિ છે, અને મહાત્માપુરુષો પણ જાણે છે કે આ મનુષ્યાદિ છે, એ પદાર્થો જોવાથી બેચેન જાણે સરખું વર્તે છે, અને આમા ભેદ વર્તે છે. તેવો ભેદ થવાનાં કયાં કારણો મુખ્યપણે વિચારવા યોગ્ય છે? એ પ્રકારે લખ્યું તેનું સમાધાન :

મનુષ્યાદિને જગતવાસી જીવો જાણે છે, તે દૈદિક સ્વરૂપથી તથા દૈદિક ચેષ્ટાથી જાણે છે. એકબીજાની સુદ્રામાં તથા આકાશમાં, ઇન્દ્રિયોમાં જે ભેદ છે, તે અધુઆદિ ઇન્દ્રિયોથી જગતવાસી જીવ જાણી શકે છે, અને કેટલાક તે જીવોના અભિપ્રાય પણ અનુમાન પરથી જગતવાસી જીવ જાણી શકે છે; કેમકે તે તેના અનુભવનો વિષય છે. પણ જ્ઞાનદયા અથવા વીતરાગદશા છે તે મુખ્યપણે દૈદિક સ્વરૂપ તથા દૈદિક ચેષ્ટાનો વિષય નથી, અંતરાત્મગુણ છે, અને અંતરાત્મગુણ બાળ જીવોના અનુભવનો વિષય ન હોવાથી, તેમ જ તથાસ્વ અનુમાન પણ પ્રવર્તે એવા જગતવાસી જીવોને પણ કરીને સંસ્કાર નહીં હોવાની જાની કે વીતરાગને તે જોવાથી શકતા નથી. કોઈક જીવ સંસ્કારમાગમના યોગથી, સદ્ગુરુ મુક્તર્મના ઉદયથી, તથાસ્વ કંઈ સંસ્કાર પામીને જાની કે વીતરાગને યથાશક્તિ જોવાથી શકે; તથાપિ અરેખરુ જોવાખાતુ તો દેહ મુમુક્ષુતા પ્રગટે, તથાસ્વ અનુભવમાગમની પ્રમ થયેલ ઉપદેશને અવધાનનું કાર્ય, અંતરાત્મવૃત્તિ પરિપૂર્ણ છે. જીવ જાની કે વીતરાગને જોવાથી શકે. જગતવાસી જીવો જગતમાં જીવે છે, તેની દૈદિક અરેખરુ જાની કે વીતરાગનું જોવાખાતુ માર્ગથી કામ?

६७८

મુંબઈ, ચૈત્ર સુદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૫૨

ॐ

सद्गुरुचरणाय नमः

કાગળમાં ફાટી જાય તો કાગળમાં લખેલા પ્રશ્નોનું સમાધાન આ કાગળમાં સંક્ષેપથી લખ્યું છે, તે વિચારશો.

૧. જે જ્ઞાનમાં દેહાદિ અધ્યાસ મટયો છે, અને અન્ય પદાર્થને વિષે અહંતામમતા વર્તતાં નથી, તથા ઉપયોગ સ્વભાવમાં પરિણમે છે, અર્થાત્ જ્ઞાન સ્વરૂપપણું ભજે છે, તે જ્ઞાનને 'નિરાવરણજ્ઞાન' કહેવા યોગ્ય છે.

૨. સર્વ જીવોને એટલે સામાન્ય મનુષ્યોને જ્ઞાની અજ્ઞાનીની વાણીનો ભેદ સમજવો કઠણ છે, એ વાત ચતુર્થ છે; કેમકે કઈક શુદ્ધજ્ઞાની શીખી લઈને જ્ઞાનીના જેવો ઉપદેશ કરે, એટલે તેમાં વચનનું સમતુલ્યપણું નોંધાયી શુદ્ધજ્ઞાનીને પણ સામાન્ય મનુષ્યો જ્ઞાની માને, મદ દશાવાન મુમુક્ષુ જીવો પણ તેવાં વચનથી બ્રાંતિ પામે; પણ ઉદ્ધૃષ્ટશાવાન મુમુક્ષુ પુરુષ શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણી જ્ઞાનીની વાણી જેવી શબ્દે ભેઈ પ્રાપ્તિ બ્રાંતિ પામવા યોગ્ય નથી, કેમકે શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીમાં આશયે જ્ઞાનીની વાણીની તુલના હોતી નથી.

જ્ઞાનીની વાણી પૂર્વાપર અવિરોધ, આત્માર્થ ઉપદેશક, અપૂર્વ અર્થનું નિરૂપણ કરનાર હોય છે, અને અનુભવસહિતપણું હોવાથી આત્માને સતત ભગૃત કરનાર હોય છે. શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીમાં તથાગ્નિ શુભ્રા હોતા નથી; સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ શુભ્ર જે પૂર્વાપર અવિરોધ પાળું તે શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીને વિષે વર્તવા યોગ્ય નથી, કેમકે યથાસ્થિત પદાર્થદર્શન તેને પાળું નથી; અને તેથી હામહામ કલ્પનાથી યુક્ત તેની વાણી હોય છે.

એ આદિ નાના પ્રકારના બેદથી જ્ઞાની અને શુદ્ધજાનીની વાણીનું ઓળખાણ ઉદ્દેશ્ય સમુદ્ધન થવા યોગ્ય છે. જ્ઞાનીપુરુષને તો સહજસ્વભાવે તેનું ઓળખાણ છે, કેમકે જ્ઞાન દિત છે, અને જ્ઞાનસંકિત પુરુષ વિના આ પ્રકારનો આશય ઉપદેશી શકાય નહીં, તેમ અદેશ્ય ને નહીં છે.

જાણનારને જાણના બેઠા જેને સમજાયો છે, તેને અજાની અને જ્ઞાનીનો ભેદ મહેસૂસ નથી થાય છે. અજ્ઞાન પ્રવેશો જેના મોઢા વિરામ પામ્યો છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને શુદ્ધ જ્ઞાનના વર્ણન બ્રહ્મા જેમ કરી મંદિર ? બાકી સામાન્ય જીવોને અથવા મંદદશા અને અધ્યમ દશાના મુમુક્ષુને મુનશ્ચનીનાં વર્ણનો સાદૃશ્યપણે જોવામા આવ્યાથી જન્મે જ્ઞાનીનાં વર્ણનો જોઈને જન્મે જન્મે અંજલ છે. ઉદ્દૃષ્ટ મુમુક્ષુને ઘનું કરીને તેની બ્રાંતિનો સંભવ નથી. તેને જ જોવા જન્મેની પરીણામ જાત તેને વિશેષપણે સ્થિર થયું છે.

પ્રત્યેક રાત્રી ૧૨ થી ૧૩ વાગે સુધી સુત્રોચિત રીતે સ્થાપના કરવામાં આવે છે. આ સમયે જાતીપુરના જોડે જોડેના ગણિદિવાળાઓની સહાયતાથી સ્થાપના કરવામાં આવે છે. આ સમયે જાતીપુરના જોડે જોડેના ગણિદિવાળાઓની સહાયતાથી સ્થાપના કરવામાં આવે છે.

સ્વાભાવિક દૃષ્ટિગત થાય છે. અને કહેનાર પુરુષની દૃશાનું તારતમ્ય લક્ષ્યગત થાય છે. અને જે 'વર્તમાન જ્ઞાની' શબ્દ લખ્યો છે, તે કોઈ વિશેષ પ્રજ્ઞાવંત, પ્રગટ બોધશીલસંહિત પુરુષ શબ્દના અર્થમાં લખ્યો છે. જ્ઞાનીના વચનોની પરીક્ષા સર્વ જીવને સુલભ હોત તો નિર્વાણ પણ સુલભ જ હોત.

૩. જિનાગમમાં મતિ શ્રુત આદિ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે તે જ્ઞાનના પ્રકાર સાચા છે, ઉપમાવાચક નથી. અવધિ, મનઃપર્યવાદિ જ્ઞાન વર્તમાનકાળમાં વ્યવચ્છેદ જેવા લાગે છે, તે પરથી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવા યોગ્ય નથી. એ જ્ઞાન મનુષ્ય જીવોને આશ્રિતપર્યાયની વિશુદ્ધ તારતમ્યતાથી ઊપજે છે. વર્તમાનકાળમાં તે વિશુદ્ધ તારતમ્યતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, કેમકે કાળનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ આશ્રિતમોહનીય આદિ પ્રકૃતિના વિશેષ ગળમહિન વર્તનું બોવામાં આવે છે.

સામાન્ય આત્મઆશ્રિત પણ કોઈક જીવને વિષે વર્તવા યોગ્ય છે, તેવા કાળમાં તે જ્ઞાનની લબ્ધિ, વ્યવચ્છેદ જેવી હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી; તેથી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવા યોગ્ય નથી; આત્મસ્વરૂપ વિચારનાં તો તે જ્ઞાનનું કંઈ પણ અસંગતિતપણું દેખાતું નથી. સર્વ જ્ઞાનની સ્થિતિનું ક્ષેત્ર આત્મા છે, તો પછી અવધિ મનઃપર્યવાદિ જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર આત્મા હોય એમાં સંશય કેમ થટે? યદ્યપિ શારતા યથાસ્થિત પરમાર્થના અનુભવો તેની વ્યાખ્યા જે પ્રકારે કરે છે, તે વ્યાખ્યા વિરોધવાળી હોય, પણ પરમાર્થે તે જ્ઞાનનો સંલપ છે.

જિનાગમમાં તેની જે પ્રકારના આશયથી વ્યાખ્યા કરી હોય તે વ્યાખ્યા અને અજ્ઞાની જીવો આશય બાળ્યા વિના જે વ્યાખ્યા કરે તેમાં મોટો ભેદ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી, અને તે ભેદને લીધે તે જ્ઞાનના વિષય માટે સંદેહ થવા યોગ્ય છે, પણ આત્મદૃષ્ટિએ જોતા તે સંદેહનો અવકાશ નથી.

૪. કાળનો મૂઢમમાં સૂઢમ વિભાગ 'સમય' છે, રૂપી પદાર્થનો સૂઢમમાં મૂઢમ વિભાગ 'પરમાણુ' છે, અને અરૂપી પદાર્થનો મૂઢમમાં મૂઢમ વિભાગ 'પ્રદેશ' છે. એ ત્રણે જોવા સૂઢમ છે કે અત્યંત નિર્મળ જ્ઞાનની સ્થિતિ તેનાં સ્વરૂપને મદન કરી શકે, સામાન્યપણે સંસારી જીવોનો ઉપયોગ અસંખ્યાત સમયવર્તી છે, તે ઉપયોગમાં સાદાતપણે એક સમયનું જ્ઞાન અભાવે નહીં; એ તે ઉપયોગ એક સમયવર્તી અને શુદ્ધ હોય તો તેને વિષે સાદાતપણે સમયનું જ્ઞાન થાય. તે ઉપયોગનું એકસમયવર્તિપણું કપાયાદિના અભાવે થાય છે, કેમકે કપાયાદિ થોડો ઉપયોગ મૂઢનાદિ ધાગનું કરે છે, તેમ જ અસંખ્યાત સમયવર્તિપણું બને છે; તે કપાયાદિને અભાવે એકસમયવર્તિપણું થાય છે. નાર્થન કપાયાદિના થોડો તેને અસંખ્યાત સમયમાંથી એક સમય જુદો પાડવાનું સામર્થ્ય નહોતું તે કપાયાદિને અભાવે એક સમય જુદો પાડીને અવગણે છે ઉપયોગનું એકસમયવર્તિપણું, કપાયાદિનિપણું યથા પાડી થાય છે, મારે એક સમયનું, નો પરમાણુનું, અને એક પ્રદેશનું જેને જ્ઞાન થાય તેને 'કેવળજ્ઞાન' પ્રગટે જેમ કરે છે, તે સૂચ્ય છે. કપાયાદિ નિપણું વિના કેવળજ્ઞાનનો સંલપ નથી. અને કપાયાદિનિપણું વિના ઉપયોગ એક સમયને અવગણે;

ઝડપથી કરી શકતો નથી. માટે એક સમયને ઝડપથી કરે તે સમયે અત્યંત કષાયરહિતપણું જોઈએ, અને જ્યાં અત્યંત કષાયનો અભાવ હોય ત્યાં 'કેવળજ્ઞાન' હોય છે; માટે એ પ્રકારે કહ્યું કે: એક સમય, એક પરમાણુ અને એક પ્રદેશનો જેને અનુભવ થાય તેને 'કેવળજ્ઞાન' પ્રગટે. જીવને વિશેષ પુરુષાર્થને અર્થે આ એક સુગમ સાધનનો જ્ઞાનીપુરુષ ઉપદેશ કર્યો છે. સમયની પેઠે પરમાણુ અને પ્રદેશનું સૂક્ષ્મપણું હોવાથી ત્રણે સાથે ઝડપી કર્યા છે. અતર્વિચારમા વર્તવાને અર્થે જ્ઞાનીપુરુષોએ અસંખ્યાત યોગ કહ્યા છે, તે મધ્યેનો એક આ 'વિચારયોગ' કહ્યો છે એમ સમજવા યોગ્ય છે.

૫. શુભેચ્છાથી માડીને સર્વકર્મરહિતપણે સ્વસ્વરૂપસ્થિતિ સુધીમાં અનેક ભૂમિકાઓ છે. જે જે આત્માર્થી જીવે થયા, અને તેમનામાં જે જે અંશે જાગૃતદશા ઉત્પન્ન થઈ, તે તે દશાના ભેદે અનેક ભૂમિકાઓ તેમણે આરાધી છે. શ્રી કબીર, સુંદરદાસ આદિ સાધુજનો આત્માર્થી ગણવા યોગ્ય છે, અને શુભેચ્છાથી ઉપરની ભૂમિકાઓમાં તેમની સ્થિતિ સંભવે છે. અત્યંત સ્વસ્વરૂપસ્થિતિ માટે તેમની જાગૃતિ અને અનુભવ પણ લક્ષગત થાય છે, એથી વિશેષ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય હાલ આપવાની ઇચ્છા નથી થતી.

૬. 'કેવળજ્ઞાનના' સ્વરૂપનો વિચાર દુર્ગમ્ય છે, અને શ્રી હુંગર કેવળ-કોટીથી તેનો નિર્ધાર કરે છે, તેમાં બેકે તેમનો અભિનિવેશ નથી, પણ તેમ તેમને ભાસે છે, માટે કહે છે. માત્ર 'કેવળ-કોટી' છે, અને ભૂત ભવિષ્યનું કંઈ પણ જ્ઞાન કોઈને ન થાય એવી માન્યતા કરવી ઘટતી નથી. ભૂત ભવિષ્યનું યથાર્થ જ્ઞાન થવાયોગ્ય છે; પણ તે કોઈક વિરક્તા પુરુષોને, અને તે પણ વિશુદ્ધ આસ્ત્રિતારતમ્યે, એટલે તે સંદેહરૂપે લાગે છે, કેમકે તેવી વિશુદ્ધ આસ્ત્રિતારતમ્યતા વર્તમાનમા અભાવ જેવી વર્તે છે. 'કેવળજ્ઞાન'નો અર્થ વર્તમાનમા શાસ્ત્રવેત્તા માત્ર શબ્દગોષ્ઠથી જે કહે છે, તે યથાર્થ નથી, એમ શ્રી હુંગરને લાગતું હોય તો તે સભવિત છે, વળી ભૂત ભવિષ્ય જાણવું એનું નામ 'કેવળજ્ઞાન' કે એવી વ્યાખ્યા મુખ્યપણે શાસ્ત્રકારે પણ કહી નથી જ્ઞાનનું અત્યંત શુદ્ધ થવું તેને 'કેવળજ્ઞાન' જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું છે, અને તે જ્ઞાનમા મુખ્ય તો આત્મસ્થિતિ અને આત્મ મહાધિ કર્યાં છે જગતનું જ્ઞાન થવું એ આદિ કહ્યું છે, તે અપૂર્વ વિષયનું ઝડપી આમાન્ય જોયેથી થવું અશક્ય જાણીને કહ્યું છે, કેમકે જગતના જ્ઞાન પર વિચાર કરતા કરતા માનવજાતિમાં અનન્ય શ્રી હુંગર, મહાત્મા શ્રી ઋષભાદિને વિષે કેવળકોટી કહેતા ન જાય, અને તેમના આજ્ઞાવર્તી એટલે એમ મહાવીરસ્વામીના દર્શને પાંચસે સુમુકુટી કેવળજ્ઞાન પામેલા તે આજ્ઞાવર્તીને કેવળજ્ઞાન કહ્યું છે, તે 'કેવળજ્ઞાન'ને 'કેવળ-કોટી' કહેતા એમ તે તેના કોઈ પણ મીને ઘટે છે, એકાંત કેવળજ્ઞાનનો શ્રી હુંગર નિષેધ કરે, તેને જાણના નિષેધ કર્યા જેવું છે કોટી હાલ કેવળજ્ઞાનની જે વ્યાખ્યા કરે છે તે 'કેવળજ્ઞાન'ના નામ વિરુદ્ધમાં દેખાય છે, એમ તેમને લાગતું હોય તો તે પણ સંભવિત છે. તેમજ જગતજ્ઞાનને જ કેવળજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાન પ્રકરણમાં ઉપદેશનું છે. કેવળજ્ઞાન તેમજ તેમના પ્રકરણમાં વિવિધ દષ્ટિગોચર થાય છે, અને તે વિશેષ જગતજ્ઞાનને જગતજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં જ જાણવું જોઈએ અને તે જગતજ્ઞાનને જ જાણવું જોઈએ. —

‘આત્મા જ્યારે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાનસ્થિતિ ભજે. તેનું નામ ‘કેવળજ્ઞાન’ સુખ્યપણું છે, સર્વ પ્રકારના રાગદ્વેષનો અભાવ થયે અત્યંત શુદ્ધ જ્ઞાનસ્થિતિ પ્રગટવા યોગ્ય છે, તે સ્થિતિમાં જે કંઈ બાણી શકાય તે ‘કેવળજ્ઞાન’ છે; અને તે સદેહ યોગ્ય નથી. શ્રી હુંગર ‘કેવળ-કોટી’ કહે છે, તે પણ મહાવીરસ્વામી સમીપે વર્તતા આજ્ઞાવર્તી પાંચમે કેવલી જેવા પ્રસંગમાં સંભવિત છે. જગતના જ્ઞાનનો લક્ષ મૂકી શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન તે ‘કેવળજ્ઞાન’ છે, એમ વિચારતાં આત્મદશા વિશેષપણું ભજે. એ પ્રમાણે આ પ્રશ્નના સમાધાનનો સંદેશ આશય છે. જેમ જાને તેમ જગતના જ્ઞાન પ્રત્યેનો વિચાર છોડી સ્વરૂપજ્ઞાન ધાય તેમ કેવળજ્ઞાનનો વિચાર થવા અર્થે પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. જગતનું જ્ઞાન થવું તેનું નામ ‘કેવળજ્ઞાન’ સુખ્યાર્થપણું ગણવા યોગ્ય નથી. જગતના જીવોને વિશેષ લક્ષ થવા અર્થે વારંવાર જગતનું જ્ઞાન સાથે લીધું છે. અને તે કંઈ કલ્પિત છે એમ નહીં, પણ તે પ્રત્યે અભિનિવેશ કરવા યોગ્ય નથી, આ ઠેકાણે વિશેષ લખવાની ઇચ્છા ધાય છે, અને તે શકવી પડે છે, તોપણ સંદેશમા ફરી લખીએ છીએ. ‘આત્માને વિષેથી સર્વ પ્રકારનો અન્ય અધ્યાસ ટળી સ્ફટિકની પેઠે આત્મા અત્યંત શુદ્ધતા ભજે તે ‘કેવળજ્ઞાન’ છે, અને જગત જ્ઞાનપણે તેને વારંવાર જિનાગમમાં કહ્યું છે, તે મહાત્મ્યથી ફરી બાહ્યદષ્ટિ જીવે પુરુષાર્થમાં પ્રવર્તે તે હેતુ છે.’

અને શ્રી હુંગર ‘કેવળ-કોટી’ સર્વથા અમે કહી છે, એવું કહેવું યોગ્ય નથી. અમે અંતરાત્મપણે પણ તેવું માન્યુ નથી તમે આ પ્રશ્ન લખ્યું એટલે કંઈક વિશેષ હેતુ વિચારી સમાધાન લખ્યું છે, પણ હાલ તે પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા વિષે જેટલું મૌન રહેવાય તેટલું ઉપકારી છે એમ ચિંતમાં રહે છે. બાકીના પ્રશ્નોનું સમાધાન સમાગમે ધાર્યો.

૬૮૦

મુંબઈ, દિવસ મુક ૧૩, ૧૯૫૨

જેની મોઝ શિવાય કોઈ પણ વસ્તુની ઇચ્છા કે સ્પૃહા નહોતી અને જ્યાંં સ્વરૂપમાં આત્મા ધવાથી મોઝની ઇચ્છા પણ નિવૃત્ત થઈ છે. તેને હે નાથ ! તું તુષ્ટમાન થઈને પણ બીજી શું આપવાનો હતો ?

હે કૃપાળુ ! તારા અભેદ સ્વરૂપમાં જ મારો નિવાસ છે ત્યાં હવે તો દેવા દેવાની પણ કડાકટથી છૂટા થયા છીએ અને એ જ આમારો પરમાર્થ છે.

કલ્યાણના માર્ગને અને પરમાર્થ સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે નહીં સમજનારા મનુષ્યો, પોતાની મનિ કલ્પનાથી મોટામાર્ગને કલ્પી વિવિધ ઉપાયોમાં પ્રવર્તન કરતા કરતાં મોઝ પામવાને બદલે સંસાર પરિવ્રજા કરતા બાણી નિષ્કામત્વ કલ્પારથીત રીતે આમારો દુઃખ મેળે. વર્તમાને વિજ્ઞાન વાગેને ભૂલી જઈ, મુક્તિપાત્રો બન્યાં માં જીને સોપવા મેળે સ્વચ્છતા હોયને શ્રી મહાવીરનું દર્શન કયારે થાય ?

એ દુઃખકાળના દુર્ભાગી હોયો ! મુક્તિપાત્રો જમાવેને જે મને વર્તમાને વિજ્ઞાન એવા મહાવીરને આત્મ માર્ગે મેળે મનુષ્ય કેદ જ રહે.

સંસારના તાપથી ત્રાસ પામેલા અને કર્મબંધનથી મુક્ત થવા ઇચ્છતા પરમાર્થપ્રેમી જિજ્ઞાસુ જીવોની ત્રિવિધ તાપાશિને શાંત કરવાને અમે અમૃતસાગર છીએ.

મુમુક્ષુ જીવોનું કલ્યાણ કરવાને માટે અમે કલ્પવૃક્ષ જ છીએ.

વધારે શું કહેવું ? આ વિષમકાળમાં પરમ શાંતિના ધામરૂપ અમે બીજા શ્રી રામ અથવા શ્રી મહાવીર જ છીએ, કેમકે અમે પરમાત્મસ્વરૂપ થયા છીએ.

આ અંતર અનુભવ પરમાત્મપણાની માન્યતાના અભિમાનથી ઉદ્ભવેલો લખ્યો નથી, પણ કર્મબંધનથી દુઃખી થતા જગતના જીવોની પરમ કારુણ્યવૃત્તિ થવાથી તેમનું કલ્યાણ કરવાની તથા તેમનો ઉદ્ધાર કરવાની નિષ્કારણ કરુણા એ જ આ હૃદયચિતાર પ્રદર્શિત કરવાની પ્રેરણા કરે છે.

ૐ શ્રી મહાવીર [અંગત]

૬૮૧

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧, ૧૯૫૨

પત્ર મળ્યું છે. કેટલોક વખત થયાં એવું બન્યા કરે છે કે વિસ્તારથી પત્ર લખવાનું થઈ શકતું નથી અને પત્રની પહોંચ પણ અનિયમિત વળતે લખાય છે. જે કારણયોગે કરી સ્થિતિ વર્તે છે તે કારણયોગ પ્રત્યે દષ્ટિ કરતાં હજી પણ કેટલોક વખત એવી સ્થિતિ વેદવા યોગ્ય લાગે છે. વચનો વાંચવાની વિશેષ જિજ્ઞાસા વર્તે છે, તે વચનો વાંચવા મોકલવા માટે સ્થંભતીર્થવાસીને તમે જણાવશો. તેઓ અત્રે પુછાવશે તો પ્રસંગયોગ્ય લખીશું.

કદાપિ તે વચનો વાંચવા વિચારવાનો તમને પ્રસંગ મળે તો જેટલી બને તેટલી ચિત્તસ્થિરતાથી વાંચશો. અને તે વચનો હાલ તો તમારા ઉપકાર અર્થે ઉપયોગમાં લેશે, પ્રચલિત ન કરશો. એ જ વિનંતિ.

૬૮૨

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧, સોમ, ૧૯૫૨

જેય મુમુક્ષુ (શ્રી લલ્લુજી આદિ) પ્રત્યે હાલમાં કંઈ જણાવવાનું બન્યું નથી. હાલ કેટલોક વખત થયાં એવી સ્થિતિ વર્તે છે કે કેમકે વખત પત્રાદિ લખવાનું બને છે અને તે પણ અનિયમિતપણે લખવાનું થાય છે. જે કારણવિશેષથી તથા રૂપ સ્થિતિ વર્તે છે તે કારણવિશેષ પ્રત્યે દષ્ટિ કરતા કેટલાક વખત મુધી તેવી સ્થિતિ વર્તવાનો સંભવ દેખાય છે. મુમુક્ષુ જીવની વૃત્તિને પત્રાસ્થિ કંઈ ઉપદેશ વિચારવાનું સાધન હોય તો તેથી વૃત્તિ ઉત્કર્ષ પામે અને મદ્વિચારનું બળ વર્ધમાન થાય, એ આદિ ઉપકાર એ પ્રકારમાં સમાયા છે; છતાં સંકારવિશેષના વર્તમાન સ્થિતિ વર્તે છે તે સ્થિતિ વેદવા યોગ્ય લાગે છે.

[૫૮૧]

૬૮૩

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૭, રવિ, ૧૯૫૨

પત્ર મળ્યું છે. વિસ્તારપૂર્વક હાલ કામળ લખવાનું મનું કરીને ક્યારેક બને છે અને વળતે તે પત્રનું પહેલું પાનું કેટલાક દિવસ બચીત થયે લખાય છે.

અત્રે મુમુક્ષુના અનુભવ પ્રમાણે તે નિર્ણય કરી આરંભપરિમલ પ્રત્યેથી વળતે પત્ર લખવાનું કારણ તેને વિષય તરફ વૈતન્ય નિ પરમાર્થઆધારો ઉપદેશ છે, તે પત્ર લખવાને પહેલાં કહેવું છે, અમે અનન્યરૂપે પે તમારો દોષ વારંવાર જનવાવે છે.

[૫૯૨]

૬૮૪

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૨

‘અન્ય પુરુષકી દૃષ્ટિએ, જગ વ્યવહાર લખાય;
વૃન્દાવન, જગ જગ નહીં, કૌન વ્યવહાર, બતાય’

—વિહાર-વૃન્દાવન.

૬૮૫

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૨

કાગળ એક મળ્યો છે. શ્રી કુવરજીએ અત્રે ઉપદેશવચનો તમારી પાસે લખેલાં છે, તે વાંચવા મળવા માટે વિજ્ઞાપના કરી હતી. તે વચનો વાંચવા મળવા માટે સ્થંભતીર્થ લખ્યો અને અત્રે તેઓ લખ્યો તો પ્રસંગયોગ્ય લખીશું, એમ કલેલ લખ્યું હતું. તે બને તો તેમને વર્તમાનમા વિશેષ ઉપકારભૂત થાય એવાં કેટલાંક વચનો તેમાંથી લખી મોકલ્યો. સમ્યક્દર્શનનાં લક્ષણાદિવાળા પત્રો તેમને વિશેષ ઉપકારભૂત થઈ શકવાયોગ્ય છે.

વિરમગામથી શ્રી સુખલાલ ને શ્રી કુવરજીની પેઠે પત્રોની માંગણી કરે તો તેમના સંબંધમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કરવા યોગ્ય છે.

૬૮૬

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૨

તમ વગેરેના સમાગમ પછી અત્રે આવવું થયું હતું. તેવામા તમારો કાગળ એક મળ્યો હતો. હાલ ત્રણ ચાર દિવસ પહેલાં એક બીજો કાગળ મળ્યો છે. વિસ્તારથી પત્રાદિ લખવાનું કેટલોક વખત થયાં કોઈકે વાર બની શકે છે. અને કોઈકે વખત પત્રની પહેાંચ લખવામાં પણ એમ બને છે. પ્રથમ કેટલાક સુમુશુઓ પ્રત્યે ઉપદેશપત્રો લખાયા છે તેની પ્રતો શ્રી અંબાલાલ પાસે છે. તે પત્રો વાચવા વિચારવાના પરિચયથી કાંચોપશમની વિશેષ શુદ્ધિ થઈ શકવા યોગ્ય છે. શ્રી અંબાલાલ પ્રત્યે તે પત્રો વાંચવા મળવા માટે વિજ્ઞાપના કર્યો.

એ જ વિનંતિ.

[૫૯૩]

૬૮૭

મુંબઈ, વૈશાખ સુદ ૧, બોમ, ૧૯૫૨

હું

ઘણા દિવસ થયાં હાલ પત્ર નથી, તે લખ્યો.

અત્રેથી જેમ પ્રથમ વિસ્તારપૂર્વક પત્ર લખવાનું હતું તેમ, કેટલાક વખત થયાં ઘણું કરીને તથાસ્પ પ્રારબ્ધને સીધે થતું નથી.

ક્યા પ્રત્યે વૃત્તિ નથી, અથવા એક ઘણું ઘણું જેને કરવું પાડતું નથી. ક્યાથી ઉચ્ચ થતાં ક્યા પ્રત્યે જેની ઉદામીનતા છે, તેવા કેટલાંક આમપુરુષ તથાસ્પ પ્રારબ્ધયોગથી પરિમત્ત સંયોગાદિકમાં વર્તતા હોવાના હોય. અને જેમ ક્યાંક સુખ પ્રવર્તે છે, ઉપમ કરે. તેવા કાર્યસિદ્ધિ પ્રવર્તમાન એવામાં પ્રવર્તતા હોય. તે તેવા પ્રવર્તને વિષે તમારો છે. જેમ સી રીતે જાણી શકાય? એટલે ને સુખ તથાસ્પ (પરમાર્થ - જે) બનીને કરવા યોગ્ય) ને, અથવા જાણી છે, જેમ ક્યા લખવું ને પછી શકાય? કે જે કેટલાંક સુમુશુને

બીજા કોઈ પુરુષના સત્સંગયોગથી એમ જાણવામાં આવ્યું, તો તે યોગખાણમાં બ્રાતિ પડે તેવો વ્યવહાર તે સત્પુરુષ વિષે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે બ્રાતિ નિવૃત્ત થવા માટે મુશ્કેલી છે તેવા પુરુષને કેવા પ્રકારથી યોગખવા ઘટે કે જેથી તેવા વ્યવહારમાં વર્તતાં પણ જ્ઞાનલક્ષણપણું તેના લક્ષમાં રહે ?

સર્વ પ્રકારે જેને પરિગ્રહાદિ સંયોગ પ્રત્યે ઉદાસીનપણું વર્તે છે, અર્થાત્ અહંમત્ત્વપણું તથા રૂપ સંયોગો વિષે જેને થતું નથી, અથવા પરિક્ષીણ થયું છે; ‘અનંતાનુબધી’ પ્રકૃતિથી રહિત માત્ર પ્રારબ્ધોદયથી વ્યવહાર વર્તતો હોય, તે વ્યવહાર સામાન્ય દશાના મુશ્કેલીને સદેહનો હેતુ થઈ તેને ઉપકારભૂત થવામાં નિરોધરૂપ થતો હોય એવું તે જ્ઞાની પુરુષ દેખે છે, અને તે અર્થે પણ પરિગ્રહ સંયોગાદિ પ્રારબ્ધોદય વ્યવહારની પરિક્ષીણતા ધરાવે છે, તેમ થતાં સુધી કેવા પ્રકારથી તે પુરુષ વર્ત્યા હોય, તો તે સામાન્ય મુશ્કેલીને ઉપકાર થવામાં હાનિ ન થાય? પણ વિશેષ સંક્ષેપમાં લખવાનું થયું છે, પણ તે પ્રત્યે તમે તથા શ્રી અચળ વિશેષ મનન કરશો.

૬૮૮

મુંબઈ, વૈશાખ સુદ ૬, રવિ, ૧૯૫૨

પત્ર મળ્યું છે તથા વચનોની પ્રત મળી છે. તે પ્રતમાં કોઈ કોઈ સ્થળે અક્ષરોંતર તથા શબ્દોંતર થયેલ છે, પણ ઘણું કરીને અર્થાંતર થયેલ નથી. તેથી તેવી પ્રતો શ્રી સુખલાલ તથા શ્રી કુવરજીને મોકલવામાં અડચણ જેવું નથી પાછળથી પણ તે અક્ષર તથા શબ્દની શુદ્ધિ થઈ શકવા યોગ્ય છે.

[૫૮૪]

૬૮૯

વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૬, રવિ, ૧૯૫૨

આર્ય શ્રી માણેકચઢાદિ પ્રત્યે, — શ્રી સ્થંભતીર્થ.

મુદરદાસે વૈશાખ વદિ એકમે દેહ છોડવાના ખગર લખ્યા તે વાંચ્યા. વિશેષ કાળની માંદગી વિના, સુવાન અવસ્થામાં અકસ્માત્ દેહ છોડવાનું જન્યાથી સામાન્યપણે યોગખવા માણેકોને પણ તે વાતથી ખેદ થયા વિના ન રહે, તો પછી જેણે કુટુંબાદિ સંબંધનેડે મૂકી કરી હોય, મહવાનમા વસ્ત્યા હોય, તે પ્રત્યે કંઈ આશ્રયલાવના રાખી હોય, તેને ખેદ થયા વિના કેમ રહે? આ સંવાગમા મનુષ્યપ્રાણીને જે ખેદના અકથ્ય પ્રમંથો પ્રાપ્ત થાય છે, તે અકથ્ય પ્રસંગમાનો એક આ મોટો ખેદકારક પ્રસંગ છે. તે પ્રસંગમા અર્થાત્ વિચારવાનું પુરુષો સિવાય નર્વ પ્રાણી ખેદ વિશેષને પ્રાપ્ત થાય છે, અને અર્થાત્ વિચાર વન પુરુષને વિનમ્યવિશેષ થાય છે, મમારનું અગ્રાણુપણું, અનિત્યપણું અને અચ્છાદનું નિરૂપક દેહ દર્શક છે.

વિચારવાનું પુરુષને તે ખેદકારક પ્રસંગનો મૂર્ગભાવે ખેદ કરવો તે માત્ર કર્મબંધન રહેતું જ નથી, અને વૈશાખવદિ જેથી કર્મસંગ્રહ નિવૃત્તિ બાસે છે, અને તે નાચ છે મૂર્તિને ખેદ દર્શક વસ્તુ તે નિર્મલકર્મના વિચાર થાય છે, તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને મૂર્તિને ખેદ કરે તે જ્ઞાનવિદ્ય સ્વરૂપ દર્શક છે. એમ વિચારી વિચારવાનું પુરુષો તે મૂર્તિ પ્રત્યે નિર્મલકર્મ રૂપે જોઈ શકે છે, મારવાત્તે વદ કરીને તેવું, તેવું નેમને થતો નથી. કેટલીક

તેવા જોદનું હિતકારીપણું દેખાતું નથી, અને જનેલો પ્રસંગ જોદનું નિમિત્ત છે, એટલે તેવે અવસરે વિચારવાન પુરુષોને જીવને હિતકારી એવો જોદ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વસંગનું અશરણ પણું, અંબધવપણું, અનિત્યપણું, અને તુરંતપણું તેમ જ અન્યત્વપણું દેખીને પોતાને વિશેષ પ્રતિબોધ થાય છે કે હે જીવ, તારે વિષે કંઈ પણ આ સંસારને વિષે ઉદયાદિ ભાવે પણ મૂર્છા વર્તતી હોય તો તે ત્યાગ કર, ત્યાગ કર, તે મૂર્છાનું કંઈ ફળ નથી, સંસારમા ક્યારેય પણ શરણુત્વાદિપણું પ્રાપ્ત થવું નથી, અને અવિચારપણા વિના તે સંસારને વિષે મોહ થવા યોગ્ય નથી, જે મોહ અનત જન્મગરણનો અને પ્રત્યક્ષ જોદનો હેતુ છે, દુઃખ અને ક્લેશનું ખીજ છે, તેને શાંત કર, તેનો ધ્યય કર. હે જીવ, એ વિના ખીજો કોઈ હિતકારી ઉપાય નથી, એ વગેરે ભાવિનાત્મતાથી વૈરાગ્યને શુદ્ધ અને નિશ્ચિત્ત કરે છે. જે કોઈ જીવ યથાર્થ વિચારથી ભુજે છે, તેને આ જ પ્રકારે ભામે છે.

આ જીવને દેહસંગંધ હોઈને મૃત્યુ ન હોત તો આ સંસાર સિવાય ખીજે તેની વૃત્તિ જોડાવાનો અભિપ્રાય ધાત નહીં. સુખ્ય કરીને મૃત્યુને ભયે પરમાર્થરૂપ ખીજે સ્થાનકે વૃત્તિ પ્રેરી છે, તે પણ કોઈકિ વિરલા જીવને પ્રેરિત થઈ છે, ઘણા જીવોને તો બાહ્ય નિમિત્તથી મૃત્યુભય પરથી બાહ્ય શબ્દિક વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ વિશેષ કાર્યકારી યથા વિના નાશ પામે છે; માત્ર કોઈકિ વિચારવાન અથવા સુલભબોધી કે હજીકર્મી જીવને તે ભય પરથી અવિનાશી નિશ્ચેત્ત્વ પદ પ્રત્યે વૃત્તિ થાય છે.

મૃત્યુભય હોત તોપણ તે મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થાએ નિયમિત પ્રાપ્ત થનું હોત તોપણ જેટલા પૂર્વે વિચારવાનો યથા છે, તેટલા ન ધાત; અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થા સુધી તો મૃત્યુનો ભય નથી એમ દેખીને પ્રમાદસહિત વર્તત; મૃત્યુનું અવશ્ય આવવું દેખીને, તથા તેનું અનિયમિતપણું આવવું દેખીને, તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત પ્રયે, સ્વજનાદિ સૌથી અરણ્યપણું દેખીને, પરમાર્થ વિચારવામાં અપ્રમત્તપણું જ હિતકારી લાગ્યું, અને સર્વસંગનું અહિતકારીપણું લાગ્યું. વિચારવાન પુરુષોનો તે નિશ્ચય નિશ્ચેદક સત્ય છે, ત્રણે કાળ સત્ય છે. મૂર્છાભાવનો જોદ ત્યાગીને અસંગભાવ પ્રત્યયી જોદ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે.

જો આ સંસારને વિષે આખા પ્રસંગોને સંભવ ન હોત, પોતાને અથવા પરને તેવા પ્રસંગની અપ્રાપ્તિ દેખાતી હોત, અશરણુત્વાદિપણું ન હોત તો પચ્ચિપચનાં મુખસાધનનું કશું ન્યૂતનપણું પ્રાપ્ત નહોતું, એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પરમપુરુષે, અને ભસ્ત્રાદિ ચક્રવર્ત્યાદિઓ તેનો આ કારણ ત્યાગ કરન ? એકાત સંસંગપણું આ કારણે બનત ?

હા, આર્થ આત્મકર્મદાદિ યથાર્થ વિચારના મોહાપણને લીધે, પુત્રાદિ ભાવની રૂપના અને મૂર્છાને લીધે, તમને કંઈ પણ જોદ વિશેષ પ્રાપ્ત થયો અંબનિત છે, તોપણ તે જોદનું ભયને કંઈ પણ હિતકારી ફળ નહીં હોવાથી, હિતકારીપણ માત્ર માત્ર વિચાર વિના કોઈ અન્ય ઉપાયે નથી એમ વિચારી, યતો જોદ યથાકર્મિ વિચારથી, માત્રાપુરુષોના વચનામૃતથી, તથા સાધુપુરુષના આશય, ચર્યાગનદિથી અને વિવિધી ઉપમાનં અર્થે, આ જ કર્તવ્ય છે.

વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણપ્રાપ્તિ ન હોય એ સિવાય બીજા કંઈલાક લાવની પણ જિનાગમમાં તથા તેના આશ્રયને ઇચ્છતા એવા આચાર્યરચિત શાસ્ત્રને વિષે વિચેદતા કહી છે. કેવળજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, પૂર્વજ્ઞાન, યથાખ્યાન યાગ્નિ, સૂક્ષ્મગ્ર પરાય યાગ્નિ, પરિહારવિશુદ્ધિ યાગ્નિ, દાયક સમકિત અને પુલાકલખિધિ એ ભાવે મુખ્ય કરીને વિચેદ કહ્યા છે. શ્રી હુંગરને તેનો તેનો જે પરમાર્થ ભાસતો હોય તે લખશો. તમને તથા લહેરાભાઈને આ વિષે બે કંઈ લખવાની ઇચ્છા થાય તે લખશો.

વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી આત્માર્થની કંઈ કંઈ મુખ્ય ભૂમિકા ઉત્કૃષ્ટ અધિકારીને પ્રાપ્ત થઈ શકે, અને તે પ્રાપ્ત થવાનો માર્ગ કયો ? તે પણ શ્રી હુંગરથી લખાવાય તો લખશો તેમ જ તે વિષે બે તમારી તથા લહેરાભાઈની લખવાની ઇચ્છા થાય તો લખશો. ઉપર જણાવેલા પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તર લખવાનું હાલ બને એમ ન હોય તો તે પ્રશ્નોના પરમાર્થ પ્રત્યે વિચારનો લક્ષ રાખશો.

[૬૨૬]

૬૯૨

મુંબઈ, બીજા જોક વદ, ૧૯૫૨

હર્લેલ એવો મનુષ્યદેહ પણ પૂર્વે અનન વાર પ્રાપ્ત થયા છતાં કંઈ પણ સફળપણું થયું નહીં; પણ આ મનુષ્યદેહને કૃતાર્થતા છે, કે જે મનુષ્યદેહે આ છવે જાનીપુરુષને ઓળખ્યા, તથા તે મહાભાગ્યનો આશ્રય કર્યો. જે પુરુષના આશ્રયે અનેક પ્રજારતા મિથ્યા આમ્રકાદિની મદતા થઈ, તે પુરુષને આશ્રયે આ દેહ છૂટે એ જ આર્થક છે. જન્મજરા-મરણાદિને નાશ કરવવાળું આત્મજ્ઞાન જેમને વિષે વર્તે છે, તે પુરુષનો આશ્રય જ છવેને જન્મજરામરણાદિનો નાશ કરી શકે, કેમકે તે યથાસંભવ ઉપાય છે. સ્વયંભૂત નાંખે આ દેહ પ્રત્યે આ છવેને જે પ્રારબ્ધ હશે તે વ્યતીત થયે તે દેહનો પ્રસંગ નિવૃત્ત થશે. તેનો ગમે ત્યારે વિયોગ નિશ્ચય છે, પણ આશ્રયપૂર્વક દેહ છૂટે એ જ જન્મ આર્થક છે, કે જે આશ્રયને પામીને છવે તે ભવે અથવા ભાવિ એવા થોડા કાળે પણ સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરે.

તમે તથા શ્રી મુનિ પ્રસંગોપાત્ત ખુશાલદાસ પ્રત્યે જવાનું રાખશો. પ્રદાનચર્ચ, અપરિમિહાદિ યથાશક્તિ ધારણ કરવાની તેમને સંભાળના દેખાય તો મુનિજી તેમ કરવામાં પ્રતિગંધ નથી.

શ્રી સદ્ગુરુને કહ્યો છે એવા નિર્મલમાર્ગનો મદાય આશ્રય રહે.

હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી. અને દેહ સી પુત્રાદિ કોઈ પણ માન. નથી, મુનિ સંતન્ય સ્વરૂપ અવિનાશી એવો હું આત્મા હું, એમ આનંદભાવના કરનાં રાગદેવનો: રમ્ય થાય.

[૫૯૭]

૬૯૩

મુંબઈ, ગંગાદ મુ. ૨, રવિ, ૧૯૫૨

જેને મૃત્યુની આગે મિત્રતા હોય, અથવા જે મૃત્યુથી બાળી દુર્ગી શકે તેમ હોય, અથવા હું નહીં જ મરું એમ જેને નિશ્ચય હોય, તે જાહેર મુજબ મૃત.

- શ્રી નીલકંઠ - હજીવનિવાસ : ૧૫૫૫૫.

ફરી 'સ્વધર્મ' સહિત લક્ષિત કરવી' એમ આવવાનું કારણ શું? એમ તમે લખ્યું તેમો ઉત્તર અત્રે લખ્યો છે:—

સ્વધર્મમાં રહીને લક્ષિત કરવી એમ જણાવ્યું છે ત્યાં 'સ્વધર્મ' શબ્દનો અર્થ 'વર્ણશ્રમધર્મ' છે. ગ્રાહણાદિ વર્ણમાં દેહ ધારણ થયો હોય, તે વર્ણના શ્રુતિ સ્મૃતિએ કહેલો ધર્મ આચરવો તે વર્ણધર્મ છે, અને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમ ક્રમે કરી આચરવાની જે મર્યાદા શ્રુતિ સ્મૃતિએ કહી છે, તે મર્યાદાસહિત તે તે આશ્રમમાં વર્તવું તે 'આશ્રમધર્મ' છે.

ગ્રાહણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણ છે, તથા બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્ત એ ચાર આશ્રમ છે. ગ્રાહણવર્ણે આ પ્રમાણે વર્ણધર્મ આચરવા એમ શ્રુતિ, સ્મૃતિમાં કહ્યું હોય તે પ્રમાણે ગ્રાહણ આચરે તો 'સ્વધર્મ' કહેવાય, અને જો તેમ ન આચરતાં ક્ષત્રિયાદિને આચરવા યોગ્ય ધર્મને આચરે તો 'પરધર્મ' કહેવાય; એ પ્રકારે જે જે વર્ણમાં દેહ ધારણ થયો હોય, તે તે વર્ણના શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કહેલા ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું તે 'સ્વધર્મ' કહેવાય, અને બીજા વર્ણના ધર્મ આચરે તો 'પરધર્મ' કહેવાય.

તેવી રીતે આશ્રમધર્મ સંબંધી પણ સ્થિતિ છે. જે વર્ણોને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમસહિત વર્તવાનું શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કહ્યું છે તે વર્ણે પ્રથમ, ચોવીશ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં વર્તવું, પછી ચોવીશ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તવું; ક્રમે કરીને વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્તાશ્રમ આચરવા; એ પ્રમાણે આશ્રમનો સામાન્ય ક્રમ છે. તે તે આશ્રમમાં વર્તવાના મર્યાદાકાળને વિષે બીજા આશ્રમના આચરણને ગ્રહણ કરે તો તે 'પરધર્મ' કહેવાય; અને તે તે આશ્રમમાં તે તે આશ્રમના ધર્મોને આચરે તો તે 'સ્વધર્મ' કહેવાય; આ પ્રમાણે વેદાશ્રિત માર્ગમાં વર્ણશ્રમધર્મને 'સ્વધર્મ' કહ્યો છે, તે વર્ણશ્રમધર્મને 'સ્વધર્મ' શબ્દે સમજવા યોગ્ય છે; અર્થાત્ સહજનંદસ્વામીએ વર્ણશ્રમધર્મને અત્રે 'સ્વધર્મ' શબ્દથી કહ્યો છે. લક્ષિતપ્રધાન મપ્રદાયોમાં ઘણું કરીને ભગવદ્લક્ષિત કરવી એ જ જીવનો 'સ્વધર્મ' છે, એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે, પણ તે અર્થમાં અત્રે 'સ્વધર્મ' શબ્દ કહ્યો નથી, કેમકે લક્ષિત 'સ્વધર્મ' રહીને કરવી એમ કહ્યું છે, માટે સ્વધર્મનું જીવનપણે ગ્રહણ છે, અને તે વર્ણશ્રમધર્મના મર્યાદામાં ગ્રહણ છે. જીવનો 'સ્વધર્મ' લક્ષિત છે, એમ જણાવવાને અર્થે તો લક્ષિતશબ્દને સહજે કવચિત્ જ સ્વધર્મ શબ્દે સપ્રદાયોએ ગ્રહણ કર્યો છે, અને શ્રી સહજનંદના વચન: મનમાં ભક્તિને બદલે સ્વધર્મ શબ્દ સંસારાચક્રપણે પણ વાપર્યો નથી, કવચિત્ સ્વધર્મ વચનનાર્થે વાપર્યો છે.

[૨૨૧]

૬૬૬

મુંબઈ, આપાડ વદ ૮, રવિ, ૧૯૫૫

ૐ

ખુબસૂરતી કરી જે સ્વયંભૂરમાગસમુદ્ર તરી ગયા, તરે છે, અને તરશે ને
રૂપોને નિપટામ લક્ષિથી ત્રિકાળ નમસ્કાર.

૧. અર્થે પ્રથમ લખ્યા હતા, તે નમસ્કાર કાગળ પ્રાપ્ત થયો હતો.
તથા એવવ પ્રસ્થાવેદનાં કઈ એક પરમાર્થે સ્વયંભૂરમાગસમુદ્ર પ્રાપ્તિ કરી

જેવી લાગે છે, અને તે આદિ કારણથી માત્ર પહોંચ લખવાનું પણ કશું નથી. ચિત્તને સહેજ પણ અવલંબન છે તે જેવી લેવાથી આર્તતા પામશે, એમ જાણી તે દયાના પ્રતિબંધ આ પત્ર લખ્યું છે.

સૂક્ષ્મસંગરૂપ અને બાહ્યસંગરૂપ હસ્તર સ્વયંભૂરમાણસમુદ્ર ભુજાઓ કરી જે વર્ધમાનાદિ પુરુષો તરી ગયા છે, તેમને પરમબક્ષિતથી નમસ્કાર હો! પડવાના લયંકર સ્થાનકે સાધયેત રહી, તથારૂપ સામર્થ્ય વિસ્તારી સિદ્ધિ સિદ્ધ કરી છે, તે પુરુષાર્થને સંભારી શામાંચિત, અનંત અને મૌન એવું આશ્ચર્ય ઊપજે છે.

[૬૨૨]

૬૯૭ મુંબઈ, અમાસ વદ ૮, રવિ, ૧૯૫૨

ભુજાઓ કરી જે સ્વયંભૂરમાણસમુદ્ર તરી ગયા, તરે છે, અને તરશે તે સત્પુરુષોને નિષ્કામ ભક્ષિતથી ત્રિકાળ નમસ્કાર.

શ્રી અંબાલાલના લખેલા તથા શ્રી ત્રિભુવનના લખેલા તથા શ્રી દેવકરભૂજા આદિના લખેલા પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે

પ્રારબ્ધરૂપ હસ્તર પ્રતિબંધ વર્તે છે, ત્યાં કઈ લખવું કે જણાવવું તે કૃત્રિમ જેવું લાગે છે; અને તેથી હમણા પત્રાદિની માત્ર પહોંચ પણ લખવાનું કશું નથી. ધણું પત્રોને માટે તેમ ધયુ છે, તેથી ચિત્તને વિશેષ સુખવારૂપ પ્રશે, ને વિચારરૂપ દયાના પ્રતિબંધ આ પત્ર લખ્યું છે. આત્માને મૂળજ્ઞાનથી ચક્રાયમાન કરી નાખે એવા પ્રારબ્ધને ચેદના આવે પ્રતિબંધ તે પ્રારબ્ધને ઉપકારના હેતુ થાય છે, અને કોઈક વિદ્યત અવગરને વિશે એક વાર આત્માને મૂળજ્ઞાન વમાથી દેવા મુખીની સ્થિતિ પમાટે છે એમ જાણી, તેથી હરીને વર્તવું યોગ્ય છે, એમ વિચારી પત્રાદિની પહોંચ લખી નયાં; તે દયા કબ્બાની નમનાસહિત પ્રાર્થના છે.

અહો ! જ્ઞાનીપુરુષની આગય ગંભીરતા, ધીરજ અને ઉપશાન ! અહો ! અહો ! વારંવાર અહો !

[૬૨૪]

૬૯૮ મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૫, શુક્ર, ૧૯૫૨

૬૯

‘જિતાગમનાં ધર્માસ્તિશાય, અધર્માસ્તિમાય આદિ છ દ્રવ્ય કથાં છે. તેમાં શરૂને દ્રવ્ય કથાં છે; અને અસ્તિશાય પાંચ કથા છે. શરૂને - સ્તિશાય કર્યો નયના; તેના આ સ્તિન લેખીને? કદાપિ કાળને અસ્તિશાય ન કહેવામાં આવે તેનું જોય કે ધર્મોર્થે તે અસ્તિ પ્રદેશના સમૂહરૂપે છે, અને પરમાત્મા પુરુષ તેવી યોગ્યતાવાળાં દ્રવ્ય છે. પણ તેની રીતે નથી, માત્ર એક અભયરૂપ છે. તેથી કલ્પને અસ્તિશાય રીતે નથી. ત્યાં એમ અગમ્ય પણ તે કે વાંકે સમય પાત્રી બીજો પાત્રી બીજો એમ અન્યની માત્ર અસ્તિ ન કરે છે, અને તે પાત્રામાં અસ્તિ સ્વક્રમ નથી, તેથી તેનાથીજ નમસ્તુ સત્પુરુષમાણસમુદ્ર સદાય સમૂહમાણસમુદ્ર સુલભ્યે છે; એવા શરૂ પણ અસ્તિશાય કરી સમય, જગતી સમૂહને ત્યાં તે સત્પુરુષ માત્ર રાજ્ય છે,

સાર્થક છે. છેલ્લે અવગરે અનશનાદિ કે સંસ્તરાદિક કે સંલેખનાદિક ક્રિયા કવચિત્ ખતો કે ન ખતો તોપણ જે જીવને ઉપર કહ્યો તે ભાવ લક્ષ્યગત છે, તેનો જન્મ સંકળ છે, અને કમે કરી તે નિઃશ્રેયને પ્રાપ્ત થાય છે.

તમને બાહ્યક્રિયાદિનો કેટલાંક કારણથી વિશેષ વિધિનિષેધ લક્ષ્ય જોઈને અમને ખેંચતો કે આમા કાળ વ્યતીત થતાં આત્માવસ્થા કેટલી સ્વસ્થતા લાજે છે, અને શું યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કરી શકે છે, કે તમને તેનો આટલો બધો પરિચય ખેદનો હેતુ લાગતો નથી ? સહજમાત્ર જેમાં ઉપયોગ લીધો હોય તો ચાલે તેવું છે, તેમાં લગભગ 'ભગૃતિ' કાળનો ઘણો ભાગ વ્યતીત થવા જેવું થાય છે તે કેને અર્થે ? અને તેવું શું પરિણામ ? તે શા માટે તમને ધ્યાનમાં આવતું નથી ? તે વિષે કવચિત્ કંઈ પ્રેરવાની ઇચ્છા ધરેલી અંભવે છે, પણ તમારી તથા રૂચિ અને સ્થિતિ ન દેખાવાથી પ્રેરણા કરતાં કરતાં વૃત્તિ સંલેપી લીધેલી. હજી પણ તમારા ચિત્તમાં આ વાતને અવકાશ આપવા યોગ્ય અવસર છે. લોકો માત્ર વિચારવાન કે સમ્યગ્દષ્ટિ સમજે તેથી કલ્યાણ નથી. અથવા બાહ્યવ્યવહારના ઘણા વિધિનિષેધના કર્તૃત્વના માહાત્મ્યમાં કંઈ કલ્યાણ નથી, એમ અમને તો લાગે છે. આ કંઈ એકાંતિક દષ્ટિએ લખ્યું છે અથવા અન્ય કંઈ હેતુ છે, એમ વિચારવું છોડી દઈ જે કંઈ તે વચનોથી અંતર્મુખવૃત્તિ થવાની પ્રેરણા થાય તે કરવાનો વિચાર રાખવો એ જ સુવિચારદષ્ટિ છે.

લોકસમુદાય કોઈ ભલો થવાનો નથી, અથવા સ્તુતિનિંદાના પ્રયત્નાર્થે આ દેહની પ્રવૃત્તિ તે વિચારવાનને કર્તવ્ય નથી. બાહ્યક્રિયાના અંતર્મુખવૃત્તિ વગરના વિધિનિષેધમાં કંઈ પણ વાસ્તવ્ય કલ્યાણ રહ્યું નથી. ગૃહાદિ ભેદને નિર્વાહવામાં, નાના પ્રકારના વિકલ્પો ચિત્ત કરવામાં આત્માને આવરણ કરવા બરાબર છે અનેકાંતિક માર્ગ પણ સમ્યક્ એકાંત એવા નિઃપદની પ્રાપ્તિ કરાવવા સિવાય બીજા અન્ય હેતુએ ઉપકારી નથી, એમ બાણી લખ્યું છે. તે માત્ર અનુકપાણુદિઓ, નિરાશ્રયથી, નિષ્કપટતાથી, નિર્દોષતાથી, અને હિતાર્થે લખ્યું છે, એમ જો તમે યથાર્થ વિચારશો તો દષ્ટિગોચર થશે, અને વચનનું ગ્રહણ કે પ્રેરણા થવાનો હેતુ થશે.

[૬૩૩]

૭૦૩

રાજજ, ભાદરવા સુદ ૮, ૧૯૫૨

કેટલાક પ્રશ્નોનું ગમાધાન બાળવાની જિજ્ઞાસા રહે એ સ્વાભાવિક છે.

‘કર્મ’ કરીને બધા માર્ગોમાં મનુષ્યપણાને મોક્ષનું એક સાધન બાણી બહુ વખાણ્યું છે. અને ‘કર્મ’ને જેમ ને પ્રાપ્ત થાય એટલે તેની વૃદ્ધિ થાય તેમ કેટલાક માર્ગોમાં ઉપદેશ દેખાય છે. જિજ્ઞાસુ માર્ગને વિષે તેવો ઉપદેશ ક્યો દેખાતો નથી. વેદોક્ત માર્ગમાં અનુવર્તન નથી, એ વૃત્તિ કાળથી તથા ચાર આશ્રમને ક્રમાદિથી કરીને વિચારનાં મનુષ્યને કે મનુષ્યને. ઉપદેશ ક્યો દષ્ટિગોચર થાય છે. જિજ્ઞાસુ માર્ગમાં તેથી ઊંચું જોવા મળે છે, માર્ગોને નહીં કરતાં ગમે ત્યાં જીવ વૈભવ્ય પામે તો માર્ગ ત્યાં જ રહે છે. માર્ગને જોવા મળે છે, તેથી થવા પ્રવૃત્તિ અમને પામ્યા વિના ત્યાંથી જીવ માર્ગમાં વૃદ્ધિ પામે, એમ તેમના અનુભવથી જે કંઈ તેમને અંતરે અંતરે સંજોગ

રહેત તે ન થાય અને તેથી વંશનો નાશ થવા જેવું થાય, જેથી દુર્લભ એવું મનુષ્યપણું જે મોક્ષસાધનરૂપ ગણ્યુ છે, તેની વૃદ્ધિ અટકે છે, માટે તેઓ અભિપ્રાય જિનનો કેમ હોય ?' તે બહુવા આદિ વિચારનું પ્રશ્ન લખ્યું છે, તેનું સમાધાન વિચારવા અર્થે અત્રે લખ્યું છે.

લૌકિક દષ્ટિ અને અલૌકિક (લોકોત્તર) દષ્ટિમાં મોટો ભેદ છે, અથવા એકબીજી દષ્ટિ પરસ્પર વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળી છે. લૌકિક દષ્ટિમાં વ્યવહાર (સામાજિક કારણો)નું મુખ્યપણું છે, અને અલૌકિક દષ્ટિમાં પરમાર્થનું મુખ્યપણું છે. માટે અલૌકિક દષ્ટિને લૌકિક દષ્ટિના ક્ષણની સાથે પ્રાપ્તિ (ઘણું કરીને) મેળવવી યોગ્ય નહીં.

જૈન અને બીજા બધા માર્ગમાં ઘણી કરીને મનુષ્યદેહનું વિશેષ માહાત્મ્ય કાળું છે. એટલે મોક્ષસાધનના કારણરૂપ હોવાથી તેને ચિંતામણિ જેવો કહ્યો છે, તે સત્ય છે. પણ જો તેથી મોક્ષસાધન કર્યું તો જ તેનું એ માહાત્મ્ય છે, નહીં તો પશુના દેહ જેટલી એ વાસ્તવિક દષ્ટિથી તેની કિંમત દેખાતી નથી.

મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એ વિચાર મુખ્યપણે લૌકિક દષ્ટિના છે, પણ તે દેહ પાત્રીને અવશ્ય મોક્ષસાધન કરવું, અથવા તે સાધનનો નિશ્ચય કરવો, એ વિચાર મુખ્યપણે અલૌકિક દષ્ટિનો છે. અલૌકિક દષ્ટિમાં મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એમ કાળું નથી, તેથી મનુષ્યાદિનો નાશ કરવો એમ તેમા આશય રહે છે, એમ સમજવું ન જોઈએ. લૌકિક દષ્ટિમાં તો યુદ્ધાદિ ઘણા પ્રસંગમાં હવેરા મનુષ્યો નાશ પામવાનો વખત આવે છે, અને તેમાં ઘણા વંશરહિત થાય છે, પણ પરમાર્થ એટલે અલૌકિક દષ્ટિનાં તેવાં કાર્ય નથી, કે જેથી તેમ ધવાનો ધાગુંકરીને વખત આવે, અર્થાત્ એ સ્થળે અલૌકિક દષ્ટિથી નિર્વરતા, અવિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીની રક્ષા અને તેમના વંશનું રહેલું એ અદેજ બને છે; અને મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવાનો જેનો હેતુ છે, એવી લૌકિક દષ્ટિ બ્રહ્મી તે સ્થળે વર, વિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ અને વંશરહિતપણું કરનારી થાય છે.

અલૌકિક દષ્ટિ પાત્રીને અથવા અલૌકિક દષ્ટિની અસરથી કોઈ પણ મનુષ્ય નાની વયમાં ત્યાગી થાય તો તેથી જે ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા ન હોય તેના વંશનો અથવા ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા હોય અને પુત્રોત્પત્તિ ન થઈ હોય તેના વંશનો નાશ થવાનો વખત આવે, અને તેટલાં મનુષ્યો જોઈમાં જન્મવાનું થાય. જેથી મોક્ષસાધનના હેતુભૂત રીવા મનુષ્ય દેહની પ્રાપ્તિ અટકાવવા જેવું બને, એમ લૌકિક દષ્ટિથી યોગ્ય લાગે; પણ પરમાર્થ દષ્ટિથી તે ધાનું કરીને કલ્પનામાત્ર લાગે છે.

કોઈ પણ પૂર્વે પરમાર્થમાર્ગને આગમીને અને મનુષ્યપણું પામ્યા હોય, તેને નાની વયથી જ ત્યાગવંશન્ય નીવડપણું ઉત્પન્નમાં આવે છે, તેના મનુષ્યને જ્ઞાતાની ઉત્પત્તિ થવા પછી ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરવો, અથવા આશ્રમના મનુક્રમમાં મૂકવા તે પરમાર્થ દેહનું નથી. કેમકે મનુષ્યદેહ તો ભ્રાત્ર દષ્ટિથી નાશવા અપેક્ષાથી, મોક્ષરૂપભૂત છે, અને વર્તમાન ભ્રાત્રવંશનું નો મુખ્યપણું મોક્ષસાધનરૂપ છે. અને તેવાં ધાનું પ્રથમ મનુષ્યના મનુષ્યદેહનું મોક્ષસાધનપણું કરવું અને તે કારણે પ્રથમ ધર્મે તે દેહથી જ્ઞાતાનું વંશનું કરવું, એ મનુષ્યદેહને મોક્ષસાધનરૂપ કરવા અવગણ કરવેલું કે મોક્ષસાધનરૂપ કરવા અવગણ કરવેલું, તે વિચારવા યોગ્ય છે.

વેદોક્ત માર્ગમાં ચાર આશ્રમ બાંધ્યા છે તે એકાંતે નથી. વામદેવ, શુકદેવ, જડભરતજી એ આદિ આશ્રમના કેમ વગર ત્યાગપણે વિચર્યા છે. જેઓથી તેમ થવું અશક્ય હોય, તેઓ પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ કરવાનો લક્ષ રાખી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, એમ કહી શકાય. આયુષ્યનું એવું ક્ષણભંજરપણું છે કે, તેવો કેમ પણ વિરક્તને જ પ્રાપ્ત થવાનો વખત આવે. કદાપિ તેવું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તોપણ તેવી વૃત્તિએ એટલે પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ થાય એવો લક્ષ રાખીને પ્રવર્તવાનું તો કોઈકથી જ બને તેવું છે.

જિનોક્ત માર્ગનો પણ એવો એકાંત સિદ્ધાંત નથી કે ગમે તે વયમાં ગમે તેવે માણસે ત્યાગ કરવો. તથાસ્પ સત્સંગ, સદ્ગુરુનો યોગ થયે, તે આશ્રમે કોઈ પૂર્વના સંસ્કારવાળો એટલે વિશેષ વૈરાગ્યવાન પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમ પામ્યા પહેલાં ત્યાગ કરે તો તેણે યોગ્ય કર્યું છે, એમ જિનસિદ્ધાંત પ્રાયે કહે છે; કેમકે અપૂર્વ એવાં સાધનો પ્રાપ્ત થયે ભોગાદિ ભોગવવાના વિચારમાં પડવું, અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરી પોતાનું પ્રાપ્ત આત્મસાધન શુભાવવા જેવું કરવું, અને પોતાથી સંતતિ થશે તે મનુષ્યદેહ પામશે તે મોક્ષ સાધનરૂપ થશે, એવી મનોરથમાત્ર કલ્પનામાં પડવું તે મનુષ્યપણાનું ઉત્તમપણું રાખીને પશુવત્ કરવા જેવું થાય.

ઈદ્રિયાદિ શાત થયાં નથી, જ્ઞાનીપુરુષની દૃષ્ટિમાં હજી જે ત્યાગ કરવાને યોગ્ય નથી, એવા કોઈ મદ કે મોહવૈરાગ્યવાન જીવને ત્યાગ લેવો પ્રશસ્ત જ છે, એમ કઈ જિન સિદ્ધાંત એકાંતે નથી.

પ્રથમથી જ જેને ઉત્તમ સંસ્કારવાળો વૈરાગ્ય ન હોય તે પુરુષ કદાપિ ત્યાગનો પરિણામે લક્ષ રાખી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તેણે એકાંતે ભૂલ જ કરી છે, અને ત્યાગ જ કર્યો હોત તો ઉત્તમ હતું, એમ પણ જિનસિદ્ધાંત નથી. માત્ર મોક્ષસાધનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે તે પ્રસંગ જતો કરવો ન જોઈએ, એમ જિનનો ઉપદેશ છે.

ઉત્તમ સંસ્કારવાળા પુરુષો ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા સિવાય ત્યાગ કરે તેથી મનુષ્યની વૃદ્ધિ અટકે, નથી મોક્ષસાધનનાં કારણ અટકે એ વિચારવું અસ્પષ્ટ દૃષ્ટિથી યોગ્ય દેખાય, પણ તથાસ્પ ત્યાગ વૈરાગ્યનો યોગ પ્રાપ્ત થયે મનુષ્યદેહનું સફળપણું થવા અર્થે, તે યોગનો અપ્રમત્તપણે વિવેક વગર લાભ પ્રાપ્ત કરવો, તે વિચાર તો પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ અને પરમાર્થદૃષ્ટિથી મિદ્ધ કોંચાય આયુષ્ય મંપૂર્ણ છે નથા આપણે સતતિ થાય તો તેઓ મોક્ષસાધન કરશે એવી નિમ્ન્ય કરી, ચિંતિત થશે જ એવું માન્ય રાખી, પાછો આવો ને આવો ત્યાગ પ્રકાશિત કરે, એવું બધિય કરાખીને આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તવાનું કયો વિચારવાન એકાંતે યોગ્ય મંપૂર્ણ વિચાર વૈરાગ્યના સદ્ગુણ ન હોય. અને જ્ઞાનીપુરુષ જેને ત્યાગ કરવા યોગ્ય ગણના હોય, તેને ત્યાગ મનોરથમાત્ર કલ્પાવે. અથવા અનિશ્ચિત કારણોનો વિચાર છોડી દઈ મોક્ષના ને જાત ઉત્તમ રૂપે આશ્રય કરવો એ જ ઉત્તમ છે, અને એ જ મનુષ્યપણું ન હોઈ ને, બાકી વૃદ્ધિ ન હોઈ ને. કલ્પના છે, અવેગના મોક્ષમાર્ગ નાશ કરી માત્ર મનુષ્યની વૃદ્ધિ કરવાના કારણ કરી મંપૂર્ણ કરી ને અને.

તે માર્ગે જોઈને મનુષ્યને વૈરાગ્યદૃષ્ટિથી જે આકર્ષ છે તે જ યોગ્ય બેદમાં ને

છે. ઉપયોગ આવાં પ્રશ્નોત્તરમાં વિશેષ કરી ગ્રેરવો કઠણ પડે છે, તોપણ સંક્ષેપમાં જે કંઈ લખવાનું બન્યું તે ઉત્તરણાવર્ત કરીને લખ્યું છે.

જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનને લૌકિક આશયમાં ન ઉતારવાં; અથવા અલૌકિક દષ્ટિએ વિચારવાં યોગ્ય છે; અને જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી લૌકિક પ્રશ્નોત્તરમાં પણ વિશેષ ઉપકાર વિના પડવું ન ઘટે; તેવા પ્રસંગોથી કેટલીક વાર પરમાર્થદષ્ટિ દ્વેષ પમાડવા જેવું પરિણામ આવે છે.

વડના ટેટા કે પીપળનાં પીપાંનું રક્ષણ પણ કંઈ તેના વંશવૃદ્ધિને ગર્યે કરવાના હેતુથી અલક્ષ્ય કહ્યાં છે, એમ સમજવું યોગ્ય નથી. તેમાં કોમળપણું હોય છે ત્યારે અનંતકાયનો સંભવ છે, તથા તેને બદલે બીજી ઘણી ચીજોથી નિષ્પાપપણે ગરી શકાય છે, છતાં તે જ અંગીકાર કરવાની ઇચ્છા રાખવી તે વૃત્તિનું ઘાતુ તુલ્યપણું થાય છે, તેથી તે અલક્ષ્ય કહ્યાં છે; તે યદ્યર્થ લાગવા યોગ્ય છે.

પાણીના ટીપામાં અસંખ્યાત છવ છે એ વાત ખરી છે, પણ ઉપર દર્શાવ્યાં જે વડના ટેટા વગેરેના કારણો તેવાં કારણો તેમાં રહ્યાં નથી, તેથી તે અલક્ષ્ય કહ્યું નથી, ને કે તેવું પાણી વાપરવાની પણ આજ્ઞા છે, એમ કહ્યું નથી, અને તેથી પણ અસુક પાપ થાય એવો ઉપદેશ છે.

આગળના* કાગળમાં બીજના સંગિત-અંગિત સંબંધી સમાધાન લખ્યું છે તે કોઈ એક વિશેષ હેતુથી સંક્ષેપ્ય છે. પરંપરા રૂઢિ પ્રનાંનું લખ્યું છે, તથાપિ તેમાં કંઈક વિશેષ બેદ સમાવ્ય છે, તે લખ્યો નથી. લખવા યોગ્ય નહીં લાગવાથી લખ્યો નથી. કેમકે તે બેદ વિગારમાત્ર છે, અને તેમાં કંઈ તેવો ઉપકાર સમાયો દેખાતો નથી.

નાના પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરનો લક્ષ્ય એકમાત્ર આત્માર્થ પ્રત્યે થાય તો આત્માને પાળો ઉપકાર થવાનો સંભવ રહે.

[૬૩૩]

૭૮૪

રાજગ, ભાદરવા સુદ ૮, ૧૯૫૨

લૌકિક દષ્ટિ અને અલૌકિક દષ્ટિમાં મોટો ભેદ છે. લૌકિક દષ્ટિમાં વ્યવહારનું મુખ્ય પાતું છે, અને અલૌકિક દષ્ટિમાં પરમાર્થનું મુખ્યપાતું છે.

મનુષ્યદેહનું જીવ અને બીજા બધા માર્ગમાં વિભેદન અને અમૂલ્યપણું તેને શન્ય છે, પણ જો તે મોહસાધન કરી શકાય તો જ તેનું વિભેદનનું અને અમૂલ્યપણું છે.

મનુષ્યાદિ વગની વૃદ્ધિ કરવી એ વિચાર લૌકિક દષ્ટિનો છે, પણ મનુષ્યને, વ્યક્તિને યોગ્ય રીતે કર્યાણના અવરૂપ નિર્ણય કરવો તથા પ્રાપ્તિ કરવી એ વિચાર અલૌકિક દષ્ટિનો છે.

જો એમ જ કારણવામાં મૂલ્ય હોય કે કોઈ કરીને જ સર્વ વાંદ-પરિવ્યાપ સંગે તો તે ચરણિય વિચાર કોમળ નથી કેમકે પૂરું કરવાનું આરાધન મુલ્ય છે તો કદાચ ઉત્તમ છવો નાની વચથી જ ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ પામ્યા છે મુખેરજી, જગતનાદિના પ્રશ્ન, બીજા પ્રશ્નનાં તે ગર્યે દર્શાવ્યું છે. જો એવો જ વિચાર બોલે તો તે મુદરસાધન

७८६

ભાદરવા સુદ ૧૧, ગુરુ; ૧૯૫૨

सङ्गतमस्वप्ने यथायोग्य प्राप्तं थाय.

ત્રણ પત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે. 'કંઈ પણ વૃત્તિ રોકતાં, તે કરતાં વિશેષ અભિમાન વર્તે છે,' તેમ જ 'તૃષ્ણાના પ્રવાહમાં ચાલતાં તણાઈ જવાય છે, અને તેની ગતિ રોકવાનું સામર્થ્ય રહેતું નથી' ઇત્યાદિ વિગત તથા 'ક્ષમાપના અને કકડી રાક્ષસીના 'યોગવાસિષ્ઠ' સંબંધી પ્રસંગની જગત્પ્રભ ટળવા માટેમાં વિશેષતા' લખી તે વિગત વાંચી છે. હાલ લખવામાં ઉપયોગ વિશેષ રહી શકતો નથી, જેથી પત્રની પહેાંચ પણ લખતાં રહી જાય છે. સંક્ષેપમા તે પત્રોના ઉત્તર નીચે લખ્યા પરથી વિચારવા યોગ્ય છે.

૧. વૃત્તિઆદિ સંશ્લેષ અભિમાનપૂર્વક થતો હોય તોપણ કરવો ઘટે. વિશેષતા એટલી કે તે અભિમાન પર નિરંતર ખેદ રાખવો. તેમ બને તો ક્રમે કરીને વૃત્તિઆદિનો સંશ્લેષ નાશ થાય, અને તે સંબંધી અભિમાન પણ સંશ્લેષ થાય.

૨. ઘણે સ્થળે વિચારવાન પુરુષોએ એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન થયે કામ, ક્રોધ, તૃષ્ણાદિ ભાવ નિર્મૂળ થાય. તે સત્ય છે, તથાપિ તે વચનોનો એવો પરમાર્થ નથી કે જ્ઞાન થયા પ્રથમ તે મોળા ન પડે કે ઓછાં ન થાય. મૂળસંહિત છેદ તો જ્ઞાને કરીને થાય, પણ કપાયાદિનું મોળાપાતું કે ઓછાપાતું ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન ધાતું કરીને ઉત્પન્ન જ ન થાય. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં વિચાર મુખ્ય સાધન છે, અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (લોભપ્રત્યે અનાસક્તિ) નથી ઉપશમ (કપાયાદિનું ધાતું જ મહાપાતું, તે પ્રત્યે વિશેષ ખેદ) એ મુખ્ય આધાર છે, એમ જાણી તેનો નિરંતર લક્ષ રાખી તેવી પરિણતિ કરવી ઘટે.

નનુરુપના વચનના યથાર્થ અડણુ વિના વિચાર ઘણું કરીને ઉદ્ભવ થતો નથી; અને નનુરુપના વચનનું યથાર્થ અડણુ, સત્પુરુષની પ્રતીતિ એ કહ્યાણુ થવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની 'અનન્ય આશ્રયભક્તિ' પરિણામ પામ્યેથી, થાય છે. ઘણું કરી એકની-એક અન્યો-અન્યાશ્રય જેવું છે, કયાંક દોઢનું સુખ્યપણું છે, કયાંક કોઈનું મુશ્કેલી, તથાપિ એમ તો અનુભવમાં આવે છે કે ખરેખર સુમુક્ષુ હોય તેને સત્પુરુષની 'અનન્ય ભક્તિ' અડણુવાદિ છેવટે એને અસ્પૃશ્યતામાં વિચારદશા પરિણામ પામવાને માટે નહીં કાંઈ અડણુ થાય છે.

[illegible]

માંડ આશ્ચરિકા જેટલું મળતું ન હોય તોપણ મુશુકુ ડવ આનંધ્યાન ઘણું કરીને થવા ન દે, અથવા થયે તે પર વિશેષ ખેદ કરે, અને આશ્ચરિકામાં ત્રુટતું થયાધર્મ ઉપાર્જન કરવાની મંદ કલ્પના કરે એ આદિ પ્રકારે વર્તતાં તૃષ્ણાનો પરાભવ (થીત) થવા યોગ્ય છે.

૩. ઘણું કરીને મત્પુરુષને વચને આધ્યાત્મિકશાસ્ત્ર પણ આત્મજ્ઞાનનો હેતુ થાય છે, કેમકે પરમાર્થઆત્મા શાસ્ત્રમાં વર્તે તો નથી, મત્પુરુષમાં વર્તે છે. મુમુક્ષુએ જો કોઈ મત્પુરુષનો આશ્રય પ્રાપ્ત થયો હોય તો પ્રાપ્તે જ્ઞાનની યાચના કરવી ન ઘટે, માત્ર તથાકૃપ વર્ગગચ ઉપશમાદિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય કરવા ઘટે. તે યોગ્ય પ્રકારે સિદ્ધ થયે જ્ઞાનીનો ઉપદેશ મુલલપણે પરિણમે છે, અને યદ્યર્થ વિચાર તથા જ્ઞાનનો હેતુ થાય છે.

૪. ન્યાં સુધી ઓછી ઉપાધિવાળાં ફોરે આલુવિકા ચાલતી હોય ત્યાં સુધી વિશેષ મેળવવાની કલ્પનાઓ સુમુક્ષુએ કોઈ એક વિશેષ અલૌકિક હેતુ વિના વધારે ઉપાધિવાળાં ફોરે જલ્દી ન ઘટે કેમકે તેથી ઘણી સદ્વૃત્તિઓ મોળી પડી જાય છે, અથવા વર્ધમાન થતી નથી.

પ. 'યોગવાસિષ્ઠ'નાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણ અને તેવા પ્રયોનો મુમુક્ષુએ વિશેષ કરી લક્ષ કરવા યોગ્ય છે.

[६३५]

୭୦୭ ପଟ୍ଟନା, ଗାନ୍ଧୀବା ଗ୍ରନ୍ଥ ୧୧, ଶ୍ରୁତି, ୧୫୫୨

પ્રહારંદ્રાદિને વિષે થતા ભાસ વિષે પ્રથમ સુંબઈ કાગળ મળ્યો હતો. હાલ બીજો તે વિષેની વિગતનો અત્રે કાગળ મળ્યો છે. તે તે ભાસ થવા સંભવે છે. એમ જણાવવામાં કંઈક સમજાવુભેદથી વ્યાખ્યાભેદ થાય. શ્રી વૈજનાથજીનો નામને સમાગમ છે, તે નેત્રા દ્વારા તે માર્ગનો યથાશક્તિ વિશેષ પુરુષાર્થ થતો હોય તે કહેવો મોઝ્ય છે, વર્તમાનમાં તે માર્ગ પ્રત્યે અમારો વિશેષ ઉપયોગ વર્તેલો નથી. તેમ પત્ર દ્વારા તે માર્ગનો મનુ કરીને વિશેષ લક્ષ કરાવી શકાતો નથી, જેથી તમને શ્રી વૈજનાથજીનો સમાગમ છે તે યથાશક્તિ તે સમાગમનો લાભ લેવામાં વૃત્તિ ગળેા તે અશક્ય નથી.

આત્માના કંઈક ઉત્ત્વગ્રાપણને અર્થે, તેનું ચક્ષિત્વ તથા ભાષા-ગ્યાદિ પ્રતીતિમાં આવવાને અર્થે તથા આત્મજ્ઞાનના અધિકારીપણને અર્થે તે સાધન ઉપકારી છે, એ વિચાર બીજી રીતે ઘણું કઠીન ઉપકારી નથી. જોરદો લગ્ન મળગ્ય મળયો થોડય છે, એ જ વિનંદિ સ્વ-ત-મસ્તકે થકાસોમ્ય પ્રભામ પ્રાપ્ત થાય.

२५-१-१९३३चे अक्षांशोक्त अक्षांश भाग ११५.

[१३९]

٧٥٤

2007, 01/01, 1042

શીલા ત્રેહ મુદ્ ૧ મનિયે આપના પ્રત્યે હાથેયું પત્ર ધ્યાન પડે, તે તો મન મોહલી નથી.
જેમ માદ્યુ આલ્યું છે. તેમ માદ્યુ માયે અને અને કોઈ પ્રતિષ્ઠાથી વનંગનું કાન્દુ નથી.
એવો ભાવાર્થ આપે હાથેયો તે વિષે સુદોષમ જાણના મોં નીચે નહયું છે :—

જેન હાંસની રીતિએ જોનાં સમગ્રજાનને એને પેલાની રીતિએ જોવા, જોવાનું
અમને સમજે છે. જેનનાં કેવળજાનનું સ્વરૂપ હવેમાં છે, તે જા જાન જાનનાં રુચે

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
500 5TH AVENUE
NEW YORK 17, N.Y.

દશા આવ્યે કંમે કરીને તે ઉપશમ જેવી થઈ; પણ કોઈ કોઈ લોકો પરિવ્રમમાં આવેલા, તેમને કેટલીક વિશેષતા ભાસવાથી કંઈક મૂળમાર્ગ પર લક્ષ આવેલો, અને આ બાબુ તો સેંકડો અથવા હજારો માણસો પ્રસંગમાં આવેલા, જેમાથી કંઈક સમજાવવામાં તથા ઉપદેશક પ્રત્યે આસ્થાવાળા એવા સો એક માણસ નીકળે. એ ઉપરથી એમ જોવામાં આવ્યું કે લોકો તરવાના કામી વિશેષ છે, પણ તેમને તેવો યોગ બાજતો નથી. જો ખરેખર ઉપદેશક પુરુષનો ભેગ બને તો ઘણા જીવ મૂળમાર્ગ પામે તેવું છે, અને દયા આદિનો વિશેષ ઉદ્યોત ધાય એવું છે. એમ દેખાવાથી કંઈક ચિત્તમાં આવે છે કે આ કાર્ય કોઈ કરે તો ઘણું સારું, પણ દૃષ્ટિ કરતાં તેવો પુરુષ ધ્યાનમાં આવતો નથી, એટલે કંઈક લખનાર પ્રત્યે જ દૃષ્ટિ આવે છે, પણ લખનારનો જન્મથી લક્ષ એવો છે કે એ જેવું એકે જોળમવાળું પદ નથી, અને પોતાની તે કાર્યની યથાયોગ્યતા જ્યાં સુધી ન વર્તે ત્યાં સુધી તેની ઇચ્છામાત્ર પણ ન કરવી, અને ઘણું કરીને હજી સુધી તેમ વર્તવામાં આવ્યું છે. માર્ગનું કંઈ પણ સ્વરૂપ કંઈકને સમજાવ્યું છે, તથાપિ કોઈને એક મતપરચણાણુ આપ્યું નથી, અથવા તમે મારા શિષ્ય છો, અને અમે ગુરુ છીએ એવો ઘણું કરીને પ્રકાર દર્શાવ થયો નથી. કહેવાનો હેતુ એવો છે કે સર્વસંગપરિત્યાગ થયે તે કાર્યની પ્રવૃત્તિ સદૃશસ્વભાવે ઉદયમાં આવે તો કરવી એવી માત્ર કલ્પના છે. તેનો ખરેખરો આગ્રહ નથી, માત્ર અનુક્રપાદિ તથા જ્ઞાનપ્રભાવ વર્તે છે તેથી ક્યારેક તે વૃત્તિ જાગે છે, અથવા અસ્પાશે અંગમાં તે વૃત્તિ છે. તથાપિ તે સ્વપક્ષ છે. અમે ધારીએ છીએ તેમ સર્વસંગપરિત્યાગાદિ ધાય તો હજારો માણસ મૂળ-માર્ગને પામે, અને હજારો માણસ તે સન્માર્ગને આરાધી સદૃશગતિને પામે એમ અમારાથી થવું સંભવે છે. અમારા સંગમાં ત્યાગ કરવાને ઘણા જીવને વૃત્તિ ધાય એવો અંગમાં ત્યાગ છે. ધર્મ સ્થાપવાનું માન ગોઠું છે, તેની સ્પૃહાથી પણ વળતે આવી વૃત્તિ રહે, પણ આત્માને ઘણી વાર તાવી જોતાં તે સંભવ હવેની જગામાં આજો જ દેખાય છે, અને કંઈક સત્તાગત રહ્યો હશે તો તે દીર્ઘ થશે એમ અવશ્ય ભાસે છે, કેનકે યથાયોગ્યતા વિના, હેડ છૂટી બધે તેની દૃઢ કલ્પના હોય તોપણ, માર્ગ ઉપદેશનો નથી. એમ આત્મનિર્લય નિત્ય વર્તે છે. એક એ જળવાન કારણથી પરિમિદાદિ ત્યાગ કરવાનો વિચાર રચા કરે છે. મારા મનમાં એમ રહે છે કે વેદોક્ત ધર્મ પ્રકાશવો અથવા સ્થાપવો હોય તો મારી દશા યથાયોગ્ય છે. પણ જિનોક્ત ધર્મ સ્થાપવો હોય તો હજી નેટલી યોગ્યતા નથી. તોપણ વિશેષ યોગ્યતા છે, એમ લાગે છે.

[૧૩૭]

૭૦૬

મગધ, બાલકા ૧૮૫૨

૧. છે નાથ! આ ધર્મોત્થાપિ કરવારૂપ ઇન્દ્રા મહાજનો, અમારો, પામે તેમ સર્વમાં કોં તો તે ઇન્દ્રા અવશ્ય અર્પણ થાશે. અવશ્ય કારણે ઇન્દ્રા જાણે સર્વને દેખાય છે, કેનકે અસ્પ અસ્પ વાનમાં અત્યેક જાણે છે, અને તેના મૂળ, પણ સર્વને દેખાય છે. મૂળમાર્ગથી લોકો ટાળેલા આટલે છે એટલું જ નથી પણ મૂળમાર્ગની જિજ્ઞાસા તેમને કેનકે મગધને રોકે છે. તેમના ઘણા દુઃખનો પરિણામ થયે પણ ધર્મ મગધ પડે છે. તેમની દુઃખપરિણામી અવસ્થામાં દશા વર્તે છે.

નિગોદાદિ પણ તે જ રીતે ઘટ્યમાન થવા યોગ્ય છે.

સિદ્ધસ્વરૂપ પણ એ જ લાવથી નિદિધ્યાસન થવા યોગ્ય છે.

—સંપ્રાપ્ત થવા યોગ્ય જણાય છે

લોક શબ્દનો અર્થ } આધ્યાત્મિક છે.
અનેકાંત શબ્દનો અર્થ }

સર્વજ્ઞ શબ્દ સમજવો બહુ ગૂઢ છે.

ધર્મકથારૂપ ચરિત્રો આધ્યાત્મિક પરિભાષાથી અલંકૃત લાગે છે.

જંબુદ્વીપાદિનું વર્ણન પણ અધ્યાત્મ પરિભાષાથી નિરૂપિત કર્યું લાગે છે.

અતીંદ્રિય જ્ઞાનના લગવાન જિને એ ભેદ પાડ્યા છે.

દેશ પ્રત્યક્ષ,

તે જ ભેદે,

અવધિ,

મનઃપર્યવ.

ધર્મિછતપણે અવલોકન કરતો આત્મા ઇન્દ્રિયના અવલંબન વગર અમુક મર્યાદા બાંધે તે અવધિ.

અનિષ્ઠિત છતાં માનસિક વિશુદ્ધિના બળ વડે બાંધે તે મનઃપર્યવ.

સામાન્ય વિશેષ ચૈતન્યાત્મકદષ્ટિમાં પરિનિષ્ઠિત શુદ્ધ કેવળજ્ઞાન.

શ્રી જિને કહેલા ભાવો અધ્યાત્મ પરિભાષામય હોવાથી સમજવા કઠણ છે. પરમ પુરુષનો યોગ સંપ્રાપ્ત થવો ભેદીએ.

જિનપરિભાષા—વિચાર યથાવકાશાનુસાર વિશેષ નિદિધ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

[૬૬૫]

૭૧૫

આણંદ, આસો સુદ ૧, ૧૬૫૨

મૂળ મારગ માંભજો જિનનો રે, કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ, મૂળ ૦

નોય પૂનર્જિની જો કામના રે, નોય બંધાવું અંતર ભવદુઃખ. મૂળ ૦ ૧

ધરી જોને વગનની તુલના રે, જોજો શોધીને જિનશિદ્ધાંત, મૂળ ૦ ૨

મન દોડવું પરમાર્યદેનુથી રે, કોઈ પામે સુસુધુ વાત. મૂળ ૦ ૩

મન, નશન, નાદિત્રી શુદ્ધતા રે, એકપણે અને અવિરુદ્ધ, મૂળ ૦ ૪

જિનમારગ ને પરમાર્યથી રે, એમ કવું મિદાને બુધ મૂળ ૦ ૫

જિન અને ભેદો જે જાનના રે, દ્રવ્ય દેગ કાળાદિ ભેદ, મૂળ ૦ ૬

મન જન સિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણે કાળે અભેદ. મૂળ ૦ ૭

તરે મન દરંગદિ શુદ્ધતા રે, સંશય મુક્તિ પરમાર્ય, મૂળ ૦ ૮

જોને મન જિનનો વિશેષથી રે, મનમગે કુત્તમ આન્માર્ય. મૂળ ૦ ૯

જો દેહને જિન આત્મા રે, જિનની સદા અવિનાશ, મૂળ ૦ ૧૦

જોને મન - રૂપદેહ જોયથી રે, કવું મન તેનું નામ ખરૂં. મૂળ ૦ ૧૧

જે જાને કરીને બાણિયુ રે, તેની વતે છે શુદ્ધ પ્રતીત, મૂળં	
કહુ ભાગવતે દર્શન તેહને રે, જેનું બીજું નામ સમકીત. મૂળં	૭
જેમ આવી પ્રતીતિ હવની રે, બાણ્યો સર્વેથી બિદા અસંગ. મૂળં	
તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ભાષણે રે, નામ આરિય તે અણ્ણિગ. મૂળં	૮
તે ત્રણે અલેહ પરિણામથી રે, જ્યારે વતે તે આત્મારૂપ, મૂળં	
તેહ મારગ જિનનો પામિયો રે, દિવા પામ્યો તે નિઃસ્વરૂપ. મૂળં	૯
એવાં મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવા રે, અને જવા અનાદિ બંધ, મૂળં	
ઉપદેશ સદ્ગુણો પામવો રે, ટાળી સ્વછંદ ને પ્રતિબંધ. મૂળં	૧૦
એમ દેવ જિનદે ભાણિયુ રે, મોક્ષમારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, મૂળં	
ભલ્ય જનોના હિતને કારણે રે, સંકોષે કહુ સ્વરૂપ. મૂળં	૧૧

[૧૪૬]

૭૧૬ શ્રી આણંદ, આસો સુદ ૨, શુક્ર. ૧૯૫૨

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ

શ્રી સમદાસસ્વામીનું થોજેલું ‘દાસબોધ’ નામનું પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં છે. તેનું શુભરાતી ભાષાંતર હાઈ પ્રગટ થયું છે; જે પુસ્તક વાંચવા તથા વિચારવા અર્થે મોકલ્યું છે.

પ્રથમ ગણપતિ આત્મની સ્તુતિ કરી છે તેથી, તેમ જ પાછળ જગતના પદાર્થોને આત્મારૂપ વર્ણવીને ઉપદેશ કર્યો છે તેથી, તેમ જ તેમાં વેદાંતનું મુખ્યપાત્ર વર્ણવ્યું છે તે વગેરેથી કંઈ પણ ભય ન પામનાં, અથવા વિકલ્પ નહીં પામનાં, આત્માર્થ વિશેના મંથકર્તાના વિચારોનું અવગારન કરવા યોગ્ય છે. આત્માર્થ વિચારવામાં તેથી કંઈ કરીને મુશ્કેલી થાય છે.

શ્રી દેવકાન્નુજીને વ્યાખ્યાન કરવાનું રહે છે, તેથી અદ્ભુતભાવિનો ભય નરે છે ને દાબલિન છે.

જેવું જેવું સદ્ગુણને વિષે તથા તેમની દૃશ્યને વિષે વિગેરે પૂછી છે. તેમ તેમ પછું કરીને અદ્ભુતભાવ તથા રૂપ પ્રસંગ જેવા પ્રસંગોમાં ઉદય થતો નથી; અથવા તમન પ્રમાણ છે. તે અદ્ભુતભાવને જો આગળથી એ જેવા પ્રતીત કર્યો હોય, તો પૂર્વાપર તેના અભવ જોઈ શકાય. કંઈક અંતરમાં આનુર્યાદિ ભાવે ચીરાદા સુખમહિમિતિ પછી મળી જાય, તે તે પૂર્વાપર વિગેરેના પામે છે; પણ જે જ છે, નિષ્ક્રય એ જ છે. પ્રગટ કાલકૃત એ જ, તેમાં કંઈ રીતે અંગત નથી; અને અંગત થાય, તો તે અંગત માનવો નથી, ને અંગતને માનન જ લાગતું છે. એવી તીવ્ર ખામશ કરી સૂચી હોય, તો તે અદ્ભુતભાવ પછું કરી જાય કરી મળતો નથી. વળતે તે અદ્ભુતભાવને કાલકૃતી નિઃસ્વરૂપ. એટલે તેના પામે અદ્ભુતભાવ કંઈ અભવનું જન્મે છે. તે પછી આગળ એ, એ અને એ માની માની વળતું છે એ તો અદ્ભુતભાવને ભાવ ન થાય.

તમ અર્થ સદ્ગુણને નિઃસ્વરૂપ નિઃસ્વરૂપ પ્રમાણ થાય.

[૬૪૭]

૭૧૭ શ્રી આણંદ, આસો સુદ ૩, શુક્ર, ૧૯૫૨

આત્માર્થી લાઈ શ્રી મોહનલાલ? પ્રત્યે — ડરખન.

તમારો લખેલો કાગળ મળ્યો હતો. આ કાગળથી ટૂંકામાં ઉત્તર લખ્યો છે. નાતાલમાં સ્થિતિ કરવાથી તમારી કેટલીક સહવૃત્તિઓ વિશેષતા પામી છે, એમ પ્રતીતિ થાય છે; પણ તમારી તેમ વર્તવાની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા તેમાં હેતુભૂત છે. રાજકોટ કરતાં નાતાલ કેટલીક રીતે તમારી વૃત્તિને ઉપકાર કરી શકે એવું ક્ષેત્ર ખડું, એમ માનવામાં હાનિ નથી, કેમકે તમારી સરળતા સાચવવામાં અંગત વિઘ્નનો ભય રહી શકે એવા પ્રપંચમાં અનુસરવાનું દળાણ નાતાલમાં ઘણું કરીને નહીં; પણ જેની સહવૃત્તિઓ વિશેષ બળવાન ન હોય. અથવા નિર્બળ હોય, અને તેને ઈર્ષ્યાહિંસા દેશમાં સ્વતંત્રપણે રહેવાનું હોય, તો અલક્ષ્યાદિવિષેમાં તે દોષિત થાય એમ લાગે છે. જેમ તમને નાતાલ ક્ષેત્રમાં પ્રપંચનો વિશેષ યોગ નહીં હોવાથી તમારી સહવૃત્તિઓ વિશેષતા પામી, તેમ રાજકોટ જેવામાં કઠણ પડે એ યથાર્થ છે; પણ કોઈ સારા આર્યક્ષેત્રમાં સત્સંગાદિ યોગમાં તમારી વૃત્તિઓ નાતાલ કરતાં પણ વિશેષતા પામત એમ સંભવે છે. તમારી વૃત્તિઓ જોતાં તમને નાતાલ અનાર્યક્ષેત્રરૂપે અસર કરે એવું મારી માન્યતામાં ઘણું કરીને નથી; પણ સત્સંગાદિ યોગની ઘણું કરીને પ્રાપ્તિ ન થાય તેથી કેટલુંક આત્મનિરાકરણ ન થાય તે રૂપ હાનિ માનવી કંઈક વિશેષ યોગ્ય લાગે છે.

અત્રેથી ‘આર્ય આચારવિચાર’ સાચવવા સંબંધી લખ્યું હતું તે આવા ભાવાર્થમાં લખ્યું હતું:—‘આર્ય આચાર’ એટલે સુખ્ય કરીને દયા, સત્ય, ક્ષમાદિ ગુણોનું આચરવું તે; અને ‘આર્ય વિચાર’ એટલે સુખ્ય કરીને આત્માનું અસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, વર્તમાનકાળ સુધીમાં તે સ્વરૂપનું અજ્ઞાન, તથા તે અજ્ઞાન અને અભાનનાં કારણો, તે કારણોની નિવૃત્તિ, અને તેમ થઈ અવ્યાપાધ આનંદસ્વરૂપ અભાન એવા નિજપદને વિષે સ્વાભાવિક સ્થિતિ થવી તે. એમ સંક્ષેપે સુખ્ય અર્થથી તે શબ્દો લખ્યા છે.

વર્ણાશ્રમાદિ, વર્ણાશ્રમાદિપૂર્વક આચાર તે સદાચારના અંગભૂત જેવા છે. વર્ણાશ્રમાદિ પૂર્વક નિયેય પારમાર્થિક હેતુ વિના તો વર્તવું યોગ્ય છે, એમ વિચારસિદ્ધ છે; જોકે વર્ણાશ્રમધર્મ વર્તમાનમાં ખડું નિર્બળ સ્થિતિને પામ્યો છે, તોપણ આપણે તો જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ભાગદશા ન પામીએ, અને જ્યાં સુધી ગૃહાશ્રમમાં વાસ હોય ત્યાં સુધી તો વાલ્મીકીરૂપ વર્ણધર્મને અનુસરવો તે યોગ્ય છે, કેમકે અભક્ત્યાદિ મહણુનો તેના વ્યવહાર નથી. ભરે તેમ આશંકા થતા યોગ્ય છે કે ‘લુહાણા પણ તે રીતે વને’ છે, તો તેના અન્નાદાતાને કહ્યું ‘અન્નાં મં હાનિ?’ તો તેના ઉત્તરમાં એટલું જણાવવું યોગ્ય થઈ શકે કે વગર કાચી નેંદર રાંધી પણ ખદત વધી થતી નથી, કેમકે તેથી પછી જીન સમાગમવાસી કે પ્રતંગાદિ ના પછી રાંધી સ્થિતિ નિત્ય નિત્ય તે વર્ણનું ખાતા બાધ નથી એવા ઉપદેશના નિમિત્તને પામે. વળતું તે ત્યાં અગત્યની જગ્યાએ વર્ણવેલ હાનિ પામતો નથી; પણ સુમનમાનને ત્યાં અત્યંત હાનિ થતી તે વર્ણધર્મને હાનિનો વિચાર સંભવ છે, અને વર્ણધર્મ લોપવારૂપ ક્રોધ કરવા કે અન્ય નિષેધ કરવાથી ક્રોધાદિ તેનું નેમ વર્તવું થતું હોય, અને અન્ય

બધનાબુદ્ધિથી તેમ વર્તવું ન થતું હોય, તોપણ ખીજા તેનું અનુકરણ તે હેતુને સમજ્યા વિના ઘણું કરીને કરે, અને અતે અભક્ષ્યાદિ અહણ કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે એવાં નિમિત્તનો હેતુ આપણું તે આચરણ છે, માટે તેમ નહીં વર્તવું તે, એટલે મુસલમાનાદિનાં અત્તાધારાદિનું અહણ નહીં કરવું તે, ઉત્તમ છે. તમારી વૃત્તિની કેટલીક પ્રતીતિ આવે છે. પણ તેથી હિતરતી વૃત્તિ હોય તો તે જ પોતે અભક્ષ્યાદિ આહારના યોગને ઘણું કરીને તે રહેતે પામે. માટે એ પ્રસંગથી દૂર રહેવાય તેમ વિચારવું કર્તવ્ય છે.

દયાની લાગણી વિશેષ રહેવા દેવી હોય તો ત્યાં દિસાના સ્થાનકો છે, તથા તેવા પદાર્થો લેવાય દેખાય છે, ત્યાં રહેવાનો તથા જવા આવવાનો પ્રસંગ ન થવા દેવાં જોઈએ. નહીં તો જેવી જોઈએ તેવી ઘણું કરીને દયાની લાગણી ન રહે, તેમ જ અભક્ષ્ય પર વૃત્તિ ન જવા દેવા અર્થે, અને તે માર્ગની ઉત્તરિના નહીં અનુગોદનને અર્થે, અભક્ષ્યાદિ અહણ કરનારનો આહારાદિ અર્થે પરિચય ન રાખવો જોઈએ.

જ્ઞાનદષ્ટિએ જોતા જાત્યાદિ બેદનુ વિશેષાદિપણું જાણવું નથી, પણ ભક્ષ્યાભક્ષ્યબેદનો તો ત્યાં પણ વિચાર કર્તવ્ય છે, અને તે અર્થે મુખ્ય કરીને આ વૃત્તિ રાખવી ઉત્તમ છે. કેટલાક કાર્યો એવા હોય છે કે તેમાં પ્રત્યક્ષ દોષ હોતો નથી, અથવા તેથી દોષ થતો હોતો નથી, પણ તેને અગે ખીજા દોષોનો આશય હોય છે, તે પણ વિચારવાનને લક્ષ રાખવો ઉચિત છે. નાતાલના લોકોના ઉપકાર અર્થે કદાપિ તમારું જોમ પ્રવર્તવું થાય છે એમ પણ નિશ્ચય ન ગણાય; જો ખીજે કોઈ પણ સ્થળે તેવું વર્તન કરના બાધ બાસે, અને વર્તવાનું ન બને તો માત્ર તે હેતુ ગણાય વળી તે લોકોના ઉપકાર અર્થે વર્તવું જોઈએ એમ વિચારવામાં પણ કંઈક તમારા સમજવાંદર થતું નથી એમ લાગ્યા કરે છે. તમારી સદ્-વૃત્તિની કંઈક પ્રતીતિ છે એટલે આ વિષે વધારે લખવું યોગ્ય દેખાતું નથી. જેમ સદાચાર અને સદ્વિચારનું આશયન થાય તેમ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

ખીજા હિતરતી પ્રતિજ્ઞા અથવા મુસલમાનાદિનાં કોઈ તેમં નિમંત્રણમાં અત્તાધારાદિને બદલે નહીં રાધેલો એવો ક્યાહાર આદિ લેતાં તે લોકોના ઉપકાર આચરવાનો સબબ રહેતો હોય, તો તેમ અનુસરે તો સારું છે. એ જ વિનિતિ.

એવું કહ્યું નથી; અને કોઈ એક ટળામાં કોઈએ એવું વચન લખ્યું છે તે તેની સમગ્રતા અંચથાર્થપણું સમજાય છે.

કદાપિ એમ કોઈ કહે કે અલબ્ધ કહે છે તે યથાર્થ નથી, એમ ભાસવાથી ચંચાલું છે, તેનો લક્ષ થવાથી સ્વવિચારને પામીને તર્ક એમ અર્થ કરીએ તો તે એક પ્રકારે સાંલવિત થાય છે, પણ તેથી અલબ્ધના તાર્યા તર્ક એમ કહી શકાતું નથી. એમ વિચારી જે માર્ગથી અનત જીવ તર્ક છે, અને તરશે તે માર્ગને અવગાહવો અને સ્વકલ્પિત અર્થનો માનાદિની જાળવણી છોડી દઈ ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેય છે. જો અલબ્ધથી તરાય છે એમ તમે કહો, તો તો અવશ્ય નિશ્ચય થાય છે કે અસદ્ગુરુથી તરાશે એમાં કશો સંદેહ નથી.

અને અશોચ્યા કેવળી જેમણે પૂર્વે કોઈ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો નથી તેને કોઈ તથાગ્નિ આવરણના ક્ષયથી જ્ઞાન ઊપજ્યું છે, એમ શાસ્ત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે, તે આત્માનું માહાત્મ્ય દર્શાવવા, અને જેને સદ્ગુરુયોગ ન હોય તેને જાગૃત કરવા, તે તે અનેકાંતમાર્ગ નિરૂપણ કરવા દર્શાવ્યું છે; પણ સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ પ્રવર્તવાનો માર્ગ ઉપેક્ષિત કરવા દર્શાવ્યું નથી. વળી એ સ્થળે તો ઊલટું તે માર્ગ ઉપર દૃષ્ટિ આવવા વધારે સખળ કર્યું છે, અને કહ્યું છે કે તે અશોચ્યા કેવળી.....અર્થાત્ અશોચ્યા કેવળીનો આ પ્રસંગ સાંભળીને કોઈએ જે શાશ્વતમાર્ગ ચાલ્યો આવે છે, તેના નિષેધ પ્રત્યે જવું એવો આશય નથી. એમ નિવેદન કર્યું છે.

કોઈ તીવ્ર આત્માર્થીને એવો કદાપિ સદ્ગુરુનો યોગ ન મળ્યો હોય, અને તેની તીવ્ર કામનામાં ને કામનામાં જ નિજવિચારમાં પડવાથી, અથવા તીવ્ર આત્માર્થીને લીધે નિજ વિચારમાં પડવાથી, આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો તે સદ્ગુરુમાર્ગનો ઉપેક્ષિત નહીં એવો, અને સદ્ગુરુથી પોતાને જ્ઞાન મળ્યું નથી માટે મોઠો છું એવો નહીં હોય, તેને થયું હોય; એમ વિચારી નિવારવાનું જીવે શાશ્વત મોક્ષમાર્ગનો લોપ ન થાય તેવું વચન પ્રકાશવું જોઈએ.

એક ગામથી બીજો ગામ જવું હોય અને તેનો માર્ગ મીઠો ન હોય એવો પોતે પચાસ વર્ષનો પુરુષ હોય, અને લાગો ગામ જોઈ આવ્યો હોય તેને પણ તે માર્ગની ખજર પડતી નથી, અને કોઈને પૂછે ત્યારે જણાય છે, નહીં તો ભૂલ ખાય છે; અને તે માર્ગને જાણનાર એવું દશ વર્ષનું બાળક પણ તેને તે માર્ગ દેખાડે છે તેથી તે પહોંચી શકે છે; એમ લોકિકમાં અથવા વ્યવહારમાં પણ પ્રત્યક્ષ છે. માટે જે આત્માર્થી હોય, અથવા જેને આત્માર્થની ઇચ્છા હોય તેણે સદ્ગુરુના યોગે તરવાના કારણે જીવનું કલ્યાણ થાય એ માર્ગ લોપવો યોગ્ય નથી, કેમકે તેથી સર્વ જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા લોપવા બરાબર થાય છે.

પૂર્વે સદ્ગુરુનો યોગ તો ઘણી વખત થયો છે, છતાં જીવનું કલ્યાણ થયું નહીં, એવો સદ્ગુરુનો ઉપદેશનું એવું કંઈ વિશેષપણું દેખાતું નથી, એમ આશંકા થાય તો તેનો ઉત્તર નીચે પદમાં જ કહ્યો છે કે:—

જે તેના પામે ત્યારથી સદ્ગુરુના ચરણને ચેવે, તે પરમાર્થને પામે. અર્થાત્ સદ્ગુરુના ચરણને ચેવે તેના પામે પરમાર્થ નથી, એમ આશંકા થાય તો તેનો ઉત્તર નીચે પદમાં જ કહ્યો છે કે:—

અથવા ઝોળખ્યા નથી, પ્રતીત્યા નથી, અને તેની પાસે પોતાનાં માન અને મન મૂક્યાં નથી; અને તેથી સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પરિણામ પામ્યો નહીં, અને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં; એમ જો પોતાનો મત એટલે સ્વચ્છંદ અને કુળધર્મનો આમલ દર કરીને સદ્ગુરુનો ઉપદેશ મહાત્મ્ય કરવાનો કામી થયો હોત તો અવશ્ય પરમાર્થ પામત.

અને અસદ્ગુરુએ દૃઢ કળવેલા દુર્બોધથી અથવા આનાદિકના તીવ્ર કામીપણથી એમ પણ આશંકા થવી સાંભવે છે કે કેટકે જીવોનાં પૂર્વ કલ્યાણ થયાં છે, અને તેમને સદ્ગુરુના ચરણ સેવ્યાવિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અથવા અસદ્ગુરુથી પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય; અસદ્ગુરુને પોતાને ભલે માર્ગની પ્રતીતિ નથી, પણ બીજાને તે પમાડી શકે. એટલે બીજાને તે માર્ગની પ્રતીતિ, તેના ઉપદેશ સાંભળીને કરે તો તે પરમાર્થને પામે; માટે સદ્ગુરુ ચરણને સેવ્યાવિના પણ પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય, એવી આશંકાનું અમાધાન કરે છે.

યથાપિ કેઈ જીવો પોતે વિચાર કરતાં જૂઝઝા છે, એવો આશ્રમાં પ્રવેશ છે, પણ કેઈ સ્થળે એવો પ્રવેશ કળો નથી કે અસદ્ગુરુથી અમુક જૂઝઝા. હવે કેઈ પોતે વિચાર કરતાં જૂઝઝા છે એમ કળું છે તેમા આશ્રમનો કહેવાનો હેતુ એવો નથી કે સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તવાથી જીવનું કલ્યાણ થાય છે એમ અને કળું છે પણ તે વાત યથાર્થ નથી; અથવા સદ્ગુરુની આજ્ઞાનું જીવને કઈ કામનું નથી એમ કહેવાને માટે. તેમ જો જીવો પોતાના વિચારથી સ્વયંબોધ પામ્યા છે એમ કળું છે તે પણ વર્તમાન દેરે પોતાના વિચારથી અથવા બોધથી જૂઝઝા કળા છે, પણ પૂર્વે તે વિચાર અથવા બોધ તેણે અનુભવ કર્યો છે તેથી વર્તમાનમાં તે સ્ફુરણમાન થવાનો સંભવ છે. તીર્થંકરાદિ ‘સ્વયંબુદ્ધ’ કળા છે તે પણ પૂર્વે ત્રોળે ભવે સદ્ગુરુથી નિશ્ચય મમકિત પામ્યા છે એમ કળું છે. એટલે તે સ્વયંબુદ્ધપણું કળું છે તે વર્તમાન દેવની અપેક્ષાએ કળું છે, અને તે સદ્ગુરુપદના નિર્ગમન અર્થે કળું નથી.

અને જો સદ્ગુરુપદનો નિર્ગમ કરે તો તે ‘સદ્દેવ, અને સદ્ધર્મની પ્રતીતિ વિના મમકિત કળું નથી,’ તે કહેવા માત્ર જ થયું.

માથવા જો શાસ્ત્રનું તમે પ્રમાણ કે જો તે શાસ્ત્ર સદ્ગુરુ એવા જિનના બોલનાં છે તેથી પ્રમાણિક માનવાં થાય છે કે કેઈ અસદ્ગુરુનાં કહેવા છે તેથી પ્રમાણિક માનવાં થાય છે? જો અસદ્ગુરુનાં શાસ્ત્ર પણ પ્રમાણિક માનવામાં આવે ન હોય, તો તો શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રેષુ નિષ્ઠાવાળી પણ બોલ થાય તો શાસ્ત્રેષુ નિષ્ઠા નથી, તે વિચારવા જેવું છે.

‘આચાર્યગણનાં (પ્રથમ સ્તરમાં, પ્રવચનપદના પ્રથમ વિદેશ, પ્રથમ સ્તર) કળું તે કે જેણે જીવ પૂર્વે આશ્રમે છે કે પરિણામી આશ્રમે છે કે સ્વચ્છંદ આશ્રમે છે કે નિષ્ઠાથી આશ્રમે છે કે અથવા ‘સ્વચ્છંદ’ નામનો કે કેઈ અનેક વિચારના આશ્રમે છે તેમ જો આશ્રમે નથી તે વિચારણાને, જો જો તે સ્વચ્છંદમાં ને સ્વચ્છંદમાં નથી કરતાં અને પ્રમાણમાં (૧) તીર્થંકરા ઉપદેશથી, (૨) સદ્ગુરુનાં ‘સ્વચ્છંદ’ અને ‘સ્વચ્છંદ’ પરિણામિક નથી.

માત્ર સદ્ગુરુની ને ન પણ તે પણ પૂર્વના ઉપદેશના દર્શન કે જે ‘સ્વચ્છંદ’ ને

બોધ થવામાં સદ્ગુરુનો અસંભવ ધારવો ઘટતો નથી. વળી ઠામ ઠામ જિનાગમમાં એમ કહ્યું છે કે :—

^૧ ‘ગુરુણો છદાણુવત્તગા’ ગુરુની આજ્ઞાએ પ્રવર્તિયું.

શુરુની આજ્ઞાએ ચાલતા અનંતા જીવો સીઝ્યા, સીઝે છે અને સીઝશે. તેમ કંઈ જીવ પોતાના વિચારથી બોધ પામ્યા, તેમાં પ્રાચે પૂર્વે સદ્ગુરુ ઉપદેશનું કારણ હોય છે. પણ કદાપિ જ્યાં તેમ ન હોય ત્યાં પણ તે સદ્ગુરુનો નિત્યકામી રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો પ્રેરાતો સ્વવિચારથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો એમ કહેવા યોગ્ય છે; અથવા તેને કંઈ સદ્ગુરુની ઉપેક્ષા નથી અને જ્યાં સદ્ગુરુની ઉપેક્ષા વર્તે ત્યાં માનનેા સંભવ થાય છે, અને જ્યાં સદ્ગુરુ પ્રત્યે માન હોય ત્યાં કલ્યાણ થવું કહ્યું, કે તેને સદ્વિચાર પ્રેરાતો આત્મશુણ કહ્યો.

તથા૩૫ માન આત્મશુણુનુ અવશ્ય ઘાતક છે. બાહુબળમાં અનેક શુણુસમૂહ વિદ્યમાન છતાં નાના અઠ્ઠાણુ લાઈને વંદન કરવામાં પોતાનું લઘુપણું થશે, માટે અત્રે જ ધ્યાનમાં રોકાવું યોગ્ય છે એમ રાખી એક વર્ષ સુધી નિરાહારપણે અનેક શુણુસમુદાયે આત્મધ્યાનમાં રહ્યા, તોપણ આત્મજ્ઞાન થયું નહીં. બાકી બીજી બધી રીતની યોગ્યતા છતાં એક એ માનના કારણથી તે જ્ઞાન અટક્યું હતું. જ્યારે શ્રી ઋષભદેવે પ્રેરેલી એવી બ્રાહ્મી અને મુંદરી સતીએ તેને તે દોષ નિવેદન કર્યો અને તે દોષનું ભાન તેને થયું તથા તે દોષની ઉપેક્ષા કરી અસારત્વ જાણ્યું ત્યારે કેવળજ્ઞાન થયું. તે માન જ અત્રે ચાર ધનઘાતી કર્મનું મૂળ થઈ વત્યું હતું. વળી બાર બાર મહિના સુધી નિરાહારપણે, એક લક્ષે, એક આસને, આત્મવિચારમાં રહેનાર એવા પુરુષને એટલા માને તેવી બારે મહિનાની દશા સફળ થવા ન મળી, અથાત્ તે દશાથી માન ન સમજાય અને જ્યારે સદ્ગુરુ એવા શ્રી ઋષભદેવે તે માન છે એમ પ્રેર્યું ત્યારે મુદ્દતમાં તે માન વ્યતીત થયું; એ પણ સદ્ગુરુનું જ માર્ગ તત્ત્વ દર્શાવ્યું છે.

વળી આખો માર્ગ જાનીની આજ્ઞામાં સમાય છે એમ વારંવાર કહ્યું છે. ‘આચાર્ય મૂત્ર’માં કહ્યું છે કે :- (સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને ઉપદેશે છે, કે જગત આખાનું જોઈ દર્શન કર્યું છે એવા મહાવીર ભગવાન તેણે અમને આમ કહ્યું છે.) શુરને આપીત યજ્ઞવર્ત્તના એવા અનંતા પુરુષો માર્ગ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા.

‘ઉત્તરાધ્યયન’, ‘મૃગયજુર્ગાદિ’માં ઠામ ઠામ એ જ કહ્યું છે. (૯)

આનંદજ્ઞાન સમદર્શિતા, વિગ્રહે ઉદયપ્રયોગ;

अपूर्वं गार्गी परमश्रुत, सद्गुरु व्रजल योऽयम् १०

આનંદજ્ઞાને વિષે જેમની કિયતિ છે, એટલે પરભાવની ઇચ્છાથી લે રહિત થયા છે,
માનસ, મિત્ર, દર્શી, શ્રેષ્ઠ, નમસ્કાર, નિરુદ્ધારાદિ બાવ પ્રત્યે જેને ગણના વળે છે; માત્ર
પૈર્ષે તેના અર્થને સ્વીકારી કોઈના ઉદબધને ત્રીધે જેમની વિચરવા આજિ ક્રિયા છે, અગત્યની

કરતાં જેની વાણી પ્રત્યક્ષ સુદી પડે છે, અને પરદર્શનના તાત્પર્યને જાણે છે, તે સદ્ગુરુનાં ઉત્તમ લક્ષણો છે. ૧૦

સ્વરૂપસ્થિત ઇન્દ્રિયરહિત, વિચરે પૂર્વપ્રયોગ,
અપૂર્વ વાણી, પરમશૂન, સદ્ગુરુલક્ષણ યોગ્ય.

આત્મસ્વરૂપને વિષે જેની સ્થિતિ છે, વિષય અને જ્ઞાન પૂનઃકિ ઇન્દ્રિયાથી રહિત છે, અને માત્ર પૂર્વ ઉત્પન્ન થયેલાં એવાં કર્મના પ્રયોગથી જ વિચરે છે; જેમની વાણી અપૂર્વ છે, અર્થાત્ નિજ અનુભવસહિત જેનો ઉપદેશ હોવાથી અજ્ઞાનીની વાણી કરતા પ્રત્યક્ષ સુદી પડે છે, અને પરમશૂન એટલે પરદર્શનના યથાસ્થિત જાણ હોય, એ સદ્ગુરુનાં યોગ્ય લક્ષણો છે.

અત્રે સ્વરૂપસ્થિત એવું પ્રથમપદ કહ્યું તેથી જ્ઞાનદશા કહી ઇન્દ્રિયરહિતપણું કહ્યું તેથી આરિત્રદશા કહી. ઇન્દ્રિયરહિત હોય તે વિચરી કેમ શકે? એવી આશંકા, ‘પૂર્વપ્રયોગ એટલે પૂર્વનાં બધાયેલાં પ્રારબ્ધથી વિચરે છે; વિચરવા આદિની બાકી જેને જ્ઞાનના નથી,’ એમ કહી નિવૃત્ત કરી. અપૂર્વ વાણી એમ કહેવાથી વચનાતિશયના કહી, કેમકે તે વિના મુમુક્ષુને ઉપકાર ન થાય. પરમશૂન કહેવાથી પરદર્શન અવિરુદ્ધ દશાએ જાણનાર કદાચ, એટલે શ્રુતજ્ઞાનનું વિશેષણ દર્શાવ્યું.

આશંકા :—વર્તમાનકાળમાં સ્વરૂપસ્થિત પુરુષ હોય નહીં, એટલે જે સ્વરૂપસ્થિત વિશેષણવાળા સદ્ગુરુ કદાચ છે, તે જાણે હોવા યોગ્ય નથી.

અમાધાન :—વર્તમાનકાળમાં કદાપિ એમ કહેવું હોય તો કહેવાય કે ‘કેવળભૂમિકા’ને વિષે એવી સ્થિતિ અસંભવિત છે, પણ આત્મજ્ઞાન જ ન થાય એમ કહેવાય નહીં; અને આત્મજ્ઞાન છે તે સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશંકા :—આત્મજ્ઞાન થાય તો વર્તમાનકાળમાં સુદ્ધિ થવી ભેદરૂપ અને જિનામગત્તમા ના કદી છે.

અમાધાન :—એ વચન કદાપિ એકાંતે એમ જ છે એમ જાણીએ. તોપણ તેથી એકાંત વતારીપણુનો નિર્ગંધ યતો નથી, અને એકાંતવાદીપણું આત્મજ્ઞાન વિના પ્રાપ્ત થાય નહીં આશંકા :—ત્યાગ વૈરાગ્યરહિતા ઉન્નતપણુથી તેને એકાંતવાદીપણું કહ્યું શકે.

અમાધાન :—પરમાત્મી ઉન્નત સ્વાર્થવિનાશ વિન. એકાંતવાદીપણું કહ્યું જ નહીં એકાંત સિદ્ધાંત છે. અને વર્તમાનમાં પણ વાચા પાંચમાં અને છઠ્ઠા સુલક્ષણક્રમે એક નિર્ગંધ નહીં અને એકે સુખસાધનકેથી જ આત્મજ્ઞાનનો અભવ થાય છે. પાંચમે નિર્ગંધ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, છઠ્ઠામાં અગ્રે સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, પૂર્વપ્રેરિત પ્રભાવના નિર્ગંધ માત્ર કદાચ પ્રભાવદશા આથી કદાચ છે. પણ તે આત્મજ્ઞાનને સ્પર્શ નથી, અસ્થિતને સ્પર્શ છે.

આશંકા :—અને તો સ્વરૂપસ્થિતિ કેવું થઈ શકે છે. અને સ્વરૂપસ્થિતિ થઈ તે, તેમને સુખસાધનને જ સંબંધ છે.

અમાધાન :—સ્વરૂપસ્થિતિની સ્વભાવના તે સ્થિતિના સુખસાધનને સંબંધ છે, કેમકે નામ વૈરાગ્યિ ત્યાગ કર્યાં પછી ત્યાગ થાય છે, તે પછી કેવું સિદ્ધિ થાય છે, તેમજ તે સ્વરૂપસ્થિતિ તે નેતરે સુખસાધનને જ સંબંધ છે.

આશંકા:-ત્યાં નામાદિ કર્મથી કરીને અવ્યાખ્યાય સ્વરૂપસ્થિતિની ના કહે તો તે ઠીક છે; પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, તેથી સ્વરૂપસ્થિતિ કહેવામાં દોષ નથી, એ અત્રે તો તેમ નથી, માટે સ્વરૂપસ્થિતિપણું કેમ કહેવાય ?

સમાધાન:-કેવળજ્ઞાનને વિષે સ્વરૂપસ્થિતિનું તારતમ્ય વિશેષ છે; અને ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે, ગુણસ્થાનકે તેથી અદ્ય છે, એમ કહેવાય; પણ સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન કહી શકાય. ચોથે ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વમુક્તદશા થવાથી આત્મસ્વભાવઆવિર્ભાવપણું છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે; પાંચમે ગુણસ્થાનકે દેશે કરીને ચારિત્રઘાતક કષાયો રોકવાથી આત્મસ્વભાવનું ચોથા કરતા વિશેષ આવિર્ભાવપણું છે, અને છઠ્ઠામાં કષાયો વિશેષ રોકાવાથી સર્વ ચારિત્ર ઉદયપણું છે, તેથી આત્મસ્વભાવનું વિશેષ અવિર્ભાવપણું છે. માત્ર છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે પૂર્વ નિર્ણયિત કર્મના ઉદયથી પ્રમત્તદશા ક્વચિત્ વર્તે છે તેને લીધે 'પ્રમત્ત' સર્વ ચારિત્ર કહેવાય, પણ તેથી સ્વરૂપસ્થિતિમાં વિરોધ નહીં, કેમકે આત્મસ્વભાવનું બાહ્યતાથી આવિર્ભાવપણું છે. વળી આગમ પણ એમ કહે છે કે, ચોથે ગુણસ્થાનકેથી તેરમા ગુણ સ્થાનક સુધી આત્મપ્રતીતિ સમાન છે, જ્ઞાનનો તારતમ્યલેહ છે.

ને ચોથે ગુણસ્થાનકે સ્વરૂપસ્થિતિ અંશે પણ ન હોય, તો મિથ્યાત્વ જવાનું ક્ષણ થયું ? કઈ જ થયું નહીં. જે મિથ્યાત્વ ગયું તે જ આત્મસ્વભાવનું અવિર્ભાવપણું છે, અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે. ને સમ્યક્ત્વથી તથારૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ ન હોત, તો શ્રેણિકાદિને એકાવતારીપણું કેમ પ્રાપ્ત થાય ? એક પણ ત્યાં ત્રત, પચ્ચખાણુ નથી અને માત્ર એક જ ભવ બાકી રહ્યો એવું અદ્યસંસારીપણું થયું તે જ સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સમક્રિતનું બળ છે. પાંચમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે ચારિત્રનું બળ વિશેષ છે, અને મુખ્યપણે ઉપદેશક ગુણસ્થાનક તો છઠ્ઠું અને તેરમું છે. બાકીના ગુણસ્થાનકો ઉપદેશકની પ્રવૃત્તિ કરી શકવાયોગ્ય નથી, એટલે તેરમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે તે પદ પ્રવર્તે છે. (૧૦)

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ સમ નહિ, પરોક્ષ જિન ઉપકાર;

એવો લક્ષ થયા વિના, ભોગે ન આત્મવિચાર. ૧૧

ત્યાં મુધી જીવને પૂર્વકાળે થઈ ગયેલા એવા જિનની વાત પર જ લક્ષ રજા કરે. અને તેના ઉપકાર કદા કરે, અને જેથી પ્રત્યક્ષ આત્મપ્રાપ્તિનું સમાધાન થાય એવા સદ્ગુરુને નમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમા પરોક્ષ જિનના વચન કરતાં મોટો ઉપકાર સમાધાન છે, તેમ જ ન બળે તેને આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન થાય. ૧૧

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વળી, સમન્તથ ન જિનરૂપ;

સમન્તથા વળી ઉપકાર શો ? સમન્તથે જિનસ્વરૂપ. ૧૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશવિના જિનનું સ્વરૂપ સમન્તથ નહીં, અને સ્વરૂપ સમન્તથ વિના ઉપકાર શો થાય ? ને સદ્ગુરુઉપદેશ જિનનું સ્વરૂપ સમન્તથે તો સમન્તથાવનો સમન્તથ જિનની ના મે પા. ૧૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમગ્રે જિનનું રૂપ;
તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ.
પામ્યા શુદ્ધ સ્વભાવને. છે જિન તેથી પૂન્ય;
સમગ્રે જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાનનો શુભ્ય.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જે જિનનું સ્વરૂપ સમગ્રે, તે પોતાના સ્વરૂપની દશા પામે, કેમકે શુદ્ધ આત્માપણું એ જ જિનનું સ્વરૂપ છે; અથવા રાગ, દેવ અને માનવ જિનને વિષે નથી તે જ શુદ્ધ આત્મપદ છે, અને તે પદ તો સત્તાએ સર્વે હોવનું છે. તે સદ્ગુરુ:- જિનને અવલંબીને અને જિનતા સ્વરૂપને કહેવે કરી શુભશુભ્યને સમગ્રતઃ છે. (૧૨)

આત્માદિ અસ્તિત્વનાં, જેલ નિરૂપક શાસ્ત્ર;

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગ નહિ, ત્યાં આધાર મુપાત્ર ૧૩

જે જિનાગમાદિ આત્માના હોવાપણાનો તથા પરલોકાદિના હોવાપણાનો ઉપદેશ કરવાવાળાં શાસ્ત્રો છે તે પાત્ર ન્યા પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુનો જોગ ન હોય ત્યાં મુપાત્ર હોવને આધારરૂપ છે; પાત્ર સદ્ગુરુસમાન તે જ્ઞાતિના હેતુક કરી ન શકાય. ૧૩

અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યાં, જે અવગાહન કાચ;

તે તે નિત્ય વિચારવાં, કરી મતાંતર ત્યાજ. ૧૪

અથવા જે સદ્ગુરુએ તે શાસ્ત્રો વિચારવાની આજ્ઞા તીથી રાખે. તો તે શાસ્ત્રો મતાંતર એટલે કુળધર્મને સાર્થક કરવાનો હેતુ આદિ જ્ઞાતિ છોડીને માત્ર માન્યાર્થ નિત્ય વિચારવાં. ૧૪

કેકે હવ સ્વચ્છંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ;

પામ્યા એમ અનંત છે, ભાજ્ય જિન નિર્દોષ ૧૫

હવ અનાદિકાળથી પોતાના હોવાપણું અને પોતાની છંછાએ માન્ય છે, એનું નામ 'સ્વચ્છંદ' છે. જો તે સ્વચ્છંદને કેકે તો જરૂર તે મોક્ષને પામે; અને જે રીતે બૂલકાદિ અનંત હવ મોક્ષ પામ્યા છે એમ રાગ, દેવ અને અજ્ઞાન મોખાનો મોખો હોય તેને વિશે ન્યા એવા હોયરહિત બીનમોખે કહ્યું છે. ૧૫

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી, સ્વચ્છંદ ને શેકાય,

અન્ય ઉપાય ક્યાં કરી. માંય ભગવંતે કાચ. ૧૬

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુના યોગથી ને સ્વચ્છંદ શેકાય છે, અન્ય પોતાની છંછાએ જોઈ પાત્ર ઉપાય ક્યાં કરવા મર્મ કરીને ને ભગવંતે કાચ છે. ૧૬

સ્વચ્છંદ મત આગર નહી, જેને સદ્ગુરુ કાચ;

અમરિત જેને અમરિત, કાચે જાણે પ્રવૃત્ત ૧૭

સ્વચ્છંદને તથા પોતાના અન્ય સ્વચ્છંદને નહીં જે સદ્ગુરુને કાચે મારે. જેને અમરિત, પ્રવૃત્ત માને પોતાને અમરિત ને અમરિત કાચે છે. ૧૭

જો સદ્ગુરુના ઉપદેશને અનુસરે, જેને સદ્ગુરુ કાચ;
તે તે જિનને કાચે કરી, કાચે જાણે પ્રવૃત્ત ૧૮

એ પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનાદિ કામ;

પામે નહિ પરમાર્થને, અન્-અધિકારીમાં જ. ૩૧

એ જીવ પણ મતાર્થમાં જ વર્તે છે, કેમકે ઉપર કહ્યા જીવ, તેને જેમ કુળધર્મોદિથી મતાર્થતા છે, તેમ આને જ્ઞાની ગણાવવાના માનની ઇચ્છાથી પોતાના શુષ્કમતનો આગ્રહ છે, માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં, અને અન્અધિકારી એટલે જેને વિષે જ્ઞાન પરિણામ પ્રાપ્તિ થાય નહીં એવા જીવોમાં તે પણ ગણાય. ૩૧

નહિ કષાય ઉપશાંતતા, નહિ અંતર વૈરાગ્ય;

સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્લાભ્ય. ૩૨

જેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ કષાય પાતળા પડ્યા નથી, તેમ જેને અંતર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો નથી, આત્મામાં શુષ્ક અહણ કરવારૂપ સરળપણું જેને રહ્યું નથી, તેમ સત્યાસત્યતુલના કરવાને જેને અપક્ષપાતદષ્ટિ નથી, તે મતાર્થી જીવ દુર્લાભ્ય એટલે જન્મ, જરા, મરણને છેદવાવાળા મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્તિ થાય એવું તેનું ભાગ્ય ન સમજવું. ૩૨

લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થ જાવા કાજ;

હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થ સુખસાજ. ૩૩

એમ મતાર્થી જીવનાં લક્ષણ કહ્યાં. તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે કોઈ પણ જીવનો તે જાણીને મતાર્થ જાય, હવે આત્માર્થી જીવનાં લક્ષણ કહીએ છીએ :- તે લક્ષણ કેવાં છે? તો કે આત્માને અવ્યાપાધ સુખની સામગ્રીના હેતુ છે. ૩૩

આત્માર્થી-લક્ષણ

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા શુર હોય;

બાકી કુળશુર કલ્પના, આત્માર્થી નહિ ભોય. ૩૪

ત્યાં આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણું હોય, અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણું ન જ મળે. 'જં સંમંતિ પાસદ્ તં મૌનંતિ પાસદ્' - ત્યાં સમકિત એટલે આત્મજ્ઞાન છે ત્યાં મુનિપણું જાણે એમ 'આચારાંગમૂત્ર'માં કહ્યું છે, એટલે જેમાં આત્મજ્ઞાન હોય તે સાચા શુર છે એમ જાણે છે, અને આત્મજ્ઞાનરહિત હોય તોપણ પોતાના કુળના શુરને સદ્ગુરુ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે, તેથી કંઈ ભવજેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે. ૩૪

પ્રત્યક્ષ મદ્ગુરુ પ્રાપ્તિનો, ગળે પરમ ઉપકાર;

તલે યોગ એકનથી, વર્તે આજાધાર. ૩૫

પ્રત્યક્ષ મદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર જાણે, અર્થાત્ આત્માર્થી જે પ્રમાણમાં જ જીવે તે જીવે નથી, અને જે દોષો મદ્ગુરુની આજ્ઞા ધારણ કર્યા વિના જતા નથી તે જીવે નથી. આત્માર્થી માત્ર એક જ છે, અને તે દોષો દૂર, માટે પ્રત્યક્ષ મદ્ગુરુનો મોટો ઉપકાર છે. આત્માર્થી મદ્ગુરુને જાણે, જ્યાં આત્માર્થી આજ્ઞાક્રિયાને વર્તે. ૩૫

ઘટ, પટ આદિને તું પોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ, પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી; એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું? ૫૫

પરમ બુદ્ધિ કૃશ દેહમાં, સ્થૂળ દેહ મતિ અલ્પ;

દેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬

દુર્બળ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામાં આવે છે, અને સ્થૂળ દેહ વિષે થોડી બુદ્ધિ પણ જોવામાં આવે છે, જો દેહ જ આત્મા હોય તો એવો વિકલ્પ એટલે વિરોધ થવાનો વખત ન આવે. ૫૬

જડ ચેતનનો લિપ્ત છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;

એકપાણું પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્રવભાવ. ૫૭

કોઈ કાળે જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાનો સ્વભાવવાન છે તે ચેતન, એવો જોયનો કેવળ બુદ્ધો સ્વભાવ છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારે એકપાણું પામવા યોગ્ય નથી. ત્રણે કાળ જડ જડભાવે, અને ચેતન ચેતનભાવે રહે એવો જોયનો બુદ્ધો બુદ્ધો દ્વૈતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે. ૫૭

આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;

શકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ. ૫૮

આત્માની શંકા આત્મા આપે પોતે કરે છે. જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે. તે જાણતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે. ૫૮

શંકા — ગિય ઉવાચ

[આત્મા નિત્ય નથી એમ શિષ્ય કહે છે :—]

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર;

સંભવ તેનો થાય છે, અંતર કયે વિચાર. ૫૯

આત્માના હોવાપણા વિષે આપે જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર કરવાથી સંભવ થાય છે. ૫૯

બીજી શંકા થાય ત્યાં, આત્મા નહિ અવિનાશ;

દેહયોગથી ઉપજે, દેહવિયોગે નાશ. ૬૦

પણ બીજી એમ શંકા થાય છે, કે આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ એટલે નિત્ય નથી; તો કાળ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉપજી થાય, અને વિયોગે વિનશ પામે. ૬૦

અથવા વસ્તુ કન્ટિક છે, તલે કલ્પે પરદાય;

કે અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય અભાય. ૬૧

અથવા વસ્તુ કન્ટિક કહેવું પડતું નથી. એવામાં આવે છે, તેથી અર્થ વસ્તુ કન્ટિક છે. અને અનુભવથી એમ પણ અનુભવ નિત્ય અભાય. નથી. ૬૧

સમાધાન — સદ્ગુણ દિશ્ય...

[આત્મા નિય છે, એમ સ્વચ્છ સમાધાન કરે છે :—]

દેહ માત્ર સંયોગ છે, વર્ણો જડ રૂપી દશ્ય;

ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય, કેના અનુભવ વશ્ય ? ૬૨

દેહમાત્ર પશ્ચાત્તુનો સંયોગ છે, અથવા નયોગે દરી આત્માના સંબંધમા છે. વર્ણો તે દેહ જડ છે, રૂપી છે, અને દશ્ય એટલે બીજા કોઈ દ્રાવ્યો તે બાજુનાં વિષય છે; એટલે તે પોતે પોતાને બાજુનો નથી, તો ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને નાશ ને ક્યાંથી બાજુ ? તે દેહના પશ્ચાત્તુનો પશ્ચાત્તુનો વિચાર કરતા પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતનની ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પામવાયોગ્ય નથી. વર્ણો તે દેહ રૂપી એટલે સ્થૂળાદિ પરિણામવાળો છે. અને ચેતન દ્રાવ્ય છે, ત્યારે તેના સંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય ? અને તેમાં લય પણ કેમ થાય ? દેહમાંથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે છે, એ વાત કેના અનુભવને વશ રહી ? અર્થાત્ એમ કહે બાજુ ? કેમકે બાજુનાર નોવા ચેતનની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો તેથી પછેલાં છે, ત્યારે એ અનુભવ ક્યાં કેને ? ૬૨

હવેનું સ્વરૂપ અવિનાશી એટલે નિત્ય ત્રિકાળ સંદેશવાણું સંબંધનું નથી; દેહના યોગથી એટલે દેહના જન્મ સાથે તે જન્મે છે અને દેહના વિથોગે એટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે એ આશંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે વિચાર્યો :—

દેહ છે તે હવેને માત્ર સંયોગ સંબંધ છે. પણ હવેનું મૂળ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કંઈ તે કારણ નથી. અથવા દેહ છે તે માત્ર સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલાં મોંઘાં પદાર્થ છે. વર્ણો તે જડ છે એટલે કોઈને બાજુનો નથી; પોતાને તે બાજુનો નથી તો બીજાને મું બાજુ ? વર્ણો દેહ રૂપી છે; સ્થૂળાદિ સ્વભાવવાળો છે અને મરુઓ વિષય છે. એ પ્રકારે દેહનું સ્વરૂપ છે, તો તે ચેતનના ઉત્પત્તિ અને જન્મ શી રીતે બાજુ ? અર્થાત્ પોતાને તે બાજુનો નથી તો ‘મારાથી આ ચેતન ઉત્પન્ન થય છે,’ કેમ શી રીતે બાજુ ? અને ‘મારા છૂટી જવા પછી આ ચેતન છૂટી જશે’ અર્થાત્ નાશ પામે છે’ કેમ જડ મોંઘાં દેહ શી રીતે બાજુ ? કેમકે બાજુનાર પદાર્થ તો બાજુનાર જ રહે છે; દેહ બાજુનાર કંઈ મરુઓ નથી, તો પછી ચેતનનાં ઉત્પત્તિવશનો અનુભવ કેને વશ કહેશે ?

દેહને વશ તો કોઈવાય મેલું છે જ નહીં. કેમકે તે પ્રત્યક્ષ જડ છે, અને મેલું જડ તો બાજુનાર એવો તેથી વિદ્યા બીજો પદાર્થ પા, સમજાય છે

તેથી જોવા કરીએ, કે ચેતનનાં ઉત્પત્તિવશ ચેતન બાજુ છે તે તે વળ તો જોવામાં જ વિદ્યા પામે છે. કેમકે, ચેતનનાં ઉત્પત્તિ, લય સમજનાર વરુને તે સમજે જ સંકેતિયન અને, પદાર્થો. એટલે એ જડ ન તો માત્ર અવિનાશીવશ અને સંયોગ, જ દેહ, જેમ જડ, જ મોંઘાં જ હવે નથી’ કહેવું વશનું કેમકે તેમ જોવાના જ નિ. જડ ચેતન બાજુ છે, એટલે ચેતન નિત્ય નહીં; કેમકે મરુઓ તે. તેનું કેમકે, જડ ને પ્રમાણું જેનું સંયોગે જડ તે તે જડ વિનાશી મરુઓ (૬૩)

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે. સમયે સમયે જ્ઞાનાદિ પરિણામના પ્રલટવાથી તેના પર્યાયનું પ્રલટવાપણું છે. (કંઈ સમુદ્ર પ્રલટાતો નથી, માત્ર મોનાં પ્રલટાય છે, તેની પેઠે.) જેમ બાળ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે અને બાળ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા બાળક જણાતો, તે બાળ અવસ્થા છોડી જ્યારે યુવાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તજી વૃદ્ધાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે વૃદ્ધ જણાયો. એ ત્રણે અવસ્થાનો ભેદ થયો તે પર્યાયભેદ છે, પણ તે ત્રણે અવસ્થામાં આત્મદ્રવ્યનો ભેદ થયો નહીં, અર્થાત્ અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ આત્મા બદલાયો નથી. આત્મા એ ત્રણે અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ત્રણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે. ત્રણે અવસ્થામાં આત્મા એક હોય તો એમ બને, પણ જો આત્મા ક્ષણે ક્ષણે બદલાતો હોય તો તેવો અનુભવ બને જ નહીં. ૬૮

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જે જાણી વદનાર;
વદનારો તે ક્ષણિક નહિ, કર અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯

વળી અમુક પદાર્થ ક્ષણિક છે એમ જે જાણે છે, અને ક્ષણિકપણું કહે છે તે કહેનાર અર્થાત્ જાણનાર ક્ષણિક હોય નહીં; કેમકે પ્રથમ ક્ષણે અનુભવ થયો તેને બીજે ક્ષણે તે અનુભવ કહી શકાય, તે બીજે ક્ષણે પોતે ન હોય તો કયાંથી કહે ? માટે એ અનુભવથી પણ આત્માના અક્ષણિકપણાનો નિશ્ચય કર. ૬૯

કચારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશ;
ચેતન પામે નાશ તો, કેમાં લજે તપાસ. ૭૦

વળી કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ કાળે કેવળ તો નાશ થાય જ નહીં; માત્ર અવસ્થાંતર થાય, માટે ચેતનનો પણ કેવળ નાશ થાય નહીં. અને અવસ્થાંતરરૂપ નાશ થતો હોય તો તે કેમાં લજે, અથવા કેવા પ્રકારનું અવસ્થાંતર પામે તે તપાસ. અર્થાત્ ઘટાદિ પદાર્થ ફૂટી જાય છે, એટલે લોકો એમ કહે છે કે ઘડો નાશ પામ્યો છે, કંઈ માટીપણું નાશ પામ્યું નથી. તે છિન્નભિન્ન થઈ જઈ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ ભૂકો થાય, તોપણ પરમાણુસમૂહરૂપે મંડે, પણ કેવળ નાશ ન થાય, અને તેમાંનું એક પરમાણુ પણ ઘટે નહીં, કેમકે અતુલવર્તી જોના અવસ્થાંતર થઈ શકે, પણ પદાર્થનો સમૂહગો નાશ થાય એમ ભાસી જ શક્યા યોગ્ય નથી, એટલે જો તું ચેતનનો નાશ કહે, તોપણ કેવળ નાશ તો કહી જ શકાય નહીં; અવસ્થાંતરરૂપ નાશ કહેવાય જેમ ઘટ ફૂટી જઈ કંમે કરી પરમાણુસમૂહરૂપે સ્થિતિમાં રહે, તેમ ચેતનના અવસ્થાંતરરૂપ નાશ તારે કહેવો હોય તો તે શી સ્થિતિમાં રહે, અથવા ઘટને પરમાણુનો જેમ પરમાણુસમૂહના ભજ્યા તેમ ચેતન કઈ વસ્તુમાં ભજવા યોગ્ય છે તે બજવા બજાવ એ પ્રકારે તું અનુભવ કરી જાણે તો કોઈમાં નહીં ભળી શક્યા યોગ્ય અવસ્થા. અવસ્થાંતર અવસ્થાંતર નહીં પામવા યોગ્ય એનું ચેતન એટલે આત્મા તને બતાવે

શંકા — ગિંન ઉવાચ

[આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ સિદ્ધિ કરે છે :-]

કર્તા હવ ન કર્મનો. કર્મ જ કર્તા કર્મ,

અથવા સહજ સ્વભાવ કાં, કર્મ હવનો ધર્મ. ૭૧

હવ કર્મનો કર્તા નથી, કર્મના કર્તા કર્મ છે. અથવા અનાયાસે તે યથાં કરે છે. એમ નહીં, ને હવ જ તેનો કર્તા છે એમ કહો તો પડી તે હવનો ધર્મ જ છે. અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી ક્યારેય નિવૃત્ત ન થાય. ૭૨

આત્મા સદા અસંગ ને, કરે પ્રકૃતિ ગંધ;

અથવા ઈશ્વર પ્રેરણા, તેથી હવ ગાળંધ. ૭૨

અથવા એમ નહીં, તો આત્મા સદા અસંગ છે, અને મરવાડિ ગુણવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો ગંધ કરે છે; તેમ નહીં, તો હવને કર્મ કરવાની પ્રેરણા ઈશ્વર કરે છે, તેથી ઈશ્વરચ્છા-રૂપ હોવાથી હવ તે કર્મથી ‘અગંધ’ છે. ૭૨

માટે મોઢા ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જણાય;

કર્મતાણું કર્તાપણું. કાં નહિ, કા નહિ જાય. ૭૩

માટે હવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા થઈ શકતો નથી, અને મોઢાનો ઉપાય કરવાનો કોઈ હેતુ જણાતો નથી; કાં હવને કર્મનું કર્તાપણું નથી અને જો કર્તાપણું હોય તો કોઈ રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવા યોગ્ય નથી. ૭૩

સમાધાન—સદગુરુ ઉવાચ

[કર્મનું કર્તાપણું આત્માને ને પ્રકૃતિ છે તે પ્રકૃતિ સ્વયં-સમાધાન કરે છે :-]

હોય ન ચેતન પ્રેરણા. કોણુ મહે તો કર્મ ?

જડસ્વભાવ નહિ પ્રેરણા, જુઓ વિચારી પર્મ. ૭૪

ચેતન જોરહે આત્માની પ્રેરણારૂપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મનું કોણુ પ્રદાન કરે ? જરૂરનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી. જડ અને ચેતન બેમાં ધર્મ વિચારી જુઓ. ૭૪

જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય, તો કર્મ કોણુ પ્રદાન કરે ? પ્રેરણાપત્રે અણુ સ્વભાવ રૂપ સ્વભાવ જરૂરનો છે જ નહીં; અને એમ હોય તો પટ, પટાદિ પાત્ર કેમ નિ બાળમાં પરિણમવા જોઈએ અને કર્મના અગત્યનાં હોવા જોઈએ, પણ તેનો અણુજન તો કેટલે ક્યારે પાત્ર થતો નથી, જેથી ચેતન જોરહે હવ કર્મ અણુ કરે છે, એમ સિદ્ધિ થાય છે, અને તે માટે કર્મનો કર્તા કહીએ છીએ. અર્થાત્ એમ હવ કર્મનો કર્મ ને

‘કર્મના કર્તા કર્મ કરેવાય કે નહીં’ તેનું જવાબ આપવા માટે ‘જડ’ અને ‘જડ’ પ્રેરણારૂપ કર્મ નહીં હોવાથી તે ને રીતે પ્રદાન કરવાને અગત્યનો છે. અને કર્મનું કર્મ થતું હવને છે. કેમકે તેને વિશે પ્રેરણામયિ તે (૭૫)

જો ચેતન કર્મ નહીં, નથી યથાં ને કર્મ;

મોઢે ન જડ અણુજન નહિ. નેમ જ નહિ હવધર્મ. ૭૫

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેથી તેનો મોક્ષ થવા યોગ્ય નથી, કેમકે અનંતકાળ થયો તોપણ કર્મ કરવારૂપી દોષ હજી તેને વિષે વર્તમાન જ છે. ૮૭

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવાદિ ગતિ માંય;

અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મ રહિત ન કયાંય. ૮૮

શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં તેનું શુભ ફળ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફળ ભોગવે; પણ જીવ કર્મરહિત કોઈ સ્થળે હોય નહીં. ૮૮

સમાધાન — સદ્ગુરુ ઉવાચ

[તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :—]

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;

તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ સુખાણ. ૮૯

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કરવાથી તેં થતાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું ભોક્તા પણ જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવા યોગ્ય છે; માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સફળપણું છે; અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અફળ જતાં નથી, તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અફળ જવા યોગ્ય નથી; માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ હે વિચારણુ ! તું વિચાર. ૮૯

વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ;

તેહ શુભાશુભ છેદતાં, જીપજે મોક્ષ સ્વભાવ. ૯૦

કર્મસંહિત અનંતકાળ વીત્યો, તે તે શુભાશુભ કર્મ પ્રત્યેની જીવની આસક્તિને લીધે વીત્યો, પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે કર્મફળ છેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ થાય. ૯૦

દેહાદિક સંયોગનો, આત્મતિક વિયોગ;

સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વત પદે, નિજ અનંત સુખભોગ. ૯૧

દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો ગ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનંત આનંદનો ભોગવાય. ૯૧

શંકા — શિષ્ય ઉવાચ

[મેં સતો ઉપાસ્ય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :—]

રોષ કદાપિ મોક્ષપદ, નહિ અવિદોષ ઉપાય;

કર્મો કાઠ અનંતનો, આથી છેદ્યાં જાય ? ૯૨

મેં રોષ નહિ રોષ તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કોઈ અવિદોષ એટલે વધારાથી પ્રતીત નથી થઈ શકે તેથી નહીં, કેમકે અનંત કાળમાં કર્મો છે, તે આવા અનંત મુશ્કેલીના કારણે છે કે નહીં જાય ? ૯૨

અથવા મન દર્શન ઘણું કહે ઉપાય અનેક;

તેમાં મન સાચો ક્યો, અને ન એક વિવેક. ૯૩

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અસ્થાયી વર્ણોની શંકા છોડી દઈએ, તોપણ મન અને દર્શન ઘણું છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે. અર્થાત્ દોષ કંઈ કહે છે અને દોષ કંઈ કહે છે, તેમાં ક્યો મત સાચો એ વિવેક જની શકે એવો નથી. ૯૩

કઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેપમાં મોક્ષ;

એનો નિશ્ચય ના અને, ઘણા ભેદ એ દોષ. ૯૪

જ્ઞાતાત્માદિ કઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેપમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન જની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ઘણા ભેદો છે. અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય દેખાતો નથી. ૯૪

તેથી એમ જાણાય છે, મને ન મોક્ષ ઉપાય;

ત્યારે જાણ્યા નહોતો, શો ઉપકાર જ ધાય ? ૯૫

તેથી એમ જાણાય છે કે મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી. મારે ત્યારે જાણિયું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર ધાય ? અર્થાત્ જે પદને અર્થે જાણ્યા એટલે તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થયો અશક્ય દેખાય છે. ૯૫

પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;

સમજું મોક્ષ ઉપાય નો, ઉદય ઉદય સદ્ભાગ્ય. ૯૬

આપે પાંચે ઉત્તર કદા તેથી સર્વાંગ એટલે જામી દીને મારી શકાતું સમાધાન થયું છે, પણ જે મોક્ષનો ઉપાય સમજું નો સદ્ભાગ્યનો ઉદય-ઉદય થાય. સારે 'ઉદય' 'ઉદય' જે વાર શબ્દ છે, તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી યથેચ્છી મોક્ષપદની વિજ્ઞાતાત્મા તીવ્રરૂપે દર્શાવે છે. ૯૬

સમાધાન — સદ્ભાગ્ય ઉદય

[મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સમજી સમાધાન કરે તે—]

પાંચે ઉત્તરની થઈ, મોક્ષના વિષે પ્રતીત;

મારે મોક્ષપદથી, સદ્ભાગ્ય પ્રતીત એ દીત. ૯૭

પાંચે ઉત્તરની મારા મોક્ષને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયથી પણ એ જ દીને અને સદ્ભાગ્ય પ્રતીતિ થશે. સારે 'મોક્ષ' અને 'સદ્ભાગ્ય' એ બે શબ્દો સદ્ભાગ્યને કદા છે તે ભેદે જાણે, પદની મારા વિજ્ઞાન થઈ તે ભેદે મોક્ષ પદ સમજાવે છે. પણ જાણી દીધે સમાધાન, મારા વિષે વિવેક વિજ્ઞાતાત્મા જાણે સદ્ભાગ્ય ભેદે મારા પદ દર્શાવે એમ જાણવાથી (તે સદ્ભાગ્ય) સદ્ભાગ્ય એ મોક્ષ સદ્ભાગ્યને સદ્ભાગ્ય છે. ૯૭

સદ્ભાગ્ય મોક્ષ નો, મોક્ષના વિષે પ્રતીત

સદ્ભાગ્ય મોક્ષ નો, મારે મોક્ષ પ્રતીતિ થઈ

સદ્ભાગ્ય એ મોક્ષનું મોક્ષ છે અને મોક્ષના એ મોક્ષ પ્રતીતિ થઈ

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જો સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય તો તે સમક્રિતને પામે, અને અંતરની શોધમાં વર્તે છે. ૧૦૯

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

લહે શુદ્ધ સમક્રિત તે, જેમાં લેહ ન પક્ષ. ૧૧૦

મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ જે સદ્ગુરુને લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ સમક્રિત પામે કે જેમાં લેહ તથા પક્ષ નથી. ૧૧૦

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;

વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમક્રિત. ૧૧૧

આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ, લક્ષ, અને પ્રતીત વર્તે છે, તથા વૃત્તિ આત્મસ્વભાવમાં વહે છે, ત્યાં પરમાર્થે સમક્રિત છે. ૧૧૧

વર્ધમાન સમક્રિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;

ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨

તે સમક્રિત વધતી જતી ધારાથી હાસ્ય શોકાદિથી જે કંઈ આત્માને વિષે મિથ્યાભાસ લાગ્યા છે તેને ટાળે, અને સ્વભાવ સમાધિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય થાય, જેથી સર્વ રાગદ્વેષ ક્ષયરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય. ૧૧૨

કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;

કહ્યોએ કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩

સર્વ આભાસરહિત આત્મસ્વભાવનું જ્યાં અખંડ એટલે ક્યારે પણ ખંડિત ન થઈ મંદ ન થાય, નાશ ન પામે એવું જ્ઞાન વર્તે તેને કેવળજ્ઞાન કહ્યોએ છીએ. જે કેવળસ્વભાવથી ઉત્કૃષ્ટ જીવનમુક્તદશારૂપ નિર્વાણ, દેહ છતાં જ અત્રે અનુભવાય છે. ૧૧૩

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં શમાય;

તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪

કરોડો વર્ષનું સ્વપ્ન હોય તોપણ જાગ્રત થતાં તરત શમાય છે, તેમ અનાદિ વિભાવ છે તે આત્મજ્ઞાન થતાં દૂર થાય છે. ૧૧૪

છૂટે દેહધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;

નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫

હે શિષ્ય! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને લીધે સ્ત્રીપુત્રાદિ સર્વમાં અંત મનનપણું વર્તે છે, તે આત્મતા જો આત્મામાં જ મનાય, અને ને દેહધ્યાસ એટલે કે અન્યાયાદિ તથા અન્યામા દેહમુદ્રિ છે તે છૂટે, તો તું કર્મનો કર્તા પણ નથી, ભોક્તા પણ નથી, અને એજ ધર્મનો મર્મ છે. ૧૧૫

એજ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષ સ્વરૂપ;

અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અન્યાયાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬

એજ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ મોક્ષસ્વરૂપ છો; અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે. ૧૧૬

શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંભૂતોતિ શુભધાન;
બીજું કહ્યુંએ કેટલું ? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭

તું દેહાદિક સર્વ પદાર્થથી ભુદો છે. કેઈમાં આત્મદ્રવ્ય ભગતું નથી, કેઈ તેમાં ભગતું નથી, દ્રવ્યે દ્રવ્ય પરમાર્થથી સદાય બિન્ન છે, માટે તું શુદ્ધ છો, બોધસ્વરૂપ છે, ચૈતન્યપ્રદેશાત્મક છો; સ્વયંભૂતોતિ એટલે કેઈ પણ તને પ્રકાશતું નથી, સ્વભાવે જ તું પ્રકાશસ્વરૂપ છો; અને અને અવ્યાખ્યાય શુભતું ધામ છો. બીજું કેટલું કહીએ ? અથવા ધાતું શું કહેવું ? દંડમાં એટલું જ કહીએ છીએ, એ વિચાર કર નો તે પદને પામીશ. ૧૧૭

નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનોનો, આવી અત્ર સમાય;
ધરી મૌનતા એમ કહી, સદૃશસમાધિ માંધ. ૧૧૮

સર્વે જ્ઞાનીઓનો નિશ્ચય અત્રે આવીને સમાય છે, એમ કહીને સદૃશ મૌનતા ધરીને સદૃશ સમાધિમાં સ્થિત થયા, અર્થાત્ વાળીયોગની અપ્રવૃત્તિ કરી. ૧૧૮

નિત્યબોધજીવપ્રાપ્તિકથન

સદૃશુરુના ઉપદેશથી, આત્મું અપૂર્વ બાન;
નિત્યપદ નિત્યમાંડી લાડુ, હર ધયુ અજ્ઞાન. ૧૧૯

શિષ્યને સદૃશુરુના ઉપદેશથી અપૂર્વ એટલે પૂર્વે કેઈ દિવસ નહીં આવેતું એવું જ્ઞાન આગ્ય, અને તેને ચોતાનું સ્વરૂપ પોતાને વિષે ગદ્યાતથ્ય બાદ્યુ અને દેહાત્મભુદિરૂપ અજ્ઞાન હર ધયુ. ૧૧૯

બાદ્યું નિત્યસ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચૈતનારૂપ;
અચર, અમર, અવિનાશી તે, દેહાત્મીન સ્વરૂપ. ૧૨૦

પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, અચર અમર, અવિનાશી અને દેહથી અપદ ભુદું બાદ્યુ ૧૨૦

કર્તા બોધતા કર્મનો વિલાસ વર્તે ત્યાંય;
નત્તિ વરી નિત્યલાવમાં યથો અકર્તા ત્યાંય. ૧૨૧

ત્યાં વિલાસ એટલે નિઃશ્યાન વર્તે છે, ત્યાં શુભ્ય નવથી કર્મનું મર્ત્યવત્ અને બોધતાવત્ છે, આનંદસ્વભાવમા વૃત્તિ વરી તેથી અકર્તા યથો. ૧૨૧

અથવા નિત્યપરિણામ તે, શુદ્ધચૈતન્યરૂપ;
કર્તા બોધતા તેતમે, નિત્યપ્રદેશસ્વરૂપ. ૧૨૨

અથવા આત્મપરિણામ તે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ તે, તેનો નિત્યપ્રદેશસ્વરૂપ કહીએવળા માંધ. ૧૨૨

બોધ ૧૨૨ નિત્ય પ્રદેશ, તે જ્ઞાને તે જ્ઞાન,
અનંતાનો અનંતમાં, અનંત આત્મ નિર્મલ. ૧૨૩

અનંતાનું પ્રદેશ તે જે જ્ઞાન તે અને તેમાં તે ૧૦૦ જે જેને ૧૦૦ જે જેને, સદૃશુરુને પ્રદેશ કરીને નિર્મલને અનંત આત્મ કહીએવળા. ૧૨૩

અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિંધુ અપાર;

આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો ! અહો ! ઉપકાર. ૧૨૪

અહો ! અહો ! કરુણાના અપાર સમુદ્રસ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ 'યુક્ત સદ્ગુરુ' આપ
પ્રભુએ આ પામર જીવ પર આશ્ચર્યકારક એવો ઉપકાર કર્યો. ૧૨૪

શું પ્રભુચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;

તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તુ ચરણાધીન. ૧૨૫

હું પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરું? (સદ્ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે; એક નિષ્કામ
કરુણાથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, પણ શિષ્યધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) ને ને
જગતમા પદાર્થ છે, તે સૌ આત્માની અપેક્ષાએ નિર્મૂલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જેણે આપ્યો
તેના ચરણસમીપે હું બીજું ધરું? એક પ્રભુના ચરણને આધીન વર્તુ એટલું માત્ર
ઉપચારથી કરવાને હું સમર્થ છું. ૧૨૫

આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;

દાસ, દાસ હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૧૨૬

આ દેહ, 'આદિ' શબ્દથી જે કંઈ મારું ગણાય છે તે, આજથી કરીને સદ્ગુરુ
પ્રભુને આધીન વર્તો, હું તેહ પ્રભુનો દાસ છું, દાસ છું, દીન દાસ છું. ૧૨૬

પદ્ સ્થાનક સમજાવીને, શિવ બતાવ્યો આપ;

મ્યાન થકી તરવારવત્, એ ઉપકાર અમાપ. ૧૨૭

છએ સ્થાનક સમજાવીને હે સદ્ગુરુ દેવ ! આપે દેહાદિથી આત્માને, જેમ મ્યાનથી
તરવાર જુદી કાઢીને બતાવીએ તેમ સ્પષ્ટ જુદો બતાવ્યો; આપે મપાઈ શકે નહીં એવો
ઉપકાર કર્યો. ૧૨૭

ઉપસંહાર

દર્શન પટે સમાય છે, આ પદ્ સ્થાનક માંહી;

વિચારતાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંઈ. ૧૨૮

છએ દર્શન આ છ સ્થાનકમાં સમાય છે. વિશેષ કરીને વિચારવાથી કોઈ પણ પ્રકારનો
સંશય રહે નહીં. ૧૨૮

આત્મપ્રાપ્તિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુખણ;

ગુરુઆજ્ઞા સમ પશ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

આત્માને પે નાના સ્વરૂપનું બાન નહીં એવો બીજો કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા
નેના દોષ સમાપ્ત અથવા નિષ્કલ વૈદ્ય નથી, સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ વ્યાપ્તવા સમાન બીજું કોઈ
પશ્ય નહીં, અને વિચાર નહીં નિરિઆસન જેવું કોઈ નેનું ઔષધ નથી. ૧૨૯

શ્રી ગુરુમંત્ર ને શ્રી અવનમ આદિ મુખ્ય મુખ્ય કાવ્ય,

નથ. ૧૨૫૧-૧૨૫૨. કદાચ એવં મુખ્યમંત્ર.

જો ઇચ્છો પરમાર્થ નો, કરો મત્ય પુરુષાર્થઃ

ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નરિ આત્માર્થ. ૧૩૦

જો પરમાર્થને ઇચ્છતા હો, નો સાચો પુરુષાર્થ કરો, અને ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈને આત્માર્થને છેદો નહીં. ૧૩૦

નિશ્ચયવાળી સાંભળી, માધન તજવાં નોય;

નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, માધન કરવા સોય ૧૩૧

આત્મા ગળે છે, અસંગ છે, સિદ્ધ છે તેથી નિશ્ચયમુખ્ય વાળી સાંભળીને માધન તજવાં થોગ્ય નથી. પણ તથાકૂપ નિશ્ચય લક્ષમાં રાખી માધન કરીને તે નિશ્ચયકાકૂપ પ્રાપ્ત કરવું. ૧૩૧

નય નિશ્ચય ચોક્ષાંતથી, આમા નથી કોણ;

ચોક્ષાંતે વ્યવહાર નહિ, બનને માધ મોલ ૧૩૨

અને ચોક્ષાંતે નિશ્ચયનય કર્યો નથી, અથવા ચોક્ષાંતે વ્યવહારનય કર્યો નથી; તેમ જ્યાં જ્યાં જેમ ઘટે તેમ સાથે રહ્યાં છે ૧૩૨

અસ્થગતનો જે કલ્પના, તે નહિ સદ્વ્યવહાર;

ભાન નહીં નિવરૂપનું, તે નિશ્ચય નહિ માગ ૧૩૩

અસ્થ ગતની કલ્પના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી. ૫ : માન્યાર્થોના લક્ષણમાં કરી તે દગા અને મોદોપાયમાં વિજાન્યુનાં લક્ષણ આદિ કર્યાં તે સદ્વ્યવહાર છે; જે નહીં તે અસ્થગતમાં કહેલ છે. ચોક્ષાંતના સ્વરૂપનું ભાન નથી. ચોક્ષાંત જેમ તેમ ગાનુવચમાં સાથે છે, તેવા આત્માનો ગાનુભવ થયો નથી, દેહાત્યાગ વળે છે અને જે વિરાગ્યાદિ મત્તન ગમ્યા પિના નિશ્ચય ચોક્ષાર્થ કરે છે, તે નિશ્ચય સામ્યૂત નથી ૧૩૩

માત્રાજી જાણી મહિ મયા, વર્તમાનના રોવા;

આજો કાલ ભવિષ્યના, નામલિદ નહિ કોય ૧૩૪

મૂતમાજમાં જે જાણીપુરુષો મહિ મયા જે, વર્તમાનમાત્રના જે છે, અને ભવિષ્યમાત્રનાં થયો, તેને કોઈને માર્ગના ભેદ નથી, - પર્વાત પરમાર્થ તે સીમા વેલ માર્ગ તે, નહીં તેને પ્રાપ્ત કરવા વેગવ નીચતાર પણ તે જ પરમાર્થ-ભાવરૂપે દેશ પામિને ત્રિવિદ્યો દેશ પદ રોવા છતાં ચોક્ષાંત નિશ્ચય કરનાર રોવાર્થ તેનાં પણ પરમાર્થો એ સત્તા ૧૩૪

અર્થ સુધ તે સિદ્ધ મમ, જે અમરે તે મમ,

સદ્મુક્તમાત્રા નિવરૂપના, નિશ્ચિન મનસ કાલ ૧૩૫

અર્થ સુધને સિધ સિદ્ધ અનાન અના જે, ૫ : ને ને જે અમરે તેને કહેલ છે, ને પ્રાપ્ત મમામા મનુભવની મારગી પ્રાપ્તિ, નહીં - કલ્પને કલ્પરૂપે, ને નિશ્ચય ને નિશ્ચય કરેલ, તે ને નિશ્ચિન મનસ તે, ૧૩૫

સદ્મુક્તમાત્રા નિવરૂપના, નિશ્ચિન મનસ કાલ ૧૩૫

૫ : ને ને જે અમરે તેને કહેલ છે, ને પ્રાપ્ત મમામા મનુભવની મારગી પ્રાપ્તિ, નહીં - કલ્પને કલ્પરૂપે, ને નિશ્ચય ને નિશ્ચય કરેલ, તે ને નિશ્ચિન મનસ તે, ૧૩૫

સદ્મુક્તમાત્રા નિવરૂપના, નિશ્ચિન મનસ કાલ ૧૩૫

દર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે, એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઈ જે કોઈ તે નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધપણને નહીં પામે, અને બ્રાંતિમાં વર્ત્યા કરશે, કેમકે સાચા નિમિત્તના નિષેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં કહી નથી, પણ ઉપાદાન અત્યંત રાખવાથી તારું સાચાં નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચાં નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું; એવો શાસ્ત્રકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૩૬

મુખથી જ્ઞાન કથે અને, અંતર છૂટ્યો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનોનો દ્રોહ. ૧૩૭

મુખથી નિશ્ચયમુખ્ય વચનો કહે છે, પણ અંતરથી પોતાને જ મોહ છૂટ્યો નથી, એવા પામર પ્રાણી માત્ર જ્ઞાની કહેવરાવવાની કામનાએ સાચા જ્ઞાનીપુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;

હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે એહ સદાય સુભગ્ય. ૧૩૮

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય સુભગ્ય એટલે જાત્ર હોય, અર્થાત્ એ ગુણો વિના મુમુક્ષુપણું પણ ન હોય. ૧૩૮

મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;

તે કહોંએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહોંએ બ્રાંત. ૧૩૯

મોહ ભાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ ક્ષીણ થઈ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીની દશા કહીએ, અને બાકી તો જેણે પોતામાં જ્ઞાન માની લીધું છે, તેને બ્રાંતિ કહીએ. ૧૩૯

સકળ જગત તે એકવત્, અથવા સ્વપ્ન સમાન;

તે કહોંએ જ્ઞાનીદશા, બાકી વાચાજ્ઞાન. ૧૪૦

સમસ્ત જગત જેણે એક જેવું બાણ્ય છે, અથવા સ્વપ્ન જેવું જગત જેને જ્ઞાનમાં વર્તે છે તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન એટલે કહેવામાત્ર જ્ઞાન છે. ૧૪૦

સ્થાનક પાંચ વિચારીને, છઠ્ઠું વર્તે જેહ;

પામે સ્થાનક પાંચમું, એમા નહિ સદેહ. ૧૪૧

પાંચ સ્થાનકને વિચારીને જે છઠ્ઠું સ્થાનક વર્તે, એટલે તે મોક્ષના જે ઉપાય કહ્યા છે તેમા પ્રવર્તે તે પાંચમું સ્થાનક એટલે મોક્ષપદ, તેને પામે. ૧૪૧

દેવ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;

તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨

પૂર્વપ્રભુઓમાંથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી અતીત એટલે દેહાતીતી કમળ નિર્મિત. સત્માત્મા જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણકમળમાં અગણિત વાંદન દેવ. ૧૪૨

સમાન ગિહ દશા આદી, કદી સર્વ સંશય;

વદનનું નિર્દોષ, નિર્દોષ નિર્દોષ. ૧૪૩

શ્રીમદ્ગુરુચરણપદમુખમસ્તુ.

મુંઝઈથી આ બાબુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે; શરીરની અડચણથી આ તરફ આવવું થયેલું, તેમ નથી. આપની કૃપાથી શરીર સારું રહે છે. મુંઝઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા દેવાશંકરભાઈની આજ્ઞા થવાથી આ તરફ વિશેષ સ્થિરતા કરી; અને તે સ્થિરતામાં આત્માને નિવૃત્તિ વિશેષ કરી રહી છે. હાલ મુંઝઈમાં રોગની શાંતિ ઘણી થઈ ગઈ છે, સંપૂર્ણ શાંતિ થયે તે તરફ જવાનો વિચાર રાખ્યો છે, અને ત્યાં ગયા પછી ઘણું કરીને ભાઈ મનસુખને આપના તરફ થોડા વખત માટે મોકલવાનું ચિત્ત છે; જેથી મારી માતૃશ્રીના મનને પણ ગોઠશે આપને પ્રતાપે નાણું મેળવવાનો ઘણું કરીને લોભ નથી, પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા છે. મારી માતૃશ્રીને પાચલાગણું પ્રાપ્ત થાય. બહેન ઝગક તથા ભાઈ પોપટ વગેરેને યથાં.

છોરુ રાયચંદના દંડવત્ પ્રાપ્ત થાય.

[૬૬૫]

૭૨૧ નડિયાદ, આસો વદ ૦)), સોમ, ૧૯૫૨

શ્રી ડુંગરને “આત્મસિદ્ધિ” મુખપાઠે કરવાની ઇચ્છા છે. તે માટે તે પ્રત એમને આપવા વિષે પુછાવ્યું તો તેમ કરવામાં અડચણ નથી. શ્રી ડુંગરને એ શાસ્ત્ર મુખપાઠે કરવાની આજ્ઞા છે, પણ હાલ તેની બીજી પ્રત નહીં ઉતારતા આ પ્રત છે તે ઉપરથી જ મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે, અને હાલ આ પ્રત તમે શ્રી ડુંગરને આપશો. તેમને જણાવશો કે મુખપાઠે કર્યા પછી પાછી આપશો, પણ બીજી ઉતારો કરશો નહીં.

જે જ્ઞાન મહા નિર્જરાનો હેતુ થાય છે તે જ્ઞાન અનધિકારી જીવના હાથમાં જવાથી તેને અહિતકારી થઈ ઘણું કરી પરિણમે છે.

શ્રી સોલાગ પાસેથી આગળ કેટલાક પત્રોની નકલ કોઈ કોઈ અનધિકારીના હાથમાં ગઈ છે. પ્રથમ તેમની પાસેથી કોઈ યોગ્ય માણસ પાસે જાય અને પછીથી તે માણસ પાસેથી અયોગ્ય માણસ પાસે જાય એમ બનવાનો સંભવ થયેલો અમારા જાણવામાં છે. “આત્મસિદ્ધિ” મુંઝઈમાં તમરા બન્નેમાંથી કોઈએ આજ્ઞા ઉપરાંત વર્તવું યોગ્ય નથી. એ જ વિનંતિ.

વર્ષ ૩૦ મું

[૬૬૬]

૭૨૨ વર્ષાગ્નિયા, શા. સુ. ૧૦, મર્ગ, ૧૬૫૩

માતૃશ્રીને શરીરે તાવ આવવાથી તથા કેટલોક વખત યયાં મંત્રે નાથના વિશે તેમની વિશેષ આકાંક્ષા હોવાથી ગયા સોમવારે અત્રેથી જ્ઞાના યવાથી નડિયાદથી બોનવાને રથાને ધવાનું થયું હતું છુધવારે જયોરે અત્રે આવવું થયું છે

શરીરને વિશે વેદનીયનુ અશાતાપત્તે પશ્ચિમવું થયું હોય તે વખતે શરીરનો વિરહિતારી અવળાવ વિગાદી તે શરીર અને શરીરને અંગે પ્રમથેલાં વીરુદ્ધિ અન્વેષાનાં વિચારવાનું પુરુષો છોડી દે છે; અથવા તે ચોક્કસ મદ કરવાના પ્રયત્ન છે

‘આત્મચિદ્વિશાસ’ વિશેષ વિચારવા યોગ્ય છે.

શ્રી અવળાવ તરોરેને યથા

[૬૬૭]

૭૨૩ વર્ષાગ્નિયા, શા. સુ. ૧૧, મર્ગ, ૧૬૫૩

લોકની દૃષ્ટિને ન્યાં સુધી આ હવ તમે તરી તયા તેમની અંતરંગિ કાલી ન તથા ત્યાં સુધી જાનીની દૃષ્ટિ વાસ્તવિક માધ્યમ્ય લક્ષ્યન ન થઈ શકે તેનાં મનમાં તરી.

[૬૬૮]

૭૨૪ વર્ષાગ્નિયા, મર્ગ, ૧૬૫૩

મર્ગ

પ્રથમ પદમપદ મોર્યા, નેત્ર પ્રમથે; પદમ રીતનરે; ૧
તે માનુસદી કાલીમું, પ્રમથેમિ તે પ્રા. જલિ નરે.
મૂલ પદમપદ કાલી, અમ્યદમ્યન કાલી મન્ય પૂર્વ; ૨
પ્રમથે નેત્ર અમ્યદમ્ય, કાલી મન્યારી નર, પશ્ચિમ; ૩
કાલી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૪
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૫
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૬
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૭
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૮
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૯
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૧૦

આત્મચિદ્વિશાસ મોર્યા, નેત્ર પ્રમથે; પદમ રીતનરે; ૧
તે માનુસદી કાલીમું, પ્રમથેમિ તે પ્રા. જલિ નરે.
મૂલ પદમપદ કાલી, અમ્યદમ્યન કાલી મન્ય પૂર્વ; ૨
પ્રમથે નેત્ર અમ્યદમ્ય, કાલી મન્યારી નર, પશ્ચિમ; ૩
કાલી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૪
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૫
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૬
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૭
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૮
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૯
નેત્રી મન્યારી મન્યારી, નેત્ર મન્યારી મન્યારી મન્યારી; ૧૦

ત્રણે અલિન સ્વભાવે, પરિણમી આત્મસ્વરૂપ બન્યાં થાય;
 પૂર્ણ પરમપદપ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય. ૬
 જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ તથા બંધ;
 સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કહ્યાં નવ પદાર્થ સંબંધ. ૭
 જીવ અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
 વસ્તુ વિચાર વિશેષે, લિન પ્રબોધ્યા મહાન મુનિરાય. ૮

[૬૬૯]

૭૨૫ વવાણિયા, કા. વદ, ૨, રવિ, ૧૯૫૩

જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણું ચિતામણિરત્નતુલ્ય કહ્યું છે, તે વિચારો તો પ્રત્યક્ષ જણાય તેવું છે. વિશેષ વિચારતા તો તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિતામણિરત્નથી પરમ માહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેખાય છે અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણું વ્યતીત થયું તો તો એક કૂટી બદામની કિંમતનું નથી, એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.

[૬૭૦]

૭૨૬ વવાણિયા, કા. વદ ૦)), શુક્ર, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

દેહનું અને પ્રારબ્ધોદય જ્યાં સુધી બળવાન હોય ત્યાં સુધી દેહસંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણપોષણ કરવાનો સંબંધ છૂટે તેવો ન હોય અર્થાત્ આગારવાસપર્ચાત જેનું ભરણ પોષણ કરવું ઘટતું હોય તેનું ભરણપોષણ માત્ર મળતું હોય તો તેમાં સંતોષ પામીને મુમુક્ષુ જીવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે, તથા પુરુષાર્થ કરે. દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબના માહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિબ્રહ્મદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે; કેમકે તે પરિબ્રહ્મદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવાં છે, કે આત્મહિતનો અવસર જ ઘણું કરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે.

[૬૭૧]

૭૨૭ વવાણિયા, માગશર સુદ ૧, શનિ, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

આયુષ્ય અરૂપ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ, પૂર્વનું ઘણું કરીને અનાગધકપાનું, બળવીર્યની દીનતા, એવાં કારણોથી રહિત કોઈક જ જીવ હશે, એવા આ પ્રાણને વિશે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આશંકેલો તથા નહીં સત્તાવાસિદ્ધ થયેલો એવા “માર્ગ” પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી; તથા પિ જેનું તે પ્રમ કરવા વિવાદ બીજો કોઈ લક્ષ સમ્યો જ નથી તે આ કાળને વિશે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.

લૌકિક કારણોમા અધિક કર્મ વિનાદ મુમુક્ષુ જીવ કરે નહિ.

[૬૭૨]

૭૨૮ વવાણિયા, માગશર સુદ ૬, શુક્ર, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

આયુષ્ય અરૂપ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ, પૂર્વનું ઘણું કરીને અનાગધકપાનું, બળવીર્યની દીનતા, એવાં કારણોથી રહિત કોઈક જ જીવ હશે, એવા આ પ્રાણને વિશે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આશંકેલો તથા નહીં સત્તાવાસિદ્ધ થયેલો એવા “માર્ગ” પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી; તથા પિ જેનું તે પ્રમ કરવા વિવાદ બીજો કોઈ લક્ષ સમ્યો જ નથી તે આ કાળને વિશે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.

છે તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણાર્થિન છતાં છાનું કર્મને ફરી ફેર ધારણ કરવા નથી. અથવા મરણકાળે દેહના ગમત્વનું ગરવનું લેવાથી પણ નિર્ભય અને છે. દેહ દુરવાનના કાળ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપૂર્વે પ્રયત્નથી જ તેનું ગમત્વ નિયત કરવાનો અધિકૃત ઉપાય સાધે છે, અને એ જ તમારે, અમારે, તોરે હવે મળના યોગ્ય છે. પ્રીતિગ્રધનથી ખેદ થવા યોગ્ય છે. તથાપિ એમાં બીજો કોઈ ઉપાય નથી લેવાથી તે ખેદને વેદાયત્વરૂપમાં પરિગ્રમન કરવો એ જ વિચારવાનને કરવાય છે.

[૬૭૩]

૭૨૬ વવાળિયા, માર્ગશીર્ષ મુદ ૧૦, ચૈત્ર, ૧૯૫૩
સર્વજ્ઞાય નમઃ

‘યોગવાસિષ્ઠ’નાં પ્રથમના બે પ્રકરણ, ‘પચ્ચીકરણ’, ‘દાસ્યલોપ’ તથા ‘વિદ્યાન્યાસર’ એ ત્રણ તમારે વિચારવા યોગ્ય છે. એમાંને કોઈ એ તમે પૂર્વે વાંચ્યો હોય તોપણ ફરી વાંચવા યોગ્ય છે, તેમ જ વિચારવો યોગ્ય છે. જેનપદ્ધતિના એ ત્રણ નહીં જેમ બાળીને તે ત્રણ વિચારનાં દોષ પામવો યોગ્ય નથી.

લોકદષ્ટિમાં જે જે વાતો છે વસ્તુઓ આશ્ચર્યથી મનાય છે. તેને વાતો અને વસ્તુઓ, યોગાયમાન શુદ્ધાદિ આશ્ચર્ય, અલંકારાદિ પરિચય, લોકદષ્ટિનું વિચારણા, લોકાભાવ્ય ધર્મ-મદ્રાવાનના પ્રત્યક્ષ એનું મરુત છે, જેન ચર્ચા જેમણે વિના ધારે છે તે અભિનિ લક્ષ ન થાય. પ્રથમ તે વાતો અને વસ્તુઓ અને બેચોઈ આવી મદ્ર, જેની મદ્ર ન છતાં પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે.

[૬૭૪]

૭૩૦ વવાળિયા, માર્ગશીર્ષ મુદ ૧૨, ૧૯૫૩
સર્વજ્ઞાય નમઃ

‘આનન્દમિદિ’ની લીકાનાં પાના મળ્યાં છે.

એ લોકજનનો આર્ષ મહાન્દય નો આ અનુષ્ટુપગીતો એક ગમત્વ પણ અર્થાનુષ્ટ વિભાગિ છે. એમાં સંચય નથી.

[૬૭૫]

૭૩૬ વવાળિયા, માર્ગશીર્ષ મુદ ૧૨, ૧૯૫૩
સર્વજ્ઞાય નમઃ

અભિનિ લોકજનનો આર્ષ મહાન્દય નો આ અનુષ્ટુપગીતો એક ગમત્વ પણ અર્થાનુષ્ટ વિભાગિ છે. એમાં સંચય નથી. એ લોકજનનો આર્ષ મહાન્દય નો આ અનુષ્ટુપગીતો એક ગમત્વ પણ અર્થાનુષ્ટ વિભાગિ છે. એમાં સંચય નથી. એ લોકજનનો આર્ષ મહાન્દય નો આ અનુષ્ટુપગીતો એક ગમત્વ પણ અર્થાનુષ્ટ વિભાગિ છે. એમાં સંચય નથી.

[૬૭૬]

૭૩૮ વવાળિયા, માર્ગશીર્ષ મુદ ૧૨, ૧૯૫૩
સર્વજ્ઞાય નમઃ

એ લોકજનનો આર્ષ મહાન્દય નો આ અનુષ્ટુપગીતો એક ગમત્વ પણ અર્થાનુષ્ટ વિભાગિ છે. એમાં સંચય નથી.

આરંભ તથા પરિબ્રહ્મની પ્રવૃત્તિ આત્મહિતને ઘણા પ્રકારે રોધક છે, અથવા સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ બાણીને તેના ત્યાગરૂપે બાહ્યસંયમ જ્ઞાની પુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, જે પ્રાપ્તે તમને પ્રાપ્ત છે. વળી યથાર્થ ભાવસંયમની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તો છો, માટે આમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો બાણી સત્શાસ્ત્ર, અપ્રતિબંધતા, ચિત્તની એકાગ્રતા, સત્પુરુષોનાં વચનોની અનુપ્રેક્ષા દ્વારા તે સફળ કરવી યોગ્ય છે.

[૬૭૭]

૭૩૩ વવાણિયા, માગશર વદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩
વૈરાગ્ય અને ઉપશમના વિશેષાર્થે ‘ભાવનાબોધ’, ‘યોગવાસિષ્ઠનાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણો’, ‘પંચીકરણ’ એ આદિ ગ્રંથો વિચારવા યોગ્ય છે.

જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ છે, માટે આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાળવો જોઈએ, અવશ્ય ટાળવો જોઈએ.

૭૩૪ વવાણિયા, માગશર વદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩

શ્રી સુભાગ્યાદિ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રોમાંથી જે પરમાર્થ સંબંધી પત્રો હોય તેની હાલ બને તો એક જુદી પ્રત લખશો.

સૌરાષ્ટ્રમાં કયા સુધી હાલ સ્થિતિ થશે તે લખાવું અશક્ય છે.

અત્રે થોડા દિવસ સ્થિતિ હજી થશે એમ સંભવે છે.

[૬૭૮]

૭૩૫ વવાણિયા, પોષ સુદ ૧૦, ભોમ, ૧૯૫૩
ત્રિપમલાવનાં નિમિત્તો બળવાનપણે પ્રાપ્ત થયાં છતાં જે જ્ઞાનીપુરુષ અવિષમ ઉપયોગે વર્ત્યા છે, વર્તે છે, અને ભવિષ્યકાળે વર્તે તે સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ મત, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ નિયમ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લગ્નિધ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ એશ્વર્ય, એ જેમાં સહેજે સમાય છે એવા નિરપેક્ષ અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર. એ જ ધ્યાન.

[૬૭૯]

૭૩૬ વવાણિયા, પોષ સુદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩
રાગદ્વેષનાં પ્રત્યક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે પણ જેનો આત્મભાવ કિંચિત્માત્ર પણ દેશભ પામતો નથી, તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતા પણ મહા નિર્જરા થાય, એમાં સંશય નથી.

[૬૮૦]

૭૩૭ વવાણિયા, પોષ વદિ ૪, શુક્ર, ૧૯૫૩
આરંભ અને પરિબ્રહ્મનો ઇચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ હોય તો આત્મલાભને વિશેષ ધ્યાનક છે, અને વારંવાર અસ્થિર, અપ્રશસ્ત પરિણામનો હેતુ છે, એમાં તો સંશય નથી; પણ જ્યાં અનિર્ણયી પ્રવૃત્તિ કોઈ એક યોગથી પ્રસંગ વર્તતો હોય ત્યાં પણ આત્મભાવનાં ઉત્કૃષ્ટરૂપે બધા કદને નથી આનન્દિયરૂપને અંતરાય કરનાર, તે આરંભપરિબ્રહ્મને

પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે પરન દૃષ્ટાન્તુ જાતીપુરુષોનો ત્યાગમાર્ગ ઉપદેશો કે, ને સુખમુ
છવે દેશે અને સર્વાંશ અનુસરયા થોડ્ય છે.

[૪૫૬]

૭૩૮

વવાનિયા. મં. ૧૬૫૩૧

૩૦

અપૂર્વ અવસર મેલો ક્યારે આપશે ?
ક્યારે યજ્ઞિં જાતાંતર નિર્મોય છે ?
અર્થ અંગધનું અંધન નીકળુ છેદાંને.
વિચરનુ કવ મહાપુરુષને પંચ તે ?
અર્થ લાવથી નૌદામીન્યવનિ કરી.
માત્ર દેહ તે અંચમરેનુ દોષ છેઃ
અન્ય કાળે અન્ય કડું કયે નહીં.
દેહે પણ દિગ્વિત મુર્છા નવ સ્તેય છે.
દર્શનમોહ જ્યોતિષ યજ્ઞિં જાતાંતરે દોષ છે,
દેહ બિલ કેવલ અંતર્યનું માત્ર છે.
તેથી પ્રણીતુ આગ્નિમોહ વિદ્યોદિગે.
મતે મોનું મુદઅવરૂપનું ધ્યાન છે.
આન્મદિધિના ત્રણ અંદિમ પોદની.
અખ્યપતે તો અને કેલપયંત છેઃ
પાર પરીપદ કે ઉપલક્ષ્યમે મરી.
માત્રી મારે મરી તે દિગ્વિતમાર્ગ અંતરે.
અંચમત્રા જેતુરો પાશપાતંત્રા.
અવરૂપમે નિનમત્રા માત્રીન મે.
તે પણ પણ અવરૂપની અતી નિર્મિત.
અને મારે નિર્મિતવરૂપા ત્રીન છે.
પરમ વિષયમત્રા અંદિમ વિ. દેહનત્રા.
પરમ પ્રમાણે ન મત્રા અંતરે. ૧૭ છેઃ
કન્યા દેહ મે ૩ ૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦.
નિર્મિતુ ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨.
૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦.
૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦.
૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦.
૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦.

અપૂર્વ ૧

અપૂર્વ ૨

અપૂર્વ ૩

અપૂર્વ ૪

અપૂર્વ ૫

અપૂર્વ ૬

અપૂર્વ ૭

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;
દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,
લોભ નહીં છો પ્રમળ સિદ્ધિ નિદાન જો.

અપૂર્વ ૦ ૮

નસલાવ, મુંડલાવ મહુ અસ્નાનતા,
અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;
કેશ, રોમ, નાખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,
દ્રવ્યલાવ સંયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જો.

અપૂર્વ ૦ ૯

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જો;
જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોહો પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો.

અપૂર્વ ૦ ૧૦

એકાકી વિચરતો વળો સ્મશાનમાં,
વળી પર્વતમાં વાઘ સિદ્ધ સંયોગ જો;
અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,
પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો.

અપૂર્વ ૦ ૧૧

ઘોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહીં મનને પ્રસન્નભાવ જો;
રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,
સર્વે માન્યાં પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો.

અપૂર્વ ૦ ૧૨

એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
આવું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
શ્રેણી લપકતણી કરોને આરૂઢતા,
અનન્ય ચિત્તન અતિશય શુદ્ધસ્વભાવજો.

અપૂર્વ ૦ ૧૩

મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહ શુણ્ઠસ્થાન જો;
અંત સમય ત્યાં પૂર્ણસ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
પ્રગટાવું નિઝ કેવળજ્ઞાન નિધાન જો.

અપૂર્વ ૦ ૧૪

ગાર કમં ધનઘાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
ભવનાં બીજતણો આન્યનિક નાશ જો;
સર્વ ભાવ જાતા દ્રષ્ટા મન શુદ્ધતા,
દૃતદૃશ્ય પ્રભુ સીય અનંત પ્રકાશ જો.

અપૂર્વ ૦ ૧૫

વેદનીયતિ ચાર કમં વર્તે જ્યાં,
જ્યાં મર્ગીરંગન આદૃતિ માત્ર જો;

તે દેહાયુષ આપીત લેનાં સ્થિતિ છે, આયુષ પૂર્ણ, મરિયે દૈવિક પાત્ર છે.	અપૂર્વ ૦ ૧૬
મન, વચન, કાયા ને કર્મની વર્ગજા, છટે જાડાં સદગ પુરુષગત સંબંધ છે;	
જોહું સ્વયંભી ગુણસ્થાનક ત્યાં વર્તનું, મહાભાગ્ય ગુણદાયક પૂર્ણ અગ્રધ છે.	અપૂર્વ ૦ ૧૭
નોક પરમાણુ માત્રની મળે ન સ્પર્શતા, પૂર્ણ કવંકે રહેત અટાક સ્વરૂપ છે;	
મુદ નિરંજન મનન્યમૂર્તિ અનન્યભય, અશુર, ઘણું, અમૃત સ્વરૂપસ્વરૂપ છે.	અપૂર્વ ૦ ૧૮
પૂર્વપ્રયોગાદિ કાળજના યોગથી, જીવંમન સિદ્ધાદય પ્રાપ્ત અસ્થિત છે;	
ગાદિ મનન અનન મમાધિસ્થમાં, અનન દર્શન, જ્ઞાન - નન - વિન છે.	અપૂર્વ ૦ ૧૯
જે પદ શ્રી સર્વેસે દીઠું જ્ઞાનમાં, કરી શક્યાનહીં પાત્ર ને શ્રી જગવાન છે;	
તેમ સ્વરૂપને - ત્ય પાત્રો ને મું કો ? અનુભવઝેલાર માત્ર રતું ને જ્ઞાન છે.	અપૂર્વ ૦ ૨૦
નોક પરમાપઃ પ્રાપ્તિન ક્યું પ્યતઃનં, અબ વગર ને દાસ મનાત્યરૂપ છે;	
નોપજ નિશ્ચય અન્યથા મનને મળે, પ્રજુજાગરો યાદ ને જ સ્વરૂપ છે	અપૂર્વ ૦ ૨૧

[૧૮૧]

૭૩૬

કે. સ્વામી, માસ ૨૮, વૃષ, ૧૯૫૩

અનિષ્ઠ પ્રત્યે.

વર્ણનપ્રત્યે પણ મનુષ્ય જન્મ, મરણ ચક્રવાતે આગળ ચલુ ને કે દા વિષય અંગે મિ નિ
અંગે છે

નિશ્ચિતપ્રત્યે અનન્ય પ્રત્યે વિષય રહે અંગે છે, ત્યાં શ્રી દેવપ્રીયાર્થે
મુક્તિ પ્રત્યે વિષય પ્રત્યે, અંગે છે, ને જા તપાસી રહે ને જા તપાસી રહે

કે. સ્વામી, માસ ૨૮, વૃષ, ૧૯૫૩
પ્રત્યે, વિષયપ્રત્યે પ્રત્યે, ને વિષય અનન્ય પ્રત્યે પ્રત્યે

કે. સ્વામી, માસ ૨૮, વૃષ, ૧૯૫૩
પ્રત્યે, વિષયપ્રત્યે પ્રત્યે, ને વિષય અનન્ય પ્રત્યે પ્રત્યે

કે. સ્વામી, માસ ૨૮, વૃષ, ૧૯૫૩

[૬૮૨]

૭૪૦

મોરળી, માહ સુદ ૯, બુધ, ૧૯૫૩

‘આત્મસિદ્ધિ’ વિચારતાં આત્મા સંબંધી કંઈ પણ અનુપ્રેક્ષા વર્તે છે કે કેમ ? તે લખવાનું થાય તો લખશો.

કોઈ પુરુષ પોતે વિશેષ સદાચારમાં તથા સંયમમાં પ્રવર્તે છે તેના સમાગમમાં આવવા ઇચ્છતા હોયોને તે પદ્ધતિના અવલોકનથી જેવો સદાચાર તથા સંયમનો લાભ થાય છે, તેવો લાભ વિસ્તારવાળા ઉપદેશથી પણ ઘણું કરીને થતો નથી, તે લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે.

૭૪૧

મોરળી, માહ સુદ ૧૦ શુક્ર, ૧૯૫૩

સર્વજ્ઞાય નમઃ

અત્રે થોડાક દિવસ પર્યંત સ્થિતિ થવી સંભવે છે.

ઇંડર જવાનો હાલ વિચાર રાખીએ છીએ. તૈયાર રહેશો. શ્રી કુંગરને આવવા માટે વિનંતિ કરશો. તેમને પણ તૈયાર રાખશો. તેમના ચિત્તમાં એમ આવે કે વારંવાર જવાનું ધવાથી લોક અપેક્ષામાં યોગ્ય ન દેખાય. કેમકે અવસ્થા ફેર. પણ આવો વિચાર કર્તવ્ય નથી.

પરમાર્થદષ્ટિ પુરુષને અવશ્ય કરવા યોગ્ય એવા સમાગમના લાભમાં તે વિકલ્પરૂપ અંતરાય કર્તવ્ય નથી. આ વખતે સમાગમનો વિશેષ લાભ થવા યોગ્ય છે. માટે શ્રી કુંગરે કંઈ બીજો વિકલ્પ છોડી દઈ આવવાનો વિચાર રાખવો.

શ્રી કુંગર તથા લહેરલાઈ આદિ મુમુક્ષુને યથાં

આવવા વિષેમાં શ્રી કુંગરે કંઈ પણ સંશય ન રાખવો યોગ્ય છે.

[૬૮૩]

૭૪૨

મોરળી, માહ, વદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

મંસ્કૃતનો પરિચય ન હોય તો કરશો.

જે પ્રકારે બીજા મુમુક્ષુ હોવાનાં ચિત્તમાં તથા અગમાં નિર્મળતા લાવવી વૃદ્ધિ થાય, તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું કર્તવ્ય છે. નિયમિત શ્રવણ કરાવાય તથા આરંભ પરિબ્રહ્મના સ્વરૂપ મગ્યદ્ પ્રકારે જ્ઞેતાં નિવૃત્તિને અને નિર્મળતાને કેટલા પ્રતિબંધક છે તે વાત ચિત્તમાં દઢ થાય તેમ અરમયરમ જ્ઞાનકથા થાય તેમ કર્તવ્ય છે.

[૬૮૪]

૭૧૩

મોરળી, માહ વદ ૪ રવિ, ૧૯૫૩

‘અકળ મંસારી ઇન્દ્રિયગમી, મુનિ શુભ આતમરાગી રે,
મુખ્યપત્નિ જે આતમરાગી, તે કહિયે નિઃકામી રે.’

—મુનિશ્રી આનંદધનજી

જો પત્નિ રાગ્ય દત્તા હાલ પદરેક દિવસ થયાં અત્રે સ્થિતિ છે. હજી અત્રે થોડાક વિચાર થવાનાં મંજૂર છે.

પરમાર્થના મને આત્મસંસ્કાર છે પરંતુ લખવામાં હાલ બહુ જ ઓછી પ્રવૃત્તિ થઈ રી. અત્તરમાં નિર્મળતા કંઈ પણ ઉત્તર લખાવો અશક્ય છે.

૭૪૭ વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૨, શુક્ર, ૧૯૫૩

સર્વ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

મુનિશ્રી દેવકરણુ વીશ દોહા “દીનતા”ના મુખપાઠે કરવા ઇચ્છે છે, તેથી આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી. અર્થાત તે દોહા મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે.

કર્મ અનત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
તેમાં મુખ્ય મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ.
કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;
હણે બોધ વૌતરાગતા, ઉપાય અચૂક આમ.

શ્રી ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’

[૬૮૬-૨]

૭૪૮ વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

જ્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી. તેમને શિક્ષા એટલે ઉપદેશ ઘડી સુધારવા કરવાનું હવે મૌન રાખી, મળતા રહી કામ નિર્વાહવું એ જ યોગ્ય છે.

બાણ્યા પહેલાં ઠપકો લખવો તે ઠીક નહીં. તેમ ઠપકાથી અછલ આણી દેવી મુશ્કેલ છે. અછલને વરસાદ વરસાવવામા આવે છે, તોપણ આ લોકોની રીતિ હજી રસ્તો પકડતી નથી. ત્યાં શો ઉપાય ?

તેમના પ્રત્યે કંઈ બીજો ખેદ આણવાથી ફળ નથી. કર્મબંધનું વિચિત્રપણું એટલે સર્વને સમ્યક્ (સારુ) સમગ્રય એમ ન બને. માટે એમનો દોષ શું વિચારવો ?

[૮૭૪-૧૮]

+૭૪૯ વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૬, સોમ, ૧૯૫૩

મુનિ શ્રી લક્ષ્મણ તથા દેવકરણુ આદિ પ્રત્યે,—

સહેજે સમાગમ થઈ આવે અથવા એ લોકો ઇચ્છીને સમાગમ કરવા આવતા હોય તો સમાગમ કરવામાં શું હાનિ છે? કદાપિ વિરોધવૃત્તિથી એ લોકો સમાગમ કરવાનું કળા હોય તો પણ શું હાનિ છે? આપણે તો તેના પ્રત્યે કેવળ હિતકારી વૃત્તિથી, નિવિરોધ દૃષ્ટિથી સમાગમમાં પણ વર્તવું છે, ત્યાં શો પરાભવ છે? માત્ર હઠીરણા કરીને સમાગમ કરવાનું હાલ કારણ નથી. તમ સર્વ મુમુક્ષુઓના આચાર વિધે તેમને કઈ સંશય હોય, તોપણ વિકલ્પનો અવકાશ નથી. વડવામાં સત્પુરુષના સમાગમમાં ગયા અદિનું પ્રશ્ન કે તે તેના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહેવું યોગ્ય છે કે ‘તમે અમે સૌ આત્મહિતની કામતાનો નીકળ્યા છીએ; અને કરવા યોગ્ય પણ તે જ છે જે પુરુષના સમાગમમાં અમે આવ્યા છીએ તેના સમાગમના કોઈ તાર તમે આવીને પ્રતીતિ કરી બેશો કે તેમના નાનકે ની દશા કેમ છે? અને તેના આપણને કેવા ઉપકારના કર્તા છે. હાલ એ વાત નહીં જાય. દો વડવા સુધી મહેજે પગ જવું થઈ શકે, અને આ તો જ્ઞાનદર્શનાદિના

૧. મુનિશ્રી પદ નં. ૫૮૨. ૨. પદ નં. ૫૮૨. ૩. પદ નં. ૫૮૨. ૪. પદ નં. ૫૮૨. ૫. પદ નં. ૫૮૨. ૬. પદ નં. ૫૮૨. ૭. પદ નં. ૫૮૨. ૮. પદ નં. ૫૮૨. ૯. પદ નં. ૫૮૨. ૧૦. પદ નં. ૫૮૨. ૧૧. પદ નં. ૫૮૨. ૧૨. પદ નં. ૫૮૨. ૧૩. પદ નં. ૫૮૨. ૧૪. પદ નં. ૫૮૨. ૧૫. પદ નં. ૫૮૨. ૧૬. પદ નં. ૫૮૨. ૧૭. પદ નં. ૫૮૨. ૧૮. પદ નં. ૫૮૨. ૧૯. પદ નં. ૫૮૨. ૨૦. પદ નં. ૫૮૨. ૨૧. પદ નં. ૫૮૨. ૨૨. પદ નં. ૫૮૨. ૨૩. પદ નં. ૫૮૨. ૨૪. પદ નં. ૫૮૨. ૨૫. પદ નં. ૫૮૨. ૨૬. પદ નં. ૫૮૨. ૨૭. પદ નં. ૫૮૨. ૨૮. પદ નં. ૫૮૨. ૨૯. પદ નં. ૫૮૨. ૩૦. પદ નં. ૫૮૨. ૩૧. પદ નં. ૫૮૨. ૩૨. પદ નં. ૫૮૨. ૩૩. પદ નં. ૫૮૨. ૩૪. પદ નં. ૫૮૨. ૩૫. પદ નં. ૫૮૨. ૩૬. પદ નં. ૫૮૨. ૩૭. પદ નં. ૫૮૨. ૩૮. પદ નં. ૫૮૨. ૩૯. પદ નં. ૫૮૨. ૪૦. પદ નં. ૫૮૨. ૪૧. પદ નં. ૫૮૨. ૪૨. પદ નં. ૫૮૨. ૪૩. પદ નં. ૫૮૨. ૪૪. પદ નં. ૫૮૨. ૪૫. પદ નં. ૫૮૨. ૪૬. પદ નં. ૫૮૨. ૪૭. પદ નં. ૫૮૨. ૪૮. પદ નં. ૫૮૨. ૪૯. પદ નં. ૫૮૨. ૫૦. પદ નં. ૫૮૨. ૫૧. પદ નં. ૫૮૨. ૫૨. પદ નં. ૫૮૨. ૫૩. પદ નં. ૫૮૨. ૫૪. પદ નં. ૫૮૨. ૫૫. પદ નં. ૫૮૨. ૫૬. પદ નં. ૫૮૨. ૫૭. પદ નં. ૫૮૨. ૫૮. પદ નં. ૫૮૨. ૫૯. પદ નં. ૫૮૨. ૬૦. પદ નં. ૫૮૨. ૬૧. પદ નં. ૫૮૨. ૬૨. પદ નં. ૫૮૨. ૬૩. પદ નં. ૫૮૨. ૬૪. પદ નં. ૫૮૨. ૬૫. પદ નં. ૫૮૨. ૬૬. પદ નં. ૫૮૨. ૬૭. પદ નં. ૫૮૨. ૬૮. પદ નં. ૫૮૨. ૬૯. પદ નં. ૫૮૨. ૭૦. પદ નં. ૫૮૨. ૭૧. પદ નં. ૫૮૨. ૭૨. પદ નં. ૫૮૨. ૭૩. પદ નં. ૫૮૨. ૭૪. પદ નં. ૫૮૨. ૭૫. પદ નં. ૫૮૨. ૭૬. પદ નં. ૫૮૨. ૭૭. પદ નં. ૫૮૨. ૭૮. પદ નં. ૫૮૨. ૭૯. પદ નં. ૫૮૨. ૮૦. પદ નં. ૫૮૨. ૮૧. પદ નં. ૫૮૨. ૮૨. પદ નં. ૫૮૨. ૮૩. પદ નં. ૫૮૨. ૮૪. પદ નં. ૫૮૨. ૮૫. પદ નં. ૫૮૨. ૮૬. પદ નં. ૫૮૨. ૮૭. પદ નં. ૫૮૨. ૮૮. પદ નં. ૫૮૨. ૮૯. પદ નં. ૫૮૨. ૯૦. પદ નં. ૫૮૨. ૯૧. પદ નં. ૫૮૨. ૯૨. પદ નં. ૫૮૨. ૯૩. પદ નં. ૫૮૨. ૯૪. પદ નં. ૫૮૨. ૯૫. પદ નં. ૫૮૨. ૯૬. પદ નં. ૫૮૨. ૯૭. પદ નં. ૫૮૨. ૯૮. પદ નં. ૫૮૨. ૯૯. પદ નં. ૫૮૨. ૧૦૦. પદ નં. ૫૮૨.

ઉપકારરૂપ પ્રસંગમાં જલું થયું છે, એટલે આચાર્યની મર્યાદાના ભંગનો અર્થ ઉપકારરૂપ પ્રસંગમાં નથી. અગત્ય પરિણીત થયાના માર્ગ છે પુરુષના ઉપદેશ છે કેઈ પણ સમજાય. આમ પણ તે પુરુષનો ઉપકાર કેટલો? અને તેવા પુરુષની કેવા પ્રકારે ભક્તિ કરવી તે તમે જ આચાર્યની વિચારી જુઓ. અને તો કંઈ તેણે કરી શક્યા નથી, કેમકે તેમાં, પોતે એમ કાળું હતું કે

“તમારો મુનિપણનો આમાન્ય વ્યવહાર એવો છે કે ત્યાં આ અવિનિ શુભ પ્રત્યે વંદનાદિ વ્યવહાર કર્તવ્ય નહિ. તે વ્યવહાર તમારે પણ આવશ્યકો. તે વ્યવહાર તમે શરૂઓ તેમાં તમારો સ્વચ્છદ નથી. આટે આગળ ચાલ્યું છે કદા જુઓને આગળના જેવું નહિ થાય તમને કંઈ વંદનાદિની આવશ્યક નથી.” આ પ્રકારે એમણે આમાન્ય વ્યવહાર પણ અચવાચ્યો હતો, તેમની દૃષ્ટિ કેવી થયી એકંદરે, તે તમે વિચાર કરો કદાચ તમાર તમને તે વાત નહિ સમજાય તો આગળ પર સમજાવો. આ વાતનાં તમે નિર્ણય કરાવો.

‘બીજા કંઈ સત્પ્રસંગરૂપ આચાર્યવિચારનાં અમારી શિષ્યવ્રતા કંઈ જાય તો તમે કદા કેમકે તેવી શિષ્યવ્રતા તો રાખ્યા વિના દિનકારી માર્ગ પમાય નહિ, એમ નવાની દૃષ્ટિ છે.’ એ નાદિ પ્રસંગે કહેવું પડે તો કહેવું: અને તેમના પ્રત્યે આદરભાવ કે જેવું જુદું તેમના આત્મના આવે તેવી વૃત્તિઓ તથા રીતિઓ વર્તવું, તેમા સમય કર્તવ્ય નથી.

બીજા સાધુ વિશે તમારે કંઈ કહેવું કર્તવ્ય નથી. સમાજમાં આચાર્ય પાસે પાડ કંઈ ન્યૂનાધિકપ; તેમના વિચારમાં રહે તોજ, વિદ્યાર પાસે નહિ તેમના પ્રત્યે આદરભાવ આદરભાવનાઓ વર્તવું એ જ સ્વધર્મ છે.

[૬૮૮]

ઉપદેશ

વર્ષાગિતિ, ૧૯૫૮, વર્ષ ૧૧, ૧૯૫૯

વિજ્ઞાપનનું લખેલું પણ તથા અગ્રણ્ય અને પેટલાદના પર નાખ્યા છે.

‘સર્વભાગ’ વિનાશતાં કયા તિનું સ્વરૂપ, એટલું સમજી સમજાવું નહી, તે વિશે માનવેશ્યથી. આગળના બધે, આગળ સમજાવના એ જ છે.

‘માનવ કંઈ ભક્તિ છે.’ બીજાનું એ વચન નથી સુમરવેતરે વિચાર કરવામાં આપના મેંકર છે. જે વાંચકથી, સમજાવનારે નહિ વિચાર્યું છે. આગળ વિદ્યારથી, વિજ્ઞાનમાં ‘તેઓથી અને વિજ્ઞાનમાં પતિતારથી માત્ર ન પડે. વિદ્યારનો અર્થ ન પડે, વિજ્ઞાનમાં કાર્યોનો અને વિજ્ઞાનમાં કાર્યો ન પડે, તે વાંચક, તે વિજ્ઞાનમાં અને તે સમજાવું આગળ છે. વિજ્ઞાનની સાથે આગળની કાર્યમાં પડે તે જ વિજ્ઞાન કંઈ કંઈ, કે જે સમજાવનારે આગળ પડે.

વર્ષાગિતિ, ૧૯૫૮, વર્ષ ૧૧, ૧૯૫૯
‘સર્વભાગ’ વિનાશતાં કયા તિનું સ્વરૂપ, એટલું સમજી સમજાવું નહી, તે વિશે માનવેશ્યથી.

[૬૮૯]

ઉપદેશ

વર્ષાગિતિ, ૧૯૫૮, વર્ષ ૧૧, ૧૯૫૯

સર્વભાગ નમા:

‘સર્વભાગ’ વિનાશતાં કયા તિનું સ્વરૂપ, એટલું સમજી સમજાવું નહી, તે વિશે માનવેશ્યથી.

આત્મસિદ્ધિમાં ત્રણ પ્રકારનાં સમકિત ઉપદેશ્યાં છે :—

(૧) આસપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ, સ્વચ્છ દનિરોધપણે આસપુરુષની લક્ષિતરૂપ, એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.

(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

(૩) નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યાં છે. ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે, સત્કાર કરવા યોગ્ય છે; લક્ષિત કરવા યોગ્ય છે.

કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષનાં વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે; અર્થાત્ બારમા ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક પર્યંત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતા કરતાં તે નિર્મળતા સંપૂર્ણતા પામ્યે ‘કેવળજ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમય સુધી સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિસદેહ સત્ય છે.

[૬૬૦]

૭૫૨ વવાણિયા, ફાગણ વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૩

લેશ્યા :—જીવના કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની પેઠે ભાસ્યમાન પરિણામ.

અધ્યવસાય :—લેશ્યા પરિણામની કંઈક સ્પષ્ટપણે પ્રવૃત્તિ.

સ કલ્પ :—કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો નિર્ધારિત અધ્યવસાય.

વિકલ્પ :—કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો અપૂર્ણ અનિર્ધારિત, સંદેહાત્મક અધ્યવસાય.

મંજા :—કંઈ પણ આગળ પાછળની ચિતવનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ.

પરિણામ :—જળના દ્રવણસ્વભાવની પેઠે દ્રવ્યની કથંચિત્ અવસ્થાંતર પામવાની શક્તિ છે. તે અવસ્થાંતરની વિશેષ ધારા, તે પરિણતિ.

અજ્ઞાન :—મિથ્યાત્વસહિત મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન હોય તે ‘અજ્ઞાન’.

વિભંગજ્ઞાન :—મિથ્યાત્વસહિત અતીન્દ્રિયજ્ઞાન હોય તે ‘વિભંગજ્ઞાન’.

વિજ્ઞાન :—કંઈ પણ વિશેષપણે જાણવું તે ‘વિજ્ઞાન’.

[૬૬૨]

૭૫૩

વવાણિયા, ૧૯૫૩

(૧)

‘અપભ નિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, જોર ન ગાહું રે કંત;

દીગ્યાં ગાદેગ સંગ ન પરિદરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત.’

નામિરાજના પુત્ર શ્રી કપલદેવજી તીર્થંકર તે મારા પરમ વડાલા છે; જેથી હું બીન : સ્વર્ગને આડું નહીં. એ સ્વામી એવા છે કે પ્રસન્ન થયા પછી કોઈ દિવસ સંગ છોડે નહીં. અપભ ને નેગ ધ્યેય તારથી આદિ છે, પણ તે સંગ અટકા દોવાથી અનંત છે. ૧

નિનેશ્વર ને :—જે અદ્વૈતજિજ્ઞાસુ પુરુષ છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા

ભગવાનના સ્વરૂપના પોતાની વૃત્તિ તનુવ્ય કહે છે. તેથી પોતાની સ્વરૂપના અંગના ની
તથા કે અને સર્વોન્નત સ્વાધ્યાત્મચરિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ભગવાન સ્વરૂપ છે. તેને જ
મુદ્રનયની દૃષ્ટિથી જાણવાનું સ્વરૂપ છે. આ જાણ્યા અને નિવૃત્ત ભગવાનના સ્વરૂપને સર્વોન્નત
બેદ છે. સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી ભેદિતો ને માનતા મિત્ર ભગવાનના સ્વરૂપ છે. નિવૃત્ત
ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે. અને વર્તમાનમાં આ સ્વરૂપના સ્વરૂપ નિવૃત્ત છે.
અને એ જ બેદ છે. વસ્તુતાતો બેદ નથી. તે સ્વરૂપના સ્વરૂપના સ્વરૂપનું સ્વરૂપ નિવૃત્ત
મિત્ર સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

અને ત્યાં સુધી તેનું સ્વાભાવિક મિત્ર સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થતાં, એ સુધી સ્વાભાવિક
 મિત્ર સ્વરૂપને પામતા છે એવા મિત્ર બાંધવાના ઉપાયના સર્જન છે. તેના ના સર્જન
 બાંધવાના ઉપાયના પણ સર્જન છે, એમ તે બાંધવા બોલોગિદરે બોલવાના
 અને સર્જન તેમજ ઉપાયની છે. પણ તે બાંધવા સ્વરૂપ બાંધવાને મિત્ર બાંધવા
 અને તેમના જાનના, જ્યાંનાં સાચિત્વને તે સર્જનનાં સર્જન પણ એક સર્જન છે. એમ
 બાંધવાના ઉપાયનાં પણ એ બાંધવા સ્વરૂપને પામી શકે છે.

for application on 22-2-

‘ये ज्ञानाः विद्वन्, १२७ मण्डप गङ्गादेवि मः

ਸੋ ਜਾਤ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਸੀਮੇ ਸਾਧ ਜਾ ਸਾਧ ਲਾ :

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\{x_1, x_2, \dots, x_n\}$

ઉપકાર બાણી શ્રી આનંદધનજીએ આ ચોવીશી ચોવીશ તીર્થ* કરની સ્તવનારૂપે રચી છે. નમસ્કાર મંત્રમાં પણ અર્હતપદ પ્રથમ મૂકવાનો હેતુ એટલો જ છે કે તેમનું વિશેષ ઉપકારીપણું છે.

લગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે પરમાર્થદષ્ટિવાન પુરુષોને ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતવન છે. 'સિદ્ધપ્રાભૂત'માં કહ્યું છે કે :—

‘જારિસ સિદ્ધ સહાવો, તારિસ સહાવો સર્વજીવાણ;
તહ્યા સિદ્ધંતરૂઈ કાયઢ્વા ભવ્વજીવેદિ.’

જેવું સિદ્ધલગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે, તેવું સર્વ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ છે; તે માટે ભલ્લ જીવોએ સિદ્ધત્વને વિષે રુચિ કરવી.

તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીએ શ્રીવાસુપૂજનના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે ‘જિનપૂજા રે તે નિજપૂજના.’

જો યથાર્થ મૂળદષ્ટિથી જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે.

સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન લગવાનની તથા સિદ્ધ લગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ બાણ્યો છે. ક્ષીણમોહ શુણસ્થાનપથ* ત તે સ્વરૂપચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબન છે વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને બ્યામોહ ઉપજાવે છે; ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે; અથવા ઉન્મત્ત-પ્રસાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે લગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદષ્ટિ ગૌણ થાય છે જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્મત્ત-પ્રસાપતા થતાં નથી. આત્મજ્ઞાનજીવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે. આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ શુણોને ભજે છે, એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિ-માર્ગ પ્રત્યે પણ બુદ્ધિમત્ત થતા નથી. સ્વાભાવિક આત્મદશા સ્વરૂપલીનતા પામતી બાય છે. બ્યા આર્દતાદિના સ્વરૂપધ્યાનાલંબન વગર વૃત્તિ આત્માકારતા ભજે છે, ત્યાં? —[અપૂર્ણ]

(૨)

વીતરાગ સ્તવના

* વીતરાગોને વિશે ધૈર્ય એવા ઋષભદેવ લગવાન મારા સ્વામી છે. તેથી હવે હું

૧ આનંદધન તીર્થ* કર સ્તવનાવલી પઠવેતુ આ વિવેચન લખતા આ સ્થળેથી અપૂર્ણ મુકાયુ છે. — સંશોધક.

* શ્રી આનંદધનજીનાનવન

ઋષભ જિતેચ્છ પ્રીતમ માદગે રે, એર ન ચાહું રે કંતઃ

રીઝતે સાદ્ય મંગ ન પરિદે રે, ભાંગે સાદિ અનત

ઋષભ ૧

કોઈ કંત કાચુ કાઠમજ્જુ કરે રે, મિલજુ કંતને ધાયઃ

એ મેલ નવ દરિય સભવે રે, મેજો કામ ન કાય

ઋષભ ૩

કેદર પતિરંગન અતિનયન નય કરે રે, પતિરંગન તન તાયઃ

કેદર પતિરંગન મે ના ચિત ધયન રે, રંગન ધાતુમેળાય

ઋષભ ૪

કેદર એ કંત ને અત્યય અત્યય નામી રે, લખ પૂરે મન આયઃ

કેદર એ કંત ને અત્યય અત્યય નામી રે, લીલા દેખ ત્રિયામ

ઋષભ ૫

કેદર એ કંત ને અત્યય અત્યય નામી રે, પૂરન અખંડિત એકઃ

કેદર એ કંત ને અત્યય અત્યય નામી રે, આનંદધન પંચેકઃ

ઋષભ ૬

તાપ છે; એ પતિને રાજ કરવાનો માર્ગ મેં ગણ્યો નથી; પતિને રંજન કરવાને તો બન્નેની ધાતુનો મેલાપ થવો તે છે. કોઈ સ્ત્રી ગમે તેટલા કષ્ટથી તપશ્ચર્યા કરી પોતાના પતિને રીઝવવા ઇચ્છે તોપણ બ્યાં સુધી તે સ્ત્રી પોતાની પ્રકૃતિ પતિની પ્રકૃતિના સ્વભાવાનુસાર કરી ન શકે ત્યાં સુધી પ્રકૃતિના પ્રતિકૂલપણાને લીધે તે પતિ પ્રસન્ન ન જ થાય અને તે સ્ત્રીને માત્ર શરીરે હુઘાદિ તાપની પ્રાપ્તિ થાય; તેમ કોઈ મુમુક્ષુની વૃત્તિ ભગવાનને પતિપણે પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો તે ભગવાનના સ્વરૂપાનુસાર વૃત્તિ ન કરે અને અન્ય સ્વરૂપમાં રુચિમાન છતાં અનેક પ્રકારનાં તપ તપીને કષ્ટ સેવે, તોપણ તે ભગવાનને પામે નહીં, કેમકે જેમ પતિપત્નીનો અરો મેલાપ, અને ખરી પ્રસન્નતા ધાતુના એકત્વમાં છે, તેમ હે સખી! ભગવાનમાં આ વૃત્તિને પતિપણુ સ્થાપન કરી તે અચળ રાખવું હોય તો તે ભગવાનની સાથે ધાતુમેલાપ કરવો જ યોગ્ય છે; અર્થાત્ તે ભગવાન જે શુદ્ધચૈતન્યધાતુપણે પરિણમ્યા છે તેવી શુદ્ધચૈતન્ય વૃત્તિ કરવાથી જ તે ધાતુમાંથી પ્રતિકૂલ સ્વભાવ નિવર્તવાથી ઐક્ય થવાનો સંભવ છે; અને તે જ ધાતુમેલાપથી તે ભગવાનરૂપ પતિની પ્રાપ્તિનો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થવાનો નથી. ૪.

હે સખી! કોઈ વળી એમ કહે છે કે આ જગત, જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ ન થઈ શકે તેવા ભગવાનની લીલા છે; અને તે અલક્ષ ભગવાન સૌની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે; તેથી તે એમ સમજીને આ જગત ભગવાનની લીલા માની, તે ભગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામાં જ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે, (એટલે ભગવાન પ્રસન્ન થઈને તેને વિષે લગ્નતા કરશે) એમ માને છે, પણ તે જોડું છે, કેમકે તે ભગવાનના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી એમ કહે છે.

જે ભગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખમમાધિમય છે, તે ભગવાનને આ જગતનું કર્તાપણું કેમ હોય? અને લીલાને અર્થે પ્રવૃત્તિ કેમ હોય? લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ અંભવે છે. જે પૂર્ણ હોય તે કઈ ઇચ્છે જ નહીં. ભગવાન તો અનંત અવ્યા બાધ મુખે કરીને પૂર્ણ છે; તેને વિશે બીજી કલ્પના કયાથી અવકાશ પામે? લીલાની ઉત્પત્તિ કુતૂહલવૃત્તિથી થાય. તેવી કુતૂહલવૃત્તિ તો જ્ઞાન સુખના અપરિપૂર્ણપણાથી જ થાય. ભગવાનમાં તો તે બન્ને (જ્ઞાન, સુખ) પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ જગત રચવારૂપ ત્રીક્ષ્ણ પ્રત્યે ન જ થાય એ લીલા તો દોષનો વિલાસ છે; યરાગીને જ તેનો સંભવ છે જે યરાગી હોય તેને સંકેપતા હોય, અને જેને એ જાને હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ બ્રાહ્મિ અર્થે દોષનું પળું અભવિનપણું છે, જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તો લીલા દોષનો જ નિવસ છે; અને એવો દોષવિલાસ તો અજ્ઞાની જ ઇચ્છે. વિચારવાન મુમુક્ષુઓ પાશુ તેવો દોષવિલાસ ઇચ્છતા નથી, તો અનન્ય જ્ઞાનમય ભગવાન તે કેમ ઇચ્છે? જેથી તે ભગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કુતૂહલપણથી બાંધે જે અગત્ય છે તે બ્રાહ્મિ છે, અને તે બ્રાહ્મિને અનુસરીને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાના તે જે માર્ગ લે છે તે પશુ બ્રાહ્મિમય જ છે, જેથી ભગવાનરૂપ પતિને તેને પતિ થઈ નહીં. ૫

૫. ૧. ૧. પતિને પ્રસન્ન કરવાના તો ઘણા પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારના શબ્દ, સ્પર્શાદિ દ્વારા પતિની નિરાશાને દૂર કરવાનો અર્થ છે એવા ઘણા પ્રકાર છે, પણ તે સૌમાં ચિત્તપ્રગ્વનતા

પણુની ઇચ્છા છે, તે પ્રાપ્ત થવામાં જે જે વિઘ્ન હીકાં તે સક્ષેપે ભગવાનને આનંદધનજી આ બીજા સ્તવનમાં નિવેદન કરે છે; અને પોતાનું પુરુષત્વ મંદ દેખી ખેદખિન્ન થાય છે એમ જણાવી પુરુષત્વ જાગ્રત રહે એવી ભાવના ચિતવે છે.

હે સખી ! બીજા તીર્થ કર એવા અજિતનાથ ભગવાને પૂર્ણ લીનતાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે, અર્થાત્ જે સમ્યક્ ચરણરૂપ માર્ગ પ્રકાશ્યો છે તે, જોઉં છું, તો અજિત એટલે મારા જેવા નિર્બળ વૃત્તિના મુમુક્ષુથી જીતી ન શકાય એવો છે, ભગવાનનું અજિત એવું નામ છે તે તો સત્ય છે, કેમકે મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષો કહેવાય છે તેનાથી પણ જે ગુણના ધામરૂપ પથનો જય થયો નથી, તે ભગવાને જય કર્યો હોવાથી ભગવાનનું તો અજિત નામ સાર્થક જ છે, અને અનંત ગુણના ધામરૂપ તે માર્ગને જીતવાથી ભગવાનનું ગુણધામપણું સિદ્ધ છે. હે મખી, પણ મારું નામ પુરુષ કહેવાય છે, તે સત્ય નથી. ભગવાનનું નામ અજિત છે. જેમ તે તદ્દરૂપ ગુણને લીધે છે તેમ મારું નામ પુરુષ તદ્દરૂપ ગુણને લીધે નથી. કેમકે પુરુષ તો તેનું નામ કહેવાય કે જે પુરુષાર્થસંહિત હોય, સ્વપરાક્રમ સંહિત હોય, પણ હું તો તેમ નથી. માટે ભગવાનને કહું છું કે હે ભગવાન ! તમારું નામ અજિત તે તો સાચું છે, પણ મારું નામ પુરુષ તે તો ખોટું છે. કેમકે રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષનો તમે જય કર્યો તેથી તમે અજિત કહેવાવા યોગ્ય છો, પણ તે જ દોષોએ મને જીતી લીધો છે, માટે મારું નામ પુરુષ શેનું કહેવાય ? ૧.

હે સખી ! તે માર્ગ પામવાને માટે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ. ચર્મ નેત્રે કરીને જોતો છતો તો સમસ્ત સંસાર ભૂલ્યો છે. તે પરમ તત્ત્વનો વિચાર થવાને માટે જે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ તે દિવ્ય નેત્રનો, નિશ્ચય કરીને વર્તમાનકાળમાં વિયોગ થઈ પડ્યો છે.

હે સખી ! તે અજિત ભગવાને અજિત થવાને અર્થે લીધેલો માર્ગ કંઈ આ ચર્મ-મુક્ષુથી દેખાય નહીં. કેમકે તે માર્ગ દિવ્ય છે, અને અતરાત્મદૃષ્ટિથી જ અવલોકન કરી શકાય એવો છે. જેમ એક ગામથી બીજે ગામ જવાને પૃથ્વીતળ પર સડક વગેરે માર્ગ હોય છે, તેમ આ માર્ગ કંઈ એક ગામથી બીજે ગામ જવાના માર્ગની પેઠે બાહ્ય માર્ગ નથી, અથવા ચર્મમુક્ષુએ જોતાં તે જણાય એવો નથી, ચર્મમુક્ષુથી કંઈ તે અર્તીદ્રિય માર્ગ ન દેખાય. ૨. [અપૂર્ણ]

[૬૬૩]

૭૫૪

સંવત ૧૯૫૩

હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ ! કાળની બલિદારી છે. આ ભારતના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું જન્મ, અન્ન, અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન કયાથી પ્રાપ્ત થાય ? થવામાં આવા વિદ્યો દેવતા થયાં; તારા ગોપીતાં શાસ્ત્રો દરિયન અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાંક સમૂળગાં ખંડયાં. મનુષ્ય કાલ, સ્વરૂપનું પ્રાણ એ જે તારી પ્રતિમા તેથી કટાક્ષદૃષ્ટિએ લાજોગમે લોકો વચ્ચે; નર નારી પરંપરાને જે અસ્વાયંપુરુષ થયા તેના વચનમાં અને તારાં વચનમાં પણ શંકા નહીં દેખી. સ્વર્ગને દર્શ દર્શ તારું શાસન નિદાચું.

જતું હોત, અને બાહ્ય સંસર્ગ સંબંધનું દુઃખ મનને કંઈ અસર ઉપજાવી શકતું ન હોત તો દુઃખ મટવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે સર્વ જીવોનું સફળ થાય; પણ જ્યારે તેમ બનતું જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે જ વિચારવાનોને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયું કે, દુઃખ મટવા માટે બીજો જ ઉપાય હોવો જોઈએ; આ જે કરવામાં આવે છે તે ઉપાય અયથાર્થ છે, અને બધો શ્રમ વૃથા છે, માટે તે દુઃખનું મૂળકારણ જો યથાર્થ જાણવામાં આવે અને તે જ પ્રમાણે ઉપાય કરવામાં આવે તો દુઃખ મટે; નહીં તો નહીં જ મટે.

જે વિચારવાનો દુઃખનું યથાર્થ મૂળકારણ વિચારવા ઊઠ્યા, તેમાં પણ કોઈક જ તેનું યથાર્થ સમાધાન પામ્યા અને ઘણા યથાર્થ સમાધાન નહીં પામતાં છતાં મતિવ્યામોહાદિ કારણથી યથાર્થ સમાધાન પામ્યા છીએ એમ માનવા લાગ્યા અને તે પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા લાગ્યા અને ઘણા લોકો તેને અનુસરવા પણ લાગ્યા. જગતમાં જુદા જુદા ધર્મમત જોવામાં આવે છે તેની ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કારણ એ જ છે.

‘ધર્મથી દુઃખ મટે’ એમ ઘણાખરા વિચારવાનોની માન્યતા થઈ. પણ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવામાં એકબીજામાં ઘણો તફાવત પડ્યો. ઘણા તો પોતાનો મૂળ વિષય ચૂકી ગયા; અને ઘણા તો તે વિષયમાં મતિ થાકવાથી અનેક પ્રકારે નાસ્તિકાદિ પરિણામોને પામ્યા.

દુઃખનાં મૂળ કારણ અને તેની શી રીતે પ્રવૃત્તિ થઈ તેના સંબંધમાં થોડાક મુખ્ય અભિપ્રાયો અને સંક્ષેપમાં જણાવવામાં આવે છે.

દુઃખ શું છે? તેનાં મૂળ કારણો શું છે? અને તે શાથી મટી શકે? તે સંબંધી બિંદો એટલે વીતરાગોએ પોતાનો જે મત દર્શાવ્યો છે તે અહીં સંક્ષેપમાં કહીએ છીએ :

હવે, તે યથાર્થ છે કે કેમ? તેનું અવલોકન કરીએ છીએ :

જે ઉપાયો દર્શાવ્યા તે સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્ર અથવા તે ત્રણેનું એક નામ ‘સમ્યક્મોક્ષ’.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રમાં સમ્યક્દર્શનની મુખ્યતા ઘણે સ્થળે તે વીતરાગોએ કહી છે, જોકે સમ્યક્જ્ઞાનથી જ સમ્યક્દર્શનનું પણ યોગબાણ થાય છે, તોપણ સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ વગરનું જ્ઞાન સંસાર એટલે દુઃખના હેતુરૂપે હોવાથી સમ્યક્દર્શનનું મુખ્યપાત્ર ગ્રહણ કર્યું છે.

જેમ જેમ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધ થતું જાય છે, તેમ તેમ સમ્યક્ચારિત્ર પ્રત્યે વીર્ય ઉદ્ભવતું જાય છે; અને ક્રમે ક્રમે સમ્યક્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવાનો વખત આવે છે, જેથી આત્મામાં સ્થિર સ્વભાવ સિદ્ધ થતો જાય છે, અને ક્રમે ક્રમે પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ પ્રગટે છે; અને આત્મા નિઃપદમા લીન થઈ સર્વકર્મકલંકથી રહિત થવાથી એક શુદ્ધ આત્મસ્વભાવરૂપ મોક્ષમાં પરમ અત્યાબાધ મુખના અનુભવનમુદ્રમાં સ્થિત થાય છે.

સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિથી જેમ જ્ઞાન સમ્યક્સ્વભાવને પામે છે એ સમ્યક્દર્શનનો પરમ ફલ છે. તેમ સમ્યક્દર્શન ક્રમે કરી શુદ્ધ થતું થઈ પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ સમ્યક્ચારિત્રને

તે મહાત્માપુરુષના ગુણાતિશયપણાથી, સમ્યક્ચરણથી, પરમજ્ઞાનથી, પરમશાંતિથી, પરમનિવૃત્તિથી મુમુક્ષુ જીવની અશુભ વૃત્તિઓ પરાવર્તન થઈ શુભસ્વભાવને પામી સ્વરૂપ પ્રત્યે વળતી જાય છે.

તે પુરુષનાં વચનો આગમસ્વરૂપ છે, તોપણ વારંવાર પોતાથી વચનયોગની પ્રવૃત્તિ ન થાય તેથી, તથા નિરંતર સમાગમનો યોગ ન બને તેથી, તથા તે વચનનું શ્રવણ તાદૃશ્ય સ્મરણમાં ન રહે તેથી, તેમ જ કેટલાકે લાવેનું સ્વરૂપ જાણવામાં પરાવર્તનની જરૂર હોય છે તેથી, અને અનુગ્રેક્ષાનું બળ વૃદ્ધિ પામવાને અર્થે વીતરાગશ્રુત, વીતરાગ શાસ્ત્ર એક બળવાન ઉપકારી સાધન છે; જોકે તેવા મહાત્માપુરુષ દ્વારા જ પ્રથમ તેનું રહસ્ય જાણવું જોઈએ, પછી વિશુદ્ધ દષ્ટિ થયે મહાત્માના સમાગમના અંતરાયમાં પણ તે શ્રુત બળવાન ઉપકાર કરે છે, અથવા જ્યાં કેવળ તેવા મહાત્માઓનો યોગ બની જ શકતો નથી, ત્યાં પણ વિશુદ્ધ દષ્ટિવાનને વીતરાગશ્રુત પરમોપકારી છે, અને તે જ અર્થે થઈને મહત્પુરુષોએ એક શ્લોકથી માંડી દ્વાદશાંગપર્યંત રચના કરી છે.

તે દ્વાદશાંગના મૂળ ઉપદેશ સર્વજ્ઞ વીતરાગ છે, કે જેના સ્વરૂપનું મહાત્માપુરુષો નિરંતર ધ્યાન કરે છે, અને તે પદની પ્રાપ્તિમાં જ સર્વસ્વ સમાયતું છે એમ પ્રતીતિથી અનુભવે છે. સર્વજ્ઞ વીતરાગનાં વચનને ધારણ કરીને મહત્ આચાર્યોએ દ્વાદશાંગની રચના કરી હતી, અને તદ્વાશ્રિત આજ્ઞાંકિત મહાત્માઓએ બીજા અનેક નિર્દોષ શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગનાં નામ છે :—

(૧) આચારાંગ, (૨) સૂત્રકૃતાંગ, (૩) સ્થાનાંગ, (૪) સમવાયાંગ, (૫) લગવતી, (૬) જ્ઞાનાધર્મકથાંગ, (૭) ઉપાસકદશાંગ, (૮) અંતકૃતદશાંગ, (૯) અનુત્તરૌપપાતિક, (૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણ, (૧૧) વિપાક અને (૧૨) દષ્ટિવાદ.

તેમાં આ પ્રમાણે નિરૂપણ છે :—

કાગદોપથી ઘણાં સ્થળો તેમાંથી વિસર્જન થઈ ગયાં, અને માત્ર અદ્ય સ્થળો રહ્યાં.

જે અદ્ય સ્થળો રહ્યાં તેને યોગદશાંગને નામે શ્વેતામ્બર આચાર્યો કહે છે. દિગ્-અમરો તેમાં અનુમત નહીં થતાં એમ કહે છે કે,—

વિમંબદ કે મતમ્બદની દષ્ટિએ તેમાં બન્ને કેવળ બિન્ન બિન્ન માર્ગની પેઠે જોવામાં આવે છે. તેમજ તેનાં સ્વરૂપો તેનાં સ્વરૂપો જ કાગળો જોવામાં આવે છે.

એ તેમ જ, પણ આ પ્રમાણે બન્ને અત્યુ નિરૂપકમાં આવી જાય છે :

વિસર્જન થતાં સ્થળો તેા અપ્રમાણજન જેવા છે, પ્રયોજન જેવાં છે તે પણ પદોક્ત છે.

પદાર્થના વિવેચન અને સિદ્ધાંત પર જેનો પાયો રચાયો છે અને તે દ્વારા જે મોક્ષમાર્ગ પ્રતિષ્ઠા છે તેવાં છ દર્શનો છે:—(૧) જૈન, (૨) ન્યાય, (૩) સાંખ્ય, (૪) જૈન, (૫) મીમાંસક, અને (૬) વૈશેષિક વૈશેષિક ન્યાયમાં અંતર્ભૂત કર્યું હોય તો નાસ્તિક વિચાર પ્રતિષ્ઠાન કરતું એવું ચાર્વાક દર્શન છઠું ગણાય છે.

ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્ય, યોગ, ઉત્તરમીમાંસા અને પૂર્વમીમાંસા એમ છ દર્શન વેદ પરિભાષામાં ગણવામાં આવ્યાં છે, તે કરતાં ઉપર દર્શાવેલા દર્શનો જુદી પદ્ધતિએ ગણ્યાં છે તેનું શુ કારણ એમ પ્રશ્ન થાય તો તેનું સમાધાન એ છે કે:—

વેદ પરિભાષામાં દર્શાવેલાં દર્શનો વેદને માન્ય રાખે છે તે દૃષ્ટિથી ગણ્યાં છે; અને ઉપર જણાવેલ કેમ તે વિચારની પરિપાટીના ભેદથી ગણ્યાં છે. જેથી આ જ ક્રમ યોગ્ય છે.

દ્રવ્ય અને શુણ્ણનું અનન્યત્વ અવિભક્ત્વ એટલે પ્રદેશભેદ રહિતપણું છે, ક્ષેત્રાંતર નથી. દ્રવ્યના નાશથી શુણ્ણનો નાશ અને શુણ્ણના નાશથી દ્રવ્યનો નાશ એવો ^૧ઐક્યભાવ છે. દ્રવ્ય અને શુણ્ણનો ભેદ કહીએ છીએ તે કથનથી છે, વસ્તુથી નથી. સંસ્થાન, સંખ્યાવિશેષ આદિથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનીને સર્વથા પ્રકારે ભેદ હોય તો જાનને અચેતનત્વ પામે એમ સર્વજ્ઞ વીતરાગનો સિદ્ધાંત છે. જ્ઞાનની સાથે સમવાય સંબંધથી આત્મા જ્ઞાની નથી. સમવર્તિત્વ, સમવાય.

વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પરમાણુ દ્રવ્યના વિશેષ છે.

[અપૂર્ણ]

[૬૬૪-૬]

૭૫૯

સં. ૧૯૫૩

અત્યંત સુપ્રસિદ્ધ છે કે પ્રાણીમાત્રને દુઃખ પ્રતિકૂળ, અપ્રિય અને સુખ અનુકૂળ, તથા પ્રિય છે. તે દુઃખથી રહિત થવા માટે અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાણીમાત્રનું પ્રયત્ન છે.

પ્રાણીમાત્રનું એવું પ્રયત્ન છતાં પણ તેઓ દુઃખનો અનુભવ જ કરતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. કવચિત્ કંઈક સુખના અશ કોઈક પ્રાણીને પ્રાપ્ત થયા દેખાય છે, તોપણ દુઃખની બાદુચ્ચનાથી કરીને જોવામાં આવે છે.

પ્રાણીમાત્રને દુઃખ અપ્રિય હોવા છતાં, વળી તે મટાડવાને અર્થે તેનું પ્રયત્ન છતાં તે દુઃખ મટતું નથી, તો પછી તે દુઃખ ટળવાનો કોઈ ઉપાય જ નહીં એમ સમજાય છે; કેમકે ગધાનું પ્રયત્ન નિષ્ફળ બય તે વાત નિરુપાય જ હોવી જોઈએ, એમ અત્રે આશંકા થાય છે.

તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે:—દુઃખનું સ્વરૂપ યથાર્થ ન સમજવાથી, તે થવાનાં મૂળ કારણ શું છે અને તે શાથી મટી શકે તે યથાર્થ ન સમજવાથી, દુઃખ મટાડવા મંબળીનું તેમનું પ્રયત્ન સ્વરૂપથી અયથાર્થ હોવાથી દુઃખ મટી શકતું નથી.

દુઃખ અનુભવવામાં આવે છે, તોપણ તે સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં આવવાને અર્થે થોડુંક તેનું વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ.

પ્રાણીજીવ જે પ્રકારનાં છે. એક તરફ એટલે પોતે બચાદિનું કારણ દેખી નાસી જતાં, ત્રાડનાં ચાડનાં જે આદિ શક્તિવાળાં. બીજાં સ્થાવર: જે સ્થળે દેહ ધારણ કર્યો છે, તે જ સ્થળે સ્થિતિમાન. અથવા બચાદિ કારણ બતાવી નાસી જવા વગેરેની સમજણશક્તિ જેમ નથી તે.

અથવા એકેન્દ્રિયથી માંડી યાજ્ઞ દન્દ્રિય સુખીનાં પ્રાણીને । એ. એકેન્દ્રિય પ્રાણીને-
 સ્થાવર દોષવાચ, અને બે દન્દ્રિયવાળા પ્રાણીથી માંડીને પાંચ દન્દ્રિયવાળા પાણી સુખીના
 વચ્ચે દોષવાચ પાંચ ઉપનામ કાઢી પણ પ્રાણીને દન્દ્રિય હોતી નથી.

એકેન્દ્રિય પ્રાણીના પાંચ ભેદ છે: પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ = તે વનસ્પતિ

વનસ્પતિનું ઉત્પન્ન સાધારણ મનુષ્યોને પણ કદાચ મનુજ્ઞાનગોચર થાય છે. પૃથ્વી,
 પાણી, અગ્નિ અને વાયુનું ઉત્પન્ન માત્રમપ્રજાપતિ, વિદેષ વિદ્યારાજ્યથી કદાચ પણ અજાણ
 મધ્ય છે. સર્વથા તે પ્રજ્ઞમાનગોચર છે.

અગ્નિ અને વાયુના ઉર્થો કંઈક અનિમાન દોષવામાં આવે છે પણ તે પાણીની નમસ્વરૂપ
 શક્તિપૂર્વક હોતું નથી, જેથી તેને સ્થાવર દોષવામાં આવે છે

એકેન્દ્રિય જીવમાં વનસ્પતિના ઉત્પન્ન સુપ્રચિત છે, છતાં તેમાં પ્રજાપતિ આ પ્રાણના
 મનુક્રમે આવશે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ = તે વાયુનું ઉત્પન્ન માત્ર પ્રજાપતિ, વિદેષ પાંચ છે:
 [સંપૂર્ણ]

[૧૯૮-૪]

૭૬૨

સં. ૧૯૫૩

અથવા

સામાન્ય જેનું અર્થજ વચ્ચે છે.
 દેહ પ્રમાણ છે.
 મનુષ્યના પ્રદેશ પ્રમાણ છે. તે મનુષ્યના પ્રદેશના વેદપરિણિત છે.
 પદ્ધિપત્રી છે,
 મનુષ્ય છે.
 માનવ મનુષ્ય પદ્ધિ ને દ્રવ્ય છે,
 સ્વાભાવિક દ્રવ્ય છે,
 દર્શન છે,
 વિદ્યા છે,
 માનવ મનુષ્ય છે,
 જાણના વધિ પદ્ધિ - વિદ્યા ને મનુષ્યના પ્રવર્તે છે,
 મનુષ્ય છે,
 મનુષ્ય મનુષ્ય છે.

અ. ૧૦. ૭૭ { મનુષ્ય મનુષ્યના મનુષ્યના, અગ્નિપિત્ર પાણી, વાયુ અને પૃથ્વીના મનુષ્યના
 મનુષ્ય મનુષ્ય છે

તે દ્રવ્ય { વિદ્યા મનુષ્ય છે, મનુષ્ય મનુષ્ય છે
 મનુષ્ય મનુષ્યના મનુષ્યના મનુષ્યના છે

વિદ્યા પદ્ધિ મનુષ્ય મનુષ્ય છે

મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય છે

અ. ૧૦

અન્ય એવા યુગે છે, તેમણે નિર્માણ કરાવ્યું. એથી છે એવા અન્યથા અર્થમાં બિરુદાને નમસ્કાર

૨ અર્થમાં મહાકુળિના યુગથી ઉત્પન્ન થયેલું = મુળ. મારું અભિપ્રાય છે, મારું નથી નિર્માણ પ્રાપ્ત થયેલારે એવા માત્રાએ નમન કરીને. આ માત્રા મું ૧ ને મુળ છે.

૩ પાંચ અભિપ્રાયના સમૂહથી અર્થમાં એવા યુગમાંથી 'મોટું' ૧૫૮, ૧૬૦ નેથી ઉત્પન્ન માત્ર માત્રથી અર્થમાં એવા 'મોટું' છે

૪-૫ '૭૭૦' 'યુગદસમુદાય' 'ધર્મ' 'અર્થ' 'નૈમ' 'મોટું' '૧૫૮, ૧૬૦' ને પાંચથી પોતાના અભિપ્રાયમાં નિયમથી આ છે: પોતાની મનાથી અભિપ્રાય છે. મોટું, નિમ્ન પ્રમાણ તમારું છે. અન્ય યુગ અને પર્ણાનુદિન એવા અભિપ્રાયમાં છે તે 'મોટું' નેનાથી મોટાથી ઉત્પન્ન થાય છે

૬ તે અભિપ્રાય પાંચ મળે કાવચે પાંચથી છે. અને પદાનુદિન એવા પાંચ છે એવા પ્રમાણમાં છે 'દસમું' ને પાંચ છે.

૭ એ દસમું એવાથી અર્થમાં એવા છે, એવાથી અભિપ્રાય પાંચ છે, એવાથી અભિપ્રાય છે. અને એવા પાંચ છે: પાંચ પાંચથી અભિપ્રાયમાં આપ મોટું નથી.

૮ અભિપ્રાય અર્થમાં એવાથી અભિપ્રાય છે. તે અભિપ્રાયમાં એવા અભિપ્રાય છે. અને આ, અને પર્ણાનુદિન છે. અભિપ્રાયમાં અભિપ્રાય છે.

૯ પોતાના અભિપ્રાય પર્ણાનુદિન છે, તે ને પાંચ અભિપ્રાય છે ને એ દસમું છે. એવા, ને પોતાની મનાથી અભિપ્રાય છે

૧૦ દસમું અભિપ્રાય છે, એ અભિપ્રાયમાં અભિપ્રાય છે. પાંચ પર્ણાનુદિન છે, એવા અર્થમાં છે.

૧૧ દસમું અભિપ્રાય અને પોતાના અભિપ્રાય, એવા અભિપ્રાયમાં અભિપ્રાય છે. અને અભિપ્રાય પર્ણાનુદિન છે.

૧૨ પર્ણાનુદિન અભિપ્રાય અર્થમાં એવા અભિપ્રાય પોતાના અભિપ્રાયમાં છે એવા અભિપ્રાયમાં છે.

૧૩ દસમું અભિપ્રાય અર્થમાં એવા અભિપ્રાય પોતાના અભિપ્રાયમાં છે એવા અભિપ્રાયમાં છે.

૧૪ એવા અભિપ્રાય અર્થમાં એવા અભિપ્રાય પોતાના અભિપ્રાયમાં છે એવા અભિપ્રાયમાં છે.

૧૫ એવા અભિપ્રાય અર્થમાં એવા અભિપ્રાય પોતાના અભિપ્રાયમાં છે એવા અભિપ્રાયમાં છે.

૧૬ એવા અભિપ્રાય અર્થમાં એવા અભિપ્રાય પોતાના અભિપ્રાયમાં છે એવા અભિપ્રાયમાં છે.

૮૩ ધર્માસ્તિકાય અરસ, અવર્ણુ, અગંધ, અશબ્દ અને અસ્પર્શ છે; સકળલોકપ્રમાણ છે, અખંડિત, વિસ્તીર્ણુ અને અસખ્યાત પ્રદેશાત્મક દ્રવ્ય છે.

૮૪ અનંત અચરુલધુગુણપણે તે નિરંતર પરિણમિત છે. ગતિક્રિયાયુક્ત જીવાદિને કારણભૂત છે; પોતે અકાર્ય છે, અર્થાત્ કોઈથી ઉત્પન્ન થયેલું તે દ્રવ્ય નથી.

૮૫ જેમ મત્સ્યની ગતિને જળ ઉપકાર કરે છે, તેમ જીવ અને પુદ્ગલદ્રવ્યની ગતિને ઉપકાર કરે છે તે 'ધર્માસ્તિકાય' જાણવો.

૮૬ જેમ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય છે તેમ અધર્માસ્તિકાય પણ છે એમ જાણો, સ્થિતિ ક્રિયાયુક્ત જીવ, પુદ્ગલને તે પૃથ્વીની પેઠે કારણભૂત છે.

૮૭ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયને લીધે લોક અલોકનો વિભાગ થાય છે. એ ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય પોતપોતાના પ્રદેશથી કરીને જુદાં જુદાં છે. પોતે હલનચલન ક્રિયાથી રહિત છે; અને લોકપ્રમાણ છે.

૮૮ ધર્માસ્તિકાય જીવ, પુદ્ગલને ચલાવે છે એમ નથી; જીવ પુદ્ગલ ગતિ કરે છે તેને સહાયક છે.

૮૯.

૯૦ સર્વ જીવોને તથા બાકીના પુદ્ગલાદિને સંપૂર્ણ અવકાશ આપે છે તેને 'લોકાકાશ' કહીએ છીએ.

૯૧ જીવ, પુદ્ગલસમૂહ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો લોકથી અનન્ય છે; અર્થાત્ લોકમાં છે; લોકથી બહાર નથી. આકાશ લોકથી પણ બહાર છે, અને તે અનંત છે; જેને 'અલોક' કહીએ છીએ.

૯૨ જે ગમન અને સ્થિતિનું કારણ આકાશ હોત તો ધર્મ અને અધર્મદ્રવ્યના અભાવને લીધે સિદ્ધ ભગવાનનું અલોકમાં પણ ગમન હોત.

૯૩ જે માટે સિદ્ધ ભગવાનનું સ્થાન બિંધ્વલોકાંતે સર્વજ વીતરાગદેવે કહ્યું છે, તેથી ગમન અને સ્થાનનું કારણ આકાશ નથી એમ જાણો.

૯૪ જે ગમનનો હેતુ આકાશ હોત અથવા સ્થાનનો હેતુ આકાશ હોત, તો અલોકની હાનિ થાય અને લોકના અંતની વૃદ્ધિ પણ થાય.

૯૫ તેથી ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય ગમન તથા સ્થિતિનાં કારણ છે, પણ આકાશ નથી. આ પ્રમાણે લોકનો સ્વભાવ શ્રોતા જીવોપ્રત્યે સર્વજ વીતરાગદેવે કહ્યો છે.

૯૬ ધર્મ, અધર્મ અને (લોક) આકાશ અપૃથક્કૃત (એકજોત્રાવગાદી) અને સરળાં પરિમાણવાળાં છે. નિશ્ચયથી ત્રણે દ્રવ્યની પૃથક્ ઉપલબ્ધિ છે; પોતપોતાની સત્તાથી રહ્યાં છે. એમ એકતા અનેકતા છે.

૯૭ આકાશ, કાળ, જીવ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો મૂર્તતારહિત છે, અને પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે તેમાં જીવ દ્રવ્ય ચેતન છે.

૯૮ જીવ અને પુદ્ગલ એકબીજાને ક્રિયાનાં સહાયક છે. બીજાં દ્રવ્યો (તે પ્રકારે) નહીં. જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યનાં નિનિષ્પત્તી ક્રિયાવાન હોય છે. કાળના કારણથી પુદ્ગલ અને અધર્મદ્રવ્યને ક્રિયાને છે.

૧૦૬ છવ્વને જે દન્વિયમાય વિષાદે તે મુદ્ગમવદ્ય ભર્તૃ જે પાલીન, ૨ મું જે મન યોગના વિચારના નિર્દિનપદાથી ચાન્નેને બદલે છે.

૧૦૭ માય પન્નિગ્રામી દુષ્ટમ મય જે પરિત મ આપર્ક પન્નમ પદ જે ચાન્નેના કેમ અગ્નાય છે. 'નિરિયકાણ'થી 'દ્યુત્યકાણ' થાય છે.

૧૦૮ માય મેયો માય અદ્યુત્યમો મેયક જે, મેયો જે ૬ મિત્ત જે, હાન્ને જે તા વ્યયવાયો છે, અને રીર્ષાનમ રાંતપી છે.

૧૦૯ મો કામ, માકામ, ધર્મ, અપર્ક અને પુદ્ગલ નમો છુમ જે. ધર્મને ક્રમ્ય મેયો અંમા છે, માયને મન્નિયમાય રીર્ષો અંમા અંમા.

૧૧૦ મેયમ નિર્જાન્ય પ્રયમનું દરદર જે મે, મા પન્નિયમનમ પ્રા, મયક રિર્ષો અંમા અંમિય તે જે યાગાર્થો ત્વાર્મિ, માય અને દેવરી અપ્પ કાયને રવં દાપરી પન્નિયમનમ વા.

૧૧૧ મા પન્નિયાર્થે ત્વાર્મિ જે ચોના દાપ્પન પ્રા જે અને મે, નરદેવમે આન કાં જે મે છુ નમ્યમો રીર્ષ પન્નિયમો નમ પરી મદાનના અર્થ દમ માય.

દંતિ પન્નિયમાય પ્રયમ અંયાય.

૬. જિનાય નમઃ નમઃ શ્રીચદ્વનુદે

૧૧૨ મો ના મા પ્રીતમગ્નમ પાલીને અંત્યપૂર્વે નમઃ નમઃ, નેવાન અને કોવે પદાર્થોદ્યુપ મો મો અર્થ અં, ૧.

૧૧૩ નરદેવ, કાનનામ અને નારીલી દંતિય રીર્ષુ ૨ મિત્ત, અમ્યદ્યુતિ જેમે પ્રામ પરીય જે, માય અવ્યદ્યુપને મેયમર્થો મેય.

૧૧૪ નન્નિયાર્થી પ્રતીતિને 'અમ્યદ્યુતિ', નન્નિયાર્થે રામને 'કામ', અને વિષયન વિન્યા કાર્થ અર્થે કાનનામ તે 'દંતિય'.

૧૧૫ 'દ્યુપ', 'અદ્યુતિ', 'મે', 'મે', 'પાપ', 'અગ્નાય', 'અવર', 'નિર્જાન્ય', 'અપર્ક', અને 'મે', જે જે, જાએ તે 'અમ્ય' છે.

૧૧૬ 'પુદ્ગલ' અને 'અદ્યુતિ' જે ન મે, છુ ન છુમે જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને દેવરી દેવરી અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૧૭ પરી પરી નરદેવ, માય જે નમ્ય જે જે છુ ન વિન્યા જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ નિર્જાન્ય વિષયન જેમે કામ જે.

૧૧૮ મેય, મા, અગ્નાય જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૧૯ જે, જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૨૦ નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૨૧ નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૨૨ નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૨૩ નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે, અને નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે નરદેવ જે.

૧૧૫ જૂ, માંકડ, કીકી, વીંછી આદિ અનેક પ્રકારના ખીબ પણ કીકાઓ રસ, સ્પર્શ અને ગંધને બાણ છે; તે 'ત્રણ ઇન્દ્રિય જીવો' બાણવા.

૧૧૬ ઠાંસ, મચ્છર, માખી, ભમરી, ભમરા, પતંગ આદિ રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શને બાણ છે તે 'ચાર ઇન્દ્રિય જીવો' બાણવા.

૧૧૭ દેવ, મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચ, જળચર, સ્થલચર અને ખેચર તે વર્ણ; રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દને બાણ છે; તે બળવાન 'પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો' છે.

૧૧૮ દેવતાના ચાર નિકાય છે મનુષ્ય કર્મ અને અકર્મ ભૂમિનાં એમ બે પ્રકારનાં છે. તિર્યંચના ઘણા પ્રકાર છે; તથા નારકી તેની પૃથ્વીઓની જેટલી જાતિ છે તેટલી જાતિના છે.

૧૧૯ પૂર્વે જાંઘેલું આયુષ્ ક્ષીણ થવાથી જીવ ગતિનામકર્મને લીધે આયુષ્ અને લેશ્યાના વશથી ખીબ દેહમાં જાય છે.

૧૨૦ દેહાશ્રિત જીવોના સ્વરૂપનો એ વિચાર નિરૂપણ કર્યો; તેના 'લબ્ધ' અને 'અલબ્ધ' એવા બે લેહ છે. દેહરહિત એવા 'સિદ્ધભગવંતો' છે.

૧૨૧ ઇન્દ્રિયો જીવ નથી, તથા કાયા પણ જીવ નથી પણ જીવનાં બ્રહ્મ કરેલાં સાધનમાત્ર છે.

૧૨૨ જે સર્વ બાણ છે, દેખે છે, દુઃખ લેદીને સુખ ઇચ્છે છે, શુભ અને અશુભને કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે તે 'જીવ' છે.

૧૨૩.

૧૨૪ આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ, ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યને વિષે જીવત્વશુભ નથી; તેને અચૈતન્ય કહીએ છીએ, અને જીવને સચૈતન્ય કહીએ છીએ.

૧૨૫ મુળદુઃખનું વેદન, હિતમાં પ્રવૃત્તિ, અહિતમાં ભીતિ તે ત્રણ કાળમાં જેને નથી તેને સર્વજ મહામુનિઓ 'અજીવ' કહે છે.

૧૨૬ સંસ્થાન, સઘાત, વર્ણ, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દ એમ પુદ્ગલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થતા શુભપર્યાયો ઘણા છે.

૧૨૭ ગરસ, આરૂપ, અગંધ, અશબ્દ, અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન, અને વચનઅગોચર એવો જેનો ચૈતન્ય શુભ છે તે 'જીવ' છે.

૧૨૮ જે નિશ્ચય કરી સંસારસ્થિત જીવ છે તેના અશુદ્ધ પરિણામ હોય છે. તે પરિણામથી કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સારી અને માઠી ગતિ થાય છે.

૧૨૯ ગતિની પ્રામિથી દેહ થાય છે, દેહથી ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોથી વિષય બ્રહ્મ થાય છે, અને તેની રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન છે.

૧૩૦ ગંધરવકવાલમા તે બાવે કરીને પરિભ્રમણ કરતા જીવોમાં કેઈ જીવોનો સંસ્થાન અનાદિવાન છે, અને કેઈનો અનાદિઅનંત છે, એમ ભગવાન સર્વજ્ઞ કહ્યું છે.

૧૩૧ રાજાન, રાગદેવ અને ચિત્તપ્રસન્નના જે જે બાવમાં વર્તે છે, તેથી શુભ કે અશુભ પરિણામ થાય છે.

૧૩૨ જીવને શુભ પરિણામથી મુક્ત થાય છે, અને અશુભ પરિણામથી પાપ થયે છે નિર્મળ શુભમુક્ત મુક્તિનાં મહામુદ્રકર્મપણ પ્રાપ્ત થાય છે.

१३३. १३४. १३५. १३६

የዚህ ጥያቄው, ምርጫው, ተቀባይነት አለው ለሀገር ውስጥ, ሁሉም ሕገ
መንግሥት ምርጫው በሀገር ውስጥ ሕገ-መንግሥት,

१२८ ई.पू., मात. भाषा एवं टोकाई नीलगा रुद्रों के एक प्र. ३ ई. पू. का
भाषा की संरचना में है.

[illegible][illegible]

১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ
 ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ ১৭৭৭ খ্রিঃ

[illegible]

የሕግ ፍጥነት ለግልጽ ምርጫ ማድረግ ይቻላል፡፡

‘Gee’ is P

આત્મા પરચારિત્રમાં વર્તે છે એમ વીતરાગ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.

૧૫૮ જે સર્વ સંગમાત્રથી મુક્ત થઈ, અનન્યમયપણે આત્મસ્વભાવમાં સ્થિત છે, નિર્મલ જ્ઞાતા-દેહ છે તે 'સ્વચારિત્ર' આચરનાર જીવ છે.

૧૫૯ પરદ્રવ્ય પ્રત્યેના ભાવથી રહિત, નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનદર્શનમય પરિણામી આત્મા છે તે સ્વચારિત્રાચરણ છે.

૧૬૦ ધર્માસ્તિકાયાદિના સ્વરૂપની પ્રતીતિ તે 'સમ્યક્ત્વ', બાર અંગ અને પૂર્વજીવં જાણપણું તે 'જ્ઞાન', તપશ્ચર્યાદિમાં પ્રવૃત્તિ તે 'વ્યવહાર-મોક્ષમાર્ગ' છે.

૧૬૧ તે ત્રણ વડે સમાહિત આત્મા, આત્મા સિવાય જ્યાં અન્ય કિંચિત માત્ર કરતો નથી, માત્ર અનન્ય આત્મામય છે ત્યાં 'નિશ્ચય-મોક્ષમાર્ગ' સર્વજ્ઞ વીતરાગે કહ્યો છે.

૧૬૨ જે આત્મા આત્મસ્વભાવમય એવાં જ્ઞાનદર્શનને અનન્યમય આચરે છે, તેને તે નિશ્ચય જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે.

૧૬૩ જે આ સર્વ જાણશે અને દેખશે તે અવ્યાખ્યાંધ સુખ અનુભવશે. આ ભાવોની પ્રતીતિ ભવ્યને થાય છે, અભવ્યને થતી નથી.

૧૬૪ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ 'મોક્ષમાર્ગ' છે, તેની સેવનાથી 'મોક્ષ' પ્રાપ્ત થાય છે; અને (અમુક હેતુથી) 'બંધ' થાય છે એમ મુનિઓએ કહ્યું છે.

૧૬૫

૧૬૬ અહંતસિદ્ધચૈત્યપ્રવચનમુનિગણજ્ઞાનભક્તિસંપન્ન ઘણું પુણ્ય ઉત્પન્ન કરે છે, પણ તે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરતો નથી.

૧૬૭ જેના હૃદયને વિષે અણુમાત્ર પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ વર્તે છે, તે સર્વ આગમનો જાણનાર હોય તોપણ 'સ્વસમય' નથી જાણતો એમ જાણવું.

૧૬૮

૧૬૯ તે માટે સર્વ ઇચ્છાથી નિવર્તી નિઃસંગ અને નિર્મમત્વ થઈને જે સિદ્ધસ્વરૂપની ભક્તિ કરે તે નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય.

૧૭૦ પરમેષ્ઠીપદને વિષે જેને તત્ત્વાર્થપ્રતીતિપૂર્વક ભક્તિ છે, અને નિર્મથપ્રવચનમાં રુચિપણે જેની બુદ્ધિ પરિણમી છે, તેમ જ તે સચમતપસહિત વર્તે છે તો તેને મોક્ષ કંઈ દૂર નથી.

૧૭૧ અર્દતની, મિદ્ધની, ધ્યન્યની, પ્રવચનની ભક્તિસહિત જો તપશ્ચર્યા કરે છે તો તે નિયમથી દેવકોટને અગીકાર કરે છે.

૧૭૨ તેથી ઇચ્છામાત્રની નિવૃત્તિ કરે. સર્વત્ર કિંચિત્માત્ર પણ રાગ કરે મા; કેમકે નીનગમ ભવમાગમને તરે છે.

૧૭૩ માર્ગના પ્રભાવ થવાને અર્થે, પ્રવચનની ભક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રેરણાથી પ્રવચનના સ્વરૂપના પચાસિગાયના સંપ્રદાય આ શાસ્ત્ર મેં કહ્યું.

ઈતિ પચાસિગાયમમાગમમ.

503

၅၄၅ ဗုဒ္ဓါဓိကံ နိကာယ ဝိသုဒ္ဓိ

[illegible][illegible]

પ્ર: ૫૨૫ બરગાદને માટે ગાર નક્કી.

संज्ञा-निर्दिष्ट वस्तु-विषयः ६. विज्ञान-विषयः ६.

ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା 'ସମାଜ' ନାମକ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ସମୟକ 'ସମ୍ପାଦକ' ଶ୍ରୀ

સાહેબ મારા મેલામાં : ૧૭૭૦. તે ૫૫૦૦ મીલ સુધીના ૧૭૭૩ : ૭૩ બી. સુધીના ૧૭૭૩.

କଣ ଦିଆଯାଏ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଶରୀର ? ଓ ଶରୀରର ଶକ୍ତି କଣ ?

[illegible]

उपयोग: वाणिज्यिक प्रयोजनों के लिए नहीं है।

[illegible]

ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନ ଗଣତନ୍ତ୍ରୀୟ ଗଣର ବିଚାର ଓ ମତକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଏହି ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

[illegible]

2000 年 12 月 1 日 星期一 12:00:00

સાથે જોડાયેલા સ્થાનના નામના પાછળના અર્થને સમજાવવાના પ્રયત્નમાં આ પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ જેટલા સ્થાનના નામોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ જેટલા સ્થાનના નામોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ସାଧୁ ସୁଧାକର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ପଞ୍ଜିକୃତ ।

Printed under the authority of the Board of Education of the City of New York

[illegible]

શ્રી દેવકીણી આદિ સર્વ મુનિઓએ આ પત્ર વારંવાર અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે. શ્રી લલ્લુ આદિ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય. કર્મબંધની વાંચના પૂરી થયે ફરી આવર્તન કરી અનુપ્રેક્ષા કર્તાવ્ય છે.

[૭૦૪-૧]

૭૬૮

વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૪, સોમ, ૧૯૫૩

શુભેચ્છાયુક્ત શ્રી કેશવલાલ પ્રત્યે,—શ્રી ભાવનગર.

કાગળ પ્રાપ્ત થયો છે. આશંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે:—

એકેન્દ્રિય જીવને અનુકૂળ સ્પર્શાદિની પ્રિયતા અવ્યક્તપણે છે, તે ‘મૈથુનસંજ્ઞા’ છે. એકેન્દ્રિય જીવને દેહ અને દેહના નિર્વાહાદિ સાધનમા અવ્યક્ત મૂર્છારૂપ ‘પરિબ્રહ્મ-સંજ્ઞા’ છે. વનસ્પતિ એકેન્દ્રિય જીવમાં આ સજ્ઞા કંઈક વિશેષ વ્યક્ત છે.

મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનપર્યાવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ આઠે જીવના ઉપયોગરૂપ હોવાથી અરૂપી કહ્યાં છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બેમાં મુખ્ય ફેર આટલો છે, કે જે જ્ઞાન સમકિત સહિત છે તેને ‘જ્ઞાન’ કહ્યું છે અને જે જ્ઞાન મિથ્યાત્વસહિત છે તેને ‘અજ્ઞાન’ કહ્યું છે પણ વસ્તુતાએ બન્ને જ્ઞાન છે.

‘જ્ઞાનાવરણીયકર્મ’ અને ‘અજ્ઞાન’ એક નથી; ‘જ્ઞાનાવરણીયકર્મ’ જ્ઞાનને આવરણરૂપ છે, અને ‘અજ્ઞાન’ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમરૂપ એટલે આવરણ ટળવારૂપ છે.

‘અજ્ઞાન’ શબ્દનો સાધારણ ભાષામાં ‘જ્ઞાનરહિત’ અર્થ થાય છે. જેમ જડ જ્ઞાનથી રહિત છે તેમ; પણ નિર્બંધ પરિભાષામાં તો મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાનનું નામ અજ્ઞાન છે; એટલે તે દૃષ્ટિથી અજ્ઞાનને અરૂપી કહ્યું છે.

એમ આશંકા થાય કે જો અજ્ઞાન અરૂપી હોય તો સિદ્ધમાં પણ હોવું જોઈએ; તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે:—મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાનનું નામ ‘અજ્ઞાન’ કહ્યું છે, તેમાંથી મિથ્યાત્વ જતા બાકી જ્ઞાન રહે છે, તે જ્ઞાન સંપૂર્ણ શુદ્ધતાસહિત સિદ્ધ ભગવાંતમાં વર્તે છે. સિદ્ધતું, કેવળજ્ઞાનીનું અને સમ્યક્દૃષ્ટિનું જ્ઞાન મિથ્યાત્વરહિત છે. મિથ્યાત્વ જીવને ભ્રાંતિરૂપે છે. તે ભ્રાંતિ ચથાર્થ સમજતાં નિવૃત્ત થઈ શકવા યોગ્ય છે. મિથ્યાત્વ દિશાભ્રમરૂપ છે.

શ્રી કુંવરજીની જિજ્ઞાસા વિશેષ હતી, પણ કોઈ એક હેતુવિશેષ-વિના પત્ર લખવાનું કાલ વર્તનું નથી. આ પત્ર તેમને વંચાવવાની વિનંતિ છે.

[૭૦૪-૨]

૭૬૯

વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૪, ૧૯૫૩

અંગે પ્રકારનાં સમકિતમાંથી ગમે તે પ્રકારનું સમકિત આવે તોપણ વધારેમાં વધારે પંદર બેઠા મોડા થાય; અને જો તે સમકિત આવ્યા પછી જીવ વસે તો વધારેમાં વધારે અર્થ સુદગતપરવર્તનકાળ મુખી સંસારપરિભ્રમણ થઈને મોક્ષ થાય.

તીર્થ કરના નિર્મથ નિર્મથિનીઓ, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ સર્વને જીવજીવનું જ્ઞાન હતું તેથી સમકિત થતું છે એમ કંઈ નથી. તેમના ધણા જીવોને માત્ર સાચા અંતર્ગત ભાવથી તીર્થ કરના અને તેમના ઉપદેશના માર્ગની પ્રતીતિથી પણ સમકિત કહ્યું છે. એ સમકિત પત્રના વચ્ચે જે વચ્ચે ન દે.ય તો વધારેમાં વધારે પંદર બેઠા મોડા થાય. સાચા મોડા

તાએ કંઈ નથી અને ચાલવારૂપ ક્રિયાથી ઇચ્છિત ગામ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમ મિથ્યાત્વ પણ વસ્તુતાએ કંઈ નથી, અને તે સાથે જાણવારૂપ સ્વભાવ પણ છે, પણ સાથે મિથ્યાત્વ રૂપ જામ હોવાથી સ્વસ્વરૂપતામાં પરમસ્થિતિ થતી નથી. દિશાજામ ટળ્યેથી ઇચ્છિત ગામ તરફ વળતાં પછી મિથ્યાત્વ પણ નાશ પામે છે, અને સ્વસ્વરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનાત્મપદમાં સ્થિતિ થઈ શકે એમા કંઈ સંદેહનું ઠેકાણું નથી.

[૭૦૫]

૭૭૧

વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૫, ૧૯૫૩

૧ગયા કાગળમાં અત્રેથી ત્રણ પ્રકારનાં સમકિત જાણાવ્યાં હતાં. તે ત્રણે સમકિતમાંથી ગમે તે સમકિત પામ્યાથી જીવ વધારેમા વધારે પંદર ભવે મોક્ષ પામે. જઘન્ય તે ભવે પણ મોક્ષ થાય; અને જો તે સમકિત વમે, તો વધારેમાં વધારે અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તનકાળ સુધી સંસારપરિભ્રમણ કરીને પણ મોક્ષ પામે. સમકિત પામ્યા પછી વધારેમાં વધારે અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન સંસાર હોય.

ક્ષયોપશમ સમકિત અથવા ઉપશમ સમકિત હોય, તો તે જીવ વમી શકે; પણ ક્ષાયિક સમકિત હોય તો તે વમાય નહીં; ક્ષાયિક સમકિતી જીવ તે જ ભવે મોક્ષ પામે, વધારે ભવ કરે તો ત્રણ ભવ કરે, અને કોઈ એક જીવની અપેક્ષાએ કવચિત્ ચાર ભવ થાય. યુગલિયાનું આયુષ બંધાયા પછી ક્ષાયિક સમકિત આવ્યું હોય, તો ચાર ભવ થવાનો સંભવ છે, ઘણું કરીને કોઈક જીવને આમ બને છે.

ભગવત્ તીર્થંકરના નિર્ઝાથ, નિર્ઝાથિનીઓ, શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓ કંઈ સર્વને જીવાજીવનું જ્ઞાન હતું તેથી તેને સમકિત કહ્યું છે એવો સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય નથી. તેમાંથી કંઈક જીવોને તીર્થંકર સાચા પુરુષ છે, સાચા મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશ છે, જેમ તે કહે છે તેમ જ મોક્ષમાર્ગ છે એવી પ્રતીતિથી, એવી રુચિથી, શ્રી તીર્થંકરના આશ્રયથી, અને નિશ્ચયથી સમકિત કહ્યું છે એવી પ્રતીતિ, એવી રુચિ અને એવા આશ્રયનો તથા આજ્ઞાનો નિશ્ચય છે તે પણ એક પ્રકારે જીવાજીવના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પુરુષ સાચા છે અને તેની પ્રતીતિ પણ સાચી આવી છે કે જેમ આ પરમકૃપાળુ કહે છે તેમ જ મોક્ષમાર્ગ છે, તેમ જ મોક્ષમાર્ગ હોય, તે પુરુષનાં લક્ષણાદિ પણ વીતરાગપણાની સિદ્ધિ કરે છે, જે વીતરાગ હોય તે પુરૂષ યથાર્થવક્તા હોય, અને તે જ પુરુષની પ્રતીતિએ મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારવા યોગ્ય હોય એવી મુવિચારણા તે પણ એક પ્રકારનું ગૌણતાએ જીવાજીવનું જ જ્ઞાન છે. તે પ્રતીતિથી, તે રુચિથી અને તે આશ્રયથી પછી સ્પષ્ટ વિસ્તારસહિત જીવાજીવનું જ્ઞાન અનુક્રમે થાય છે. તથારૂપ પુરુષની આજ્ઞા ઉપાસવાથી રાગદ્વેષનો ક્ષય થઈ વીતરાગ દશા થાય છે. તથારૂપ સન્પુરુષના પ્રત્યક્ષ યોગ વિના એ સમકિત આવવું કઠણ છે. તેવા પુરુષનાં વચનરૂપ શાસ્ત્રોંગી જાતક પૂર્વે આશયક હોય એવા જીવને સમકિત થવું સંભવે છે; અથવા કોઈ એક આજ્ઞા પ્રત્યક્ષપણે તે વચનના હેતુથી કોઈક જીવને સમકિત પ્રાપ્ત કરાવે છે.

[૬૮૮]

૭૭૨

વવાણિયા, કાગળ વદ ૧૧, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

૧૯૫૩ નેતાનિ પર યોગ્યાદિ સંપ્રાપ્ત થયે અમર કરે છે, કેમકે તે જ્ઞાનાદિના

ગૃહસ્થવ્યવહારમાં પણ પોતાના દેહે રોગાદિ થયે જેટલી મુખ્ય આત્મદષ્ટિ રહે તેટલી રાખવી અને આર્તધ્યાનનુ યથાદષ્ટિએ જોતાં અવશ્ય પરિણામ આવવા યોગ્ય દેખાય અથવા આર્તધ્યાન ઊપજતું દેખાય તો ઔષધાદિ વ્યવહાર અહણુ કરતાં નિરવધ (નિષ્પાપ) ઔષધાદિની વૃત્તિ રાખવી. ક્વચિત્ પોતાને અર્થે અથવા પોતાને આશ્રિત એવા, અનુકૂળ યોગ્ય એવા પરજીવને અર્થે સાવધ ઔષધાદિનું અહણુ થાય તો તેનું સાવધપણું નિર્ધન (કૂર) પરિણામના હેતુ જેવું અથવા અધર્મ માર્ગને પોગે તેવું હોવું ન જોઈએ, એ સ્પષ્ટ રાખવા યોગ્ય છે.

સર્વ જીવને હિતકારી એવી જ્ઞાનીપુરુષની વાણીને કંઈ પણ એકાંત દષ્ટિ અહણુ કરીને અહિતકારી અર્થમાં ઉતારવી નહીં, એ ઉપયોગ નિરંતર સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

[૭૦૮]

૭૭૩ વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૧૫, શનિ, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

જે વેદનીય પર ઔષધ અસર કરે છે, તે ઔષધ વેદનીયનો બંધ વસ્તુતાએ નિવૃત્ત કરી શકે છે, એમ કહ્યું નથી, કેમકે તે ઔષધ કર્મરૂપ વેદનીયનો નાશ કરે તો અશુભ કર્મ નિષ્ફળ થાય અથવા ઔષધ શુભ કર્મરૂપ કહેવાય. પણ ત્યાં એમ સમજવું યોગ્ય છે કે તે અશુભ કર્મ વેદનીય એવા પ્રકારની છે કે તેને પરિણામાંતર પામવામાં ઔષધાદિ નિમિત્ત કારણરૂપ થઈ શકે. મંદ કે મધ્યમ શુભ અથવા અશુભ બંધને કોઈ એક સ્વભાવી કર્મ મળવાથી ઉત્કૃષ્ટ બંધ પણ થઈ શકે છે. મંદ કે મધ્યમ બાંધેલા કેટલાએક શુભ બંધને કોઈ એક અશુભ કર્મવિશેષના પરાલવથી અશુભ પરિણામીપણું થાય છે. તેમજ તેવા અશુભ બંધને કોઈ એક શુભકર્મના યોગથી શુભ પરિણામીપણું થાય છે.

મુખ્ય કરીને બધા પરિણામાનુસાર થાય છે. કોઈ એક મનુષ્યે કોઈ એક મનુષ્ય વાણીનો તીવ્ર પરિણામે નાશ કરવાથી તેણે નિકાચિત કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું છતાં કેટલાક બચાવના કારણથી અને સાક્ષી આદિના અભાવથી રાજનીતિના ધોરણમાં તે કર્મ કરનાર મનુષ્ય છૂટી જાય તેથી કાંઈ તેને બંધ નિકાચિત નહીં હોય એમ સમજવા યોગ્ય નથી, તેના વિપાકનો ઉદય થવાનો વખત દૂર હોય તેથી પણ એમ બને. વળી કેટલાક અપરાધમાં રાજનીતિના ધોરણે શિક્ષા થાય છે તે પણ કર્તાના પરિણામવત્ જ છે એમ એકાંતે નથી, અથવા તે શિક્ષા કોઈ આગળ ઉત્પન્ન કરેલા અશુભ કર્મના ઉદયરૂપ પણ હોય છે; અને વર્તમાન કર્મબંધ સત્તામાં પરચા રહે છે, જે યથાવસરે વિપાક આપે છે.

મામાન્યપણે અસત્યાદિ કરના હિંસાનું પાપ વિશેષ છે. પણ વિશેષ દષ્ટિએ તો હિંસા કરનાં અગત્ય હિંનું પાપ એકાંતે જોઈએ છે એમ ન સમજવું, અથવા વધારે છે એમ પણ એકાંતે ન સમજવું. હિંસાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને તેના કર્તાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને મનુષ્યની તેના બંધ કર્તાને થાય છે તેમ જ અસત્યાદિના સબધમાં પણ સમજવા યોગ્ય છે. કોઈ એક હિંસા કરનાં કોઈ એક અસત્યાદિનું કળ એક ગુણ, જે ગુણ કે અર્વાંત ગુણ વિશેષ પર્વાંત થાય છે, તેમ જ કોઈ એક અગત્યાદિ કરનાં કોઈ એક હિંસાનું કળ એક ગુણ, જે ગુણ કે અર્વાંત ગુણ વિશેષ પર્વાંત થાય છે.

[illegible][illegible]

(204-25)

994

[illegible][illegible]

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in the context of public administration and financial management.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for robust data collection systems that can handle large volumes of information and provide reliable results. The document also discusses the importance of data quality and the need for regular audits and validation.

3. The third part of the document focuses on the analysis and interpretation of the collected data. It describes the various statistical and analytical techniques used to identify trends, patterns, and correlations. The document also discusses the importance of clear communication and the need to present findings in a way that is easy to understand and actionable.

4. The fourth part of the document discusses the implications of the findings and the need for ongoing monitoring and evaluation. It emphasizes that the results of the study should be used to inform decision-making and to guide the development of policies and programs. The document also discusses the importance of stakeholder engagement and the need to involve all relevant parties in the process.

5. The fifth part of the document provides a summary of the key findings and conclusions. It reiterates the importance of accurate record-keeping, robust data collection systems, and clear communication. The document also discusses the need for ongoing monitoring and evaluation and the importance of stakeholder engagement.

ટાળી તેથી તે શુભરૂપ થયું, તો તે સમજવા ફેર છે, અશાતા જ એવી જાતની હતી કે તે રીતે મટી શકે અને તેટલી આત્મધ્યાનઆદિની પ્રવૃત્તિ કરાવીને બીજો બાંધ કરાવે.

‘પુદ્ગલવિષાકી’ એટલે જે કોઈ બહારના પુદ્ગલના સમાગમથી પુદ્ગલવિષાકપણે ઉદય આવે અને કોઈ બાહ્ય પુદ્ગલના સમાગમથી નિવૃત્ત પણ થાય; જેમ ઋતુના ફેરફારના કારણથી શરદીની ઉત્પત્તિ થાય છે અને ઋતુફેરથી તે નાશ થાય છે; અથવા કોઈ ગરમ ઓસડ વગેરેથી નિવૃત્ત થાય છે.

નિશ્ચયમુખ્યદષ્ટિએ તો ઓસડ વગેરે કહેવામાત્ર છે. બાકી તો જે થવાનું હોય તે જ થાય છે.

[૭૦૩-૭૦૬]

૭૭૫

વવાણિયા, ચૈત્ર વદ ૫, ૧૯૫૩

બે કાગળ પ્રાપ્ત થયા છે.

જ્ઞાનીની આજ્ઞારૂપ જે જે ક્રિયા છે તે તે ક્રિયામાં તથા રૂપપણે પ્રવર્તાય તો તે અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાનું મુખ્ય સાધન છે, એવા ભાવાર્થમાં ‘આગલો કાગળ અત્રથી લખ્યો છે. તે જેમ જેમ વિશેષ વિચારવાનું થશે તેમ તેમ અપૂર્વ અર્થનો ઉપદેશ થશે. હમેશા અમુક શાસ્ત્રાધ્યાય કર્યા પછી તે કાગળ વિચારવાથી વધારે સ્પષ્ટ બોધ થવા યોગ્ય છે.

છકાયનું સ્વરૂપ પણ સત્પુરુષની દષ્ટિએ પ્રતીત કરતાં તથા વિચારતાં જ્ઞાન જ છે. આ છવ કઈ દિશાથી આવ્યો છે, એ વાક્યથી શાસ્ત્રપરિજ્ઞાઅધ્યયન પ્રારંભ્યુ છે. સદ્ગુરુમુખે તે પ્રારભવાક્યના આશયને સમજવાથી સમસ્ત ઠાઠશાંગીનું રહસ્ય સમજવા યોગ્ય છે. હાલ તો ‘આચારાંગાદિ’ જે વાંચો તેનું વધારે અનુપ્રેક્ષન કરશો. કેટલાક ઉપદેશપત્રો પરથી તે સહજમાં સમજાઈ શકશે. સર્વ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય. સર્વ મુમુક્ષુને પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

[૭૧૦]

૭૭૬

સાયલા, વૈશાખ, સુદ ૧૫, ૧૯૫૩

ૐ

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, અને યોગ એ કર્મબાંધનાં પાંચ કારણ છે. કોઈ ઠેકાણે પ્રમાદ શિવાય ચાર કારણુ દર્શાવ્યાં હોય છે. ત્યાં મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, અને કપાયમા પ્રમાદને અનર્વાત કહ્યો હોય છે.

પ્રદેશબંધ શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્રપરિભાષાઓ:-પરમાત્મ ગામાન્યપણે એક પ્રદેશાવગાહી છે. તેનું એક પરમાત્મનું પ્રકાર તે એક પ્રદેશ કહેવાય. છવ અનંત પરમાત્મ કર્મબંધે મદ્દન કરે છે તે પરમાત્મને વિસ્તર્યા હોય તો અનંતપ્રદેશી થઈ શકે, તેથી અનંત પ્રદેશનો બંધ કહેવાય. તેમા બંધ અનંતાદિથી ભેદ પડે છે; અર્થાત્ આત્મ પ્રદેશબંધ કહ્યો તેના ના પરમાત્મ અનંત સમજવા. પણ તે અનંતનું સવનપાત્ર આત્મ સમજવું. તેથી વિશેષ વિગત સમજવા તેના અનંત પાત્ર સવનપાત્ર સમજવું.

કઈ પણ નવી મુજબનાં આવંત કર્મપ્રથ વાચવો, વિચારવો.

તીસે કર્મરહિત સહિત સુખ સમાધાન,
પાયો નિજથાન ફિર બાહરિ ન બહેગૌ;
કબહૂં કદાપિ અપનો સુભાવ ત્યાગિ કરિ,
રાગ રસ રાગિકે ન પરવસ્તુ ગહેગૌ;
અમલાન જ્ઞાન વિધનાન પરગટ ભયો,
યાહ ભાંતિ આગમ અનતકાલ રહેગૌ.

સ્થિતિદશા.

એક પરિનામકે ન કરતા દરવ દોઈ,
દોઈ પરિનામ એક દર્વ ન ધરતુ હૈ;
એક કરતૂતિ દોઈ દર્વ કબહૂં ન કરૈ,
દોઈ કરતૂતિ એક દર્વ ન કરતુ હૈ;
છવ પુદ્ગલ એક ખેત અવગાહી દોઈ,
અપને અપને રૂપ દોઈ દોઈ ન ટરતુ હૈ;
જડ પરિનામનિકૌ કરતા હૈ પુદ્ગલ,
ત્રિદાનન્દ ચેતન સુભાવ આચરતુ હૈ.

શ્રી સોભાગને વિગારને અર્થે આ કાગળ લખ્યો છે, તે હાલ શ્રી અંબાલાલે અથવા ખીન્ન એક યોગ્ય મુમુક્ષુએ તેમને જ સંભળાવવો યોગ્ય છે.

સર્વ અન્યભાવથી આત્મા રહિત છે, કેવળ એમ જેને અનુભવ વર્તે છે તે 'મુક્ત' છે.

ખીન્ન સર્વ દ્રવ્યથી અસંગપણું, ક્ષેત્રથી અસંગપણું, કાળથી અસંગપણું અને ભાવથી અસંગપણું સર્વથા જેને વર્તે છે તે 'મુક્ત' છે.

અટલ અનુભવસ્વરૂપ આત્મા સર્વ દ્રવ્યથી પ્રત્યક્ષ બુદ્ધો ભાસવો ત્યાંથી મુક્તદશા વર્તે છે, તે પુરુષ મૌન થાય છે, તે પુરુષ અપ્રતિબદ્ધ થાય છે, તે પુરુષ અસંગ થાય છે, તે પુરુષ નિર્વિકલ્પ થાય છે અને તે પુરુષ મુક્ત થાય છે.

જેણે ત્રણે કાળને વિષે દેહાદિથી પોતાનો કંઈપણ સંબંધ નહોતો એવી અસંગદશા ઉપલબ્ધ કરી તે ભગવાનરૂપ સત્પુરુષોને નમસ્કાર છે.

નિધિ આદિના વિકલ્પ છોડી નિજ વિચારમાં વર્તવું એ જ કર્તવ્ય છે.

શુદ્ધ સદૃશ આત્મસ્વરૂપ.

[૭૧૪]

૭૮૦

સુખર્ષ, જેઠ સુદ ૮, ભોમ, ૧૯૫૩

જેને કોઈ પણ પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ રહ્યા નથી,

તે મહાત્માને વારંવાર

નમસ્કાર.

૧. રૂપકારી, મ-માર્ગી, નરકનતિ સુખસંપન્ન શ્રી સોભાગ,

ભાઈ જાનકને તમેજી કાગળ એક આજે મળ્યો છે.

બધાં સાધનો અલ્પ પ્રયાસે અને અલ્પ કાળે પ્રાપ્તિ (ધણું કરીને) સિદ્ધ થાય છે; પણ તે સમાગમનો યોગ પામવો દુર્લભ છે. તે જ સમાગમના યોગમાં મુમુક્ષુ જીવનું નિરંતર ચિત્ત વર્તે છે.

સત્પુરુષનો યોગ પામવો તો સર્વકાળમાં જીવને દુર્લભ છે, તેમાં પણ આવા દુષ્કાળમાં તો ક્ષયિત જ તે યોગ બને છે. વિરલા જ સત્પુરુષ વિચરે છે. તે સમાગમનો લાભ અપૂર્વ છે, એમ બાણીને જીવે મોક્ષ માર્ગની પ્રતીતિ કરી, તે માર્ગનું નિરંતર આરાધન કરવું યોગ્ય છે.

તે સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે આરંભ પરિબ્રહ્મ પ્રત્યેથી વૃત્તિને ઓસરાથી સત્શાસ્ત્રનો પરિચય વિશેષ કરીને કર્તવ્ય છે. વ્યાવહારિક કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હોય તોપણ તેમાંથી વૃત્તિને મોળી પાડવા જે જીવ ઇચ્છે છે તે જીવ મોળી પાડી શકે છે; અને સત્શાસ્ત્રના પરિચયને અર્થે ઘણો અવકાશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આરંભ પરિબ્રહ્મ પરથી જેની વૃત્તિ ખેદ પામી છે, એટલે તેને અસાર બાણી તે પ્રત્યેથી જે જીવે ઓસર્યા છે, તે જીવોને સત્પુરુષોનો સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ વિશેષ કરીને હિતકારી થાય છે. આરંભપરિબ્રહ્મ પર વિશેષ વૃત્તિ વર્તતી હોય તે જીવમાં સત્પુરુષનાં વચનનું અથવા સત્શાસ્ત્રનું પરિણમન થવું કઠણ છે.

આરંભ પરિબ્રહ્મ પરથી વૃત્તિ મોળી પાડવાનું અને સત્શાસ્ત્રના પરિચયમાં રુચિ કરવાનું પ્રથમ કઠણ પડે છે; કેમકે જીવનો અનાદિ પ્રકૃતિલાવ તેથી જુદો છે; તોપણ જેણે તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તે તેમ કરી શક્યા છે; માટે વિશેષ ઉત્સાહ રાખી તે પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે.

સર્વ મુમુક્ષુઓએ આ વાતનો નિશ્ચય અને નિત્ય નિયમ કરવો ઘટે છે, પ્રમાદ અને અનિયમિતપણું ટાળવું ઘટે છે.

[૭૧૮]

૭૮૪ મુંબઈ, અસાડ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

સાચા જ્ઞાન વિના અને સાચા ચારિત્ર વિના જીવનું કલ્યાણ ન થાય એ નિઃસંદેહ છે. સત્પુરુષના વચનનું શ્રવણ, તેની પ્રતીતિ, અને તેની આજ્ઞાએ પ્રવર્તતાં જીવ સાચા ચારિત્રને પામે છે, એવો નિઃસંદેહ અનુભવ થાય છે.

અત્રેથી ‘આગવાસિષ્ઠ’નું પુસ્તક મોકલ્યું છે, તે પાંચદશ વાર ફરી ફરીને વાંચવું તથા વારંવાર વિચારવું યોગ્ય છે.

[૭૧૯]

૭૮૫ મુંબઈ, અસાડ વદ ૧, શુક્ર, ૧૯૫૩

શ્રી ધુરીભાઈએ ‘અશુભધુ’ વિષે પ્રશ્ન લખાવ્યું તે પ્રત્યક્ષ સમાગમે મમજવું વિશેષ મુગ્ધ છે.

મુમુક્ષુઓ માંડીને શ્રેણીકરણ પર્યંતની સર્વ ક્રિયા જે જ્ઞાનીને સમ્મત છે, તે નીતિ વચન અગવૈગમ્યના નિષેધ કરવામાં પ્રવર્તે નહીં; ત્યાગવિરાગ્યના સાધનરૂપે પ્રથમ નિષેધ અને છે, તેનો પાપ જ્ઞાની નિષેધ કરે નહીં.

૭૯૭ મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૮, શુક્ર, ૧૯૫૩
ૐ

કાગળ મળ્યો છે.

શ્રી હુંગરની દશા લખી તે બહી છે. શ્રી સોલાગના વિયોગથી તેમને સૌથી વધારે ખેદ થવો યોગ્ય છે. એક બળવાન સત્સમાગમનો યોગ જવાથી આત્માર્થીના અંતઃકરણમાં બળવાન ખેદ થવા યોગ્ય છે.

તમે, લહેરાલાઈ, મગન વગેરે સર્વ મુમુક્ષુઓ નિરંતર સત્શાસ્ત્રનો પરિચય રાખવાનું ચૂકશો નહીં. કોઈ કોઈ પ્રશ્ન અત્ર લખો છો તેના ઉત્તર ઘણું કરીને હાલ લખવાનું થતું નથી, તેથી કંઈ પણ વિકલ્પમાં ન પડતાં અનુક્રમે તે ઉત્તર મળી જશે એમ વિચારવું યોગ્ય છે.

થોડા દિવસ પછી ઘણું કરીને શ્રી હુંગર પ્રત્યે એક પુસ્તક તેમને નિવૃત્તિનું પ્રધાનપણું રહે તેવું વાંચવા અર્થે મોકલવાનું થશે. રાધનપુર મણિલાલ પર અત્રેથી એક પત્ર લખ્યું હતું.

[૭૨૭]

૭૯૮ મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧૦, રવિ, ૧૯૫૩

“મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ” શ્રવણ કરવાની જે જિજ્ઞાસુઓને જિજ્ઞાસા છે, તેમને શ્રવણ કરાવશો. વધારે સ્પષ્ટીકરણથી અને ધીરજથી શ્રવણ કરો. કોઈ એક સ્થાનકે વિશેષ સંશય થાય તો તેનું સમાધાન કરવું યોગ્ય છે. કોઈ માધ્યમથી જોઈને જોઈને દેખાય તો કોઈ એક મહાત્માને યોગે સમજવાનું જ ; તેમ જ કોઈ એક મહાત્મા સિવાય અન્ય સ્થાનકે તે સંશયશે, અને નિઃસંશયપણાથી શ્રવણનો લાભ શ્રોતાને હોય તો વધારે સ્પષ્ટ થાય.

[૭૨૮]

૭૯૯

ૐ

પર્યાંત

સર્વ-ઉન્નત ભૂ

પણ સ્વદશામાં સ્થિર

મર્ચાન્ડીસ બ્રમિટા

મંદ પડે છે, તે તે વખતે

મામાન્ય મુમુક્ષુ હોય કે

તેને વારંવાર વિશેષ વિશેષ

એમ કે તોપણ જે મુમુક્ષુ

તમામ નિવસ કરે છે, તેને

જો કંઈ નહીં.

[૭૩૬]

૮૧૨

મુંબઈ, આસો સુદ ૮, રવિ, ૧૯૫૩

ૐ

કોઈ એક પારમાર્થિક હેતુવિશેષથી પત્રાદિ લખવાનું બની શકતું નથી.

વિશેષ જાંચી ભૂમિકાને પામેલા મુમુક્ષુઓને પણ સત્પુરુષોનો યોગ અથવા સત્સમાગમ આધારભૂત છે, એમાં સંશય નથી. નિવૃત્તિમાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને લાવનો યોગ બનવાથી જીવ ઉત્તરોત્તર જાંચી ભૂમિકાને પામે છે. નિવૃત્તિમાન લાવ પરિણામ થવાને નિવૃત્તિમાન દ્રવ્યક્ષેત્ર અને કાળ જીવે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. શુદ્ધ સાન વગરના આ જીવને કોઈ પણ યોગથી શુભેચ્છા, કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત થાય અને નિઃસ્પૃહ પરમ પુરુષનો યોગ બને તો જ આ જીવને લાન આવવું યોગ્ય છે. તે વિયોગમાં સત્શાસ્ત્ર અને સદાચારનો પરિચય કર્તવ્ય છે; અવશ્ય કર્તવ્ય છે. શ્રી હુંગર આદિ મુમુક્ષુને યૌ

[૭૩૭]

૮૧૩

મુંબઈ, આસો વદ ૭, ૧૯૫૩

ઉપરની ભૂમિકાઓમાં પણ અવકાશ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વાસનાનું સંક્રમણ થઈ આવે છે, અને આત્માને વારંવાર આકુળ વ્યાકુળ કરી દે છે; વારંવાર એમ થયા કરે છે કે હવે ઉપરની ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થવી હર્લભ જ છે, અને વર્તમાન ભૂમિકામાં સ્થિતિ પણ ફરી થવી હર્લભ છે. એવા અસંજય અંતરાયપરિણામ ઉપરની ભૂમિકામાં પણ બને છે, તો પછી શુભેચ્છાદિ ભૂમિકાએ તેમ બને એ કઈ આશ્ચર્યકારક નથી. તેવા અંતરાયથી જોદ નહીં પામતાં આત્માથી જીવે પુરુષાર્થદષ્ટિ કરવી અને શૂરવીરપણું રાખવું, હિતકારી દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિ યોગનું અનુસધાન કરવું, સત્શાસ્ત્રનો વિશેષ પરિચય રાખી વારંવાર હઠ કરીને પણ મનને સદ્વિચારમાં પ્રવેશિત કરવું, અને મનના હુરાત્મ્યપણાથી આકુળ વ્યાકુળતા નહીં પામતાં ધૈર્યથી સદ્વિચારપથે જવાનો ઉદ્યમ કરતાં જય થઈ ઉપરની ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને અવિદ્યેપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ વારંવાર અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.

[૭૩૮]

૮૧૪

મુંબઈ, આસો વદ ૧૪, રવિ ૧૯૫૩

ૐ

શ્રી હરિભદ્રાચાર્યે ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. ‘યોગબિન્દુ’ નામે યોગનો બીજો ગ્રંથ પણ તેમણે રચ્યો છે. હેમચંદ્રાચાર્યે ‘યોગશાસ્ત્ર’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. શ્રી હરિભદ્રાચાર્યે ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ની પદ્ધતિએ ગુર્જર ભાષામાં શ્રી યશોવિજયજીએ સ્વાધ્યાયની રચના કરી છે. ગુભેચ્છાથી માંડીને નિર્વાણ પર્યંતની ભૂમિકાઓમાં જોષ-તાત્પર્ય તથા ચારિત્રસ્વભાવનું તારતમ્ય મુમુક્ષુ જીવને વારંવાર શ્રવણ કરવા યોગ્ય, વિચાર કરવા યોગ્ય અને સ્થિતિ કરવા યોગ્ય આશયથી તે ગ્રંથમાં પ્રકાશ્ય છે. યમથી માંડીને અમાધિ પર્યંત અષ્ટાંગયોગ એ પ્રકારે છે; એક પ્રણાદિ નિરોધરૂપ, બીજો આત્મસ્વભાવપરિણમરૂપ ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’માં આત્મસ્વભાવપરિણામરૂપ યોગનો મુખ્ય વિષય છે. વારંવાર તે વિચારવા યોગ્ય છે.

શ્રી હુંગર આદિ મુમુક્ષુઓને યથાં પ્રાપ્ત થાય

ਕ.ਪ. ਤ. ਸੁ.

160

204 250-2500, 25. 10.10

ਸਾਮਾਜੀਕੀ ਸ਼੍ਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ।

[illegible]

[629]

205 275 310 35 40 45

महाराष्ट्र शासन, न्याय विभाग

১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে জাতিসংঘের ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে
 ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে
 ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে ১৯৪৬ খ্রিস্টাব্দে

[illegible]

100

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains.

$$\frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}, \frac{1}{6}, \frac{1}{7}, \frac{1}{8}, \frac{1}{9}, \frac{1}{10}, \frac{1}{11}, \frac{1}{12}, \frac{1}{13}, \frac{1}{14}, \frac{1}{15}, \frac{1}{16}, \frac{1}{17}, \frac{1}{18}, \frac{1}{19}, \frac{1}{20}, \frac{1}{21}, \frac{1}{22}, \frac{1}{23}, \frac{1}{24}, \frac{1}{25}, \frac{1}{26}, \frac{1}{27}, \frac{1}{28}, \frac{1}{29}, \frac{1}{30}, \frac{1}{31}, \frac{1}{32}, \frac{1}{33}, \frac{1}{34}, \frac{1}{35}, \frac{1}{36}, \frac{1}{37}, \frac{1}{38}, \frac{1}{39}, \frac{1}{40}, \frac{1}{41}, \frac{1}{42}, \frac{1}{43}, \frac{1}{44}, \frac{1}{45}, \frac{1}{46}, \frac{1}{47}, \frac{1}{48}, \frac{1}{49}, \frac{1}{50}, \frac{1}{51}, \frac{1}{52}, \frac{1}{53}, \frac{1}{54}, \frac{1}{55}, \frac{1}{56}, \frac{1}{57}, \frac{1}{58}, \frac{1}{59}, \frac{1}{60}, \frac{1}{61}, \frac{1}{62}, \frac{1}{63}, \frac{1}{64}, \frac{1}{65}, \frac{1}{66}, \frac{1}{67}, \frac{1}{68}, \frac{1}{69}, \frac{1}{70}, \frac{1}{71}, \frac{1}{72}, \frac{1}{73}, \frac{1}{74}, \frac{1}{75}, \frac{1}{76}, \frac{1}{77}, \frac{1}{78}, \frac{1}{79}, \frac{1}{80}, \frac{1}{81}, \frac{1}{82}, \frac{1}{83}, \frac{1}{84}, \frac{1}{85}, \frac{1}{86}, \frac{1}{87}, \frac{1}{88}, \frac{1}{89}, \frac{1}{90}, \frac{1}{91}, \frac{1}{92}, \frac{1}{93}, \frac{1}{94}, \frac{1}{95}, \frac{1}{96}, \frac{1}{97}, \frac{1}{98}, \frac{1}{99}, \frac{1}{100}$$

1. 1950年10月，毛泽东主席在中央人民政府委员会第十八次会议上，正式宣布中华人民共和国政府决定“抗美援朝，保家卫国”。这一决策是在朝鲜战争爆发后，面对美国侵略朝鲜半岛并威胁中国安全的情况下作出的。

2. 1950年10月，中国人民志愿军赴朝鲜作战，与朝鲜人民军并肩作战，共同抗击美国为首的联合国军。

3. 1950年10月，毛泽东主席在中央人民政府委员会第十八次会议上，正式宣布中华人民共和国政府决定“抗美援朝，保家卫国”。这一决策是在朝鲜战争爆发后，面对美国侵略朝鲜半岛并威胁中国安全的情况下作出的。

4. 1950年10月，中国人民志愿军赴朝鲜作战，与朝鲜人民军并肩作战，共同抗击美国为首的联合国军。

5. 1950年10月，毛泽东主席在中央人民政府委员会第十八次会议上，正式宣布中华人民共和国政府决定“抗美援朝，保家卫国”。这一决策是在朝鲜战争爆发后，面对美国侵略朝鲜半岛并威胁中国安全的情况下作出的。

6. 1950年10月，中国人民志愿军赴朝鲜作战，与朝鲜人民军并肩作战，共同抗击美国为首的联合国军。

7. 1950年10月，毛泽东主席在中央人民政府委员会第十八次会议上，正式宣布中华人民共和国政府决定“抗美援朝，保家卫国”。这一决策是在朝鲜战争爆发后，面对美国侵略朝鲜半岛并威胁中国安全的情况下作出的。

8. 1950年10月，中国人民志愿军赴朝鲜作战，与朝鲜人民军并肩作战，共同抗击美国为首的联合国军。

9. 1950年10月，毛泽东主席在中央人民政府委员会第十八次会议上，正式宣布中华人民共和国政府决定“抗美援朝，保家卫国”。这一决策是在朝鲜战争爆发后，面对美国侵略朝鲜半岛并威胁中国安全的情况下作出的。

10. 1950年10月，中国人民志愿军赴朝鲜作战，与朝鲜人民军并肩作战，共同抗击美国为首的联合国军。

નિવૃત્તિ બનવા યોગ્ય નથી. તેવા મહાત્મા પુરુષોનો યોગ તો હુલલ છે, તેમાં સંશય નથી. પણ આત્માથી જીવોનો યોગ બનવો પણ કઠણ છે. તોપણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ તે યોગ વર્તમાનમાં બનવા યોગ્ય છે. સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનો પરિચય કર્તવ્ય છે. ૐ

[૭૪૩]

૮૧૮ મુંબઈ, માગશર સુદ ૫, રવિ, ૧૯૫૪
ૐ

ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાયિક, પારિણામિક, ઔદયિક અને સાન્નિપાતિક એ છ ભાવનો લક્ષ કરી આત્માને તે ભાવે અનુપ્રેક્ષી જોતાં સદ્વિચારમાં વિશેષ સ્થિતિ થશે.

જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્ર જે આત્મભાવરૂપ છે, તે સમજવા માટે ઉપર કહ્યા તે ભાવો વિશેષ અવલંબનભૂત છે.

[૭૪૪]

૮૧૯ મુંબઈ, માર્ગશીર્ષ સુદ ૫, રવિ, ૧૯૫૪
ૐ

જેદ નહીં કરતાં શૂરવીરપણું બ્રહ્મીને જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલતાં મોક્ષપાટણ સુલભ જ છે. વિપય કપાયાદિ વિશેષ વિકાર કરી જાય તે વળતે વિચારવાનને પોતાનું નિર્વીર્યપણું જોઈને ઘણું જ જેદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે, ફરી ફરીને તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોઈ, ફરી મહાંત પુરુષનાં ચરિત્ર અને વાક્યનું અવલંબન બ્રહ્મ કરી, આત્માને શૌર્ય ઉપજાવી, તે વિપયાદિ સામે અતિ હઠ કરીને તેને હઠાવે છે ત્યાં સુધી નીચે મને ગેસતા નથી, તેમ એકલો જેદ કરીને અટકી રહેતા નથી. એ જ વૃત્તિનું અવલંબન આત્માથી જીવોએ લીધું છે, અને તેથી જ અતે જય પામ્યા છે. આ વાત સર્વ મુમુક્ષુઓએ મુખે કરી હૃદયમાં સ્થિર કરવા યોગ્ય છે.

[૭૪૫]

૮૨૦ મુંબઈ, માગશર સુદ ૫, રવિ, ૧૯૫૪

ત્રંગલાલનો લખેલો કાગળ ૧ તથા મગનલાલનો લખેલો કાગળ ૧ તથા મણિલાલનો લખેલો કાગળ ૧ એમ ત્રણે કાગળ મળ્યા છે. મણિલાલનો લખેલો કાગળ ચિત્તપૂર્વક વાંચવાનું હજી સુધી બન્યું નથી.

શ્રી દુર્ગરની જિજ્ઞાસા ‘આત્મસિદ્ધિ’ વાચવા પ્રત્યે છે. માટે તે પુસ્તક તેમને વાચવાનું બને તેમ કરશે. “મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ” નામે અથ શ્રી રેવાશકર પાસે છે તે શ્રી દુર્ગરને વાચવા યોગ્ય છે. તે અથ તેમને થોડા દિવસમાં ઘણું કરીને મોકલશે.

‘કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી માર્ગાનુગારીપણું તથારૂપે કહેવાય?’ ‘કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી મમ્યગદ્ગિપણું તથારૂપે કહેવાય?’ ‘કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી પ્રતિવચન થાય?’ ‘અને કઈ દશા થવાથી દેવજ્ઞાન તથારૂપણું થાય, અથવા કરી શકાય?’ એ પ્રશ્નો ઉત્તર લખાવવા માટે શ્રી દુર્ગરને કહેશે.

આ દિવસ પગીને ઉત્તર લખવામાં અડચણ નથી, પણ માંગિપાગ, ચથાર્થ અને ચિન્માદ્ય તથાવનાં સદ્વિચારવાનને આ પ્રશ્ન દિતકારી છે. એ મુમુક્ષુઓને યૌ

1049

457

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

452

2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2

- ၁၆ -
 - ၁၇ -
 - ၁၈ -
 - ၁၉ -
 - ၂၀ -
 - ၂၁ -
 - ၂၂ -
 - ၂၃ -
 - ၂၄ -
 - ၂၅ -
 - ၂၆ -
 - ၂၇ -
 - ၂၈ -
 - ၂၉ -
 - ၃၀ -
 - ၃၁ -
 - ၃၂ -
 - ၃၃ -
 - ၃၄ -
 - ၃၅ -
 - ၃၆ -
 - ၃၇ -
 - ၃၈ -
 - ၃၉ -
 - ၄၀ -
 - ၄၁ -
 - ၄၂ -
 - ၄၃ -
 - ၄၄ -
 - ၄၅ -
 - ၄၆ -
 - ၄၇ -
 - ၄၈ -
 - ၄၉ -
 - ၅၀ -
 - ၅၁ -
 - ၅၂ -
 - ၅၃ -
 - ၅၄ -
 - ၅၅ -
 - ၅၆ -
 - ၅၇ -
 - ၅၈ -
 - ၅၉ -
 - ၆၀ -
 - ၆၁ -
 - ၆၂ -
 - ၆၃ -
 - ၆၄ -
 - ၆၅ -
 - ၆၆ -
 - ၆၇ -
 - ၆၈ -
 - ၆၉ -
 - ၇၀ -
 - ၇၁ -
 - ၇၂ -
 - ၇၃ -
 - ၇၄ -
 - ၇၅ -
 - ၇၆ -
 - ၇၇ -
 - ၇၈ -
 - ၇၉ -
 - ၈၀ -
 - ၈၁ -
 - ၈၂ -
 - ၈၃ -
 - ၈၄ -
 - ၈၅ -
 - ၈၆ -
 - ၈၇ -
 - ၈၈ -
 - ၈၉ -
 - ၉၀ -
 - ၉၁ -
 - ၉၂ -
 - ၉၃ -
 - ၉၄ -
 - ၉၅ -
 - ၉၆ -
 - ၉၇ -
 - ၉၈ -
 - ၉၉ -
 - ၁၀၀ -

1990

53

2. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

$$x_1, x_2, \dots, x_n \in \mathbb{R}^n, \quad x_1, x_2, \dots, x_n \in \mathbb{R}^n, \quad x_1, x_2, \dots, x_n \in \mathbb{R}^n$$
[illegible]

[૭૪૮]

૯૨૪

મોરળી, માહ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૫૪

ૐ

મુનિઓને વિદ્વાસિ કે—

શુભેચ્છાથી માંડીને ક્ષીણમોહપર્યાંત સંતશ્રુત અને સત્સમાગમ સેવવા યોગ્ય છે. સર્વકાળમાં એ સાધનનું જીવને હૃદયલપણું છે તેમાં આવા કાળમાં હૃદયલપણું વર્તે તે યથાસંભવ છે.

હુષમકાળ અને ‘હુંડાવસર્પિણી’ નામનો આશ્ચર્યભાવ અનુભવથી પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થાય એવું છે; આત્મશ્રેય ઇચ્છક પુરુષે તેથી ક્ષોભ ન પામતા વારંવાર તે યોગ પર પગ દઈ સંતશ્રુત, સત્સમાગમ અને સદ્વૃત્તિ બળવાન કરવા યોગ્ય છે.

[૭૪૯]

૯૨૫

મોરળી, માહ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૫૪

આત્મસ્વભાવની નિર્મળતા થવાને માટે મુમુક્ષુ જીવે જે સાધન અવશ્ય કરીને સેવવા યોગ્ય છે; સંતશ્રુત અને સત્સમાગમ. પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ ક્વચિત્ ક્વચિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જો જીવ સદ્દૃષ્ટિવાન હોય તો સંશ્રુતના ઘણા કાળના સેવનથી થતો લાભ પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી બહુ અલ્પકાળમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કેમકે પ્રત્યક્ષ શુણ્ણતિશયવાન નિર્મળ ચેતનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિ ક્રિયાચેષ્ટિતપણું છે. જીવને તેવો સમાગમયોગ પ્રાપ્ત થાય એવું વિશેષ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. તેવા યોગના અભાવે સંતશ્રુતનો પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતરસનું જેમાં મુખ્યપણું છે, શાંતરસના હેતુએ જેનો સમસ્ત ઉપદેશ છે, સર્વે રસ શાંતરસગર્ભિત જેમાં વર્ણવ્યા છે, એવાં શાસ્ત્રનો પરિચય તે સંતશ્રુતનો પરિચય છે.

[૭૫૦-૧]

૯૨૬

મોરળી, માહ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૫૪

ૐ

જો બની શકે તો બનારસીદાસના જે ગ્રંથો તમારી પાસે હોય (સમયસાર-ભાષા સિવાય), દિગમ્બર ‘નયચક્ર’, ‘પંચાસ્તિકાય’ (બીજી પ્રત હોય તો), ‘પ્રવચનસાર’ (શ્રી હુંદકુદાચાર્ય કૃત હોય તો) અને ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ અત્રે મોકલવાનું કરશો.

સંશ્રુતનો પરિચય જીવે અવશ્ય કરીને કર્તવ્ય છે. મળ, વિશ્લેષ અને પ્રમાદ તેમાં વારંવાર અંતરાય કરે છે, કેમકે હીઘ કાળ પરિચિત છે; પણ જો નિશ્ચય કરી તેને અપરિચિત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેમ થઈ શકે એમ છે. મુખ્ય અંતરાય હોય તો તે જીવનો અનિશ્ચય છે.

[૭૫૧]

૯૨૭

વવાળિયા, માહ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૫૪

આ જીવને ઉત્તાપના મળ હેતુ શું છે તથા તેની કેમ નિવૃત્તિ થતી નથી, અને તે કેમ દામ ? એ પ્રશ્ન વિશ્લેષ કરી વિચારવા યોગ્ય છે, અંતરમાં ઉત્તાપને વિચારવા યોગ્ય છે, ત્યાં મુખી એ રસ્તે સ્થિતિ એ ત્યાં મુખી જિત્તને વધારે દૃઢ રાખી વર્તવું. એ જ વિનંતી.

[42-2]

554

2-14-68 2:45 PM

[illegible][illegible][illegible]

1945년 10월 1일, 조선민주주의인민공화국이 수립된 이래로, 본국은 항상 평화와 안정을 유지해 왔으며, 경제와 문화, 과학과 기술 등 모든 분야에서 괄목할 만한 발전을 이룩하였다. 본국은 항상 평화와 안정을 유지해 왔으며, 경제와 문화, 과학과 기술 등 모든 분야에서 괄목할 만한 발전을 이룩하였다. 본국은 항상 평화와 안정을 유지해 왔으며, 경제와 문화, 과학과 기술 등 모든 분야에서 괄목할 만한 발전을 이룩하였다.

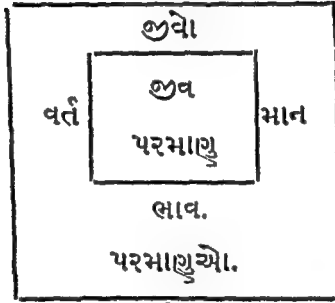
[૭૬૨]

૮૩૫ મુંબઈ, જ્યેષ્ઠ વદ ૪, બુધ, ૧૯૫૪
ૐ નમઃ

મનની વૃત્તિ શુદ્ધ અને સ્થિર થાય એવો સત્સમાગમ પ્રાપ્ત થવો ખહુ દુર્લભ છે. વળી તેમાં આ દુષ્ક્રમકાળ હોવાથી જીવને તેનો વિશેષ અંતરાય છે. જે જીવને પ્રત્યક્ષ સત્સમાગમનો વિશેષ લાભ પ્રાપ્ત થાય તે મહત્પુણ્યવાનપણું છે. સત્સમાગમના વિયોગમાં સત્શાસ્ત્રનો સદાચારપૂર્વક પરિચય અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

[૭૫૩-૨]

૮૩૬

ઉત્પાદ
અથ
ધ્રુવઆ લાવ એક વસ્તુમાં
એક સમયે છે.જીવ અને
પરમાણુઓનો

સંયોગ

કોઈ એક જીવ	એકેન્દ્રિયપણે-પર્યાય	} વર્તમાન લાવ.
„	બે ઇન્દ્રિયપણે-„	
„	ત્રણ ઇન્દ્રિયપણે-„	
„	ચાર ઇન્દ્રિયપણે-„	
„	પાંચ ઇન્દ્રિયપણે-„	} વર્તમાન લાવ.
	સંજ્ઞી	
	અસંજ્ઞી	
	પર્યાય	
	અપર્યાય	} વર્તમાન લાવ.
	જ્ઞાની	
	અજ્ઞાની	
	મિથ્યાદૃષ્ટિ	
	સમ્યગ્દૃષ્ટિ	} વર્તમાન લાવ.
	એક અંશ ક્રોધ	
	ચાવન અનંત અંશ ક્રોધ	} વર્તમાન લાવ.

સિદ્ધિ ભાવ

વર્તે છે, તે તેમની જ્ઞાનદશા અર્થાત્ ‘જ્ઞાનાતિશય’ સૂચવ્યો. તેઓને વિષે સમદર્શિતા અર્થાત્ ઇચ્છારહિતપણું સંપૂર્ણપણે વર્તે છે, તે તેમની વીતરાગ ચારિત્રદશા અર્થાત્ ‘અપાયાપગમાતિશય’ સૂચવ્યો. સંપૂર્ણપણે ઇચ્છારહિત હોવાથી વિચરવા આદિની તેઓની દૈહિકાદિ યોગક્રિયા પૂર્વપ્રારબ્ધોદય વેદી લેવા પૂરતી જ છે, માટે ‘વિચરે ઉદયપ્રયોગ’ કહ્યું. સંપૂર્ણ નિજ અનુભવરૂપ તેમની વાણી અજ્ઞાનીની વાણીથી વિલક્ષણ અને એકાંત આત્માર્થ જોધક હોઈ તેમને વિષે વાણીનું અપૂર્વપણું કહ્યું તે તેમનો ‘વચનાતિશય’ સૂચવ્યો. વાણી-ધર્મે વર્તતું શ્રુત પણ તેઓને વિષે કેઈ પણ નય ન હોવાય એવું સાપેક્ષપણે વર્તે છે, તે તેમનો ‘પરમશ્રુત’ શુણ્ણ સૂચવ્યો અને પરમશ્રુત જેને વિષે વર્તે તે પૂજવા યોગ્ય હોઈ તેમનો તેથી ‘પૂજાતિશય’ સૂચવ્યો.

આ શ્રી જિન અરિહત તીર્થંકર પરમ સદ્ગુરુને પણ ઓળખાવનારા વિદ્યમાન સર્વાવિરતિ સદ્ગુરુ છે એટલે એ સદ્ગુરુના લક્ષે એ લક્ષણો મુખ્યતાએ દર્શાવ્યાં છે.

(૨) સમદર્શિતા એટલે પદાર્થને વિષે ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિરહિતપણું, ઇચ્છારહિતપણું, મમત્વ રહિતપણું. સમદર્શિતા ચારિત્રદશા સૂચવે છે. રાગદ્વેષરહિત થવું તે ચારિત્રદશા છે. ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિ, મમત્વ, ભાવાભાવનું ઊપજવું એ રાગદ્વેષ છે. આ મને પ્રિય છે, આ ગમે છે, આ મને અપ્રિય છે, ગમતું નથી એવો ભાવ સમદર્શીને વિષે ન હોય. સમદર્શી બાહ્ય પદાર્થને, તેના પર્યાયને, તે પદાર્થ તથા પર્યાય જેવા ભાવે વર્તે તેવા ભાવે દેખે, જાણે, જણાવે, પણ તે પદાર્થ કે તેના પર્યાયને વિષે મમત્વ કે ઇષ્ટઅનિષ્ટપણું ન કરે.

આત્માનો સ્વાભાવિક શુણ્ણ દેખવા જાણવાનો હોવાથી તે જ્ઞેય પદાર્થને જ્ઞેયાકારે દેખે, જાણે; પણ જે આત્માને સમદર્શીપણું પ્રગટ થયું છે, તે આત્મા તે પદાર્થને દેખતાં, જાણતાં છતાં તેમાં મમત્વબુદ્ધિ, તાદાત્મ્યપણું, ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિ ન કરે. વિષમદષ્ટિ આત્માને પદાર્થને વિષે તાદાત્મ્યવૃત્તિ થાય, સમદષ્ટિ આત્માને ન થાય.

કોઈ પદાર્થ કાળો હોય તો સમદર્શી તેને કાળો દેખે, જાણે, જણાવે. કોઈ શ્વેત હોય તો તેને તેવો દેખે, જાણે, જણાવે. કોઈ સુરભિ (સુગંધી) હોય તો તેને તેવો દેખે, જાણે, જણાવે. કોઈ દુરભિ (દુર્ગંધી) હોય તો તેને તેવો દેખે, જાણે, જણાવે. કોઈ ભંચો હોય, કોઈ નીચો હોય તો તેને તેવો તેવો દેખે, જાણે, જણાવે. સર્પને સર્પની પ્રકૃતિરૂપે દેખે, જાણે, જણાવે. વાઘને વાઘની પ્રકૃતિરૂપે દેખે, જાણે, જણાવે. ઇત્યાદિ પ્રકારે વસ્તુમાત્રને જે રૂપે, જે ભાવે તે હોય તે રૂપે, તે ભાવે સમદર્શી દેખે, જાણે, જણાવે. હેય (છાંડવા ગાય)ને હેયરૂપે દેખે, જાણે, જણાવે. ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય)ને ઉપાદેયરૂપે દેખે, જાણે, જણાવે. પણ સમદર્શી આત્મા તે બધામાં ભાસાયણું, ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિ, રાગદ્વેષ ન કરે. સુગંધ દેખી પ્રિયપણું ન કરે; દુર્ગંધ દેખી અપ્રિયતા, દુર્ગંધા ન આણે. (વ્યવહારથી) માડું માનવું દેખી આ મને પ્રિય તો હીક એની ઇચ્છાબુદ્ધિ (રાગ, રતિ) ન કરે. (વ્યવહારથી) મોટું માનવું દેખી આ મને ન પ્રિય તો હીક એની અનિચ્છાબુદ્ધિ (દ્વેષ, અવરતિ) ન કરે. પ્રમદ નિષેધ - સત્સંગમાં મારું - માડું, અનુદ્યુષ્ઠ - પ્રતિદ્યુષ્ઠ, ઇષ્ટાનિષ્ટપણું, આદ્યુષ્ઠાદ્યુષ્ઠપણું એ તો તેના સમવૃત્તિએ અર્થાત્ પોતાના સ્વભાવે, રાગદ્વેષરહિતપણે રહેતું એ સમદર્શિતા.

[૭૬૪]

૮૩૯ મુંબઈ, અસાઠ, સુદ ૧૧ શુક્ર ૧૯૫૪

અપાર મહામોહજળને અનંત અતરાય છતાં ધીર રહી જે પુરુષ તર્યા તે શ્રી પુરુષ ભગવાનને નમસ્કાર.

અનંત કાળથી જે જ્ઞાન ભવહેતુ થતું હતું તે જ્ઞાનને એક સમયમાત્રમાં બાંધતાં કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કચું તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યગ્દર્શનને નમસ્કાર.

‘આત્મસિદ્ધિ’ની પ્રત તથા કાગળ પ્રાપ્ત થયાં.

નિવૃત્તિયોગમાં સત્સમાગમની વૃત્તિ રાખવી યોગ્ય છે.

‘આત્મસિદ્ધિ’ની પ્રત વિષે આ કાગળમા તમે વિગત લખી તે સંબંધી હાલ વિકલ્પ કર્તાવ્ય નથી. તે વિષે નિર્વિદ્વેષ રહેવું.

લખવામાં વધારે ઉપયોગ હાલ પ્રવર્તવો શક્ય નથી.

ૐ

[૭૬૫]

૮૪૦ મોહમયીક્ષેત્ર શ્રાવણ ૧૫, સોમ ૧૯૫૪

‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ’ અથવા વિચાર્યા પછી ‘કર્મ’અથવા વિચારવાથી સાનુકૂળ થશે.

દ્રવ્ય મન આઠ પાખડીનું દિગંબર સપ્રદાયમાં કહ્યું છે. શ્વેતાંબર સપ્રદાયમાં તે વાત વિશેષ ચર્ચિત નથી. ‘યોગશાસ્ત્ર’માં તેના ઘણા પ્રસંગો છે. સમાગમે તેનું સ્વરૂપ સુગમ્ય થવા યોગ્ય છે.

૮૪૧ મોહમયીક્ષેત્ર, શ્રાવણ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૫૪

ૐ

સમાધિ વિષે યથા પ્રારબ્ધ વિશેષ અવસરે

[૭૬૬]

૮૪૨

કાલિકા, શ્રાવણ વદ ૧૨, શનિ, ૧૯૫૪

ૐ નમઃ

શુભેચ્છાસંપન્ન,

શ્રી વવાણિયા

ઘણું કરીને મગજવારને દિવસે તમારો લખેલો કાગળ એક મુંબઈ મળ્યો હતો. બુધવારની રાત્રિએ મુંબઈથી નિવૃત્ત થઈ શુક્રવારે સવારે આણંદ આવવાનું બન્યું હતું. અને તે જ દિવસે રાત્રિના આશરે અગિયાર વાગ્યે અત્રે આવવું થયું.

અહીં દશથી પંદર દિવસ પર્યાંત સ્થિતિ થવાનો સંભવ છે.

તમારી વૃત્તિ હાલ સમાગમમાં આવવા વિષે જણાવી, તે વિષે તમને અંતરાય જેવું મળ્યું કેમકે આ પત્ર પહોંચ્યો તે પહેલાં પર્યુપણનો પ્રારભ લોકોમાં થયો ગણાયો. જેથી તમે આ નરદ આવવાનું કરો તો શુભ-અવશુભનો વિચાર કર્યા વગર મતામતી માનુષો નિંદે, અને તેનું નિમિત્ત બનવા કરી ઘણા જીવોને તે નિંદાદારાએ પરમાર્થપ્રાપ્તિ થવાનો અંતરાય ઉત્પન્ન કરે; જેથી તેમ ન થાય તે અર્થે તમારે હાલ તો પર્યુપણમાં બહાર ન નીકળવ. મુંબઈ લોકપદ્ધતિ સાચવવી યોગ્ય છે.

'विष्णुसामन्तः', 'मानद्वय-साधिका', 'आर्यागोत्र' = ये प्रत्येकान् सन्ति मया
अभिज्ञाता। तेषाम् विवरणम् अधीने लेखे। सन्निवृत्तेः निमित्तम्. एषः लेखः.

[illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

[७३७]

202 101, 102, 103, 104, 105, 106

श्रीभव वीनदास बागवतोऽयं निधिनार्थं

કરેલા એવા અધિન્ય મિનામણિ-

२३३५, ५२३५ दिनमाई. ५२३५

अहंभुव. अहं दुःखेन निःभयम्

आचार्यः स्व. वि. वि.

ਪੰਨਾ ੨੭੫ ੨੭੬ ੨੭੭ ੨੭੮ ੨੭੯

အိမ်ထောင်ရေးနှင့် အသက်မွေးဝမ်းကျောင်း

မြတ်ဗုဒ္ဓ နတ်၊

[illegible]

George Washington University

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

1. 在“ ”处填上适当的数。
 2. 在“ ”处填上适当的数。
 3. 在“ ”处填上适当的数。

2000

વર્ષ ૩૨ મું

[૮૩૨-૧]

૮૫૧ મોહમયીક્ષેત્ર, કાં ૦ સુદ ૧૪ શુરુ, ૧૯૫૫

હાલ હું અમુક માસપર્યંત અત્રે રહેવાનો વિચાર રાખું છું. મારાથી બનતું ધ્યાન આપીશ. આપના મનમાં નિશ્ચિત રહેશે.

માત્ર અન્નવસ્ત્ર હોય તો પણ ઘણું છે. પણ વ્યવહારપ્રતિબદ્ધ માણસને કેટલાક સંયોગોને લીધે થોડુંઘણું જોઈએ છે, માટે આ પ્રયત્ન કરવું પડ્યું છે. તો ધર્મકીર્ત્તિપૂર્વક તે સંયોગ જ્યાં સુધી ઉદયમાન હોય ત્યાં સુધી બની આવે એટલે ઘણું છે.

માનસિક વૃત્તિ કરતાં ઘણા જ પ્રતિકૂળ માર્ગમાં હાલ પ્રવાસ કરવો પડે છે. તમ ઉદયથી અને શાંત આત્માથી સહન કરવામા જ હર્ષ માનું છું.

[૭૮૦-૩]

૮૫૨

મુંબઈ, મગશર સુદ ૩, શુક્ર, ૧૯૫૫

ૐ નમઃ

ઘણું કરીને આવતી કાલે રાત્રિના મેલમાં અહીંથી ઉપરામતા (નિવૃત્તિ) થશે. થોડા દિવસ પર્યંત ઘણું કરીને ઇંડર ક્ષેત્રે સ્થિતિ થશે.

મુનિઓને યથાવિધિ નમસ્કાર કહેશે.

વીતરાગોના માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

ૐ

[૭૮૭]

૮૫૩

ઇંડર, માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૪, સોમ, ૧૯૫૫

ૐ નમઃ

‘ પંગાસ્તિકાય ’ અત્રે મોકલવાનું બને તો મોકલશે. મોકલવામાં વિલંબ થાય એમ હોય તો નહીં મોકલશે.

‘ સમયમાર ’ મૂળ પ્રાકૃત (માગધી) ભાષામાં છે. તેમજ ‘ સ્વામી કાર્તિકેયાનુગ્રેશા ’ એ પ્રથમ પણ પ્રાકૃત ભાષામાં છે, તે જો પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ હોય તો ‘ પંગાસ્તિકાય ’ માથે મોકલશે. થોડા દિવસ અત્રે સ્થિતિનો સંભવ છે.

જેમ બને તેમ વીતરાગશ્રુતનું અનુગ્રેહન (ચિતવન) વિશેષ કર્તવ્ય છે. પ્રમાદ પરમ ત્રિપુ ક્રે, એ વચન જેને સમ્યક્ નિશ્ચિત થયું છે તે પુરુષો કૃતકૃત્ય થતાં સુધી નિર્ભયપણે વર્તવાનું સ્વભાવ પણ ઇચ્છના નથી.

રાત્ર્યગં.

[૭૮૭-૧]

૮૫૬

વિદ્ય, ન. ગી. ૨૦૮ પા. ૩, ૧૧૧

૯૦ નમઃ

નમઃ ત્વાં પદ્મ... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 આદ્ય... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 પ્રભુ... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 ગણ... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 મયે... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...

[૭૮૭-૨]

૮૫૫

વિદ્ય, ન. ગી. ૨૦૮ પા. ૩, ૧૧૦

ત્રીપદા... (સંસ્કૃત શ્લોક)

[૭૮૮]

૮૫૮

વિદ્ય, ન. ગી. ૨૦૮ પા. ૩, ૧૧૨

૯૦ નમઃ

નમઃ ત્વાં... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 નમઃ ત્વાં... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 નમઃ ત્વાં... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 નમઃ ત્વાં... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...

વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...

[૭૮૯]

૮૫૭

વિદ્ય, ન. ગી. ૨૦૮ પા. ૩, ૧૧૩

૯૦ નમઃ

વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...
 વિદ્યા... (સંસ્કૃત શ્લોક) ...

[૮૩૨-૨]

૮૫૮

૪૩૨, પોષ, ૧૯૫૫

મા મુજ્જહ મા રજ્જહ મા દુસ્સહ દ્ઢ્ઢિણિદ્ધઅત્થેસુ,
થિરમિચ્છહ જહ ચિત્તં વિચિત્તજ્ઞાણવ્વસિદ્ધીપ ॥૪૨॥
પણતીસ સોલ છવ્વણ ચદુ દુગમેગં ચ જવહ જ્ઞાપહ,
પરમેદ્ધિવાચ્ચયાણં અણ્ણં ચ ગુરુવપ્સેણ ॥૫૦॥

જો તમે સ્થિરતા ઇચ્છતા હો તો પ્રિય અથવા અપ્રિય વસ્તુમાં મોહ ન કરો, રાગ ન કરો, દ્વેષ ન કરો. અનેક પ્રકારના ધ્યાનની પ્રાપ્તિને અર્થે પાંત્રીશ, સોળ, છ, પાચ, ત્રણ, બે અને એક એમ પરમેષ્ઠિપદના વાચક છે તેનું જપપૂર્વક ધ્યાન કરો. વિશેષ સ્વરૂપ શ્રી ગુરુના ઉપદેશથી જાણવું યોગ્ય છે.

જં કિંચિ વિ ચિંતંતો ણિરીહવિત્તી હવે જદા સાહ,
લક્કૂણય પયત્તં તદાહુ તં તસ્સ ણિચ્ચર્યં જ્ઞાણં ॥૫૬॥

દ્રવ્યસંગ્રહ.

ધ્યાનમાં એકાગ્રવૃત્તિ રાખીને સાધુ નિરુપ્પીડ વૃત્તિવાન અર્થાત્ સર્વ પ્રકારની ઇચ્છા રહિત થાય તેને પરમ પુરુષો નિશ્ચય ધ્યાન કહે છે.

[૭૬૧]

૮૫૯

૪૩૨, પોષ સુદ ૧૫, ગુરુ, ૧૯૫૫

ૐ

તમે લખેલો ૨ કાગળ તથા મુનદાસે લખેલો ૩ કાગળ મળ્યા છે.

વસોમાં ગ્રહણ કરેલા નિયમાનુસાર લીલોતરીમાં વિરતિપણે મુનદાસે વર્તાવું શ્લોકના સ્મરણનો નિયમ શારીરિક ઉપદ્રવ વિશેષ વિના હમેશા નિર્વાહવો. ઘઉં અને શારીરિક હેતુથી ગ્રહણ કરતાં આજાનો અતિક્રમ નથી.

કિંચિત્ દોષ અંભાવ્યમાન થયો હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રી દેવકીણી મુનિ આદિ સમીપે લેવું યોગ્ય છે.

તમારે અથવા કોઈ બીજા મુમુક્ષુઓએ નિયમાદિનું ગ્રહણ તે મુનિઓ સમીપે કર્તાવ્ય પ્રબળ કારણ વિના તે સંબંધી અમને પત્રાદિ દ્વારા ન જણાવતાં મુનિઓ પ્રત્યેથી તે જાણ સમાધાન જાણવું યોગ્ય છે.

ૐ

[૭૬૪]

૮૬૦

મોરળી, કાશ્યુન સુદ ૧, રવિ, ૧૯૫૫

ૐ નમઃ

પત્ર પ્રાપ્ત થયું.

‘નાકે રૂપ નિહાળના’ એ ચરણનો અર્થ વીતરાગમુદ્રાસૂચક છે. રૂપાવલોકન દષ્ટિથી સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે સ્વરૂપાવલોકનદષ્ટિમાં પણ મુગમતા પ્રાપ્ત થાય છે. દર્શનમોહનો અનુભવ ઘટવાથી સ્વરૂપાવલોકનદષ્ટિ પરિણમે છે.

મહાનુભવનો નિર્ગત અથવા વિશેષ સંગ્રામ, વીતરાગશ્રુત ચિંતવના, અને શુભગિજાણા દર્શનમોહનો અનુભવ ઘટવાના મુખ્ય લેનું છે. તેથી સ્વરૂપદષ્ટિ સદાજમાં પરિણમે છે.

દર્શનમોહ ઉપશાંત અથવા ક્ષીણ થયો છે જેનો એવો ધીર પુરુષ વીતરાગોએ દર્શાવેલા માર્ગને અંગીકાર કરીને શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવ પરિણામી થઈ મોક્ષપુર પ્રત્યે જાય છે.

મુનિ મહાત્મા શ્રી દેવકીણુંસ્વામી અંબર તરફ છે. જો ખેરાળુથી મુનિ શ્રી આજ્ઞા કરશે તો તેઓ ઘણું કરી શુભરાત તરફ આવવાનું કરશે. વેણુસર કે ટીકરને રસ્તેથી ધાંગધ્રા આવવું હોય તો રણુ ઊતરવાની હરકત પડવાનો સંભવ ઓછો છે. મુનિશ્રીને અંબર લખશો. કોઈ સ્થળે વિશેષ સ્થિરતાનો યોગ બન્યે અમુક સત્શ્રુત પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે.

[૭૯૮]

૮૬૬

વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૫, ૧૯૫૫

ૐ

દ્રવ્યાનુયોગ પરમ ગભીર અને સૂક્ષ્મ છે, નિર્મલપ્રવચનનું રહસ્ય છે, શુકલ ધ્યાનનું અનન્ય કારણ છે. શુકલ ધ્યાનથી કેવળજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે. મહાભાગ્ય વડે તે દ્રવ્યાનુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી અથવા નાશ પામવાથી, વિષય પ્રત્યે ઉદાસીનતાથી અને મહત્પુરુષના ચરણકમળની ઉપાસનાના બળથી દ્રવ્યાનુયોગ પરિણમે છે.

જેમ જેમ સંયમ વર્ધમાન થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યાનુયોગ યથાર્થ પરિણમે છે. સંયમની વૃદ્ધિનું કારણ સમ્યક્દર્શનનું નિર્મલત્વ છે, તેનું કારણ પણ ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ થાય છે. સામાન્યપણે દ્રવ્યાનુયોગની યોગ્યતા પામવી દુર્લભ છે. આત્મારામપરિણામી, પરમ વીતરાગદષ્ટિવત, પરમઅસંગ એવા મહાત્માપુરુષો તેનાં મુખ્ય પાત્ર છે.

કોઈ મહત્ પુરુષના મનનને અર્થે ‘પચાસ્તિકાયનું’ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ લખ્યું હતું, તે મનન અર્થે આ સાથે મોકલ્યું છે.

હે આર્ય ! દ્રવ્યાનુયોગનું દ્રવ્ય સર્વ ભાવથી વિરામ પામવારૂપ સંયમ છે. તે આ પુરુષનાં વચન તારા અતઃકરણમાં તું કોઈ દિવસ શિથિલ કરીશ નહીં. વધારે શું ! સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે. સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એ જ છે.

[૭૯૯]

૮૬૭

વવાણિયા, ચૈત્ર વદ ૨, શુર, ૧૯૫૫

હે આર્ય ! જેમ રણુ ઊતરી પારને સંપ્રાપ્ત થયા, તેમ ભવસ્વયંભૂરમણ તરી પારને સંપ્રાપ્ત થાઓ !

મહાત્મા મુનિશ્રીની સ્થિતિ હાલ પ્રાંતીજ ક્ષેત્રે છે. કંઈ વિજ્ઞાપિ પત્ર લખવું હોય તો પરીઠ દેલાબાઈ કેશવલાલ પ્રાતિજ એ સરનામે લખવા વિનંતી છે.

આપની સ્થિતિ ધાંગધ્રા તરફ થવાના સમાચાર અત્રેથી તેઓશ્રીને આજે લખવાનું બન્યું છે.

વધારે નિવૃત્તિચાળા ક્ષેત્રે આનુર્ભાસનો યોગ બનવાથી આત્મ ઉપકાર વિશેષ સંભવે છે. મુનિ શ્રીમદને પણ તેમ જણાવ્યું છે.

ધ્યાન, શ્રુતને ઉપકારક એવી યોગવાધવાળા ગમે તે ક્ષેત્રે ચાતુર્માસની સ્થિતિ થવાથી આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી, એમ મુનિશ્રી દેવકીર્ણાદિને સવિનય જણાવશે.

અત્રે તરફ એક અઠવાડિયા પર્યાંત સ્થિતિનો સંભવ છે. શ્રી વવાણિયે આજે ઘણું કરીને જવું થશે. ત્યાં એક અઠવાડિયા સુધી સ્થિતિ સંભવે છે.

જે સત્શ્રુતની જિજ્ઞાસા છે, તે સત્શ્રુત થોડા દિવસમાં પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે એમ મુનિશ્રીને નિવેદન કરશે.

વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસનામાં વીર્ય ઉત્સાહમાન કરશે.

[૮૧૧]

૮૭૨

વવાણિયા, વૈશાખ સુદ ૭, ૧૯૫૫

ૐ

ગૃહવાસનો જેને ઉદય વર્તે છે, તે જો કંઈ પણ શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતા હોય તો તેના મૂળ હેતુભૂત એવા અમુક સદ્ગતિનપૂર્વક રહેવું યોગ્ય છે. જે અમુક નિયમમાં ‘ન્યાયસંપન્ન આજીવિકાદિ વ્યવહાર’ તે પહેલો નિયમ સાધ્ય કરવો ઘટે છે. એ નિયમ સાધ્ય થવાથી ઘણા આત્મશુભો પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જો ધ્યાન આપવામાં આવે, અને તે નિયમને સિદ્ધ જ કરવામાં આવે તો કષાયોદિ સ્વભાવથી મંદ પડવા યોગ્ય થાય છે, અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મપરિણામી થાય છે, જે પર ધ્યાન આપવું યોગ્ય છે.

[૮૧૨]

૮૭૩

ઈડર, વૈશાખ વદ ૬, મંગળવાર, ૧૯૫૫

ૐ

શનિવાર પર્યાંત અહીં સ્થિરતા સંભવે છે. રવિવારે તે ક્ષેત્રે આગમન થવાનો સંભવ છે. આથી કરીને મુનિશ્રીને ચાતુર્માસ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રે વિચરવાની ત્વરા હોય, તે વિષે કંઈ સકોચ પ્રાપ્ત થતો હોય, તો આ કાગળ પ્રાપ્ત થયેથી જણાવશે તો એક દિવસ અત્રે ઓછી સ્થિરતા કરવાનું થશે.

નિવૃત્તિનો યોગ તે ક્ષેત્રે વિશેષ છે, તો ‘કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’નું વારવાર નિદિધ્યાસન કર્તાવ્ય છે, એમ મુનિશ્રીને યથાવિનય જણાવવું યોગ્ય છે.

બાહ્યાભ્યંતર અસંગપણું પામ્યા છે એવા મહાત્માઓને સંસારનો અંત સમીપ છે, એવો નિઃસંદેહ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય છે.

[૮૧૪]

૮૭૪

ઈડર, વૈશાખ વદ ૧૦, શનિવાર, ૧૯૫૫

ૐ

કુવે સ્વંભાતીર્થથી કિસનદાસજી દ્વારા ‘કિયાકોપ’નું પુસ્તક પ્રાપ્ત થયું હશે. તેનું આદ્યંત અધ્યયન કર્યા પછી સુગમ ભાષામાં એક નિબંધ તે વિષે લખવાથી વિશેષ અનુપ્રેક્ષા થશે; અને તેથી કિયાનુ વર્તન પણ સુગમ છે એમ સ્પષ્ટતા થશે, એમ સંભવ છે. સોમવાર પર્યાંત અત્રે સ્થિતિનો સંભવ છે. રાજનગરમાં પરમ તત્ત્વદષ્ટિનો પ્રસંગોપાત્ત ઉપદેશ થશે તો, તે અગ્રમત્ત ચિત્તથી વારંવાર એકાંતગામનાં સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

ધ્યાન, શ્રુતને ઉપકારક એવી યોગવાઈવાળા ગમે તે ક્ષેત્રે આતુર્ભાસની સ્થિતિ થઈ શકે. આજ્ઞાનો અતિકેમ નથી, એમ મુનિશ્રી દેવકીર્ણાદિને સવિનય જણાવશે.

અત્રે તરફ એક અઠવાડિયા પર્યંત સ્થિતિનો સંભવ છે. શ્રી વવાણિયે આજે કરીને જવું થશે. ત્યાં એક અઠવાડિયા સુધી સ્થિતિ સંભવે છે.

જે સત્શ્રુતની જિજ્ઞાસા છે, તે સત્શ્રુત થોડા દિવસમાં પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે એ મુનિશ્રીને નિવેદન કરશે.

વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસનામાં વીર્ય ઉત્સાહમાન કરશે.

[૮૧૧]

૮૭૨

વવાણિયા, વૈશાખ સુદ ૭, ૧૯૫૪

ૐ

ગૃહવાસનો જેને ઉદ્ય વર્તે છે, તે જો કંઈ પણ શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતા હોય તો તેના મૂળ હેતુભૂત એવા અમુક સદ્ગતિનપૂર્વક રહેવું યોગ્ય છે. જે અમુક નિયમ 'ન્યાયસપ્ત આજીવિકાદિ વ્યવહાર' તે પહેલાં નિયમ સાધ્ય કરવો ઘટે છે. એ નિયમ સાધ્ય થવાથી ઘણા આત્મગુણો પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જો ધ્યાન આપવામાં આવે, અને તે નિયમને સિદ્ધ જ કરવામાં આવે તો કષાયો સ્વભાવથી મંદ પડવા યોગ્ય થાય છે, અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મપરિણામી થાય છે, જે પર ધ્યાન આપવું યોગ્ય છે.

[૮૧૨]

૮૭૩

ઇડર, વૈશાખ વદ ૬, મંગળવાર, ૧૯૫૪

ૐ

શનિવાર પર્યંત અહીં સ્થિરતા સંભવે છે. રવિવારે તે ક્ષેત્રે આગમન થવાનો સંભવ છે. આથી કરીને મુનિશ્રીને આતુર્ભાસ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્રે વિચરવાની ત્વરા હોય, તે વિષે કંઈ સંકોચ પ્રાપ્ત થતો હોય, તો આ કાગળ પ્રાપ્ત થયેથી જણાવશે તો એક દિવસ અત્રે ઓછી સ્થિરતા કરવાનું થશે.

નિવૃત્તિનો યોગ તે ક્ષેત્રે વિશેષ છે, તો 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'નું વારંવાર નિદિધ્યાસન કર્તવ્ય છે, એમ મુનિશ્રીને યથાવિનય જણાવવું યોગ્ય છે.

બાહ્યાભ્યંતર અસંગપણ પામ્યા છે એવા મહાત્માઓને સંસારનો અંત સમીપ છે, એવો નિઃસંદેહ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય છે.

[૮૧૪]

૮૭૪

ઇડર, વૈશાખ વદ ૧૦, શનિવાર, ૧૯૫૪

ૐ

હવે સ્થંભાતીર્થથી કિસનદાસજી દ્વારા 'કિયાકોળ'નું પુસ્તક પ્રાપ્ત થયું હશે. તેનું આદ્યંત અધ્યયન કર્યા પછી મુગમ લાખામાં એક નિબંધ તે વિષે લખવાથી વિશેષ અનુપ્રેક્ષા થશે, અને તેની કિયાનું વર્તન પણ મુગમ છે એમ સ્પષ્ટતા થશે, એમ સંભવ છે. સોમવાર પર્યંત અત્રે સ્થિતિનો સંભવ છે. રાજનગરમાં પરમ તત્ત્વદષ્ટિનો પ્રસંગોપાત્ત ઉપદેશ થયો હોય, તે અત્રમત્ત ચિત્તથી વારંવાર એકાંતયાગમાં સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ

પરમકૃપાળુ મુનિવરોને નમસ્કાર.

આજ દિવસ પર્યંત યોગના પ્રમત્ત સ્વભાવને લીધે આપના પ્રત્યે જે કંઈ કિંચિત્ અન્યથા થયું હોય તે અથે' નમ્રભાવથી ક્ષમાપના યાચીએ છીએ.

ભાઈ વલ્લભ આદિ મુમુક્ષુઓને ક્ષમાપનાદિ કંઠસ્થ કરવા વિષે આપ યોગ્ય આજ્ઞા કરશે.
ૐ શાંતિ

[૮૨૮-૧]

૮૯૫

મુંબઈ, આસો, ૧૯૫૫

જે જ્ઞાનીપુરુષોને દેહાભિમાન ટળ્યું છે તેને કંઈ કરવું રહ્યું નથી એમ છે, તોપણ તેમને સર્વસંગપરિત્યાગાદિ સત્પુરુષાર્થતા પરમ પુરુષે ઉપકારભૂત કહી છે.

श्रीमद् राजचंद्र

કંઠણ છે. જો તેવો કોઈ યોગ બને તો અને જીવ શુદ્ધ નૈષ્ઠિક થાય તો, શાંતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય એમ નિશ્ચય છે. પ્રમત્ત સ્વભાવનો જય કરવાને અર્થે પ્રયત્ન કરવું યોગ્ય છે.

આ સંસારરણભૂમિકામાં હુમમકાળરૂપ ગ્રીષ્મના ઉદયનો યોગ ન વેદે એવી સ્થિતિનો વિરલ જીવો અભ્યાસ કરે છે.

૮૬૯ મોહમયી, કાર્તિક સુદ ૫, બુધ, ૧૯૫૬
ૐ

સર્વ સાવધ આરંભની નિવૃત્તિપૂર્વક બે ઘડી અર્ધ પ્રહર પર્યાંત ‘સ્વામીકાર્તિકેયા નુપ્રેક્ષા’ આદિ ગ્રંથની પ્રત કરવાનો નિત્યનિયમ યોગ્ય છે. (ચાર માસ પર્યાંત.)

[૮૩૧]

૯૦૦ મુંબઈ, કારતક સુદ ૫, ૧૯૫૬
ૐ

અવિરોધ અને એકતા રહે તેમ કર્તવ્ય છે; અને એ સર્વના ઉપકારનો માર્ગ સંભવે છે. ભિન્નતા માની લઈ પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવ ભલટો ચાલે છે. અભિન્નતા છે, એકતા છે, એમા સહજ સમજવાફેરથી ભિન્નતા માનો છો એમ તે જીવોને શિખામણ પ્રાપ્ત થાય તો સન્મુખવૃત્તિ થવા યોગ્ય છે.

જ્યાં સુધી અન્યોન્ય એકતા વ્યવહાર રહે ત્યાં સુધી સર્વથા કર્તવ્ય છે. ૐ

[૮૩૩-૧]

૯૦૧ મુંબઈ, કારતક સુદ ૧૫, ૧૯૫૬
ૐ

‘ગુરુ ગણધર ગુણધર અધિક, પ્રચુર પરપર ઔર,
વતતપધર, તનુ નગનધર, વંદૌ વૃષસિરમોર.’

જગત વિષયના વિશ્લેષમા સ્વરૂપવિભ્રાંતિ વડે વિશ્રાંતિ પામતું નથી.

અનત અવ્યાબાધ સુખનો એક અનન્ય ઉપાય સ્વરૂપસ્થ થવું તે જ છે. એ જ હિતકારી ઉપાય જ્ઞાનીએ દીઠો છે.

ભગવાન જિને દ્વાદશાંગી એ જ અર્થે નિરૂપણ કરી છે, અને એ જ ઉત્કૃષ્ટતાથી તે ચોભે છે, જયવંત છે.

જ્ઞાનીનાં વાક્યના શ્રવણથી ઉદ્ભાસિત થતો એવો જીવ, ચેતન, જડને ભિન્નસ્વરૂપ યથાર્થપણે પ્રતીત કરે છે, અનુક્રમે સ્વરૂપસ્થ થાય છે.

યથાસ્થિત અનુભવ થવાથી સ્વરૂપસ્થ થવા યોગ્ય છે.

દર્શનમોદ વ્યતીત થવામાં જ્ઞાનીના માર્ગમાં પરમભક્તિ સમુત્પન્ન થાય છે. તત્ત્વપ્રતીતિ સમ્યક્પણે ઉત્પન્ન થાય છે.

તત્ત્વપ્રતીતિ વડે શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રત્યે વૃત્તિનો પ્રવાહ વળે છે. શુદ્ધ ચૈતન્યના અનુભવ અર્થે સ્વરૂપસ્થ વ્યતીત કરવા યોગ્ય છે.

સત્ત્વમોદ, ચૈતન્યના-જ્ઞાની પુરુષના સન્માર્ગના નૈષ્ઠિકપણથી પ્રગ્ન થાય છે.

[૮૩૮]

૯૦૫ મોહમયીક્ષેત્ર, પોષ વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૫૬

મહાત્મા સુનિવરોના ચરણની, સંગની ઉપાસના અને સત્શાસ્ત્રનું અધ્યયન મુમુક્ષુઓને આત્મબળની વર્ધમાનતાના સદુપાય છે.

જેમ જેમ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, જેમ જેમ નિવૃત્તિયોગ તેમ તેમ તે સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્ર અધિક અધિક ઉપકારી થાય છે. ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

[૮૩૯]

૯૦૬ મુંબઈ, માહ વદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૬

આજ રોજ તમારો કાગળ મળ્યો. બહેન ઇચ્છાના વરના અકાળ મૃત્યુના ખેદકારક સમાચાર જાણી બહુ દિલગીરી થાય છે. રાંસારના આવા અનિત્યપણાને લઈને જ જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય જોધ્યો છે.

બનાવ અત્યંત દુઃખકારક છે. પરંતુ નિરુપાયે ધીરજ પકડવી જોઈએ, તો તમે મારા વતી બહેન ઇચ્છાને અને ઘરના માણસોને દિલાસો અને ધીરજ અપાવશો. અને બહેનનું મન જેમ શાંત થાય તેમ તેની સંભાળ લેશો.

૯૦૭

મોહમયી, માહ વદ ૧૧, ૧૯૫૬

ૐ

શુદ્ધ શુજ્ઞર ભાષામાં 'સમયસાર'ની પ્રત કરી શકાય તો તેમ કરતાં વધારે ઉપકાર થવા યોગ્ય છે. તેમ ન બની શકે તો વર્તમાન પ્રત પ્રમાણે જીજ્ઞા પ્રત લખવામાં અપ્રતિબંધ છે.

૯૦૮

મુંબઈ, માહ વદ ૧૪, મંગળ, ૧૯૫૬

જણાવતાં અતિશય ખેદ થાય છે કે સુસ્ત ભાઈ શ્રી કલ્યાણજીભાઈ (કેશવજી)એ આજે બપોરે, પંદરેક દિવસની મરડાની કસરમાં તે નામવર્તી દેહુપર્યાય છોડ્યો છે.

૯૦૯

ધર્મપુર, ચૈત્ર સુદ ૮, શની, ૧૯૫૬

ૐ

જો 'સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા' અને 'સમયસાર'ની પ્રતો લખાઈ રહી હોય તો અત્રે મૂળ પ્રતો સાથે મોકલાવશો. અથવા મૂળ પ્રતો મુંબઈ મોકલાવશો અને ઉતારેલી પ્રતો અત્રે મોકલાવશો. પ્રતો ઉતારતાં અધરી હોય તો ક્યારે પૂર્ણ થવાનો સંભવ છે તે જણાવશો. શાંતિ:

૯૧૦

ધર્મપુર, ચૈત્ર સુદ ૧૧, મંગળ, ૧૯૫૬

ૐ

શ્રી 'સમયસાર' અને 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા' મોકલવા વિશેનું પત્ર મળ્યું હતું.

આ પત્ર મેં પ્રાપ્ત થતાં અત્રે આવવાની વૃત્તિ અને અનુકૂળતા હોય તો આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી. નમારી નામે એક મુમુક્ષુ જાતનું આવવાનું થતાં પણ આજ્ઞાનો અતિક્રમ નહીં થાય.

જો 'જે મનુસન્નદિ' કોઈ મધ્ય મેં પ્રાપ્ત હોય તો તે અને 'કર્મપ્રથ', પદ્મનંદી પંચ-વિદ્યે, 'સમયસાર' તથા શ્રી 'કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા' મળેથી અનુકૂળતાનુસાર સાથે રાખશો.

ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે અને તેનાં પણ તીવ્રપણે તે ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે તેમનું વીર્ય વિશેષપણે બ્રહ્મત થતું, ઉલ્લાસ પામતું, અને તે સમય કલ્યાણકારી અધિકપણે સમન્વતો.

કેટલાક કારણવિશેષને યોગે વ્યવહારદૃષ્ટિથી અહણુ કરવા યોગ્ય ઔપધાદિ આત્મમર્યાદામાં રહી અહણુ કરતા, પરંતુ મુખ્યપણે તે પરમ ઉપશમને જ સર્વોત્કૃષ્ટ ઔપધરૂપે ઉપાસતા.

ઉપયોગ લક્ષણે સનાતનસ્ફુરિત એવા આત્માને દેહથી, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરથી પણ ભિન્ન અવલોકવાની દૃષ્ટિ સાધ્ય કરી, તે ચૈતન્યાત્મકસ્વભાવ આત્મા નિરંતર વેદક સ્વભાવવાળો હોવાથી અળધદશાને સંપ્રાપ્ત ન થાય. ત્યાંસુધી શાતા અશાતારૂપ અનુભવ વેદ્યા વિના રહેવાનો નથી એમ નિશ્ચય કરી, જે શુભાશુભ પરિણામધારાની પરિણતિ વડે તે શાતા અશાતાનો સંબંધ કરે છે. તે ધારા પ્રત્યે ઉદાસીન થઈ, દેહાદિથી ભિન્ન અને સ્વરૂપમર્યાદામાં રહેલા તે આત્મામાં જે ચલ સ્વભાવરૂપ પરિણામધારા છે તેનો આત્મતિક વિયોગ કરવાનો સન્માર્ગ અહણુ કરી, પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ પ્રકાશમય તે આત્મા કર્મયોગથી સકલંક પરિણામ દર્શાવે છે તેથી ઉપરામ થઈ, જેમ ઉપશમિત થવાય, તે ઉપયોગમા અને તે સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાય, અચલ થવાય, તે જ લક્ષ, તે જ ભાવના, તે જ ચિંતવના અને તે જ સહજ પરિણામરૂપ સ્વભાવ કરવા યોગ્ય છે. મહાત્માઓની વારંવાર એ જ શિક્ષા છે.

તે સન્માર્ગને ગવેષતા, પ્રતીત કરવા ઇચ્છતા, તેને સંપ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા એવા આત્માર્થી જનને પરમવીતરાગસ્વરૂપ દેવ, સ્વરૂપનૈષ્ઠિક નિસ્પૃહ નિર્મથરૂપ ગુરુ, પરમદયામૂળ ધર્મવ્યવહાર અને પરમશાંત રસ રહસ્યવાક્યમય સત્શાસ્ત્ર, સન્માર્ગની સંપૂર્ણતા થતાં સુધી પરમભક્તિ વડે ઉપાસવા યોગ્ય છે; જે આત્માના કલ્યાણનાં પરમકારણ છે.

અત્ર એક સ્મરણ સંપ્રાપ્ત થયેલી ગાથા લખી. અહીં આ પત્ર સંક્ષેપીએ છીએ.

મીસણ નરયગર્હ્ય, તિરિયગર્હ્ય કુદેવમણ્યગર્હ્ય;

પત્તોસિ તિવ્વ. દુઃખં, માવદિ જિણમાવણા જીવ.

ભયંકર નરકગતિમા, તિર્યચગતિમાં અને માઠી દેવ તથા મનુષ્યગતિમાં હે ભવ! તું તીવ્ર દુઃખને પામ્યો, માટે હવે તો જિનભાવના (જિન ભગવાન જે પરમશાંત રસે પરિણમી સ્વરૂપસ્થ થયા તે પરમશાંતસ્વરૂપ ચિંતવના) ભાવ-ચિંતવ (કે જેથી તેવાં અનંત દુઃખોનો આત્મતિક વિયોગ થઈ પરમ અવ્યાબાધ સુખસંપત્તિ સંપ્રાપ્ત થાય.)

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

[૮૪૦-૨]

૯૧૪

ધર્મપુર, ચૈત્ર વદ ૫, ગુરુ, ૧૯૫૬

જનવૃત્તિ ન્યા સકુચિત ન સંભવતી હોય અને નિવૃત્તિને યોગ્ય વિશેષ કારણો ન્યા હોય તેવાં ક્ષેત્રે મહત્ત્વ પુરુષોએ વિકાર, ચાતુર્માસરૂપ સ્થિતિ કર્તવ્ય છે. શાંતિ:

[૮૪૦-૩]

૯૧૫

ધર્મપુર, ચૈત્ર વદ ૬, ગુરુ, ૧૯૫૬

મુંબુએ,

ૐ નમ:

તેને હોમલો કાગળ મુંબઈ મળ્યો હતો. અત્ર વીર દિવસ યયાં સ્થિતિ છે. કાગળમાં

ગળવાન નિવૃત્તિના હેતુભૂત ક્ષેત્રે ચાતુર્માસ કર્તવ્ય છે. નડિયાદ, વસો આદિ જે સાનુકૂળ હોય તે, એક સ્થળને બદલે જે સ્થળે થાય તેમાં વિક્ષિપ્તતાને હેતુ સંભવિત નથી, આસત્સમાગમનો યોગ મેળવીને જો વહેંચણુ કરે તો તે વિષે સમયાનુસાર જેમ યોગ્ય લાગે તેમ, તેમને જણાવી તે કારણની નિવૃત્તિ કરી સત્સમાગમરૂપ સ્થિતિ કરવી યોગ્ય છે. અત્ર સ્થિતિનો સંભવ વૈશાખ સુદ ૨ થી ૫. સમાગમ વિષે અનિશ્ચિત

[૭૫૦-૧]

૯૧૭ અમદાવાદ, લીમનાથ, વૈ ૦ સુદ ૬, ૧૯૫૬

આજે દશાઆદિ સંબંધી જે જણાવ્યું છે અને બીજા વાંચ્યું છે તેને ખોતરશે નહિ. તે સફળ થશે.

‘ચતુરંગુલ હૈ દગસે મિલ હૈ’ — એ આગળ પર સમજાશે.

એક શ્લોક વાંચતાં અમને હજારો શાસ્ત્રનું જ્ઞાન થઈ તેમાં ઉપયોગ ફરી વળે છે.

[૮૪૪]

૯૧૮

વવાણિયા, વૈશાખ, ૧૯૫૬

તમે કેટલાંક પ્રશ્નો લખ્યાં તે પ્રશ્નોનું સમાધાન સમાગમમાં સમજવું વિશેષ ઉપકારરૂપ બાણું છે. તો પણ કિંચિત્ સમાધાન અર્થે યથામતિ સંક્ષેપમાં તેના ઉત્તર અત્ર લખુ છું.

સત્પુરુષની યથાર્થ જ્ઞાનદશા, સમ્યક્ત્વદશા, ઉપશમદશા તે તો જે યથાર્થ મુમુક્ષુ જીવ સત્પુરુષના સમાગમમાં આવે તે બાણે કેમકે પ્રત્યક્ષ તે ત્રણે દશાનો લાભ શ્રી સત્પુરુષના ઉપદેશથી કેટલાક અંશે થાય છે. જેમના ઉપદેશે તેવી દશાના અંશે પ્રગટે તેમની પોતાની દશામાં તે શુભ કેવા ઉત્કૃષ્ટ રહ્યા હોવા જોઈએ તે વિચારવું સુગમ છે; અને એકાંત નયાત્મક જેમનો ઉપદેશ હોય તેથી તેવી એક પણ દશા પ્રાપ્ત થવી સંભવતી નથી તે પણ પ્રત્યક્ષ સમજાશે. સત્પુરુષની વાણી સર્વ નયાત્મક વર્તે છે.

બીજા પ્રશ્નોના ઉત્તર :—

પ્ર૦ — જિનઆજ્ઞાઆરાધક સ્વાધ્યાય ધ્યાનથી મોક્ષ છે કે શી રીતે ?

ઉ૦ — તથારૂપ પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને યોગે અથવા કોઈ પૂર્વના દૃઢ આરાધનથી જિનાજ્ઞા યથાર્થ સમજાય, યથાર્થ પ્રતીત થાય, અને યથાર્થ આરાધાય તો મોક્ષ થાય એમાં સંદેહ નથી.

પ્ર૦ — જ્ઞાનપ્રજ્ઞાએ સર્વ વસ્તુ બાણેલી પ્રત્યાખ્યાનપ્રજ્ઞાએ ‘પચ્ચ’ને તે પડિત કહ્યા છે.

ઉ૦ — તે યથાર્થ છે. જે જ્ઞાને કરીને પરભાવ પ્રત્યેનો મોક્ષ ઉપશમ અથવા ક્ષય ન થયો, તે જ્ઞાન ‘અજ્ઞાન’ કહેવા યોગ્ય છે અર્થાત્ જ્ઞાનનું લક્ષણ પરભાવ પ્રત્યે ઉદ્દાસીન થવું તે છે.

પ્ર૦ — એકાંત જ્ઞાન માને તેને મિથ્યાત્વી કહ્યા છે. ઉ૦ — તે યથાર્થ છે.

પ્ર૦ — એકાંત ક્રિયા માને તેને મિથ્યાત્વી કહ્યા છે. ઉ૦ — તે યથાર્થ છે.

પ્ર૦ — ચાર કારણ મોક્ષ જવાને કહ્યાં છે. તે ચારમાંથી એકકે કારણ તોડીને મોક્ષ

જાવ કે ચાર કારણ સંયુક્તથી ?

૧. સ્મૃતિ, આત્મ ૨૬૫ ૩ ૫૬ ૭ મુ.

એકાંત ક્રિયાજલ્પમાં અથવા એકાંત શુષ્કજ્ઞાનથી જીવનું કલ્યાણ ન થાય.

[૮૪૫]

૯૧૯ વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૮, મંગળ, ૧૯૫૬
ૐ

પ્રમત્ત-પ્રમત્ત એવા વર્તમાન જીવો છે, અને પરમ પુરુષોએ અપ્રમત્તમાં સહજ આત્મશુદ્ધિ કહી છે, માટે તે વિરોધ શાંત થવા પરમ પુરુષનો સમાગમ, ચરણનો યોગ જ પરમ હિતકારી છે.

ૐ શાંતિ.

૯૨૦ વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૮, મંગળ, ૧૯૫૬
ૐ

ભાઈ છગનલાલનું અને તમારું લખેલું એમ બે પત્ર મળ્યાં. વીરમગામ કરતાં અત્ર પ્રથમ સહજ પ્રકૃતિ નરમ રહી હતી. હાલ સહજ પણ વધતી આરોગ્યતા પર હશે એમ જણાય છે.

ૐ પરમશાંતિ.

[૮૪૬]

૯૨૧ વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૯, બુધ, ૧૯૫૬
ૐ

‘મોક્ષમાળા’માં શબ્દાંતર અથવા પ્રસંગવિશેષમાં કોઈ વાક્યાંતર કરવાની વૃત્તિ થાય તે કરશે. ઉપોદ્ઘાત આદિ લખવાની વૃત્તિ હોય તે લખશે. જીવનચરિત્રની વૃત્તિ ઉપશાંત કરશે.

ઉપોદ્ઘાતથી વાચકને, શ્રોતાને અહ્ય અહ્ય મતાંતરની વૃત્તિ વિસ્મરણ થઈ જાની પુરુષોના આત્મસ્વભાવરૂપ પરમ ધર્મનો વિચાર કરવાની સ્ફુરણ થાય એવો લક્ષ સામાન્યપણે રાખશે. સહજ સૂચના છે.

શાંતિ.

૯૨૨ વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૯, બુધ, ૧૯૫૬
સાણંદથી મુનિશ્રીએ શ્રી અંબાલાલ પ્રત્યે લખાવેલું પત્ર સ્થંભતીથથી આજે અંત્રે મળ્યું.

ૐ પરમશાંતિ

નડિયાદ અને વસો ક્ષેત્રે ચાતુર્માસ ત્રણ ત્રણ મુનિઓની સ્થિતિરૂપે હોય તો પા શ્રેયસ્કર જ છે.

ૐ પરમ શાંતિ

૯૨૩ વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૯, બુધ, ૧૯૫૬
ૐ

આજે પત્ર નંપ્રાપ્ત થયું.

સાચેના પત્રનો ઉત્તર-પત્રાનુમાર ક્ષેત્રે આજે મળ્યો છે. શરીર પ્રકૃતિ ઉદ્યાનુમાર-મદન આરોગ્યતા પર.

શાંતિ.

[૮૪૮-૩]

૯૨૭

વવાણિયા, વૈશાખ વદ ૦)), ૧૯૫૬

પત્ર સંપ્રાપ્ત થયું.

યથાર્થ જોઈએ તો શરીર એ જ વેદનાની મૂર્તિ છે. સમયે સમયે જીવ તે દ્વારાએ વેદના જ વેદે છે. કવચિત્ શાતા અને પ્રાચે અશાતા જ વેદે છે. માનસિક અશાતાનું મુખ્યપણું છતાં તે સૂક્ષ્મ સમ્યક્દષ્ટિવાનને જણાય છે. શારીરિક અશાતાનું મુખ્યપણું સ્થૂળ દષ્ટિવાનને પણ જણાય છે. જે વેદના પૂર્વે સુદૃઢ બંધથી જીવે બંધન કરી છે, તે વેદના ઉદય સપ્રાપ્ત થતાં ઇન્દ્ર, ચંદ્ર, નાગેન્દ્ર કે જિનેન્દ્ર પણ રોકવાને સમર્થ નથી. તેનો ઉદય જીવે વેદનો જ જોઈએ. અજ્ઞાન દષ્ટિ જીવે જોઈથી વેદે તો પણ કંઈ તે વેદના ઘટતી નથી કે ભતી રહેતી નથી. સત્યદષ્ટિવાન જીવે શાંત ભાવે વેદે તો તેથી તે વેદના વધી જતી નથી, પણ નવીન બંધનો હેતુ થતી નથી. પૂર્વની બળવાન નિર્જરા થાય છે. આત્માથીને એ જ કર્તવ્ય છે.

‘હું શરીર નથી, પણ તેથી ભિન્ન એવો જ્ઞાયક આત્મા છું, તેમ નિત્ય શાશ્વત છું. આ વેદના માત્ર પૂર્વ કર્મની છે, પણ મારું સ્વરૂપ નાશ કરવાને તે સમર્થ નથી, માટે મારે જોઈ કર્તવ્ય જ નથી’ એમ આત્માથીનું અનુગ્રેક્ષણ હોય છે.

[૮૪૯]

૯૨૮

વવાણિયા, જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૧, ૧૯૫૬

આર્થ ત્રિભુવને અલ્પસમયમાં શાંતવૃત્તિથી દેહોત્સર્ગ કર્યાના બખર શ્રુત થયા. સુશીલ મુમુક્ષુએ અન્ય સ્થાન ગ્રહણ કર્યું.

જીવનાં વિવિધ પ્રકારનાં મુખ્ય સ્થાનક છે. દેવલોકમાં ઇન્દ્ર તથા સામાન્ય ત્રાયશ્ચિં શઢાદિકનાં સ્થાન છે. મનુષ્યમાં ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બળદેવ તથા માંડલિકાદિકનાં સ્થાન છે તિર્યંચમાં પણ કયાં એક ઇષ્ટ ભોગભૂમ્યાદિક સ્થાન છે. તે સર્વ સ્થાનને જીવ છાડશે એ નિઃસંદેહ છે. જ્ઞાતિ, ગોત્રી અને બધું આદિક એ સર્વનો અશાશ્વત અનિત્ય એવો આ વાસ છે.

શાંતિ.

[૮૫૦]

૯૨૯

વવાણિયા, જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૩, સોમ, ૧૯

ૐ

પરમ કૃપાળુ મુનિવરોને રોમાંચિત ભક્તિથી નમસ્કાર હો !

પત્ર સંપ્રાપ્ત થયું

ચાતુર્માસ સંબંધી મુનિઓને કયાંથી વિકલ્પ હોય ?

નિર્મલો દેવને કયે છેડે બાંધે ? તે છેડાને સંબંધ નથી.

નિર્મલ મહાત્માઓના દર્શન અને સમાગમ મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવે છે.

તથાસ્થ મહાત્માના એક આર્થ વચનનું સમ્યક્ પ્રકારે અવધારણ થવાથી યાવત મોક્ષ થાય એન શ્રીમાન તીર્થંકરે કહ્યું છે તે યથાર્થ છે. આ જીવમાં તથાસ્થ યોગ્યતા જોઈએ પરમ કૃપાળુ મુનિવરોને ફરી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

શાંતિ.

[૮૭૪-૧૭]

૯૩૩

ૐ નમઃ

અપૂર્વ શાંતિ અને સમાધિ અચળપણે વર્તે છે. કુંભક, રેચક પાંચે વાયુ સર્વોત્તમ ગતિને આરોગ્યબળ સહિત આપે છે.

[૮૫૩-૧]

૯૩૪ વવાણિયા, જ્યેષ્ઠ વદિ ૦)), બુધ, ૧૯૫૬

ૐ

પરમ પુરુષને અભિમત એવા અભ્યંતર અને બાહ્ય બન્ને સંયમને ઉદ્ભાસિત ભક્તિએ નમસ્કાર.

‘મોક્ષમાળા’ વિષે જેમ તમને સુખ થાય તેમ પ્રવર્તો.

મનુષ્યપણું, આર્થતા, જ્ઞાનીનાં વચનોનું શ્રવણ, તે પ્રત્યે આસ્તિક્યપણું, સયમ, તે પ્રત્યે વીર્યપ્રવૃત્તિ, પ્રતિકૂળ યોગોએ પણ સ્થિતિ, અંતર્યંત સંપૂર્ણ માર્ગરૂપ સમુદ્ર તરીકે જોવા એ ઉત્તરોત્તર દુર્લભ અને અત્યંત કઠણ છે, એ નિઃસંદેહ છે.

શરીરપ્રકૃતિ ક્વચિત્ ઠીક જોવામાં આવે છે, ક્વચિત્ તેથી વિપરીત જોવામાં આવે છે, કાંઈક અશાતા મુખ્યપણું હમણાં જોવામાં આવે છે. ૐ શાંતિ.

[૮૫૩-૨-૩]

૯૩૫ વવાણિયા, જ્યેષ્ઠ વદિ ૦)), બુધ, ૧૯૫૬

ૐ

ચક્રવર્તીની સમસ્ત સંપત્તિ કરતાં પણ જેનો એક સમયમાત્ર પણ વિશેષ મૂલ્યવાન છે એવો આ મનુષ્યદેહ અને પરમાર્થને અનુકૂળ એવા યોગ સંપ્રાપ્ત છતાં જો જન્મમરણથી રહિત એવા પરમપદનું ધ્યાન રહ્યું નહીં તો આ મનુષ્યત્વને ‘અધિષ્ઠિત’ એવા આત્માને અનંત વાર ધિષ્ઠાર હો !

જેમણે પ્રમાદનો જય કર્યો તેમણે પરમ પદનો જય કર્યો.

પત્ર સંપ્રાપ્ત થયું.

શરીરપ્રકૃતિ અમુક દિવસ સ્વસ્થ રહે છે અને અમુક દિવસ અસ્વસ્થ રહે છે. યોગ્ય સ્વસ્થતા પ્રત્યે હૃદય ગમન કરતી નથી તથાપિ અવિદ્યેપતા કર્તવ્ય છે.

શરીરપ્રકૃતિના અનુકૂળ પ્રતિકૂળપણાને આધીન ઉપયોગ અકર્તવ્ય છે.

શાંતિ.

[૮૫૪]

૯૩૬ વવાણિયા, જ્યેષ્ઠ વદિ ૦)), ૧૯૫૬

ચિત્તિ જોતાવી પ્રાપ્ત થાય તે મહિને ચિતામણિ કહ્યો છે; એ જ આ મનુષ્યદેહ છે કે જે દેહમાં, યોગમાં આન્યનિક જોવા મળે દુઃખના ક્ષયની ચિત્તિના ધારી તો પાર પડે છે.

અનિન્ય જેનું માદાન્ય છે એનું સન્મગરૂપી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયે હવે દરિદ્ર રહે એમ બને તો આ જગતને વિષે તે અગિયારમું આશ્ચર્ય જ છે.

[૮૫૬-૧]

૯૩૯

મોરળી, અપાડ વદિ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૬

ૐ નમઃ

સમ્યક્ પ્રકારે વેદના અહિયાસવારૂપ પરમધર્મ પરમ પુરુષોએ કહ્યો છે.
 તીક્ષ્ણ વેદના અનુભવતાં સ્વરૂપબ્રહ્મવૃત્તિ ન થાય એ જ શુદ્ધ ચારિત્રનો માર્ગ છે.
 ઉપશમ જ જે જ્ઞાનનું મૂળ છે તે જ્ઞાનમાં તીક્ષ્ણ વેદના પરમ નિર્જરા ભાસવા યોગ્ય છે.
 ૐ શાંતિઃ

[૮૫૬-૨]

૯૪૦

મોરળી, અસાડ વદ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૬

ૐ

પરમકૃપાનિધિ મુનિવરોના ચરણકમળમાં વિનયભક્તિ વડે નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.
 પત્ર સપ્રાપ્ત થયાં.

શરીર પ્રત્યે અશાતામુખ્યપણુ ઉદયમાન વર્તે છે. તોપણ હાલ પ્રકૃતિ આરોગ્યતા પર
 જણાય છે.

અસાડ પૂર્ણિમા પર્યંતના ચાતુર્માસ સંજ્ઞાની આપશ્રી પ્રત્યે જે કિંચિત્ અપરાધ
 થયો હોય તે નમ્રતાથી ખમાવું છું.

ગૃહવાસી પ્રત્યે પણ આ વર્ષ ક્ષમાપત્ર લખવામાં પ્રતિકૂળ લાગતું નથી.

પદ્માનદી, ગોમદસાર, આત્માનુશાસન, સમયસારમૂળ એ આદિ પરમ શાંત શ્રુતિ
 અધ્યયન થતું હશે.

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંભારીએ છીએ.

ૐ શાંતિઃ

[૮૫૮]

૯૪૧

મોરળી, શ્રાવણ વદ ૪, મંગળ, ૧૯૫૬

ૐ

સંસ્કૃત અભ્યાસના યોગ વિષે લખ્યું, પણ જ્યાં સુધી આત્મા સુદૃઢ પ્રતિજ્ઞાથી વર્તે
 નહીં, ત્યાં સુધી આજ્ઞા કરવી ભયંકર છે.

જે નિયમોમાં અનિચારાદિ પ્રાપ્ત થયાં હોય તેનું યથાવિધિ દૃષ્ટાણુ મુનિશ્રીઓ પ્રત્યે
 પ્રાયશ્ચિત્ત મંદણ કરી આત્મશુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે, નહીં તો ભયંકર તીવ્ર બંધનો હેતુ
 છે. નિયમને વિષે સ્વેચ્છાચાર પ્રવર્તન કરતાં મરણ શ્રેય છે, એવી મહત્પુરુષોની આજ્ઞાનો
 કાંઈ વિચાર રાખ્યો નહીં; એવો પ્રમાદ આત્માને ભયંકર કેમ ન થાય ?

મુમુક્ષુ ઉમેદ આદિને યઃ

[૮૫૯]

૯૪૨

મોરળી, શ્રાવણ વદ ૫, બુધ, ૧૯૫૬

ૐ

કાંપિ એ નિવૃત્તિમુખ્ય સ્થળની સ્થિતિના ઉદયનો અંતરાય પ્રાપ્ત થયો તો હે આર્ષ !
 તમારું સંવિનન એવી પરમ નિવૃત્તિ, તે તમે શ્રાવણ વદ ૧૧ થી ભાદ્રપદ સુદ પૂર્ણિમા
 સુધી જે રીતે સેવ્યો કે સમાનમવાસી મુમુક્ષુઓને તમે વિશેષ ઉપકારક થાઓ અને

હે આર્ય! હાલ તે પ્રમત્તભાવને ઉદ્ભાસિત વીર્યથી મોળો પાડી, સુશીલ સહિત, સત્શ્રુતનું અધ્યયન કરી નિવૃત્તિએ આત્મભાવને પોષણે.

હાલ નિત્યપ્રતિ પત્રથી નિવૃત્તિપરાયણતા લખવી યોગ્ય છે, અંબાલાલને પત્ર પ્રાપ્ત થયું હશે.

અત્રથી સ્થિતિનો ફેરફાર થશે અને અંબાલાલને જણાવવા યોગ્ય બનશે તો આવતી કાલ સુધીમાં બનવા યોગ્ય છે. બનતાં સુધી તારથી બબર આપવાનું થશે.

[૮૬૩]

૯૪૫

મોરબી, શ્રાવણ વદ. ૧૦, ૧૯૫૬

શ્રી પર્યુષણ આરાધના

એકાંત યોગ્ય સ્થળમાં, પ્રભાતે : (૧) દેવશુરુની ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિવૃત્તિએ અંતરાત્મ ધ્યાનપૂર્વક એ ઘડીથી ચાર ઘડી સુધી ઉપશાંત વ્રત. (૨) શ્રુત 'પદ્મનંદી' આદિ અધ્યયન, શ્રવણ. મધ્યાહ્ને : (૧) ચાર ઘડી ઉપશાંત વ્રત. (૨) શ્રુત 'કર્મશ્રંથ' નું અધ્યયન, શ્રવણ, સુદૃષ્ટિરંગિણી' આદિનું થોડું અધ્યયન. સાયંકાળે - (૧) ક્ષમાપનાનો પાઠ. (૨) એ ઘડી ઉપશાંત વ્રત. (૩) કર્મવિષયની જ્ઞાનચર્ચા.

રાત્રીભોજન સર્વ પ્રકારનાનો સર્વથા ત્યાગ. બને તો ભાદ્રપદ, પૂર્ણિમા સુધી એક વખત આહારગ્રહણ. પંચમીને દિવસે ઘી, દૂધ, તેલ દહીંનો પણ ત્યાગ. ઉપશાંત વ્રતમાં વિશેષ કાળનિર્ગમન. બને તો ઉપવાસ ગ્રહણ કરવો. લીલોતરી સર્વથા ત્યાગ. પ્રદક્ષિણ આઠે દિવસ પાળવું. બને તો ભાદ્રપદ પુનેમ સુધી.

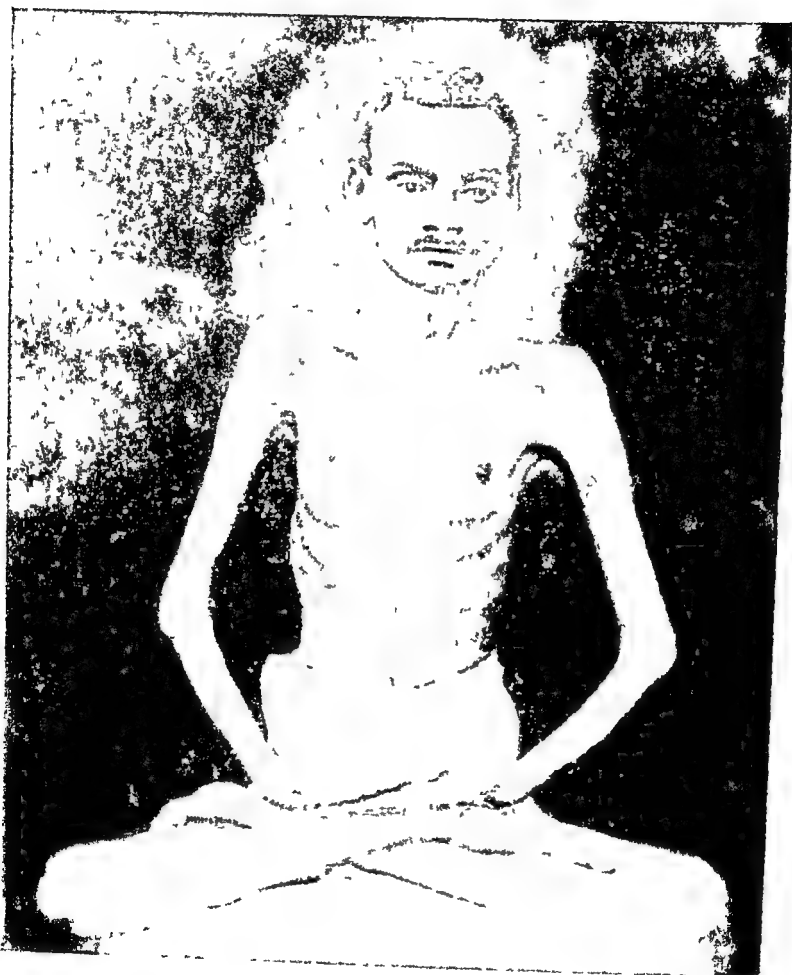
શમમ.

[૮૬૫-૨]

૯૪૬

શ્રી 'મોક્ષમાળા' ના 'પ્રજ્ઞાવબોધ' ભાગની સંકલના

૧ વાચકને પ્રેરણા.	૨ જિન દેવ.	૩ નિર્ગંથ.
૪ દયાની પરમ ધર્મતા.	૫ સાચું ગ્રાહણપણું.	૬ મૈત્રી આદિ ચારભાવના.
૭ સત્શાસ્ત્રનો ઉપકાર.	૮ પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર.	૯ ત્રણ મનોરથ.
૧૦ ચાર મુખ શર્યા.	૧૧ વ્યવહારિક જીવોના ભેદ.	૧૨ ત્રણ આત્મા.
૧૩ સમ્યગ્દર્શન.	૧૪ મહાત્માઓની અસંગતા.	૧૫ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ.
૧૬ અનેકાતની પ્રમાણતા.	૧૭ મન-પ્રાપ્તિ,	૧૮ તપ.
૧૯ જ્ઞાન.	૨૦ ક્રિયા.	૨૧ આરંભ પરિગ્રહની નિવૃત્તિ ઉપર જ્ઞાનીએ આપેલો ઘણો ભાર.
૨૨ નિમિત્તપણું.	૨૩ નિયમિતપણું.	૨૪ જિનાગમસ્તુતિ.

श्रीमद् राजवंद्र

जन्म - १८८८
 दि. २८ - १२ - १८८८, अहमदाबाद, गुजरात

द्वेदनिनय गजकेश
 वि. न. १२५७ जैन चर प. म. गण १२

વર્ષ ૩૪ મું

[૮૬૬]

૯૪૭ વઢવાણ કૅમ્પ, કા. સુદ ૫, રવિ, ૧૯૫૭

ૐ

વર્તમાન હુષમકાળ વર્તે છે. મનુષ્યોનાં મન પણ હુષમ જ જોવામાં આવે છે. ઘણું કરીને પરમાર્થથી શુષ્ક અંતઃકરણવાળા પરમાર્થનો દેખાવ કરી સ્વેચ્છાએ વર્તે છે.

એવા વખતમાં કેનો સંગ કરવો, કેની સાથે કેટલું કામ પાડવું, તેની સાથે કેટલું બોલવું, કેની સાથે પોતાના કેટલા કાર્યવ્યવહારનું સ્વરૂપ વિદિત કરી શકાય; એ બધું લક્ષમાં રાખવાનો વખત છે. નહીં તો સદ્વૃત્તિવાન જીવને એ બધાં કારણો હાનિકર્તા થાય છે. આનો આભાસ તો આપને પણ હવે ધ્યાનમાં આવતો હશે. શાંતિ.

[૮૬૯]

૯૪૮ મુંબઈ, શિવ, માગશર વદ ૮, ૧૯૫૭

મદનદેખાનો અધિકાર, ‘ઉત્તરાધ્યયન’ના નવમા અધ્યયનને વિષે નમિરાજ ઋષિનું ચરિત્ર આપ્યું છે, તેની ટીકામાં છે. ઋષિભદ્રપુત્રનો અધિકાર ‘ભગવતીસૂત્ર’ના.....^૧ શતકને ઉદ્દેશે આવેલો છે. આ બન્ને અધિકાર અથવા બીજા તેવા ઘણા અધિકાર આત્મોપકારી પુરુષ પ્રત્યે વંદનાદિ ભક્તિનું નિરૂપણ કરે છે. પણ જનમંડળના કલ્યાણનો વિચાર કરતાં તેવો વિષય ચર્ચવાથી તમારે દૂર રહેવું યોગ્ય છે. અવસર પણ તેવો જ છે. માટે તમારે એ અધિકારાદિ ચર્ચવામાં તદ્દન શાંત રહેવું. પણ બીજી રીતે જેમ તે લોકોની તમારા પ્રત્યે ઉત્તમ લાગણી કિંવા ભાવના થાય તેમ વર્તવું, કે જે પૂર્વાપર ઘણા જીવોના હિતનો જ હેતુ થાય.

ન્યાં પરમાર્થના જિજ્ઞાસુ પુરુષોનું મંડળ હોય ત્યાં શાસ્ત્રપ્રમાણ આદિ ચર્ચવા યોગ્ય છે; નહીં તો ઘણું કરી તેમાંથી શ્રેય થતું નથી. આ માત્ર નાનો પરિપક્વ છે. યોગ્ય ઉપાયથી પ્રવર્તવું; પણ ઉદ્દેગવાળું ચિત્ત ન રાખવું.

૯૪૯ તિથ્યલ-વલસાડ, પોષ વદ ૧૦, ભોમ, ૧૯૫૭

ૐ

ભાઈ મનસુખનાં પત્ની સ્વર્ગવાસ થવાના બળર નાણી આપે દિલાસા-ભરિત કાગળ લખ્યો તે મળ્યો.

સારવારનો પ્રસંગ લખતાં આપે જે વચનો લખ્યાં છે તે યથાર્થ છે. શુદ્ધ અંતઃકરણ પર અસર થવાથી નીકળેલાં વાક્ય છે

લોકસંજ્ઞા જેની જિંદગીનો ધ્રુવકાંઠો છે તે જિંદગી ગમે તેવી શ્રીમંતતા, સત્તા કે કુટુંબ પરિવારાદિ યોગવાળી હોય તોપણ તે દુઃખનો જ હેતુ છે. આત્મશાંતિ જે જિંદગીનો ધ્રુવકાંઠો છે તે જિંદગી ગમે તો એકાકી અને નિર્ધન, નિર્વશ હોય તોપણ પરમ સમાધિનું સ્થાન છે.

[૮૭૦]

૯૫૦ વઢવાણ કેમ્પ, ફાગણ સુદ ૬, શનિ, ૧૯૫૭

ૐ

કૃપાળુ મુનિવરોને નમસ્કાર સવિનય હો

પત્ર સંપ્રાપ્ત થયું.

જે અધિકારી સ સારથી વિરામ પામી મુનિશ્રીનાં ચરણકમળ યોગે વિચરવા ઇચ્છે છે, તે અધિકારીને દીક્ષા આપવામાં મુનિશ્રીને ખીંજો પ્રતિબંધનો કંઈ હેતુ નથી. તે અધિકારીએ વડીલોનો સંતોષ સ પાઠન કરી આજ્ઞા મેળવવી યોગ્ય છે, જેથી મુનિશ્રીનાં ચરણકમળમાં દીક્ષિત થવામાં ખીંજો વિશ્લેષ ન રહે.

આ અથવા ખીંજ કોઈ અધિકારીને સંસારથી ઉપરામવૃત્તિ થઈ હોય અને તે આત્માર્થ સાધક છે એવું જણાતું હોય તો તેને દીક્ષા આપવામાં મુનિવરો અધિકારી છે. માત્ર ત્યાગનાર અને ત્યાગ દેનારના શ્રેયનો માર્ગ વૃદ્ધિમાન રહે એવી દૃષ્ટિથી તે પ્રવૃત્તિ ભોઈએ.

શરીરપ્રકૃતિ ઉદયાનુસાર છે. ઘણું કરી આજે રાજકોટ પ્રત્યે ગમન થશે. પ્રવચનસાર અંત્ય લખાય છે તે અવસરે મુનિવરોને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે. રાજકોટ થોડાક દિવસ સ્થિતિનો સંભવ છે. ૐ શાંતિ:.

[૮૭૧]

૯૫૧ રાજકોટ, ફાગણ વદ ૩, શુક્ર, ૧૯૫૭

ઘણી ત્વરાથી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો હતો. ત્યાં વચ્ચે સહરાનું રણ સંપ્રાપ્ત થયું.

માથે ઘણો બોલો રહ્યો હતો તે આત્મવીર્ય કરી જેમ અદ્યકાળે વેદી લેવાય તેમ પ્રઘટના કરતાં પગે નિકાશિત ઉદયમાન થાક મહણ કર્યો.

જે સ્વરૂપ છે તે અન્યથા થતું નથી એ જ અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે. અવ્યાબાધ સ્થિરતા છે.

પ્રકૃતિ ઉદયાનુસાર કંઈક અશાંતા મુખ્યત્વે વેદી શાંતા પ્રત્યે. ૐ શાંતિ:.

[૮૭૨]

૯૫૨ રાજકોટ, ફા. વદ ૧૩, સોમ, ૧૯૫૭

ૐ શરીર સંબંધમાં ખીંજ વાર આજે અપ્રાકૃત કંમ શરૂ થયો.

જ્ઞાનીઓનો સનાતન સન્માર્ગ જયવંત વર્તે.

[૮૭૩]

૯૫૩ રાજકોટ, ચૈત્ર સુદ ૨, શુક્ર, ૧૯૫૭

ૐ

અનંત શાંતમૂર્તિ એવા ચંદ્રપ્રભસ્વામીને નમો નમઃ

વેદનીય તથાસ્પ ઉદયમાનપણે વેદવામાં હર્ષશોક શો ?

ૐ શાંતિ:.

ઉપદેશ નોંધ

(પ્રાસંગિક)

૯૫૬

૧^૧

મુંબઈ, કારતક સુદ, ૧૯૫૦

શ્રી ‘પદ્દર્શન સમુચ્ચય’ અથનું ભાષાંતર શ્રી મણિભાઈ નલુભાઈએ અભિપ્રાયાર્થે મોકલ્યું છે. અભિપ્રાયાર્થે મોકલનારની કંઈ અંતર ઇચ્છા એવી હોય છે કે તેથી રંજિત થઈ તેનાં વખાણુ મોકલવાં. શ્રી મણિભાઈએ ભાષાંતર સારું કયું છે, પણ તે દોષરહિત નથી.

[૭૦૬]

૨

વવાણિયા, ચૈત્ર સુદ ૬, યુધ, ૧૯૫૩

પહેરવેશ આછકડો નહીં છતાં સુઘડ એવી સાદાઈ સારી છે. આછકડાઈથી પાંચસોનાં પગારના કોઈ પાંચસો એક ન કરે, અને યોગ્ય સાદાઈથી પાંચસોના ચારસો નવાણુ કોઈ ન કરે. ધર્મમાં લૌકિક મોટાઈ, માન, મહત્ત્વની ઇચ્છા એ ધર્મના દ્રોહ રૂપ છે.

ધર્મના બહાને અનાર્થ દેશભા જવાનો કે સૂત્રાદિ મોકલવાનો નિષેધ કરનાર, નગારે વગાડી નિષેધ કરનાર, પોતાનાં માન, મહત્ત્વ, મોટાઈનો સવાલ આવે ત્યાં એ જ ધર્મને ઠોકર મારી, એ જ ધર્મ પર પગ મૂકી, એ જ નિષેધનો નિષેધ કરે એ ધર્મદ્રોહ જ છે. ધર્મનું મહત્ત્વ તો બહાના રૂપ, અને સ્વાર્થિક માનાદિનો સવાલ સુખ્ય, એ ધર્મદ્રોહ જ છે.

શ્રી વીરચંદ ગાંધીને વિલાયતાદિ મોકલવા આદિમાં આમ થયું છે. ધર્મ જ સુખ્ય રંગ ત્યારે અહોભાગ્ય !

પ્રયોગના બહાને પ્રથુવધ કરનારા રોગ-હુઝ ટાળે ત્યારની વાત ત્યારે, પણ અત્યારે તો બિચારા નિરપરાધી પ્રાણીઓને રિણાવી મારી અજ્ઞાનવશતાએ કર્મ ઉપાળે છે ! પત્ર કારો પણ વિવેક વિચાર વિના પુષ્ટિ આપવારૂપે કૂટી મારે છે !

[૮૦૧]

૩

મોરબી, ચૈત્ર વદ ૭, ૧૯૫૫

વિશેષ થઈ શકે તો સારું. જ્ઞાનીઓને પણ સદાચરણ પ્રિય છે. વિકલ્પ કર્તવ્ય નથી ‘નતિસ્મૃતિ’ થઈ શકે છે. પૂર્વ ભવ જાણી શકાય છે.

અવનિજ્ઞાન છે.

નિર્ગિ પાત્રવી.

રાત્રે ન જમવું, ન ચાલે તો ઉકાળેવું હ્રદ વાપરવું.

તેવું તેવાને મળે; તેવું તેવાને ગમે.

‘ચાહે અકોર તે ચંદને, મધુકર માલતી ભોગી રે;

તેમ ભવિ સહજશુભે હોવે, ઉત્તમ નિમિત્ત સભોગી રે.’

‘ચરમાવર્ત વળી ચરમકરણ તથા રે, ભવપરિણતિ પરિપાક,

દોષ ટળે ને દષ્ટિ ખૂલે અતિ ભલી રે, પ્રાપ્તિ પ્રવચન વાક.’

અવ્યવહાર રાશિમાંથી વ્યવહાર રાશિમાં સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી આગળ કુટાતો પિટાતો કર્મની અકામ નિર્જરા કરતો, દુઃખ ભોગવી તે અકામ નિર્જરાના થોગે જીવ પચેન્દ્રિય મનુષ્યપણું પામે છે. અને તેથી પ્રાપ્તે તે મનુષ્યપણામાં મુખ્યત્વે કૂડકપટ, માયા, મૂર્છા, મમત્વ, કલહ, વચના, કષાયપરિણતિ આદિ રહેલ છે.

સકામ નિર્જરાપૂર્વક મળેલ મનુષ્યદેહ વિશેષ સકામનિર્જરા કરાવી, આત્મતત્ત્વને પમાડે છે

[૮૦૨]

૪

મોરળી, ચૈત્ર વદ ૮, ૧૯૫૫

‘પદ્દર્શન સમુચ્ચય’ અવલોકવા યોગ્ય છે.

‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’ વાચવા યોગ્ય અને ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે.

‘યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય’ અથ શ્રી હરિભદ્રાચાર્યે સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. યશોવિજયજીએ ગુજરાતીમાં એની ઢાળખદ્ધ સજ્જાય રચી છે. તે કંઠાએ કરી વિચારવા યોગ્ય છે. એ દષ્ટિઓ આત્મદશામાપક (થર્મોમિટર) ચંત્ર છે

શાસ્ત્રને જાળ સમજનારા ભૂલ કરે છે. શાસ્ત્ર એટલે શાસ્તાપુરુષના વચનો. એ વચન સમજવા દષ્ટિ સમ્યક્ જોઈએ.

મદુપદેષ્ટાની બહુ જરૂર છે. સદુપદેષ્ટાની બહુ જરૂર છે.

પાચસો હજાર પ્રલોક મુખપાંડે કરવાથી પંડિત બની જવાતું નથી. છતાં થોડું જાણી જાણીને ડાળ કરનારા એવા પંડિતોનો તોટો નથી.

ઋતુને^૧ સન્નિપાત થયો છે

એક પાઈની ચાર બીડી આવે. હજાર રૂપિયા રોજ કમાતા બેરિસ્ટરને બીડીનું વ્યસન હોય અને તેની તલપ થતા, બીડી ના હોય તો એક ચતુર્થાંશ પાઈની કિંમતની નજીવી વસ્તુ માટે વલખાં મારે. હજાર રૂપિયા રોજ કમાનાર, અનત શક્તિવંત આત્મા છે જેનો એવો બેરિસ્ટર મૂર્છાયોગે નજીવી ચીજ માટે વલખાં મારે. જીવને, આત્માની અને એની શક્તિની વિભાવ આડે ખબર નથી.

અમે અંગ્રેજી ન ભણ્યા તે સારું થયું છે. ભણ્યા હોત તો કંડપના વધત. કંડપનાને તો છાડવી છે. ભણેલું ભૂંચે છૂટકો છે. ભૂંચ્યા વિના પિકકપ દૂર ન થાય. જ્ઞાનની જરૂર છે.

૧. મોરળીના ચાર વાગ્યે પૂર્વ ત્રિમાસ આઠાસમા સ્વામિ વાદ્યનું જ્ઞેનાં, એને દુઃખજનું એક નિમિત્ત બાધી ઉપરના ચાંદો ઉત્તરાર્ધ દત્તા.

આ વર્ષ ૧૯૫૫નું ચૈત્રમાસ કોટું ગયું અને ૧૯૫૬નો જાન્યુઆરી દુનગ પડ્યો.

[૮૦૩]

૫

મોરળી, ચૈત્ર વદ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૫

પરમ સત્ રિખાતું હોય તો તેવા વિશિષ્ટ પ્રસંગે સમ્યક્દષ્ટિ દેવતા સાર-સંભાળ કરે, પ્રગટ પણ આવે. પણ બહુ જૂજ પ્રસંગમાં.

યોગી કે તેવી વિશિષ્ટ શક્તિવાળા તેવા પ્રસંગે સહાય કરે.

જીવને મતિકલ્પનાથી એમ ભાસે કે મને દેવતાનાં દર્શન થાય છે, મારી પાસે દેવતા આવે છે, મને દર્શન થાય છે. દેવતા એમ દેખાવ ન દે.

પ્ર૦-શ્રી નવપદ પૂજામાં આવે છે કે ' જ્ઞાન એહિ જ આત્મા. ' આત્મા પોતે જ્ઞાન છે તો પછી ભણવા ગણવાની કે શાસ્ત્રાભ્યાસની શી જરૂર ? ભણેલું બધું કલ્પિત ગણી પરિણામે ભૂલ્યે છૂટકો છે, તો પછી ભણવાની, ઉપદેશશ્રવણની કે શાસ્ત્રવાંચનાદિની શી જરૂર ?

ઉ૦-' જ્ઞાન એહિ જ આત્મા ' એ એકાંત નિશ્ચયનયથી છે. વ્યવહારથી તો એ જ્ઞાન અવરણેલું છે. તેનો ઉઘાડ કરવાનો છે. એ ઉઘાડ થવા ભણવું, ગણવું, ઉપદેશશ્રવણ, શાસ્ત્ર વાંચન આદિ સાધનરૂપ છે. પણ એ ભણવું, ગણવું, ઉપદેશશ્રવણ અને શાસ્ત્રવાંચન આદિ સમ્યક્દષ્ટિએ થવું જોઈએ. આ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. સંપૂર્ણ નિરાવરણ જ્ઞાન થતાં સુધી એ શ્રુતજ્ઞાનના અવલંબનની જરૂર છે. ' હું જ્ઞાન છું, ' ' હું બ્રહ્મ છું ' એમ પોકાર્યે જ્ઞાન કે બ્રહ્મ થઈ જવાતું નથી. તે રૂપ થવા સત્શાસ્ત્રાદિ સેવવાં જોઈએ.

[૮૦૪]

૬

મોરળી, ચૈત્ર વદ ૧૦, ૧૯૫૫

પ્ર૦-પારકાના મનના પર્યાય જાણી શકાય ?

ઉ૦-હા. જાણી શકાય છે. સ્વમનના પર્યાય જાણી શકાય, તો પરમનના પર્યાય જાણવા સુલભ છે. સ્વમનના પર્યાય જાણવા પણ મુશ્કેલ છે. સ્વમન સમજાય તો તે વગ થાય. સમજવા સદ્વિચાર અને સતત એકાગ્ર ઉપયોગની જરૂર છે.

આસનજયથી ઉત્થાનવૃત્તિ ઉપશમે છે; ઉપયોગ અચપણ થઈ શકે છે, નિદ્રા ઓછી થઈ શકે છે.

તડકાના પ્રકાશમાં સૂક્ષ્મ રજ જેવું જે દેખાય છે, તે આજુ નથી, પણ અનેક પરમાણુઓનો બનેલો સ્કંધ છે. પરમાણુ ચક્ષુએ જોયાં ન જાય. ચક્ષુઈંદ્રિયલબ્ધિના પ્રબળ સંયોગશમવાળા જીવ, દૂરદેશીલબ્ધિસંપન્ન યોગી અથવા કેવલીથી તે દેખી શકાય છે.

[૮૦૫]

૭

મોરળી, ચૈત્ર વદ ૧૧, ૧૯૫૫

' મોક્ષમાળા ' અમે સોળ વરસ અને પાંચ માસની ઉમ્મરે ત્રણ દિવસમાં રચી હતી. ૬૭ મા પાઠ ઉપર શાહી ઢોળાઈ જતાં તે પાઠ દૂરી લખવો પડ્યો હતો, અને તે ઠંકણે ' બહુ પુણ્ય કરેા મુંજવી 'નું અમૂલ્ય તાત્ત્વિક વિચારનું કાવ્ય મૂક્યું હતું.

જૈનમાર્ગને વધાર્યે સમજાવવા તેમાં પ્રયાસ કર્યો છે. ત્રિનોક્તમાર્ગથી કઈ પવન

૧. જનવરણી જે ર્મ છે, ત્ય ઉપરાંત તમ ચાય કે;
તે એ એહિ જ આત્મા, જ્ઞાન અગોચર તત્ત્વ છે."

ન્યૂનાધિક તેમાં કહ્યું નથી. વીતરાગમાર્ગ પર આબાલવૃદ્ધની રુચિ થાય, તેનું સ્વરૂપ સમજાય, તેનું બીજું હૃદયમાં રોપાય તેવા હેતુએ બાલાવબોધરૂપ યોજના તેની કરી છે. પણ લોકોને વિવેક, વિચાર, કંઠર ક્યાં છે? આત્મકલ્યાણની ઇચ્છા જ ઓછી. તે શીલી તથા તે બોધને અનુસરવા પણ એ નમૂનો આપેલ છે. એનો ‘પ્રજ્ઞાવબોધ’ ભાગ ભિન્ન છે તે કોઈ કરશે.

એ છપાતાં વિલંબ થયેલ તેથી ગ્રાહકોની આકુળતા ટાળવા ‘ભાવનાબોધ’ ત્યાર પછી રચી ઉપહાર રૂપે ગ્રાહકોને આપ્યો હતો.

હું કોણ છું ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું?

કોના સંબંધે વળગણ છે? રાખું કે એ પરિહરું?

એ પર જીવ વિચાર કરે તો તેને નવે તત્ત્વનો, તત્ત્વજ્ઞાનનો સંપૂર્ણ બોધ મળી જાય એમ છે. એમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણ સમાવેશ પામે છે. શાન્તિપૂર્વક, વિવેકથી વિચારવું જોઈએ.

ગાંધી લાંબા લેખથી કંઈ જ્ઞાનની વિદ્વત્તાની તુલના ન થાય પણ સામાન્યપણે જીવોને એ તુલનાની ગમ નથી.

૧ પ્ર૦-કિરતચ દલાઈ જિનાલય પૂજ કરવા જાય છે?

૨ ઉ૦-ના સાહેબ, વખત નથી મળતો.

વખત કેમ નથી મળતો? વખત તો ધારે તો મળી શકે, પ્રમાદ નડે છે. બને તો પૂજ કરવા જવું.

કાવ્ય, સાહિત્ય કે સંગીત આદિ કળા જો આત્માર્થે ન હોય તો કલ્પિત છે. કલ્પિત એટલે નિર્થક, સાર્થક નહીં તે, જીવની કલ્પનામાત્ર. ભક્તિપ્રયોજનરૂપ કે આત્માર્થે ન હોય તે બધું કલ્પિત જ.

[૮૦૬]

૮

મોરબી, ચૈત્ર વદ ૧૨, ૧૯૫૫

શ્રીમદ્ આનંદધનજી શ્રી અજિતનાથજીના સ્તવનમાં સ્તવે છે:—

‘તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે, વાસિત બોધ આધાર - પથડા૦’

એનો અર્થ શું? જેમ યોગનું, મન, વચન, કાયાનું તારતમ્ય અર્થાત્ અધિકપણું તેમ વાસનાનું પણ અધિકપણું, એવો ‘તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે’નો અર્થ થાય છે, અર્થાત્ કોઈ બળવાન યોગવાળો પુરુષ હોય તેનું મનોબળ, વચનબળ આદિ બળવાન હોય અને તે પથ પ્રવર્તાવતો હોય પણ જેવો બળવાન મન, વચન આદિ યોગ છે, તેવી જ પાછી બળવાન વાસના મનાવા, પૂજવા, માન, સત્કાર, અર્થ, વૈભવ આદિની હોય તો તેવી વાસનાવાળાનો બોધ વાસિત બોધ થયો; કપાયચુક્ર બોધ થયો; વિપ્રચાદિની લાલસાવાળો બોધ થયો; માનાર્થ થયો, આત્માર્થ બોધ ન થયો. શ્રી આનંદધનજી શ્રી અજિત પ્રભુને સ્તવ છે કે હે પ્રભુ! એવો વાસિત બોધ આધારરૂપ છે તે મારે નથી જોઈતો. મારે તો કપાયચુક્ર, આત્માર્થસંપન્ન, માનાદિ વાસનારહિત એવો બોધ જોઈએ છે. એવા પથની ગવેયજ્ઞા હું કરી રહ્યો છું. મન વચનાદિ બળવાન યોગવાળો બુદ્ધ બુદ્ધ પુરુષો બોધ પ્રરૂપતા આપ્યા છે, પ્રરૂપે છે; પણ હે પ્રભુ! વાસનાના કારણે તે બોધ વાસિત છે, મારે તો નિર્વાસિત

૧. નીમરે પૂજ્યુ. ૨. ડી અનુપસાર્થનો પ્રવૃત્તર.

બોધ ભેદએ છે. તે તો, હે વાસના વિષય કષાયાદિ જેણે જીત્યા છે એવા જિન વીતરાગ અજિત દેવ ! તારો છે. તે તારા પંથને હું જોણ, નિહાળી રહ્યો છું. તે આધાર મારે ભેદએ છે. કારણ કે પ્રગટ સત્યથી ધર્મપ્રાપ્તિ થાય છે.

આનંદધનજીની ચોવીશી મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે. તેના અર્થ વિવેચનપૂર્વક લખવા યોગ્ય છે. તેમ કરશો.

[૮૦૭]

૯

મોરબી, ચૈત્ર વદ ૧૪, ૧૯૫૫

પ્ર૦—આપ જેવા સમર્થ પુરુષથી લોકોપકાર થાય એવી ઇચ્છા રહે એ સ્વાભાવિક છે.

ઉ૦—લોકાનુબ્રહ્મ સારો ને જરૂરનો કે આત્મહિત ?

મ૦—સાહેબ, બનેની જરૂર છે

શ્રીમદ્—

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને થયાં આઠસો વરસ થયાં. શ્રી આનંદધનજીને થયાં બસો વરસ થયાં. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે લોકાનુબ્રહ્મમાં આત્મા અર્પણ કર્યો. શ્રી આનંદધનજીએ આત્મહિત સાધનપ્રવૃત્તિને મુખ્ય કરી. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહાપ્રભાવક બળવાન ક્ષયોપશમવાળા પુરુષ હતા. તેઓ ધારત તો જીવો પંથ પ્રવર્તાવી શકે એવા સામર્થ્યવાન હતા. તેમણે ત્રીશ હજાર ઘરને શ્રાવક કર્યા. ત્રીશ હજાર ઘર એટલે સવાથી દોઢ લાખ માણસની સંખ્યા થઈ. શ્રી સહજનંદજીના સપ્રદાયમાં એક લાખ માણસ હશે. એક લાખના સમૂહથી સહજનંદજીએ પોતાનો સપ્રદાય પ્રવર્તાવ્યો, તો દોઢ લાખ અનુયાયીઓનો એક જીવો સપ્રદાય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ધારત તો પ્રવર્તાવી શકત.

પણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને લાગ્યું કે સંપૂર્ણ વીતરાગ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર જ ધર્મપ્રવર્તક હોઈ શકે. અમે તો તીર્થંકરોની આજ્ઞાએ ચાલી તેમના પરમાર્થમાર્ગનો પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન કરનારા. વીતરાગમાર્ગનો પરમાર્થ પ્રકાશવારૂપ લોકાનુબ્રહ્મ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કર્યો. તેમ કરવાની જરૂર હતી. વીતરાગમાર્ગ પ્રતિ વિમુખતા અને અન્ય માર્ગ તરફથી વિષમતા, ઇર્ષ્યા આદિ શરૂ થઈ ચૂક્યા હતાં. આવી વિષમતામાં વીતરાગમાર્ગ ભણી લોકોને વાળવા, લોકોપકારની તથા તે માર્ગના રક્ષણની તેમને જરૂર જણાઈ. અમારું ગમે તેમ થાયો, આ માર્ગનું રક્ષણ થવું જોઈએ. એ પ્રકારે તેમણે સ્વાર્પણ કર્યું. પણ આમ તેવા જ કરી શકે. તેવા ભાગ્યવાન, માહાત્મ્યવાન, ક્ષયોપશમવાન જ કરી શકે. જીવો જીવો દર્શનોનો યથાવત્ તોડ કરી અમુક દર્શન સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ છે એવો નિર્ધાર કરી શકે તેવા પુરુષ લોકાનુબ્રહ્મ, પરમાર્થપ્રકાશ, આત્માર્પણ કરી શકે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ઘણું કર્યું. શ્રી આનંદધનજી તેમના પછી છસો વરસે થયા. એ છસો વરસના અંતરાગમાં બીજા તેવા હેમચંદ્રાચાર્યની જરૂર હતી. વિષમતા વ્યાપતી જતી હતી. કાલ કેમ સ્વરૂપ કેતો જતો હતો શ્રી વડલનાચાર્યે શૃંગારયુક્ત ધર્મ પ્રરૂપ્યો. શૃંગારયુક્ત ધર્મ જ કોલે વળ્યા, આકર્ષ્યા. વીતરાગધર્મવિમુખતા વધતી ચાલી. અનાદિથી જીવ શૃંગાર આદિ વિભાવમાં નો મૂર્છા પામી રહ્યો છે, તેને વૈરાગ્ય અનુમુખ થવું મુશ્કેલ છે.

ત્યાં તેની પાસે શૃંગાર જ ધર્મરૂપે મુકાય તો તે વૈરાગ્ય લાણી કેમ વળી શકે ? આમ વીતરાગમાર્ગવિમુખતા વધી.

ત્યાં પ્રતિમાપ્રતિપક્ષ-સપ્રદાય જૈનમાં જ ઊભો થયો ધ્યાનનુ કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એવી જિન પ્રતિમા પ્રતિ લાખો દૃષ્ટિવિમુખ થયા. વીતરાગશાસ્ત્ર કલ્પિત અર્થથી વિરાધાયાં, કેટલાંક તો સમૂળગા ખંડાયા. આમ આ છસો વરસના અંતરાગમાં વીતરાગમાર્ગરક્ષક ખીન હેમચંદ્રાચાર્યની જરૂર હતી. અન્ય ઘણા આચાર્યો થયા, પણ તે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા પ્રભાવશાલી નહીં. એટલે વિપમતા સામે ટકી ન શકાયુ. વિપમતા વધતી ચાલી. ત્યાં શ્રી આનંદધનજી ખસો વરસ પૂર્વે થયા.

શ્રી આનંદધનજીએ સ્વપર હિતબુદ્ધિથી લોકોપકાર-પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. આ મુખ્ય પ્રવૃત્તિમા આત્મહિત ગૌણ કર્યું, પણ વીતરાગધર્મવિમુખતા, વિપમતા એટલી બધી વ્યાપી ગઈ હતી કે લોકો ધર્મને કે આનંદધનજીને પિછાણી ન શક્યાં, ઝોળખી કદર કરી ન શક્યા. પરિણામે શ્રી આનંદધનજીને લાગ્યું કે પ્રબળ વ્યાપી ગયેલી વિપમતાયોગે લોકોપકાર, પરમાર્થપ્રકાશ કારગત થતો નથી, અને આત્મહિત ગૌણ થઈ તેમાં ખાધા આવે છે, માટે આત્મહિતને મુખ્ય કરી તેમાં પ્રવર્તવું યોગ્ય છે આવી વિચારણાએ પરિણામે તે લોકસંગ લજી દઈ વનમાં ચાલી નીકળ્યા. વનમા વિચરતા છતાં અપ્રગટપણે રહી ચોવીશી, પદ આદિ વડે લોકોપકાર તો કરી જ ગયા. નિષ્કારણ લોકોપકાર એ મહાપુરુષોનો ધર્મ છે.

પ્રગટપણે લોકો આનંદધનજીને ઝોળખી ન શક્યાં. પણ આનંદધનજી તો અપ્રગટ રહી તેમનું હિત કરતા ગયા. અત્યારે તો શ્રી આનંદધનજીના વખત કરતાં પણ વધારે વિપમતા, વીતરાગમાર્ગવિમુખતા વ્યાપેલી છે.

શ્રી આનંદધનજીને સિદ્ધાંતબોધ તીવ્ર હતો તેઓ શ્વેતાંબર સપ્રદાયમાં હતા. ‘લાખ્ય, શૃણ્ણિ, નિર્યુક્તિ, વૃત્તિ, પરપર અનુભવ રે’ ઇત્યાદિ પંચાંગીનું નામ તેમના શ્રીનમિનાથજીના સ્તવનમાં ન આવ્યું હત તો ખબર ન પડત કે તેઓ શ્વેતાંબર સપ્રદાયના હતા કે દિગંબર સપ્રદાયના ?

[૮૦૮]

૧૦

ભોરખી, ચેત્ર વદ ૦)), ૧૬૫૫

આ ભારતવર્ષની અધોગતિ જૈન ધર્મથી થઈ એમ મહીપતરામ રૂપરામ કહેતા, લખતા. હશેક વરસ પર અમદાવાદમા મેળાપ થતા તેમને પૂછ્યું :—

પ્ર૦—ભાઈ, જૈનધર્મ અહિંસા, અત્ય, સ પ, દયા, સર્વ પ્રાણીહિત, પરમાર્થ, પરોપકાર, ન્યાય, નીતિ, આરોગ્યપ્રદ આહારપાન, નિર્વ્યસનતા, ઉદ્યમ આદિનો બોધ કરે છે ?

(મહીપતરામે ઉત્તર આપ્યો) ૨૦ ૩૦—હા.

પ્ર૦—ભાઈ, જૈન ધર્મ અહિંસા, અસત્ય, ચોરી, કુસ પ, કૂરતા, સ્વાર્થપરાયણતા, અન્યાય, અનીતિ, ઇગકપટ, વિરુદ્ધ આહારવિહાર, મોજશોખ, વિષયલાલસા, આળસ—પ્રમાદ આદિનો નિષેધ કરે છે ?

મ૦ ૩૦—હા.

પ્ર૦-દેશની અધોગતિ શાથી થાય? અહિંસા, સત્ય, સંપ, દયા, પરોપકાર, પરમાર્થ, સર્વ પ્રાણીહિત, ન્યાય, નીતિ, આરોગ્ય આપે અને રક્ષે એવાં શુદ્ધ સાદાં આહાર-પાન, નિર્વ્યસનતા, ઉદમ આદિથી કે તેથી વિપરીત એવાં હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, કૂરતા, સ્વાર્થ-પટુતા, ઇળકપટ, અન્યાય અનીતિ, આરોગ્ય ખગાડે અને શરીર-મનને અશક્ત કરે એવા વિરુદ્ધ આહાર-વિહાર, વ્યસન, મોજશોખ, આળસપ્રમાદ આદિથી ?

મ૦ ઉ૦-ખીન્નથી અર્થાત્ વિપરીત એવાં હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, પ્રમાદ આદિથી.

પ્ર૦-ત્યારે દેશની ઉન્નતિ એ ખીન્નથી ઊલટાં એવાં અહિંસા, સત્ય, સંપ, નિર્વ્યસનતા, ઉદમ આદિથી થાય ?

મ૦ ઉ૦-હા.

પ્ર૦-ત્યારે ‘જૈન ધર્મ’ દેશની અધોગતિ થાય એવો બોધ કરે છે કે ઉન્નતિ થાય એવો ?

મ૦ ઉ૦-ભાઈ, હું કબૂલ કરું છું કે ‘જૈન ધર્મ’ જેથી દેશની ઉન્નતિ થાય એવાં સાધનોનો બોધ કરે છે આવી સૂક્ષ્મતાથી વિવેકપૂર્વક મેં વિચાર કર્યો ન હતો. અમને તો નાનપણમા પાદરીની શાળામાં શીખતાં રાંસ્કાર થયેલા, તેથી વગર વિચારે અમે કહી દીધું, લખી માર્યું. મહીપતરામે સરળતાથી કબૂલ કર્યું. સત્યશોધનમાં સરળતાની જરૂર છે. સત્યનો મર્મ લેવા વિવેકપૂર્વક મર્મમાં ઊતરવું જોઈએ.

[૮૦૬]

૧૧ મોરબી, વૈશાખ સુદ ૨, રવિ ૧૯૫૫

શ્રી આત્મારામજી સરલ હતા. કંઈ ધર્મદાઝ હતી. ખંડનમંડનમાં ન ઊતર્યા હોત તો સારો ઉપકાર કરી શકત. તેમના શિષ્યસમુદાયમાં કંઈક સરલતા રહી છે. કોઈ કોઈ સન્યાસીઓ વધારે સરલ જોવામાં આવે છે. શ્રાવકપણું કે સાધુપણું કુલ સંપ્રદાયમાં નહીં, આત્મામાં જોઈએ.

‘જ્યોતિષ’ને કલ્પિત ગણી અમે ત્યાગી દીધું. લોકોમાં આત્માર્થતા બહુ ઓછી થઈ ગઈ છે; નહીંવત્ રહી છે. સ્વાર્થહેતુએ એ અંગે લોકોએ અમને પજવી મારવા માડ્યા. આત્માર્થ સરે નહીં એવા એ જ્યોતિષના વિષયને કલ્પિત (સાર્થક નહીં) ગણી અમે ગોણ કરી દીધો, ગોપવી દીધો.

ગઈ રાત્રે શ્રી આનંદધનજીનું શ્રી મલ્લિનાથનું સદ્દેવતત્ત્વ નિરૂપણ કરતું સ્તવન ચર્ચાતું હતું તે વખતે વચમા તમે પ્રશ્ન કર્યો તે અંગે અમે સકારણ મૌન રહ્યા હતા. તમારો પ્રશ્ન મંગત અને અનુસંધિવાળો હતો. પણ શ્રોતાઓને એ પ્રાશ્ન થઈ શકે એવો નહોતો, તેમ કોઈ ને ન સમજત્યાથી નિકટ્ત્વ ઉત્પન્ન કરે એવો હતો. ચાલતા વિષયે શ્રોતાના શ્રવણ-દોરમાં નુક પડે એમ હતું. તેમ તમને સ્વયં ખુલાસો થઈ ગયો છે. હવે પૂછવું છે ?

લોકો એક કાર્યની તથા તેના કર્તાની પ્રશંસા કરે છે એ કીક છે એ એ કાર્યને પ્રેમ તથા તેના કર્તાને ઉન્નાડને વધારનાર છે. પણ માથે એ કાર્યનાં જે ખામી હ.પ ને પણ વિવેક અને ધિનાનીપણું સન્યાસપૂર્વક બતાવવી જોઈએ, કે જેથી ફરી ખામીના અવગત ન રહે અને તે કાર્ય ખામીરહિત થઈ પૂર્ણ થાય. એકલી પ્રશંસા-પ્રાણી ન

સરે. એથી તો ઊલટું મિથ્યાભિમાન વધે. હાલના માનપત્રાદિમાં આ પ્રધા વિશેષ છે. વિવેક નેઈએ.

મં—સાહેબ ! ચંદ્રસૂરિ આપને યાદ કરી પૃચ્છા કરતા હતા. આપ અહીં છો એ એમને ખબર ન હતી. આપને મળવા માટે આવ્યા છે.

શ્રીમદ્—પરિવ્રજધારી ચતિઓને સન્માનવાથી મિથ્યાત્વને પોષણ મળે છે, માર્ગનો વિરોધ થાય છે. દાક્ષિણ્યતા—સભ્યતા પણ જાળવવાં નેઈએ. ચંદ્રસૂરિ અમારા માટે આવ્યા છે. પણ જીવને છોડવું ગમતુ નથી, મિથ્યા ડાહી ડાહી વાતો કરવી છે, માન મૂકવું ગમતુ નથી તેથી આત્માર્થ ન સરે.

અમારા માટે આવ્યા, તેથી સભ્યતા ધર્મ જાળવવા તેમની પાસે ગયા. સામા પક્ષવાળા સ્થાનકે સંપ્રદાયના કહેશે કે એમને એમનો રાગ છે, તેથી ત્યા ગયા, અમારી પાસે નથી આવતા. પણ જીવને હેતુ, કારણ વિચારવા નથી મિથ્યા દૂષણ, ખાલી આરોપ આપવા તૈયાર છે. તેવી વર્તના ગયે છૂટકો છે. ભવપરિપાકે સંવિચાર સ્કુરે અને હેતુ, પરમાર્થનો વિચાર ઊગે.

મોટા કહે તેમ કરવું, કરે તેમ ન કરવું.

શ્રી કબીરનું અંતર સમન્વયા વિના ભોળાઈથી લોકો પચવવા માડયા આ વિદ્વેષ ટાળવા કબીરજી વેશ્યાને ત્યા જઈ બેઠા. લોકસમૂહ પાછો વળ્યો કબીરજી બ્રહ્મ થઈ ગયા એમ લોકો કહેવા લાગ્યા. સાચા ભકતો થોડા હતા તે કબીરને વળગી રહ્યા. કબીરજીનો વિદ્વેષ તો ટળ્યો પણ બીજાએ તેનું અનુકરણ ન કરવું.

નરસિંહ મહેતા ગાઈ ગયા છે કે :—

મારું ગાયુ ગાશે તે આઝા ગોઠા ખાશે;

સમજીને ગાશે તે વહેલો વૈકુંઠ જશે.

તાત્પર્ય કે સમજીને વિવેકપૂર્વક કરવાનું છે. પોતાની દશા વિના, વિના વિવેકે, સમન્વયા વિના જીવ અનુકરણ કરવા જાય તો માર ખાઈ જ બેસે. માટે મોટા કહે તેમ કરવું, કરે તેમ ન કરવું. આ વચન સાપેદ છે.

૧૨

મુંબઈ, કારતકવદ ૯, ૧૯૫૬

(બીજા ભોઈવાડામાં શ્રી શાંતિનાથજીના દિગમ્બરી મંદિરમાં દર્શન પ્રસંગનું વર્ણન) પ્રતિમા નીરખી છેટેથી વંદન કર્યું.

ત્રણ વાર પચાંગ પ્રણામ કર્યા

શ્રી આનંદધનજીનું શ્રી પદપ્રભુનું સ્તવન સુમધુર, ગભીર, સુસ્પષ્ટ શ્રવણે ગાયું.

જિન પ્રતિમાના ચરણ તળાસ્યા

એક નાની પચધાતુની જિન પ્રતિમા કાર્યોત્સર્ગમુદ્રાની અદરચી ડોરી કાઢી હતી. તે સિદ્ધની અવસ્થામાં થતા ધનની સૂચક હતી તે અવગાડના બનાવી કાનુ કે જે દેહે આત્મા સંપૂર્ણ સિદ્ધ થાય તે દેહપ્રમાણથી કિંમિત ન્યૂન જે દેહપ્રમાણ પૂરે ત્યારે તે અવગાડના. જીવો જુદા જુદા સિદ્ધ થયા. તે એક દેહે સ્થિત હતા પ્રત્યેક જુદા જુદા છે. નિજ દેહ ધનપ્રમાણ અવગાડનાએ છે.

પ્રત્યેક સિદ્ધાત્માની જાયક સત્તા લોકાલોકપ્રમાણ, લોકને જાણનાર છતાં લોકથી સિદ્ધ છે.

જુદા જુદા પ્રત્યેક દીવાનો પ્રકાશ એક થઈ ગયા છતાં દીવા જેમ જુદા જુદા છે, એ ન્યાયે પ્રત્યેક સિદ્ધ આત્મા જુદા જુદા છે.

આ મુક્તાગિરિ આદિ તીર્થોની છબીઓ છે.

આ ગોમઠેશ્વર નામથી પ્રસિદ્ધ શ્રી બાહુબળસ્વામીની પ્રતિમાની છબી છે. ખેંગલોર પાસે એકાંત જંગલમાં ડુંગરમાંથી કોતરી કાઢેલી સિત્તેર ફૂટ ઊંચી આ લઘ્ય પ્રતિમા છે. આઠમા સૈકામાં શ્રી ચામુંડરાયે એની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. અડોલ ધ્યાને કાઉસગમુદ્રાએ શ્રી બાહુબળજી અનિમેષનેત્રે ઊભા છે. હાથપગે વૃક્ષની વેલીઓ વીટાઈ છતાં દેહભાનરહિત ધ્યાનસ્થ શ્રી બાહુબળજીને તેની ખબર નથી કૈવલ્ય પ્રગટ થવા યોગ્ય દશા છતાં જરા માનનો અકુરો નડ્યો છે. “વીરા મારા ગજ થકી ઊતરો” એ માનરૂપી ગજથી ઊતરવાના પોતાની બહેનો બ્રાહ્મી અને સુંદરીના શબ્દો કર્ણગોચર થતાં સુવિચારે સન્ન થઈ, માન મોડવા તૈયાર થતાં કૈવલ્ય પ્રગટ્યુ તે આ શ્રી બાહુબળજીની ધ્યાનસ્થ મુદ્રા છે.

(દર્શન કરી શ્રી મંદિરની જ્ઞાનશાળામાં)

‘શ્રી ગોમઠસાર’ લઈ તેનો સ્વાધ્યાય કર્યો

શ્રી ‘પાંડવપુરાણ’માનો પ્રદ્યુમ્ન અધિકાર વર્ણવ્યો. પ્રદ્યુમ્નનો વૈરાગ્ય ગાયો.

વસુદેવે પૂર્વભવમાં સુરૂપસંપન્ન થવાના નિયાણાપૂર્વક ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરી.

ભાવનારૂપ તપશ્ચર્યા ફળી. સુરૂપસ પન્ન દેહ પામ્યા. તે સુરૂપ ઘણા વિક્ષેપનુ કારણ થયું. સ્ત્રીઓ વ્યામોહ પામી પાછળ ફરવા લાગી. નિયાણાનો દોષ વસુદેવને પ્રત્યક્ષ થયો. વિક્ષેપથી છૂટવા ભાગી જવું પડ્યું.

‘મને આ તપશ્ચર્યાથી ઋદ્ધિ મળેા કે વૈભવ મળેા કે અમુક ઇચ્છિત થાઓ’ એવી ઇચ્છાને નિયાણુ, નિદાન દોષ કહે છે. તેવું નિયાણું ન બાંધવું ઘટે.

[૮૩૫-૧]

૧૩

સુખઈ કા. વદ ૯, ૧૯૫૬

‘અવગાહના’ એટલે અવગાહના. અવગાહના એટલે કંઠ આકાર એમ નહીં. કેટલા તત્ત્વના પારિભાષિક શબ્દો એવા હોય છે કે જેનો અર્થ બીજા શબ્દોથી વ્યક્ત ન કર શકાય; જેને અનુરૂપ બીજા શબ્દ ન મળે; જે સમજ્યા જાય પણ વ્યક્ત ન કરી શકાય અવગાહના એવો શબ્દ છે. ઘણા જોયે, વિશેષ વિચારે, એ સમજી શકાય. અવગાહન દોષવ્યાપ્ત છે. જુદાં છતાં એકસેક થઈ જાળી જવું, છતાં જુદાં રહેવું. આમ સિદ્ધ આત્માનું જેટલા દોષપ્રભાવ વ્યાપકપણું તે તેની અવગાહના કહી છે.

[૮૩૫-૨]

૧૪

સુખઈ, કાર્તિક વદ ૯, ૧૯૫૬

જે બહુ જોગવાય છે તે બહુ ધીમું થાય છે. સમતાએ કર્મ જોગવાનાં તે નિર્મલ છે; કર્મ ન હોય. આરીરિક વિષય જોગવાનાં આરીરિક શક્તિ ધીમું થાય છે.

જ્ઞાનીનો માર્ગ સુલભ છે, પણ તે પામવો દુર્લભ છે; એ માર્ગ વિકટ નથી. સ્ત્રીધો છે, પણ તે પામવો વિકટ છે. પ્રથમ સાચા જ્ઞાની જોઈએ. તે ઓળખાવા જોઈએ. તેની પ્રતીતિ આવવી જોઈએ. પછી તેનાં વચન પર શ્રદ્ધા રાખી નિઃશંકપણે ચાલતાં માર્ગ સુલભ છે, પણ જ્ઞાની મળવા અને ઓળખાવા એ વિકટ છે, દુર્લભ છે.

ગીચ ઝાડીમાં ભૂલા પડેલા માણસને વનોપકંઠે જવાનો માર્ગ કોઈ દેખાડે કે ‘ના નીચે નીચે ચાલ્યો ના રસ્તો સુલભ છે, આ રસ્તો સુલભ છે.’ પણ એ ભૂલા પડેલા માણસને જવું વિકટ છે, એ માર્ગે જતા પહોંચવું કે નહીં એ શકા નડે છે. શકા કર્યા વિના જ્ઞાનીઓનો માર્ગ આરાધે તો તે પામવો સુલભ છે

[૮૩૬]

૧૫

મુંબઈ, કારતક વદ ૧૧, ૧૯૫૬

શ્રી સત્યુત,

૧. શ્રી પાંડવ પુરાણે પ્રવૃન્ન ચરિત્ર.

૧૧. શ્રી ક્ષપણાસાર

૨. શ્રી પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય

૧૨. શ્રી લબ્ધિસાર.

૩. શ્રી પદ્મનંદિ પચવિંશતિ.

૧૩. શ્રી ત્રિલોકસાર.

૪. શ્રી ગોમદૃસાર.

૧૪. શ્રી તત્ત્વસાર

૫. શ્રી રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર.

૧૫. શ્રી પ્રવચનસાર.

૬. શ્રી આત્માનુશાસન.

૧૬. શ્રી સમયસાર.

૭. શ્રી મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ.

૧૭. શ્રી પચાસ્તિકાચ.

૮. શ્રી કાર્તિકેયાનુપેક્ષા.

૧૮. શ્રી અષ્ટબ્રાહ્મ.

૯. શ્રી યોગપ્રદિ સમુચ્ચય

૧૯. શ્રી પરમાત્મ પ્રકાશ.

૧૦. શ્રી ક્રિયાકોષ

૨૦. શ્રી રચણસાર

આદિ અનેક છે. ઇન્દ્રિયનિગ્રહના અભ્યાસપૂર્વક એ સત્યુત મેવવા યોગ્ય છે. એ કુળ અલૌકિક છે. અમૃત છે.

[૮૩૬-૭]

૧૬

મુંબઈ, કાર્તિક વદ ૧૧, ૧૯૫૬

જ્ઞાનીને ઓળખો; ઓળખીને એઓની આજ્ઞા આરાધો જ્ઞાનીની એક આજ્ઞા આરાધનાં અનેકવિધ કસ્યાણુ છે.

જ્ઞાનીઓ જગતને તૃપ્તિપત્ત ગણે છે, એ એઓના જ્ઞાનનો ગહિમા સમજવો.

કોઈ મિથ્યાલિનિવેશી જ્ઞાનનો ડાળ કરી જગતનો બાર મિથ્યા શિર વડતો હોય તો તે હાંસીપાત્ર છે.

[૮૭૮-૨૩]

૧૭

મુંબઈ, કારતક વદ ૧૧, ૧૯૫૬

વસ્તુત્ત એ વસ્તુઓ છે જીવ અને અજીવ. સુવર્ણનામ લોકોએ કલ્પિત આપ્યું. તેની ભસ્મ યજ્ઞને પેટમાં ગયું. વિદ્યા પરિવૃન્ની જ્ઞાનર ચયુ, ક્ષેત્રમાં ગિરુ; ધાન્ય યયુ; લોકોએ ખાધું; ગાળાંતરે લોકો વયુ. વસ્તુત્ત એક દ્રવ્યના પચાસોને કલ્પનારૂપે જુદાં જુદાં નામ

અપાયાં. એક દ્રવ્યના ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયો વડે લોક બ્રાન્તિમાં પડી ગયું. એ બ્રાન્તિએ મમતાને જન્મ આપ્યો.

રૂપિયા વસ્તુતઃ છે, છતાં લેણુદાર દેણુદારને મિથ્યા ઝઘડા થાય છે. લેણુદારની અધીરાઈથી એને મન રૂપિયા ગયા બાણે છે. વસ્તુતઃ રૂપિયા છે, તેમજ જુદી જુદી કલ્પનાએ ભ્રમભળ પાથરી દીધી છે, તેમાંથી જીવ-અજીવનો, જડ-ચૈતન્યનો ભેદ કરવો એ વિકટ થઈ પડ્યું છે. ભ્રમભળ યથાર્થ લક્ષમાં ઊતરે, તો જડ-ચૈતન્ય ક્ષીર નીરવત્ ભિન્ન સ્પષ્ટ ભાસે.

[૮૩૭-૧]

૧૮

મુંબઈ, કા. વદ ૧૨, ૧૯૫૬

‘ઇનોક્યુલેશન’—મરકીની રસી રસીના નામે દાક્તરોએ આ ધર્તિગ ઉભું કર્યું છે. બિચારાં આ નિરપરાધી અશ્વ આદિને રસીના બહાને રિણાવી મારી નાંખે છે, હિંસા કરી પાપને પોષે છે, પાપ ઉપાજે છે. પૂર્વે પાપાનુબંધી ઉપાજ્યું છે, તે યોગે વર્તમાનમાં તે પુણ્ય ભોગવે છે, પણ પરિણામે પાપ વહોરે છે; તે બિચારા દાક્તરોને ખબર નથી. રસીથી દરદ દૂર થાય ત્યારની વાત ત્યારે; પણ અત્યારે હિંસા તો પ્રગટ છે. રસીથી એક કાઢતાં બીજું દરદ પણ ઊભું થાય.

[૮૩૭-૨]

૧૯

મુંબઈ, કાર્તિક વદ ૧૨, ૧૯૫૬

પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ એ શબ્દ સમજવા જેવા છે. પુરુષાર્થ કર્યા વિના પ્રારબ્ધની ખબર ન પડી શકે. પ્રારબ્ધમાં હશે તે થશે એમ કહી બેસી રહો કામ ન આવે. નિષ્કામ પુરુષાર્થ કરવો. પ્રારબ્ધને સમપરિણામે વેદવું, ભોગવી લેવું એ મોટો પુરુષાર્થ છે. સામાન્ય જીવ સમપરિણામે વિકલ્પરહિતપણે પ્રારબ્ધ વેદી ન શકે, વિષમ પરિણામ થાય જ. માટે તે ન થવા દેવા, ઓછા થવા ઉદ્યમ સેવવો. સમપણુ અને વિકલ્પરહિતપણું સત્સગથી આવે અને વધે.

[૮૪૨]

૨૦

મોરબી, વૈ. સુદ ૮, ૧૯૫૬

‘ભગવદ્ગીતા’માં પૂર્વાપર વિરોધ છે, તે અવલોકવા તે આપેલ છે. પૂર્વાપર શું વિરોધ છે તે અવલોકનથી જણાઈ આવશે. પૂર્વાપર અવિરોધ એવું દર્શન, એવાં વચન, તે વીતરાગનાં છે. ભગવદ્ગીતા પર ઘણાં ભાષ્ય, ટીકા રચાયાં છે. વિદ્યારણ્ય સ્વામી ‘ની’ ‘જ્ઞાનેશ્વરી’ આદિ. દરેક પોતપોતાની માનીનતા ઉપર ઉતારી ગયા છે. ‘થિયોસોફી’વાળી તમને આપેલી ઘણે ભાગે સ્પષ્ટ છે. મહિલાતા નબુભાઈએ ગીતા પર વિવેચનરૂપ ટીકા કરતા મિશ્રતા બહુ આવી દીધી છે, મેળભેળ ખીચડો કર્યો છે.

વિદ્વત્તા અને જ્ઞાન એ એક સમજવાનું નથી, એક નથી. વિદ્વત્તા હોય છતાં જ્ઞાન ન હોય. આવી વિદ્વત્તા તે કે જે આત્માર્થ હોય, જેથી આત્માર્થ મરે, આત્મત્વ સમજાય, પમાય આત્માર્થ હોય ત્યાં જ્ઞાન હોય, વિદ્વત્તા હોય વા ન પણ હોય.

મહિલાઈ એ છે (‘દર્શનસમુચ્ચાની પ્રસ્તાવનામાં’) કે હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતની ખબર ન હતી, વેદાંતની ખબર હતા તો એની કયાનજુદિના હરિભદ્રસૂરિ જેન તરફથી પોતાનું

વલણુ દ્રેશ્વી વેદાંતમાં લખત. ગાઠ મતાભિનિવેશથી મણિભાઈનું આ વચન નીકળ્યું છે. હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતની ખબર હતી કે નહીં એ મણિભાઈએ હરિભદ્રસૂરિને ‘ધર્મસંપ્રહણી’ જોયો હતો તો ખબર પડત. હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતાદિ બધા દર્શનોની ખબર હતી. તે બધા દર્શનોની પર્યાલોચનાપૂર્વક તેમણે જૈનદર્શનને પૂર્વાપર અવિરોધ પ્રતીત કર્યું હતું. અવલોકનથી જણાયો. ‘પદ્દર્શનસમુચ્ચય’ના ભાષાંતરમાં દોષ છતાં મણિભાઈએ ભાષાતર કીધું છે. બીજો એવું પણ ન કરી શકે. એ સુધારી શકાશે.

[૮૪૩]

૨૧

શ્રી મોરળી, વૈ. સુદ ૯, ૧૬૫૬

વર્તમાનકાળમાં ક્ષયરોગ વિશેષ વૃદ્ધિ પામ્યો છે, અને પામતો જાય છે. એનું મુખ્ય કારણ બ્રહ્મચર્યની ખામી, આળસ અને વિષયાદિની આમંજિત છે. ક્ષયરોગનો મુખ્ય ઉપાય બ્રહ્મચર્ય સેવન, શુદ્ધ સાત્ત્વિક આહાર-પાન અને નિયમિત વર્તન છે.

[૮૫૭]

૨૨

મોરળી, અમાસ સુદ ૧૬૫૬

‘પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં, વદનકમલમ્બકઃ કામિનીસંગગૃહ્યઃ;
કરયુગમપિ યત્તે શસ્ત્રસંવચ્ચંધ્ય, તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ.’

‘તારાં જે ચક્ષુ પ્રશમરસમાં ડૂબેલા છે, પરમશાંત રચાને ઝીલી રહ્યાં છે. તારું મુખકમળ પ્રસન્ન છે; તેમાં પ્રસન્નતા વ્યાપી રહી છે. તારો જોજો સ્ત્રીના સગથી રહિત છે. તારા જે હાથ શસ્ત્રસંબંધ વિનાના છે, તારા હાથમાં શસ્ત્ર નથી. આમ તું જ વીતરાગ જગતમાં દેવ છું. દેવ કોણ? વીતરાગ. દર્શનયોગ્ય સુદા કઈ? વીતરાગતા સૂચવે તે.

‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’ વૈરાગ્યનો ઉત્તમ ગ્રંથ છે. દ્રવ્યને, વસ્તુને યથાવત્ લક્ષમાં રાખી વૈરાગ્યનું એમાં નિરૂપણ કર્યું છે. દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જાણનાર ચાર લોકો અદ્ભુત છે. એને માટે આ ગ્રંથની રાહ જોતા હતા. ગઈ સાલ જેઠ માસમાં મદ્રાસ ભાળી જતું થયું હતું કાર્તિકસ્વામી એ ભૂમિમાં બહુ વિચર્યા છે. એ તરફના નગ્ર લબ્ય, જિંચા, અડોલ વૃત્તિથી ઊભેલા પકાડ નીરખી સ્વામી કાર્તિકેયાદિની અડોલ, વૈરાગ્યમય દિગમ્બરવૃત્તિ ચાહ આવતી હતી.

નમસ્કાર તે સ્વામી કાર્તિકેયાદિને.

[૮૬૦]

૨૩

મોરળી, શ્રાવણ વદ ૮, ૧૬૫૬

‘પદ્દર્શનસમુચ્ચય’ને ‘યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય’ના ભાષાંતર ગુજરાતીમાં કરતા યોગ્ય છે. પદ્દર્શનસમુચ્ચય’નું ભાષાંતર થયેલ છે પણ તે સુધારી ફરી કરવા યોગ્ય છે. ધીરે ધીરે થશે, કરશે આનંદધનજી ચોવીશીના અર્થ પત્ર વિવેચન સાથે લખ્યો.

નમો દુર્વાચારાગાદિચૈરિવારનિવારિણે,
અર્હતે યોગિનાથાય મદાવીરાય તાયિને.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ‘યોગશાસ્ત્ર’ની રચના કરતા નગલાચર્યના પીતરાય સર્વજ્ઞ અરિકુન્ત યોગીનાથ મહાવીરને સ્તુતિરૂપે નમસ્કાર કરે છે,

‘વાર્યા વારી ન શકાય, વારવા બહુ બહુ મુશ્કેલ એવા રાગ, દ્રેષ, અજ્ઞાનરૂપી શત્રુના સમૂહને જેણે વાર્યા, જીત્યા; જે વીતરાગ સર્વજ્ઞ થયા; વીતરાગ સર્વજ્ઞ થતાં જે અહર્ત પૂજવા યોગ્ય થયા; અને વીતરાગ અહર્ત થતાં મોક્ષ અર્થે પ્રવર્તન છે જેનું એવા બુદ્ધ બુદ્ધા યોગીઓના જે નાથ થયા; નેતા થયા; અને એમ નાથ થતાં જે જગતના નાથ, તાત, ત્રાતા થયા; એવા જે મહાવીર તેને નમસ્કાર હો.’ અહીં સદેવના અપાયથપગમ અતિશય, જ્ઞાન અતિશય, વચન અતિશય અને પૂજા અતિશય સૂચવ્યા. આ મંગલ સ્તુતિમાં સમગ્ર ‘યોગશાસ્ત્ર’ નો સાર સમાવી દીધો છે. સદેવનું નિરૂપણ કર્યું છે. સમગ્ર વસ્તુસ્વરૂપ, તત્ત્વજ્ઞાન સમાવી દીધું છે. ઉકેલનાર જોજક જોઈએ.

લૌકિક મેળામા વૃત્તિને ચંચળ કરે એવા પ્રસંગ વિશેષ હોય. સાચો મેળો સત્સંગનો. એવા મેળામાં વૃત્તિની ચંચળતા ઓછી થાય, દૂર થાય. માટે સત્સંગમેળાને જ્ઞાનીઓએ વખાણ્યો છે, ઉપદેશ્યો છે.

[૮૬૫-૧]

૨૪

વઢવાણ કેમ્પ, ભાદ્રપદ વદ, ૧૯૫૬

‘મોક્ષમાળા’ ના પાઠ અમે માપી માપીને લખ્યા છે. ફરી આવૃત્તિ અંગે સુખ ઉપજે તેમ પ્રવર્તો. કેટલાંક વાક્ય નીચે લીટી દોરી છે તેમ કરવા જરૂર નથી. શ્રોતા વાંચકને બનતાં સુધી આપણા અભિપ્રાયે ન દોરવા લક્ષ રાખવું. શ્રોતા વાચકમા પોતાની મેળે અભિપ્રાય ઊગવા દેવો. સારાસાર તોલ કરવાનું વાંચનાર શ્રોતાના પર છોડી દેવું. આપણે તેમને દોરી તેમને પોતાને ઊગી શકે એવા અભિપ્રાયને થંભી ન દેવો.

૧ ‘પ્રજ્ઞાવળોધ’ લાગ ‘મોક્ષમાળા’ ના ૧૦૮ મણકા અત્રે લખાવશું.

પરમ સત્શ્રુતના પ્રચારરૂપ એક યોજના ધારી છે. તે પ્રચાર થઈ પરમાર્થમાર્ગ પ્રકાશ પામે તેમ થશે.

[૮૬૭]

૨૫

મુંબઈ, માટુંગા, માગશર, ૧૯૫૭

શ્રી ‘શાંતસુધારસ’ નું પણ ફરી વિવેચનરૂપ લાખાતર કરવા યોગ્ય છે, તે કરશો.

[૮૬૮]

૨૬

મુંબઈ, શિવ, માગશર, ૧૯૫૭

‘દેવાગમનમોયાનચામરાદિવિમૂતયઃ,

માયાવિષ્ણવિ દશ્યંતે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાનૃ

સ્તુતિકાર શ્રી નમતભદ્રસૂરિને વીતરાગ દેવ બાણે કહેતા હોય, હે સમતબદ્ર! આ અમારાં અષ્ટપ્રાતિકાર્ય આદિ વિમૂતિ તું જો; અમારું મહત્વ જો. ત્યારે સિંહ શુક્રમાથી ગંભીર પદે બકાર નીકળતાં ત્રાડ પાડે તેમ શ્રી નમતભદ્રસૂરિ ત્રાડ પાડતા કહે છે :— ‘દેવતાઓનું આવવું, આકાશમાં વિચરવું, ચામરાદિ વિમૂતિનું લોગવવું, ચામરાદિ વૈભવથી વીંઝાવું, એ તો માયાવી એવા દંત્રજાળિયા પાનુ બતાવી શકે છે. તારા પાસે દેવોનું આવવું થાય છે, પણ આકાશમાં વિચરવું વા અંતર છત્ર આદિ વિમૂતિ લોગવે છે માટે તું અમારા મનને

મહાન! ના, ના. એ માટે તુ અમારા મનને મહાન નહીં. તેટલાથી તારું મહત્ત્વ નહીં. એવું મહત્ત્વ તો માયાવી ઇદ્રજ્ઞાનિયા પણ દેખાડી શકે' ત્યારે મહેવતું મહત્ત્વ વાસ્તવિક શું? તો કે વીતરાગપણુ. એમ આગળ બતાવે છે.

આ શ્રી સંમતભદ્રસૂરિ વિં સં ણીજા સૈકાના થયા. તેઓ શ્વેતામ્બર દિગમ્બર બન્નેમાં એક સરખા સન્માનિત છે. તેઓએ દેવાગમસ્તોત્ર (ઉપર જણાવેલ સ્તુતિ આ સ્તોત્રનું પ્રથમ પદ છે) અથવા આસમીમાંત્રા રચેલ છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રના મંગલાગરણની ટીકા કરતા આ દેવાગમસ્તોત્ર લખાયો છે. અને તે પર અષ્ટસહસ્રી ટીકા તથા ચોરાશી હુતર શ્લોકપુર 'ગંધહસ્તી મહાભાષ્ય' ટીકા રચાયાં છે.

‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેત્તારં કર્મમૂઢતાં,
જ્ઞાતારં ચિશ્વતત્ત્વાનાં વન્દે તદ્ગુણલઘ્વયે’

આ એનું પ્રથમ મગલ સ્તોત્ર છે. —

મોક્ષમાર્ગના નેતા, કર્મરૂપી પર્વતના ભેત્તા, ભેદનાર, વિશ્વ એટલે સમગ્ર તત્ત્વના જ્ઞાતા, જાણનાર તેને તે ગુણોની પ્રાસિઅર્થે વંદું છું.

‘આસમીમાંત્રા’, ‘યોગિંદુ’ નું અને ‘ઉપમિતિભવપ્રપંચવા’ નું ગુજરાતી ભાષાંતર કરશો. ‘યોગિંદુ’ નું ભાષાંતર વર્થેલ છે, ‘ઉપમિતિભવપ્રપંચ’ નું થાય છે; પણ તે બંને ફરી કરવા યોગ્ય છે, તે કરશો, ધીમે ધીમે થશે.

લોકકંઠ્યાણુ હિતરૂપ છે અને તે કર્તવ્ય છે. પોતાની યોગ્યતાની ન્યૂનતાથી અને જોખમદારી ન સમજઈ શકાવાથી અપકાર ન થાય એ પણ લક્ષ રાખવાનો છે.

[૬૪૪]

૨૭^૧

મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવી રીતે પ્રગટે? સાધારણપણે દરેક જીવને મતિજ્ઞાન હોય છે. તેને આશ્રયે રહેલા શ્રુતજ્ઞાનમા વધારો થવાથી તે મતિજ્ઞાનનું બળ વધારે છે; એમ અનુક્રમે મતિજ્ઞાન નિર્ભળ થવાથી આત્માનું અસંયમપણું ટળી સવ્યમપણું થાય છે, ને તેથી મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રગટે છે. તેને યોગે આત્મા બીજાનો અભિપ્રાય જાણી શકે છે.

લિંગ દેખાવ ઉપરથી બીજાના ક્રોધ હર્ષાદિ ભાવ જાણી શકાય છે, તે મતિજ્ઞાનનો વિષય છે. તેવા દેખાવના અભાવે જે ભાવ જાણી શકાય તે મનઃપર્યવ જ્ઞાનનો વિષય છે.

[૫૦૦-૩૪૭-૧]

૨૮

પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષય સંગ્રહી :-

જે જીવને મોહનીય કર્મરૂપી કપાયનો ત્યાગ કરવો હોય, તે તેનો એકદમ ત્યાગ કરવા ધારણે ત્યારે કરી શકાયે તેવા વિદ્યાસ ઉપર રહી તેનો કર્મે ત્યાગ કરવાનો અભ્યાસ નથી કરતો, તે એકદમ ત્યાગ કરવાનો પ્રયત્ન ખાત્યે મોહનીયકર્મના બળ આગળ ટકી શકતો નથી; કારણ કર્મરૂપ શત્રુને ધીરે ધીરે નિર્ભળ કર્યા વિના કાઢી મૂકવાને ને એકદમ

અસમર્થ બને છે. આત્માના નિર્જળપણાને લઈને તેના ઉપર મોહનું બળવાનપણું છે. તેનું ભેર ઓછું કરવાને આત્મા પ્રયત્ન કરે, તો એકી વખતે તેના ઉપર જ્ય મેળવવાની ધારણામાં તે ઠગાય છે. જ્યાં સુધી મોહવૃત્તિ લડવા સામી નથી આવી ત્યાં સુધી મોહવશ આત્મા પોતાનું બળવાનપણું ધારે છે, પરંતુ તેવી કસોટીનો પ્રસંગ આવ્યે આત્માને પોતાનું કાર્યપણું સમજાય છે, માટે જેમ બને તેમ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય મોળા કરવા. તેમાં મુખ્યત્વે ઉપસ્થ ઇન્દ્રિય અમલમાં લાવવી; એમ અનુક્રમે બીજા ઇન્દ્રિયોના વિષયો.

ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપી ક્ષેત્રની બે તસુ જમીન જીતવાને આત્મા અસમર્થપણું બતાવે છે અને આખી પૃથ્વી જીતવામાં સમર્થપણું ધારે છે, એ કેવું આશ્ચર્યરૂપ છે ?

પ્રવૃત્તિને આડે આત્મા નિવૃત્તિનો વિચાર કરી શકતો નથી; એમ કહેવું એ માત્ર બહાનું છે. જો થોડો સમય પણ આત્મા પ્રવૃત્તિ છોડી પ્રમાદરહિત હમેશા નિવૃત્તિનો વિચાર કરે, તો તેનું બળ પ્રવૃત્તિમાં પણ પોતાનું કાર્ય કરી શકે છે. કારણ દરેક વસ્તુનો પોતાના વધતા ઓછા બળવાનપણાના પ્રમાણમાં પોતાનું કાર્ય કરવાનો સ્વભાવ છે. માદક ચીજ બીજા ખોરાક સાથે પોતાના અસલના સ્વભાવ પ્રનાણે પરિણમવાને ભૂલી જતી નથી, તેમ જ્ઞાન પણ પોતાનો સ્વભાવ ભૂલતું નથી. માટે દરેક જીવે પ્રમાદરહિત, યોગ, કાળ, નિવૃત્તિ, ને માર્ગનો વિચાર નિરંતર કરવો જોઈએ.

[૩૪૭-૨]

૨૯

વ્રત સંબંધી :—

દરેક જીવે વ્રત લેવું હોય તો સ્પષ્ટાઈની સાથે બીજાની સાક્ષીએ લેવું. તેમાં સ્વેચ્છાએ વર્તવું નહીં. વ્રતમાં રહી શકતો આગાર રાખ્યો હોય અને કારણવિશેષને લઈને વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તેમ કરવામાં અધિકારી પોતે ન બનવું. જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું. નહીં તો તેમાં મોળા પડી જવાય છે; અને વ્રતનો ભંગ થાય છે.

[૩૪૭-૩]

૩૦

મોહ-કપાય સંબંધી :—

દરેક જીવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીએ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એમ અનુક્રમ રાખ્યો છે, તે ક્ષય થવાની અપેક્ષાએ છે.

પહેલો કપાય જવાથી અનુક્રમે બીજા કપાયો જાય છે, અને અમુક અમુક જીવોની અપેક્ષાએ માન, માયા, લોભ અને ક્રોધ એમ ક્રમ રાખેલ છે, તે દેશ, કાળ, ક્ષેત્ર જોઈને. પ્રથમ જીવને બીજાથી ઊંચો મનાવા માન થાય છે, તે અર્થે છળકપટ કરે છે; અને તેથી પૈશા મેળવે છે; અને તેમ કરવામાં વિઘ્ન કરનાર ઉપર ક્રોધ કરે છે. એવી રીતે કપાયની પ્રવૃત્તિઓ અનુક્રમે બધાય છે, જેનાં લોભની ચોટલી બળવત્તર ચીકાશ છે, કે તેમાં જીવ માન પણ ભૂલી જાય છે, ને તેની દરગાર નથી કરતો; માટે માનરૂપી કપાય ઓછો કરવાથી અનુક્રમે બીજા ઓની મેળે ઓછા થઈ જાય છે.

[૩૪૭-૫]

૩૧

આસ્થા તથા ઇચ્છા :—

દરેક જીવે જીવના અસ્તિત્વથી તે મોક્ષ સુધીની પૂર્ણપણે શ્રદ્ધા રાખવી એમાં જરા પણ શંકા રાખવી નહીં. આ જગ્યાએ અશ્રદ્ધા રાખવી તે જીવને પતિત થવાનું કારણ છે, અને તે એવું સ્થાનક છે કે ત્યાંથી પડવાથી કાઈ સ્થિતિ રહેતી નથી.

સિત્તેર કોટાકોટિ સાગરોપમ સ્થિતિ અતર્મુહૂર્ત્તમા ણંધાય છે, જેને લઈને અસ ખ્યાતા ભવ ભ્રમણ કરવા પડે છે.

ચારિત્રમોહનો લટક્યો તે ઠેકાણે આવે છે, પણ દર્શનમોહનો પડ્યો ઠેકાણે આવતો નથી. કારણ, સમજવા ફેર થવાથી કરવા ફેર થાય છે વીતરાપરૂપ જ્ઞાનીના વચનમા અન્યથા-પણું હોવાનો સંભવ જ નથી. તેના અવલગને રહી સીમુ રેડયુ હોય એવી રીતે શ્રદ્ધાને ઓછે પણ મજબૂત કરવી. જ્યારે જ્યારે શકા થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જીવે વિચારવું કે તેમાં પોતાની ભૂલ જ થાય છે. વીતરાગ પુરુષોએ જ્ઞાન જે મતિથી કહ્યું છે, તે મતિ આ જીવમા છે નહીં, અને આ જીવની મતિ તો શાકમા મીઠું ઓખું પડ્યું હોય તો તેટલામાં જ રોકાઈ જાય છે. તો પછી વીતરાગના જ્ઞાનની મતિનો મુકાબલો ક્યાંથી કરી શકે ? તેથી ખારમા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી પણ જીવે જ્ઞાનીનું અવલગન લેવું એમ કહ્યું છે.

અધિકારી નહીં છતાં પણ જી આ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવામાં આવે છે તે માત્ર આ જીવે પોતાને જ્ઞાની તથા ડાહ્યો માની લીધેલો હોવાથી તેનું માન ગાળવાના હેતુથી અને નીચેના સ્થાનકેથી વાતો કહેવામાં આવે છે તે માત્ર તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે નીચે ને નીચે જ રહે.

[૩૯૧]

૩૨

સુંબઈ, અશ્વિન, ૧૯૪૬

જે અબુદ્દા મહામાગા વીરા અસમત્તદંસિણો ।

અસુદં તેસિ પરકંતં સફલં દ્વોદ સઽવસા ॥ ૨૨ ॥

જે ય બુદ્ધા મહામાગા વીરા સમ્મત્તદંસિણો ।

સુદં તેસિ પરકંતં અફલં દ્વોદ સઽવસો ॥ ૨૩ ॥

શ્રી સૂયગડાગ સૂત્ર, વીર્યાધ્યયન ૮મું ૨૨-૨૩

ઉપર જ્યાં ‘સદ્ગ’ છે ત્યાં ‘અદ્ગ’ ડીક લાગે છે અને ‘અદ્ગ’ છે ત્યાં ‘સદ્ગ’ ડીક લાગે છે, માટે તેમાં લખિત દોષ છે કે બરાબર છે ? તેનું સમાધાન કે : અખિત દોષ નથી; સદ્ગ છે ત્યાં સદ્ગ અને અદ્ગ છે ત્યાં અદ્ગ બન્ને બરાબર છે.

મિથ્યાદષ્ટિની ક્રિયા સદ્ગ છે, દ્ગ કરીને સ્પિડિ છે. અર્થાત્ તેને પુણ્ય પાપ દ્ગનું બેસવાપણું છે; સમ્યગ્દષ્ટિની ક્રિયા અદ્ગ છે, દ્ગ રહિત છે, તેને દ્ગ બેસવાપણું નથી, અર્થાત્ નિર્જરા છે. એટલી મિથ્યાદષ્ટિના ક્રિયાનું સંસારોત્પન્ન સદ્ગપણું અને ખીચના, સમ્યગ્દષ્ટિની ક્રિયાનું સંસારોત્પન્ન અદ્ગપણું એમ પરમાર્થ સમજવા પોતપોતાનું છે.

નિત્યનિયમ^૧

ૐ શ્રીમત્પરમશુરુભયો નમઃ

સવારમાં ભઠ્ઠી ધર્યાપથિકી પ્રતિક્રમી રાત્રિ-દિવસ જે કંઈ અઠાર પાપસ્થાનકમાં પ્રવૃત્તિ થઈ હોય, સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સંખંધી તથા પાંચ પરમપદ સંખંધી જે કંઈ અપરાધ થયો હોય, કેઈ પણ જીવ પ્રતિ ક્રિયિત્માત્ર પણ અપરાધ કર્યો હોય, તે જીવતા અબ્જાતા થયો હોય, તે સર્વ ક્ષમાવવા, તેને નિંદવા, વિશેષ નિંદવા, આત્મામાંથી તે અપરાધ વિસર્જન કરી નિઃશલ્ય થવું. રાત્રિએ શયન કરતી વખતે પણ એ જ પ્રમાણે કરવું.

શ્રી સત્પુરુષનાં દર્શન કરી ચાર ઘડી માટે સર્વ સવલ વ્યાપારથી નિવર્તી એક અસાન પર સ્થિતિ કરવી. તે સમયમાં 'પરમશુરુ' એ શબ્દની પાંચ માળાઓ ગણી જે ઘડી સુધી સત્શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું. ત્યાર પછી એક ઘડી કાયોત્સર્ગ કરી શ્રી સત્પુરુષોનાં વચનોનું તે કાયોત્સર્ગમા રટણ કરી સદ્વૃત્તિનું અનુસંધાન કરવું. ત્યાર પછી અરધી ઘડીમાં ભક્તિની વૃત્તિ ઉજમાળ કરનારાં એવાં પદો (આજ્ઞાનુસાર) ઉચ્ચારવાં. અરધી ઘડીમાં 'પરમશુરુ' શબ્દનું કાયોત્સર્ગરૂપે રટણ કરવું અને 'સર્વજ્ઞદેવ' એ નામની પાંચ માળા ગણવી.

હાલ અધ્યયન કરના યોગ્ય શાસ્ત્રોઃ—વૈરાગ્યશતક, ઈન્દ્રિયપરાજયશતક, શાંતસુધારક, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, યોગદ્વિસમુચય, નવતત્ત્વ, મૂળપદ્ધતિ કર્મગ્રંથ, ધર્મખંડુ, આત્માનુશાસન, ભાવનાબોધ, મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ; મોક્ષમાળા, ઉપમિતિભવપ્રપંચ, અધ્યાત્મસાર, શ્રી આનંદધનજી —ચોવીશીમાંથી નીચેનાં સ્તવનોઃ— ૧, ૩, ૫, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૩, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૨.

સાતવ્યસન (જુગદું, માંસ, મદિરા, વેશ્યાગમન, શિકાર, ચોરી, પરસ્ત્રી)નો ત્યાગ.

(અથ સપ્તવ્યસન નામ ચોપાઈ.)

“જૂવા,^૧ આમિપ,^૨ મદિરા,^૩ દારી,^૪ આહિટક,^૫ ચોરી,^૬ પરનારી;^૭

એહિ સસવ્યસન હુઃખદાઈ, હુરિતમૂળ હુર્ગતિકે જાઈ.”

એ સસવ્યસનનો ત્યાગ. રાત્રિભોજનનો ત્યાગ. અમુક સિવાય સર્વ વનસ્પતિનો ત્યાગ. અમુક તિથિએ અત્યાગ વનસ્પતિનો પણ પ્રતિબંધ. અમુક રસનો ત્યાગ. અગ્રહચર્યનો ત્યાગ. પરિગ્રહ પરિમાણ.

શરીરમાં વિશેષ રોગાદિ ઉપદ્રવથી, બેભાનપણાથી, રાજ અથવા દેવાદિના બળાત્કારથી અત્રે વિદિત કરેલ નિયમમાં પ્રવર્તતા અશક્ત થવાય તો તે માટે પશ્ચાત્તાપનું સ્થાનક સમજવું. સ્વેચ્છાએ કરીને તે નિયમમાં ન્યૂનાધિકતા કંઈ પણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા, સત્પુરુષની આજ્ઞાએ તે નિયમમાં ફેરફાર કરવાથી નિયમ ભંગ નહી.

૧. જા જે બિન્દુવિનન જગુવેલ છે તે 'શ્રીમદ્'ના ઉપદેશામ્તનાવી શ્રીશ્રી શ્રી અન્નાના અંત મુદ્દત મુદ્દત પે. ૧૨૬

[૫૪૫]

૩૪

શ્રી ખલાત, આસો સુદ, ૧૯૫૧

સત્ય^૧

વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જોવું બાણુવું, અનુભવવું તેવું જ કહેવું તે સત્ય એ પ્રકારે છે. 'પરમાર્થસત્ય અને વ્યવહારસત્ય.'

'પરમાર્થ સત્ય' એટલે આત્માસિવાય બીજો કોઈ પદાર્થ આત્માનો થઈ શકતો નથી, એમ નિશ્ચય બાણી, ભાષા બોલવામાં વ્યવહારથી દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધન, ધાન્ય, ગૃહ આદિ વસ્તુઓના પ્રસંગમાં બોલતા પહેલાં એક આત્મા સિવાય બીજું કોઈ મારું નથી, એ ઉપયોગ રહેવો જોઈએ. અન્ય આત્માના સંબંધી બોલતા આત્મામાં ભતિ, લિંગ અને તેવા ઔપચારિક ભેદવાળો તે આત્મા ન છતાં માત્ર વ્યવહારનયથી કાર્યને માટે બોલાવવામાં આવે છે, એવા ઉપયોગપૂર્વક બોલાય તો તે પારમાર્થિક સત્ય ભાષા છે એમ સમજવાનું છે.

૧. દૃષ્ટાન્ત : એક માણસ પોતાના આરોપિત દેહની, ઘરની, સ્ત્રીની, પુત્રની કે અન્ય પદાર્થની વાત કરતો હોય તે વખત સ્પષ્ટપણે તે તે પદાર્થથી વક્તા હું ભિન્ન છું, અને તે મારા નથી, એમ સ્પષ્ટપણે બોલનારને ભાન હોય તો તે સત્ય કહેવાય.

૨. દૃષ્ટાન્ત : જેમ કોઈ અથકાર શ્રેણિક રાજ અને ચેલણા રાણીનું વર્ણન કરતા હોય; તો તેઓ બન્ને આત્મા હતા અને માત્ર શ્રેણિકના લવ આશ્રયી તેમનો સંબંધ, અગર સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, રાજ્ય વગેરેનો સંબંધ હતો, તે વાત લક્ષમાં રાખ્યા પછી બોલવાની પ્રવૃત્તિ કરે એ જ પરમાર્થસત્ય,

વ્યવહારસત્ય આવ્યા વિના પરમાર્થસત્ય વચન બોલવાનું બને તેમ ન હોવાથી વ્યવહાર-સત્ય નીચે પ્રમાણે બણવાનું છે.

જેવા પ્રકારે વસ્તુનું સ્વરૂપ જોવાથી, અનુભવવાથી, ધ્રુવણથી અથવા યાંચવાથી આપણને અનુભવવાનાં આવ્યું હોય તેવા જ પ્રકારે યથાતથ્યપણે વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેવું અને તે પ્રસંગે વચન બોલવું તેનું નામ વ્યવહારસત્ય.

દૃષ્ટાન્ત : જેમ કે અમુક માણસનો લાલ અથ જ ગજનાં દિવસે બાર વાગ્યે દીકો હોય, અને કોઈના પૂછવાથી તે જ પ્રમાણે યથાતથ્ય વચન બોલવું તે વ્યવહારસત્ય. આમાં પણ કોઈ પ્રાણીના પ્રાણનો નાશ થતો હોય, અગર ઉન્નમતતાથી વચન બોલાયું હોય, યદ્યપિ ખરું હોય તોપણ અસત્યતુલ્ય જ છે એમ બાણી પ્રવર્તવું. નત્યથી વિપરીત તેને અસત્ય કહેવાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુઃખ, અજ્ઞાનાદિથી બોલાય છે, ક્રોધાદિ મોહનીયના નાનનૂત છે તેની સ્થિતિ બીજા બધા કર્મથી વધારે એટલે (૭૦) ચિત્તેર કોણકોટી જ્ઞાનરોપણની છે આ કર્મ ક્ષય પ્રયા વિના જ્ઞાનાવરણાદિ ઈર્મ સંપૂર્ણપણે લપ ધઈ શકતાં નથી, જે કે ગણિતમાં પ્રવેશ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મો ડહાં છે; પણ આ ઈર્મની ઘટ્ટી મહત્ત્વના છે, કેમકે સંચારના મૂળનૂત અગ્રદેવનું આ મૂળસ્થાન હોવાથી ભવત્રયણ કરસામાં આ કર્મની મુખ્યતા છે, આવું મોહનીયકર્મનું પાલવાનપણું છે, છતાં

પણ તેનો ક્ષય કરવો સહેલ છે; એટલે કે જેમ વેદનીયકર્મ વેદા વિના નિષ્ક્રમ થતું નથી તેમ આ કર્મને માટે નથી. મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિરૂપ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભાદિ કષાય તથા નોકષાયના અનુક્રમે ક્ષમા, નમ્રતા, નિરભિમાનપણું, સરળપણું, નિર્દોષતા અને સંતોષાદિની વિપક્ષ ભાવનાથી એટલે માત્ર વિચાર કરવાથી ઉપર દર્શાવેલા કષાયો નિષ્ક્રમ કરી શકાય છે. નોકષાય પણ વિચારથી ક્ષય પમાડી શકાય છે; એટલે કે તેને સારુ બાદ કાંઈ કરવું પડતું નથી.

‘મુનિ’ એ નામ પણ આ પૂર્વોક્ત રીતે વિચારીને વચન બોલવાથી સત્ય છે. ઘણું કરીને પ્રયોજન વિના બોલવું જ નહીં તેનું નામ મુનિપણું. રાગદ્વેષ ને અજ્ઞાન વિના યથા સ્થિત વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેતાં બોલતાં છતાં પણ મુનિપણું મૌનપણું બાળવું. પૂર્વ તીર્થ કરાદિ મહાત્માઓએ આમ જ વિચાર કરી મૌનપણું ધારણ કરેલું; અને સાડાબાર વર્ષ લગભગ મૌનપણું ધારણ કરનાર ભગવાન વીરપ્રભુએ આવા ઉત્કૃષ્ટ વિચારે કરી આત્મામાંથી ફેરવી ફેરવીને મોહનીયકર્મનો સંબંધ કાઢી નાંખી કેવળજ્ઞાનદર્શન પ્રગટ કર્યું હતું.

આત્મા ધારે તો સત્ય બોલવું કંઈ કઠણ નથી. વ્યવહારસત્યભાષા ઘણી વાર બોલવામાં આવે છે, પણ પરમાર્થસત્ય બોલવામાં આવ્યું નથી; માટે આ જીવનું ભવબ્રમણ મટતું નથી. સમ્યક્ત્વ થયા બાદ અભ્યાસથી પરમાર્થસત્ય બોલવાનું થઈ શકે છે; અને પછી વિશેષ અભ્યાસે સહજ ઉપયોગ રહ્યા કરે છે. અસત્ય બોલ્યા વિના માયા થઈ શકતી નથી. વિશ્વાસઘાત કરવો તેનો પણ અસત્યમાં સમાવેશ થાય છે. ખોટા દસ્તાવેજો કરવા તે પણ અસત્ય બાળવું. અનુભવવા યોગ્ય પદાર્થનું સ્વરૂપ અનુભવ્યા વિના અંતે ઈંદ્રિયથી બાળવા યોગ્ય પદાર્થનું સ્વરૂપ બણ્યા વિના ઉપદેશ કરવો તે પણ અસત્ય બાળવું; તો પછી તપ પ્રમુખ માનાદિની ભાવનાથી કરી, આત્મહિતાર્થ કરવા જેવો દેખાય, તે અસત્ય હોય જ એમ બાળવું. અખંડ સમ્યક્દર્શન આવે તો જ સંપૂર્ણપણે પરમાર્થસત્ય વચન બોલી શકાય; એટલે કે તો જ આત્મામાંથી અન્ય પદાર્થ લિપ્તપણે ઉપયોગમાં લઈ વચનની પ્રવૃત્તિ થઈ શકે.

કોઈ પૂછે કે લોક શાશ્વત કે અશાશ્વત તો ઉપયોગપૂર્વક ન બોલતાં, ‘લોક શાશ્વત’, કહે તો અસત્ય વચન બોલાયુ એમ થાય. તે વચન બોલતા લોક શાશ્વત કેમ કહેવામાં આવ્યો, તેનું કારણ ધ્યાનમાં રાખી તે બોલે તો તે સત્ય ગણાય.

આ વ્યવહારસત્યના પણ બે વિભાગ થઈ શકે છે, એક સર્વથા પ્રકારે અને બીજો દેશથી. નિશ્ચયસત્ય પર ઉપયોગ રાખી, પ્રિય એટલે જે વચન અન્યને અથવા જેના સંબંધમાં બોલાયુ હોય તેને પ્રીતિકારી હોય; અને પથ્ય, ગુણકારી હોય એવું જ સત્ય વચન બોલનાર સર્વવિરતિ મુનિરાજ પ્રાપ્તે હોઈ શકે છે.

સમાર ઉપર અભાવ રાખનાર હોવા છતાં પૂર્વકર્મથી, અથવા બીજા કારણથી સંસારમાં રહેનાર ગૃહસ્થે દેશથી સત્ય વચન બોલવાનો નિયમ રાખવા યોગ્ય છે. તે મુખ્ય આ પ્રમાણે :—
કન્યાતીક, મનુષ્યમંથ્રથી અનન્ય; ગોવાતીક, પશુમંથ્રથી અસત્ય; ભૌમાતીક, ભૂમિ-મંથ્રથી અસત્ય, ખોટી સાસી, અને વાપતુનૃપા એટલે વિશ્વામૃતી રાખવા આવેલા દ્રવ્યાદિ

પદાર્થ તે પાછા માગતા, તે સંબંધી ઈનકાર જવું તે. આ પાત્ર ક્યુ પ્રકાર છે. આ સંબંધમાં વચન જોલતાં પરમાર્થ સત્ય ઉપર ધ્યાન રાખી, યથાસ્થિત જોડે જેવા પ્રકારે વસ્તુઓનાં સમ્યક્ સ્વરૂપ હોય તેવા પ્રકારે જ કહેવાનો નિયમ તેને દેશથી વ્રત ધારણ કરનારે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે. આ કહેલા સત્ય વિશે ઉપદેશ વિચારી તે કમમાં અવશ્ય આવવું એ જ ફળદાયક છે.

[૭૬૧-૨]

૩૫

સત્પુરુષ અન્યાય કરે નહીં. સત્પુરુષ અન્યાય કરશે તો આ જગતમાં વરસાદ કોના માટે વરસશે ? સૂર્ય કોના માટે પ્રકાશશે ? વાયુ કોના માટે વાશે ?

આત્મા કેવી અપૂર્વ વસ્તુ છે ! જ્યાં સુધી શરીરમાં હોય, ભડેને હાતરો વરસ, ત્યાં સુધી શરીર સડતુ નથી, પારાની જેમ આત્મા ચેતન આત્મ્ય જાય અને શરીર શય થઈ પડે અને સડવા માડે !

જીવમાં જીવિત અને પુરુષાર્થ જોઈએ. કર્મબંધ પડ્યા પછી પણ તેમાંથી (મત્તામાંથી ઉઘડ્ય આન્યા પહેલાં) છૂટવું હોય તો અળાધાકાળ પૂર્ણ થતાં સુધીમાં છૂટી શકાય.

પુણ્ય, પાપ અને આયુષ્ય એ કોઈ બીજાને ન આપી શકે તે દરેક પોતે જ ભોગવે.

સ્વછંદે, સ્વમતિકલ્પનાએ, સદ્ગુરુની આજ્ઞા વિના ધ્યાન કરવું એ તમંગરૂપ છે અને ઉપદેશ, વ્યાખ્યાન કરવું એ અભિમાનરૂપ છે.

દેહધારી આત્મા પંથી છે અને દેહ એ ઝાડ છે. આ દેહરૂપી ઝાડમાં (નીચે) જીવરૂપી પંથી વટેમાર્ગ થાક લેવા જોડા છે. તે પંથી ઝાડને જ પોતાનું કરી માને એ કેમ ચાહે ?

‘સુદરવિલાસ’ સુદર, સારો મ્રય છે. તેમાં કયા ગિણુપ, ભૂલ છે ને અગે જાગીએ છીએ; તે જાણુપ. બીજાને સનનની મુશ્કેલ છે. ઉપદેશઅર્થે એ મ્રય ઉપકારી છે.

છ દર્શન ઉપર દષ્ટાંતઃ—છ શુદ્ધ શુદ્ધ વેદાંતી હુકાન છે. તેમાં એક વૈષ્ણવ અપૂર્ણ સાચો છે તે તમામ રાગોને, તેના કારણને અને તે દાખવાના ઉપાયને જાણે છે. તેના નિદાન, ચિકિત્સા સાચા હોવાથી રાગીનો રાગ નિર્મૂળ વાય છે વૈષ્ણવ કમ્પાઈ છે પણ સાકં. આ જોઈ બીજા પાંચ દૃષ્ટવૈદ્યા પણ પોતપોતાની હુકાન જોડે છે તેના સાચા વૈદ્યના વરની દવા પોતા પાસે હોય છે, તેટલા પૂરતા તો રાગીનો રાગ દૂર કરે છે, અને બીજા પોતાની કલ્પનાથી પોતાના વરની દવા આપે છે, તેથી ઊલટો રાગ વધે છે; પરંતુ દવા વરની આપે છે જોડે જોલતા માર્યા જોડ લેવા બહુ ઝલવાય છે, અને ઝલવા મુશ્કેલ પ ને છે.

આનો ઉપતય એ જ, સાચો વૈષ્ણવ ને બીજાના દર્શન છે; જે અપૂર્ણ મ્રય અરૂપ છે. તે મોઃ વિષ્ણુદિને, ગરુડાદિને, વિંદ્યા વાદિને અપૂર્ણ દર અગ કહે છે, જે વિષ્ણુવિના રાગીને મોંઘા પડે છે, આવતાં નથી; અને જીવ પાન દૃષ્ટવૈદ્યા છે, તે દૃષ્ટવૈદ્યા છે; તે જેટલા પુરતી બીજાના વરની વાનો કરે છે, તેટલા પૂરતી નો રાગ દૂર અપાની વાન છે, પણ સાચે સાચે મોહની, અંધારાગ્રિની, ગિર્યાગ્રિની, વિંદ્યા વાદિની ધર્મના મરુને વાત કરે છે તે પોતાની કલ્પનાની છે, અને તે અંધારરૂપ રાગ દાખવાને મરુને દિવું

કારણ થાય છે. વિષયમાં રાચી રહેલ પામર સંસારીને મોહની વાતો તો મીઠી લાગે છે, અર્થાત્ સસ્તી પડે છે, એટલે દૂટવૈધ તરફ જોવાય છે, પણ પરિણામે વધારે રોગી થાય છે. વીતરાગ દર્શન ત્રિવૈધ જેવું છે, અર્થાત્ (૧) રોગીનો રોગ ટાળે છે. (૨) નીરોગીને રોગ થવા દેતું નથી, અને (૩) આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે. અર્થાત્ (૧) જીવનો સમ્યક્દર્શન વડે મિથ્યાત્વ રોગ ટાળે છે, (૨) સમ્યક્જ્ઞાન વડે જીવને રોગનો ભોગ થતાં બચાવે છે અને સમ્યક્ચારિત્ર વડે સંપૂર્ણ શુદ્ધ ચેતનારૂપ આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે.

[૭૭૮]

૩૬

૧૬૫૪

સર્વ વાસનાનો ક્ષય કરે તે સંન્યાસી. ઇન્દ્રિયોને કાળૂમાં રાખે તે ગોસાંઈ. સંસારનો પાર પામે તે યતિ (જતિ).

સમકિતીને આઠ મહમાંનો એક મહ ન હોય.

(૧) અવિનય, (૨) અહંકાર, (૩) અર્ધજ્ઞપણુ, પોતાને જ્ઞાન નહીં છતાં પોતાને જ્ઞાની માની બેસવાપણુ, અને (૪) રસલુબ્ધણુ, એ ચારમાંથી એક પણ દોષ હોય તો જીવને સમકિત ન થાય. આમ શ્રી 'ઠાણાગસૂત્ર'માં કહ્યું છે.

મુનિને વ્યાખ્યાન કરવું પડતું હોય તો પોતે સ્વાધ્યાય કરે છે એવો ભાવ રાખી વ્યાખ્યાન કરવું. મુનિને સવારે સ્વાધ્યાયની આજ્ઞા છે, તે મનમાં કરવામા આવે છે, તેના બદલે વ્યાખ્યાનરૂપ સ્વાધ્યાય બિચારા સ્વરે માન, પૂજા, સત્કાર, આહારાદિની અપેક્ષા વિના કેવળ નિષ્કામબુદ્ધિથી આત્માર્થે કરવો.

કોધાદિ કપાયનો ઉદય થાય ત્યારે તેની સામા થઈ તેને જણાવવું કે તે અનાદિ કાળથી મને હેરાન કરેલ છે. હવે હું એમ તારું બળ નહીં ચાલવા દઉં. જો, હું તારા સામે યુદ્ધ કરવા ગેઠો છું.

નિદ્રાદિ પ્રકૃતિ, (કોધાદિ અનાદિ વૈરી,) તે પ્રતિ ક્ષત્રિયભાવે વર્તવું, તેને અપમાન દેવું, તે છતાં ન માને તો તેને ફૂર થઈ ઉપશમાવવી, તે છતાં ન માને તો ખ્યાલમાં રાખી વખત આવ્યે તેને મારી નાખવી. આમ શૂર ક્ષત્રિયસ્વભાવે વર્તવું, જેથી વૈરીનો પરાભવ થઈ સમાધિ સુખ થાય.

પ્રભુપૂજામાં પુખ્ત ચડાવવામા આવે છે, તેમા જે ગૃહસ્થને લીલોતરીનો નિયમ નથી તે પોતાના હેતુએ તેનો વપરાશ કરી ફૂલ પ્રભુને ચડાવે. ત્યાગી મુનિને તો પુખ્ત ચડાવવાનો કે તેના ઉપદેશનો સર્વથા નિષેધ છે. આમ પૂર્વાચાર્યોનું પ્રવચન છે

કોઈ સામાન્ય મુમુક્ષુ ભાઈજીને સાધન માટે પૂછે તો આ સાધન બતાવવું:—

(૧) સાતવ્યસનનો ત્યાગ

(૨) લીલોતરીનો

(૩) હનુમાનો

(૪) રામસ્થનો

(૫) અગ્નિજોત્સ્વનો

(૬) 'સર્વસદેવ' અને 'પરમશુર'ની પાંચ પાંચ માળાનો જપ.

(૭) લક્ષ્મીરક્ત્ય દુહાનું^૧ પડન મનન.

(૮) રામાપનાનો પાડ^૨

(૯) રાજમાગમ અને ચત્વાશ્રનું મેવન.

‘સિદ્ધાન્તિ’, પછી ‘બુદ્ધાન્તિ’, પછી ‘સુચાન્તિ’, પછી ‘પરિણિવ્યાયતિ’, પછી ‘સચ્ચ-
દુષ્ખાણમતકરતિ’, એ શબ્દોના સહસ્યાર્થ વિચારવા થોડાંય છે. ‘સિદ્ધાન્તિ’ અર્થાત્ સિદ્ધ
થાય, તે પછી ‘બુદ્ધાન્તિ’ બોધસંહિત, જ્ઞાનગાદિ હોય એમ સૂચવ્યું. સિદ્ધ થયા પછી
શૂન્ય (જ્ઞાનરહિત) દશા આત્માની કોઈ જાને છે તેનો નિષેધ ‘બુદ્ધાન્તિ’થી સૂચવ્યો. એમ
સિદ્ધ થાય, બુદ્ધ થાય, તે પાછા સુચાન્તિ એટલે સર્વ કર્મથી સંહિત થાય અને તેથી
પાછા ‘પરિણિવ્યાયતિ’ અર્થાત્ નિર્વાણ પામે, કર્મરહિત થયા હોવાથી ફરી જન્મ અવતાર
ધારણ ન કરે. સુક્ત હવે કારણવિશેષે અવતાર ધારણ કરે તે મતનો ‘પરિણિવ્યાયતિ’
ફરી નિષેધ સૂચવ્યો. ભવનુ કારણ કર્મ, તેથી સર્વથા જે સુકાયા છે તે ફરી ભવ ધારણ
ન કરે. કારણ વિના કાર્ય ન શીખે. આમ નિર્વાણ પામેલા ‘સચ્ચદુષ્ખાણમતકરતિ’
અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરે, તેમને દુઃખનો સર્વથા અભાવ થાય. તે સહજ સ્વાભાવિક
સુખ આનંદ અનુભવે આમ કહી સુક્ત આત્માઓને શૂન્યતા છે, આનંદ નથી એ મતનો
નિષેધ સૂચવ્યો.

[૭૮૦-૧]

૩૭

‘અજ્ઞાનતિમિરાચાતા જ્ઞાનાજનશલાક્યા,
નેત્રમુર્માલિતં યેન તસ્મે ધ્રોગુરવે નમઃ’

અજ્ઞાનરૂપી તિમિર, અંધકારથી જે અંધ તેનાં નેત્ર જેણે જ્ઞાનરૂપી અજનશલાકા,
આજવાની સળીથી યોડ્યા તે શ્રી સદ્ગુરુને નમસ્કાર.

‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેત્તારં કર્મભૂતતામ્,
ઘાતાર વિશ્વતત્ત્વાના વંદે તદ્ગુણલભ્યયે.’

મોક્ષમાર્ગના નેતા, મોક્ષમાર્ગે કઈ જનાર, કર્મરૂપ પર્વતના નેતા, ભેદનાર, સમગ્ર
તત્ત્વના જ્ઞાતા, અણનાર. તેને તે ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે હું વહુ ધુ.

અને મોક્ષમાર્ગના નેતા એમ કહી આત્માના અસ્તિત્વથી પછી તેના મોક્ષ અને
મોક્ષના ઉપાયસંહિત બધાં પદો તથા મોક્ષ પામેલાનો સ્વીકાર કર્યો, તેમ જ હવે, અહવે
આદિ બધાં તત્ત્વોના સ્વીકાર કર્યો મોક્ષ, બધાની અપેક્ષા રાખે છે. બધે, બધાનાં કારણો
આત્મિક, પુણ્ય, પાપ, કર્મ, અને બંધાનના એવા નિત્ય અવિનાશી આત્માની અપેક્ષા રાખે છે.
તેમજ મોક્ષ, મોક્ષના માર્ગના, અંધરતી, તિર્જંગના, બંધના કારણે કાળગતરૂપે ઉપાસના અપેક્ષા
રાખે છે. જેણે માર્ગ જોયો, અર્થયો, અનુભવ્યો હોય તે નેતા. વર્તે ચંદ્ર. તેને મોક્ષમાર્ગના
નેતા એમ કહી તેને પામેલા એવા માર્ગ સર્વવર્તી વીતનગમે સ્વીકાર કર્યો આમ મોક્ષ
માર્ગના નેતા એ વિશેષાણુના હસ્તઅગ્રાદિ નવે તત્ત્વ, એવે દ્રવ્ય, અત્યંતના કૌશલ્ય
આદિ હવે જદ અને સુક્ત આત્માના સ્વીકાર કર્યો.

મોક્ષમાર્ગે ઉપદેશવાળુ, તે માર્ગે કઈ જવાનું કાર્ય હેતુધારી સારર સુક્ત પુણ્ય ફરી
સકે, હેતુરહિત નિનાર ન કરે નહિ. આમ કહી અત્યંત પામે. જગતના વર્તે ચંદ્ર છે,
સુક્ત થઈ શકે છે, જેવા હેતુધારી સુક્ત પુણ્ય જ એવ ફરી ચંદ્ર છે તેમ. મુદ્ધાનુ,
હેતુરહિત અધોદરેય હેતુધારી નિષેધ કર્યો.

કર્મરૂપ પર્વતના ભેદનાર એમ કહી કર્મરૂપ પર્વતો તોડવાથી મોક્ષ થાય એમ સૂચવ્યું; અર્થાત્ કર્મરૂપ પર્વતો સ્વવીર્યે કરી દેહધારીપણે તોડ્યા, અને તેથી જીવન્મુક્ત થઈ મોક્ષમાર્ગના નેતા, મોક્ષમાર્ગના ગતાવનાર થયા. ફરીફરી દેહ ધારણ કરવાનું, જન્મમરવારૂપ સંસારનું કારણ કર્મ છે; તેને સમૂળા છેદાથી નાશ કર્યાથી, તેમને ફરી દેહ ધારણ કરવાપણું નથી એમ સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા ફરી અવતાર ન લે એમ સૂચવ્યું.

વિશ્વતત્ત્વના જ્ઞાતા, સમસ્ત દ્રવ્યપર્યાયાત્મક લોકોલોકના, વિશ્વના જાણનાર એમ કહી મુક્ત આત્માનું અખંડ સ્વપરજ્ઞાયકપણું સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા સદા જ્ઞાનરૂપ જ છે એમ સૂચવ્યું.

આવા જે ગુણુવાળા તેને તે ગુણુની પ્રાપ્તિ અર્થે વડું છું; એમ કહી પરમ આત્મ, મોક્ષમાર્ગ અર્થે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, વંદન કરવા યોગ્ય, ભક્તિ કરવા યોગ્ય, જેની આજ્ઞાએ ચાલવાથી નિઃસંશય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, તેમને પ્રગટેલ ગુણુની પ્રાપ્તિ થાય, તે ગુણુ પ્રગટે, એવા કેણુ હોય તે સૂચવ્યું. ઉપર જણુવેલ ગુણુવાળા મુક્ત પરમ આત્મ, વંદન યોગ્ય હોય, તેમણે ગતાવેલ તે મોક્ષમાર્ગ, અને તેમની ભક્તિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ હોય, તેમને પ્રગટ થયેલા ગુણુ તેમની આજ્ઞાએ ચાલનાર ભક્તિમાનને પ્રગટે એમ સૂચવ્યું.

[૭૮૫]

૩૮^૧

શ્રી જોડા, દ્વિં આં વદ, ૧૯૫૪

પ્ર૦-આત્મા છે ?

શ્રી૦ ઉ૦-હા, આત્મા છે.

પ્ર૦-અનુભવથી કહો છો કે આત્મા છે ?

ઉ૦-હા, અનુભવથી કહીએ છીએ કે આત્મા છે. સાકરના સ્વાદનું વર્ણન ન થઈ શકે. તે તો અનુભવગોચર છે, તેમ જ આત્માનું વર્ણન ન થઈ શકે. તે પણ અનુભવગોચર છે, પણ તે છે જ.

પ્ર૦-જીવ એક છે કે અનેક છે ? આપના અનુભવનો ઉત્તર ઇચ્છું છું.

ઉ૦-જીવો અનેક છે.

પ્ર૦-જડ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે કે માયિક છે ?

ઉ૦-જડ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે. માયિક નથી.

પ્ર૦-પુનર્જન્મ છે ?

ઉ૦-હા, પુનર્જન્મ છે.

પ્ર૦-વેદાંતને માન્ય માયિક ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ આપ માને છે ?

ઉ૦-ના.

પ્ર૦-દર્શનમા પડતું પ્રતિગ્રિય તે માત્ર ખાત્રી દેખાવ છે કે કોઈ તત્ત્વનું જનલ છે ?

ઉ૦-દર્શનમા પડતું પ્રતિગ્રિય માત્ર ખાત્રી દેખાવ નથી, તે અમુક તત્ત્વનું જનલું છે.

[૭૬૩]

૩૯ મોરળી, મહા વદ ૬, મોમ, ૧૯૫૫ (રાત્રે)

કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ આક, તેમા ચાર ઘાતિની અને ચાર અઘાતિની કહેવાય છે.

ચાર ઘાતિનીનો ધર્મ આત્માના ગુણની ઘાત કરવાનો, અર્થાત્ (૧) તે ગુણને આવરણ કરવાનો, અથવા (૨) તે ગુણનું બળવીર્ય રાધવાનો. અથવા (૩) તેને વિકળ કરવાનો છે અને તે માટે ઘાતિની એવી સજ્ઞા તે પ્રકૃતિને આપી છે

આત્માના ગુણ જ્ઞાન, દર્શન તેને આવરણ કરે તેને અનુક્રમે (૧) જ્ઞાનાવરણીય અને (૨) દર્શનાવરણીય એવું નામ આપ્યું. અંતરાય પ્રકૃતિ એ ગુણને આવરતી નથી, પણ તેના ભોગઉપભોગ આદિને, તેનાં વીર્યબળને રોકે છે આ ઠેકાણે આત્મા ભોગાદિને સમજે છે, જાણે દેખે છે એટલે આવરત નથી; પણ સમજનાં છતાં ભોગાદિમાં વિદ્ય અંતરાય કરે છે. માટે તેને આવરણ નહીં પણ અંતરાય પ્રકૃતિ કહી.

આમ ત્રણ આત્મઘાતિની પ્રકૃતિ ધર્મ. ચોથી ઘાતિની પ્રકૃતિ મોહનીય છે. આ પ્રકૃતિ આવરતી નથી, પણ આત્માને મૂર્છિત કરી, મોહિત કરી વિકળ કરે છે. જ્ઞાન દર્શન છતાં, અંતરાય નહીં છતાં પણ આત્માને વળતે વિકળ કરે છે, હાંધા પાટા બધાવે છે, મુગ્ધે છે માટે એને મોહનીય કહી. આમ આ ચારે મર્મઘાતિની પ્રકૃતિ કહી. બીજી ચાર પ્રકૃતિ બેકે આત્માના પ્રદેશ સાથે જોડાયેલી છે તથા તેનું કામ કર્યું કરે છે, અને ઉદય અનુસાર વેદાય છે, તથાપિ તે આત્માના ગુણને આવરણ કરવા રૂપે કે અંતરાય કરવા રૂપે કે તેને વિકળ કરવા રૂપે ઘાતક નથી માટે તેને અઘાતિની કહી છે.

૪૦

શ્રી, પરિમહાદિને વિષે જેટલો મૂર્છાનાવ રહે છે તેટલું જ્ઞાનનું તારતમ્ય ન્યૂન છે, એમ શ્રી તીર્થકરે નિરૂપણ કર્યું છે. સંપૂર્ણ જ્ઞાનમા તે મૂર્છા હોતી નથી.

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષ સંસારમા કેવા પ્રકારે વર્તે છે? આખમાં જેમ રજ ખટક ખટક ધાય છે તેમ જ્ઞાનીને વિષે કાંઈ કારણ ઉપારિ પ્રત્યક્ષી કાંઈ થયું હોય તો તે મગજમાં પાત્ર શેર દશ શેર જેટલો થોજે ધર્મ પડે છે અને તે કાય ધાય ત્યારે જ જ્ઞાની ધાય છે. શ્રીઆદિ પ્રસંગમાં આત્માનું અનિશ્ચય અનિશ્ચય નજીકપણે પ્રગટપણે જ્ઞાને છે.

જ્ઞાનાન્યપણે શ્રી, અહન, આરોગ્યતા આદિથી જ્ઞાતા, અને નવરાદિથી અજ્ઞાતા વર્તે છે, તે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંનેને અજ્ઞાન છે. જ્ઞાનીને તે તે પ્રસંગમાં હાંધિપાડતો હોતું વર્તો નથી.

૪૧

ચાર મોખાના દખાને ચાર પ્રકારે જીવના ભેદ પડે ગડે છે.

૧. મીઠાના મોખા.

૨. લાખના મોખા.

૩. લાડના મોખા.

૪. માટીના મોખા.

૧. પ્રસંગ પ્રકારે મીઠાના મોખા જેવા જીવ કહ્યા.

૨. મીઠાના તો એ પ્રસંગમાંથી જન્મ જેટલાવા.

મીણુનો ગોળો તાપ લાગવાથી જેમ ગળી જાય, પાછો ઠંડી લાગવાથી તેવો ને તેવો થઈ રહે તેમ સંસારી જીવને સત્પુરુષનો બોધ સાંભળી સંસારથી વૈરાગ્ય થયો, અસાર સંસારની નિવૃત્તિ ચિંતવવા લાગ્યો, કુટુંબ પાસે આવી કહે છે કે આ અસાર સંસારથી હું નિવર્તવા ઇચ્છું છું. એ વાત સાંભળી કુટુંબી કોપયુક્ત થયા. હવેથી તારે એ તરફ જવું નહીં હવેથી જઈશ તો તારા ઉપર સખ્તાઈ કરીશું, એ વગેરે કહી સંતના અવર્ણવાદ બોલી ત્યાં જવાનું રોકાવે. એ પ્રકારે કુટુંબના ભયથી, લાજથી જીવ સત્પુરુષ પાસે જતા અટકે, પાછા સંસાર કાર્યમાં પ્રવર્તે તે પ્રથમ પ્રકારના જીવ કહ્યા.

૨. બીજા પ્રકારે લાખના ગોળા જેવા જીવ કહ્યા.

લાખનો ગોળો તાપથી ઓગળી જાય નહીં પણ અગ્નિથી ઓગળી જાય. તે જીવ સતનો બોધ સાંભળી સંસારથી ઉદ્ધાસીન થઈ એમ ચિંતવે કે આ દુઃખરૂપ સંસારથી નિવર્તવું. એમ ચિંતવી કુટુંબ પાસે જઈ કહે કે હું સંસારથી નિવર્તવા ઇચ્છું છું. મારે આ જૂઠું ગોલી વેપાર કરવો ફાવશે નહીં ઇત્યાદિ કહ્યા પછી કુટુંબીઓ તેને સખ્તાઈ તથા સ્નેહના વચનો કહે તથા સ્ત્રીના વચન તેને એકાંતના વખતમાં લોગમાં તદ્દાકાર કરી નાખે. સ્ત્રીનું અગ્નિરૂપ શરીર જોઈને બીજા પ્રકારના જીવ તદ્દાકાર થઈ જાય. સતના ચરણથી દૂર થઈ જાય.

૩ ત્રીજા પ્રકારના જીવ કાષ્ઠના ગોળા જેવા કહ્યા,

તે જીવ સંતનો બોધ સાંભળી સંસારથી ઉદ્ધાસ થઈ ગયો. આ સંસાર અમાર છે, એમ વિચારતો કુટુંબાદિક સમીપ આવી કહે કે આ સંસાર અસારથી હું ખેદ પામ્યો છું. મારે આ કાર્યો કરવા ઠીક લાગતાં નથી. આ વચનો સાંભળી કુટુંબી તેને નરમાશથી કહે, ભાઈ, આપણે તો નિવૃત્તિ જેવું છે. ત્યાર પછી સ્ત્રી આવીને કહે કે પ્રાણપતિ, હું તો તમારા વિના પણ પણ રહી શકું નહીં. તમે મારા જીવનના આધાર છો. એમ અનેક પ્રકારે લોગમાં આસક્ત કરવાના અનેક પદાર્થની વૃદ્ધિ કરે. તેમાં તદ્દાકાર થઈ જઈ સંતનાં વચન વીસરી જાય. એટલે જેમ કાષ્ઠનો ગોળો અગ્નિમાં નાંખ્યા પછી ભસ્મ થઈ જાય તેમ સ્ત્રીરૂપી અગ્નિમાં પડેલા જીવ તેમાં ભસ્મ થઈ જાય છે. તેથી સંતના બોધનો વિચાર ભૂલી જાય છે. સ્ત્રી આદિકના ભયથી સત્સમાગમ કરી શકતો નથી. તેથી તે જીવ દાવાનલરૂપ સ્ત્રી આદિ અગ્નિમાં ફસાઈ જઈ, વિશેષ વિશેષ વિટંબના લોગવે છે. તે ત્રીજા પ્રકારના જીવ કહ્યા.

૪. ચોથા પ્રકારના જીવ માટીના ગોળા જેવા કહ્યા છે.

તે પુરુષ સત્પુરુષનો બોધ સાંભળી ઇન્દ્રિયના વિષયની ઉપેક્ષા કરે છે. સંસારથી મક્કા ભય પામી તેથી નિવર્તે છે. તેવા પ્રકારના જીવ કુટુંબાદિના પરિપક્વથી ચલાયમાન થતા નથી. સ્ત્રી આવી કહે કે ખ્યારા પ્રાણનાથ, આ લોગમાં જેવો સ્વાદ છે તેવો તેના ત્યાગમાં સ્વાદ નથી. ઇત્યાદિક વચનો સાંભળતાં મક્કા ઉદ્ધાસ થાય છે, વિચારે કે આ અનુદ્રૂળ લોગથી આ જીવ બહુ વખત ભૂંસ્યો છે જેમ તેનાં વચન સાંભળે છે તેમ તેમ મક્કા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી ત્રીજા પ્રકારે નસારથી નિવર્તે છે. માટીનો ગોળો અગ્નિમાં પડવાથી વિશેષ વિશેષ કંટાળ થાય છે. તેમ તેવા પુરુષો સંતનો બોધ સાંભળી સંસારમાં પડતા નથી. તે ચોથા પ્રકારના જીવ કહ્યા.

તે ભાઈ પૂછે કે, ‘તમને ઉપદેશ કેમ દીધો?’ ત્યાં જણાવવું કે ‘મારે પ્રથમ એમના સમાગમમાં જવાનું થયેલું અને તે વખતે ધર્મ સંબંધી વચનો શ્રવણ કર્યાં કે જેથી મને તેમ ખાતરી થઈ કે આ મહાત્મા છે. એમ જોળખાણુ થતાં મેં તેમને જ મારા સદ્ગુણ ધાર્યા છે.’ ત્યારે તે એમ કહે કે ‘ઉપદેશ દે અગર ના દે પણ મારે તો તેમનાં દર્શન કરવાં છે.’ ત્યારે જણાવવું કે ‘કદાચ ઉપદેશ ના દે તો તમારે વિકલ્પ કરવો નહીં.’ આમ કરતાં જ્યારે આવે ત્યારે તો હરિઘરના પણ તમારે પોતે કંઈ તેવી પ્રેરણા ન કરવી કે ચાલો ત્યાં તો બોધ મળશે, ઉપદેશ મળશે. એવી ભાવના પોતે કરવી નહીં તેમ બીજને પ્રેરણા કરવી નહીં.

[૬૪૩-૨]

૨

કાવિઠા, શ્રાવણ વદ ૩, ૧૯૫૨

પ્ર૦ :—કેવલજ્ઞાનીએ સિદ્ધાંતો પ્રજ્ઞાયા તે ‘પરઉપયોગ’ કે ‘સ્વઉપયોગ’ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે કેવળજ્ઞાની સ્વઉપયોગમાં જ વતે.

ઉ૦ :—તીર્થ કર કોઈને ઉપદેશ દે તેથી કરી કાંઈ ‘પરઉપયોગ’ કહેવાય નહીં. ‘પરઉપયોગ’ તેને કહેવાય કે જે ઉપદેશ દેતાં રતિ, અરતિ, હર્ષ, અહંકાર થતા હોય. જ્ઞાનીપુરુષને તો તાદાત્મ્યસંબંધ હોતો નથી જેથી ઉપદેશ દેતાં રતિ, અરતિ ન થાય. રતિ, અરતિ થાય તે ‘પરઉપયોગ’ કહેવાય. જો એમ હોય તો કેવલી લોકાલોક જાણે છે, દેખે છે તે પણ પરઉપયોગ કહેવાય. પણ તેમ નથી, કારણ તેને વિષે રતિપણુ, અરતિપણુ નથી.

સિદ્ધાંતના બાંધા વિષે એમ સમજવું કે આપણી બુદ્ધિ ન પહોંચે તેથી તે વચનો અસત્ છે એમ ન કહેવું; કારણ કે જેને તમે અસત્ કહો છો, તે શાસ્ત્રથી જ પ્રથમ તો તમે જાણ, અજાણ એવું કહેતાં શીખ્યા છો; અર્થાત્ તે જ શાસ્ત્રોને આધારે જ તમે જે કાંઈ જાણો છો તે જાણ્યું છે; તો પછી તેને અસત્ કહેવાં તે ઉપકારને બદલે હોય કરવા બરાબર ગણાય. વળી શાસ્ત્રના લખનારાઓ પણ વિચારવાન હતા; તેથી તે સિદ્ધાંત વિષે જાણુતા હતા. મહાવીરસ્વામી પછી ઘણે વર્ષે લખાણું છે માટે અસત્ કહેવાં તે હોય ગણાય.

હાલ સિદ્ધાંતોનો જે બાધો જોવામાં આવે છે તે જ અક્ષરોમાં અનુક્રમે તીર્થ કરે કહ્યું હોય એમ કાંઈ નથી. પણ જેમ કોઈ વખતે કોઈએ વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા સંબંધી પૂછ્યું તો તે વખતે તે સંબંધી વાત કહી. વળી કોઈએ પૂછ્યું કે ધર્મકથા કેટલા પ્રકારે તો કહ્યું કે ચાર પ્રકારે :—આક્ષેપણી, વિદ્વેષણી, નિર્વેદણી, સવેગણી. આવા આવા પ્રકારની વાત થતી હોય તે તેમની પાસે જે ગણધરો હોય તે ધ્યાનમાં રાખી કે, અને અનુક્રમે તેનો બાધો બાધે જેમ અહીં કોઈ વાત કરવાથી કોઈ ધ્યાનમાં રાખી અનુક્રમે તેનો બાધો બાધે તેમ. બાકી તીર્થ કર જેટલું કહે તેટલું કાંઈ તેઓના ધ્યાનમાં ન રહે, અનિપ્રાય ધ્યાનમાં રહે. વળી ગણધરો પણ બુદ્ધિમાન હતા એટલે તે તીર્થ કરે કહેતાં વાક્યો કાંઈ તેમાં આવ્યાં નથી એમ પણ નથી.

સિદ્ધાંતોને બાધો એટલે બાધો નાખન છે છતાં યનિ લોકોને તેથી વિરુદ્ધ આવચના કરવા દેખીએ છીએ. દા.વત્તા નરીકે, કતુ છે કે આધુઓએ કુપેત્ર નાંખવું નહીં, છતાં તે લોકો

નાંગે છે. આથી કાંઈ જ્ઞાનીની વાણીનો દોષ નથી; પણ જીવની સમજણશક્તિનો દોષ છે. જીવમાં સદ્બુદ્ધિ ન હોય તો પ્રત્યક્ષ યોગે પણ તેને અવળું જ પરિણમે છે, અને જીવમાં સદ્બુદ્ધિ હોય તો સવળું ભાસે છે.

જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ વર્તતા એવા ભદ્રિક મુમુક્ષુ જીવને ‘અધ્યયન’ પાળવું એટલે સ્ત્રી-આદિકના પ્રસંગમાં ન જવું’ એવી આજ્ઞા શુરુએ કરી હોય તો તે વચન પર દૃઢ વિશ્વાસ કરી તે તે સ્થાનકે ન જાય; ત્યારે જેને માત્ર આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રાદિક વાંચી મુમુક્ષુતા થઈ હોય, તેને એમ અહંકાર રહ્યા કરે કે, ‘એમાં તે શું જીવવું છે ?’ આવી ઘેઘાણાના કારણથી તે તેવા સ્ત્રીઆદિકના પ્રસંગમાં જાય. કદાચ તે પ્રસંગથી એક વાર, બે વાર બચે, પણ પછી તે પદાર્થ પ્રત્યે દૃષ્ટિ દેતાં ‘આ કીક છે’ એમ કરતાં કરતા તેને તેમાં આનંદ થાય, અને તેથી સ્ત્રીઓ સેવે. જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે બાળોભોળો જીવ નો વર્તે; એટલે તે બીજા વિકલ્પો નહીં કરતાં તેવા પ્રસંગમાં ન જ જાય. આ પ્રકારે, જે જીવને ‘આ સ્થાનકે જવું યોગ્ય નથી’ એવાં જે જ્ઞાનીના વચનો તેનો દૃઢ વિશ્વાસ છે તે અધ્યયનતત્ત્વમાં રહી શકે છે અર્થાત્ તે આ અકાર્યમાં પ્રવૃત્ત ન થાય ત્યારે જ્ઞાનીના આજ્ઞાકિત નથી એવા માત્ર આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો વાંચી થયેલા મુમુક્ષુઓ અહંકારમાં રહ્યાં કરે, અને માન્યા કરે કે એમાં તે શું જીવવું છે ? આવી માન્યતાને લઈને આ જીવ પછી જાય છે, અને આગળ વધી શકે નહીં. આ ક્ષેત્ર છે તે નિવૃત્તિવાળું છે, પણ જેને નિવૃત્તિ થઈ હોય તેને તેમ છે. તેમ ખરા જ્ઞાની છે તે નિવાચને તો અધ્યયનવશ ન થવાય એમ કહેવામાત્ર છે. તેમ જેને નિવૃત્તિ થઈ નથી તેને પ્રથમ તો એમ થાય છે કે ‘આ ક્ષેત્ર સારું છે, અહીં રહેવા જેવું છે,’ પણ પછી એમ એમ કરતાં વિશેષ પ્રેરણા થવાથી ક્ષેત્રાકારવૃત્તિ થઈ જાય. જ્ઞાનીની વૃત્તિ ક્ષેત્રાકાર ન થાય; કારણ કે ક્ષેત્ર નિવૃત્તિવાળું છે, અને પોતે પણ નિવૃત્તિભાવ પામેલા છે એટલે જન્મે યોગ અનુકૂળ છે. શુદ્ધ જ્ઞાનીઓને પ્રથમ તો એમ અભિમાન રહ્યા કરે કે, એમાં શું જીવવું છે ? પણ પછી ધીમે ધીમે સ્ત્રીઆદિ પદાર્થોમાં સપડાઈ જાય છે, ત્યારે ખરા જ્ઞાનીને તેમ થતું નથી.

પ્રાપ્ત=જ્ઞાન પામેલો પુરુષ. આપ્ત=વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય પુરુષ.

મુમુક્ષુમાત્ર સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ સમજવા નહીં.

જીવને ભુક્તવર્ણના સ્થાનકે ઘણાં છે; માટે વિશેષ વિશેષ જાગૃતિ સંજ્ઞા: સુચવું નહીં; મંદતા ન કરવી. પુરુષાર્થધર્મ વર્ધમાન કરવો.

જીવને સત્પુરુષનો યોગ મળવો દુર્લભ છે અપારમાર્થિક પુરુષને જો પેતાનો ગિણ બીજા ધર્મમાં જાય તો તાત્ત્વ અટકે છે. પારમાર્થિક પુરુષને ‘આ સારું, ગિણ છે’ એવો ભાવ હોતો નથી. કોઈ કુચુરુઆત્રિત જીવ બોધપ્રવણાઓ સદ્ગુરુ પાસે એક વખત ગયા પછી, અને પછી તે તેના તે કુચુરુપાને બાય, નો તે કુચુરુ તે જીવને અનેક વિચિત્ર કિસ્સા બેસાડી દે છે, કે જેથી તે જીવ ફરી સદ્ગુરુ પાસે જાય નહીં. તે જીવને વિશ્વાસને નો સત્પુરુષવાણીની પરીક્ષા નથી એટલે બેભાવઈ જાય છે, અને આજ્ઞા આપેલી પછી જાય છે.

૩

કાવિકા (મહુડી) શ્રાવણ વદ ૪

ત્રણ પ્રકારના જ્ઞાની પુરુષ-પ્રથમ, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ. આ કાળમાં જ્ઞાની પુરુષનું પરમે હર્લેલપણ છે, તેમ આરાધક જીવો પણ ઘણા ઓછા છે.

પૂર્વકાળમાં જીવો આરાધક અને સંસ્કારી હતા, તથા સત્સંગનો જોગ હતો, તેમ સત્સંગનું માહાત્મ્ય વિસર્જન થયેલું નહોતું, અનુક્રમે આદ્યુ આવતું હતું તેથી તે કાળમાં તે સંસ્કારી જીવોને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થતું.

આ કાળમાં સત્પુરુષનું હર્લેલપણ હોવાથી, ઘણા કાળ થયાં સત્પુરુષનો માર્ગ, માહાત્મ્ય અને વિનય ઘસાઈ ગયાં જેવાં થઈ ગયાં હોવાથી અને પૂર્વના આરાધક જીવો ઓછા હોવાથી જીવને સત્પુરુષનું ઓળખાણ તટકાળ થતું નથી. ઘણા જીવો તો સત્પુરુષનું સ્વરૂપ પણ સમજતા નથી. કાં તો છકાયના રક્ષપાળ સાધુને, કાં તો શાસ્ત્રો લખ્યા હોય તેને, કાં તો કોઈ ત્યાગી હોય તેને અને કાં તો હાહો હોય તેને સત્પુરુષ માને છે, પણ તે યથાર્થ નથી.

સત્પુરુષનું ખરેખરું સ્વરૂપ જાણવું જરૂર છે. મધ્યમ સત્પુરુષ હોય તો વખતે થોડા કાળે તેમનું ઓળખાણ થવું સંભવે, કારણ કે જીવની મરજી અનુકૂળ તે વર્તે, સહજ વાતચીત કરે અને આવકાર ભાવ રાખે તેથી જીવને પ્રીતિ થવાનું કારણ બને. પણ ઉત્કૃષ્ટ સત્પુરુષને તો તેવી ભાવના હોય નહીં અર્થાત્ નિરપૃહતા હોવાથી તેવો ભાવ રાખે નહીં, તેથી કાં તો જીવ અટકી જાય અથવા મૂઝાય અથવા તેનું થવું હોય તે થાય.

જેમ બને તેમ સદ્વૃત્તિ અને સદાચાર સેવવાં. જ્ઞાની પુરુષ કાંઈ વ્રત આપે નહીં અર્થાત્ જ્યારે વ્રગટ માર્ગ કહે અને વ્રત આપવાનું જણાવે ત્યારે વ્રત અંગીકાર કરવાં પણ ત્યાં સુધી યથાશક્તિ સદ્વ્રત અને સદાચાર સેવવાં એમાં સંઘાય જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞા છે. દંભ, અહંકાર, આગ્રહ, કંઈ પણ કામના, ક્રોધની ઇચ્છા અને લોકને દેખાડવાની બુદ્ધિ એ સઘળા દોષો છે તેથી રહિત વ્રતાદિ સેવવાં. તેને કોઈ પણ સંપ્રદાય કે મતનાં વ્રત, પરચખાણ આદિ સાથે સરખાવવાં નહીં, કારણ કે લોકો જે વ્રત, પરચખાણ આદિ કરે છે તેમાં ઉપર જણાવેલા દોષો હોય છે આપણે તો તે દોષોથી રહિત અને આત્મવિચારને અર્થે કરવાં છે, માટે તેની સાથે કદી પણ સરખાવવાં નહીં.

ઉપર કહ્યા તે દોષો વર્જીને, ઉત્તમ પ્રકારે સદ્વૃત્તિ અને સદાચાર સર્વેએ સેવવાં.

નિર્દોષપણે, નિરહંકારપણે અને નિષ્કામપણે જે સદ્વ્રત કરે છે તે દેખીને આડોશી-પાટોશી અને બીજા લોકોને પણ તે અંગીકાર કરવાનું ભાન થાય છે. જે કઈ સદ્વ્રત કરવાં તે લોકોને દેખાડવા અર્થે નહીં પણ માત્ર પોતાના હિતને અર્થે કરવાં. નિર્દોષપણે ધવાથી લોકોમાં તેની અસર તરત થાય છે.

કોઈ પણ દ્રવ્યપણે દાળમાં ઉપર મીઠું ન લેતા હોય અને કહે કે ‘હું ઉપર કાંઈ લેતા નથી. મું નથી આણતું? એથી મું?’ એથી કાંઈ લોકોમાં અસર થાય નહીં. અને કોઈ કંઈ લેવા તે જાણે જાણવા માટે થાય. માટે તેમ ન કરતા નિર્દોષપણે અને ઉપરનાં દ્રવ્યો વર્જીને વ્રત નિ કરવાં.

અનિશ્ચિત નિયમો પૂર્વે આપેલાં વ્રતોમાં સળવું. આજે એક વાંચ્યુ અને કાલે બીજું

વાંચ્યું એમ ન કરતાં કમપૂર્વક એક ગાંધી પૂરું કર્યું. આગામી સૂત્રમાં કેટલા, આચાર્ય ગંભીર છે, સૂત્રગણમાં પણ ગંભીર છે, ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ કેટલુંક કેટલું સ્વળે ગંભીર છે. દશવૈકલિક સુગમ છે. આચાર્યગમન કેટલુંક સ્વળે સુગમ છે પણ ગંભીર છે. સૂત્રગણમાં કેટલુંક સ્વળે સુગમ છે, ઉત્તરાધ્યયનમાં કેટલુંક જગ્યાએ સુગમ છે; તો નિયમપૂર્વક વાચવા. યથાશક્તિ ઉપયોગ દર્શાવે છે. હાલનાં વિચારવાનું બને તેટલું કરવું.

દેવ અશિક્ષિત, શુરુ નિર્મથ અને ધર્મ કેવળીના પ્રરૂપેણ, એ ત્રણેની શ્રદ્ધાને જૈનમાં સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે. માત્ર શુરુ અસત્ હોવાથી દેવ અને ધર્મનું જ્ઞાન નહોતું. મદ્દશુરુ મગવાથી તે દેવ અને ધર્મનું જ્ઞાન થયું તેથી મદ્દશુરુ પ્રત્યે આસ્થા એ જ સમ્યક્ત્વ. જેટલી જેટલી આસ્થા અને અપૂર્વપણું તેટલું સમ્યક્ત્વનું નિર્માણપણું મમજવું. આવું જાણું સમ્યક્ત્વ પામવાની ઇચ્છા, કામના સદાય રાખવી.

કદી પણ દલપણે કે ગાંધીકારપણે આચરણ કરવાનું જગત મનમાં લાવવું નહીં. કોકેયું ઘટે ત્યાં કહેવું પણ સહજ સ્વભાવે કહેવું. મદ્દશુરુ કહેવું નહીં તેમ આકાંક્ષથી કહેવું નહીં. માત્ર સહજ સ્વભાવે સાનિપૂર્વક કહેવું.

સદ્ગત આત્મવાના શૂન્યતાને જો તેમ કરવું, મદ્દ પરિણામ વાચ તેમ કરવું નહીં. જે જે આગાર બતાવ્યા છે તે ધ્યાનમાં રાખવા પણ ભોગવવાની બુદ્ધિએ ભોગવવા નહીં.

સત્યુપન પ્રત્યે તેની આશાતનાદિક ટાળવાનું બતાવ્યું છે તે વિચારને આશાતના કરવાની બુદ્ધિએ આશાતના કરવી નહીં. સત્સંગ થયો છે તે સત્સંગનું ફળ થવું જોઈએ. કેઈ પણ અયોગ્ય આચરણ થાય અથવા અયોગ્ય મન સેવાય તે સત્સંગનું ફળ નહીં. સત્સંગ થયેલા છવથી તેમ વર્તાય નહીં, તેમ વર્તે તો કોકેયને નિદાનું કારણ થાય, તેમ તેથી સત્યુપનની નિંદા કરે અને સત્યુપનની નિંદા આપણા નિગિતે થાય એ આશાતનાનું કારણ અર્થાત્ અધોગતિનું કારણ થાય માટે તેમ કરવું નહીં.

સત્સંગ થયો છે તેનો શો પરમાર્થ? મત્તમ વચ્ચે હોય તે જીવની કેવી રીતે વળી જોઈએ? તે ધ્યાનમાં લેવું પણ વચ્ચેનો પ્રત્યક્ષ થયો છે તો તે સત્સંગનું ફળ જરૂર પણ જોઈએ અને છવં તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. એ વર્તન છવં જ્ઞાતાના કલ્યાણના અર્થે જ કરવું પણ કોકેયને દેખાડવા અર્થે નહીં. જીવના વર્તનથી કોકેયના મન પ્રતીત થાય કે જરૂર આને મળ્યા છે તે કોઈ સત્યુપન છે અને તે સત્યુપનના સમાગમનું. સત્સંગનું જા ફળ છે તેથી જરૂર તે સત્સંગ છે એમાં સંદેહ નહીં.

વારંવાર બોધ સાંભળવાની ઇચ્છા રાખવા કરતાં સત્યુપનના મરણ નહીં રહ્યાં રહેવાની ઇચ્છા અને જિનના વિશેષ રાખવી. જે બોધ પડે છે તે સ્વસ્થતા મળીને વિચારવો તો અત્યંત કલ્યાણકારક છે.

પ્ર૦ :— આત્મા કેણે અનુભવ્યો કહેવાય ?

ઉ૦ :— તરવાર મ્યાનમાંથી કાઢવાથી જેમ જુદી માલૂમ પડે છે, તેમ દેહથી અસ્પષ્ટ બુદ્ધો બતાવે છે તેણે આત્મા અનુભવ્યો કહેવાય. દૂધ ને પાણી ભેળાં છે તેવી આત્મા અને દેહ રહેલા છે. દૂધ અને પાણી ક્રિયા કરવાથી બુદ્ધાં પડે ત્યારે બુદ્ધાં કહે તેવી રીતે આત્મા અને દેહ ક્રિયાથી બુદ્ધા પડે ત્યારે બુદ્ધા કહેવાય. દૂધ દૂધના અને પાણીના પરિણામ પામે ત્યાં સુધી ક્રિયા કહેવી. આત્મા જાણ્યો હોય તો પછી એક પર્યાય માંડી આખા સ્વરૂપ સુધીની બ્રાંતિ થાય નહીં.

પોતાના દોષ ઘટે, આવરણ ટળે તો જ જાણવું કે જ્ઞાનીનાં વચનો સાચાં છે.

આરાધકપણુ નહીં એટલે પ્રશ્નો અવળાં જ કરે છે. આપણે ભવ્ય અભવ્યની વિરાજા રાખવી નહીં. અહો ! અહો !! પોતાના ઘરની પડી મૂકીને બહારની વાત કરે છે ! વર્તમાનમાં ઉપકાર કરે તે જ કરવું. એટલે હાલ લાલ થાય તેવો ધર્મવ્યાપાર કરવો.

જ્ઞાન તેનું નામ કે જે હર્ષ, શોક વખતે હાજર થાન; અર્થાત્ હર્ષ, શોક થાય નહીં. સમ્યગ્દષ્ટિ હર્ષશોકાદિ પ્રસંગમાં તદ્દન એકાકાર થાય નહીં. તેમનાં નિર્ધ્વંસ પરિણામ થાય નહીં, અજ્ઞાન ઊભું થાય કે જાણવામાં આવ્યે તરત જ દાબી દે; બહુ જ જાગૃતિ હોય જેમ કોરો કાગળ વાંચતા હોય તેમ તેમને હર્ષશોક થાય નહીં. ભય અજ્ઞાનનો છે. જેમ સિંહણને સિંહ ચાલ્યો આવતો હોય અને ભય લાગતો નથી પણ મનુષ્ય ભય પામી ભાગે ભય છે; જાણે તે કૂતરો ચાલ્યો આવતો હોય તેમ સિંહણને લાગે છે, તેવી રીતે જ્ઞાની પૌદ્ગલિક સંયોગ સમજે છે. રાજ્ય મળ્યે આનંદ થાય તો તે અજ્ઞાન. જ્ઞાનીની દશા બહુ જ અદ્ભુત છે.

યથાતથ્ય કલ્યાણ સમજાયુ નથી તેનું કારણ વચનને આવરણ કરનાર દુરાગ્રહ ભાવ, કપાય રહ્યા છે. દુરાગ્રહભાવને લીધે મિથ્યાત્વ થું છે તે સમજાય નહીં; દુરાગ્રહને મૂકે કે મિથ્યાત્વ દૂર ખસવા માડે. કલ્યાણને અકલ્યાણ સમજે તે મિથ્યાત્વ. દુરાગ્રહાદિ ભાવને લીધે જીવને કલ્યાણનું સ્વરૂપ બતાવ્યા છતાં સમજાય નહીં. કપાય, દુરાગ્રહાદિ મુકાય નહીં તો પછી તે વિશેષ પ્રકારે પીડે છે. કપાય સત્તાપણે છે, નિમિત્ત આવે ત્યારે ઊભા થાય છે, ત્યાં સુધી ઊભા થાય નહીં.

પ્ર૦ :— શું વિચાર કર્યે સમભાવ આવે ?

ઉ૦ :— વિચારવાનને પુદ્ગલમાં તન્મયપણુ, તાદાત્મ્યપણુ થતું નથી. અજ્ઞાની પૌદ્ગલિક સંયોગના હર્ષનો પત્ર વાંચે તો તેનું મોઢું ખુરીમાં દેખાય, અને ભયનો કાગળ આવે તો ઉદાસ થઈ જાય. સર્વ દેખી આત્મવૃત્તિમાં ભયનો હેતુ થાય ત્યારે તાદાત્મ્યપણું કહેવાય. તન્મયપણું થાય તેને જ હર્ષ, શોક થાય છે. નિમિત્ત છે તે તેનું કાર્ય કર્યા વગર રહે નહીં નિઃસંદેહિને વચમાં સાક્ષી (જાનરૂપી) નથી. દેહ ને આત્મા બન્ને બુદ્ધા છે એવો જ્ઞાનીને ભેદ પડતો છે. જ્ઞાનીને વચમાં સાક્ષી છે જ્ઞાનજાગૃતિ હોય તો જ્ઞાનના વેગે કરી, જે જે નિમિત્ત જોયે તેને પાતુ વાળી શકે.

જે વિચારપરિણામના વર્તો તે વખતે ઝમ ખાય; અને સ્વભાવ પરિણામમાં પ્રવર્તે

તે વખતે કમળ બાથે નહીં. એમ સંજોગમાં પરમાર્થ કહ્યો. પણ એવ સમજે નહીં તેથી વિસ્તાર કરવો પડ્યો, જેમાંથી મોટાં શાસ્ત્રો રચાયાં

‘સ્વચ્છંદ ટળે તો જ મોક્ષ થાય.

સદ્ગુણની આજ્ઞા વિના આત્માર્થી હવના ચ્વેસોદ્ધૈસ સિવાય બીજું ન આવે એવી જિનની આજ્ઞા છે.

પ્ર૦ :—પાચ ઇન્દ્રિયો શી રીતે વશ થાય ?

ઉ૦ :—વસ્તુઓ ઉપર તુચ્છભાવ લાવવાથી. જેમ કૂલ મુકાવાથી તેની મુગધી ઘોડીવાર રહી નાશ પામે છે, અને કૂલ કરમાઈ બંધ છે, તેથી કાંઈ ન તોય થતો નથી, તેમ તુચ્છભાવ આવવાથી ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં લુબ્ધતા થતી નથી. પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રિદાઇન્દ્રિય વશ કરવાથી બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયો સહેજે વશ થાય છે.

જ્ઞાની પુરુષને શિષ્યે ‘પૂછયું’, ‘બાર ઉપાંગ તો બહુ મહત્ત્વ છે; અને તેથી મારાથી સમજી શકાય તેમ નથી; માટે બાર ઉપાંગનો સાર જ બતાવો કે જે પ્રમાણે વર્તુ તો મારું કહ્યાનું થાય.’ સદ્ગુણો ઉત્તર આપ્યો, બાર ઉપાંગનો સાર તમને કપીએ છીએ કે, ‘વૃત્તિઓને કાય કરવી.’ આ વૃત્તિઓ બે પ્રકારની કહી : એક બાહ્ય અને બીજી અંતર. બાહ્યવૃત્તિ એટલે આત્માથી બહાર વર્તવું તે. આત્માથી અંદર પરિભ્રમવું, તેમાં ચનાવું, તે અંતરવૃત્તિ. પદાર્થનું તુચ્છપણું ભાસ્યમાન થયું હોય તો અંતરવૃત્તિ રહે. જેમ અસ્પ કિમળને એવો જે માટીનો ઘડો તે કૂટી ગયો અને પછી તેનો ત્યાગ કરતાં આત્માની વૃત્તિ ફોલ પામતી નથી. કારણ કે તેમાં તુચ્છપણું સમજાય છે. આવી રીતે જ્ઞાનીને જગતના સર્વ પદાર્થ તુચ્છ ભાસ્યમાન છે. જ્ઞાનીને એક રૂપિયાથી માટી મુલ્યું ઇત્યાદિ પદાર્થનાં સાચ માટીપણું જ લાગે છે.

શ્રી એ હાડનાસનું પૂતળું છે એમ સ્પષ્ટ બરુણ છે તેની વિચારવાની વૃત્તિ ત્યાં ફોલ પામતી નથી; તો પણ આધુને એવી આજ્ઞા કરી છે કે હનરો દેવાંગનાથી ન ગળી ચડે તેવા મુનિએ પણ નાક કાન છેદેલી એવી જે સો વરસની વૃદ્ધ શ્રી તેની ચમીપ ખનુરહેવું નહીં; કારણ કે તે વૃત્તિને ફોલ પમાડે જ એવું જ્ઞાનીએ બરુણ છે. આધુને તેટલું જ્ઞાન નથી કે તેનાથી ન જ ચળી ચડે, એમ ધારી તેની ચમીપ રહેવાની આજ્ઞા કરી નથી. એ વચન ઉપર જ્ઞાનીએ પોતે વિશેષ ભાર મૂક્યો છે, એટલા માટે જો વૃત્તિઓ પદાર્થનાં જ્ઞાન પામે તો તરત જોઈ તેથી બાહ્યવૃત્તિઓ કાય કરવી.

મોઢ શુભસ્થાનક છે તે આત્માના અચે અચે શુભ જગાયા છે, અને એટલે તે કેસ છે તે જણાયું છે. જેમ એક ઘોડો છે તેને એક એક કરતા મોઢ પહેલ પાડો તો અનુક્રમે વિશેષ વિશેષ કાન્તિ પ્રગટે. અને મોઢે પહેલ પાડતા હેવડે ઘોડાની ચપડું તરત કાન્તિ પ્રગટે. આજ રીતે ચપડું તુલ્ય પ્રગટવાથી આત્મા ના દુષ્ટિએ પ્રગટે.

મોઢપૂર્વધારી અગિયારમી પાડો પડે છે તેનું ગરુ પ્રગટ છે. પ્રગટતા કાલ્યુરો તે એમ બંધ કે ‘કહે અને શુભ પ્રગટવો.’ નાવ. અગિયારમી રહેતે તુલ્યપ્રગટ થઈ પડે છે;

અને અનંત કાળનું ભ્રમણ કરવું પડે છે. માટે જીવે અવશ્ય બ્રહ્મત રહેવું; કારણ કે વૃત્તિઓ પ્રાબલ્ય એવું છે કે તે હરેક પ્રકારે છેતરે છે.

અગિયારમા ગુણસ્થાનકેથી જીવ પડે છે તેનું કારણ એ કે વૃત્તિઓ પ્રથમ બધે છે કે ‘હમણાં આ શૂરાતનમાં છે એટલે આપણું બળ ચાલવાનું નથી;’ અને તેથી ચૂપ થઈ બધી દબાઈ રહે છે. ‘ક્રોધ કડવો છે તેથી છેતરાશે નહીં, માનથી પણ છેતરાશે નહીં; તેમ માયાનું બળ ચાલે તેવું નથી’ એમ વૃત્તિએ બહુ કે તરત ત્યાં લોભ ઉદયમાન થાય છે. ‘મારામાં કેવાં રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, અને ઐશ્વર્ય પ્રગટ થયાં’ એવી વૃત્તિ ત્યાં આગળ થતાં તેના લોભ થવાથી ત્યાંથી જીવ પડે છે, અને પહેલે ગુણસ્થાનકે આવે છે.

આ કારણથી વૃત્તિઓને ઉપશમ કરવા કરતાં ક્ષય કરવી; એટલે ફરીથી ઉદ્ભવે નહીં. જ્યારે જ્ઞાનીપુરુષ ત્યાગ કરાવવાને માટે કહે કે આ પદાર્થ ત્યાગી દે ત્યારે વૃત્તિ ભૂલે છે કે ઠીક છે, હું બે દિવસ પછી ત્યાગીશ. આવા ભુલાવામાં પડે છે કે વૃત્તિ બધે છે કે ઠીક થયું, અણીનો ચૂકચો સો વર્ષ જીવે. એટલામાં શિથિલપણનાં કારણો મળે કે ‘આ ત્યાગવાથી રોગનાં કારણો થશે; માટે હમણાં નહીં પણ આગળ ત્યાગીશ.’ આ રીતે વૃત્તિઓ છેતરે છે.

આ પ્રકારે અનાદિકાળથી જીવ છેતરાય છે કોઈનો વીશ વર્ષનો પુત્ર મરી ગયો હોય, તે વખતે તે જીવને એવી કડવાશ લાગે કે આ સસાર ખોટો છે. પણ બીજે જ દિવસે એ વિચાર બાહ્યવૃત્તિ વિસ્મરણ કરાવે છે કે ‘એનો છોકરો કાલ સવારે મોટો થઈ રહેશે; એમ થતું જ આવે છે; શું કરીએ?’ આમ થાય છે; પણ એમ નથી થતું કે તે પુત્ર જેમ મરી ગયો, તેમ હું પણ મરી જઈશ. માટે સમજીને વૈરાગ્ય પામી આલ્સ્યો. બહુ તો સારું. આમ વૃત્તિ થતી નથી. ત્યા વૃત્તિ છેતરે છે.

કોઈ અભિમાની જીવ એમ માની બેસે છે કે ‘હું પડિત છું, શાસ્ત્રાવેત્તા છું, કાશ્ઠો છું, ગુણવાન છું, લોક મને ગુણવાન કહે છે,’ પણ તેને જ્યારે તુચ્છ પદાર્થનો સંયોગ થાય છે ત્યારે તરત જ તેની વૃત્તિ ખેંચાય છે. આવા જીવને જ્ઞાની કહે છે કે તું વિચાર તો ખરો કે તે તુચ્છ પદાર્થની કિંમત કરતાં તારી કિંમત તુચ્છ છે! જેમ એક પાઈની ચાર બીડી મળે છે, અર્થાત્ પા પાઈની એક બીડી છે. તેવી બીડીનું જો તને વ્યસન હોય તો તું અપૂર્વ જ્ઞાનીના વચનો સાલળતો હોય તો પણ જો ત્યાં કંચાયથી બીડીનો ધુમાડો આવ્યો કે તારા આત્મામાંથી વૃત્તિનો ધુમાડો નીકળે છે, અને જ્ઞાનીના વચનો ઉપરથી પ્રેમ જતો રહે છે બીડી જેવા પદાર્થમાં, તેની ક્રિયામાં વૃત્તિ ખેંચાવાથી વૃત્તિજ્ઞાન નિવૃત્ત થતો નથી! પા પાઈની બીડીથી જો એમ થઈ જાય છે, નો વ્યસનીની કિંમત તેથી પણ તુચ્છ થઈ; એક પાઈના ચાર આત્મા થયા, માટે દરેક પદાર્થમાં તુચ્છપણું વિચારી વૃત્તિ બહાર જતી અટકાવવી; અને ક્ષય કરવી.

અનાયદાસજીએ કહ્યું છે કે, ‘એક અજ્ઞાનીના કોટિ અભિપ્રાયો છે, અને કોટિ જ્ઞાનીનો એક અભિપ્રાય છે.’

આત્માને જે મોક્ષનાં હેતુ છે તે ‘મુપચ્ચખાણુ.’ આત્માને સંસારના હેતુ છે તે ‘દુષ્કર્મખાણુ.’ દુઃકિયા અને તપ્ત કલ્પના કરી જે મોક્ષ જવાનો માર્ગ કહે છે તે પ્રમાણે તો તપ્ત માર્ગમાં મોક્ષ નહીં.

ઉત્તમ વ્રતિ, આર્ય દોષ, ઉત્તમ કૃષ્ણ, અને સત્સંગ એ આદિ પ્રકારથી આત્મશુદ્ધિ પ્રકટ થાય છે.

તમે માન્યો છે તેવો આત્માનો મૂળ સ્વભાવ નથી; તેમ આત્માને કોઈ કંઈ સાવ આવરી નાંખ્યો નથી. આત્માના પુરુષાર્થધર્મનો માર્ગ સાવ ખુલ્લો છે.

ખાતરી અથવા ઘડનો એક દાણો લાખ વર્ષ સુધી સખી મૂક્યા હોય (સરી વય તે વાત અમારા ધ્યાનમાં છે) પણ જો તેને પાણી, માટી આદિનો સંયોગ ન મળે તો ઊગવાનો સંભવ નથી, તેમ સત્સંગ અને વિચારનો યોગ ન મળે તો આત્મશુદ્ધિ પ્રગટ થતો નથી.

શ્રેણિકસન નરકમાં છે, પણ સમલાવે છે, સમકિતી છે, માટે તેને દુઃખ નથી.

ચાર કડિયારના દૃષ્ટાંતે ચાર પ્રકારના જીવો છે:— ચાર કડિયારા જંગલમાં ગયા. પ્રથમ સર્વેએ કાષ્ઠ લીધાં ત્યારથી આગળ ચાલ્યા કે મુખડ આવી ત્યાં ત્રો મુખડ લીધી. એક કહે ‘એ વ્રતના લાકડાં ખપે કે નહીં, માટે મારે તો લેવા નહીં, આપણે રાજ લઇએ છીએ તે જ મારે તો સારા.’ આગળ ચાલતા સોનુરૂપું આવ્યું. ત્રણમાર્થી એએ મુખડ નાંખી દઈ સોનુરૂપું લીધું, એકે ન લીધું. ત્યારથી આગળ ચાલ્યા કે રત્નચિનામણિ આવ્યો. બે માંથી એકે સોનુ નાંખી દઈ રત્નચિનામણિ લીધી; એકે મોનુ રહેવા લીધું.

(૧) આ જગોએ એન દૃષ્ટાંત ઘટાવવું કે જેને લાકડા જ લીધાં અને બીજુ ન લીધું તે પ્રકારના એક જીવ છે; કે જેને લૌકિક કર્મો કરતાં જાનીપુરુષને ઓળખ્યા નહીં; દર્શન પણ કર્યાં નહીં; એમાં તેનાં જન્મ જરા મરણ પણ ટળ્યા નહીં; ગતિ પણ મુઘરી નહીં.

(૨) મુખડ લીધી અને કાષ્ઠ મૂત્રી હાંધાં ત્યાં દૃષ્ટાંત એન પ્રકારવું કે જેને, સોનું જાનીને ઓળખ્યા, દર્શન કર્યાં નેથી તેની ગતિ મારી ધઈ.

(૩) સોનું આદિ લીધું તે દૃષ્ટાંત એન ઘટાવવું કે જેને જાનીને તે પ્રકારે ઓળખ્યા માટે તેને દેવગતિ પ્રાપ્ત થઈ.

(૪) રત્નચિનામણિ જેને લીધા તે દૃષ્ટાંત એન ઘટાવવું કે જે જીવને જાનીની યોગ્ય ઓળખાણ થઈ તે જીવ જીવમુક્ત થયો.

એક વન છે તેનાં માહાત્મ્યવાણ પદાર્થો છે. તેનું જે પ્રકાર ઓળખાણ થાય તેટલું માહાત્મ્ય લાગે, અને તે પ્રમાણના તે જીવે. - ત રત્ન જાનીપુરુષથી વન છે. જાનીપુરુષનું અગત્ય, અગોચર માહાત્મ્ય છે. તેનું જેટલું ઓળખાણ થાય તેટલું માહાત્મ્ય લાગે; અને તે તે પ્રમાણના તેનું કલ્યાણ થાય.

સાંચાલિક એટલાં કામગીરી જોઈ, જીવને કલ્યાણ લાગનાં હતા તે વૈભવ્ય ઉપર પણ દઈ માફતે જાય છે, પણ વૈરાગ્યનાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી.

કોઈ જાનીને કોઈદિને કેમ તો મોઝાઈ નહીં.

આત્માનંદિ યોગેનાં પણ જાનીપુરુષની પ્રવૃત્તિ બાંધતી છે. કેમકે તેને જે, પદાર્થ (આકાશમાં) છે, અને જગતમાં કલ્યાણ થાય છે, તેના દર્શન છે, પણ જાનીને (જોઈને પડે) બંધાય છે. કોઈ જાનીને જે મધ્યસ્થતા હોય તે, તે, વૈરાગ્યિક ની પદો.

મિચ્છા મિ દુષ્કંડં લેવાને યોગ્ય નથી.' એટલે ગૌતમસ્વામી ચાલ્યા ગયા, અને જઈને મહાવીરસ્વામીને પૂછ્યું. (ગૌતમસ્વામી તેનું સમાધાન કરે તેવા હતા, પણ છતે ગુરુએ તેમ કરે નહીં જેથી મહાવીરસ્વામી પાસે જઈ હકીકત કહી). મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું, 'હે ગૌતમ ! હા, આનંદ દેખે છે એમ જ છે, અને તમારી ભૂલ છે, માટે તમે આનંદ પાસે જઈ ક્ષમાપના લ્યો.' 'તહત્' કહી ગૌતમસ્વામી ક્ષમાવવા ગયા. જો ગૌતમસ્વામીમાં મોહ નામનો મહા સુભટ પરાભવ પામ્યો ન હોત તો ત્યાં જાત નહીં, અને કદાપિ ગૌતમસ્વામી એમ કહેત કે 'મહારાજ ! આપના આટલા બધા શિષ્ય છે તેમની હું ચાકરી કરું, પણ ત્યાં તો નહીં જઈ,' તો તે વાત કબૂલ થાત નહીં. ગૌતમસ્વામી પોને ત્યાં જઈ ક્ષમાવી આવ્યા !

'સાસ્વાદનસમકિત' એટલે વમી ગયેલું સમકિત, અર્થાત્ જે પરીક્ષા થયેલી તેને આવરણ આવી જાય તોપણ મિચ્છાત્વ અને સમકિતની કિંમત તેને જુદી ને જુદી લાગે. જેમ છાશમાંથી માખણ વલોવી કાઢી લીધું, ને પછી પાછું છાશમાં નાખ્યું. માખણ ને છાશ પ્રથમ જેવાં એકમેક હતાં તેવાં એકમેક પછી થાય નહીં, તેમ મિચ્છાત્વની સાથે એકમેક થાય નહીં. હીરામણિની કિંમત થઈ છે, પણ કાચની મણિ આવે ત્યારે હીરામણિ સાક્ષાત્ અનુભવમાં આવે તે દષ્ટાંત પણ અત્રે ઘટે છે;

નિર્ગ્રંથ ગુરુ એટલે પૈસારહિત ગુરુ નહીં, પણ જેની ગ્રંથિ છેદાઈ છે એવા ગુરુ સદ્ગુરુની ઝોળખાણ થાય ત્યારે વ્યવહારથી ગ્રંથિ છેદવાનો ઉપાય છે. જેમ, એક માણસે કાચની મણિ લઈ ધાર્યું કે, 'મારી પાસે સાચી મણિ છે, આવી કયાંય પ્રાપ્ત થતી નથી.' પછી તેણે એક વિચારવાન પાસે જઈ કહ્યું, 'મારી મણિ સાચી છે.' પછી તે વિચારવાને તેથી સારી, તેથી સારી, એમ વધતી વધતી કિંમતની મણિ બતાવીને કહ્યું કે જો ફેર લાગે છે ? બરાબર જોજે, ત્યારે તેણે કહ્યું 'હા ફેર લાગે છે.' પછી તે વિચારવાને જુમર બતાવી કહ્યું; જો તારા જેવી તો હજારો મળે છે. આખું જુમર બતાવ્યા પછી સાચી મણિ બતાવી ત્યારે તેને તેની બરાબર કિંમત થઈ; પછી જૂઠીને જૂઠી જાણી મૂકી દીધી. પછી કોઈક સંગ મળવાથી તેણે કહ્યું કે તે આ મણિ જે સાચી જાણી છે એવી તો ઘણી મળે છે. આવાં આવરણોથી વહેમ આવી જવાથી ભૂલી જાય; પણ પછી જૂઠી દેખે. જે પ્રકારે સાચાની કિંમત થઈ હોય તે પ્રકારે, તે તરત જાગૃતિમાં આવે કે સાચી ઝાઝી હોય નહીં. અર્થાત્ આવરણ હોય, પણ પ્રથમની ઝોળખાણ બુલાય નહીં. આ પ્રકારે વિચારવાનને સદ્ગુરુનો યોગ મળતાં તત્ત્વપ્રતીતિ થાય, પણ પછી મિચ્છાત્વના સંગથી આવરણ આવતાં શંકા થઈ જાય; જો કે તત્ત્વપ્રતીતિ જાય નહીં. પણ તેને આવરણ આવી જાય. આનુ નામ 'સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ.'

સદ્ગુરુ, સત્ત્વેવ, કેવળીનો પ્રરૂપેલો ધર્મ તેને સમ્યક્ત્વ કહ્યું, પણ સત્ત્વેવ અને કેવળી એ બે સદ્ગુરુના સમાર્થ ગયા.

સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુના રાતદિવસ જેટલો અંતર છે.

એક કવેરી હતો. વેપાર કરનાં વાણી ખોટ જવાથી તેની પાસે કાંઈ પણ દ્રવ્ય રહ્યું નહીં. નરવૃ વખત આવી પડેલ્યો એટલે બેરાછોકરાનો વિચાર કરે છે કે મારી પાસે કાંઈ દ્રવ્ય નથી. પણ જે કાંઈ કરીશ તો કાંઈક નાનો કાંઈકનો છે તેથી દેહ છૂટી જશે. આંખે,

સામું જોયું ત્યારે કહ્યું કે કંઈ કહો છો ? પુરુષે કહ્યું, શું કહ્યું ? ગર્ભે કહ્યું કે મારું અને છોકરાનું ઉદરપોષણ થાય તેનું બતાવો ને કંઈ કહો. ત્યારે પેલાએ વિચાર કરીને કહ્યું કે ઘરમાં અવેરાતની પેટીમાં કિમતી નંગની દાળણી છે તે જ્યારે તારે અવરગતા નહીં પડે ત્યારે કાઢીને મારા લાઇબંધ પામે નહીંને વેચાવજો, ત્યાં તને ઘણું દ્રવ્ય આવશે. આટલું કહીને પેલો પુરુષ કાળઘર્ન પામ્યો. કેટલાક દિવસે નાણાં વિના ઉદરપોષણ માટે પીડાતાં ગાળી, પેલો છોકરો તેના બાપે પ્રથમ કહેલ અવેરાના નંગ લઈ, તેના કાકા (પિતાનો લાઇબંધ અવેરી) માસે ગયો ને કહ્યું કે મારે આ નંગ વેચવા છે, તેનું દ્રવ્ય જે આવે તે મને આપો. ત્યારે પેલા અવેરીનાઈએ પૂછ્યું : 'આ નંગ વેચીને શું કરવું છે ?' • ઉદર ભરવા જેમા જોઈએ છે,' એમ પેલા છોકરાએ કહ્યું ત્યારે તે ગંભીરે કહ્યું : 'મા-પચાસ રૂપિયા જોઈએ તો લઈ લ, ને રાજ મારી હુકાને આવતો રહેજો. અને ખર્ચ લઈ નહીં. આ નંગ કાલ રહેવા દે.' પેલા છોકરાએ પેલા લાઇબંધ વાન સ્વીકારી, અને પેનું અંદરણ પાપુ લઈ ગયો. પછી રાજ અવેરીની હુકાને જતાં અવેરીના મમાગમે તે છોકરો હીરા, પાના, જાંબુક, નીલમ જધાને મોઝાખતાં શીખ્યો ને તેની તેને કિમત વર્ગ પછી પેલા અવેરીએ કહ્યું. તુ મારું જે અંદરણ પ્રથમ વેચવા લાગ્યો હતો તે કાલ, હવે વેચીએ' પછી ઘેરથી છોકરાએ પોતાના અવેરાતની દાળણી લાવીને જોયું તો નંગ ખોટાં લાગ્યા, એટલે તરત ફેરી દીધા ત્યારે તેને પેલા અવેરીએ પૂછ્યું કે તે નાળી કેમ દીધાં ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે માવ ખોટા છે માટે માંખી દીધાં છે. એ પેલા લાઈએ પ્રથમથી જ ખોટાં ક્યાં હોત તો ને માનત નહીં, પણ જ્યારે પોતાને વસ્તુની કિમત આવી ને ખોટાને ખોટાંરૂપે જાણ્યા ત્યારે અવેરીને કહેવું પડ્યું નહીં કે ખોટા છે. આજ રીતે પોતાને મદ્દશુરની પરીક્ષા થતાં અમદ્દશુરને અસત્ જાણ્યા તો પછી ને તરત જ અમદ્દશુર પછાંને મદ્દશુરના ચરણમાં પડે; અર્થાત્ પોતામાં કિમત કરવાના યક્તિ આવવી જોઈએ

શુર પાસે રાજ નહીં એકે દ્રિયાદિ કુલોના મળધમા અનેક પ્રકારની ચક્રાઓ અને કલ્પનાઓ કરી પૂછ્યા કરે; રાજ માય અને એ ને એ જ પૂછે, પણ એને પાપું છે શું ? એકે દ્રિયમાં જવું પાપું છે કે શું ? પાપુ કોઈ દિવસ એમ પૂછે તો નથી કે એકે દ્રિયની મારી પચે દ્રિયને જાણવાનો પરમાર્થ શો ? એકે દ્રિયાદિ કુલોના મળધમા કલ્પનાઓથી કંઈ વિચારન મળે છેવાય નહીં. એકે દ્રિયાદિ કુલોનું સ્વરૂપ જાણવાનું કંઈ ક્ષમ નથી, વાસ્તવિક રીતે તો સમકિત પ્રાપ્ત કરવાનું છે, માટે શુર પાસે નહીં નકાનાં પ્રશ્નો કર્યા કરતાં ચુકું કોનું કે એકે દ્રિયાદિકની વાત આજે નાળી, હવે તે વાત કાલ કર્યો નહીં, પણ સમકિતનાં જાણ વણ કર્યો. આવું કહે તો કોઈ દેહકો એવો નિર્વેદો આવે. પણ રાજ એકે દ્રિયાદિના કલ્પ ક્રોડો કરે તો એનું કલ્યાણ તારે પાવ ?

સસુદ્ર છે તે પાસે છે. એકકમ તો તેની ખાત્રાસ નાકો નહીં. તેને માટે ના નકાર ઉપાય છે કે તે સસુદ્રમાંથી નિકેડ રહેવા દેવ, અને તે રહેવાના જેવો ને ને દ્રવ્ય નાક નહીં, અને નીકાસ પાવ એવો જાણ નાજોયો. પણ તે ને ને ને એવો જાણ નાક છે. તે તો મૂર્ખોના ગાળ, અને પીછ જતીન. માટે નાક જાણ ને તરત જ તે અને પછી નીકેડ કાઢવો પાપું કંઈ જવું અને પછી ખાત્રામાં રહેવા જેવો નાક નહીં. પણ નાક ને નિકેડ તર

રૂપી સમુદ્ર છે, તેમાં કદાગ્રહાદિરૂપ ખારાશ છે; માટે કુળધર્મરૂપી વહેવાને યોગ્યતારૂપ જમીનમાં લઈ સદ્બોધરૂપી ખાર નાંખવો એટલે સત્પુરુષરૂપી તાપથી ખારાશ મટી જશે.

‘દુર્ગાળ દેહ ને માસ ઉપવાસી, જો છે માયારંગ રે;
તોપણ ગર્ભ અનંતા લેશે, જોલે બીજું અંગ રે.’

જેટલી બ્રાન્તિ વધારે તેટલું વધારે.

જે જે વખતે તપશ્ચર્યા કરવી તે તે વખતે સ્વચ્છંદથી ન કરવી; અહંકારથી ન કરવી; લોકોને લીધે ન કરવી; જીવે જે કાંઈ કરવું તે સ્વચ્છંદ ન કરવું. ‘હું કાલો છું’ એવું માન રાખવું તે કયા ભવને માટે ? ‘હું કાલો નથી’ એવું સમજ્યા તે મોક્ષે ગયા છે. મુખ્યમાં મુખ્ય વિધન સ્વચ્છંદ છે. જેનો દુરાગ્રહ છેદાયો તે લોકોને પણ પ્રિય થાય છે, દુરાગ્રહ મૂક્યો હોય તો બીજાને પણ પ્રિય થાય છે; માટે કદાગ્રહ મુકાયાથી બધાં રૂળ થવાં સંભવે છે.

ગૌતમસ્વામીએ મહાવીરસ્વામીને વેદનાં પ્રશ્નો પૂછ્યાં; તેનું સર્વ દોષનો ક્ષય કર્યો છે એવા તે મહાવીરસ્વામીએ વેદના દાખલા લઈ સમાધાન સિદ્ધ કરી આપ્યું.

બીજાને જિંચા શુભે ચઢાવવા, પણ કોઈની નિંદા કરવી નહીં. કોઈને સ્વચ્છંદે કાંઈ કહેવું નહીં. કહેવા યોગ્ય હોય તો અહંકારરહિતપણે કહેવું. પરમાર્થદષ્ટિએ રાગદ્વેષ ઘટયા હોય તો રૂળીભૂત થાય, વ્યવહારથી તો ભોળા જીવોને પણ રાગદ્વેષ ઘટયા હોય; પણ પરમાર્થથી રાગદ્વેષ ભોળા પડે તો કલ્યાણનો હેતુ છે.

મોટા પુરુષોની દષ્ટિએ જોતાં સઘળાં દર્શન સરખાં છે. જૈનમાં વીશ લાખ જીવો મત-મતાંતરમાં પડ્યાં છે ! જ્ઞાનીની દષ્ટિએ ભેદાભેદ હોય નહીં.

જે જીવને અનંતાનુબંધીનો ઉદય છે તેને સાચા પુરુષની વાત સાંભળવી પણ ગમે નહીં.

મિથ્યાત્વની અધિ છે તેની સાત પ્રકૃતિ છે. માન આવે એટલે સાતે આવે, તેમાં અનંતાનુબંધીની ચાર પ્રકૃતિ ચક્રવર્તી સમાન છે. તે કોઈ રીતે અધિમાંથી નીકળવા દે નહીં. મિથ્યાત્વ રખવાળ છે. આખું જગત તેની સેવા ચાકરી કરે છે !

પ્રૃ :—ઉદયકર્મ કોને કહીએ ?

ઉૃ :—ઐશ્વર્યપદ પ્રાપ્ત થતાં તેને ધક્કો મારીને પાછું કાઢે કે ‘આ મારે જોઈતું નથી; મારે આને શું કરવું છે ?’ કોઈ રાજા પ્રધાનપણું આપે તોપણ પોતે લેવા ઇચ્છે નહીં. ‘મારે એને શું કરવું છે ? ઘરસંબંધીની આટલી ઉપાધિ થાય તો ઘણી છે.’ આવી રીતે ના પાડે; ઐશ્વર્યપદની નિરિચ્છા છતાં રાજા ફરી ફરી આપવા ઇચ્છે તેને લીધે આવી પડે, તો તેને વિચાર થાય કે ‘જા તારે પ્રધાનપણું હશે તો ઘણા જીવોની દયા પળાશે, હિંસા આણી થશે, પુસ્તકચાળાઓ થશે, પુસ્તકો છપાવાશે.’ એવા ધર્મના કેટલાક હેતુ આજીને વૈરાગ્યભાવનાએ વેદે તેને ઉદય કહેવાય. ઇચ્છારહિત ભોગવે, અને ઉદય કહે તે તો શિયિત્તાના અને સંસાર રચનાવાના હેતુ થાય.

કેટલાક જીવો મોહગર્ભિન વૈરાગ્યથી અને કેટલાક હઃખગર્ભિત વૈરાગ્યથી દીક્ષા લે છે. દીક્ષા લેવાથી સારા સારા નગર, ગામે દેસ્વાળું થશે. દીક્ષા લીધા પછી સારા ગાસ પદાર્થો અને મનુષ્ય, ઉપાસ પડે તડકે આલવું પડ્યું તેટલી સુસ્તેલી છે, પણ તેમ તો સાધારણ

મેડૂતો કે પાટીદારો પણ તડકામાં કે ઉઘાડા પગે ચાલે છે, તો તેની પેરે ચડત નઈ રહેયો; પણ બીજી રીતે દુઃખ નથી અને કલ્યાણ વધે.' આવી ભાવનાથી હીસા કેવાનો જે વૈરાગ્ય થાય તે 'મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય.'

પૂનર્મને દહાડે ઘણા લોકો ડોકર બાપ છે, પણ કોઈ એમ વિચારતું નથી કે આવી આપણું કલ્યાણ શું થાય છે? પૂનર્મને દહાડે રણછોડગુના દર્શન કરવા બાપદાદા જતા તે બોઈ છોકરાં બાપ છે, પણ તેના હેતુ વિચારમાં નથી આ પ્રકાર પાત્ર મોહગર્ભિત વૈરાગ્યનો છે.

જે સાંસારિક દુખથી સમારત્યાગ કરે છે તે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય નમજ્યા.

જ્યાં જાણો ત્યાં કલ્યાણની વૃદ્ધિ થાય તેવી દહ નતિ કરવી, દુઃખગર્ભિતો આમલ્ય મુકાવો એજ સત્તમગતું મહાત્મ્ય સાબળવાનું પ્રમાણ છે ધર્મના સનમતાતસાદિ મોટા મોટા અનંતાનુભવી પર્વતની ફાટની માફક મળે જ નહીં કદામલ્ય કરવો નહીં, ને કદામલ્ય કરતા હોય તેને ધીરજથી સમજાવીને મુકાવવા ત્યારે સમજ્યાનું ફળ છે. અનંતાનુભવી માન કલ્યાણ થવામાં આડા સ્તંભરૂપ કહેવ છે. જ્યાં જ્યાં શુભી મનુષ્ય હોય ત્યાં ત્યાં તેનો સંગ કરવાનું વિચારવાનું હવ કહે. અજાનીના લક્ષણ લૌકિક ભાવના છે. જ્યાં જ્યાં દુરામલ્ય હોય ત્યાં ત્યાંથી છૂટવું; 'એને મારે બોઈતાં નથી' એ જ સમજવાનું છે.

[૬૪૩-૪]

૫ રાજાજ, ભાદરવા મુઠ ૬, થાનિ, ૧૯૫૨

પ્રમાદથી યોગ ઉત્પન્ન થાય છે. અજાનીને પ્રમાદ છે. યોગથી અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું હોય તો જ્ઞાનીને વિષે પણ સંભવે, માટે જ્ઞાનીને યોગ હોય પણ પ્રમાદ હોય નહીં.

'સ્વભાવનાં સૌંદર્ય, વિભાવથી મુકાવું' એજ સુખ તો સમજવાનું છે. બાલકયોગે સમજવા સારુ સિદ્ધાંતોના મોટા ભાગનું વર્ણન જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યું છે.

કોઈ ઉપર રોષ કરવો નહીં, તેમ કોઈ ઉપર શાંત થવું નહીં આન કરવાથી એક શિષ્યને બે ઘડીમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું એમ શાસ્ત્રના વર્ણન છે.

જેટલો રોગ હોય તેટલી દવા કરવી પડે છે. જીવને સમજવું 'યોગ' તો ચલત વિચાર પ્રગટે; પણ મિથ્યાત્વરૂપી મોટો રોગ છે તેથી સમજવા માટે ઘણા કાળ જવો પડે. શાસ્ત્રના જે મોળ રોગ કલ્યા છે તે સમજા આ જીવને છે એમ સમજવું.

જે સાધન બતાવ્યાં છે તે સાચ મુકવ છે. સ્વચ્છંદથી, અર્ધકરથી, કાંઈકાંઈથી, કુળધર્મના રક્ષણ અર્થે તપશ્ચર્યા કરવી નહીં, અભ્યાસે વળી. વપરાતો નાર પ્રકાર કરી છે. આહાર નહીં લેવો એ વનર બાર પ્રકાર છે. તત્ સાધન કરતા માટે જે મહત્ પ્રાપ્ત્ય હોય તે સાચા પુરુષના આધારે તે પ્રકારે કરવું. પોતાનું સૌંદર્ય તે જ સ્વચ્છંદ છે એમ કાવું છે. સદ્ગુણી આજા વિના સ્વાસ્થ્યદેન ક્રિયા વિચાર પીનું કંઈ કરવું નહીં.

જાણુને કલ્યાણ ૫૩ ગુણને કહીને કરવી એવી જાણી પુરુષોને આજા છે.

સ્વચ્છંદનારે મિત્ર કરવો મિત્ર ના આજા નામે નહીં. જરૂર કાંઈક કરવું પડે ત્યારે કરવામાં માટી સંસ્કરણ વર્તી છે એ નામે તેમ જ સ્વચ્છંદનારે કરવું પડે ત્યારે કરવું નહીં તે આજાની, સ્વચ્છંદનારે વિષ્ટ કરે, તેમ જ આજા નામે પ્રકાર નેકર. નામે સ્વચ્છંદનારે કરવો બાદ કરીને વાણી કહે આજ પોતાનું કલ્યાણ અને તેને જ સ્વચ્છંદ કહેવ છે.

જ્ઞાનીની પ્રત્યેક આજ્ઞા કલ્યાણકારી છે. માટે તેમાં ન્યૂતાનિક કે મોટા નાનાની કલ્પ કરવી નહીં. તેમજ તે વાતનો આગ્રહ કરી ઝગડો કરવો નહીં. જ્ઞાની કહે તે જ કલ્યાણ છે તે જ એમ સમજાય તો સ્વચ્છંદ મટે. આ જ યથાર્થ જ્ઞાની છે માટે તે કહે તે જ પ્રમાણે કરવું. ખીજા કોઈ વિકલ્પ કરવા નહીં.

જગતમાં બ્રાંતિ રાખવી નહીં, એમાં કાંઈજ નથી. આ વાત જ્ઞાની પુરુષો ઘણા જ અનુભવથી વાણી દ્વારા કહે છે. જીવે વિચારવું કે ‘મારી બુદ્ધિ જાડી છે, મારાથી સમજતું નથી. જ્ઞાની કહે છે તે વાક્ય સાચાં છે, યથાર્થ છે.’ એમ સમજે તો સહેજે દોષ ઘટે.

એમ એક વરસાદથી ઘણી વનસ્પતિ જાગી નીકળે છે, તેમ જ્ઞાનીની એક પણ આજ્ઞા આરાધતાં ઘણા ગુણો પ્રગટે છે.

જો જ્ઞાનીની યથાર્થ પ્રતીતિ આવી હોય, અને ખરાબર તપાસ્યું છે કે ‘આ સત્પુરુષ છે, આની દશા ખરેખરી આત્મદશા છે. તેમ એમનાથી કલ્યાણ થશે જ,’ અને એવા જ્ઞાનીના વચન પ્રમાણે પ્રવર્તે, તો ઘણા જ દોષ વિશ્લેષ મટી જાય. જ્યાં જ્યાં જીવે ત્યાં ત્યાં અહંકાર રહિત વર્તે અને તેનું બધું પ્રવર્તન સવળું જ થાય. એમ સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ અનંત ગુણોના ભંડાર છે.

જગતને બતાવવા જે કંઈ કરતો નથી તેને જ સત્સંગ કહીભૂત થાય છે. સત્સંગ ને સત્પુરુષ વિના ત્રણે કાળને વિષે કલ્યાણ થાય જ નહીં.

બાહ્યત્યાગથી જીવ બહુ જ ભૂલી જાય છે. વેશ, વસ્ત્રાદિમા બ્રાંતિ ભૂલી જવી, આત્માની વિભાવદશા, સ્વભાવદશા ઓળખવી.

કેટલાક કર્મો ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. જ્ઞાનીને પણ ઉદ્વેગકર્મ સંભવે છે, પણ ગૃહસ્થપણુ સાધુ કરતાં વધારે છે એમ બહારથી કલ્પના કરે તો કોઈ શાસ્ત્રનો સરવાળો મળે નહીં.

તુલ્ય પદાર્થમાં પણ વૃત્તિ ડોલાયમાન થાય છે. ચૌદપૂર્વધારી પણ વૃત્તિની ચપળતાથી અને અહંપણુ સ્ફુરવાથી નિગોઠાદિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. અગિયારમે ગુણસ્થાનકેથી પણ જીવ ક્ષણ લોભથી પડી પહેલે ગુણસ્થાનકે આવે છે. ‘વૃત્તિ શાંત કરી છે,’ એવું અહંપણું જીવને સ્ફુર્યાથી, એવા ભુલાવાથી રખાડી પડે છે.

અજ્ઞાનીને ધનાદિક પદાર્થને વિષે ઘણી જ આસક્તિ હોવાથી કોઈ પણ ચીજ ખોવાઈ જાય તો તેથી કરી અનેક પ્રકારની આત્મધ્યાનાદિકની વૃત્તિને બહુ પ્રકારે ફેલાવી, પ્રસારી પ્રસારી શોભ પામે છે. કારણ કે તેણે તે પદાર્થની તુચ્છતા જાણી નથી; પણ તેને વિશે મહત્ત્વ માન્યુ છે.

માટીના ઘડામાં તુલ્યતા જાણી છે એટલે તે કૂટી જવાથી શોભ પામતો નથી. ગાંધી, સુર્વજીવિને વિશે મહત્ત્વ માન્યુ છે તેથી તેનો વિયોગ થવાથી અનેક પ્રકારે આત્મધ્યાનની વૃત્તિ સ્ફુરવે છે.

જે જે વૃત્તિમા સ્ફુરે અને ઈચ્છા કરે તે ‘આસવ’ છે. તે તે વૃત્તિના નિરોધ કરે તે ‘મંચર’ છે.

અનંત વૃત્તિઓ અનંત પ્રકારે સ્ફુરે છે, અને અનંત પ્રકારે જીવને બંધન કરે છે. બાળજીવોને આ સમજાય નહીં તેથી જ્ઞાનીઓએ તેના સ્વૂળ ભેદો સમજાવ્યું પડે તે રીતે કહ્યા છે.

વૃત્તિઓનો મૂળથી ક્ષય કર્યો નથી તેથી ફરી ફરી સ્ફુરે છે. દરેક પદાર્થને વિશે સ્ફુરાય-માન થતી બાહ્યવૃત્તિઓને અટકાવવી; અને તે વૃત્તિ-પરિણામ અંતર્બુદ્ધિ કરવાં.

અનંતકાળના કર્મ અનંતકાળ ગાળ્યે જાય નહીં, પણ પુરુષાર્થથી જાય. માટે કર્મમાં બળ નથી પણ પુરુષાર્થમાં બળ છે તેથી પુરુષાર્થ કરી આત્માને કાંચો લાવવાનો લક્ષ્ય રાખવો.

પરમાર્થની વાત એકની એક સો વખત પૂછો તો પણ જ્ઞાનીને કંટાળો આવે નહીં; પણ અનુકંપા રહે કે આ બિચારા જીવને આ વાત વિચારે કરી આત્મામાં સ્થિર થાય તો સારું.

ક્ષયોપશમ પ્રમાણે શ્રવણ થાય છે.

સમ્યક્ત્વ એવી વસ્તુ છે કે એ આવે ત્યારે છાનુ ના રહે વેરાન્ય પાનચો હોય તો કર્મને નિવૃત્તિ. કર્મને પ્રધાન ન કરવા પણ આત્માને માથે રાખવો — પ્રવાન કરવો.

સંસારી કામમાં કર્મને સંભારવાં નહીં, પણ પુરુષાર્થને ઉપર લાવવો. કર્મનો વિચાર કર્યા કરવાથી તે જવાનાં નથી, પણ હડસેલો મૂંઝીય ત્યારે જ્યો માટે પુરુષાર્થ કરવો.

બાહ્યક્રિયા કરવાથી અનાદિ દોષ ઘટે નહીં. બાહ્યક્રિયામાં જીવ કંટાળ્યું માની અજિજ્ઞાન કરે છે.

બાહ્યતઃ વધારે લેવાથી મિથ્યાત્વ ગાળીશું એમ જીવ ધારે પણ તેમ જાને નહીં, કેમકે જેમ એક પાટો જે હજારો કડળના પૂળા ખાઈ ગયો છે તે એક તલુખડાથી બોંચે નહીં, તેમ મિથ્યાત્વરૂપી પાટો જે પૂળારૂપી અનંતાનુગંધી કપાયે અનંતાં ચલિત ખાઈ ગયો તે તલુખડારૂપી બાહ્યતઃથી કેમ કહે ? પણ જેમ પાટાને એક બંધનથી બોંધીને ત્યારે આધીન થઈ જાય, તેમ મિથ્યાત્વરૂપી પાટાને આત્માના બળરૂપી બંધનથી ગાળીને ત્યારે આધીન થાય; અર્થાત્ આત્માનું બળ વધે ત્યારે મિથ્યાત્વ ઘટે.

અનાદિકાળના અજ્ઞાનને ક્ષીણે જેટલો કાળ ગયો તેટલો કાળ મોક્ષ થતા માટે જોઈએ નહીં, કારણ કે પુરુષાર્થનું બળ કર્મો કરતાં વધુ છે કેટલાક જીવો બે પરીનાં કંટાળ્યું કરી ગયા છે ! સમ્યક્દષ્ટિ જીવ ગમે ત્યાંથી આત્માને કાંચો લાવે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ આવ્યું જીવનાં દષ્ટિ ફરી જાય.

મિથ્યાદષ્ટિ સમક્ષિતિ પ્રમાણે જપતપાદિ કરે છે, એમ છતાં મિથ્યાદષ્ટિના જપતપાદિ મોક્ષનાં હેતુભૂત ધર્મ નથી, સંચારના હેતુભૂત થાય છે. સમક્ષિતિનાં જપતપાદિ મોક્ષનાં હેતુભૂત થાય છે. સમક્ષિતિ કારણિય કરે છે, આત્માને જ મિતે છે, કર્મો કરવાના કારણેથી પાછો પડે છે. આમ કરવાથી તેના અકર્મગતિ સહેજે પડે છે. અજ્ઞાનના બંધન જપતપાદિ અવકાર વધારે છે, અને સંચારના હેતુ થાય છે.

જેનચારોમાં કંટાળે છે કે લક્ષ્યનો પ્રયત્ન છે જેમને જેન જનનચરણ લગનાં આવે છે એમ ના થાય તો અને જનન કંટાળે છે માટે સંચારે છે જનન - નહીં ફરે છે, ત્યારે આત્મામાં કેટલાક પરિણામ આવે છે.

હોમહવનાદિ લૌકિક રિવાજ ઘણો ચાલતો જોઈ તીર્થંકર ભગવાને પોતાના કાળમાં દયાનું વર્ણન ઘણું જ સૂક્ષ્મ રીતે કર્યું છે. જૈનના જેવા દયાસંબંધીના વિચારો કોઈ દર્શન કે સંપ્રદાયવાળાઓ કરી શક્યા નથી; કેમકે જૈન પંચેન્દ્રિયનો ધાત તો ન કરે, પણ તેઓએ એકેન્દ્રિયાદિમાં જીવ હોવાનું વિશેષ વિશેષ દઢ કરી દયાનો માર્ગ વર્ણવ્યો છે.

આ કારણે ચાર વેદ, અઠાર પુરાણ આદિનાં જેણે વર્ણન કર્યાં છે તેણે અજ્ઞાનથી, સ્વચ્છંદથી, મિથ્યાત્વથી, સશયથી કર્યાં છે એમ કહ્યું છે. આ વચનો બહુ જ ભારે નાખ્યાં છે, ત્યાં આગળ ઘણો જ વિચાર કરી પાછું વર્ણન કર્યું છે કે અન્ય દર્શનો, વેદાદિના પ્રથો છે તે જો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વાંચે તો સમ્યક્ રીતે પરિણમે; અને જિનના અથવા ગમે તેવા પ્રથો મિથ્યાદષ્ટિ વાંચે તો મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે.

જીવને જ્ઞાનીપુરુષસમીપે તેમનાં અપૂર્વ વચનો સાંભળવાથી અપૂર્વ ઉલ્લાસ પરિણામ આવે છે, પણ પછી પ્રમાદી થતાં અપૂર્વ ઉલ્લાસ આવતો નથી. જેમ અગ્નિની સગડી પાસે બેઠા હોઈએ ત્યારે ટાઢ વાય નહીં, અને સગડીથી વેગળા ગયા એટલે પછી ટાઢ વાય; તેમ જ્ઞાનીપુરુષસમીપ તેમના અપૂર્વ વચનો સાંભળ્યાં ત્યારે પ્રમાદાદિ જાય, અને ઉલ્લાસ પરિણામ આવે. પણ પછી પ્રમાદાદિ ઉત્પન્ન થાય. જો પૂર્વના સંસ્કારથી તે વચનો અંતર્પરિણામ પામે તો દિનપ્રતિદિન ઉલ્લાસ પરિણામ વધતાં જાય; અને યથાર્થ રીતે જ્ઞાન થાય. અજ્ઞાન મટ્યે બધી ભૂલ મટે, સ્વરૂપ જાગૃતમાન થાય. બહારથી વચન સાંભળીને અંતર્પરિણામ થાય નહીં, તો જેમ સગડીથી વેગળા ગયા એટલે ટાઢ વાય તેની પેઠે દોષ ઘટે નહીં.

કેશીસ્વામીએ પરદેશી રાજાને શ્રોધ દેતી વખતે ‘જડ જેવો,’ ‘મૂઢ જેવો,’ કહ્યો હતો તેનું કારણ પરદેશી રાજાને વિષે પુરુષાર્થ જગાડવા માટેનું હતું, જડપણું, મૂઢપણું મટાડવાને માટે ઉપદેશ દીધો છે. જ્ઞાનીનાં વચનો અપૂર્વ પરમાર્થ સિવાય બીજા હેતુએ હોય નહીં. બાલજીવો એમ વાતો કરે છે કે છત્રસ્થપણાથી કેશીસ્વામી પરદેશી રાજા પ્રત્યે તેમ શ્રદ્ધા હતા; પણ એમ નથી. તેમની પરમાર્થ અર્થે જ વાણી નીકળી હતી.

જડપદાર્થને લેવામૂકવામાં ઉન્માદથી વર્તે તો તેને અસંયમ કહ્યો; તેનું કારણ એ છે કે ઉતાવળથી લેવામૂકવામાં આત્માનો ઉપયોગ ચૂકી જઈ તાદાત્મ્યપણું થાય. આ હેતુથી ઉપયોગ ચૂકી જવો તેને અસંયમ કહ્યો.

સુહૃદ્ પત્ની બાધીને જૂઠું બોલે, અહંકારે આચાર્યપણું ધારી દંભ રાખે અને ઉપદેશ દે તો પાપ લાગે; સુહૃદ પત્ની જ્યણાથી પાપ અટકાવી શકાય નહીં. માટે આત્મવૃત્તિ રાખવા ઉપયોગ રાખવો. જ્ઞાનીના ઉપકરણને અડવાથી કે શરીરનો સ્પર્શ થવાથી આશાતના લાગે એમ માને છે પણ વગરને અપ્રધાન કરવાથી તો વિગ્રેય દોષ લાગે છે તેનું તો જ્ઞાન નથી. માટે જ્ઞાનીની ઝાડ પલ્લુ પ્રજારે આશાતના ના થાય તેવો ઉપયોગ જાગૃત જાગૃત રાખી ભક્તિ પ્રગટે તો તે કસ્યાણું સુખ માર્ગ છે.

શ્રી આચાર્ય મૂલ મધ્યે કહ્યું છે કે ‘આત્માને પરિચિત્વા’ને જે ‘પરિચિત્વા તે આત્મા’ આત્મા છે તે જ્ઞાનીને મોહના હેતુ થાય છે. અને જે ચંચલ છે, છતાં તે અજ્ઞાનીને બંધન

હેતુ થાય છે એમ પ્રગટ કહ્યું છે. તેનું કારણ જ્ઞાનીને વિષે ઉપયોગની જાગૃતિ છે; અને અજ્ઞાનીને વિષે નથી.

ઉપયોગ બે પ્રકારે કહ્યા — ૧. દ્રવ્યઉપયોગ, ૨. ભાવઉપયોગ.

દ્રવ્યજીવ; ભાવજીવ. દ્રવ્યજીવ તે દ્રવ્ય મૂળ પદાર્થ છે. ભાવજીવ તે આત્માનો ઉપયોગ—ભાવ છે.

ભાવજીવ એટલે આત્માનો ઉપયોગ જે પદાર્થમાં તાદાત્મ્યરૂપે પરિણમે તે રૂપ આત્મા કહીએ. જેમ ટોપી જોઈ, તેમાં ભાવજીવની બુદ્ધિ તાદાત્મ્યરૂપે પરિણમે તો ટોપીઆત્મા કહીએ. જેમ નદીનું પાણી તે દ્રવ્ય આત્મા છે તેમાં સાગ, ગધક નાંખીએ તો ગધકનું પાણી કહેવાય. લૂણ નાંખીએ તો લૂણનું પાણી કહેવાય. જે પદાર્થનો સંજોગ થાય તે પદાર્થ-રૂપ પાણી કહેવાય. તેમ આત્માને જે સંજોગ મળે તેમાં તાદાત્મ્યરૂપે થયે, તે જ આત્મા તે પદાર્થરૂપ થાય. તેને કર્મજાંઘની અનંત વર્ગણા બધાય છે, અને તે અનંત મંદાર રચે છે. પોતાના ઉપયોગમાં, સ્વભાવમાં આત્મા રહે તો કર્મજાંઘ ઘટે નથી.

પાંચ ઇન્દ્રિયોનો પોતપોતાનો સ્વભાવ છે. ચક્ષુનો દેખવાનો સ્વભાવ છે તે દેખે છે જ્ઞાનનો સાલગ્રવાનો સ્વભાવ છે તે નાબળે છે. જીવનો સ્વાદ, રસ કેવાનો સ્વભાવ છે તે ખાટો, ખારો સ્વાદ લે છે. શરીર, સ્પર્શનનો સ્વભાવ સ્પર્શ કરવાનો છે તે સ્પર્શે છે એમ પ્રત્યેક ઇન્દ્રિય પોતપોતાનો સ્વભાવ કર્યા કરે છે, પણ આત્માનો ઉપયોગ તે રૂપ ધર્મ, તાદાત્મ્ય-રૂપ ધર્મ તેમાં કર્યા વિપાદ કરે નહીં તો કર્મજાંઘ વાય નહીં. ઇન્દ્રિયરૂપ આત્મા થાય તો કર્મજાંઘનો હેતુ છે.

[૬૪૩-૫]

૬

ભાદરવા સુદ ૬, ૧૬૫૨

જેવું જિહ્વનું સામર્થ્ય છે તેવું સર્વ જીવનું છે માત્ર અજ્ઞાન પડે તરી શ્યામમાં આવતું નથી. સિદ્ધાન્તમાં જીવ હોય તેવું તો તે સર્વોપી નિત્ય વિચાર રહે.

જીવ એના સમજે છે કે હું જે કિયા કરું છું એવી વેચા છે. કિયા કરવી એ જ્ઞાન છે, પણ લોકમંદારે કરે તો તેને તેનું રૂપ દોષ નહીં.

એક માણસના હાથમાં ચિતાગણિ આવે દોષ, પણ જો તેની નંને ખમર ન પડે તો નિષ્ફળ છે, જો ખમર પડે તો રક્ષણ છે, તેમ જીવને અસ્થિના માળીની નિયંત્રણ પડે તો રક્ષણ છે.

જીવની માનસિકાણમાં બૂલ ચાલી આવે છે. તે સમજવાને નામે જીવને જે રૂપ નિયંત્રણ છે તેને મૂળથી છેલ્લી એકમો. જો મૂળથી છેલ્લાના આવે તો તે પાછી રહે નહીં. જો તો તે પાછી રેખી નીકળે છે, જેમ પૃથ્વીમાં મુદ્દ નકુ દેખાતાં તે રેખો નીકળે છે તેમ માટે જીવનાં મુદ્દ નકુ છે તે સિવાય સિવાય તેની રૂપ નકુ દેખાતાં અને કો તે સંપન્ન થાય છે? તેને કેવું રહે? તે વિષય જ્ઞાન કરવો જોઈ.

સતિસેવન કરવાની આત્મા, અને સંયમ, સમજી, સર્વ નામ સિદ્ધાન્ત નહીં. જો આત્મિક દેખવા પડતું પ્રકાર સતિસેવન થોડું છે, તેમજ સંયમ નકુ મોટા પડે તેમ થાય છે.

કોઈ લીલોતરી મોળતું હોય તો અમારાથી તો જોઈ શકાય નહીં. તેમ આત્મા ઉન્નવળતા પામે તો ઘણી જ અનુકંપાબુદ્ધિ વર્તે છે.

જ્ઞાનમાં સવળું લાસે; અવળું ન લાસે. જ્ઞાની મોહને પેસવા દેતા નથી. તેઓનો જાણતો ઉપયોગ હોય છે. જ્ઞાનીનાં જેવાં પરિણામ વર્તે તેવું કાર્ય જ્ઞાનીને થાય, અજ્ઞાનીને વર્તે તેવું અજ્ઞાનીને થાય. જ્ઞાનીનું ચાલવું સવળું, જોલવું સવળું, અને બધું જ સવળું હોય છે. અજ્ઞાનીનું બધું અવળું જ હોય છે; વર્તનના વિકલ્પ હોય છે.

મોક્ષનો ઉપાય છે. ઝોઘલાવે ખખર હશે, વિચારલાવે પ્રતીતિ આવશે. *

અજ્ઞાની પોતે દરિદ્રી છે. જ્ઞાનીની આજ્ઞાથી કામકોઠાદિ ઘટે છે. જ્ઞાની તેના વૈધ છે. જ્ઞાનીના હાથે ચારિત્ર આવે તો મોક્ષ થાય. જ્ઞાની જે જે વ્રત આપે તે તે ઠેઠ લઈ જઈ પાર ઉતારનારા છે. સમકિત આવ્યા પછી આત્મા સમાધિ પામશે, કેમકે સાચો થયો છે.

પ્ર૦ :— જ્ઞાનથી કર્મ નિર્જરે ખરાં ?

ઉ૦ :— સાર જાણવો તે જ્ઞાન. સાર ન જાણવો તે અજ્ઞાન. કઈ પણ પાપથી આપણે નિવર્તીએ, અથવા કલ્યાણમાં પ્રવર્તીએ તે જ્ઞાન. પરમાર્થ સમજીને કરવો. અહંકારરહિત, ક્લાગ્રહરહિત, લોકસંસારરહિત, આત્મામાં પ્રવર્તવું તે ‘નિર્જરા.’

આ જીવની સાથે રાગદ્વેષ વળગેલા છે; જીવ અનંતજ્ઞાનદર્શનસહિત છે, પણ રાગદ્વેષ વડે તે જીવને ધ્યાનમાં આવતું નથી. સિદ્ધને રાગદ્વેષ નથી. જેવું સિદ્ધનું સ્વરૂપ છે તેવું જ સર્વ જીવનું સ્વરૂપ છે. માત્ર જીવને અજ્ઞાને કરી ધ્યાનમાં આવતું નથી; તેટલા માટે વિચારવાને સિદ્ધના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, એટલે પોતાનું સ્વરૂપ સમજાય.

એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, ને તેની તેને ખખર (જોળખાણ) છે તો તેના પ્રત્યે તેને ઘણો જ પ્રેમ આવે છે, પણ જેને ખખર નથી તેને કંઈ પણ પ્રેમ આવતો નથી.

આ જીવની અનાદિકાળની જે ભૂલ છે તે ભાંગવી છે. ભાંગવા સારુ જીવની મોટામાં મોટી ભૂલ શું છે તેનો વિચાર કરવો, ને તેનું મૂળ છેલ્લા લણી લક્ષ રાખવો. જ્યાં સુધી મૂળ રહે ત્યાં સુધી વધે.

‘મને શાથી બંધન થાય છે?’ અને ‘તે શાથી ટળે?’ એ જાણવાસારુ શાસ્ત્રો કરેલાં છે, લોકોમાં પૂજવા સારુ શાસ્ત્રો કરેલાં નથી.

જીવનું સ્વરૂપ શું છે? જીવનું સ્વરૂપ જ્યાં સુધી જાણવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી અનંતાં જન્મમરણ કરવાં પડે. જીવની શું ભૂલ છે તે હજી સુધી ધ્યાનમાં આવતી નથી. જીવનો કલેશ ભાંગશે તો ભૂલ મટશે જે દિવસે ભૂલ ભાંગશે તે જ દિવસથી સાધુપણું કહેવાશે. તેમ જ શ્રાવકપણા માટે સમજવું.

કર્મની વર્ગીણા જીવને દ્રવ્ય અને પાણીના સંયોગની પેઠે છે. અગ્નિના પ્રયોગથી પાણી ચાકવું નહીં દ્રવ્ય બાકી રહે છે ને રીતે જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી કર્મવર્ગીણા ચાલી જાય છે.

દેહને ત્રિપે દુષ્ટનું મનાવેતું છે તેથી જીવની ભૂલ ભાંગતી નથી. જીવ દેહની સાથે જોડાયેલો રહેતો રહે છે. ‘દુષ્ટ વાકિયો છું,’ ‘પ્રાણી છું,’ પણ શુદ્ધ વિચારે તો

તેને 'શુદ્ધ સ્વરૂપમય છું' એન અનુભવ થાય. આત્માનુ નામકામ કે કઈ નથી એમ ધારે તો કોઈ ગાળો વગેરે દે તો નેથી તેને કઈ પણ ઝાગતું નથી.

ત્યા ત્યાં હવે મારાપણું કરે છે ત્યાં ત્યાં તેનાં બૂંઝ છે. તે ટાળવા ચાકુ ચાર્ચો કર્યાં છે. ગમે તે કોઈ મરી ગયું હોય તેનો જો વિચાર કરે તો તે વૈરાગ્ય છે. ત્યાં ત્યાં 'આ મારાં બાઈભાંડુ' વગેરે લાવનાં છે ત્યાં ત્યાં કર્મબંધનો હોતુ છે. આ જ રીતે સાધુ પાત્ર સેવા પ્રત્યે રાજો, તો આચાર્યપણું નાશ પામે. નિર્દોષપણું, નિરહંકારપણું કરે તો આત્માનું કસ્યાણુ જ થાય.

પાંચ ઇન્દ્રિયો શી રીતે વશ થાય? વસ્તુઓ ઉપર તુલ્યભાવ લાવવાથી. કૂડના દૃષ્ટાંતે - કૂડમાં મુગંધ હોય છે તેથી મન મનુષ્ય થાય છે, પણ મુગંધ મોટી વાર રટી નાશ પામી જાય છે, અને કૂડ કરમાઈ જાય છે, પછી કોઈ મનને સ્વતંત્ર વતો નથી; તેમ સ્વર્ગ પદાર્થને વિશે તુલ્યભાવ લાવવાથી ઇન્દ્રિયોને પ્રિયતા થતી નથી, અને તેથી કમો ઇન્દ્રિયો વશ થાય છે. વળી પાંચ ઇન્દ્રિયોમાં પણ શિશુવાઇન્દ્રિય વશ કરવાથી બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયો નહોતે વશ થાય છે. તુલ્ય આધાર કરવો, કોઈ સ્મવાળા પદાર્થમાં દોરાવું નહીં, બહિષ્કાર આધાર ન કરવો.

એક જાગૃતના લોહી, માંસ, હાડકા, ચામડું, બીરું, મળા. મૂત્ર એ જ્ઞાન પાત્ર પરી હોય; અને તેના પ્રત્યે કોઈ જોવાનું કહે તો તેના ઉપર અકૃષિ થાય, ને ધૂનવા પાત્ર થાય નહીં. તેથી જ રીતે સ્ત્રીપુરુષના ચરીરની જ્ઞાના છે, પણ ઉપરની સમ્પૂર્ણતા જોઈ હવે મોહ પામે છે. અને તેમાં તૃપ્તિપૂર્વક દોરાય છે. અજ્ઞાનથી હવે બૂંઝ છે એન વિચારી, તુલ્ય જાણીને પદાર્થ ઉપર અકૃષિભાવ લાવવો. આ રીતે દરેક વસ્તુનું તુલ્યપણું જાણવું. આ રીતે જાણીને મનનો નિરાધ કરવો.

તીર્થ કરે ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે માત્ર ઇન્દ્રિયોને વશ કરવા માટે. એકતા ઉપવાસ કરવાથી ઇન્દ્રિયો વશ થતી નથી, પણ ઉપયોગ હોય તો, વિનાશકારિણ થાય તો વશ થાય છે જેમ લશ વગરનું બાણ નગરનું જાય છે, તેમ ઉપયોગ વિનાનો ઉપવાસ આત્માર્થ થતો નથી.

આપણે વિશે કોઈ શુભ પ્રકટ્યો જાણ, અને તે નાટે જો કોઈ આપણે આપણે સ્મૃતિ કરે, અને જો તેથી આપણે આત્મા આકાર લાવે તો તે પાછો નહે પોતાના આત્માને નિહો નહીં, અભ્યવરદોષ વિચારે નહીં, તો હવે લૌકિક જાગૃતમાં નાથો. જરા પણ જો પોતાના દોષ જુએ, પોતાના આત્માને નિહો, નહિ નાથરહિતપણું વિચારે. તો અનુક્રમણ આશ્રયથી આત્મવશ થાય.

માર્ગ પાળવામાં અનન્ય સંતકોસ છે. તેમાં વળી 'મેં આ કુટુંબ' 'મેં આ કેડું' 'મેં આ જમીન' 'મેં આ પ્રકારનું અભિમાન છે. 'મેં કોઈ કુળ જ નથી' એવી રીતે મુક્તિ માટે તે અભિમાન દૂર પાડ.

લૌકિક અને તત્ત્વલૌકિક નેતા જે નાથ છે. લૌકિકને નેતાનું, અને તત્ત્વલૌકિકને નાથ. આશ્રયદ્રિયો વશ કરવાય, તે નાથ નેતા સંતકોસે નાથને સંતકોસે. આશ્રયદ્રિયો વશ કરવી તે કેવળ છે. જો ઇન્દ્રિયો વશ નહીં અને નાથરહિતમાં આશ્રય ન હોય, તો લૌકિકત્વમાં જ રહીને અનન્ય રહે.

ઉપાય કર્યા વિના કાંઈ દરદ મટતું નથી. તેમ લોભરૂપી જીવને દરદ છે તેનો ઉપાય કર્યા વિના તે ન જાય. આવા દોષ ટાળવા માટે જીવ લગાર માત્ર ઉપાય કરતો નથી. જો ઉપાય કરે તો તે દોષ હાલ ભાગી જાય. કારણ જીવું કરો તો કાર્ય થાય. કારણ વિના કાર્ય ન થાય.

સાચા ઉપાય જીવ શોધતો નથી. જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો સાંભળે તો પ્રતીતિ નથી. ‘મારે લોભ મૂકવો છે,’ ‘ક્રોધ મનાદિ મૂકવાં છે’ એવી બીજભૂત લાગણી થાય ને મૂકે, તો દોષ ટળી જઈ અનુક્રમે ‘બીજજ્ઞાન’ પ્રગટે.

પ્ર૦ :- આત્મા એક છે કે અનેક છે ?

ઉ૦ :- જો આત્મા એક જ હોય તો પૂર્વે રામચંદ્રજી મુક્ત થયા છે, અને તેથી સર્વની મુક્તિ થવી જોઈએ, અર્થાત્ એકની મુક્તિ થઈ હોય તો સર્વની મુક્તિ થાય; અને તો પછી બીજને સત્શાસ્ત્ર, સદ્ગુરુ આદિ સાધનોની જરૂર નથી.

પ્ર૦ :- મુક્તિ થયા પછી એકાકાર થઈ જાય છે ?

ઉ૦ :- જો મુક્ત થયા પછી એકાકાર થઈ જતું હોય, તો સ્વાનુભવ આનંદ અનુભવે નહીં એક પુરુષ અહીં આવી બેઠો; અને તે વિદેહ મુક્ત થયો. ત્યાર પછી બીજે અહીં આવી બેઠો. તે પણ મુક્ત થયો. આથી કરી કાંઈ ત્રીજો મુક્ત થયો નહીં. એક આત્મા છે તેનો આશય એવો છે કે સર્વ આત્મા વસ્તુપણે સરખા છે; પણ સ્વતંત્ર છે, સ્વાનુભવ કરે છે. આ કારણથી આત્મા પ્રત્યેક છે. ‘આત્મા એક છે, માટે તારે બીજી કાંઈ બ્રાંતિ રાખવાની જરૂર નથી, જગત કાંઈ છે જ નહીં એવા બ્રાન્તિરહિતપણાસહિત વર્તવાથી મુક્તિ છે’ એમ જે કહે છે તેણે વિચારવું જોઈએ કે, તો એકની મુક્તિએ સર્વની મુક્તિ થવી જ જોઈએ. પણ એમ નથી થતું માટે આત્મા પ્રત્યેક છે. જગતની બ્રાન્તિ ટળી ગઈ એટલે એમ સમજવાનું નથી કે ચંદ્રસૂર્યાદિ જીવેથી પડી જાય છે, આત્માને વિષેથી બ્રાન્તિ ટળી ગઈ એમ આશય સમજવાનો છે.

રૂઢિએ કાંઈ કલ્યાણ નથી આત્મા શુદ્ધ વિચારને પામ્યા વિના કલ્યાણ થાય નહીં.

માયાકપટથી જૂઠું જોણવું તેમાં ઘણું પાપ છે. તે પાપના બે પ્રકાર છે. માન અને ધન મેળવવા માટે જૂઠું જોણે તો તેમાં ઘણું પાપ છે. આજીવિકા અર્થે જૂઠું જોણવું પડ્યું હોય, અને પશ્ચાત્તાપ કરે, તો પ્રથમવાળા કરતાં કાંઈક ઓછું પાપ લાગે.

સત્ અને લોભ એ બે ભેગા થું કરવા જીવ જાણે છે ?

બાપ પોતે પચાસ વર્ષનો હોય, અને તેનો છોકરો વીસ વર્ષનો મરી જાય તો તે બાપ તેની પાસેના જે દાગીના હોય તે ઝાઝી લે છે ! પુત્રના દેહાંતકષણે જે વૈરાગ્ય હતો તે સ્મરણ વૈરાગ્ય હતો.

કંઈ પણ પદાર્થ બીજને આપવાની મુનિને બગવાને આજ્ઞા આપી નથી. દેહને ધર્મ-ચત્વર મળી તેને નિજાવવા માટે જે કંઈ આજ્ઞા આપી છે તે આપી છે; બાકી બીજને સ્વર્ગ-પર-અવરગની બગવાને આજ્ઞા આપી નથી. આજ્ઞા આપી હોય તો પરિવ્રજ વધતો અને તેથી કરી અનુક્રમે અન્ન, પત્ની, પગરૂ સાગીને કુટુંબનું અથવા બીજનું પાપનું કરીને

કહું છે તે કદાબહ કરવાને કહું નથી. આત્માની શુદ્ધિથી જેટલું કરશે તેટલું હિતકારી છે. અશુદ્ધિથી કરશે તેટલું અહિતકારી છે; માટે શુદ્ધતાપૂર્વક સદ્ગત સેવવાં.

અમને તો બ્રાહ્મણ, વૈષ્ણવ ગમે તે સમાન છે. જૈન કહેવાતા હોય, અને મતવાળા હોય તો તે અહિતકારી છે; મતરહિત હિતકારી છે.

સામાયિકશાસ્ત્રકારે વિચાર કર્યો કે કાયાને સ્થિર રાખવાની હશે, તો પછી વિચાર કરશે; બધ નહીં બાધ્યો હોય તો બીજાં કામે વળગશે એમ બાણી તેવા પ્રકારનો બંધ બાંધ્યો. જેવાં મનપરિણામ રહે તેવું સામાયિક થાય. મનના ઘોડા દોડતા હોય તો કર્મબંધ થાય. મનના ઘોડા દોડતા હોય, અને સામાયિક કયું હોય તો તેનું ક્ષણ તે કેવું થાય ?

કર્મબંધ થોડે થોડે છોડવા ઇચ્છે તો છૂટે. જેમ કોઠી ભરી હોય, પણ કાણું કરી કાઢે તો છેવટે ખાલી થાય. પણ દંઢ ઇચ્છાથી કર્મ છોડવાં એ જ સાર્થક છે.

આવશ્યકતા છ પ્રકાર:—સામાયિક, ચોવીસથથો, વંદના, પ્રતિક્રમણ, કાચોત્સર્ગ, પ્રત્યાખ્યાન. સામાયિક એટલે સાવધયોગની નિવૃત્તિ.

વાચના (વાંચવું); પૃચ્છના (પૂછવું); પરિવર્તના (ફરી ફરી વિચારવું); ધર્મકથા (ધર્મવિગયની કથા કરવી) એ ચાર દ્રવ્ય છે; અને અનુપ્રેક્ષા એ ભાવ છે. પ્રથમ ચાર ભે અનુપ્રેક્ષા ન આવે તો દ્રવ્ય છે.

અજ્ઞાનીઓ આજ ‘કેવળજ્ઞાન નથી,’ ‘મોક્ષ નથી’ એવી હીનપુરુષાર્થની વાતો કરે છે. જ્ઞાનીનું વચન પુરુષાર્થ પ્રેરે તેવું હોય. અજ્ઞાની શિથિલ છે તેથી એવાં હીનપુરુષાર્થના વચનો કહે છે. પચમકાળની, ભવસ્થિતિની, દેહદુર્બળતાની કે આયુષ્યની વાત ક્યારેય પણ મનમાં ભાવવી નહીં; અને કેમ થાય એવી વાણી પણ સાંભળવી નહીં.

કોઈ હીનપુરુષાર્થી વાતો કરે કે ઉપાદાનકારણ—પુરુષાર્થનું શું કામ છે ? પૂર્વે અશોભ્યા કેવળી થયા છે. તો તેવી વાતોથી પુરુષાર્થહીન ન થવું.

સત્સંગ ને સત્યસાધન વિના કોઈ કાળે પણ કલ્યાણ થાય નહીં. જો પોતાની મેળે કલ્યાણ થતું હોય તો માટીમાંથી ઘડો થવો સંભવે. લાખ વર્ષ થાય તોપણ ઘડો થાય નહીં, તેમ કલ્યાણ થાય નહીં.

તીર્થંકરનો યોગ થયો હશે એમ શાસ્ત્રવચન છે છતાં કલ્યાણ થયું નથી તેનું કારણ પુરુષાર્થરહિતપણાનું છે. પૂર્વે જ્ઞાની મળ્યા હતા છતાં પુરુષાર્થ વિના જેમ તે યોગ નિષ્ફળ ગયા, તેમ આ વખતે જ્ઞાનીનો યોગ મળ્યો છે ને પુરુષાર્થ નહીં કરો તો આ યોગ પણ નિષ્ફળ જશે. માટે પુરુષાર્થ કરવો, અને તો જ કલ્યાણ થશે. ઉપાદાનકારણ—પુરુષાર્થ શ્રેષ્ઠ છે.

એમ નિશ્ચય કરવો કે સત્પુરુષના કારણ—નિમિત્ત—થી અનંત જીવ તારી ગયા છે. કારણ વિના કોઈ જીવ તરે નહીં. અશોભ્યાકેવલીને પણ આગળ પાછળ તેવો યોગ પ્રાપ્ત થયો હશે. મન્યગ્ર વિના આપું જગત ટૂંકી ગયું છે !

મીરાંનાઈ મહાવ્રજિવાન હતાં. વૃંદાવનમાં જીવા ગોસાઈનાં દર્શન કરવા તે ગયાં, ને પુછ્યું કે ‘દર્શન કરવા આવું ?’ ત્યારે જીવા ગોસાઈએ કહેવડાવ્યું કે ‘હું ત્રીનું જો: મેં જો: નથી.’ ત્યારે મીરાંનાઈએ કહેવડાવ્યું કે, ‘વૃંદાવનમાં રહ્યાં, આપ પુરુષ રહ્યા છો એ

બહુ આશ્ચર્યકારક છે. વૃદ્ધાવતના સ્ત્રી મારે ભગવાન સિવાય અન્ય પુરુષના દર્શન કરવાં નથી. ભગવાનના ભક્ત છે તે તો સ્ત્રીરૂપે છે, ગોપીરૂપે છે. કામને માનવા માટે ઉપાય કરે; કેમકે લેતાં ભગવાન, દેતાં ભગવાન, ચાલતા ભગવાન, સર્વત્ર ભગવાન.'

નાનો ભગત હતો. કોઈકે ચોરી કરીને ચોરીનો માલ ભગવાનના ઘર આગળ મૂક્યો. તેથી ભગત પર ચોરીનો આરોપ મૂકી કોટવાળ પકડી ગયો. કેટલા નાણી, ચોરી મનાવવા માટે રાજ બહુ માર મારવા માંડ્યાં. પણ મારો છુપ, ભગવાનનો ભગત ચોટલે કાનિચી સહન કર્યું. ગોસાંઈજીએ આવીને કહ્યું કે 'વિષ્ણુભક્ત છું, ચોરી કોઈ બીજાએ કરી છે એમ કહે.' ત્યારે ભગતે કહ્યું કે 'એમ કહીને છૂટવા કરતા આ દેડને માર પડે તે મું જોઈશું? મારે ત્યારે હું તો ભક્તિ કરું છું. ભગવાનના નામે દેડને દડ થાય તે સારુ. મને નામે બધુંય સવળું. દેડ રાખવાને માટે ભગવાનનું નામ નહીં લેવું બલકે દેડને માર પડે તે સારું-શું કરવો છે દેડને!'

સારો સમાગમ, સારી રીતભાત હોય ત્યાં સગતા આવે સમતાની વિમાનતા નથી એ ધરીનુ સામાયિક કરવું કહ્યું છે. સામાયિકના મનના મનોરથ અવજાનવળા મિત્રને તો કાંઈ પણ ફળ થાય નહિ. સામાયિક મનના ઘોરા દોડના અટકાવવા સારું પ્રકરણ છે.

સંપત્તસરીના કિવસસંજાથી એક પક્ષ સાધની નિયિનો આમ્રક કરે છે, અને બીજી પક્ષ પાવમની નિયિનો આમ્રક કરે છે. આમ્રક કરનાર બન્ને નિયિવાળી છે. જે કિવસ સાનીપુરુષોએ નિશ્ચિત કર્યો હોય છે તે આજાનુ પાલન થવા માટે હોય છે. સાનીપુરુષ નાકમ ના પાળવાની આજ્ઞા કરે અને બનેને માનમ પાળવાની રહે અથવા માનમ આજ્ઞા વણી લેણી કરશે એમ ધારી છડ કહે અથવા તેમાં પત્ન પાવમનો લેવા કરશે એમ ધારી ખીજ નિયિ કહે તો તે આજ્ઞા પાળવા માટે જશે. બાકી નિયિનિયિનો તે મુશ્કેલ છે. એ તો કદાચ કરવી નહીં, એવી ભંગમળના પડનું નહીં. સાની પુરુષોને નિયિએની નાકમ નાકમ કરી છે.

તે સાકસ કિવસ નિયિત ન કર્યો હોય, તો અવશ્યક સિદ્ધિઓનો નિયમ નેડ નહીં. આત્માએ નિયિની મર્યાદાનો કાળ લેવો.

આનંદપાનજીએ શ્રી જનતાનાથ સ્વામીના સ્વપનના કહ્યું છે કે,

'એક કહે મેલીએ વિચિય વિચિયા કરી રાજ અનેકાન કોનન ન રહે,

ફળ અનેકાન વિચિયા કરી ગાપડા, દડપડે માર નિયિતોં રહે.'

મોટકે જે કિયા કરવાથી અનેક ફળ મળે તે કિયા મેલતોં નહીં. અનેક કિવસુ ફળ એક મેલતોં રહે તે રાજું મેલતોં નહીં. ભગવાનના અન્ને નાક પક્ષ માટે કિયાને પડું છે. એ કિયાએનુ તે ફળ ન મળે તો તે મારે કિયા નંકાનના રાજું છે.

'નિગમિ, અનિગમિ, અભ્યસુ ચેનિગમિ' એમ જે નાકમે મેલતોં ફળ મળે એનાવવાનો છે, એ, એકો નો નિગમિ નાકમે નાકમે મેલતોં ફળ મળે છે.

હવે દેવનિગમિ, મેલતા મુનરોં નાકમે પાડું મેલતોં ફળ મળે નહીં.

પંચમકાવળ નાકમે મેલતોં ફળ મળે નહીં. એક નાકમે મેલતોં ફળ મળે નહીં. એક નાકમે મેલતોં ફળ મળે નહીં. એક નાકમે મેલતોં ફળ મળે નહીં.

ત્યારે ગુરુએ મનમાં વિચાર કર્યો કે ‘ટાઢ ઘણી છે, અને નાહવું પડશે.’ આમ વિચાર કરી સંન્યાસીએ કહ્યું કે ‘મેં તો જ્ઞાનગંગાજલમેં સ્નાન કર રહા છું.’ શિષ્ય વિચક્ષુ હોવાથી સમજી ગયો, અને તેને શિખામણ મળે તેમ રસ્તો લીધો. શિષ્યે ‘જમવા પધારો’ એવા માનસહિત બોલાવી જમાડયા. પ્રસાદ પછી ગુરુમહારાજ એક ઓરડામાં સૂઈ રહ્યા. ગુરુને તૃષા લાગી એટલે શિષ્ય પાસે જળ માગ્યું; એટલે તરત શિષ્યે કહ્યું: ‘મહારાજ, જળ જ્ઞાનગંગામાંથી પી લ્યો.’ જ્યારે શિષ્યે આવો સખત રસ્તો લીધો ત્યારે ગુરુએ કબૂલ કર્યું કે ‘મારી પાસે જ્ઞાન નથી. દેહની શાતાને અર્થે ટાઢમાં મેં સ્નાન નહીં કરવાનું કહ્યું હતું.’

મિથ્યાદૃષ્ટિનાં પૂર્વનાં જપતપ હજી સુધી એક આત્મહિતાર્થે થયાં નથી! -

આત્મા મુખ્યપણે આત્મસ્વભાવે વર્તે તે ‘અધ્યાત્મજ્ઞાન.’ મુખ્યપણે જેમાં આત્મા વર્ણુવ્યો હોય તે ‘અધ્યાત્મશાસ્ત્ર’. ભાવઅધ્યાત્મ વિના અક્ષર (શબ્દ) ‘અધ્યાત્મીનો’ મોક્ષ નથી થતો. જે ગુણો અક્ષરોમાં કહ્યા છે તે ગુણો જો આત્મામાં પ્રવર્તે તો મોક્ષ થાય. સત્પુરુષમાં ભાવઅધ્યાત્મ પ્રગટ છે. સત્પુરુષની વાણી સાંભળે તે દ્રવ્ય અધ્યાત્મી કહેવાય છે. શબ્દ-અધ્યાત્મીઓ અધ્યાત્મની વાતો કરે, અને મહા અનર્થકારક પ્રવર્તન કરે; આ કારણથી તેઓને જ્ઞાનદગ્ધ કહેવા. આવા અધ્યાત્મીઓ શુષ્ક અને અજ્ઞાની સમજવા.

જ્ઞાનીપુરુષરૂપી સૂર્ય પ્રગટ થયા પછી ખરા અધ્યાત્મીઓ શુષ્ક રીતે પ્રવર્તે નહીં, ભાવ અધ્યાત્મમાં પ્રગટપણે વર્તે. આત્મામાં ખરેખરા ગુણો ઉત્પન્ન થયા પછી મોક્ષ થાય. આ કાળમાં દ્રવ્યઅધ્યાત્મીઓ, જ્ઞાનદગ્ધો ઘણા છે. દ્રવ્યઅધ્યાત્મી દેવળના ઇંડાના દંદાંતે મૂળ પરમાર્થ સમજતા નથી.

મોહાદિવિકાર એવા છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ હોલાયમાન કરી નાખે છે; માટે તમારે તો સમજવું કે મોક્ષમાર્ગ પામવામાં તેવાં વિઘ્નો ઘણાં છે. આયુષ થોડું છે, અને કાર્ય મહાભારત કરવાનું છે. જેમ હોડી નાની હોય અને મોટો મહાસાગર તરવાનો હોય તેમ આયુષ થોડું છે, અને સંસારરૂપી મહાસાગર તરવો છે. જે પુરુષો પ્રભુના નામથી તર્યા છે તે પુરુષોને ધન્ય છે! અજ્ઞાની જીવને ખબર નથી કે ફલાણી જગ્યા પડવાની છે પણ જ્ઞાનીઓએ તે જોયેલું છે. અજ્ઞાનીઓ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મીઓ કહે છે કે મારામાં કપાય નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચૈતન્યસંયોગે છે.

એક મુનિ ગુફામાં ધ્યાન કરવા જતા હતા. ત્યાં સિંહ મળ્યો. તેમના હાથમાં લાકડી હતી. સિંહ સામી લાકડી ઉગામી હોય તો સિંહ ચાલ્યો જાય એમ મનમાં થતાં મુનિને વિચાર આવ્યો કે ‘હું આત્મા અજ્ઞર, અમર છું, દેહ પ્રેમ રાખવા યોગ્ય નથી; માટે હે જીવ! અહીં જ બિલો રહે. સિંહનો ભય છે તે જ અજ્ઞાન છે. દેહમાં મૂર્છાને લઈને ભય છે.’ આવી બાવના બાવનાં બે મઠી સુધી ગ્રાસા રહ્યા તો કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું. માટે વિચારદશા, વિચારદશા વચ્ચે મળે! જ દેર છે.

ઉપયોગ જીવ વગર હોય નહીં જડ અને ચેતન એ બન્નેમાં પરિણામ હોય છે. દેહધારી જીવમાં અધ્યત્મનાય વર્તાય, સંકલ્પ વિકલ્પ બિલા થાય, પણ જ્ઞાનથી નિર્વિકલ્પપદ્ધતિ અધ્યત્મનાયને તત્ત્વ જ્ઞાનથી થાય છે. ધ્યાનનો કિંતુ એ જ છે, ઉપયોગ વર્તતો હોવો તોઈએ.

ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન ઉત્તમ કહેવાય. આત્મ, શૈત્ર, એ ધ્યાન માંડાં કહેવાય. બાહ્યર ઉપાધિ એ જ અધ્યવસાય. ઉત્તમ વેશ્યા હોય તો ધ્યાન કહેવાય; નહિ આત્મા સમ્યક્ પરિણામ પામે.

માણેકદાસજી એક વેદાંતી હતા. તેઓએ એક મંથમાં મોક્ષ કરતાં સત્યંગ વધારે યથાર્થ ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે,

“ નિચ્છંદનસે’ ના મિત્રે, હેરાં વૈકુંઠ પામ,
સંતકૃપાસે’ પાઈએ, મો હરિ સળમે’ ઠામ. ”

જૈનમાર્ગમાં ઘણા કાંટા પડી ગયા છે. લોકાશાને થયાં મુશ્કેલી આરસો વર્ષાં યવાં છે. પણ તે દુઢિયા સંપ્રદાયમાં પાંચ મંથ પણ રચાયા નથી. ને વેદાંતમાં દશ હજાર જેટલા મંથ થયા છે. આરસો વર્ષાંમાં બુદ્ધિ હોય તે છાની ના રહે.

કુશુર અને અજ્ઞાની પાખડીઓનો આ કાળમાં પાર નથી

મોટા વરઘોડા ચડાવે, ને નાણાં ખર્ચે, એમ આપીને કે મારું કલ્યાણ થયે. એવી મોટી વાત મગજ હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાંખે. એક ધેનો જોટું જોડી ભેગો કરે છે, ને સામટા હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાંખે છે ! જુઓ છવતું કેટલું બધું અજ્ઞાન ! કંઈ વિચાર જ ન આવે !

આત્માનું જેવું છે તેવું જ સ્વરૂપ તે જ ‘યથાઆત્મચારિત્ર’ કવું છે.

ભય અજ્ઞાનથી છે. સિદ્ધનો ભય સિદ્ધિને થતો નથી. નાગપ્રીને નાગનો ભય વતો નથી. આનું કારણ એ પ્રકારનું તેને અજ્ઞાન દૂર થતું છે.

સમ્યક્ત્વ ન મગટે ત્યાં મુખી મિથ્યાત્વ; મિથ્યાત્વનું મુક્તિનક અને નિઘ્રમુક્તિયાનકનો નાશ થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ કહેવાય અજ્ઞાનીનો બધા પડેલા મુક્તિવાનકે છે.

સત્યાચર, સદ્ગુરુઆચર્યે જે નાંખે તેને ‘સત્યનનંદન’ કહેવાય. ત્રિમુક્તિ, અત્રિમુક્તિ સ્થાનક કેર પડે ત્યારે સત્યાચર્યમનંદી ‘વીતસાગસંયમ’ વગ તેને ત્રિમુક્તિઅત્રિમુક્તિ બરાબર છે.

સ્વચ્છંદે કસપના ને પ્રાપ્તિ છે.

‘આ નો આગ નહીં, આગ નહીં’ એવો જે ખાત તે ‘સંન’.

સમજવા માટે નિહાર કરી પૂછું ને ‘આશંકા’ કહેવાય.

પોતાથી ન સમજાય તે ‘આશંકાગોહનીય’. સમુદાય દોર નાં મરિતસામય આવે નહીં તે પણ ‘આશંકાગોહનીય’. પોતાથી ન સમજાય તે પૂછું મૂઠાં નાખત પડી ઉત્તર મિત્ર માટે નાનું કેમ નહીં, એવું જાણવા અકાર. પણ તેનું સંસ્કાર નહીં નહીં, અર્થાત્ તે પતિત દોષ નહીં. પોતી પ્રાપ્તિ પાવ ને સત્ય. કેટલી અર્થતિ ને અનન્યનવીન્ય સમાય. અનુસંગતો દેવ જુએ તો ને સમજીતો દેવ. પદ્મ સમીપ બસ નહીં; પદ્મ અનુસંગીનિમે દેવ જુએ તો નિઘ્રત્વ. કલેષપ્રવ નેટકે નાથ ને સમ રી પદ્મ.

[૬૦૩-૬]

૭

રાજાજની ભાગેળે વડ ની

આ જીવે શું કરવું ? સત્સમાગમમાં આવી સાધન વગર રહી ગયા એવી કલ્પના મનમાં થતી હોય અને સત્સમાગમમાં આવવાનું થાય ત્યાં આજ્ઞા, જ્ઞાનમાર્ગ આરંભે તે અને તે રસ્તે ચાલે તો જ્ઞાન થાય. સમજાય તો આત્મા સહજમાં પ્રગટે; નહીં તે જિહ્વા નય તોય પ્રગટે નહીં. માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ. નિષ્કામયુદ્ધિ અને ભક્તિ જોઈએ. અતઃકરણની શુદ્ધિ થાય તો જ્ઞાન એની મેળે થાય. જ્ઞાનીને યોગખાય તો જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થાય. કોઈ જીવ યોગ્ય દેખે તો જ્ઞાની તેને કહે કે બધી કલ્પના મૂકવા જેવી છે. જ્ઞાન લે. જ્ઞાનીને યોગસંજ્ઞાએ યોગજે તો યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. ભક્તિની રીતિ જાણી નથી. આજ્ઞાભક્તિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી આજ્ઞા થાય ત્યારે માયા ભૂલવે છે. માટે જાગૃત રહેવું. માયાને દૂર કરતા રહેવું. જ્ઞાની બધી રીત જાણે છે.

જ્યારે જ્ઞાનીનો ત્યાગ (દંડત્યાગ) આવે અર્થાત્ જેવો જોઈએ તેવો યથાર્થ ત્યાગ કરવાનું જ્ઞાની કહે ત્યારે માયા ભૂલવી દે છે; માટે ત્યાં બરાબર જાગૃત રહેવું; જ્ઞાની-મજ્યા ત્યારથી તૈયાર થઈ રહેવું; ભેઠ બાંધી તૈયાર થઈ રહેવું.

સત્સંગ થાય ત્યારે માયા વેગળી રહે છે; અને સત્સંગનો યોગ મટ્યો કે પાછી તૈયાર ને તૈયાર બિભી છે. માટે બાહ્યઉપાધિ યોગી કરવી. તેથી સત્સંગ વિશેષ થાય છે. આ કારણથી બાહ્યત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે. બાહ્યત્યાગમાં જ્ઞાનીને દુઃખ નથી; અજ્ઞાનીને દુઃખ છે. સમાધિ કરવા સારુ સદાચરણ સેવવાનાં છે. ખોટા રંગ તે ખોટા રંગ છે. સાચો રંગ સદા રહે છે. જ્ઞાનીને મજ્યા પછી દેહ છૂટી ગયો, (દેહ ધારણ કરવાનું ન-રહે) એમ સમજવું. જ્ઞાનીનાં વચનો પ્રથમ કડવાં લાગે છે, પણ પછી જણાય છે કે જ્ઞાત્રીપુરુષ સંસારનાં અનંત દુઃખો મટાડે છે. જેમ ઝોસડ કડવું છે, પણ ઘણા વખતનો રોગ મટાડે છે તેમ.

ત્યાગ ઉપર હમેશાં લક્ષ રાખવો, ત્યાગ મોળો રાખવો નહીં. શ્રાવકે ત્રણ મનોરથ ચિંતવવા. સત્યમાર્ગને આરાધન કરવા માટે માયાથી દૂર રહેવું. ત્યાગ કર્યા જ કરવો. માયા કેવી રીતે ભૂલવે છે તે પ્રત્યે દૃષ્ટાંત :

કોઈ એક સંન્યાસી હશે તે એમ કહ્યા કરે કે ‘હું માયાને ગરવા દઉં જ નહીં. નમ્ર થઈને વિચરીશ.’ ત્યારે માયાએ કહ્યું કે ‘હું તારી આગળ ને આગળ ચાલીશ.’ ‘જંગલમાં એકલો વિચરીશ.’ એમ સંન્યાસીએ કહ્યું ત્યારે માયા કહે કે, ‘હું સામી થઈશ.’ સંન્યાસી પછી જંગલમાં રહેતા અને કાંકરા કે રેતી જેવ સરખાં છે એમ કહી રેતી પર સૂતા. પછી માયાને કહ્યું કે ‘તું ક્યાં છે?’ માયાએ જાણ્યું કે આને ગર્વ બહુ થયો છે એટલે કહ્યું કે ‘મારે આવવાનું શું કામ છે? મારો મોટો પુત્ર અડકાર તારી હાથમાં મૂકેલો હતો.’

માયા આ રીતે છેતરે છે. માટે જ્ઞાની કહે છે કે, ‘હું બધાથી ન્યારો છું; સર્વથા ન્યાયી થયો છું; અવધાન છું, નમ્ર છું; તપશ્ચર્યા કરું છું. મારી વાત અગમ્ય છે. મારી દયા બહુ જ સારી છે. માયા મને નરો નહીં, એવી માત્ર કલ્પનાએ માયાથી છેતરાવું નહીં.’

જરૂર સમજાવે આને કે અડકાર આવીને ભુલવે છે કે ‘હું સમતાવાળો છું’ માટે

જેથી ખરેખરું પાપ લાગે છે તે રોકવાનું પોતાના હાથમાં છે, પોતાથી અને તેહું છે તે રોકતો નથી; ને બીજી તિથિ આદિની ને પાપની ભળતી ફિકર કયેં જાય છે. અનાદિથી શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને સ્પર્શનો મોહ રહ્યો છે. તે મોહ અટકાવવાનો છે. મોહું પાપ અજ્ઞાનનું છે.

અવિરતિના પાપની ચિંતા થતી હોય તેનાથી જગ્યામાં રહેવાય કેમ ?

પોતે ભાગ કરી શકે નહીં, અને બહાનાં કાઢે કે મારે અંતરાયો ઘણા છે. ધર્મનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ‘ઉદય’ છે એમ કહે ‘ઉદય ઉદય’ કહ્યા કરે, પણ કાંઈ ક્રવામાં પડતો નથી. ગાડામાં બેઠો હોય, અને ધ્યાન આવે તો સાચવી સંભાળીને ચાલે. તે વખતે ઉદય ભૂલી જાય અર્થાત્ પોતાની શિથિલતા હોય તેને બદલે ઉદયનો દોષ કાઢે છે, એમ અજ્ઞાનીની વર્તના છે.

લૌકિક અને લોકોત્તર ખુલાસો જુદો હોય છે. ઉદયનો દોષ કાઢવો એ લૌકિક ખુલાસો છે. અનાદિકાળનાં કર્મો બે ઘડીમાં નાશ પામે છે; માટે કર્મનો દોષ કાઢવો નહીં. આત્માને નિહવો. ધર્મ કરવાની વાત આવે ત્યારે પૂર્વકર્મના દોષની વાત આગળ કરે છે. ધર્મને આગળ કરે તેને ધર્મ નીપજે; કર્મને આગળ કરે તેને કર્મ આડાં આવે માટે પુરુષાર્થ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. પુરુષાર્થ પહેલો કરવો. મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, અશુભયોગ મૂકવા.

પહેલું તપ નહીં, પણ મિથ્યાત્વ અને પ્રમાદને પહેલાં ત્યાગવાં જોઈએ. સર્વનાં પરિણામ પ્રમાણે શુદ્ધતા, અશુદ્ધતા છે. કર્મ ટાળ્યા વગર ટળવાનાં નથી. તેટલા માટે જ જ્ઞાનીઓએ શાસ્ત્રો વર્ણવ્યાં છે. શિથિલ થવાને સાધનો બતાવ્યાં નથી. પરિણામ બીજાં આવવાં જોઈએ. કર્મ ઉદય આવશે એવું મનમાં રહે તો કર્મ ઉદયમાં આવે! બાકી પુરુષાર્થ કરે, તો તો કર્મ ટળી જાય. ઉપકાર થાય તે જ લક્ષ રાખવો.

[૬૪૩-૭]

૮ વડવા, ભાદ્રપદ સુદ ૧૦, શુક્ર, ૧૯૫૨

કર્મ ગણી ગણીને નાશ કરાતાં નથી. જ્ઞાનીપુરુષ તો સામટો ગોટો વાળી નાશ કરે છે.

વિચારવાને બીજાં આલંબનો મૂકી દઈ, આત્માના પુરુષાર્થનો જય થાય તેવું આલંબન લેવું. કર્મબંધનનું આલંબન લેવું નહીં. આત્મામાં પરિણામ પામે તે અનુપ્રેક્ષા.

માટીમાં ઘડો થવાની સત્તા છે; પણ દંડ, ચક્ર, કુંભારાદિ મળે તો થાય; તેમ આત્મા માટીરૂપ છે, તેને સદ્ગુરુ આદિ સાધન મળે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જે જ્ઞાન થયું હોય તે પૂર્વે થઈ ગયેલા જ્ઞાનીઓએ સંપાદન કરેલું છે તેને પૂર્વાપર મળતું આવવું જોઈએ; અને વર્તમાનમાં પણ જે જ્ઞાનીપુરુષોએ જ્ઞાન સંપાદન કરેલું છે તેના વચનોને મળતું આવવું જોઈએ, નહીં તો અજ્ઞાનને જ્ઞાન માન્યુ છે એમ કહેવાય.

જ્ઞાન બે પ્રકારનાં છે :—એક બીજભૂત જ્ઞાન; અને બીજું વૃક્ષભૂત જ્ઞાન. પ્રતીતિએ બન્ને સરખાં છે; તેમા ભેદ નથી વૃક્ષભૂત જ્ઞાન, કેવળ નિરાવરણ થાય ત્યારે તે જ ભવે મોક્ષ થાય; અને બીજભૂત જ્ઞાન થાય ત્યારે છેવટે પંદર ભવે મોક્ષ થાય.

આત્મા અરૂપી છે, એટલે વર્ણનાંધરસસ્પર્શરહિત વસ્તુ છે; અવસ્તુ નથી.

કયા પ્રકારે દોષ ઘટે ? જીવ લૌકિક ભાવ, ક્રિયા કર્યા કરે છે, ને દોષો કેમ ઘટતા નથી એમ કહ્યા કરે છે !

ચોગ્ય જીવ ન હોય તેને સત્પુરુષ ઉપદેશ આપતા નથી.

સત્પુરુષ કરતાં મુમુક્ષુનો ત્યાગ વૈરાગ્ય વધી જવો જોઈએ. મુમુક્ષુઓએ જન્યુત થઈ વૈરાગ્ય વધારવો જોઈએ. સત્પુરુષનું એક પણ વચન સાંભળી પોતાને વિષે દોષો હોવા માટે બહુ જ ખેદ રાખશે, અને દોષ ઘટાડશે ત્યારે જ ગુણ પ્રગટશે. સત્સંગસમાગમની જરૂર છે. બાકી સત્પુરુષ તો જેમ એક વટેમાર્ગી બીજા વટેમાર્ગીને રસ્તો બતાવી ચાલ્યો જાય છે, તેમ બતાવી ચાલ્યા જાય છે. ગુરુપદ ધરાવવા કે શિષ્યો કરવા માટે સત્પુરુષની ઇચ્છા નથી. સત્પુરુષ વગર એક પણ આગ્રહ, કદાગ્રહ મટતો નથી. દુરાગ્રહ મટ્યો તેને આત્માનું ભાન થાય છે. સત્પુરુષના પ્રતાપે જ દોષ ઘટે છે. બ્રાન્તિ જાય તો તરત સમ્યક્ત્વ થાય.

બાહ્યબલિજીને જેમ કેવળજ્ઞાન પાસે - અંતરમાં - હતું, કાંઈ બહાર નહોતું; તેમ સમ્યક્ત્વ પોતાની પાસે જ છે.

શિષ્ય કેવો હોય કે માથું કાપીને આપે તેવો હોય ત્યારે સમ્યક્ત્વ જ્ઞાની પ્રાપ્ત કરાવે. નમસ્કારાદિ જ્ઞાનીપુરુષને કરવા તે શિષ્યનો અહંકાર ટાળવા માટે છે. પણ મનમાં ઊંચુંનીચું થયા કરે તો આરો ક્યારે આવે !

જીવ અહંકાર રાજે છે, અસત્ વચનો બોલે છે, બ્રાન્તિ રાજે છે, તેનું તેને લગારે ભાન નથી. એ ભાન થયા વિના નિવેડો આવવાનો નથી.

શૂરવીર વચનોને બીજાં એકે વચનો પહોંચે નહીં. જીવને સત્પુરુષનો એક શબ્દ પણ સમજાયો નથી. મોટાઈ નડતી હોય તો મૂકી દેવી. હુઢિયાએ મુમતી અને તપાએ મૂર્તિ આદિના કદાગ્રહ ગ્રહી રાખ્યા છે પણ તેવા કદાગ્રહમાં કાંઈ જ હિત નથી. શૂરાતન કરીને આગ્રહ, કદાગ્રહથી દૂર રહેવું; પણ વિરોધ કરવો નહીં.

જ્યારે જ્ઞાનીપુરુષો થાય છે ત્યારે મતભેદ કદાગ્રહ ઘટાડી દે છે. જ્ઞાની અતુક પાપાર્થે માર્ગ બોધે છે. અજ્ઞાની કુશુરુઓ મતભેદ ઠામઠામ વધારી કદાગ્રહ ચોક્કસ કરે છે.

સાચા પુરુષ મળે, ને તેઓ જે કલ્યાણનો માર્ગ બતાવે તે જ પ્રમાણે જીવ વર્તે તો અવશ્ય કલ્યાણ થાય. સત્પુરુષની આજ્ઞા પાળવી તે જ કલ્યાણ. માર્ગ વિચારવાનને પૂછવો. સત્પુરુષના આગ્રહે સારાં આચરણો કરવાં, ખોટી બુદ્ધિ સહુને હેરાનકર્તા છે; પાપની કર્તા છે. નમત્વ હોય ત્યાં જ મિથ્યાત્વ. શ્રાવક સર્વે દયાળુ હોય. કલ્યાણનો માર્ગ એક જ હોય; સૌ બસો ન હોય. અંદરના દોષો નાશ થશે, અને સમપરિણામ આવશે તો જ કલ્યાણ થશે.

મતભેદને છેદે તે જ સાચા પુરુષ. સમપરિણામને રસ્તે ચઢાવે તે સાચો મંગ. વિચારવાનને માર્ગનો ભેદ નથી.

હિંદુ અને મુમુક્ષુમાન સરખા નથી. હિંદુઓના ધર્મગુરુઓ જે ધર્મબોધ કહી ગયા હતા તે બહુ ઉપકારમયે કહી ગયા હતા. તેવો બોધ ખીરાણા મુસલમાનનાં શાસ્ત્રોમાં નથી. આત્માપર્યાયે કલ્પની, વાંઝિયો, મુમુક્ષુમાન નથી. તેનો જેને ભેદ મટી ગયો તે જ ગુરુ; ભેદ બાજે તે જ અનાદિની બૂઝ છે. કુળાચાર પ્રમાણે જે સાચું માન્યું તે જ કપાય છે.

તો બધાની ઓળખાણ થાય, તેમ પહેલાં સમ્યક્ત્વનું ઓળખાણ થાય ત્યારે આત્માના બધા ગુણોરૂપી કુટુંબનું ઓળખાણ થાય. સમ્યક્ત્વ સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન કહ્યું છે. બહારની વૃત્તિઓ ઘટાડી અતરૂપરિણામ કરે, તો સમ્યક્ત્વનો માર્ગ આવે. ચાલતાં ચાલતાં ગામ આવે, પણ વગર ચાલ્યે ગામ સામું ન આવે. જીવને યથાર્થ સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ અને પ્રતીતિ થઈ નથી.

બહિરાત્મામાંથી અંતરાત્મા થયા પછી પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત થવું જોઈએ. દૂધ ને પાણી જુદાં છે તેમ સત્પુરુષના આશ્રયે, પ્રતીતિએ દેહ અને આત્મા જુદા છે એમ લાન થાય, અંતરમાં પોતાના આત્માનુભવરૂપે, જેમ દૂધ ને પાણી જુદાં થાય તેમ દેહ અને આત્મા જુદા લાગે ત્યારે પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત થાય. જેને આત્માના વિચારરૂપી ધ્યાન છે, સતત નિરંતર ધ્યાન છે, આત્મા જેને સ્વપ્નમાં પણ જુદો જ લાગે, કોઈ વખત જેને આત્માની ભ્રાન્તિ થાય જ નહીં તેને જ પરમાત્માપણું થાય.

અંતરાત્મા નિરંતર કષાયાદિ નિવારવા પુરુષાર્થ કરે છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી એ વિચારરૂપી ક્રિયા છે. જેને વૈરાગ્ય ઉપશમ વર્તતો હોય તેને જ વિચારવાન કહીએ. આત્માઓ મુક્ત થયા પછી સંસારમાં આવતા નથી. આત્મા સ્વાનુભવ ગોચર છે, તે ચંદ્રથી દેખાતો નથી, ઇન્દ્રિયથી રહિત એવું જે જ્ઞાન તે જાણે છે. આત્માનો ઉપયોગ મનન કરે તે મન છે. વળગણ છે તેથી મન જુદું કહેવાય, સંકલ્પવિકલ્પ મૂકી દેવા તે ‘ઉપયોગ’. જ્ઞાનને આવરણ કરનારું નિકાચિત કર્મ ન બાંધ્યું હોય તેને સત્પુરુષનો બોધ લાગે છે. આયુષનો બધ હોય તે રોકાય નહીં.

જીવે અજ્ઞાન ગ્રહ્યું છે તેથી ઉપદેશ પરિણમે નહીં. કારણ આવરણને લીધે પરિણમ પ્રાપ્તો રસ્તો નથી. જ્યાં સુધી લોકના અભિનિવેશની કલ્પના કર્યા કરે ત્યાં સુધી આત્મા જીવો આવે નહીં; અને આવે નહીં; અને ત્યાં સુધી કલ્યાણ પણ થાય નહીં. ઘણા જીવે સત્પુરુષનો બોધ સાંભળે છે, પણ તેને વિચારવાનો યોગ બનતો નથી.

ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહનું ન હોવાપણું, કુળધર્મનો આગ્રહ, માનસ્વાધાની કામના, અમ-ધ્યસ્થપણ એ કદાગ્રહ છે તે કદાગ્રહ જ્યાં સુધી જીવ ન મૂકે ત્યાં સુધી કલ્યાણ થાય નહીં. નવ પૂર્વ ભણ્યો તોય રખડ્યો ! ચૌદ રાજલોક જાણ્યો પણ દેહમાં રહેલો આત્મા ન ઓળખ્યો; માટે રખડ્યો ! જ્ઞાનીપુરુષ બધી શંકાઓ ટાળી શકે છે; પણ તરવાનું કારણ સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ ચાલવું તે છે; અને તો જ દુઃખ મટે. આજ પણ પુરુષાર્થ કરે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેનાથી કલ્યાણ થાય નહીં.

બ્યવહાર જેનો પરમાર્થ છે તેવા આત્મજ્ઞાનીની આજ્ઞાઓ વર્ત્યે આત્મા લક્ષગત થાય, કલ્યાણ થાય.

જીવને બધ કેમ પડે ? નિકાચિત વિષે—ઉપયોગે, આણઉપયોગે.

આત્માનું મુખ્ય લક્ષણ ઉપયોગ છે. આત્મા તલમાત્ર દૂર નથી; બહાર જોવાથી દૂર લાગે છે, પણ તે અનુભવગોચર છે. આ નહીં, આ નહીં, આ નહીં, એથી જુદું જે રહ્યું તે તે છે.

આકાશ દેખાય છે તે આકાશ નથી. આકાશ ચંદ્રથી દેખાય નહીં. આકાશ અરૂપી કહ્યું છે.

આત્માનું જ્ઞાન સ્વાનુભવથી થાય છે. આત્મા અનુભવગોચર છે. અનુભવ છે તે માત્ર છે. અનુભવ છે તે હોવાપણું છે.

ઉપદેશજ્ઞાન અનાદિનું આદ્યુ આવે છે. એકલા પુસ્તકથી જ્ઞાન થાય નહીં. પુસ્તક જ્ઞાન થતું હોય તો પુસ્તકનો મોક્ષ થાય ! સદ્ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે આદ્યુ એમાં જવાય તો પુસ્તક અવલંબનભૂત છે. ચૈતન્યપણું ગોળે તો ચૈતન્યપણું પ્રાપ્ત થાય, ચૈતન્યપણું અનુભવગોચર થાય. સદ્ગુરુનું વચન શ્રવણ કરે, મનન કરે, ને આત્મામાં પરિભાવે તો કલ્યાણ થાય.

જ્ઞાન અને અનુભવ હોય તો મોક્ષ થાય. વ્યવહારને નિષેધવો નહીં, એકલા વ્યવહાર વળગી રહેવું નહીં.

આત્મજ્ઞાનની વાત સામાન્ય થઈ જાય એવી રીતે કરવી ઘટે નહીં. આત્મજ્ઞાનની વાત એકાંતે કહેવી. આત્માનું હોવાપણુ વિચારવામાં આવે તો અનુભવવામાં આવે; નહીં તો તેમ શંકા થાય છે. જેમ એક માણસને વધારે પડળથી દેખાતું નથી તેમ આવરણની વળગણી લીધે આત્માને થાય છે. ઊઘમાં પણ આત્માને સામાન્યપણે જાગૃતિ છે. આત્મા કેવળ ઊઘે નહીં; તેને આવરણ આવે. આત્મા હોય તો જ્ઞાન થાય. જડ હોય તો જ્ઞાન કેને થાય ?

પોતાને પોતાનું જ્ઞાન થવું, પોતે પોતાનું જ્ઞાન પામવું, જીવન્મુક્ત થવું. ચૈતન્ય એક હોય તો બ્રાન્તિ કેને થઈ ? મોક્ષ કેનો થયો ? બધાં ચૈતન્યની જાતિ એક પણ પ્રત્યેક ચૈતન્યનું સ્વતંત્રપણું છે, જુદું જુદું છે. ચૈતન્યનો સ્વભાવ એક છે. મોક્ષ સ્વાનુભવગોચર છે. નિરાવરણમાં ભેદ નથી. પરમાણુ ભેગાં થાય નહીં એટલે કે આત્માને પરમાણુનો સંબંધ નહીં ભારે મુક્તિ, પરસ્વરૂપમાં નહીં મળવું તે મુક્તિ.

કલ્યાણ કરવું, ન કરવું, તેનું જ્ઞાન નથી; પણ જીવને પોતાપણું રાખવું છે. બધ ક્યાં સુધી થાય ? જીવ ચૈતન્ય ન થાય ત્યાં સુધી. એકેન્દ્રિયાદિક યોનિ હોય તોપણ જીવનો જ્ઞાનસ્વભાવ કેવળ લોપાઈ જાય નહીં, અશે ખુલ્લો રહે છે. અનાદિ કાળથી જીવ બધાયો છે. નિરાવરણ થયા પછી બધાતો નથી. ‘હું જાણું છું’ એવું અભિમાન તે ચૈતન્યનું અશુદ્ધ પણું આ જગતમાં બધ ને મોક્ષ ન હોત તો શ્રુતિનો ઉપદેશ કેને અર્થ ? આત્મા સ્વભાવે કેવળ અક્રિય છે, પ્રયોગે ક્રિય છે. જ્યારે નિર્વિકલ્પ સમાધિ થાય ત્યારે જ અક્રિયપણું કહ્યું છે. નિર્વિવાદપણે વેદાંત વિચારવામાં અડચણ નથી. આત્મા અર્હતપદ વિચારે તો અર્હત થાય. સિદ્ધપદ વિચારે તો સિદ્ધ થાય. આચાર્યપદ વિચારે તો આચાર્ય થાય. ઉપાધ્યાયનો વિચાર કરે તો ઉપાધ્યાય થાય. સ્ત્રીરૂપ વિચારે તો આત્મા સ્ત્રી, અર્થાત્ જે સ્વરૂપને વિચારે તે રૂપ ભાવાત્મા થાય. આત્મા એક છે કે અનેક છે તેની ચિંતા કરવી નહીં. આપણે તો એ વિચારવાની જરૂર છે કે ‘હું એક છું.’ જગતને ભેળવવાની શી જરૂર છે ? એક અનેકનો વિચાર ઘણી આઘી દશાએ પહોંચ્યા પછી વિચારવાનો છે. જગત ને આત્મા સ્વરૂપને પણ એક જાણ્યો નહીં. આત્મા અચળ છે; નિરાવરણ છે. વેદાંત સાંભળીને પણ આત્માને જોખમવો. આત્મા સર્વવ્યાપક છે કે આત્મા દેહને વિષે છે તે પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય છે.

બધા ધર્મનું નાતપય એ છે કે આત્માને જોખમવો. બીજા બધાં સાધન છે તે જે કેડ, જેડે, જેડે (ધરે) તે જાનીની આજ્ઞાએ વાપરતાં અધિકારી જીવને કળ થાય. દયા વગેરે આત્માને નિર્મળ યજ્ઞનાં સાધનો છે.

નિશ્ચાય, પ્રમાદ, અજ્ઞાન, અગુણયોગ. એ અનુક્રમે બધે તો અનુકરણ તરફ આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામે તેથી બધા દોષો અનુક્રમે નાશ પામે. આત્મજ્ઞાન વિચારની પ્રાપ્તિ છે. અનુકરણ તો પોકારી પોકારીને કરી ગયા છે, પણ ઉપકોચમાર્ગે પરતો છે, ને તેને કોચોપદમાર્ગ માને છે. આથી કરી કેમેય દોષ જતા નથી. કોચનો બધ મૂર્તિ અનુકરણના વચનો આત્મજ્ઞાન પરિણામને તો સ્વયં દોષ ગયા. એવે મારાપણું લાવતું નહીં. ચોટાઈ અને મદમા મુઠ્ઠા વગર સમ્યક્માર્ગ આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામે નહીં.

બ્રહ્મચર્યવિધે :- પરમાર્થેતિતુ માટે નવી ટિપ્પણને ટાણ પાણીની મુશ્કિલ નાજા નાથી, પણ અપ્રદાનચર્યની આજ્ઞા આપી નથી; ને તેને માટે કંતુ છે કે - તપ આપત કરશે, ઉપવાસ કરશે, જોડાંતર કરશે, છેવટે ઘેર ખાઈને મરશે, પણ બ્રહ્મચર્ય જાનીય નહીં.

દેવની મૂર્છો હોય તેને કયાપુ કેમ જામે? સર્પ કરે ને બચ ન પાવે ત્યાંદે અમજું છે, આત્મજ્ઞાન પ્રગટ્યું છે. આત્મા અચર, અચર છે. 'હું' નરકમાં નહીં, તો મરણમાં બધ શો? જેને દેવની મૂર્છો ગઈ તેને આત્મજ્ઞાન ચક્ર કહેવાય.

પ્રશ્ન :- એ કેમ વર્તતું?

અત્યાચાર - અત્યાચારને જાને આત્મજ્ઞાન મુશ્કેલ પ્રાપ્તિ તરફ ને. પણ અત્યાચારના નાશ યોગ નથી નાખતો. એ યોગ થયા માટે ધિરતા કરવી નહીં. નરક બેઠવું - દગા કેવું નહીં; બ્રહ્મચર્ય પાળવું; પરિશ્રમની તર્યાદા કરવી, સમિતોદયન કરવું નહીં ને આદિ નિયમનું મુશ્કેલ અંતઃકરણે દરવાનું જાલીઆને કંતું છે, ને પણ એ આત્મજ્ઞાન અર્થે લક્ષ ના હી કરવાનાં આવતાં હોય તો ઉપકારી છે, નહીં તો પુરુષચેતન પ્રાપ્ત થાય. તેથી નનુબાવતું મળે, દેવતાપણું મળે, સન્નિધ મળે, એક બધતું મળે મળે ને પણ માર અધિમા નરકવું થાય, માટે જાલીઆને તપ આદિ ને કિવા આત્મજ્ઞાન ઉપકારજીવે નરકવાનું દોષવેલું કરવા કરી છે, તે પરમજ્ઞાન પામે પણ અજ્ઞાનના ઉપકારને નવું નિર્ધાર કરી મેરે છે.

મદારીઃસ્વામીચિત્તે યોગજ્ઞાન જોડવા પછી ઉપવાસ પ્રતો નહીં, તેને ફેરવે જાલીને. કાપી નથી, તરફિ કોચોના મળનાં નેત્ર ન આવે કે નરક વચા પછાં ખાતું પીકું અનનું છે; નેટલા માટે ફેરવી વખતે વચનો - નરકવાચા બચાવવા ઉપવાસ કરતો. વચને વિદ્ય કરવા માટે લીલા લીલા પોટાં પોતે વર્તી જતી વખતે આપો અજ્ઞાનને અનર્થે કે દગા નાજા નાજા પિતાની નેત્રા નિર્ધારી નહીં. પણ નાજી વચનો ના નેત્ર તે ઉપવાસને નહીં એ પોતાને કરવા ન કરવાનું કાઈ નહીં કનકે જે આત્મજ્ઞાન કરવા કેમે - નરક ફેરવે નેટ છે, જે પોતાને તો ચોટાઈ કરવા વડું છે. પણ અજ્ઞાન ઉપવાસને નર્ક માથા - દગાનું મેરે છે.

તપ એવાનો પોતે જોવા પાવે. પણ એ દુષાની નાજા નાજા આવે વડું છે, ફેરવે જાલીકુટા ને નહીં કેટલોક અજ્ઞાન ત્યા જાલી કરવા નેત્રા. જેમકા નહીં કે જેમકા નરકવાચા પ્રતો કરવા નહીં પણ નહીં. પણ અજ્ઞાન નેત્રા અનુકરણને ને - અજ્ઞાન દોષ નાજા જેમકા દાતવને તે. નિર્ધાર કરેલ જોવા નહીં કે નહીં ને નહીં ને અજ્ઞાન નેત્રા ઉપવાસ નાજા નાજા પણ ઉપવાસ કેમે - અજ્ઞાન દોષવેલું નેત્રા નેત્રા નેત્રા નેત્રા નેત્રા પણ પ્રમારણા ઉપવાસને અજ્ઞાન છે, જે અજ્ઞાનના નાજા નાજા.

(૧) ‘ક્રિયા કરવી નહીં, ક્રિયાથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય; બીજું કંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી જેથી ચાર ગતિ રજળવાનું મટે તે ખરું.’ એમ કહી સદાચરણ, પુણ્યના હેતુ બધી કરતાં નથી; અને પાપનાં કારણો સેવતાં અટકતા નથી. આ પ્રકારના જીવોએ કંઈ કરવું જ નહિ, અને મોટી મોટી વાતો કરવી એટલું જ છે. આ જીવોને ‘અજ્ઞાનવાદી’ તરીકે મૂકી શકાય.

(૨) ‘એકાંતક્રિયા કરવી તેથી જ કલ્યાણ થશે,’ એવું માનનારાઓ સાવ વ્યવહારમાં કલ્યાણ માની કદાચ મૂકતા નથી. આવા જીવોને ‘ક્રિયાવાદી’ અથવા ‘ક્રિયાજડ’ ગણવા ક્રિયાજડને આત્માનો લક્ષ હોય નહીં.

(૩) ‘અમને આત્મજ્ઞાન છે. આત્માને બ્રાન્તિ હોય જ નહીં; આત્મા કર્તાય નથી; ને લોકતાય નથી; માટે કંઈ નથી.’ આવું બોલનારાઓ ‘શુષ્કઅધ્યાત્મી’, પોતા જ્ઞાની થઈ જેસી અનાચાર સેવતાં અટકે નહીં.

આવા ત્રણ પ્રકારના જીવો હાલમાં જોવામાં આવે છે. જીવે જે કંઈ કરવાનું છે તે આત્માના ઉપકાર અર્થે કરવાનું છે તે વાત તેઓ ભૂલી ગયા છે. હાલમાં જૈનમાં ચોરાસીથી સો ગરુડ થઈ ગયા છે. તે બધામાં કદાચ હોય થઈ ગયા છે; છતાં તેઓ બધા કહે છે કે ‘જૈનધર્મમાં અમે જ છીએ. જૈનધર્મ અમારો છે.’

‘પરિષ્ક્રમામિ, નિદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણું વોસિરામિ,’ આદિ પાઠનો લૌકિકતા હાલ એવો અર્થ થઈ ગયો જણાય છે કે ‘આત્માને વોસરાવું છું,’ એટલે જેનો અર્થ, આત્માને ઉપકાર કરવાનો છે તેને જ, આત્માને જ ભૂલી ગયા છે. જેમ જાન જોડી હોય, અને વિધવિધ વૈભવ વગેરે હોય, પણ જો એક વર ન હોય તો ન શોભે અને વર હોય તો શોભે; તેવી રીતે ક્રિયા વૈરાગ્યાદિ જો આત્માનું જ્ઞાન હોય તો શોભે; નહીં તો ન શોભે. જૈનમાં હાલમાં આત્માનો ભુલાવો થઈ ગયો છે.

સૂત્રો, ચૌદપૂર્વનું જ્ઞાન, મુનિપણ, શ્રાવકપણું, હજારો જાતનાં સદાચરણ, તપશ્ચર્યા આદિ જે જે સાધનો, જે જે મહેનતો, જે જે પુરુષાર્થ કહ્યાં છે તે એક આત્માને ઓળખવા માટે, શોધી કાઢવા માટે કહ્યાં છે. તે પ્રયત્ન જો આત્માને ઓળખવા માટે, શોધી કાઢવા માટે, આત્માને અર્થે, થાય તો સફળ છે; નહીં તો નિષ્ફળ છે; જોકે તેથી બાહ્ય ફળ થાય; પણ ચાર ગતિનો છેદ થાય નહીં. જીવને સત્પુરુષનો જોગ થાય, અને લક્ષ થાય, તો તે સહેજે યોગ્ય જીવ થાય; અને પછી સદ્ગુરુની આસ્થા હોય તો સમ્યક્ત્વ થાય.

(૧) રામ = ક્રોધાદિ પાતળાં પાડવાં તે.

(૨) સવેગ = મોક્ષમાર્ગ સિવાય બીજી કોઈ ઇચ્છા નહીં તે.

(૩) નિર્વેદ = સંસારથી થાકી જવું તે - સંસારથી અટકી જવું તે.

(૪) આસ્થા = સાચા ગુરુની, સદ્ગુરુની આસ્થા થવી તે.

(૫) અનુકંપા = સર્વ પ્રાણી પર સમભાવ રાખવો તે, નિર્વેદબુદ્ધિ રાખવી તે.

આ ગુણો સમઙ્ગિની જીવનાં સહેજે હોય. પ્રથમ સાચા પુરુષનું ઓળખાવું થાય, તો પછી આ ચાર ગુણો આવે.

તો આજે રાજનું આટલું કામ તમારે કરવું જ જોઈએ. ઘાણીમાં ઘાલી તેલ કાઢવાનું સાંભળ્યું કે બધા ભક્તોએ તો ભાગવા માંડ્યું; અને નાસી ગયા. એક સાચો ભક્ત હોતો તેણે વિચાર કર્યો કે રાજનું નિમક, લૂણ ખાધું છે તો તેના પ્રત્યે નિમકહરામ કેમ થવાય ? રાજએ પરમાર્થે જાણી અન્ન દીધું છે; માટે રાજ ગમે તેમ કરે તેમ કરવા દેવું. આમ વિચારી ઘાણી પાસે જઈ કહ્યું કે “તમારે ‘ભક્તતેલ’ કાઢવું હોય તો કાઢો.” પછી પ્રધાને રાજને કહ્યું : “જુઓ, તમે બધા ભક્તોની સેવા કરતા હતા; પણ સાચાખોટાની પરીક્ષા નહોતી.” જુઓ, આ રીતે સાચા જીવો તો વિરલા જ હોય; અને તેવા વિરલ સાચા સદ્ગુરુની ભક્તિ શ્રેયસ્કર છે. સાચા સદ્ગુરુની ભક્તિ મન, વચન અને કાયાએ કરવી.

એક વાત સમજાય નહીં ત્યાં સુધી ખીજ વાત સાંભળવી શું કામની ? એક વાર સાંભળ્યું તે સમજાય નહીં ત્યાં સુધી ખીજ વાર સાંભળવું નહીં. સાંભળેલું ભૂલવું નહીં; એક વાર જમ્યા તે પચ્યા વગર ખીજું ખાવું નહીં તેની પેઠે. તપ વગેરે કરવાં તે કાંઈ મહાભારત વાત નથી; માટે તપ કરનારે અહંકાર કરવો નહીં. તપ એ નાનામાં નાનો ભાગ છે. ભૂખે મરવું ને ઉપવાસ કરવા તેનું નામ તપ નથી. માંહીથી શુદ્ધ અંતઃકરણ થાય ત્યારે તપ કહેવાય; અને તો મોક્ષગતિ થાય. બાહ્ય તપ શરીરથી થાય. તપ છ પ્રકારે :-

(૧) અંતર્વૃત્તિ થાય તે. (૨) એક આસને કાયાને બેસાડવી તે. (૩) ઓછો આહાર કરવો તે. (૪) નીરસ આહાર કરવો અને વૃત્તિઓ ઓછી કરવી તે. (૫) સંલીનતા. (૬) આહારનો ત્યાગ તે.

તિથિને અર્થે ઉપવાસ કરવાના નથી; પણ આત્માને અર્થે ઉપવાસ કરવાના છે. ખાર પ્રકારે તપ કહ્યો છે. તેમાં આહાર ન કરવો તે તપ જિહ્વાધન્દ્રિય વશ કરવાનો ઉપાય જાણીને કહ્યો છે. જિહ્વાધન્દ્રિય વશ કરી, તો બધી ધન્દ્રિયો વશ થવાનું નિમિત્ત છે. ઉપવાસ કરે તેની વાત બહાર ન કરો; ખીજની નિંદા ન કરો; ક્રોધ ન કરો; જો આવા દોષો ઘટે તો મોટો લાભ થાય. તપાદિ આત્માને અર્થે કરવાનાં છે; લોકોને દેખાડવા અર્થે કરવાનાં નથી. કપાય ઘટે તેને ‘તપ’ કહ્યો છે. લૌકિક દૃષ્ટિ ભૂલી જવી. લોકો તો જે કુળમાં જન્મે છે તે કુળના ધર્મને માને છે ને ત્યાં જાય છે પણ તે તો નામમાત્ર ધર્મ કહેવાય, પણ મુમુક્ષુએ તેમ કરવું નહીં.

સહુ સામાયિક કરે છે, ને કહે છે કે જ્ઞાની સ્વીકારે તે ખરું. સમકિત હશે કે નહીં તે પણ જ્ઞાની સ્વીકારે તે ખરું. પણ જ્ઞાની સ્વીકારે શું ? અજ્ઞાની સ્વીકારે તેવું તમારું સામાયિક વ્રત અને સમકિત છે ! અર્થાત્ વાસ્તવિક સામાયિક વ્રત અને સમકિત તમારાં નથી. મન, વચન અને કાયા વ્યવહારસમતામાં સ્થિર રહે તે સમકિત નહીં. જેમ ઊંઘમાં સ્થિર યોગ માણૂંમ પડે છે છતાં તે વસ્તુતઃ સ્થિર નથી; અને તેટલા માટે તે સમતા પડ નથી. મન, વચન, કાયા ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય; મન તો કાર્ય કર્યાવગર બેસતું જ નથી. કેવળીના મનયોગ અપગ હોય, પણ આત્મા અપગ હોય નહીં. આત્મા ચોથે ગુણસ્થાનકે અઅપગ હોય, પણ સર્વથા નહીં.

‘જ્ઞાન’ એટલે આત્માને યથાતથ્ય જાણવો તે. ‘દર્શન’ એટલે આત્માની યથાતથ્ય મનીતિ તે. ‘ચારિત્ર’ એટલે આત્મા સ્થિર થાય તે.

તરવાનો કામી હોય તે માથું કાપીને આપતાં પાછો હટે નહીં. શિથિલ હોય તે સહેજ પગ ધોવા જેવું કલકણ હોય તે પણ મૂકી શકે નહીં, અને વીતરાગની વાત મેળવવા નય. વીતરાગ જે વચન કહેતાં ડર્યા છે તે અજ્ઞાની સ્વચ્છંદે કરી કહે છે; તો તે કેમ છૂટશે?

મહાવીરસ્વામીના દીક્ષાના વરઘોડાની વાતનું સ્વરૂપ જો વિચારે તો વૈરાગ્ય થાય. એ વાત અદ્ભુત છે. તે ભગવાન અપ્રમાદી હતા. તેઓને ચારિત્ર વર્તીતું હતું, પણ જ્યારે ગ્રાહ્યચારિત્ર લીધું ત્યારે મોક્ષે ગયા.

અવિરતિ શિષ્ય હોય તો તેની સરભરા કેમ કરાય? રાગદ્વેષ મારવા માટે નીકળ્યો, અને તેને તો કામમાં આણ્યા ત્યારે રાગદ્વેષ ક્યાંથી નય? જિનનાં આગમનો જે સમાગમ થયો હોય, તે તો પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે થયો હોય, પણ સદ્ગુરુના જોગ પ્રમાણે ન થયો હોય સદ્ગુરુનો જોગ મળ્યે તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલ્યો તેનો ખરેખરો રાગદ્વેષ ગયો.

ગભીર રોગ મટાડવા માટે ખરી દવા તરત ફળ આપે છે. તાવ તો એક બે દિવસે પણ મટે.

માર્ગ અને ઉન્માર્ગનું ઓળખાણ થવું જોઈએ. ‘તરવાનો કામી’ એ શબ્દ વાપરો ત્યાં અભવ્યનુ પ્રશ્ન થતું નથી. કામી કામીમાં પણ ભેદ છે.

પ્રશ્ન :—સત્પુરુષ કેમ ઓળખાય?

ઉત્તર :—સત્પુરુષો તેમનાં લક્ષણોથી ઓળખાય. સત્પુરુષોનાં લક્ષણો :—તેઓની વાણીમાં પૂર્વોપર અવિરોધ હોય, તેઓ ક્રોધનો જે ઉપાય કહે તેથી ક્રોધ નય, માનનો જે ઉપાય કહે તેથી માન નય. જ્ઞાનીની વાણી પરમાર્થરૂપ જ હોય છે; તે અપૂર્વ છે. જ્ઞાનીની વાણી ખીન્ન અજ્ઞાનીની વાણીની ઉપર ને ઉપર જ હોય. જ્યાં સુધી જ્ઞાનીની વાણી સાંભળી નથી, ત્યાં સુધી સૂત્રો પણ છાશબાકળા જેવાં લાગે. સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુનું ઓળખાણ, સોનાની અને પીતળની કઠીના ઓળખાણની પેઠે થવું જોઈએ. તરવાના કામી હોય હોય, અને સદ્ગુરુ મળે, તો કર્મ ટળે. સદ્ગુરુ કર્મ ટાળવાનું કારણ છે. કર્મો ધાંધવાનાં કારણો મળે તો કર્મ બધાય, અને કર્મ ટાળવાના કારણો મળે તો કર્મ ટળે. તરવાના કામી હોય તે ભવસ્થિતિ આદિનાં આલબન જોટાં કહે છે. તરવાના કામી કોને કહેવાય? જે પદાર્થને જ્ઞાની ઝેર કહે તેને ઝેર જાણી મૂકે, અને જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધે તેને તરવાના કામી કહેવાય.

ઉપદેશ સાંભળવાની ખાતર સાંભળવાના કામીએ કર્મરૂપ ગોદડું ઓદડું છે તેથી ઉપદેશરૂપ લાકડી લાગતી નથી. તરવાના કામી હોય તેણે ધોતિયારૂપ કર્મ ઓદડ્યાં છે તેથી ઉપદેશરૂપ લાકડી પહેલી લાગે. શાસ્ત્રમા અભવ્યના તાર્યા તરે એમ કહ્યું નથી. ચોલાંગીમાં એમ અર્થ નથી હુદિયાના ધરમશી નામના મુનિએ એની ટીકા કરી છે. પોતે તર્યા નથી, ને ખીન્નને તારે છે એનો અર્થ ધાંધળો માર્ગ ખતાવે તેવો છે. અસદ્ગુરુઓ આવાં જોટાં ખાતંગન દે છે.

‘જ્ઞાનાપેક્ષાએ સર્વવ્યાપક, સ્વચ્છિદાનંદ એવો હું આત્મા એક છું’ એમ વિચારવું, આત્મનું નિર્માણ, અનંત નિર્માણ, પરમશુદ્ધ, ચૈતન્યધન, પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ છે. સર્વને જાદ કરનાર જે અનાધ્ય અનુભવ રહે છે તે ‘આત્મા’ છે. જે સર્વને જાણે છે તે ‘આત્મા’

અશુભ ક્રિયા કરવી, એવું જ્ઞાનીપુરુષનું કથન હોય જ નહીં. સત્પુરુષનું વચન 'અધર્મમાં ધર્મનું સ્થાપન કરવાનું હોય જ નહીં'.

જે ક્રિયા કરવી તે નિર્દોષપણે, નિરહ કારણે કરવી; ક્રિયાના ફળની આકાંક્ષા રાખવી નહીં. શુભ ક્રિયાનો કાંઈ નિષેધ છે જ નહીં, પણ જ્યાં જ્યાં શુભ ક્રિયાથી મોક્ષ માન્યો છે ત્યાં ત્યાં નિષેધ છે.

શરીર ઠીક રહે તે પણ એક જાતની સમાધિ. મન ઠીક રહે તે પણ એક જાતની સમાધિ, સહજસમાધિ એટલે બાહ્યકારણો વગરની સમાધિ. તેનાથી પ્રમાદાદિ નાશ થાય. જેને આ સમાધિ વર્તે છે, તેને પુત્રમરણાદિથી પણ અસમાધિ થાય નહીં, તેમ તેને કોઈ લાખ રૂપિયા આપે તો આનંદ થાય નહીં; કે કોઈ પડાવી લે તો ખેદ થાય નહીં. જેને શાતા અશાતા બંને સમાન છે તેને સહજસમાધિ કહી. સમકિતદંદિને અદ્ય હર્ષ, અદ્ય શોક ક્વચિત્ થઈ આવે પણ પાછો સમાવેશ પામી જાય, અંગનો હર્ષ ન રહે, ખેદ થાય તેવો ખેત્રી લે, તે 'આમ થવું ન ઘટે' એમ વિચારે છે, અને આત્માને નિર્દે છે. હર્ષ શોક થાય તોપણ તેનું (સમકિતનું) મૂળ જાય નહીં. સમકિતદંદિને અંશે સહજપ્રતીતિ પ્રમાણે સદાય સમાધિ છે. કનકવાની દોરી જેમ હાથમાં છે તેમ સમકિતદંદિના હાથમાં તેની વૃત્તિ રૂપી દોરી છે. સમકિતદંદિ જીવને સહજસમાધિ છે. સત્તામાં કર્મ રહ્યાં હોય, પણ પોતાને સહજસમાધિ છે. બહારનાં કારણોથી તેને સમાધિ નથી, આત્મામાંથી મોહ ગયો તે જ સમાધિ છે. પોતાના હાથમાં દોરી નથી તેથી મિથ્યાદંદિ બહારનાં કારણોમાં તદ્દાકાર થઈ જઈ તે રૂપ થઈ જાય છે. સમકિતદંદિને બહારનાં હુ:ખ આવ્યે ખેદ હોય નહીં; જોકે રોગ ના આવે એવું ઇચ્છે નહીં; રોગ આવ્યે રોગદ્રેષ પરિણામ થાય નહીં.

શરીરનો ધર્મ, રોગાદિ જે હોય તે કેવળીને પણ થાય; કેમકે વેદનીયકર્મ છે તે તો સર્વેએ લોગવવું જ જોઈએ. સમકિત આવ્યા વગર કોઈને સહજસમાધિ થાય નહીં. સમકિત થવાથી સહેજે સમાધિ થાય. સમકિત થવાથી સહેજે આસક્તભાવ મટી જાય. બાકી આસક્તભાવને અમસ્થી ના કહેવાથી બંધ રહે નહીં. સત્પુરુષના વચન પ્રમાણે તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે તેને સમકિત અંશે થયું.

બીજી બધા પ્રકારની કલ્પનાઓ મૂકી, પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની આજ્ઞાએ વચન સાંભળવાં; તેની સાચી શ્રદ્ધા કરવી, તે આત્મામાં પરિણમાવવાં તો સમકિત થાય શાસ્ત્રમાં કહેલ મહા-વીરસ્વામીની આજ્ઞાથી ઘરેક વર્તે તેવા પ્રકારના જીવો હાલમાં નથી; કેમકે તેમને થયાં ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં માટે પ્રત્યક્ષજ્ઞાની જોઈએ. કાળ વિકરાળ છે. કુચુરુઓએ લોકોને અવળો માર્ગ બતાવી બુઢાવ્યા છે; મનુષ્યપણું લૂંટી લીધું છે, એટલે જીવ માર્ગમાં કેમ આવે? જોકે કુચુરુઓએ ગૂંટી લીધા છે, પણ તેમાં તે બિચારાઓનો વાક નથી, કેમકે કુચુરુને પણ તે નાનની ખબર નથી. કુચુરુને કોઈ પ્રશ્નના જવાબ ના આવડે પણ કહે નહીં કે 'મને આવડે નહીં નથી.' જો તેમ કહે તો કર્મ થોડું બાધે. મિથ્યાત્વરૂપી બરોળની ગાડ મોટી છે, માટે નિર્દોષ રોગ પાડી રહે? જેની પ્રતિ છેલ્લે તેને સહજસમાધિ થાય, કેમકે જેનું મિથ્યાત્વ છે તેનું મૂળ માંડ છેલ્લું; અને તેથી બીજા ગુણ પ્રગટે જ.

એક તરફ ચૌદ રાજલોકનું સુખ હોય, અને બીજી તરફ સિદ્ધના એક પ્રદેશનું સુખ હોય તોપણ સિદ્ધના એક પ્રદેશનું સુખ અનંતું થઈ જાય.

વૃત્તિને ગમે તેમ કરી રોકવી; જ્ઞાનવિચારથી રોકવી; લોકલાજથી રોકવી ઉપયોગથી રોકવી; ગમે તેમ કરીને પણ વૃત્તિને રોકવી. સુમુક્ષુઓએ કોઈ પદાર્થ વિના ચાલે નહીં એવું રાખવું નહીં.

જીવ મારાપણું માને છે તે જ દુઃખ છે, કેમકે મારાપણું માન્યુ કે ચિંતા થઈ કે કેમ થશે ? કેમ કરીએ ? ચિંતામાં જે સ્વરૂપ થઈ જાય છે, તે રૂપ થઈ જાય છે, તે જ અજ્ઞાન છે. વિચારથી કરી જ્ઞાને કરી જોઈએ, તો કોઈ મારું નથી એમ જણાય. જો એકની ચિંતા કરો, તો આખા જગતની ચિંતા કરવી જોઈએ. માટે દરેક પ્રસંગે મારાપણું થતું અટકાવવું; તો ચિંતા, કલ્પના પાતળી પડશે. તૃષ્ણા જેમ અને તેમ પાતળી પાડવી. વિચાર કરી કરીને તૃષ્ણા ઓછી કરવી. આ દેહને પચાસ રૂપિયાનો ખર્ચ જોઈએ તેને બદલે હજારો લાખોની ચિંતા કરી તે અશ્વિએ આખો દિવસ બળ્યા કરે છે. બાહ્ય ઉપયોગ તૃષ્ણાની થવાનું નિમિત્ત છે. જીવ મોટાઈને લીધે તૃષ્ણા વધારે છે. તે મોટાઈ રાખીને સુક્રતપણું થતું નથી. જેમ અને તેમ મોટાઈ, તૃષ્ણા પાતળાં પાડવાં. નિર્ધન કોણ ? ધન માગે, ઇચ્છે તે નિર્ધન; જે ન માગે તે ધનવાન છે. જેને વિશેષ લક્ષ્મીની તૃષ્ણા તેની દુઃખધા બળતરા છે, તેને જરા પણ સુખ નથી. લોક જાણે છે કે શ્રીમત સુખી છે, પણ વસ્તુતઃ તેને રામે રામે બળતરા છે. માટે તૃષ્ણા ઘટાડવી.

આહારની વાત એટલે ખાવાના પદાર્થોની વાત તુચ્છ છે તે કરવી નહીં. વિહારની એટલે સ્ત્રી, કીડા આદિની વાત ઘણી તુચ્છ છે. નિહારની વાત તે પણ ઘણી તુચ્છ છે, શરીરનું શાતાપણુ કે હીનપણુ એ બધી તુચ્છપણુની વાત કરવી નહીં. આહાર વિષ્ટા છે. વિચારો કે ખાધા પછી વિષ્ટા થાય છે. વિષ્ટા ગાય ખાય તો દૂધ થાય છે; ને વળી ખેતરમાં ખાતર નાખતાં અનાજ થાય છે. આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલ અનાજનો જે આહાર તેને વિષ્ટાતુલ્ય જાણી, તેની ચર્ચા ન કરવી. તે તુચ્છ વાત છે.

સામાન્ય જીવોથી સાવ મૌનપણે રહેવાય નહીં; ને રહે તો અંતરની કલ્પના મટે નહીં; અને જ્યાં સુધી કલ્પના હોય ત્યાં સુધી તેને માટે રસ્તો કાઢવો જ જોઈએ. એટલે પછી લાખીને કલ્પના બહાર કાઢે. પરમાર્થકામમાં જોલવું, વ્યવહારકામમાં પ્રયોજન વગર લવારી કરવી નહીં. જ્યાં કડાકૂટ થતી હોય ત્યાંથી દૂર રહેવું; વૃત્તિ ઓછી કરવી.

કોધ, માન, માયા, લોભ મારે પાતળાં પાડવાં છે એવો જ્યારે લક્ષ થશે, જ્યારે એ લક્ષમાં થોડું થોડું પણ વર્તણે ત્યાર પછી સહજરૂપ થશે. બાહ્ય પ્રતિબંધ અંતર પ્રતિબંધ આદિ આત્માને આવરણ કરનાર દરેક દ્રવ્ય જાણવામા આવે કે તેને ખસેડવાનો અભ્યાસ કરવો. ક્રોધાદિ થોડે થોડે પાતળા પાડ્યા પછી સહજરૂપે થશે. પછી નિયમમાં લેવા માટે જેમ અને તેમ અભ્યાસ રાખવો, અને તે વિચારમાં વખત ગાળવો. કોઈના પ્રસંગથી ક્રોધાદિ રૂપજાનું નિમિત્ત ગણીએ છીએ તે ગણવું નહીં. તેને ગણકારવું નહીં; કેમકે પોતે ક્રોધ કરીએ તો થાય. જ્યારે પોતાના પ્રત્યે કોઈ ક્રોધ કરે, ત્યારે વિચાર કરવો કે તે બિચારને

દયા, સત્ય આદિ જે સાધનો છે તે વિલાવને ત્યાગવાનાં સાધનો છે. અંતરૂપશે^૧ તે વિચારને મોટો ટેકો મળે છે. અત્યાર સુધીનાં સાધનો વિલાવના ટેકા હતા; તેને સાચાં સાધનોથી જ્ઞાનીપુરુષો હલાવે છે. કલ્યાણ કરવાનું હોય તેને સત્સાધન અવશ્ય કરવાનાં છે.

સત્સમાગમમાં જીવ આવ્યો, ને ઇન્દ્રિયોનું લુપ્તપણું ન જાય તો સત્સમાગમમાં આવ્યો નથી એમ સમજવું. સત્ય જોલે નહીં ત્યાં સુધી ગુણ પ્રગટે નહીં. સત્પુરુષ હાથે બ્રહ્માને વ્રત આપે ત્યારે લો. જ્ઞાનીપુરુષ પરમાર્થનો જ ઉપદેશ આપે છે. મુમુક્ષુઓએ સાચાં સાધનો સેવવાં યોગ્ય છે.

સમકિતનાં મૂળ બાર વ્રત:- સ્થૂળપ્રાણાતિપાત; સ્થૂળ મૃદાવાદ આદિ. બધાં સ્થૂળ કહી જ્ઞાનીએ આત્માનો ચોર જ માર્ગ સમજાવ્યો છે. વ્રત બે પ્રકારનાં છે:- (૧) સમકિત વગર બાહ્યવ્રત છે; (૨) સમકિતસહિત અંતરૂવ્રત છે. સમકિતસહિત બાર વ્રતનો પરમાર્થ સમજાય તો ફળ થાય.

બાહ્યવ્રત અંતરૂવ્રતને અર્થે છે; જેવી રીતે એકડો શીખવા માટે લીટોડા છે તેમ પ્રથમ તો લીટોડા કરતાં એકડો વાંકોચૂકો થાય; અને એમ કરતાં કરતાં પછી એકડો બરાબર થાય.

જીવે જે જે સાંભળ્યું છે તે તે અવળું જ ગ્રહણ કર્યું છે. જ્ઞાની બિચારા શું કરે? કેટલુંક સમજાવે? સમજાવવાની રીતે સમજાવે. મારીકૂટીને સમજાવ્યે આત્મજ્ઞાન થાય નહીં. આગળ જે જે વ્રતાદિ કર્યાં તે તે અફળ ગયાં, માટે હવે સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ તેનો પરમાર્થ બુદ્ધો જ સમજાશે. સમજાવે કરો. એક ને એક વ્રત હોય પણ મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ બંધ છે; અને સમ્યક્દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ નિર્જરા છે. પૂર્વે જે વ્રતાદિ નિષ્ફળ ગયાં છે તે હવે સફળ થવા યોગ્ય સત્પુરુષનો જોગ થયો છે; માટે પુરુષાર્થ કરવો; સદાચરણ ટેકસહિત સેવવાં, મરણ આવ્યે પણ પાછા હઠવું નહીં. આરભ, પરિગ્રહથી જ્ઞાનીનાં વચનો શ્રવણ થતાં નથી; નહીં તો દશા ગઢલાયા વિના કેમ રહે?

આરભપરિગ્રહનું સંક્લેપપણ કરવું. વાંચવામાં ચિત્ત ચોટે નહીં તેનું કારણ નીરસપણું લાગે છે. જેવી રીતે માણસ નીરસ આહાર કરી બેસે તો પછી ઉત્તમ ભોજન લાવે નહીં તેવી રીતે.

જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે તેથી જીવ અવળો ચાલે છે; ચોટલે સત્પુરુષની વાણી ક્યાંથી પરિણામ પામે? લોકલાજ પરિગ્રહ આદિ શબ્દ છે. એ શબ્દને લઈને જીવનું પાણી લલકરું નથી. તે શબ્દને સત્પુરુષનાં વચનરૂપી ટાંકણે કરી તડ પડે તો પાણી લલકી બેઠે. જીવના શબ્દ, દોષો હજારો દિવસના પ્રયત્ને પણ જાતે ન ટળે, પણ સત્સંગનો યોગ એક મહિના સુધી થાય. તો ટળે; ને રસ્તે જીવ ચાલ્યો જાય.

કેટલાક હળુકર્મી મંસારી જીવોને છોકરા ઉપર મોહ કરતાં જેટલો અરેરાટ આવે છે તેટલો પણ હાલના કેટલાક સાધુઓને શિષ્યો ઉપર મોહ કરતાં આવતો નથી!

તૃપ્તિવાળો નર નિત્ય બિખારી; સતોષવાળો જીવ સદા મુખી.

સાચા દેવનું, સાચા ગુરુનું, સાચા ધર્મનું યોગબાળુ થવું બહુ મુશ્કેલ છે. સાચા ગુરુનું યોગબાળુ થાય, તેનો ઉપદેશ હોય, તો દેવ, સિદ્ધ, ધર્મી એ બધાનું યોગબાળુ થાય. નધાનું સ્વરૂપ સદ્ગુરુમાં સમાય.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ખરેખરાં પાપ છે. તેનાથી બહુ કર્મ ઉપાજન થાય. હજાર વર્ષ તપ કર્યું હોય; પણ એક બે ઘડી ક્રોધ કરે તો બધું તપ નિષ્ફળ જાય.

‘છ ખંડના ભોક્તા રાજ મૂકી ચાલી ગયા, અને હું આવા અલ્પ વ્યવહારમાં મોટાઈ અને અહંકાર કરી બેઠો છું એમ કેમ વિચારતો નથી ?’

આયુષનાં આટલાં વર્ષો ગયાં તોપણ લોભ કાંઈ ઘટ્યો નહીં; ને કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નહીં; ગમે તેટલી તૃષ્ણા હોય પણ આયુષ પૂર્ણ થાય ત્યારે જરા પણ કામ આવે નહીં; ને તૃષ્ણા કરી હોય તેથી કર્મ બધાય. અમુક પરિગ્રહ મર્યાદા કરી હોય, જેમ કે દશ હજાર રૂપિયાની તો સમતા આવે. આટલું મળ્યા પછી ધર્મધ્યાન કરીશું એવો વિચાર પણ રાખે તો નિયમમાં અવાય.

ક્રોધ ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં. જેમ રાત્રિભોજન ત્યાગ કર્યું છે તેમ ક્રોધ, માન, માયા લોભ, અસત્ય આદિ છોડવાને પ્રયત્ન કરી મોળાં પાડવાં. તે મોળાં પાડવાથી પરિણામે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય. વિચાર કરે તો અનંતાં કર્મો મોળાં પડે; અને વિચાર ન કરે તો અનંતાં કર્મો ઉપાજન થાય.

રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્ત્રી, છોકરાંછેયાં, ભાઈ કે કોઈ પણ તે રોગ લઈ શકતાં નથી! સતોષ કરી ધર્મધ્યાન કરવું; છોકરાંછેયાં વગેરે અન્યની ન ભ્રેષ્ઠતી ચિંતા કરવી નહીં. એક સ્થાનકે બેસી, વિચારી, સતપુરુષના સંગે, જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળી, વિચારીને ધન આદિની મર્યાદા કરવી.

બ્રહ્મચર્ય યથાતથ્ય રીતે તો ક્રોધ વિરલા જીવ પાળી શકે છે; તોપણ લોકલાજથી બ્રહ્મચર્ય પળાય તો તે ઉત્તમ છે.

મિથ્યાત્વ ગયું હોય તો ચાર ગતિ ટળે. સમકિત ન આવ્યું હોય અને બ્રહ્મચર્ય પાળે તો દેવલોક મળે.

વાણિયો, બ્રાહ્મણ, પશુ, પુરુષ, સ્ત્રીઆદિ કલ્પનાઓ કરી ‘હું વાણિયો, બ્રાહ્મણ, પુરુષ, સ્ત્રી, પશુ છું’ એમ માને છે; પણ વિચાર કરે તો પોતે તેમાંનો કોઈ નથી, ‘માડું’ સ્વરૂપ તેથી જુદું જ છે.

સૂર્યના ઉદયોત્તની પેઠે દિવસ ચાલ્યો જાય તેમ અંજલિજળની માફક આયુષ ચાલ્યું જાય. લાકડું કરવતથી વહેરાય તેમ આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે; તોય મૂર્ખ પરમાર્થ સાધતો નથી; ને મોહના જથ્થા ભેળા કરે છે.

‘બધા કરતાં હું જગતમાં મોટો થાઉં’ એવી મોટાઈ મેળવવાની તૃષ્ણામાં, પાંચ ઇન્દ્રિયોને વિષે લયલીન, મદ્ય પીધો હોય તેની પેઠે, ઝાંઝવાના પાણીની માફક સંચારમાં જીવ લહે છે; અને કુળ, ગામ, ગનિઓને વિષે મોહના નચાવવાથી નાચ્યા કરે છે!

આધર્મો વણે ને વાછડો ચાપે તેની પેઠે અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિષ્ફળ જાય છે.

‘હું કર્તા’ ‘હું કરું છું’ ‘હું કેવું કરું છું?’ આદિ જે વિભાવ છે તે જ નિમિત્ત, અહંકારથી કરી સંસારમાં અનંત દુઃખ પ્રાપ્ત થાય; ચારે ગનિમાં રજળે.

કેઈનું લીધું દેવાનું નથી; કેઈનું લીધું લેવાનું નથી, જીવ ફેરફાર કલ્પના દરી રજળે છે.

કે મારે શું? તે કહેશે તો તેને કમ્ જાંધાશે. શું તારે તારી ગતિ બગાડવી છે? ક્રોધ કરી કરી સામું બોલે તો તું પોતે જ ભૂલ્યો. ક્રોધ કરે તે જ ભૂડો છે. આ ઉપર સંન્યાસી ને આંડાળનું દષ્ટાંત છે.

સસરા વહુના દષ્ટાંતેર સામાયિક સમતાને કહેવાય. જીવ અહંકાર કરી બાહ્યક્રિયા કરે છે; અહંકારથી માયા ખર્ચે છે; તે માઠી ગતિનાં કારણો છે. સાચા સંગ વગર આ દોષ ઘટે નહીં.

જીવને પોતાને ડાહ્યા કહેવરાવવું બહુ ગમે છે. વગર બોલાવ્યે કહાપણુ કરી મોટાઈ લે છે. જે જીવને વિચાર નહીં તેનો છૂટવાનો આશો નહીં. જે વિચાર કરે, અને સાચા માર્ગે ચાલે તો છૂટવાનો આશો આવે.

અબાહુબલીજીના દષ્ટાંતે અહંકારથી, માનથી કૈવલ્ય પ્રગટ થતું નથી. તે મોટા દોષ છે. અજ્ઞાનમાં મોટાનાનાની કલ્પના છે.

[૬૪૩-૧૦]

૧૩

આણુંદ, ભા. વદ ૧૪, સોમ

પંદર ભેદે સિદ્ધ કહ્યા તેનું કારણ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન જેના ગયા તેનું ગમે તે વધે, ગમે તે જગોએ, ગમે તે લિંગે કલ્યાણ થાય તે છે.

સાચો માર્ગ એક જ છે; માટે આગ્રહ રાખવો નહીં. હું હુંદિયો છું, હું તપો છું, એવી કલ્પના રાખવી નહીં. દયા, સત્ય આદિ સદાયરણુ મુક્તિના રસ્તા છે; માટે સદાયરણુ સેવવાં.

લોચ કરવો શા માટે કહ્યો છે? શરીરની મમતાની તે પરીક્ષા છે માટે. (માથે વાળ) તે મોહ વધવાનું કારણ છે. નાહવાનું મન થાય; આરીસો લેવાનું મન થાય; તેમાં મોહું ભેવાનું મન થાય; અને એ ઉપરાંત તેનાં સાધનો માટે ઉપાધિ કરવી પડે. આ કારણથી જ્ઞાનીઓએ લોચ કરવાનું કહ્યું છે.

જત્રાએ જવાનો હેતુ એક તો એ છે કે ગૃહવાસની ઉપાધિથી નિવૃત્તિ લેવાય; સો ખસો રૂપિયા ઉપરથી મૂર્છા ઓછી કરાય; પરદેશમાં દેશાટન કરતાં, કોઈ સત્પુરુષ શોધતાં જડે તો કલ્યાણ થાય. આ કારણથી જત્રા કરવાનું બતાવ્યું છે.

જે સત્પુરુષો બીજા જીવોને ઉપદેશ દઈ કલ્યાણ બતાવે છે તે સત્પુરુષોને તો અનંતો લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. સત્પુરુષો પરજીવની નિષ્કામ કરુણાના સાગર છે. વાણીના ઉદય પ્રમાણે તેમની વાણી નીકળે છે. તેઓ કોઈ જીવને ‘દીક્ષા લે’ તેવું કહે નહીં. તીર્થ કરે પૂર્વે કર્મ બાધ્યુ છે તે વેદવા માટે બીજા જીવનું કલ્યાણ કરે છે; બાકી તો ઉદય પ્રમાણે દયા વર્તે છે. તે દયા નિષ્કારણ છે, તેમ તેઓને પારકી નિર્જરાએ કરી પોતાનું કલ્યાણ કરવાનું નથી. તેમનું કલ્યાણ તો થયેલું જ છે. તે ત્રણ લોકના નાય તો તરીને જ બેઠા છે. સત્પુરુષ કે સમ કિતીને પણ એવી (સકામ) ઉપદેશ દેવાની ધર્યા હોય નહીં. તે પણ નિષ્કારણ દયાની ખાતર ઉપદેશ દે છે.

૧. એક સંન્યાસી જે સંન્યાસી જ્ઞાન કરવા જતા હતા રસ્તામાં સામે ચડાળ આવતો હતો સંન્યાસીને તેને કહે ખમણ વધુ પડુ તેને સંન્યાસી નહીં. તેની સંન્યાસી કોયે બરાબા. ચંડાળ તેને મેરી ૧૬૦૬ કે નરો જ્ઞાન વન. રા. ૨. સસરા કયા ગમ છે? દેડવાડે. ૩. બુઓ આક ૧૬ સિદ્ધાપાક ૧૭.

જીવ નિર્પક્ષી રહેતા નથી. અનાદિથી પક્ષમાં પડ્યા છે, અને તેમાં રહીને કદ્યાણુ ભૂલી જાય છે.

બાર કુળની ગોચરી કહી છે તેવી કેટલાક મુનિઓ કરતા નથી. તેમને લૂગડાંઆદિ પરિગ્રહનો મોહ મટ્યો નથી. એક વાર આહાર લેવાનું કહ્યું છતાં જે વાર લે છે. જે જ્ઞાની પુરુષના વચનથી આત્મા ભીંચો આવે તે સાચો માર્ગ, તે પોતાનો માર્ગ. આપણો ધર્મ સાચો પણ પુસ્તકમાં છે. આત્મામાં ગુણ પ્રગટે નહીં ત્યાં સુધી કંઈ ફળ આવે નહીં. ‘આપણો ધર્મ’ એવી કલ્પના છે. આપણો ધર્મ શું? મહાસાગર કોઈનો નથી; તેમ ધર્મ કોઈના બાપનો નથી. જેમાં હયા, સત્ય આદિ હોય તે પાળો. તે કોઈના બાપનાં નથી. અનાદિ કાળનાં છે; શાશ્વત છે. જીવે ગાંઠ પકડી છે કે આપણો ધર્મ છે, પણ શાશ્વત માર્ગ છે ત્યાં આપણો શું? શાશ્વત માર્ગથી સહુ મોક્ષે ગયા છે. રજોહરણો, દોરો કે મુમતિ, કપડાં કોઈ આત્મા નથી.

કોઈ એક વહોરો હતો. તે ગાડામાં માલ ભરીને સામે ગામ લઈ જતો હતો. ગાડા વાળાએ કહ્યું કે ‘ચોર આવશે, માટે સાવચેત થઈને રહે, નહીં તો લૂંટી લેશે.’ પણ તે વહોરાએ સ્વચ્છંદે કરી માન્યુ નહીં ને કહ્યું કે ‘કંઈ ફિકર નહીં!’ પછી માર્ગમાં ચોર મળ્યા. ગાડાવાળાએ માલ બચાવવા મહેનત કરવા માંડી પણ તે વહોરાએ કંઈ ન કરતાં માલ ઉપાડી જવા દીધો. ને ચોરો માલ લૂંટી ગયા. પણ તેણે માલ પાછો મેળવવા કંઈ ઉપાય કર્યો નહીં. ઘેર ગયો ત્યારે શેઠે પૂછ્યું કે, ‘માલ ક્યાં?’ ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘માલ તો ચોર લૂંટી ગયા.’ ત્યારે શેઠે પૂછ્યું કે ‘માલ પકડવા માટે કંઈ ઉપાય કર્યો છે?’ ત્યારે તે વહોરાએ કહ્યું કે, ‘મારી પાસે ભરતિયુ છે. તેથી ચોર માલ લઈ જઈને શી રીતે વેચશે? માટે તે મારી પાસે ભરતિયુ લેવા આવશે ત્યારે પકડીશ.’ એવી જીવની મૂઠતા છે. ‘આપણા જૈનધર્મના શાસ્ત્રમાં બધું છે. શાસ્ત્રો આપણી પાસે છે.’ એવું મિથ્યાભિમાન જીવ કરી બેઠો છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપી ચોર સતતદિવસ માલ ચોરી લે છે, તેનું ભાન નથી. તીર્થંકરનો માર્ગ સાચો છે. દ્રવ્યમાં બદામ સરખી પણ રાખવાની આજ્ઞા નથી. વૈષ્ણવના કુળધર્મના કુશુરુઓ આરંભપરિગ્રહ મૂક્યા વગર લોકો પાસેથી લક્ષ્મી ગ્રહણ કરે છે; અને તે રૂપી વેપાર થઈ પડ્યો છે. તે પોતે અગ્નિમાં બળે છે; તો તેનાથી બીજાની અગ્નિ શી રીતે શાંત થાય? જૈનમાર્ગનો પરમાર્થ સાચા ગુરુથી સમજવાનો છે. જે ગુરુને સ્વાર્થ હોય તે પોતાનું અકલ્યાણ કરે; ને શિષ્યોનું પણ અકલ્યાણ થાય.

જૈનલિંગધારીપણુ ધરી જીવ અનતી વાર રખડ્યો છે. બાહ્યવર્તીલિંગ ધારી લૌકિક યજ્ઞહારમાં અનંતી વાર રખડ્યો છે. આ ઠેકાણે જૈનમાર્ગને નિષેધતા નથી; જેટલા અંતરગે આપણો માર્ગ બતાવે તે ‘જૈન.’ બાકી તો અનાદિ કાળથી જીવે પોતાને સાચું માન્યુ છે; અને તે જ અજ્ઞાન છે. મનુષ્યદેહનું સાર્થક પોતા આગ્રહ, દુરાગ્રહ મૂકી કલ્યાણ થાય તો જ્ઞાની સવશું જ બતાવે. આત્મજ્ઞાન પ્રગટે ત્યારે જ આત્મજ્ઞાનીપણું માનવું, ગુણ પ્રગટ્યા પછી માનવું એ ભૂલ છે. ઝવેરાતની કિંમત જાણવાની શક્તિ વગર ઝવેરીપણું માનવું નહીં. જ્ઞાની પોતાને સાચું નાન આખી વાડા બાંધાવે છે. સત્ત્વું યોગબાણ હોય તો કોઈ બંધ પડ્યું સાચું મંદણ થયે.

તોપણ જોઈ થાય નહીં. શરીરને વ્યાધિ થવાથી જેને વ્યાકુળપણું થાય છે, અને જેનું કલ્પા માત્ર જ્ઞાન છે તે પોતું અધ્યાત્મજ્ઞાન માનવું. આવા કલ્પિત જ્ઞાની તે પોતા જ્ઞાનને અધ્યાત્મજ્ઞાન માની અનાચાર સેવી બહુ જ રખડે છે. જે શાસ્ત્રનું ફળ !

આત્માને પુત્ર પણ ન હોય અને પિતા પણ ન હોય. જે આવી (પિતા-પુત્રની) કલ્પનાને સાચું માની જોઈ છે તે મિથ્યાત્વી છે. જોટા સંગથી સમજવું નથી; માટે સમકિત આવતું નથી. સત્પુરુષના સંગથી જોગ્ય જીવ હોય તો સમ્યક્ત્વ થાય.

સમકિત ને મિથ્યાત્વની તરત ખખર પડે તેવું છે. સમકિતીની અને મિથ્યાત્વીની વાણી ઘડીએ ઘડીએ જુદી પડે છે. જ્ઞાનીની વાણી એક જ ધારી, પૂર્વાપર મળતી આવે. અંતરંગ ગાંઠ મટે ત્યારે જ સમ્યક્ત્વ થાય. રોગ બાણે, રોગની દવા બાણે, ચરી બાણે, પથ્ય બાણે અને તે પ્રમાણે ઉપાય કરે તો રોગ મટે. રોગ બાણ્યા વગર અજ્ઞાની જે ઉપાય કરે તેથી રોગ વધે. પથ્ય પાળે ને દવા કરે નહીં, તો રોગ કેમ મટે? ન મટે. તો આ તો રોગે કાંઈ, ને દવાયે કાંઈ! શાસ્ત્ર તો જ્ઞાન કહેવાય નહીં. જ્ઞાન તો માંહીથી ગાંઠ મટે ત્યારે જ કહેવાય. તપ, સંયમાદિ માટે સત્પુરુષનાં વચન સાંભળવાનું બતાવ્યું છે.

જ્ઞાની ભગવાને કહ્યું છે કે સાધુઓએ અચેત અને નીરસ આહાર લેવો. આ કહેવું તો કેટલાક સાધુઓ ભૂલી ગયા છે. હ્રદ્ય આદિ સચેત ભારે ભારે વિગય પદાર્થો લઈ જ્ઞાનીની આજ્ઞા પર પગ દઈ ચાલે તે કલ્યાણનો રસ્તો નહીં. લોક કહે છે કે સાધુ છે; પણ આત્મદશા સાધે તે સાધુ.

નરસિંહ મહેતો કહે છે કે અનાદિકાળથી આમ ને આમ ચાલતાં કાળ ગયો, પણ નિવેડો આવ્યો નહીં. આ માર્ગ નહીં; કેમકે અનાદિકાળથી ચાલતાં ચાલતાં પણ માર્ગ હાથ આવ્યો નહીં. જે આ માર્ગ જ હોય તો હજી સુધી કાંઈયે હાથમાં આવ્યું નહીં એમ અને નહીં. માર્ગ જુદો જ હોવો જોઈએ.

તૃષ્ણા કેમ ઘટે? લૌકિક ભાવમાં મોટાઈ મૂકી દેતો. ‘ઘર-કુટુંબ આદિને મારે શું કરવું છે? લૌકિકમાં ગમે તેમ હોય, પણ મારે તો મોટાઈ મૂકી ગમે તે પ્રકારે તૃષ્ણા ઘટે તેમ કરવું છે.’ એમ વિચારે તો તૃષ્ણા ઘટે, મોળી પડે.

તપનું અભિમાન કેમ ઘટે? ત્યાગ કરવો તેનો ઉપયોગ રાખવાથી. ‘મને આ અભિમાન કેમ થાય છે?’ એમ રોજ વિચારતાં વિચારતાં અભિમાન મોળું પડશે.

જ્ઞાની કહે છે તે કુંચીરૂપી જ્ઞાન વિચારે, તો અજ્ઞાનરૂપી તાળું ઊઘડી નય; કેટલાંય તાળાં ઊઘડી નય. કુંચી હોય તો તાળું ઊઘડે; બાકી પહાણા માર્યે તો તાળું ભાંગી નય.

‘કલ્યાણ શું હશે?’ એવો જીવને ભાસો છે. તે કાંઈ હાથી-ઘોડો નથી. જીવને આવી પ્રાંતિને લીધે કલ્યાણની કુંચીઓ સમજાતી નથી. સમજાય તો તો સુગમ છે. જીવની પ્રાંતિઓ કરવા માટે જગતનું વર્ણન બતાવ્યું છે. જે જીવ હ મેશના અંધમાર્ગથી થાકે તો

જ્ઞાની પરમાર્થ, સમ્યક્ત્વ હોય તે જ કહે. ‘કવાય ઘટે તે કલ્યાણ, જીવનાં રાગ, દ્વેષ, મદ્ય તેને કલ્યાણ કહેવાય.’ ત્યારે લોક કહે છે કે, ‘એવું તો અમારા ગુરુઓય કહે

“B, તારું મગ્ગ શું બતાવે છે?” એવું પૂછી પોતાની જાણ પ્રમાણે જવાબ આપવા
 “B” ને બોલ.

માનના અમાનકુળી ખરેખર હશે એનાકે એમાં કે માની જ નહાતાને કેવો અપેક્ષા
જાનના અમાકે એમાં કે કેવો અમાકે એમાં માની માની અમાકે એમાં માની માની
અમાકે તે ફરીથી અમાકે એમાં કે.

અવને માણી ડી નાહ્યું મટે નાદ નામના નામે, તે જ રાત્રે માણી ડી નાહ્યું મટે
કાન્ય નામ, ૧૩ અવને માણી ગુરુને જાગરાવેલા છે નેરે કે પ્રાણિદેવ નાહ્યું કેમ
મટે? માણી ગુરુએ તમને મટે નાદ જાગરાવે; જાગ. તમ જાગરાવે, માણી રીતે નાહ્યું
નાહ્યું જાગરાવે તેથી અવને નાહ્યું ૧૩ ગુરુનીજાગરાવે છે નાદ પ્રાણિદેવ, ૧૩, માણી જાગ.

[illegible][illegible]

અલગપુરાની રાજ્ય સંસ્થા નહીં, અનકિત રાજ્ય નહીં. આ રાજ્ય, અલગ પડે છે તે
માત્રિ સ્થાપના તે અનુગામી રાજીવ - અલગ, અલગપુરા છે. અનુગામી તે એ છે તે - અલગ,
અલગપુરા અલગ છે. આ અલગપુરા તે. અલગ છે. અને અનુગામી રાજીવ - અલગ, અનુ-
ગામી રાજીવ - અલગપુરા તે અલગપુરા રાજીવ - અલગપુરા અલગ છે, તે - અલગ અલગપુરા
અલગ રાજીવ છે.

[illegible]

1. Definition: A function $f: X \rightarrow Y$ is called a linear transformation if it satisfies the following two properties:

2. 在 \$x\$ 轴上, 求一点 \$P\$, 使 \$|PA| + |PB|\$ 最小. 解: 作 \$B\$ 关于 \$x\$ 轴的对称点 \$B'\$, 连接 \$AB'\$, 交 \$x\$ 轴于 \$P\$, 则 \$P\$ 为所求.

[illegible][illegible][illegible]

તો એનું કામ છે, એના આશ્રયે તરવાનો ઉપાય કરવો એ જ શ્રેયસ્કર છે. કલ્પના કરી કરી શું કરવું છે? ગમે તેમ સાધન મેળવી ભૂખ મટાડવી છે. શાસ્ત્રમાં કહેલી વાતો આત્માને ઉપકાર થાય તેમ ગ્રહવી, બીજી રીતે નહીં.

જીવ ખૂડી રહ્યો છે ત્યાં અજ્ઞાની જીવ પૂછે કે ‘કેમ પડ્યો?’ એ આદિ પંચાત કરે ત્યાં તો એ જીવ ખૂડી જાય, પૂરો થાય. પણ જ્ઞાની તો તારનાર હોવાથી તે બીજી પંચાત મૂકી, ખૂડતાને તુરત તારે છે.

જગતની ભાંજગડ કરતાં કરતાં જીવ અનાદિકાળથી રખડ્યો છે. એક ઘરમાં મારાપણું માન્યુ ત્યાં તો આટલું અધું દુઃખ છે તો પછી જગતની, ચક્રવર્તીની રિદ્ધિની કલ્પના, મમતા કરવાથી દુઃખમાં શુ બાકી રહે! અનાદિકાળથી એથી હારી જઈ મરી રહ્યો છે.

જાણપણું શું? પરમાર્થના કામમાં આવે તે જાણપણું. સમ્યક્દર્શન સહિત જાણપણું હોય તે સમ્યક્જ્ઞાન.

નવપૂર્વ તો અલવી પણ જાણે. પણ સમ્યક્દર્શન વિના તે સૂત્રઅજ્ઞાન કહ્યું છે.

સમ્યક્ત્વ હોય ને શાસ્ત્રના માત્ર બે શબ્દ જાણે તોપણ મોક્ષના કામમાં આવે. મોક્ષના કામમાં જે જ્ઞાન ન આવે તે અજ્ઞાન.

મેરુ આદિનું વર્ણન જાણી તેની કલ્પના, ફિકર કરે, જાણે મેરુનો કંટ્રાકટ ના લેવો હોય? જાણવાનું તો મમતા મૂકવા માટે છે.

ઝેરને જાણે તે ના પીએ. ઝેરને જાણીને પીએ તો તે અજ્ઞાન છે. માટે જાણીને મૂકવા માટે જાણપણું કહ્યું છે.

જે દંઢ નિશ્ચય કરે કે ગમે તેમ કરું, ઝેર પીઉં, પર્વત પરથી પડું, પણ કલ્યાણ થાય તે જ કરું. એનું જાણપણું સાચું. તે જ તરવાનો કામી કહેવાય.

દેવતાને હીરામાણેક આદિ પરિગ્રહ વધારે છે. તેમાં અતિશય મમતા મૂર્છા હોવાથી ત્યાંથી ચલીને તે હીરા આદિમાં એકે દ્રિયપણે અવતરે છે.

જગતનું વર્ણન કરતાં, અજ્ઞાનથી અનંતી વાર જીવ ત્યાં જન્મી આવ્યો તે અજ્ઞાન મૂકવા માટે જ્ઞાનીએ એ વાણી કહી છે. પણ જગતના વર્ણનમાં જ બાકી પડે એનું કલ્યાણ કેવી રીતે થાય! તે તો અજાણપણુ જ કહેવાય. જે જાણીને અજ્ઞાનને મૂકવાનો ઉપાય કરે તે જાણપણુ.

પોતાના દોષો ટળે એવા પ્રશ્ન કરે તો દોષ ટળવાનું કારણ થાય. જીવના દોષ ઘટે, ટળે તો સુક્ષિત થાય.

જગતની વાત જાણવી તેને શાસ્ત્રમાં સુક્ષિત કહી નથી. પણ નિરાવરણ થાય ત્યારે મોક્ષ. પાંચ વસ્ત્ર ધયા એક બીટી જેવું વ્યસન તે પ્રેરણા કર્યા વિના મૂકી ચકાસુ નહિ. અનાદિ ઉપદેશ તો જેને તરત જ કરવા ઉપર વિચાર હોય તેને જ કરવો. આ કાળમાં ધણુ જીવ વિરલક હોય છે અને નહીં જેવા જ મંદાર થાય છે.

આવી વાત તો સદિનમાં નમનજવા જેવી છે અને સદેજ વિચાર કરે તો સમજાય છે. એ કે નમન વચન કાવાના ધણુ વેળાથી રહિત જીવ છે, સદુત્તરરૂપ છે. જ્યારે એ

મણી યોગ તે ત્યાગવાના છે ત્યારે આ બહારના પદાર્થ ઉપર શું કેમ - શું કર્યો હશે એ આશ્ચર્ય થાય છે ! શું જે જે દુખના કારણ છે તેના તેના આગ્રહ નથી કરે છે. વૈષ્ણવને ત્યાં જન્મ લીધો હોય તો તેના આગ્રહ નથી, તે વસ્તુના કારણ તપાસો આગ્રહ થઈ જાય. શુંનું સ્વરૂપ દુઃખિયા નથી, તપાસી, જુદું નથી, સ્વદેશી, વર્ણ નથી. તેને આવી આવી માંડી કલ્પના કરી આગ્રહ તો વર્ણવેલ ને કેનું નક્કી છે ! શુંને લોકને સાફું દેખાડવાનું ન બહુ મોં છે અને તે તો શું વૈષ્ણવ ઉપદેશના નાશના કારણ નથી છે. હાલ તમેથી અને પ્રથમ કાળ છે, દુઃખના મોરે દેખાતા નથી અને તમે વૈષ્ણવ ઉપદેશ જેમ વધે તેવું ન કર્યું એના (નાશની આતંકાવા) કારણથી તમે કે આને દુઃખિયો કે આને નષ્ટો માન્યો ? એવી વ્યાખ્યા તેનાં છેલ્લા નથી.

(નિબોધનને) શુંને ઉપાધિ બહુ છે. આપો જેમ નિબોધન મોરે માન્ય થાય છે અને શું વિચાર ન કરે ત્યારે એ તે મનુષ્ય દેહનાં વિચાર અને ? કાલ કાલે ?

શું ન પરમાધારી (જન) જેવો છે, અને જન છે, જન કે જન તરિકા શું નથી છે તેનું કારણ શું અર્થથી કરે છે

મનુષી તલિનાં મરીસનાં દુઃખ પ્રત્યક્ષ શું જુએ છે, જન વિચાર નારે છે અને પાછો બૂલી જાય છે. પ્રત્યક્ષ લોક જુએ છે કે ના મરી મરી, નારે નારું છે, મરી જાય છે; તથાપિ શાસ્ત્રને વિશે પાછી તે વ્યાખ્યા દેડ કરવા નાહુ કારણ તે જ કાલ જાય છે. શાસ્ત્ર તો પદોત્ત છે અને આ તો પ્રત્યક્ષ છે પણ શું પાછો બૂલી જાય છે, તે તો તે તે વાત કરી છે.

શ્રી વ્યાખ્યાનસાર-૧*

[૭૫૩]

૯૫૮

મોરબી, સ વત ૧૯૫૪-૫૫

૧. પહેલે ગુણસ્થાનકે અંધિ છે તેનું ભેદન કર્યા વિના આત્મા આગળના ગુણસ્થાનકે જઈ શકતો નથી. ભોગાનભોગ મળવાથી અકામનિર્જરા કરતો જીવ આગળ વધે છે, તે અંધિભેદ કરવાની નજીક આવે છે. અહીં આગળ અંધિનું એટલું બધું પ્રબલપણું છે કે, તે અંધિભેદ કરવામાં મોળો પડી જઈ અસમર્થ થઈ જઈ પાછો વળે છે; હિંમત કરી આગળ વધવા ધારે છે; પણ મોહનીયના કારણથી રૂપાન્તર સમજઈ પોતે અંધિભેદ કરે છે એમ સમજે છે; અને ઊલટું તે સમજવારૂપ મોહના કારણથી અંધિનું નિગિડપણું કરે છે. તેમાંથી કોઈકે જ જીવ ભોગાનભોગ પ્રાપ્ત થયે અકામનિર્જરા કરતાં અતિ બળવાન થઈ તે અંધિને મોળી પાડી અથવા પોચી કરી આગળ વધી જાય છે. જે અવિરતિસમ્યક્દષ્ટિનામા ચોથું ગુણસ્થાનક છે; જ્યાં મોક્ષમાર્ગની સુપ્રતીતિ થાય છે. આનું બીજું નામ ‘મોઘબીજ’ છે. અહીં આત્માના અનુભવની શરૂઆત થાય છે, અર્થાત્ મોક્ષ થવાનું બીજ અહીં રોપાય છે.

૨ આ ‘મોઘબીજ ગુણસ્થાનક’-ચોથા ગુણસ્થાનક-થી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી આત્મઅનુભવ એકસરખો છે; પરંતુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની નિરાવરણતાનુસાર જ્ઞાનની વિશુદ્ધતા ઓછી અઢકી હોય છે, તેના પ્રમાણમાં અનુભવનું પ્રકાશનું કહી શકે છે.

૩ જ્ઞાનાવરણનું સર્વ પ્રકારે નિરાવરણ થવું તે ‘કેવળજ્ઞાન’ એટલે ‘મોક્ષ’; જે બુદ્ધિ-બળથી કહેવામાં આવે છે એમ નથી, પરંતુ અનુભવગમ્ય છે.

૪ બુદ્ધિબળથી નિશ્ચય કરેલો સિદ્ધાંત તેથી વિશેષ બુદ્ધિબળ અથવા તર્કથી વખતે ફરી શકે છે; પરંતુ જે વસ્તુ અનુભવગમ્ય (અનુભવસિદ્ધ) થઈ છે તે ત્રણે કાળમાં ફરી શકતી નથી.

૫ હાલના સમયમાં જૈનદર્શનને વિષે અવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિનામા ચોથા ગુણસ્થાનથી અપ્રમત્તનામા સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી આત્મઅનુભવ સ્પષ્ટ સ્વીકારેલ છે.

૬ સાતમાથી સયોગીકેવળીનામા તેરમા ગુણસ્થાનક સુધીનો કાળ અંતર્મુદૂર્તનો છે. તેરમાનો કાળ વખતે લાંબો પણ હોય છે. ત્યાં સુધી આત્મઅનુભવ પ્રતીતિરૂપ છે.

* વિ. સ. ૧૯૫૪ના ૧૧/૧૧ થી ૧૨/૧૨ સુધીના તેમજ સ. ૧૯૫૫ના તે અરસામા શ્રીમદ્વી મોરબીનાં નવો ૧૫૫૫ સ્થિતિ હતી. તે વખતે તેમને દરેક આખ્યાનોનો એક મુનુકુ ચોનાએ રચિત ઉપરથી સ્વેચ્છા આપ્યો છે.

૭ આ કાળને વિષે મોહ નથી એમ માની છુપ મોહાદેવેનું દુઃખ દિવા પરી મોકળું નથી, અને તેથી માન્યતાને લઈને છુપનું પ્રવર્તન બીજી જ રીતે થાય છે.

૮ પાંચશામાં પૂરેલો સિદ્ધ પાંચગાંથી પ્રત્યક્ષ સુદો છે, તે પૃથ્વી, પાનના વીરજાતને નાનમ્મરું રક્ષિત છે. તેમ જ મોહા આયુષ્યના કાળગુણી નવાવા સમયકાળે નાન્ય નામગીન, જાતે આત્મારૂપી સિદ્ધ કર્મરૂપી પાંચગાંથી બહાર આવી આવે ત્યાં તેના મહત્ત્વના અર્થે તે તે માનવું સકારણ છે.

૯ આ અચાર એવા ચચારને વિષે મુખ્ય રીતી માન્ય રાખે છે, જે કર્મનિષ્ઠતા પ્રાપ્ત થાય છે. જાંધ વિના તે જાતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. જાંધ એવું જે મોહાદેવના તે જાંધથી યનારી એવી જે ચાર જાતિ તે રૂપ ચચારને વિષે નથી નાન્યદેવ નવાવા જાતિદેવ જાંધ થતો નથી એ તેો મોહાસ છે; તેો ખરી નમે તે કાળના નમ્યદેવ નવાવા જાતિદેવ પાન ત્યાં તે જાંધે જાંધ નથી; અને જ્યાં જાંધ નથી ત્યાં ચચાર નથી.

૧૦ અમ્યદેવ અને ચાદિત્રનાં આત્માની ગુણ પશ્ચિમિ છે, તેમજ તે નામે મન, વચન, શરીરના શુભ એમ પ્રવર્તે છે. તે ગુણ ને પરી શુભ એવે કાળ થાય છે. તે નામે લઈને દેવાદિગણ એવા જે ચંનાર તે જાંધ પડે છે. પરંતુ તેથી વિરોધ જે અમ્યદેવ અને ચાદિત્ર એટલે નામે પ્રાપ્ત થાય છે તેટલું નામે મોહા પ્રવર પ્રાપ્ત છે, તેનું રૂપ દેવાદિ ગણિ પ્રાપ્ત થઈ તે નથી. દેવાદિગણ જે પ્રાપ્ત થઈ તે કેવળ જાતેજા મન, વચન, શરીરના શુભ એવાથી થઈ છે; અને જાંધ એવું જે અમ્યદેવ નાન્ય નામિત્ર પ્રવર થઈ છે તે જાંધ રક્ષિતે રીતી મનુષ્યપણું પામી રીતી ને જામને મોહાદેવે કાળ થાય છે.

૧૧ નમે તે કાળનાં કર્મ છે, તેના નામ છે, અને તે નામથી નિર્જાંધ છે, અને નામથી નિર્જાંધ તેનું નામ 'મોહા' છે.

૧૨ નિર્જાંધના તે બેદ છે, મોહા પ્રવરના નેટલું નેટલું (નિર્જાંધ ૧૩) નિર્જાંધ અને બીજી નામન એટલે નિર્જાંધિત.

૧૩ નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર છે, ના નિર્જાંધ એ પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને તે કર્મપણું કાળ છે.

૧૪ જામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર છે, જે નામે નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે.

૧૫ નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર છે, જે નામે નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે.

૧૬ નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર છે, જે નામે નામનિર્જાંધ નોટલિક નામે પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે, અને નામનિર્જાંધ (નામે પ્રવર પ્રવર) પ્રવર પ્રવર પ્રવર છે.

૬૪ આઠ કર્મમાં ચાર ઘનઘાતી છે. તે ચારમાં પણ મોહનીય અત્યંત પ્રબળપણે ઘનઘાતી છે. મોહનીયકર્મ સિવાય સાત કર્મ છે, તે મોહનીયકર્મના પ્રતાપથી પ્રબળપણે થાય છે. જો મોહનીય ખસે તો બીજાં નિર્ગળ થઈ જાય છે. મોહનીય ખસવાથી બીજાં એનો પગ ટકી શકતો નથી.

૬૫ કર્મબંધના ચાર પ્રકાર છે. પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ, સ્થિતિબંધ, અને રસબંધ; તેમાં પ્રદેશ, સ્થિતિ અને રસ એ ત્રણ બંધના સરવાળાનું નામ પ્રકૃતિ આપવામાં આવ્યું છે. પ્રદેશબંધ છે તે આત્માના પ્રદેશની સાથે પુદ્ગલનો જમાવ અર્થાત્ જોડાય છે; ત્યાં તેનું પ્રબળપણું હોતું નથી; તે ખેરવવા આડે તો ખરી શકે તેમ છે. મોહને લઈને સ્થિતિ તથા રસનો બંધ પડે છે, અને તે સ્થિતિ તથા રસનો બંધ છે તે જીવ ફેરવવા ધારે તો ફરી જ શકે એમ બનવું અશક્ય છે. આવું મોહને લઈને એ સ્થિતિ તથા રસનું પ્રબળપણું છે.

૬૬ સમ્યક્ત્વ અન્યોક્તા રીતે પોતાનું દૂષણ બતાવે છે :— ‘મને ઝડણ કરવાથી ઝડણ કરનારની ઇચ્છા ન થાય તોપણ મારે તેને પરાણે મોક્ષે લઈ જવો પડે છે; માટે મને ઝડણ કરવા પહેલાં એ વિચાર કરવો કે મોક્ષે જવાની ઇચ્છા ફેરવવી હશે તોપણ કામ આવવાની નથી; મને ઝડણ કરવા પછી નવમે સમયે તો મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. ઝડણ કરનાર કદાચ શિથિલ થઈ જાય તોપણ બને તો તે જ ભવે, અને ન બને તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવે મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. કદાચ મને છોડી દઈ મારાથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે અથવા પ્રબળ એવા મોહને ધારણ કરે તોપણ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનની અંદર મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે’! અર્થાત્ અહીં સમ્યક્ત્વની મહત્તા બતાવી છે.

૬૭ સમ્યક્ત્વ કેવળજ્ઞાનને કહે છે :— ‘હું જીવને મોક્ષે પહોંચાડું એટલે સુધી કાર્ય કરી શકું છું; અને તું પણ તે જ કાર્ય કરે છે : તું તેથી કાંઈ વિશેષ કાર્ય કરી શકતું નથી; તો પછી તારા કરતાં મારામાં ન્યૂનતા શાની? એટલું જ નહીં, પરંતુ તને પામવામાં મારી જરૂર રહે છે.’

૬૮ અંધાદિ વાંચવાનું શરૂ કરતાં પ્રથમ મંગળાચરણ કરવું અને તે અથ ફરીથી વાંચતાં અથવા ગમે તે ભાગથી તે વાંચવાનું શરૂ કરતાં પ્રથમ મંગળાચરણ કરવું એવી શાસ્ત્રપદ્ધતિ છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે બાહ્યવૃત્તિમાંથી આત્મવૃત્તિ કરવી છે, માટે તેમ કરવામાં પ્રથમ શાંતપણુ કરવાની જરૂર છે, અને તે પ્રમાણે પ્રથમ મંગળાચરણ કરવાથી શાંતપણુ પ્રવેશ કરે છે. વાંચવાનો અનુક્રમ જે હોય તે બનતાં સુધી ન જ તોડવો જોઈએ; તેમાં જ્ઞાનીનો દાખલો કેવા જરૂર નથી.

૬૯ આત્મઅનુભવગમ્ય અથવા આત્માજનિત મુખ અને મોક્ષ મુખ તે એક જ છે. માત્ર શબ્દ મુદ્દા છે.

૭૦ કેવળજ્ઞાની શરીરને લઈને નથી કે બીજાના શરીર કરતાં તેમનું શરીર તરફવત્તમું

જોવામાં આવે. વળી તે કેળવણી અરીસાની કરી શીત્તવેલ છે તેમ નહીં; તેના આધાર
પર કરી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે, તેને ત્રિપે અરીસાથી વદાસ્થ બાળનું કાન્યુ નથી. અને
અરીસ તદ્દાવતવાળું લોકોના જોવામાં નથી આવવાથી લોકો તેનું ન જાણેલાનું કાન્યુ નથી.

૭૧ જેને મનિજ્ઞાન તથા ધ્યુજ્ઞાનમાંથી અર્થે તેના બાહ્ય તથા નીચર કેળવણીનું
સ્વરૂપ બાળુપા ઇન્દ્રિયે તેની રીતે બની શકતા પેલ્ય છે? નહોતું; ત્રિપે તદ્દાસ્થ તેમજ નહીં.

૭૨ મનિ સ્ફુરણમાન 'કર્મ' જાણ્યેયુ તે જાણ તે 'મનિજ્ઞાન', અને 'કર્મ' પદમાં
ધ્યેયું જે જ્ઞાન તે 'ધ્યુજ્ઞાન'; અને તે ધ્યુજ્ઞાનનું જગત્તે પ્રકાશનમાં તેના મનિજ્ઞાન
મયુ, અથવા તે 'ધ્યુજ્ઞાન' પ્રગટેવાથી બીજાને જોવામાં આવતું નહીં તેના મનિજ્ઞાન ત્રિપે
મનિજ્ઞાન અને ધ્યાનજ્ઞાનને માટે પ્રગટાત 'તદ્દાસ્થ' તેમ 'ધ્યુજ્ઞાન' ત્રિપે વિષયમાં તેના
નથી; અને તેના મનિ 'ધ્યુ' ધ્યુ જોયુ મનિજ્ઞાન તેમજ નહીં; અને તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના ધ્યાન જોડ છે, તે ત્રિપે જોડે તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
મનિજ્ઞાન, મનિજ્ઞાન ત્રિપે જોડ છે અને ત્યાર પછી તેના મનિજ્ઞાન મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
ધ્યાન જોડ છે, તે જે અથવા કરી પ્રગટાત 'તદ્દાસ્થ' તેમજ નહીં; અને તેના પ્રગટાત
મનિજ્ઞાનમાં નિયમ છે તે તદ્દાસ્થમાં તેના મનિજ્ઞાન મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
નથી જોવા મળેલા પર અને અર્થે તદ્દાસ્થમાં પ્રગટાત તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના ત્રિપે તદ્દાસ્થ, મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન

૭૩ રાખીના માર્ગને ત્રિપે તદ્દાસ્થમાં કર્મજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
પ્રગટાત તદ્દાસ્થમાં તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન

૭૪ જે મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન

૭૫ તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન

૭૬ તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન
તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન તેના મનિજ્ઞાન

૭૯ રાગાદિસહિત જીવ કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનું નામ ‘કર્મ’ છે; શુભ અથવા અશુભ અધ્યવસાયવાળું પરિણમન તે ‘કર્મ’ કહેવાય; અને શુદ્ધ અધ્યવસાયવાળું પરિણમન તે કર્મ નથી પણ ‘નિર્જરા’ છે.

૮૦ અમુક આચાર્ય એમ કહે છે કે દિગ્મળરના આચાર્યે એમ સ્વીકાર્યું છે કે:— ‘જીવનો મોક્ષ થતો નથી, પરંતુ મોક્ષ સમજાય છે; તે એવી રીતે કે જીવ શુદ્ધસ્વરૂપ છે; તેને બંધ થયો નથી તો પછી મોક્ષ થવાપણું કયા રહે છે? પરંતુ તેણે માનેલું છે કે ‘હું બંધાણો છું’ તે માનવાપણું વિચાર વડીએ કરી સમજાય છે કે મને બંધન નથી માત્ર માન્યુ હતું; તે માનવાપણું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાયાથી રહેતું નથી; અર્થાત્ મોક્ષ સમજાય છે.’ આ વાત ‘શુદ્ધનય’ની અથવા ‘નિશ્ચયનય’ની છે. પર્યાયાર્થી નયવાળાઓ એ નયને વળગી આચરણ કરે તો તેને રખડી મરવાનું છે.

૮૧ ‘કાણુંગસૂત્ર’માં કહેવામાં આવ્યું છે કે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્વસન સંવર, નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ એ પદાર્થો સદ્ભાવ છે, એટલે તેના ભાવ છતાં છે; કલ્પવામાં આવ્યા છે એમ નથી.

૮૨ વેદાંત છે તે શુદ્ધનયઆલાસી છે. શુદ્ધનયઆલાસમતવાળા ‘નિશ્ચયનય’ સિવાય બીજા નયને એટલે ‘વ્યવહારનય’ને પ્રકુલ કરતા નથી. જિન અનેકાંતિક છે, અર્થાત્ તે સ્યાદ્વાદી છે.

૮૩ કોઈ નવ તત્ત્વની, કોઈ સાત તત્ત્વની, કોઈ પદ્મવ્યની, કોઈ ષડ્વ્યની, કોઈ જો રાશિની વાત કહે છે, પરંતુ તે સઘળું જીવ, અજીવ એવી જો રાશિ અથવા એ જો તત્ત્વ અર્થાત્ દ્રવ્યમાં સમાય છે.

૮૪ નિર્ગોદમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે, એ વાતમાં તેમ જ કદમૂળમાં સોયની અણી ઉપર રહે તેટલા નાના ભાગમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે, તે વાતમાં આશંકા કરવાપણું છે નહીં. જ્ઞાનીએ જેવું સ્વરૂપ દીઠું છે તેવું જ કહ્યું છે. આ જીવ જે સ્થૂળદેહપ્રમાણ થઈ રહ્યો છે અને જેને પોતાના સ્વરૂપનું હજી બહુપણું નથી થયું તેને એવી ઝીણી વાત સમજવામાં ન આવે તે વાત ખરી છે; પરંતુ તેને આશંકા કરવાનું કારણ નથી. તે આ રીતે:—

શોભાસાના વળતમાં એક ગામના પાદરમાં તપાસીએ તો ઘણી લીલોતરી જોવામાં આવે છે; અને તેવી થોડી લીલોતરીમાં અનંતા જીવો છે; તો એવા ઘણા ગામનો વિચાર કરીએ, તો જીવની સંખ્યાના પ્રમાણ વિષે અનુભવ નથી થયો છતાં બુદ્ધિબળથી વિચાર કરતાં અનંતપણું સંભાવી શકાય છે. કદમૂળ આદિમાં અનંતપણું સંભવે છે. બીજી લીલોતરીમાં અનંતપણું સંભવતું નથી, પરંતુ કદમૂળમાં અનંતપણું ઘટે છે. કદમૂળનો અમુક થોડો ભાગ જો વાવવામાં આવે તો તે ઝોળે છે, તે કારણથી પણ ત્યાં જીવનું નિશેખપણું પડે છે; તથાપિ જો પ્રતીતિ ન થતી હોય તો આત્માનુભવ કરવો; આત્માનુભવ થવાથી

પ્રતીતિ યાત છે. જ્યાં ગુપ્તી નાનાગુપ્તના જન્મ સ્થળ, એ ગુપ્તી ને પ્રતીતિ કહી શકે છે, ત્યારે એ તેની પ્રતીતિ જરૂરી હોય તો પ્રાચીન - હાલના સમયની રીત.

[illegible]

૮૬ અવનાં ચક્રમાં વિદ્યારથી અભિરૂપિત ૧ મંડે છે તે ૩ સ્વરૂપે તે નાનામાં નાના સ્વરૂપે
દેવપ્રભાગ્ય સિધ્ધિ કરી રહે છે. તથા ૪ કારણી સ્વરૂપે તેના નાનામાં નાના સ્વરૂપે
વિદ્યારથી કરી મળે છે તથા ૫ મંડે તેના કરી રહેલા છે.

२७ मेन मेन कर्तपुत्रन पधार नानु हे हे, मेन मेन मे रक्षते प्रिये मे
नाना हे, मे प्रिये हे हे.

[illegible][illegible]

$\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_j = \bar{x}$

[illegible]

સ્વરૂપ સમજાયાથી જ્ઞાને કરી તેટલો તેનો વિષય થઈ રહેતાં વળી વૃત્તિ બહાર દોડવા માંડે છે; ત્યારે જાણ્યું હોય તેથી વિશેષ સૂક્ષ્મભાવે ફરી વિચારવા માંડતાં વળી પણ વૃત્તિ પાછી અંતરંગને વિષે પ્રેરાય છે. એમ કરતાં કરતાં વૃત્તિને વારંવાર અંતરંગભાવમાં લાવી શાંત કરવામાં આવે છે; અને એ પ્રમાણે વૃત્તિને અંતરંગમાં લાવતાં લાવતાં આત્માને અનુભવ વખતે થઈ જાય છે, અને જ્યારે એ પ્રમાણે થાય છે ત્યારે વૃત્તિ બહાર જતી નથી, પરંતુ આત્માને વિષે શુદ્ધ પરિણતિરૂપ થઈ પરિણમે છે; અને તે પ્રમાણે પરિણમવાથી બાહ્ય પદાર્થનું દર્શન સહજ થાય છે. આ કારણોથી પરદ્રવ્યનું વિવેચન કામનું અથવા હેતુરૂપ થાય છે.

૯૨ જીવ પોતાને જે અલ્પજ્ઞાન હોય છે તેના વડે મોટો એવો જે જ્ઞેયપદાર્થ તેનું સ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છે છે, તે ક્યાંથી થઈ શકે. ? અર્થાત્ ન થઈ શકે. જ્ઞેયપદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાનું ન થઈ શકે ત્યાં આગળ પોતાના અલ્પજ્ઞપણાથી ન સમજવાનું કારણ ન માનતાં તેથી મોટો જ્ઞેયપદાર્થ તેને વિષે દોષ કાઢે છે, પરંતુ સવળીએ આવી પોતાના અલ્પજ્ઞપણાથી ન સમજ્યા વિષેનું કારણ માનતો નથી.

૯૩ જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી; તો પછી પરંતુ સ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છે તે તેનાથી શી રીતે જાણી, સમજી શકાય ? અને જ્યાં સુધી ન સમજવામાં આવે ત્યાં સુધી ત્યાં રહી ગૂંચાઈ ડહોળાયા કરે છે. શ્રેયકારી એવું જે નિજસ્વરૂપનું જ્ઞાન તે જ્યાં સુધી પ્રગટ નથી કર્યું, ત્યાં સુધી પરદ્રવ્યનું ગમે તેટલું જ્ઞાન મેળવે તો પણ તે કશા કામનું નથી; માટે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે બીજી બધી વાતો મૂકી દઈ પોતાના આત્માને ઓળખવા પ્રયત્ન કરવો. જે સારભૂત છે તે જોવા સારુ આ ‘આત્મા સદ્ભાવવાળો છે,’ ‘તે કર્મનો કર્તા છે,’ અને તેથી (કર્મથી) તેને બંધ થાય છે, તે બંધ શી રીતે થાય છે ? ‘તે બંધ કેવી રીતે નિવૃત્ત થાય ?’ અને ‘તે બંધથી નિવૃત્ત થવું એ મોક્ષ છે’ એ આદિ સંબંધી વારંવાર, અને ક્ષણેક્ષણે વિચાર કરવો યોગ્ય છે; અને એ પ્રમાણે વારંવાર વિચાર કરવાથી વિચાર વૃદ્ધિને પામે છે; ને તેને લીધે નિજસ્વરૂપનો અંશે અંશે અનુભવ થાય છે. જેમ જેમ નિજસ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યનું જે અચિત્ત સામર્થ્ય તે તેના અનુભવમાં આવતું જાય છે. તેને લઈને ઉપર બતાવેલી એવી જે શંકાઓ (જેવી કે, થોડા આકાશમાં અનંત જીવનું સમાવું, અથવા અનંત પુદ્ગલ પરમાણુનું સમાવું) હું કરવાપણું રહેતું નથી, અને તે યથાર્થ છે એમ સમજાય છે. તે છતાં પણ જો માનવામાં ન આવતું હોય તો અથવા શંકા કરવાનું કારણ રહેતું હોય તો જ્ઞાની કહે છે કે ઉપર બતાવેલો પુરુષાર્થ કરવામાં આવ્યેથી અનુભવ સિદ્ધ થશે.

૯૪ જીવ કર્મબંધ જે કરે છે, તે દેહસ્થિત રહેલો જે આકાશ તેને વિષે રહેલાં જે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ તેમાંથી પ્રતીને કરે છે. બહારથી લઈ કર્મ બાંધતો નથી.

૯૫ આકાશમાં ચૌદ રાજ્યોકને વિષે સદા પુદ્ગલ પરમાણુ ભરપૂર છે; તે જ પ્રમાણે સરીરને વિષે રહેલો જે આકાશ ત્યાં પણ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરમાણુનો સમૂહ ભરપૂર છે. ત્યાંથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ જીવ પ્રતી, કર્મબંધ પાડે છે.

આદરે ત્યારથી આવતી બંધ થાય છે. અહીં જે પાપક્રિયા લાગે છે તે ચારિત્રમોહનીયના કારણથી આવે છે. તે મોહભાવના ક્ષય થવાથી આવતી બંધ થાય છે.

૧૦૩ ક્રિયા બે પ્રકારે થાય છે :- એક વ્યક્ત એટલે પ્રગટપણે, અને બીજી અવ્યક્ત એટલે અપ્રગટપણે. અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયા બેકે તમામથી બાણી નથી શકાતી, પરંતુ તેથી થતી નથી એમ નથી.

૧૦૪ પાણીને વિષે લહેર અથવા હિલોળ તે વ્યક્તપણે જણાય છે, પરંતુ તે પાણીમાં ગંધક અથવા કસ્તૂરી નાંખી હોય, અને તે પાણી શાન્તપણામાં હોય તો પણ તેને વિષે ગંધક અથવા કસ્તૂરીની જે ક્રિયા છે તે બે કે દેખાતી નથી, તથાપિ તેમાં અવ્યક્તપણે રહેલી છે. આવી રીતે અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયાને ન શ્રદ્ધવામાં આવે અને માત્ર વ્યક્તપણે ને શ્રદ્ધવામાં આવે તો એક જ્ઞાની જેને વિષે અવિરતિરૂપ ક્રિયા થતી નથી તે ભાવ, અને બીજો બાંધી ગયેલો માણસ જે કંઈ ક્રિયા વ્યક્તપણે કરતો નથી તે ભાવ સમાનપણાને પામે છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ છે નહીં. બાંધી ગયેલા માણસને અવ્યક્તપણે ક્રિયા લાગે છે. આજ પ્રમાણે જે માણસ (જે જીવ) ચારિત્રમોહનીય નામની નિદ્રામાં સૂતો છે, તેને અવ્યક્ત ક્રિયા લાગતી નથી એમ નથી. બે મોહભાવ ક્ષય થાય તો જ અવિરતિરૂપ ચારિત્રમોહનીયની ક્રિયા બંધ પડે છે; તે પહેલાં બંધ પડતી નથી.

ક્રિયાથી થતો બંધ મુખ્ય એવા પાંચ પ્રકારે છે :-

૧ મિથ્યાત્વ	૨ અવિરતિ	૩ કપાય	૪ પ્રમાદ	૫ યોગ
૫	૧૨	૨૫		૧૫

૧૦૫ મિથ્યાત્વની હાજરી હોય ત્યાં સુધી અવિરતિપણું નિર્મૂળ થતું નથી, એટલે જતું નથી; પરંતુ બે મિથ્યાત્વપણું જાણે તો અવિરતિપણાને જતું જ નેહએ એ નિઃસંદેહ છે; કારણ કે મિથ્યાત્વસહિત વિરતિપણું આદરવાથી મોહભાવ જતો નથી. મોહભાવ કાયમ છે ત્યાં સુધી અભ્યંતર વિરતિપણું થતું નથી, અને પ્રમુખપણે રહેલો એવો જે મોહભાવ તે નાશ પામવાથી અભ્યંતર અવિરતિપણું રહેતું નથી, અને બાહ્ય બે વિરતિપણું આદરવામાં ન આવ્યું હોય તો પણ બે અભ્યંતર છે તો સહેજે બહાર આવે છે.

૧૦૬ અભ્યંતર વિરતિપણું પ્રાપ્ત થયા પછી અને ઉદય આધીન બાહ્યથી વિરતિપણું ન આદરી શકે તોપણ, જ્યારે ઉદયકાળ સંપૂર્ણ થઈ રહે ત્યારે સહેજે વિરતિપણું રહે છે; કારણ કે અભ્યંતર વિરતિપણું પહેલેથી પ્રાપ્ત થયેલું છે; જેથી હવે અવિરતિપણું છે નહીં, કે તે અવિરતિપણાની ક્રિયા કરી શકે.

૧૦૭ મોહભાવ વડે કરીને જ મિથ્યાત્વ છે. મોહભાવનો ક્ષય થવાથી મિથ્યાત્વનો પ્રતિપક્ષ જે સમ્યક્ત્વભાવ ને પ્રગટે છે, માટે ત્યાં આગળ મોહભાવ કેમ હોય ? અર્થાત્ હોતો નથી.

૧૦૮ બે એવી આશંકા કરવામાં આવે કે પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠું મન, તથા પાંચ સ્વાવરકાય અને છઠ્ઠી વ્રસકાય, એમ બાર પ્રકારે વિરતિ આદરવામાં આવે તો લોકમાં સ્વેચ્છા સ્વર અને અજ્ઞાત સચ્ચિ નામના બે સમૂહ છે તેમાંથી પાંચ સ્વાવરકાય અને છઠ્ઠી વ્રસકાય

તે પ્રમાણે એક પછી એક, બીજી, ત્રીજી સમશ્રેણિનો સરવાળો કરતાં જે સરવાળો થાય તે એક ગણું, બે ગણું, ત્રણ ગણું, ચાર ગણું થાય, પણ અસંખ્યાત ગણું ન થાય; પરંતુ એક સમશ્રેણિ જે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળી છે તે સમશ્રેણિની દિશાવાળી સઘળી સમશ્રેણિઓ જે અસંખ્યાત ગુણી છે તે દરેક અસંખ્યાતાએ ગુણતાં, તેમ જ બીજી દિશાની સમશ્રેણિ છે તેનો પણ ગુણાકાર તે પ્રમાણે કરતાં, ત્રીજી દિશાની છે તેનું પણ તે પ્રમાણે કરત અસંખ્યાત થાય. એ અસંખ્યાતાના ભાંગાને જ્યાં સુધી એકબીજાનો ગુણાકાર કરી શકાય ત્યાં સુધી અસંખ્યાતા થાય, અને તે ગુણાકારથી કોઈ ગુણાકાર કરવો બાકી ન રહે ત્યારે અસંખ્યાત પૂરું થઈ તેમાં એક ઉમેરતાં જઘન્યમાં જઘન્ય અનંતુ થાય.

૧૨૦ નય છે તે પ્રમાણનો અંશ છે. જે નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે, ત્યાં તેટલું પ્રમાણ છે, એ નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે તે સિવાય વસ્તુને વિષે બીજા જે ધર્મ છે તેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી એકી વખતે વાણીદ્વારાએ બધા ધર્મ કહી શકાતા નથી. તેમ જ જે જે પ્રસંગ હોય તે તે પ્રસંગે ત્યાં સુખ્યપણે તે જ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. ત્યાં ત્યાં તે નયથી પ્રમાણ છે.

૧૨૧ નયના સ્વરૂપથી આવે જઈ કહેવામાં આવે છે તે નય નહીં, પરંતુ નયાભાસ થાય છે, અને નયાભાસ ત્યાં મિથ્યાત્વ ઠરે છે

૧૨૨ નય સાત માન્યા છે. તેના ઉપનય સાતસો, અને વિશેષ સ્વરૂપે અનંતા છે, અર્થાત્ જે વાણી છે તે સઘળા નય છે.

૧૨૩ એકાંતિકપણુ અહવાનો સ્વચ્છંદ જીવને વિશેષપણે હોય છે, અને એકાંતિકપણુ અહવાથી નાસ્તિકપણુ થાય છે. તે ન થવા માટે આ નયનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે, જે સમજવાથી જીવ એકાંતિકપણુ અહતો અટકી મધ્યસ્થ રહે છે, અને મધ્યસ્થ રહેવાથી નાસ્તિકતા અવકાશ પામી શકતી નથી.

૧૨૪ નય જે કહેવામાં આવે છે તે નય પોતે કંઈ વસ્તુ નથી, પરંતુ વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવા તથા તેની સુપ્રતીતિ થવા પ્રમાણનો અંશ છે.

૧૨૫ અમુક નયથી કહેવામાં આવ્યું ત્યારે બીજા નયથી પ્રતીત થતા ધર્મની અસ્તિ નથી એમ ઠરતું નથી.

૧૨૬ કેવળજ્ઞાન એટલે માત્ર જ્ઞાન જ, તે સિવાય બીજું કંઈ જ નહીં, અને જ્યારે એમ છે ત્યારે તેને વિષે બીજું કશું સમાતું નથી. સર્વથા સર્વ પ્રકારે રાગદ્વેષનો ક્ષય થાય ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન કહેવાય. જે કોઈ અશે રાગદ્વેષ હોય તો તે ચારિત્રમોહનીયના કારણથી છે. જ્યાં આગળ જેટલે અશે રાગદ્વેષ છે ત્યાં આગળ તેટલે અશે અજ્ઞાન છે, જેથી કેવળજ્ઞાનમાં તે સમાઈ શકતાં નથી, એટલે કેવળજ્ઞાનમાં તે હોતાં નથી; તે એક બીજાનાં પ્રતિપક્ષી છે. જ્યાં કેવળજ્ઞાન છે ત્યાં રાગદ્વેષ નથી, અથવા જ્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં કેવળજ્ઞાન નથી.

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{1}{x^2} = x^{-2}$

૧૩૫ જેને ગુણાકાર અથવા સરવાળાનું જ્ઞાન થયું છે તે એમ કહે કે નવે નવે એકાશી, ત્યાં આગળ જેને સરવાળા અથવા ગુણાકારનું જ્ઞાન થયું નથી, અર્થાત્ ક્ષયોપશમ થયો નથી તે અનુમાનથી અથવા તર્ક કરી એમ કહે કે ‘૯૮ થતા હોય તો કેમ ના કહી શકાય?’ તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે નહીં, કેમકે તેને જ્ઞાન ન હોવાથી તેમ કહે એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જો તેને ગુણાકારની રીત છોડી (છૂટી છૂટી કરી) એકથી નવ સુધી આંકડા બતાવી નવ વાર ગણાવ્યું હોય તો એકાશી થતાં અનુભવગમ્ય થવાથી તેને સિદ્ધ થાય છે. કદાપિ તેના મંદ ક્ષયોપશમથી એકાશી, ગુણાકારથી અથવા સરવાળાથી ન સમજાય તોપણ એકાશી થાય એમાં ફેર નથી. એ પ્રમાણે સિદ્ધાંત આવરણનાં કારણથી ન સમજવામાં આવે તોપણ તે અસિદ્ધાંતપણાને પામતા નથી, એ વાતની ચોક્કસ પ્રતીતિ રાખવી. છતાં ખાતરી કરવા જરૂર હોય તો તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કરવાથી ખાતરી થતાં પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૬ જ્યાં સુધી અનુભવગમ્ય ન થાય ત્યાં સુધી સુપ્રતીતિ રાખવા જરૂર છે, અને સુપ્રતીતિથી ક્રમે ક્રમે કરી અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૭ સિદ્ધાંતના દાખલા :-(૧) ‘રાગદ્વેષથી બંધ છે.’ (૨) બંધનો ક્ષય થવાથી મુક્તિ થાય છે.’ આ સિદ્ધાંતની ખાતરી કરવી હોય તો રાગદ્વેષ છોડો. રાગદ્વેષ સર્વ પ્રકારે છૂટે તો આત્માનો સર્વ પ્રકારે મોક્ષ છે. આત્મા બંધનના કારણથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. બંધન છૂટ્યું કે મુક્ત છે. બંધન થવાનું કારણ રાગદ્વેષ છે. રાગદ્વેષ સર્વથા પ્રકારે છૂટ્યો કે બંધથી છૂટ્યો જ છે. તેમાં કશો સવાલ કે શંકા રહેતાં નથી.

૧૩૮ જે સમયે સર્વથા પ્રકારે રાગદ્વેષ ક્ષય થાય, તેને બીજે જ સમયે ‘કેવલજ્ઞાન’ છે.

૧૩૯ જીવ પહેલા ગુણસ્થાનમાંથી આગળ જતો નથી. આગળ જવા વિચાર કરતો નથી. પહેલાથી આગળ શી રીતે વધી શકાય, તેના શું ઉપાય છે, કેવી રીતે પુરુષાર્થ કરવો, તેનો વિચાર પણ કરતો નથી, અને વાતો કરવા જેસે ત્યારે એવી કરે કે તેરનું આ ક્ષેત્રે અને આ કાળે પ્રાપ્ત થતું નથી. આવી આવી ગહન વાતો જે પોતાની શક્તિ બહારની છે, તે તેનાથી શી રીતે સમજી શકાય? અર્થાત્ પોતાને ક્ષયોપશમ હોય તે ઉપરાંતની વાતો કરવા જેસે તે ન જ સમજી શકાય.

૧૪૦ પ્રંધિ પહેલે ગુણસ્થાનકે છે તેનું ભેદન કરી આગળ વધી ચોથા સુધી સંસારી જીવો પહોંચ્યા નથી. કોઈ જીવ નિર્જરા કરવાથી જીવ્યા ભાવે આવતાં, પહેલામાંથી નીકળવા વિચાર કરી, પ્રથિભેદની નજીક આવે છે, ત્યાં આગળ ગાંઠનું એટલું બધું તેના ઉપર જોર થાય છે કે પ્રથિભેદ કરવામાં શિથિલ થઈ જઈ અટકી પડે છે; અને એ પ્રમાણે મોળો થઈ પાછો વળે છે. આ પ્રમાણે પ્રથિભેદ નજીક અનંતી વાર આવી જીવ પાછો ફર્યો છે. કોઈ જીવ પ્રગળ પુરુષાર્થ કરી, નિમિત્ત કારણનો ભ્રમ પારી ફેરવ્યાં કરી પ્રથિભેદ કરી, આગળ વધી આવે છે, અને જ્યારે પ્રથિભેદ કરી આગળ વધ્યો કે ચોથામાં આવે છે, અને ચોથામાં આવ્યો કે પહેલાંમોડો મોક્ષ થયો, એવી તે જીવને ઘાપ મળે છે.

૧૫૧ મતલેદ અથવા રૂઢિ આદિ નજીવી બાબત છે, અર્થાત્ તેમાં મોક્ષ નથી. માટે ખરી રીતે સત્યની પ્રતીતિ કરવાની જરૂર છે.

૧૫૨ શુભાશુભ, અને શુદ્ધાશુદ્ધ પરિણામ ઉપર બધો આધાર છે. અદ્ય અદ્ય બાબતમાં પણ દોષ માનવામાં આવે ત્યાં મોક્ષ થતો નથી. લોકરૂઢિમાં અથવા લોકવ્યવહારમાં પડેલો જીવ મોક્ષતત્વનું રહસ્ય જાણી શકતો નથી, તેનું કારણ તેને વિષે રૂઢિનું અથવા લોકસંજ્ઞાનું માહાત્મ્ય છે. આથી કરી બાદરકિયાનો નિષેધ કરવામાં આવતો નથી. જે કંઈ પણ ન કરતાં તદ્દન અનર્થ કરે છે, તે કરતાં બાદરકિયા ઉપયોગી છે. તોપણ તેથી કરી બાદરકિયાથી આગળ ન વધવું એમ પણ કહેવાનો હેતુ નથી.

૧૫૩ જીવને પોતાનાં ડહાપણ અને મરજી પ્રમાણે ચાલવું એ વાત મનગમતી છે, પણ તે જીવનું ભૂંડું કરનાર વસ્તુ છે. આ દોષ મટાડવા સારુ પ્રથમ તો કોઈને ઉપદેશ દેવાનો નથી, પણ પ્રથમ ઉપદેશ લેવાનો છે, એ જ્ઞાનીનો ઉપદેશ છે. જેનામાં રાગદ્વેષ ન હોય, તેવાનો સંગ થયા વિના સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. સમ્યક્ત્વ આવવાથી (પ્રાપ્ત થવાથી) જીવ ફરે છે, (જીવની દશા ફરે છે); એટલે પ્રતિકૂળ હોય તો અનુકૂળ થાય છે. જિનની પ્રતિમા (શાંતપણા માટે) જોવાથી સાતમા શુણ્યસ્થાનકે વર્તતા એવા જ્ઞાનીની જે શાંત દશા છે તેની પ્રતીતિ થાય છે.

૧૫૪ જૈનમાર્ગમાં હાલમા ઘણા ગચ્છ પ્રવર્તે છે, જેવા કે તપગચ્છ, અંચલગચ્છ, હુંકાગચ્છ, ખરતરગચ્છ ઇત્યાદિ. આ દરેક પોતાથી અન્ય પક્ષવાળાને મિથ્યાત્વી માને છે. તેવી રીતે બીજા વિભાગ છ કોટિ, આઠ કોટિ ઇત્યાદિ દરેક પોતાથી અન્ય કોટિવાળાને મિથ્યાત્વી માને છે. વ્યાજબી રીતે નવ કોટિ ભેદજો. તેમાંથી જેટલી ઓછી તેટલું ઓછું અને તે કરતાં પણ આગળ જવામાં આવે તો સમન્વય કે છેવટે નવ કોટિયે છોડ્યા વિના રસ્તો નથી.

૧૫૫ તીર્થંકરાદિ મોક્ષ પામ્યા તે માર્ગ પામર નથી. જૈનરૂઢિનું થોડું પણ મૂકવું એ અત્યંત આકરું લાગે છે, તો મહાન અને મહાભારત એવો મોક્ષમાર્ગ તે શી રીતે આદરી શકાશે ? તે વિચારવા યોગ્ય છે.

૧૫૬ મિથ્યાત્વપ્રકૃતિ ખપાવ્યા વિના સમ્યક્ત્વ આવે નહીં. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય તેની દશા અદ્ભુત વર્તે. ત્યાંથી ૫, ૬, ૭, અને ૮ મે જઈ બે ઘડીમાં મોક્ષ થઈ શકે છે. એક સમ્યક્ત્વ પામવાથી કેવું અદ્ભુત કાર્ય બને છે ! આથી સમ્યક્ત્વની અમત્કૃતિ અથવા તેનું માહાત્મ્ય કોઈ અંશે સમજી શકાય તેમ છે.

૧૫૭ દુધેર પુરુષાર્થથી પામવા યોગ્ય મોક્ષમાર્ગ તે અનાયાસે પ્રાપ્ત થતો નથી. આત્મસાન અથવા મોક્ષમાર્ગ કેઈના ગ્રાપથી અપ્રાપ્ત થતો નથી, કે કોઈના આશીર્વાદથી પ્રાપ્ત થતો નથી. પુરુષાર્થ પ્રમાણે થાય છે, માટે પુરુષાર્થની જરૂર છે.

[illegible]

the former just outside the city of ...

120. ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

Die

1942. 10. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844.

1893. The first time that the name "Guthrie" was used in
 the name of a child, was in the year 1893, and the name
 was given to the child of the name "Guthrie" in the year 1893.

1932 2nd 1/2 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

[illegible][illegible][illegible]
$$f(x) = \frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{2}x + \frac{1}{2} \quad \text{for } x \in [0, 1]$$

૧૬૯ કર્મપ્રકૃતિ, તેના જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ભાવ, તેનાં બંધ, ઉદય, ઉદ્દીરણા, સંક્રમણ, સત્તા, અને ક્ષયભાવ જે બતાવવામાં આવ્યાં છે (વર્ણવવામાં આવ્યાં છે), તે પરમ સામર્થ્ય વિના વર્ણવી શકાય નહીં. આ વર્ણવનાર જીવકોટિના પુરુષ નહીં, પરંતુ ઈશ્વર કોટિના પુરુષ જોઈએ એવી સુપ્રતીતિ થાય છે.

૧૭૦ કઈ કઈ પ્રકૃતિનો કેવા રસથી ક્ષય થયેલો હોવો જોઈએ, કઈ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે? કઈ ઉદયમાં છે? કઈ સંક્રમણ કરી છે? આ આદિની રચના કહેનારે, ઉપર મુજબ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ માપીને કહ્યું છે. તે તેમના પરમજ્ઞાનની વાત બાબતે મૂકીએ તોપણ તે કહેનાર ઈશ્વરકોટિનો પુરુષ હોવો જોઈએ એ ચોક્કસ થાય છે.

૧૭૧ જાતિસ્મરણજ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનના 'ધારણા' નામના લેહમાં સમાય છે. તે પાછલા ભવ જાણી શકે છે. તે જ્યાં સુધી પાછલા ભવમાં અસંજીપણું ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી આગળ આગળ ચાલી શકે છે.

૧૭૨ (૧) તીર્થ કરે આજ્ઞા ન આપી હોય અને જીવ પોતાના સિવાય પરવસ્તુનું જે કાંઈ બ્રહ્મણ કરે તે પારકું લીધેલું. ને તે અદત્ત ગણાય. તે અદત્તમાંથી તીર્થ કરે પરવસ્તુ જેટલી બ્રહ્મણ કરવાની છૂટ આપી છે, તેટલાને અદત્ત ગણવામાં નથી આવતું. (૨) ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે કરેલા વર્તનના સંબંધે અદત્ત ગણવામાં આવતું નથી.

૧૭૩ ઉપદેશના ચાર મુખ્ય પ્રકાર છે :-(૧) દ્રવ્યાનુયોગ. (૨) ચરણાનુયોગ. (૩) ગણિતાનુયોગ. (૪) ધર્મકથાનુયોગ.

(૧) લોકને વિષે રહેલાં દ્રવ્યો, તેનાં સ્વરૂપ, તેના ગુણ, ધર્મ, હેતુ, અહેતુ, પર્યાયાદિ અનંત અનંત પ્રકારે છે, તેનું જેમાં વર્ણન છે તે 'દ્રવ્યાનુયોગ'.

(૨) આ દ્રવ્યાનુયોગ સ્વરૂપ સમજાયા પછી કેમ ચાલવું તે સંબંધીનું વર્ણન તે 'ચરણાનુયોગ'.

(૩) દ્રવ્યાનુયોગ તથા ચરણાનુયોગથી તેની ગણતરીનું પ્રમાણ, તથા લોકને વિષે રહેલા પદાર્થ, ભાવો, ક્ષેત્ર, કાળાદિની ગણતરીના પ્રમાણની જે વાત તે 'ગણિતાનુયોગ'.

(૪) સત્પુરુષોનાં ધર્મચરિત્રની કથાઓ કે જેનો ઘડો લઈ જીવને પડતાં અવલંબનકારી થઈ પરિણમે તે 'ધર્મકથાનુયોગ'.

૧૭૪ પરમાણુમાં રહેલા ગુણ સ્વભાવાદિ કાયમ રહે છે, અને પર્યાય તે ફરે છે. દષ્ટાંત તરીકે- પાણીમાં રહેલો શીતગુણ એ ફરતો નથી, પણ પાણીમાં જે તરંગો ઊઠે છે તે ફરે છે, અર્થાત્ તે એક પછી એક ઊડી તેમાં સમાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે પર્યાય, અવસ્થા અવસ્થાનર થયા કરે છે, તેથી કરી પાણીને વિષે રહેલ જે શીતલતા અથવા પાણીપણું તે ફરી જતાં નથી, પણ કાયમ રહે છે; અને પર્યાયરૂપ તરંગ તે ફર્યા કરે છે. તેમ જ તે ગુણની હાનિવૃદ્ધિરૂપ ફેરફાર તે પણ પર્યાય છે. તેના વિચારથી પ્રતીતિ અને પ્રતીતિથી ત્યાગ અને ત્યાગથી જ્ઞાન થાય છે.

૧૭૫ તેજસ અને કાનૈષ્ટ શરીર સ્થૂરદેહપ્રભાવ છે. તેજસ શરીર ગરમી ફરે છે, તથા આકાર પદાવવાનું કામ કરે છે, શરીરનાં અમુક અમુક અંગ વ્યવસ્થા ગરમ

૧૮૪ મિથ્યાત્વ વડે કરી મિથ્યાત્વ મોળું પડે છે, અને તે કારણથી તે જરા આગળ ચાલ્યો કે તરત તે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકમાં આવે છે.

૧૮૫ ગુણસ્થાનક એ આત્માના ગુણને લઈને છે.

૧૮૬ મિથ્યાત્વમાંથી સાવ ખસ્યો ન હોય પણ થોડો ખસ્યો હોય તોપણ તેથી મિથ્યાત્વ મોળું પડે છે. આ મિથ્યાત્વ પણ મિથ્યાત્વે કરીને મોળું પડે છે. મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે પણ મિથ્યાત્વનો અંશકષાય હોય તે અંશથી પણ મિથ્યાત્વમાંથી મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે.

૧૮૭ પ્રયોજનભૂત જ્ઞાનના મૂળમાં, પૂર્ણ પ્રતીતિમાં, તેવા જ આકારમાં મળતા આવતા અન્ય માર્ગની સરખામણીના અંશે સરખાપણારૂપ પ્રતીત થવું તે મિથ્યાગુણસ્થાનક છે; પરંતુ ફલાણુ દર્શન સત્ય છે, અને ફલાણું દર્શન પણ સત્ય છે, એવી. બન્ને ઉપર સરખી પ્રતીતિ તે મિથ્યા નહીં પણ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક છે. અમુકથી અમુક દર્શન અમુક અંશે મળતું આવે છે, એમ કહેવામાં સમ્યક્ત્વને બાધ નથી; કારણ કે ત્યાં તો અમુક દર્શનની બીજા દર્શનની સરખામણીમાં પહેલું દર્શન સર્વાંગે પ્રતીતિરૂપ થાય છે.

૧૮૮ પહેલેથી બીજે જવાતું નથી, પરંતુ ચોથેથી પાછા વળતાં પહેલે આવવામાં રહેતો વચલો અમુક કાળ તે બીજું છે. તેને જો ચોથા પછી પાંચમું ગણવામાં આવે તો ચોથાથી પાંચમું ચડી જાય અને અહીં તો સાસ્વાદાન ચોથાથી પતિત થયેલ માનેલ છે, એટલે તે ઊતરતું છે, તેથી પાચમા તરીકે ન મૂકી શકાય પણ બીજા તરીકે મૂકવું એ ખરાખર છે.

૧૮૯ આવરણ છે એ વાત નિઃસંદેહ છે; જે ચેતામ્બર તથા દિગમ્બર બન્ને કહે છે; પરંતુ આવરણને સાથે લઈ કહેવામાં થોડું એકબીજાથી તફાવતવાળું છે.

૧૯૦ દિગમ્બર કહે છે કે કેવળજ્ઞાન સત્તારૂપે નહીં, પરંતુ શક્તિરૂપે રહ્યું છે.

૧૯૧ જોકે સત્તા અને શક્તિનો સામાન્ય અર્થ એક છે; પરંતુ વિશેષાર્થ પ્રમાણે કંઈક ફેર રહે છે.

૧૯૨ દંઢપણે ઓઘ આસ્થાથી, વિચારપૂર્વક અભ્યાસથી ‘વિચારસહિત આસ્થા’ થાય છે.

૧૯૩ તીર્થંકર જેવા પણ સંસારપક્ષે વિશેષ વિશેષ સમૃદ્ધિના ધણી હતા છતાં તેમને પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર પડી હતી, તો પછી અન્ય જીવોને તેમ કરવા સિવાય છૂટકો નથી.

૧૯૪ ત્યાગના બે પ્રકાર છે :— એક બાહ્ય અને બીજો અભ્યંતર. તેમાનો બાહ્ય ત્યાગ તે અભ્યંતર ત્યાગને સહાયકારી છે. ત્યાગ સાથે વૈરાગ્ય જોડાય છે, કારણ કે વૈરાગ્ય થયે જ ત્યાગ થાય છે.

૧૯૫ જીવ એમ માને છે કે હું કંઈક સમજું છું, અને જ્યારે ત્યાગ કરવા ધારીશ ત્યારે એટલમ ત્યાગ કરી શકીશ, પરંતુ તે માનવું ભૂલભરેલું થાય છે. જ્યાં સુધી એવો પ્રમંગ નથી આવ્યો, ત્યાં સુધી પોતાનું જોર ગ્રહે છે. જ્યારે એવો વખત આવે છે ત્યારે શિથિલપરિણામી થઈ મોળો પડે છે. માટે આસ્તે આસ્તે તપાસ કરવી તથા ત્યાગનો પરિચય કરવા માંગવો, જેથી ખગર પડે કે ત્યાગતી વખત પરિણામ કેવાં શિથિલ થઈ જાય છે?

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

જણાઈ શકે છે. એ પ્રમાણે જ્યારે જેનું સ્વરૂપ વહેલું જણાય ત્યારે તેની સાથે લડાઈ કરવામાં કોધીની ખાતરી થયેથી લડવાની હિમ્મત થાય છે.

૨૦૧ ઘનઘાતી એવાં ચાર કર્મ મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય, જે આત્માના ગુણને આવરનારાં છે, તે એક પ્રકારે ક્ષય કરવાં સહેલાં પણ છે. વેદનીયાદિ કર્મ જે ઘનઘાતી નથી તોપણ તે એક પ્રકારે ખપાવવાં આકરાં છે. તે એવી રીતે કે વેદનીયાદિકર્મનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય તે ખપાવવા સારુ ભોગવવાં જ જોઈએ; તે ન ભોગવવાં એવી ઇચ્છા થાય તોપણ ત્યાં તે કામ આવતી નથી; ભોગવવાં જ જોઈએ; અને જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય તે યત્ન કરવાથી ક્ષય થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, એક શ્લોક જે જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી યાદ રહેતો ન હોય તે જે, ચાર, આઠ, સોળ, ખત્રીશ, ચોસઠ, સો અર્થાત્ વધારે વાર ગોખવાથી જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષય થઈ યાદ રહે છે; અર્થાત્ ખજવાન થવાથી તે તે જ ભવમાં અમુક અંશે ખપાવી શકાય છે. તેમ જ દર્શનાવરણીય કર્મના સંખ્યામાં સમજવું. મોહનીયકર્મ જે મહા જોરાવર તેમ ભોળું પણ છે, તે તરત ખપાવી શકાય છે. જેમ તેની આવણી, વેગ આવવામાં જખખર છે, તેમ તે જલદીથી ખસી પણ શકે છે. મોહનીયકર્મનો તીવ્ર બંધ હોય છે, તોપણ તે પ્રદેશબંધ ન હોવાથી તરત ખપાવી શકાય છે. નામ, આયુષ્યાદિ કર્મ, જેનો પ્રદેશબંધ હોય છે તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પણ છેડા સુધી ભોગવવાં પડે છે; જ્યારે મોહનીયાદિ ચાર કર્મ તે પહેલાં ક્ષય થાય છે.

૨૦૨ ‘ઘેલછા’ એ ચારિત્રમોહનીયનો વિશેષ પર્યાય છે. કવચિત્ હાસ્ય, કવચિત્ શોક, કવચિત્ રતિ, કવચિત્ અરતિ, કવચિત્ ભય અને કવચિત્ બ્રુશુભ્સાદૃષ્ટે તે જણાય છે. કંઈ અંશે તેનો જ્ઞાનાવરણીયમાં પણ સમાસ થાય છે. સ્વપ્નમાં વિશેષપણે જ્ઞાનાવરણીયના પર્યાય જણાય છે.

૨૦૩ ‘સંજ્ઞા’ એ જ્ઞાનનો ભાગ છે. પણ ‘પરિગ્રહસંજ્ઞા’ ‘લોભપ્રકૃતિ’માં સમાય છે; ‘મૈથુનસંજ્ઞા’ ‘વેદપ્રકૃતિ’માં સમાય છે; ‘આહારસંજ્ઞા’ ‘વેદનીય’માં સમાય છે; અને ‘ભયસંજ્ઞા’ ‘ભયપ્રકૃતિ’માં સમાય છે.

૨૦૪ અનંત પ્રકારનાં કર્મો મુખ્ય આઠ પ્રકારે અને ઉત્તર એકસો અઠાવન પ્રકારે ‘પ્રકૃતિ’ના નામથી જોળખાય છે. તે એવી રીતે કે અમુક અમુક પ્રકૃતિ, અમુક અમુક ‘ગુણસ્થાનક’ સુધી હોય છે. આવું માપ તોળીને જ્ઞાનીદેવે બીજાઓને સમજાવવા સારુ સ્વરૂપે તેનું વિવેચન કર્યું છે; તેમાં બીજાં કેટલી એક જાતનાં કર્મ અર્થાત્ ‘કર્મપ્રકૃતિ’ સમાય છે. અર્થાત્ જે પ્રકૃતિનાં નામ ‘કર્મપ્રથ’માં નથી આવતાં, તે તે પ્રકૃતિ ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિના વિશેષ પર્યાય છે, અથવા તે ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિમાં સમાય છે.

૨૦૫ ‘વિભાવ’ એટલે ‘વિરુદ્ધભાવ’ નહીં, પરંતુ ‘વિશેષભાવ.’ આત્મા આત્મારૂપે પરિવ્રુમે તે ‘ભાવ’ છે, અથવા ‘સ્વભાવ’ છે. જ્યારે આત્મા તથા જડનો સંયોગ થવાથી જડના સ્વભાવ કરતાં આગળ જઈ ‘વિશેષભાવે’ પરિવ્રુમે તે ‘વિભાવ’ છે. આ જ રીતે જડને માટે પણ સમજવું.

૧૦ આયુષ્યકર્મની પ્રકૃતિ બીજા ભવમાં લોગવાતી નથી.

૧૧ ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ, સંબંધ, અવગાહ (શરીરપ્રમાણ) અને રસ અમુક જીવે અમુક પ્રમાણમાં લોગવવાં તેનો આધાર આયુષ્યકર્મ ઉપર છે. જેમ કે, એક માણસની સો વર્ષની આયુઃકર્મ પ્રકૃતિનો ઉદય વર્તે છે; તેમાંથી તે એંસીમે વર્ષે અધૂરે આયુષે મરણ પામે તો બાકીનાં વીસ વર્ષ ક્યાં અને શી રીતે લોગવાય? બીજા ભવમાં ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ, સંબંધાદિ નવેસરથી છે; એકાશીમા વર્ષથી નથી; તેથી કરીને આયુષ્યઉદયપ્રકૃતિ અધવચથી ત્રુટી શકે નહીં. જે જે પ્રકારે બંધ પડ્યો હોય, તે તે પ્રકારે ઉદયમાં આવવાથી કોઈની નજરમાં કદાચ આયુષ્ય ત્રુટવાનું આવે; પરંતુ તેમ બની શકતું નથી.

૧૨ સંકેતભણ, અપકર્ષ, ઉત્કર્ષાદિ કરણોનો નિયમ આયુઃકર્મવર્ગણા સત્તામાં હોય ત્યાં સુધી લાગુ થઈ શકે; પણ ઉદયની શરૂઆત થયા પછી લાગુ થઈ શકે નહીં.

૧૩ આયુઃકર્મ પૃથ્વી સમાન છે; અને બીજાં કર્મો જાડ સમાન છે. (જે પૃથ્વી હોય તે જાડ હોય.)

૧૪ આયુષ્યના જે પ્રકાર છે :-(૧) સોપકમ અને (૨) નિરુપકમ. આમાંથી જે પ્રકારનું બાધ્યુ હોય તે પ્રકારનું લોગવાય છે.

૧૫ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ક્ષયોપશમ થઈ ક્ષાયક થાય; કારણ કે ઉપશમમાં જે પ્રકૃતિઓ સત્તામાં છે તે ઉદય આવી ક્ષય થાય.

૧૬ ચક્ષુ જે પ્રકારે :-(૧) જ્ઞાનચક્ષુ અને (૨) ચર્મચક્ષુ. જેમ ચર્મચક્ષુ વડે એક વસ્તુ જે સ્વરૂપે દેખાય છે તે વસ્તુ દૂરબીન તથા સૂક્ષ્મદર્શકાદિ યત્રોથી જુદા જ સ્વરૂપે દેખાય છે; તેમ ચર્મચક્ષુ વડે જે સ્વરૂપે દેખાય છે તે જ્ઞાનચક્ષુવડે કોઈ જુદા જ સ્વરૂપે દેખાય, ને તેમ કહેવામાં આવે તે આપણે પોતાના હાથપણે, અહંપણે ન માનવું તે યોગ્ય નથી.

[૮૬૪-૪]

૪ મોરબી, અષાઠ સુદ ૭, બુધ, ૧૯૫૬

૧ શ્રીમાન કુંદકુંદાચાર્યે અષ્ટપાહુડ (અષ્ટપ્રાભૂત) રચેલ છે. પ્રાભૂતભેદ : દર્શનપ્રાભૂત, જ્ઞાનપ્રાભૂત, ચારિત્રપ્રાભૂત, ભાવપ્રાભૂત ઇત્યાદિ. દર્શનપ્રાભૂતમાં જિનભાવનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

શાસ્ત્રકર્તા કહે છે કે અન્યભાવો અમે, તમે અને દેવાધિદેવ સુદ્ધાંએ પૂર્વે ભાવ્યા છે, અને તેથી કાર્ય સર્ચું નથી, એટલા માટે જિનભાવ ભાવવાની જરૂર છે. જે જિનભાવ શાંત છે, આત્માનો ધર્મ છે, અને તે ભાવ્યેથી જ મુક્તિ થાય છે.

૨ ચારિત્રપ્રાભૂત.

૩ દ્રવ્ય અને તેના પર્યાય માનવામાં નથી આવતા ત્યાં વિકલ્પ થવાથી ગૂંચવાઈ જવું થાય છે. પર્યાય નથી માનેલા તેનું કારણ તેટલે અંશે નહીં પહોંચવાનું છે.

૪ દ્રવ્યના પર્યાય છે એમ સ્વીકારવામાં આવે છે ત્યાં દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજવામાં વિકલ્પ રહેતો હોવાથી ગૂંચવાઈ જવું થાય છે, અને તેથી જ રખડવું થાય છે.

૫ નિદ્રાપદ એ દ્રવ્ય નથી. પણ આત્માનો એક શુદ્ધ પર્યાય છે. તે પહેલાં મનુષ્ય વા દેવ કોનો ત્યારે તે પર્યાય કોનો, એમ દ્રવ્ય સાચત રહી પર્યાયાંતર થાય છે.

૨૪ જ્ઞાની ઉદયને જાણે છે; પણ જ્ઞાતા અજ્ઞાતામાં તે પરિણમતા નથી.

૨૫ ઇન્દ્રિયોના ભોગસહિત મુક્તપણું નથી. ઇન્દ્રિયોના ભોગ છે ત્યાં સંસાર છે; ને સંસાર છે ત્યાં મુક્તપણું નથી.

૨૬ મહાન આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓમાં દોષ તથા ભૂલ હોય નહીં. આપણાથી ન સમજાય તેને લીધે આપણે ભૂલ માનીએ છીએ. આપણાથી સમજાય તેવું આપણામાં જાત નથી માટે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે જે જ્ઞાનીનો આશય ભૂલવાળો લાગે છે તે સમજાયે એવી ભાવના રાખવી. એકબીજા આચાર્યોના વિચારમાં કેઈ જગોએ કાંઈ ભેદ જોવામાં આવે તો તેમ થવું ક્ષયોપશમને લીધે સંભવે છે, પણ વસ્તુત્વે તેમાં વિકલ્પ કરવા જેવું નથી.

૨૮ જ્ઞાનીઓ ઘણા ડાહ્યા હતા, વિષયસુખ ભોગવી જાણતા હતા, પાચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હતી; (પાચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હોય તે જ આચાર્યપદવીને યોગ્ય થાય.) છતાં આ સંસાર (ઇન્દ્રિયસુખ) નિર્માલ્ય લાગવાથી તથા આત્માના સનાતન ધર્મને વિષે શ્રેયપણું લાગવાથી તેઓ વિષયસુખથી વિરમી આત્માના સનાતન ધર્મમાં જોડાયા છે.

૨૯ અનંતકાળથી જીવ રખડે છે, છતાં તેનો મોક્ષ થયો નહીં. જ્યારે જ્ઞાનીએ એક અંતર્મુહૂર્તમાં મુક્તપણું ખતાવ્યું છે !

૩૦ જીવ જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે શાંતપણુમાં વિચરે તો અંતર્મુહૂર્તમાં મુક્ત થાય છે.

૩૧ અમુક વસ્તુઓ વ્યવચ્છેદ ગઈ એમ કહેવામાં આવે છે; પણ તેનો પુરુષાર્થ કરવામાં આવતો નથી તેથી વ્યવચ્છેદ ગઈ કહે છે, યદ્યપિ જો તેનો સાચો, જેવો જોઈએ તેવો પુરુષાર્થ થાય તો તે ગુણો પ્રગટે એમાં સંશય નથી. અંગ્રેજોએ ઉદ્યમ કર્યો તો હુન્નરો તથા રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યા; અને હિંદુસ્તાનવાળાએ ઉદ્યમ ન કર્યો તો પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં, તેથી વિદ્યા (જ્ઞાન) વ્યવચ્છેદ ગઈ કહેવાય નહીં.

૩૨ વિષયો ક્ષય થયા નથી છતાં જે જીવો પોતાને વિષે વર્તમાનમાં ગુણો માની બેઠા છે તે જીવોના જેવી જમણા ન કરતાં તે વિષયો ક્ષય કરવા લાગી લક્ષ આપવું.

[૮૬૪-૫]

૫ મોરબી, અષાઠ સુંદ ૮, શુક્ર, ૧૯૫૬

૧ ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં પ્રથમ ત્રણથી ચલિયાતો મોક્ષ મોક્ષઅર્થે ખાકીના ત્રણ છે.

૨ સુખરૂપ આત્માનો ધર્મ છે એમ પ્રતીત થાય છે. તે સોનામાફક શુદ્ધ છે.

૩ કર્મ વડે સુખદુઃખ સહન કરતાં છતાં પરિશ્રદ્ધ ઉપાજન કરવા તથા તેવું રક્ષણ કરવા સૌ પ્રયત્ન કરે છે. સૌ સુખને આકે છે; પણ તે પરતંત્ર છે. પરતંત્રતા પ્રશંસાપાત્ર નથી; તે દુર્ગતિનો હેતુ છે. તેથી ખરા સુખના ઇચ્છકને માટે મોક્ષમાર્ગ વર્ણવ્યો છે.

૪ તે માર્ગ (મોક્ષ) રત્નત્રયની આરાધના વડે સર્વકર્મનો ક્ષય થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૫ જ્ઞાનીએ નિરૂપણ કરેલાં તત્ત્વોનો યથાર્થ બોધ થવો તે 'સમ્યગ્જ્ઞાન'.

૬ જીવ, અજીવ, આત્મવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ એ તત્ત્વો છે. અત્રે પુણ્ય, પાપ આત્મવમાં ગણેલાં છે.

વળગી રહી મરણ કરે છે અને નવો દેહ પામી તેમાં જ આસક્ત રહે છે, તેને પૂર્વપર્યાયનું ભાન રહે નહીં; આથી ઊલટી રીતે પ્રવર્તનારને એટલે અવકાશ રાખ્યો હોય તેને પૂર્વનો ભવ અનુભવવામાં આવે છે.

૨ એક સુંદર વનમાં તમારા આત્મામાં શું નિર્મળપણું છે, જે તપાસતાં તમોને વધારે વધારે સ્મૃતિ થાય છે કે નહીં? તમારી શક્તિ પણ અમારી શક્તિની પેઠે સ્ફુર્યમાન કેમ ન થાય? તેનાં કારણો વિદ્યમાન છે. પ્રકૃતિબંધમાં તેનાં કારણો ખતાવ્યાં છે. ‘જાતિસ્મરણજ્ઞાન’ એ મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે.

એક માણસ વીશ વર્ષનો અને બીજો માણસ સો વર્ષનો થઈ મરી જાય તે બે જ ભણે પાંચ વર્ષની ઉંમરે જે જોયું અથવા અનુભવ્યું હોય તે જો અમુક વર્ષ સુધી સ્મૃતિમાં રહે, એવી સ્થિતિ હોય તો વીશ વર્ષે મરી જાય તેને એકવીસમે વર્ષે ફરીથી જન્મ્યા પછી સ્મૃતિ થાય, પણ થતું નથી. કારણ કે પૂર્વપર્યાયમાં તેને પૂરતાં સ્મૃતિનાં સાધનો નહીં હોવાથી પૂર્વપર્યાય છોડતાં મૃત્યુઆદિ વેદનાના કારણને લઈને, નવો દેહ ધારણ કરતાં ગર્ભાવાસને લઈને, બાલપણમાં મૂઠપણને લઈને, અને વર્તમાન દેહમાં અતિ લીનતાને લઈને પૂર્વપર્યાયની સ્મૃતિ કરવાનો અવકાશ જ મળતો નથી; તથાતિ જેમ ગર્ભાવાસ તથા બાલપણું સ્મૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતાં એમ નથી, તેમ ઉપરનાં કારણોને લઈને પૂર્વપર્યાય સ્મૃતિ રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતા એમ કહેવાય નહીં. જેવી રીતે આંખા આદિ વૃક્ષોની કલમ કરવામાં આવે છે તેમાં સાનુકૂળતા હોય તો થાય છે, તેમ જો પૂર્વપર્યાયની સ્મૃતિ કરવાને ક્ષયોપશમાદિ સાનુકૂળતા (ચોગ્યતા) હોય તો ‘જાતિસ્મરણજ્ઞાન’ થાય. પૂર્વસંજ્ઞા કાયમ હોવી જોઈએ. અસંજ્ઞીનો ભવ આવવાથી જાતિસ્મરણજ્ઞાન ન થાય.

કદાપિ સ્મૃતિનો કાળ થોડો કહો તો સો વર્ષનો થઈને મરી જાય તેણે પાંચ વર્ષે જે જોયું અથવા અનુભવ્યું તે પંચાણું વર્ષે સ્મૃતિમાં રહેવું ન જોઈએ. પણ જો પૂર્વસંજ્ઞા કાયમ હોય તો સ્મૃતિમાં રહે.

૩ આત્મા છે. આત્મા નિત્ય છે. પ્રમાણ :—

(૧) બાલકને ધાવતાં ખટખટાવવાનું કોઈ શીખવે છે? તે પૂર્વાભ્યાસ છે. (૨) સર્પ અને મોરને; હાથી અને સિંહને; ઉંદર અને ઊલાડીને સ્વાભાવિક વૈર છે. તે કોઈ શિખવાડતું નથી. પૂર્વભવના વૈરની સ્વાભાવિક સંજ્ઞા છે, પૂર્વજ્ઞાન છે.

૪ નિઃસંગપણું એ વનવાસીનો વિષય છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલ છે તે સત્ય છે. જેનામાં બે વ્યવહાર, સાંસારિક અને અસાંસારિક હોય તેનાથી નિઃસંગપણું થાય નહીં.

૫ સંસાર છોડ્યા વિના અપ્રમત્તશુણુસ્થાનક નથી. અપ્રમત્તશુણુસ્થાનકની સ્થિતિ અંતઃસુહૃત્તની છે.

૬ ‘અમે સમન્ત્યા છીએ,’ ‘શાન્ત છીએ,’ એમ કહે છે તો ઠગાયા છે.

૭ સંસારમાં રહી સાતમા શુણુસ્થાનની ઉપર વધી શકાતું નથી, આથી સંસારીને નિરાશ થવાનું નથી; પણ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

વળગી રહી મરણ કરે છે અને નવો દેહ પામી તેમાં જ આસક્ત રહે છે, તેને પૂર્વપર્યાયતું ભાન રહે નહીં; આથી ઊલટી રીતે પ્રવર્તનારને એટલે અવકાશ રાખ્યો હોય તેને પૂર્વનો ભવ અનુભવવામાં આવે છે.

૨ એક સુંદર વનમાં તમારા આત્મામાં શું નિર્મળપણું છે, જે તપાસતાં તમોને વધારે વધારે સ્મૃતિ થાય છે કે નહીં? તમારી શક્તિ પણ અમારી શક્તિની પેઠે સ્ફુર્યમાન કેમ ન થાય? તેનાં કારણો વિદ્યમાન છે. પ્રકૃતિબંધમાં તેનાં કારણો બતાવ્યાં છે. ‘નતિસ્મરણજ્ઞાન’ એ મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે.

એક માણસ વીશ વર્ષનો અને બીજો માણસ સો વર્ષનો થઈ મરી જાય તે બે જણ પાંચ વર્ષની ઉંમરે જે જોયું અથવા અનુભવ્યું હોય તે બે અમુક વર્ષ સુધી સ્મૃતિમાં રહે, એવી સ્થિતિ હોય તો વીશ વર્ષે મરી જાય તેને એકવીસમે વર્ષે ફરીથી જન્મ્યા પછી સ્મૃતિ થાય, પણ થતું નથી. કારણ કે પૂર્વપર્યાયમાં તેને પૂરતાં સ્મૃતિનાં સાધનો નહીં હોવાથી પૂર્વપર્યાય છોડતાં મૃત્યુઆદિ વેદનાના કારણને લઈને, નવો દેહ ધારણ કરતાં ગર્ભાવાસને લઈને, બાલપણમાં મૂઢપણાને લઈને, અને વર્તમાન દેહમાં અતિ લીનતાને લઈને પૂર્વપર્યાયની સ્મૃતિ કરવાનો અવકાશ જ મળતો નથી; તથાતિ જેમ ગર્ભાવાસ તથા બાલપણું સ્મૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતાં એમ નથી, તેમ ઉપરનાં કારણોને લઈને પૂર્વપર્યાય સ્મૃતિ રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતા એમ કહેવાય નહીં. જેવી રીતે આંખા આદિ વૃદ્ધાની કલમ કરવામાં આવે છે તેમાં સાનુકૂળતા હોય તો થાય છે, તેમ જો પૂર્વપર્યાયની સ્મૃતિ કરવાને ક્ષયોપશમાદિ સાનુકૂળતા (યોગ્યતા) હોય તો ‘નતિ-સ્મરણજ્ઞાન’ થાય. પૂર્વસંજ્ઞા કાયમ હોવી જોઈએ. અસંજ્ઞીનો ભવ આવવાથી નતિસ્મરણજ્ઞાન ન થાય.

કદાપિ સ્મૃતિનો કાળ થોડો કહો તો સો વર્ષનો થઈને મરી જાય તેણે પાંચ વર્ષે જે જોયું અથવા અનુભવ્યું તે પંચાણું વર્ષે સ્મૃતિમાં રહેતું ન જોઈએ. પણ જો પૂર્વસંજ્ઞા કાયમ હોય તો સ્મૃતિમાં રહે.

૩ આત્મા છે. આત્મા નિત્ય છે. પ્રમાણ :—

(૧) બાલકને ધાવતાં ખટખટાવવાનું કોઈ શીખવે છે? તે પૂર્વાભ્યાસ છે. (૨) સર્પ અને મોરને; હાથી અને સિંહને; ઉંદર અને બિલાડીને સ્વાભાવિક વૈર છે. તે કોઈ શિખવાડતું નથી. પૂર્વલવના વૈરની સ્વાભાવિક સંજ્ઞા છે, પૂર્વજ્ઞાન છે.

૪ નિઃસંગપણું એ વનવાસીનો વિષય છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલ છે તે સત્ય છે. જેનામાં બે વ્યવહાર, સાંસારિક અને અસાંસારિક હોય તેનાથી નિઃસંગપણું થાય નહીં.

૫ સંસાર છોડ્યા વિના અપ્રમત્તશુણસ્થાનક નથી. અપ્રમત્તશુણસ્થાનકની સ્થિતિ અંતઃ સુહૃદ્તની છે.

૬ ‘અમે સમન્ત્યા છીએ,’ ‘શાન્ત છીએ,’ એમ કહે છે તો ઠગાયા છે.

૭ સંસારનાં રૂડી સાનમા શુણસ્થાનની ઉપર વધી શકાતું નથી, આથી સંસારીને નિરાશ થવાનું નથી; પણ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

૧૫ અશાતાના ઉદયમાં જ્ઞાનની કસોટી થાય છે.

૧૬ પરિણામની ધારા એ 'થરમોમિટર' મમાન છે.

૭

મોરળી, અષાઠ સુદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૬

૧ મોક્ષગાળાગાંથી :—

અસમંજસતા = અમંગતાપણ, અસ્પષ્ટતા.

વિષમ = જેમતેમ.

આર્ય = ઉત્તમ. 'આર્ય' શબ્દ શ્રી જિનેશ્વરને, મુમુક્ષુને તથા આર્યદેશના રહેનારને માટે વપરાય.

નિક્ષેપ = પ્રકાર, ભેદ, વિભાગ.

ભયંત્રાણુ = ભયથી તારનાર, શરણુ આપનાર.

૨ હેમચંદ્રાચાર્ય એ ધંધુકાના મોઢ વાણિયા હતા. તે મહાત્માએ કુમારપાલ રાજા પાસે પોતાના કુટુંબને માટે એક ક્ષેત્ર પણ માગ્યું નહોતું, તેમ પોતે પણ રાજાઅન્નનો કેળિયો લીધો નહોતો એમ શ્રી કુમારપાલે તે મહાત્માના અગ્નિદાહ વળતે કહ્યું હતું. તેઓના ગુરુ દેવચન્દ્રસૂરિ હતા.

૮

મોરળી, અષાઠ, સુદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૬

૧ સરસ્વતી = જિનવાણીની ધારા.

૨ (૧) બાંધનાર, (૨) બાંધવાના હેતુ, (૩) બાંધન અને (૪) બાંધનના ફળથી આપા સંસારનો પ્રપંચ રહ્યો છે એમ શ્રી જિનેન્દ્રે કહ્યું છે.

૯

મોરળી, અષાઠ સુદ ૧૨, સોમ, ૧૯૫૬

૧ શ્રી યશોવિજયજીએ 'યોગદષ્ટિ' અંથમાં છઠ્ઠી 'કાન્તાદષ્ટિ'ને વિષે બતાવ્યું છે કે વીતરાગસ્વરૂપ સિવાય બીજો કયાય સ્થિરતા થઈ શકે નહીં; વીતરાગસુખ સિવાય બીજું સુખ નિઃસ્ત્વ લાગે છે, આડબરૂપ લાગે છે. પાચમી 'સ્થિરાદષ્ટિ'માં બતાવ્યું છે કે વીતરાગસુખ પ્રિયકારી લાગે. આડમી 'પરાદષ્ટિમાં' બતાવ્યું છે કે 'પરમાવગાઢ સમ્યક્ત્વ' સંભવે, જ્યાં કેવળજ્ઞાન હોય.

૨ 'પાતંજલયોગ'ના કર્તાને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું નહોતું, પણ હરિભદ્રસૂરિએ તમને માર્ગાનુસારી ગણેલ છે.

૩ હરિભદ્રસૂરિએ તે દષ્ટિઓ અધ્યાત્મપણે સંસ્કૃતમાં વર્ણવી છે; અને તે ઉપરથી યશોવિજયજી મહારાજે હાગરૂપે ગુજરાતીમાં કરેલ છે.

૪ 'યોગદષ્ટિ'નાં છયે ભાવ — ઔદયિક, ઔપચનિક, દ્વાયોપચનિક, દ્વાયિક, પારિણામિક, અનંત સાત્ત્વપાતિક — નો અભાવેશ થાય છે. એ છ ભાવ જીવના સ્વતત્ત્વભૂત છે.

૫ જ્યાં 'કુંડી વધાય' જાન થાય નહીં ત્યાં મુખી મૌન રહેતું ઢીક છે. નહીં તો અનાચાર

સરણ :— મતભેદની કડાકૂટ જવા દઈ, આત્મા અને પુદ્ગલ વચ્ચે વહેંચણી કરી, શાંતપણે આત્મા અનુભવવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગ સરળ છે; અને દૂર નથી. જેમ કે એક અંથ વાંચતાં કેટલોક વખત ન્યય ને તેને સમજતાં વધારે વખત જવો જોઈએ; તે પ્રમાણે અનેક શાસ્ત્રો છે, તે એકેક વાંચ્યા પછી તેનો નિર્ણય કરવા માટે બેસવામાં આવે તો તે હિસાબે પૂર્વાદિકનું જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન કેમે પ્રાપ્ત થાય નહીં; અર્થાત્ તેમ ભણવામાં આવતાં હોય તો કોઈ દિવસ પાર આવે નહીં; પણ તેની સંકલના છે, ને તે શ્રીગુરુદેવ બતાવે છે કે અંતર્મુહૂર્તમાં મહાત્માઓ તે પ્રાપ્ત કરે છે;

૩ આ જીવે નવપૂર્વ સુધી જ્ઞાન મેળવ્યું તોપણ કાંઈ સિદ્ધિ થઈ નહીં, તેનું કારણ વિમુખદશાએ પરિણમવાનું છે. જો સન્મુખદશાએ પરિણમ્યા હોય તો તત્ક્ષણ મુક્ત થાય.

૪ પરમશાંત રસમય ‘ભગવતી આરાધના’ જેવા એક જ શાસ્ત્રનું સારી રીતે પરિણમન થયું હોય તો બસ છે. કારણ કે આ આરા, કાળમાં તે સહેલું, સરલ છે.

૫ આ આરા (કાળ)માં સંઘયણ સારાં નહીં, આયુષ્ય ઓછાં, દુર્ભિક્ષ, મરકી જેવા સંનેગો વારંવાર બને, તેથી આયુષની કાઈ નિશ્ચયપૂર્વક સ્થિતિ નથી, માટે જેમ બને તેમ આત્મહિતની વાત તરત જ કરવી. મુલતવી રાખવાથી ભૂલથાપ ખાઈ બેસાય છે. આવા સાંકડા સમયમાં તો છેક જ સાંકડો માર્ગ, પરમશાંત થવું તે ગ્રહણ કરવો. તેથી જ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિકભાવ થાય છે.

૬ કામાદિ કોઈક જ વાર આપણાથી હારી ન્યય છે; નહીં તો ઘણી વાર આપણને થાપ મારી દે છે. એટલા માટે બનતા સુધી જેમ બને તેમ ત્વરાથી તેને તજવાને અપ્રમાદી થવું, જેમ વહેવું થવાય તેમ થવું. શૂરવીરપણાથી તેમ તરત થવાય છે.

૭ વર્તમાનમાં દષ્ટિરાગાનુસારી માણસો વિશેષપણે છે.

૮ જો ખરા વૈદ્યની પ્રાપ્તિ થાય તો દેહનો વિધર્મ સહેજે ઔષધિ વડે વિધર્મમાંથી નીકળી સ્વધર્મ પકડે છે. તેવી રીતે જો ખરા ગુરુની પ્રાપ્તિ થાય, તો આત્માની શાંતિ ઘણી જ સુગમતાથી અને સહેજમાં થાય છે. તેથી તેવી ક્રિયા કરવામાં પોતે તત્પર એટલે અપ્રમાદી થવું, પ્રમાદ કરીને ઊલટા કાયર થવું નહીં.

૯ સામાયિક=સંયમ

૧૦ પ્રતિક્રમણ=આત્માની ક્ષમાપના, આરાધના.

૧૧ પૂજન=ભક્તિ.

૧૨ જિનપૂજન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ કેવા અનુક્રમે કરવાં તે કહેતાં એક પછી એક પ્રશ્ન ઊડે, અને તેનો કેમે પાર આવે તેમ નથી. પણ જો જ્ઞાનીની આજ્ઞાથી તે જીવ ગમે તેમ (જ્ઞાનીએ બતાવ્યા પ્રમાણે) વર્તે તોપણ તે મોક્ષના માર્ગમાં છે.

૧૩ અમારી આજ્ઞાએ વર્તતાં જો પાપ લાગે તો તે અમે અમારે શિર ઓઢી લઈએ છીએ; કારણ કે જેમ રસ્તા ઉપર કાંટા પડ્યા હોય તે કોઈને વાગશે એમ જાણી માર્ગે ન ચલાવતાં ડાબી ડાબી બાજુ કોઈને જ્યાં ન લાગે તેવી બીજી એકાંત જગ્યાએ કોઈ મૂકે તો કોઈ તેને રાજ્યનો યુગ કોઈ કહેવાય નહીં; તેમ રાજ્ય તેનો દંડ કરે નહીં; તેમ મોક્ષનો અંત માર્ગ બતાવનાં પાપ કેમ સંજવે ?

કેવળીને પણ યોગને લીધે સક્રિયતા છે, અને તેથી બંધ છે; પણ બંધ, અબંધબંધ ગણાય છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનકે આત્માના પ્રદેશ અચલ થાય છે. પાંજરામાંહેના સિંહના દષ્ટાન્તે : જેમ પાંજરામાં સિંહ જળીને અડતો નથી, અને સ્થિર થઈ બેસી રહે છે ને કાંઈ ક્રિયા કરતો નથી, તેમ અક્રિય છે. જ્યાં પ્રદેશનુ અચલપણું છે ત્યાં અક્રિયતા ગણાય.

૬ ‘ચલઈ સો બંધે’, યોગનું ચલાયમાન થવું તે ‘બંધ’; યોગનું સ્થિર થવું તે અબંધ.

૭ જ્યારે અબંધ થાય ત્યારે મુક્ત થયા કહેવાય.

૮ ઉત્સર્ગ એટલે આમ હોવું જોઈએ અથવા સામાન્ય.

અપવાદ એટલે આમ હોવું જોઈએ પણ તેમ ન બને તો આમ. અપવાદ માટે છીંડી શબ્દને વાપરવો બહુ જ હલકો છે. માટે તે વાપરવો નહીં.

૯ ઉત્સર્ગમાર્ગ એટલે યથાખ્યાતચારિત્ર, જે નિરતિચારવાળું છે ઉત્સર્ગમાં શુભિ સમાય છે, અપવાદમાં પાંચ સમિતિ સમાય છે. ઉત્સર્ગ અક્રિય છે. અપવાદ સક્રિય છે. ઉત્તમ ઉત્સર્ગમાર્ગ છે; ને તેથી જે ઊતરતો તે અપવાદ છે. ચૌદમું ગુણસ્થાનક ઉત્સર્ગ છે; તેથી નીચેનાં ગુણસ્થાનકો એકબીજાની અપેક્ષાએ અપવાદ છે.

૧૦ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય ને યોગથી એક પછી એક અનુક્રમે બંધ પડે છે.

૧૧ મિથ્યાત્વ એટલે યથાર્થ ન સમજાય તે. મિથ્યાત્વથી વિરતિપણું ન થાય, વિરતિને અભાવે કષાય થાય, કષાયથી યોગનું ચલાયમાનપણું થાય છે. યોગનું ચલાયમાનપણું તે ‘આસ્રવ,’ અને તેથી ઊલટું તે ‘સંવર’.

૧૨ દર્શનમાં ભૂલ થવાથી જ્ઞાનમાં ભૂલ થાય છે. જેવા રસથી જ્ઞાનમાં ભૂલ થાય તેવી રીતે આત્માનું વીર્ય સ્ફુરાય, અને તે પ્રમાણે પરમાણુ ગ્રહણ કરે ને તેવો જ બંધ પડે; અને તે પ્રમાણે વિપાક ઉદયમાં આવે. જે આંગળીના આંકડિયા પડ્યા તે રૂપ ઉદય, ને તે મરડવા તે રૂપ ભૂલ, તે ભૂલથી દુઃખ થાય છે એટલે બંધ બંધાય છે. પણ મરડવારૂપ ભૂલ જવાથી આંકડા સહેજે જ જુદા પડે તેમ દર્શનમાંની ભૂલ જવાથી કર્મ ઉદય સહેજે જ વિપાક આપી નિર્જરે છે અને નવો બંધ થતો નથી.

૧૩ દર્શનમાં ભૂલ થાય તેનું ઉદાહરણ : જેમ દીકરો બાપના જ્ઞાનમાં તેમ જ બીજાના જ્ઞાનમાં દેડ અપેક્ષાએ એક જ છે, બીજી રીતે નથી; પરંતુ બાપ તેને પોતાનો દીકરો કરી માને છે, તે જ ભૂલ છે. તે જ દર્શનમાં ભૂલ અને તેથી જોડે જ્ઞાનનાં ફેર નથી તોપણ ભૂલ કરે છે; ને તેથી ઉપર પ્રમાણે બંધ પડે છે.

૧૪ જે ઉદયમાં આવ્યા પહેલાં રસમાં મોજાશ કરી નાખવામાં આવે છે તો આત્મ-પ્રદેશથી કર્મ ખરી નઈ નિર્જરા થાય, અથવા મંદ રસે ઉદય આવે.

૧૫ જ્ઞાનીઓ નવી ભૂલ કરતા નથી, માટે તે અબંધ થઈ શકે છે.

૧૬ જ્ઞાનીઓએ માનેલું છે, કે આ દેડ પોતાનો નથી; તે રહેવાનો પણ નથી; જ્યારે ત્યારે નિયોગ થવાનો છે. એ ભેદવિજ્ઞાનને લઈને હમેશાં નગારાં વાગતાં હોય તેવી રીતે પડે છે, અને અજ્ઞાનીના કાન બહેરા હોય છે એટલે તે જાણતો નથી.

(માયાથી અર્થાત્ સુક્તિથી પણ થઈ શકે) એટલે તેટલાથી જ આપ અમારા મહત્તમ નથી. (તેટલા ઉપરથી કાંઈ તીર્થ કરવા જિનેન્દ્રદેવનું અસ્તિત્વ માની શકાય નહીં. એવી વિભૂતિ આદિનું કાંઈ અમારે કામ નથી. અમે તો તેનો ત્યાગ કર્યો છે.)

આ આચાર્યે કેમ જાણે ગુફામાંથી નીકળતા તીર્થ કરનું કાંડું પકડી ઉપર પ્રમાણે નિરપેક્ષપણે વચનો કહ્યાં હોય એવો આશય આ સ્થળે બતાવવામાં આવ્યો છે.

૨ આપ્તનાં અથવા પરમેશ્વરનાં લક્ષણો કેવાં હોવાં જોઈએ તે સંખધી 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' ની ટીકામાં (સર્વાર્થસિદ્ધિમાં) પહેલી ગાથા નીચે પ્રમાણે છે :-

‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેતારં કર્મભૂતામ્,
જ્ઞાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં વંદે તદ્ગુણલબ્ધયે,’

સારભૂત અર્થ :- ‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં,’ (મોક્ષમાર્ગે લઈ જનાર નેતા) એમ કહેવાથી ‘મોક્ષ’નું ‘અસ્તિત્વ,’ ‘માર્ગ’ અને લઈ ‘જનાર’ એ ત્રણ વાત સ્વીકારી. જો મોક્ષ છે તો તેનો માર્ગ પણ જોઈએ અને જો માર્ગ છે તો તેનો દ્રષ્ટા પણ જોઈએ, અને જે દ્રષ્ટા હોય તે જ માર્ગે લઈ જઈ શકે. માર્ગે લઈ જવાનું કાર્ય નિરાકાર ન કરી શકે, પણ સાકાર કરી શકે, અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ સાકાર ઉપદેશ એટલે દેહ-સ્થિતિએ જેણે મોક્ષ અનુભવ્યો છે એવા કરી શકે. ‘લેતારં કર્મભૂતાં’ (કર્મરૂપ પર્વતને ભેદવાવાળા) અર્થાત્ કર્મરૂપી પર્વતો તોડવાથી મોક્ષ હોઈ શકે; એટલે જેણે દેહ-સ્થિતિએ કર્મરૂપી પર્વતો તોડ્યા છે તે સાકાર ઉપદેશ છે. તેવા કેણુ? વર્તમાન દેહે જે જીવન્મુક્ત છે તે. જે કર્મરૂપી પર્વતો તોડી મુક્ત થયા છે તેને ફરી કર્મનું હોવાપણું ન હોય; માટે કેટલાક માને છે તેમ મુક્ત થયા પછી દેહ ધારણ કરે એવા જીવન્મુક્ત ન જોઈએ. ‘જ્ઞાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં’ (વિશ્વતત્ત્વના જાણનાર) એમ કહેવાથી એમ દર્શાવ્યું કે આપ કેવા જોઈએ કે જે સમસ્ત વિશ્વના જ્ઞાયક હોય. ‘વંદે તદ્ગુણલબ્ધયે’ (તેના ગુણની પ્રાપ્તિને અર્થે તેને વંદના કરું છું), અર્થાત્ આવા ગુણવાળા પુરુષ હોય તે જ આપ છે અને તે જ વંદન યોગ્ય છે.

૩ મોક્ષપદ બધા ચૈતન્યને સામાન્ય જોઈએ, એક જીવઆશ્રયી નહીં; એટલે એ ચૈતન્યનો સામાન્ય ધર્મ છે. એક જીવને હોય અને બીજા જીવને ન હોય એમ બને નહીં.

૪ ‘ભગવતી આરાધના’ ઉપર શ્વેતામ્બરઆચાર્યોએ ટીકા કરેલ છે તે જ નામે કહેવાય છે

૫ કરણાનુયોગ કે દ્રવ્યાનુયોગમાં દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર વચ્ચે તફાવત નથી. માત્ર બાહ્ય વ્યવહારમાં તફાવત છે.

૬ કરણાનુયોગમાં ગણિતાકારે સિદ્ધાન્તો મેળવેલા છે. તેમાં તફાવત હોવાનો સંભવ નથી.

૭ કર્મબ્રન્ધ મુખ્યપણે કરણાનુયોગમાં સમાય.

૮ ‘પરમાન્ત્રપ્રકાશ’ દિગમ્બર આચાર્યનો બનાવેલો છે. તે ઉપર ટીકા થઈ છે.

૯ નિઃકુળતા એ મુખ્ય છે. સકલ્પ એ દુઃખ છે.

૧૦ કલ્પદેશ તપ કરતા છતાં નકામુખિને નિરાકુળતા અર્થાત્ સ્વસ્થતા જોવામાં

૨૪ ચેતના ત્રણ પ્રકારની :- (૧) કર્મફળચેતના—એકેન્દ્રિય જીવ અનુભવે છે. (૨) કર્મચેતના વિકલેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય અનુભવે છે. (૩) જ્ઞાનચેતના—સિદ્ધપર્યાય અનુભવે છે.

૨૫ મુનિઓની વૃત્તિ અલૌકિક હોવી જોઈએ; તેને બદલે હાલ લૌકિક જોવામાં આવે છે.

૧ પર્યાયાલોચન = એક વસ્તુને બીજી રીતે વિચારવી તે.

૨ આત્માની પ્રતીતિ માટે સંકલના પ્રત્યે દૃષ્ટાંત : છ ઇન્દ્રિયોમાં મન અધિષ્ઠાતા છે; અને બાકીની પાંચ ઇન્દ્રિયો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર છે; અને તેની સંકલના કરનાર પણ એક મન જ છે મન જો ન હોત તો કોઈ કાર્ય બનત નહીં. વાસ્તવિક રીતે કોઈ ઇન્દ્રિયનું કોઈ વળતું નથી. મનનું સમાધાન થાય છે; તે એ પ્રમાણે કે, એક ચીજ આંખે જોઈ, તે લેવા પગે ચાલવા માંડ્યું, ત્યાં જઈ હાથે લીધી, ને ખાધી ઇત્યાદિ. તે સઘળી ક્રિયાનું સમાધાન મને કર્યું છતાં એ સવળાનો આધાર આત્મા ઉપર છે.

૩ જે પ્રદેશે વેદના વધારે હોય તે સુખ્યપણે વેદે છે, અને બાકીના ગૌણપણે વેદે છે.

૪ જગતમાં અભવ્યજીવ અનતા છે. તેથી અનંતાગુણા પરમાણુ એક સમયે એક જીવ બ્રહ્મણ કરે છે, અને મૂકે છે.

૫ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવે બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિણતતાં પરમાણુ જે ક્ષેત્રે વેદનારૂપે ઉદયમા આવે ત્યાં એકઠાં થઈ ત્યાં તે રૂપે પરિણમે, અને ત્યાં જેવા પ્રકારનો બંધ હોય તે ઉદયમા આવે પરમાણુઓ માથામાં એકઠાં થાય તો ત્યાં માથાના હુખાવાને આકારે પરિણમે છે, આંખમાં આંખની વેદનાના આંકારે પરિણમે છે.

૬ એનું એ જ ચૈતન્ય સ્ત્રીને સ્ત્રીરૂપે અને પુરુષને પુરુષરૂપે પરિણમે છે; અને ખોરાક પણ તથા પ્રકારના જ આકારે પરિણમી પુષ્ટિ આપે છે.

૭ પરમાણુ પરમાણુને શરીરમાં લટકતાં કોઈએ જોયાં નથી; પણ તેનું પરિણામવિશેષ જાણવામાં આવે છે. તાવની દવા તાવ અટકાવે છે એ જાણી શકીએ છીએ, પણ અંદર શું ક્રિયા થઈ તે જાણી શકતા નથી, એ દૃષ્ટાંતે કર્મબંધ થતો જોવામાં આવતો નથી, પણ વિપાક જોવામાં આવે છે.

૮ અનાગાર = જેને ત્રતને વિષે અપવાદ નહી તે.

૯ અણુગાર = ધરવિનાના.

૧૦ સમિતિ = સમ્યક્ પ્રકારે જેની મર્યાદા રહી છે તે મર્યાદાસહિત, યથાસ્થિતપણે પ્રવર્તવાનો જ્ઞાનીઓએ જે માર્ગ કહ્યો છે તે માર્ગ પ્રમાણે માપસહિત પ્રવર્તવું તે.

૧૧ સત્તાગત = ઉપશમ.

૧૨ શ્રમાનુ ભગવાન = સાધુ ભગવાન અથવા મુનિ ભગવાન.

૧૩ અપેક્ષા = જરૂરિયાત, ઇચ્છા.

૧૪ સાપેક્ષ = બીજા કારણ, હેતુની જરૂરિયાત ઇચ્છે છે તે.

૧૫ સાપેક્ષ = અપેક્ષાએ = એકબીજાને નિર્ભર

૧૦ આત્માના આઠ સ્વચક્ર પ્રદેશ પોતાનું સ્થાન ન બદલે. સામાન્ય રીતે સ્થૂલ નયન એ આઠ પ્રદેશ નાભિના કહેવાય; સૂક્ષ્મપણે ત્યાં અસંખ્યાતા પ્રદેશ કહેવાય.

૧૧ એક પરમાણુ એકપ્રદેશી છતાં છ દિશાને સ્પર્શે. ચાર દિશા તથા એક બિંદુ અને બીજી અઘો એ મળી છ દિશા.

૧૨ નિયાણું એટલે નિદાન.

૧૩ આઠ કર્મ બધાં વેદનીય છે; કારણ કે બધાં વેદાય છે; પરંતુ લોકપ્રસિદ્ધ વેદકર્તા થતું નહીં હોવાથી લોકપ્રસિદ્ધ વેદનીય કર્મ બુદ્ધ ગણ્ય છે.

૧૪ કાર્મણુ, તૈજસ, આહારક, વૈક્રિય અને ઔદારિક એ પાંચ શરીરનાં પરમાણુ એકનાં એક એટલે સરખાં છે; પરંતુ તે આત્માના પ્રયોગ પ્રમાણે પરિણમે છે.

૧૫ અમુક અમુક મગજમાંની નસો દાબવાથી ક્રોધ, હાસ્ય, દેવછા ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરમાં સુખ્યસુખ્ય સ્થળો જીભ, નાસિકા ઇત્યાદિ પ્રગટ જણાય છે તેથી માનીએ છીએ, પણ આવાં સૂક્ષ્મ સ્થાનો પ્રગટ જણાતાં નથી એટલે માનતા નથી; પણ તે જરૂર છે.

૧૬ વેદનીય કર્મ એ નિર્જરારૂપે છે, પણ દવા ઇત્યાદિ તેમાંથી લાગ પડાવી જાય.

૧૭ જ્ઞાનીએ એમ કહ્યું છે કે આહાર લેતાંય દુઃખ થતું હોય અને છોડતાંય દુઃખ થતું હોય ત્યાં સલેખના કરવી. તેમા પણ અપવાદ હોય છે. જ્ઞાનીએ કાંઈ આત્મધાત કરવાની ભલામણ કરી નથી.

૧૮ જ્ઞાનીએ અનંત ઔષધિ અનંતા ગુણોસંયુક્ત જોઈ છે, પરંતુ મોત મટાડી શકે એવી ઔષધિ કોઈ જોવામાં આવી નહીં! વૈદ્ય અને ઔષધિ એ નિમિત્તરૂપ છે.

૧૯ બુદ્ધદેવને રોગ, દરિદ્રતા, વૃદ્ધાવસ્થા અને મોત એ ચાર બાબત ઉપરથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો.

૧૮

મોરળી, અપાડ વદ ૫, લોમ, ૧૮૫૬

૧ ચક્રવર્તીને ઉપદેશ કરવામાં આવે તો તે ઘડીકમાં રાજ્યનો ત્યાગ કરે. પણ બિંદુકને અનંત તૃષ્ણા હોવાથી તે પ્રકારનો ઉપદેશ તેને અસર કરે નહીં.

૨ જો એક વખત આત્મામાં અંતર્વૃત્તિ સ્પર્શી જાય, તો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન રહે એમ તીર્થંકરાદિએ કહ્યું છે. અંતર્વૃત્તિ જ્ઞાનથી થાય છે. અંતર્વૃત્તિ થયાનો આભાસ એની મેળે (સ્વભાવે જ) આત્મામાં થાય છે; અને તેમ થયાની ખાતરી પણ સ્વાભાવિક થાય છે. અર્થાત્ આત્મા ‘ચરમોમિટર’ સમાન છે. તાવ હોવાની તેમ તાવ બિતરી જવાની ખાતરી ‘ચરમોમિટર’ આપે છે. જોકે ‘ચરમોમિટર’ તાવની આકૃતિ બતાવતું નથી, છતાં તેથી પ્રતીતિ થાય છે. તેમ અંતર્વૃત્તિ થયાની આકૃતિ જણાતી નથી, છતાં અંતર્વૃત્તિ થઈ છે એમ આનંદાને પ્રતીતિ થાય છે. ઔષધ કેવી રીતે તાવ ઉતારે છે તે કાંઈ બતાવતું નથી, છતાં ઔષધથી તાવ ખત્તી જાય છે, એમ પ્રતીતિ થાય છે; એ જ રીતે અંતર્વૃત્તિ થયાની એની મેળે જ પ્રતીતિ થાય છે. આ પ્રતીતિ તે ‘પરિણામપ્રતીતિ’ છે.

છે, પરંતુ તેની અસર ઝેરરૂપે દરેક ઇન્દ્રિયને જુદે જુદે પ્રકારે આગે શરીરે થાય છે. આ જ રીતે કર્મ બાંધતી વખત મુખ્ય ઉપયોગ એક પ્રકૃતિનો હોય છે; પરંતુ તેની અસર અર્થાત વહેંચણુ બીજી સર્વ પ્રકૃતિઓને અન્યોન્યના સંબંધને લઈને મળે છે. જેવો રસ તેવું બ્રહ્મ કરવું થાય. જે ભાગમાં સર્પદશ થાય તે ભાગ કાપી નાંખવામાં આવે, તો ઝેર ચઢતું નથી; તે જ પ્રમાણે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવામાં આવે તો બંધ પડતો અટકે છે, અને તેને લીધે બીજી પ્રકૃતિઓમાં વહેંચણુ થતી અટકે છે. બીજા પ્રયોગથી જેમ ચઢેલું ઝેર પાછું ઊતરે છે, તેમ પ્રકૃતિનો રસ મંદ કરી નાંખવામાં આવે તો તેનું બળ ઓછું થાય છે. એક પ્રકૃતિ બંધ કરે કે બીજી પ્રકૃતિઓ તેમાંથી ભાગ લે; એવો તેમાં સ્વભાવ રહેલો છે.

મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો ક્ષય થયો ન હોય ત્યાં સુધી ઉત્તર કર્મપ્રકૃતિનો બંધ વિચ્છેદ થયો હોય તોપણ તેનો બંધ મૂળ પ્રકૃતિમાં રહેલા રસને લીધે પડી શકે છે, તે આશ્ચર્ય જેવું છે. જેમ દર્શનાવરણીયમાં નિદ્રા-નિદ્રા આદિ.

૫ અનંતાનુબંધી કર્મપ્રકૃતિની સ્થિતિ ૪૦ કોડાકોડિની, અને મોહનીય (દર્શનમોહનીય)ની ૭૦ કોડાકોડિની છે.

૨૩ મોરળી, અપાડ વદ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૬

૧ આયુનો બંધ એક આવતા ભવનો આત્મા કરી શકે. તેથી વધારે ભવનો ન કરી શકે.

૨ કર્મઅન્યના બંધયકમાં આઠે કર્મપ્રકૃતિ જે ગતાવી છે તેની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ એક જીવઆશ્રયી અપવાદ સાથે બંધ ઉદયાદિમાં છે, પરંતુ તેમાં આયુ અપવાદરૂપે છે. તે એવી રીતે કે મિથ્યાત્વશુષ્કસ્થાનકવર્તી જીવને બંધમાં ચાર આયુની પ્રકૃતિનો (અપવાદ) જણાવ્યો છે, તેમાં એમ સમજવાનું નથી કે ચાલતા પર્યાયમાં ચારે ગતિના આયુનો બંધ કરે; પરંતુ આયુનો બંધ કરવા માટે વર્તમાનપર્યાયમાં એ શુષ્કસ્થાનકવર્તી જીવને ચાર ગતિ ખુલ્લી છે. તેમાં ચારમાંથી એક એક ગતિનો બંધ કરી શકે. તે જ પ્રમાણે જે પર્યાયમાં જીવ હોય તેને તે આયુનો ઉદય હોય. મતલબ કે ચાર ગતિમાંથી વર્તમાન એક ગતિનો ઉદય હોઈ શકે; ને ઉત્તરણા પણ તેની જ હોઈ શકે.

૩ ૭૦ કોડાકોડિનો મોટામાં મોટો સ્થિતિબંધ છે. તેમાં અસંખ્યાતા ભવ થાય. વળી પાછો તેવો ને તેવો ક્રમે ક્રમે બંધ પડતો જાય. એવા અનંત બંધની અપેક્ષાએ અનંતા ભવ કહેવાય; પણ અંગાઉ કહ્યા પ્રમાણે જ ભવનો બંધ પડે.

૨૪ મોરળી, અપાડ વદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૬

૧ વિશિષ્ટ-મુખ્યપત્ને-મુખ્યપણાવાચક શબ્દ છે.

૨ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અંતરાય એ ત્રણ પ્રકૃતિ ઉપશમભાવમાં હોઈ શકે જ નહીં, સ્વયોપશમભાવે જ હોય. એ પ્રકૃતિ જે ઉપશમભાવે તો આત્મા જડવત્થર્થ જાય; અને ક્રિયા પણ કરી શકે નહીં; અથવા તો તેનાથી પ્રવર્તન પણ થઈ શકે નહીં. જ્ઞાનનું કામ નાશનું જ, દર્શનનું કામ દેખવાનું છે અને વીર્યનું કામ પ્રવર્તવાનું છે. વીર્ય એ પ્રવર્તનનું કામ. (૧) અનિનિશ્ચિ (૨) અનિનિશ્ચિ. અનિનિશ્ચિ = આત્માની પ્રેરણાથી

૬ દર્શન = જગતના કોઈ પણ પદાર્થનું ભેદરૂપ રસગંધરસિત નિરાકાર પ્રતિબિંબિત થવું, તેનું અસ્તિત્વ જણાવું; નિર્વિકલ્પપણે કાંઈ છે એમ આરસીના ઝળકારાની પેઠે સામા પદાર્થનો ભાસ થવો એ ‘દર્શન’. વિકલ્પ થાય ત્યાં ‘જ્ઞાન’ થાય.

૭ દર્શનાવરણીય કર્મના આવરણને લઈને દર્શન અવગાઢપણે અવરાયુ હોવાથી, ચેતનમાં મૂઢતા થઈ ગઈ, અને ત્યાંથી શૂન્યવાદ શરુ થયો.

૮ દર્શન રોકાય ત્યાં જ્ઞાન પણ રોકાય.

૯ દર્શન અને જ્ઞાનની વહેચણુ કરવામાં આવી છે. જ્ઞાન, દર્શનના કાંઈ કટકા થઈ જુદા પડી શકે એમ નથી. એ આત્માના ગુણો છે. રૂપિયાના બે અર્ધા તે જ રીતે આઠ આના દર્શન, અને આઠ આના જ્ઞાન છે.

૧૦ તીર્થ કરને એક રામચે દર્શન અને તે જ સમયે જ્ઞાન એમ બે ઉપયોગ દિગમ્બર-મત પ્રમાણે છે, શ્વેતામ્બરમત પ્રમાણે નથી. ૧૨ મા ગુણુસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અતરાય એમ ત્રણ પ્રકૃતિનો ક્ષય એક સાથે થાય છે, અને ઉત્પન્ન થતી લખિંધ પણ સાથે ધાય છે ને એક સમયે ન થતું હોય તો એકબીજી પ્રકૃતિએ ખસવું જોઈએ. શ્વેતામ્બર કહે છે કે જ્ઞાન સત્તામાં રહેવું જોઈએ, કારણ એક સમયે બે ઉપયોગ ન હોય; પણ દિગમ્બરની તેથી જુદી માન્યતા છે.

૧૧ શૂન્યવાદ = કાંઈ નથી એમ માનનાર, એ બૌદ્ધ ધર્મનો એક ફાંટો છે. આયતન = કોઈ પણ પદાર્થનું સ્થળ, પાત્ર. કૂટસ્થ = અગ્રણ, ન ખસી શકે એવો. તટસ્થ = કાંઈ, તે સ્થળે. મધ્યસ્થ = વચમાં.

૨૭ મોરળી, આઠ વહ ૧૩, ભોમ, ૧૬૫૬

૧ ચયોપચય = જવુંજવું, પણ પ્રસંગવશાત્ આવવુંજવું, ગમનાગમન. માણસના જવા આવવાને લાગુ પડે નહીં. શ્વાસોચ્છવાસ ઇત્યાદિ સૂક્ષ્મ ક્રિયાને લાગુ પડે. ચયવિચય = જવુંઆવવું.

૨ આત્માનું જ્ઞાન જ્યારે ચિંતામાં રોકાય છે ત્યારે નવા પરમાણુ બ્રહ્મ થઈ શકતા નથી; ને જે હોય છે તેનું જવું ધાય છે તેથી શરીરનું વજન ઘટી જાય છે.

૩ શ્રી ‘આચારાગસૂત્ર’ના પહેલા અધ્યયન શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં અને શ્રી વડ્દર્શનમુચ્ચયમાં મનુષ્ય અને વનસ્પતિના ધર્મનાં તુલના કરી વનસ્પતિમાં આત્મા હોવાનું સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે, તે એવી રીતે કે બન્ને જન્મે છે, વધે છે, આહાર લે છે, પરમાણુ લે છે, મૂકે છે, મરે છે, ઇત્યાદિ.

૨૮

મોરળી, શ્રાવણ સુદ ૩, રવિ, ૧૬૫૬

૧ સાધુ = નાનાનપણે ગૃહવાસ ત્યાગી, મૂળગુણના ધારક ને. ચત્તિ = ધ્યાનમાં સ્થિર થઈ શ્રેણી ગાડનાર મુનિ = જેને અવધિ. મનઃપર્યાવ જ્ઞાન હોય તથા કેવળજ્ઞાન હોય તે. મહર્ષિ = બહુ ઋદ્ધિધારી હોય તે ઋષિના આગે ભેદ : (૧) સ્વર્ગ (૨) બ્રહ્મ (૩) દેવ (૪) પરબ્રહ્મ મનર્ષિ = ઋદ્ધિવાળા. બ્રહ્મર્ષિ = અસીધુ મહાન ઋદ્ધિવાળા. દેવર્ષિ = આકાશનામી મુનિદેવ. પરબ્રહ્મ = કેવળજ્ઞાની.

૯ આર્તધ્યાનનો સમાવેશ મુખ્ય કરીને કપાયમાં થઈ શકે, ‘પ્રમાદ’નો ‘ચારિત્રમોહ’માં અને ‘યોગ’નો ‘નામકર્મ’માં થઈ શકે.

૧૦ શ્રવણ એ પવનની લહેર માફક છે તે આવે છે, અને આદ્યુ બ્ય છે.

૧૧ મનન કરવાથી છાપ બેસે છે, અને નિદિધ્યાસન કરવાથી બ્રહ્મ થાય છે.

૧૨ વધારે શ્રવણ કરવાથી મનનશક્તિ મંદ થતી જોવામાં આવે છે.

૧૩ પ્રાકૃતજન્ય એટલે લોકમાં કહેવાતું વાક્ય, જ્ઞાનીનું વાક્ય નહીં.

૧૪ આત્મા સમય સમય ઉપયોગી છતાં અવકાશની ખામી અથવા કામના જોબને લઈને તેને આત્માસંબંધી વિચાર કરવાનો વખત મળી શકતો નથી એમ કહેવું એ પ્રાકૃતજન્ય ‘લૌકિક’ વચન છે. જો ખાવાનો પીવાનો જાંઘવા ઇત્યાદિનો વખત મળ્યો ને કામ કર્યું તે પણ આત્માના ઉપયોગ વિના નથી થયું, તો પછી ખાસ જે સુખની આવશ્યકતા છે, ને જે મનુષ્યજન્મનું કર્તવ્ય છે તેમાં વખત ન મળ્યો એ વચન જ્ઞાની કોઈ કાળે સાચું માની શકે નહીં. એનો અર્થ એટલો જ છે કે ખીજાં ઇન્દ્રિયાદિક સુખનાં કામો જરૂરનાં લાગ્યાં છે, અને તે વિના હુઃખી થવાના ડરની કલ્પના છે.

આત્મિક સુખના વિચારનું કામ કર્યા વિના અનંતો કાળ હુઃખ ભોગવવું પડશે, અને અનંત સંસાર ભ્રમણ કરવો પડશે એ વાત જરૂરની નથી લાગતી ! મતલબ આ ચૈતન્યે કૃત્રિમ માન્યુ છે. સાચુ માન્યુ નથી.

૧૫ સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષો કર્યા વિના ચાલે નહીં એવા ઉદયને લીધે લોકવ્યવહાર નિર્દોષપણે લજ્જામયમાનપણે કરે છે. પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ તેથી શુભાશુભ જેમ બનવાનું હશે તેમ બનશે એવી દંઢ માન્યતાની સાથે ઉપલક્ષ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

૧૬ ખીજ પદાર્થો ઉપર ઉપયોગ આપીએ તો આત્માની શક્તિ આવિર્ભાવ થાય છે, તો સિદ્ધિ લબ્ધિ આદિ શંકાને પાત્ર નથી. તે પ્રાપ્ત થતી નથી તેનું કારણ આત્મા નિરાવરણ નથી કરી શકાતો એ છે. એ શક્તિ બધી સાચી છે. ચૈતન્યમાં ચમત્કાર જોઈએ, તેનો શુદ્ધ રસ પ્રગટવો જોઈએ. એવી સિદ્ધિવાળા પુરુષો અશાતાની શાતા કરી શકે છે, તેમ છતાં તેની અપેક્ષા કરતા નથી તે વેદવામા જ નિર્જાશ સમજે છે.

૧૭ તમો છવોમાં ઉદ્ભાસમાન વીર્ય કે પુરુષાર્થ નથી. વીર્ય મદ પડ્યું ત્યાં ઉપાય નથી.

૧૮ અશાતાનો ઉદય ન હોય ત્યારે કામ કરી લેવું એમ જ્ઞાનીપુરુષોએ છવું અસામર્થ્યવાનપણું જોઈને કહેલું છે; કે જેથી તેનો ઉદય આવ્યે ચળે નહીં.

૧૯ સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષને નાખુદાની માફક પવન વિરુદ્ધ હોવાથી વહાણ મરડી રસ્તો બદલવો પડે છે. તેવી તેઓ પોતે લીધેલો રસ્તો ખરો નથી એમ સમજે છે; તેમ જ્ઞાનીપુરુષો ઉદયવિશેષને લઈને વ્યવહારમાં પણ અંતરાત્મદષ્ટિ ચૂકતા નથી.

૨૦ ઉપાધિમાં ઉપાધિ રાખવી. સમાધિમાં સમાધિ રાખવી. અગ્નેત્રેની માફક કામકામે કામ અને આરામમાં આરામ એકબીજાને સેવસેવ કરી દેવાં ન જોઈએ.

૨૧ અવહારમાં આત્મકર્તવ્ય કરતા રહેવું. મુખદુઃખ, ધનપ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ - એ શુભાશુભ તથા અંતરાત્મના ઉદય ઉપર આધાર રાખે છે. શુભના ઉદયની સાથે અગાઉથી અશુભના

૪૪૨-૧

મુંબઈ, ચૈત્ર વદ ૭, ૧૯૪૯

ચિત્તમાં તમે પરમાર્થની ઇચ્છા રાખો છો એમ છે, તથાપિ તે પરમાર્થની પ્રાપ્તિને અત્યંતપણે બાધ કરવાવાળા એવા જે દોષ તે પ્રત્યે અજ્ઞાન, ક્રોધ, માનાદિના કારણથી ઉદ્દાસ થઈ શકતા નથી અથવા તેની અમુક વળગણામાં રુચિ વહે છે, તે પરમાર્થને બાધ કરવાનાં કારણ બાણી અવશ્ય સર્પના વિપની પેઠે ત્યાગવા યોગ્ય છે. કોઈનો દોષ જોવો ઘટતો નથી, સર્વ પ્રકારે જીવના દોષનો જ વિચાર કરવો ઘટે છે; એવી ભાવના અત્યંતપણે દૃઢ કરવા યોગ્ય છે. જગત્કલ્પિએ કલ્યાણ અસંભવિત બાણી આ કહેલી વાત ધ્યાનમાં લેવાજોગ છે, એ વિચાર રાખવો.

આ પત્ર પહેલાંની આવૃત્તિમાં નથી, છતાં પહેલાંની 'તત્ત્વજ્ઞાન'ની આવૃત્તિઓમાં છપાયેલ છે. તેથી તેની મિતિને અનુસરી તેને પત્ર ૪૪૨ પછી મૂકવા યોગ્ય છે. છતાં ત્યાં મૂકવાનો રહી ગયો હોવાથી અહીં આંક ૪૪૨-૧ તરીકે મૂક્યો છે.

વ્યક્તમમાં શ્રીમદ્ના કેટલાક અગત અભિપ્રાયો આવી જાય છે. તે ઉપરાંત તેમનું આત્મચરિત્રામ અવલોકન (Introspection) લખેલ ત્રણ હાથનોંધ (Memo-Books) પ્રાપ્ત થયેલ તે અત્રે મુદ્રીએ છીએ. હાથનોંધમાં સ્વાલોચનાથી ઉદ્ભવેલા પૃથક્-પૃથક્ ઉદ્ગારો સ્વઉપયોગાર્થે ક્રમરહિત લખેલા છે આ હાથનોંધમાં એ વિલાયતના બાંધાની છે, અને એક અહીંના બાંધાની છે. પ્રથમની એમાંની એકના પૃષ્ઠ ઉપર અંગ્રેજી વર્ષ ૧૮૯૦નું, અને બીજીમાં ૧૮૯૬નું ‘કેલેન્ડર’ છે. અહીંવાળીમાં નથી. વિલાયતવાળી બન્નેના કદ ઇંચ ૭x૪ $\frac{1}{2}$ છે; અને અહીંવાળીનું કદ ઇંચ ૬ $\frac{3}{4}$ x૪ છે. ૧૮૯૦ વાળીમાં ૧૦૦, ૧૮૯૬ વાળીમાં ૧૧૬ અને ત્રીજી અહીંવાળીમાં ૬૦ પાના (Leaves) છે, આ ત્રણેમાં ઘણું કરી એક લેખ ક્રમવાર નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે, ૧૮૯૦ વાળી હાથનોંધ લખવાનો પ્રારંભ બીજા પાના (ત્રીજા પૃષ્ઠ)થી ‘સહજ’ એ મથાળા નીચેનો લેખ જોતાં થયો જણાય છે. આ પ્રારંભલેખની શૈલી જોતાં તે અંગ્રેજી વર્ષ ૧૮૯૦ અથવા વિક્રમ સંવત ૧૯૪૬માં લખાયો હોય એમ સંભવે છે. આ પ્રારંભલેખ બીજા પાના-ત્રીજા પૃષ્ઠ-માં છે; બ્યારે પ્રારંભલેખ લખતી-બેળા પહેલું પૃષ્ઠ મુદ્રી દીધેલું તે પાછળથી લખ્યું છે. આ જ રીતે ૫૧ મા પૃષ્ઠમાં સવત ૧૯૫૧ ના પોપ માસની મિતિનો લેખ છે. ત્યાર પછી ૬૨મા પૃષ્ઠમાં સંવત ૧૯૫૩ના ફાગણ વદ ૧૨નો લેખ છે. અને ૯૭મા પૃષ્ઠમાં સવત ૧૯૫૧ના મહા સુદ ૭નો લેખ છે; બ્યારે ૧૩૦મા પૃષ્ઠમાં જે લેખ છે તે સવત ૧૯૪૭નો સભવે છે કેમકે તે લેખનો વિષય દર્શન-આલોચનારૂપ છે. જે દર્શન-આલોચના સવત ૧૯૪૭માં સમ્યગ્દર્શન (લુઓ હાથનોંધ પહેલીનો આક ૩૧-‘ઓગણીસે સુડતાળીસે સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યુ રે’-) થવા પૂર્વે હોવા યોગ્ય છે. વળી ૧૮૯૬ એટલે સંવત ૧૯૫૨ વાળી હાથનોંધ લખવી શરૂ કર્યા પછી તેમાં જ લખ્યું એમ પણ નથી કેમકે સંવત ૧૯૫૨ વાળી નવી હાથનોંધ છતાં ૧૮૯૦ (૧૯૪૬) વાળી હાથનોંધમાં સંવત ૧૯૫૩ના લેખો છે. સવત ૧૯૫૨ (૧૮૯૬) વાળી હાથનોંધ પૂરી થઈ રહ્યા પછી ત્રીજી અહીંના બાંધાવાળી વાપરી છે એમ પણ નથી, કેમકે ૧૮૯૬ વાળીમાં ૨૭ પાનાં વાપર્યાં છે; અને ત્યાર પછી તમામ કોરાં પડ્યાં છે. અને ત્રીજી અહીંના બાંધાવાળીમાં કેટલાક લેખો છે જેમ સંવત ૧૮૯૬ વાળી મેમોશુકમાં સંવત ૧૯૫૪ના જ લેખ છે, તેમ અહીંના બાંધાવાળીમાં પણ છે તેવી જ રીતે ૧૮૯૦ વાળીમાં સંવત ૧૯૫૩ના જ લેખ હશે અને ત્યાર પછીના નહીં હોય એમ પણ કહી શકવું શક્ય નથી તેમ ત્રણે મેમોશુકમાં વચમાં વચમાં ઘણાં પાનાંઓ કેવળ કોરાં પડતર છે; અર્થાત્ એમ અનુમાન થાય છે કે, બ્યારે જે મેમોશુક હાથ આવી, અને ઉઘાડતા જે પાનું નીકળ્યું તેમાં ક્વચિત્-ક્વચિત્ સ્વાલોચના પોતાને જ જાણવાને અર્થે લખી વાળેલ છે. જે અંગત લેખો વ્યક્તમમાં છે તે, અને આ ત્રણે મેમોશુક લેખો સ્વાલોચના અર્થે છે; તેટલા માટે અમે આ હાથનોંધોને ‘આત્મચરિત્ર-પરિણામઅવલોકન’ એવા મથાળા નીચે અત્રે દાખલ કરી છે. આ સ્વાલોચનામાં તેમની દશા, આત્મજાગૃતિ અને આત્મમદતા, અનુભવ, સ્વવિચાર અર્થે લખેલાં પ્રતોત્તર, અન્ય જીવોના નિર્ણય કરવાના ઉદ્દેશથી લખેલા પ્રતોત્તર, દર્શનોદાર યોગનાઓ આદિ સખથે અનેક ઉદ્ગારો છે; જેમાં કેટલીક બાંધી લીધેલી બાંધા (સંજ્ઞા)માં છે.

[૬૪૮]

૩

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૨]

જીવનું વ્યાપકણું, પરિણામીપણું કર્મસંબંધ મોક્ષક્ષેત્ર શા શા પ્રકારે ઘટવા યોગ્ય છે તે વિચાર્યા વિના તથાપ્રકારે સમાધિ ન થાય. ગુણ અને ગુણીનો લેહ સમજવા યોગ્ય શા પ્રકારે છે ?

જીવનું વ્યાપકપણું, સામાન્યવિશેષાત્મકતા, પરિણામીપણું, લોકાલોકજ્ઞાયકપણું કર્મ-સંબંધતા, મોક્ષક્ષેત્ર એ પૂર્વાપર અવિરોધથી શી રીતે સિદ્ધ છે ?

- ૩ જે પદાર્થો ચક્ષુરિન્દ્રિયથી દૃશ્યમાન નથી અથવા ચક્ષુરિન્દ્રિયથી બોધ થઈ શકતા નથી પણ દ્રાણે દ્રિયથી જાણી શકાય છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૪ તે બે ઇન્દ્રિયોથી નહીં પણ જેનો બોધ રસે દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પદાર્થો પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૫ એ ત્રણ ઇન્દ્રિયોથી નહીં પણ જેનું જ્ઞાન સ્પર્શેન્દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૬ એ ચાર ઇન્દ્રિયથી નહીં પણ જેનું જ્ઞાન કર્ણેન્દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૭ તે પાંચે ઇન્દ્રિય સહિત મનથી અથવા તે પાંચમાંની એકાદ ઇન્દ્રિય સહિત મનથી વા તે ઇન્દ્રિયો વિના એકલા મનથી જેનો બોધ થઈ શકે એવા રૂપી પદાર્થ પણ આ જીવના નથી; પણ તેનાથી પર છે, ઇત્યાદિ.
- ૮ તે રૂપી ઉપરાંત અરૂપી પદાર્થ આકાશાદિ છે જે મન વડે માન્યા જાય છે, તે પણ આત્માના નથી; પણ તેથી પર છે, ઇત્યાદિ.
- ૯ આ જગતના પદાર્થ માટે વિચાર કરતાં તે તમામ નહીં પણ તેમાંથી આ જીવે પોતાના માન્યા છે તે પણ આ જીવના નથી; અથવા તેનાથી પર છે, ઇત્યાદિ. જેવાં કે:—
૧ કુટુંબ અને સર્ગાસંબંધી, મિત્ર, શત્રુઆદિ મનુષ્ય વર્ગ.
૨ નોકર, ચાકર, ગુલામ આદિ મનુષ્ય વર્ગ.
૩ પશુ પક્ષી આદિ તિર્યંચ.
૪ નારકી દેવતા આદિ.
૫ પાંચે જગતના એકેન્દ્રિય.
૬ ઘર, જમીન, ક્ષેત્રાદિ, ગામગરાસાદિ, તથા પર્વતાદિ
૭ નદી, તટાવ, કૂવા, વાવ, સમુદ્રાદિ.
૮ હરેક પ્રકારનાં કારખાનાંદિ.
- ૧૦ હવે કુટુંબ અને સર્ગા સિવાય સ્ત્રીપુત્રાદિ જે અતિ નજદીકનાં અથવા જે પોતાનાથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે તે પણ.
- ૧૧ એમ બધાંને બાદ કરતાં હવે પોતાનું શરીર જે કહેવામાં આવે છે તેને માટે વિચાર કરવામાં આવે છે.
૧ કાયા, વચન, અને મન એ ત્રણે યોગ ને તેની ક્રિયા.
૨ પાંચે ઇન્દ્રિયો વગેરે.
૩ પોતાના વાળથી પગના નખ સુધીના દરેક અવયવ જેમકે:—
૪ બધાં અંગના વાળ, ચર્મ (ચામડી), ખાપરી, મગજ, માસ, લોહી, નાડી, દાઢ, માથું, કપાળ, કાન, આંખ, નાક, મુઠ મુઠિયા, જાન, મળું, હોઠ, હડપચી, ગરદના, હાતી, વામો, પેટ, ડંઢેડ, મરોઢે, હાથ, કામ, જિભ, સપાળ, ગોઠ, કાચ, ખાવડાં, પોંચા, કાળી, મૂંડી, ટાંડણી, પાતી, નખ ઇત્યાદિ અનેક અવયવો બાને પિત્તભેદ
૫ ને મળેલાં નર્મજનું એક પાત્ર આ જીવ નથી, જતા પોતાનું માની એકો છે, તે નુકસાને
૬ અપાડે, તેવું જીવને અંગત રસ નામે માન્યતાની જૂર છે, તે સુખારવાથી મની દરજા

તેનું અત્યારે એક વિષય વિના બીજા વિષયપ્રતિ ઠેકાણું નથી. તે પુરુષ જોકે તીક્ષ્ણ ઉપયોગવાળો છે; તથાપિ તે તીક્ષ્ણ ઉપયોગ બીજા કોઈપણ વિષયમાં વાપરવા તે પ્રીતિ ધરાવતો નથી.

[૬૧]

પ

[હાથનોંધ ૧, પૃષ્ઠ ૪]

[હાથનોંધ ૧, પૃષ્ઠ ૬]

એક વાર તે સ્વભુવનમાં બેઠો હતો. જગતમાં કોણ સુખી છે, તે જોઈ તો ખરો, પછી આપણે આપણે માટે વિચાર. એની એ જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવા અથવા પોતે તે સંબ્રહ્મસ્થાન જોવા ઘણા પુરુષો (આત્માઓ), ઘણા પદાર્થો તેની સમીપે આવ્યા.

‘એમાં કોઈ જક પદાર્થ હતો નહીં.’

‘કોઈ એકલો આત્મા જોવામાં આવ્યો નહીં.’

માત્ર કેટલાક દેહધારીઓ હતા; જેઓ મારી નિવૃત્તિને માટે આવ્યા હોય એમ તે પુરુષને શંકા થઈ.

વાયુ, અગ્નિ કે પાણી, ભૂમિ એ કોઈ કેમ આવ્યું નથી ?

(નેપથ્ય) તેઓ સુખનો વિચાર પણ કરી શકતાં નથી દુઃખથી બિચારાં પરાધીન છે.

‘બ્રહ્મન્દ્રય જીવો કેમ આવ્યા નથી ?

(નેપથ્ય) એને માટે પણ એ જ કારણ છે. આ ચક્ષુથી જુઓ. તેઓ બિચારાને કેટલું બધું દુઃખ છે ?

તેનો કપ, તેનો ચરથરાટ, પરાધીનપણું ઇત્યાદિક જોઈ શકાય તેનું નહોતું, તે બહુ દુઃખી હતાં.

[હાથનોંધ, ૧, પૃષ્ઠ ૧૦]

(નેપથ્ય) એ જ ચક્ષુથી હવે તમે આખું જગત જોઈ લ્યો. પછી બીજી વાત કરો.

ઠીક ત્યારે. દર્શન થયું, આનંદ પામ્યો; પણ પાછો ખેદ જન્મ્યો.

(નેપથ્ય) હવે ખેદ કાં કરો છો ?

મને દર્શન થયું તે શું સમ્યક્ હતું ?

‘હા.’

સમ્યક્ હોય તો પછી ચક્રવર્ત્યાદિક તે દુઃખી કેમ દેખાય ?

‘દુઃખી હોય તે દુઃખી, અને સુખી હોય તે સુખી દેખાય.’

ચક્રવર્તી તો દુઃખી નહીં હોય ?

‘જેમ દર્શન થયું તેમ શ્રદ્ધો. વિશેષ જોવું હોય તો ચાલો મારી સાથે.’

ચક્રવર્તીના અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કર્યો.

અંતઃકરણ જોઈને પેલું દર્શન સમ્યક્ હતું એમ મેં માન્યું. તેનું અંતઃકરણ બહુ દુઃખી હતું. અનન્ય ભયના પયાયથી તે ચરચરતું હતું. કાળ આયુષ્યની દોરીને ગળી જતો હતો. કાંઈ માંસમાં તેની વૃત્તિ હતી. કાંઈગમાં તેની પ્રીતિ હતી. ક્રોધ, માનનો તે ઉપાસક હતો.

બહુ દુઃખ—

[હાથનોંધ ૧, પૃષ્ઠ ૧૧]

ચા, અ. દેવોનું દર્શન પણ સમ્યક્ સમજવું ?

[૫૫૪] ૬ [હાથનોંધ ૧, પૃ. ૨૧]
સુખને ઇચ્છતો ન હોય તે નાસ્તિક, કાં સિદ્ધ, કાં જડ.

[૨૪૬] ૧૦

એ જ સ્થિતિ -- એ જ ભાવ અને એ જ સ્વરૂપ.

ગમે તો કલ્પના કરી બીજી વાટ લ્યો. યથાર્થ જોઈતો હોય તો આ..લો.

વિભંગ જ્ઞાન - દર્શન અન્ય દર્શનમાં માનવામાં આવ્યું છે. એમાં મુખ્ય પ્રવર્તકોએ જે 'ધર્મમાર્ગ' બોધ્યો છે, તે સમ્યક્ થવા સ્યાત મુદ્રા જોઈએ.

સ્યાત મુદ્રા તે સ્વરૂપસ્થિત આત્મા છે. શ્રુતજ્ઞાનની અપેક્ષાએ સ્વરૂપસ્થિત આત્માએ કહેલી શિક્ષા છે.

નાના પ્રકારના નય, નાના પ્રકારનાં પ્રમાણ, નાના પ્રકારની લંગમલ, નાના પ્રકારના અનુયોગ એ સઘળાં લક્ષણારૂપ છે. લક્ષ એક સચ્ચિદાનંદ છે.

દ્વિવિધ ગયા પછી ગમે તે શાસ્ત્ર, ગમે તે અક્ષર, ગક્ષ તે કથન, ગમે તે વચન, ગમે તે સ્થળ પ્રાપ્તિ અહિતનું કારણ થતું નથી.

પુનર્જન્મ છે - જરૂર છે - એ માટે હું અનુભવથી હા કહેવામાં અચળ છું.

આ કાળમાં મારું જન્મવું માનું તો દુઃખદાયક છે, અને માનું તો સુખદાયક પણ છે.

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૨૬]

એવું હવે કોઈ વાંચન રહ્યું નથી કે જે વાંચી જોઈએ છીએ તે પામીએ એ જેના સંગમાં રહ્યું છે તે સંગની આ કાળમાં ન્યૂનતા થઈ પડી છે.

વિકરાળ કાળ! . . . વિકરાળ કર્મ! . . . વિકરાળ આત્મા! . . . જેમ
પણ એમ

હવે ધ્યાન રાખો. એ જ કલ્યાણ.

[૨૪૬-૧] ૧૧ [હાથનોંધ ૧, પૃ. ૨૭]

એટલું જ શોધાય તો બધું પામશો; ખચીત એમાં જ છે. મને ચોક્કસ અનુભવ છે. સત્ય કહું છું. યથાર્થ કહું છું. નિઃશંક માનો.

એ સ્વરૂપ માટે સહજ સહજ કોઈ સ્થળે લખી વાળ્યું છે.

[૯૧] ૧૨ [હાથનોંધ ૧, પૃ. ૨૮]

મારગ આચા મિત્ર ગયા, છૂટ ગયે સંદેહ;

હોતા સો તો જલ ગયા, મિત્ર ક્રિયા નિજ વેદ.

સમજ, પિછે સખ મરત હૈ, બિન સમજ મુશકીલ;

યે મુશકીલી કયા કહું ?.....

૧. મુદ્રા ન વ્યવસ્થા આ. સ્વરૂપ નથી પણ આનંદ પોતે જ પડી પૂર્તિ કરેલ છે.

એહિ નહીં હૈ કલ્પના, એહી નહીં વિભંગ;
જળ જાગેગે આતમા, તળ લાગેગે રંગ.

[૬૫૨]

૧૫

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૩૭]

અનુભવ

[૪૦૮-૨]

૧૬

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૩૬]

એ ત્યાગી પણ નથી, અત્યાગી પણ નથી. એ રાગી પણ નથી, વીતરાગી પણ નથી.
પોતાનો કમ નિશ્ચય કરો. તેની યોગાબ્ધુ નિવૃત્ત ભૂમિકા રાખો.
આ દર્શન થાય છે તે કાં વૃથા જાય છે ? એનો વિચાર પુનઃ પુનઃ વિચારતાં મૂર્છા આવે છે.
સંતજનોએ પોતાનો કમ મૂક્યો નથી. મૂક્યો છે તે પરમ અસમાધિને પામ્યા છે.
સંતપણું અતિ અતિ દુર્લભ છે. આવ્યા પછી સંત મળવા દુર્લભ છે. સંતપણાની
જિજ્ઞાસાવાળા અનેક છે. પરંતુ સંતપણું દુર્લભ તે દુર્લભ જ છે !

[૮૧]

૧૭

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૪૩]

પ્રકાશભુવન

અચીત તે સત્ય છે. એમ જ સ્થિતિ છે. તમે આ ભણી વળો—
તેઓએ રૂપકથી કહ્યું છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તેથી જોધ થયો છે, અને થાય છે; પરંતુ
તે વિભંગરૂપ છે.

આ જોધ સૂક્ષ્મ છે. તથાપિ ઘણો જ સૂક્ષ્મ અને મોઢ ટળ્યે ગ્રાહ્ય થાય તેવો છે.
સમ્યક્ જોધ પણ પૂર્ણ સ્થિતિમા રહ્યો નથી. તોપણ જે છે તે યોગ્ય છે.
એ સમજીને હવે ઘટતો માર્ગ લેયો.
કારણ શોધો મા, ના કહો મા, કલ્પના કરો મા. એમ જ છે.
એ પુરુષ યથાર્થવક્તા હોતો. અયથાર્થ કહેવાનું તેમને કોઈ નિમિત્ત નહોતું.

૧૮

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૪૬]

મોટું આશ્ચર્ય છે કે નિર્વિકાર મનના સુસુષુઓ જેનાં ચરણની ભક્તિ, સેવા ઈચ્છે
છે તેવા પુરુષને એક અંત્રવાના પાણી જેવી,.....

[૧૪૮-૨]

૧૯

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૪૭]

તે દશા સાથી અવરાઈ? અને તે દશા વર્ધમાન કેમ ન થઈ?
લોકના પ્રસંગથી, માનેશ્વરી, અજગૃહપણથી, સીઆદિ પરિપક્વો જય ન કરવાથી.
જે જે કિયાને વિગે જીવને રંગ લાગે છે, તેને ત્યાં જ ક્રિયતિ હોય છે, એવો જે
જિનનો અતિપ્રાય મન છે.

ત્રીન્ન મદ્દ મોનીયનાં સ્થાનક તીર્થ કરે ક્યાં છે તે સાર્યાં છે.

[૬૧૭-૬૧૮]

૨૪

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૫૧]

જ્ઞાનીપુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સંયમપરિણામ વર્ધમાન થાય છે, એમ સર્વ કહ્યું છે તે સત્ય છે.

તે સંયમ, વિચારતી તીક્ષ્ણ પરિણતિથી તથા બ્રહ્મરસપ્રત્યે સ્થિરપણાથી ઉત્પન્ન થાય !

શ્રી તીર્થંકર આત્માને સંકેચવિકાસનું ભાજન યોગદશામાં માને છે, તે સિદ્ધાંત વિશે કરી વિચારવા યોગ્ય છે.

[૬૫૨]

૨૫

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૫૬]

ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

[૬૫૩]

૨૬

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૫૭]

ચિદ્વિધાતુમય, પરમશાત, અકગ

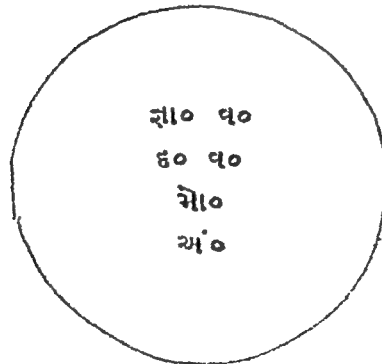
એકાગ્ર, એક સ્વભાવમય

અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક

પુરુષાકાર ચિદાનંદ-

ઘન તેનું

ધ્યાન કરો.

નો આત્મલિંગ અભાવ.

પ્રદેશ સંબંધ પામેલાં

પૂર્વનિવ્વપ્ત, સત્તાપ્રાપ્ત,

ઉદયપ્રાપ્ત, ઉત્તીરણપ્રાપ્ત

ચાર એવાં

લિંગાદિ	વ્યવહાર	જિનમુદ્રા સૂચક.
મતાંતર	સમાવેશ	
શાંત રસ	પ્રવહન.	
જિન	અન્યને	ધર્મ પ્રાપ્તિ.
લોકાદિ સ્વરૂપ—	સંશયની	નિવૃત્તિ સમાધાન
કાંઈક ગૃહવ્યવહાર શાંત કરી, પરિગ્રાદિ કાર્યથી નિવૃત્ત થવું. અપ્ર		
ગુણસ્થાન પર્યંત પહોંચવું. કેવળ ભૂમિકાનું સહજ પરિણામી ધ્યાન—		

[૭૦-૨]

૩૨

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૬]

ધન્ય રે દિવસ આ આહો,
 ભગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે;
 દશ વર્ષે રે ધારા ઉલસી,
 મટયો ઉદયકર્મનો ગર્વ રે.
 ઓગણસસે ને એકત્રીસે,
 આંચો અપૂર્વ અનુસાર રે;
 ઓગણીસસે ને બેતાલીસે,
 અદ્ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે.
 ઓગણીસસે ને સુડતાલીસે,
 સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્ય રે;
 શ્રુત અનુભવ વધતી દશા,
 નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્ય રે.
 ત્યાં આંચો રે ઉદય કારમો,
 પરિગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે;
 જેમ જેમ તે હડસેલીએ,
 તેમ વધે ન ઘટે રંચ રે.

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ધન્ય૦

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૬]

વધતું એમ જ ચાલિયું,
 હવે દીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;
 ક્રમે કરીને રે તે જશે,
 એમ ભાસે મનમાંહી રે.
 યથા હેતુ જે ચિત્તનો,
 મત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે;
 થશે અવશ્ય આ દેહથી,
 એમ યથો નિરધાર રે.

ધન્ય૦

ધન્ય૦

વ્યવહારનો ઉદ્દય એવો છે કે તે ધારણ કરેલી દશા લોકોને કપાયનું નિમિત્ત : તેમ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ બને નહીં.

ત્યારે તે વ્યવહાર નિવૃત્ત કરવો ?

તે પણ વિચારતાં બનવું કઠણ લાગે છે, કેમકે તેવી કંઈક સ્થિતિ વેદવાનું નિરૂદ્ધા કરે છે. પછી તે શિથિલતાથી, ઉદયથી કે પરચ્છાથી કે સર્વજ્ઞ દ્રષ્ટીથી, એમ ધ પણ અલ્પકાળમાં આ વ્યવહારને સંક્ષેપ કરવા ચિત્ત છે.

તે વ્યવહાર કેવા પ્રકારે સંક્ષેપ થઈ શકશે ?

કેમકે તેનો વિસ્તાર વિશેષપણે જોવામાં આવે છે. વ્યાપારસ્વરૂપે, કુટુંબપ્રતિબંધે, સુવાવસ્થાપ્રતિબંધે, દયાસ્વરૂપે, વિકારસ્વરૂપે - એ આદિ કારણે તે વ્યવહાર વિસ્તારજ્ઞ જણાય છે.

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૯૪]

હું એમ જાણું છું કે અનંતકાળથી અપ્રાપ્તવત્ એવું આત્મસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન-કેવળ દર્શનસ્વરૂપે અંતર્મુહૂર્તમાં ઉત્પન્ન કર્યું છે, તો પછી વર્ષ છ માસ કાળમાં આટલો આ વ્યવહાર કેમ નિવૃત્ત નહીં થઈ શકે ? માત્ર જાગૃતિના ઉપયોગાતરથી તેની સ્થિતિ છે, અને તે ઉપયોગના બળને નીત્ય વિચાર્યેથી અલ્પકાળમાં તે વ્યવહાર નિવૃત્ત થઈ શકવા યોગ્ય છે. તોપણ તેની કેવા પ્રકારે નિવૃત્તિ કરવી, એ હજી વિશેષપણે મારે વિચારવું ઘટે છે એમ માનું છું, કેમકે વીર્યને વિષે કંઈ પણ મંદ દશા વર્તે છે. તે મંદ દશાનો હેતુ શો ? ઉદયબળે પ્રાપ્ત થયો એવો પરિચય માત્ર પરિચય, એમ કહેવામાં કંઈ બાધ છે ? તે પરિચયને વિષે વિશેષ અરુચિ રહે છે, તે છતાં તે પરિચય કરવો રહ્યો છે. તે પરિચયનો દોષ કહી શકાય નહીં, પણ નિજદોષ કહી શકાય. અરુચિ હોવાથી ઇચ્છારૂપ દોષ નહીં કહેતાં ઉદયરૂપ દોષ કહ્યો છે.

[૪૩૮]

૪૦

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૯૬]

ઘણે વિચાર કરી નીચેનું સમાધાન થાય છે.

એકાંત દ્રવ્ય, એકાંત દ્વેષ, એકાંત કાળ અને એકાંત ભાવરૂપ સંયમ આરાધ્યા વિના ચિત્તની શાંતિ નહીં થાય એમ લાગે છે. એવો નિશ્ચય રહે છે.

તે યોગ હજી કંઈ દૂર સંભવે છે, કેમકે ઉદયનું બળ જોતાં તે નિવૃત્ત થતાં કંઈક વિશેષ કાળ જશે.

[૪૩૭]

૪૧

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૯૭]

માત્ર ચુદ્ધ યનિવાર - વિક્રમ સંવત ૧૯૫૧ ત્યાર પછી દોઢ વર્ષથી વધારે સ્થિતિ નહીં. અને તેટલા કાળમાં ત્યાર પછી જીવનકાળ શી રીતે વેદવો તે વિચારવાનું બન્યો.

[૪૯૩]

૪૯

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૦૬]

“ જોમ નિર્મળતા રે રત્ન સ્ફટિક તણી,
તેમ જ જીવ સ્વભાવ રે;
તે જિન વીરે રે ધર્મ પ્રકાશિયો,
પ્રબળ કષાય અભાવ રે.”

[૧૪૭-૩-૧]

૪૯

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૦૮]

વીતરાગદર્શન.

ઉદ્દેશપ્રકરણ.
સર્વજ્ઞમીમાંસા.
ષટ્દર્શનઅવલોકન.
વીતરાગઅભિપ્રાયવિચાર.
વ્યવહારપ્રકરણ.
મુનિધર્મ.
આગારધર્મ.
મતમતાંતરનિરાકરણ.
ઉપસંહાર.

[૧૪૭-૩-૨]

૫૦

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૧૦]

નવતત્ત્વવિવેચન.
ગુણસ્થાનકવિવેચન.
કર્મપ્રકૃતિવિવેચન.
વિચારપદ્ધતિ.
શ્રવણાદિવિવેચન.
બોધબીજસંપત્તિ.
જીવાજીવવિભક્તિ.
શુદ્ધાત્મપદભાવના.

[૧૪૭-૩-૩]

૫૧

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૧૧]

અંગ.
ઉપાંગ.
મૂળ.
છેદ.
આલેખપ્રકરણ દીક્ષા.

અથવા થતું નથી ?

વ્યવહાર રચના કરી છે એમ કોઈ હેતુથી સિદ્ધ થાય છે ?

[૬૦૦]

૫૪

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૧૫]

સ્વસ્થિતિ-આત્મદશા સંબંધે વિચાર.

તથા તેનું પર્યાવસાન ?

ત્યાર પછી લોકોપકારપ્રવૃત્તિ ?

લોકોપકારપ્રવૃત્તિનું ધોરણ.

વર્તમાનમાં (હાલમાં) કેમ વર્તવું ઉચિત છે ?

[૪૧૯-૨]

૫૫

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૧૭]

આત્મપરિણામની વિશેષ સ્થિરતા થવા વાળી અને કાયાનો સંયમ સહાયોગપણે કર્યો ઘટે છે.

[૬૦૧]

૫૬

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૧૮]

ત્રણ કાળમાં જે વસ્તુ જાત્યંતર થાય નહીં તેને શ્રી જિન દ્રવ્ય કહે છે.

કોઈ પણ દ્રવ્ય પરપરિણામે પરિણમે નહીં. સ્વપણાનો ત્યાગ કરી શકે નહીં.

પ્રત્યેક દ્રવ્ય (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) સ્વપરિણામી છે.

નિયત અનાદિ મર્યાદાપણે વર્તે છે.

જે ચેતન છે, તે કોઈ દિવસ અચેતન થાય નહીં; જે અચેતન છે, તે કોઈ દિવસ ચેતન થાય નહીં.

[૬૦૨]

૫૭

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૨૦]

હે યોગ,

[૬૧૩-૨]

૫૮

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૨૧]

એક ચૈતન્યમાં આ સર્વ શી રીતે ઘટે છે ?

[૪૦૮-૪]

૫૯

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૨૨]

જો આ જીવે તે વિભાવપરિણામ સ્વીકૃતિ ન કર્યા તો આ જ જીવને વિષે તે પ્રત્યક્ષ દુઃખ વેદશે.

[૬૦૪]

૬૦

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૨૪]

જે જે પ્રકારે આત્માને ચિત્તન કર્યો હોય તે તે પ્રકારે તે પ્રતિભામે છે.

વિષયાર્થપ્રજ્ઞાથી મુક્તિને પામેલી વિચારચક્તિવાળા જીવને આત્માનું નિત્યપણું ભાગ્યું નથી, એમ વાત કરીને દેખાવ છે, તેમ થાય છે, તે યથાર્થ છે; કેમકે અનિત્ય એવા વિષયને આત્માનું નિત્યપણું પામી શકે નથી.

વિચિત્ર રચના બાણીને તેમ થવાનો હેતુ શો છે? તથા તે દુઃખનું મૂળ સ્વરૂપ શું છે? અને તેની નિવૃત્તિ કયા પ્રકારે થઈ શકવા યોગ્ય છે? તેમ જ જગતની વિચિત્ર સ્થિતિનું અંતસ્સ્વરૂપ શું છે, એ આદિ પ્રકારને વિષે વિચારદશા ઉત્પન્ન થઈ છે જેને એવાં મુશ્કેલ પુરુષ તેમણે, પૂર્વ પુરુષોએ ઉપર કહ્યા તે વિચારો વિષે જે કંઈ સમાધાન આપ્યું હતું, અથવા માન્યું હતું, તે વિચારના સમાધાન પ્રત્યે પણ યથાશક્તિ આલોચના કરી. તે આલોચના કરતાં વિવિધ પ્રકારના મતમતાંતર તથા અભિપ્રાયસંબંધી યથાશક્તિ વિશેષ વિચાર કર્યો. તેમ જ નાના પ્રકારના સમાનુબદ્ધિ સપ્રદાયનો વિચાર કર્યો. તથા વેદાંતાદિ દર્શનોનો વિચાર કર્યો. તે આલોચના વિષે અનેક પ્રકારે તે દર્શનજ્ઞા સ્વરૂપનું મથન કર્યું, અને પ્રસંગે પ્રસંગે મથનની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલું એવું જૈનદર્શન તે સંબંધી ઘણા પ્રકારે જે મથન થયું, તે મથનથી તે દર્શનને સિદ્ધ થવા અર્થે, પૂર્વાપર વિરોધ-જેવાં લાગે છે એવાં નીચે લખ્યાં છે તે કારણો દેખાયાં.

[૬૧૬]

૬૩

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૩૨]

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય તથા આકાશાસ્તિકાય અરૂપી છતાં રૂપીને સામ્રાજ્ય આપે છે, અને એ ત્રણ દ્રવ્ય સ્વભાવપરિણામી કહ્યાં છે, ત્યારે એ અરૂપી છતાં રૂપીને સહાયક કેમ થઈ શકે?

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એકદ્વેત્રાવગ્રાહી છે, અને પરસ્પર વિરુદ્ધતાવાળા તેના સ્વભાવ છે, છતાં તેમાં વિરોધ, ગતિ પામેલી વસ્તુપ્રત્યે-સ્થિતિસહાયકતારૂપે અને સ્થિતિ પામેલી વસ્તુ પ્રત્યે ગતિ સહાયકતારૂપે થઈ શા માટે આવે તહીં?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયની અવગાહના અમુક અમૂર્તાકારે છે, તેમ હોવાને કંઈ રહસ્યાર્થ છે?

લોકસંસ્થાન સદૈવ એક સ્વરૂપે રહેવામાં કંઈ રહસ્યાર્થ છે?

એક તારો પણ ઘટવધ થતો નથી, એવી અંનાદિસ્થિતિ શા હેતુથી માનવી?

શાશ્વતપણાની વ્યાખ્યા શું? આત્મા, કે પરમાણુ કદાપિ શાશ્વત માનવામાં મૂળ દ્રવ્યત્વ કારણ છે; પણ તારા, ચંદ્ર, વિમાનાદિમાં તેવું શું કારણ છે?

[૬૦૦]

૬૪

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૩૩]

સિદ્ધ આત્મા લોકલોકપ્રકાશક છે, પણ લોકલોકવ્યાપક નથી, વ્યાપક તો સ્વઅવગાહના પ્રમાણ છે. જે મનુષ્યદેહે સિદ્ધિ પામ્યા તેના ત્રીજા ભાગ જાણે તે પ્રદેશ ધન છે, એટલે આત્મદ્રવ્ય લોકલોકવ્યાપક નથી પણ લોકલોકપ્રકાશક એટલે લોકલોક જ્ઞાયક છે, લોકલોક પ્રત્યે આત્મા જતો નથી, અને લોકલોક કંઈ આત્મામાં આવતાં નથી, ત્રવે પોતપોતાની અવગાહનામાં સ્વસત્તામાં રહ્યા છે, તેમ છતાં આત્માને તેનું જ્ઞાનદર્શન શી રીતે થાય છે?

અને એ એવું દર્શન કરવામાં આવે કે જેમ આરીસામાં વસ્તુ પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેમ આત્મામાં પણ લોકલોક પ્રતિબિંબિત થાય છે, પ્રતિબિંબિત થાય છે, તો એ સમાધાન

જે જિનસમ્મત કેવળજ્ઞાન લોકલોકજ્ઞાયક માનીએ તો તે કેવળજ્ઞાનમાં આહાર, નિહાર, વિહારાદિ ક્રિયા શી રીતે સંભવે ?

વર્તમાનમાં તેની આ ક્ષેત્રે અગ્રાપ્તિનો હેતુ શો ?

[૬૧૧]

૬૬

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૫૪]

મતિ,
શ્રુત,
અવધિ,
મનઃપર્યવ.
પરમાવધિ,
કેવલ,

[૬૧૨]

૭૦

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૫૫]

પરમાવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એ રહસ્ય અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.

અનાદિ અનંતકાળનું, અનંત એવા અલોકનું ? ગણિતથી અતીત અથવા અસંખ્યાતથી પર એવો જીવસમૂહ, પરમાણુસમૂહ અનંત છતાં અનંતપણાનો સાક્ષાત્કાર થાય તે ગણિતાતીતપણું છતાં શી રીતે સાક્ષાત્ અનંતપણું જણાય ? એ વિરોધની શાંતિ ઉપર કહ્યાં તે રહસ્યથી થવાયોગ્ય સમજાય છે.

વળી કેવળજ્ઞાન નિર્વિકલ્પ છે, ઉપયોગનો પ્રયોગ કરવો પડતો નથી. સહજ ઉપયોગે તે જ્ઞાન છે; તે રહસ્ય પણ અનુપ્રેક્ષા કરવાયોગ્ય છે.

કેમકે પ્રથમ સિદ્ધ કોણ ? પ્રથમ જીવપર્યાય કયો ? પ્રથમ પરમાણુપર્યાય કયો ? એ કેવળજ્ઞાનગોચર પણ અનાદિ જ જણાય છે; અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન તેની આદિ પામતું નથી, અને કેવળજ્ઞાનથી કંઈ છાનું નથી એ જે વાત પરસ્પર વિરોધી છે, તેનું સમાધાન પરમાવધિની અનુપ્રેક્ષાથી તથા સહજ ઉપયોગની અનુપ્રેક્ષાથી સમજાવાયોગ્ય રસ્તો દેખાય છે.

[૬૧૩]

૭૧

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૫૭]

કંઈ પણ છે ?

શું છે ?

શા પ્રકાર છે ?

જાણવાયોગ્ય છે ?

અજ્ઞાન કયા જુ છે ?

અવનો હેતુ શો છે ?

પુનઃપુનઃ અવ કે જીવના દેવથી અંધ ?

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૫૭]

૬. મધ્યમ પરિણામવાળી વસ્તુનું નિત્યપાણું શી રીતે સંભવે છે ?
 ૧૦. શુદ્ધચેતનમાં અનેકની સંખ્યાનો ભેદ શો કારણે ઘટે છે ?
 ૧૧.

[૧૪૭-૨]

૭૩

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૬૫]

જેનાથી માર્ગ પ્રવર્ત્યા છે, એવા મોટા પુરુષનાં વિચાર, બળ, નિર્ભયતાદિ ગુણો પણ મોટા હતા.

એક રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં જે પરાક્રમ ઘટે છે, તે કરતાં અપૂર્વ અભિપ્રાય સહિત ધર્મસંતતિ પ્રવર્તવામાં વિશેષ પરાક્રમ ઘટે છે.

તથાગ્ન શક્તિ થોડા વખત પૂર્વે અંત્ર જણાતી હતી, તેમાં હાલ વિકળતા જેવામાં આવે છે તેનો હેતુ શો હોવો જોઈએ તે વિચારવા યોગ્ય છે.

દર્શનની રીતે આ કાળમાં ધર્મ પ્રવર્તે એથી જીવોનું કલ્યાણ છે કે સંપ્રદાયની રીતે પ્રવર્તે તો જીવોનું કલ્યાણ છે તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે.

સંપ્રદાયની રીતે ઘણા જીવોને તે માર્ગ અહણુ થવા યોગ્ય થાય, દર્શનની રીતે વિરલ જીવોને અહણુ થાય.

જો જિનને અભિમતે માર્ગ નિરૂપણ કરવા યોગ્ય ગણવામાં આવે, તો તે સંપ્રદાયના પ્રકારે નિરૂપણ થવો વિશેષ અસંભવિત છે, કેમકે તેની રચનાનું સામ્પ્રદાયિક સ્વરૂપ થવું કઠણ છે. દર્શનની અપેક્ષાએ કોઈકે જીવને ઉપકારી થાય એટલો વિરોધ આવે છે.

[૧૪૭-૨-૨]

૭૪

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૬૬]

જે કોઈ મોટા પુરુષ થયા છે તેઓ પ્રથમથી સ્વસ્વરૂપ (નિજશક્તિ) સમજી શકતા હતાં, અને ભાવિમહત્કાર્યનાં બીજને પ્રથમથી અન્યક્તપણે વાળ્યાં રહેતા હતા અથવા સ્વાચરણ અવિરોધ જેવું રાખતા હતા.

અત્રે તે પ્રકાર વિશેષ વિરોધમાં પડ્યો હોય એમ દેખાય છે. તે વિરોધનાં કારણો પણ અત્રે લખ્યાં છે.

૧. અનિર્ણયથી—

૨. વિશેષ સંસારીની રીતિ જેવો વ્યવહાર વર્તતો હોવાથી.

૩. પ્રદક્ષયર્થનું ધોરણ.

[૧૫૪]

૭૫

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૬૭]

સોહ (મહાપુરુષોએ આશ્ચર્યકારક ગવેષણા કરી છે.)
 કલ્પિત પરિણતિથી જીવને વિરમવું આટલું બધું કડણ થઈ પડ્યું છે તેનો હેતુ શો હોવો જોઈએ ?

આત્માના ધ્યાનને કુખ્ય પ્રકાર કર્યો કરી શકાય ?

તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકાર ?

કંઈ વિશેષ સ્વરૂપ છે ? સર્વ દ્રવ્યનું વસ્તુત્વ, ગુણ બાદ કરી વિચારીએ તો એક છે કે કેમ ? આત્મા ગુણી જ્ઞાન ગુણ-એમ કહેવાથી કથાચિત્ આત્માનું જ્ઞાનરહિતપણું ખરું કે નહીં ? જો જ્ઞાનરહિતઆત્મપણું સ્વીકારીએ તો જડ બને ? ચારિત્ર, વીર્યાદિ ગુણ કહીએ તો જ્ઞાનથી તેનું બુદ્ધાપણું હોવાથી તે જડ ઠરે-તેનું સમાધાન શા પ્રકારે ઘટે છે ? અભંવ્યત્વ પારિણામિકભાવે શા માટે ઘટે ? ધર્માસ્તિકાંય, અધર્માસ્તિકાંય, આકાશ અને જીવ દ્રવ્યદષ્ટિએ જોઈએ તો એક વસ્તુ ખરી કે નહીં ? દ્રવ્યપણું શું ? ધર્માસ્તિકાંય, અધર્માસ્તિકાંય, અને આકાશનું સ્વરૂપ વિશેષ શી રીતે પ્રતિપાદન થઈ શકે છે ? લોક અસંખ્યપ્રદેશી અને દ્વીપ સમુદ્ર અસંખ્યાતા તે આદિ વિરોધનું સમાધાન શા પ્રકારે છે ? આત્મામાં પારિણામિકતા ? મુક્તિમાં પણ સર્વ પદાર્થનું પ્રતિભાસનું ? અનાદિ અનંતનું જ્ઞાન કયા પ્રકારે થવા-યોગ્ય છે ?

[૬૫૯]

૮૧

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૭૩]

વેદાંત.

આત્મા એક, અનાદિ માયા, બંધમોક્ષનું પ્રતિપાદન એ તમે કહો છો એમ ઘટી શકાતાં નથી ?

આનંદ અને ચૈતન્યમાં શ્રી કપિલદેવજીએ વિરોધ કહ્યો છે તેનું શું સમાધાન છે ? યથાયોગ્ય સમાધાન વેદાંતમાં જોવામાં આવતું નથી.

આત્મા નાના વિના બંધ, મોક્ષ હોવા યોગ્ય જ નથી. તે તો છે, એમ છતાં કલ્પિત કહેવાથી પણ ઉપદેશાદિ કાર્ય કરવા યોગ્ય ઠરતાં નથી.

[૬૬૦-૩]

૮૨

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૭૪]

જૈનમાર્ગ

૧. લોકસંસ્થાન.
૨. ધર્મ, અધર્મ, આકાશ દ્રવ્ય.
૩. અર્પીપણું.
૪. સુખમ દુષ્કર્માદિકાળ.
૫. તે તે કાળે ભારતાદિની સ્થિતિ, મનુષ્ય જિંવત્વાદિપ્રમાણ.
૬. નિર્ગોદ સૂક્ત.
૭. ભવ્ય, અભવ્ય નામે જો પ્રકારે જીવ.
૮. વિભાવદશા, પારિણામિક ભાવે.
૯. પ્રદેશ અને નમય તેનું વ્યાવહારિક પારમાર્થિક કંઈ સ્વરૂપ.
૧૦. મુનુક્ષુદાપથી મુદ્દું કંઈ દ્રવ્યત્વ.
૧૧. પ્રદેશમુદાપનું વસ્તુત્વ.
૧૨. રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી મુદ્દું મેનું કંઈ પણ પરમાણુપણું.
૧૩. પ્રદેશનું કલ્પવૃક્ષ, વિજ્ઞાન.

૫ અન્યથી ન્યૂન પરાભવતા.

૬ જ્યાં જ્યાં અન્ય વિકળ છે ત્યાં ત્યાં અવિકળ આ, વિકળ દેખાય ત્યાં અન્યનું ક્વચિત્ અવિકળપણું - નહીં તો નહીં.

[૫૭૦]

૮૪

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૮૧]

મોહમયી ક્ષેત્રસંબંધી ઉપાધિ પરિત્યાગવાને આઠ મહિના અને દશ દિવસ બાકી છે; અને તે પરિત્યાગ થઈ શકવા યોગ્ય છે.

બીજે ક્ષેત્રે ઉપાધિ (વ્યાપાર) કરવાના અભિપ્રાયથી મોહમયી ક્ષેત્રની ઉપાધિનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર રહે છે, એમ નથી.

પણ જ્યાં સુધી સર્વસંગપરિત્યાગરૂપ યોગ નિરાવરણ થાય નહીં ત્યાં સુધી જે ગૃહાશ્રમ વર્તે તે ગૃહાશ્રમમાં કાળ વ્યતીત કરવા વિષેનો વિચાર કર્તવ્ય છે. ક્ષેત્રનો વિચાર કર્તવ્ય છે. જે વ્યવહારમાં વર્તીયું તે વ્યવહારનો વિચાર કર્તવ્ય છે, કેમ કે પૂર્વાપર અવિરોધપણું નહીં તો રહેતું કઠણ છે.

[૫૭૧]

૮૫

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૮૨]

ભૂ:—

બ્રહ્મ.

સ્થાપના:—

ધ્યાન.

સુખ:—

યોગબળ.

બ્રહ્મબ્રહ્મ.

નિર્ઞાતાદિ સપ્રદાય.

ધ્યાન.

નિરૂપણ.

યોગબળ.

ભૂ, સ્થાપના, સુખ.

સર્વદર્શન અવિરોધ.

સ્વાયુ-સ્થિતિ.

આત્મબળ.

[૫૦૨-૨]

૮૬

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૮૩]

સો ધમ્મો જથ્થ વયા દસદ દોસા ન જસસ સો દેવો;

સો હુ ગુરુ જો નાળી આરંભપરિગ્ગદ્ધા વિરઓ.

[૪૫૬]

૮૭

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૮૭]

અકિચનપણાથી વિચરતાં એકાંત મૌનથી જિનસદૃશ ધ્યાનથી તન્મયાત્મસ્વરૂપ એવો ક્યારે થઈશ ?

[૬૬૦]

૮૮

[હાથનોંધ ૧, પૃ. ૧૮૫]

એક વાર નિરૂપે મર્યાદા વિના બહુ મનીષ આવી શકવા યોગ્ય અપૂર્વ મંચમ પ્રગટશે નહીં.

કેમ, કેમ, કિયેની કરીએ ?

[૪૨૨-૨]

૫

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૧૩]

નમો જિણાણુ જિહલવાણુ

જેની પ્રત્યક્ષ દશા જ બોધરૂપ છે, તે મહત્પુરુષને ધન્ય છે.

જે મતભેદે આ જીવ ગ્રહાયો છે, તે જ મતભેદ જ તેના સ્વરૂપને મુખ્ય આવરણ છે.

વીતરાગપુરુષના સમાગમ વિના, ઉપાસના વિના, આ જીવને મુમુક્ષુતા કેમ ઉત્પન્ન થાય ? સમ્યક્જ્ઞાન ક્યાંથી થાય ? સમ્યક્દર્શન ક્યાંથી થાય ? સમ્યક્ચારિત્ર ક્યાંથી થાય ? કેમ કે એ ત્રણે વસ્તુ અન્ય સ્થાનકે હોતી નથી.

વીતરાગપુરુષના અભાવ જેવો વર્તમાનકાળ વર્તે છે.

હે મુમુક્ષુ ! વીતરાગપદ વારંવાર વિચાર કરવા યોગ્ય છે, ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

[૬૬૧]

૬

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૧૫]

જીવને બંધનના મુખ્ય હેતુ બે :

રાગ અને દ્વેષ.

રાગને અભાવે દ્વેષનો અભાવ થાય.

રાગનું મુખ્યપણું છે.

રાગને લીધે જ સંયોગમાં આત્મા તન્મયવૃત્તિમાન છે.

તે જ કર્મ મુખ્યપણું છે.

જેમ જેમ રાગદ્વેષ મંદ, તેમ તેમ કર્મબંધ મંદ અને જેમ જેમ રાગદ્વેષ તીવ્ર, તેમ તેમ કર્મબંધ તીવ્ર. રાગદ્વેષનો અભાવ ત્યાં કર્મબંધનો સાંપરાયિક અભાવ.

રાગદ્વેષ થવાનું મુખ્ય કારણ—

મિથ્યાત્વ ઓટલે

અસમ્યક્દર્શન છે.

સમ્યક્જ્ઞાનથી સમ્યક્દર્શન થાય છે.

તેથી અસમ્યક્દર્શન નિવૃત્તિ પામે છે.

તે જીવને સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટે છે,

જે વીતરાગદશા છે.

સંપૂર્ણ વીતરાગદશા જેને વર્તે છે તે ચરમશરીરી જાણીએ છીએ.

[૪૫૫-૨]

૭

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૧૭]

હે જીવ ! સ્થિર દૃષ્ટિથી કરીને તું અંતરંગમાં જો, તો મર્મ પરદ્રવ્યથી મુક્ત એવું તારું સ્વરૂપ તને પદમ પ્રતિદ્ભ અનુભવશે.

હે જીવ ! અસમ્યક્દર્શનને ડીને તે સ્વરૂપ તને જાગૃતું નથી. તે સ્વરૂપમાં તને શંકા મેડ અને તપ છે.

[૬૮૯]

૧૦

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૨૭]

એકાંત આત્મવૃત્તિ.

એકાંત આત્મા.

કેવળ એક આત્મા.

કેવળ એક આત્મા જ.

કેવળ માત્ર આત્મા.

કેવળ માત્ર આત્મા જ.

આત્મા જ.

શુદ્ધાત્મા જ.

સહજાત્મા જ.

નિર્વિકલ્પ, શબ્દાતીત સહજ સ્વરૂપ આત્મા જ.

[૭૯૮]

૧૧

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૨૯]

૭-૧૨-૫૪૧

૩૧-૧૧-૨૨

આમ કાળ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. સમયે સમય આત્મોપયોગે ઉપકારી કરીને નિવૃત્ત થવા દેવા યોગ્ય છે.

અહો આ દેહની રચના ! અહો ચેતન ! અહો તેનું સામર્થ્ય ! અહો જ્ઞાની ! અહો તેની ગવેષણા ! અહો તેમનું ધ્યાન ! અહો તેમની સમાધિ ! અહો તેમનો સંયમ ! અહો તેમનો અપ્રમત્તભાવ ! અહો તેમની પરમ જાગૃતિ ! અહો તેમનો વીતરાગ સ્વભાવ ! અહો તેમનું નિરાવરણ જ્ઞાન ! અહો તેમના યોગની શાંતિ ! અહો તેમના વચનાદિ યોગનો ઉદય !

હે આત્મા ! આ બધું તને સુપ્રતીત થયું છતાં પ્રમત્તભાવ કેમ ? મંદ પ્રયત્ન કેમ ? જઘન્યમંદ જાગૃતિ કેમ ? શિથિલતા કેમ ? મૂંઝવણ કેમ ? અંતરાયનો હેતુ શો ?

અપ્રમત્ત થા, અપ્રમત્ત થા.

પરમ જાગૃત સ્વભાવ ભજ, પરમ જાગૃત સ્વભાવ ભજ.

[૭૯૯]

૧૨

[હાથનોંધ ૨, પૃ. ૩૦]

તીવ્ર વૈરાગ્ય, પરમ આજ્ઞા, બાહ્યાભ્યંતર ત્યાગ.

આકારનો જય.

આસનનો જય.

નિદ્રાનો જય.

૧. સવન ૧૯૫૮, (૧૦) આમો સુદ ૭: ૩૧મુ વર્ષ, ૧૧મો મહિનો, બાવીસમો દિવસ. (જન્મ-નિધિ સં. ૧૯૨૮, સર્વિંગુ ૧૫ દિવાળી સં. ૧૯૫૪ આમો સુદ ૭મે ૩૧મુ વર્ષ, ૧૧ માસ નો ૨૨મે દિવસ જ.વે છે.)

1
2
3

4

[૫૮૫]

૪

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૧૧]

ૐ નમઃ

પ્રદેશ }
 સમય }
 પરમાણુ }
 દ્રવ્ય }
 ગુણ }
 પર્યાય }
 જડ }
 ચેતન }

[૬૯૫]

૫

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૧૩]

ૐ નમઃ

મૂળ દ્રવ્ય શાશ્વત.

મૂળ દ્રવ્ય :- જીવ, અજીવ.

પર્યાય :- અશાશ્વત.

અનાદિ નિત્ય પર્યાય :- મેરુ આદિ.

[૬૯૭-૧]

૬

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૧૫]

ૐ નમઃ

સર્વ જીવ સુખને ઇચ્છે છે.

હઃખ મર્વાને અપ્રિય છે.

હઃખથી મુક્ત થવા સર્વ જીવ ઇચ્છે છે.

વાસ્તવિક તેનું સ્વરૂપ ન સમજવાથી તે હઃખ મટતું નથી.

તે હઃખના આત્મિક અભાવનું નામ મોક્ષ કહીએ છીએ.

અત્યંત વીતરાગ થયા વિના આત્મિક મોક્ષ હોય નહીં.

સમ્યગ્જ્ઞાન વિના વીતરાગ થઈ શકાય નહીં.

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અસમ્યક્ કહેવાય છે.

વસ્તુની જે સ્વભાવે સ્થિતિ છે, તે સ્વભાવે તે વસ્તુની સ્થિતિ સમજાવી તેને સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ છીએ.

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૧૬]

સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનથી પ્રતીત થયેલા આત્મભાવે વર્તવું તે ચારિત્ર છે.
 વિગત સ્વભાવે મોક્ષ થાય.

સ્વતત્ત્વભૂત છે.

નિરાવરણ છે.

અભેદ છે.

નિર્વિકલ્પ છે.

સર્વ ભાવનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રકાશક છે.

[૭૫૬]

૯

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૨૪]

હું કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છું.

એમ સમ્યક્ પ્રતીત થાય છે.

તેમ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે.

સર્વ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરી, સર્વ પરદ્રવ્યથી નિજસ્વરૂપ વ્યાવૃત્ત કરી, યોગને અચલ કરી, ઉપયોગથી ઉપયોગની એકતા કરવાથી કેવળજ્ઞાન થાય.

[૭૫૭]

૧૦

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૨૭]

આકાશવાણી

તપ કરો; તપ કરો; શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો; શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો.

[૭૫૮]

૧૧

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૨૯]

હું એક છું, અસંગ છું, સર્વ પરભાવથી મુક્ત છું.

અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક નિજઅવગાહના પ્રમાણ છું.

અજન્મ, અજર, અમર, શાશ્વત છું. સ્વપર્યાયપરિણામી સમયાત્મક છું.

શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ માત્ર નિર્વિકલ્પ દ્રષ્ટા છું.

[૮૩૪-૨]

૧૬

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૪૦]

સ્વરૂપબોધ.

યોગનિરોધ.

સર્વધર્મ સ્વાધીનતા.

ધર્મભૂતિતા.

સર્વપ્રદેશ સંપૂર્ણ ગુણાત્મકતા.

સર્વાંગસંયમ.

લોક પ્રત્યે નિષ્કારણ અનુગ્રહ.

[૮૧૫]

૧૭

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૪]

ૐ નમઃ

સર્વજ્ઞ-વીતરાગ દેવ.

(સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનો સર્વ પ્રકારે જાણનાર, રાગદ્વેષાદિ સર્વ વિભાવ ક્ષીણ કર્યા છે તે ઇશ્વર.)

તે પદ મનુષ્યદેહને વિષે સંપ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે.

સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય, તે સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ થાય.

સંપૂર્ણ વીતરાગ થઈ શકાય એવા હેતુઓ સુપ્રતીત થાય છે.

[૭૯૦]

૧૮

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૪]

પ્રત્યક્ષ નિજ અનુભવસ્વરૂપ છું, તેમાં સશય શો ?

તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપાણું થાય છે, તે જો મટે તો કેવળ અખંડા સ્વાનુભવસ્થિતિ વર્તે.

અપ્રમત્ત ઉપયોગે તેમ થઈ શકે.

અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે. તેમ વર્ત્યે જવાય છે તે પ્રત્યક્ષ સુપ્રતીત છે.

અવિચ્છિન્ન તેવી ધારા વર્તે તો અદ્ભુત અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ અનુભવ સુરૂપ સમવસ્થિત વર્તે-

[૮૧૩]

૧૯

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૪૭]

સર્વ ચારિત્ર વરીભૂત કરવાને માટે, સર્વ પ્રમાદ ટાળવાને માટે, આત્મામાં અખંડ વૃત્તિ રહેવાને માટે, મોક્ષસંબંધી સર્વ પ્રકારના સાધનના જયને અર્થે 'બ્રહ્મચર્ય' અદ્ભુત મનુષ્ય સહાયકારી છે, અથવા મૂળભૂત છે.

[૭૮૭]

૨૦

[હાથનોંધ ૩, પૃ. ૪૯]

ૐ નમઃ

સયમ

4

5

૩૦

વીતરાગદર્શન સંક્ષેપ.

મંગલાચરણ :— શુદ્ધ પદ્મને નમસ્કાર.

ભૂમિકા :— મોક્ષ પ્રયોજન.

તે દુઃખ મટવા માટે બુદ્ધા બુદ્ધા મતો પૃથક્કરણ કરી જોતાં તેમાં વીતરાગ દર્શન પૂર્ણ અને અવિરુદ્ધ છે એવું સામાન્ય કથન.

તે દર્શનનું વિશેષ સ્વરૂપ.

તેની જીવને અપ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્તિએ અનાસ્થા થવાનાં કારણો.

મોક્ષાભિલાષી જીવે તે દર્શનની કેમ ઉપાસના કરવી.

આસ્થા — તે આસ્થાના પ્રકાર અને હેતુ.

વિચાર — તે વિચારના પ્રકાર અને હેતુ.

વિશુદ્ધિ — તે વિશુદ્ધિના પ્રકાર અને હેતુ.

મધ્યસ્થ રહેવાનાં સ્થાનક — તેનાં કારણો.

ધીરજનાં સ્થાનક — તેનાં કારણો.

શંકાનાં સ્થાનક — તેનાં કારણો.

પતિત થવાનાં સ્થાનક — તેનાં કારણો.

ઉપસંહાર.

આસ્થા :—

પદાર્થનું અચિત્યપણું, બુદ્ધિમાં બ્યામોહ, કાળદોષ.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

અંથ

સમાપ્ત.

૫૦ ૩૦ ૩૦

આંક આવૃત્તિ બીજીનો

કાના પ્રત્યે

કયા સ્થળેવી

કયા સ્થળે

મિતિ

આંક

૫૬૪	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુગઈ	મોરબી	૧૯૫૧	માહ નુ.
૫૬૫	૪૭૯ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	મુરત	"	ફા મુ
૫૬૬	૪૮૦ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	સાયલા	"	" "
૫૬૭	૪૮૧ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુગઈ	સાયલા	૧૯૫૧	ફા. સુ.
૫૬૮	૭૫૦-૨ " "	"	"	"	" "
૫૬૯	૫૦૩ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	"	" "
૫૭૦	૪૮૨ મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્માગાંધીજી),,	"	"	"	વ. ૩
૫૭૧	૪૮૩ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	ડરબન	"	" "
૫૭૨	૪૮૪ અંબાલાલ લાલચંદ	"	સાયલા	"	" "
૫૭૩	૪૮૫ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	ખંભાત	"	" "
૫૭૪	૪૮૬	"	"	"	" "
૫૭૫	૪૮૭	"	"	"	" "
૫૭૬	૪૮૮ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	"	" "
૫૭૭	૪૮૯ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	સાયલા	"	વૈ નુ ૬
૫૭૮	૮૭૪-૩	"	મુરત	"	" "
૫૭૯	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	"	" "
૫૮૦	અંબાલાલ લાલચંદ	"	મોરબી	"	" "
૫૮૧	૪૯૦ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	ખંભાત	"	વ. ૫
૫૮૨	૪૯૧ કુંવરજી આણંદજી	"	"	"	" "
૫૮૩	૪૯૨	"	ભાવનગર	"	" "
૫૮૪	૮૭૪-૨	"	"	"	" "
૫૮૫	૪૯૩ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ તથા કુંગરસી	"	"	"	" "
૫૮૬	૪૯૪ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	"	" "
૫૮૭	૪૯૫	"	"	"	" "
૫૮૮	૪૯૬ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	"	"	" "
૫૮૯	૪૯૭ " "	"	"	"	" "
૫૯૦	૪૯૮	"	"	"	" "
૫૯૧	૪૯૯	"	"	"	" "
૫૯૨	૫૦૪ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	"	"	"	" "
૫૯૩	૫૦૫	"	"	"	વૈ સુ.
૫૯૪	૫૦૬	"	"	"	" "
૫૯૫	૫૦૭ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	"	"	" "
૫૯૬	૫૦૮	"	મુરત	"	વ. ૭
૫૯૭	૫૦૯	"	"	"	" "
૫૯૮	૫૧૦ સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મીભાઈ	મુગઈ	૧૯૫૧	વૈ. વ.	૭
૫૯૯	૫૧૧ મુનિશ્રી લક્ષ્મી	"	સાયલા	"	" "
		"	મુરત	"	" "

પાંક આવૃત્તિ	પાંક પ્રાંત	કાના પ્રત્યે	કયા સ્થળેથી	કયા સ્થળે	મિતિ
૭૦૭	૬૩૫	" "	"	"	" " "
૭૦૮	૬૩૬	અંબાલાલ, ત્રિભોવન આદિ	રાણજ	ખંભાત	" " "
૭૦૯	૬૩૭	"	"	"	" " "
૭૧૦	૬૩૮	"	વડવા	"	" " ૧
			(સ્થંભતીર્થ)		
૭૧૧	૬૪૦	"	રાણજ	"	" " "
૭૧૨	૬૩૯	"	આણંદ	"	" " ૧
૭૧૩	૬૪૧	"	"	"	આ. " "
૭૧૪	૬૪૨	"	"	"	" " "
૭૧૫	૬૪૫	"	આણંદ	"	આ. સુ. ૧
૭૧૬	૬૪૬	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખંભાત	" " ૨
૭૧૭	૬૪૭	મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધીજી)	"	ડરબન	" " ૩
૭૧૮	૬૬૦	સોભાઅભાઈ લક્ષ્મણાઈ આદિ	નડિયાદ	"	૧૯૫૨ આ. ૫ ૧
૭૧૯	૬૬૩	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ તથા મુનિ દેવકરજી આદિ	"	ખંભાત	" " ૧
૭૨૦	૬૬૪	સ્વજીભાઈ પંચાણજી	"	વવાણિયા	" " ૧
૭૨૧	૬૬૫	સોભાઅભાઈ લક્ષ્મણાઈ	"	સાયલા	" " ૦
૭૨૨	૬૫૬	" "	વવાણિયા	"	૧૯૫૩ કા. સુ. ૧
૭૨૩	૬૬૭	"	"	"	" " ૧
૭૨૪	૬૬૮	"	"	"	" " "
૭૨૫	૬૬૯	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " ૨
૭૨૬	૬૭૦	"	"	"	" " ૦
૭૨૭	૬૭૧	ધારસીભાઈ કુશળચંદ	"	મોરબી	" આ. સુ. ૧
૭૨૮	૬૭૨	ત્રિભોવન માણિકચંદ	"	ખંભાત	" " ૬
૭૨૯	૬૭૩	કુંવરજી આણંદજી	"	ભાવનગર	" " ૧૦
૭૩૦	૬૭૪	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " ૧૨
૭૩૧	૬૭૫	મનમુખભાઈ દેવસીભાઈ	"	લીંબડી	" " "
૭૩૨	૬૭૬	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ આદિ	"	વમો	" " ૧૧
૭૩૩	૬૭૭	મુખલાલ જગનલાલ	"	વીરમગામ	" " "
૭૩૪	૬૭૮	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " "
૭૩૫	૬૭૯	મનમુખભાઈ દેવસીભાઈ	"	લીંબડી	" પો. સુ. ૧૦
૭૩૬	૬૮૦	મોહનલાલ લક્ષ્મણાઈ	"	સાયલા	" " ૧૧
૭૩૭	૬૮૦	કરેરભાઈ જગવાનભાઈ	"	કાવિડા	" " ૪
૭૩૮	૬૪૬	"	"	"	" " "
૭૩૯	૬૮૧	મુનિશ્રી વસ્તુજી	મોરબી	નડિયાદ	" આ. સુ. ૬
૭૪૦	૬૮૨	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" " "

પાં. સુ. પ્ર.	આંક આદિતિ બીજીનો	કેના પ્રત્યે	કયા સ્થળેથી	કયા સ્થળે	મિતિ
	આંક				
૭૭૫	૭૦૩-૭૦૬	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ તથા મુનિ દેવકરણ	વવાણિયા	ખંભાત	વ. ૫
૭૭૬	૭૧૦		સાયલા		વૈ. સુ. ૧૫
૭૭૭	૭૧૧	મુખલાલ જગનલાલ	ધરૂર	વીરમગામ	વ. ૧૨
૭૭૮	૭૧૨	અંબાલાલ લાલચંદ		ખંભાત	" "
૭૭૯	૭૧૩-૪-૫	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ (કાવ્ય-પત્ર)	મુંબઈ	સાયલા	જે. સુ.
૭૮૦	૭૧૪	સોભાગ્યભાઈ લક્ષ્મણભાઈ	"	"	" ૮
૭૮૧	૭૧૫	" "	"	"	વ. ૬
૭૮૨	૭૧૬	નંબકલાલ સોભાગ્યભાઈ	"	"	" ૧૨
૭૮૩	૭૧૭	" "	"	"	અ. સુ. ૪
૭૮૪	૭૧૮	વણારસી તળસીભાઈ	"	વઢવાણ	" ૪
૭૮૫	૭૧૯	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	વ. ૧
૭૮૬	૭૨૦	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" "
૭૮૭		(મુનિશ્રી લક્ષ્મણ ?)	"	"	" "
૭૮૮	૭૨૧	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" ૧૧
૭૮૯		નંબકલાલ સોભાગ્યભાઈ	મુંબઈ	સાયલા	૧૯૫૩ અ. વ. ૧૪
૭૯૦	૭૨૨	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	આ. સુ. ૩
૭૯૧	૭૨૩	અંબાલાલ લાલચંદ	"	ખંભાત	" ૧૫
૭૯૨	૭૨૪	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" "
૭૯૩	૭૨૫	નંબકલાલ સોભાગ્યભાઈ	"	સાયલા	" "
૭૯૪		મણીલાલ સોભાગ્યભાઈ	"	"	વ. ૧
૭૯૫	૭૨૬	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" ૮
૭૯૬		"	"	"	" "
૭૯૭		નંબકલાલ સોભાગ્યભાઈ	"	સાયલા	" ૮
૭૯૮	૭૨૭	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" ૧૨
૭૯૯	૭૨૮	મુખલાલ જગનલાલ	"	વીરમગામ	" "
૮૦૦	૭૨૯	મગનલાલ ખીમચંદ	"	લીંબડી	" "
૮૦૧	૭૩૦	સ્વણભાઈ પંચાણુભાઈ	"	વવાણિયા	૧૯૫૩ ભા. સુ. ૬
૮૦૨	૭૩૧	દેશવલાલ નયુભાઈ	"	વીરમગામ	" "
૮૦૩		મુખલાલ જગનલાલ	"	વીરમગામ	" "
૮૦૪		મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" "
૮૦૫		ત્રિભોવન માનુષ્યચંદ	"	ખંભાત	" "
૮૦૬	૭૩૨	કુમર આદિ મુમુક્ષુઓ	"	સાયલા	વ. ૮
૮૦૭	૭૩૩	મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	"	ખેડા	" ૦))
૮૦૮	૭૩૪-૧	" "	"	"	આ. સુ. ૮
૮૦૯	૭૩૪-૨	" "	"	"	" "

૫૦ સુ. ૩૦

આંક	આવૃત્તિ બીજનો	કોના પ્રત્યે	ક્યા સ્થળેથી	ક્યા સ્થળે	મિતિ
૮૪૬	૭૮૧		વનક્ષેત્ર ઉત્તરસંડા		આ. વ.
૮૪૭		ઝવેરભાઈ ભગવાનદાસ	ખેડા	કાવિડા	ખી. આ. સુ.
૮૪૮		રેવાશ કર જગજીવન	"	મુગધ	" " " "
૮૪૯	૭૮૪		"	"	" " " વ.
૮૫૦	૭૮૫-૨				" " "
૮૫૧	૮૩૩-૧		મુગધ		૧૬૫૫ કા. સુ.
૮૫૨	૭૮૦-૩		"		" મા. સુ.
૮૫૩	૭૮૭ મુખલાલ જગનલાલ		ધરૂર	વીરમગામ	" " "
૮૫૪	૭૮૭-૧ (પોપટલાલ મોહકમચંદ ?)		"		" " "
૮૫૫	૭૮૭-૨		"		" " "
૮૫૬	૭૮૭ મુખલાલ જગનલાલ		"	વીરમગામ	" " વ.
૮૫૭	૭૮૬ અંબાલાલ લાલચંદ		"	ખંભાત	" " "
૮૫૮	૮૩૨-૨		"		" પો.
૮૫૯	૭૯૧ અંબાલાલ લાલચંદ		"	ખંભાત	" " સુ.
૮૬૦	૭૯૪ જગનલાલ નાનજી		મોરબી	લીંબડી	" કા. સુ.
૮૬૧	૭૯૪-૨ પોપટલાલ મોહકમચંદ		"	અમદાવાદ	" " "
૮૬૨	૭૯૪-૨		"		" " "
૮૬૩	૭૯૫ નગીનદાસ ધરમચંદ		વવાણિયા	અમદાવાદ	" " વ.
૮૬૪	૭૯૬ મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી (દેવકરજીજીમુનિ)		"	અંજાર	" " "
૮૬૫	૭૯૭ મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી		વવાણિયા	ખેરાળુ	૧૬૫૫ ચૈ. સુ.
૮૬૬	૭૯૮ ધારસીભાઈ કુશળચંદ		"	મોરબી	" " "
૮૬૭	૭૯૯ મુનિશ્રી દેવકરજીજી		"	કાંગ્રા	" " વ.
૮૬૮	થેલાભાઈ કેશવલાલ (મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી)		"	પ્રાંતિજ	" " "
૮૬૯	૮૦૩-૧ વાડીલાલ મોતીલાલ ખુમારી		મોરબી	અમદાવાદ	" " "
૮૭૦	મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી		"		" વૈ. સુ.
૮૭૧	૮૧૦ " "		"	ખંભાત	" " "
૮૭૨	૮૧૧ મનમુખ દેવસી		વવાણિયા	લીંબડી	" " " "
૮૭૩	૮૧૨ મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી		ધરૂર		" " વ. ૬
૮૭૪	૮૧૮ મુખલાલ જગનલાલ		"	વીરમગામ	" " " ૧૦
૮૭૫	૮૧૭ મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી		મુગધ		" જો.
૮૭૬	૮૧૮ " "		"	ખેડા	" " સુ. ૧૧
૮૭૭	૮૧૯ મનમુખલાલ શીરતચંદ		"	મોરબી	" " વ. ૨
૮૭૮	૮૨૦ પોપટલાલ મોહકમચંદ		"	અમદાવાદ	" " " ૭
૮૭૯	૮૨૧-૧-૨ મુખલાલ જગનલાલ		"	વીરમગામ	" અ. સુ. ૮
૮૮૦	૮૨૧-૩ મુનિશ્રી લક્ષ્મીજી		"	નડિયાદ	" " " "
૮૮૧	" "		"	"	" " વ. ૬

નામ

આંક નંબર

ધારસીભાઈ કુશળચંદ	૨૮૪-૩૭૩-૬૩૮-૬૬૮-૭૦૧-૭૦૩-૭૦૪-૭૨૭-૭૫૨-૭૮૭-૮
નગીનદાસ ધરમચંદ	૮૬૩.
પોપટલાલ મોહકમચંદ	૮૬૧-૮૬૩.
મનસુખલાલ દેવસી	૪૪૧-૪૬૨-૭૩૧-૭૩૫-૮૭૨-૮૮૫.
મનસુખલાલ કીરતચંદ	૮૭૭-૮૮૨-૮૮૮-૮૯૫-૮૯૯-૯૨૧.
મગનલાલ ખીમચંદ	૬૧૦-૮૦૦
મગનલાલ જગનલાલ	૮૮૩.
મણીલાલ રામચંદ	૪૦૧-૪૦૭
મનસુખરામ સૂર્યરામ	૬૧-૬૪-૬૬-૬૮-૭૧-૮૩-૮૭-૧૨૦-૧૨૬.
માણિકલાલ આનિ	૬૮૯.
મણીલાલ સોભાગ્યભાઈ	૨૦૦-૭૬૪.
મુનદાસ પ્રભુદાસ	૮૧૭-૯૪૧.
મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી	૫૩૦-૫૭૦-૭૧૭
રવજીભાઈ દેવરાજ	૧૮.
રવજીભાઈ પંચાણુ	૭૨૦-૮૦૧
રામચંદ મનજી ફેસાઈ	૮૩૫-૮૪૨.
રેવાશંકર જગજીવન	૮૪૮-૯૫૫.
મુનિશ્રી લક્ષ્મણ	૧૭૨-૧૯૪-૧૯૬-૧૯૮-૨૦૭-૨૧૦-૩૭૫-૩૮૦-૩૮૧-૩૮૨-૪૬૦-
"	૫૦૦-૫૦૧-૫૦૨-૫૦૬-૫૧૨-૫૧૩-૫૧૮-૫૨૬-૫૩૪-૫૫૩-૫૬૫-
"	૫૭૩-૫૭૭-૫૮૮-૫૮૯-૫૯૫-૫૯૬-૬૦૨-૬૦૫-૬૦૭-૬૨૦-૬૨૪-
"	૬૨૬-૬૩૩-૬૫૨-૬૫૩-૬૫૭-૬૫૮-૬૬૧-૬૭૩-૭૧૬-૭૧૮-૭૧૯-
"	૭૩૨-૭૩૬ ૭૪૩-૭૪૭-૭૫૦-૭૬૭-૭૭૫-૭૮૬-૭૮૭-૭૮૮-૭૯૦-
"	૭૯૨-૭૯૫-૭૯૮-૮૦૪-૮૦૭-૮૦૮-૮૧૧-૮૧૫-૮૧૮-૮૨૪-૮૨૮-
"	૮૩૧-૮૩૮-૮૬૪-૮૬૫-૮૬૭-૮૬૯-૮૭૦-૮૭૧-૮૭૩-૮૭૫-૮૭૬-
"	૮૮૦-૮૮૧-૮૯૪-૮૯૬-૯૦૦-૯૦૧-૯૧૧-૯૧૨-૯૧૪-૯૧૫-૯૧૬-
"	૯૧૭-૯૨૨-૯૨૪-૯૨૫-૯૨૬-૯૩૭-૯૪૦-૯૪૮-૯૫૦.
નમગાલીભાઈ ઉમેશરામ	૯૧૩
વલ્લારસીદાસ તલસીભાઈ	૭૮૪-૮૬૧.
વાડીલાલ મોતીચંદ	૮૬૯.
નુખલાલ જગનલાલ	૪૪૦-૫૫૬-૬૮૬-૭૩૩-૭૫૭-૭૬૯-૮૦૩-૮૨૬-૮૫૩-૮૫૬-૮૭૪-
"	૮૭૬-૮૮૬-૯૨૦-૯૨૬-૯૩૦-૯૩૨-૯૩૬-૯૫૨-૯૫૩.
માતાનગભાઈ નરસિંહભાઈ	૧૩૨-૧૩૩-૧૬૧-૧૬૪-૧૫૨-૧૬૫-૧૬૮-૧૭૦-૧૭૬-૧૮૦-૧૮૨-
"	૧૮૫-૧૮૭-૧૮૯-૧૯૧-૧૯૭-૨૦૧-૨૦૪-૨૦૫-૨૦૬-૨૧૩-૨૧૪-
"	૨૧૫-૨૧૭-૨૧૮-૨૧૯-૨૨૦-૨૨૧-૨૨૨-૨૨૩-૨૩૦-૨૩૧-૨૩૩-
"	૨૩૮-૨૩૫-૨૩૬-૨૪૧-૨૪૪-૨૪૬-૨૪૭-૨૫૦-૨૫૧-૨૫૫-૨૫૬-

પરિશિષ્ટ ૩

અવતરણોની વર્ણાનુક્રમ સૂચિ

	પૃષ્ઠ	પકિત
૧અખે (ખૈ) પુરુષ (ખ) એક વરખ હે (')	[એક સંવૈયો]	૫૨૭—૧૧
અન્નહોત્યં (અજૈર્હોત્યમ્)	[ઉત્તરપુરાણ ૫૦ ૬૭, ૩૨૯]	૫૫—૧૧
અથુવે અસાસયમિ સસારમિ દુરુલ્લપઝરાણ ।		
કિં નામ હુજ્જ કમ્મ જેનાહ દુગ્ગઈ ન ગચ્છિજ્ઞા ॥	ઉત્તરાધ્યયન ૮-૧]	૧૨૩—૧૪
અનુક્રમે સંયમ સ્પર્શતોછ, પામ્યો ક્ષાયિકભાવ રે,		
સયમ શ્રેણી ફૂલડેછ, પૂણું પદ નિષાવ રે.	૩૪૭—૨૦-૨૮; ૩૪૮—૭	
શુદ્ધ નિરંજન અત્રપ અગોચર, એહિ જ સાધ્ય સુહાયો રે,		
જ્ઞાનક્રિયા અવલખી કરસ્યો, અનુભવ સિદ્ધિ ઉપાયો રે		
રાય સિદ્ધારય વગ વિભૂપણ, ત્રિશક્તિ ગણી જ્ઞયો રે,		
અજ અજરામર સહજનની, ધ્યાનભુવનના ધ્યાયો રે		
[સંયમશ્રેણી સ્તવન ૧-૨ પકિત ઉત્તમવિજયછ; પ્રકરણરત્નાકર ભાગ ૨ પૃં ૬૯૯]		૩૪૮—૭
અન્ય પુરુષકી દષ્ટિમે, જગ વ્યવહાર લખાય;		
વૃન્દાવન જમ જગ નહો, કૌન (કો) વ્યવહાર ખતાય	[વિહારવૃન્દાવન]	૫૬૯—૨
અત્રપનામ ધુની લગી ગગનમે, મગન ભયા મન મેરાછ;		
આસન મારી મુરત દદ ધારી, દિયા અગમ ધર ડેરાછ,		
દરસ્યા અત્રપ દેદારાછ		
[છોટમ, અધ્યાત્મ ભજનમાતા પદ ૧૩૩ પૃં ૪૮; પ્રં મહાનછ ધર્મસિંહ મુમર્ષ ૧૮૯૭]		૨૮૯—૬
અસ્પાહાર નિદ્રા વશ કં, હેતરનેહ જગથી પરિહરે;		
લોકજાજ નવિ ધરે લગાર, એક ચિત્ત પ્રભુથી પ્રીત ધાર [સ્વરોદયજ્ઞાન—ચિદાનંદછ]		૧૮૩—૬
[સવ્વત્પુરુષિણા વુદ્ધા, સરક્ષણપરિગ્રહે ।]		
અત્રિ અળળો તિ દેહમિ, નાયરતિ મમાદ્ય ॥	[દશવૈકાલિક અ. ૬—૨૨]	૯૧૯—૨
અર્ધનિર્ગમ અધિકા પ્રેમ ત્રગાવે, જ્ઞેગાનત ઘટમાલિ જગાવે;		
અસ્પાહાર આસન દદ ધરે, નયન થત્રી નિદ્રા પરિહરે. [સ્વરોદયજ્ઞાન—ચિદાનંદછ]		૧૮૩—૨૭
અહો ત્રિણેદિ અમાત્રજા વિત્તી માદ્ધૂણ દેમિઆ;		
મુક્તમાદ્ધૂણહેતરમ, માદ્ધુદેહમ ધારણા ।		
[દશવૈકાલિક મૂત્ર અધ્યયન ૫-૯૩]		૭૧૪—૧૩
અહો ત્રિણ તમે કમ્મ મચ્ચ વુદ્ધેદિ મળિઅ,		
અત્ર લક્ષમના વિત્તો જ્ઞેગનત ન જોયગ ।	[અર્ધનિર્ગમ મૂત્ર અધ્યયન ૬-૨૩]	૭૧૪—૧૭
અત્ર નતિમિરાનવાનાં (ચક્કર) જાનાજ્ઞેગનવાનાં,		
અત્ર નતિમિરાનવાનાં (ચક્કર) જાનાજ્ઞેગનવાનાં,	[મુદ્ધુગીના, ૪૫]	૭૧૪—૭; ૭૭૩—૧૫
ન ત્રાપ્ત મ્મો અત્રાપ નત્રો ।	[ઉપદેશપદ—દરિદ્રમુદ્ધરિ]	૭૬૧—૩૧

એક અજ્ઞાનીના કાટિ અભિપ્રાયો છે, અને કાટિ જ્ઞાનીનો એક અભિપ્રાય છે.

[અનાયદાસ]

૫૪

૭૮૮—૩

એક કહે સેવીએ વિવિધ કિરિયા કરી, ફલ અનેકાંત લોચન ન દેખે,
ફલ અનેકાંત કિરિયા કરી બાપડા, રહ્યું ચાર ગતિમાહિ લેખે

[આનંદધન ચોવીશી-અનંતજિન સ્તવન]

૮૦૧—૨૫

એક દેખિયે જનનિયે, [રમિ રહિયે ધકઠોર,
સમજ વિમજ ન વિચારિયે, થઈ સિદ્ધિ નહિ ઔર]

[સમયસાર નાટક જીવદ્વાર ૨૦ પૃ ૫૦ પ. બનારસીદાસ; જૈન ગ્રન્થરત્નાકર કાર્યાલય, મુમ્બઈ]

૩૦૮—૨

એક પરિનામકે ન કરતા દરવ દોઈ,
દોઈ પરિનામ એક દર્વ ન ધરતુ હૈ;

એક કરતૂતિ દોઈ દર્વ કંઈ ન કરૈ,
દોઈ કરતૂતિ એક દર્વ ન કરતુ હૈ;

જીવ પુદ્ગલ એક ખેત અવગાહી દોઈ,
આપને આપને રૂપ, કાઉ ન ટરતુ હૈ,

જડ પરિનામનિકા, કરતા હૈ પુદ્ગલ,
ચિદાનંદ એતન સુભાવ આવરતુ હૈ

[સમયસાર નાટક-કર્તાકર્મક્રિયાદ્વાર ૧૦ પૃ. ૯૪]

૩૪૬—૨૫-૩૫; ૬૮૮—૮

૧. એગં જાણદ સો

એ સમણે ભગન મહાવીરે રમીસેળં (રમીએ) ઝસપિ (ઝોસપિ) નીએ
ચડવીસ (ચડવીસાએ) તિત્તવચરાણ ચરિમતિત્તવચરે સિદ્ધે બુદ્ધે મુત્તે
પરિનિવ્વુડે (જાન) સવ્વદુક્ખ (કલ) પ (પ્પ) હીણે ।

[ઠાણાંગસૂત્ર ૫૩ પૃ ૧૫, આગમોદય સમિતિ]

૯૪૫—૧૮

એતુ સ્વપ્ને જો દર્શન પામે રે, તેતુ મન ન ચઢે જીજે લામે રે;
બાપ કૃષ્ણનો લેશ પ્રસંગ રે, તેને ન ગમે સંસારનો સંગ રે ૧
હસતાં રમતાં પ્રગટ હરિ દેખુ રે, મારું જીવ્ય સદ્ગુણ તપ લેખુ રે;
મુક્તાનદનો નાથ વિહારી રે, એથા જીવનદોરી અમારી રે. ૨

[ઉદયગીતા ૩ ૮૮-૭; ૮૭-૭ મુક્તાનદસ્વામી]

૨૭૮—૨૬

[મિગ ચારિય ચરિસ્મામિ] એ પુત્તા (પુતો) જહામુન,

[જમ્માપિઝ્ઠિ અણુનાઓ જહાડ ઝાઠિ તઓ]

[ઉત્તરાધ્યયન ૧૬—૮૫]

૧૪૬ ૭

[તુડો તુડો રે મુજ સાદિય જગનનો તુડો]

એ બાપ મનો રાસ કરતા જ્ઞાન અચન રસ પ્રકરો (વૂડો) રે મુજ

[શ્રીપાતરામ ખડ ૮ પૃ. ૧૮૫ નિનયવિજય-પરોવિજય]

૫૩૨—૩

જેના મન મિહર મિન, જેને મન મિચાર:

મિટ ન મન મિચર મિન, અનંત-માન-રિતર

[સંગેશ્યજ્ઞાન - ચિદાનંદજી]

૧૮૬—૬

આગે ઢોં ધુકત ધાઈ, પીછે બાજરા ચવાઈ,
જેસે નૈન હીન નર જેવરિ વટતુ હૈ;

તૈસૈ મૂઠ ચેતન સુકૃત કરતૂતિ કરૈ;

રાવત હસત ફલ ખોવત ખટતુ હૈ. [સમયસાર નાટક બંધદ્વાર ૨૭, પૃ. ૨૪૨]

૪૦૪—

જેસૌ નિરભેદ રૂપ નિહચે અનીત હુતૌ,

તેસૌ નિરભેદ અખ, ભેદકૌ ન ગહેગૌ !

દીસૈ કર્મરહિત સહિત સુખ સમાધાન,

પાયૌ નિજ થાન કિર બાહરિ ન બહેગૌ;

કમહ કદાપિ અપનૌ સુલાવ ત્યાગિ કરિ,

રાગ રસ રાગિકૈ ન પરવસ્તુ ગહેગૌ;

અમલાન જ્ઞાન વિદ્યમાન પરગટ ભયૌ,

યાહિ ભાંતિ આગમ અનંત કાલ રહેગૌ.

[સમયસાર નાટક સર્વવિયુદ્ધિદ્વાર ૧૦૮ પૃ ૩૭૬-૭]

૬૮૭—૩

(યો) જોગા પચડિપદેસા [ઠિંદિ અણુભાગા કસાયદો હોતિ] [દ્રવ્યસંગ્રહ ૩૪]

૮૮૩—૧

જ કિંચિચિ ચિંતિતો ણિરીહવિત્તો હવે જદા સાહુ ।

લક્ષ્ણય ઇયત્ત તદાહુ ત તસ્સ ણિચ્ચ જ્ઞાણ ॥ [દ્રવ્યસંગ્રહ ૩૪]

૭૧૮—૧

જગમની ભુક્તિ તો સર્વે બાણીએ, સમીપ રહે પણ શરીરનો નહિ સગ બે,

એકાંતે વસવું રે એક જ આસને, ભૂલ પડે તો પડે ભજનમાં ભગ બે;

ઓધવણ અળખા તે સાધન શું કરે ?

[ઓધવણનો સંદેશો ગરળી ૩-૩ રધુનાથદાસ]

૫૩૨—૧૬

જ સમતિ પાસહ (હા) ત મોળતિ પાસહ (હા)

[જ મોળતિ પાસહા ત સમ્મતિ પાસહા] [આચારાંગ ૧-૫-૩]

૬૧૨—૨૩

[જ મિ મિંજ્ઞદ્ વત્થધરો જિણસાસણો જદ્ વિ હોંદ્ તિત્થયરો]

જગમો વિમોક્કલમગ્ગો, સેસા ડમ્મમ્મયા સવ્વે ॥

[પદ્મપ્રાભુતાંત્રિ સંગ્રહ—મુગ્ધપ્રાભુત ૨૩-કુન્દકુન્દાચાર્ય]

૮૮૫—૩૦

જમો જહઠ્ઠિય વત્થુદાર્ણ ।

[?]

૧૮૧—૧૬

તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે, વાસિત યોધ આધાર, પંથકો.

[આનંદધનચૌવીશી-અગ્નિનાથ સ્તવન]

૭૫૫—૨૩

તદાહજણ સમગાળ

[ભગવતી]

૬૫૬—૬

[યત્તિન્મર્વાગિ ભૂતાન્યાત્મૈવામૃદ્ધિજ્ઞાનન]

તથ દ્યો મોહઃ કઃ શોકઃ દુઃસ્વપ્નમનુષ્યવનઃ ॥

[ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ ૭]

૨૬૭—૨૭

તે નાટે પ્રભા દર દોડી, જિનવર આગળ કડીએ રે,

અનંતરે નેત્રા મુઠ દેવે, જેન આનંદવન નડીએ રે

[આનંદધનચૌવીશી-અગ્નિનાથજિન સ્તવન]

{ ૬૪૭—૬ }
૭૬૩—૨૬

- નાડી તો તનમેં ઘણી, પણ ચૌવીસ પ્રધાન;
તામેં નવ પુનિ તાહુમેં, તીન અધિક કર ગ્નન. [સ્વરોદયજ્ઞાન—ચિદાનંદજી] ૧૮૨—
- નિજગંદનસેં ના મિલે, હેરો વૈકુંઠ ધામ,
સંતકૃપાસેં પાઇયે, સો હરિ સખસે ઠામ. [માણેકદાસ] ૮૦૩—
- [ટિંકેણ સેઠ્ઠા લવસત્તમા વા સમા સુહૃમ્મા વ સમાણ સેઠ્ઠા] ।
નિવ્વાણસેઠ્ઠા જહ સવ્વધમ્મા [ણ ણાયપુત્તા પરમત્થી નાણી] ॥ [સૂત્રકૃતાંગ ૧—૬—૨૪] ૧૨૪—
- નિશદ્ધિન નૈનમે નિદ ન આવે, નર તથાહિ નારાયન પાવે. [સુંદરદાસ] ૫૫૫—
- પડિક્કમાભિ, નિદાભિ, ગરિહાભિ, અપ્પાણુ વોસિરાભિ; [પ્રતિક્રમણ સૂત્ર] ૮૧૬—
- પઢી પાર કહાં પાવનો, મિટ્ટે ન મનકો ચાર;
જ્યો કોહુકે ઐલકું, ધર હી કોશ હગ્ગર [સમાધિશતક ૮૧—૫શોવિજયજી] ૬૪૭—૨
- પરનિદા મુખથી નવિ કરે, નિજનિદા સુણી સખતા ધરે;
કંઠે સહુ વિકથા પરિહાર, રોકે કર્મ આગમન દાર. [સ્વરોદયજ્ઞાન—ચિદાનંદજી] ૧૮૩—
- પક્ષપાતો ન મે વરે ન દ્વેષ કપિલાદિપુ ।
યુક્તિમદ્વચન યસ્ય તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ ॥ [લોકતત્ત્વનિર્ણય ૩૮, હરિભદ્રસૂરિ] ૨૧૩—
- [કયુ જાણુ કયુ બની આવશે, અભિનંદન રસ રીતિ હો મિત]
પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી કરવી જસુ પરતીત હો. [અભિનંદનજિન સ્તુતિ—દેવચન્દ્રજી] ૫૭૮—
- પુદ્ગલસેં રાતો રહે [] ૭૩૭—
- પ્રશમરસનિમગ્ન દૃષ્ટિયુગ્મ પ્રસન્ન વદનકમલમકઃ કામિનીસગશ્ચન્દ્રઃ ।
કરયુગમપિ યત્તે શક્તસવધવધ્યં તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥ [ધનપાળ કવિ] ૭૬૩—૧૪; ૮૭૬—૧૩
- વધવિદ્યાણ વિમુક્ત વદિઅ સિરિવદ્ધમાણજિણચદ ।
[ગઈઆઈસુ યુચ્છ સમાસઓ વધસામિત્તે ॥] [કર્મગ્રંથ ત્રીજો ૧—દેવેન્દ્રસૂરિ] ૬૪૦—૧૬
- મીસણ નરયગઈં તિરિયગઈં કુદેવમણુયગઈં ।
પત્તોસિ તિવ્વ દુઃલ ભાવહિ જિણભાવળા જીવ ॥ [૫૬ પ્રાભૂતાદિ સંગ્રહ ભાવપ્રાભૂત ૮] ૭૩૪—૨૧
- મોગે રોગમય કુલે ચ્યુતિમય વિત્તે તૃપાલાદ્ય
માને દૈન્યમય વલે રિપુમય રૂપે તરુણા મય ।
શાસ્ત્ર વાદમય ગુણે સ્થલમય કાયે કૃતાન્તાદ્ય ।
સર્વ વસ્તુ ન્યાયિત મુનિ તુળાં વૈરાગ્યમેવામય ॥ [મર્ત્યુરિશતક—વૈરાગ્યજ્ઞાન ૩૪—ભર્તૃહરિ.] ૧૨૨—૪
- નન નદિત્રય રે વડાલા કેપરે, બીજાં જાન કરેન,
તેન પુન પમે રે મન દો થરે, સાનાક્ષપદ્યંત. [આડ યોગદર્શિની સમઠાય ૬—૫શોવિજયજી] ૩૮૦—૩૦
- ૩૮૧—૧૧; ૩૮૧—૭૬; ૩૮૨—૨; ૩૮૩—૨૪

[પુરિમા ઉજ્જુજડા ઉ] વઠ્ઠ (વઠ્ઠ) જડા ય પચ્છિમા ।

[મજ્જિમા ઉજ્જુપન્નાઓ તેણ ધમ્મો દુદ્ધાકઝાં]

[ઉત્તરાધ્યયન—૨૩-૨૬]

૮૦

વ્યવહારની ઝાળ પાંદડે પાંદડે પરજળી.

[:]

૫૨૫

શ્રદ્ધા જ્ઞાન લઘાં છે તોપણ, જો નવિ જાપ પમાયો રે,

વધ્ય તરુ ઉપમ તે પામે, સંયમ ઠાણુ જો નાયો રે.

ગાયો રે ગાયો, લલે વીર જગતગુરુ ગાયો.

[સયમશ્રેણી સ્તવન ૪—૩ પં. ઉત્તમવિનયથ]

૫૫૬-

સકલ સસારી ઇન્દ્રિયગમી, મુનિગુણુ આતમરામી રે,

મુખ્યપણુ જે આતમરામી, તે કહિયે નિષ્કામી રે.

[આનંદધનચોવીશી, શ્રેયાસનાથજિન સ્તવન]

૬૪૬—૨૮; ૬૬૬

સત્યં પર ધોમહે ।

[શ્રીમદ્ ભાગવત સ્કંધ ૧૨, અ. ૧૩, શ્લોક ૧૯]

૩૪૮

સમતા, રમતા, શિરધતા, જાયકતા સુખભાસ,

વેદકતા ચૈતન્યતા, એ સગ છવવિદ્યાસ.

[સમયસાર નાટક ઉત્થાનિકા ૨૬]

૪૧૩-

૪૧૫—૭; ૪૧૬-

[કુમગો જહ ઓસર્વિદુએ યોવ ચિદ્વદ્ધ લઘમાણ ।

એવ મણુચાળ જોવિય] સમય ગોચમ મા પમાય ।

[ઉત્તરાધ્યયન ૧૦—૨]

૭૭-

સંસારવિપવૃક્ષસ્ય દ્વ ફલે અમૃતોપમે ।

કાવ્યામૃતરસાસ્વાદ આલપઃ સજ્જનૈઃ સહ ॥

[પચતંત્ર]

૩૩-

સિરિવીરજિણ વંદિઠ કમ્મવિવાગં સમાગમી વુચ્છ ।

કીરંદે જિણે હેરંદે જેણ તો મણ્ણે કમ્મ ॥

[પ્રથમ કર્મગ્રન્થ—દેવેન્દ્રસૂરિ]

૯૪૦-

[હાસીમેં વિપાદ યસેં વિદ્યામેં વિવાદ યસેં, કાયામેં મરન ગુરુ વર્તનમેં હીનતા,

મુચિમેં ગિજ્ઞાની યસેં પ્રાપતિમેં હાનિ યસેં, જૈમેં હારિ સુદર ફસામેં છવિ છીનતા;

શોગ યસેં ભોગમેં, સંજોગમેં વિથોગ યસેં, યુત્તમેં ગરબ યસેં સેવામાહિ દીનતા,

ઓર જગરીનિ જેતી ગર્ભિત અસાતા સેતી,] સુખખી સહેલી હૈ અકેલી ઉદાસીનતા.

[સમયસાર નાટ]

૨૨૦

મુખના સિંધુ શ્રી સહજનનંદજી, જગજીવન કે જગવદજી;

ચરણગતના સદા મુખકદજી; પરમ સ્તેહી છો (!) પરમાનંદજી

[ધીરજનપ્રાના ૧—નિહુજ્ઞાનંદ]

૩૨૫—૨૭

મુદ્દગોમ પડુચ અગારની, અમુદ્દગોમ પડુચ આચારની, પરાંરંમો તદુમચારની । [ભગવતીજી]

[નેર્ક પ્રિય આન ચગનાનમં ઐકિ કૌર, ભયો નિરતેર પર વસ્તુકો ન પરસે]

મુદ્દતા વિચારે આર્થ મુદ્દતામેં દેવી કરે, મુદ્દતામેં ચિર વહે અમૃતધારા વરસે;

[ભાગવત નાટક ૨૬ સપ્તમ અટક કરમકો, કરિ થાન બટ નટ કરે ઓર કરસે;

ને ને નિજના નિજની અનપકાલ નાદિ, ન્યાગી બો વિધાન નિરવાન પદ પરસે]

[સમયસાર નાટક ૫ ૩૮૨]

૩૫૫—૧૦- ૪૮૩—૧

પરિશિષ્ટ ૪ આત્મસિદ્ધિશાસની ગાથાઓની વર્ણાનુક્રમણિકા

પદક્રમાંક-ગૂઢ	પદક્રમાંક
અથવા દેહ જ આત્મા	૪૬-૬૧૪
અથવા નિજ પરિણામ જે	૧૨૨-૬૩૩
અથવા નિશ્ચય નય ગ્રહે	૨૯-૬૧૧
અથવા મતદર્શન ઘણાં	૯૩-૬૨૯
અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે	૬૧-૬૧૬
અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યાં	૧૪-૬૦૯
અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું	૬૯-૬૨૦
અસદ્ગુરુ એ વિનયનો	૨૧-૬૧૦
અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ	૧૨૪-૬૩૪
આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા	૧૩૪-૬૩૫
આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણુ	૩૪-૬૧૨
આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા	૧૦-૬૦૬
આત્મબ્રાતિ સમ રોગ નહિ	૧૨૯-૬૩૪
આત્મા છે તે નિત્ય છે	૪૩-૬૧૩
આત્માદિ અસ્તિત્વનાં	૧૩-૬૦૯
આત્મા દ્રવ્ય નિત્ય છે	૬૮-૬૧૯
આત્માના અસ્તિત્વના	૫૯-૬૧૬
આત્માની શંકા કરે	૫૮-૬૧૬
આત્મા સત્ ચૈતન્યમય	૧૦૧-૬૩૦
આત્મા સદા અસંગ ને	૭૨-૬૨૧
આ દેહાદિ આજ્ઞથી	૧૨૬-૬૩૪
આવે ન્યાં એવી દશા	૪૦-૬૧૭
ધૃતિર સિદ્ધ થયા વિના	૮૧-૬૨૫
ઊપજે તે સુવિચારણા	૪૨-૬૧૩
ઊપાદનનું નામ ઘઈ	૧૩૬-૬૩૫
એક રાંક ને એક નુપ	૮૪-૬૨૬
એક હોય ત્રણ કાળમા	૩૬-૬૧૩
એ જ ધર્મથી માફ છે	૧૧૬-૬૩૨
એ પણ જીવ મતાર્થમાં	૩૧-૬૧૨
એમ વિચારી અતરે	૩૭-૬૧૩
એવો માર્ગ વિનયનનો	૨૦-૬૧૦
ઈન્દ્રિયમા મોક્ષ છે	૯૪-૬૨૯
ઈન્દ્રિય ક્રિયા કોઈ નહિ	૭૭-૬૨૨
ઈન્દ્રિય જ ન ઈન્દ્રિયો	૭૧-૬૨૧
ઈન્દ્રિય મોક્ષના ઈન્દ્રિયો	૧૨૧-૬૩૩
કર્તા ભોક્તા જીવ હો	૮૩-
કર્મભાવ અજ્ઞાન છે	૯૮-
કર્મ અનત પ્રકારનાં	૧૦૨-
કર્મબંધ કોધાદિથી	૧૦૪-
કર્મ મોહનીય ભેદ ગે	૧૦૩-
કપાયની ઉપશાંતતા	૩૮-
કપાયની ઉપશાંતતા	૧૦૮-
કેવળ નિજ સ્વભાવનું	૧૧૩-૬૩૩
કેવળ હોત અસંગ ગે	૭૬-૬૨
કોઈ ક્રિયા જડ થઈ રહ્યા	૩૧-
કોઈ સયોગોથી નહીં	૬૬-૬૧૬
કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ	૧૧૪-૬૩૪
ક્યારે કોઈ વસ્તુનો	૭૦-૬૨૦
કોધાદિ તરતમ્યતા	૬૭-૬૧૯
ગચ્છ મતની જે કદપના	૧૩૩-૬૩૫
ઘટ પટ આદિ જાણું તું	૫૫-૬૧૬
ચેતન ગે નિજભાનમાં	૭૮-૬૨૪
છૂટે દેહાધ્યાસ તો	૧૧૫-૬૩૨
છે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને	૫૨-૫૧૫
છોડી મત દર્શન તણો	૧૦૫-૬૩૧
જડ ચેતનનો ભિન્ન છે	૫૭-૬૧૬
જડથી ચેતન ઊપજે	૬૫-૬૧૮
જાતિવેપનો ભેદ નહીં	૧૦૭-૬૩૧
જીવ કર્મકર્તા કહો	૭૬-૬૨૮
જે જિનદેહ પ્રમાણુ ને	૨૫-૬૧૧
જે જે કારણ બાધના	૯૬-૬૩૦
જે દ્રષ્ટા છે દૃષ્ટિનો	૫૧-૬૧૫
જેના અનુભવ વસ્ય એ	૧૩-૬૧૮
જેમ ગુણગુણ કર્મબંધ	૮૬-૬૨૮
જે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી	૧૯-૬૧૦
જે સયોગો દેખિયે	૬૮-૬૧૮
જે સ્વરૂપ સમન્તા વિના	૧-૬૦૦
જે ચેતન કરતું નથી	૭૫-૬૨૧
જે ઇન્દ્રિયો પરમાર્થ તો	૧૩૦-૬૩૪
જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે.	૮-૬૦૨

અવગત-જ્ઞાત; જાણેલું.
 અવગાહ-વ્યાપનું.
 અવગાહન-અધ્યયન; વાંચવું, વિચારવું; જીડો
 અભ્યાસ કરવો.
 અવગ્રહ-શરૂઆતનું મતિજ્ઞાન.
 અવધાન-એક વખતે અનેક કાર્યોમાં લક્ષ રાખી
 સ્મૃતિશક્તિ તથા એકાગ્રતાની અદ્ભુતતા
 બતાવવી. પત્ર ૧૮.
 અવધિજ્ઞાન-જે જ્ઞાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ને ભાવની
 મર્યાદા સહિત રૂપી પદાર્થને જાણે તે.
 અવની-પૃથિવી; જગત.
 અવબોધ-જ્ઞાન.
 અવણિવાદ-નિંદા.
 અવશેષ-આડી.
 અવસર્પિણીકાલ-ગિતરતો કાલ; જે કાલમાં જીવોની
 શક્તિઓ ધીમે ધીમે ક્ષીણ થતી જાય. ૧૦
 કાઠકાઠી સાગરનો આ કાલ હોય છે.
 અવળું-જીંધું.
 અવાચ્ય-ન કહી શકાય એવું.
 અવિવેક-વિચારશૂન્યતા; સલાસત્યને ન સમજવું.
 અવ્યાખ્યા-આધા, પીડા વગરનું.
 અશરીરી-શરીરભાવનો અભાવ થયો છે જેને;
 આત્મમય.
 અશાતના-અવિનય.
 અશાતા-કુંખ.
 અશુભ-ખરાબ.
 અશોચ્યાકેવલી-કેવલી આદિ પાસે ધર્મ સાંભળ્યા
 (અમોચ્યા=અશુભા) સિવાય જે કેવલજ્ઞાન પામે.
 અશોચ-મક્તિનતા.
 અશ્રદ્ધા-અવિશ્વાસ.
 અષ્ટમભક્ત-મનુ ઉપવાસ.
 અષ્ટાવક-એક ઝગનું નામ છે. જનક રાજાને જ્ઞાન
 દેનાર.
 અષ્ટાંગયોગ-યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાનામ, પ્રત્યા-
 હાર, માર્જારી, ધ્યાન, નનાદિ એ આઠ યોગનાં અંગ.
 અસંન-નરુ જાને. અસત્ય; પદ્મવર્ધી નૃજા.
 અસંનદેષકુ-અસત્ય સિદ્ધતા સંન પ્રમોદનાં પદ્મ
 નરુ ૫, અ. ૧૩૨, ૬૦૬.

અસંયતિપૂજા-જેને જ્ઞાનપૂર્વક સંયમ ન હોય તેની
 પૂજા.
 અસંયમ-ઉપયોગ ચૂકી જવો (ઉપદેશ છાયા).
 અસ્ત-આથમવું.
 અસિપત્રવન-નરક। એક વન, જ્યાં પાંદડાં આપણા
 ઉપર પડે તો તલવારની પેઠે અંગ છેદે.
 અસ્તિ-હોવાપણું; હયાતી.
 અસ્તિકાય-ધણા પ્રદેશ વાળું દ્રવ્ય.
 અસ્તિત્વ-વસ્તુનું હોવાપણું.
 અહંતા-અહંકાર.
 અહંભાવ-હુપણુનો ભાવ.
 અહિયાસવા-સહન કરવા
 અંતરંગ-અંદરનું.
 અંતરાત્મા-સમ્યગ્દષ્ટિ જ્ઞાની આત્મા
 અંતરાય-વિદ્વઃ અરુચણ,
 અતર્જ્ઞાન-સ્વાભાવિક જ્ઞાન; આત્માનું જ્ઞાન;
 અંતર્દશા-આત્માની દશા.
 અંતર્દષ્ટિ-આત્મદષ્ટિ.
 અંતર્ધાન-જોપ થવું.
 અંતર્મુખ-આત્મચિંતન, પરાયણ; અંદર વળેલું.
 અંતર્મુહુર્ત્ત-‘મુહુર્ત્ત’ની અંદરનો કાલ; (એ ધડી,
 ૪૮ મિનિટ) મુહુર્ત્તથી ઓછો સમય.
 અંતર્લોપિકા-અંદરના અક્ષરો અમુક રીતે ગોઠવ-
 વાથી (કાંઈનું નામ કે) બીજને અર્થ નીકળે એવી
 કવ્યરચના
 અંતર્વૃત્તિ-અંદરનું વર્તન; આત્મામાં વૃત્તિ
 અંતઃકરણ-ચિત્ત; મન.
 અંતઃપુર-જ્ઞાનાનખાનું, જ્યાં રાજાઓની રાણીઓ
 રહે છે.

આ

આકારાદ્ય-જીવાદિ સમસ્ત દ્રવ્યોને અવકાશ આપ-
 નાર દ્રવ્ય.
 આકાંક્ષા મોહનીય-મિત્યાત્મમોહનીયનો એક પ્રકાર;
 સમાર મુખની મુઝિયા કરવી.
 આકોશ-ગુસ્મે ચવું; ગાળો દેવી; કપડા આપનો.
 આગમ-વર્નનાત્ર; જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચન.
 આગમન-આવનું તે.

ધૃષ્ટિસિદ્ધિ-ધૃષ્ટેલા કાર્યની સિદ્ધિ.

ધંદ-સ્વર્ગનો અધિપતિ

ધંદવરણ-દેખીતુ જેટલુ સુદર તેટલું જ કંઈ એવું એક કળ.

ધંદાણી-ધંદની સ્ત્રી.

ધંદ્રિય-જ્ઞાનનુ બાહ્ય સાધન.

ધંદ્રિયગમ્ય-ધંદ્રિયથી જણાય તેવું

ધંદ્રિયનિબલ-ધંદ્રિયને વશ રાખવી તે.

ધ

ધર્માપધિકી ક્રિયા-કપાય રહિત પુરુષની ક્રિયા; ચાલ-વાની ક્રિયા.

ધર્માસમિતિ-અન્ય જીવની રક્ષાર્થે ચાર હાથ આગળ જમીન જોઈને જ્ઞાનીની આજ્ઞાનુસાર ચાલવું

ધંધિર-ધંધિર ગુદ સ્વભાવ; આત્મસિદ્ધિ ગા. ૭૭

ધંધિરચ્છા-પ્રારબ્ધ; કર્મોદ્ધ; ઉપચારથી ધંધિરની ધૃષ્ટા, આજ્ઞા

ધપત્રાગૂભારા-આઠમી પૃથ્વી. સિદ્ધશિલા

ધહાપોહ-વિચાર.

ઉ

ઉચ્ચગોત્ર-લોકમાન્ય કુળ.

ઉત્તગર-આત્મજગતિવાળી દશા.

ઉત્કંટ-અતિશય; ધણુ.

ઉત્કર્ષ-પ્રભાવ; ઉત્કૃષ્ટપણુ

ઉત્તરોત્તર-આગળ આગળ.

ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ.

ઉત્સર્પિણીકાલ-ચરતા છ આરા પૂરા યાય તેટલો કાળ; દશ કોડકોડી સાગરોપમ પ્રમાણનો ચડતો કાળ. આયુષ્ય, વૈભવ, યજ્ઞ આદિ વધતા જાય તેવો કાળ પ્રવાહ.

ઉત્સૂત્રપ્રકૃપણા-આગળ વિ. યોગ્ય

ઉત્કંઠ પિંડક-ત્રાદૃશ્ય નામ શ્રીમત્ અંગમા એક અધ્યયન છે,

ઉદગ-અવ, હેવ, કળ તથા બારને કઈને કઈ જે પોતાની ગતિ કેમકે છે તેને કઈનો ઉદય થઈ છે. કઈકેવળ કઈકેવળ.

ઉદાસીનનાર-જમનાર. વૈરાગ્ય; જાનના અધ્યયનના

ઉદીરણ-વળ પાડવા રીતે કઈના કઈ તથા કઈને કઈના આગે છે ઉદીરણ.

ઉપજીવન-આજીવિકા. પ. અં. ૬૪

ઉપયોગ-ચેતનાની પરિણતિ, જેથી - પદાર્થો યોગ યાય.

ઉપશમભાવ-કર્મના શાંત પ્રવાયી જે ભાવે થાય.

ઉપશમશ્રેણી-જેમા ચારિત્રમોહનીય કર્મની રૂપ પ્ર

તિઓનો ઉપશમ કરાય. (જે સિ પ્ર.)

ઉપાધિ-જ જાળ.

ઉપાધ્યાય-જે સાધુ શાસ્ત્રોને શિખવાડે તે.

ઉપાશ્રય-સાધુ-સાધ્વીઓનાં આશ્રયસ્થાન.

ઉપાસક-પૂજનલકિત કરનાર; સાધુઓની ઉપાસના કરનાર શ્રાવક

ઉપેક્ષા-અનાદર; તિરસ્કાર.

ઉ

ઉર્ધ્વગતિ-જે એ જવું

ઉર્ધ્વ પ્રચય-પદાર્થમાં જે ધર્મનુ ઉદભવવું યાય છે તે; ક્ષણે ક્ષણે થતી અવસ્થા.

ઉર્ધ્વલોક-સ્વર્ગ; મોક્ષ

ઋ

ઋષભદેવ-જૈનોના આદિ તીર્થંકર.

ઋષિ-બહુ ઋક્ષિધારી હોય તે. ઋષિના ચાર ભેદ: ૧ રાજ૦, ૨ બ્રહ્મ૦, ૩ દેવ૦, ૪. પરમ૦, રાજર્ષિ= ઋક્ષિવાળા બ્રહ્મર્ષિ=અક્ષીણ મહાન ઋક્ષિવાળા. દેવર્ષિ=આકાશગામી દેવ. પરમર્ષિ=કેવળ જ્ઞાની.

એ

એકત્વભાવના-આ મારો આત્મા એકલો છે, તે એકલો આવ્યો છે, એકલો જશે, પોતાનાં કંઈકાં કર્મ એકલો ભોગવશે, અંતઃકરણથી એમ ચિંત્ન વળું તે એકત્વભાવના (ભાવનાયોગ)

એકનિષ્ઠા-એક જ વસ્તુ પ્રત્યે પૂર્ણ શ્રદ્ધા.

એકભાક્ત-દિવસમા એક જ વખત જમવું.

એકાકી-એકલો.

એકાંતવાદ-વસ્તુને એક ધર્મરૂપ માનનાર.

ઓ

ઓઘરાંરા-જે ક્રિયામા વર્તતા પ્રાણી ભોક્ષી, દાનવી કે મુનનાં વચનથી અપેક્ષા રાખતો નથી; આત્માના અધ્યયનમા રહિત કોઈક ક્રિયાદિ કર્યો કરે. (અધ્યાત્મચાર)

ક્ષમા-અપરાધની માફી આપવી; હરકત કરવાની શક્તિ હોવા છતાં કે ન છતાં સામા જીવ પર ક્રોધ ન કરવો.

ક્ષમાપના-ભૂલની માફી માગવી

ક્ષાયિક ચારિત્ર-મોહનીય કર્મના ક્ષયથી જે ચારિત્ર (આત્મસ્થિરતા) બિપજે તે

ક્ષાયિક ભાવ-કર્મના નાશથી જે ભાવ બિપજે તે, જેમ કે કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન.

ક્ષાયિક સમ્યક્દર્શન-મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિઓના અભાવથી જે આત્મપ્રતીતિ, અનુભવ ઉત્પન્ન થાય તે

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ-જે દર્શન મોહનીય કર્મના ક્ષય તથા ઉપશમથી થાય તે; આત્મશ્રદ્ધા.

ક્ષીણકષાય-ગારમુ ગુણસ્થાનક છે. મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થયા પછી તરત જ ગારમુ ગુણસ્થાન આવે છે

ખ

ખસતા-દુષ્ટતા

ખાએશ-ધિક્ષા.

ખેળ-રજ; પીકી; લેપ.

ખંતી દંતી પ્રવ્રજ્યા-જે દીક્ષામાં ક્ષમા તથા ઇન્દ્રિયનિગ્રહ છે

ગ

ગરજ-સમુદાય; ગણ; સંઘ, સાધુસમુદાય; એક આચાર્યનો પરિવાર.

ગજસુકુમાર-શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના નાનાભાઈ જુઓ મોદાભાળા પાક ૪૩

ગણધર-તીર્થ કરના મુખ્ય શિષ્ય. આચાર્યની આજ્ઞાનુસાર સાધુસમુદાયને લઈને મહીમંડલમાં વિચરનાર મહર્ષિ સાધુ.

ગણિતાનુયોગ-જે શાસ્ત્રોમાં લોકનુ માપ તથા સ્વર્ગ નરક આદિની વંચાઈ આદિનું, કર્મના બધાકિનું વર્ણન કરે તે હોય (આખ્યાનસાર-૧૭૩)

ગતમત-પૂર્વજન; પૂર્વજનન.

ગતયોગ-દેવગતિ

ગતિ આગતિ-ગતિ આગતિ

ગતિનિષેધ પ્રવચન-ગતિનિષેધની જેમ આગતિ રીતે એક જગત એક દેવગતિ સ. ગ. સ. સ. સ.

ગુમાન-અભિમાન; અહંકાર.

ગુણનિષ્પન્ન-જેને ગુણો પ્રાપ્ત થયા છે.

ગુણસ્થાન-મોહ અને યોગના નિમિત્તથી સમ્પર્કન. સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્ર આત્માના ગુણોની તારતમ્યરૂપ અવસ્થાવિશેષ ગુણસ્થાન કહેવું છે (ગોમ્મટસાર); ગુણો પ્રગટતા તે ગુણસ્થાન.

ગુરુતા-મોટાઈ.

ગોકુલચરિત્ર-શ્રી મનસુખરામ સૂર્યશર્મા લખેલું ગોકુળજી ઝાઝાનું જીવનચરિત્ર

ગૌતમ-ભગવાન મહાવીરના પ્રધાન શિષ્ય. એમણે બીજું નામ ઈંદ્રભૂતિ હતું.

ગ્રન્થ-પુસ્તક; શાસ્ત્ર; બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહ. (આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૧૦૦),

ગ્રંથિ-રાગદ્વેષની નિબિડ ગાંઠ, મિથ્યાત્વની ગાંઠ. (આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૧૦૦)

ગ્રંથિ-ભેદ-જડ ને ચેતનનો ભેદ કરવો

ગૃહસ્થી-ગ્રાવક; સસારી

ઘ

ઘટપરિચય-હૃદયનું ઝોળખાણ.

ઘટોટોપ-ચારે બાજુ ઢંકાઈ જાય તેવી ઘટા.

ઘનઘાતિકર્મ-ચાર છે: જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, દર્શનાવરણીયકર્મ, મોહનીયકર્મ તથા અંતરાયકર્મ-આત્માના મૂળ ગુણોને આવરણ કરનાર હોવાથી એ ચારે કર્મ ઘનઘાતિ કહેવાય છે.

ઘનરજજી-જેની લગાઈ પહોળાઈ અને જડાઈ સરખી થાય એવી રીતે રજજીનું પરિમાણ કરવું તે,

મધ્યલોક પૂર્વથી પશ્ચિમ એક રજજી પ્રમાણ છે તેટલો જ લાંબો પહોળો કોયો લોકનો વિભાગ.

ઘનવાત-ઘનોદધિ અથવા વિભાગ આદિના આધારે થત એક પ્રકારનો કડિન વાયુ.

ઘનવાત વસત્ય-વસવાટારે રહેલ ઘનવાયુ.

ચ

ચક્રરત્ન-ચક્રવર્તીનાં ચોદ રત્નમાનું એક રત્ન.

ચક્રવર્તી-સમ્રાટ; હરત આદિ ક્ષેત્રના છ ખંડો અધિપતિ

ચતુર્દર્શન-આંખે જાણતી વસ્તુનો પ્રથમ સામાન્ય બોધ થાય તે.

જિન-રાગદ્વેષને છૂતનાર તે જિન.

જિનકલ્પ-ઉદ્ધૃષ્ટ આચાર પાળનાર સાધુનો-જિન-કલ્પીનો વ્યવહાર વિધિ; એકાકી વિચરનારા સાધુઓને માટે કલ્પેલો, અર્થાત્ આધેલો, મુકરર કરેલો જિનમાર્ગ વા નિયમ

જિનકલ્પી-ઉત્તમ આચાર પાળનાર સાધુ.

જિનધર્મ-જિનભગવાને કહેલો ધર્મ.

જિનમુદ્રા-એ પગ વચ્ચે ચાર આંગળીનું અતર રાખી હાથ લગડતા રાખી સરખા ઊભા રહીને કાઉસગ્ગ કરવો તે ખડા રહીને ધ્યાન ધરવું તે

જિનેન્દ્ર-તીર્થ કર ભગવાન.

જીવ-આત્મા; જીવપદાર્થ.

જીવરાશિ-જીવસમુદાય.

જીનાસ્તિકાય-જ્ઞાન દર્શનસ્વરૂપ આત્મા તે આત્મા અસંખ્યાતપ્રદેશી છે તેથી અસ્તિકાય કહેલ છે

જોગાનલ-ધ્યાનરૂપી અગ્નિ.

જ્ઞાત-જાણેલ

જ્ઞાતપુત્ર-ભગવાન મહાતીર; જ્ઞાત નામના ક્ષત્રિય વંશના

જ્ઞાતા-જાણનાર; આત્મા; પ્રથમાનુયોગના સૂત્રનું નામ. જ્ઞાન-જે વડે પદાર્થો જણાય તે. જ્ઞાન આત્માનો ધર્મ છે

જ્ઞાનધારા-જ્ઞાનનો પ્રવાહ.

જ્ઞાનદ્રુ-જ્ઞાનમા જે વિશેષ છે તે.

જ્ઞાનાક્ષેપકવંત-અમ્બુદ્દષ્ટિ આત્મા; જ્ઞાનપ્રિય રોય-જાનના યોગ્ય પદાર્થો.

ત

તત્ત્વ-ગુણ; સાત; સંપદાર્થ; વસ્તુ; પરમાર્થ-પરાશિવન વસ્તુ.

તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વસંગ્રહી જ્ઞાન

તત્ત્વનિષ્ઠા-તત્ત્વના આચાર

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તત્ત્વ-એકેક સાત ગુણર પગલાયેવું; તૈયાર.

તમ-અંધારું

તમતમપ્રભા-સાતમી નરક.

તમતમા-ગાદ અંધકારવાળી સાતમી નરક.

તસ્કર-ચોર.

તતહારક-વાદવિવાદનો નાશ કરનાર.

તાદાત્મ્ય-એકતા; લીનતા

તારતમ્ય-ઓછાવત્તાપણું.

તીરેભાવ-કાષ્ઠ જવું.

તીર્થે પ્રથમ-પદાર્થના પ્રદેશોનો સચય; બહુ-પ્રદેશીપણું.

તીર્થ-ધર્મ; તરવાનું સ્થાન; શાસન. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાક્રમ સંઘ સમુદાય, ગંગા, જમુનાદિ લૌકિક તીર્થ છે.

તીર્થકર-ધર્મના ઉપદેશનાર, જેના ચાર ધનધાતિ કર્મ નાશ પામ્યાં છે તથા જેને તીર્થ કર નામ કર્મની પ્રકૃતિનો ઉદય વર્તે છે તીર્થને સ્થાપનાર.

તીવ્રજ્ઞાનદશા-જે દશામાં જ્ઞાન અતિશય આત્મ-નિષ્ઠ હોય

તીવ્રમુશુક્તા-ક્ષણે ક્ષણે સસારથી છૂટવાની ભાવના; અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણે ક્ષણે પ્રવર્તવું. (૫ અં. ૨૫૪)

તુચ્છ સંસારી-અરૂપ સસારી

તુષ્ટમાન-પ્રસન્ન. રાજી

ત્રણ મનોરથ-(૧) ચારલ પરિગ્રહને ત્યાગવા, (૨) પાપ મહાવ્રતને ધારણ કરવા, (૩) મરણકાળે આલોચના કરી સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ

ત્રણ સમકિત-(૧) ઉપશમ સમકિત, (૨) ક્ષાયિક સમકિત અને (૩) ક્ષાયોપશમિક સમકિત; અથવા (૧) આત્મમુક્તિના વચનની પ્રતીતિક્રમ, અપ્રાપ્તિ અપૂર્વ રુચિક્રમ, સ્વચ્છંદ નિરોધપણે આત્મમુક્તિની ભક્તિક્રમ, આ પ્રથમ સમકિત કયું છે

(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાથે પ્રતીતિ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર (૩) નિર્નિકમ્ય પરમાર્થ અનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર છે. (૫ અં. ૭૫૧)

ત્રણ-જે કલ્પ, તે કલ્પ, એ કલ્પ તથા પદ્યકલ્પ છતાંને કલ્પ કલ્પ છે.

ચાલવામા સહાય કરે, જેમ પાણી માછલાંને
ચાલવામા મદદ છે (દ્રવ્યસગ્રહ)
ધ્રુવેવા (કૌલ્ય)-વસ્તુમાં કોઈ રીતે પરિણમન હોવા
છતાં વસ્તુનું જે વસ્તુપાત્ર કાયમ રહે છે તે.

ન

નપુંસકવેદ-જે કપાયના ઉદ્ભવથી સ્ત્રી તથા પુરુષ
બન્નેની ઇચ્છા કરે

નભ-આકાશ.

નમસ્કાર મંત્ર-નવકાર મંત્ર.

નય-વસ્તુના એક અશને ગ્રહણ કરનાર જ્ઞાને નય
કહે છે. જૈન શાસ્ત્રોમા મુખ્યપણે બે નયોનુ વર્ણન
છે, દ્રવ્યાર્થિક નય તથા પર્યાયાર્થિક નય આ
નયોમા જ બંધા નયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

નરકગતિ-જે ગતિમા છવોને અતિશય ત્રાસ છે, તેવી
સાત નરક છે: રત્નપ્રભા, શર્દંગપ્રભા, વાલુકાપ્રભા,
પદ્મપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ્રપ્રભા, તમા મહાતમપ્રભા
(તમતમપ્રભા) (તત્ત્વાર્થસૂત્ર).

નરગતિ-મનુષ્યગતિ

નવઅનુદિશ-દિગંથર જૈન શાસ્ત્રોમા ઊર્ધ્વલોકમા
નવઐવેધિકના ઉપર નવ વિમાન બીજાં માનેલા
છે. તેઓમા સમ્યક્દષ્ટિ જ જન્મ ધારણ કરે છે.
નથા ત્યાગી અતોને જીવ ઉદ્દૃષ્ટ બે ભવ ધારણ
કરીને મોક્ષે જાય છે

નવકારમંત્ર-જૈનોનો અન્યતઃ માન્ય મંત્ર- “ નમો
અશિવંતાલુ, નમો સિદ્ધાણુ, નમો આયરિયાણુ,
નમો ઉપાક્રાયાણુ, નમો લોભે મન્વન્માહ્ણુ ”
આ નવકાર મંત્ર છે જુઓ મોક્ષમાળા પા ૩૫

નવકેવલસમિધિ-આર પ્રગટાનિ કર્મના લવ વાત્રી
કેવલી બગવાનને કે સિદ્ધિ મુખ પ્રગટે છે જેમકે
અનન્દાન, અનન્દજન, તાપિદસન્નિવદવ, તાપિદ-
આરિય, અનન્દાન, અનન્દનમ, અનન્દબોધ,
અનન્દ ઉત્થાન, અનન્દાર્થ (સર્વાર્થ-
ગિતિ આદિ)

નવઐવેધિક-નવેકા ઉપર નવવિધેની રચના છે.
“ નવવેધિકા નવેકા ઉપર નવવિધેની રચના છે.
“ નવવેધિકા નવેકા ઉપર નવવિધેની રચના છે.
“ નવવેધિકા નવેકા ઉપર નવવિધેની રચના છે.
“ નવવેધિકા નવેકા ઉપર નવવિધેની રચના છે.”

નવતત્ત્વ-જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા,
મોક્ષ, પાપ તથા પુણ્ય આ નવ તત્ત્વ છે.
(નવતત્ત્વ)

નવનિધિ-અઘ્વર્તી નવનિધિના સ્વામી હોય છે. તે
નવનિધિ આ પ્રમાણે છે: કાલનિધિ, મહાકાલનિધિ
પાંડુનિધિ, માણુવકનિધિ, શબ્દનિધિ, નૈસર્ગનિધિ,
પદ્મનિધિ, પિંગલનિધિ અને રત્નનિધિ

નવનોકપાય-અપ્પ કપાયને નોકપાય કહે છે. તે
નોકપાયો નવ પ્રકારના છે: હાસ્ય, રતિ, અરતિ,
શોક, ભય, ભુગુપ્ત્સા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને
નપુંસકવેદ

નવપદ-અરિહત, સિદ્ધ, આત્માર્થ, ઉપાધ્યાય, સાધુ,
સમ્યગ્દર્શન, સ યજ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર તથા તપ.

નાહિનંદન-નાહિરાગના પુત્ર, ભગવાન ઋષભદેવ
નારાયણ-પરમાત્મા; શ્રીકૃષ્ણ

નાસ્તિ-અભાવ.

નાસ્તિક-આત્માદિ પદાર્થોને ન માનનાર.

નિકાચિત કર્મ-જે કર્મમા સંક્રમણ, ઉદ્ધારણ,
ઉત્કર્ષણ, અપકર્ષણ આદિ વડે ફેરફાર ન થાય,
પણ સમય પર જ ઉદય આવે

નિગોદ-એક શરીરમા અનંતા જીવ હોય તે અનંતકાય.
નિજ છંદ-પોતાની મરજી પ્રમાણે આલ્લવ.

નિદાન-ધર્મ કરીને આવતા ભવ માટે મુખની અભિ-
લાષા કરવી; કારણ

નિદિધ્યાસન-અખંડ ચિતવન.

નિબંધન-બાધેનું

નિયતિ-નિયમ; ભાગ્ય; જે થવાનું છે તે

નિરંજન-કર્મકાચિના રહિત.

નિરુપકમ આયુષ્ય-જે આયુષ્ય તુરે નાદિ એક;
નિકાચિત આયુ.

નિર્ઝન્ય-નાયુ-જેની મોક્ષની શાક છૂટી છે.

નિર્ઝયિની-સાધી

નિર્જરા-અને અગ કોઈનું આત્માથી શૂદ્ધ પદાર્થ.

નિર્જુન્નિ-અગની આવે અગને જ્વળતામ; કીડા.

નિર્જન્ય-અગની તુરે અગની મોક્ષ.

નિર્વિકલ્પ-નિર્વિકલ્પ અર્થમાયેકા; ઉપાધ્યાય નિર્વિકલ્પ
નિર્વિકલ્પ અર્થમાયેકા.

પૂર્વાનુપૂર્વ-પ્રથમ પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ
પૂર્વાપર અવિરોધ-આગળપાછળ જેમા વિરોધ
ન હોય

પ્રકૃતિ બંધ-જે કર્મો અધાય છે તેમા જ્ઞાનાદિ ધાત-
વાનો સ્વભાવ પડે છે તેને પ્રકૃતિબંધ કહે છે
પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ.

પ્રજ્ઞાપના-પ્રત્યક્ષા; નિરૂપણ.

પ્રજ્ઞાપનીયતા-જણાવવાયોગ્ય વર્ણન

પ્રતિકંભણ-થયેલા દોષોનો પશ્ચાત્તાપ.

પ્રતિપલ-દરેક ક્ષણ

પ્રતિબંધ-રોકાવું; પરવરતુઓમા મોહ.

પ્રતિશ્રોતી-સ્ત્રીદારનાર.

પ્રત્યાખ્યાન-વસ્તુનો ત્યાગ કરવો (વિશેષ માટે
બુઝો, મોક્ષમાળા પા ૩૧)

પ્રત્યેક બુદ્ધ-કોઈ વસ્તુના નિમિત્તથી જેને બોધ થયો
હોય તે, જેમ કરક કુ આદિ પુરુષો

પ્રત્યેક શરીર-દરેક જીવલુ બુદ્ધ બુદ્ધ શરીર

પ્રભુત્વ-સ્વામીપણ.

પ્રદેશ-આકાશનો તે અશ જેને અવિભાગી એક
પુદ્ગલ પરમાણુ રોકે છે તેમાં અનેક પરમા-
ણુઓને સ્થાન આપવાનું સામર્થ્ય હોય છે

પ્રદેશ બંધ-અધાયેલા કર્મોની સંખ્યાનો નિર્ણય એટલે
કે દેહલા કર્મોનું આત્માની સાથે અધાયો છે

પ્રદેશ સંહાર વિસર્પ-શરીરને લીધે આત્માના
પ્રદેશોનું અકોચાનું તથા ફેલાવું.

પ્રદેશોદય-કર્મોનું પ્રદેશોમા ઉદય થવું, રસ દીધા
વિના ખરી જવું.

પ્રમાણુ-સાચુ જ્ઞાન; વળતું સર્વાંશો ગ્રહણ કરનાર
જ્ઞાન.

પ્રમાણુઆધિત-પ્રમાણુની વિચારતા જેમા વિરોધ
ન આવે

પ્રમાદ-ભૂલની અનાદરતા, ઉનાદ, આગમ, કાલ
એ સતમા પ્રમાણના સત્ય છે (ને.પ.માળા-૫૦)

પ્રમાદ-અભાવ ૧૧ કારણે તે યુગ્મ નીચળીને જોના-
નિર્ણય ૧૧૧૧ ૧૧ ૨૨)

અ

પ્રમાદ-અભાવ ૧૧ કારણે તે યુગ્મ નીચળીને જોના-
નિર્ણય ૧૧૧૧ ૧૧ ૨૨)

અ તદ્વત્તદ્દશાંગ, અનુત્તરોપપાતિકદ્દશાંગ, પ્રત્યક્ષાકરણ
વિપાકસૂત્ર અને દષ્ટિવાદ.

આર ગુણ-અરિહંત ભગવાનના ૧૨ ગુણ છે. (૧)
વચનાતિશય, (૨) જ્ઞાનાતિશય, (૩) અપાયા-
પગમાતિશય, (૪) પૂજનાતિશય, (૫) અશોક વૃક્ષ,
(૬) કુસુમવૃષ્ટિ, (૭) દિવ્ય ધ્વનિ, (૮) ચામર
(૯) આસન, (૧૦) ભામંડલ, (૧૧) મેરી, (૧૨)
જન. ૪ અતિશય તથા ૮ પ્રાતિહાર્ય કહેવાય છે.

આર તપ-અનશન, અવમૌદ્ય, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ-
પરિત્યાગ, વિવિક્ત શય્યાસન, કાલક્રમેશ, પ્રાયશ્ચિત્ત,
વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, વ્યુત્સર્ગ.

આર વ્રત-ત્રાવકના આર વ્રત છે, તે આ પ્રમાણે.
અહિમાણુવ્રત, સત્યાણુવ્રત, અચૈર્યાણુવ્રત,
પરિગ્રહ પરિમાણુણુવ્રત અને બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત એ
પાંચ અધુવ્રત કહેવાય છે દિગ્વ્રત, દેશવ્રત,
અનર્થદગ્ધવ્રત આ ત્રણ ગુણુવ્રત છે સામાયિક,
પ્રોપથોપવાસ, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણુ, અતિય
સવિભાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રત છે.

આસજીવ-અજ્ઞાની આત્મા

આહ્ય પરિગ્રહ-ગહારના પદાર્થો પર મમતા રાખવી.
તે પરિગ્રહ દશ પ્રકારે છે: ક્ષેત્ર, ધર, ચાદી,
સોનું, ગાયત્રેસ, ધન, ધાન્ય, દારી, દાસ અને
વાસણ.

આહ્યભાવ-કોટિક ભાવ; સંસારભાવ.

બીજજ્ઞાન-સમ્યક્દર્શન

બીજરુચિ સમ્યક્ત્વ-પરમાર્થ સમ્યક્ત્વવાન જીવના
નિકામ વ્રદા. (પ. અ. ૪૩૧)

બોધબીજ-સમ્યક્દર્શન.

બ્રહ્મગર્ભ-આત્મામા રમવું; સ્ત્રીમાત્રનો ત્યાગ.

બ્રહ્મરસ-આત્મ-અનુભવ

બ્રહ્મવિદ્યા-આત્મજ્ઞાન

બ્રહ્મોન્નકર વિધ.

બ્રહ્મી વેદના-આત્મા અધીધેવના આત્મરિત પીઠ
બ

બ્રહ્મ-ભારતની પુરુષોના મુખેના લીનતા. તેઓના
કુળે મળતા, મુક્તિ કરવી ઇલાદિ પ્રિયાર
બ્રહ્મ છે.

બ્રહ્મરુપ-જે જીવ પુરુષોના પોતાના

મૃપા-ખોલું; અસત્ય.
મેધાવી-બુદ્ધિમાન; — પ્રજાવાળો
મેષાન્મેષ-આખનું ઉધાડું ને બધ કરવું
મેત્રી-સર્વ જગતથી નિર્વેરબુદ્ધિ (પ અ. પૃ. ૫૭)
મોક્ષ-આત્માથી કર્મોનું સર્વથા છૂટી જવું તે મોક્ષ.
મોક્ષમાર્ગ-સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્-
ચારિત્રની એકતા તે મોક્ષમાર્ગ સમ્પદર્શનજ્ઞાન-
ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ (તત્ત્વાર્થસૂત્ર)
મોક્ષસુખ-અઘોરિક મુખ; આત્માનંદ જે મુખ
મુખેથી કહી શકાતું નથી (વિશેષ માટે જુઓ
મોક્ષમાળા પાઠ ૭૩)
મોહ-જે આત્માને ગાંડો બનાવી દે; સ્વ તથા પરનું
ભાન બુલાવે; પરપદાર્થોમાં એકત્વબુદ્ધિ કરાવે
મોહનીય કર્મ-આઠ કર્મોમાં એક મોહનીય કર્મ છે,
જે કર્મોનો રાજન કહેવાય છે તેના પ્રભાવે જીવ
સ્વરૂપને ભૂલે છે

મોહમયી-મુગ્ધ
ય
યતિ-ધ્યાનમાં સ્થિર થઈ શ્રેણી મોડનાર.
યતના-કાર્ધ પણ જીવની હિસા ન થાય તેમ પ્રવર્તવું
(વિશેષ માટે જુઓ મોહમાળા પાઠ ૨૭)
યથાર્થ-વાસ્તવિક
યશનામકર્મ-જે કર્મના ઉત્પત્તિથી યશ ફેલાય
યાચકપણું-માગવાપણું.
યાચજીવ-જન્મ નુકી
યુગસિયા-ભોગમુનિના જીવો
યોગ-આત્મ પ્રવેશનું હવનચક્રન થવું; મોક્ષ સાથે
આત્માનું જોડાવું; મોક્ષના કારણોની પ્રાપ્તિ; ધ્યાન
યોગક્ષેત્ર-જે વસ્તુ ન હોય તે મેળવવી અને હોય
તેનું રક્ષણ કરવું.
યોગદશા-ધ્યાનદશા
યોગદ્વિસમુચ્ચ-ચેતનો પ્રત્યેક
યોગબિન્દુ-સાદિન્દ્રિયાર્થનો યોગ સંમયી પ્રત્યેક
યોગનાસિદ્ધિ-યોગના પ્રાપ્તિ પ્રત્યેક
યોગસ્ફુટિત-ધ્યાન પ્રત્યેક પ્રત્યેક
યોગાનુયોગ-યોગના વચન પ્રત્યેક પ્રત્યેક તેનો યોગ વાપર.
યોગના પ્રત્યેક પ્રત્યેક
યોગના પ્રત્યેક પ્રત્યેક
યોગના પ્રત્યેક પ્રત્યેક

૨
રહનેમી-ભગવાન નેમિનાથનો ભાઈ
રાજસીવૃત્તિ-રજોગુણવાળી વૃત્તિ; ખાવું, પીવું અને
મજા કરવી; પુરુષજ્ઞાનની ભાવ
રાજ્યો-ગુણી
રાજેમતી-ભગવાન નેમિનાથની મુખ્ય શિષ્યા.
રુચકપ્રદેશ-મેરુના મધ્યભાગમાં આવેલ આઠ રુચક-
પ્રદેશ કે ન્યાયી દિશાઓની શરૂઆત થાય છે.
આત્માના પણ આઠ રુચકપ્રદેશ છે જેને અબધ
કહેવામાં આવે છે (વિશેષ માટે જુઓ
પ અ ૧૩૬)
રૂપી-જેમાં રૂપ, રસ ગંધ અને સ્પર્શ હોય તે પદાર્થ
રૂપી કહેવાય છે.
રૌદ્ર-વિકરાળ; ભયાનક.
રૌદ્રધ્યાન-દુષ્ટ આશયવાળું ધ્યાન તે ચાર પ્રકારે છે:
હિસાનંદ, મૃપાનંદ, ચૌર્યાનંદ, વિષયસંસ્કૃતિનંદ.
હિસા, અસત્ય, ચોરી અને પરિવ્રલ્લભાં આનંદ
માનવો, આ ધ્યાન નરકગતિનું કારણ થાય છે
લ
લખિં-લીલાંતરાય કર્મના ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત
યતી શક્તિ સુતજ્ઞાનના આવરણોના ક્ષયોપશમ
પ્રાપ્ત થવો તે
લખિંયાકચ-અલર થોડા હોવા છતાં જે વાક્યમાં
ધર્મો અર્થ સમાયેલો છે, ચમત્કારી વાક્ય
લાવણ્યતા-મુદરતા
લિંગદિહજન્યજ્ઞાન-દશ ઇન્દ્રિય, પાંચ વિષય અને મન
જો રૂપ જીવનું સૂક્ષ્મ શરીર, તેથી વધેલું જ્ઞાન.
લેશ્યા-કપાયવી રંગાયેલી યોગની પ્રવૃત્તિ જીવન
દૃણાદિ દ્રવ્યો પેડે ભાગ્યમાન પરિણામ
(પ અ. ૭૫૨)
લોક-સર્વ દ્રવ્યોને આધાર આપનાર.
લોકભાવના-ચોદ રાજ્યોનું રાષ્ટ્ર વિચારનું.
લોકસંજ્ઞા-ગુરુનું અનુભવ કરના તીર્થનો ઉત્કેદ
વાય તેમ છે, જેમ કદીને લોકપ્રગતિમાં આદર
નવા વક્ત્રા રાખી તે પ્રમાણ કર્યા કરવું તે લોક-
સંજ્ઞા (અધ્યાપનસાર)
લોકચિન્તિ-લોકચિન્તના
લોકાન-લોકાન.

૨૧

૫

શતક-સોનો સમુદાય
 શતાવધાન-એકી સાથે સો વાતો પર ધ્યાન આપવું તે
 શર્વરા-રાત્રિ.
 શશિ-ચંદ્રમા.
 શંકર-મહાદેવ; મુખ આપનાર
 શંકા સહ-સંદેહ સહિત.
 શાસ્ત્રમંત્રી વૃક્ષ-નરકના એક વૃક્ષનું નામ; શીમળાનું ઝાંડ
 શાસ્ત્ર-વીતરાણી પુરુષોનાં વચન તે શાસ્ત્ર; ધર્મગ્રંથ.
 શાસ્ત્રકાર-શાસ્ત્ર રચનાર.
 શાસ્ત્રાવધાન-શાસ્ત્રમાં ચિત્તની એકાગ્રતા
 શિક્ષામોઘ-ન્યાયનીતિનો ઉપદેશ. સારી શિખામણ.
 શિથિલકર્મ-જે કર્મ વિચાર આદિથી દૂર કરી શકાય તે.
 શુક્લધ્યાન-શુભના શુદ્ધ પરિણામોથી જે ધ્યાન
 કરાય છે તે શુક્લધ્યાન.
 શુદ્ધોપયોગ-રાગદ્વેપ રહિત આત્માની પરિણતિ
 શુભ ઉપયોગ-મંદ ક્રિયારૂપ ભાવ વીતરાગ
 પુરુષોની ભક્તિ, જીવદયા, દાન, સંયમ છતાંદિ.
 શુભદ્રવ્ય-જે પરમાર્થના નિમિત્તે આત્મામાં સાદા-
 પ્રશસ્તભાવ થાય.
 શુદ્ધજ્ઞાની-જેને ભેદજ્ઞાન ન હોય, માત્ર વાણીમાં જ
 અધ્યાત્મ હોય. (વિશેષ માટે આત્મ ૦ ગા. ૫, ૬)
 શૈલેશીકરણ-પર્વતોમાં મોટો મેઝ તેના જેવું
 અચક્ષુ-અડગ. (વ્યાખ્યાનસાર)
 શ્રમણ-સાધુ; મુનિ
 શ્રમણોપાસક-ત્રાયક; શુદ્ધસ્વ
 શ્રાવક-જ્ઞાનીના વચનના શ્રોતા - શ્રવણ કરનાર.
 (ઉપદેશઝાયા પૃ ૭૨૬)
 શ્રુતજ્ઞાન-મનિજ્ઞાનથી ગાળેલા પદાર્થથી સમઘને
 તર્કને ચક્રેત કોઈ જીવ પદાર્થના જાનને જુન-
 જાન રહે છે. જેન 'કે-ધોડા' રાખે આમળવા
 પડી ઉત્પન્ન થયેવ. કંજુમીવાદિષ્ટ ધણી જાન.
 (જેન સિ પ્રવેગિતા)
 શ્રેણિક-૦૦ મહાવરના સમયમાં નવવ દેવના એક
 પ્રત્યક્ષરો રાજ, જનરાજના પ્રમુખના
 શ્રેણી-સર્વ અનન્ય આદારની વાતની તીકી;
 સ્વરૂપે દેવના રૂપ પ્રતિબેદનો ઉચ્ચત્ત અવસ્થા
 ને ૫૫૬ ને. આ માળા મહાદેવની દેવતા
 ને ૫૫૬ ને. આ માળા મહાદેવની દેવતા

પરદર્શન-(૧) જૌદ્ધ, (૨) નૈયાયિક, (૩) સાંખ્ય,
 (૪) જૈન, (૫) મીમાંસક, અને (૬) ચાર્વાકની
 માન્યતાઓ. (પ. અ. ૭૧૧)
 પરદ્રવ્ય-જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ તથા
 કાલ એ છ મૂળ પદાર્થો.
 પરપદ-આત્મા છે, તે નિત્ય છે, કર્તા છે, ભોક્તા છે,
 ભોક્ષ છે, તથા ભોક્ષનો ઉપાય છે (પ. અ. ૪૯૩)
 સ
 સજીવન મૂર્તિ-દેહધારી મહાત્મા.
 સત્પુરુષાર્થ-આત્માને કર્મબંધનથી મુક્ત કરી શકે
 તેવા પ્રયત્ન
 સત્મૂર્તિ-જ્ઞાની પુરુષ.
 સત્સંગ-સત્તો જે રંગ ચઢાવે. (ભોક્ષમાળા પા. ૨૪)
 પોતાની સન્માર્ગને વિષે યોગ્યતા જેવી છે તેવી
 યોગ્યતા ધરાવનારા પુરુષોનો સંગ તે સત્સંગ.
 (પ અ. ૨૪૯)
 સનાતન-શાશ્વત; પરાપૂર્વથી ચાલી આવતું.
 સમકિત-સમ્યક્દર્શન (મૂળમાર્ગ. ૭)
 સમદર્શિતા-શત્રુ, મિત્ર, હર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિર-
 સ્કારાદિ ભાવ પ્રત્યે જે સમતા તે; પદાર્થને વિષે
 ઇષ્ટ-અનિષ્ટ-રહિતપણું
 સમય-કાલનો નાનામાં નાનો ભાગ.
 સમવાય સંબંધ-અભેદ સંગંધ.
 સમશ્રેણી-સમભાવની ચાતુ રહેતી પરિણતિ.
 સમસ્વભાવી-એક સરખા સ્વભાવવાળા
 સમાધિ મરણ-સમતાપૂર્વક દેહત્યાગ
 સમિતિ-અનાપૂર્વક ગમનાદિ ક્રિયાઓમાં પ્રવર્તવું.
 સમુદ્ઘાત-મૂલ શરીર છોડ્યા સિવાય આત્માના
 પ્રદેશોનું બકાર નીકળવું તે. સમુદ્ઘાત સાત
 પ્રકારે છે વેદના, ક્રાપ, વૈક્રિયિક, મારણાતિત,
 તૈજસ, આકાશ, અને કેવલી સમુદ્ઘાત.
 સરિના-નદી
 સસિલ-પાણી
 સંઘયજી-શરીરની દડતા, શરીરનાં હાડ પર્મણુ
 બંધાવનું-માંસ
 સંઘાટો-નદી
 સંજ્ઞા-જ્ઞાન વિરેત, કર્મ પન્ન આગળપાછળની ચિન્તા
 ન નિર્જિજ્વેલ અવસ્થા રચના. (પ. અ. ૭૫૨)

પરિશિષ્ટ દં

સૂચિ ૧

વિશેષનામ

(અક પાનના છે. કૌંસમાંના અક ફૂટનોટ પાન સૂચવે છે)

મકયર ૬	૩૬૫, ૪૦૯, ૪૬૭, ૫૦૨, ૫૨૧, ૫૨૬, ૫૫૮,
મખો ૨૬૩, ૩૪૯, ૪૨૧	૫૬૬, ૫૭૧, ૬૦૬, ૬૫૦, ૬૫૨, ૬૬૨, ૬૮૬,
મચળ (કુંગરસીભાઈ ગોસલિયા) ૫૭૦, ૬૩૪, ૬૩૯	૬૯૮, ૭૬૯
મજિતનાથભગવાન ૬૫૫, ૬૬૬	ઋષિભદ્રપુત્ર ૭૪૮
મનાયદાસજી ૪૫૯, ૭૮૪	ઓધવ (ઓધા) ૨૭૮
મનાથીસુનિ ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૧૨૭	કપિલ ૧૨૨ સાખ્યમતના પ્રવર્તક
મનુપચંદ મનુકચંદ ૫૮૧	કપિલકેવલી ૧૨૩
મભયકુમાર ૬૧, ૬૩	કપિલા (દાસી) ૬૪
મભયા ૬૪	કચીર ૨૫૯, ૨૯૦, ૩૧૨, ૪૨૧, ૪૭૬, ૭૫૯
મયમંતકુમાર ૪૦	કરસનદાસ ૩૪૮
મરનાથપ્રભુ ૮૭૬	કચ્છાણુભાઈ કેશવજી ૭૩૨
મર્ણુન ૪૮૫	કામદેવ (આવક) ૫૪
મષ્ટાવક ૩૫૨	કાસ્યપ ૭૩
મળાલાલ લાલચંદ (ખંભાત) ૨૬૦, ૨૭૬, ૨૮૦,	કિરતચંદભાઈ (મનસુખલાલના પિતા) ૭૫૫
૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૬, ૨૮૭, ૩૧૧,	કિસનદાસ (ખંભાત) ૩૫૬
૩૧૪, ૩૩૭, ૩૪૫, ૪૦૯, ૪૨૬, ૪૫૫, ૪૫૬,	કીશાભાઈ ૩૪૪
૪૫૭, ૪૭૭, ૪૮૩, ૫૦૪, ૫૦૫, ૫૨૪, ૫૩૭,	કુંડરિક ૧૪૭
૫૬૬, ૫૭૭, (૬૦૦), ૬૬૮, ૭૧૭, ૭૨૭,	કુંદકુંદાચાર્ય ૫૨૦, ૭૦૪, ૭૪૧, ૮૫૨
૭૪૫, ૭૭૭	કુમારપાલ ૮૭૮
આતારામજી મહારાજ ૭૫૮	કુવરજી (કલાલ) ૨૮૯, ૩૭૦, ૪૨૭
આનંદજી ૩૫૪, ૩૮૧, ૩૮૩, ૪૧૭, ૪૨૧,	કુવરજી આણંદજી ૫૦૮, ૫૧૯, ૫૬૯ ૬૮૦,
૪૦૩, ૫૨૦, ૫૨૬, ૬૦૭, ૬૫૦, ૬૫૩, ૭૧૬,	દુપ્પલાલ ૩૫૮, ૩૮૮, ૩૯૫, ૪૦૭, ૪૧૬, ૪૨૩,
૭૪૩, ૭૫૫, ૭૫૭, ૭૫૮, ૮૦૧, ૮૭૬	૪૪૦, ૪૫૬, ૮૭૭, ૪૬૩
આનંદ શાંક ૭૮૭	કેનવલાલ (લીમીટી) ૩૨૨
અનંતમર્ણ ૭૩૨	કેશીચામી ૫૮૭, ૫૮૪, ૭૬૬
અં ૫૬, ૭૧	ખીનચંદભાઈ ૩૬૩
અં ૭૬	ખીમજી ૨૫૦, ૨૫૫, ૨૫૮, ૩૧૫=૧, ૩૧૫=૮,
અં ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫,	ખુલાલભાઈ ૩૬૮, ૮૦૮, ૫૭૩
અં ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦,	ખેતલી ૫૮
અં ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૬,	નરસિંહજી ૮૦, ૭૨, ૧૭૬
અં ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧,	નંદા ૩૬૦
અં ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭,	ગોમટેજી (અ.કુમરીજી) ૭૬૦

પતંજલિ ૧૨૨, પદ્મપ્રભુ ૭૫૬,
 પરિક્ષિત ૨૯૫,
 પર્વત ૫૫
 પાર્શ્વનાથસ્વામી ૧૭૬, ૧૯૧, ૨૦૮,
 પુરુરિક ૧૪૭
 પોપટભાઈ ૬૩૮, ૬૬૮,
 પ્રદ્યુમ્ન ૭૬૦
 પ્રદ્વાદશ ૫૫૦
 પ્રીતમ ૪૨૧,
 બનાસ્સીદાસ ૪૨૧, ૪૭૨. ૬૮૯, ૭૦૪, ૮૪૭, ૮૮૫,
 બળભદ્ર ૧૪૧
 બળશ્રી. (મૃગાપુત્ર) ૧૪૧
 બાહુબલજી ૫૦, ૬૦૬, ૭૬૦, ૮૧૦,
 બુદ્ધ (સુદ્ધોધન) ૧૨૨, ૨૧૬, ૨૧૭, ૪૮૭, ૫૫૮,
 ૮૭૦, ૮૯૧,
 અભિષેક ૪૯.
 અભા ૪૬, ૪૮૯,
 આત્મી. ૫૦, ૭૬૦, ૮૧૦,
 ભદ્રિકભીલ ૯૭, ૨
 ભર્તૃહરિ ૧૨૨, ૪, ૧૭૬,
 ભરતેશ્વર ૩૦, ૫૦, ૧૩૫, ૧૩૬-૩, ૧૩૮-૨, ૨૩૪,
 ૫૭૧, ૮૭૦,
 બાણુશ્વરામી ૭૦૫, ૭૦૬
 બુધર ૨૭૬, ૨૯૬
 બોલો ભગન ૨૮૮
 ભગનજાલ ૨૬૪, ૩૨૧, ૩૬૨, ૩૪૪, ૬૬૬, ૭૦૨,
 ૭૦૩
 મણિભાઈ નનુભાઈ ૭૫૨, ૭૬૨
 મણિભાઈ સોભાગભાઈ ૨૬૬, ૩૬૮, ૬૬૦, ૬૬૧,
 ૬૬૬, ૭૦૨, ૭૦૩
 નણિનાન (બોટાદ) ૩૬૩, ૩૬૬
 નરમરખા ૭૬૮
 નનનુપત્તન ૨૬૪ભાઈ ૬૩૮, ૭૬૮, ૭૫૧
 નનનુપત્તન ૬૬૨ભાઈ ૭૫૨, ૭૫૫
 નનનુપત્તન ૬૬૨ભાઈ ૬૬૨
 નનનુપત્તન ૬૬૨ભાઈ ૬૬૨
 નનનુપત્તન (૬૬૨ભાઈ) ૩૦, ૩૦, ૩૦,
 ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨,
 ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨, ૬૬૨,

૧૬૧, ૧૬૬, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૨૨,
 ૨૩૬, ૨૪૬, ૨૬૦, ૨૬૩, ૨૬૫, ૨૮૦, ૨૮૪,
 ૨૮૮, ૨૯૧, ૩૪૯, ૩૭૩, ૪૧૯, ૪૫૧, ૪૭૦,
 ૪૮૦, ૪૮૦, ૫૨૬, ૫૨૮, ૫૪૬, ૫૬૬, ૫૬૭,
 ૫૬૮, ૫૭૭, ૫૯૪, ૬૦૬, ૬૬૨, ૬૭૫, ૬૯૧,
 ૭૧૪, ૭૮૬, ૭૮૮, ૭૯૦, ૮૧૫, ૮૨૦, ૮૨૨,
 ૮૩૩, ૮૩૭.

મહીપતરામ ૭૫૭

મહેશ્વર-(મહેશ) ૪૮૯

માકુભાઈ (વડોદરા) ૪૪૨, ૫૦૧

માણિક્યંદ (ખંભાત) ૫૭૦, ૫૭૧, ૬૪૦

માણિકદાસજી ૮૩૦

મીરાંબાઈ ૮૦૦

મુનદાસ ૭૧૭

મુક્તાનંદ ૨૭૮

મૃગા ૧૪૧ સ્ત્રીતુ નામ છે

મૃગાપુત્ર (મળશ્રી) ૧૪૧, ૧૪૭

મોહનજાલ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધીજી) ૪૮૧, ૫૧૩

યમુના ૩૯૦

યશોદા ૮૦, ૧૨૩

યશોવિજયજી ૪૦૪, ૫૩૨, ૭૦૦, ૮૭૮

રતનચંદ ૭૨૭

રતનજીભાઈ ૫૧૯

રવજીભાઈ દેવરાજ ૧૫૧

રવજીભાઈ પંચાણુ (શ્રીમદ્દેવતા-પિતાશ્રી) ૪૬૫, ૫૦૦

રહનેમી ૧૭૯

રાજેમતી ૧૮૦

રામ (રામચંદ્ર, શ્રીરામ) ૨૪૮, ૩૬૦, ૩૮૧, ૫૬૮,

૭૬૮, ૮૦૫

રામદાસજી સાધુ ૨૨૯

રામદાસસ્વામી ૫૬૭

રાયશી ૫૮

રુદ્રિમળી ૧૪૮

રેનાતકર ગજાવનદાસ ૩૧૫, ૩૮૬, ૮૦૧, ૮૮૦,

૮૮૦, ૫૦૫

રામજી મુનિશી ૨૬૨, ૩૧૮, ૪૫૧, ૪૫૩, ૪૫૭,

૪૫૮, ૪૬૬, ૪૬૮, ૪૬૯, ૪૭૬, ૪૮૧, ૫૬૮,

૫૬૮, ૫૭૨, ૬૩૭, ૬૬૧, ૬૭૭, ૬૭૮, ૬૮૬,

૬૮૬, ૬૮૭, ૭૦૫, ૭૧૧

અંતઃકૃતદશાંગ ૧૯૬, ૬૬૦	દેવાગમસ્તોત્ર ૮૮૩
આચારાંગસૂત્ર ૧૯૬, ૨૧૩, ૨૩૦, ૨૪૪, ૨૬૧,
૩૪૩, ૫૧૭, ૫૨૩, ૬૦૫, ૬૦૬, ૬૬૦, ૬૭૯,
૬૮૬, ૭૨૧, ૭૨૩, ૭૮૦, ૭૯૪	દ્રવ્યસંગ્રહ ૭૧૮
આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ૬૦૦, ૬૩૭, ૬૩૮, ૬૪૧, ૬૪૬,
૬૪૭, ૬૫૦, ૬૮૮, ૬૯૧, ૭૦૨, ૭૦૯,
૭૧૯, ૭૩૭	દ્વાદશાંગી ૧૯૬, ૭૩૦
આત્માનુશાસન ૭૧૪, ૭૧૭, ૭૨૬-૨, ૭૪૪, ૭૬૧,
૭૬૮	ધર્મચિદ્રુ ૫૬૮ નયચક્ર ૭૦૪
આનદધન ચોવીશી ૭૧૩, ૭૬૮	નવતત્ત્વ ૭૬૮
ઇદ્રિયપરાજયશતક ૭૬૮	નંદીસૂત્ર ૮૮૯
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ૬૩, ૭૭, ૮૦, ૯૨, ૧૨૩, ૧૭૮,
૧૮૬, ૨૫૪, ૩૨૩, ૩૭૬, ૪૬૯, ૪૯૨, ૫૧૭,
૬૩૭, ૬૩૭, ૬૫૬, ૬૯૧, ૭૪૮, ૭૮૧	નારદભક્તિસૂત્ર ૩૦૮
ઉપમિતિભવપ્રપંચ ૭૬૮	પદ્મન દિ પંચવિશતિ ૭૨૪, ૭૨૫, ૭૨૬, ૭૩૨,
૭૪૩, ૭૪૪, ૭૪૬, ૭૬૧
ઉપાસકશાંગ ૧૯૬, ૬૬૦	પરમાત્મપ્રકાશ ૭૦૪, ૭૬૧, ૮૮૪
કર્મત્રય ૬૪૭, ૬૪૯, ૭૦૬, (ગોમ્મટસારશાસ્ત્ર)
૭૩૨, ૭૪૬, ૭૬૧, ૭૬૮	પંચાસ્તિકાય ૭૦૪, ૭૦૬, ૭૬૧
કાલજ્ઞાન ૧૮૧	પચીકરણ ૬૪૧, ૬૪૨, ૮૧૩
ક્રિયાક્રિયા ૭૭૨, ૭૨૩, ૭૬૧	પાતાંજલયોગ ૮૫૮
ક્ષપણાસાર ૭૬૧	પાંડવપુરાણ ૭૬૦, ૭૬૧
ક્ષેત્રસમાસ ૮૪૯	પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય ૭૧૯, ૭૬૧
ગીતા ૧૬૩, ૩૮૦, ૪૮૫	પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૨૫૫
ગોદુત્તયચરિત્ર ૨૧૬	પ્રણુત્તયચરિત્ર ૫૬૦, ૫૬૧
ગોમ્મટસાર ૭૦૬, ૭૩૨, ૭૪૪, ૭૬૦, ૭૬૧	પ્રત્યોદયશતક ૩૦૩, ૩૦૫, ૩૨૧
ચારિત્રસાગર ૪૭૬, ૪૭૬	પ્રવચનસારોદ્ધાર ૮૫૫
છત્રપતિનાયકઅધ્યયન ૫૭૩, શ્રી તીર્થકર	પ્રવચનસાર ૭૦૪, ૭૪૯, ૭૬૧
છાંદમદૃતપદ્મસંગ્રહ ૩૨૩	પ્રવીણસાગર ૧૮૯, ૨૦૫, ૨૧૩, ૨૨૯
જ્ઞાનુદ્ધોષપ્રત્યાપ્તિ ૮૨૧	પ્રત્યુદયકરણ ૧૯૬, ૨૮૭, ૬૬૦, ૭૧૪
જ્ઞાનો કરાર ૪૮૬	પ્રાણવિનિમય ૩૬૭
જ્ઞાનાધર્મત્રયાંગ ૧૯૬, ૬૬૦	બાઈબિલ ૪૮૬
કાલુગસૂત્ર (સ્થાનંગ) ૧૯૬, ૨૫૫, ૩૩૯, ૪૬૨, ૪૯૬,	બૃહત્કંઠપસૂત્ર ૪૫૪, ૪૫૮
તત્ત્વજ્ઞાન ૯૦૧	ભગવતી આરાધના ૮૭૯, ૮૮૦, ૮૮૧, ૮૮૪, ૮૮૬
તત્ત્વસાર ૭૨૧	ભગવતીસૂત્ર ૨૫૧, ૨૫૫, ૨૬૨, ૪૯૮
તત્ત્વજ્ઞાન ૭૧૬, ૭૬૩, ૮૮૩	ભાવનામોધ ૬૪૨, ૭૧૩, ૭૫૫, ૭૬૧
ત્રિવિદ્યસાર ૭૨૧	ભાવાર્થપ્રકાશ ૫૨૭
દર્શન સિદ્ધાન્ત ૧૦૮, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૧, ૨૩૦,
૨૩૩, ૭૧૮, ૮૯૦	મણિરત્નમાલા ૪૧૩, ૬૯૪, ૬૯૫, ૮૨૭
દર્શન ૧૬૩, ૧૬૬	મનુસ્મૃતિ ૧૫૩
દર્શન ૧૬૩, ૧૬૬	મિતાક્ષરા ૧૫૩, મૂળપદ્ધતિ કર્મત્રય
	મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ ૬૯૪, ૬૯૬, ૬૯૮, ૭૦૨, ૭૦૬,
૭૧૨, ૭૬૧, ૭૬૮
	મોક્ષમાર્ગ ૩૬, ૨૧૭, ૭૩૮, ૭૮૨, ૭૪૬, ૭૫૬,
૭૬૧, ૭૭૮
	મોક્ષમુદ્ધાર ૬૯૫, ૮૨૭
	મોક્ષમુદ્ધાર ૪૧૩
	યોગદિગ્દિશમુદ્ધય ૩૩૬, ૬૬૯, ૭૦૦, ૭૫૩, ૭૬૧,
૭૬૮, ૮૧૮

- નિર્મળ કેમ થાય ? ૮૭૩
- ની આસ્થા ૨૭૧
- ની ચિંતા દેહથી વધુ ૨૨૫
- ની મહત્તા ૪૯
- ની મુક્તિ અને દ્રવ્યપણુ ૪૭૭
- ની મુક્તિ જ્ઞાની પુરૂષના બોધથી ૧૯૩
- ની મુક્તિ થઈ શકે છે ૬૧૪
- ની વિભાવ દશા અને સ્વભાવદશા ઓળખવી.

૭૯૨

- ની શક્તિનો આવિર્ભાવ ક્યારે ? ૮૯૬
- ની શ્રેષ્ઠતા ૧૮૬
- ની સત્પાત્રતા ૨૧૩
- નું અસ્તિત્વ ૬૧૪
- નું કર્તાપણું ૪૮૨
- નું કલ્યાણ કેમ થાય ? ૭૯૬
- નું જ્ઞાન ચિંતામાં રોકાય ત્યારે નવા પરમાણુઓ
ગ્રહણ થતા નથી ૮૯૪
- નું મુખ્ય લક્ષણ ૮૧૨
- નું સ્વરૂપ ૪૮૨, ૫૯૧
- નું સ્વરૂપ કોઈ રીતે ઉત્પન્ન થતું નથી તેમજ
વિનાશ પામતું નથી ૯૧૫
- નું હિત ૧૯૧
- ને ઉચ્ચો લાવવામાં લોક લાજ ન રખાય ?
૭૯૯
- ને ઓળખવાની રીત. ૨૨૬
- ને કર્મજોષ ૪૮૨
- ને જાણવાનું ફળ. ૫૪૮
- ને તારવાના સાધનો. ૧૧૮
- ને નિર્દોષ ૮૨૫
- ને નોડના હેતુ ૭૮૪
- ને વિભાવથી અવકાશિન કરવાનો ઉપાય,
૪૧૨
- ને સદ્ગુણ ૮૧૯
- ને તમાચિ થવા માટેનું કારણ ૬૩૪
- ને સંસારના હેતુ. ૭૮૪
- ને. અનિર્વાણ ૫૧૦
- ને. સમ્યક જ્ઞાન ૬૦૬
- ને. વર્ણના રંગ દર્શન કરે પ્રગટે કે નહીં
- ને. રસના (કેન્દ્ર) ૬૩૦

- પહેલા ગુણસ્થાનકની ગ્રંથિ ભેદા વિના આગળ
ન જઈ શકે ૮૪૦
- પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. ૮૨૫
- મનુષ્ય દેહધારી ૨૩૫
- મા અતરૂત્તિ સ્પર્શે તો અર્ધપુરુષ પણ
વર્તન રહે. ૮૮૮
- મા જગતપ્રત્યયી ભાવનો અવકાશ ૪૪૦
- માં માયા સ્થાપન ન કરાય ૩૫૨
- માં સંપૂર્ણ જ્ઞાન કેમ ટકે ? ૪૪૦
- મુક્ત થયા પછી સંસારમાં આવતા નથી ૮૧૨
- મુક્તિ પછી એકાકાર થાય છે ? ૭૯૮
- વિષે ઉપયોગ અનન્ય ક્યારે થાય ? ૪૧૮
- શાંત દશાએ મોક્ષ ૮૩૫
- શાંતિ ક્યારે પામે ? ૨૫૪
- શુદ્ધ વિચારને પામે તો કલ્યાણ થાય ૭૯૮
- પદ્મ ૬૧૩
- સમ્પૂર્ણ ક્યારે પ્રગટે ૭૮૩
- સાધનોની અપ્રાપ્તિ ફળ ૨૦૧
- સ્વભાવમાં કેવી રીતે આવે ? ૭૩૪
- સ્વભાવે અક્રિય અને પ્રયોગે સક્રિય. ૮૧૪

આત્માકારતા ૪૦૦

આત્માર્થ ૪૧૧, ૫૯૪, ૬૦૨

આત્માર્થી ૬૦૪, ૦નાં લક્ષણ ૬૦૨, ૬૧૨

આદીશ્વર ૫૦

આત્મપુરુષ ૩૮૪

◦ નાં વચનો

આયુષ્ય ૭૧, ૭૭, ૧૨૫, ૨૨૫, ૨૬૧

આરભ ૩૫૭, ૪૬૨ ◻ પરિગ્રહ ૩૯૭, ૫૦૮, ૫૧૧
૫૩૭, ૫૫૮.

આરાધકપણું ૭૮૭

આરાધકો અંત્ય ૧૯૫

આરાધના ૮૮૯

આર્તધ્યાન ૯૮, ૨૦૨, ૩૪૩, ૫૦૩, ૮૦૩, ૮૬૬

આર્તવર્મ ૮૮૬

અત્તનન-તોડિત ૮૦૯, ૮૧૪

અત્તસ્થકના પ્રકાર ૮૦૦

આગુડા ૮૦૩

આગુડા મોડનીય ૮૦૩

૦ ની સમજ ૧૧૭
 મનિકાચિત ૪૪૮
 મ, પૂર્વ ૨૨૫, ૦ ના પ્રકાર ૪૪૮, ૦ નુ નિબંધન
 છે ૩૫૫
 મ પ્રારબ્ધ ૦ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત ન થાય ૪૪૩
 મ, મહામોહનીય ૬૧૦
 મ મોહનીય ૨૧૫, ૪૬૨
 મ, મોહનીયપ્રકૃતિ ૭૭૫
 મ, વેદનીય ૪૬૪, ૭૬૯, ૮૬૬, ૮૮૫, ૮૮૮
 ૦ ની સ્થિતિ ૮૯૧
 ૦ નો અંધ પ્રકૃતિ વિના પણ થાય ૮૭૧
 ૦ વેદુ ભોધ્યે ૮૮૩
 મ, શિથિલ ૪૪૮
 મઅંધ ૬૮૪, ૮૦૦, ૦ થતો ભોવામા આવતો નથી
 અંધ ભોવામા આવે છે ૮૮૬ ૦ જ્ઞાનમાર્ગે કે
 જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે આજ્ઞાનરને નથી, ૮૪૯,
 ૦ થી પ્રાપ્ત થતી ગતિ, ૮૪૧ ૦ થી રહિત કેમ
 થવાય ૬૭૭, ૦ ના પ્રકાર ૮૪૮ ૦ ના પ્રકાર
 જ્ઞાનદષ્ટિ વિના ન જણાય ૬૮૩ ૦ પાપ કારણ
 ૬૮૬, નાં કળ ૬૮૪ ૦ નુ કારણ અકામ
 નિર્જરા ૮૪૧
 મઅંધન ૨૩ નુ કારણ ૨૪૬
 મર્મવર્ગણા ૭૦૦ આયુ ૮૭૧
 કામ ૫૬૫
 કામ અનતાનુબંધી ૨૯૪
 કળિકાળ ૨૬૪, ૨૭૩, ૩૦૯
 કળિયુગ ૨૮૪, ૨૮૮
 કામભોગ ૭૧, ૨૯૩
 કામ (પુરુષાર્થ) ૨૩૨, ૨૩૩
 કાયા ૫૨૫, ૦ ના દોષ ૬૮
 કાયામદ ૬૪, ૬૫
 કાળ ૩૬૦, ૪૭૫, ૬૫૬
 કામદેવ ૫૭૯, ૮૫૫
 કામ ૭૭૯, ૮૦૩, ૮૨૨, ૮૨૩
 કામ ૨૦૬
 કેવલ કોટી ૫૦૦
 કેવલ ૧૦૨, ૨૦૫-૧૦૬, ૪૧૧, ૮૧૨, ૮૨૨,
 ૮૪૮, ૮૬૧, ૫૬૮, ૫૭૬, ૫૭૫, ૬૦૮, ૭૨૦,
 ૭૨૧, ૮૧૨, ૮૨૧, ૮૨૩ ૮૬૦, ૮૬૦, ૮૬૬,
 ૮૭૧ ૮૭૬, ૮૭૬, ૮૭૬, ૮૭૬, ૮૭૬

કેવળજ્ઞાનાવરણીય ૪૬૨
 કેવળજ્ઞાની ૮૧૫, ૮૮૧
 કેવળી ૭૮૮, ૮૨૨, ૮૮૯
 ૦ અને તીર્થ કરનો ભેદ ૧૧૮, ૦ નાં લક્ષણ ૧૧૭
 કેવલ્ય ભૂમિકા ૬૯૮
 ક્રિયા ૧૭૧ ૭૯૪, ૦ થતા અંધના પ્રકાર ૮૫૪,
 ના પ્રકાર ૮૫૪, ૦ લોકસત્તાએ કરેલીનું કળ
 નહિ. ૮૦૦
 ક્રિયા ઈર્ષ્યાપથિકી ૮૯૧
 ક્રિયા માર્ગ ૫૭૪
 ક્ષમાપના (ક્ષમા) ૭૨, ૮૨, ૭૮૮, ૮૮૦
 ક્ષયોપશમ ૮૦૩, ૮૮૦
 ક્ષાયિક ભાવ ૮૮૦
 ક્ષેત્ર. ૯૦૭
 ખટચક્ર ૮૬૭
 ખ્રીસ્તીધર્મ ૪૮૬
 ગણિતાનુયોગ ૧૮૬, ૮૬૨
 ગુણ અને ગુણીનો સબધ. ૫૪૪
 ગુણ કરણ ૮૬૧
 ગુણ પર્યાય ૬૬૯
 ગુણસ્થાનક ચૌદ ૧૧૮
 ગુરુ ૨૯, ૦ કાષ્ટ સ્વરૂપ ૪૫. કાગળ સ્વરૂપ ૪૫
 પથ્થર સ્વરૂપ ૪૫
 ૦ નિર્ગન્ય ૭૮૮, ૦ દેવ અને તત્ત્વને તપાસવાના
 પ્રકાર ૮૮૯, ૦ સદ ના તપાસવાના પ્રકાર ૪૫,
 ૦ લક્ષણના પ્રકાર ૪૫
 ગૃહસ્થ ૪૬
 ગોસાધી ૭૭૨
 ગ્રંથીના ભેદ ૮૭૭
 ચતુર્ગતિ ૫૦ ૦ તિર્થ ચગતિ ૫૧, ૦ મનુષ્યગતિ ૫૧
 ૦ દેવગતિ ૫૧ નરકગતિ તથા તેના દુઃખો ૫૧
 ચરણકરણાનુયોગ ૧૮૬, ૮૬૨
 ચાર પુરુષાર્થ ૨૦૮, ૨૩૩, ૨૩૮
 ચારયાગ ૧૮૬
 ચારિત્ર ૬૬૬, ૬૭૫
 ચારિત્ર ક્ષાયિક ૮૭૧
 ચારિત્રનિર્મલ ૬૭૭
 ચારિત્ર, ૫૨ ૬૭૭
 ચારિત્ર પરમ સંન્યસ ૬૭૬

- ના ભેદ ૧૮૫, ૭૭૫, ૮૭૫
- ના સ્વરૂપનો નિશ્ચય ક્યારે થાય ? ૪૨૦
- નાં કર્મેના ક્ષય ક્યારે થાય ? ૪૯૯
- નાં બે બંધન તે કેમ ટળે ? ૨૯૨
- નાં લક્ષણ ૪૧૫, ૬૬૫
- નિઃસ્વરૂપનુ જ્ઞાન મેળવ્યા વિના પર દ્રવ્યનું જ્ઞાન નકામુ છે ૮૫૧
- નિમિત્તવાસી છે ૫૪૩,
- ની અજ્ઞાન દશા ૪૭૬
- ની મોહબુદ્ધિ કેમ ટળે ? ૫૧૪
- ની યોગ્યતાના સાધન ૨૯૪
- ની યોગ્યતામાં વિધન ૨૯૪
- કર્મનું ભોક્તાપણું ૬૨૪
- નુ કલ્યાણ કેમ થાય ? ૬૪૯
- નુ કલ્યાણ જ્ઞાની પુરુષોનાં હાથમાં છે. ૪૩૧
- નુ કલ્યાણ શાથી દર્શનરીતે ધર્મ પ્રવર્તે તેથી કે સમપ્રત્યક્ષી રીતે પ્રવર્તે તેથી ? ૯૨૮
- નુ દેહાભિમાન ક્યારે મટે ? ૩૪૭
- નુ નિરૂપણ ૬૭૩
- નુ પોતાપણું ટાળવું ૩૬૬
- નું ભવાંતર ૩૯૮
- નું મારાપણું કાઢવું ૩૬૨
- નુ વર્તન કેવું જોઈએ ૮૧૫
- નુ સંસારબળ કેમ વટે ? ૪૩૭
- તે આત્મજ્ઞાન પ્રયોજનરૂપ ૩૭૩
- તે આત્મદશા પામેલા પુરુષના યોગની દુર્લભતા ૭૦૧
- તે આત્મબોધ ક્યારે ? ૩૬૬
- તે આત્માનુ સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ ક્યારે થાય ? ૩૮૩
- તે આત્મજ્ઞાન જોઈએ ૮૬૩
- તે કેવળ ૨૩૮
- તે કલ્યાણપ્રાપ્તિ દુર્લભ છે ૮૧૩
- આત્માનુ પ્રાપ્તિ મુક્તિ કેમ થાય ? ૩૯૩
- તે સમાપ્તિ પ્રત્યેના પિત્રન અને નિરંજન પ્રાર્થના ૮૩૦
- તે જિજ્ઞાસુ જ્ઞાન કેમ થાય ? ૫૨૫
- તે જિજ્ઞાસુ દશા કેવળે સમજાય ? ૩૧૩

- તે પ્રત્યેક પદાર્થનો વિવેક કરી તેનાથી વ્યાજ્ઞત કરવો ૯૦૧
- તે બંધ કેમ પડે ? ૮૧૨
- તે બંધ દશા વર્તે છે તે વિષે શકા ન થાય ૯૦૧
- તે બંધન ૨૯૨
- તે બંધનના હેતુ ૨૯૨
- તે માર્ગ દુબથી પ્રાપ્ત થવાના કારણો ૪૦૫
- ને મિથ્યાત્વ બ્રાંતિરૂપ ૬૮૧
- ને મોટો દોષ સ્વચ્છદ. ૩૪૩
- ને સત્ જ્ઞાન ક્યારે સમજાય ? ૩૮૦
- ને સદ્ગુણથી પમાય ૩૩૬
- ને સમ્યગ્દર્શન ક્યારે થાય ? ૩૬૬
- ને સંસારનો હેતુ ૩૪૯, ૪૬૬
- ને શુભેચ્છા ૬૯૨
- ને સ્વસ્થતા પરપ
- ને અનિશ્ચય ૭૦૪
- નો કર્મથી મોહા ૬૨૭
- નો કલેશ ક્યારે ટળે ? ૨૬૮
- નો ગુણ અને પર્યાય ૬૬૯
- નો સંસાર ૬૭૬
- પદાર્થનો બોધ કેવી રીતે પામ્યો ? ૩૬૬
- પૂર્વકાળમાં આરાધક અને સંસ્કારી હતા. ૭૮૦
- પૂર્વે બાધેલી વેદના વેદની જ પડે. ૭૪૦
- પોતાનાં હાથપણને મરણથી ન ચાલવું ૮૬૦
- પોતાની કલ્પનાના આશ્રયે ન વર્તાય ૯૧૬
- બંધન મુક્ત ક્યારે થાય ? ૫૧૫
- મનુષ્યપણુ કેમ પામે છે ? ૭૫૩
- મરણ પાડેલા યોગેલા પદાર્થની પાપક્રિયા બીજા પર્યાયમાં ગયા જતાં ચાલુ રહે ૮૫૩
- માં તથાગ્રપ યોગ્યતા જોઈએ ૭૪૦
- મુમુક્ષુતા કેમ મળે ? ૯૩૩
- મોક્ષ કેમ મળે ? ૪૯૪
- મોક્ષ દશા પામે ? ૬૦૯
- મોન્દિમાં મતેજાં તે અમુનિ ૫૧૦
- મુક્તિ બોધ કેમ પામે ? ૫૫૬
- યોગ્ય ક્યારે બને ? ૨૯૬

ક્ષણ ૩૦, ૦ ના સિદ્ધાન્તો ૨૬ નો આશય ૮૬૩
 ૦ માં ગૃહસ્થધર્મ ૨૭ માં મતમતાંતરણ કારણ
 ૧૦૬, ૧૯૩ માં શૌચાશૌચ વિવેક ૮૧
 જૈનમત ૮૧૫, ૮૧૬, ૦ અધિગ્રાહ વિષેની બ્રાંતિ ૩૦૬
 ૦ ત્યાગ વિષે ૫૮૬ ૦ દુઃખ તેના કારણો ૬૫૭
 ૦ અને તે શાથી મટે ? ૬૫૮ ૦ પૂર્ણ છે. ૮૫
 જૈન માર્ગ ૬૬૧, ૮૫૭, ૮૩૦
 જૈન સમુદાય ૮૦
 જ્ઞાન ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૨૯૮, ૫૯૬, ૬૪૭, ૬૭૮, ૭૩૭, ૭૪૪, ૭૮૨, ૮૧૮, ૮૨૭, ૮૩૭, ૮૬૩, ૮૬૪, ૦ અને અજ્ઞાનનો ફેર ૬૮૦
 ૦ અને આત્મા ૬૬૯
 ૦ અને દર્શન ૮૯૪
 ૦ અને વૈરાગ્ય સાથે હોય ૮૭૦
 ૦ અરૂપી શાથી ૬૮૦
 ૦ એકાંત માને તે મિથ્યાત્વી ૭૩૬
 ૦ કેમ મળે ? ૮૦૪
 ૦ કોને ન થાય ૬૦૧
 ૦ ક્યારે પ્રગટે ૮૨૯
 ૦ જ્યે જાણવા માટે વધારણ જોઈએ ૮૭૧
 ૦ ત્રણ પવિત્ર મહાજ્ઞાન ૧૦૨
 ૦ થી જ મોક્ષ શાથી ૬૮૨
 ૦ થી નિર્વિકલ્પપણ ૮૦૨
 ૦ દર્શન રોકવાથી રોકાય ૮૭૧
 ૦ ના ઉપભેદ ૧૦૨
 ૦ ના પ્રકાર ૧૦૨, ૫૬૪, ૫૯૬, ૬૭૧, ૮૦૬, ૮૪૯, ૮૬૮
 ૦ નાં સાધન ૧૦૩
 ૦ ની આવસ્થાકતા ૧૦૧, ૧૦૨
 ૦ ની કસોટી ૮૭૮
 ૦ નુ ક્ષણ ૫૫૧, ૬૪૯
 ૦ ને અનુકૂળ દેશ કાળ ૧૦૨
 ૦ નો પ્રકાશક સ્વભાવ ૫૨૨
 ૦ પ્રાપ્તિના સાધનો ૧૦૧
 ૦ પ્રાપ્તિનો માર્ગ ૨૬૧
 ૦ વચ્ચે ન થાય ત્યાં નહીં નોન રહેવું ૮૭૮
 ૦ વિચાર વિના ન હોય ૬૬૧
 ૦ વિદ્ય મુખ્યત્વે નહીં ૧૦૨
 ૦ વિદ્યાર્થી પ્રત્યે કસોટી ૧૦૧ ૮૭૦

૦ શાનુ ? ૧૦૨
 ૦ શી રીતે મળે ? ૯૦૩
 ૦ સકામ નહીં પણ નિષ્કામ ભક્તિથી થાય ૮૦૫
 ૦ સાચું ૮૨૯
 ૦ સાચું સ્વપરને જુદું પાડનાર ૮૫૭
 જ્ઞાન, અધ્યાત્મ ૮૦૨
 જ્ઞાન, અભિન ૫૫૦
 જ્ઞાન, અવધિ ૧૦૨, ૪૬૨, ૭૫૨
 જ્ઞાન, હિણા ચૌદ પૂર્વધારીનું ૨૫૫
 જ્ઞાન, કેવલ જુઓ કેવલજ્ઞાન
 જ્ઞાન, જઘન્ય ૨૫૫
 જ્ઞાન, નિરાવરણ ૫૬૪
 જ્ઞાન, પરમાવધિ ૮૮૯
 જ્ઞાન, મતિ ૧૦૨, ૪૬૨, ૮૪૬, ૮૪૯
 જ્ઞાન, મનઃપર્યવ ૧૮૨, ૪૬૨, ૮૪૬, ૮૪૯
 જ્ઞાન, લોકાલોક ૨૮૮
 જ્ઞાન, વિભગ ૬૫૦, ૯૦૮
 જ્ઞાન, શ્રુત ૯૮, ૧૦૨, ૪૬૨, ૬૪૬, ૮૪૬, ૮૪૯
 ૦ મતિ આદિ અરૂપી છે ૬૮૦
 જ્ઞાન, સંયમ ૨૧૨, ૬૫૮, ૬૬૬, ૬૬૭, ૮૩૮
 જ્ઞાન, દૃઢ ૮૦૨
 જ્ઞાન, દશા ૫૨૪
 જ્ઞાન, દર્શન ૮૮૩
 જ્ઞાન, માર્ગ ૫૭૪
 જ્ઞાની, પુરુષ ૩૫, ૨૯૭, ૩૭૫, ૩૭૮, ૩૮૦, ૩૮૨, ૪૦૧, ૪૧૨, ૪૨૪, ૪૨૬, ૪૩૦, ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૪૧, ૪૪૨, ૪૪૩, ૪૪૫, ૪૪૬, ૪૪૮, ૪૫૪, ૪૬૦, ૪૬૧, ૪૬૮, ૪૭૮, ૪૭૯, ૪૮૭, ૪૮૯, ૫૦૭, ૫૦૮, ૫૫૨, ૫૫૮, ૫૫૯, ૫૭૩, ૬૮૨, ૭૨૮, ૭૬૧, ૭૭૫, ૭૯૫, ૮૦૭, ૮૩૩, ૮૭૦, ૮૭૪, ૯૧૨
 ૦ અને જગત ૩૮૦
 ૦ શુદ્ધ જ્ઞાનીની વાણી ૫૬૮
 ૦ અચળ યદિ શકે ? ૮૮૨
 ૦ આત્મજ્ઞાન વગેરેના સ્વરૂપ પ્રકાશવાનો હેતુ ૮૮૭
 ૦ આર્થ અનાર્થ ભૂમિમાં વિચરવું ૪૫૮
 ૦ ઉદ્યમે જાણે છે ૮૭૪
 ૦ ના આત્મના વિવિધ રૂપો ૫૧૫
 ૦ ના ત્રણ પ્રકાર ૭૮૦

- (ધર્મ દૃઢતા વિષે) ૫૪, ૦ કુંડરીકનું (આસવ-ભાવના વિષે) ૧૪૭, ખોરાક તથા વિપનાં (બધની વહેચણી વિષે) ૮૯૧, ૦ ગજસુકુમારનું (ક્ષમા વિષે) ૭૨, ૦ ગૌતમ ગણધરનું (રાગ વિષે) ૭૨
- ▣ ચંદ્રસિંહનું (જૈન સિદ્ધાંતો વિષે) ૨૫ થી ૩૨ સુધી
- ▣ જ દર્શન ઉપર ૭૭૧
- ▣ જીવના ભેદ વિષે મીણુ વગેરે ગોળાનું ૭૭૧
- ▣ ઝવેરીનું (સદ્અસદ્ ગુરુ વિષે) ૭૮૮
- ▣ દરિદ્ર બ્રાહ્મણનું (મુખ વિષે) ૮૬ થી ૯૧ સુધી
- ▣ નમિરાજર્ણિ અને શકેન્દ્રનું (એકલભાવના વિષે) ૧૩૦ થી ૧૩૫ સુધી
- ▣ પુડરીકનું (સવરભાવના વિષે) ૧૪૮
- ▣ બાહુબળનું (માન વિષે) ૫૦
- ▣ દંડ પ્રહરીનું (નિર્જરાભાવના વિષે) ૧૪૯
- ▣ ભક્તનું (સાચા ખોટાની પરીક્ષા વિષે) ૮૧૭
- ▣ ભદ્રિક બીલનું (મોક્ષ મુખ વિષે) ૯૭
- ▣ ભરતેશ્વરનું (અન્યત્વ ભાવના વિષે) ૧૩૫ થી ૧૩૮ સુધી
- ▣ ભિખારીનું (અનિત્ય ભાવના વિષે) ૧૧૬
- ▣ મૃગાપુત્રનું (નિવૃત્તિ વિષે) ૧૪૧ થી ૧૪૭ સુધી
- ▣ રાયશી ખેતશીનું (તત્ત્વ સમજવા વિષે) ૫૮
- ▣ વજ્રસ્વામી અને ટુકિમણીનું ૧૪૮
- ▣ વસુરાજનું (સત્ય વિષે) ૫૫
- ▣ વહોરાના નાડાનું (મતામ્રહ વિષે) ૮૩૪
- ▣ જીવની મૂઢતા વિષે ૮૦૧
- ▣ શ્રોણિક રાજા અને ચડાળનું (વિનય વિષે) ૬૩
- ▣ સનત કુમારનું (અશુચિ ભાવના વિષે) ૧૩૯
- ▣ કાયાના મદ વિષે ૯૪, ૯૫
- ▣ સંન્યાસીનું (પચમ કાળના ગુરુઓ વિષે) ૮૦૧
- ▣ માયા કેવી રીતે બૂઝવે છે (વિષે) ૮૦૪
- ▣ મુદ્દર્શન રોકનું (સીંચતી દૃઢતા વિષે) ૬૩
- ▣ મુનુમનું (પરિગ્રહ વિષે) ૫૭

દષ્ટિ ૦ લૌકિક અને અલૌકિક ૫૮૫

દેવ ૦ ગુરુ અને નત્તને ઉપાસવાના ત્રણ પ્રકાર ૭૮૯

દેવતા ૦ ના ચાર નિઃ.૫ ૬૫૬

દેવતા ૦ ૨૭, ૭૬

દેવ ૬૩૦

દેવ ૨૮૧, ૮૧૨, ૮૩૧

૦ ના ૮૦૦, ૮૦૧, ૮૦૨

▣ વિવિધ પદ્ધતીની સ્થિતિ ૪૮૩, ૪૮૪
દ્રવ્ય ૪૬, ૧૦૨, ૧૦૯

▣ અને ગુણ ૬૬૯

▣ અને ગુણનું અનન્યત્વ ૬૬૪

▣ ગુણુ પર્થાય ૬૭૧

▣ ત્રણ અધિકાર ૬૬૩

▣ દ્રવ્યત્વે શાશ્વત છે ૬૭૧

▣ ના પ્રકાર ૫૯૫

▣ સાત ભગ ૬૬૯

▣ તુ લક્ષણુ ૬૬૯

દ્રવ્ય અધ્યાત્મી ૮૦૨

દ્રવ્ય ઉપયોગ ૭૯૫

દ્રવ્ય પર ૩૩૯

દ્રવ્ય કર્મ ૬૬૬

દ્રવ્ય જીવ ૭૯૫

દ્રવ્ય નિર્જરા ૬૬૬

દ્રવ્ય પ્રકાશ ૬૬૩

દ્રવ્ય બધ ૬૬૬

દ્રવ્ય મન ૭૧૨

દ્રવ્ય મોક્ષ ૬૬૬

દ્રવ્ય સંજ્ઞા ૬૬૯

દ્રવ્ય સવર ૬૬૬

દ્રવ્યાનુયોગ ૧૮૬

દ્રવ્યાસ્રવ ૬૬૬

દાદશાનુપ્રેક્ષા ૦ અનિત્યાનુપ્રેક્ષા ૧૭ થી ૨૧ સુધી

૧૨૫, ૧૨૬, ૫૩, ૫૪, ૭૦, ૭૧, ૧૦૦

▣ અન્યત્વ અનુપ્રેક્ષા ૨૧, ૧૨૭, ૫૩, ૩૫૧

▣ અશરણુ અનુપ્રેક્ષા ૨૧, ૧૨૪, ૧૨૭, ૫૩, ૯૬

▣ અશુચિ અનુપ્રેક્ષા ૧૭, ૧૨૪, ૧૩૯, ૫૩

▣ આસ્રવ અનુપ્રેક્ષા ૧૭, ૧૨૪, ૧૪૭, ૫૩

▣ એકલભાવના ૧૭, ૧૨૪, ૧૩૦, ૫૩, ૯૬

▣ ધર્મદુર્લભ ભાવના ૧૭, ૧૨૪, ૭૩

▣ નિર્જરા ભાવના ૧૫૪, ૧૪૯, ૫૩

▣ બોધિદુર્લભ ભાવના ૧૨૪, ૫૪

▣ લોકસ્વરૂપ ભાવના ૧૨૪, ૧૫૦, ૫૧

▣ સમ્યક્ત્વ ઉત્પત્ત કરનાર ૧૭

▣ સવર ભાવના ૧૨૪, ૧૪૭, ૫૩

▣ અસારાનુપ્રેક્ષા ૨૩, ૧૨૮, ૫૩, ૯૬

દાદશાંગી ૦ ના નામ ૧૬૬, ૬૬૦

નીતિવચનો ૧૫૪, ૧૭૫, ૧૮૬

નૈયાયિક પદ્મ-૨ ૦ આત્માવિષે ૯૧૫

નોકપાય ૮૬૫

ન્યાયમત ૮૪

પરમ્યાણુ ભુઓ પ્રત્યાખ્યાન

પદાર્થ ૮૬૧, ૮૬૭, ના ધર્મ ૪૧૪

૦ ની સ્થિતિ ૭૭૮

પરમાણુ ૪૬૭, ૪૬૮, ૫૬૫, ૭૫૪, ૮૫૨

પરમાણુ પુદ્ગલ ૮૬૭, ૦ અનાદિ છે ૯૧૩, ૦ ના ધર્મ ૫૫૦ ૦ સક્રિય છે. ૫૫૦

પરમાત્મપણું પર ૩, ૮૧૨

પરમાર્થ ૦ તું પરમસાધન ૪૧૬

પરમાર્થજ્ઞાની ૪૨૬

પરમાવગદ ૮૬૦

પરસમય ૩૩૯

પરમેશ્વર ૦ નાં લક્ષણ ૮૮૪

પરિગ્રહ ૫૭, ૨૧૦, ૩૫૭, ૫૭૧, ૬૪૦, ૬૪૨, ૬૫૬, ૭૦૬

પરિગ્રહ ંસા ૬૮૦, ૮૬૬

પરિણામ ૬૫૦, ૬૭૬, ૬૭૬, ૦ ત્રણ પ્રકારના પરિણામ ૮૭૧, ૮૮૧, ૦ ની ધારા ૮૭૮

પરિણામ પ્રતીતિ ૮૮૮

પરિભ્રમણ ૨૨૮, ૨૫૩, ૨૮૩, ૩૫૬, ૪૬૪, ૫૫૪,

૦ તું કારણ ૪૬૪, ૦ માં કયું કર્મ મુખ્ય ૭૬૬

પરિવર્તન ૨૩

પરિગ્રહ ૩૫૭

પર્યાય ૫૪૩, ૮૬૨, ૮૬૬, ૮૬૭, ૮૭૧

૦ અને દ્રવ્ય ૬૬૬, ૦ જીવના એ ભેદ ૮૭૩ આલોચન. ૮૮૬

પચમકાળ ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૨૮૪, ૨૮૮, ૩૦૬, ૮૦૬, ૮૮૦

પંચાસ્તિત્વ ૫૭૮, ૫૭૯ ૬૬૬, ૭૦૬

પાપ ૨૧, ૧૧૧, ૬૬૬, ૬૮૫, ૦ અને પુણ્ય ૨૧

પાપ અસ્તિત્વ ૬૭૮

પાપ રચના ૦ અસ્તિત્વ ૧૧૧

૧૧૧ ૨૧, ૧૧૧, ૬૬૬

૬૬૬ ૮૦૮ ૦ અસ્તિત્વના પ્રકાર ૬૦૬

૬૬૬ ૬૬૬, ૬૭૦

પુદ્ગલવિપાકી ૬૮૬

પુરુષાર્થ ૨૦૭, ૬૩૫, ૧૫૬, ૮૬૦, ૮૭૪, ૮૮૧

પુનર્જન્મ ૨૧૧, ૨૧૪, ૨૧૭, ૪૦૭

પૂર્ણકામત્વ ૩૬૬

પૂર્વજન્મ ૬૧૬

પૂર્વભીમાંસક ૫૬૪

પૌરસી ૭૩૭

પોષધ ૬૬૬

પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, રિયતિ અને અનુભાગ ચાર પ્રકારનો

બધ ૦ ના સમયી ૨૦૦

પ્રકૃતિ આયુષ ૮૭૧

પ્રકૃતિ દર્શનાવરણીય ૭૭૫, ૦ ક્ષયોશમ ભાવે ૮૩૨

પ્રકૃતિ દર્શનાવરણીય ૮૩૨

પ્રકૃતિ, નામકર્મ ૬૭૨

પ્રકૃતિ, પુરુષવેદ ૨૧૫

પ્રકૃતિ, બધ ૬૬૬

પ્રજ્ઞાપનીયતાના પ્રકાર ૨૧૮

પ્રતિક્રમણ ૬૬, ૭૦, ૦ ના પ્રકાર ૭૦

પ્રતિબધ ૪૬૬

પ્રતિમા ૧૬૧

પ્રતિમા સિદ્ધિ ૧૬૬, ૦ માટે ચર્ચાનો વિષય ૧૬૭

પ્રત્યાખ્યાન ૬૨, ૨૫૧ ૦ ની આવશ્યકતા ૬૨

૦ નો લાભ મનનો નિગ્રહ ૮૦

પ્રત્યેક ભુદ ૪૬૬

પ્રદેશ ૫૬૪, ૫૭૬, ૬૭૩

પ્રદેશબધ ૬૧૬, ૬૮૬

પ્રદેશોત્પ ૮૭૭

પ્રભાવના ૪૭૪

પ્રમાદ ૭૭, ૧૮૬, ૩૫૧, ૩૬૨, ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૨૧,

૪૨૨, ૪૨૫, ૪૪૨, ૫૫૬, ૬૬૨, ૭૦૪, ૭૦૬,

૭૧૩, ૭૧૬, ૭૪૨, ૭૪૪, ૭૮૩, ૭૮૧, ૮૭૬,

૮૮૨, ૮૮૫, ૮૮૫, ૮૩૫

૦ ત્યાગ ૨૦૨ ના લક્ષણ ૭૭ ૦ પરમાર્થમાં ૮૩૭

પ્રમેદભાવના ૨૦૭, ૨૧૨, ૨૨૫

પ્રવૃત્તિના પ્રકાર ૫૪૦

પ્રાણીના પ્રકાર ૬૬૪

પ્રાણી એકન્દ્રિયના ભેદ ૬૬૪

પ્રામ ૭૭૬

- મિથ્યાત્વી ૭૩૭
 મિથ્યાદષ્ટિ ૭૮૨, ૭૯૩, ૮૦૨
 મિથ્યાપ્રવૃત્તિ ૦ કેમ ટળે ૫૩૪
 મીમાંસા પૂર્વ અને ઉત્તર ૫૯૪
 મુક્ત ૪૮૬, ૬૮૮
 મુક્તાત્મા ૪૮૬
 મુક્તિ ૧૨૪, ૮૧૯
 મુક્તિશિલા ૨૫૯
 મુખરસ (સુધારસ) ૪૩૫, ૪૩૭
 મુનિ ૨૫, ૩૨, ૪૦, ૪૧, ૫૧૨,
 ૦ ના ધર્મ ૨૦૮
 ૦ સહજ સ્થિતિ સ્વાભાવિક ન થાય ત્યાં સુધી
 ધ્યાન અને સ્વાધ્યાયમાં રહેવું ૯૩૫,
 મુનિ આધુનિક ૨૮૦
 મુનિ, જૈન ૦ અને બૌદ્ધ ૧૧૯, ૦ ના આચાર ૧૧૯
 મુનિ, સર્વવિરતિ, ૮૬૭
 મુમુક્ષુ ૩૦૦, ૦ એ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન ૨૯૨,
 ૦ નું કર્તવ્ય. ૫૩૭
 ૦ નો ધર્મ ૭૪૯
 ૦ ના સાધન. ૭૭૨
 મુમુક્ષતા ૩૨૪, ૩૫૧, ૪૪૯, ૭૦૬
 ૦ ઉત્પન્ન થયે મોક્ષ માર્ગ સમગ્રાય ૪૦૭
 ૦ કેમ ઉત્પન્ન થાય ? ૭૨૬
 ૦ કેમ વધે ૩૫૭
 ૦ નું લક્ષણ ૪૫૧
 ૦ માટે આવશ્યક ગુણ ૬૩૬
 મૂળવાદ ૨૧૦
 મૈત્રી સાચી. ૭૫
 મૈત્રી ભાવના ૨૦૭, ૨૧૨, ૨૨૬
 મૈથુન ત્યાગતત ૫૫૮
 મૈથુન સંજ્ઞા ૬૮૦
 મોક્ષ ૧૧૧, ૨૦૬, ૨૦૯, ૨૧૬, ૨૩૪, ૨૩૫, ૨૫૮,
 ૨૮૬, ૩૩૮, ૪૪૩, ૫૩૨, ૫૭૪, ૬૦૯, ૬૬૫,
 ૬૬૬, ૬૭૭, ૭૨૦, ૭૩૬, ૭૩૭, ૭૮૪, ૭૯૬,
 ૮૦૨ ૮૧૧, ૮૧૩, ૮૨૧, ૮૮૧, ૮૮૧, ૮૮૫,
 ૮૯૬, ૯૬૦
 ૦ અને જ્ઞાનનો માર્ગ ૩૮૦
 ૦ અજ્ઞાનને નિવારી મોક્ષ ૪૮૮
 ૦ અજ્ઞાનથી મને, ૫૧૨
 ૦ આત્માની અસંગતા ૫૫૦
 ૦ ઉણા ચૌદ પૂર્વધારી જ્ઞાનવાળાનો ૨૫૫
 ૦ કેમ પ્રાપ્ત થાય. ૮૭૪
 ૦ ક્યારે ? ૮૪૦
 ૦ જઘન્ય જ્ઞાનવાળો. ૨૫૫
 ૦ જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલતાં સુલભ. ૭૦૨
 ૦ જ્ઞાની પુરુષના આશ્રયથી ૫૦૭
 ૦ ત્રણે પુરુષાર્થથી ચડિયાતો છે. ૮૭૪
 ૦ દુર્લભ નથી, દાતાદુર્લભ છે ૩૭૬
 ૦ નાં કારણ ૬૬૬
 ૦ ની અનુપમતા ૯૭
 ૦ ની શબ્દની વ્યાખ્યા. ૩૦૭
 ૦ નું જ્ઞાનનું પામવું દુર્લભ છે. ૩૬૧
 ૦ નું સાધન ૨૩૫, ૩૨૨
 ૦ નો ઉપાય ૪૩૬, ૭૯૬
 ૦ નો દુરધર માર્ગ પ્રભુભક્તિ ૩૭૬
 ૦ સર્વોપરિ માર્ગ-ભક્તિ ૨૯૬
 ૦ મતભેદથી ન મળે ૨૦૬
 ૦ મા આત્માના ગુણોનો નાશ ન થાય ૮૪૦
 ૦ સદ્ગુરુ અને સત્પાત્રતાથી ૨૦૬
 ૦ સદ્ગુરુને આધીન થવાથી ૨૯૫
 ૦ સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની એકતા ૮૪૨
 ૦ સ્વચ્છંદ ટળે તો થાય ૭૮૩
 મોક્ષ સમ્યક્ ૬૫૮
 મોક્ષપદ ૮૮૪ ૦ આ દેહમાજ ૪૮૪
 મોક્ષ માર્ગ ૧૯૨, ૨૯૧, ૩૧૭, ૬૦૦, ૬૭૫
 ૦ અગમ્ય તેમજ સરળ ૮૭૯
 ૦ આત્મામા ૨૦૬, ૨૭૬
 ૦ એક જ છે ૨૦૬
 ૦ ના ઉપદેશ ૧૯૩
 ૦ ના પ્રકાર ૪૦૬
 ૦ નિશ્ચય ૬૭૭
 ૦ ની અનુકૂળતા ૨૧૨
 ૦ ની મેવનાથી મોક્ષ અને બંધ ૬૭૮
 ૦ પ્રજાવ્યોધની સંકલ્પના ૭૮૬, ૭૪૭
 ૦ માં કાંતી પ્રવૃત્તિ હોય ? ૫૦૩
 ૦ અવકાર ૬૭૭
 ૦ નો મર્મ ૨૦૭
 મોક્ષ સિદ્ધાન્ત ૬૬૨

વ્યવહારનીતિ ૦શીખવાનુ પ્રયોજન ૪૫
 વ્યવહારશુદ્ધિ ૨૦૨
 શક્તિપથ ૮૪
 શબ્દઅધ્યાત્મી ૮૦૨
 શમ ૨૫૩
 શરણ્યતુષ્ટ્ય ૨૨, ૩૭૭
 શરીર, કાર્મણુ ૪૬૮
 શરીર, તૈજસ ૪૬૮
 શંકા ૮૦૩
 શાપ ૩૬૯
 શાસ્ત્ર ૨૦૭, ૨૫૫, ૭૫૩, ૦નો અભ્યાસ ૨૫૫
 ◦ સત્ ૩૭૩, ૩૭૭
 શુક્લધ્યાન ૯૮, ૨૧૨, ૭૨૦
 શુદ્ધાદૈત ૨૬૭
 શુદ્ધ અધ્યાત્મી ૪૦૭
 શુદ્ધજ્ઞાન ૬૦૦, ૭૩૮
 શુદ્ધજ્ઞાની ૫૬૪, ૬૦૩
 શત્યવાદ ૮૯૪
 શૈલેશીકરણુ ૮૭૦
 શૌચાશૌચસ્વરૂપ ૮૧
 શ્રદ્ધાનાપ્રકાર ૮૪૬
 શ્રમણુ મહાત્માના લક્ષણુ ૬૫૯
 શ્રાવક ૫૪, ૫૮, ૪૬૦, ૮૯૦
 શ્રીમદ્ ૦અગિયારમેવી લથડેલો ત્રણથી પંદર ભવ કરે
 ૨૭૮
 ◦ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ કેમ વાય ? ૨૯૪
 ◦ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિનો માર્ગ ૪૯૩
 ◦ અન્ય દર્શનનાં ઉપદેશમાં મધ્યસ્થતા ૨૧૮
 ◦ અપ્રમત્ત વવાય ત્યાં સુધી જાગૃત રહેવું ૮૮૫
 ◦ અતેદ દલા કેમ આવે ? ૩૦૨
 ◦ અર્થ અને કામ ધર્મને અનુસરના હોય ૨૩૩
 ◦ અદંતી જગાએ હરિને સ્થાપે ૨૭૦
 ◦ અતર્નુદ્ધનનો અર્થ ૨૫૮
 ◦ આત્મા કેવા મોર્ડે છે ? ૮૮૯
 ◦ આ જગતમાં કયુ આપવું નથી. માટે રાગાદિ
 નિવારના ૯૦૧
 ◦ અ. જ્ઞાનનાં નેમનાં મોખ દલા ૨૬૭
 ◦ અનુભવના પા દોષ ઉપર અપનારુ
 ૧૬૫ ૧૬૬, ૧૬૭

◦ આત્મધ્યાન ૩૭૫
 ◦ આત્મરૂપ મૌનપણમાં શુદ્ધિ ૩૭૬
 ◦ આત્મસ્તુતિ સત્ય અને મિથ્યા ૧૫૧
 ◦ આત્મસ્વરૂપ પામેલા પુરુષ જ આત્મસ્વરૂપ કહી
 શકે ૪૨૦
 ◦ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિ ૩૮૫
 ◦ આત્મા અને દેહ ૪૦૮
 ◦ આત્મા આખા શરીરમાં હોવા છતાં નિયત
 પ્રદેશે જ્ઞાન થવાનુ કારણુ ૫૪૭
 ◦ આત્મા આત્માપણે વર્તે એવુ ચિતન રાખવુ
 ૪૩૧
 ◦ આત્માકારસ્થિતિ ૩૯૧
 ◦ આત્મા કોણે અનુભવ્યો કહેવાય ૭૮૨
 ◦ આત્માનુ પરમકલ્યાણુ કરવાની ઇચ્છા ૬૩૭
 ◦ આત્મામા ઉદાસ પરિણામ ૩૫૯
 ◦ આત્માર્થે જ અભિપ્રાય ૪૧૧
 ◦ આત્મા વિષે છ દર્શનોના મતની તુલના ૯૧૬
 ◦ આત્મેચ્છાની વિટંબના ૨૫૨
 ◦ આધ્યાત્મિક સંબંધોનો વહેવારમાં લાભ ન
 લેવાય ૨૪૫
 ◦ આરંભ પરિગ્રહ ઘટાડવો ૮૨૮
 ◦ આર્થ આચાર વિચારનો ખુલાસો ૫૯૮
 ◦ આ લોક અનંતકાળ રહેવાનો છે ૩૭૮
 ◦ આગુપ્રગ્ન ૧૮૭
 ◦ આસનજન્ય વિષે ૭૫૪
 ◦ ઇચ્છાનો નાશ થાય ત્યારે ભૂક્ષ અટકે ૯૦૯
 ◦ ઇશ્વરપણુ ત્રણ પ્રકારે જણાય છે ૮૭૯
 ◦ ઉદય આવે તે વેદન કરવુ ૩૬૭
 ◦ ઉદય આવેલ અંતરાયસમ પરિણામે વેદનો ૩૭૨
 ◦ ઉદય કેવી રીતે જોગવવો ? ૩૪૩
 ◦ ઉદયને અવિસંવાદ પરિણામે વેદનો ૪૦૦
 ◦ ઉદયને ધીરજથી વેદનો ૩૬૫
 ◦ ઉદય પ્રારબ્ધ સમયે વેદનો ૮૦૮
 ◦ ઉદય ધર્મ સનતાએ જોગવાવુ ૩૬૮
 ◦ ઉદયનીતા ૩૬૯
 ◦ ઉદયનીતાનો અર્થ ૩૬૧
 ◦ ઉદયની તારે પ્રગ્નિ દર્શી ૪૮૩
 ◦ ઉપદેશ કેવી રીતે આપે ૭૪૩

- જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ક્ષણની ધૃત્તિ ન કરાય ૩૭૧
- જ્ઞાન વિનાનું સમવશરણુ ન ચાલે ૮૨૩
- જ્ઞાનીનાં દર્શન વિષે ૪૨૪, ૭૮૬
- જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું માહાત્મ્ય ક્યારે સમગ્રાય ? ૬૩૯
- જ્ઞાનીની વાતમાં શંકા ન કરાય ૮૫૦
- જ્ઞાનીના આશ્રયે વર્તતાં આપત્તિનો નાશ ૩૬૯
- જ્ઞાનીને રાગદ્વેષ ન હોય ૩૧૪
- જ્ઞાની પુરુષના ઉપદેશ વિષે ૫૬૨
- જ્યાં કલ્પના ત્યાં દુઃખ ૯૦૯
- જ્યોતિષ વિષે ૭૫૮
- તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્તિનો ક્રમ ૨૨૩
- તન્મય આત્મયોગમાં પ્રવેશ ૨૭૯
- તપનું અભિમાન કેમ ઘટે ? ૮૩૬
- તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે નો અર્થ ૭૫૫
- તરવાનો કામી કોણ કહેવાય ? ૮૦૦
- તિથિની તકરારમાં ન પડે ૭૯૯, ૮૦૧
- તીર્થ કરે ચવા અનિચ્છા ૨૮૦
- તીર્થ કરના અનુયાયી ૩૫૩
- તીર્થ કરના માર્ગથી બહાર કોણ ? ૪૦૧
- તીર્થ કરે શિક્ષાર્થે જતા સુવર્ણવૃષ્ટિની સમજૂતી ૩૯૮
- તૃષ્ણા ઓછી કરવી ૮૨૪
- તૃષ્ણા કેમ ઘટે ? ૮૩૬
- તેમ ત્રુત ધર્મે રે મન દહ ધરે નો અર્થ ૩૮૩
- તેરમાં ગુણ સ્થાનકે વર્તતા પુરુષનું સ્વરૂપ ૩૭૭
- ત્યાગી ૧૮૮
- ત્રણે કાળ સરખા છે ૨૮૫
- ‘ત્રુતયુ’ શબ્દનો અર્થ ૮૭૭
- થયેલા સરગર મટવા દુર્લભ છે ૪૦૯
- દેવે દ્રવ્ય અનતપર્યાય વાળું છે ૫૧૧
- સ્પર્શમાના પ્રતિબિમ્બ વિષે ૭૭૮
- દર્શનમાની મૂલ જવાબી હૃદય નિર્ગમે ૮૮૨
- દર્શન રોગાય ત્યાં જ્ઞાન પશુ રોગાય ૮૮૨
- દર્શનપર નીન કર્મનો નાશ થવાનું કારણ ૩૬૮
- દમ. અચર્યાનું કારણ ૬૧૦
- દમ કે અકરકર પેનું આચરનું કરવું ૭૮૧
- દેવતાનો અનુભવ કાળે થાય ૬૦૮૬
- દેવતા રોગે કાળે નેનું ૬૩૬
- દેવતા રોગે ૬૬૦, ૬૬૬

- દીનતા વિષે ૪૨૫
- દીર્ઘશંકાદિ કારણોમાં સકકાશવાળી ક્રિયાના ઉપદેશનું સહસ્ય ૬૭૯
- દુરાગ્રહ અર્થે જૈનનાં શાસ્ત્રો વાંચવા નહીં. ૮૩૯
- દુઃખકાળનો અર્થ. ૪૦૫
- દુઃખકાળમાં પણ ઓકાવતારીપણુ પ્રાપ્ત થાય ૬૦૭
- દુઃખકાળમાં સાવધાનીથી વર્તવું ૭૪૮
- દુઃખની નિવૃત્તિ કેમ થાય ? ૩૭૨
- દુઃખ મટવાનો ઉપાય અભિનિજ્ઞાન ૫૫૦
- દુઃખ મટાડવાના ઉપાય છે. ૬૬૪
- દુઃખમાં અદ્વેષ ૩૯૨
- દેવાગમનમોચાન નો અર્થ. ૮૮૪
- દેશકાળને વિષે યથાયોગ્ય રહેવું ૩૪૮
- દેહ છતાં મનુષ્ય પૂર્ણ વીતરાગ થઈ શકે. ૩૫૬
- દેહ ધર્મોપયોગ માટે. ૧૯૨
- દેહની અનિત્યતા. ૫૧૧
- દેહની મૂર્છા ગઈ તેને આત્મજ્ઞાન ૮૧૫
- દેહનું મમત્વ ત્યાગવું ૪૨૭
- દેહાભિમાન ગળ્યું તેને સર્વ મુખ છે, ૩૬૬
- ધર્મ કોની પાસે મગાય ? ૨૮૫
- ધર્મતત્ત્વના વિકાસ માટે સમાજ સ્થાપના ૧૧૫
- ધર્મના ઉદ્ધારની ધૃત્તિ શાથી ૯૩૮
- ધર્મ પામવા માટેની આવશ્યકતા ૨૮૫
- ધર્મ પ્રવર્તન માટેના ચમત્કારો. ૧૮૮
- ધર્મમતમાં તત્ત્વગ્રહણ દૃષ્ટિ ૧૧૫
- ધર્મમતોમાં ભિન્નતા નથી. ૨૨૧
- ધર્મ સત્પુરુષ પાસે શ્રવણ થાય. ૩૬૫
- ધીરજનો ત્યાગ ન થાય. ૩૭૦
- ન્યાદિમાં ઉદાસીન થવું ૨૬૮
- ન્યાદિમાં સમનાવાન થવું ૨૬૮
- નાકે રૂપ નિહાળતા...નો અર્થ. ૭૧૮
- નિયમમાં રોગચાચાર નહિ. ૭૮૪
- નિયમોમાં અતિચાર થાય તેનું પ્રાયશ્ચિત કરવું ૭૮૪
- નિગમિત્તાની યત્ન ૩૭૨
- નિર્વિદ્વંસ થવા વિના શુદ્ધિ નથી. ૩૧૪

- ૦ પ્રત્યે મોહ દશા નહિ. ૨૦૦
- ૦ પ્રત્યે રાખવાની દૃષ્ટિ ૨૧૯
- ૦ પ્રત્યે રાગદૃષ્ટિ ન રખાય ૨૦૭, ૨૫૯
- ૦ પ્રમત્તદશા હોય ત્યાં જગત પ્રત્યક્ષી કામનો અવકાશ. ૪૪૧
- પ્રયોગ માટે પશુ વધ કરવા વિશે. ૭૫૨
- ૦ પ્રવૃત્તિ વ્યવહારમા યથા શાંતપણુ રાખવું, લગ-લગ અસંભવિત ૭૨૯
- ૦ અથા ધર્મનું તાત્પર્ય, આત્માને ઓળખવો, ૮૧૪
- ૦ અથુ આત્મા છૂટે એ માટે છે. ૨૮૭
- ૦ બહિરાત્મામાથી અંતરાત્મા થયા પછી પર-માત્મપણું ૮૧૨
- ૦ અધનમાથી છૂટવાનો ઉપાય. ૫૦૯
- ૦ આદર અને આજ્ઞાક્રિયાનો નિષેધ નથી. ૮૪૫
- ૦ આદરક્રિયાનો નિષેધ નથી. ૮૪૫
- ૦ યાવન અવધાન ૧૫૨
- ૦ આલપણું કરતાં યુવાનીમાં ઇન્દ્રિય બળ શાથી વધે છે ? ૫૪૮
- ૦ યાદેલા કમોં ભોગવવાના જ છે. ૪૧૩
- ૦ વિના નયન પાવે નહીં નો અર્થ ૭૨૫
- ૦ ખીગ મહાવીર ૫૬૮
- ૦ ગ્રોધ ક્યાં કળે ? ૪૫૦
- ૦ ભક્તિ ગુરુ ગમે સમગ્રયા વિના તેમા દોષ ૩૨૩
- ૦ ભક્તિ પૂર્ણતા ક્યારે પામે ? ૩૨૨
- ૦ ભક્તિ વિના જ્ઞાન થત્ય. ૩૩૧
- ૦ ભક્તિ સર્વોપરિ માર્ગ ૨૬૫
- ૦ ભગવદ્ ભક્તને સર્વ સરખું છે. ૩૧૦
- ૦ ભગવતીજના પાઠ સંબંધી ખુલાસો. ૨૫૩
- ૦ ભગવાનની મેવાના પ્રકાર ૬૫૫
- ૦ ભવ અન કરવાનો ઉપાય. ૭૩૧
- ૦ ભવાનરના જ્ઞાન વિશે. ૩૯૮
- ૦ ભાવ સમાપ્તિ. ૩૬૨
- ૦ ભુંગી સ્વિકારને અટકાવે. નો અર્થ ૩૮૧, ૩૮૨
- ૦ કેદ રહેતો છે ૩૭૦
- ૦ મરણ નહીં મરણ છે ૮૩૦
- ૦ મરણને પામે નહીં ન મરણ ૧૮૮

- ૦ મતાગ્રહ ન રાખવો ૪૩૧, ૮૩૧ ૮૩૨
- ૦ મતાગ્રહ વિશે ઉપાસીનતા ૩૯૭,
- ૦ મતાંતર ન જ જોઈએ ૨૪૮
- ૦ મતિ કે સુતજ્ઞાન બાણ્યા વિના કેવલજ્ઞાનનું સ્વરુપ ન જાણાય ૮૪૯
- ૦ મતોના કદાગ્રહમા ન પડવું ૮૨૫
- ૦ મનની શકાઓ અને ખુલાસા. ૨૭૨, ૨૭૩
- ૦ મન મહિલાનું રે વહાણા ઉપરે ની સમજૂતી ૩૮૨, ૩૮૩
- ૦ મન રૂંડે પ્રકારે વર્તે તેમ વર્તવું ૩૭૧
- ૦ મનુષ્ય જન્મ ધરીને પરમપદનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ૭૪૨
- ૦ મનુષ્યભવ નકામો જાય છે ૭૭૭
- ૦ મહાત્માના દેહની વિદ્યમાનતાના બે કારણ ૩૭૧
- ૦ મહાવીરના વચન પર વિશ્વાસ ૧૯૬
- ૦ મહાવીર પ્રત્યે પક્ષપાત શાથી ? ૨૧૪
- ૦ મહીપતરામ રૂપરામ સાથે જૈન ધર્મથી ભારતની અધોગતિ થઈ છે. એ વિશે ચર્ચા ૭૫૭
- ૦ માણસને રાત્રે કેમ દેખાતું નથી. ૫૪૬
- ૦ મારાપણુ ઓછું કરવું ૮૨૪
- ૦ માર્ગ ક્યારે મળે ? ૨૮૨
- ૦ માર્ગની પ્રાપ્તિ દુષ્કર છે ૬૪૦
- ૦ માર્ગ પ્રાપ્તિને રોકનારા કારણો અને તેને દૂર કરવાના માર્ગ ૩૨૪
- ૦ માં તીર્થ કરતો અંતર આશય ૩૫૩
- ૦ મા માર્ગાનુસારીપણુ નહીં ૪૨૨
- ૦ મા સમ્યક્દૃષ્ટિપણું ૪૨૨
- ૦ મિથ્યાવાસનાઓ ટાળવી ૨૯૪
- ૦ મુક્તિ કરતાં ભક્તિ દુર્લભ ૩૩૯
- ૦ મુખરસ એકતાર કરવાથી શ્રામોચ્છવાસની રિયરતા ૪૩૬
- ૦ મુમુક્ષુ ચિંતા કે બામોહ ન કરે ૬૪૧
- ૦ મુમુક્ષુ ૩૬૦ હોય તે જ આચરે ૩૩૬
- ૦ મુમુક્ષુતા કેમ વધે ? ૩૫૭
- ૦ મુનર્ધ ત્યાગવા વિશે ૯૧૦
- ૦ મૃત્યુ વિશે ૫૭૦
- ૦ મૃત્યુ અને પરચીનો ત્યાગ ક્યાં વિના બંધી રિયા નકામી છે ૮૮૭
- ૦ મોક્ષ કરતાં સંત ચરખીની મળીપના વધુ પ્રિય છે ૩૩૩

- શ્રેષ્ઠ ધર્મ સ્થાપન કરવાની મહત્વાકાંક્ષા ૧૮૮
- શ્લોકો મોઢે કરવાથી પાંડિત ન થવાય ૭૫૩
- સજીવન મૂર્તિના યોગ વિષે. ૩૦૧
- સદા વિષે. ૫૧૭
- સત્તા અને શક્તિમા ફેર ૮૮૭
- સત્તાના જ્ઞાન વિષે રુગિ ૩૬૦
- સત્તાની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ? ૩૦૦
- સત્પાત્રની ઉણપ, ૨૦૩, ૨૨૪, ૨૪૭
- સત્ય એક છે, ૨૭૭
- સત્ય વિચારો બહાર કરવા વિષે ૧૯૮
- સત્ શ્રુતની યાદી ૭૬૧
- સત્સમાગમની દુર્લભતા. ૨૭૩
- સત્સ્વરૂપ ૩૮૮
- સત્સંગ કરવાનું કર્તવ્ય ૭૮૧
- સત્સંગના અભાવમાં કર્તવ્ય ૬૮૩
- સત્સંગની ઉણપ ૧૯૧
- સત્સંગની સ્પૃહા. ૨૮૯
- સત્સરકાર દંઠ કેમ થાય ? ૩૧૨
- સનાયુઓ આત્માને અર્થે લક્ષ રાખી કરવા. ૮૧૫
- સદાચારના નિયમો. ૨૬૪
- સદાચાર મેવવા ૭૮૦, ૮૦૯, ૮૨૭
- સદ્ગુરુની ઉપાસના વિના આત્મ સ્વરૂપનો નિર્ણય ન કરાય ૯૧૬
- સદ્ગતિ અને સદાચાર સંવવા ૭૮૦
- સદ્ગતિના આચરણમાં શરાતન રાખવું. ૭૮૧
- સમજવાની શક્તિ ન હોય ત્યાં કોઈ મૌન રહેવું ૮૮૧
- સનજીને શમાઈ રહ્યા સમજીને શમાઈ ગયાની સમજૂતી ૫૫૪
- સમતા શુદ્ધિ ૩૧૬
- સમતા રનતા ઉરધના નો અર્થ ૪૧૩, ૪૧૫
- સમપરિણામ આવે એમ વર્ણવું ૩૮૧
- સમયનો કોન ઉપયોગ ન કરવો. ૫૫૩
- સન્દુ-અવરણવર્મા. ૨૨૮ ૩૦૯, ૩૩૦
- સન્દુ-કેન મને ૩૫૬
- સન્દુ-કેન અર્થ. ૭૮૧
- સન્દુ-કેન અર્થ. ૭૮૧
- સન્દુ-કેન અર્થ. ૭૮૧
- સન્દુ-કેન અર્થ. ૭૮૧

- સર્પ કરડવા આવે ત્યારે શું કરવું ? ૪૮૯
- સર્વ આનંદ રૂપ છે. ૨૭૦
- સર્વજ્ઞ પદનું ધ્યાન ધરો ૯૩૩
- સર્વ દુઃખનું મૂળ સંયોગ ૫૫૬
- સર્વ પ્રત્યે અભિન્ન ભાવના. ૪૩૩
- સર્વ બ્રહ્મભય છે. ૨૭૦
- સર્વ ભરણાધીન છે. ૨૧
- સર્વ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ૨૬૬
- સર્વસંગ પરિત્યાગની જરૂર. ૨૧૮, ૨૨૬
- સર્વ સ્થિતિમાં મુખ માનવું ૨૬૧
- સર્વ હરિ છે. ૨૭૦
- સર્વ હરિભય છે. ૨૬૮
- સર્વ હરિરૂપ છે. ૨૬૯
- સહજ સમાધિવર્તે છે ૩૬૩
- સંકલ્પ દુઃખ છે ૮૮૪
- સંતનો જોગ ન થાય ત્યાં મુખી મધ્યસ્થ રહેવું. ૩૩૭
- સંતપણું દુર્લભ છે ૯૧૦
- સંતાન પ્રત્યે ભાવના ૨૨૧
- સંતોષમા રહેવું ૩૮૧
- સંદેહ ગયા વિના જ્ઞાન ન થાય ૨૯૮
- સંયમ વિના મતિ શુદ્ધ ન થાય. ૮૫૬
- સસારથી કટાણો ૩૭૬
- સસાર પ્રતિ વૈરાગ્ય. ૩૬૦
- સસારમા રહેવાનું કારણ ૪૦૧
- સાચી જ્ઞાન દશામાં દુઃખ પ્રાપ્તિના કારણ વિશે વિષમતા નથી ૪૩૩
- સાચી વિદ્યા ૪૪૧
- સાચુ જ્ઞાન ૩૩૪, ૩૩૫
- સાચો યોગી. ૩૨૯
- સાધુ મુનિઓએ વિકલ્પ ન કરવા ૭૭૭
- સિદ્ધાંતના ગાંધા વિશે સમજણ ૭૭૮
- સિદ્ધાંતનું આચરણ ૭૭૯
- સિદ્ધિ જોગ વિશે ૫૦૦, ૫૦૨,
- નુબદ્ધુ-ખના ઉચ્ચમા કોઈ ફેરફાર ન કરી શકે. ૮૬૬
- નુબદ્ધુ-ખનું ખરું કારણ ૩૦૧ ૮૬૭
- નુબદ્ધુ-ખ સમનાથી વેદમાં ૩૭૭
- સત્ જ્ઞાન વિશે ૩૭૩

સત્સંગ ૫૫, ૧૬૫, ૨૦૫, ૨૧૪, ૨૪૬, ૨૪૮,
૨૬૦, ૨૬૪, ૨૭૩, ૨૭૬, ૨૮૨, ૨૮૭, ૨૯૩,
૨૯૮, ૩૧૧, ૩૧૬, ૩૨૨, ૩૩૦, ૩૩૭, ૩૪૨,
૩૫૧, ૩૫૭, ૩૬૨, ૩૭૩, ૩૭૬, ૩૮૧, ૪૧૨,
૪૧૬, ૪૨૦, ૪૨૮, ૪૩૧, ૪૩૫, ૪૩૫, ૪૫૫,
૪૬૮, ૪૭૦, ૫૦૦, ૫૦૩, ૫૨૦, ૫૩૩, ૫૪૬,
૫૫૬, ૭૨૬, ૭૪૨, ૭૮૧, ૭૮૨, ૮૦૦, ૮૦૩,
૮૦૪, આત્મહિત માટે જળવાન નિમિત્ત ૪૮૦,
જિજ્ઞાસુ ભૂમિકાએ પહોંચેલા મોક્ષને ૭૦૦, કામ
જાળવાનો ઉપાય, ૪૬૮થી અવ્યાયાધ સ્થિતિનો
અનુભવ ૪૭૮ ની ધ્રુવ રાખનારનું કર્તવ્ય,
૩૭૦ ની જ્ઞાનીને ધ્રુવ ૪૭૮ ની દુર્લભતા ૧૯૪,
૭૦૮, ૭૨૫, ૭૩૬

સત્સ્વરૂપ ૨૮૭, ૨૮૭, ૦ ની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ?
૨૯૧

સદાચારના નિયમો ૨૬૪

સદુપદેશ ૭૫૩

સદ્ગુરુ ૨૨૧, ૨૨૫, ૨૬૦, ૨૭૬, ૩૨૮, ૩૩૩,
૩૩૪, ૩૭૩, ૪૭૬, ૬૦૦, ૬૦૨, ૬૦૪, ૬૦૫,
૬૦૬, ૬૦૭, ૬૦૮, ૬૦૯, ૬૧૦, ૬૧૧, ૬૧૨,
૬૨૮, ૬૨૯, ૬૩૧, ૬૩૨, ૬૩૩, ૬૩૪, ૬૩૪,
૬૩૫, ૬૩૬, ૭૫૦, ૭૭૩, ૭૮૮, ૮૧૧, ૮૧૪,
૮૧૬, ૮૨૮, ૮૬૬, ૮૮૦

૦ અને સત્પાત્રતા ૨૦૧, ૨૦૬

૦ ના ઉપદેશ પ્રમાણે આવે તો સસાર સમુદ્ર
તરી જાય ૮૫૫

૦ ના લક્ષણો ૭૦૬

૦ નિરુત્તિના સર્વોત્તમ ઉપાય ૪૬૨

૦ ની આજ્ઞા વિના ધ્યાન ન થાય ૭૭૧

૦ ની ઉપાસના વિના આત્મસ્વરૂપનો નિર્ભય ન
રહાય ૬૧૬

૦ ની કૃપાદષ્ટિ ૨૦૧

૦ ની દુર્ત્તમતા ૧૬૬

૦ ને આત્મ ૮૭૬

૦ પ્રત્યે આત્મીયતાથી મેળવે ૨૬૧

૦ પ્રત્યે આત્મીય ને સ્વરૂપ ૭૮૧

સદ્ગુરુ ૨૨૧, ૨૨૫

સત્સંગ ૫૫, ૧૬૫

સત્સિદ્ધાંત ૧૬૫

સમકિત ૬૦૬, ૬૩૧, ૬૩૦, ૮૧૮, ૮૩૫

સમકિત ઉપશમ ૬૮૨

સમકિત ક્ષયોપશમ ૬૮૨

સમકિત ક્ષાપિક ૩૮૭-૫, ૩૬૬, ૬૮૨

સમકિત સાસ્વાદન ૭૮૮

સમકિતી ૭૨૨, ૮૧૭, ૮૨૬, ૮૩૬

૦ ની દશા જાની ન રહે ૮૩૫

સમતા ૨૮૬, ૩૦૫, ૩૬૪, ૩૭૨, ૩૭૮, ૪૧૩,

૪૧૫, ૪૧૬, ૪૨૮, ૮૦૧, ૮૩૦

સમર્થિતા ૬૦૬, ૭૧૦

સમદષ્ટિપુરુષો ૨૫૬, ૭૧૦

સમભાવ, ૭૮૨

સમાધિ ૩૫૪, ૩૫૫, ૩૬૨, ૩૭૭, ૫૦૩, ૫૧૧, ૮૦૪

સમાધિ, આત્મ ૩૬૮

સમાધિ, દ્રવ્ય ૩૬૨

સમાધિ નિર્વિકલ્પ ૨૭૬

સમાધિ ભાવ ૩૬૨, ૩૬૬

સમાધિ સહજ ૩૬૩, ૮૨૨

સમાધિ સુખ ૫૧૩, ૭૭૨

સમિતિ ૬૬૬, ૬૬૬, ૮૮૬

સમ્યક્ત્વ ૨૩૨, ૬૭૫, ૬૭૮, ૭૮૧, ૭૮૩, ૮૦૩,

૮૧૧, ૮૧૨, ૮૧૩, ૮૧૬, ૮૧૭, ૮૨૧, ૮૩૫,

૮૩૮, ૮૪૭, ૮૪૮, ૮૬૧, ૮૬૮

૦ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? ૮૩૦

૦ ત્રિવિધ ૨૦૧

૦ ના પ્રકાર ૮૦૮

૦ નાં લક્ષણો ૮૪૭

૦ પછી સંસારી ક્રિયાનો સંભવ ૪૨૧

૦ પુરુષાર્થ વિના ન આવે ૮૪૮

૦ મિથ્યાત્વ ખપાવ્યા વિના ન આવે ૮૬૦

૦ યથાર્થ બોધનો પરિચય યથાર્થી ૩૫૬

૦ વિના અનંતાનુમતી અનુકૂળ ન થાય ૪૨૬

૦ વિના ક્રોધ, માન, મામા વગેરે ન થાય ૭૭૨

સમ્યક્ત્વ, ઉપશમ ૫૬૩, ૭૩૫, ૮૧૩, ૮૨૧

૦ ક્ષયોપશમ યદ્દને ક્ષાપિક થાય ૮૭૨

સમ્યક્ત્વ, ક્ષયોપશમ ૫૬૩, ૮૨૧, ૮૭૧

સમ્યક્ત્વ ક્ષાપિક ૫૬૩, ૮૦૧, ૮૮૬

મુદ્દેવભક્તિ ૨૯

મુધારસ ૪૩૫

મુપચ્ચખાણુ ૭૮૪

મુવચનો ૧૧, ૧૫, ૧૪૯, ૨૦૦

સોપક્રમ ૮૭૭

સોમલ ૭૨

સ્કંધ ૬૭૨, ૬૭૩, ૭૫૪, ૮૬૭

◦ ના પ્રકાર ૬૭૩ ◦ છેલ્લું કારણ ૬૭૩

સ્થવિર ૭૦૭, ૮૬૧

સ્થવિર કલ્પ ૮૬૧

સ્થિતિદશા ૬૮૮

સ્થિતિ બંધ ૬૬૬, ૬૭૩, ૮૬૨

સ્થિરતા ૭૧૮

સ્નાહવાદ્દૌલી ૧૦૪, ૨૪૭, ૨૮૫

સ્વ ઉપયોગ ૭૭૮

સ્વચ્છંદ ૨૯૨, ૬૦૯

સ્વદ્રવ્ય ૩૩૯

સ્વધર્મ ૫૭૫

સ્વભાવ જાગૃતદશા ૬૮૭

સ્વભાવદશા ૭૩૭

સ્વભાવ સહિત મહાત્મા ૬૭૮

સ્વભાવસ્થિતિ ૮૨૧

સ્વરૂપસ્થિતિ ૬૦૭

સ્વરૂપસ્મૃતિ ૩૫૨

સ્વસમય ૩૩૯

હરિ ૨૬૫, ૨૬૮, ૨૬૯, ૨૭૦, ૨૭૩, ૨૭૪, ૨૯૯

૩૦૫, ૩૦૬, ૩૧૯

વ્યવહાર કરવાનું હાલ ચિત્ત હોય એમ જણાતું નથી; અને જે વ્યાપાર વ્યવહારની નિરૂપાયતા છે, તેથી પણ નિવૃત્ત થવાની ચિંતાના રહ્યા કરે છે. તેમ ચિત્તમા ળીજાને બોધ કરવા યોગ્ય એટલી મારી યોગ્યતા હાલ મને લાગતી નથી; કેમકે જ્યાં સુધી સર્વ પ્રકારના વિષમ સ્થાનકોમાં સમવૃત્તિ ન થાય ત્યાં સુધી યથાર્થ આત્મજ્ઞાન કહ્યું જતું નથી, અને જ્યાં સુધી તેમ હોય ત્યાં સુધી તો નિજ અભ્યાસની રક્ષા કરવી ઘટે છે, અને હાલ તે પ્રકારની મારી સ્થિતિ હોવાથી હું આગ વર્તુ ધું તે ક્ષમાયોગ્ય છે, કેમકે મારા ચિત્તમા અન્ય કોઈ હેતુ નથી.

વળતી વખતે શ્રી વઢવાણ સમાગમ કરવાનું થઈ શકે તેવું મારાથી બની શકે તેવું હશે, તો આગળથી તમને લખીશ. પણ મારા સમાગમમા તમે આવ્યાથી મારું આવવું વઢવાણ થયું હતું એમ ળીજાઓના જાણવામાં તે પ્રસંગને લઈને આવે તો તે મને યોગ્ય લાગતું નથી; તેમ વ્યાવહારિક કારણથી તમે સમાગમ કર્યો છે એમ જણાવવું તે અયથાર્થ છે; જેમાં જો સમાગમ થવાનું લખવાનું મારાથી બને તો જેમ વાત અપ્રસિદ્ધ રહે તેમ કરશો, એમ વિનંતિ છે.

ત્રણેના પત્ર જુદા લખી શકવાની અશક્તિને લીધે એક પત્ર લખ્યું છે. એ જ વિનંતિ.

અં ૨૫૦ પ્રણામ

[૮૭૪-૬]

૫૫૬

મુંબઈ, પોષ વદ ૦)), શનિ, ૧૬૫૧

શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈ મુળલાલ છગનલાલ પ્રત્યે, શ્રી વીરમગામ.

સમાગમ વિષે તમને ઈચ્છા છે અને તે પ્રમાણે અનુસરવામાં સામાન્યપણે બાધ નથી, તથાપિ ચિત્તના કારણથી હાલ વધારે સમાગમમા આવવાનું કરવા વિષે લક્ષ થતો નથી. અત્રેથી માહુ સુદ ૧૫ ઉપર નિવૃત્ત થવાનો સંભવ જણાય છે, તથાપિ તે વખતમા રોકાવા જેટલો અવકાશ નથી, અને મુખ્ય ઉપર જણાવ્યું છે તે કારણ છે, તોપણ જો કઈ બાધ જેવું નહીં હોય, તો સ્ટેશન પર મળવા વિષે આગળથી તમને જણાવીશ. મારા આવવા વિષેના ખબર વિશેષ કોઈને હાલ નહીં જણાવશો, કેમકે વધારે સમાગમમા આવવાનું ઉદાસીનપણું રહે છે.

આત્મસ્વરૂપે પ્રણામ.

[૪૭૪]

૫૬૦

મુંબઈ, પોષ, ૧૬૫૧

ૐ

જો જ્ઞાનીપુરુષના દૃઢ આશ્રયથી સર્વોત્કૃષ્ટ એવું મોક્ષપદ સુલભ છે; તો પછી ક્ષણેક્ષણે આત્મોપયોગ સ્થિર કરવો ઘટે એવો કંઠણ માર્ગ તે જ્ઞાનીપુરુષના દૃઢ આશ્રયે પ્રાપ્ત થવો કેમ સુલભ ન હોય ? કેમકે તે ઉપયોગના એકાગ્રપણા વિના તો મોક્ષપદની ઉત્પત્તિ છે નહીં. જ્ઞાનીપુરુષના વચનનો દૃઢ આશ્રય જેને થાય તેને સર્વ ગ્રાધન સુલભ થાય એવો અખંડ નિશ્ચય સત્પુરુષોએ કર્યો છે, તો પછી અમે કહીએ છીએ કે આ વૃત્તિઓનો જય કરવો ઘટે છે, તે વૃત્તિઓનો જય કેમ ન થઈ શકે ? આટલું સત્ય છે કે આ દુષ્કર્મકાળને

[૪૭૬]

૫૬૨

મુંબઈ, માહ સુદ ૩, સોમ, ૧૯૫૧

જે પ્રારબ્ધ વેદ્યા વિના બીજો કોઈ ઉપાય નથી, તે પ્રારબ્ધ જ્ઞાનીને પણ વેદલું પડે છે, જ્ઞાની અત સુધી આત્માર્થનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે નહીં, એટલું લિપ્તપણું જ્ઞાનીને વિધે હોય, એમ મોટા પુરુષોએ કહ્યું છે, તે સત્ય છે.

[૪૭૮]

૫૬૩

મુંબઈ, માહ સુદ ૮, રવિ, ૧૯૫૧

પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે વિસ્તારથી પત્ર લખવાનું હાલમાં બની શકતું નથી તે માટે ચિત્તમા કંઈક ખેદ થાય છે, તથાપિ પ્રારબ્ધોદય સમજી સનપણું કરું છું.

તમે પત્રમાં જે કંઈ લખ્યું છે, તે પર વારવાર વિચાર કરવાથી, જાગૃતિ રાખવાથી, જેમા પચ વિપયાદિનું અશુચિ સ્વરૂપ વર્ણવ્યું હોય એવા શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષના ચરિત્રો વિચારવાથી તથા કાર્યે કાર્યે લક્ષ રાખી પ્રવર્તવાથી જે કંઈ ઉદાસભાવના થવી ઘટે તે થશે લિં રાચચંદના પ્રણામ.

૫૬૪

મુંબઈ, માહ સુદ ૮, રવિ, ૧૯૫૧

અત્રે આ વખતે ત્રણ વર્ષ ઉપરાંત પ્રવૃત્તિનો ઉદય વેદ્યો છે. અને ત્યાં આવ્યા પછી પણ શોકા દિવસ કંઈ પ્રવૃત્તિનો સંબંધ રહે, એથી હવે ઉપરામતા પ્રાપ્ત થાય તો સારું, એમ ચિત્તમા રહે છે. બીજી ઉપરામતા હાલ બનવી કંઠણ છે, એાછી સંભવે છે. પણ તમારો તથા શ્રી ડુગર વગેરેનો સમાગમ થાય તો સારું એમ ચિત્તમા રહે છે, માટે શ્રી ડુગરને તમે જણાવશો અને તેઓ વવાણિયા આવી શકે તેમ કરશો.

કોઈપણ પ્રકારે વવાણિયા આવવામાં તેમણે કલ્પના કરવી ન ઘટે જરૂર આવી શકે તેમ કરશો.

લિં ગચચંદના પ્રણામ.

[૪૭૯]

૫૬૫

મુંબઈ, શંગણ સુદ ૧૨, શુક્ર, ૧૯૫૧

ગઈ કાલે અત્રે આવવું થયું છે. બુધવારની સવારે મોરખીથી રવાને થવાનું થયું હતું. આ પ્રસંગે વચમાં શોકાવાનું યથાયોગ્ય નહીં જણાઈ શક્યાથી ઉતરવાનું થઈ શક્યું નથી. તેમ જ મોરખીથી રવાને થવા પ્રથમ ઉતરવાનું નહીં બની શકે એ પ્રમાણે લખવાનું બન્યું નથી, તે વખતના સંકોચથી થયું છે.

જે પ્રકારે બંધનથી છુટાય તે પ્રકારે પ્રવર્તવું, એ હિતકારી કાર્ય છે બાહ્ય પરિચયને વિચારી વિચારીને નિવૃત્ત કરવો એ છુટવાનો એક પ્રકાર છે. હવે આ વાત જેટલી વિચારશે તેટલો જ્ઞાનીપુરુષનો માર્ગ સમજવાનો મમય સસીપ પ્રાપ્ત થશે.

અં ૨૫૦ પ્રણામ.

[४८०]

455

મુંબઈ, કાગળ સુદ ૧૩, ૧૯૫૧

અશરણુ એવા સંસારને વિષે નિશ્ચિત બુદ્ધિએ વ્યવહાર કરવો જેને યોગ્ય નણ્ણાતો ન હોય અને તે વ્યવહારનો સંબંધ નિવૃત્ત કરતાં તથા ઓછો કરતાં વિશેષ કાળ વ્યતીત થયા કરતો હોય તો તે કામ અલ્પકાળમાં કરવા માટે જીવને શું કરવું ઘટે? સમસ્ત સંસાર મૃત્યુ આદિ ભયે અશરણુ છે તે શરણુનો હેતુ થાય એવું કલ્પવું તે મૃગજન જેવું છે. વિચારી વિચારીને શ્રી તીર્થ કર જેવાએ પણ તેથી નિવર્તવું, છૂટવું એ જ ઉપાય શોધ્યો છે. તે સસારના મુખ્ય કારણુ પ્રેમબળ ધન તથા દ્રેપબળ ધન સર્વ જ્ઞાનીએ સ્વીકાર્યા છે. તેની મૂંઝવણે જીવને નિજ વિચાર કરવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી, અથવા થાય એવા યોગે તે બળનના કારણુથી આત્મવીર્ય પ્રવર્તી શકતું નથી, અને તે સૌ પ્રમાદનો હેતુ છે, અને તેવા પ્રમાદે લેશમાત્ર સમયકાળ પણ નિર્ભય રહેવું કે અબ્દગૃત રહેવું તે આ જીવનું અતિશય નિર્ગળપણુ છે, અવિચેકતા છે, બ્રાંતિ છે, અને ટાળતાં અત્યંત કઠણ એવો મોહ છે.

[829]

५६७

મુંબઈ, રાજાણી સુદ ૧૫, ૧૯૫૧

શ્રી વીતરાગને પરમભક્તિએ નમસ્કાર

જે તાર, જે પત્ર તથા જે પત્તાં મળ્યાં છે. શ્રી જિન જેવા પુરુષે ગૃહવાસમાં જે પ્રતિષ્ઠા નથી તે પ્રતિષ્ઠા ન થવા, આવવાનું કે પત્ર લખવાનું થયું નથી તે માટે અન્યત્ર દીનપણી સમાધાનું થું. સંપૂર્ણ વીતરાગ નહીં હોવાથી આ પ્રમાણે વર્તતાં અતરમાં વિચારવો છે, જે વિશેષ પાપ સમાવયો ઘટે એ પ્રકારે જ્ઞાનીએ માર્ગ દીડો છે.

[૭૫૦-૨]

૫૬૮

મુંગઈ, ફાગણ, ૧૯૫૧

આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય થવામા અનાદિથી જીવની ભૂલ થતી આવી છે, જેથી હનભણું થાય તેમાં આશ્ચર્ય લાગતું નથી

સર્વ કલેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સદ્વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ-પ્રસંગથી જીવનું વિચારણા પ્રવર્તતું નથી એમા કિંચિત્માત્ર સંશય નથી

આત્મપરિણામની સ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર 'સમાધિ' કહે છે.

આત્મપરિણામની અસ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર 'અસમાધિ' કહે છે.

આત્મપરિણામની સહજ સ્વરૂપે પરિણતિ થવી તેને શ્રી તીર્થંકર 'ધર્મ' કહે છે.

આત્મપરિણામની કઈ પણ અપણ પરિણતિ થવી તેને શ્રી તીર્થંકર 'કર્મ' કહે છે.

શ્રી જિન તીર્થંકરે જેવો બધ અને મોક્ષનો નિર્ણય કહ્યો છે, તેવો નિર્ણય વેદાતાદિ દર્શનમા દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, અને જેવું શ્રી જિનને વિષે યથાર્થવક્તાપણું ભેવામાં આવે છે, તેવું યથાર્થવક્તાપણું બીજામા ભેવામાં આવતું નથી.

આત્માના અંતઃકર્માપાર [શુભાશુભ પરિણામધારા] પ્રમાણે બંધમોક્ષની વ્યવસ્થા છે, શારીરિક ચેષ્ટા પ્રમાણે તે નથી. પૂર્વે ઉત્પન્ન કરેલા વેદનીય કર્મના ઉદય પ્રમાણે રોગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પ્રમાણે નિર્ગળ, મંદ, સ્થાન, ઉષ્ણ, શીત આદિ શરીરચેષ્ટા થાય છે.

વિશેષ રોગના ઉદયથી અથવા શારીરિક મંદબળથી જ્ઞાનીનું શરીર કપાય, નિર્ગળ થાય, સ્થાન થાય, મંદ થાય, રોદ્ર લાગે, તેને પ્રમાદિનો ઉદય પણ વર્તે; તથાપિ જે પ્રમાણે જીવને વિષે ઘોષ અને વૈરાગ્યની વાસના થઈ હોય છે તે પ્રમાણે તે રોગને જીવ તે તે પ્રસંગમા ઘણું કરી વેદે છે.

કોઈ પણ જીવને અવિનાશી દેહની પ્રાપ્તિ થઈ એમ દીકું નથી, જાણ્યું નથી તથા સંભવતું નથી, અને મૃત્યુનું આવવું અવશ્ય છે, એવો પ્રત્યક્ષ નિઃસંશય અનુભવ છે, તેમ છતાં પણ આ જીવ તે વાત ફરી ફરી ભૂલી જાય છે એ મોટું આશ્ચર્ય છે.

જે સર્વજ્ઞ વીતરાગને વિષે અનંત સિદ્ધિઓ પ્રગટી હતી તે વીતરાગે પણ આ દેહને અનિત્યભાવી દીડો છે, તો પછી બીજા જીવો કયા પ્રયોગે દેહને નિત્ય કરી શકશે ?

શ્રી જિનનો એવો અભિપ્રાય છે, કે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનંત પર્યાયવાળું છે. જીવને અનંતા પર્યાય છે અને પરમાણુને પણ અનંતા પર્યાય છે. જીવ ચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ ચેતન છે, અને પરમાણુ અચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ અચેતન છે. જીવના પર્યાય અચેતન નથી અને પરમાણુના પર્યાય સચેતન નથી, એવો શ્રી જિને નિશ્ચય કર્યો છે અને તેમ જ યોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ પદાર્થનું સ્વરૂપ પણ વિચારતાં તેવું લાસે છે.

જીવ વિષે, પ્રદેશ વિષે, પર્યાય વિષે, તથા સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત આદિ વિષેનો યથાશક્તિ વિચાર કરવો. જે કંઈ અન્ય પદાર્થનો વિચાર કરવો છે તે જીવના મોક્ષાર્થ કરવો છે, અન્ય પદાર્થના જ્ઞાનને માટે કરવો નથી.

શ્રી સત્પુરુષને નમસ્કાર

સર્વ ક્લેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય એક આત્મજ્ઞાન છે. વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ તથા અસત્પ્રસંગથી જીવનું વિચારબળ પ્રવર્તતું નથી, એમાં કિંચિત્માત્ર સંશય નથી.

આરંભપરિશ્રદ્ધતુ અલ્પત્વ કરવાથી અસત્પ્રસંગનું બળ ઘટે છે; સત્સંગના આશ્રયથી અસત્પ્રસંગનું બળ ઘટે છે. અસત્સંગનું બળ ઘટવાથી આત્મવિચાર થવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે આત્મવિચાર થવાથી આત્મજ્ઞાન થાય છે; અને આત્મજ્ઞાનથી નિજસ્વભાવસ્વરૂપ સર્વ ક્લેશ અને સર્વ દુઃખથી રહિત એવો મોક્ષ થાય છે, એ વાત કેવળ સત્ય છે.

જે જીવો મોહનિદ્રામાં સૂતા છે તે અમુનિ છે, નિરંતર આત્મવિચારે કરી મુનિ તો બન્યુંત રહે; પ્રમાદીને સર્વથા ભય છે, અપ્રમાદીને કોઈ રીતે ભય નથી એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાનો હેતુ માત્ર એક આત્મજ્ઞાન કરવું એ છે. જો આત્મજ્ઞાન ન થાય તો સર્વ પદાર્થના જ્ઞાનનું નિષ્ફળપણું છે.

જેટલું આત્મજ્ઞાન થાય તેટલી આત્મસમાધિ પ્રગટે.

કોઈ પણ તથાસ્ત્ર જોગને પામીને જીવને એક ક્ષણ પણ અતર્લોદ બન્યુંતિ થાય તો તેને મોક્ષ વિશેષ દૂર નથી.

અન્ય પરિણામમાં જેટલી તાદાભ્યવૃત્તિ છે, તેટલો જીવથી મોક્ષ દૂર છે.

જો કોઈ આત્મજોગ બને તો આ મનુષ્યપણાનું મૂલ્ય કોઈ રીતે ન થઈ શકે તેવું છે. પ્રાપ્ત મનુષ્યવેદક વિના આત્મજોગ બનતો નથી એમ જાણી, અત્યંત નિશ્ચય કરી, આ જ દેહમાં આત્મજોગ ઉત્પન્ન કરવો ઘટે.

વિચારની નિર્મળતાએ કરી જો આ જીવ અન્યપરિચયથી પાછો વળે તો સહજમાં જન પ્રાપ્ત તેને આત્મજોગ પ્રગટે. અસત્પ્રસંગપ્રસંગનો ઘેરાવો વિશેષ છે, અને આ જીવ તેથી અનાદિદ્રામાં હીનમત્ત થયો હોવાથી તેથી અવકાશ પ્રાપ્ત કરવા અથવા તેની નિવૃત્તિ કરવા જેમ નેમ તેમ સત્સંગનો આશ્રય કરે તો કોઈ રીતે પુરુષાર્થયોગ્ય થઈ વિચાર દશાને પામે.

જે પ્રકારે અગ્નિપાત્ર, અસારપણુ આ સંસારનું અત્યંતપણે ભાસે તે પ્રકારે કરી આત્મજોગ ઉત્પન્ન થાય.

જો આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે. અને મૂલ્યની સાથે જો આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે. અને મૂલ્યની સાથે જો આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે.

આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે. અને મૂલ્યની સાથે જો આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે. અને મૂલ્યની સાથે જો આત્મજોગની મૂલ્યની વિશેષ વિશેષ આત્મિક થયા કરે છે.

જીવન્મુક્તપણું સર્વથા માનીને જીવન્મુક્ત દશાની જીવ આસાતના કરે છે, એમ વર્તે છે. સર્વથા રાગદ્વેષ પરિણામનું પરિક્ષીણપણું જ કર્તવ્ય છે

અત્યંત જ્ઞાન હોય ત્યાં અત્યંત ત્યાગ સભવે છે અત્યંત ત્યાગ પ્રગટયા વિના અત્યંત જ્ઞાન ન હોય એમ શ્રી તીર્થ કરે સ્વીકાર્યું છે,

આત્મપરિણામથી જેટલો અન્ય પદાર્થનો તાદાત્મ્યઅધ્યાસ નિવર્તવો તેને શ્રી જિન ત્યાગ કહે છે.

તે તાદાત્મ્યઅધ્યાસ નિવૃત્તિરૂપ ત્યાગ થવા અર્થે આ બાહ્ય પ્રસંગનો ત્યાગ પણ ઉપકારી છે, કાર્યકારી છે. બાહ્ય પ્રસંગના ત્યાગને અર્થે અંતર્યાગ કહ્યો નથી, એમ છે, તોપણ આ જીવે અંતર્યાગને અર્થે બાહ્ય પ્રસંગની નિવૃત્તિને કંઈ પણ ઉપકારી માનવી યોગ્ય છે.

નિત્ય છૂટવાનો વિચાર કરીએ છીએ અને જેમ તે કાર્ય તરત પતે તેમ બપ જપીએ છીએ. ભેકે એમ લાગે છે કે તે વિચાર અને બપ હજી તથા રૂપ નથી. શિથિલ છે; માટે અત્યંત વિચાર અને તે બપને ઉગ્રપણે આરાધવાનો અદ્વપકાળમાં યોગ કરવો ઘટે છે, એમ વર્ત્યા કરે છે.

પ્રસંગથી કેટલાંક અરસપરસ સળધ જેવાં વચનો આ પત્રમા લખ્યાં છે, તે વિચારમાં સ્ફુરી આવતાં સ્વવિચારણ વધવાને અર્થે અને તમને વાંચવા વિચારવાને અર્થે લખ્યા છે.

જીવ, પ્રદેશ, પર્યાય તથા સંજ્યાત, અસંજ્યાત, અનન આદિ વિષે તથા રસના વ્યાપકપણા વિષે કંમે કરી સમજવું યોગ્ય થશે.

તમારો અત્ર આવવાનો વિચાર છે, તથા શ્રી કુગર આવવાનો સળવ છે એમ લખ્યું તે બાણ્ય છે. સત્સંગ ભોગની ઈચ્છા રહ્યા કરે છે.

[૪૮૨]

૫૭૦

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૫, શનિ, ૧૯૫૧

સુન્ન ભાઈશ્રી મોહનલાલ^૧ પ્રત્યે, શ્રી ડરખન,

પત્ર ૧ મળ્યું છે. જેમ જેમ ઉપાધિનો ત્યાગ થાય તેમ તેમ સમાધિસુખ પ્રગટે છે. જેમ જેમ ઉપાધિનું ઝડણુ થાય તેમ તેમ સમાધિસુખ હાનિ પાને છે. વિચાર કરીએ તો આ વાત પ્રત્યક્ષ અનુભવરૂપ થાય છે. ભે કંઈ પણ આ સસારના પદાર્થોનો વિચાર કરવામાં આવે, તો તે પ્રત્યે વૈરાગ્ય આવ્યા વિના રહે નહીં; કેમકે માત્ર અવિચારે કરીને તેમા મોહબુદ્ધિ રહે છે.

‘આત્મા છે’, ‘આત્મા નિત્ય છે’, ‘આત્મા કર્મનો કર્તા છે’, ‘આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે’, ‘તેથી તે નિવૃત્ત થઈ શકે છે’, અને ‘નિવૃત્ત થઈ શકવાના સાધન છે’, એ છ કારણો જેને વિચારે કરીને સિદ્ધ થાય, તેને વિવેકજ્ઞાન અથવા સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ ગણવી એમ શ્રી જિને નિરૂપણ કર્યું છે, જે નિરૂપણ મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ કરી અભ્યાસ કરવાયોગ્ય છે.

પૂર્વના કેઈ વિશેષ અભ્યાસગળથી એ છ કારણોનો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે; અથવા સત્સંગના આશ્રયથી તે વિચાર ઉત્પન્ન થવાનો યોગ બને છે

[૪૮૪]

૫૭૨ મુંબઈ, ફાગણ વદ ૭, રવિ, ૧૯૫૧

સર્વ વિલાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિઃસ્વર્ગપર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે જે દશા આગ્યા વિના કોઈ પણ જીવ બંધનમુક્ત થાય નહીં, એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.

કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવાયોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસર સમન્વિત, તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે, માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનુ સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમા વિરોધ કરનારા પંચવિષયાદિ દોષો છે. તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ, રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે. અનાદિ દોષનો એવા પ્રસંગમાં વિશેષ ઉદય થાય છે. કેમકે આત્મા તે દોષને છેદવા પોતાની સન્મુખ લાવે છે કે, તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે, અને જગૃતિમાં શિથિલ કરી નાંખી પોતાને વિષે એકાગ્ર બુદ્ધિ કરાવી દે છે. તે એકાગ્ર બુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે, ‘મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય, હું અનુક્રમે તેને છોડીશ; અને કરતા જગૃત રહીશ;’ એ આદિ બ્રાતદશા તે દોષ કરે છે; જેથી તે દોષનો સંબંધ જીવ છોડતો નથી, અથવા તે દોષ વધે છે, તેનો લક્ષ તેને આવી શકતો નથી.

એ વિરોધી સાધનનો એ પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે: એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ; બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુચ્છપણું સમજવું

વિચારથી કરી તુચ્છપણું સમજવા માટે પ્રથમ તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બળ ન આવતું હોય ત્યારે, ક્રમેક્રમે, દેશેદેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે; પરિશ્રમ તથા ભોગોપભોગના પદાર્થોનો અત્યંત પરિચય કરવો ઘટે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોળા પડે, અને આશ્રયભક્તિ દૃઢ થાય, તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આત્મામાં પરિણામ થઈ તીવ્રજ્ઞાનદશા પ્રગટી જીવનમુક્ત થાય.

જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે, તેથી અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કઠણ પડે, પણ દિનદિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરી વિચાર કરે, તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રયભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય. એજ વિનિતિ

આમ દેવો પ્રણામ,